

Michiel ELST

**AUTEURSRECHT EN SYSTEEMTRANSFORMATIE
IN DE CULTURELE SECTOR
VAN DE SOVJETUNIE EN DE RUSSISCHE FEDERATIE**

Proefschrift tot het verwerven
van de graad van Doctor in de Rechten
voorgedragen aan de K.U.Leuven
Faculteit der Rechtsgeleerdheid
Academiejaar 1995-1996

**Promotor : Prof.dr.F.GOTZEN
Co-Promotor : Prof.dr.K.MALFLIET**

Ik wil U even een sprookje vertellen van een man die in zijn dorp 's avonds aan de dorpelingen verhalen vertelde. Die verhalen waren helemaal niet waar, en daarom waren ze zo verrukkelijk. Hij vertelde dan bijvoorbeeld dat hij een blauwe draak had ontmoet. "Toen wandelde ik nog een eindje door, en daar zag ik een zilveren zeemeermin. Toen ging ik weer een bochtje om, en wat kwam ik daar tegen ? Een witte olifant." De dorpelingen waren helemaal ademloos, en die man had ook zelf een rood hoofd van het liegen.

Op een avond ging die man wandelen, alleen, voor hij weer ging vertellen - hij had nog een kwartiertje de tijd - en wat kwam die tegen ? Een blauwe draak. En hij ging weer een hoekje om, en zag daar een zilveren zeemeermin. En tenslotte zag hij een echte, witte olifant. Toen kwam hij in het dorp terug, en vroegen ze hem: "wat heb je nu gezien ?" En toen zei hij: "vandaag heb ik niets gezien".

Improvisatie van Godfried Bomans

DANKWOORD

Op de titelpagina van dit proefschrift staat als auteur slechts één naam vermeld, het tot een goed einde brengen van een wetenschappelijk werk van deze omvang is echter onmogelijk zonder de aanmoediging, wijze raadgevingen en actieve steun van vele supporters. Op deze bladzijden zou ik hen hiervoor willen danken.

In de eerste plaats gaat mijn dank uit naar mijn Promotor, Prof. F. Gotzen. In al de jaren waarin hij mij begeleid heeft, heeft hij nooit enig teken van twijfel gegeven in verband met de slaagkansen die hij mij toemat bij het voltooien van dit project, ook al had de onstabiliteit van het thesisonderwerp en de wispelturigheid van zijn assistent, die zich maar al te graag ook eens met iets anders bezig hield, een dergelijke twijfel zeker kunnen rechtvaardigen. Dit vertrouwen - soms groter dan mijn eigen zelfvertrouwen - betekende een belangrijke stimulans voor mij om door te zetten. In zijn hoedanigheid van Rector van de K.U.Brussel wens ik hem bovendien te danken voor de vele faciliteiten die mij in het zevenjarige assistentschap aan deze instelling ter beschikking stonden.

Ook aan mijn Co-Promotor, Prof. K. Malfliet, ben ik veel dank verschuldigd. Haar enthousiasme voor haar vakgebied was zeer aanstekelijk. Het was deze geestdrift die me op de moeilijke momenten deed beslissen om toch door te gaan. In de talloze gesprekken die ik met haar mocht voeren, was zij het ook die mij in verband met de rol van het recht in de huidige Russische samenleving - weliswaar in andere bewoordingen - telkens weer in herinnering bracht dat de onderzoeker steeds de matrjosjka moet openschroeven op zoek naar het kleinere popje, want schijn bedriegt, zeker in Rusland.

Prof. G. Bourgeois, Prof. F.J.M. Feldbrugge en Prof. A. Dietz ben ik dankbaar voor hun bereidheid om ondanks hun drukke beroepswerkzaamheden zitting te nemen in de examencommissie, en voor hun opmerkingen en vragen. Prof. A. Dietz wens ik heel in het bijzonder te bedanken, niet enkel omdat hij een omvangrijk proefschrift in een taal die niet zijn moedertaal is, met grote nauwgezetheid gelezen en becommentarieerd heeft, maar ook omdat hij tijdens mijn verblijf aan het Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Patent-, Urheber- und Wettbewerbsrecht te München herhaaldelijk tijd voor mij vrijgemaakt heeft om de ontwikkelingen in het Russische auteursrecht te bespreken.

Prof. C. Matheeußen heeft het in zijn hoedanigheid van decaan van de rechtsfaculteit administratief mogelijk gemaakt dat ik mij een half jaar heb kunnen onderdompelen in het quasi-onuitputtelijke bronnenmateriaal van het reeds genoemde Max-Planck-Institut. Toen de doctorale deadline schrikbarend snel naderbij kwam, heeft hij me ook welwillend van allerlei dienstverlenende functies in de faculteit zoals de ombudsdienst bevrijd. Ik ben hem hiervoor zeer erkentelijk.

Mijn ouders ben ik bijzondere dank verschuldigd voor de door hen geboden studiemogelijkheden en voor hun voortdurend "aanwezig zijn". Mijn vader heeft me niet enkel de liefde voor het recht, maar ook de liefde voor het schrijven over het recht bijgebracht. Het verdriet me dat hij het voorliggend proefschrift niet meer heeft kunnen lezen.

Met een doctorandus onder één dak leven is geen lachertje, mijn lieve vrouw Tanja en mijn ondeugend dochttertje Bronia kunnen hiervan getuigen. Het is niet overdreven te zeggen dat zonder hun geduld én ongeduld, hun aandacht én vraag om aandacht, ik dit proefschrift wellicht nooit voltooid zou hebben. Hoe zou ik hen hiervoor met woorden kunnen danken ?

Всем большое спасибо !

LIJST MET AFKORTINGEN

Redactionele afkortingen

aangeh.	aangehaald (door)
al.	alinea('s)
a.h.w.	als het ware
art.	artikel(s)
bv.	bijvoorbeeld
e.a.	en andere(n)
ed.	editor(s)
e.d.	en dergelijke
enz.	enzovoort
e.v.	en volgende
gew.	gewijzigd (door)
ibid.	ibidem
i.h.b.	in het bijzonder
i.v.m.	in verband met
lzd.	lzdattel'stvo (uitgeverij)
l.c.	locus citatum
m.a.w.	met andere woorden
n.a.v.	naar aanleiding van
nl.	namelijk
nr.	nummer(s)
o.c.	opus citatum
o.m.	onder meer
p.	pagina('s)
par.	paragraaf (-afen)
p.m.a.	post mortem auctoris
resp.	respectievelijk
t.a.v.	ten aanzien van
t.v.v.	ten voordele van
tw.	trefwoord
uitg.	uitgeverij
vgl.	vergelijk
vol.	volume
zgn.	zogenaamd(e)

Verkort geciteerde rechtsnormen

AW 1911	Auteurswet van Rusland van 20 maart 1911
AW 1926	Auteurswet van de RSFSR van 11 oktober 1926
AW 1928	Auteurswet van de RSFSR van 8 oktober 1928
AW 1993	Auteurswet van de RF van 9 juli 1993
BC	Conventie van Bern voor de bescherming van letterkundige en kunstwerken (Parijs, 24 juli 1971)
Beginnelsen 1925	Beginnelsen van auteursrecht van de USSR van 30 januari 1925

Beginnelsen 1928	Beginnelsen van auteursrecht van de USSR van 16 mei 1928
Beginnelsen 1961	Beginnelsen van Burgerlijke Wetgeving van de Sovjetunie en de Unierepublieken van 8 december 1961
B.W. 1964	Burgerlijk Wetboek van de RSFSR van 11 juni 1964
B.W. 1994	Burgerlijk Wetboek van de RF van 21 oktober 1994 (eerste deel) en 26 januari 1996 (tweede deel)
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
GC	Conventie van Genève voor de bescherming van fonogram-producenten tegen de niet-toegestane reproductie van hun fonogrammen van 29 oktober 1971 (Conventie van Genève)
G.W. 1936	Grondwet van de USSR van 1936
G.W. 1977	Grondwet van de USSR van 1977
G.W. 1978	Grondwet van de RSFSR van 1978
G.W. 1993	Grondwet van de RF van 1993
IVESCR	Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten
IVBPR	Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten
MOO	Modelopvoeringsovereenkomst voor de creatie van een dramatisch werk van 1 september 1976
MSO	Modelscenario-overeenkomst voor artistieke bioscoopfilms van 21 februari 1978
MUO	Modeluitgaveovereenkomst voor literaire werken van 24 februari 1975
PSO	Partnerschaps- en Samenwerkingsovereenkomst van 24 juni 1994 tussen de EEG en haar Lidstaten, en Rusland
RC	Internationaal Verdrag van Rome inzake de bescherming van uitvoerende kunstenaars, producenten van fonogrammen en omroeporganisaties van 26 oktober 1961 (Conventie van Rome)
Sw. RSFSR	Strafwetboek RSFSR van 27 oktober 1960
UAC	Universele Auteursrechtconventie (Genève, 6 september 1952)
UVRM	Universele Verklaring van de Rechten van de Mens
WNM RF	Wet van de RF over de nieuwsmedia van 27 december 1991
WNM USSR	Wet van de USSR over de drukpers en de andere nieuwsmedia van 12 juni 1990
WSG	Wet van de RF over het staatsgeheim van 21 juli 1993

Verkort geciteerde overheidsinstanties, plaatsnamen, benamingen van rechtsnormen e.d.

Russisch

GAASP Gosudarstvenoe agentstvo SSSR po avtorskim i smezhnym pravam (Staatsagentschap van de USSR voor auteurs- en

	naburige rechten)
KPSS	Kommunisticheskaia Partia Sovetskogo Soiuza (Communistische Partij van de Sovjetunie)
Narkompros	Narodnyi Komissariat po prosveshcheniiu (Volkscommissariaat voor Onderricht)
PKS	Postanovlenie Konstitutsionnogo Suda (Besluit van het Grondwettelijk Hof)
PP	Postanovlenie Pravitel'stva (Besluit van de Regering)
PPVS	Postanovlenie Plenuma Verkhovnogo Suda (Besluit van het Plenum van het Opperste Gerechtshof)
PSM	Postanovlenie Soveta Ministrov (Besluit van de Raad van Ministers)
PSMP	Postanovlenie Soveta Ministrov - Pravitel'stva (Besluit van de Raad van Ministers - de Regering)
PSND	Postanovlenie S"ezda narodnykh deputatov (Besluit van het Congres van volksafgevaardigden)
PVAS	Plenum Vysshego Arbitrazhnogo Suda (Plenum van het Hoogste Arbitragegerecht)
PVS	Postanovlenie Verkhovnogo Soveta (Besluit van de Opperste Sovjet)
RAIS	Rossiiskoe agentstvo intellektual'noi sobstvennosti (Russisch agentschap voor intellectuele eigendom)
RAO	Rossiiskoe avtorskoe obshchestvo (Russische auteursmaatschappij)
RosAPO	Rossiiskoe agentstvo po pravovoi okhrane programm dlia EVM, baz dannykh i topologii integral'nykh mikroskhem (Russisch agentschap voor de juridische bescherming van computerprogramma's, databanken en topologieën van geïntegreerde microschema's)
Rospatent	Gosudarstvennoe patentnoe vedomstvo Rossiiskoi Federatsii (Staatsoctrooibureau van de Russische Federatie)
SM	Sovet Ministrov (Raad van Ministers)
SNK	Sovet Narodnykh Komissarov (Raad van de Volkscommissarissen)
TsIK	Tsentral'nyi Iсполnitel'nyi Komitet (Centraal Uitvoerend Comité)
TsK	Tsentral'nyi Komitet (Centraal Comité)
UPVS	Ukaz Prezidiuma Verkhovnogo Soveta (Oekaze van het Presidium van de Opperste Sovjet)
VAAP	Vsesoiuznoe agentstvo po avtorskim pravam (AI-Unie Agentschap voor Auteursrechten)
VKP(b)	Vsesoiuznaia Kommunisticheskaia Partia (bol'shevikov) (AI-Unie Communistische Partij van de bolsjewieken)
VNIISZ	Vsesoiuznyi Nauchno-Issledovatel'skii Institut Sovetskogo Zakonodatel'stva (AI-Unie Wetenschappelijk Onderzoeksinstituut voor Sovjetwetgeving)
VTsIK	Vserossiiskii Tsentral'nyi Iсполnitel'nyi Komitet (AI-Russisch Centraal Uitvoerend Comité)

Nederlands

CC	Centraal Comité
CPSU (of: CP)	Communistische Partij van de Sovjetunie
ECRM	Europese Commissie voor de Rechten van de Mens
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
GOS	Gemenebest van Onafhankelijke Staten
L.	Leningrad
M.	Moskou
PPO	Primaire partijorganisatie
RF	Russische Federatie
RSFSR	Russische Sovjet Federatieve Socialistische Republiek
SPb.	Sint Petersburg
Sv.	Sverdlovsk
USSR	Unie van Socialistische Sovjetrepublieken

Afkortingen van tijdschriften en officiële publicatiebladen*Russisch*

BMD	Biulleten' mezhdunarodnykh dogovorov
BNA SSSR	Biulleten' normativnykh aktov SSSR
BVS SSSR	Biulleten' Verkhovnogo Suda SSSR
BVS RF	Biulleten' Verkhovnogo Suda RF
GiP	Gosudarstvo i Pravo
I.S.	Intellektual'naia Sobstvennost'
MZhMP	Moskovskii Zhurnal Mezhdunarodnogo Prava
Ross.lust.	Rossiiskaia lustitsiia
SAPP RF	Sobranie Aktov Prezidenta i Pravitel'stva Rossiiskoi Federatsii
SGiP	Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo
Sots. Zak.	Sotsialisticheskaia Zakonnost'
Sov. lust.	Sovetskaia lustitsiia
SP RSFSR/RF	Sobranie postanovlenii pravitel'stva RSFSR/RF
SP SSSR	Sobranie postanovlenii pravitel'stva SSSR
SU RSFSR	Sobranie Uzakonenii i Rasporiazhenii Rabochego i Krest'ianskogo Pravitel'stva RSFSR
SZ RF	Sobranie Zakonodatel'stva RF
SZ SSSR	Sobranie Zakonov i Rasporiazhenii SSSR
V.I.	Voprosy Izobretatel'stva
VLU	Vestnik Leningradskogo Universiteta. Seriia 6
VMU	Vestnik Moskovskogo Universiteta. Seriia 11: Pravo
VSND i VS RSFSR	Vedomosti S"ezda narodnykh deputatov RSFSR i Verkhovnogo Soveta RSFSR
VSND i VS SSSR	Vedomosti S"ezda narodnykh deputatov RSFSR i Verkhovnogo Soveta RSFSR
VVS RSFSR	Vedomosti Verkhovnogo Soveta RSFSR
VVS SSSR	Vedomosti Verkhovnogo Soveta SSSR
Zak.	Zakonnost'

In westerse talen

AA	Ars Aequi
Am.J.Comp.L.	American Journal of Comparative Law
B.C. Int'l & Comp. L. Rev.	Boston College International and Comparative Law Review
B.S.	Belgisch Staatsblad
B.U. Int'l L.J.	Boston University International Law Journal
Bull. EU	Bulletin van de Europese Unie
CDPSP	The Current Digest of the Post-Soviet Press
CDSP	The Current Digest of the Soviet Press
CMLR	Common Market Law Review
Col. Hum. Rts. L. Rev.	Columbia Human Rights Law Review
Col.J.Transnat'l.L.	Columbia Journal of Transnational Law
Copyright L. Symp.	Copyright Law Symposium
Cornell Int'l L.J.	Cornell International Law Journal
DA	Le Droit d'Auteur
Dick. J. Int'l L.	Dickinson Journal of International Law
ECLR	European Competition Law Review
EIPR	European Intellectual Property Review
EJIL	European Journal of International Law
EuGRZ	Europäische Grundrechte Zeitschrift
Fordham L. Rev.	Fordham Law Review
Ga. J. Int'l & Comp. L.	Georgia Journal of International and Comparative Law
Geo.Wash.J.Int'l L.& Econ.	George Washington Journal of International Law and Economics
GRUR Int.	Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht. Internationaler Teil
HRLJ	Human Rights Law Journal
Harv. Int'l L.J.	Harvard International Law Journal
Harv. L. Rev.	Harvard Law Review
IIC	International review of industrial property and copyright
I.L.M.	International Legal Materials
Int'l Law.	The International Lawyer
J. Copyright Soc'y U.S.A.	Journal of the Copyright Society of the U.S.A.
J. Int'l L. & Econ.	The Journal of International Law and Economics
JWT	Journal of World Trade
Jur.	Jurisprudentie van de Europese Gemeenschappen
Loy. L.A. Ent. L.J.	Loyola of Los Angeles Entertainment Law Journal
Md.J. Int'l L. & Trade	Maryland Journal of International Law and Trade
Mich. J. Int'l L.	Michigan Journal of International Law
NJ	Nederlands Juristenblad
Ohio N.U.L. Rev.	Ohio Northern University Law Review
Parker Sch. J.E. Eur.L.	Parker School Journal of East European Law
PS SEEL	Parker School Survey of East European Law
Pasin.	Pasinomie
Pb.	Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen
RCEEL	Review of Central and Eastern European Law
Rev. Soc. L.	Review of Socialist Law
RIDA	Revue Internationale du Droit d'Auteur
ROW	Recht in Ost und West

RTD com.	Revue trimestrielle de droit commercial et de droit économique
R&R	Rechtsfilosofie en Rechtstheorie
RW	Rechtskundig Weekblad
SD	Statutes and Decisions. A Journal of Translations
Stud. Dipl.	Studia Diplomatica
SSD	Soviet Statutes and Decisions. A Journal of Translations
T.B.P.	Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiek Recht
T. Rechtsgesch.	Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis
UFITA	Archiv für Urheber-, Film-, Funk- und Theaterrecht
Utah L. Rev.	Utah Law Review
Vand. J. Transnat'l L.	Vanderbilt Journal of Transnational Law
Whittier L. Rev.	Whittier Law Review
WiRO	Wirtschaft und Recht in Osteuropa
ZaöRV	Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht
ZUM	Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht

INHOUDSTAFEL

LIJST MET AFKORTINGEN	pagina	i
INHOUDSTAFEL	pagina	vii
		Randnr.
ALGEMENE INLEIDING		1-14
DEEL I. AUTEURSRECHT IN HET TIJDPERK VAN HET REËLE SOCIA- LISME IN DE SOVJETUNIE : DE PERIODE TOT 1985		15-562
<i>TITEL I. EERSTE KENNISMAKING MET HET SOVJETAUTEURS- RECHT</i>		<i>15-121</i>
HOOFDSTUK O. INLEIDING		15-16
HOOFDSTUK I. ALGEMEEN HISTORISCH OVERZICHT VAN HET AUTEURSRECHT VAN TSARISTISCH RUSLAND EN DE SOVJETUNIE TOT 1985		17-49
Afdeling 1. Tsaristisch Rusland		17-28
§ 1. De periode tot 1887		17-23
§ 2. 1887 - 1917		24-28
Afdeling 2. Het sovjettijdperk		29-48
§ 1. 1917 - 1922		29-34
§ 2. 1922 - 1928		35-39
§ 3. 1928 - 1960		40-42
§ 4. 1961 - 1973		43-45
§ 5. 1973 - 1985		46-48
Afdeling 3. Conclusie van Hoofdstuk I		49
HOOFDSTUK II. NADER OVERZICHT VAN HET SOVJET- AUTEURSRECHT IN DE PREPERESTROIKAPERIODE (1973-1985)		50-121
Afdeling 0. Inleiding		50
Afdeling 1. De bronnen van het sovjetauteursrecht		51-64
§ 0. Inleiding		51
§ 1. Auteursrecht en federalisme		52-55
§ 2. Overzicht van de bronnen van het sovjetauteursrecht		56-64
2.1. Wetgeving in materiële zin		56-61
2.1.1. Nationale wetgeving		56
2.1.2. Normen van sociale organisaties ?		57-59
2.1.3. Internationale verdragen		60-61
2.2. Rechtspraak		62-63
2.3. Rechtsleer		64
Afdeling 2. Het klassieke auteursrecht		65-100
§ 1. Voorwerp van auteursrechtsrechtelijke bescherming		65-69
§ 2. Oorspronkelijke titularis van auteursrechten		70-82
2.1. Natuurlijke personen		70-72
2.2. De auteur - werknemer		73-77

2.3. Rechtspersonen	78-82
2.3.1. Films	79-80
2.3.2. Andere werken	81-82
§ 3. Rechten van de auteur	83-93
§ 4. Beperkingen op de rechten van de auteur	94-97
§ 5. Beschermingsduur	98-100
Afdeling 3. Het contractenrecht	101-103
Afdeling 4. Naburige rechten	104-107
Afdeling 5. Het auteursagentschap VAAP	108-110
Afdeling 6. Sancties	111-115
§ 1. Burgerrechtelijke sancties	111-113
§ 2. Strafrechtelijke sancties	114
§ 3. Administratiefrechtelijke sancties	115
Afdeling 7. Buitenlandse werken	116-120
Afdeling 8. Conclusie van Hoofdstuk II	121
 <i>TITEL II. CREËREN EN ONDERNEMEN IN DE CULTURELE SECTOR VAN DE SOVJETUNIE</i>	 122-289
 HOOFDSTUK 0. INLEIDING	 122-124
 HOOFDSTUK I. DE COMMUNISTISCHE PARTIJ EN HAAR CULTUUR- BELEID	 125-186
Afdeling 0. Inleiding	125
Afdeling 1. De communistische ideologie en cultuur	126-175
§ 1. Lenin en cultuur	126-148
1.0. Inleiding	126
1.1. De theoretische opvattingen van Lenin over cultuur	127-141
1.1.1. Een marxistische visie op kunst en cultuur	128-130
1.1.2. De leidende rol van een avant-garde	131-133
1.1.3. Een instrumentele visie op de kunst	134-135
1.1.4. De assimilatie van de bourgeoiscultuur	136-138
1.1.5. De primaire aandacht voor het verheffen van het cultureel niveau van de (plattelands)bevolking	139-141
1.2. Lenins cultuurbeleid na de Oktoberrevolutie	142-148
§ 2. De culturele revolutie onder Stalin	149-162
2.1. De culturele revolutie als klassenoorlog: 1928-1932	149-153
2.2. De scheppende unies en het socialistisch realisme	154-156
2.3. De terreur	157-162
§ 3. De dooi onder Khrushchev	163-167
§ 4. De stagnatie en sclerose onder Brezhnev, Andropov en Chernenko	168-175
Afdeling 2. De juridische positie van de CPSU in de Sovjetunie	176-180
Afdeling 3. De CPSU in de culturele sector	181-185
§ 1. Externe ideologische leidinggeving	182
§ 2. Interne deelname aan besluitvorming	183-184
§ 3. De CPSU als actieve deelnemer van het culturele midden- veld	185
Afdeling 4. Conclusie van Hoofdstuk I	186
 HOOFDSTUK II. GRONDRECHTEN EN DE VRIJHEID VAN ARTISTIE- KE SCHEPPING IN DE SOVJETUNIE	 187-236

Afdeling 0. Inleiding	187
Afdeling 1. Grondrechten volgens de marxistisch-leninistische theorie en de grondwettelijke praktijk van de Sovjetunie	188-199
§ 1. Van uitbuiting tot emancipatie	188-189
§ 2. Consequenties van het collectivistische mensbeeld op de opvattingen inzake rechten en vrijheden van de mens	190-199
Afdeling 2. De vrijheid van het woord en de persvrijheid	200-215
§ 1. Het grondwettelijk principe	200-205
§ 2. Beperkingen aan de vrijheid van het woord en de persvrijheid	206-215
2.0. Inleiding	206
2.1. Preventieve maatregelen	207-211
2.2. Strafrechtelijke repressieve maatregelen	212-215
Afdeling 3. De vrijheid van artistieke schepping en andere culturele rechten	216-235
§ 0. Inleiding	216-217
§ 1. De vrijheid van cultuurproductie	218-232
1.1. Inhoud van de vrijheid van artistieke schepping	218-223
1.2. Materiële waarborgen voor de vrijheid van artistieke schepping	224-228
1.3. De rechten van de auteur	229-232
§ 2. Het recht op cultuurconsumptie	233-235
Afdeling 4. Conclusie van Hoofdstuk II	236
 HOOFDSTUK III. ONDERNEMERSCHAP IN DE CULTURELE SECTOR VAN DE SOVJETUNIE	 237-272
Afdeling 0. Inleiding	237
Afdeling 1. De publieke culturele sector	238-257
§ 1. Basiselementen van de planeconomie	238-248
1.1. De staatseigendom	238-241
1.2. De staatsondernemingen	242-247
1.3. De staatsinstellingen	248
§ 2. Planbeheer van de culturele sector	249-257
Afdeling 2. Ruimte voor privé-initiatief in de culturele sector	258-265
Afdeling 3. Ondernemerschap van de scheppende unies	266-271
Afdeling 4. Conclusie van Hoofdstuk III	272
 HOOFDSTUK IV. DE MYTHE VAN DE HARMONISCHE BELANGEN-VERZOENING EN DE REALITEIT VAN DE BELANGENHIERARCHIE	 273-289
Afdeling 0. Inleiding	273
Afdeling 1. De theorie van de harmonische belangenverzoening	274-280
Afdeling 2. De theorie ontmythologiseerd	281-284
Afdeling 3. De sovjetburger geatomiseerd, en recht en maatschappij gedeciviliseerd	285-289
 <i>TITEL III. DE EIGENHEID VAN HET SOCIALISTISCH AUTEURS-RECHT</i>	 290-562
 HOOFDSTUK 0. INLEIDING	 290
 HOOFDSTUK I. DE JURIDISCHE AARD VAN HET SOCIALISTISCH AUTEURSRECHT	 291-415

Afdeling 0. Inleiding	291
Afdeling 1. Is het auteursrecht een subjectief recht ?	292-318
§ 1. Privilegie of subjectief recht ?	292-297
§ 2. Enkel een subjectief recht op ideologisch aanvaardbare werken ?	298-301
§ 3. De theorie van het misbruik van recht	302-310
§ 4. Gevolgen voor de situering van het auteursrecht binnen het sovjetrecht	311-318
4.1. Auteursrecht en burgerlijk recht	311
4.2. Auteursrecht en administratief recht	312-314
4.3. Auteursrecht en arbeidsrecht	315-318
Afdeling 2. Is het auteursrecht een exclusief, intellectueel eigendomsrecht ?	319-331
§ 0. Inleiding	319
§ 1. Auteursrecht als intellectueel eigendomsrecht ?	320-324
§ 2. Het auteursrecht als exclusief recht ?	325-331
Afdeling 3. Is het auteursrecht een persoonlijkheidsrecht ?	332-412
§ 0. Inleiding	332
§ 1. De persoonlijkheidsrechten in het Sovjetrecht	333-338
§ 2. Het auteursrecht en de persoonlijkheidsrechten	339-411
2.1. Het auteursrecht als combinatie van vermogens- en niet-vermogensrechten	339-343
2.2. Enkele testgevallen	344-411
2.2.1. De beschermingsvereiste	344-353
a) "Het resultaat van scheppende activiteit"	344-347
b) Nieuwheid ?	348-353
2.2.2. De onderlinge verhouding tussen vermogens- en niet-vermogensrechten	354-364
a) De indeling van de auteursrechten	354-358
b) De relativiteit van de indeling	359-364
2.2.3. De rechtspersoon als oorspronkelijk titularis van auteursrechten	365-376
2.2.4. De overdraagbaarheid van auteursrechten	377-396
a) De wetgeving	378-381
b) De rechtsleer	382-393
b.1. De toestemmingstheorie	383-390
b.2. De theorie van de afstand van rechten	391-393
c) Slotbemerkingen	394-396
2.2.5. De niet-vermogensrechten na het overlijden van de auteur	397-411
a) De wetgeving	398
b) De rechtsleer	399-410
b.1. De aard van de bevoegdheden van de erfgenamen	400-401
b.2. De omvang van de bevoegdheden van de erfgenamen	402-406
b.3. De beschermingsduur van de morele rechten	407-410
c) Conclusie	411
§ 3. Conclusie in verband met de verhouding auteursrecht - persoonlijkheidsrecht(en)	412
Afdeling 4. Conclusie van Hoofdstuk I	413-415

HET AUTEURSRECHT	416-504
Afdeling 0. Inleiding	416-418
Afdeling 1. De trichotomie auteur, exploitant en eindgebruiker	419-487
§ 0. Inleiding	419
§ 1. De spelers van het spel	420-433
1.1. De auteur	420-427
1.2. De exploitant	428-431
1.3. De eindgebruiker	432-433
§ 2. Het spel in actie	434-484
2.0. Inleiding	434-435
2.1. De verzoening van belangen van auteur en exploitant	436-471
2.1.1. Algemeen	436-440
2.1.2. De auteursovereenkomst	441-458
2.1.2.1. Inhoud van de modelovereenkomsten	441-442
2.1.2.2. Auteursvriendelijk of auteursonvriendelijk ?	443-458
2.1.3. De auteursvergoeding	459-470
2.1.4. Conclusie	471
2.2. De verzoening van belangen van auteur en eindgebruiker	472-484
2.2.1. Algemeen	472-474
2.2.2. Op het niveau van de principes	475-478
2.2.3. Op het niveau van de uitzonderingen	479-483
2.2.4. Conclusie	484
§ 3. De interne specificiteit van het sovjetauteursrecht	485-487
Afdeling 2. De dichotomie auteur en gemeenschap	488-504
§ 1. Van trichotomie naar dichotomie	488-492
§ 2. Van publiek belang naar belang van Staat en Partij	493-494
§ 3. De externe specificiteit van het sovjetauteursrecht	495-504
 HOOFDSTUK III. EEN ONTSPoord EXPERIMENT ? OVER DE TOETREDING VAN DE USSR TOT DE UAC	 505-562
Afdeling 0. Inleiding	505
Afdeling 1. Motieven voor de toetreding tot de UAC	506-521
§ 0. Inleiding	506
§ 1. Economisch-financiële motieven	507-511
§ 2. Politiek-ideologische motieven	512-518
§ 3. Een onderdeel van een strategie in het buitenlands beleid van de USSR	519-521
Afdeling 2. Een duaal systeem	522-539
§ 0. Inleiding	522-523
§ 1. Twee definities voor de term 'publicatie'	524-529
§ 2. Twee contractsvormen en de gelijktijdige overdraagbaarheid en onoverdraagbaarheid van rechten	530-539
Afdeling 3. De UAC als paard van Troje	540-548
Afdeling 4. De UAC als doos van Pandora	549-561
Afdeling 5. Conclusie	562
 DEEL II DE SYSTEEMTRANSFORMATIE IN DE PERIODE 1985-1996	 563-1030
<i>TITEL 0. INLEIDING</i>	<i>563-564</i>

<i>TITEL I. DE IDEOLOGISCHE, CULTUURPOLITIEKE EN STAATKUNDIGE SYSTEEMTRANSFORMATIE</i>	565-647
HOOFDSTUK 0. INLEIDING	565-566
HOOFDSTUK I. DE PERESTROIKA VAN IDEOLOGIE EN CULTUURPOLITIEK	567-610
Afdeling 0. Inleiding	567
Afdeling 1. Sleutelbegrippen van Gorbachevs hervormingspolitiek	568-578
Afdeling 2. De neergang van de Communistische ideologie en Partij	579-593
Afdeling 3. De gewijzigde cultuurpolitiek	594-610
§ 1. Gorbachev	594-605
§ 2. El'tsin	606-610
HOOFDSTUK II. DE STAATKUNDIGE SYSTEEMTRANSFORMATIE	611-647
Afdeling 0. Inleiding	611
Afdeling 1. De desintegratie van de USSR	612-620
Afdeling 2. Het Gemenebest van Onafhankelijke Staten	621-637
§ 1. Algemeen overzicht	621-622
§ 2. Consolidatie	623-632
2.1. Het Charter van het GOS	623-625
2.2. De economische unie	626-628
2.3. Een Euraziatische Unie ?	629-632
§ 3. Het rechtsstatuut en het functioneren van het GOS	633-637
3.1. Het internationaalrechtelijk karakter van het GOS	633-634
3.2. Akkoorden gesloten "in het kader van het GOS"	635
3.3. Harmonisatie van wetgeving via modelwetten	636-637
Afdeling 3. Juridische gevolgen van het verdwijnen van de USSR	638-647
§ 1. De volheid van bevoegdheid van de nationale staten	638-639
§ 2. De voortgezette toepassing van de wetgeving van de USSR	640-642
§ 3. Het lot van goedgekeurde, maar nog niet in werking getreden wetgeving van de USSR	643-644
§ 4. Het probleem van de statenopvolging	645-647
<i>TITEL II. DE POLITIEKE SYSTEEMTRANSFORMATIE: DE OPBOUW VAN EEN RECHTSSTAAT EN DE MENSENRECHTEN</i>	648-862
HOOFDSTUK 0. INLEIDING	648-649
HOOFDSTUK I. DE RUSSISCHE RECHTSSTAAT EN DE HERWAARDERING VAN HET RECHT	650-683
Afdeling 1. Het ontstaan van de idee van een rechtsstaat in de Sovjetunie	650-658
§ 1. De formele rechtsstaat	650-655
§ 2. De materiële rechtsstaat	656-658
Afdeling 2. De uitwerking van de idee van de rechtsstaat in de Russische Federatie	659-663
Afdeling 3. Kritische bedenkingen: de civiele maatschappij en het rechtsbewustzijn	664-682
§ 1. Rechtsstaat en civiele maatschappij	665-675

§ 2. Rechtsstaat en rechtsbewustzijn	676-682
Afdeling 4. Conclusie van Hoofdstuk I	683
 HOOFDSTUK II. EEN NIEUW CONCEPT VAN MENSENRECHTEN	 684-734
Afdeling 0. Inleiding	684
Afdeling 1. De omwenteling	685-691
Afdeling 2. De mensenrechten in de Grondwet van de Russische Federatie van 12 december 1993	692-730
§ 1. Algemene opmerkingen	692-696
§ 2. De mensenrechtencatalogus	697-709
2.1. Indeling	697-698
2.2. Formele vergelijking met G.W. 1977/1978	699-700
2.3. Inhoudelijke vergelijking met G.W. 1977/1978	701-709
§ 3. De beperkingen aan de mensenrechten	710-713
§ 4. Verwijzing naar internationale mensenrechtenverdragen	714-717
§ 5. De gerechtelijke en institutionele bescherming van de mensenrechten	718-730
5.0. Inleiding	718
5.1. De gerechtelijke bescherming van de mensenrechten	719-728
5.1.1. Het Grondwettelijk Hof	720
5.1.2. De gewone rechtbanken	721-725
5.1.3. Internationale gerechtshoven	726-728
5.2. De institutionele bescherming van de mensenrechten	729-730
5.2.1. De Commissie voor de rechten van de mens bij de President RF	729
5.2.2. De Gevolmachtigde inzake mensenrechten	730
Afdeling 3. Enkele kritische kanttekeningen	731-734
 HOOFDSTUK III. DE VRIJHEID VAN MENINGSUITING EN ARTISTIEKE SCHEPPING	 735-862
Afdeling 0. Inleiding	735
Afdeling 1. De vrijheid van woord en gedachte, van informatiegaring en -verspreiding en van massa-informatie	736-803
§ 1. De sedes materiae	736-740
§ 2. De inhoud van de vrijheid van gedachte en woord, het recht op informatiegaring en -verspreiding en de mediavrijheid	741-746
2.1. De Grondwet	741
2.2. De Wet op de nieuwsmedia RF	742-746
2.2.1. Algemeen	742
2.2.2. Recht op informatiegaring en -verspreiding	743-745
2.2.3. Het recht op oprichting van media	746
§ 3. Beperkingen aan de vrijheid van meningsuiting	747-795
3.0. Inleiding	747
3.1. Het grondwettelijk kader	748-750
3.2. Preventieve maatregelen	751-765
3.2.1. Het verbod op censuur	752-755
3.2.2. Andere preventieve maatregelen	756-765
3.3. Repressieve beperkingsmaatregelen	766-795
3.3.1. Algemene opmerkingen	766-772
3.3.2. Het strafrechtelijke beperkingssysteem	773-789
a) Het verrichten van strafbare daden door de media	774-776
b) De verspreiding van staatsgeheimen	777-784

c) Speciaal door de wet beschermde geheimen	785
d) Oproep tot machtsovername, gewelddadige wijziging van de constitutionele orde en integriteit van de staat	786
e) Het aanwakken van nationale, klasse-, sociale, religieuze onverdraagzaamheid of tweedracht	787
f) Oorlogspropaganda	788
g) Pornografie en propaganda voor geweld en wreedheid	789
3.3.2. Het burgerrechtelijk beperkingssysteem	790-795
§ 4. De President als garant van de vrijheid van informatie	796-803
Afdeling 2. De vrijheid van artistieke schepping en andere culturele rechten	804-858
§ 1. Het recht op schepping	804-816
§ 2. De verhouding tussen de vrijheid van artistieke schepping en de vrijheid van meningsuiting	817-819
§ 3. De beperkingen op de kunstvrijheid	820-840
3.1. Preventieve maatregelen	821-836
3.2. Repressieve maatregelen	837-840
§ 4. Materiële waarborgen voor de kunstvrijheid	841-851
4.1. Afweerrecht en materiële waarborgen	841-844
4.2. Verenigingsrecht	845-848
4.3. Auteursrecht	849-851
§ 5. Het recht op cultuurconsumptie en cultuurbehoud	852-858
Afdeling 3. Conclusie van Hoofdstuk III	859-862
 <i>TITEL III. DE ECONOMISCHE SYSTEEMTRANSFORMATIE : VAN PLAN NAAR MARKT IN DE CULTURELE SECTOR</i>	 863-1030
HOOFDSTUK 0. INLEIDING	863
HOOFDSTUK I. VERBETERING VAN HET BESTAANDE SYSTEEM 1985-1989	864-883
Afdeling 1. De staatssector	865-873
§ 1. De Wet op de staatsondernemingen van 30 juni 1987	865-868
§ 2. Experimenten met autonomie in de culturele sector	869-873
Afdeling 2. De uitbouw van een privé-sector	874-883
§ 1. De Wet op de individuele arbeidsactiviteit van 19 november 1986	874-877
§ 2. De Wet op de coöperatieven van 26 mei 1988	878-883
HOOFDSTUK II. DE UITBOUW VAN EEN MARKTECONOMIE IN RUSLAND (1990-1995)	884-964
Afdeling 0. Inleiding	884
Afdeling 1. De modernisering van het burgerlijk recht	885-892
Afdeling 2. Het eigendomsrecht	893-922
§ 1. De principiële erkenning van privé-eigendom	893-895
§ 2. De eigendomsordening	896-922
2.1. De grondwetswijziging van 14 maart 1990 en de Wet van de USSR over de eigendom	896-901
2.2. De Wet van de RSFSR over de eigendom en de Beginselen van burgerlijke wetgeving	902-906
2.3. Het eigendomsrecht in de Grondwetswijziging van	

1992 en in de nieuwe G.W. 1993.	907-908
2.4. Het eigendomsrecht in het Burgerlijk Wetboek RF van 1994	909-922
Afdeling 3. De vrijheid van ondernemerschap en handel	923-940
§ 0. Inleiding	923
§ 1. De vrijheid van ondernemerschap	924-933
§ 2. De vrijheid van handel	934-940
2.1. Binnenlandse handel	934-935
2.2. Buitenlandse handel	936-940
Afdeling 4. De strijd tegen monopolievorming en de oneerlijke concurrentie	941-948
Afdeling 5. De privatiseringswetgeving	949-961
Afdeling 6. Conclusie van Hoofdstuk II	962-964
 HOOFDSTUK III. CULTUURSPECIFIEKE OVERHEIDSMAAATREGELEN	965-1030
Afdeling 0. Inleiding	965-967
Afdeling 1. Verantwoording van en juridisch instrumentarium voor cultuurspecifieke overheidsbemoeienis	968-987
§ 1. Verantwoording voor overheidsingrijpen	968-979
1.0. Inleiding	968
1.1. Gelijkheid	969-972
1.2. Ontplooiing	973-974
1.3. Pluriformiteit of diversiteit	975-976
1.4. Kwaliteit en afstandelijkheid	977-978
1.5. Conclusie	979
§ 2. Middelen van overheidsingrijpen	980-987
Afdeling 2. Beknopt overzicht van de algemene cultuurspecifieke maatregelen gericht op de actuele cultuurproductie	988-1026
§ 0. Inleiding	988-989
§ 1. Steun aan de kunstscheppers	990-993
§ 2. Steun aan het culturele middenveld	994-1025
2.0. Inleiding	994
2.1. Intersectorale maatregelen	995-997
2.2. Sectorale maatregelen	998-1025
2.2.1. De geschreven pers en het uitgeverswezen	999-1012
2.2.2. De film	1013-1019
2.2.3. De podiumkunsten	1020-1021
2.2.4. De beeldende kunsten	1022-1024
2.2.5. De ambachtelijke bedrijven	1025
§ 3. Aanmoediging van de cultuurconsumptie	1026
Afdeling 3. Conclusie van Hoofdstuk III	1027-1030
 DEEL III. EEN COPERNICAANSE REVOLUTIE IN HET AUTEURS-RECHT ?	 1031-1734
<i>TITEL 0. INLEIDING: DE OPDRACHT VOOR DE RUSSISCHE WETGEVER</i>	<i>1031-1032</i>
<i>TITEL I. DE TRANSFORMATIE VAN HET AUTEURSRECHT</i>	<i>1033-1153</i>
HOOFDSTUK 0. INLEIDING	1033

HOOFDSTUK I. HET GEWIJZIGD INTERNATIONAAL AU- TEURSRECHTELIJK KADER	1034-1088
Afdeling 1. Rusland, de internationale organisaties en de multilaterale verdragen	1034-1047
§ 0. Inleiding	1034
§ 1. WIPO	1035-1040
§ 2. GATT/WTO	1041-1044
§ 3. De Raad van Europa	1045-1047
Afdeling 2. Rusland en de bilaterale verdragen	1048-1086
§ 0. Inleiding	1048-1049
§ 1. Rusland - Europese Unie	1050-1076
1.1. De noodzaak van bilaterale overeenkomsten	1050-1052
1.2. De eerste generatie-overeenkomsten en de Europese harmonisatie van nationale auteurswetten	1053-1057
1.3. De Europa-Akkoorden	1058-1062
1.4. Handels- en samenwerkingsovereenkomsten van de tweede generatie	1063-1067
1.5. Een derde generatie-overeenkomst: de Part- nerschaps- en Samenwerkingsovereenkomst tussen de Europese Gemeenschappen en hun Lidstaten, en Rusland	1068-1076
§ 2. Rusland - USA	1077-1082
§ 3. Andere bilaterale verdragen	1083-1086
Afdeling 3. Conclusie van Hoofdstuk I	1087-1088
 HOOFDSTUK II. DE CHRONOLOGIE VAN DE TRANSFORMATIE VAN HET AUTEURSRECHT	 1089-1153
Afdeling 0. Inleiding	1089-1090
Afdeling 1. De kleine perestroika van het sovjetauteursrecht	1091-1115
§ 1. Interne wijzigingen aan het sovjetauteursrecht	1091-1108
1.1. Richtlijnen voor de rechtbanken	1091
1.2. Wijzigingen aan het Burgerlijk Wetboek RSFSR	1092
1.3. Nieuwe tarieven voor auteursvergoedingen	1093-1094
1.4. Het copyright-teken en overdracht van rechten naar het buitenland	1095-1096
1.5. Het lot van het auteursagentschap VAAP en zijn opvolgers	1097-1105
1.6. De mediawetgeving	1106-1107
1.7. De onderwijswetgeving	1108
§ 2. Externe betrekkingen van de USSR inzake auteursrecht	1109-1115
Afdeling 2. De grote perestroika van het sovjetauteursrecht	1116-1153
§ 1. De Beginselen 1991	1116-1137
1.1. Totstandkoming en inwerkingtreding	1116-1120
1.2. Bespreking	1121-1137
§ 2. De totstandkoming van de Computerwet (1992) en de Au- teurswet (1993)	1138-1145
§ 3. Specifieke wetgeving en uitvoeringsbesluiten	1146-1150
§ 4. Het Burgerlijk Wetboek 1994 en het auteursrecht	1151-1153

HOOFDSTUK 0. INLEIDING	1154-1163
HOOFDSTUK I. HET KLASSIEKE AUTEURSRECHT	1164-1321
Afdeling 0. Inleiding	1164
Afdeling 1. Het voorwerp van auteursrechtelijke bescherming	1165-1180
§ 1. Algemene omschrijving	1165-1172
§ 2. Mogelijke objecten van auteursrecht	1173-1178
§ 3. Uitsluitingen uit het auteursrecht	1179-1180
Afdeling 2. De auteur	1181-1219
§ 1. Het auteursprincipe	1181-1184
§ 2. Werknemers	1185-1197
§ 3. Audiovisuele werken	1198-1210
§ 4. Samengestelde werken	1211-1219
Afdeling 3. De rechten van de auteur	1220-1272
§ 0. Inleiding	1220-1221
§ 1. Morele rechten	1222-1239
1.1. Het paterniteitsrecht	1223
1.2. Het recht van openbaarmaking	1224-1230
1.3. Het recht op terugneming	1231-1235
1.4. Het recht op de bescherming van de reputatie van de auteur	1236-1239
§ 2. De vermogensrechten	1240-1272
2.1. Algemeen	1240-1242
2.2. De exclusieve exploitatierechten	1243-1262
2.2.1. De "lichamelijke" exploitatie	1243-1256
a) Het reproductierecht	1243-1246
b) Het distributie-, verhuur- en importrecht	1247-1250
c) Het tentoonstellingsrecht	1251-1253
d) Het vertaal- en adaptatierecht	1254
e) Bijzondere rechten voor architect en designontwerper	1255-1256
2.2.2. De "onlichamelijke exploitatie"	1257-1262
a) Het recht van mededeling aan het publiek ?	1257-1258
b) Het recht van publieke uitvoering	1259
c) Het uitzendrecht	1260-1262
2.3. De vergoedingsrechten	1263-1272
a) De vergoeding voor de uitoefening van een exclusief recht	1263-1264
b) De vergoeding voor de thuiskopie	1265
c) Het volgrecht	1266-1272
Afdeling 4. De beperkingen op het auteursrecht	1273-1302
§ 0. Inleiding	1273-1275
§ 1. Het gebruik voor persoonlijke doeleinden	1276-1283
§ 2. Het gebruik voor archiefdoeleinden	1284-1286
§ 3. Het gebruik voor wetenschappelijke, onderwijskundige, religieuze, justitiële en sociale doeleinden	1287-1293
§ 4. Het gebruik voor actuele berichtgeving	1294-1298
§ 5. Het gebruik ter operationalisering van verworven gebruiksrechten	1299-1301
§ 6. De decompilering van computerprogramma's	1302
Afdeling 5. De beschermingsduur	1303-1321
§ 1. De algemene termijn	1303-1304
§ 2. Anonieme of pseudonieme werken	1305

§ 3. Postuum gepubliceerde werken	1306
§ 4. Werken van gerehabiliteerde auteurs	1307-1314
§ 5. Verlenging wegens oorlogsomstandigheden	1315-1317
§ 6. Bescherming voor de morele rechten	1318-1320
§ 7. Een betalend publiek domein	1321
 HOOFDSTUK II. HET CONTRACTENRECHT	 1322-1358
Afdeling 0. Inleiding	1322
Afdeling 1. De soorten van auteursovereenkomsten	1323-1327
Afdeling 2. De contractspartijen	1328-1331
Afdeling 3. De inhoud van de auteursovereenkomst	1332-1357
§ 0. Inleiding	1332
§ 1. Interpretatieregels	1333-1336
§ 2. Verplichte vermeldingen	1337-1350
§ 3. Toekomstige werken en exploitatiewijzen	1351-1353
§ 4. Verdere overdracht van exploitatierechten	1354
§ 5. Concurrentiebeding	1355
§ 6. Exploitatieplicht ?	1356
§ 7. De vereiste van een geschrift	1357
Afdeling 4. Contractuele aansprakelijkheid	1358
 HOOFDSTUK III. DE NABURIGE RECHTEN	 1359-1414
Afdeling 1. Algemene opmerkingen	1359-1362
Afdeling 2. De uitvoerende kunstenaars	1363-1382
§ 1. Definitie	1363-1364
§ 2. De rechten van de uitvoerende kunstenaar	1365-1382
Afdeling 3. De producenten van fonogrammen	1383-1395
§ 1. Definitie	1383-1385
§ 2. De rechten van de producent van het fonogram	1386-1395
Afdeling 4. De omroepen en kabelmaatschappijen	1396-1403
§ 1. Voorwerp van bescherming	1396
§ 2. De rechten van de omroepen en de kabelmaatschappijen	1397-1403
Afdeling 5. Uitzonderingen op de naburige rechten	1404-1410
Afdeling 6. De beperking in de tijd	1411-1414
 HOOFDSTUK IV. DE BEHEERSVENNOOTSCHAPPEN	 1415-1446
Afdeling 0. Inleiding	1415-1416
Afdeling 1. De beheersvennootschappen in de Auteurswet 1993	1417-1437
Afdeling 2. De beheersvennootschappen in Rusland	1438-1446
 HOOFDSTUK V. BESCHERMING VAN BUITENLANDSE WERKEN, UITVOERINGEN, FONOGRAMMEN EN UITZENDINGEN	 1447-1491
Afdeling 0. Inleiding	1447
Afdeling 1. Nationaal wetgeving	1448-1452
§ 1. Auteursrecht	1448
§ 2. De naburige rechten	1449-1452
Afdeling 2. Internationale overeenkomsten	1453-1491
§ 1. Algemeen	1453-1458
§ 2. De UAC	1459-1460
§ 3. De Overeenkomst van Moskou	1461-1467
§ 4. De Conventie van Bern	1468-1479
§ 5. De Conventies van Rome, Genève en Brussel	1480-1482

§ 6. De bilaterale overeenkomsten	1483-1488
§ 7. Afsluitende bemerkingen	1489-1491
HOOFDSTUK VI. SANCTIES	1492-1520
Afdeling 0. Inleiding	1492
Afdeling 1. De burgerrechtelijke sancties	1493-1504
Afdeling 2. De strafrechtelijke sancties	1505-1511
Afdeling 3. De administratiefrechtelijke sancties	1512-1520
HOOFDSTUK VII. HET OVERGANGSRECHT	1521-1538
HOOFDSTUK VIII. CONCLUSIE VAN TITEL II	1539-1541
<i>TITEL III. THEORETISCHE VRAAGSTUKKEN IN VERBAND MET HET POSTSOCIALISTISCHE AUTEURSRECHT</i>	<i>1542-1734</i>
HOOFDSTUK 0. INLEIDING	1542-1543
HOOFDSTUK I. DE JURIDISCHE AARD VAN HET POSTCOMMUNIS- TISCHE AUTEURSRECHT	1544-1650
Afdeling 0. Inleiding	1544
Afdeling 1. Het subjectief auteursrecht	1545-1565
§ 0. Inleiding	1545
§ 1. Een subjectief recht	1546-1552
1.1. Principe	1546-1548
1.2. Het misbruik van subjectieve rechten	1549-1552
§ 2. De formele plaats van het auteursrecht binnen het burger- lijk recht	1553-1561
2.1. De wetgeving	1553-1556
2.2. De rechtsleer	1557-1561
§ 3. Auteursrecht en administratief recht	1562-1565
Afdeling 2. "Intellectuele eigendom"	1566-1588
§ 1. Van ideologische afkeer tot dweeptheorie	1566-1568
§ 2. De wetgeving en rechtspraak	1569-1573
§ 3. De rechtsleer	1574-1588
Afdeling 3. Is het auteursrecht een persoonlijkheidsrecht ?	1589-1650
§ 0. Inleiding	1589
§ 1. De persoonlijke, niet-vermogensrechten in het Russisch recht	1590-1603
1.0. Inleiding	1590-1591
1.1. Wetgeving	1592-1596
1.2. De rechtsleer	1597-1603
§ 2. Auteursrecht en de theorie van de persoonlijkheidsrechten: enkele testgevallen	1604-1648
2.0. Inleiding	1604
2.1. Het beschermingscriterium	1605-1614
2.1.1. De continuïteit	1605
2.1.2. Of toch discontinuïteit ?	1606-1608
2.1.3. Het resultaat van "scheppende" activiteit	1609-1612
2.1.4. Het vermoeden van creativiteit	1613
2.1.5. Conclusie	1614

2.2. De onderlinge verhouding tussen vermogens- en niet-vermogensrechten	1615-1620
2.3. Het auteursprincipe ("das Urheberprinzip")	1621-1627
2.4. Overdraagbaarheid van rechten	1628-1643
2.4.1. Algemeen	1628-1631
2.4.2. Licentie versus vervreemding van exploitatierechten	1632-1638
2.4.3. Contracteren over de persoonlijke rechten	1639-1642
2.4.4. Conclusie	1643
2.5. De niet-vermogensrechten na het overlijden van de auteur	1644-1648
§ 3. Conclusie in verband met het persoonlijkheidsrechtelijk karakter van het auteursrecht	1649-1650
 HOOFDSTUK II. AUTEURSRECHT, VRIJHEID VAN CREATIE EN ONDERNEMINGSVRIJHEID IN DE SYSTEEMTRANSFORMATIE	1651-1734
Afdeling 0. Inleiding	1651
Afdeling 1. De door de systeemtransformatie gewijzigde rechtspositie van auteur, exploitanten en de gemeenschap	1652-1666
§ 1. De rechtspositie van de auteur	1652-1661
1.0. Inleiding	1652
1.1. De auteur en ondernemingsvrijheid	1653-1655
1.2. De auteur en de vrijheid van schepping	1656-1661
§ 2. De rechtspositie van de exploitanten	1662-1664
§ 3. De rechtspositie van de eindgebruiker	1665-1666
Afdeling 2. Systeemtransformatie en de trichotomie auteur - exploitant - eindgebruiker	1667-1700
§ 1. Algemeen	1667-1671
§ 2. Auteur versus exploitanten	1672-1684
2.1. Algemeen	1672
2.2. De systeemtransformatie en het contractenrecht	1673-1680
2.3. De systeemtransformatie en de auteursvergoeding	1681-1684
§ 3. Auteur versus eindgebruiker	1685-1694
3.1. Algemeen	1685-1686
3.2. Op het niveau van de principes	1687-1688
3.3. Op het niveau van de uitzonderingen op het auteursrecht	1689-1694
§ 4. Conclusie	1695-1700
Afdeling 3. De systeemtransformatie en het toegenomen soortelijk gewicht van het auteursrecht	1701-1730
§ 1. Algemeen	1701-1702
§ 2. Auteursrecht en vrijheid van artistieke schepping	1703
§ 3. Auteursrecht en vrijheid en eerlijkheid van mededinging	1704
§ 4. De rehabilitatie van het postcommunisme auteursrecht	1705-1707
§ 5. De problematiek van de rechtshandhaving	1708-1730
5.1. De piraterij	1708-1712
5.2. Verklaringen voor de piraterij	1713-1730
Afdeling 4. Afsluitende bemerkingen	1731-1734
 ALGEMENE CONCLUSIE	1735-1754

BIJLAGEN	pagina	773-812
Bijlage I. Het Burgerlijk Wetboek van de RSFSR van 1964 zoals geamendeerd en van kracht tot 3 augustus 1992	pagina	773-783
Bijlage II. De Beginselen van Burgerlijke Wetgeving van de USSR en de Republieken van 1991	pagina	784-788
Bijlage III. De Wet van de Russische Federatie over het auteursrecht en de naburige rechten van 9 juli 1993	pagina	789-812
SELECTIEVE BIBLIOGRAFIE	pagina	813-839

ALGEMENE INLEIDING

Het plan en de brief van Pushkin

1. In een "plan voor een artikel over de rechten van een schrijver", dat gedateerd wordt in 1835 ¹, somde Aleksandr Sergeevich Pushkin, de grootste dichter en vader van de moderne Russische taal en literatuur, 10 punten op die hij wenste te behandelen. De eerste twee ("over de literaire eigendom" en "over de rechten van de uitgever, de schrijver, de anonieme, de erfgenaam") en mogelijk ook het laatste ("over de persoonlijkheden") zouden het auteursrecht betreffen, terwijl de zeven overige de censuur op de inhoud van publicaties zouden behandelen.

Pushkin heeft dit artikel nooit geschreven, maar hij kreeg later nog wel de gelegenheid om zijn gedachten over het Russisch auteursrecht uiteen te zetten, wanneer op 11 december 1836 Baron Barante, Frans ambassadeur te Sint-Petersburg, een schrijven aan Pushkin richtte ², met de vraag om uitleg over en commentaar bij de geldende auteurswetgeving in Rusland. In zijn antwoord van 16 december 1836 ³, d.i. nauwelijks enkele weken voor zijn tragische dood, gaf Pushkin een samenvatting van de bepalingen van de wet van 22 april 1828 (*Ustav o tsenzure*), stipte als tekortkoming de afwezigheid van een regeling voor postume en pseudonieme werken aan, en besloot: "La question de la propriété littéraire est très simplifiée en Russie où personne ne peut présenter son manuscrit à la censure sans en nommer l'auteur et sans le mettre par cela même sous la protection immédiate du gouvernement" ⁴.

Zowel in zijn plan voor een artikel, als in zijn brief aan Barante legt Pushkin een verband tussen het auteursrecht en de censuurregels, en dat was niet toevallig: in het tsaristisch Rusland zou tot in 1911 de gelding van het subjectieve auteursrecht materieel verbonden blijven aan het naleven van de formaliteiten onder de censuurwetgeving. Pushkin voerde tijdens zijn korte leven een nagenoeg onophoudelijke strijd tegen de censuur, die er meteen - zij het onrechtstreeks - ook één was voor de eerbiediging van de integriteit van de auteurswerken.

¹ "Plan stat'i o pravakh pisatel'ia.", voor het eerst gepubliceerd door V.E. IAKUSHKIN, "Rukopisi A.S. Pushkina, khраниashchiesia v Rumiantsevskom muzee v Moskve", *Russkaia starina*, december 1884, 569, en later opgenomen in de door de Academie der Wetenschappen van de USSR uitgegeven Volledige Verzamelde Werken van Pushkin: *Pushkin. Polnoe sobranie sochinenii*, XII, M., Izd. Akademii Nauk SSSR, 1949, 209-210.

² "Mnenie M.E. Lobanova o dukhe slovesnosti, kak inostrannoi, tak i otechestvennoi", in *Pushkin. Polnoe sobranie sochinenii*, XVI, M., Izd. Akademii Nauk SSSR, 1949, 196-197.

³ *Ibid.*, 199-201.

⁴ *Ibid.*, 201.

Verantwoording voor de keuze van het onderwerp

Algemeen

2. Pushkins plan en brief vestigen onze aandacht op het feit dat de volle betekenis en functie van het auteursrecht slechts duidelijk wordt, wanneer het binnen een bepaalde politiek-constitutionele context gesitueerd wordt. In een systeem met een preventieve controle op de inhoud van een werk, kan de auteur zijn divulgatie- en integriteitsrecht niet volledig autonoom uitoefenen. Ook de economische waarde van het werk kan door censuurmaatregelen negatief beïnvloed worden.

Omgekeerd kan ook het economisch stelsel waarbinnen de kunstenaar werkt, rechtstreeks een invloed hebben op inhoud en vorm van de kunstwerken, maar ook op de wijze waarop een auteur zijn rechten op die kunstwerken uitoefent. De betekenis en functie van het auteursrecht verschillen sterk naargelang de auteurs onder de hoede van een mecenas werken, voor de exploitatie van hun werken afhankelijk zijn van monopolistische staatsondernemingen met censuurbevoegdheid, of hun rechten op zelfstandige, individuele of collectieve wijze moeten verdedigen op een vrije markt van cultuurgoeieren.

3. Het auteursrecht als een complex geheel van persoonlijkheidsrechtelijke en economische rechten heeft aldus een nauwe band met zowel het politieke als het economische stelsel waarbinnen het functioneert. Men kan dan ook verwachten dat een wijziging in de politiek-economische ordening van de maatschappij een invloed zal hebben op de juridische aard, de inhoud en/of de functie van het auteursrecht binnen dit stelsel. Het is de correctheid van deze hypothese die we in dit proefschrift willen nagaan.

Auteursrecht in de Sovjetunie en Rusland

4. De Sovjetunie en Rusland vormen een uitstekend laboratorium voor dit soort van onderzoek. De politieke en economische systeemtransformatie in de Sovjetunie en Rusland biedt immers een unieke gelegenheid om het auteursrecht - dat zowel in het *ancien régime* als in het hedendaagse Rusland als rechtsinstituut bestond en bestaat - binnen deze evoluerende context te plaatsen en de gevolgen van deze ontwikkeling voor het auteursrecht te bestuderen.

5. Het auteursrecht in Rusland staat evenwel niet enkel aan de invloeden van de politiek-economische systeemtransformatie bloot, maar moet ook een antwoord weten te vinden op de impact die de technologische revolutie heeft op de creatie en distributie van werken: het ontstaan van nieuwe werken en nieuwe exploitatiewijzen, de steeds groter wordende problemen in verband met de controle op het gebruik van de werken, de internationalisering van de communicatie en dus ook van het gebruik van werken enz., maken een haast permanente modernisering van het auteursrecht noodzakelijk. Met deze eis tot modernisering wordt elke westerse wetgever geconfronteerd, alleen in Rusland en de andere landen van het voormalige Oostblok wordt deze eis versterkt door de wijziging van de economische en politieke randvoorwaarden waarbinnen het auteursrecht moet functioneren. We zullen deze aanpassingen van het auteursrecht aan de hoogtechnologische maatschappij in dit proefschrift slechts zijdelings behandelen, aangezien deze uitdaging niet specifiek is voor de Russische situatie. We kunnen dit probleemgebied evenwel niet geheel uit ons onderzoek uitsluiten, aangezien de sys-

teemtransformatie op zich zelf de stap naar de moderniteit als doel heeft, en de vrees voor het missen van de boot van de informatiemaatschappij één van de redenen voor de sovjetleiders was om de systeemtransformatie op gang te brengen.

Systeemtransformatie in de Sovjetunie en Rusland

6. Sedert ongeveer 1985 worden in Rusland vele normen die het oude regime beheersten, herschreven. De economische, politieke, sociale en culturele spelregels worden op een westerse leest geschoeid. Vele hervormingen hebben slechts op kleine elementen betrekking, maar het transformatie-object is meer dan de loutere optelsom van toevallig aan amendering onderhevige deeltjes. De transformatie heeft een heel systeem, een eenheid van interdependente deeltjes, als voorwerp. De basisprincipes waarop het communistische bewind steunde, namelijk de totale aanspraak van de Communistische Partij op nagenoeg elk aspect van het maatschappelijk leven, gelegitimeerd door een eschatologische ideologie waarin enkel de Communistische Partij zelf, gewapend als ze was met de wetenschappelijke theorie van het marxisme-leninisme, inzicht had, werden en worden - weliswaar niet steeds tegen hetzelfde tempo, en niet in alle onderdelen even snel - gewijzigd in de zin van de opbouw van een rechtsstaat met een markteconomie. Deze systeemtransformatie veronderstelt niet enkel een wijziging van de rechtsnormen, ze gaat er ook van uit dat de categorie van aan deze rechtsnormen onderworpen personen uitgebreid wordt tot de "auteurs" van deze rechtsnormen. M.a.w. de staat en zijn organen moeten de rechtsregels respecteren die ze zelf uitgevaardigd hebben. De transformatie van het recht betreft bijgevolg niet enkel inhoud en vorm van de rechtsinstituten, maar ook hun functie in het maatschappelijk bestel.

Het is de invloed van deze alomvattende systeemtransformatie op het auteursrecht die het voorwerp van deze studie uitmaakt.

7. Wanneer we in dit proefschrift over de systeemtransformatie spreken verwijzen we in de eerste plaats naar een transformatieproces, eventueel ook naar een *voorlopig* resultaat van dit proces, maar nooit naar een definitief afgesloten evolutie met een duurzaam en stabiel eindresultaat. Enkel de toekomst kan uitwijzen welke van de voorlopige verwezenlijkingen van 10 jaar hervormingen een meer permanent karakter zullen hebben, en niet gewoon één van de vele tussenstappen op de weg naar een nog onbekend doel zijn.

8. Gelet op het complexe en omvattende karakter van de systeemtransformatie zien we ons in dit proefschrift genooddaakt om ons te concentreren, voor wat de politiek-constitutionele transformatie aangaat, op de problematiek van de mensenrechten, en dan vooral de vrijheid van meningsuiting en artistieke schepping, en, met betrekking tot de economische transformatie, hoofdzakelijk op de juridische normen die het eigendomsrecht en de ondernemingsvrijheid omschrijven.

We kunnen bovendien onmogelijk abstractie maken van de staatkundige transformatie. Het uiteenvallen van de USSR heeft belangrijke gevolgen op publiekrechtelijk, maar ook privaatrechtelijk vlak met zich meegebracht. Ook al gaat dit in de eerste plaats om formele vraagstukken (de wetgevende bevoegdheid, de inwerkingtreding van wetgeving, de bevoegdheid van het GOS om op auteursrechtelijk vlak initiatieven te nemen, de bronnenstructuur van het huidige Russische recht), kunnen we er in dit proefschrift

toch niet aan voorbij gaan, omdat uitgerekend de auteurswetgeving in haar historische ontwikkeling van het voorbije decennium rechtstreeks door de staatkundige transformatie geraakt werd.

De culturele sector in de Sovjetunie en Rusland

9. Ons onderzoek spitst zich verder toe op de culturele sector in de Sovjetunie en Rusland. De term "cultuur" moet hier niet in zijn sociologische "omnibus"-betekenis begrepen worden als een complex geheel van opvattingen die gedeeld en overgeleverd worden in een groepering⁵, noch in zijn nog bredere antropologische betekenis waarin ook de door die groepering vervaardigde materiële producten als elementen van een "cultuur" begrepen worden. Een breed cultuurbegrip zoals in de sociale wetenschappen leent zich immers niet goed tot een juridische analyse, die om een veel concreter cultuurbegrip vraagt. Wij hanteren hier - tenzij expliciet anders vermeld - een multisectoraal cultuurbegrip. Dit betekent dat we ons studiedomein beperken tot die maatschappelijke sectoren die specifiek gericht zijn op de ontwikkeling, het behoud en de verspreiding van producten van kunst, ontspanning en vermaak. Het zwaartepunt van ons onderzoek zal eerder bij de sectoren liggen die actief zijn op het gebied van de cultuurcreatie en -verspreiding, dan diegene die op het gebied van het cultuurbehoud werkzaam zijn. Het gaat hier om het boeken- en tijdschriftenbedrijf, het muziek- en dramacircuit, de filmindustrie, de nieuwsmedia enz. Het zijn m.a.w. die maatschappelijke sectoren waarop het auteursrecht traditioneel gericht is.

10. De aldus omschreven culturele sector is in de turbulente tijden die Rusland nu doormaakt, een buitengewoon interessant studieobject, omdat deze sector zich traditioneel beweegt binnen het spanningsveld van de garantie van individuele vrijheid enerzijds en de om financiële redenen noodzakelijke cultuurpolitieke overheidsbemoeienis anderzijds. De sector is bijgevolg sterk gevoelig voor zowel economische als politieke interventie vanwege de staat. Het is precies de transformatie van het politieke en economische systeem in Rusland en van de rol van de staat in de Russische maatschappij die we willen onderzoeken, en de invloed van deze transformatie op het als een geheel van "politieke" (d.i. persoonlijkheidsrechtelijke) en economische componenten te begrijpen auteursrecht.

Methodologie

11. De vraag die in dit proefschrift aan de orde is, bepaalt meteen de methodologie van deze studie. Een combinatie van een historische, met een contextuele analyse van het auteursrecht in de Sovjetunie en Rusland drong zich op. Het recent karakter van de heden geldende auteurswetgeving in Rusland en het beperkt aantal commentaren dat hierop verschenen is, dwingt ons haast van zelf tot een evolutieve benaderingswijze. Volgens deze methode kan de postcommunistische auteurswetgeving geïnterpreteerd worden in termen van continuïteit of discontinuïteit in vergelijking met het communistische auteursrecht. Zowel in het verleden als in het heden situeren we de concrete auteursrechtelijke normen, en het auteursrecht als rechtsinstituut in zijn geheel, binnen

⁵

DOBBELAERE, K., *Sociologie*, Leuven, Acco, 1995, 54.

de context van het geheel van normen die het creëren en ondernemen in de culturele sector in de Sovjetunie en Rusland regelen.

12. Het bronnenmateriaal dat (vaak chronologisch) beschreven en kritisch geanalyseerd wordt, is atypisch. Russisch recht is wettenrecht. Rechtspraak wordt uiterst zelden gepubliceerd, de rechtsleer is vaak louter beschrijvend van aard. Dit moge kenschetsend zijn voor het niveau van het Russische rechtsstelsel en het rechtsbewustzijn in Rusland, het heeft voor de onderzoeker anno 1996 alvast één voordeel: hij kan zich volledig concentreren op het systematiseren en interpreteren van de massa rechtsnormen die het voorbije decennium op verschillende niveaus uitgevaardigd werden, doorgaans zonder expliciete opheffing van eerdere, maar met de nieuwe normen in tegenspraak staande rechtsregels. Dit is op zich reeds een tijdrovende en nooit tot zekere resultaten leidende arbeid: verwijzingswerken ontbreken, tot in het begin van de jaren negentig werden belangrijke normen van geldend recht niet gepubliceerd, tot voor kort werden er evenmin voorbereidende werken gepubliceerd, er bestaat een veelheid aan officiële en herhaaldelijk van naam veranderende publicatiebladen, waarvan de abonnementen vaak onverhoeds onderbroken worden, enz. Dit alles heeft tot gevolg dat het beantwoorden van de schijnbaar eenvoudige vraag "welke wetgeving is er nu van kracht" reeds een buitengewone inspanning vergt. Daar komt nog bij dat het recht in materiële zin tijdens de communistische periode ook in de talloze resoluties, partijprogramma's, perspectiefplannen enz. van de Communistische Partij besloten lag.

De afwezigheid van gepubliceerde rechtspraak heeft evenwel als belangrijk nadeel dat het haast onmogelijk is een zicht te krijgen op de actuele toepassing van het auteursrecht in de praktijk. Bovendien hebben we, buiten de wettekst zelf, nauwelijks aanknopingspunten in de rechtsleer die de interpretatie van een aantal bepalingen zou kunnen vergemakkelijken. Herhaaldelijk zullen we ons dan ook tot een interpretatie in de voorwaardelijke wijs moeten beperken.

We hebben er steeds naar gestreefd ons rechtstreeks te steunen op de originele Russische versie van primaire bronnen. Daar waar dit niet mogelijk bleek, hebben we dit ook geëxpliciteerd.

Plan van het proefschrift

13. In *Deel I* ontleden we de auteursrechtelijke bepalingen die in de Sovjetunie golden tijdens het reële socialisme, met nadruk op de periode die onmiddellijk aan Gorbachevs *perestroikapolitiek* voorafging (1973-1985). De juridische aard en de inhoud van het sovjetauteursrecht wordt geanalyseerd in het licht van de politiek-constitutionele en economisch-administratieve ordening die door het communistische bewind in het leven geroepen werd. De einddatum van deze periode, 1985, verwijst niet naar een ommekeer binnen het auteursrecht, maar wel naar de aanvang van de politieke en economische omwenteling die zich in het voorbije decennium in de Sovjetunie en Rusland heeft voorgedaan.

Het is deze wijziging van de randvoorwaarden waarbinnen het auteursrecht moet functioneren, die het studieobject van *Deel II* uitmaakt. De systeemtransformatie wordt in zijn ideologische, culturele, staatkundige, mensenrechtelijke en economische dimensie bestudeerd.

In *Deel III* geven we eerst een chronologisch overzicht van de wijzigingen die in deze periode aan het auteursrecht werden aangebracht, gevolgd door een diepgaande juridisch-technische ontleding van de geldende wetgeving. Tenslotte gaan we na op welke wijze de systeemtransformatie een invloed uitgeoefend heeft en nog uitoefent op de juridische aard en de inhoud van het auteursrecht, alsook op de functie die het auteursrecht binnen het nieuwe maatschappelijke en juridische stelsel vervult.

Status iuris

14. Russisch recht bestuderen anno 1996 lijkt soms op dweilen met de kraan open: nauwelijks staat het laatste punt achter de laatste zin van de laatste conclusie, of een (gedeeltelijke) herziening van meerdere hoofdstukken is door de sterke dynamiek van het rechtstelsel noodzakelijk geworden. Met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid geeft dit proefschrift de stand van het Russisch recht op 1 februari 1996 weer, maar de laatste *Rossiiskaia Gazeta* die hierin verwerkt werd, dateert van 17 april 1996.

DEEL I

AUTEURSRECHT IN HET TIJDPERK VAN HET REËLE SOCIALISME

IN DE SOVJETUNIE : DE PERIODE TOT 1985

TITEL I. EERSTE KENNISMAKING MET HET SOVJETAUTEURSRECHT

HOOFDSTUK 0. INLEIDING

15. Alvorens in te gaan op de politieke, economische en culturele randvoorwaarden waarbinnen het auteursrecht in de Sovjetunie moest functioneren (Titel II), en de specifieke kenmerken van dit auteursrecht in het licht van deze randvoorwaarden diepgaand te ontleden (Titel III), willen we in deze eerste Titel bij wijze van inleiding in de materie een beknopt overzicht geven van het sovjetauteursrecht in de *preperestrojka*-periode.

16. In Hoofdstuk I van deze Titel wordt het ontstaan en de evolutie van het auteursrecht in Rusland en de Sovjetunie tot in 1985 geschetst. Ofschoon onze studie zich verder zal toespitsen op de Sovjetunie en het hedendaagse Rusland, gaan we in dit Hoofdstuk toch ook even in op de ontwikkeling van het auteursrecht in tsaristisch Rusland. Hierdoor krijgen we een beeld van de bescherming die de auteurs genoten, niet enkel in de sovjetperiode, maar ook aan de vooravond van Lenins machtsgreep (Afd.1). Vervolgens wordt een chronologisch overzicht gegeven van de auteursrechtelijke ontwikkelingen in de Sovjetunie tot op het ogenblik van het aantreden van Gorbachev aan het hoofd van de Communistische Partij (Afd.2).

In Hoofdstuk II komt dan de structuur en de inhoud van de auteurswetgeving aan bod, zoals deze van kracht was in de laatste periode die aan de systeemtransformatie voorafging (1973-1985).

HOOFDSTUK I. ALGEMEEN HISTORISCH OVERZICHT VAN HET AUTEURSRECHT VAN TSARISTISCH RUSLAND EN DE SOVJETUNIE TOT 1985

Afdeling 1. Tsaristisch Rusland

§ 1. De periode tot 1887

17. Zoals in andere landen is het auteursrecht in Rusland historisch gezien nauw verbonden met het drukkersrecht, dat op zijn beurt met de uitvinding van de boekdrukkunst verbonden was. Door de geografische, religieuze en culturele afstand ten aanzien van West-Europa werd de boekdrukkunst met grote vertraging ingevoerd in tsaristisch Rusland. Pas nadat Ivan IV 'De Verschrikkelijke' (1533-1584) de Tataren in Kazan (1552) en Astrakhan (1556) verslagen had en er een grote nood aan liturgische boeken voor de kerken in de nieuw veroverde gebieden ontstond, werd met de steun van de tsaar in Moskou een eerste drukkerij opgericht ¹. Daar werd in 1564 het eerste

¹ Dit was overigens reeds de tweede poging van Ivan De Verschrikkelijke om de boekdrukkunst in Moskou te introduceren. Eerder had hij er een gezant op uit gestuurd om specialisten in West-Europa te recruteren, maar de papiermaker, boekbinder en drukker die naar Moskovië op weg waren, werden door de Hanza onderschept: CLAIR 249-250.

gedateerde boek gepubliceerd ². Hierna ontwikkelde de boekdrukkunst zich zeer langzaam ³ tot in de 18e eeuw Peter de Grote de vensters naar het Westen open zette. Zo richtte de tsaar de eerste krant op, opende de eerste privé- en openbare bibliotheek en promootte vertalersactiviteiten om de Westerse kennis en cultuur voor Russen toegankelijk te maken ⁴.

Gedurende een groot deel van de achttiende eeuw nam de productie van boeken toe en steeg het aantal drukkerijen. Het is evenwel opmerkelijk dat deze drukkerijen op enkele uitzonderingen na (nl. degene die verbonden waren met de orthodoxe kerk) in handen van de staat bleven ⁵. In tegenstelling tot wat in het Westen gebeurde, ontstond hierdoor bij gebrek aan concurrentie tussen de uitgevers geen enkele behoefte om een privilege op het uitgaverecht te vragen.

18. Pas in 1771 werd voor het eerst een privilege toegekend aan een privé-drukkerij en wel voor de uitgave van boeken in andere talen dan het Russisch. Tegelijkertijd werd door een Oekaze van Katherina II de Grote de censuur op de buitenlandse literatuur ingevoerd ⁶. Hierdoor werd van bij de aanvang een band gelegd tussen de uitgeversrechten (later de auteursrechten) en de censuur. De privé-drukkerijen werden pas in het eerste kwart van de 19e eeuw economisch succesvol. De ontstane concurrentie genereerde evenwel nagenoeg onmiddellijk als negatief neveneffect het fenomeen van de *kontrafaktsiia*, het nadrukken ⁷. Bovendien werd door de tsaren de nood gevoeld om de censuur te institutionaliseren als middel van statelijke cultuurpolitiek ⁸.

19. Het is in deze context dat de censuurwet (*Ustav o tsenzure*) van 22 april 1828 geplaatst moet worden ⁹. Hierin werden, naast een hele reeks censurbepalingen ¹⁰, 5 artikels over de rechten van de auteurs opgenomen. Deze werden in een bijlage verder gedetailleerd. Krachtens § 1 van de Bijlage bij deze Censuurwet had de auteur of vertaler van een boek "het exclusieve recht [...] om heel zijn leven het genot te hebben van zijn uitgave en deze naar eigen goeddunken te verkopen als een rechtmatig

² KANTOROVICH 68.

³ Tegen 1700 waren slechts 507 boeken (waarvan 7 seculiere) met een totale oplage van 800.000 exemplaren in Moskou gedrukt geworden, zie PORSHNEV 27.

⁴ AMBURGER 201-202; CLAIR 353-354.

⁵ ISCHREYT 256.

⁶ KANTOROVICH 68-69. In 1776 werd de eerste privé-drukkerij met het recht op uitgave in het Russisch opgericht, en in 1783 werd de vrije oprichting van privé-drukkerijen toegestaan, maar tegelijkertijd werd een algemene preventieve censuur ingesteld: BATURIN 135-136.

⁷ KANTOROVICH 69.

⁸ ISCHREYT 253-255.

⁹ *Polnoe sobranie zakonov rossiiskoi imperii* (Sob.II), SPb., 1830, vol.III, nr.1979-1980, p.459-480.

¹⁰ Voor een bespreking, zie BATURIN 138-139.

verworven vermogen". De termijn van het auteursrecht liep tot 25 jaar na overlijden van de auteur, waarna het werk "eigendom van het publiek" werd. Niet-naleving van de censuurregels bracht het verval van alle auteursrechten met zich mee.

20. Nauwelijks twee jaar later, op 4 februari 1830 werden deze bepalingen vervangen door het Besluit van de Staatsraad 'over de rechten van de auteurs, vertalers en uitgevers' ¹¹. De belangrijkste nieuwigheden in deze Wet waren enerzijds de mogelijkheid tot verlenging van de termijn tot 35 jaar na overlijden indien het werk heruitgegeven werd in de laatste vijf jaar van de oorspronkelijke termijn van 25 jaar, en anderzijds de introductie van de term "literaire eigendom" ¹². Het Besluit kende aan auteur en vertaler een exclusief recht op de reproductie, publicatie en verspreiding van hun werk toe. De auteur van het oorspronkelijk werk had evenwel geen recht op de vertaling hiervan.

21. In de jaren veertig van vorige eeuw werd het toepassingsgebied van de auteurswet uitgebreid naar de muzikale werken en de werken van beeldende kunst ¹³. Op 15 april 1857 werd de beschermingsduur op vraag van de weduwe van Pushkin ¹⁴ verlengd tot 50 jaar p.m.a. ¹⁵.

22. In deze periode begonnen ook de onderhandelingen met verschillende landen in het Westen met het oog op het sluiten van bilaterale verdragen betreffende de wederzijdse erkenning van het auteursrecht. Zo werd op 25 maart / 6 april 1861 tussen Frankrijk en Rusland de "Conventie over literaire en artistieke eigendom" gesloten ¹⁶, en op 18 / 30 juli 1862 werd een gelijknamig en quasi-gelijkkluidend verdrag met België gesloten ¹⁷. Door beide verdragen werd het beginsel van de materiële reciprociteit (art.1) met een beschermingsduur van 20 jaar na overlijden (art.4) ¹⁸ toegepast. De draagwijdte

¹¹ Polozhenie "O pravakh sochinitelei, perevodchikov i izdatelei", in *Polnoe sobranie zakonov rossiiskoi imperii* (Sob.II), SPb., 1831, vol.V, nr.3411, p.17-21.

¹² SERGEEV 10-11. Het zou nog tot het laatste kwart van de 19e eeuw duren vooraleer naast de genoemde term ook de uitdrukking "het auteursrecht" in de rechtsleer ingang zou vinden, zie BAZHENOV, V.V., "U istokov avtorskogo prava v Rossii", in *Pravovye idei i gosudarstvennye uchrezhdeniia*, Sv., UrGU, 1980, 149.

¹³ STOYANOVITCH 179.

¹⁴ NEWCITY 1978, 7; PRINS 1991b, 238.

¹⁵ Polozhenie "O prodolzhenii sroka literaturnoi i khudozhestvennoi sobstvennosti", in *Polnoe sobranie zakonov rossiiskoi imperii* (Sob.II), SPb., 1858, vol.XXXII, nr.31732, p.310-311.

¹⁶ "Konventsiiia mezhdru Rossiiu i Frantsiiu o literaturnoi i khudozhestvennoi sobstvennosti", in TABASHNIKOV 559-563.

¹⁷ "Konventsiiia mezhdru Rossiiu i Bel'giiu o literaturnoi i khudozhestvennoi sobstvennosti", in TABASHNIKOV 563-568; "Convention pour la garantie réciproque de la propriété des oeuvres artistiques et littéraires", goedgekeurd bij Wet 12 januari 1863, *B.S.*, 15 januari 1863 en *Pasin.*, 1863, nr.13, p.27. Pogingen om ook met Italië en Pruisen een overeenkomst te sluiten mislukten: NEWCITY 1978, 12.

¹⁸ Dit was een vreemde keuze, aangezien noch Rusland, noch Frankrijk of België deze beschermingsduur in hun interne wetgeving kenden.

van deze verdragen was beperkt, aangezien dramatische en muzikale werken buiten hun bereik bleven, en met betrekking tot literaire werken de vertaalgereguleerder gehandhaafd werd ¹⁹. Opmerkelijk is nog dat deze verdragen uitdrukkelijk de mogelijkheid van censuur door de Verdragsluitende Staten open hield (art.9).

Na ongeveer 25 jaar werden beide verdragen op vraag van de Algemene Vergadering van Russische Boekenhandelaars door de Russische regering opgezegd ²⁰. Volgens de Russische autoriteiten ging het immers om 'ongelijke' verdragen die na de smadelijke nederlaag in de Krimoorlog van Rusland afgedwongen werden ²¹. De reële lasten waren inderdaad ongelijk, doordat in die tijd de import van Franse literatuur veruit de export van Russische boeken overtrof ²². Daarnaast heerste er ook ongenoegen over de oneerlijke handelspraktijken van Franse literaire agenten in Rusland ²³.

23. In 1887 werden bij een grondige hercodificatie van het Russische recht de bepalingen in verband met auteursrecht uit het deel over de politiewetten gelicht, en -buiten enkele puur redactionele verbeteringen- ongewijzigd overgebracht naar het deel over burgerlijk recht ²⁴. Voor het eerst werd bijgevolg de band tussen auteursrecht en censuur *formeel* doorgeknipt, maar uit art.21 van de bepalingen inzake auteursrecht bleek dat ook na deze hercodificatie de niet-naleving van de formaliteiten onder de censuurwetgeving rechtstreeks het verlies van de auteursrechten tot gevolg had ²⁵.

§ 2. 1887-1917

24. In de twee decennia die hierop volgden woedde er een hevige discussie over de hervorming van de interne wetgeving met als centrale discussiepunten de mogelijke toetreding van Rusland tot de Berner Conventie (1886) en de erkenning van een vertaalrecht.

Voorstanders van de erkenning van een recht van vertaling en van het sluiten van bi- of

¹⁹ BOGUSLAVSKII 1979, 81-82.

²⁰ Het Verdrag met Frankrijk werd opgezegd tegen 14 juli 1887, terwijl het Verdrag met België op 9 / 21 december 1885 opgezegd werd en zijn rechtskracht verloor vanaf 14 januari 1887, *B.S.*, 22 juli 1886 en *Pasin.*, 1886, nr.448, p.612.

²¹ BOGUSLAVSKII, M.M., *Voprosy avtorskogo prava v mezhdunarodnykh otnosheniakh*, M., 1973, 93.

²² BOGUSLAVSKII 1979, 80.

²³ "... les agents français, dans le but apparemment de capter la confiance aveugle de leurs mandants, n'hésitent point [...] à dénaturer les faits, à représenter la Russie comme rebelle à tout accommodement, comme endurcie au vol de la propriété intellectuelle des peuples étrangers. En agissant ainsi ils recueillent de leur tactique le double avantage de se voir conférer des pouvoirs illimités et sans contrôle et de dissimuler au besoin les chiffres réels des sommes perçues en Russie", aangehaald in *DA*, 1894, 87. Zie ook "Les droits des auteurs étrangers en Russie", *DA*, 1894, 24.

²⁴ Voor meer details over deze hercodificatie, zie "La propriété intellectuelle en Russie", *DA*, 1897, 101.

²⁵ PILENCO, A., "Lettre de Russie", *DA*, 1894, 170.

multilaterale auteursrechtconventies argumenteerden dat door de bestaande wet de Russische auteurs ernstige schade leden: in eigen land doordat vele literaire tijdschriften zich hoofdzakelijk toededen op de publicatie van buitenlandse (en dus onbeschermd) werken ten nadele van inlandse, nieuwe werken; en in het buitenland doordat Russische werken er vrij vertaald konden worden, wat niet alleen een ernstig financieel verlies betekende, maar gelet op de erbarmelijke kwaliteit van de meeste vertalingen ook een schending van de morele rechten van de auteurs ²⁶. Hun voorkeur ging bovendien uit naar de Conventie van Bern, omdat een bilateraal verdrag met bv. Frankrijk er enkel toe zou leiden dat de vertalingen uit dit land gewoon vervangen zouden worden door vertalingen uit Engeland, Duitsland enz.. De literaire stroom zou m.a.w. gewoon een andere bedding volgen ²⁷.

De tegenstanders van het vertaalrecht en van de bescherming van buitenlandse werken wezen vooral op het te verwachten negatieve effect op de Russische handelsbalans ²⁸, het economisch verlies voor de Russische uitgevers en vertalers, de mogelijke prijsstijgingen, de waarschijnlijke monopolievorming van enkele grote uitgeverijen en de rem op de intellectuele ontwikkeling van het achtergebleven Rusland ²⁹. Om al deze redenen zou het sluiten van een auteursrechtovereenkomst met Frankrijk neerkomen op "signer un traité de commerce dans lequel la Russie et la France stipuleraient réciproquement la liberté d'importer des vins, des soieries et du velours." ³⁰.

25. In 1897 werd aan het comité dat de hercodificatie van het burgerlijk recht voorbereidde, gevraagd om voor het einde van 1898 een nieuwe auteurswet (los van het burgerlijk wetboek) uit te werken ³¹. Dit was het begin van een procedure die in totaal 14 jaar zou duren ³² tot uiteindelijk op 20 maart 1911 een nieuwe Russische auteurs-

²⁶ Zo moest de beroemde schrijver Tolstoj (die nochtans grootmoedig al zijn werken vrij voor reproductie en vertaling verklaard had) in Franse tijdschriften herhaaldelijk protesteren tegen de slechte kwaliteit van de vertalingen van zijn werk. Zie "La propriété intellectuelle en Russie", *DA*, 1897, 101-102. Vergelijk PILENCO, A., "Lettre de Russie", *DA*, 1894, 8-9; BOGUSLAVSKII 1979, 82-83.

²⁷ "L'Union des écrivains russes et le traité littéraire avec la France", *DA*, 1897, 144; UIAKOV, S.N., aangeh. in "Lettre de la Russie", *DA*, 1900, 120-121.

²⁸ Kritisch hierover: STOYANOVITCH 180-181.

²⁹ "L'Union des écrivains russes et la protection internationale des droits des auteurs", *DA*, 1898, 76; "L'Union des écrivains russes et la protection internationale des droits des auteurs - Traduction libre et contrefaçon", *DA*, 1899, 43-44. In literaire kringen vreesde men vooral een verdrag met Frankrijk, terwijl een verdrag met Duitsland met opheffing van de vertaalsvrijheid vooral in wetenschappelijke milieus op weerstand botste, want "La Russie s'amuse en France, mais s'instruit en Allemagne", *DA*, 1894, 22.

³⁰ Advies van het Algemeen Bestuur van de Pers, aangehaald in "Lettre de Russie", *DA*, 1900, 120. Vgl. IANIUL die argumenteert dat in 1890 Rusland 3.024 kg (*sic*) boeken naar Frankrijk heeft geëxporteerd, terwijl omgekeerd Rusland uit Frankrijk 54.064 kg invoerde, aangeh. in "Les droits des auteurs étrangers en Russie", *DA*, 1894, 22.

³¹ "La propriété intellectuelle en Russie", *DA*, 1897, 112-116, waarin ook de inhoud van het ontwerp dat door die commissie werd opgesteld, wordt weergegeven en getoetst aan de Conventie van Bern.

³² Over de procedure en de verschillende discussiepunten, zie KANTOROVICH 71-104.

wet door het parlement goedgekeurd werd ³³.

26. De Auteurswet van 1911 diende zich aan als een wet die in weinig moest onderdoen voor westerse tijdgenoten ³⁴. Veel normen hadden inderdaad een zeer progressief karakter ³⁵. Zo werd voor het eerst een beperkt vertaalrecht voorzien ³⁶: alle Russische auteurs en alle auteurs van werken die in Rusland uitgegeven werden genoten gedurende 10 jaar na de uitgave van het origineel het recht op vertaling van hun werk, op voorwaarde dat dit recht uitdrukkelijk op de voorpagina of in het voorwoord van het literair werk werd voorbehouden, en de auteur binnen 5 jaar na het verschijnen van het origineel zelf een vertaling publiceerde. De wetgever zag ook af van de constructie van "literaire en artistieke eigendom" en sprak daarentegen van "exclusieve rechten". De Auteurswet van 1911 erkende ook gedeeltelijk de morele rechten van paterniteit ³⁷ en integriteit ³⁸. De beschermingsduur bedroeg 50 jaar na overlijden van de auteur ³⁹.

Een laatste deel omvatte een op de Duitse wetgeving geïnspireerde ⁴⁰ uitgebreide en auteursvriendelijke regeling in verband met de uitgaveovereenkomst: zo werd een exploitatieplicht aan de uitgever opgelegd ⁴¹, werd een beperking opgelegd inzake oplage ⁴², werden paterniteit en integriteit van de auteur gewaarborgd ⁴³, en werd de duur van auteursrechtelijke overeenkomsten over toekomstige werken tot 5 jaar beperkt ⁴⁴.

³³ Polozhenie "Ob avtorskom prave", 20 maart 1911, *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoi imperii* (Sob.III), SPb., 1914, vol. XXXI, nr.34935, p.194-202; KANTOROVICH 374-415.

³⁴ GSOVSKI, I, 607. SERGEEV 11 wijst erop dat de Russische auteurswet van 1911 geschreven was naar het voorbeeld van de beste West-Europese auteurswetgevingen, met evenwel het voor het Russisch auteursrecht traditionele lagere beschermingsniveau van de auteursrechten.

³⁵ SERGEEV 11-12.

³⁶ Art.33-36 AW 1911.

³⁷ Art.17 en 19 AW 1911.

³⁸ Art.20 AW 1911.

³⁹ Art.11 AW 1911. Toen het ontwerp in eerste lezing door de Staatsdoema besproken werd (20 april 1909) werd de bestaande termijn van 50 jaar p.m.a. gereduceerd tot 30 jaar p.m.a. met het argument dat de meeste meesterwerken van de Russische literatuur door die schrijvers in hun jeugd geschreven werden, en daardoor de bescherming 'buitenmatig' lang zou worden (tot ongeveer 100 jaar). In derde lezing werd de termijn van 50 jaar weer hersteld. Zie DA, 1909, 88; "Le XXXIe Congrès de l'Association littéraire et artistique internationale (Luxembourg 2-5 septembre 1910)", DA, 124. De bescherming van fotografische werken werd aan formaliteiten onderworpen (art.60 AW 1911) en beperkt tot 10 jaar na publicatie (art.61 AW 1911).

⁴⁰ KANTOROVICH 76, die verwijst naar de "Gesetz über das Verlagsrecht" van 19 juni 1901.

⁴¹ Art.65 en 68 AW 1911.

⁴² Art.69 AW 1911.

⁴³ Art.70 AW 1911.

⁴⁴ Art.9 AW 1911.

In deze Wet werd voor het eerst geen band gelegd tussen de regels inzake censuur en het ontstaan of de uitoefening van het auteursrecht ⁴⁵.

27. Ondertussen nam de internationale druk op Rusland om tot internationale auteursrechtconventies toe te treden - indien niet multilaterale (Conventie van Bern), dan toch minstens bilaterale - voortdurend toe ⁴⁶. De wederzijdse bescherming van het auteursrecht werd door de westerse mogendheden als pasmunt gebruikt voor het sluiten van handelsverdragen. Zo werd op 15 juli 1904 een bestaand Verdrag van navigatie en handel met Duitsland geamendeerd in die zin dat Rusland zich ertoe verbond binnen drie jaar na inwerkingtreding van het verdrag onderhandelingen te beginnen over het sluiten van een verdrag houdende wederzijdse erkenning van auteursrechten ⁴⁷. Daarna volgden gelijkaardige handelsverdragen met Frankrijk (1905) ⁴⁸ en Oostenrijk-Hongarije (1906) ⁴⁹. Na de goedkeuring van de Auteurswet in 1911 sloot Rusland ook effectief bilaterale verdragen inzake de wederzijdse erkenning van auteursrechten met Frankrijk ⁵⁰, Duitsland ⁵¹, België ⁵² en Denemarken ⁵³. De inhoud van deze vier verdragen was sterk gelijklopend ⁵⁴. Het belangrijkste punt uit deze verdragen was ongetwijfeld

⁴⁵ Over de ontwikkeling van de censuurregels en de persvrijheid in het begin van de twintigste eeuw, zie MARKOV, K.A., "Problemy svobody pechati v Rossii nachala XX v.", *GiP*, 1993, nr.11, 132-139.

⁴⁶ De voortdurende reproductie en openbare uitvoering van werken van West-Europese auteurs in Rusland zonder toelating van de rechthebbenden leidde tot represaillemaatregelen tegen Rusland en zijn auteurs. Zo rekenden de erfgenamen van Mussorgskii op 15 à 16.000 FF voor de opvoering van 'Boris Godunov' in de Opera van Parijs in juni 1908. De *Société des auteurs dramatiques* besloot evenwel geen rechten meer uit te keren aan naties die de rechten van de Franse auteurs niet erkenden. De geïnde sommen voor de opvoering van Russische werken werden in de hulp- en pensioenkas van de Franse auteurs gestort in afwachting van de toetreding van Rusland tot de Conventie van Bern: *DA*, 1908, 93.

⁴⁷ "Allemagne. Convention additionnelle au Traité de Navigation et de Commerce avec la Russie (Du 15 juillet 1904)", *DA*, 1905, 54-55.

⁴⁸ "France. Convention de Commerce avec la Russie (Du 19/29 septembre 1905)", *DA*, 1906, 43; STOYANOVITCH 185.

⁴⁹ "Autriche. Le traité de commerce avec la Russie et ses conséquences présumés au point de vue du droit d'auteur", *DA*, 1906, 52.

⁵⁰ "France - Russie. Convention pour la protection des oeuvres littéraires et artistiques (Du 29 novembre 1911)", *DA*, 1912, 119-121; STOYANOVITCH 185-187.

⁵¹ "Allemagne - Russie. Convention pour la protection des oeuvres littéraires et artistiques (Du 28 février 1911)", *DA*, 1913, 121-123.

⁵² "Convention conclue à Saint-Petersbourg, le 31/18 décembre 1913, entre la Belgique et la Russie, pour la protection des oeuvres littéraires et artistiques", goedgekeurd bij Wet 15 juni 1914, *B.S.*, 19 augustus 1914 en *Pasin.*, 1914, nr.252, p.399 (met Memorie van Toelichting en verslag van M. WAUWERMANS namens de Kamercommissie).

⁵³ "Danemark - Russie. Convention pour la protection des oeuvres littéraires et artistiques (Du 18 février 1915)", *DA*, 1915, 97-99.

⁵⁴ Voor een gedetailleerde bespreking van deze vier verdragen, zie HUMBERT-DAYEN, M.-C., *L'URSS et les conventions internationales sur le droit d'auteur et les droits voisins*, I, Thèse doctorat d'état, Paris II, 1984, 57-77; MAJOROS, F., "Hundertzehn Jahre

de regeling inzake het vertaalrecht, die duidelijk geïnspireerd was op de Russische interne regeling: een vertaalrecht van 10 jaar werd aan de auteur toegekend, indien dit recht expliciet voorbehouden werd en een eigen vertaling gepubliceerd werd binnen 5 jaar na publicatie van het origineel. Deze termijn van 5 jaar werd voor wetenschappelijke en technische werken en voor werken bestemd voor het onderwijs gereduceerd tot 3 jaar. Deze erkenning van het vertaalrecht van buitenlandse auteurs was de belangrijkste toegeving van Rusland ⁵⁵, en in hoofde van de westerse verdragspartijen ongetwijfeld het doel van deze overeenkomsten ⁵⁶.

Alle vier verdragen werden voor een korte periode (3 à 5 jaar) gesloten. Het verdrag met Duitsland was niet werkzaam tijdens de eerste wereldoorlog, werd door de vrede van Brest-Litovsk opnieuw in werking gesteld ⁵⁷, en uiteindelijk definitief ongeldig verklaard door art.292 van het Verdrag van Versailles ⁵⁸. De overeenkomst met Frankrijk liep af in 1915, en die met België en Denemarken in de loop van 1918 - voorzover het nieuwe bewind hiermee al rekening hield. In elk geval was Rusland vrij van elke internationale verplichting tegen midden 1918 ⁵⁹.

28. Ondanks vaak weerkerende geruchten over de nakende toetreding van Rusland tot de Berner Conventie ⁶⁰ is het Rusland van de tsaren tot op het laatste ogenblik afzijdig gebleven van wat geleidelijk aan tot de belangrijkste multilaterale auteursrechtconventie zou uitgroeien ⁶¹.

Afdeling 2. Het sovjettijdperk

§ 1. 1917-1922

29. In de eerste jaren na de revolutie leefde in het Westen sterk het gevoel dat de

staatsvertraglich geregelten Urheberrechts des Zarenreiches und der Sowjetunion (1861-1971)", *Osteuropa Recht*, 1971, 61-97.

⁵⁵ NEWCITY 1978, 14.

⁵⁶ Merk overigens op dat in de oorspronkelijke versie van de BC (1886) het exclusief vertaalrecht enkel erkend werd voor een periode van 10 jaar volgend op de publicatie van het originele werk in een land van de Berner Unie (art.V). Slechts sedert de Conferentie van Berlijn in 1908 staat het vertaalrecht voor de gehele beschermingsduur als een minimumrecht in de Berner Conventie ingeschreven (art.8).

⁵⁷ "La solution des questions concernant la propriété intellectuelle dans les accords intervenus entre les belligérants au commencement de 1918", *DA*, 1918, 113-117.

⁵⁸ "Une victime de la guerre: le traité littéraire germano-russe de 1913", *DA*, 1922, 11.

⁵⁹ LEVITSKY 1964, 30-31; NEWCITY 1978, 15.

⁶⁰ Zie bv. *DA*, 1906, 39 en 52; *DA*, 1913, 32.

⁶¹ Volgens STOYANOVITCH 187 verhinderde het uitbreken van de eerste wereldoorlog de toetreding van Rusland tot de Conventie van Bern.

literaire eigendom in het communistische Rusland een *res nullius* geworden was ⁶². Toch werd door het nieuw regime niet onmiddellijk met het verleden gebroken, en bleven de onder het tsaristische Rusland verkregen auteursrechten impliciet gelden ⁶³.

30. In een eerste Decreet van het Centraal Uitvoerend Comité van de RSFSR van 29 december 1917 ⁶⁴ werd aan het Volkscommissariaat voor Onderricht de opdracht gegeven de klassieke Russische literatuur in goedkope editie op de markt te brengen. Het ging hierbij in de eerste plaats om werken van auteurs waarvan de auteursrechtelijke beschermingstermijn afgelopen was. Bovendien mocht het Volkscommissariaat de werken van "eender welke Russische auteur uit de sfeer van de privé-eigendom naar de sfeer van de gemeenschap brengen" (d.i. nationaliseren voor onbepaalde duur), en voor een periode van 5 jaar een regeringsmonopolie op de publicatie van deze werken afkondigen. Uit latere verduidelijkingen van het betrokken Volkscommissariaat bleek dat de (pre-revolutionaire) rechten van nog levende auteurs buiten het toepassingsgebied van deze maatregel vielen ⁶⁵.

Op basis van het genoemde Decreet onderwierp het Volkscommissariaat van Onderricht de werken van 58 "coriféeën" van de Russische literatuur aan het publicatiemonopolie van de Regering voor 5 jaar ⁶⁶, een termijn die later met nog eens met 5 jaar werd verlengd ⁶⁷. Hiertoe behoorden de werken van o.m. Anton Chekhov, Nikolai Chernyshevskii, Fedor Dostoevskii, Aleksandr Gerzen, Nikolai Gogol', Mikhail Lermontov, Aleksandr Pushkin, Lev Tolstoj en Ivan Turgenev ⁶⁸.

⁶² "Une victime de la guerre: le traité littéraire germano-russe de 1913", *DA*, 1922, 11.

⁶³ ANTIMONOV / FLEISHITS 23; KORETSKII 35-36; LEVITSKY 1964, 28.

⁶⁴ Dekret TsIK "O gosudarstvennom izdatel'stve", 29 december 1917, *SU RSFSR*, 1918, nr.14, item 201; DINERSHTEIN / IAVORSKAIA 14-16; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 17-19.

⁶⁵ GORDON 22.

⁶⁶ Postanovlenie Narkompros "Ob izdanii sochinenii russkikh pisatelei", 14 februari 1918, zie KORETSKII 24; ANTIMONOV / FLEISHITS 23 noot 4. In de periode 1918-1923 hadden de werken van deze auteurs een substantieel aandeel van het totaal aan gepubliceerde werken. Nadien nam het relatieve aandeel van deze 'klassiekers' binnen het geheel van de gepubliceerde belletristiek af, zie BROOKS, J., "The Breakdown in Production and Distribution of Printed Material, 1917-1927", in *Bolshevik Culture*, GLEASON, A., KENEZ, P. en STITES, R. (ed.), Bloomington, Indiana University Press, 1985, 159; PORSHNEV 58-61.

⁶⁷ Postanovlenie Narkompros "O prodlenii Gosudarstvennomu izdatel'stvu prava na monopoliiu po izdaniiu russkikh klassikov", 13 november 1922, *SU RSFSR*, 1922, nr.77, item 969; DINERSHTEIN / IAVORSKAIA 135.

⁶⁸ Merkwaardig genoeg werd door een Decreet van 18 januari 1923 het recht op publicatie van de werken van 47 Russische auteurs (waaronder alle in de tekst opgesomde) "voor altijd" tot monopolie van het Volkscommissariaat voor Onderricht verklaard: Postanovlenie Narkompros RSFSR "Ob ob'iavlenii gosudarstvennoi monopolii na izdanie proizvedenii nekotorykh pisatelei", *SU RSFSR*, 1923, nr.16, item 213; AZOV / SHATSILLO 44; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 14-15. Voor een volledig overzicht van de "gemonopoliseerde" en "genationaliseerde" werken, zie LEVITSKY 1982, 53. Deze auteur wijst ook nog op latere gevallen van nationalisatie en monopolisering, zoals die van de Russische vertalingen van de werken van Upton Sinclair, de werken van Georgii Plekhanov, van Marx en Engels (t.v.v. het Marx-Engels-Instituut) en Vladimir Maiakovskii: LEVITSKY 1982, 52, 54 en noot 21.

31. Een tweede belangrijk Decreet van het Centraal Uitvoerend Comité "over de erkenning van wetenschappelijke, literaire, muzikale en artistieke werken als staatspatrimonium" van 26 november 1918 ⁶⁹ verleende hetzelfde Volkscommissariaat voor Onderwijs het recht om alle werken van wetenschap en literatuur, muziek of kunst te nationaliseren. Hierbij was het van geen belang of de werken reeds gepubliceerd waren, in wiens bezit ze waren, noch of de auteur nog in leven was. Dergelijke genationaliseerde werken konden slechts met uitdrukkelijke toestemming van en op de voorwaarden vastgesteld door dit Volkscommissariaat gepubliceerd, verspreid of openbaar opgevoerd worden. Op basis van dit Decreet werden een aantal nationalisatiebesluiten uitgevaardigd, o.m. ten aanzien van de werken van 17 overleden Russische componisten waaronder Petr Chaikovskii, Modest Musorgskii, Nikolai Rimskii-Korsakov en Aleksandr Skriabin ⁷⁰.

Voor de auteurs van werken die niet tot staatspatrimonium verklaard werden, bleef het voor-revolutionaire auteursrecht evenwel gelden ⁷¹. Krachtens het genoemde Decreet van 26 november 1918 en in het kader van de algemene afschaffing van de wettelijke en testamentaire erfopvolging ⁷² werd de duur ervan evenwel beperkt tot zes maanden na het overlijden van de auteur. Enkel behoeftige of werkonbekwame erfgenamen konden nog aanspraak maken op een vergoeding ingeval van publicatie van het werk van de decujus.

32. Het voortbestaan van het tsaristisch auteursrecht werd nogmaals - impliciet - bevestigd door een Decreet van de Raad van Volkscommissarissen van 10 oktober 1919 ⁷³ dat alle overeenkomsten waarbij de auteurs aan de uitgevers literaire, muzikale of artistieke werken in volle eigendom overdroegen ongeldig verklaarde. Tot op dat ogenblik waren bijgevolg de pre-revolutionaire uitgaveovereenkomsten geldig gebleven ⁷⁴.

33. Vermelden we tenslotte nog dat in 1921 ook een staatsmonopolie op de uitgave

⁶⁹ Dekret SNK RSFSR "O priznanii nauchnykh, literaturnykh, muzykal'nykh i khudozhestvennykh proizvedenii gosudarstvennym dostoianiem", 26 november 1918, *SU RSFSR*, 1918, nr.86, item 900; DINERSHTEIN / IAVORSKAIA 30-32; Franse vertaling in *DA*, 1934, 49; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 9-12. Voor een bespreking, zie ANTIMONOV / FLEISHITS 24-26; KORETSKII 28-33.

⁷⁰ Postanovlenie Narkompros RSFSR "O natsionalizatsii muzykal'nykh proizvedenii nekotorykh avtorov", 16 augustus 1919, *SU RSFSR*, 1919, nr.42, item 414; AZOV / SHATSILLO 43-44; Franse vertaling in *DA*, 1934, 49-50; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 12-13.

⁷¹ SERGEEV 13.

⁷² Dekret "Ob otmene nasledovaniia", 27 april 1918, *SU RSFSR*, 1918, nr.34, item 456 en nr.46, item 549.

⁷³ Dekret SNK RSFSR "O prekrashchenii sily dogovorov na priobretenie v polnuiu sobstvennost' proizvedenii literatury i isskustva", 10 oktober 1919, *SU RSFSR*, 1919, nr.51, item 492; DINERSHTEIN / IAVORSKAIA 61-62; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 157.

⁷⁴ GORDON 24; LEVITSKY 1964, 28; NEWCITY 1978, 18. Deze laatste auteur dateert op p.20 dit decreet ten onrechte op 29 juli 1919.

van studieboeken afgekondigd werd ⁷⁵.

34. Deze nationaliseringsbesluiten moeten uiteraard tegen de achtergrond van de algemene campagne van gedwongen verstaatsing van privé-eigendom tijdens het oorlogscommunisme gezien worden, die, zoals verder nog besproken wordt ⁷⁶, ook in de culturele sector zware sporen naliet.

§ 2. 1922-1928

35. De invoering van de Nieuwe Economische Politiek (N.E.P.) bracht - om louter strategische redenen - een zekere tempering van het revolutionaire vuur met zich mee, ook op het gebied van het auteursrecht. Een Decreet van 22 mei 1922 van het Al-Russisch Centraal Uitvoerend Comité "over de fundamentele private eigendomsrechten erkend door de RSFSR, beschermd door de wetten en verdedigd door de rechtbanken van de RSFSR" ⁷⁷ noemde het auteursrecht (samen met de rechten op uitvindingen, merken, industriële modellen en tekeningen) als een *recht op een zaak* waarvan de modaliteiten door een afzonderlijke wet geregeld zouden worden.

36. Op 30 januari 1925 werd de eerste volwaardige auteurswetgeving in de Sovjetunie goedgekeurd, de zgn. Beginselen van Auteursrecht ⁷⁸, een soort van kaderwet op het niveau van de Sovjetunie die verder door afzonderlijke Auteurswetten van de Unierepublieken uitgevoerd moest worden. Voor de RSFSR geschiedde dit door de goedkeuring van de Auteurswet van 11 oktober 1926 ⁷⁹.

De Beginselen 1925 en de AW 1926 waren in een aantal opzichten een terugkeer naar de pre-revolutionaire Auteurswet van 1911 ⁸⁰, terwijl ze toch reeds de typische elementen van het 'socialistische' auteursrecht hadden ⁸¹. De auteur genoot op zijn

⁷⁵ Postanovlenie SNK RSFSR "O poriadke izdaniia uchebnikov", 16 augustus 1921, *SU RSFSR*, 1921, nr.61, item 430; DINERSHTEIN / IAVORSKAIA 102-104. Dit Besluit werd op 2 maart 1922 vervangen door het Dekret SNK RSFSR "O poriadke izdaniia uchebnykh posobii", *SU RSFSR*, 1922, nr.22, item 231; DINERSHTEIN / IAVORSKAIA 117-118; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 28.

⁷⁶ *Infra*, nr.142 e.v.

⁷⁷ Dekret VTsIK "Ob osnovnykh chastnykh imushchestvennykh pravakh, priznavaemykh RSFSR, okhraniaemykh zakonami i zashchishchaemykh sudami RSFSR", 22 mei 1922, *SU RSFSR*, 1922, nr.36, item 423; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 157 (waar dit Decreet evenwel ten onrechte de datum 13 november 1922 draagt).

⁷⁸ Postanovlenie TsIK i SNK "Ob osnovakh avtorskogo prava", 30 januari 1925, *SZ SSSR*, 1925, nr.7, item 66-67; Franse vertaling in *DA*, 1926, 86-87.

⁷⁹ Dekret VTsIK i SNK RSFSR "Ob avtorskom prave", 11 oktober 1926, *SU RSFSR*, 1926, nr. 72, item 567; Franse vertaling in *DA*, 1927, 45-46; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 158-162.

⁸⁰ LEVITSKY 1980a, 426-430.

⁸¹ "As products of the NEP era, the Copyright Acts of 1925 and 1926 were marked, in concepts as well as in terminology, by that curious accommodation between the rights of individual creators and the prerogatives of 'socialist' institutions, by an amalgam of the traditional and the new, which was not only a hallmark of NEP but, to a large extent, is characteristic of copyright in a 'socialist'

werk het exclusief publicatie-, reproductie- en distributierecht op alle door de wet toegelaten wijzen ⁸², alsook het exclusief publiek opvoeringsrecht indien het werk niet eerder gepubliceerd was ⁸³.

De beschermingstermijn bedroeg 25 jaar na de uitgave van het werk ⁸⁴, waardoor voor het eerst de koppeling van de termijn aan het leven en het overlijden van de auteur los gelaten werd ⁸⁵. Indien de auteur overleed voor deze termijn verstreken was, liep de termijn voort, maar tot max. 15 jaar na overlijden van de auteur. De vertaalfreihheid werd volledig 'in ere' hersteld ⁸⁶. De rechten van de auteur werden verder sterk beknot door een indrukwekkende lijst vrije gebruiken ⁸⁷. De wetgeving van 1925-26 voorzag tenslotte ook de mogelijkheid voor de Regeringen van de Sovjetunie en de Unierepublieken om eender welk werk, gepubliceerd of niet, voor onbeperkte tijd 'verplichtend op te kopen' ⁸⁸.

In de Beginselen 1925 werden voor het eerst films als voorwerp van auteursrecht vermeld ⁸⁹, d.i. net geen 29 jaar nadat op 14 mei 1896 de energiekste cinemapiioniers van Frankrijk, Engeland en de Verenigde Staten de kroning van tsaar Nikolai II filmden en de *Lumière Cinématographe* drie dagen later de eerste filmvertoning op Russisch grondgebied verwezenlijkte ⁹⁰.

De Beginselen 1925, maar vooral de AW 1926 bevatten een modern ogende regeling inzake uitgaveovereenkomsten. Het auteursrecht kon geheel of gedeeltelijk vervreemd worden via een uitgaveovereenkomst ⁹¹. De uitgaveovereenkomst moest schriftelijk

society in general." (LEVITSKY 1982, 61). Of in de woorden van STOYANOVITCH 193: "A côté de ces traits du droit d'auteur soviétique qui, à l'exception du délai de protection après la mort de l'auteur, toujours très court, font ressembler étrangement ce droit à celui des pays non socialistes, il en est d'autres cependant qui le font s'en éloigner."

⁸² Art.3 Beginselen 1925.

⁸³ Art.5 al.1 Beginselen 1925. De openbare uitvoering van reeds gepubliceerde werken kon gebeuren zonder toestemming van, maar mits betaling van een door de staat vastgestelde vergoeding aan de auteur (art.5 al.2 Beginselen 1925). De publieke op- of uitvoering van een werk in clubs van de 'rode garde', in arbeidersclubs of in andere plaatsen waar de toegang gratis was, was evenwel volkomen vrij (art.4, h Beginselen 1925).

⁸⁴ Art.6 Beginselen 1925.

⁸⁵ Voor bepaalde werken (o.a. choreografische, fotografische en cinematografische) werd een kortere termijn voorzien, zie art.7-9 Beginselen 1925.

⁸⁶ Art.4 a Beginselen 1925.

⁸⁷ Art.4 Beginselen 1925.

⁸⁸ Art.15 Beginselen 1925; art.11 AW 1926.

⁸⁹ Art.2 Beginselen 1925.

⁹⁰ LEYDA 17-19.

⁹¹ Art.12 Beginselen 1925.

zijn ⁹², de aard van de exploitatie moest precies aangegeven worden, alsook de oplage van eerste en eventueel volgende edities ⁹³. De vervreemding van het auteursrecht aan een uitgeverij van de staat, CPSU, sociale of coöperatieve organisatie kon beperkt in de tijd zijn ⁹⁴, terwijl de overdracht van het auteursrecht aan een privé-uitgeverij max. 5 jaar kon bedragen ⁹⁵. Op de uitgever rustte een exploitatieplicht ⁹⁶, enz.

37. In het midden van de jaren 1920 deed zich een belangrijke technologische evolutie voor. Vanaf 1924 startten regelmatige radiouitzendingen in de Sovjetunie, nadat twee jaar voordien LENIN de basispunten van een programma voor de volledige 'radioficatie' van het land geformuleerd had. De eerste radiostations dateerden weliswaar van rond de eeuwwisseling, maar werden tot dan toe enkel voor de verspreiding van officiële informatie gebruikt ⁹⁷. Deze technologische vooruitgang kwam de auteur evenwel niet ten goede: een Besluit van 16 maart 1927 ⁹⁸ verleende immers aan de radiostations het recht om de uitvoering van werken uit theaters en andere organisaties zonder vergoeding uit te zenden.

38. Reeds op 16 mei 1928 werden de Beginselen 1925 vervangen door nieuwe "Beginselen van auteursrecht" ⁹⁹. Opnieuw vaardigden de verschillende Unierepublieken op basis van deze Beginselen een eigen auteurswet uit. In de RSFSR werd op 8 oktober 1928 dan ook een nieuwe Auteurswet aangenomen ¹⁰⁰.

De Beginselen 1928 namen in grote mate de bepalingen van de Beginselen 1925 over ¹⁰¹. De vertaalfreiheld werd behouden ¹⁰², alsook de mogelijkheid van nationa-

⁹² Art.12 al.2 Beginselen 1925; art.16 AW 1926.

⁹³ Art.17 AW 1926.

⁹⁴ Art.14 AW 1926.

⁹⁵ Art.15 AW 1926. Deze tijdsbeperking gold niet voor uitgaveovereenkomsten betreffende muzikale en muziekdramatische werken.

⁹⁶ Art.19 AW 1926.

⁹⁷ STELMAKH, V.D., *Books and the Mass Media: Modes of Interaction in the USSR*, Parijs, UNESCO, 1982, 7-8.

⁹⁸ Postanovlenie TsIK i SNK SSSR, 16 maart 1927, *SZ SSSR*, 1927, nr.16, item 171; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 30-31.

⁹⁹ "Osnovy avtorskogo prava", 16 mei 1928, *SZ SSSR*, 1928, nr.27, item 245-246; AZOV / SHATSILLO 7-15; Franse vertaling in *DA*, 1928, 110-112; Engelse vertaling in *GSOVSKI*, II, 398-409.

¹⁰⁰ Postanovlenie VTsIK i SNK RSFSR "Ob avtorskom prave", 8 oktober 1928, *SU RSFSR*, 1928, nr.132, item 861; AZOV / SHATSILLO 15-24; Franse vertaling in *DA*, 1930, 125-129; Engelse vertaling in *GSOVSKI* II, 410-426.

¹⁰¹ Voor een uitvoerige bespreking, zie HEIFETZ, J.I., "Le droit d'auteur dans l'U.R.S.S.", *DA*, 1929, 86-92; STOYANOVITCH 191-197. Voor een vergelijking tussen de Beginselen 1925 en de Beginselen 1928, zie LEVITSKY 1980a, 431-433.

¹⁰² Art.9 a Beginselen 1928.

lisaties ¹⁰³. De belangrijkste wijziging situeerde zich in de beschermingsduur. Deze werd opgetrokken tot 15 jaar p.m.a.. Voor een aantal werken (choreografie, scenario's, cinematografische en fotografische werken, tijdschriften) werd een kortere termijn voorzien ¹⁰⁴. Opmerkelijk is bovendien dat deze termijn krachtens punt 2 van het uitvoeringsbesluit ¹⁰⁵ retroactief toegepast werd op werken die volgens de oude termijnen reeds in het publiek domein waren, maar vanaf de inwerkingtreding van de Beginselen 1928 volgens de nieuwe termijnen opnieuw beschermd werden.

Voor het eerst in de sovjetperiode werd ook bescherming verleend in geval van schending van de niet-vermogensbelangen van de auteurs door derden ¹⁰⁶. De wet gebruikte de term 'persoonlijke' rechten evenwel nog niet ¹⁰⁷.

Daarnaast werd aan de Unierepublieken in een aantal onderdelen van het auteursrecht een ruimere wetgevende bevoegdheid toegekend, en dan vooral op het gebied van de auteurscontracten ¹⁰⁸. De AW 1928 bevatte een hele reeks regels in verband met het uitgavecontract (oplage, vergoeding, beperkte duur, publicatieplicht, verbod van verdere overdracht, verbod wijzigingen aan het werk aan te brengen), het uit- of opvoeringscontract (max. aantal voorstellingen, periode waarbinnen eerste voorstelling moet plaats vinden, vergoeding, beperkte duur van het contract) en het filmscenariocontract ¹⁰⁹.

Juridisch-technisch was de kwaliteit van de Beginselen 1928 en de AW 1928 redelijk goed. Het is dan ook niet toevallig dat in de latere auteurswetgeving heel wat rechtsnormen uit deze wetten zonder enige wijziging overgenomen werden ¹¹⁰.

39. Merken we tenslotte nog op dat in deze periode ook opnieuw pogingen ondernomen werden om op het internationaal vlak met een aantal West-Europese landen (m.n. Engeland ¹¹¹, Duitsland ¹¹² en Italië ¹¹³) tot bilaterale overeenkomsten over de

¹⁰³ Art.20 Beginselen 1928.

¹⁰⁴ Art.10-15 Beginselen 1928.

¹⁰⁵ Postanovlenie VTsIK i SNK SSSR "O vvedenie v deistvie 'Osnov avtorskogo prava' ", 16 mei 1928, *SZ SSSR*, 1928, nr.27, item 245; AZOV / SHATSILLO 7-8.

¹⁰⁶ Art.11 AW 1928.

¹⁰⁷ LEVITSKY 1980a, 433.

¹⁰⁸ Art.17 Beginselen 1928.

¹⁰⁹ Art.17-44 AW 1928.

¹¹⁰ SERGEEV 14.

¹¹¹ "Retour possible à la protection internationale des auteurs en vertu d'un traité conclu avec la Grande-Bretagne", *DA*, 1921, 60.

¹¹² "Travaux préparatoires pour un traité littéraire avec la Russie", *DA*, 1923, 104-105; "Allemagne - Union des Républiques Soviétiques Socialistes Russes. Protocole économique Germano-Russe (Du 21 décembre 1928)", *DA*, 1929, 61; "Allemagne-Russie. Les négociations germano-russes en vue de la conclusion d'un traité littéraire", *DA*, 1931, 107-108.

¹¹³ "Italie - Union des Républiques Soviétiques Socialistes Russes. Traité de Commerce et de

wederzijdse erkenning van auteursrechten te komen, telkens evenwel zonder succes.

§ 3. 1928 - 1960

40. De Beginselen 1928 bleven gedurende drie decennia ongewijzigd van kracht. Maar in die tijd werden talloze besluiten uitgevaardigd ter uitvoering of aanvulling hiervan. Vele hiervan betroffen de goedkeuring van zgn. modelovereenkomsten in uitvoering van art.26 AW 1928 dat voorschreef dat dergelijke modelovereenkomsten bepalingen bevatten waarvan in een auteursovereenkomst niet ten nadele van de auteur afgeweken mocht worden ¹¹⁴. Een aanzienlijk aantal andere Besluiten hadden betrekking op de goedkeuring van tabellen met tarieven van auteursvergoedingen voor verschillende soorten werken en exploitatiewijzen ¹¹⁵.

41. In volle periode van destalinisatie keurde de Raad van Ministers van de USSR op 27 mei 1957 een Besluit goed met als enige bepaling dat voor de erfgenamen van postuum gerehabiliteerde auteurs de geldingstermijn voorzien door art.15 Beginselen 1928 (d.i. 15 jaar p.m.a.) niet vanaf de dag van overlijden van de auteur, maar wel vanaf de dag waarop de erfgenamen het bericht over de rehabilitatie van de auteurs ontvingen, berekend werd ¹¹⁶. Hierdoor werd ook op auteursrechtelijk gebied het economisch verlies dat de repressie onder Stalin voor de auteur en zijn erfgenamen veroorzaakt had, gecompenseerd. Het is tekenend voor die tijd dat dergelijk Besluit nooit gepubliceerd werd ¹¹⁷, en bijgevolg ook in de sovjetrechtsleer onvermeld bleef ¹¹⁸.

Navigation (Du 7 février 1924)", *DA*, 1926, 7-8.

¹¹⁴ Zie bv. de modelovereenkomst voor de uitgave van literaire werken (19 april 1929: AZOV / SHATSILLO 48-56; Engelse vertaling in GSOVSKI, II, 427-437; 13 mei 1955: aangeh. LOEBER 1966, p.83, nr.74); de modelovereenkomsten voor de creatie van scenario's voor verschillende filmgenres (30 augustus 1950: documentair; 3 juli 1952, gew. 31 augustus 1953: wetenschappelijk-populair; 22 februari 1956, gew. 19 maart 1957: aangeh. LOEBER 1966, p.81, nr.63); de modelovereenkomst met componisten voor het componeren van originele filmmuziek (22 juni 1948, aangeh. LOEBER 1966, p.80, nr.53) en de modelopvoeringsovereenkomst voor niet-gepubliceerde werken van dramatische kunst (24 maart 1956: aangeh. KORETSKII 110-112).

¹¹⁵ Zie o.m. de Regeringsbesluiten of Besluiten van de bevoegde Ministeries en Comités die de tarieven voor auteursvergoedingen goedkeuren voor de uitgave van belletrie en wetenschappelijke werken (12 juli 1944: *SP RSFSR*, 1944, nr.8, item 43, AZOV / SHATSILLO 82-85; 15 juli 1947: *SP RSFSR*, 1947, nr.9, item 31 en 1949, nr.1, item 2, AZOV / SHATSILLO 85-88; 5 juni 1952, aangeh. LOEBER 1966, p.100, item 244; 7 april 1960: *SP RSFSR*, 1960, nr.16, item 64), voor de openbare uitvoering van muziekwerken en werken van (muziek-) dramatische kunst (20 april 1957 en bijhorende Instructie van 5 november 1957: aangeh. in het naschrift bij ANTIMONOV / FLEISHITS 274-6; KORETSKII 117-122; LEVITSKY 1964, 44-46; LOEBER 1966, p.103, nr.256), voor de creatie van muziekwerken op bestelling van het Comité inzake Kunsten (7 september 1944: aangeh. KORETSKII 92-93), voor het gebruik in de industrie van werken van beeldende kunst (15 januari 1929: aangeh. KORETSKII 65-66; 2 juni 1960: *SP RSFSR*, 1960, nr.23, item 104), voor de reproductie en uitgave van werken van beeldende kunst in albums, op postkaarten enz. (30 maart 1930: *SZ SSSR*, 1930, nr.21, item 237; 26 augustus 1930: *SU RSFSR*, 1930, nr.42, item 506; 20 augustus 1955: aangeh. KORETSKII 107) enz.

¹¹⁶ PSM SSSR "O poriadke ischisleniia sroka deistviia avtorskogo prava dlia naslednikov reabilitirovannykh avtorov", 27 mei 1957, ongepubliceerd.

¹¹⁷ Een Gelukkige Oostenwind heeft dit Besluit op mijn werktafel doen belanden ...

42. Vanaf 1959 werden pogingen ondernomen om de basiswetgeving zelf aan dertig jaar evolutie aan te passen. Dit gebeurde eerst door de amendering van de AW 1928 bij Oekaze van het Presidium van de Opperste Sovjet van de RSFSR van 31 maart 1959¹¹⁹. De amendementen betroffen voornamelijk de bepalingen in verband met het filmproductiecontract en de gedwongen verkoop van werken¹²⁰, maar echt fundamentele wijzigingen werden niet doorgevoerd.

In 1960 vaardigde de RSFSR een nieuw Strafwetboek uit waarin een art.141 de bestaande straffen voor bepaalde schendingen van het auteursrecht verzwaarde en het aantal strafbare daden vergrootte¹²¹.

§ 4. 1961-1973

43. Een grondige hervorming van het auteursrecht had plaats, toen op 8 december 1961 de Opperste Sovjet van de USSR de Beginselen van Burgerlijke Wetgeving van de Sovjetunie en de Unierepublieken goedkeurde¹²². Afdeling IV Beginselen 1961 behandelde in 11 artikels het auteursrecht. Deze normen werden herhaald en verder uitgewerkt door de 15 Unierepublieken, elk in hun eigen Burgerlijk Wetboek. Voor de RSFSR gebeurde dit op 11 juni 1964 met de goedkeuring van het Burgerlijk Wetboek van de RSFSR¹²³, waarvan eveneens Afdeling IV het auteursrecht in 42 artikels behandelde.

44. De inhoud van deze nieuwe wetgeving uit 1961-1964 werd bepaald door de zorg van de wetgever om aanslepende doctrinale disputen te beslechten, om de wetgeving aan de noden van de praktijk aan te passen en om een aantal bestaande regelingen technisch beter te formuleren¹²⁴.

Een belangrijke wijziging in vergelijking met de wetgeving van de jaren twintig was het schrappen van de mogelijkheid tot "vervreemding" van het auteursrecht of van specifieke auteursrechten, en de vervanging van deze term door de "overdracht" van een werk aan een socialistische gebruiksorganisatie voor een specifiek gebruik op basis van een contract waarvan de inhoud in grote mate bepaald wordt door administratieve modelcontracten¹²⁵. In de lijn hiervan werd de term "rechtsopvolger" geschrapt,

¹¹⁸ GAVRILOV wees later, in 1990, met verwijzing naar een krantenartikel op het bestaan van een dergelijke regel voor de erfgenamen van de slachtoffers van het Stalintijdperk, maar kwalificeerde deze regel als 'nieuw' (GAVRILOV 1990b, 372).

¹¹⁹ VVS RSFSR, 1959, nr.13, item 234; Engelse vertaling in LEVITSKY 1964, 349-271.

¹²⁰ LEVITSKY 1964, 47-48.

¹²¹ "Ugolovnyi Kodeks RSFSR", 27 oktober 1960, VVS RSFSR, 1960, nr.40, item 591.

¹²² "Osnovy Grazhdanskogo Zakonodatel'stva Soiuza SSR i Soiuznykh Respublik", VVS SSSR, 1961, nr.50, item 525.

¹²³ "Grazhdanskii Kodeks RSFSR", VVS RSFSR, 1964, nr.24, item 406.

¹²⁴ LEVITSKY 1980a, 443-450.

¹²⁵ Art.101 Beginselen 1961; art.488 en 506 B.W. 1964.

zowel in verband met nationale als met buitenlandse auteurs ¹²⁶.

Er werd een oorspronkelijk en eeuwigdurend auteursrecht in hoofde van bepaalde rechtspersonen gevestigd, m.n. voor filmstudio's, omroepen en uitgevers van encyclopedieën en periodieke uitgaven ¹²⁷. Voor het eerst werd een regeling inzake werken die door auteurs in dienstverband gecreëerd worden, voorzien. De werknemer werd in dergelijk geval als auteur aanzien, maar de voorwaarden van gebruik en de gevallen van betaling van een auteursvergoeding zouden door bijzondere regels bepaald worden ¹²⁸.

Een andere nieuwigheid betrof de introductie van de term "persoonlijke, niet-vermogensrechten" ¹²⁹ en van een recht van de geportretteerde ¹³⁰.

De beschermingsduur na overlijden van de auteur werd niet meer op het niveau van de Sovjetunie geregeld, maar wel door de verschillende Unierepublieken. Het B.W. 1964 behield de beschermingstermijn op 15 jaar p.m.a. ¹³¹, met dien verstande dat de erfgenamen slechts 50% van de royalties konden krijgen welke de auteur bij leven zou ontvangen ¹³². De vertaalgerechtigdheid bleef behouden, zij het dat hieraan enkele voorwaarden gekoppeld werden: de auteur van het oorspronkelijk werk moest in kennis gesteld worden van het feit dat zijn werk vertaald werd en de betekenis en integriteit van het werk moesten bewaard blijven ¹³³. Bovendien konden in de gevallen bepaald door de Unierepublieken toch auteursvergoedingen betaald worden aan de oorspronkelijke auteur.

45. Zoals voorheen genoten buitenlandse auteurs op werken die niet in de Sovjetunie gepubliceerd werden, slechts bescherming in dit laatste land indien er tussen de Sovjetunie en het land van oorsprong een internationaal verdrag dienaangaande gesloten werd ¹³⁴. Op 17 november 1967 (voor het eerst in 50 jaar na de Oktoberrevolutie!) werd een overeenkomst over de wederzijdse erkenning van het auteursrecht met

¹²⁶ Zie ook *infra*, nr.379.

¹²⁷ Art.483-486 en 498 B.W. 1964.

¹²⁸ Art.483 B.W. 1964.

¹²⁹ Art.499 B.W. 1964.

¹³⁰ Art.514 B.W. 1964.

¹³¹ Art.496 B.W. 1964. De speciale berekeningswijze voor de beschermingsduur van werken van postuum gerehabiliteerde auteurs werd niet in het B.W. 1964 geïncorporeerd, zodat het twijfelachtig is of deze regel na 1964 van kracht bleef.

¹³² Art.105 Beginselen 1961.

¹³³ Art.102 Beginselen 1961.

¹³⁴ Pogingen om buiten het auteursrecht om toch tot een betalingsovereenkomst te komen tussen de USA en de USSR (GRIFF, D.P., "Royalties Without Copyright: Proposals for a Payments Agreement Between the United States and the Soviet Union", *Copyright L. Symp.*, 1969, nr.17, 51-101) of om de rechten van buitenlandse auteurs in de Sovjetunie te gelde te maken via toepassing van de theorie van verrijking zonder oorzaak (*Re Sir Arthur Conan Doyle*, Opperste Gerechtshof RSFSR 1959: *ibid.*, 53-54) liepen op niets uit.

Volksrepubliek Hongarije gesloten ¹³⁵, op 8 oktober 1971 gevolgd door een gelijkwaardige overeenkomst met Bulgarije ¹³⁶. Beide overeenkomsten gingen uit van het assimilatiebeginsel, maar met belangrijke uitzonderingen om te verhinderen dat Hongarije en Bulgarije die een hoger beschermingsniveau kenden, meer rechten aan de Sovjetauteurs zouden moeten toekennen dan hun eigen auteurs in de USSR konden genieten. Beide overeenkomsten legden de beschermingsduur vast op 15 jaar p.m.a. en voorzagen materiële wederkerigheid inzake vrije gebruiken ¹³⁷. Dit laatste betekende o.m. dat de vertaalfreiheden zoals voorzien door de sovjetwetgeving op basis van deze bilaterale overeenkomsten ook in Hongarije en Bulgarije ten aanzien van sovjetwerken gold ¹³⁸. Geen van beide verdragen vergde een aanpassing van de interne sovjetwetgeving ¹³⁹.

Vermelden we tenslotte nog dat op 19 september 1968 het Presidium van de Opperste Sovjet van de USSR het Verdrag van Stockholm houdende de Oprichting van de Wereldorganisatie voor Intellectuele Eigendom ratificeerde ¹⁴⁰.

§ 5. 1973-1985

46. Een belangrijke, o.i. cruciale gebeurtenis in de ontwikkeling van het auteursrecht in de Sovjetunie en Rusland was de toetreding van dit land tot de Universele Auteursrechtconventie (versie 1952) op 27 februari 1973 ¹⁴¹. Niet alleen was het de eerste keer in de geschiedenis dat Rusland (de Sovjetunie) via een multilateraal verdrag auteursrechtelijke banden met andere (Westerse) landen aanknoopte, maar ook naar de toekomst toe zou de toetreding tot de UAC en de bijhorende aanpassing van de nationale wetgeving de kiem van de neergang van het socialistisch auteursrecht in zich

¹³⁵ "Convention sur la protection réciproque du droit d'auteur conclue entre la République populaire hongroise et l'Union des Républiques socialistes soviétiques", *DA*, 1968, 64-65. Deze overeenkomst werd oorspronkelijk voor drie jaar gesloten (art.10), maar werd in 1971 met 7 jaar verlengd, "Hongrie - U.R.S.S.. Echange de notes relatif à la prolongation de la validité de la Convention sur la protection réciproque du droit d'auteur", *DA*, 1971, 123; *RIDA*, vol.70, 1971, 164. Over deze verlenging, zie TIMAR, I., "Lettre de Hongrie", *DA*, 1974, 78-79. Voor een bespreking, zie ULMER, E., "Urheberrechtsfragen in den Beziehungen zwischen Westen und Osten", *GRUR Int.*, 1968, 410-412.

¹³⁶ "Accord sur la protection réciproque du droit d'auteur conclu entre la République populaire de Bulgarie et l'Union des Républiques socialistes soviétiques", *DA*, 1972, 163.

¹³⁷ BOYTHA, G., "Das Urheberrechtsabkommen zwischen der Sowjetunion und Ungarn im Spiegel der jüngsten Entwicklung der Urheberrechte beider Staaten", *GRUR Int.*, 1969, 440.

¹³⁸ TIMAR, I., "La convention hongaro-soviétique en matière de droit d'auteur", *DA*, 1968, 70. Zie ook SIMONS 1974, 797.

¹³⁹ LEVITSKY 1980a, 450-452.

¹⁴⁰ UPVS SSSR "O ratifikatsii Stokgol'mskogo Akta Parizhskoi Konventsii po okhrane promyshlennoi sobstvennosti i Konventsii, uchrezhdauiushchei Vsemirnuiu organizatsiiu intellektual'noi sobstvennosti", 19 september 1968, *VVS SSSR*, 1968, nr.40, item 363. Door dezelfde Oekaze werd ook het Verdrag van Parijs tot bescherming van de industriële eigendom geratificeerd.

¹⁴¹ "Vsemirnaia konventsia ob avtorskom prave, podpisannaia v Zheneve 6 sentiabria 1952 goda", *SP SSSR*, 1973, nr.24, item 139.

dragen ¹⁴².

47. De belangrijkste wijzigingen die naar aanleiding van de toetreding tot de UAC in de Beginnelsen 1961 en het B.W. 1964 aangebracht werden ¹⁴³, betroffen de verlenging van de beschermingstermijn tot 25 jaar p.m.a.; het herstel van het recht van de erfgenamen van de auteurs op een volwaardige vergoeding voor het gebruik van hun werk ¹⁴⁴; de reïntroductie van de term 'rechtsopvolger'; de aanvaarding van het begrip 'licentieovereenkomst'; en de invoering van een volwaardig vertaalrecht. Wat dit laatste betreft werd er in de rechtsleer de nadruk op gelegd dat de afschaffing van de vrijheid van vertaling niet enkel te maken had met de toetreding tot de UAC, maar ook in verband gebracht moest worden met de gewijzigde werkelijkheid van de naoorlogse, multinationale USSR waarin de uitgave van literaire werken in alle talen enorm was toegenomen, inclusief de vertalingen van de ene nationale taal naar de andere ¹⁴⁵.

De wetswijzigingen van 1973-74 voerden ook enkele nieuwe uitzonderingen op de auteursrechten in, zoals de non-profit reprografie van drukwerk voor wetenschappelijke, opvoedkundige en voorlichtingsdoeleinden. Ze kondigden ook het vastleggen van een verplichte procedure voor grensoverschrijdende overdrachten van het gebruiksrecht op een werk aan ¹⁴⁶. Ter uitvoering hiervan werd door een ongepubliceerd Besluit van de Raad van Ministers van de USSR van 16 augustus 1973 het AI-Unie Agentschap voor Auteursrechten (VAAP) opgericht ¹⁴⁷, dat naast de gewone taken van een auteurs-

¹⁴² Uitvoeriger hierover *infra*, Deel I, Titel III, Hoofdstuk III, Afd.3 en 4.

¹⁴³ UPVS SSSR "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Osnovy grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuza SSR i soiuzykh respublik", 21 februari 1973, VVS SSSR, 1973, nr.9, item 138; UPVS RSFSR "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Grazhdanskii Kodeks RSFSR", 1 maart 1974, VVS RSFSR, 1974, nr.10, item 286. Zie bv. ook BOGUSLAVSKII 1973, 56-62; BOGUSLAVSKII / GAVRILOV 22-29; GAVRILOV 1974, 67-74; LEVITSKY 1980a, 452-456. Voor een vergelijkend overzicht van de wijzigingen welke aan de 15 Burgerlijke Wetboeken van de 15 Unierepublieken aangebracht werden, zie MAJOROS 127-139.

¹⁴⁴ Door een wijziging aan de tarieven van de personenbelasting (met een aanslagvoet gaande tot 75 % op de auteursvergoedingen door de erfgenamen van een auteur ontvangen) werd dit voordeel evenwel buiten het auteursrecht om opnieuw geneutraliseerd: UPVS SSSR "O podokhodnom naloge s summ, vyplachivaemykh za izdanie, ispolnenie ili inoe ispol'zovanie proizvedenii nauki, literatury i iskusstva", 4 september 1973, VVS SSSR, 1973, nr.37, item 497. Zie ook BOGUSLAVSKII / GAVRILOV 26; IOFFE 1988a, 341; SCHULZE, E., "Vertragsabschlüsse nach Wirksamwerden des Beitritts der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken zum Welturheberrechtsabkommen", *UFITA*, 1975, Band 73, 8-9; SIMONS 1974, 805-806.

¹⁴⁵ BOGUSLAVSKII 1973, 58-60.

¹⁴⁶ Art.97 al.4 en 98 al.2 Beginnelsen 1961 (gew. 1973); art.478 al.3 en 479 al.4 B.W. 1964 (gew. 1974).

¹⁴⁷ PSM SSSR "O Vsesoiuznom Agentstve po Avtorskim Pravam", 16 augustus 1973, ongepubliceerd. Strikt formeel was dit Besluit slechts de bekrachtiging van het voorstel tot oprichting van VAAP, uitgaande van de verschillende Staatscomités bevoegd in culturele aangelegenheden en het Ministerie van Cultuur, het Ministerie van Buitenlandse Handel, de Academie der Wetenschappen, het persagentschap Novosti en de verschillende creatieve bonden. De Statuten van VAAP werden door deze oprichters goedgekeurd tijdens een conferentie op 20 september 1973.

vereniging ¹⁴⁸, o.m. belast werd met het uitoefenen van het staatsmonopolie op de buitenlandse handel in auteursrechten.

48. Ook na de toetreding van de USSR tot de UAC bleef het auteursrecht zowel op nationaal als op internationaal vlak in beweging.

De Beginselen 1961 en het B.W. 1964 werden nog in de periode voorafgaand aan het perestroikatijsperk op enkele detailpunten geamendeerd ¹⁴⁹. Verder werden verschillende Regeringsbesluiten met tarieven voor specifieke exploitatievormen ¹⁵⁰, en Ministeriële Besluiten met verschillende modelcontracten ¹⁵¹ goedgekeurd.

Op internationaal vlak bleef de USSR tot ieders verbazing ¹⁵² ook na de toetreding tot de UAC bilaterale overeenkomsten sluiten met de meeste Oostbloklanden ¹⁵³. Dit geschiedde volgens de richtlijnen vastgelegd in een Besluit van de Raad van Ministers van de USSR van 19 oktober 1972 ¹⁵⁴. Zo werden de bestaande akkoorden met

¹⁴⁸ Als auteursvereniging was VAAP de rechtsopvolger van het Alunie Bestuur voor de Bescherming van de Auteursrechten van de Schrijversunie van de USSR (*Vsesoiuznoe Upravlenie po okhrane avtorskikh prav Soiuza pisatelei SSSR* of kortweg VUOAP) en het Bestuur voor de Bescherming van Auteursrechten van de Unie van Kunstenaars van de USSR (*Upravlenie po okhrane avtorskikh prav Soiuza khudozhnikov SSSR* of kortweg UOAP): punt 8 Besluit van 16 augustus 1973 over VAAP (zie vorige noot). Over de toestand voor 1973 inzake auteursrechtenbureaus, zie ANTIMONOV / FLEISHITS 38-39.

¹⁴⁹ UPVS SSSR "O dopolnenii stat'i 103 Osnov grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuza SSR i soiuznykh respublik", 13 oktober 1976, VVS SSSR, 1976, nr.42, item 585, en de corresponderende wijziging in het B.W. 1964 op 18 oktober 1976, VVS RSFSR, 1976, nr.42, item 1270 (vrij gebruik van uitgave in blindenschrift); UPVS SSSR "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Osnovy grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuza SSR i soiuznykh respublik", 30 oktober 1981, VVS SSSR, 1981, nr.44, item 1184, en de corresponderende wijziging in het B.W. 1964 op 24 februari 1987, VVS RSFSR, 1987, nr.9, item 250.

¹⁵⁰ Zie bv. PSM RSFSR "O stavkakh avtorskogo voznaagrazhdeniia za publichnoe ispolnenie proizvedenii literatury i iskusstva", 22 april 1975, SP RSFSR, 1975, nr.8, item 49; PSM RSFSR "O stavkakh avtorskogo voznaagrazhdeniia za izdanie proizvedenii nauki, literatury i iskusstva", 22 april 1975, SP RSFSR, 1975, nr.9, item 54; PSM RSFSR "O stavkakh avtorskogo voznaagrazhdeniia dlia perevodchikov izdatel'stva 'Progress' za perevody proizvedenii klassikov marksizma-leninizma na inostrannye iazyki", 6 november 1981, SP RSFSR, 1981, nr.30, item 196.

¹⁵¹ Zie bv. de verschillende modeluitgaveovereenkomsten die op 24 februari 1975 door het Staatscomité van de USSR inzake uitgeverijen, drukkerijen en boekenhandel goedgekeurd werden: VORONKOVA e.a. 184-200.

¹⁵² MAJOROS 111 noemt dit "die dritte Überraschung" na het sluiten van het eerste bilateraal verdrag met Hongarije (1967) en de toetreding tot de UAC (1973).

¹⁵³ Voor een algemene bespreking, zie BLESZYNSKI, J., "Les accords bilatéraux sur la protection d'auteur entre l'URSS et les pays de démocratie populaire", in GRZYBOWSKI / SERDA 159-167; GORELIK, R.M., "Dvustoronnie soglasheniia mezhdru sotsialisticheskimi stranami v oblasti okhrany avtorskikh prav" in GRZYBOWSKI / SERDA 145-157; TURKIN, A.V., "Dvustoronnie soglasheniia o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav mezhdru SSSR i drugimi sotsialisticheskimi stranami", in BOGUSLAVSKII e.a. 30-35.

¹⁵⁴ Dit Besluit werd niet gepubliceerd, maar werd wel weergegeven in een Besluit van de Raad van Ministers van de Moldavische Unierepubliek van 3 november 1972: PSM Moldavskoi SSR "O postanovlenii Soveta Ministrov SSSR ot 19 oktiabria 1972 nr.762 'O dvustoronnikh soglasheniiaakh

Hongarije en Bulgarije vernieuwd op respectievelijk 16 november 1977¹⁵⁵ en 16 januari 1975¹⁵⁶, terwijl nieuwe akkoorden gesloten werden met Tsjechoslovakije¹⁵⁷, Polen¹⁵⁸ en de DDR¹⁵⁹. Tenslotte werd in 1981 voor het eerst een bilaterale overeenkomst gesloten met een land dat niet tot het Oostblok behoorde, nl. Oostenrijk¹⁶⁰. Alle overeenkomsten gingen uit van het principe dat ook aan de UAC ten grondslag ligt: het assimilatiebeginsel, maar met termijnvergelijking of het vastleggen van de termijn op 25 jaar na overlijden van de auteur. De materiële wederkerigheid die ten aanzien van de vrije gebruiken door het eerste verdrag met Hongarije toegepast werd¹⁶¹, kwam in deze tweede reeks bilaterale overeenkomsten niet meer voor, aangezien ze in strijd was met de UAC¹⁶². Alle Verdragen gingen verder dan de UAC doordat ze - in tegenstelling tot de UAC - met beperkte terugwerkende kracht toegepast werden

s sotsialisticheskimi stranami o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav' ", *Sobranie Postanovlenii Pravitel'stva Moldavskoi SSR*, 1972, nr.11, item 156, gew. 22 juli 1974, *Sobranie Postanovlenii Pravitel'stva Moldavskoi SSR*, 1974, nr.3, item 102.

¹⁵⁵ "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom SSSR i Pravitel'stvom Vengerskoi Narodnoi Respubliki o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav", *SP SSSR*, 1978, nr.3, item 22; Franse vertaling in *RIDA*, 1978, vol.98, 152-154 en *DA*, 1978, 166-167. De oude overeenkomst van 1967 (*supra* ..) was in 1974 reeds geamendeerd geworden: *RIDA*, 1975, vol.85, 212 en *DA*, 1975, 45.

¹⁵⁶ Franse vertaling in *RIDA*, 1976, vol.90, 202-203 en *DA*, 1976, 157-158.

¹⁵⁷ "Soglashenie mezhdru Soiuzom Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik i Chekhoslovashchkoï Sotsialisticheskoi Respublikoi o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav na proizvedeniia literatury, nauki i iskusstva", 18 maart 1975, *VVS SSSR*, 1975, nr.43, item 684; Franse vertaling in *DA*, 1976, 95-96 en *RIDA*, 1979, vol.89, 169-171; Duitse vertaling in *UFITA*, 1975, Band 74, 283-285. Dit akkoord werd voorafgegaan door een Akkoord van 28 februari 1972 over culturele en wetenschappelijke samenwerking (*SP SSSR*, 1973, nr.4, item 18), waarvan art.16 luidde: "De Verdragsluitende Partijen kiezen een dergelijk systeem van bescherming van auteursrechten, dat een ruime popularisering van culturele kostbaarheden van beide Partijen mogelijk maakt op de gebieden en volgens de voorwaarden bepaald in bilaterale of multilaterale akkoorden."

¹⁵⁸ "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom SSSR i Pravitel'stvom Pol'skoi Narodnoi Respubliki o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav", 4 oktober 1974, *SP SSSR*, 1975, nr.4, item 28; Franse vertaling in *DA*, 1975, 85-86.

¹⁵⁹ "Soglashenie mezhdru Soiuzom Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik i Germanskoi Demokraticeskoi Respublikoi o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav", 21 november 1973, *SP SSSR*, 1975, nr.1, item 7; Franse vertaling in *DA*, 1974, 124-125; Duitse vertaling in *UFITA*, 1974, Band 71, 127-129.

¹⁶⁰ "Abkommen zwischen der Republik Österreich und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken über den gegenseitigen Urheberrecht", 16 december 1981, *UFITA*, 1982, Band 94, 243-247; Duitse tekst met de officiële, artikelsgewijze "Erläuternde Bemerkungen" in DITTRICH, R., *Österreichisches und internationales Urheberrecht*, Wenen, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1988, 760-766; Franse vertaling in *DA*, 1983, Lois et Traités, Traités Bilatéraux Texte 01, 1-2; Engelse vertaling in *Rev. Soc. L.*, 1983, 85-88.

¹⁶¹ *Supra*, nr.45.

¹⁶² FICSOR, M., "Lettre de Hongrie", *DA*, 1978, 480.

¹⁶³. Deze bilaterale overeenkomsten werden beschouwd als de voorbereiding voor het sluiten van een multilateraal Oost-Europees, socialistisch auteursrechtverdrag ¹⁶⁴, maar dit plan werd nooit verwezenlijkt.

Afdeling 3. Conclusie van Hoofdstuk I

49. Het auteursrecht is in Rusland tamelijk laat ontstaan (1828), en in de ruim anderhalve eeuw die hierop volgde is het auteursrecht er herhaaldelijk op grondige wijze hervormd geworden. In de periode 1917-1985 werd het sovjetauteursrecht niet minder dan vier maal hervormd: 1925-26, 1928, 1961-64 en 1973-74. Het gaat hierbij niet om een lineaire ontwikkeling naar een steeds ruimere definiëring van de rechten van de auteur. Na de Oktoberrevolutie wordt weliswaar niet onmiddellijk gebroken met de tamelijk progressieve Auteurswet van 1911, maar bij de goedkeuring van de Beginselen 1925 wordt de achteruitgang in de bescherming van de rechten duidelijk hoofdzakelijk op het stuk van het vertaalrecht en de beschermingsduur. Ook tijdens de sovjetperiode verloopt de evolutie als de processie van Echternach: twee stappen vooruit en één achteruit. Zo wordt na de initiële afschaffing van het erfrecht, ook voor erfgenamen van auteurs, de beschermingsduur van het auteursrecht op 25 jaar na publicatie vastgelegd, vervolgens op 15 jaar p.m.a., en dan, met een stap achteruit, wordt bepaald dat tijdens de genoemde periode van 15 jaar de erfgenamen van de auteur slechts recht hebben op de helft van de vergoeding welke de auteur bij leven zou gekregen hebben.

Een opvallende constante in de geschiedenis van het auteursrecht in Rusland en de Sovjetunie is het uit eigen belang gekozen en slechts gedurende korte periodes doorbroken auteursrechtelijk isolement. Dit kwam tot uiting in het feit dat, enerzijds, de verschillende auteurswetten enkel rechten toekenden op werken van buitenlandse auteurs indien deze eerst op het grondgebied van Rusland / de Sovjetunie gepubliceerd werden (wat uiteraard zelden voorkwam), en, anderzijds, aan de auteurs geen vertaalrecht toegekend werd. Op deze wijze poogden de tsaren en de sovjetleiders de wetenschappelijke en culturele achterstand van Rusland op het Westen weg te werken. De toetreding van de Sovjetunie tot de UAC in 1973 betekende een definitieve breuk met zowel de rechteloosheid van buitenlandse auteurs als met de vertaalfreijheid.

¹⁶³ Zie DITTRICH, R., *o.c.*, 763; GAVRILOV 1979a, 332 en GAVRILOV 1987, 226-228; KNAP, K. en KORDAC, J., "Lettre de Tchecoslovaquie", *DA*, 1981, 192; TURKIN, A.V., "Dvustoronnie soglasheniia o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav mezhdru SSSR i drugimi sotsialisticheskimi stranami", in BOGUSLAVSKII e.a. 33-34.

¹⁶⁴ GAVRILOV 1979b, 14; MAJOROS 120-122 en 177; SHATROV, V.P., *Mezhdunarodnoe sotrudnichestvo v oblasti izobretatel'skogo i avtorskogo prava*, M., 1982, 7, 194-209, 217-218. BOGUSLAVSKII spreekt zich ook uit voor een verdere toenadering en harmonisering van de auteurswetgeving van de socialistische landen, zonder evenwel van een multilaterale COMECON-overeenkomst te gewagen: BOGUSLAVSKII, M.M., "Avtorskoe pravo v usloviakh mezhdunarodnogo kul'turnogo i nauchnogo sotrudnichestva", in BOGUSLAVSKII e.a. 29.

HOOFDSTUK II. NADER OVERZICHT VAN HET SOVJETAUTEURSRECHT IN DE PREPERESTROIKAPERIODE (1973-1985)

Afdeling 0. Inleiding

50. In dit Hoofdstuk geven we een nader overzicht van het auteursrecht zoals het in de periode van 1973 tot 1985 functioneerde. Het eindpunt van deze periode wordt niet bepaald op basis van een fundamentele koerswijziging die zich op het stuk van het auteursrecht doorgezet zou hebben (de wetgeving welke vanaf 1973 in voege was, bleef voor een groot deel tot 1992 van kracht), maar wel met de politieke en economische omwenteling die zich in de tweede helft van de jaren tachtig voltrok en uiteindelijk ook ingrijpende veranderingen op auteursrechtelijk gebied noodzakelijk zou maken. Dit betekent meteen ook dat we in onze analyse ook verwijzingen naar de rechtsleer van na 1985 opnemen, voor zover tenminste zij commentaar levert op het auteursrecht zoals het in de Sovjetunie van na 1973 gold. Omgekeerd kunnen we ook ruimschoots uit de rechtsleer van voor 1973 blijven putten, in de mate althans dat hierin kritische bedenkingen of standpunten geformuleerd worden met betrekking tot regelingen in de auteurswetgeving die ook na 1973 ongewijzigd bleven voortbestaan.

Afdeling 1. De bronnen van het sovjetauteursrecht

§ 0. Inleiding

51. Een bespreking van het sovjetauteursrecht moet onvermijdelijk aanvangen met een onderdeel dat de bronnenstructuur poogt te ontrafelen. Verschillende factoren vertroebelen inderdaad de overzichtelijkheid van de bronnen van het sovjetauteursrecht: het federale systeem, de veelheid aan staatsorganen die één of andere bevoegdheid inzake auteursrecht hebben, de bevoegdheden van sociale organisaties, inclusief de CPSU, op dit gebied, en de algemene sfeer van geheimhouding die zowel op het gebied van de wetgeving als deze van de rechtspraak én de rechtspraktijk de studie van het auteursrecht aanzienlijk bemoeilijkt.

We werpen hier eerst een licht op de bevoegdheidsverdeling inzake auteursrecht in de federale USSR (§ 1). Vervolgens wordt een overzicht van de statelijke en niet-statelijke bronnen van auteursrecht gegeven (§ 2).

§ 1. Auteursrecht en federalisme

52. De Sovjetunie was een "multinationale bondsstaat, gevormd op de grondslag van het socialistisch federalisme"¹, bestaande uit 15 deelgebieden (de zgn. Unierepublieken), waarvan de Russische Socialistische Federatieve Sovjet Republiek (RSFSR) de grootste was. In tegenstelling tot wat in de meeste andere federale staten gebruikelijk

¹ Art.70 Konstitutsiia (osnovnoi zakon) SSSR, 7 oktober 1977, VVS SSSR, 1977, nr.41, item 617. Nederlandse vertaling in DE JONG, E.H., *Grondwet van de Unie en van de socialistische Sowjetrepublieken. Statuut van de Communistische Partij van de Sowjet-Unie*, Alphen aan de Rijn, Tjeenk Willink, 1978, 111p.

is ², werd in de USSR aan de federale wetgever geen exclusieve bevoegdheid inzake auteursrecht toegekend.

Art.73 punt 4 G.W. 1977 bepaalde wel dat de verzekering van de eenvormigheid van wetgevende regeling op heel het grondgebied van de USSR en het vaststellen van beginselen van wetgeving van de USSR en de Unierepublieken tot de bevoegdheid van de USSR behoort. Deze bepaling hield in dat in alle materies die niet expliciet door de G.W. 1977 tot de exclusieve bevoegdheid van de Unie verklaard werden, een gedeelde bevoegdheid speelde. Dit betekende dat op het niveau van de Unie "Beginnelsen van wetgeving" (*osnovy zakonodatel'stva*) aangenomen werden, en op het niveau van de Unierepublieken "Wetboeken" (*kodeksy*) waarin de bepalingen van de Beginselen verder uitgewerkt werden. Wat door deze Beginselen, resp. Wetboeken geregeld moest worden, werd niet door de G.W. 1977 gezegd. In de praktijk bepaalden de Beginselen zelf de bevoegdheidsverdeling tussen Unie en Unierepublieken.

53. In overeenstemming met deze bepaling werd het burgerlijk recht op het niveau van de Unie geregeld in de Beginselen van Burgerlijke wetgeving van de U.S.S.R. en de Unierepublieken ³, en, op het niveau van de 15 Unierepublieken, in hun respectievelijke Burgerlijke Wetboeken ⁴. Zo bv. werd voor de RSFSR het auteursrecht zowel in Afdeling IV van de federale Beginselen 1961, als in Afdeling IV van het unierepublikeinse B.W. 1964 geregeld ⁵.

54. Volgens de bevoegdheidsverdeling voorzien door de Beginselen 1961 werden een aantal deelgebieden van het auteursrecht aan de exclusieve bevoegdheid van de Unie voorbehouden ⁶, andere deelgebieden aan de exclusieve bevoegdheid van de Unierepu-

² Voor een vergelijkende studie op dit punt, zie ELST, M., "De wetgevende bevoegdheid inzake auteursrecht in België en in andere federale staten", *RW*, 1990-91, 1219-1231.

³ "Osnovy Grazhdanskogo Zakonodatel'stva Soiuza SSR i Soiuznykh Respublik", 8 december 1961, *VVS SSSR*, 1961, nr.50, item 525, gew. in Afdeling IV (Auteursrecht, art.96-106) op 21 februari 1973, *VVS SSSR*, 1973, nr.9, item 138; 13 oktober 1976, *VVS SSSR*, 1976, nr.42, item 585; en 30 oktober 1981, *VVS SSSR*, 1981, nr.44, item 1184. De verwijzing naar de "Beginnelsen 1961" in deze studie, heeft steeds betrekking op de laatste, geamendeerde versie van 1981, tenzij anders vermeld.

⁴ Voor de RSFSR, zie "Grazhdanskii Kodeks RSFSR", 11 juni 1964, *VVS RSFSR*, 1964, nr.24, item 406, gew. in Afdeling IV (Auteursrecht, art.475-516) op 1 maart 1974, *VVS RSFSR*, 1974, nr.10, item 286; 18 oktober 1976, *VVS RSFSR*, 1976, nr.42, item 1270; en 24 februari 1987, *VVS RSFSR*, 1987, nr.9, item 250. De verwijzing naar het "B.W. 1964" in deze studie heeft steeds betrekking op de laatste, geamendeerde versie van 1987, tenzij anders vermeld.

⁵ Voor een vertaling naar het Nederlands, zie Bijlage 1.

⁶ Dit gold met name voor het vastleggen van de procedure voor de overdracht van auteursrechten naar het buitenland (art.98 al.2 Beginselen 1961) en het invoeren van een wettelijke licentie voor vertalingen in overeenstemming met de UAC (art.102 al.2 Beginselen 1961). In beide gevallen ging het om materies die rechtstreeks of onrechtstreeks met buitenlandse handel te maken hadden, wat krachtens art.73 punt 10 G.W. 1977 tot de exclusieve bevoegdheid van de federale overheid behoorde. Zie eveneens art.3 al.3 Beginselen 1961, gew. op 30 oktober 1981, *VVS SSSR*, 1981, nr.44, item 1184; GAVRILOV 1984c, 226-227.

blieken ⁷, en een derde categorie deelgebieden aan de gemeenschappelijke bevoegdheid van Unie en Unierepublieken ⁸. Impliciet behoorde evenwel de regeling van alle onderdelen van het auteursrecht die niet expliciet tot de eerste of tweede categorie van materies gerekend werden tot de gemeenschappelijke bevoegdheid van de Unie en de Unierepublieken. Alle regels van materieel recht in de Beginselen 1961 werden quasi-letterlijk in de Burgerlijke Wetboeken van de Unierepublieken overgenomen en - uiteraard - verder gedetailleerd.

Ingeval van strijdigheid tussen de Beginselen en de Wetboeken prevaleerden de eersten ⁹. In de rechtsleer over het sovjetauteursrecht werd echter nooit de suggestie gehoord sommige bepalingen van het B.W. 1964 buiten toepassing te laten wegens strijdigheid met de Beginselen 1961 ¹⁰. Dit had nochtans gekund, bijvoorbeeld in verband met het door de Beginselen 1961 niet, maar door het B.W. 1964 wel voorziene vrije gebruik van gepubliceerde werken voor persoonlijke behoeften ¹¹.

55. De bevoegdheidsverdeling inzake auteursrecht leidde niet tot grote divergenties tussen de verschillende Unierepublieken ¹², deels doordat ze op bepaalde deelgebieden

⁷ Het ging hier om (1) het vastleggen van de grenzen waarbinnen het reproduceren van wetenschappelijke, literaire en kunstwerken in werken voor wetenschap, kritiek, onderwijs en politieke voorlichting volledig vrij was (art.103 punt 2 Beginselen 1961); (2) het omschrijven van de gevallen waarin de auteur recht had op een auteursvergoeding voor de openbare opvoering van gepubliceerde werken op plaatsen met gratis toegang (art.104 punt 1 Beginselen 1961); (3) het bepalen van een kortere beschermingstermijn voor fotografische werken en voor werken van toegepaste kunst, met een minimum van 10 jaar vanaf de publicatie (art.105 al.2 Beginselen 1961); (4) het aanduiden van de auteursrechten die niet door erfopvolging overgingen (art.105, al.4 Beginselen 1961); (5) en het vastleggen van de procedure die de staat moest volgen bij een verplichte opkoop van het auteursrecht op uitgave, openbare opvoering en ander gebruik van het werk (art.106 Beginselen 1961). De Russische wetgever maakte geen gebruik van bevoegdheid (3), machtigde de Raad van Ministers van de RSFSR om bevoegdheid (2) en (5) uit te oefenen (zie art.495 punt 1, resp. art.501 al.2 B.W. 1964), en regelde zelf de materies (1) en (4) in art.492 punt 2, resp. art.496 al.2 B.W. 1964.

⁸ Het betrof hier (1) de berekening van de auteursvergoeding (art.98 al.1 Beginselen 1961); (2) de aanduiding van de gevallen waarin en de grenzen waarbinnen auteursrechten aan rechtspersonen toegekend werden (art.100 al.1 Beginselen 1961); (3) de bepaling van de wijze waarop de werkgever een auteurswerk in dienstverband gecreëerd mocht gebruiken en de gevallen waarin een auteursvergoeding aan de werknemer-auteur betaald moest worden (art.100 al.2 Beginselen 1961); en (4) de reglementering van de wijze waarop modelcontracten over het gebruik van een werk aangenomen werden (art.101 al.2 Beginselen 1961). Vgl. resp. (1) art.479 al.2 en 3 B.W. 1964; (2) art.484-486 B.W. 1964; (3) art.483 B.W. 1964; (4) art.506 al.1 B.W. 1964.

⁹ Art.74 G.W. 1977.

¹⁰ GAVRILOV 1976, 98 schrijft nochtans: "Au cas où une divergence apparaîtrait, la loi valable pour l'ensemble de l'URSS prévaudrait", maar past deze regel nergens in concreto toe.

¹¹ Art.493 B.W. 1964.

¹² De belangrijkste divergenties situeerden zich op het stuk van de beschermingsduur van fotografische werken en werken van toegepaste kunst (GAVRILOV 1976, 113), inzake het auteursrecht van werknemers waar Kazachstan als enige Unierepubliek een procedure voorzag voor het gebruik door de werkgever van een dienstwerk (GAVRILOV 1976, 103 noot 19) en de bescherming van dagboeken en brieven in Kazachstan en Oezbekistan (LEVITSKY, S.L., "Personal Letters and Soviet Law: Intellectual Origins of Sections 491 Kazakh CC and 540-1 Uzbek CC", *Rev. Soc. Law*, 1979, 73-77).

geen gebruik maakten van hun gemeenschappelijke bevoegdheid ¹³, deels omdat ze zich bij de opstelling van hun respectievelijke Burgerlijke Wetboeken in feite grotendeels lieten leiden door het voorbeeld van de grote broer, de RSFSR. Deze convergentie werd verklaard door de uniformiteit van de economische basis en maatschappelijke verhoudingen verbonden met de creatie en het gebruik van auteurswerken in de verschillende Unierepublieken, maar ook door de vrees dat verschillen in de regelingen de uitoefening van de auteursrechten aanzienlijk zouden bemoeilijken ¹⁴.

§ 2. Overzicht van de bronnen van sovjetauteursrecht

2.1. Wetgeving in materiële zin

2.1.1. Nationale wetgeving

56. De Grondwet van de USSR bepaalde dat "de rechten van de auteurs (..) door de staat beschermd worden" ¹⁵. Deze relatief inhoudsloze bepaling was niet meer dan een aan de wetgever gerichte plicht tot regelgeving op het gebied van het auteursrecht ¹⁶. De plaats van deze zinsnede in hetzelfde artikel dat de doelgebonden vrijheid van wetenschappelijke en artistieke schepping afkondigde ¹⁷, had wel een duidelijke cultuurpolitieke betekenis.

De basiswetgeving die de verhoudingen inzake de creatie en het gebruik van werken van wetenschap, literatuur en kunst regelde, bestond, zoals gezegd ¹⁸, uit Afdeling IV Beginselen 1961 enerzijds, en Afdeling IV B.W. 1964 anderzijds, zoals ze nadien geamendeerd werden in 1973-74, 1976 en 1981-87.

Op het niveau van de Raad van Ministers van zowel de USSR als de RSFSR werden Besluiten (*Postanovlenie*) goedgekeurd, waarvan de belangrijkste de oprichting van het auteursagentschap VAAP ¹⁹ en de vastlegging van minima en maxima van auteursver-

¹³ Zo werden alle modelovereenkomsten op het Unieniveau genomen, ook al hadden de Unierepublieken de bevoegdheid om hier regulerend op te treden: DOZORTSEV 1979, 199; GAVRILOV 1984a, 52.

¹⁴ GAVRILOV 1979b, 13.

¹⁵ Artikel 47 al.2 G.W. 1977. Deze bepaling werd overgenomen in de resp. Grondwetten van de verschillende Unierepublieken. Zie bv. art.44 al.2 G.W. RSFSR (1978).

¹⁶ DIETZ, A. in FINCKE p.563, nr.46.

¹⁷ Art.47 al.1 G.W. 1977.

¹⁸ *Supra*, nr.43.

¹⁹ PSM SSSR "O Vsesoiuznom Agentstve po Avtorskim Pravam", 16 augustus 1973, ongepubliceerd.

goedingen voor de uitgave en de publieke uitvoering van werken betroffen ²⁰.

Ook op ministerieel niveau werden voor het auteursrecht algemeen bindende normen aangenomen. In de Sovjetunie waren vier staatsadministraties voor het beheer van de culturele sector bevoegd: het Ministerie van Cultuur van de USSR, bevoegd voor de beeldende kunsten, de podiumkunsten, het cultureel voorlichtingswerk en monumentenzorg ²¹; het Staatscomité van de Raad van Ministers van de USSR inzake uitgeverijen, drukkerijen en de boekenhandel (Goskomizdat) ²²; het Staatscomité van de USSR voor cinematografie (Goskino) ²³; en het Staatscomité van de USSR voor televisie en radiouitzending (Gosteleradio) ²⁴. Krachtens art.6 van hun respectievelijke Statuten hadden deze administraties het recht om binnen hun werkingssfeer quasi-bindende modelauteursovereenkomsten vast te leggen. Dit kon gebeuren op het niveau van de Unierepublieken ²⁵, maar in de praktijk werden dergelijke modelovereenkomsten enkel op het niveau van de Unie aangenomen ²⁶. Dit geschiedde in de vorm van Bevelen (*prikazy*) van de Voorzitters van deze administraties ²⁷. In uitzonderlijke

²⁰ PSM RSFSR "O stavkakh avtorskogo voznagrazhdeniia za publichnoe ispolnenie proizvedenii literatury i iskusstva", 22 april 1975, *SP RSFSR*, 1975, nr.8, item 49; PSM RSFSR "O stavkakh avtorskogo voznagrazhdeniia za izdanie proizvedenii nauki, literatury i iskusstva", 22 april 1975, *SP RSFSR*, 1975, nr.9, item 54.

²¹ *SP SSSR*, 1969, nr. 22, item 130; *SP SSSR*, 1981, nr.2, item 3; *Svod Zakonov SSSR*, Vol.3, 665-670. Een interessante analyse van organisatie en (bureaucratische) werkmethode van het Ministerie van Cultuur wordt gegeven door HAMMER, D.P., "Inside the Ministry of Culture: Cultural Policy in the Soviet Union" in *Public Policy and Administration in the Soviet Union*, SMITH, G.B. (ed.), New York, Praeger, 1980, 53-78.

²² *SP SSSR*, 1973, nr.23, item 130; *SP SSSR*, 1981, nr.2, item 3; VORONKOVA e.a. 310-315; *Svod Zakonov USSR*, Vol.3, 748-756; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, nr.2, 132-146.

²³ *SP SSSR*, 1974, nr.2, item 11; *SP SSSR*, 1981 nr.2, item 3; *Svod Zakonov SSSR*, Vol.3, 730-737; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, nr.1, 77-89.

²⁴ *SP SSSR*, 1971, nr.5, item 36; *Svod Zakonov SSSR*, vol.3, 740-745.

²⁵ Zie bv. art.506 al.1 B.W. 1964.

²⁶ *Supra*, nr.55, noot 13. De belangrijkste modelauteursovereenkomsten welke binnen de bevoegdheidssferen van de resp. cultuuradministraties goedgekeurd werden, waren: door de Minister van Cultuur USSR: 1 september 1976, Modelovereenkomst voor de creatie van een dramatisch werk (*BNA SSSR*, 1977, nr.5, 42-45); 18 april 1976, Modelovereenkomst voor de creatie en productie van muzikale podiumwerken (*BNA SSSR*, 1977, nr.11, 44-47); door de Voorzitter van Goskino USSR: 21 februari 1978, Modelovereenkomst voor scenario's voor fictiefilms (*BNA SSSR*, 1978, nr.12, 37-40); door de Voorzitter van Goskomizdat USSR: 24 februari 1975, modelovereenkomsten voor de uitgave van literaire werken (*BNA SSSR*, 1975, nr.7, 34-37), werken van beeldende kunst (*BNA SSSR*, 1975, nr.7, 37-40), muziekwerken (*BNA SSSR*, 1975, nr.7, 40-42) en niet-bindende voorbeeldvormen voor overeenkomsten voor de publicatie in vertaling in de USSR van een gepubliceerd werk van een buitenlands auteur (*BNA SSSR*, 1975, nr.7, 43-44) en voor de publicatie in vertaling van een gepubliceerd literair werk (*BNA SSSR*, 1975, nr.7, 42-43); door de Voorzitter van Gosteleradio USSR: 4 juli 1975, Modelscenario-overeenkomsten voor verschillende soorten televisiefilms (aangeh. CHERNYSHEVA 1984, 145).

²⁷ De Voorzitters van de Ministeries en Staatscomités hadden het statuut van Minister: art.129 al.1 G.W. 1977; art.4 al.1 *Zakon SSSR "O Sovete Ministrov SSSR"*, 5 juli 1978, *VVS SSSR*, 1978, nr.28, item 436; 1981, nr.26, item 839; 1985, nr.48, item 920.

gevallen ²⁸ konden deze administraties ook de minimum- en maximumtarieven van auteursvergoeding voor het gebruik van bepaalde werken vastleggen ²⁹.

2.1.2. Normen van sociale organisaties ?

57. In de context van de Sovjetunie volstaat het niet na te gaan welke normen de staat en zijn organen uitvaardigde op het stuk van het auteursrecht. Ook niet-statelijke organen hadden een belangrijke, zelfs beslissende invloed op de inhoud van de auteurswetgeving. We gaan hier kort na of zich dit ook in *algemeen verbindende* normen uitte.

58. Zoals verder zal blijken ³⁰ kon in de Sovjetunie weinig gebeuren zonder het initiatief of minstens de goedkeuring van de Communistische Partij van de Sovjetunie (CPSU). Dit gold uiteraard ook voor de normatieve activiteit van de staatsorganen zodat de door staatsorganen uitgevaardigde wetgeving in feite ook de uitdrukking was van de wil van de voorhoede van het proletariaat, de CPSU. Onrechtstreeks was de rol van de CPSU in de normering van het auteursrecht bijgevolg zeer groot.

Soms kwam de leidinggevende rol van de CPSU tot uiting in Besluiten met richtlijnen of aanmaningen voor de staatsorganen om de wetgeving op één of ander punt bij te sturen ³¹. Enkel bij zeer belangrijke koerswendingen in de sovjetpolitiek werd de feitelijke en juridische machtspositie van de CPSU op het regelgevende vlak geformaliseerd door de uitvaardiging van gezamenlijke besluiten (*sovmestnye postanovleniia*) van het Centraal Comité van de CPSU en van de Raad van Ministers die wel rechtstreeks rechten en plichten voor de burgers deden ontstaan ³², maar op het vlak van het auteursrecht is ons in de periode van 1973 tot 1985 geen dergelijk Besluit bekend.

59. Ook andere maatschappelijke organisaties hadden wel onrechtstreeks een belangrijke invloed op de inhoud van de regelgeving, zonder evenwel zelf formeel normen te kunnen uitvaardigen die ook voor niet-leden verbindend zouden zijn.

²⁸ In principe was dit een bevoegdheid van de Raad van Ministers, zie art.479 al.2 B.W. 1964.

²⁹ Zo was Goskomizdat bevoegd voor het vastleggen van de tarieven van auteursvergoeding voor artistiek-grafisch werk en voor alle soorten van literaire, dramatische en muzikale werken bestemd voor de pers: art.6 Statuten Goskomizdat, *supra*, noot 22.

³⁰ *Infra*, Deel I, Titel II, Hoofdstuk I.

³¹ Zo wees in 1931 een Besluit van het Centraal Comité erop dat auteursvergoedingen voldoende gedifferentieerd moesten zijn om talentvolle auteurs te stimuleren (Postanovlenie TsK VKP(b) "Ob izdatel'skoi rabote", 15 augustus 1931, in *KPSS v rezoliutsiiakh*, V, 344). In 1967 verzette de CPSU zich tegen het feit dat auteursvergoedingen uitsluitend afhankelijk gemaakt werden van het aantal auteursbladzijden, wat leidde tot kunstmatig dikke uitgaven, en dat de vergoedingen voor maatschappelijk-politieke literatuur anderhalf tot tweemaal lager lagen dan voor andere genres. Hierdoor zouden gekwalificeerde auteurs het politieke boek de rug toekeren (Postanovlenie TsK KPSS "Ob uluchshenii kachestva i povyshenii deistvennosti obshchestvenno-politicheskoi literatury", 17 februari 1967, in *KPSS v Rezoliutsiiakh*, XI, 147). Aan dit laatste probleem werd evenwel onmiddellijk verholpen: het genoemde Partijbesluit hield immers meteen de goedkeuring in zich van een ontwerp van Besluit van de Raad van Ministers RSFSR "Over het auteurshonorarium voor werken van maatschappelijk-politieke literatuur" (*Ibid.*, 148).

³² VAN DEN BERG 1991, 758-759.

Zo werd bij de totstandkoming van de officiële tarieven voor auteursvergoedingen en de modelauteursovereenkomsten een *adviserende* rol toebedeeld aan de zgn. scheppende unies (*tvorcheskie soiuzy*)³³, d.i. de sociale organisaties die schrijvers, kunstenaars, journalisten, architecten enz. verenigden op basis van hun professionele activiteit³⁴ en meestal onder Stalin opgericht werden om de literaire en artistieke intelligentsia onder leiding van de CPSU bijeen te brengen in monolithische blokken die hen, in ruil voor ideologische loyauteit, van sociale voorzieningen en materiële hulp voorzagen. Ook VAAP (*Vsesoiuznoe agentsvo po avtorskim pravam*)³⁵, het auteursagentschap dat zelf ook het statuut van sociale organisatie had en waarvan de scheppende unies medeoprichters waren³⁶, werd bij de opstelling van deze tarieven en modelovereenkomsten betrokken. De uiteindelijke vastlegging hiervan bleef evenwel de taak van de bevoegde staatsorganen³⁷.

2.1.3. Internationale verdragen

60. Wat de internationale overeenkomsten betreft kan verwezen worden naar de Universele Auteursrechtconventie in haar oorspronkelijke versie van 1952 die voor de USSR van kracht werd vanaf 27 mei 1973³⁸, en de bilaterale verdragen over de wederzijdse erkenning van auteursrechten gesloten tussen de USSR enerzijds en de meeste Oostbloklanden en Oostenrijk anderzijds³⁹.

61. In het rechtssysteem van de USSR en de rechtsleer werd een strikt dualistische opvatting gehuldigd, die de nationale en internationale rechtsorden als afzonderlijke, gescheiden en gelijke systemen beschouwde⁴⁰. Internationale verdragen hadden naar sovjetrecht geen directe werking, zodat een burger er zich slechts op kon beroepen wanneer deze door een transformatie- of verwijzingsregel in nationaal recht omgezet waren⁴¹. Een dergelijke regel was artikel 129 Beginselen 1961 dat bepaalde dat in geval van tegenstrijdigheid tussen de nationale wetgeving en internationale verdragen de bepalingen van internationaal recht moesten toegepast worden⁴². Dit gold bijgevolg ook voor het auteursrecht als onderdeel van het burgerlijk recht. GINSBURGS

³³ Art.506 al.1 B.W. 1964. SAVEL'EVA 1989, 11. Zie ook *infra*, nr.155 e.v. en 226 e.v.

³⁴ AGEENKOVA 424-425.

³⁵ IAMPOL'SKAIA 281. *Supra*, nr.47.

³⁶ Meer over VAAP, *supra*, nr.47 en *infra*, nr.108 e.v.

³⁷ *Supra*, nr.56.

³⁸ SP SSSR, 1973, nr.24, item 139.

³⁹ *Supra*, nr.48.

⁴⁰ VAN DEN BERG 1991, 49.

⁴¹ "Dans la doctrine juridique soviétique, l'on tient à souligner également que les traités ou accords internationaux produisent leurs effets non pas de manière directe mais par l'intermédiaire des législations nationales." (GAVRILOV 1976, 99-100). Zie ook VAN DEN BERG 1991, 49.

⁴² Zie ook art.569 B.W. 1964.

schrijft over deze regel terecht dat "retoriek en werkelijkheid in sovjetvoorwaarden niet zelden uit elkaar liepen" ⁴³. De rechtspraak had inderdaad nauwelijks oog voor bepalingen uit het internationaal recht, ook in het burgerlijk en auteursrecht.

2.2. Rechtspraak

62. De rechtspraak heeft nauwelijks bijgedragen tot de ontwikkeling van het auteursrecht. LOEBER noemde in 1966 de rechtspraak in zaken van auteursrecht "omvangrijk", maar voegde er wel aan toe dat de meeste geschillen betrekking hadden op de auteursvergoeding die verschuldigd was op basis van uitgaveovereenkomsten ⁴⁴. Slechts weinige rechterlijke uitspraken werden gepubliceerd (in feite enkel een selectie van de arresten van het Opperste Gerechtshof van de USSR en het Opperste Gerechtshof van de RSFSR). Van de gepubliceerde arresten hadden er bovendien uiterst weinig een principiële betekenis ⁴⁵. In de rechtsleer worden wel vaak ongepubliceerde vonnissen samengevat, zonder evenwel opgave van precieze referenties zoals de datum van het vonnis.

Ook de kwaliteit van de rechterlijke uitspraken liet vaak te wensen over, en dat kon ook moeilijk anders. In het sovjetrechtssysteem werd van de rechter enkel verwacht "bouche de la loi", wetstoepasser te zijn, aangevuld met een ideologisch-opvoedende taak ⁴⁶. In elk geval kreeg de rechter geen rechtscheppende rol toebedeeld ⁴⁷, had het beroep van rechter geen enkel maatschappelijk prestige en heerste over het algemeen in het sovjetsysteem een negatieve houding ten aanzien van het recht en van diegenen die professioneel met het recht bezig waren ⁴⁸. In dit klimaat van rechtsnihi-

⁴³ GINZBURGS, Dzh. (Ginsburgs G.), "Sootnoshenie mezhdunarodnogo i vnutrennego prava v SSSR i v Rossii", *GiP*, 1994, nr.3, 108.

⁴⁴ LOEBER 1966, 4.

⁴⁵ Voor een uitzondering, zie het Besluit van het Plenum van het Opperste Gerechtshof van de USSR nr.45 van 20 oktober 1933 dat voor het eerst erkende dat een geluidsopname van een gepubliceerd muziekwerk een nieuwe onafhankelijke reproductiewijze is, waarvoor de auteur vergoed moet worden: *Sbornik deistvuiushchikh postanovlenii Plenuma i direktivnykh pisem Verkhovnogo Suda SSSR 1924-1944 gg.*, M., Iurizdat, 1946, 153. Zie ook GORDON 27-28.

⁴⁶ Zo verklaarde het Opperste Gerechtshof USSR naar aanleiding van de goedkeuring van de Grondwet van 1977: "Met geheel hun activiteit moeten de rechtbanken de burgers opvoeden in de geest van een strikte naleving van de Grondwet van de USSR, de sovjetwetten, respect voor de regels van de socialistische samenleving, steeds voor ogen houdend dat de verwezenlijking van de rechten en vrijheden onafscheidbaar is van de uitvoering door de burgers van hun verplichtingen". Punt 1 PPVS SSSR, nr.1, "Novaia Konstitutsiia SSSR i zadachi dal'neishego sovershenstvovaniia sudebnoi deiatel'nosti", 3 februari 1978, *BVS SSSR*, 1978, nr.2, 9.

⁴⁷ "Het Sovjetrecht staat in beginsel afwijzend tegen een verzelfstandiging van de rol van de rechter in de rechtsvorming. Zulk een rol zou in strijd zijn met het principe van de machtsvolheid van het volk en de suprematie van de Opperste Sovjet. Meer pragmatisch bezien past een zelfstandig optreden van de rechter ook niet in een politiek stelsel dat alle macht binnen een monolithisch partijapparaat concentreert." (FELDBRUGGE, F.J.M., "Sovjet-Unie (Inleiding in het Sovjetrecht)", in KOKKINI-IATRIDOU 505).

⁴⁸ Voor een historisch overzicht van de opvattingen over de rol van het recht in de Sovjetunie, zie BOURGEOIS 93-99; GORLÉ e.a. 212-223. Ook in de prerevolutionaire periode was de juridische traditie zeer zwak: GORLÉ e.a. 205-206.

lisme werden de bekwaamste personen niet door het beroep van rechter aangetrokken, wat uiteraard een negatieve weerslag had op de kwaliteit van de rechtspraak.

63. Belangrijker dan de individuele uitspraken van rechters waren de zgn. leidinggevendende toelichtingen (*rukovodiashchie raz"iasneniia*) van het Opperste Gerechtshof USSR⁴⁹. Deze werden vaak naar aanleiding van een studie naar de toepassing van het recht in het land opgesteld met het oog op de uniforme toepassing van de wetgeving in heel de Sovjetunie en moeten wel als een volwaardige bron van recht beschouwd worden⁵⁰. Zij bevatten richtlijnen ter oplossing van een aantal juridische twistpunten die voor alle rechters bindend waren, terwijl op andere punten de rechters gewoon aan de tekst van de wet herinnerd werden. Dergelijke bindende toelichtingen werden ook op het gebied van het auteursrecht uitgevaardigd op 19 december 1967, en, na de toetreding van de USSR tot de UAC, op 14 maart 1975 geamendeerd⁵¹.

2.3. Rechtsleer

64. In tegenstelling tot het klein aantal gepubliceerde rechterlijke uitspraken was de rechtsleer over auteursrecht op het eerste zicht tamelijk overvloedig. Er bestond weliswaar geen enkel juridisch tijdschrift dat speciaal aan auteursrecht gewijd was⁵², maar in de algemene juridische tijdschriften verscheen toch regelmatig een artikel over één of ander probleem van auteursrecht. Daarnaast waren er ook enkele handboeken die een overzicht en bespreking van het hele auteursrecht gaven, monografieën die specifieke problemen behandelden, kandidaats- en doctoraatstheses aan auteursrecht gewijd, artikelsgewijze commentaren op het Burgerlijk Wetboek en twee (helaas in kleine oplage verspreide) verzamelwerken uit 1979 en 1980⁵³.

Het wetenschappelijk gehalte van de verschillende bijdragen was evenwel ongelijk. Vaak beperkten de commentatoren zich tot het eenvoudig herhalen van wat in de wet staat, zonder enige eigen inbreng. Het voetnotenapparaat was vaak beperkt of zelfs onbestaand, en ook in de tekst van een artikel zelf worden vaak stellingen verdedigd op basis van bronnen waarvan de vindplaats of zelfs de precieze datum niet aangegeven werd. Slechts enkele auteurs bleken goed geïnformeerd te zijn en hadden ook (zij het zeer beperkte) toegang tot westerse bronnen.

⁴⁹ Art.18 (3) Zakon SSSR "O Verkhovnom Sude SSSR", 30 november 1979, VVS SSSR, 1979, nr.49, item 842.

⁵⁰ GORLÉ e.a. 236-237; VAN DEN BERG 1991, 89.

⁵¹ PPVS SSSR nr.9 "O praktike rassmotreniia sudami sporov, vytekaiushchikh iz avtorskogo prava", 19 december 1967, BVS SSSR, 1968, nr.1, 13, gew. PPVS SSSR nr.3, 14 maart 1975, BVS SSSR, 1975, nr.2, 21.

⁵² Weliswaar was er *Voprosy Izobretatel'stva* (Vragen van uitvinderschap) dat zich evenwel in hoofdzaak op industriële eigendom toeleide, alsook de Russische versie van het door de UNESCO uitgegeven *Bulletin du droit d'auteur*.

⁵³ Ik verwijs hier naar de bibliografie van dit werk. Zie ook: *Copyright in Russia and the USSR. A Selected Bibliography of Works Published in English, German, French and Russian: 1827-1983*, LEVITSKY, S.L. en SIMONS, W.B. (ed.), Wenen, Manzschel Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1985, 280p.

Afdeling 2. Het klassieke auteursrecht

§ 1. Voorwerp van auteursrechtsrechtelijke bescherming

65. Het sovjetauteursrecht was van toepassing op werken van wetenschap, literatuur en kunst ⁵⁴. Deze omschrijving hield op zich geen beschermingscriterium in: ook industriële modellen ⁵⁵ of technische oplossingen ⁵⁶ - die prima facie niet onder de noemer van wetenschap, literatuur of kunst onder te brengen zijn - konden door het auteursrecht beschermd worden. Wetten, rechterlijke uitspraken en andere officiële documenten ⁵⁷, alsook werken van volksschepping (folklore) waarvan de auteurs niet bekend waren ⁵⁸, oude akten en gedenktekens werden van de auteursrechtelijke bescherming uitgesloten ⁵⁹. Volgens de rechtsleer bleven ook dagelijkse brieven, dagboeken en andere bronnen van informatie over feiten auteursrechtelijk onbeschermd ⁶⁰.

66. Alleen werken die "het resultaat van de scheppende activiteit van de auteur" waren, genoten auteursrechtelijke bescherming ⁶¹. Voor verzamelwerken werd een zelfstandige bewerking en systematisering van het materiaal vereist ⁶².

67. Bovendien genoot een werk enkel bescherming indien het uitgedrukt werd in een objectieve vorm (*ob"ektivnaia forma*) die toeliet het resultaat van de scheppende acti-

⁵⁴ Art.96 al.1 Beginselen 1961; art.475 al.1 B.W. 1964.

⁵⁵ Industriële modellen konden naast het auteursrecht, ook de bescherming genieten van het speciaal daarvoor ontworpen rechtsinstituut, zie PSM SSSR "O promyshlennykh obraztsakh", 9 juli 1965, *SP SSSR*, 1965, nr.15, item 119 en PSM SSSR "Ob utverzhdanii 'Polozheniia o promyshlennykh obraztsakh' ", *SP SSSR*, 1981, nr.19, item 114. Geen enkele bepaling in de auteurswetgeving stond een cumulatie van beide beschermingssystemen in de weg, zie GRINGOL'TS, I.A. in FLEISHITS / IOFFE 704.

⁵⁶ GAVRILOV 1979b, 8-9; GAVRILOV 1980b, 63-64. Deze auteur verwijst naar art.47 G.W. 1977 dat de rechten van de auteurs beschermt zonder enige beperkende verwijzing naar de aard van de objecten gecreëerd door die auteur. Zie ook SAVEL'EVA 1986, 28.

⁵⁷ Bv. een departementale instructie, zelfs al wordt deze ontdaan van haar "bureaucratische droogheid" en uitgegeven in een populariserende brochure: Burgerlijk Cassatiecollege Opperste Gerechtshof RSFSR, 4 maart 1929, in AZOV / SHATSILLO 26-27. Zie ook IONAS 96; ZOBEL, H.B., "Copyrights, Comrades, and Capitalists. An Inquiry into the Legal Rights of Soviet and American Authors", *Bulletin of the Copyright Society of the U.S.A.*, 1960-61, 214.

⁵⁸ Over de bescherming van folklore, zie GARIBIAN, A.M., "Avtorskoe pravo i fol'klor", *SGiP*, 1986, nr.5, 87-94; GAVRILOV, E.P., "O pravovoi okhrane proizvedenii fol'klora", *Pravovedenie*, 1983, nr.3, 51-55.

⁵⁹ Art.487 al.1 B.W. 1964.

⁶⁰ KRASAVCHIKOVA, L.O., "Avtorskoe pravo i pravo na pis'ma, dnevniki, zapiski, zametki", in BOGUSLAVSKII e.a. 108-109.

⁶¹ Art.96 al.2 Beginselen 1961; art.475 al.2 B.W. 1964.

⁶² Art.487 B.W. 1964.

viteit van de auteur te reproduceren ⁶³.

De rechtsleer benadrukte dat de vereiste van een reproduceerbare objectieve vorm niet gelijk te stellen was met een vereiste van materiële vastlegging ⁶⁴, en steunde zich hierbij op het feit dat in de wet ook mondelinge werken als voorwerp van auteursrecht aangeduid werden ⁶⁵.

Toch bleven er heel wat vragen in verband met het begrip "objectieve vorm" en de beschermbaarheid van mondelinge werken onbeantwoord. Hoe bijvoorbeeld konden mondelinge werken die op geen enkele wijze op een materiële drager vastgelegd werden, aan de voorwaarde van reproduceerbaarheid voldoen ⁶⁶ ? En is de term "objectieve vorm" toch niet een synoniem voor vastlegging op een materiële drager nu art.477 B.W. 1964 spreekt over de bescherming van niet-gepubliceerde werken die *zich in een objectieve vorm* al dan niet *op het grondgebied* van de USSR *bevinden* ⁶⁷ ?

68. Irrelevant voor auteursrechtelijke bescherming waren de vorm, de bestemming, de waarde, de reproductiewijze ⁶⁸ en het al dan niet gepubliceerd zijn van het werk ⁶⁹. Er moest ook geen enkele formaliteit vervuld worden om auteursrechtelijke bescherming te genieten, tenzij dan voor fotografische en analoge werken ⁷⁰. Krachtens een Bevel van het Staatscomité voor het uitgeverswezen USSR van 28 maart 1973 werd wel onmiddellijk na de toetreding tot de UAC aan de uitgeverijen opgedragen op elk boek het copyrightteken te plaatsen gevolgd door de naam van de uitgeverij (niet van de auteur !) ⁷¹, maar de niet-naleving van deze verplichting had niet het verlies van

⁶³ Art.96 al.2 Beginselen 1961; art.475 al.2 B.W. 1964. Enkel m.b.t. werken van choreografie en pantomime werd bepaald *welke* objectieve vorm ze moesten hebben, nl. geschreven of op een andere wijze vastgelegde instructies voor de opvoering van deze werken: art.475 al.3 B.W. 1964. CHERNYSHEVA 1979, 84-86; IONASCO, O., "La protection du droit d'auteur dans les pays socialistes", *RIDA*, vol.75, 1973, 91-93; KAITMAZOVA, B.V., "Proizvedenie khoreografii - ob"ekt avtorskogo prava", *SGiP*, 1983, nr.11, 57-58.

⁶⁴ DOZORTSEVA 37 bevestigde dat *de lege lata* fixatie geen voorwaarde voor bescherming van muziekwerken is, maar suggereert *de lege ferenda* deze voorwaarde in te voeren. Zie ook SAVEL'EVA 1986, 24-26. *Contra*: PÜSCHEL, H., "Urheberrecht in den sozialistischen Staaten des RGW - Einige rechtsvergleichende Betrachtungen", in *Law in East and West - Recht in Ost und West*, INSTITUTE OF COMPARATIVE LAW WASEDA UNIVERSITY (ed.), Tokio, Waseda University Press, 1988, 1015.

⁶⁵ Art.475 al.3 B.W. 1964.

⁶⁶ SAVEL'EVA, I.V. in GRIBANOV 146-147.

⁶⁷ DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 562.

⁶⁸ Art.96 al.1 Beginselen 1961; art.475 al.1 B.W. 1964.

⁶⁹ Art.96 al.2 Beginselen 1961; art.475 al.2 B.W. 1964.

⁷⁰ Op elk exemplaar van een fotografisch werk moest de naam van de auteur, de plaats en het jaar van publicatie aangegeven worden om auteursrechtelijke bescherming te genieten: art.475 al.4 B.W. 1964.

⁷¹ Prikaz Goskomizdata SSSR "Ob utverzhdenii Instruksii o poriadke primeneniia znaka okhrany avtorskogo prava na proizvedeniia literatury, nauki i iskusstva", 28 maart 1973, *BNA SSSR*, 1973, nr.7; VORONKOVA e.a. 128-131.

auteursrechten tot gevolg ⁷².

69. Art.475 B.W. 1964 gaf een niet-exhaustieve opsomming van werken die - mits ze aan hoger genoemde voorwaarden voldeden - auteursrechtelijk beschermd werden. De rechtsleer benadrukte dat ook andere werken voor bescherming in aanmerking kwamen, zoals de layout van een boek ⁷³, het decor voor een opera-opvoering ⁷⁴, reclame ⁷⁵, orkestraties ⁷⁶ en volgens sommige rechtsgeleerden ook computerprogramma's ⁷⁷ en databanken ⁷⁸, maar geen werken van overwegend technische aard, zoals telefoonboeken ⁷⁹ of zakencorrespondentie ⁸⁰.

Met betrekking tot werken van architectuur bestond er betwisting over de vraag of deze categorie betrekking had op de plannen van de architect ⁸¹, op de bouwwerken zelf ⁸² of op beide ⁸³.

⁷² STRAUS 199.

⁷³ KHARUTO, V.I., "Nekotorye voprosy avtorskogo prava na proizvedeniia izobrazitel'nogo iskusstva i fotograficheskie proizvedeniia, ispol'zuemye v pechati", in BOGUSLAVSKII e.a. 161; LOEBER 1980, 42.

⁷⁴ Niet-gedateerde uitspraak van het Opperste Gerechtshof RSFSR, in AZOV / SHATSILLO 28-29.

⁷⁵ MALEINA, M.N., "Pravo na reklamu", *Pravovedenie*, 1991, nr.1, 18-19.

⁷⁶ Volgens een arrest van het Opperste Gerechtshof USSR van 1944 kon een orkestratie erkend worden als het resultaat van creatieve arbeid en dus als voorwerp van auteursrecht, "indien de auteur zich niet beperkte tot de toepassing van gewone technische orkestratiemethodes, maar in zijn werk een originele orkestratiegedachte deed verschijnen" (*Sbornik postanovlenii Plenuma i opredelenii kollegii Verkhovnogo Suda SSSR za 1944 g.*, M., 1948, 331-332). Zie eveneens CHETKOV, V., "Proverka sudom kachestva proizvedenii v avtorskikh sporakh", *Sov. iust.*, 1962, nr.23, 7; DOZORTSEVA 39-40.

⁷⁷ Voor een overzicht van het debat in de Sovjetunie over de bescherming van computerprogramma's via het octrooierecht, het auteursrecht of een sui generis beschermingssysteem, zie o.m. GORELIK / SAVEL'EVA; MAMIOFA, I.E. en PRINS, C., "Protecting Computer Programs - The Soviet Perspective", *IIC*, 1991, 606-610 en 612-615; ROGUSKI, A., "La protection du logiciel dans les législations des pays d'Europe de l'est", *Bulletin documentaire de la propriété intellectuelle des pays socialistes d'Europe de l'est et de Chine*, 1987, nr.5, 226-228 en 240-242; SAVELYEVA (Savel'eva), I.V., "Legal protection of computer programs - Soviet reality", *Eastern European Computer Law Information*, 1991, nr.1, 6-7.

⁷⁸ FIL', M.M., "Avtorsko-pravovaia okhrana neopublikovannykh nauchnykh proizvedenii, baz dannykh i znani EVM", *SGiP*, 1991, nr.2, 58-59.

⁷⁹ IONAS 10.

⁸⁰ LEVITSKY 1985, 5.

⁸¹ ANTIMONOV / FLEISHITS 95-96; SEREBROVSKII 56.

⁸² PIZUKE 126.

⁸³ GAVRILOV 1984a, 99. SAVEL'EVA 1986, 37 noemt het bouwwerk de belichaming in een nieuwe materiële vorm van de creatie van de architect zoals die tot uitdrukking gebracht werd in het architecturaal project.

§ 2. Oorspronkelijke titularis van auteursrechten

2.1. Natuurlijke personen

70. Het sovjetauteursrecht ging uit van het auteursprincipe ("Urheberprinzip"): de natuurlijke persoon die door zijn scheppende activiteit een werk tot stand gebracht heeft, is de auteur en oorspronkelijke titularis van de auteursrechten.

71. Wanneer verschillende personen een werk door hun scheppende activiteit⁸⁴ gezamenlijk tot stand brachten, kwam het auteursrecht op het gehele werk aan hen gezamenlijk toe. Het was hierbij niet vereist dat het creatieproces gezamenlijk gebeurde, wel dat het resultaat ervan een werk was dat één geheel vormde⁸⁵. De medeauteurs oefenden hun rechten op het collectief werk samen uit. Indien de verschillende onderdelen van het werk onafhankelijk van elkaar gebruikt konden worden, kon elke auteur het auteursrecht op het door hem gecreëerde onderdeel alleen uitoefenen⁸⁶.

72. De samensteller van een verzamelwerk genoot hierop auteursrecht op voorwaarde dat de bijeengebrachte materialen en werken door hem bewerkt of gesystematiseerd werden⁸⁷. Het was hierbij van geen belang of de in het verzamelwerk opgenomen documenten zelf auteursrechtelijk beschermd waren. Indien wel, dan was de toestemming van de auteurs ervan vereist⁸⁸.

2.2. De auteur - werknemer

73. Voor werken die in de uitvoering van een dienstopdracht in een wetenschappelijke of andere organisatie gecreëerd werden, gold de regel dat de werknemer als auteur erkend werd⁸⁹.

74. Om te bepalen of een werk in de uitvoering van een dienstopdracht tot stand gebracht werd, was het feit dat de werknemer hiervoor materialen van de werkgever

⁸⁴ Het leveren van louter technische hulp volstaat niet: Punt 1 PPVS SSSR nr.9 "O praktike rassmotreniia sudami sporov, vytekaiushchikh iz avtorskogo prava", 19 december 1967, *BVS SSSR*, 1968, nr.1, 13.

⁸⁵ DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 570.

⁸⁶ Art.99 Beginselen 1961; art.482 B.W. 1964.

⁸⁷ Art.487 B.W. 1964.

⁸⁸ Volgens DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 578 betekende het niet-naleven van het auteursrecht van één van de werken die in het verzamelwerk opgenomen werden dat het auteursrecht van de verzamelaar op het verzamelwerk niet ontstond. Dit is o.i. niet juist: auteursrecht ontstaat op het ogenblik dat een origineel verzamelwerk gecreëerd wordt; wanneer blijkt dat hierbij het auteursrecht op andere werken niet nageleefd werd, heeft dit zeker een invloed op de uitoefening van het auteursrecht op het verzamelwerk, maar niet op het ontstaan ervan.

⁸⁹ Art.100 al.2 Beginselen 1961; art.483 al.1 B.W. 1964.

gebruikte niet relevant ⁹⁰. Het feit dat speciaal diensttijd ter beschikking gesteld werd voor de creatie van een werk en geen commercieel doel nagestreefd werd, was wel een indicatie om het werk als een dienstwerk (*sluzhebnoe proizvedenie*) te kwalificeren ⁹¹. In wetenschappelijke instellingen werd ook het onderzoek 'gepland': wanneer het creëren van een bepaald werk voorzien werd in het individueel plan van de desbetreffende onderzoeker, ging het om een dienstwerk ⁹². Indien de creatie van een werk buiten dit individueel plan van de onderzoeker viel, ging het niet om een dienstwerk, en waren bijgevolg de gewone regels inzake gebruik en vergoeding van toepassing ⁹³. In de rechtsleer werd een enge definitie aan het begrip "dienstwerk" gegeven. Indien bijvoorbeeld de inhoud van een dienstopdracht erin bestond een bepaald wetenschappelijk onderzoek te doen zonder dat gespecificeerd werd dat dit onderzoek in de creatie van een werk moest uitmonden, zou het werk dat desondanks door de onderzoeker tot stand gebracht werd, niet als dienstwerk gekwalificeerd worden ⁹⁴.

75. Het bijzonder rechtsregime van toepassing op dienstwerken werd niet door de basiswetgeving zelf uitgewerkt. De Beginselen 1961 en het B.W. 1964 kondigden enkel aan dat de procedure van gebruik van het werk door de werkgever enerzijds en de gevallen van betaling van een vergoeding aan de auteur anderzijds door de wetgeving van de USSR en de Unierepublieken zouden bepaald worden ⁹⁵. Echter, een dergelijke procedure werd nooit vastgelegd ⁹⁶, en, op enkele uitzonderingen na ⁹⁷, werden evenmin de gevallen waarin betaling van een auteursvergoeding verschuldigd was, door de wet voorgeschreven.

76. De afwezigheid van een wettelijke regeling inzake het gebruik van een dienstwerk had volgens sommige rechtsgeleerden voor gevolg dat de algemene regel ("geen

⁹⁰ Punt 9 PPVS SSSR nr.9 "O praktike rassmotreniia sudami sporov, vytekaiushchikh iz avtorskogo prava", 19 december 1967, *BVS SSSR*, 1968, nr.1, 13. Zie ook GRINGOL'TS, I.A. in *FLEISHITS / IOFFE* 714; *IOFFE* 1969, 38; *PARSHUKOVSKAIA* e.a. 24-25.

⁹¹ Opperste Gerechtshof RSFSR, 15 juni 1928, *Sudebnaia praktika RSFSR*, 1929, nr.1, 8; *AZOV / SHATSILLO* 27.

⁹² Opperste Gerechtshof SSSR, ongedateerd (waarschijnlijk 1973), *BVS SSSR*, 1973, nr.8, 2, vertaald in *HAZARD* e.a. 342-343.

⁹³ Volksrechtbank van het Brezhnev-district van Moskou, 3 april 1984, aangeh. door *GAVRILOV* 1987, 233.

⁹⁴ *PARSHUKOVSKAIA* e.a. 24.

⁹⁵ Art.100 al.2 Beginselen 1961; art.483 al.2 B.W. 1964.

⁹⁶ *GAVRILOV* 1976, 103. Alleen in Kazachstan was dit anders: de werknemer - auteur mocht het werk gedurende twee jaar niet uitgeven of anderszins gebruiken zonder akkoord van de wetenschappelijke instelling of organisatie waarvan hij de opdracht gekregen had. Bovendien hadden wetenschappelijke instellingen, hogescholen en andere organisaties in elk geval recht op naamvermelding bij publicatie van een werk dat in hun opdracht door een werknemer gecreëerd werd (art. 481 B.W. Kazachstan).

⁹⁷ *GAVRILOV* 1979b, 12 vermeldt dat voor de uitgave van leerboeken en het vervelvoudigen van werken van toegepaste decoratieve kunst een auteursvergoeding voor de werknemer voorzien werd (zie ook *GAVRILOV* 1984a, 75), maar ook in deze gevallen werd geen procedure voor het gebruik vastgelegd. Zie ook *GUSEV* 22.

gebruik van het werk zonder toestemming van de auteur") moest toegepast worden⁹⁸, maar de meerderheid beklemtoonde dat enkel de procedure van gebruik nog verdere regeling behoefde, het recht van de werkgever om het werk te gebruiken zou reeds verworven zijn⁹⁹. Wel werd erkend dat het gebruik van het werk moest gebeuren in overeenstemming met zijn bestemming zoals deze uit de arbeidsovereenkomst naar voor komt¹⁰⁰, of nog in overeenstemming met het bekrachtigde plan¹⁰¹.

77. De afwezigheid van een wettelijke regeling die de gevallen omschrijft waarin een auteursvergoeding betaald zou moeten worden, werd zowel in de rechtspraak¹⁰² als in de rechtsleer¹⁰³ zo geïnterpreteerd, dat de werknemer-auteur in de regel geen recht had op een auteursvergoeding voor het gebruik van het door hem gecreëerde dienstwerk¹⁰⁴.

2.3. Rechtspersonen

78. Rechtspersonen konden, in afwijking van het auteursprincipe, oorspronkelijk¹⁰⁵ titularis van auteursrechten zijn, indien dit expliciet door de wetgeving zo voorzien werd¹⁰⁶.

2.3.1. Films

⁹⁸ GAVRILOV 1984a, 71.

⁹⁹ DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 573; PARSHUKOVSKAIA e.a. 28. Volgens VORONKOVA, voormalig hoofd van de Dienst Overeenkomsten van VAAP, kon een bibliografie of een verzamelwerk van normatieve akten geordend volgens een bepaalde thematiek slechts gepubliceerd worden met toestemming van de auteur ervan, *tenzij het werk in dienstopdracht tot stand gebracht is, in welk geval de organisatie die de opdracht gegeven heeft er over beschikt* (cursivering M.E.). Aangeh. in LEBEDINSKII, V.E., "Avtorskoe pravo bibliografa", *Sovetskaia Bibliografiia*, 1988, nr.2, 32-33.

¹⁰⁰ ANTIMONOV / FLEISHITS 174.

¹⁰¹ RASSUDOVSII, aangeh. door GAVRILOV 1983, 787.

¹⁰² Opperste Gerechtshof RSFSR, 14 februari 1975, *BVS RSFSR*, 1975 vertaald in HAZARD e.a. 340-341. Voor gelijklopende, oudere rechtspraak, zie Opperste Gerechtshof RSFSR, 3 mei 1927, *Sudebnaia praktika RSFSR*, 1927, nr.18, 9, vertaald in het Engels in SSD, 1977-78, nr.2, 146; twee vonnissen gepubliceerd in 1929, aangehaald door HAZARD, J.N., *Communists and Their Law*, Chicago, The University of Chicago Press, 1969, 265-266.

¹⁰³ DIETZ 1981, 163; GARIBIAN 83; GYERTYANFY, P., "Les possibilités de protéger le logiciel par le droit d'auteur dans les pays socialistes européens", *DA*, 1989, 132.

¹⁰⁴ Volgens GAVRILOV 1979b, 12 kwam het in de praktijk evenwel voor dat sommige auteurs voor werken waarvan de creatie in hun werkplan voorzien was, toch een auteursvergoeding kregen.

¹⁰⁵ ANTIMONOV / FLEISHITS 77; CHERNYSHEVA 1979, 60-62 en CHERNYSHEVA 1984, 30-31; IOFFE / TOLSTOI 401; LUK'IANOVA, A.A., "Sub"ekty avtorskogo prava" in *Voprosy gosudarstva i prava*, SAVICHEVA, G.P. (ed.), M., Izd. Moskovskogo Universiteta, 1985, 96.

¹⁰⁶ Art.100 al.1 Beginselen; art.484 B.W. 1964.

79. Het oorspronkelijk auteursrecht op bioscoop- of televisiefilms werd gevestigd in de onderneming die de opname realiseert ¹⁰⁷. De sovjetrechtsleer verwierp de idee dat een film een werk van medeauteurschap (*soavtorstvo*) zou zijn ¹⁰⁸, maar noemde het een werk van samenwerking (*sotrudnichestvo*) ¹⁰⁹, een synthetisch werk ¹¹⁰ of een complex werk ¹¹¹ wat meteen het oorspronkelijk auteursrecht van de filmproducent moest verantwoorden.

80. De scenarist, de componist, de regisseur, de hoofdcameraman, de decorbouwer en de auteurs van andere werken die als onderdeel in de film opgenomen werden, behielden het auteursrecht elk op hun eigen werk ¹¹². De regisseur bleef bij een dergelijke regeling in de kou staan. Het resultaat van zijn scheppende inbreng kan immers niet los van de film geëxploiteerd worden ¹¹³, en toch wordt hij niet als de auteur van deze film beschouwd ¹¹⁴. Bovendien was de regisseur, net als de hoofdcameraman en decorbouwer, in de regel werknemer van de filmstudio ¹¹⁵, waardoor hij

¹⁰⁷ Art.486 al.1 B.W. 1964. Indien het evenwel om een amateurfilm gaat, komt het auteursrecht toe aan de maker(s) ervan: art.486 al.2 B.W. 1964.

¹⁰⁸ DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 571; SAVEL'EVA 1986, 58-60; SEREBROVSKII 83. Toch noemt GUERASSIMOV 27 de werken waarop rechtspersonen een origineel auteursrecht hebben (zoals films) 'une oeuvre collective', een term die zoals gezegd ook voor medeauteurschap gebruikt wordt. Ook CHERNYSHEVA 1979, 89 beschouwt de regeling van art.486 B.W. 1964 als een uitzondering op de regeling van het medeauteurschap, aangezien die personen die een creatieve inbreng bij de creatie van de film hebben gedaan in principe als medeauteurs erkend moeten worden.

¹⁰⁹ IOFFE / TOLSTOI 400.

¹¹⁰ Volgens IOFFE 1969, 17 spreekt men van een synthetisch werk wanneer meer dan twee vormen (bv. tekst, muziek, decor enz.) uitdrukking geven aan één enkele inhoud (de film). Wanneer één inhoud uitgedrukt wordt door slechts twee verschillende vormen (bv. tekst en muziek in een opera), spreekt IOFFE niet van een synthetisch werk, maar van coauteurschap, omdat een wijziging aan het libretto niet kan gebeuren zonder ook de muziek te wijzigen en v.v. (p.23).

¹¹¹ CHERNYSHEVA 1979, 91.

¹¹² Art.486 al.3 B.W. 1964. Voor een algemene bespreking, zie VAKSBERG 1972, 59-121. Volgens een arrest van het Opperste Gerechtshof van de RSFSR van 5 maart 1948 heeft de cameraman de mogelijkheid om zelfstandig de individuele foto's van een film te gebruiken: aangeh. door ANTIMONOV / FLEISHITS 94; KORETSKII 257; SEREBROVSKII 60.

¹¹³ SAVEL'EVA 1986, 39. VAKSBERG omschrijft het eigen werk van de regisseur wel als 'la mise en scène cinématographique telle qu'elle est fixée sur le film selon la volonté du réalisateur', maar maakt ook niet duidelijk waarin het aldus omschreven werk te onderscheiden is van de film in zijn geheel: VAKSBERG 1972, 105-107. Zie eveneens in die zin IOFFE / TOLSTOI 401.

¹¹⁴ Als enerzijds de creatie van de regisseur niet te onderscheiden valt van de film in zijn geheel en hij het auteursrecht op zijn eigen creatie behoudt, en anderzijds de filmproducent door de wet als auteur van de film aangeduid wordt, zou men o.i. op basis van de tekst van de sovjetwet kunnen besluiten dat regisseur en filmproducent medeauteurs zijn van deze film. Een dergelijke stelling werd in de sovjetrechtsleer evenwel nooit verdedigd.

¹¹⁵ GRINGOL'TS, I.A. in FLEISHITS / IOFFE 718; LEVITSKY 1964, 147 en 171-172; NIEDZIELSKA, M., "Les problèmes juridiques de la paternité de l'oeuvre cinématographique dans les pays socialistes", *DA*, 1983, 271. Over de situatie bij televisieprogramma's en televisiefilmen, zie PETROV, M., "Normativnye akty, reguliruiushchie avtorskie otnosheniia na televidenii", *Sov. iust.*,

krachtens art.483 B.W. 1964 enerzijds geen zeggenschap had over het gebruik van de film (althans in de opinie van een meerderheid van de sovjetrechtsgeleerden ¹¹⁶), en anderzijds buiten zijn salaris slechts recht had op een auteursvergoeding in de gevallen vastgelegd bij wet ¹¹⁷. Welnu, de wet voorzag geen enkel geval van betaling van een vergoeding ¹¹⁸.

2.3.2. Andere werken

81. Omroepen genoten auteursrecht op hun radio- en televisieuitzendingen ¹¹⁹. De organisaties die zelfstandig of door bemiddeling van een uitgeverij wetenschappelijke verzamelwerken, encyclopedische woordenboeken, tijdschriften en andere periodieke uitgaven publiceerden, genoten het auteursrecht op deze publicaties ¹²⁰. In beide gevallen bleef het auteursrecht van de auteurs van de afzonderlijke bijdragen die in dergelijke uitzendingen of periodieke uitgaven opgenomen werden gevrijwaard ¹²¹.

82. Door bijzondere Besluiten werd ten slotte aan de persagentschappen TASS ¹²² en Novosti (APN) ¹²³ auteursrecht toegekend op de door hen verspreide berichten, aan het Marx-Engels-Instituut op alle werken onder zijn auspiciën gepubliceerd ¹²⁴, en aan het Museum van de Revolutie werden de rechten van publicatie en verspreiding van reproducties van tentoongestelde voorwerpen toegekend ¹²⁵.

1981, nr.7, 14-15. Ook uitvoerende kunstenaars - acteurs waren gewoonlijk vaste werknemers van de filmstudio: CHERNYSHEVA 1984, 124. Scenarist en componist werkten doorgaans niet als werknemers van een filmstudio, zodat met hen auteursovereenkomsten gesloten werden voor de creatie van een filmscenario of van filmmuziek: CHERNYSHEVA 1984, 69-115.

¹¹⁶ *Supra*, nr.76.

¹¹⁷ GARIBIAN, A.M., "Avtorskoe pravo na proizvedeniia, sozdannye v poriadke vypolneniia sluzhebno-go zadaniia, po zakonodatel'stvu evropeiskikh sotsialisticheskikh stran", in BOGUSLAVSKII e.a. 77.

¹¹⁸ *Supra*, nr.77. De bijkomende vergoedingen die bij het uitkomen van een film aan de regisseur werden uitbetaald werden niet als auteursvergoedingen, maar als arbeidsrechtelijke premies beschouwd, zie VAKSBERG 1972, 107-109.

¹¹⁹ Art.486 al.4 B.W. 1964.

¹²⁰ Art.485 al.1 B.W. 1964.

¹²¹ Art. 485 al.2 en 486 al.4 B.W. 1964.

¹²² Par.14 Polozhenie "O Telegrafnom Agentstve Soiuza Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik i Telegrafnykh Agentstvakh Soiuznykh Respublik", 15 januari 1935, SZ SSSR, 1935, nr.5, item 36-b; AZOV / SHATSILLO 32.

¹²³ KIRILLOVA, M. Ia., "Sub"ekty avtorskogo prava" in BOGUSLAVSKII / KRASAVCHIKOV 57.

¹²⁴ Postanovlenie Prezidiuma TsIK SSSR, "Polozhenie ob Institute Karla Marksa i Fridrikha Engel'sa pri Tsentral'nom Ispolnitel'nom Komitete Soiuza SSSR", 28 juni 1929, SZ SSSR, 1929, nr.42, item 373; 1931, nr.68, item 455; AZOV / SHATSILLO 31.

¹²⁵ Postanovlenie Prezidiuma TsIK SSSR, "Polozhenie o Muzee revoliutsii Soiuza SSR", 6 maart 1930, SZ SSSR, 1930, nr.18, item 201; AZOV / SHATSILLO 32.

§ 3. Rechten van de auteur

83. De rechten van de auteur omvatten het recht op publicatie, reproductie en verspreiding van het werk op alle door de wet toegelaten wijzen ¹²⁶, onder eigen naam, onder pseudoniem of anoniem, het recht van onschendbaarheid van het werk en het recht op ontvangst van een vergoeding voor het gebruik van het werk ¹²⁷. Daarnaast worden nog het recht op vertaling ¹²⁸ en het adaptatierecht ¹²⁹ vermeld. De rechtsleer erkent ten slotte nog het recht van auteurschap.

84. Het *recht op publicatie* (*vypusk v svet* of *opublikovanie*) is het recht om te beslissen of een werk klaar is voor publicatie ¹³⁰ (d.i. klaar om aan een onbepaalde groep personen op een door de wet toegelaten wijze meegedeeld te worden ¹³¹), en om de vorm van een eventuele publicatie te kiezen.

85. Het *recht op reproductie* (*vosproizvedenie*) omvatte niet enkel het recht op de verveelvoudiging (*razmnozhenie* ¹³²) van een werk in de vorm van kopieën, inclusief de reprografische verveelvoudiging (*reprodutsirovanie*) ¹³³, maar ook de niet-stoffelijke weergave van bv. in het openbaar gehouden toespraken of gepubliceerde werken door radio of televisie of de rechtstreekse uitzending van openbaar uitgevoerde werken vanop de plaats van uitvoering ¹³⁴. Ook de opname van gepubliceerde werken op beeld- of geluidsband of op grammofoonplaat, en de uitgave van gepubliceerde werken in blindenschrift vallen onder het begrip reproductie sensu lato, ook al moet er onmiddellijk aan toegevoegd worden dat deze laatste gebruiken in het sovjetrecht onderworpen zijn aan het regime van de wettelijke licentie resp. het vrij gebruik ¹³⁵. Het reproductierecht betrof naar Sovjetrecht enkel de weergave in onveranderde, d.i. oorspronkelijke vorm ¹³⁶.

¹²⁶ Hierin zijn ook begrepen die gebruikswijzen die op het ogenblik van goedkeuring van de wet nog niet bestonden, maar door de technologische ontwikkeling later mogelijk geworden zijn: GAVRILOV 1982, 7.

¹²⁷ Art.98 al.1 Beginselen 1961; art.479 al.1 B.W. 1964.

¹²⁸ Art.102 al.1 Beginselen 1961; art.489 al.1 B.W. 1964.

¹²⁹ Art.103 punt 1 Beginselen 1961; art.492 punt 1 B.W. 1964.

¹³⁰ Zie bv. IOFFE 1969, 30; SAVEL'EVA 1986, 81.

¹³¹ Art.476 al.1 B.W. 1964.

¹³² Zie art.476 al.2 B.W. 1964.

¹³³ Art.103 punt 7 Beginselen 1961 en art. 492 punt 7 B.W. 1964.

¹³⁴ Art.103 punt 4 Beginselen 1961; art.492 punt 4 B.W. 1964. Zie ook STRAUS 199; *contra*: GAVRILOV 1984a, 154.

¹³⁵ Art. 495 punt 2 en art.492 punt 8 B.W. 1964. Zie ook STRAUS 199.

¹³⁶ STRAUS 201.

86. Het *recht op verspreiding* omvat in elk geval de distributie van gereproduceerde exemplaren van het werk ¹³⁷, maar volgens sommigen eveneens de publieke tentoonstelling van het origineel van een werk van beeldende kunst ¹³⁸ en de openbare voordracht of uitvoering van een werk ¹³⁹. Volgens de wetgeving geldig na 1973 waren de live uitvoering en uitzending een mogelijke vorm van publicatie ¹⁴⁰, maar werden ze na publicatie onderworpen aan het stelsel van vrije gebruiken en wettelijke licenties ¹⁴¹.

87. Het *recht van auteurschap* was het recht van de auteur om door derden als auteur erkend te worden, en om zich te verzetten tegen het feit dat het werk van een andere persoon aan hem toegeschreven zou worden. Dit recht stond niet uitdrukkelijk in de wet, maar volgde uit het feit van de creatie van het werk zelf en werd daarom als basis van alle andere rechten beschouwd ¹⁴². Door de rechtsleer werd het ofwel als één van de elementen van het recht op naam (zie volgend nr.) beschouwd ¹⁴³, ofwel als een zelfstandig recht ¹⁴⁴.

88. Het *recht op een naam* was het recht van de auteur om zelf de wijze van aanduiding van zijn naam bij het gebruik van zijn werk te kiezen, d.i. met aanduiding van zijn echte naam, een pseudoniem of zonder naamsaanduiding ¹⁴⁵. Ook in die gevallen waar geen toestemming van de auteur vereist was om een gepubliceerd werk te gebruiken, moest de naam van de auteur vermeld worden op dezelfde wijze als bij de

¹³⁷ DOZORTSEV 1980, 127; GAVRILOV 1984a, 155. Voor een concrete toepassing, zie GAVRILOV 1979a, 336-337; STRAUS 202, noot 127 a) .

¹³⁸ ANTIMONOV / FLEISHITS 106.

¹³⁹ GORDON 80. SAVEL'EVA 1986, 86-87 beschouwt het publiek uitvoeringsrecht als een afzonderlijk recht.

¹⁴⁰ Art.476 al.1 B.W. 1964.

¹⁴¹ Art.103 punt 4 en 104 punt 1 en 2 Beginselen 1961; art.492 punt 4 en 495 punt 1 en 2 B.W. 1964. *Infra*, nr.95 e.v.

¹⁴² DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 564. ROMOVSKAIA, Z.V., "Pravo avtorstva", in BOGUSLAVSKII e.a. 122-127 spreekt enkel over een recht van auteurschap als overkoepelende term, d.i. als synoniem voor het subjectief auteursrecht.

¹⁴³ ANTIMONOV / FLEISHITS 46; GORDON 120; SEREBROVSKII 109.

¹⁴⁴ GAVRILOV 1984a, 138-140; GAVRILOV 1983, 788; KORETSKII 265; RASSUDOVSKII, V., "Otvetsstvennost' za narusheniia lichnykh neimushchestvennykh avtorskikh prav", *Sov. Iust.*, 1983, nr.3, 3. Deze laatste auteur schrijft dat het recht op erkenning van auteurschap voortvloeit uit de algemene zin van de wet. Zie ook SAVEL'EVA 1986, 73-75 die als argument voor het bestaan van een zelfstandig recht van auteurschap verwijst naar Punt 11 van het Besluit nr.9 van het Opperste Gerechtshof van de USSR van 19 december 1967 waarin gesproken wordt over 'betwistingen over het auteurschap': PPVS SSSR nr.9 "O praktike rassmotreniia sudami sporov, vytekaiushchikh iz avtorskogo prava", *BVS SSSR*, 1968, nr.1, 13.

¹⁴⁵ Zie bv. SAVEL'EVA 1986, 75. Volgens MALEINA 102 mag in het kader van een gerechtelijk onderzoek de identiteit van een auteur die onder een pseudoniem of anoniem publiceert, wel onthuld worden.

eerste publicatie ¹⁴⁶. In tegenstelling tot het recht van auteurschap was het recht op een naam niet met de creatie, maar met het gebruik van een werk verbonden.

Het recht op anonimiteit werd niet erkend voor fotografen: om bescherming te kunnen genieten moest immers op elk exemplaar van de foto de naam van de auteur vermeld worden ¹⁴⁷. Ook voor wetenschappelijk werk dat in dienstverband tot stand kwam binnen het individuele plan van de onderzoeker, gold dat het werk onder de naam van de onderzoeker moest verschijnen ¹⁴⁸.

89. Het *recht op onschendbaarheid van het werk* was het recht van de auteur om bij de uitgave, publieke uitvoering of een ander gebruik van het werk derden te verbieden eender welke wijziging aan het werk of zijn benaming aan te brengen zonder akkoord van de auteur ¹⁴⁹. M.a.w. de auteur had het recht te eisen dat zijn werk bij het publiek bekend geraakte in de vorm welke hij geschikt achtte voor de publicatie van dat werk ¹⁵⁰. Het was bij de uitgave van een werk evenmin toegelaten illustraties, voor- of nawoorden, commentaren of welke verduidelijkingen dan ook toe te voegen ¹⁵¹. Echter, wanneer een auteur akkoord ging met een wijziging of toevoeging bij het sluiten van een auteursovereenkomst, kon hij deze toestemming niet eenzijdig intrekken ¹⁵².

In de rechtsleer werd aangenomen dat de opvoering van een toneelstuk die getrouw de tekst en de aanwijzingen van de auteur volgde, maar die niet beantwoordde aan de innerlijke voorstelling van de auteur, geen schending van het integriteitsrecht inhield ¹⁵³. Een kritiek, parodie of stilisering en dergelijke, die op zich als nieuwe, creatief zelfstandige werken beschouwd werden ¹⁵⁴, werden evenmin als inbreuk op het onschendbaarheidsrecht beschouwd ¹⁵⁵.

90. Na de toetreding tot de UAC werd voor het eerst een *vertaalrecht* ingevoerd in de sovjetwetgeving, zij het in een apart artikel ¹⁵⁶ en met de mogelijkheid tot invoering

¹⁴⁶ SAVEL'EVA 1986, 75. Alleen in geval van gebruik van gepubliceerde werken van beeldende kunst en van fotografische werken in industriële producten was de naamsaanduiding van de auteur niet verplicht (art.495 punt 4 B.W. 1964).

¹⁴⁷ Art.475 al.4 B.W. 1964. Zie ook IOFFE 1969, 28.

¹⁴⁸ GAVRILOV 1984a, 141; SAVEL'EVA 1986, 76.

¹⁴⁹ Art.480 al.1 B.W. 1964.

¹⁵⁰ GRISHAEV 1991, 29.

¹⁵¹ Art.480 al.2 B.W. 1964.

¹⁵² Art.480 al.3 B.W. 1964.

¹⁵³ DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 569.

¹⁵⁴ Art.103 punt 1 Beginselen 1961; art.492 punt 1 B.W. 1964.

¹⁵⁵ GRINGOL'TS, I.A. in FLEISHITS / IOFFE 711.

¹⁵⁶ Art.102 al.1 Beginselen 1961; art.489 al.1 B.W. 1964. Over de precieze inhoud van het recht op vertaling, zie SAVEL'EVA, I.V., "Pravo avtora na perevod i avtorskii litsenzionnyi dogovor", VMU, 1980, nr.3, 62-63.

van een systeem van verplichte licentie ¹⁵⁷, zoals ook voorzien door art. V (2) UAC ¹⁵⁸.

91. Het *adaptatierecht* werd slechts als een uitzondering op het vrije gebruik van een uitgegeven werk van een andere persoon ter creatie van een nieuw, creatief zelfstandig werk geformuleerd. Het recht van omwerking of herwerking (*pererabotka*) beperkte zich dan tot het recht om een verhalend werk te adapteren tot een dramatisch werk of tot een scenario, of vice versa, alsook het recht om dramatische werken in scenario's om te werken of omgekeerd ¹⁵⁹.

92. De auteurswetgeving vermeldde ten slotte ook nog een afzonderlijk *recht van vergoeding voor het gebruik van het werk* door derden. Er bestond betwisting over de vraag of het hier om een zelfstandig recht ging ¹⁶⁰, dan wel om een recht dat gerelateerd moest worden aan de andere rechten ¹⁶¹. Voor 1961 bestond er ook betwisting over de vraag of het om een vergoeding voor de creatie van het werk, dan wel voor het gebruik van het werk door de maatschappij ging ¹⁶², in de Beginselen 1961 werd evenwel duidelijk gesproken over de vergoeding *voor het gebruik van het werk* ¹⁶³. Auteursvergoedingen werden door een Besluit van de Raad van Ministers vastgelegd, doorgaans met een minimum- en maximumtarief, gedifferentieerd per genre en

¹⁵⁷ Art.102 al.2 Beginselen 1961; art.489 al.2 B.W. 1964. Deze beperking op het vertaalrecht werd evenwel nooit toegepast: DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 582; GAVRILOV 1980a, 67.

¹⁵⁸ Krachtens art.V (2) UAC hadden de Verdragsluitende Staten de mogelijkheid om een stelsel van (niet-exclusieve) dwanglicentie in te voeren in het geval zeven jaar na de eerste publicatie van een geschreven werk door of met de toestemming van de houder van de vertaalrechten geen vertaling gepubliceerd werd in (één van de) nationale talen of taal van die staat. Aangezien een dergelijke licentie gekoppeld werd aan de publicatie van het originele werk, en de bepalingen van de UAC slechts van toepassing zijn op de werken gepubliceerd na de toetreding tot de UAC, konden dergelijke licenties in de USSR ten vroegste in 1980 verleend worden: BUDDE, D., *Die Rechtsstellung des Ausländers in der Sowjetunion*, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 1981, 81.

¹⁵⁹ Art.103 punt 1 Beginselen 1961; art.492 punt 1 B.W. 1964. GAVRILOV interpreteert deze norm evenwel anders: het vrije gebruik zou betrekking hebben op de creatie van een nieuw werk, waarbij geen vormelementen ontleend zouden worden aan het oorspronkelijk werk, terwijl de tweede zin van hetzelfde artikel *voorbeelden* zou geven van een algemener adaptatierecht, zie GAVRILOV 1984b, 26-28 en 1986, 63-64. Vgl. GUSEV 18, die de tweede zin evenwel als een uitputtende lijst ziet en dus niet als een opsomming van voorbeelden. Deze interpretatie is o.i. niet correct: het heeft geen zin het adaptatierecht als een uitzondering op het principiële vrij gebruik van ideeën te formuleren. Het heeft echter wel zin enkele uitzonderingen te formuleren op een algemene regel die de overname van vormelementen uit andere werken toelaat. Zie ook PRINS 1991a, 269-270. SZIRMAI heeft in elk geval gelijk door te stellen dat het vrije gebruik van art.492 punt 1 B.W. 1964 "mysterieus" was: SZIRMAI, Z., "Het auteursrecht in de Sowjet-Unie", *Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie*, 1972, 441.

¹⁶⁰ Zie bv. SAVEL'EVA 1986, 92-93.

¹⁶¹ Zie bv. GAVRILOV 1984a, 137.

¹⁶² LEVITSKY 1964, 87-89.

¹⁶³ Art.98 al.1 Beginselen 1961. Vgl. art.479 al.1 B.W. 1964. Dit betekende evenwel niet dat elke vergoedingsaanspraak van de auteur met de uitoefening van een exclusief recht verbonden was, zie i.v.m. de wettelijke licenties, *infra*, nr.96.

exploitatievorm. Binnen dit minimum en maximum mochten de partijen vrij een vergoeding bepalen ¹⁶⁴, maar in geen geval buiten deze grenzen ¹⁶⁵. De genoemde Besluiten bepalen ook de voorwaarden, procedure en termijnen van betaling van de vergoeding. Wanneer voor een bepaald genre resp. gebruik geen tarieven van overheidswege werden vastgesteld, hebben de contractspartijen volledige vrijheid in het bepalen van de auteursvergoeding ¹⁶⁶.

93. De sovjetauteurswet kende geen *volgrecht*, en dat kon ook moeilijk anders aangezien er nauwelijks een commerciële kunsthandel bestond in de Sovjetunie ¹⁶⁷ en derhalve de auteur niet beschermd moest worden tegen speculatieve opkoop en voortverkoop van zijn werken, zoals dit in kapitalistische landen wel moet ¹⁶⁸.

Het sovjetrecht erkende evenmin een als een echt auteursrecht geconcipeerd *tentoonstellingsrecht* op werken van beeldende kunst. Het was m.a.w. de eigenaar van het werk (in de zin van het corpus mechanicum) die zelfstandig besliste over de publieke tentoonstelling ervan, zonder de toestemming van of de betaling van een vergoeding aan de auteur ¹⁶⁹.

Ook een *recht van toegang* tot het werk werd niet expliciet door de wet erkend ¹⁷⁰, maar het bestaan ervan werd door enkele rechtsgeleerden wel afgeleid uit het behoud van het auteursrecht op een werk bij de beeldende kunstenaar na eigendomsoverdracht van het materiële object waarin het werk tot uitdrukking gebracht werd ¹⁷¹.

Het Sovjetrecht kende geen *leen- of verhuurrecht*, ook al werd het recht van verspreiding niet ingeperkt door een uitputtingsleer zodat theoretisch reeds op basis van de bepalingen van de toen geldende wetgeving een leenrecht erkend zou kunnen worden. In de sovjetrechtsleer is hier evenwel geen spoor van terug te vinden ¹⁷².

De auteurswet van de USSR kende ten slotte evenmin een *recht van terugnemning of*

¹⁶⁴ Art.507 B.W. 1964.

¹⁶⁵ Zie bv. de uitspraak van de volksrechtbank van het Leningraddistrict in Moskou, aangeh. door VAKMAN, A., "Rabota advokata po zashchite prav avtorov", *Sov. Iust.*, 1963, nr.10, 12.

¹⁶⁶ Art.479 al.3 B.W. 1964.

¹⁶⁷ DIETZ 1981, 182, noot 119.

¹⁶⁸ LOEBER 1980, 30.

¹⁶⁹ Art.513 B.W. 1964. Zie ook CHERTKOV 1973, 116.

¹⁷⁰ MALEINA 104.

¹⁷¹ GRINGOL'TS, I.A. in FLEISHITS / IOFFE, 752; SERGEEV 154-155. DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 593 en vooral 613 acht een recht van toegang tot het materiële object noodzakelijk voor de verwezenlijking door de auteur van 'zijn auteursrechten'. CHERTKOV 1973, 114 acht het recht van toegang tot het werk noodzakelijk om het recht op naam en onschendbaarheid van het werk te verwezenlijken.

¹⁷² DIETZ 1981, 182 noot 120.

inkeer ¹⁷³.

§ 4. Beperkingen op de rechten van de auteur

94. Eén van de opmerkelijkste kenmerken van het socialistisch auteursrecht was de uitgebreide reeks van veertien uitzonderingen op de rechten van de auteur waarbij de exclusiviteit van zijn rechten opgeheven werd. In tien van deze veertien gevallen werd de gebruiker bovendien vrijgesteld van betaling van welke vergoeding aan de auteur dan ook en ging het dus om zgn. vrije gebruiken. De onschendbaarheid van het werk moest steeds gerespecteerd worden ¹⁷⁴, en ook het recht op naam - op één enkele uitzondering na ¹⁷⁵ - moest nageleefd worden.

95. De belangrijkste van de vrije gebruiken waren: (1) het gebruik van andermans uitgegeven werk voor het tot stand brengen van een nieuw, creatief zelfstandig werk, met uitzondering van het herwerken van een narratief werk tot een dramatisch werk of een scenario, en vice versa, alsook het bewerken van een dramatisch werk tot een scenario, en vice versa ¹⁷⁶; (2) de reproductie van (uittreksels van) afzonderlijke uitgegeven werken in werken voor wetenschap en kritiek en uitgaven voor onderwijs en politieke voorlichting, als citaat of anderszins (bv. opname in een verzamelwerk of bloemlezing ¹⁷⁷) ¹⁷⁸; (3) de reproductie van in het openbaar gehouden redevoeringen en rapporten, alsook van gepubliceerde werken in de bioscoop, op radio en televisie (inclusief de rechtstreekse uitzending van in het openbaar uitgevoerde werken) en in kranten in originele versie en in vertaling ¹⁷⁹; (4) de reproductie van werken van beeldende kunst die zich op vrij toegankelijke plaatsen bevinden (exclusief op tentoon-

¹⁷³ GAVRILOV 1984a, 147; PECHTL 56.

¹⁷⁴ DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 584.

¹⁷⁵ In geval van gebruik van gepubliceerde werken van beeldende kunst en foto's in industriële producten is de aanduiding van de naam van de auteur niet verplicht: art.495 (4) B.W. 1964. Het recht op naam heeft uiteraard geen zin bij het maken van een kopie voor privé-gebruik: art.493 B.W. 1964.

¹⁷⁶ Art.103 punt 1 Beginselen 1961; art.492 punt 1 B.W. 1964. *Supra*, nr.91.

¹⁷⁷ DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 585.

¹⁷⁸ Art.103 punt 2 Beginselen 1961; art.492 punt 2 B.W. 1964. Indien het om een citaat gaat, wordt de omvang van de toegelaten reproductie bepaald door het doel van de uitgave; gaat het om een anderssoortige reproductie, wordt de maximale omvang gefixeerd op één auteursblad (d.i. 40.000 druktekens of ongeveer 23 getypte bladzijden) uit de werken van één enkele auteur.

¹⁷⁹ Art.103 punten 4 en 5 Beginselen 1961; art.492 punten 4 en 5 B.W. 1964. Enkel de reproductie van het werk in ongewijzigde versie was toegelaten zonder toestemming van de auteur (bv. het gebruik van voorafbestaande muziek in een film), maar voor de reproductie in gewijzigde vorm bleef de toestemming van de auteur vereist (bv. de omwerking van een roman tot een filmscenario): GORELIK, R., "Etude générale: le droit d'auteur en URSS", *Bulletin du droit d'auteur*, 1969, nr.4, 36.

stellingen en in musea)¹⁸⁰; (5) de reprografische reproductie van drukwerken voor wetenschappelijke, leer- en voorlichtingsdoeleinden zonder winstoogmerk¹⁸¹; (6) de reproductie of een ander gebruik van een gepubliceerd werk ter bevrediging van persoonlijke behoeften¹⁸². De overige uitzonderingen hadden een zeer beperkt toepassingsgebied¹⁸³.

96. Daarnaast werden nog vier wettelijke licenties voorzien met betrekking tot (1) de openbare opvoering van gepubliceerde werken¹⁸⁴; (2) de opname op film, plaat, magneetband of een ander mechanisme¹⁸⁵ met het oog op de openbare reproductie of verspreiding van gepubliceerde werken¹⁸⁶; (3) het gebruik door de componist van uitgegeven literaire werken voor de creatie van muzikale werken met tekst¹⁸⁷; en (4) het gebruik van gepubliceerde werken van beeldende kunst en fotografische werken in industriële producten¹⁸⁸.

97. Tenslotte had de staat de mogelijkheid om de auteur te verplichten afzonderlijke rechten op zijn (al dan niet gepubliceerd) werk aan hem te verkopen. De wijzen en voorwaarden waarop een werk waarvan afzonderlijke rechten opgekocht werden,

¹⁸⁰ Art.103 punt 6 Beginselen 1961; art.492 punt 6 B.W. 1964. De reproductie van dergelijke werken bij wijze van kopie door mechanisch contact vereiste wel de toestemming van de auteur.

¹⁸¹ Art.103 punt 7 Beginselen 1961; art.492 punt 7 B.W. 1964. Voor kritische bemerkingen t.a.v. deze verregaande beperking van het auteursrecht op voornamelijk wetenschappelijke werken, zie DIETZ 1973, 60-61.

¹⁸² Art.493 B.W. 1964. Hieronder viel wel de thuiskopie, maar niet het bestellen van muziekopnames bij geluidsopnamepunten, of de bestelling van kopies door lezers bij een bibliotheek (maar zie de vorige uitzondering met nummer 6). De gemaakte exemplaren mochten niet in omloop gebracht worden (GAVRILOV 1984b, 25). Deze uitzondering betrof enkel de behoeften van individuele personen, niet van organisaties (*Ibid.*, 26; *contra*: DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOVA 587). Zo was het een bibliotheek niet toegelaten om zelf enkele verloren gegane bladzijden van een boek dat zich in haar bezit bevond te hertypen (GAVRILOV 1984a, 180).

¹⁸³ Het betrof de publicatie van informatie over gepubliceerde werken (art.103 punt 3 Beginselen 1961; art.492 punt 3 B.W. 1964), de uitgave van bestaande werken in braille (art.103 punt 8 Beginselen 1961; art.492 punt 8 B.W. 1964), en het gebruik van op bestelling gemaakte technische tekeningen door de opdrachtgever (art.515 B.W. 1964).

¹⁸⁴ Art.104 punt 1 Beginselen 1961; art.495 punt 1 B.W. 1964. Indien van de bezoekers evenwel geen inkomstgeld gevraagd werd, had de auteur alleen recht op een vergoeding in de gevallen door de Raad van Ministers van de RSFSR bepaald. In de andere gevallen ging het bijgevolg om een volledig vrij gebruik dat thuis hoorde in het lijstje onder het vorige nummer.

¹⁸⁵ Volgens GAVRILOV ging het hier enkel om geluidsopnamen, niet om video-opnames die op het ogenblik van goedkeuring van de wet immers nog niet bestonden en dus niet onder deze beperking van het auteursrecht konden vallen (GAVRILOV 1982, 7). BOGUSLAVSKII opperde de mening dat deze wettelijke licentie in de toekomst ook tot videogrammen uitgebreid zou worden (BOGUSLAVSKII, M.M., "The Soviet Union", in STEWART 462).

¹⁸⁶ Art.104 punt 2 Beginselen 1961; art.495 punt 2 B.W. 1964. Het gebruik van werken in de bioscoop, op de radio of televisie was evenwel volledig vrij: art.103 punt 4 Beginselen 1961 en art.492 punt 4 B.W. 1964.

¹⁸⁷ Art.104 punt 3 Beginselen 1961; art.495 punt 3 B.W. 1964.

¹⁸⁸ Art.104 punt 4 Beginselen 1961; art.495 punt 4 B.W. 1964.

gebruikt mocht worden, werd door de Raad van Ministers van de RSFSR bepaald ¹⁸⁹. In elk geval moesten de rechten van auteurschap, op naam en op onschendbaarheid van het werk gerespecteerd worden ¹⁹⁰.

§ 5. Beschermingsduur

98. Het auteursrecht werd beschermd tot 25 jaar p.m.a. te rekenen vanaf 1 januari volgend op het overlijden van de auteur ¹⁹¹. Inzake werken van medeauteurs werd de eenheid van het werk inzake beschermingsduur niet gegarandeerd, doordat de duur voor elke auteur afzonderlijk berekend werd ¹⁹². Het auteursrecht op een dergelijk collectief werk duurt weliswaar 25 jaar na overlijden van de langstlevende coauteur, maar steeds minder medeauteurs zijn subjecten van dit recht tot er uiteindelijk slechts één overblijft ¹⁹³. De sovjetauteurswetgeving voorzag geen bijzondere regelingen voor werken die anoniem, postuum of onder pseudoniem gepubliceerd werden ¹⁹⁴. Het oorspronkelijke auteursrecht van rechtspersonen gold onbeperkt in de tijd ¹⁹⁵.

99. Na afloop van de beschermingstermijn kon de Raad van Ministers van de RSFSR beslissen een werk tot het vermogen van de staat te verklaren ¹⁹⁶. In tegenstelling tot de hoger vermelde verplichte opkoop van specifieke gebruiksmethodes in een werk waarvan de beschermingsduur nog liep, ging het hier om werken in het publiek domein waarin door middel van nationalisatie voor een onbepaalde duur een nieuwe originele titel ten voordele van de staat ontstond ¹⁹⁷.

100. DIETZ wijst er ten slotte op dat ook een vorm van betalend publiek domein, minstens in embryo, in de USSR bestond: de "royalties" voor de openbare uitvoering

¹⁸⁹ Art.106 Beginselen 1961; art.501 B.W. 1964. Voor een bespreking, zie LEVITSKY 1980b, 141-144 en 146-149.

¹⁹⁰ SERDA 116.

¹⁹¹ Art.105 al.1 Beginselen 1961; art.496 al.1 B.W. 1964. De mogelijkheid die door art.105 al.2 Beginselen 1961 aan de Unierepublieken gelaten werd om voor fotografische werken en werken van toegepaste kunst verkorte beschermingstermijnen in te voeren, werd door Rusland niet gebruikt. Zie ook *supra*, nr.54, noot 7.

¹⁹² Art.497 B.W. 1964.

¹⁹³ DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 592.

¹⁹⁴ GAVRILOV, E.P., "Nasledovanie v avtorskom prave", *Sov. iust.*, 1975, nr.18, 12.

¹⁹⁵ Art.498 B.W. 1964 maakte bij de bepaling van de beschermingsduur geen onderscheid tussen oorspronkelijk en afgeleid auteursrecht van de rechtspersoon, maar uit de context bleek duidelijk dat het hier het oorspronkelijk auteursrecht van rechtspersonen betrof: GAVRILOV 1977, 30.

¹⁹⁶ Art.502 B.W. 1964.

¹⁹⁷ LEVITSKY 1980b, 145-147.

van niet of niet meer beschermde werken werden aan het Muziekkfonds ¹⁹⁸ of aan het staatsbudget uitbetaald ¹⁹⁹.

Afdeling 3. Contractenrecht

101. Het sovjetauteursrecht kende vanaf 1973 twee types auteursovereenkomsten: de auteursovereenkomst over de overdracht van het werk voor gebruik en de licentieauteursovereenkomst ²⁰⁰.

102. Zoals verder nog besproken zal worden ²⁰¹, werd over de aard van beide overeenkomsten hevig getwist in de sovjetrechtsleer. Van groot praktisch belang is evenwel het feit dat de inhoud van licentieovereenkomsten vrij onderhandelbaar was ²⁰². De overeenkomsten over de overdracht van een werk voor gebruik daarentegen moesten conform zijn aan modelovereenkomsten die door de bevoegde overheid voor de specifieke exploitatievormen afzonderlijk goedgekeurd werden ²⁰³. De contractspartijen mochten van de modelovereenkomst in onderlinge overeenstemming afwijken of elementen eraan toevoegen, maar nooit in een zin die de positie van de auteur zou verslechteren, en dit op straffe van vervanging van de betrokken clause door de bepaling uit de wet of de toepasselijke modelovereenkomst ²⁰⁴.

103. De wet legde zelf een aantal bepalingen op die de auteur in zijn zwakke positie moesten beschermen. Een auteursovereenkomst moest schriftelijk zijn ²⁰⁵; de partijen moesten een vergoeding overeenkomen binnen de vork die door de officiële tarieven vastgesteld werd ²⁰⁶; de gebruiksorganisatie moest binnen de door de modelovereenkomst opgelegde termijn de auteur schriftelijk inlichten over de voorwaardelijke of onvoorwaardelijke goed- of afkeuring van het overgedragen werk, bij gebreke waarvan

¹⁹⁸ Het Muziekkfonds was een sociale organisatie, volledig ondergeschikt aan de Unie van Componisten, en in hoofdzaak gefinancierd door afhoudingen op de auteursvergoedingen welke door VAAP geïnd en verdeeld werden. Deze gelden werden aangewend om de leden van de betrokken scheppende unie sociaal en materieel bij te staan (bv. met korte-termijn leningen, aanvullende pensioenen, geboortepremies, invaliditeitsvergoedingen, maar ook door terbeschikkingstelling van vakantiehuizen, kinderkribben, sanatoria, polyklinieken, ateliers enz.). Ook de andere scheppende unies beschikten over vergelijkbare fondsen: zie SAVEL'EVA 1989, 9-16.

¹⁹⁹ DIETZ 1981, 183 noot 123.

²⁰⁰ Art.503 B.W. 1964.

²⁰¹ *Infra*, nr.382 e.v.

²⁰² Art.516 B.W. 1964.

²⁰³ Voor een overzicht, zie *supra*, nr.56, noot 26.

²⁰⁴ Art.506 al.2 B.W. 1964. Voor een gedetailleerdere bespreking van de modelovereenkomsten, zie *infra*, nr.441 e.v.

²⁰⁵ Art.505 B.W. 1964. Een geschrift is niet vereist voor overeenkomsten over de publicatie van een werk in periodieke uitgaven en encyclopedische woordenboeken.

²⁰⁶ Art.507 B.W. 1964.

het werk geacht werd goedgekeurd te zijn ²⁰⁷; op de gebruiksorganisatie rustte een exploitatieplicht, met minstens een begin van exploitatie ²⁰⁸ binnen een termijn van max. 2 jaar na goedkeuring van het werk ²⁰⁹. Volgens de rechtsleer waren bovendien overeenkomsten over de overdracht van het recht ter verspreiding van toekomstige werken ongeldig ²¹⁰.

Daartegenover stond het verbod voor de auteur om gedurende een bepaalde termijn (maximum drie jaar na goedkeuring van het werk) het werk, zonder schriftelijk akkoord van de eerste gebruiksorganisatie, voor dezelfde exploitatiewijze aan een andere organisatie over te dragen ²¹¹. De modelovereenkomsten konden dit verbod ook uitbreiden tot de overdracht van andere exploitatiewijzen van het werk ²¹².

Afdeling 4. Naburige rechten

104. Het B.W. 1964 kende geen bijzondere categorie van naburige rechten voor uitvoerende kunstenaars, fonogramproducenten of omroepen.

105. In de rechtsleer bestond er betwisting over de vraag of uitvoerende kunstenaars auteursrecht op hun uitvoering genoten. GORDON wees de idee radicaal af omdat "het proces van uitvoering niet leidt tot de creatie van een nieuw werk" ²¹³. Ook andere auteurs stelden dat onder de geldende wetgeving en rechtspraak de uitvoerende

²⁰⁷ Art.508 al.2 B.W. 1964.

²⁰⁸ Het 'begin van het gebruik' had geen betrekking op voorbereidende handelingen zoals het klaarmaken van het manuscript of het repeteren van een spektakel (Punt 5 PPVS SSSR nr.9 "O praktike rassmotreniia sudami sporov, vytekaiushchikh iz avtorskogo prava", 19 december 1967, *BVS SSSR*, 1968, nr.1, 14; GRINGOL'TS, I.A. in *FLEISHITS / IOFFE* 745-746), maar wel op het gebruik door middel van herhaalde handelingen, bv. enkele opvoeringen van een hele reeks opvoeringen (DOZORTSEV, V.A. in *BRATUS' / SADIKOV* 607).

²⁰⁹ Art.510 B.W. 1964. De modelovereenkomsten mochten nog kortere termijnen voorschrijven waarbinnen aan de exploitatieplicht voldaan moest worden. Enkel de modelovereenkomst voor de creatie van filmscenario's voorzag geen termijn waarbinnen de filmstudio met de productie moest beginnen (art.510 al.1 *in fine* B.W. 1964; VORONKOVA, M., "Typovye avtorskie dogovory", *Sov. Iust.*, 1975, nr.22, 6). Voor het gebruik van een werk gecreëerd voor de televisie gold wel een exploitatieverplichting, zie CHERNYSHEVA, S.A., "Avtorskie dogovory ob ispol'zovanii tvorcheskikh proizvedenii na televidenii", *Problemy gosudarstva i prava na sovremennom etape*, 1974, 185.

²¹⁰ DOZORTSEV 1984c, 12; SERDA 109.

²¹¹ Art.509 B.W. 1964. GAVRILOV 1987, 242 trekt hieruit de conclusie dat het om "une licence exclusive" gaat. In werkelijkheid had deze wetsbepaling enkel betrekking op de overeenkomsten voor de overdracht van een werk voor gebruik, en niet op de licentieovereenkomsten. Deze laatste konden bijgevolg zowel exclusief als niet-exclusief zijn volgens de wil van de partijen.

²¹² Art.509 laatste zin B.W. 1964.

²¹³ GORDON 29, 59.

kunstenaars geen dragers van auteursrechten zijn ²¹⁴. Deze afwijzende houding werd verantwoord op basis van het feit dat een uitvoering van een werk door de uitvoerende kunstenaar zelf geen nieuw, zelfstandig werk doet ontstaan ²¹⁵, op grond van het verschil in creatief doel van auteurs (zelfexpressie) en uitvoerende kunstenaar (het overbrengen van de 'auteursgedachte' aan toeschouwer of luisteraar) ²¹⁶ en wegens de onmogelijkheid om een uitvoering te reproduceren zonder deelname van de uitvoerende kunstenaar ²¹⁷. Wat dit laatste argument betreft werd in de rechtsleer wel toegegeven dat de technische vooruitgang en de mogelijkheid om uitvoeringen op magnetische geluids- of beeldband op te nemen het probleem van de reproduceerbaarheid van uitvoeringen opgelost had ²¹⁸. Een belangrijk deel van deze tegenstanders van de bescherming van de uitvoerende kunstenaars via het auteursrecht toonden zich desondanks *de lege ferenda* voorstander van een wettelijke bescherming voor deze categorie, al dan niet onder de benaming van 'naburig recht' (*smezhnoe pravo*) of 'aanverwant recht' (*rodstvennoe pravo*) ²¹⁹.

Andere rechtsgeleerden meenden evenwel dat de prestaties van de uitvoerende kunstenaars wel auteursrechtelijke bescherming genoten, gelet op hun originaliteit en de mogelijkheid om aan deze prestaties een objectieve, reproduceerbare vorm te verlenen ²²⁰. Deze prestaties werden dan als een afgeleid auteurswerk gekwalificeerd ²²¹.

106. In de opsomming van mogelijke voorwerpen van auteursrecht werden ook "werken tot uitdrukking gebracht met behulp van mechanische of andere technische

²¹⁴ Voor de inwerkingtreding van B.W. 1964: ANTIMONOV / FLEISHITS 92-93; KORETSKII, 245, 256-257; SEREBROVSKII 85-88. Na de inwerkingtreding van het B.W. 1964: CHERNYSHEVA 1979, 100-103; DOZORTSEV 1984a, 174-175; KUZNETSOV 50; MARTEM'IANOV 1984, 68-69; SEVAST'IANOVA 189-191.

²¹⁵ GORDON 59; MARTEM'IANOV 1984, 69; SEREBROVSKII 88.

²¹⁶ SEVAST'IANOVA 190.

²¹⁷ IOFFE 1969, 21.

²¹⁸ ANTIMONOV / FLEISHITS 91-93; IOFFE 1969, 21-22; SAVEL'EVA 1986, 41-42.

²¹⁹ MARTEM'IANOV 1984, 67-74; SEREBROVSKII 88; SEVAST'IANOVA 173-193; SEVAST'IANOVA, L.A., "Proizvedeniia ispolnitel'skogo i rezhisserskogo iskusstva kak ob"ekty pravovoi okhrany", in *Materialy po inostrannomu zakonodatel'stvu i mezhdunarodnomu chastnomu pravu*, Trud nr.44, M., 1989, 41-49; . Volgens VORONKOVA was er evenwel helemaal geen behoefte aan bescherming voor de uitvoerende kunstenaars aangezien hun rechten op voldoende wijze door het arbeidsrecht beschermd werden: aangeh. door PLOMAN / HAMILTON 127.

²²⁰ GRINGOL'TS, I.A. in FLEISHITS / IOFFE 704; IONAS 80-85; KIRILLOVA, M. Ia., "Sub"ekty avtorskogo prava", in BOGUSLAVSKII / KRASAVCHIKOV 51-52; RAIGORODSKII, N.A., *Avtorskoe pravo na kinematograficheskoe proizvedenie*, L., Izd. LGU, 1958, 11-12, 19, 52; SAVEL'EVA 1986, 41-43; VAKSBERG, A.I., "S tochki zreniia praktiki", *SGiP*, 1961, nr.3, 97. In verband met filmacteurs: IOFFE / TOLSTOI 401; VAKSBERG 1972, 119-121.

²²¹ CHERNYSHEVA 1984, 123-124; IONAS 80-85; SAVEL'EVA 1986, 43.

opname" vermeld ²²². Geluidsopnamen werden dus minstens in theorie beschermd als auteurswerken, los van de bescherming voor het werk dat opgenomen werd, en ongeacht de vorm waarin ze tot uitdrukking gebracht werden (grammofoonplaten, cassettes enz.) ²²³, indien men althans aanvaardde dat zij als dusdanig "het resultaat van de scheppende activiteit van de auteur" waren ²²⁴.

107. Ook radio- en televisie-uitzendingen werden als voorwerpen van auteursrecht vermeld ²²⁵ en de omroepen als oorspronkelijke titularissen van de auteursrechten op die uitzendingen erkend ²²⁶.

Afdeling 5. Het auteursagentschap VAAP

108. De auteurswetgeving van de USSR bevatte geen bijzondere bepalingen in verband met auteursverenigingen. Voor de toetreding van de USSR tot de UAC functioneerde er binnen twee scheppende unies ²²⁷, de Schrijversunie en de Kunstenaarsunie, een afdeling die instond voor het collectief beheer van de auteursrechten ²²⁸. Na de toetreding van de USSR tot de UAC werden zij door het Alunie Agentschap voor Auteursrechten (*Vsesoiuznoe Agentstvo po avtorskim pravam*), kortweg VAAP, vervangen ²²⁹.

Formeel-juridisch had VAAP het statuut van een sociale organisatie die niet door de auteurs zelf, maar door zeven andere sociale organisaties (zes scheppende unies en het persagentschap APN) en zeven staatsorganen (de vier cultuuradministraties ²³⁰, de Academie der Wetenschappen, het Staatscomité voor Wetenschap en Technologie en het Ministerie van Buitenlandse Handel) opgericht werd. Deze 'sponsors' keurden inderdaad op 20 september 1973 de Statuten van VAAP goed ²³¹. Deze Statuten waren

²²² Art.475 al.3 B.W. Deze formulering dateerde van de wetswijzigingen van 1974. In de oorspronkelijke versie van het B.W. van 1964 stond er "grammofoonplaten en andere types van technische opnames van werken", maar deze tekst werd gewijzigd om de magneetbanden te incorporeren. Het was onduidelijk of door de nieuwe formulering ook videogrammen voorwerp van auteursrecht werden: GAVRILOV 1984a, 28-29; DIETZ 1981, 168.

²²³ DIETZ 1981, 168-169; LOEBER 1980, 41.

²²⁴ Art.96 al.2 Beginselen 1961; art.475 al.2 B.W. 1964.

²²⁵ Art.475 al.3 B.W. 1964.

²²⁶ Art.486 al.4 B.W. 1964.

²²⁷ *Supra*, nr.59 en *infra*, nr.155 e.v. en nr.226 e.v.

²²⁸ RUDAKOV / GRINGOL'TS 11-13.

²²⁹ De scheppende unies bleven ook na de oprichting van VAAP juridisch advies aan hun leden geven inzake problemen van auteursrecht. Doorgaans werden de auteurs hiervoor evenwel eenvoudig naar VAAP doorverwezen: IAMPOL'SKAIA 293.

²³⁰ *Supra*, nr.56.

²³¹ VORONKOVA e.a. 305-310 (hierna: Statuten VAAP).

echter in werkelijkheid de bijna letterlijke weergave van de inhoud van een eerder, ongepubliceerd Besluit van de Ministerraad van 16 augustus 1973 ²³². Hieruit bleek reeds de dubbelzinnigheid van het statuut van VAAP, dat enerzijds het statuut van sociale organisatie had (maar zonder leden !), en anderzijds opgericht was op (verdoken) initiatief van de overheid.

109. Dit werd nog duidelijker bij de functiebeschrijving van VAAP in het genoemde Besluit en de Statuten. Enerzijds vervulde VAAP de taken van een klassieke beheersvennootschap inzake inning en repartitie, zij het niet op basis van overeenkomsten met auteurs, maar als wettelijk vertegenwoordiger van de auteurs ²³³. Ingeval van inbreuk op het auteursrecht kon VAAP de auteurs - nu wel op basis van een overeenkomst - voor de rechtbank vertegenwoordigen ²³⁴.

Anderzijds werd VAAP ook belast met belangrijke staatsfuncties, zoals de uitoefening van het staatsmonopolie op import en export van auteursrechten ²³⁵ ²³⁶, en hieraan gekoppeld een censuurfunctie ²³⁷. Art.478 al.3 B.W. 1964 voorzag dat het auteurs-

²³² PSM SSSR nr.588 "O Vsesoiuznom agentstve po avtorskim pravam", 16 augustus 1973 (hierna: Besluit VAAP). Andermaal heeft een Gelukkige Oostenwind dit ongepubliceerde Besluit op mijn werktafel doen belanden. De inhoud ervan werd wel samengevat in *Izvestiia*, 27 december 1973 (Duitse vertaling van deze samenvatting in LOEBER 1980, Sowjetunion / II, 31; Engelse vertaling in *CDSP*, 1973, nr.52, 3), wat *NEWCITY* 1978, 130 er ten onrechte toe aanzette de uitvaardiging van dit Besluit van de Ministerraad over VAAP in december 1973 te situeren.

²³³ DOZORTSEV 1984b, 100-101.

²³⁴ DOZORTSEV 1984b, 99-100; LUTCHENKO, Iu.I. in *Grazhdanskoe protsessual'noe zakonodatel'stvo. Kommentarii*, IUKOV, M.K. (ed.), M., Iuridicheskaja literatura, 1991, 123-124 (commentaar op art.44 Wetboek van burgerlijke rechtsvordering). Het was voor sovjetauteurs overigens geen slecht idee om VAAP te machtigen in rechte voor hen op te treden, aangezien VAAP "est une organisation très importante et très influente, qui gagne pratiquement tous les procès dont elle se charge" ! (DOZORTSEV 1984c, 17).

²³⁵ Deze bevoegdheid van VAAP kaderde in het volledige staatsmonopolie op de buitenlandse handel, zoals vermeld in art.73 (10) G.W. 1977. Zie ook DIETZ 1973, 65-66.

²³⁶ Goskino, Gosteleradio en het persagentschap Novosti waren vrijgesteld van de bemiddeling van VAAP in het internationaal rechtsverkeer, maar ze moesten toch de contracten die ze met buitenlandse partners sloten laten registreren bij VAAP. Ook conferentiezingen in het buitenland gehouden (of van buitenlandse auteurs in de USSR gehouden) konden in de documenten van de conferentie rechtstreeks gepubliceerd worden, maar een latere publicatie moest andermaal via VAAP geschieden: zie punt 3 Besluit VAAP.

²³⁷ Punt 1 a) al.2 Besluit VAAP noemde als één van de functies van VAAP "de promotie van werken van sovjetauteurs in het buitenland en het gebruik van werken van buitenlandse auteurs in de USSR rekening houdend met de politieke, economische en culturele belangen van het land", een bepaling waarnaast in de kantlijn van de officiële, maar ongepubliceerde tekst van dit Besluit de vermelding "ne dlja pechati" , d.w.z. niet voor de pers, staat. De alinea wordt dan ook niet herhaald in de (wel openbaar gemaakte) Statuten van VAAP dd. 20 september 1973. Deze geheimhoudingsplicht versterkt het vermoeden dat achter de omfloerste bewoordingen van deze alinea een censuurmaatregel schuil gaat (zie ook SMIRNOV, V., "Ne podelili ... rabotu ?", *I.S.*, 1992, nr.1-2, 59-60). VAAP verkreeg door deze geheime bepaling het recht om buitenlandse "antisovjetwerken" te weren, maar vooral ook om te verhinderen dat werken van sovjetauteurs die wegens de censurbepalingen in de USSR onmogelijk in de USSR zelf gepubliceerd konden worden, in het buitenland gepubliceerd zouden worden en zo grote schade aanrichten aan het imago van de Sovjetunie in het buitenland ("Le contexte philosophique et politique de l'U.R.S.S. permet à

recht van buitenlandse rechtsopvolgers van sovjetauteurs in de USSR slechts erkend werd, indien de overdracht van het recht geschiedde volgens de procedure bepaald door de wetgeving van de USSR, d.i. via VAAP ²³⁸, en dit, naar het oordeel van het Opperste Gerechtshof van de USSR, op straffe van nietigheid van de overdracht van rechten ²³⁹. Verder stond VAAP ook in voor de inhouding van, enerzijds, fiscale voorheffingen op de door haar uitbetaalde auteursvergoedingen ²⁴⁰, en, anderzijds, de bijdragen voor de sociale hulpfondsen die met de scheppende unies verbonden waren (zoals het Muziekfonds, het Literair fonds, het Journalistenfonds) ²⁴¹.

110. Ondanks het feit dat VAAP het statuut van sociale organisatie had, had dit agentschap ook een belangrijke normatieve rol te vervullen. Vooreerst kon het voorstellen van wet inzake auteursrecht bij de Opperste Sovjet indienen ²⁴². Hiertoe bestudeerde VAAP de praktijk van de toepassing van de auteurswetgeving in de USSR en in het buitenland ²⁴³. Bovendien werd VAAP betrokken bij het opstellen van model-auteursovereenkomsten en de tarieven voor auteursvergoedingen ²⁴⁴. Tenslotte kon VAAP ook zelf instructies en verduidelijkingen in verband met auteursrecht uitvaardigen ²⁴⁵, die voor alle ministeries, departementen en organisaties verbindend waren ²⁴⁶. Op de internationale scène vertegenwoordigde VAAP de USSR in alle organisaties actief op het gebied van auteursrecht zowel op gouvernementeel als op niet-gouvernementeel niveau ²⁴⁷. VAAP had tenslotte ook een zuiver cultuurpolitieke functie doordat het sovjettheaters inlichtte over nieuwe dramatische werken, en het sovjetwerken in het buitenland promootte ²⁴⁸.

l'agence de l'U.R.S.S. pour les droits d'auteur de sélectionner les oeuvres importées et exportées en ne retenant que des créations conformes "aux intérêts de l'État socialiste" et à "l'édification du communisme" ou compatibles avec ces impératifs", HUMBERT-DAYEN, M.-C., "L'U.R.S.S. et la Convention universelle: oeuvres protégées et droits accordés à leurs auteurs", *RIDA*, 1985, vol.125, 59. Zie ook LOEBER 1979, 432-435; VERMEER 154).

²³⁸ Punt 2 Besluit VAAP. Voor een gedetailleerde bespreking van de procedure voor export en import van auteursrechten in de USSR, zie LOEBER 1979, 419-429 en LOEBER 1980, Sowjetunion / I, 14-18.

²³⁹ Punt 2¹ PPVS SSSR nr.9, "O praktike rassmotreniia sudami sporov, vytekaiushchikh iz avtorskogo prava", *BVS SSSR*, 1968, nr.1, 13, zoals gewijzigd door PPVS SSSR nr.3, *BVS SSSR*, 1975, nr.2, 21. Zie ook punt 2 Statuten VAAP; MATVEEV 1980, 47-49.

²⁴⁰ Punt 19 UPVS SSSR "O podokhodnom naloge s naseleniia", 30 april 1943, gew. 20 oktober 1983, *VVS SSSR*, 1983, nr.43, item 653.

²⁴¹ Punt 1 h) Statuten VAAP. Zie ook SAVEL'EVA 1989, 9-16.

²⁴² Art.113 al.2 G.W. 1977.

²⁴³ Punt 1 o) Statuten VAAP.

²⁴⁴ *Supra*, nr.59.

²⁴⁵ Punt 1 p) Statuten VAAP.

²⁴⁶ Punt 1 p) Besluit VAAP.

²⁴⁷ Punt 1 j) en k) Statuten VAAP.

²⁴⁸ Punt 1 i) and q) Statuten VAAP.

Afdeling 6. Sancties

§ 1. Burgerrechtelijke sancties

111. De civielrechtelijke sanctie op de schending van de persoonlijke niet-vermogensrechten bestond in de rechtzetting van het geschonden recht door invoering van een geëigende rechtzetting, publicatie in de pers of een andere wijze van herstel van de schending, en, als radicaalste maatregel ²⁴⁹, het verbod van publicatie of de stopzetting van verspreiding van het werk ²⁵⁰. Een geldelijke schadevergoeding voor morele schade werd verworpen als zijnde tegen de geest van het socialistisch recht ²⁵¹.

112. Een inbreuk op de vermogensrechten van de auteur werd gesanctioneerd met een schadevergoeding, en dit onafhankelijk van de sanctie die wegens inbreuk op de morele rechten van de auteur aan de inbreukmaker opgelegd werd ²⁵². Het Opperste Gerichtshof van de USSR gaf aan het schadebegrip een enge omschrijving: de gelaedeerde auteur had enkel recht op een vergoeding die gelijk was aan de vergoeding die aan de auteur of zijn rechtsopvolger zouden toekomen bij rechtmatig gebruik van het werk ²⁵³. We herinneren er aan dat deze tarieven voor het rechtmatig gebruik wettelijk vastgelegd werden ²⁵⁴. Schade ontstaan door het onrechtmatig karakter van het

²⁴⁹ VAKSBERG, A., "La protection des droits des auteurs en Union Soviétique", *RIDA*, vol.67, 1971, 155.

²⁵⁰ Art.499 B.W. 1964. Zie ook POTAPOVA, I.E., "Grazhdansko-pravovaia otvetstvennost' kak iuridicheskaiia garantiia osushchestvleniia sub"ektivnykh avtorskikh prav", in BOGUSLAVSKII e.a. 170-174.

²⁵¹ LEVITSKY 1979a, 15, 394, 398. Zie bv. ook BOGUSLAVSKII, M.M., "The Soviet Union", in STEWART 463.

²⁵² Art.500 B.W. 1964 ("Bescherming van de vermogensrechten van de auteur in geval van inbreuk op zijn auteursrecht"). Ondanks deze titel meende IURCHENKO dat er ook schadevergoeding gevraagd kon worden bij de schending van de niet-vermogensrechten: IURCHENKO, A.K., "Zashchita imushchestvennykh prav avtora", *VLU*, 1974, nr.3, 119-120. SAVEL'EVA 1986, 134 vertolkte evenwel de meerderheidsopvatting wanneer ze art.500 B.W. 1964 zo interpreteerde dat schadevergoeding alleen mogelijk is bij schending van de vermogensrechten van de auteur. De verwijzing in dat artikel naar de gelijktijdige toepassing van art.499 B.W. 1964 had enkel betrekking op het geval dat persoonlijke niet-vermogensrechten én vermogensrechten tegelijkertijd geschonden werden.

²⁵³ Punt 8 PPVS SSSR nr.9 "O praktike rassmotreniia sudami sporov, vytekaiushchikh iz avtorskogo prava", 19 december 1967, *BVS SSSR*, 1968, nr.1, 13-16, zoals gewijzigd door PPVS SSSR nr.3, 14 maart 1975, *BVS SSSR*, 1975, nr.2, 21-22. Zie bv. ook PLOMAN / HAMILTON 128. Een Besluit van Narkompros van 8 juni 1930 voorzag nochtans de mogelijkheid voor de rechtbanken om een inbreukmaker op het auteursrecht te veroordelen tot betaling aan de auteur van een som die hoger was dan de actuele schade (aangeh. en besproken door SEREBROVSKII 259-263). Het Besluit werd evenwel nauwelijks door de rechtbanken toegepast (SEREBROVSKII 260), en de mogelijkheid verviel bij de goedkeuring van de Beginselen 1961, zie LEVITSKY 1964, 222.

²⁵⁴ *Supra*, nr.92. Indien voor het betrokken werk of de betrokken exploitatievorm geen wettelijke vergoedingstarieven vastgelegd werden, moest de schadevergoeding bepaald worden in functie van de kwaliteit van het werk en van de tarieven voor analoge werken of exploitatiemethodes: punt 8 PPVS SSSR nr.9 "O praktike rassmotreniia sudami sporov, vytekaiushchikh iz avtorskogo

gebruik (bv. zinloos geworden investeringen) werd niet vergoed.

113. Vorderingen betreffende inbreuken op persoonlijke, niet-vermogensrechten van de auteur waren onverjaarbaar ²⁵⁵, terwijl voor vorderingen inzake vermogensrechten de algemene, driejarige verjaringstermijn gold ²⁵⁶.

Op het stuk van de gerechtelijke procedure genoot de auteur in de verdediging van zijn rechten een bevoorrechte behandeling. Zo werd de auteur die een vordering voor de rechtbank in verband met zijn auteursrechten inleide, vrijgesteld van alle gerechtskosten ²⁵⁷. Zo ook kon de rechtbank haar vonnis houdende de toewijzing van een vergoeding aan de auteur wegens het gebruik van zijn werk, geheel of gedeeltelijk onmiddellijk uitvoerbaar verklaren, niettegenstaande hoger beroep ²⁵⁸.

§ 2. Strafrechtelijke sancties

114. Plagiaat (*plagiat*), d.i. publicatie van een werk van een andere persoon onder eigen naam, namaking (*kontrafaktsiia*), d.i. onwettige reproductie en verspreiding van een werk, en gedwongen medeauteurschap werden door het Strafwetboek strafrechtelijk bestraft met maximaal 2 jaar verbeteringsarbeid en een boete tot 300 roebel ²⁵⁹. Krachtens het Wetboek van Strafvordering ging het om klachtmisdrijven ²⁶⁰. De strafrechtelijke sanctionering van inbreuken op het auteursrecht werd evenwel nooit toegepast ²⁶¹, ook al waren in werkelijkheid de conflicten inzake m.n. gedwongen medeauteurschap, vooral in de wetenschappelijke wereld, schering en inslag ²⁶².

prava", 19 december 1967, *BVS SSSR*, 1968, nr.1, 13, gew. PPVS SSSR nr.3, 14 maart 1975, *BVS SSSR*, 1975, nr.2, 21.

²⁵⁵ Art.90 B.W. 1964.

²⁵⁶ Art.78 B.W. 1964.

²⁵⁷ Art.80 Grazhdanskoe Protsessual'nyi Kodeks RSFSR.

²⁵⁸ Art.211 Grazhdanskoe Protsessual'nyi Kodeks RSFSR. Voor andere relevante bepalingen inzake procedurerecht, zie art.133-140, 419 en 432 Grazhdanskoe Protsessual'nyi Kodeks RSFSR. Zie ook STOYANOVITCH 193.

²⁵⁹ Art.141 al.1 Uголовnyi Kodeks RSFSR, *VVS RSFSR*, 1960, nr.40, item 591, zoals gewijzigd op 3 december 1982, *VVS RSFSR*, 1982, nr.49, item 1821. De sanctie van verbeteringsarbeid hield geen vrijheidsberoving in zich: art.27 Uголовnyi Kodeks.

²⁶⁰ Art.27 al.2 en 3 Uголовnyi Protsessual'nyi Kodeks RSFSR.

²⁶¹ RASSUDOVSKII, V.A., "Zaimstvovanie v tvorchestve i problema plagiata", *SGiP*, 1982, nr.11, 83; VAKMAN, E., "Rabota advokata po zashchite prav avtorov", *Sov. iust.*, 1963, nr.10, 13. Nog in 1978 riep het Opperste Gerechtshof USSR de rechters op de schuldigen in dit soort misdrijven aansprakelijk te stellen: Punt 10 PPVS SSSR, nr.1, "Novaia Konstitutsiia SSSR i zadachi dal'neishego sovershenstvovaniia sudebnoi deiatel'nosti", 3 februari 1978, *BVS SSSR*, 1978, nr.2, 12.

²⁶² IOFFE 1985, 162-163; RASSUDOVSKII, V., "Otvetstvennost' za narusheniia lichnykh neimushchestvennykh avtorskikh prav", *Sov. iust.*, 1983, nr.3, 4. Een overzicht van theorie en praktijk over gedwongen coauteurschap in LEVITSKY 1987, 145-159. Zie i.v.m. gedwongen medeauteurschap bij het maken van films, BABITSKY / RIMBERG 98-99. LOEBER 1980, 22 noemt het gedwongen auteurschap "eine Ersatzform der 'Ausbeutung' des Urhebers ..., die sich unter den

§ 3. Administratiefrechtelijke sancties

115. Naast de burgerrechtelijke en strafrechtelijke procedures had de auteur ook nog de mogelijkheid om rechtsherstel te zoeken langs administratieve weg. De auteur kon inderdaad een klacht indienen bij dat ministerie of staatscomité dat de top vormde van het zgn. unitair systeem ²⁶³ waartoe de staatsonderneming of -instelling waartegen de klacht gericht was, behoorde ²⁶⁴. Indien dit geen resultaat opleverde, bleef beroep op de rechtbank mogelijk.

VAAP speelde hierin ook een niet onaanzienlijke rol. Het auteursagentschap analyseerde conflictsituaties en informeerde de departementen en ministeries over de grofste en meest verspreide schendingen van het auteursrecht verricht door de organisaties en ondernemingen die aan hen ondergeschikt waren ²⁶⁵. Die departementen of ministeries vaardigden dan Bevelen (*prikazy*) of circulaire uit met de opdracht de onregelmatigheden ongedaan te maken ²⁶⁶.

Afdeling 7. Buitenlandse werken

116. De sovjetauteurswetgeving was van toepassing op alle werken van sovjetburgers, ongeacht of ze gepubliceerd waren, en indien gepubliceerd, ongeacht waar ze voor het eerst gepubliceerd werden ²⁶⁷.

117. De sovjetauteurswetgeving was ook van toepassing op alle werken (van buitenlanders) die voor het eerst op het grondgebied van de USSR gepubliceerd werden of zich daar (ongepubliceerd) in een objectieve vorm bevonden ²⁶⁸. Dit geval deed zich evenwel zelden voor, temeer daar hierdoor de auteur die onderdaan was van een land dat gebonden was door de BC in één van haar eerdere versies, zijn bescherming van de

Bedingungen einer sozialistischen Gesellschaftsordnung herausgebildet hat".

²⁶³ "Unitair systeem" (*edinaia sistema*) was het begrip dat het geheel aanduidde van een ministerie of staatscomité van de USSR, de gelijkaardige ministeries of staatscomités van de Unierepublieken, en alle ondernemingen, instellingen en organisaties die eraan ondergeschikt waren. Dit concept werd gehanteerd om het gebruik van de zgn. administratieve methodes voor het beheer van de economie te legaliseren: VAN DEN BERG 1988, 15 en 19-20. Zie ook *infra*, nr.254.

²⁶⁴ ANTIMONOV / FLEISHITS 160.

²⁶⁵ IAMPOL'SKAIA 294; KHARUTO, V., "VAAP - Sovetskaia avtorsko-pravovaia organizatsiia", *Sots. Zak.*, 1976, nr.7, 37.

²⁶⁶ IAMPOL'SKAIA 296-297.

²⁶⁷ Art.97 al.1 en 2 Beginselen 1961; art.477 en 478 al.1 B.W. 1964.

²⁶⁸ Art.97 al.1 Beginselen 1961; art.477 B.W. 1964.

Berner Conventie verloor ²⁶⁹.

118. In een derde categorie kunnen we de werken onderbrengen die als gevolg van de toetreding van de USSR tot de UAC (versie 1952) in de Sovjetunie beschermd werden en niet tot één van beide vorige categorieën behoorden ²⁷⁰: (1) de niet-gepubliceerde werken van onderdanen van een UAC-lidstaat ²⁷¹ (exclusief de sovjetburgers ²⁷²); (2) de werken van onderdanen van een UAC-lidstaat die voor het eerst na 27 mei 1973 ²⁷³ binnen of buiten de UAC (maar niet in de USSR ²⁷⁴) gepubliceerd werden; en (3) de werken van onderdanen van een staat die niet tot de UAC toegetreden is, indien deze voor het eerst gepubliceerd werden in een UAC-land (behalve de USSR ²⁷⁵) na 27 mei 1973 ²⁷⁶.

119. De vierde en laatste categorie betrof gepubliceerde werken van onderdanen van een staat waarmee de Sovjetunie door een bilaterale overeenkomst voor de wederzijdse erkenning van auteursrechten verbonden was, en dit ongeacht de plaats van publicatie ²⁷⁷, alsook de werken die voor het eerst op het grondgebied van een dergelijk land door niet-onderdanen gepubliceerd werden ²⁷⁸. Deze Verdragen gingen verder dan de

²⁶⁹ Art.4 (1) BC versie Rome en Brussel. Zie ook CORBET 1963, 855-856. Krachtens art.3 (1) BC versie Parijs (1971) worden daarentegen werken die buiten het grondgebied van de Berner Unie gepubliceerd werden door een auteur die onderdaan is van één van de landen van de Berner Unie, toch in die Unie beschermd. Deze regel bestaat ook in beide versies van de UAC (art. II). Zie ook NORDEMANN e.a. p.64, nr.6.

²⁷⁰ Art.97 al.3 Beginselen 1961; art.478 al.2 B.W. 1964.

²⁷¹ Art.II (2) UAC.

²⁷² Ongepubliceerde werken van sovjetburgers werden in de USSR rechtstreeks door de sovjetwetgeving beschermd in de eerste categorie.

²⁷³ Dit is de datum waarop de UAC voor de Sovjetunie in werking is getreden. De UAC heeft geen retroactieve werking (NORDEMANN e.a. 307-309; ULMER, E., "Der Beitritt der Sowjetunion zum Welturheberrechtsabkommen", *GRUR Int.*, 1973, 94-95) en is m.a.w. niet van toepassing op werken of rechten op werken welke bij het in werking treden van de UAC in de Verdragsluitende Staat waar bescherming gevorderd wordt, in die Staat voorgoed niet meer beschermd worden of daar nooit beschermd zijn geweest (art.VII UAC).

²⁷⁴ Werken van onderdanen van de UAC die geen sovjetburgers zijn, die eerst in de USSR gepubliceerd worden, worden rechtstreeks door de sovjetwetgeving beschermd in de tweede categorie.

²⁷⁵ Zie vorige noot.

²⁷⁶ *Supra*, noot 273.

²⁷⁷ Hongarije, Bulgarije, DDR, Tsjechoslovakije, Polen en Oostenrijk: *supra*, nr.48.

²⁷⁸ Dit was enkel voorzien in de bilaterale overeenkomsten van de USSR met Polen en Hongarije (art.2 van de resp. overeenkomsten). De bilaterale overeenkomst met Oostenrijk verwijst in haar art.2 voor de bepaling van haar toepassingsgebied naar de UAC. Hiermee wordt indirect bevestigd dat ook werken van onderdanen van derde staten die in Oostenrijk of de USSR voor het eerst gepubliceerd worden, krachtens de bilaterale overeenkomst in de andere verdragsstaat bescherming genoten.

UAC doordat ze met retroactieve werking toegepast werden ²⁷⁹. Deze retroactiviteit kwam in de praktijk op het volgende neer: werken die voor 27 mei 1973 ²⁸⁰ gepubliceerd werden door een onderdaan van Hongarije, Bulgarije, DDR, Tsjechoslovakije, Polen, of die voor deze datum door een niet-onderdaan gepubliceerd werden in Hongarije of Polen ²⁸¹, werden in de USSR auteursrechtelijk beschermd. De overeenkomst met Oostenrijk voorzag evenwel een beperktere retroactiviteit door de UAC tussen Oostenrijk en de USSR van toepassing te verklaren op werken die voor 27 mei 1973 gecreëerd werden en na die datum gepubliceerd werden ²⁸². Werken voor de genoemde datum gepubliceerd bleven onbeschermd in de andere verdragsstaat ²⁸³.

120. Indien een werk zowel krachtens de sovjetwet als krachtens een internationale overeenkomst bescherming genoot, werd aan de nationale wet voorrang gegeven ²⁸⁴.

Afdeling 8. Conclusie van Hoofdstuk II

121. Deze eerste analyse van het auteursrecht zoals het in de Sovjetunie gold aan de vooravond van de *perestroika* leert ons dat er heel wat gelijkenissen waren met het continentaal Europese auteursrecht: het auteursprincipe (met uitzonderingen), de erkenning van morele rechten, de afwezigheid van formaliteiten (behalve voor fotografische werken), een uitgewerkt auteurscontractenrecht. Het beschermingsniveau lag evenwel veel lager door een kortere beschermingsduur, de enge omschrijving van de vermogensrechten van de auteur, de vele vrije gebruiken en wettelijke licenties, een zwakke regeling inzake sancties op inbreuken op het auteursrecht, de afwezigheid van erkenning van een categorie van naburige rechten en van een wettelijke basis voor het functioneren van auteursrechtenbureaus. Tenslotte valt ook de grote rol van de overheid op bij de uitoefening van de auteursrechten, en dit via de modelauteurovereenkomsten, de wettelijk vastgelegde minima en maxima voor auteursvergoedingen en het auteursagentschap VAAP.

²⁷⁹ *Supra*, nr.48.

²⁸⁰ Of een latere datum in de verhouding tot die landen die na de USSR tot de UAC toetraden: Bulgarije: 7 juni 1975; DDR: 5 oktober 1973; Polen: 9 maart 1977.

²⁸¹ Zie evenwel i.v.m. Polen, vorige noot.

²⁸² Art.2 "Abkommen zwischen der Republik Österreich und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken über den gegenseitigen Urheberrecht", 16 december 1981, *UFITA*, 1982, Band 94, 243-247. Zie ook DITTRICH, R., *Österreichisches und internationales Urheberrecht*, Wenen, Manzschke Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1988, 762-763.

²⁸³ GAVRILOV 1987, 226-228.

²⁸⁴ GAVRILOV 1979a, 333.

TITEL II. CREEREN EN ONDERNEMEN IN DE CULTURELE SECTOR VAN DE SOVJETUNIE

HOOFDSTUK 0. INLEIDING

122. In de vorige Titel hebben we geconcludeerd dat op het eerste gezicht het sovjet-auteursrecht vele gelijkenissen vertoonde met westerse modellen, zij het wel met een grotere inmenging van de overheid bij de uitoefening van de auteursrechten en een op verschillende punten lager beschermingsniveau.

Dit sovjetauteursrecht functioneerde echter in een geheel andere politieke en economische ordening. Deze Titel wil inzicht verschaffen in het functioneren van deze ordening, met speciale aandacht voor de - voor het auteursrecht bijzonder relevante - culturele sectoren.

123. Het communistische systeem in de Sovjetunie was totalitair van aard, doordat het een machtsmonopolie nastreefde in elk levenssfeer: niet alleen politiek, zoals in andere dictatoriale, autoritaire regimes, maar ook economisch, sociaal en cultureel ¹.

De macht van de Communistische Partij van de Sovjetunie (CPSU) steunde in wezen op twee pijlers: het politieke (socio-culturele) monopolie en het economische monopolie ². In beide gevallen werd het privé-domein waarop het individu zich autonoom kon bewegen en ontplooiën tot het uiterste minimum herleid. Alleen systeembevestigende meningen mochten geuit worden, en individueel economisch initiatief werd nauwelijks geduld.

De legitimatie voor deze totaalaanspraak lag in de door het marxisme geponeerde dialectische verbondenheid van beide pijlers. Het individu kon niet geestelijk vrij zijn omdat het economisch niet reëel vrij was. Alleen het opheffen van de economische onvrijheid ('uitbuiting', 'exploitatie') door het collectief maken van de productiemiddelen, kon de mens bevrijden uit de dwang om de ideeën van de bourgeoisie tot de zijne te maken. In de socialistische maatschappij zou de arbeidende mens -volgens het marxisme- economisch en geestelijk werkelijk vrij zijn.

124. Aangezien het creëren en het ondernemen in de culturele sector van de USSR gebeurde onder leiding van de CPSU, moeten we ons eerst concentreren op de rol van de CPSU en de communistische ideologie in de historische ontwikkeling van, en het beleid met betrekking tot de culturele sector in de Sovjetunie (Hoofdstuk I). Vervolgens zullen we onderzoeken hoe het dubbele monopolie (politiek en economisch) zich in het cultuurbeleid van de Sovjetunie manifesteerde (Hoofdstuk II en III). Centraal staat daarbij de vraag in hoeverre het publieke domein het private absorbeerde. Bleef er, m.a.w., ondanks de totale aanspraak van de CPSU op het maatschappelijk leven, nog een staats- en partijvrije ruimte voor de individuele auteur? Tenslotte komen we, synthetiserend, terug bij de ideologie en de theorie van de harmonische belangenverzoening (Hoofdstuk IV).

¹ FELDBRUGGE 1993, 3-4.

² IOFFE 1985, 116-119.

HOOFDSTUK I. DE COMMUNISTISCHE PARTIJ EN HAAR CULTURBELEID

Afdeling 0. Inleiding

125. In dit Hoofdstuk geven we eerst een historisch overzicht van de ontwikkeling van de officiële communistische ideologie en het concrete beleid van het sovjetregime ten aanzien van kunst, cultuur en media in de Sovjetunie. Uiteraard kan het hier om niet meer dan een ruwe schets gaan: de periode 1917-1985 kan inzake cultuurbeleid zonder probleem in vele episodes opgedeeld worden, die elk op zich een doctoraatsstudie zouden rechtvaardigen.

Vervolgens bekijken we het juridisch statuut van de Communistische Partij en haar rol in het cultuurbeleid aan de vooravond van het aantreden van Gorbachev.

Afdeling 1. De communistische ideologie en cultuur

§ 1. Lenin en cultuur

1.0. Inleiding

126. In zijn omvangrijke oeuvre heeft Lenin slechts weinig aandacht besteed aan de kunsten, literatuur en de media ³ (de culturele sectoren waarop dit onderzoek zich toespitst). Bovendien bevatten de beschikbare teksten zeer weinig precieze richtlijnen, daar waar Lenin toch niet terugschrikte op andere domeinen met concrete voorschriften voor de dag te komen. Zijn grote voorbeeld Marx ontwikkelde evenmin een uitgewerkte cultuur- of kunsttheorie ⁴. Hierdoor kon Lenin een eigen pragmatisch, soms geïmproviseerd, maar steeds actiegericht cultureel beleid voeren.

Het beperkte arsenaal van "Lenin-citaten" over cultuur hebben latere sovjetleiders en sovjethistorici overigens niet verhinderd om aan Lenin uitgewerkte cultuur- en mediatheorieën toe te dichten ⁵. Wij zullen hier niet nagaan in welke mate deze theorievorming

³ Zijn Volledige Werken (*Polnoe Sobranie Sochinenii*) tellen niet minder dan 55 volumes. Compendia zoals *Lenin over Kunst en Literatuur* (M., Progres, 1976) of *Lenin over cultuur en culturele revolutie* (M., Progres, 1978) tellen hooguit 450, resp. 206 pagina's en bestaan voor een groot deel uit teksten die slechts van verre met kunst of cultuur te maken hebben. PALMIER 162 schrijft: "Il est bien évident que Lénine, comme Marx et Engels, n'a pas eu la possibilité de nous laisser une oeuvre spécialement consacrée aux problèmes de l'art ou de la littérature, envisagés d'un point de vue marxiste."

⁴ DUPRÉ, L., *Marx's Social Critique of Culture*, New Haven, Yale University Press, 1983, 5; WHITE 17.

⁵ Zo definieerde Lenin in 'Waarmee te beginnen?' (*S chego nachat'?*) (mei 1901) de rol van de partijpers in een beroemd geworden uitspraak: "Een krant is niet alleen een collectieve propagandist en een collectieve agitator, ze is ook een collectieve organisator" (*PSS*, V, 22-23). Deze uitspraak kreeg later een haast mythische waarde (KUNZE 27-28), alsof hieruit een hele theorie afgeleid zou kunnen worden over de rol van de media na de revolutie, of de inhoud van wat geschreven zou moeten worden in de kranten, de principes die de kunsten moesten beheersen

recht deed aan Lenins opvattingen. Belangrijk is het evenwel in te zien dat de essentiële punten van Lenins cultureel beleid eerder uit zijn algemene opvattingen over de maatschappelijke evolutie en de rol van de CP hierin, en uit zijn concrete handelingen afgeleid moeten worden, en dat Lenins uitspraken, eventueel uit hun context gerukt, voor latere sovjetleiders een politiek instrument zouden worden ter legitimering van bepaalde politieke beslissingen.

1.1. De theoretische opvattingen van Lenin over cultuur

127. Indien men, onder voorbehoud van wat geschreven werd in de inleiding, de fragmentarische standpunten van Lenin over het te voeren cultureel beleid toch tot een min of meer samenhangend geheel wil brengen, kan men vijf, nauw met elkaar verbonden aspecten onderscheiden: (1) Lenin deelt Marx' opvattingen over de klassenstrijd, het historisch materialisme en de afwijzing van het formele karakter van de bourgeoisvrijheden (zie nr.128-130); (2) in tegenstelling tot Marx gelooft Lenin niet dat het klassenbewustzijn spontaan bij de bevolking zal ontstaan en dus is er nood aan een avant-garde van beroepsrevolutionairen, na de revolutie vertaald in de leidende rol van de Communistische Partij (zie nr.131-133); (3) uit deze leidende rol volgt dat ook de kunstenaar een belangrijke sociale rol te vervullen heeft, en kunst instrumenteel ten dienste van de algemene proletarische zaak staat (zie nr.134-135); (4) dit impliceert voor Lenin evenwel niet het overboord gooien van de oude bourgeoiscultuur, maar hij pleit juist voor de assimilatie ervan (zie nr.136-138); en (5) primaire aandacht gaat naar het verheffen van het algemeen cultureel niveau van de bevolking, eerder dan naar de creatie van een nieuwe proletarische cultuur (zie nr.139-141).

1.1.1. Een marxistische visie op kunst en cultuur

(McNAIR 16-29). In werkelijkheid werd dit artikel in het begin van deze eeuw geschreven in het besef hoe belangrijk agitatie, propaganda en organisatie waren om het proletariaat voor te bereiden op zijn historische opdracht. Lenin wees er enkel op dat het uitgeven en verspreiden van een eigen centrale krant - zeker op een ogenblik dat de revolutionairen nog ondergronds werkten - een dergelijke mate van organisatie vergt dat ze als basis zou kunnen dienen voor de uitbouw van revolutionaire netwerken. Dit blijkt uit de zinnen die volgen op het vaak aangehaalde citaat: "... Met de hulp van de krant, en door de krant, zal een permanente organisatie op natuurlijke wijze vorm krijgen, die zich niet alleen zal inlaten met lokale activiteiten, maar ook met algemeen regelmatig werk, en zal hun leden trainen in het zorgvuldig volgen van politieke gebeurtenissen, hun belang beoordelen en hun effecten op de verschillende lagen van de bevolking, en effectieve middelen ontwikkelen voor de revolutionaire partij om deze gebeurtenissen te beïnvloeden. De louter mechanische opdracht van de krant regelmatig van kopij te voorzien en van het promoten van een regelmatige distributie zal een netwerk van lokale agenten nodig maken... die constant met elkaar contact zullen houden, die de algemene stand van zaken kennen, die gewoon geraken aan het regelmatig vervullen van hun gedetailleerde functies ... en hun sterkte testen in het organiseren van verscheidene revolutionaire acties ... Als we de krachten verenigen om een gemeenschappelijke krant te maken, zal dit werk niet alleen de meest bekwame propagandisten, maar ook de bekwaamste organisatoren trainen en op de voorgrond brengen, en de meest getalenteerde politieke partijleiders die in staat zijn op het juiste ogenblik de slogans uit te brengen voor de beslissende gevechten en de leiding te nemen in die gevechten" (PSS, V, 23; zie ook McNAIR 17-18). Lenin doet hier dus zeker geen uitspraak over de rol van de pers in een socialistische maatschappij, wel over de rol die de revolutionaire pers kan en moet spelen om de bourgeoismaatschappij omver te gooien.

Een vergelijkbaar buitensporig belang werd na de Oktoberrevolutie gehecht aan Lenins artikel "Partijorganisatie en partijliteratuur" (in LENIN 1976, 76-78): zie PALMIER 106.

128. Lenin deelde als marxist de ideeën van Marx en Engels over het historisch materialisme, de arbeidsethiek en de onlosmakelijke band tussen infra- en suprastructuur. Sterker nog, hij canoniseerde het marxisme tot enige, officieel toelaatbare ideologie. Immers, "uitsluitend de wereldbeschouwing van het marxisme brengt de belangen, de opvattingen en de cultuur van het revolutionaire proletariaat juist tot uitdrukking" ⁶.

129. In de marxistische visie weerspiegelen ideeën het materiële bestaan, ze hangen niet in de lucht, maar zijn verbonden met een bepaalde klasse en vertegenwoordigen de belangen van die klasse. Wie het materiële beheerst, beheerst ook het geestelijke ⁷. In het kapitalisme is het een kleine groep kapitalisten die bijgevolg niet enkel de productiemiddelen in privé-eigendom bezitten, maar ook de opvattingen en meningen in de maatschappij beheersen. Arbeider (en kunstenaar) leven in materiële en geestelijke vervreemding doordat zij hun arbeid aan de privé-eigenaars van de productiemiddelen moeten verkopen. Enkel door een revolutie kan de arbeider de vicieuze cirkel van materiële en socio-culturele aliënatie doorbreken. Door het gemeenschappelijk worden van de productiefactoren in de socialistische maatschappij wordt de dubbele vervreemding teniet gedaan.

130. Eén van de meningen die door de bezittende klasse in het kapitalistisch systeem aan de gehele maatschappij opgelegd wordt, is de liberale opvatting over de vrijheid van meningsuiting, de kunst- en persvrijheid. Net als Marx laat Lenin zijn misprijzen blijken tegenover deze *formele* vrijheid van de bourgeoiskunstenaar, die inhoudsloos is omwille van de materiële, economische afhankelijkheid van auteur en kunstenaar ten aanzien van de kapitalistische ondernemer. De materiële aliënatie en socio-culturele vervreemding gaan hand in hand. "De vrijheid van de burgerlijke schrijver, van de kunstenaar en de actrice is slechts de gemaskeerde (of zich huichelachtig maskerende) afhankelijkheid van de geldzak, van het omgekochte en het onderhouden worden". Het alternatief is een echt "vrije literatuur, omdat niet winzucht en niet carrière, maar de idee van het socialisme en de sympathie met de werkende mensen steeds weer nieuwe krachten voor haar gelederen zullen werven" ⁸.

1.1.2. De leidende rol van een avant-garde

131. Op een belangrijk punt weken de opvattingen van Lenin, zoals deze verkondigd werden in zijn beroemd geworden brochure "Wat te doen ?" (1902) ⁹, evenwel af van

⁶ Ontwerp-resolutie "over proletarische cultuur", in LENIN 1976, 307-308.

⁷ "In elk tijdperk zijn de ideeën van de heersende klasse de heersende ideeën, d.i. de klasse die de heersende materiële macht van de maatschappij is, is tegelijk haar heersende intellectuele macht. De klasse die de materiële productiemiddelen bezit, heeft ook controle over de middelen van intellectuele productie": MARX, K., "The German Ideology", in *The Marx-Engels Reader*, TUCKER, R.C. (ed.), New York, Norton, 1972, 136-7.

⁸ "Partijorganisatie en Partijliteratuur", in LENIN 1976, 76-78. Voor een bespreking van dit artikel, zie PALMIER 96-105. Vgl. ontwerp-resolutie over de vrijheid van de pers, 4 november 1917, PSS, XXXV, 51-52; Thesissen en verslag over de bourgeoisdemocratie en de dictatuur van het proletariaat, 4 maart 1919 (Eerste Congres van de Communistische Internationale), PSS, XXXVII, 495-496; Toespraak op het Eerste Al-Russische Congres van werkers van Verlichting en socialistische cultuur, 31 juli 1919, PSS, XXXIX, 133.

⁹ "Chto delat' ?", PSS, VI, 1-192.

die van Marx. Hij was er niet van overtuigd dat de ontwikkeling van een politiek bewustzijn in grote mate een spontaan proces zou zijn, het gecombineerde resultaat van gevorderd kapitalisme en politieke strijd. Aan zich zelf overgelaten ontwikkelt de arbeidersklasse een syndicale mentaliteit, korte-termijndenken.

132. Als een remedie introduceerde Lenin een nieuw element in het revolutionaire proces: de voorhoedepartij van beroepsrevolutionairen ¹⁰, de meest bewuste groepering van arbeiders die vorm en richting zou geven aan het spontane ontwaken van de massa's. Het zou de opdracht van de Communistische Partij worden om als *avant-garde* de arbeidersbelangen te waarborgen. Enkel de CPSU, die gewapend was met de wetenschappelijke theorie van het Marxisme-Leninisme, bezat het inzicht in de maatschappelijke processen en was hierdoor meteen de enige legitieme bron van interpretatie van het marxisme. De CPSU was dan ook in een Leninistische visie een gids, geen vertegenwoordiger van een volksbasis ¹¹.

Op deze wijze verving Lenin de arbeidersklasse door de CP als stuwende kracht van de revolutie ¹². Vanuit pragmatische overwegingen paste Lenin zijn marxistische opvattingen aan om de revolutie van het proletariaat (de machtsgreep van de Communistische Partij) te doen slagen ¹³. Alle macht werd dan ook in die Partij geconcentreerd. Hierdoor werd meteen één van de pijlers van de rechtsstaatidee, de scheiding der machten, als een bourgeoisconcept verworpen ¹⁴. De staat in al zijn organen, en het recht, werden een partij-instrument in het streven naar dat ene historische doel; de CP waakte erover dat de correcte beslissingen genomen werden en de juiste richting aangehouden werd ¹⁵.

133. Zoals verder nog zal blijken ¹⁶ speelde de CP ook in de culturele sector de rol van

¹⁰ DITTRICH, Z.R. en VAN GOUDOEVER, A.P., *Sovjet Rusland 1917 - 1953*, Utrecht, HES uitgevers, 1985, 18.

¹¹ CODEVILLA, G., "Marxism-Leninism and Fundamental Freedoms", *Rev. Soc. L.*, 1978, 216-217.

¹² CARR, E.H., "A historical Turning Point: Marx, Lenin, Stalin", in *Revolutionary Russia*, PIPES, R. e.a. (ed.), Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1968, 287.

¹³ "... there was no place in anything that Marx ever wrote for the notion of the party of the proletariat exercising political rule after a successfully accomplished revolution. Indeed such a conception was inconsistent with his entire philosophy of society and of revolution. Marx saw the revolution as the culminating point in the development of the struggle, and therefore of the consciousness, of the working class: the revolution puts an end to the division which exists between society and the state, and thereby brings about the transcendence (*Aufhebung*) of classes and of the state itself. Conversely, a seizure of power effected by a party in the name of an abstraction called socialism, before the social conditions for it existed, could only result in a change from one form of oppression to another - a charge repeatedly made by Marx against the Paris Jacobins. But the notion that a 'class' can seize and exercise power is utopian and unrealizable in any practical sense. Lenin provided the practical means - the élitist party acting in the name of a class, the proletariat - but in the process played havoc with Marx's utopia": SCHAPIRO 619.

¹⁴ VAN CAENEGEM 260-261.

¹⁵ VAN CAENEGEM 267.

¹⁶ *Infra*, Afdeling 3, nr.181 e.v.

gids en leidende kracht. Tegelijk werd staande gehouden dat de kunstenaar nu werkelijk vrij was, bevrijd van zijn materiële en geestelijke afhankelijkheid van de kapitalistische ondernemer. Dit leidde tot een dubbelzinnige houding: "Iedere kunstenaar en elkeen die zichzelf als dusdanig beschouwt heeft het recht om vrijelijk te scheppen, in overeenstemming met zijn idealen en onafhankelijk van alles. Maar wij zijn natuurlijk communisten. We moeten niet met de armen over elkaar staan toekijken hoe de chaos zich ontwikkelt zoals ze maar wil. We moeten dit proces uiterst planmatig leiding geven en de resultaten ervan vorm geven" ¹⁷.

1.1.3. Een instrumentele visie op de kunst

134. Voor Lenin konden literatuur en kunst geen privé-aangelegenheid zijn, maar een middel om de bevolking op te voeden tot nieuwe sovjetmensen. Dit kwam tot uiting in het beginsel van de *partiinost'*, de "partijheid", de dienstbaarheid van de literatuur - en bij uitbreiding de andere kunsten ¹⁸ - aan de doelstellingen van de CP ¹⁹. Kunst voor de kunst was voor Lenin dan ook ondenkbaar ²⁰.

135. Als kunst geen privé-aangelegenheid is, creëert de kunstenaar ook niet voor zijn eigen belang of zelfontplooiing. Hij heeft een sociaal, politiek-opvoedend engagement te vervullen: via zijn creaties moet hij bijdragen tot de opbouw van de communistische maatschappij ²¹.

1.1.4. De assimilatie van de bourgeoiscultuur

136. Lenin bekloeg er zich over dat bij de klassiekers van het Marxisme geen woord te vinden was over het lot van de bourgeois intelligentsia, de bourgeoiscultuur en -kennis

¹⁷ Zoals geciteerd door TSETKIN, K., "Mijn herinneringen aan Lenin", in LENIN 1976, 365.

¹⁸ De toepassing van het principe van de *partiinost'* op andere artistieke uitingen buiten de literatuur was het werk van latere interpretatoren, niet van Lenin zelf: KEMP-WELCH 158-159.

¹⁹ "... voor het socialistische proletariaat mag de literaire activiteit geen middel tot winst voor afzonderlijke personen of groepen zijn, ze mag in het geheel geen individuele aangelegenheid zijn, die onafhankelijk is van de algemene proletarische zaak. (...) De literaire activiteit moet een *deel* van de algemene proletarische zaak, een 'raadje en schroefje' van het ene grote sociaal-democratische mechanisme worden, dat door de gehele politiek bewuste voorhoede van de gehele arbeidersklasse in beweging wordt gezet. De literaire werkzaamheid moet een bestanddeel van het georganiseerde, planmatige, verenigde sociaal-democratische partijwerk worden." ("Partijorganisatie en Partijliteratuur", in LENIN 1976, 73-74).

²⁰ Lenin zat hiermee op dezelfde lijn als Plekhanov die de *L'art pour l'art*-opvatting als een teken van decadentie beschouwde: "de neiging tot de kunst voor de kunst ontstaat daar waar een disharmonie ontstaat tussen de kunstenaar en de hem omringende maatschappelijke omgeving" (PLEKHANOV, G.V., *Izbrannye filosofskie proizvedeniia*, V, M., 1956-58, 686-748; Nederlandse vertaling in *Kunst en maatschappelijk leven*, M., Progres, 1978, 11.

²¹ Met deze opvattingen volgde Lenin een lange traditie van politiek en sociaal engagement bij door hem bewonderde (LENIN 1976, 344-345, 351-356) 19e eeuwse schrijvers zoals Belinskii en Chernyshevskii, zij het dat deze laatste schrijvers een vrijwillig engagement van de intelligentsia bepleitten, wat nog iets anders is dan een engagement gevraagd door of in naam van de maatschappij.

op het ogenblik dat de arbeidersklasse de macht zou grijpen ²²: moest het verleden verworpen, dan wel geassimileerd worden ?

De pragmatische Lenin koos duidelijk voor de assimilatie van de bourgeoiscultuur, een keuze die hij verantwoordde door erop te wijzen dat ook het marxisme zelf een product van de burgerlijke maatschappij was ²³. De boodschap luidt dus: zoveel mogelijk van de bourgeoispecialisten leren, zij zijn de enige bouwstenen waarmee het socialisme opgebouwd kan worden, en hun kennis moet onder de bevolking verspreid worden ²⁴. Dit hield meteen een zekere deradicalisering in zich.

De controle van partij en staat moest uiteraard wel vermijden dat deze assimilatie van bourgeoiscultuur tot een interne degeneratie zou leiden ²⁵. Ideologie vormde de basis voor het evalueren van het verleden: marxisme was een prisma waardoor eerst de bourgeoiscultuur onderzocht en nadien toegelaten moest worden ²⁶.

137. Hierdoor verwierp Lenin de onmiddellijke vervanging van de bourgeoiscultuur door een nieuw te creëren proletarische cultuur. Eigenlijk zou er geen sprake zijn van het 'creëren' van een cultuur: socialistische cultuur zou het natuurlijk voortvloeisel zijn uit vorige culturen ²⁷. Als er iets gecreëerd moest worden, dan waren dat waarden, overtuigingen, houdingen op politiek gebied, d.i. een politieke cultuur die de bevolking zou motiveren en mobiliseren voor de primaire opdrachten van de socialistische opbouw, met economische ontwikkeling vooraan op de lijst ²⁸.

138. Als Lenin de vruchten van de bourgeoiskennis en -kunst niet verwierp, kante hij

²² Toespraak op het Eerste Congres van Economische Raden, 26 mei 1918, *PSS*, XXVII, 412.

²³ "Het Marxisme heeft zijn wereldhistorische betekenis als ideologie van het revolutionaire proletariaat verkregen doordat het de meest waardevolle verworvenheden van het burgerlijke tijdperk geenszins afwees, maar omgekeerd alles wat waardevol was in de meer dan tweeduizend jaar oude ontwikkeling van het menselijke denken en de menselijke cultuur in zich opnam en het verwerkte. Slechts het verdere werk op deze grondslag en in deze richting ... kan worden erkend als de opbouw van een werkelijk proletarische cultuur" (ontwerp-resolutie 'over de proletarische cultuur', in *LENIN* 1976, 307-308).

²⁴ "Successen en moeilijkheden van de Sowjetmacht", maart-april 1919, in *LENIN* 1976, 281-288.

²⁵ SOCHOR 123.

²⁶ Lenin steunde "de ontwikkeling van de beste voorbeelden, tradities en resultaten van de bestaande cultuur, gezien vanuit de wereldbeschouwing van het marxisme en de levens- en strijdstandigheden van het proletariaat onder zijn eigen dictatuur" ("Schets van een resolutie over de proletarische cultuur", 8 oktober 1920, in *LENIN* 1976, 306).

²⁷ "De proletarische cultuur komt niet uit de lucht vallen; zij is ook geen uitvinding van mensen die zich als specialisten voor proletarische cultuur komen aandienen. Dat is allemaal onzin. De proletarische cultuur moet een wetmatige ontwikkeling zijn van het geheel aan kennis dat de mensheid zich onder het juk van de kapitalistische, feodale en bureaucratische maatschappij heeft verworven. Al deze wegen en paden leidden, leiden en zullen ook verder leiden naar de proletarische cultuur..." (Redevoering op het Derde Alrussische Congres van de Communistische Jeugdbond van Rusland, 2 oktober 1920, in *LENIN* 1976, 304).

²⁸ SOCHOR 173-174.

zich wel tegen de monopolisering hiervan door de bourgeoisie ²⁹ en de ontoegankelijkheid ervan voor het proletariaat ³⁰.

1.1.5. De primaire aandacht voor het verheffen van het cultureel niveau van de (plattelands)bevolking

139. De vrees voor kortzichtig syndicalisme en gebrek aan spontaniteit ³¹, en de zwijgzaamheid van Marx over het lot van de intelligentsia na de revolutie ³² waren niet het enige probleem voor de toepassing van het Marxisme in Rusland. Lenin werd geconfronteerd met een hoofdzakelijk agrarisch land waar nauwelijks 2,6 miljoen industriearbeiders woonden. Volgens Marx zou het socialisme volgen op het kapitalisme, en niet op het feodalisme zoals dat op het Russische platteland in feite nog heerste ³³.

Primordiaal in Lenins politiek was derhalve het cultureel peil (in de ruime zin van het woord) van de bevolking op te krikken. Lenin verkoos m.a.w. de langzame weg ³⁴, waarbij in de eerste plaats de achterlijkheid van het platteland moest weggewerkt worden, alvorens tot een echte proletarische cultuur te komen. Dit vereiste een verregaande alfabetiseringscampagne, die tegelijkertijd de bevolking politiek moest opvoeden ³⁵. Kunst en de media werden als een instrument beschouwd in deze politieke opvoeding ³⁶.

In zijn politiek testament van de jaarwisseling 1922-1923 plaatste Lenin dit punt

²⁹ SOCHOR 106.

³⁰ "In de oude tijd schiep het menselijke genie, de hersenen van de mens, slechts om aan enkelen de voordelen van de techniek en de cultuur te geven, en om anderen het meest wezenlijke - onderwijs en ontwikkeling - te onthouden. Van nu af aan behoren alle wonderen van de wetenschap en de verworvenheden van de cultuur aan het volk als geheel en nimmer zullen het menselijk brein, en het menselijke genie meer worden gebruikt voor onderdrukking en uitbuiting" (slotwoord op 18 (31) januari 1918 uitgesproken op het Derde Alrussische Congres van de Sovjets, in LENIN 1976, 269).

³¹ *Supra*, nr.131.

³² *Supra*, nr.136.

³³ "... it may safely be stated that in November 1917 Russia really passed from imperial absolutism to proletarian dictatorship, missing out the intermediate stage of bourgeois capitalism." (VAN CAENEGEM 247).

³⁴ "Op het gebied van culturele vraagstukken is er niets zo nadelig als overhaasting en lichtvaardigheid" ("Liever minder, maar beter", in LENIN 1978, 155).

³⁵ "... de politieke voorlichting [vereist] tot elke prijs een verhoging van het culturele peil. Men moet zien te bereiken dat de kennis van het lezen en schrijven de verhoging van het culturele peil dient en dat de boer de mogelijkheid krijgt om deze kennis van het lezen en het schrijven te benutten ter vervolmaking van zijn bedrijf en zijn staat." ("Uit het verslag op het Tweede Al-Russische Congres van Politieke Voorlichters", 17 oktober 1921, in LENIN 1978, 126-127).

³⁶ "Ontwerp-resolutie over de proletarische cultuur", in LENIN 1976, 307-308.

bovenaan op de agenda door de zgn. "culturele revolutie" te lanceren. Hiermee doelde hij niet op een specifiek beleid ten aanzien van de culturele sectoren, maar wel op het wegwerken van de prekapitalistische structuur van het achterlijke platteland ³⁷. Culturele revolutie betekent bij Lenin dus niet revolutie van de cultuur, maar, veel ruimer, het politiek, economisch en cultureel opvoeden van de Russische boerenstand. De term 'revolutie' benadrukte de omvang van het te verrichten werk. Dit werd door Lenin als de laatste, maar niet eenvoudige, stap gezien op weg naar de wording van een volledig socialistisch land ³⁸.

140. In feite werd hiermee de loop der gebeurtenissen omgekeerd, nu Lenin met zijn culturele revolutie een verandering in de productieverhoudingen op het platteland probeerde te bereiken ³⁹ om zo *a posteriori* de politieke hegemonie te legitimeren en consolideren, en de proletarische machtsgreep in een overwegend agrarisch land te rationaliseren. Lenin interpreteerde de dictatuur van het proletariaat als het gebruik van de politieke macht om een socio-economische transformatie te verwezenlijken in het agrarische Rusland. Een hulpmiddel hiervoor was het richten en versnellen van de culturele verandering ⁴⁰. Lenin was niet geïnteresseerd in algemeen literair-revolutionair werk, maar wel in de opbouw -in de kortst mogelijke tijd- van een ideologische basis en een organisatorisch kader voor de revolutie.

Het is dan ook zonder meer ironisch en contradictorisch te noemen dat in de opvatting van Lenin de socialistische culturele revolutie in Rusland enkel kon slagen mits invoering van een burgerlijke revolutie ⁴¹. Dit verklaarde meteen de hoger genoemde tolerante houding ten aanzien van de vroegere culturele bourgeoisie.

141. Lenins idee van een culturele revolutie kan derhalve, met FITZPATRICK ⁴², omschreven worden als het op een geleidelijke en niet-militante wijze en onder leiding van de CP op een hoger niveau brengen van de culturele maatstaven, zonder directe confrontatie met de oude intelligentsia, en vooral geconcentreerd op de expansie van de massaopvoeding en de verspreiding van basisgeletterdheid, met het oog op het vestigen van de grondvoorwaarden voor het ontstaan van een socialistische maatschappij. Kunst

³⁷ "Voor het begin zouden we met een echte burgerlijke cultuur tevreden moeten zijn, voor het begin zou het voor ons voldoende moeten zijn, wanneer we het zonder de bijzonder uitgesproken typen van voorburgerlijke cultuur zouden kunnen stellen, d.w.z. zonder de beambten- of de lijfeigenschapscultuur enz." (LENIN, uit "Liever minder, maar beter", in LENIN 1978, 155).

³⁸ "Voor ons volstaat deze culturele revolutie nu om een volledig socialistisch land te worden, maar deze culturele revolutie brengt voor ons geweldige moeilijkheden mee, zowel van zuiver culturele aard (want we zijn analfabeten), als van materiële aard (want om beschaafd te zijn, is een bepaalde ontwikkeling van de materiële productiemiddelen, van een bepaalde materiële basis, nodig)" ("Over de coöperatie", in LENIN 1978, 149).

³⁹ ERLER 1978b, 39.

⁴⁰ SOCHOR 100-105.

⁴¹ "De burgerlijk-democratische hervormingen ... zijn een bijproduct van de proletarische, d.w.z. van de socialistische revolutie... De eerste groeit uit tot de tweede. De tweede lost in het voorbijgaan de vraagstukken van de eerste op. De tweede verankert het werk van de eerste." ("Bij de vierde herdenking van de oktober-revolutie", in LENIN 1978, 120).

⁴² FITZPATRICK 8.

en literatuur waren, als elementen van de cultuur, instrumenten in de opvoeding van de bevolking.

1.2. Lenins cultuurbeleid na de Oktoberrevolutie

142. Na de revolutie hanteerde Lenin in de culturele sector de methode welke volgens de marxistische orthodoxie ook in alle andere sectoren van de economie toegepast moest worden om de kapitalistische uitbuiting teniet te doen: de onteigening van de onteigenaars. In de jaren 1918-1920 werden inderdaad door een hele reeks nationalisatiebesluiten met betrekking tot het boeken-, drukkers- en uitgeverswezen ⁴³, de theaters ⁴⁴, het muziekwezen ⁴⁵, de filmondernemingen ⁴⁶ enz., de economische, en dus ook socio-culturele aliënatie van auteur en kunstenaar teniet gedaan.

143. De "formele" persvrijheid werd door een Besluit van de Raad van Volkscommissarissen (*Sovnarkom*) van 27 oktober 1917 "over de pers" opgeheven ⁴⁷. Sovnarkom kreeg het recht om kranten te sluiten die oproepen tot openlijke weerstand of ongehoorzaamheid aan het nieuwe bewind, die onrust zaaien door duidelijk lasterlijke verdraaiing van de feiten of die oproepen tot handelingen van strafbare aard. Het besluit had een tijdelijk karakter ("in afwachting van de meest ruime en progressieve wet") en zou na het herstel van de normale orde weer worden opgeheven ⁴⁸.

Geen maand later werd aan privé-publicaties het verbod opgelegd advertenties te plaatsen ⁴⁹. Er werden ook revolutionaire tribunalen opgericht bevoegd in persaan-gele-

⁴³ *SU RSFSR*, 1918, nr.86, item 891 (boekenwinkels en bibliotheken); *SU RSFSR*, 1919, nr. 20, item 244, Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 19-21 (plaatst alle uitgeversactiviteiten onder controle van de Staatsuitgeverij); *SU RSFSR*, 1920, nr. 42, item 187, Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 13-14 (nationalisering van voorraden van boeken en andere drukwerken in privé-bezit of in bezit van coöperatieven en andere instellingen en organisaties behalve bibliotheken).

⁴⁴ *SU RSFSR*, 1919, nr. 44, items 433 en 440; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 21-25 (nationalisering van de theaters, centralisering van theaterproducties).

⁴⁵ *SU RSFSR*, 1918, nr.99, item 1020 (nationalisering van alle winkels en drukkerijen van partituren); *SU RSFSR*, 1919, nr.42, item 415 (nationalisering van alle winkels, ateliers e.d. die muziekinstrumenten, platendraaiers, platen enz. produceren, verhuren, verkopen, opslaan).

⁴⁶ *SU RSFSR*, 1919, nr.44, item 433 en nr.46, item 448; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 25-26, 26-28 (nationalisering en centralisering van foto- en filmindustrie). Zie ook BABITSKY / RIMBERG 267-268; LEYDA 142.

⁴⁷ *SU RSFSR*, 1917, nr.1, p.4; ORAKHELASHVILI, M.D. en SORINA, V.G. (ed.), *Dekrety Oktiabr'skoi Revoliutsii, I, Ot oktiabr'skogo perevorota do rospuska uchreditel'nogo sobraniia*, M., Partiinoe izd., 1933, 16-18. Zie ook MIRKIN-GEZEWITSCH 11-12.

⁴⁸ KENEZ 137; KUNZE 29-31; MIRKIN-GEZEWITSCH 11-12. Deze 'progressieve' wet heeft tot in 1990 op zich laten wachten, zie *infra*, nr.690 en 739.

⁴⁹ *SU RSFSR*, 1917, nr.2, 21; ORAKHELASHVILI, M.D. en SORINA, V.G. (ed.), *o.c.*, 48-55. Zie ook MIRKIN-GEZEWITSCH 14-15. Lenin hoopte hierdoor de financiële basis van de privé-kranten te ondermijnen, maar deze maatregel had nauwelijks effect: KENEZ 141.

genheden ⁵⁰, maar die zouden nauwelijks vier maanden stand houden ⁵¹. Het was echter vooral door de confiscatie van drukpersen en papier dat de bourgeoispers in moeilijkheden geraakte ⁵².

144. De nationalisering van gemeentelijke en privé-kunstverzamelingen ⁵³ en van de privé-archieven ⁵⁴, en de opening van musea ⁵⁵ beoogden een vrije toegang van het proletariaat tot de culturele verworvenheden van de 'kapitalistische cultuur' ⁵⁶. Van iconoclasme was geen sprake. Enkel monarchistische standbeelden zonder historische of artistieke waarde moesten uit het straatbeeld verdwijnen ⁵⁷ en vervangen worden door beelden van Europese revolutionairen, Russische radicalen en culturele werkers die 'progressief' geacht werden ⁵⁸.

145. Lenin wilde geen partij kiezen tussen verschillende, concurrerende artistieke stromingen ⁵⁹, maar maakte wel een uitzondering voor één beweging genaamd

⁵⁰ KENEZ 142.

⁵¹ MIRKIN-GEZEWITSCH 12-13.

⁵² KENEZ 141.

⁵³ *SU RSFSR*, 1918, nr.31, item 417, Duitse vertaling in DRENGENBERG, H.-J., *Die Sowjetische Politik auf dem Gebiet der Bildenden Kunst von 1917 bis 1934*, Berlijn, 1972, 344 (Museum van de Kunstacademie van Petrograd); *SU RSFSR*, 1918, nr.39, item 511, Duitse vertaling in DRENGENBERG, H.-J., o.c., 362-363, Nederlandse vertaling in LENIN 1976, 331-332, Franse vertaling in PALMIER 445 (Tret'iakovgalerij); *SU RSFSR*, 1918, nr. 82, item 851 (Shchukins galerij van Franse impressionisten); *SU RSFSR*, 1918, nr. 99, item 1011, Nederlandse vertaling in LENIN 1976, 337, Franse vertaling in PALMIER 445 (ikonencollectie en collectie van westerse schilderijen in bezit van Morozov I.A., Ostrukhov I.S., Morozov A.V.). Zie ook LEVITSKY 1982, 55.

⁵⁴ *SU RSFSR*, 1919, nr. 38, item 374; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 12 (opheffing van privé-eigendom op archieven van overleden Russische auteurs, waardoor het Volkscommissariaat voor Onderricht het recht van eerste publicatie verwierf van alle documenten gevonden in de onteigende archieven van overleden auteurs. Meer hierover bij SKRIPILEV, E.A., "Arkhnovoe delo v SSSR: proshloe i nastoiashchee", *SGiP*, 1990, nr.4, 39-40 en KORETSKII 31-32.

⁵⁵ Tegen einde 1918 waren 87 musea werkzaam (in vergelijking met 30 voor de Revolutie); tegen einde 1920 waren 550 oude landhuizen en 1000 privé-kunstcollecties geregistreerd: STITES, R., "Iconoclastic Currents in the Russian Revolution: Destroying and Preserving the Past", in GLEASON e.a. 17. Zie ook PALMIER 446-447.

⁵⁶ *Supra*, nr.138.

⁵⁷ "Over monumenten van de republiek", 12 april 1918, in LENIN 1976, 329-330.

⁵⁸ In de "Lijst van personen voor wie in Moskou en de andere steden van de RSFSR monumenten dienen te worden opgericht, voorgelegd aan de Raad van Volkscommissarissen door de afdeling schone kunsten van het Volkscommissariaat van Volksopvoeding" (LENIN 1976, 333-334) worden, naast Marx en Engels, o.m. vermeld: Spartacus, Brutus, Tolstoj, Dostoevskii, Musorgskii en Chopin. STITES, R., l.c., 18 merkt op dat de meeste van deze vroege monumenten in slecht materiaal gemaakt werden (plaster) en hierdoor snel weer verwijderd moesten worden.

⁵⁹ Lenin gaf toe dat hij sommige vormen van moderne kunst niet kon appreciëren, maar "niet onze mening over kunst is belangrijk ... Kunst behoort aan het volk; zij moet door [deze] massa's worden begrepen en geliefd ..." (TSETKIN, K., "Mijn herinneringen aan Lenin", in LENIN 1976, 366).

Proletkul't die in 1918 door o.m. zijn politieke opponent, Bogdanov, opgericht werd. Bogdanov geloofde in de noodzaak om cultureel-opvoedend werk als evenwaardig aan, en dus niet als afgeleid van economisch en politiek werk te beschouwen. *Proletkul't* verweet de CP geen cultureel programma te hebben, en eiste daarom dit domein voor zichzelf op, in volle autonomie ten aanzien van de Communistische Partij, met het oog op de onmiddellijke creatie van een proletarische cultuur ⁶⁰. Lenin verzette zich zowel tegen het doel van *Proletkul't* als tegen de autonomie die door de relatief succesrijke (en derhalve bedreigende) beweging opgeëist werd ⁶¹. Lenin zag de noodzaak voor het "bedenksel van een nieuwe proletarische cultuur" niet in ⁶² en stelde in 1920 voor om Proletkul't ondergeschikt te maken aan het Volkscommissariaat voor Onderricht (*Narkompros*) ⁶³.

146. De economische chaos in Rusland bij het begin van de jaren twintig dwong Lenin een strategische stap terug te zetten om het communistische bewind te redden. Hij riep de Nieuwe Economische Politiek uit, gericht op het beperkt toelaten van privé-ondernemingen en het aantrekken van buitenlands kapitaal om de productie weer op gang te krijgen ⁶⁴, zonder dat de "dictatuur van het proletariaat" de economische en ideologische controle uit handen liet glippen.

Door een decreet van 12 december 1921 ⁶⁵ werden privé- en coöperatieve uitgeverijen weer toegelaten, en mochten privé-personen ateliers, drukpersen, opslag- en kantoorruimte bezitten of huren en hun productie verkopen tegen marktprijzen. Toch bleef tijdens de NEP de privé-sector in de marge van de staatsuitgeverij (*Gosizdat*) functioneren, die door de overheid bevoordeligd werd door bijzondere opdrachten zoals de uitgave van de volledige werken van Lenin en een monopolie op het uitgeven van leerboeken ⁶⁶, door de vrijstelling van Gosizdat van betaling van belastingen ⁶⁷ en de

⁶⁰ Voor een uitgebreide studie over het ideeëngoed van Bogdanov en *Proletkul't*, zie SOCHOR.

⁶¹ HELLER / NEKRICH 158-159; ROPERT 337.

⁶² "Schets van een resolutie over proletarische cultuur", 8 oktober 1920, in LENIN 1976, 306.

⁶³ Ontwerp-resolutie "over de proletarische cultuur", in LENIN 1976, 307-308. Zie ook SCHAPIRO 349. In de daaropvolgende jaren verloor de beweging haar dynamiek en de laatste uitlopers ervan verdwenen in 1932 (SOCHOR 153-155). Over de oprichting en de eerste werkingsjaren van Narkompros, zie PALMIER 505 e.v.

⁶⁴ Tijdens de periode van het oorlogscommunisme was de productie van boeken en films dramatisch gedaald (BROOKS, J., "The Breakdown in Production and Distribution of Printed Material, 1917-1927", in GLEASON e.a. 152; BABITSKY / RIMBERG 66-67). Vele uitgeverijen van Russische boeken vestigden zich in het buitenland (*DA*, 1921, 60 en 143), terwijl de meeste filmmakers en acteurs naar de studio's in Odessa, en later naar Parijs, Berlijn en Hollywood vluchtten, en hierbij alles wat draagbaar was uit de Moskouse filmstudio's meenamen (LEYDA 111-120). Degenen die hoopten dat de revolutie wel zou overwaaien, begroeven hun films en uitrusting in de grond (TAYLOR, R., *The Politics of the Soviet Cinema 1917-1929*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979, 192). Schrijvers als Ivan Bunin, Aleksei Tolstoi en Il'ia Erenburg verlieten het land.

⁶⁵ *SU RSFSR*, 1921, nr. 80, item 685; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 16-17; Duitse vertaling in MIRKIN-GEZEWITSCH 57-58.

⁶⁶ *SU RSFSR*, 1921, nr.61, item 430; *SU RSFSR*, 1922, nr.22, item 231, Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 28.

mogelijkheid voor Gosizdat om de productie van de privé-uitgeverijen tegen groot-handelsprijzen op te kopen ⁶⁸. Bovendien bleven de privé-uitgeverijen onder sterke staatscontrole staan, doordat ze jaarlijks toelating moesten krijgen voor het verrichten van hun activiteiten. Het al dan niet verlenen van deze vergunning hing van een discretionaire beslissing van de regering af.

Ook in de filmindustrie was de grotere vrijheid voor privé-initiatief en de eruit volgende stijgende productie van langspeelfilms ⁶⁹ eerder een rookgordijn om de groeiende greep van staat en Communistische Partij op de filmindustrie te maskeren. Dit laatste gebeurde door stapsgewijze de politieke controle, het monopolie van filmverhuur, het exclusief recht om buitenlandse investeringen en leningen voor de sovjetfilmindustrie en het exclusief recht op filmexport en -import te verwerven, en uiteindelijk een groot deel van de productie in handen van *Sovkino* te geven, een vennootschap waarvan de staat meerderheidsaandeelhouder was.

147. Door het toelaten van privé-initiatief in de sector van de media en de kunst werd voor het sovjetbewind het invoeren van een preventieve, politiek-ideologische controle een absolute noodzaak ⁷⁰. Zoals LEVITSKY het formuleerde: "Ironically, NEP had paved the road to censorship" ⁷¹.

Het belangrijkste, maar zeker niet het enige ⁷² censuurorgaan was het Hoofdbestuur inzake literatuur en uitgeverijen, afgekort Glavlit (*Glavnoe upravlenie po delam literatury i izdatel'stv*), dat op 6 juni 1922 opgericht werd ⁷³. De impact van de censuur op de culturele productie was enorm ⁷⁴, wat aantoonde dat de controle van staat tijdens de

⁶⁷ PODGORNOVA, A.I., *Sovetskoe knigo-izdanie v 20 gody*, M., izd. Nauka, 1984, 51-52.

⁶⁸ MIRKIN-GEZEWITSCH 24.

⁶⁹ Het aantal langspeelfilms steeg van 11 in 1921 naar 157 in 1924: LEYDA 169. Bovendien werden vanaf 1923 massaal Amerikaanse films ingevoerd en verspreid. In de periode 1923-33 werden in de Sovjetunie 956 Amerikaanse films vertoond (GOLOVSKOY 132).

⁷⁰ Voor de revolutie had Lenin zich nooit uitgesproken voor censuur, omdat hij er zelf het slachtoffer van was (KENEZ 134-135), maar hij liet wel verstaan dat hij niets moest weten van de formele vrijheid van meningsuiting (*Supra*, nr.130).

⁷¹ LEVITSKY 1982, 56.

⁷² Voor een vollediger overzicht: FOX 1051-52, die ook de conflicten tussen deze verschillende organen en meningsgeschillen over het rigorisme van de censuur beklemt. Zie ook *infra*, nr.209 e.v.

⁷³ *SU RSFSR*, 1922, nr.40, item 461; Duitse vertaling in MIRKIN-GEZEWITSCH 53-55. Zie bv. ook HELLER / NEKRICH 158. *Infra*, nr.209.

⁷⁴ Zo werden in het derde kwartaal van 1923 één vierde van de publicaties van de privé-uitgeverijen door Glavlit gewijzigd of verboden (FOX 1054), terwijl Glavrepertkom - één van de machtigste takken van Glavlit, bevoegd voor de podiumkunsten, film, muziek en opnames - in het derde kwartaal van 1924 één op acht toneelstukken, één op zestien optredens en één op tien opnames verbood (FOX 1057). Maar vooral de film kreeg het hard te verduren: van sommige filmstudio's werden tot 22% van hun films verboden (FOX 1057), en de buitenlandse films, die in 1926 reeds 80% van alle vertoningen uitmaakten (BABITSKY / RIMBERG 67-68) werden in de sovjetfilmstudio's 'aangepast': ondertitels werden veranderd (bandieten werden zo klassevijanden, kapitalisten, of bankiers genoemd), scènes werden geschrapt of van plaats veranderd zodat het verhaal

NEP niet enkel op economisch gebied grotendeels gehandhaafd werd, maar op ideologisch gebied zelfs aanzienlijk versterkt werd.

148. De invoering van de censuur was slechts één methode om de door de crisisomstandigheden opgedrongen en vanuit marxistisch standpunt onorthodoxe liberalisering van het economisch beleid ideologisch te compenseren: de "culturele revolutie" was de tweede methode. Echter, ook al werd deze culturele revolutie uitgeroepen bij het begin van de NEP, het zou precies het nieuwe economische beleid zijn dat het goede verloop van de opvoedingscampagne op het Russisch platteland zou hinderen. Het wegvallen van de subsidies en de invoering van marktprijncipes betekenden een dramatische inkrimping van het aantal onderwijsinstellingen waardoor ook de alfabetiseringscampagne - ondanks de afgekondigde culturele revolutie - nagenoeg stil viel ⁷⁵.

§ 2. De culturele revolutie onder Stalin

2.1. De culturele revolutie als klassenoorlog: 1928-1932

149. In 1928 kondigde Stalin het Eerste Vijfjarenplan af, waarmee de politiek van gedwongen industrialisering en collectivisering van de landbouw ingezet werd. In dit nieuwe kader van zegeberichten over al dan niet echte wonderbaarlijke productietoenames in de zware industrie, vervolging van de rijke boeren (koelakken) en de NEP-mannen met miljoenen slachtoffers ⁷⁶, beginnende verheerlijking van de Grote Leider, enz. kreeg het begrip 'culturele revolutie' een heel andere en veel militantere betekenis dan door Lenin in zijn politieke testament bedoeld werd, met als methode de "klassenoorlog", en als doel de creatie van een proletarische intelligentsia en de opruiming van de laatste restanten van het oude regime ⁷⁷.

150. Op economisch en politiek vlak maakten de staat en de partij zich volledig meester van het culturele middenveld, door enerzijds de privé-uitgeverijen, -theaters en -filmstudio's definitief te sluiten, en anderzijds de censuur van Glavlit en Glavrepertkom te verstrengen ⁷⁸. In alle culturele sectoren werd een strikte centralisering doorgevoerd en verloren de culturele ondernemingen hun artistieke zelfstandigheid. Ook onbetrouwbare kunstuitingen uit het verleden werden geëlimineerd, bv. door de zuiveringen van verdachte literatuur in de bibliotheken ⁷⁹.

onbegrijpelijk werd. Gelukkig werden er programma's verkocht waarin de betekenis van de film uitgelegd werd (BABITSKY / RIMBERG 68-69). Nog in 1924 verbood Glavrepertkom de publieke uitvoering van de fox-trot (FOX 1058).

⁷⁵ ERLER 1978b, 40.

⁷⁶ Zie bv. ROPERT 361-364.

⁷⁷ FITZPATRICK 8.

⁷⁸ BABITSKY / RIMBERG 139.

⁷⁹ BARBER, J., "Working-Class Culture and Political Culture in the 1930s", in *The Culture of the Stalin Period*, GÜNTHER, H. (ed.), Londen, Macmillan, 1990, 7. In de collecties die overbleven domineerde de politieke literatuur duidelijk ten nadele van de fictie. De bibliothecarissen beschikten niet altijd over de juiste informatie of kunde om te bepalen welke literatuur gewenst was en

151. Inhoudelijk werd van kunst een mobilisatie- en organisatiefactor gemaakt, een militant wapen voor productiviteitsverhoging, voor enthousiasmering van de massa's voor nieuwe technieken, betere arbeidsprestaties, hogere productiecijfers, maar uiteraard ook voor het waarborgen van de politieke loyaliteit ⁸⁰. Nog veel sterker dan onder Lenin werd het culturele ondergeschikt gemaakt aan of zelfs opgeslorpt door economische en politieke doeleinden ⁸¹.

152. De radicalisering van de culturele revolutie werd evenwel het duidelijkst in de ommezwaai in de houding van het sovjetregime tegenover de bourgeoisspecialisten. De militante Russische Associatie van Proletarische Schrijvers (RAPP) verwierf een feitelijke ⁸² hegemonie op literair gebied en gebruikte die om een ware dictatuur uit te oefenen tegen schrijvers en critici die weigerden mee te bouwen aan het "literaire Magnitogorsk" ⁸³. RAPP verklaarde "de beschrijving van het vijfjarenplan en de daarin schuilende klassenstrijd" tot enig probleem van de Sovjetliteratuur ⁸⁴.

153. De alfabetiseringscampagne, waarvan op het 15e Partijcongres in 1929 vastgesteld werd dat ze niet het verhoopte succes had gekend ⁸⁵, wordt nu tot een ware

welke niet, en gebruikten dan ook eenvoudige criteria zoals publicatiejaar, coverdesign en titel. De ironie wil dat hierdoor in sommige bibliotheken alle werken van Marx, Engels, Plekhanov en zelfs die van Lenin en Krupskaja gepubliceerd voor 1930, samen met de boeken van Lev Tolstoj, Saltykov-Shchedrin, Poe, Maupassant en Shakespeare verwijderd werden.

⁸⁰ *Ibid.*, 6; ERLER 1978a, 22.

⁸¹ Zie bv. het Besluit van het CC van de VKP(b) van 15 augustus 1931 "over het uitgeverswerk": "een boek moet doortastend en actueel-politiek zijn, het moet de breedste massa's van opbouwers van het socialisme wapenen met de marxistisch-leninistische theorie en met technische productiekennis. Een boek moet een machtig middel van opvoeding, mobilisatie en organisatie van de massa rond de opdrachten van economische en culturele opbouw zijn ..." (*KPSS v rezoliutsiiakh*, V, 340) en de bellettrie "moet de heroiek van de socialistische bouw en klassenstrijd, de omvorming van de maatschappelijke verhoudingen en de groei van de nieuwe mensen - helden van de socialistische bouw, tot uitdrukking brengen." (*Ibid.*, 343). Vgl. ook in dezelfde zin het Besluit CC VKP(b) van 8 december 1931 "over de sovjetcinematografie", dat toch ook voorziet dat de film aan het streven van de arbeiders en de kolchozniki ("als bouwers van het socialisme") naar rust en ontspanning moet beantwoorden (*Ibid.*, 371).

⁸² RAPP claimde dat ze haar "dictatuur" ten aanzien van andersdenkende schrijvers in de naam van de Communistische Partij uitoefende. In werkelijkheid stond RAPP niet onder de controle van het Centraal Comité (FITZPATRICK 28-29), waardoor de CP haar neutraliteitspolitiek op artistiek gebied formeel handhaafde. Een eerdere poging van deze literaire militantengroep om officieel als enige door de CP goedgekeurde literaire stroming erkend te worden, was door een Resolutie van het CC van 18 juni 1925 afgewezen geworden (*Izvestiia Tsentral'nogo Komiteta*, 13 juli 1925, nr.25-26; KEMP-WELCH 26-34). KEMP-WELCH 71 interpreteert deze resolutie evenwel als een eerste stap in de richting van partij-interventie: de proletarische hegemonie wordt wel toegelaten, maar enkel voorzover 'vreedzame methoden' gebruikt worden. In elk geval bleef formeel deze resolutie ook van kracht in de periode van het eerste vijfjarenplan. Zie ook HELLER / NEKRICH 163-164.

⁸³ WAEGEMANS 252. Zie ook HELLER / NEKRICH 222-223; McCAULEY 87-88.

⁸⁴ WAEGEMANS 251-252.

⁸⁵ Nog 43% van alle mannen en 2/3 van de vrouwen waren analfabeet. Het plan om het land tegen de 10e verjaardag van de revolutie te alfabetiseren werd slechts voor 20% vervuld (*Piatnadsatyi s"ezd VKP(b). Stenograficheskii otchet*, II, M., 1962, 1213).

cultuurveldtocht (*kul'tpochod*). Er worden cultuurbrigades het land in gestuurd met onderwijstaken: hierbij ging het niet alleen om het aanleren van het alfabet, maar werd ook politieke basiskennis (*politgramota*), methodes van bedrijfsorganisatie en agrotechniek verspreid, en werd geholpen bij de oprichting van kolchozen ⁸⁶.

2.2. De scheppende unies en het socialistisch realisme

154. In 1932 wordt de culturele klassenoorlog weer afgeblazen door de verzoening van Stalin met de oude technische intelligentsia ⁸⁷ en keerde men terug naar het concept van culturele revolutie zoals het door Lenin verdedigd werd. Heel wat 'bourgeois'-intelligentsia herwonnen hun oude posities, de leiders van de culturele intelligentsia maakten weer deel uit van de hoogste sovjetelite ⁸⁸, traditionele artistieke instellingen zoals het Bolshoitheater verwierven opnieuw prioriteit.

155. Het is in deze periode dat één van de belangrijkste instrumenten van de latere cultuurpolitiek van de Sovjetleiding ontstaat: de scheppende unies (*tvorcheskie soiuzy*). Door een Besluit van het Centraal Comité VKP(b) "over de hervorming (*perestroika*) van literair-artistieke organisaties" van 23 april 1932 werd geheel onverwachts RAPP ontbonden ⁸⁹ en werd besloten "alle schrijvers die het platform van de Sovjetmacht ondersteunen en ernaar streven deel te nemen aan de socialistische opbouw, te verenigen in één unie van sovjetschrijvers met een communistische fractie erin" ⁹⁰. In 1934 werd in uitvoering van dit Besluit de Unie van Sovjetschrijvers opgericht ⁹¹. De Schrijversunie, en de andere scheppende unies die in navolging hiervan opgericht werden, waren, als monolithische structuren, machtige wapens om de auteurs en kunstenaars aan te moedigen in dezelfde richting te denken, hun werk voor kritiek voor te leggen aan collega's en indien nodig wijzigingen aan te brengen. Niet-lidmaatschap betekende voor een kunstenaar of auteur zoveel als de sociale dood ⁹². Uitstoting was dan ook een zeer zware sanctie, en dit zwaard van Damocles maakte dat de meeste schrijvers zich naar de richtlijnen van de unie schikten ⁹³.

156. De verschillende scheppende unies kregen als opdracht te waken over de toepas-

⁸⁶ ERLER 1978a, 22.

⁸⁷ FITZPATRICK 10-11 en 34-40.

⁸⁸ FITZPATRICK 37-38.

⁸⁹ HELLER / NEKRICH 223-224; KEMP-WELCH 114-116; SCHAPIRO 470.

⁹⁰ *Pravda*, 24 april 1932; KPSS v *rezoliutsiakh*, V, 407-408.

⁹¹ FITZPATRICK 35; HELLER / NEKRICH 225-226.

⁹² Over de materiële voordelen van het lidmaatschap bij één van de scheppende unies, zie *infra*, nr.227.

⁹³ *Infra*, nr.227.

sing van de 'socialistisch-realistische' artistieke methode ⁹⁴. Op het eerste Congres van de Schrijversunie in 1934 werd de volgende definitie van het socialistisch realisme gegeven: "Het socialistisch realisme, de basismethode van de Sovjetliteratuur en literaire kritiek, eist van de kunstenaar een waarheidsgetrouwe, historisch-concrete uitbeelding van de werkelijkheid in haar revolutionaire ontwikkeling. Daarnaast heeft de kunstenaar ook de taak de arbeiders ideologisch te vormen en op te voeden in de geest van het socialisme" ⁹⁵.

Het is nooit zover gekomen dat de kunsttheoretici van het socialistisch realisme concrete stijlkenmerken voorschreven. Zij concentreerden zich meer op abstracte definities zoals het soort politiek bewustzijn dat de kunst moest weerspiegelen en waarop haar succes of falen kon beoordeeld worden ⁹⁶. Schrijver en kunstenaars, de "ingenieurs van de menselijke ziel", waren nochtans niet vrij in de keuze van hun onderwerpen, aangezien zij de werkelijkheid moesten weergeven (*realisme*) zoals deze in wording was volgens een teleologisch imperatief (*socialistisch*) ⁹⁷, m.a.w. zoals deze zich in de communistische wereld-in-opbouw aandienende. Heroïsme en zelfopoffering waren noodzakelijke deugden om de strijd voor de idealen van de CP te voeren: de vrouwen op de tractor, de fabrieksarbeiders, de figuur van de positieve held (*polozhitel'nyi geroï*), en dit alles in een zeer optimistische en triomfantelijke sfeer, waarbij elk negatief, kritisch geluid taboe was. Psychologische conflicten die universele menselijke emoties betreffen, konden niet aan bod komen, tenzij ze actuele politieke problemen opriepen. De aandacht voor grote historische figuren als Ivan de Verschrikkelijke en Alexander Nevskii waren nauwelijks verdoken uitingen van de persoonlijkheidscultus rond Stalin ⁹⁸.

Het socialistisch realisme was extreem onstabiel van aard: het was niet één doctrine of één artistieke praktijk, maar wel een methode die een hele reeks verschillende artistieke

⁹⁴ Zie bv. de Statuten van de Schrijversunie, aangeh. KEMP-WELCH 168-171. De term 'socialistisch realisme' wordt toegeschreven aan Stalin zelf op basis van een terloops geuite zin tijdens een ontmoeting met schrijvers op 26 oktober 1932 ten huize van Gorkii. Ook anderen hebben nochtans de uitvinding van deze term opgeëist: *Ibid.*, 130-132. Over de verschillende interpretaties van het begrip, zie *Ibid.*, 142-151.

⁹⁵ Aangeh. door WAEGEMANS 254. Zie ook de triomfantelijke toespraak van Andrei Zhdanov (secretaris van de CP en Stalins toekomstige schoonzoon): "We moeten vooreerst het leven kennen om het waarheidsgetrouw, niet schools, levensloos of louter als 'objectieve realiteit' af te beelden: de werkelijkheid moet daarentegen afgebeeld worden in zijn revolutionaire ontwikkeling", aangeh. in ELLIOTT 5; BEZEMER 267-268.

⁹⁶ Referentiepunten waaraan kunstwerken, persartikelen, radioprogramma's e.d. op hun 'juistheid' getoetst konden worden, waren: *narodnost'* (de verstaanbaarheid van het werk voor het volk dat door de recente alfabetiseringscampagnes tot het nieuwe lezerspubliek was gaan horen, het gebruik van volkse elementen, eventueel de etnische oorsprong van het volk dat wordt afgebeeld of beschreven), *partinost'* (de centrale en leidinggevende rol van de CP in alle aspecten van het sovjetleven, het opvoeden van de arbeiders en boeren tot nieuwe sovjetmensen), *klassovost'* (het klassebewustzijn van de kunstenaar), *ideinost'* (de invoering van nieuwe denkwijzen en gewoontes nadat die door de CP goedgekeurd waren als de centrale inhoud van het werk) en *tipichnost'* (de afbeelding van de situaties of taferelen die 'typisch' zijn voor een socialistische samenleving): ELLIOTT 13.

⁹⁷ KEMP-WELCH 169.

⁹⁸ WAEGEMANS 254-255; ELLIOTT 13-17.

ke, kritische en wetenschappelijke praktijken kon legitimeren ⁹⁹. Deze onduidelijkheid maakte het voor de kunstenaars evenwel niet altijd gemakkelijk om zich in het algemeen klimaat van terreur te conformeren aan 'het socialistisch realisme'. Het was m.a.w. niet alleen een artistieke creatiemethode, maar evenzeer een methode om politieke campagnes te ondersteunen, of om onwillige kunstenaars in de pas te doen lopen, of uit de maatschappij te doen verwijderen ¹⁰⁰.

2.3. De terreur

157. Zoals hoger reeds vermeld werden de scheppende unies vanaf hun oprichting in 1934 een instrument van terreur tegen non-conformistische kunstenaars. De jaren dertig werden dan ook gekenmerkt door een uitgesproken conservatieve en repressieve politiek, ook in de culturele sector. Reeds vanaf 1932 begon de geleidelijke isolering van de avant-garde kunst (die door Lenin weliswaar niet geprezen, maar toch geduld werd ¹⁰¹). In 1936 werden op bevel van het in hetzelfde jaar opgerichte Comité voor Artistieke Aangelegenheden ¹⁰² alle werken die niet als uitstekende voorbeelden van socialistisch realisme werden beschouwd, uit de publieke collecties verwijderd. Ook de bibliotheken werden in 1935 opnieuw van alle literatuur van klassevijanden gezuiverd ¹⁰³.

158. De periode van de grote terreur (1936-39) richtte een enorme ravage aan in de culturele sfeer ¹⁰⁴. Andrei Zhdanov, partijsecretaris van Leningrad, voerde een campagne tegen het formalisme in de kunst in een reeks artikelen in het partijblad *Pravda*. Eerste doelwit was de opera van Dmitrii Shostakovich "Lady Macbeth van Mtsensk", die omschreven werd als "... onsovjetisch, ongezond, goedkoop, excentriek, toonloos en gauchistisch" ¹⁰⁵. Een ander artikel viel het werk van toneelschrijvers aan, en nog een artikel getiteld 'Over de kunstenaars-kladschilders' bestempelde de kinderboekillu-

⁹⁹ GULDBERG, J., "Socialist Realism as Institutional Practice: Observations on the Interpretation of the Works of Art of the Stalin Period", in *The Culture of the Stalin Period*, GÜNTHER, H. (ed.), Londen, Macmillan, 1990, 152.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 151. Deze politieke connotatie verklaart wellicht waarom door westerse kunsthistorici aan het 'socialistisch realisme' nauwelijks aandacht geschonken werd. Pas in 1992 werd de eerste overzichtstentoonstelling over het socialistisch realisme in Oxford en Brussel georganiseerd.

¹⁰¹ *Supra*, nr.145, noot 59.

¹⁰² Dit Comité kwam in de plaats van Narkompros, het Volkscommissariaat voor Onderricht, en was bevoegd voor het beheer van theaters, bioscopen, concerthallen, tentoonstellingscentra e.d., en werd al snel één van de belangrijkste controle-instrumenten van overheid en partij over alle kunsten: KEMP-WELCH 198.

¹⁰³ KEMP-WELCH 193-194.

¹⁰⁴ KEMP-WELCH 205-239.

¹⁰⁵ "Lawaai in plaats van muziek", *Pravda*, 28 januari 1936. De opera werd na twee jaar van overdonderend succes in Leningrad plots weer ingetrokken. De première van Shostakovich' Vierde symfonie werd afgelast. De componist schreef in 1937 onder zware druk zijn Vijfde symfonie, met als ondertitel: "Het antwoord van een sovjetkunstenaar op gerechtvaardigde kritiek". Als bij wonder ontsnapte de componist aan de dood: SEAMAN, G., "Russian music", in BROWN / KASER / SMITH 250-251.

straties van Vladimir Lebedev als 'bourgeoisformalisme' ¹⁰⁶. Andere kunstvormen zoals de architectuur volgden ¹⁰⁷. Ook de filmsector werd in de jaren 1937-38 hard aangepakt. Veel studiopersoneel werd terechtgesteld of verbannen ¹⁰⁸.

In de jaren dertig slaagde Stalin erin met een uitgebreid partijapparaat, via de schepende unies en met een waar terreurbewind bijna volledige controle te verwerven over het intellectuele leven in de Sovjetunie ¹⁰⁹. Ideologische afwijkingen werden zwaar bestraft, het administratief beheer van de culturele sector werd sterk gecentraliseerd, de culturele sector verloor volledig haar autonomie.

159. Tragisch genoeg bracht precies de Tweede Wereldoorlog een zekere ontspanning met zich mee ¹¹⁰. De grote kunstinstututen ¹¹¹, uitgeverijen en filmstudio's en hun personeel werden op enkele dagen tijds naar Centraal-Azië geëvacueerd ¹¹². De aandacht ging volledig naar de oorlog zodat ook de censuur verslaptte ¹¹³.

160. Na de Tweede Wereldoorlog werd de ideologische controle weer veel strakker ¹¹⁴. In de zgn. *Zhdanovshchina*-periode ¹¹⁵ onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog ondernam de sovjetoverheid de meest overtuigende poging om totale controle te krijgen op het culturele leven in Rusland. In een reeks besluiten van het Centraal Comité van de CPSU tussen 1946 en 1948 en toespraken van Andrei Zhdanov werd geëist dat een einde gesteld zou worden aan de ideologische laksheid ¹¹⁶. Zo werden sovjetschrijvers aangevallen wegens hun ideologische leegheid, politieke onverschilligheid, aanhang

¹⁰⁶ ELLIOTT 12.

¹⁰⁷ KEMP-WELCH 199-202. De CP begon zich actief in te laten met stedenbouw: zie het gemeenschappelijk Besluit van de Raad van Volkscommissarissen en het CC VKP(b) van 10 juli 1935 "over het algemeen plan van reconstructie van de stad Moskou", *KPSS v rezoliutsiiakh*, VI, 241-253.

¹⁰⁸ Een veel besproken geval deed zich in 1938 voor toen de filmstudio *Lenfil'm* het scenario 'De grote burger' moest verfilmen, een eerbetuiging aan de in 1934 vermoorde secretaris van het Leningradse CP-Comité, Kirov. De hele partijorganisatie van de betrokken filmstudio werd gearresteerd door de geheime politie wegens hun verzet tegen de officiële versie van de moord (waarvan velen vermoedden dat Stalin zelf het bevel hiertoe gegeven had), vele leden van het CP-Comité van Leningrad werden neergeschoten en al het administratief personeel van de studio's werd gearresteerd als vijanden van het volk (BABITSKY / RIMBERG 76-77; LEYDA 344-345).

¹⁰⁹ SCHAPIRO 468-469.

¹¹⁰ BEZEMER 313.

¹¹¹ CULLERNE BOWN 23-25.

¹¹² BABITSKY / RIMBERG 179-180 en 242.

¹¹³ McCAULEY 119; BABITSKY / RIMBERG 181.

¹¹⁴ BABITSKY / RIMBERG 183.

¹¹⁵ Deze periode wordt genoemd naar Andrei Zhdanov, de toenmalige partijsecretaris van Leningrad.

¹¹⁶ BEZEMER 313-314; HELLER / NEKRICH 406-408.

van *l'art pour l'art* ¹¹⁷, werd aan de theaters verweten te veel toneelstukken van buitenlandse auteurs op hun repertoire te plaatsen, wat neerkwam op een poging om "het bewustzijn van het sovjetvolk te vergiftigen met een vijandige ideologie en de overblijfselen van het kapitalisme in het bewustzijn en het leven te doen herleven" ¹¹⁸, werden filmmakers ervoor gewaarschuwd geen vals, vertekend beeld van het sovjetvolk te maken ¹¹⁹ en de componisten kregen het verwijt van "formalisme" en "antinationalisme" over hun hoofd ¹²⁰.

161. Het effect van deze campagne was dramatisch. Wat aan vrijheid voor auteurs en kunstenaars overgebleven was na de afkondiging van het socialistisch realisme als enige acceptabele artistieke methode, werd door de Besluiten van 1946-48 volledig vernietigd. Naast de verplichte "nummers" uit de vooroorlogse periode (de goede morele kwaliteiten van de bevolking, het enthousiasme voor de socialistische opbouw, patriotisme, de strijd tegen de restanten van het kapitalisme) kwamen nu ook de ideologische oorlog tegen de flikflooiërij met de westerse burgerlijke cultuur, het ontmaskeren van kapitalistische (vooral Amerikaanse) oorlogsstokers en brutaal chauvinisme in kunst en literatuur aan bod ¹²¹. Bijna alle intellectuelen en kunstenaars werden aangeklaagd, uit hun scheppende unie gezet, gedwongen om hun activiteiten te beperken. Anders dan in de jaren dertig ontsnapten de geblameerde intellectuelen over het algemeen aan

¹¹⁷ Zie bv. het Besluit van 14 augustus 1946 "Over de tijdschriften '*Zvezda*' en '*Leningrad*' ", *Partiinaja Zhizn*, 1946, nr.1, 59-61. De schrijver Mikhail Zoshchenko (auteur van "De avonturen van een aap", een satire over een aap die uit de zoo ontsnapt, maar er na kennismaking met het sovjetleven terugkeert omdat hij in zijn kooi vrijer kan ademen) werd verweten enkel te schrijven over eigen psychologische problemen in plaats van heroïsche oorlogsverhalen te maken, terwijl de poëzie van Anna Akhmatova als leeg en ideeënloos, doordrongen van pessimisme, ons volk wezensvreemd, decadent en schadelijk voor onze jeugd bestempeld werd. Zie McCaULEY 144; PALMIER 106-110; SCHAPIRO 534-535; WAEGEMANS 304-305; WERTH 357. Zoshchenko werd uit de Schrijversunie gestoten en moest van vertalingen leven: hij stierf gebroken en geïsoleerd in 1958 (WAEGEMANS 236). Anna Akhmatova werd gedurende de rest van de Stalinperiode doodgezwegen.

¹¹⁸ Besluit van 26 augustus 1946 "over het repertorium van dramatische theaters en over maatregelen die genomen moeten worden voor hun verbetering", *Bol'shevik*, 1946, nr.16, 45-49; McCAULEY 144-145.

¹¹⁹ Besluit van 4 september 1946 "over de film 'Een groot leven' ", *Bol'shevik*, 1946, nr.16, 50-53. Zie bv. ook WERTH 357-358. Genoemde film van regisseur Lukov werd verboden, maar ook andere films werden bekritiseerd. Zoals het tweede deel van Eisensteins "Ivan de Verschrikkelijke", omdat de regisseur de geheime politie van de tsaren, de *oprishnina*, voorstelde als een gedegeneerde bende vergelijkbaar met de Amerikaanse Ku-Klux-Klan, en Ivan de Verschrikkelijke als een karakterloos persoon met een zwakke wil, een soort van Hamlet. Dit beeld behaagde Stalin niet, die immers graag een parallel gezien had tussen de succesvolle veroveringstochten van tsaar Ivan IV en de overwinning van Stalin op de nazi's. Zie hierover: UHLENBRUCH, B., "The Annexation of History: Eisenstein and the Ivan Grozny Cult of the 1940s", in *The Culture of the Stalin Period*, GÜNTHER, H. (ed.), Londen, Macmillan, 1990, 266-287.

¹²⁰ Besluit CC van 10 februari 1948, aangeh. McCAULEY 145-146. Zie ook BABITSKY / RIMBERG 188-189; WERTH 358-359. Voorwerp van kritiek waren o.m. Shostakovich, Prokof'ev (die naar het Plenum van de Componistenunie een berouwbrief schreef: HELLER / NEKRICH 408) en Khachaturian. Een opera van de Georgiër Muradeli werd gekraakt omdat geen enkele aria ervan in het geheugen bleef hangen. De opera was volgens Zhdanov gekenmerkt door disharmonie, dissonantie, kortom het was een kakafonie.

¹²¹ BABITSKY/RIMBERG 190; WAEGEMANS 304-307.

arrestatie en veroordeling tot de kampen ¹²².

162. Volgens de getuigenis van Khrushchev in 1956 verdwenen tijdens de gehele Stalinperiode meer dan 600 schrijvers in de kampen ¹²³. Vele auteurs werden geëxecuteerd (Isaak Babel', Pavel Florenskii, Vsevolod Meyerhold, Boris Pil'niak), anderen kwamen van ontbering om in de kampen (Ossip Mandel'shtam), nog anderen konden ternauwernood aan de dood ontsnappen, maar werden gedurende jaren monddood gemaakt door een publicatieverbod (Anna Akhmatova, Mikhail Bulgakov) ¹²⁴. Na de uittocht van culturele werkers in de jaren na de Revolutie was dit de tweede golf van massaal verlies aan artistiek talent in de Sovjetunie.

§ 3. De dooi onder Khrushchev

163. Het overlijden van Stalin in maart 1953 bracht een zekere ontspanning in de sovjetsamenleving. Dit had een onmiddellijke weerslag op de culturele productie. In 1954 verscheen een novelle van Il'ia Erenburg met als titel 'De dooi' (*Ottepel'*) over de zoektocht van het menselijk hart naar warmte ¹²⁵, een boek dat zijn naam zou geven aan de periode van relatief liberalisme onder Khrushchev ¹²⁶. In 1956 zette Khrushchev de destalinisatie in met een aanklacht tegen de personencultus rond Stalin en de excessen van de terreur. Een deel van de slachtoffers van de terreur werd gerehabiliteerd ¹²⁷, in strafkampen opgesloten auteurs werden vrijgelaten en een aantal werken van auteurs die onder Stalin doodgezwegen werden, mochten voor het eerst gepubliceerd worden ¹²⁸. De aandacht voor de culturele sector en de artistieke intelligentsia nam onder Khrushchev duidelijk toe ¹²⁹.

¹²² WERTH 358-359.

¹²³ WAEGEMANS 265.

¹²⁴ Over het tragische lot van deze en andere schrijvers, zie CHENTALINSKI, V., *La parole ressuscitée. Dans les archives littéraires du K.G.B.*, Parijs, Robert Laffont, 1993, 462p.

¹²⁵ WAEGEMANS 327.

¹²⁶ Deze periode had overigens evenzeer 'De Lente' genoemd kunnen worden, naar een gelijknamig schilderij van ARKADI PLASTOV dat vertoond werd op een tentoonstelling van de Verenigde Unie in 1954-55. Het toont een jonge vrouw die naakt geknield zit in een lichte sneeuwbuï in maart, op een open binnenplaats, waar zij haar dochter aan het aankleden is na een bad. Deze interpretatie van een naaktfiguur als een op zich staand voorwerp, zonder ideologische ondergrond was een nieuw statement in de na-oorlogse sovjetkunst. Het schilderij was destemee van betekenis, omdat het in Moskou verscheen en van de hand kwam van de winnaar van een Stalinprijs, een officieel erkende meester van schilderijen die het leven op de collectieve boerderij verheerlijkten. SIDOROV 30-32.

¹²⁷ DITTRICH, Z.R. en VAN GOUDOEVER, A.P., *De Sovjet-Unie na 1953*, Utrecht, HES uitgevers, 1986, 47-50.

¹²⁸ WAEGEMANS 326.

¹²⁹ Typisch voor de grotere aandacht die cultuur kreeg, was het feit dat de culturele sector in de vijfjarenplannen van de CP voor het eerst in 1956 niet meer op de vroeger gebruikelijke laatste plaats behandeld werd, en bovendien ook meer dan enkele regels aandacht kreeg: KPSS v

164. Ook in de kunsttheorie trad een zekere destalinisatie op, doordat de speelruimte voor interpretatie van het begrip "socialistisch realisme" ruimer werd. Op de eerste twee Congressen van de Kunstenaars in 1957 en 1963 werd nog wel lippendienst betuigd aan het socialistisch realisme om de illusie van continuïteit in de Sovjetkunst sedert 1932 levendig te houden ¹³⁰, maar er was geen sprake meer van een werkbare, geloofwaardige theorie: zonder zijn leidinggevende ingenieur was het socialistisch realisme als kunstopvatting ten dode opgeschreven ¹³¹.

Integendeel zelfs, het cultuur- en kunstbeleid van Stalin werd bekritiseerd. De werken van beeldende kunst uit de Stalinperiode werden op het oprichtingscongres van de Unie van Sovjetkunstenaars in 1957 bekritiseerd ¹³² wegens hun *illiustrativnost'* of *fotografiinost'*, of wegens de glanzende (d.i. overdreven harmonieuze) kijk die ze op de werkelijkheid gaven (*lakirovat' deistvitel'nost'*). In de muzieksector werden de in 1936 in de *Pravda* verschenen antiformalistische artikelen en de Zhdanov-Besluiten uit de periode 1946-48 weer herroepen ¹³³. Hoogtepunt van de liberaliseringspolitiek in de literatuur was ongetwijfeld de publicatie, in november 1962, van "Een dag in het leven van Ivan Denisovich" van de hand van de toen nog onbekende Alexander Solzhenitsyn, een verhaal over een dag van een gevangene in een sovjetstrafkamp ¹³⁴. In de architectuur werd een einde gemaakt aan de overladen en monumentale Stalinstijl in de architectuur (de zgn. suikertaarten) ¹³⁵.

165. Eén van de meest typische aandachtspunten in het cultuurbeleid van Khrushchev was de aanmoediging van overheidswege van het georganiseerde volksinitiatief, de amateurkunstenaars en de participatie van de hele bevolking in creatieve culturele activiteiten. Hiertoe werd het netwerk van culturele instellingen en 'Huizen van Cultuur' sterk uitgebreid ¹³⁶. Volgens Khrushchev was de staat niet langer een dictatuur van het proletariaat, maar was het de "staat van heel het volk" (*obshchenarodnoe gosudarstvo*) geworden. Het socialisme was in de USSR bereikt, de maatschappij bestond niet langer uit antagonistische klassen, de staat was de uitdrukking van de wil van het

rezoliutsiiakh, IX, 73-74.

¹³⁰ Zie ook het Partijprogramma van 1961: "In de kunst van het socialistisch realisme, gebaseerd op de principes van *narodnost'* en *partiinost'* wordt gedurfde vernieuwing in de artistieke uitdrukking van het leven gecombineerd met het gebruik en de ontwikkeling van alle progressieve tradities van de wereldcultuur", in *KPSS v rezoliutsiiakh*, X, 177.

¹³¹ ELLIOTT 17.

¹³² SIDOROV 34.

¹³³ Besluit van het CC van 28 mei 1958 "over het verbeteren van de fouten die gemaakt werden in de beoordeling van de activiteiten van bepaalde talentvolle componisten", aangeh. door SIDOROV 34; WERTH 423-424.

¹³⁴ *Novyi Mir*, 1962, nr.11.

¹³⁵ Gemeenschappelijk Besluit van het Centraal Comité en van de Raad van Ministers USSR van 4 november 1955 "over de verwijdering van de buitensporigheden in projecten en constructies", aangeh. door ROUSSELOT, H., "Moscou: problèmes d'une capitale", *le courrier des pays de l'Est*, oktober 1991, 46-47, 64.

¹³⁶ WHITE 36-37.

hele volk en diende de belangen van de maatschappij ¹³⁷. Khrushchev bereidde de komst van het communisme en het hierbij horende afsterven van de staat tegen 1980 voor door geleidelijk een aantal staatsfuncties over te dragen naar maatschappelijke organen ¹³⁸, ook in de culturele sector: heel wat culturele staatsclubs werden overgedragen aan de vakbonden, zonder evenwel enige intentie om de *partij*controle op te geven of ideologische diversiteit goed te keuren. De leidinggevende rol van de CP werd inderdaad op geen enkel moment in vraag gesteld ¹³⁹.

166. Meteen is het duidelijk dat destalinisatie niet de erkenning van vrijheid van schepping in westerse zin impliceerde. Het hoger geciteerde Besluit over de architectuur ¹⁴⁰ en de afschaffing van het Stalinistische monumentalisme laat dit duidelijk zien door op dirigistische wijze voor te schrijven dat colonnades, portieken, marmer en alle nutteloze franjes bij de constructie van gebouwen verboden werden. Voortaan zou enkel nog in serie gebouwd worden: het Instituut voor de studies van de woningbouw werkte een dertigtal type-plannen uit voor de hele Sovjetunie, van de architect werd geen enkele creativiteit verwacht.

Talrijke conflicten tussen overheid en individuele auteurs en kunstenaars toonden de grenzen van de "Dooi" aan ¹⁴¹. Nog steeds werden auteurs en kunstenaars door de overheid vervolgd, zij het dat deze vervolgingen wel een veel minder gewelddadig karakter hadden dan onder Stalin ¹⁴².

167. Van meer structurele aard was de groeiende bezorgdheid over de populariteit van westerse cultuurproducten, zoals jazz en moderne dans. Daarom kon er geen vreedzame coëxistentie zijn op het gebied van ideologie: "er is een accuut, wereldwijd conflict

¹³⁷ CASIER 41-42; GORLÉ e.a. 218-219.

¹³⁸ GORLÉ e.a. 219-220; SCHAPIRO 607. Deze overdracht van staatsfuncties van staatsorganen naar niet-statelijke maatschappelijke organisaties was alleen betekenisvol, als men de fictie van de onafhankelijkheid van deze organisaties aanvaardde: HILL, R.J., "State and Ideology", in *Khrushchev and Khrushchevism*, McCAULEY, M. (ed.), Londen, Macmillan Press, 1987, 50.

¹³⁹ LAVIGNE / LAVIGNE 37; WHITE 38-39.

¹⁴⁰ *Supra*, nr.164, noot 135.

¹⁴¹ Het meest bekende geval in de literatuur betreft de lastercampagne die tegen Boris Pasternak opgezet werd nadat zijn door sovjetuitgeverijen geweigerde "Dokter Zhivago" in vertaling in Italië gepubliceerd werd. De schrijver werd uit de Schrijversunie gestoten, moest de Nobelprijs voor literatuur in 1958 weigeren onder bedreiging van uitwijzing uit het land, en werd gedwongen een brief van berouw te publiceren in de *Pravda* van 6 november 1958. Zie BEZEMER 343-344; HELLER / NEKRICH 480-481; McCAULEY 194; SIDOROV 36; WAEGEMANS 328 en 365-368; WERTH 484-485. In 1962 veroordeelde Khrushchev een aantal tentoongestelde (niet-figuratieve) werken van sovjetkunstenaars welke in de jaren twintig als "formalistisch" bestempeld werden, als "bourgeois modernisme" en "abstractionisme" ("een ezel met zijn staart kan het beter"). Dit was meteen het teken dat de vorst opnieuw ingetreden was, met nog meer spijtbrieven die onder dwang naar kranten gestuurd werden, en nog meer mensen die uit de scheppende unies gesloten werden of in lastercampagnes aangevallen werden (BEZEMER 344; SIDOROV 36). Voor andere voorbeelden van repressie, zie HELLER / NEKRICH 489-490.

¹⁴² In plaats van executie en opsluiting in strafkampen deden de interne verbanningen en de interneringen in psychiatrische instellingen hun intrede: HELLER / NEKRICH 489-490; SCHAPIRO 575.

van twee onverzoenbare ideologieën: de socialistische en de bourgeoisideologie" ¹⁴³. Cultuurpaleizen moesten aan deze strijd deelnemen door bv. de superioriteit te tonen van realistische boven abstracte kunst. Een aanbevolen methode was het organiseren van tentoonstellingen van beide kunststromingen: de bezoekers zouden instinctief de westerse schilderijen ridiculiseren en verwerpen. Niet-politiek entertainment werd verworpen ¹⁴⁴.

§ 4. De stagnatie en sclerose onder Brezhnev, Andropov en Chernenko

168. Brezhnev meende dat de overdracht van staatsfuncties van staatsorganen naar sociale organisaties welke door zijn voortvarende voorganger op touw gezet was, geen groot succes was, en bovendien op een betwistbare filosofie berustte ¹⁴⁵. Het einddoel van het communisme werd verder voor zich uit geschoven, de langdurige overgangperiode waarin de Sovjetunie zich bevond, werd vanaf het begin van de jaren zeventig de fase van het ontwikkelde (*razvitoi*) of rijpe socialisme (*zrelyi sotsializm*) genoemd ¹⁴⁶.

169. Het ideologische opvoedingswerk dat via een uitgebreid net van 'cultuurpaleizen' georganiseerd werd, moest volgens Brezhnev geprofessionaliseerd worden, en dus niet meer in hoofdzaak door vrijwilligers verricht worden ¹⁴⁷. Dit betekende concreet dat de macht van de ministeries, inclusief het Ministerie van Cultuur, weer hersteld werd. Brezhnev betrouwde meer zijn bureaucratie dan het enthousiasme van vrijwilligers.

170. De relatief liberale cultuurpolitiek van Khrushchev werd ook ten aanzien van individuele, niet-conformistische auteurs teruggedroefd. De klassieke repressievormen waren de veroordelingen tot werkkamp (Siniavskii en Daniel' tot resp. zeven en vijf jaar werkkamp, 1966) ¹⁴⁸, uitstoting uit de Schrijversunie en gedwongen emigratie (Iosif Brodskii, 1972 en Solzhenitsyn, 1974) ¹⁴⁹, afdwongen spijtbetuigingen in de sov-

¹⁴³ Uitspraak van Khrushchev in *Sovetskaia Kul'tura*, 8 maart 1963, p.3.

¹⁴⁴ WHITE 37.

¹⁴⁵ WHITE 38-39.

¹⁴⁶ CASIER 43-44.

¹⁴⁷ WHITE 39.

¹⁴⁸ Het ging om het eerste openbare politieke proces na Stalin (HELLER / NEKRICH 509). Uit een document dat in 1992 in de archieven van het Centraal Comité gevonden werd, blijkt hoe zeker het Centraal Comité zich voelde betreffende de uitkomst van het show-proces tegen beide auteurs: aan de grote kranten werd de opdracht gegeven dagelijks verslagen van reporters uit de rechtszaal en TASS-berichten te publiceren, terwijl de andere kranten alleen deze laatste mochten publiceren. Het persagentschap Novosti en de KGB moesten volgens dit document artikels over het proces voor het buitenland voorbereiden. Zie *Moscow News*, 1992, nr.28, p.7. Het proces tegen beide auteurs was om twee redenen uniek: de beklaagden ontkenden schuld en verdedigden zich, en in de Sovjetunie zelf rees voor het eerst openlijk protest tegen een politiek proces: BEZEMER 373-374; WERTH 482.

¹⁴⁹ BEZEMER 376-377; McCAULEY 228. Solzhenitsyn kreeg in 1970 de Nobelprijs voor literatuur. In 1973-75 verscheen in Parijs zijn befaamde *Gulag Archipel*. Brodskii ontving in 1987 eveneens de Nobelprijs voor literatuur.

jetpers waarin schrijvers zich dissociëren van de publicatie van hun werk in het Westen ¹⁵⁰, vernietiging door bulldozers van een openluchttentoonstelling van niet-officiële kunstenaars in het Sokolnikipark van Moskou in 1974 ¹⁵¹, ontneming van sovjetburgerschap aan kunstenaars die naar het buitenland vluchtten (Rostropovich, Liubimov) ¹⁵², en de uitoefening van preventieve censuur die het voor sommige auteurs gedurende vele jaren onmogelijk maakte om ook maar iets te publiceren.

171. Afgezien van het terugschroeven van de vernieuwingen van Khrushchev stond het cultureel beleid van Brezhnev, Andropov en Chernenko volledig in het teken van het status quo met de onbetwiste leidinggevende rol van de CPSU, de scheppende unies als handige instrumenten ter conformering van de artistieke intelligentsia, een sporadische maar niet erg geloofwaardige verwijzing naar het socialistisch realisme ¹⁵³, en de toepassing van de methodes uit de administratieve bevelsconomie op de culturele sectoren. Brezhnev had een rotsvast geloof in de mogelijkheid om maatschappelijke problemen op te lossen door bureaucratische maatregelen en administratieve reorganisaties. Hoogtepunt van deze herstructureringen moet in 1973-74 gesitueerd worden, wanneer de taken van verscheidene cultuuradministraties geherdefinieerd werden (het Staatscomité voor cinematografie Goskino, het Staatscomité inzake uitgeverijen, drukkerijen en de boekenhandel Goskomizdat) of nieuwe instellingen opgericht werden (het auteursagentschap VAAP).

172. Toch baarden twee moeilijk te controleren fenomenen de CPSU grote zorgen: de individuele moed van dissidente schrijvers die via de samizdat ("zelf-uitgeven") hun "eigenzinnige" ideeën verspreidden enerzijds, en de gewijzigde ontspanningsgewoontes van de massa anderzijds.

173. De *samizdat* betekende voor het eerst een echte alternatieve, zij het zeer primitieve, verspreidingsmethode voor werken die voor het regime onaanvaardbaar waren. De auteur gaf een exemplaar van zijn manuscript aan een vriend te lezen, die tikte het over in zo'n 5 à 6 exemplaren (met carbonpapier), die deze exemplaren dan weer doorgaf via het zgn. kettingbriefsysteem ¹⁵⁴. Een alternatief was het naar het buitenland smokkelen van een manuscript, waar het door een uitgeverij op de markt gebracht werd (de zgn. *tamizdat*, daarginds uitgeven). Groot voordeel hiervan was het feit dat de auteur bekend geraakte in het Westen en hierdoor vaak een al te repressief optreden van de sovjetoverheid kon voorkomen, dat exemplaren van dit werk terug naar de Sovjetunie

¹⁵⁰ DEWHIRST M., "Soviet Russian Literature and Literary Policy", in *The Soviet Union Since the Fall of Khrushchev*, Londen, Macmillan Press, 1978, 184-185.

¹⁵¹ HELLER / NEKRICH 565.

¹⁵² WERTH 483.

¹⁵³ "Wij zijn voor een begripsvolle houding tegenover het artistieke zoeken, voor de volle ontwikkeling van de individuele gaven en talenten, voor de veelvuldigheid en rijkdom van vormen en stijlen, die op basis van de methode van het socialistisch realisme uitgewerkt worden" (L.I.BRESHNEW, *Auf dem Wege Lenins*, III, 319). In 1984 roept CHERNENKO op tot een terugkeer naar het socialistisch realisme ("Utverzhdai' pravdu zhizni, vysokie idealy sotsializma", *Izvestiia*, 26 september 1984, p.1-2; PITTMAN 667; VAN DEN BOOGAARD, R., "Tsjernenko beveelt terugkeer naar cultuurbeleid van socialistisch realisme", *NRC Handelsblad*, 26 september 1989.

¹⁵⁴ DEWHIRST 182; FELDBRUGGE 1975, 17-18; WAEGEMANS 329-330.

gesmokkeld werden waar ze een tweede leven konden leiden ¹⁵⁵, en het feit dat door de publicatie in het Westen het werk internationale auteursrechtelijke bescherming genoot in de Berner Unie ¹⁵⁶. Tenslotte was er in de muziek het fenomeen van de *magnitizdat*, het opnemen, verveelvoudigen en verspreiden van lichte muziek van amateurgroepen, maar ook van protestzangers op geluidscassettes ¹⁵⁷. De *magnitizdat* ontwikkelde zich, in tegenstelling tot de *samizdat*, als een echte grootschalige schaduwindustrie, met landelijke distributienetwerken ¹⁵⁸.

Samizdat en *tamizdat* (in mindere mate ook *magnitizdat*) waren de geliefkoosde instrumenten voor de opposanten van het communistische regime om hun opinies over o.m. de mensenrechten en de rechtsstaat te verspreiden. De dissidentenbeweging ontstond in het midden van de jaren zestig en verkreeg - ondanks haar beperkte omvang ¹⁵⁹ - vooral in het midden van de jaren zeventig naar aanleiding van de ondertekening, ook door de Sovjetunie, van de Slotakte van Helsinki van de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) ruime weerklank in het buitenland, maar ook in het binnenland door hun kettingbriefpublicaties of via buitenlandse zenders die uitzendingen in verschillende nationale talen van de USSR verzorgden ¹⁶⁰. In de tweede helft van de jaren zeventig slaagde het bewind erin nagenoeg de hele beweging in gevangenissen, psychiatrische instellingen of afgelegen verbanningsoorden "weg te stoppen" ¹⁶¹.

174. De groeiende westerse invloed op de ontspanningsgewoontes van de jeugd en de individualisering van het vrijetijdsgebruik van de bevolking ¹⁶² dwongen de overheid tot een reactie. De 'cultuurpaleizen' poogden de jeugd opnieuw aan te trekken door het ideologische op de achtergrond te duwen en westerse culturele consumptietendenzen aan bod te laten komen: jazz- en popmuziek, discotheken. Dit is tekenend voor het geleidelijke, sluimerende verlies aan controle van de overheid op het doen en laten van de sovjetburger: de instrumentele benadering op kunst en cultuur die 'noden' wilde

¹⁵⁵ WAEGEMANS 330.

¹⁵⁶ Art.3 (1) b BC.

¹⁵⁷ FELDBRUGGE 1975, 4 en 16.

¹⁵⁸ NIJENHUIS 42.

¹⁵⁹ Het ging om hooguit enkele honderden intellectuelen, waarvan de bekendste Sakharov, Solzhenitsyn, Amalrik, Grigorenko en Bukovskii waren.

¹⁶⁰ *Voice of America* en *Radio Free Europe / Radio Liberty*. De ontvangst van deze zenders werd geregeld door stoorzenders onmogelijk gemaakt.

¹⁶¹ CASIER 153.

¹⁶² Vanaf de jaren 1960 verwierven steeds meer families een individuele flat en een eigen televisietoestel en bandopnemer. Het aantal TV-toestellen groeide van 400 in 1940, naar 4,8 miljoen in 1960 tot 64,3 miljoen in 1979. Terwijl in het midden van de jaren vijftig de TV-uitzendingen alleen in Moskou en Leningrad bekeken konden worden, werd einde jaren zeventig nagenoeg het hele grondgebied van de Sovjetunie bereikt (STELMAKH, V.D., *Books and the Mass Media: Modes of Interaction in the USSR*, Parijs, UNESCO, 1982, 8). Volgens onderzoek op het einde van de jaren zeventig waren er in de steden 90 radiotoestellen en 89 TV-toestellen per 100 families; op het platteland bedroegen die cijfers resp. 72 en 67 (*Ibid.*, 11).

dicteren, werd steeds minder efficiënt ¹⁶³. Wegens de populariteit van de popmuziek en de belangrijke inkomsten voortvloeiend uit de discotheken moesten deze nieuwe fenomenen wel getolereerd worden, waardoor alvast in de sector van de lichte muziek zich een zekere de-ideologisering voordeed.

175. Tijdens de jaren zeventig uit de onrust van de CP zich in letterlijk dozijnen resoluties over ideologische en andere kwesties in nagenoeg alle takken van de culturele sector ¹⁶⁴, maar ook het Ministerie van Cultuur, de Komsomol, de vakbonden enz. lieten zich niet onbetuigd ¹⁶⁵. De gerontocratie in partij, staat en scheppende unies kon evenwel geen afdoend antwoord bieden op de nieuwe uitdagingen en volstond met het herhalen dat kunst en cultuur machtige ideologische wapens waren, die derhalve een strikte controle behoeften ¹⁶⁶. Zoals zovele zaken in Brezhnev's, Andropov's en Chernenko's Rusland waren de machines van het kunstbedrijf versleten en vielen uiteindelijk stil. Niet voor niets werd dit de periode van de stagnatie (*zastoï*) genoemd.

Afdeling 2. De juridische positie van de CPSU in de Sovjetunie

176. In deze afdeling schetsen we kort hoe de ideologisch als axioma geponeerde leidinggevende rol van de CPSU in juridische normen vastgelegd werd.

177. Wanneer Lenin aan het marxisme de leidinggevende rol van een voorhoedepartij toevoegde ¹⁶⁷, moest dit als legitimering dienen voor het machtsmonopolie dat de CP in de feiten verworven had, nadat Lenin de grondwetgevende vergadering waarin de bolsjewieken slechts een minderheid waren, ontbonden had ¹⁶⁸. Deze alleenheerschappij werd nog versterkt op het Tiende Partijcongres in 1922 door de beteugeling

¹⁶³ WHITE 155.

¹⁶⁴ Zie bv. Besluit CC CPSU van 21 april 1972 "over de literair-artistieke kritiek", *KPSS v rezoliutsiiakh*, XII, 170-173; Besluit CC CPSU van 2 augustus 1972 "over maatregelen voor de verdere ontwikkeling van de sovjetcinematografie", *KPSS v rezoliutsiiakh*, XII, 263-268; Besluit CC CPSU van 8 mei 1974 "over de verhoging van de rol van de bibliotheken in de communistische opvoeding van de arbeiders en de wetenschappelijk-technische vooruitgang", *KPSS v rezoliutsiiakh*, XII, 418-423; Besluit CC CPSU van 29 januari 1975 "over artistieke volksambachten", *KPSS v rezoliutsiiakh*, XII, 498-502; Besluit CC CPSU van 12 oktober 1976 "over het werk met de scheppende jeugd", *KPSS v rezoliutsiiakh*, XIII, 137-140; Gemeenschappelijk Besluit CC CPSU en Raad van Ministers USSR van 10 november 1977 "over maatregelen inzake de verdere verbetering van de culturele diensten voor de landbouwbevolking", *KPSS v rezoliutsiiakh*, XIII, 218-214; Besluit CC CPSU van 28 maart 1978 "over maatregelen voor de verdere ontwikkeling van de zelfstandige artistieke creativiteit", *KPSS v rezoliutsiiakh*, XIII, 253-256; enz.

¹⁶⁵ Over het 'probleem' van de discotheken alleen al verschenen verschillende regelingen: zie WHITE 40.

¹⁶⁶ "De oplossing van het probleem van de muziek van jongelui moet vertrekken van het principe dat geen enkel ensemble buiten het toezichtsveld van specialisten en het algemene publiek mogen blijven" (*Trud*, 31 januari 1985, 3).

¹⁶⁷ *Supra*, nr.131 e.v.

¹⁶⁸ BEZEMER 229; SCHAPIRO 183; VAN CAENEGEM 254.

van de vakbonden en het verbod van fractievorming binnen de Partij. Hierdoor werd naast de dictatuur van de Partij over de maatschappij ook de dictatuur van het partijbestuur over de partij gevestigd ¹⁶⁹.

178. Het partijmonopolie was bijgevolg meer een feitelijke dan een juridische aangelegenheid. In de Grondwet van 1936 ¹⁷⁰ werd de CP voor het eerst vermeld, in het kader van de verenigingsvrijheid ¹⁷¹. Pas 60 jaar na de Oktoberrevolutie, in de G.W. van 7 oktober 1977 ¹⁷², kwam de werkelijke maatschappelijke en politieke positie van de Communistische Partij helemaal op de voorgrond in een afzonderlijk artikel 6, dat als volgt luidde:

"De Communistische Partij van de Sovjetunie is de leidinggevende en sturende kracht van de Sovjetmaatschappij, de kern van haar politiek systeem en van de staats- en maatschappelijke organisaties. De CPSU bestaat voor het volk en dient het volk.

Gewapend met de marxistisch-leninistische leer, bepaalt de Communistische Partij het algemene ontwikkelingsperspectief van de maatschappij, de koers van de binnenlandse en buitenlandse politiek van de USSR, leidt zij de grote schepende activiteit van het Sovjetvolk en verleent zij een planmatig, wetenschappelijk gefundeerd karakter aan zijn strijd voor de overwinning van het communisme.

Alle partijorganisaties handelen binnen het kader van de Grondwet van de USSR."

De formulering van de rol van de CPSU was nu veel duidelijker én breder dan in de Stalin-G.W. ¹⁷³ en omvatte twee elementen ¹⁷⁴: enerzijds was de CPSU de kern van het politiek stelsel en bepaalde zij de koers van het binnenlands en buitenlands beleid; anderzijds was zij de leidinggevende en sturende kracht van de hele sovjetmaatschappij, waarvan ze het algemene ontwikkelingsperspectief bepaalde.

179. Het feit dat de CPSU de kern van het politiek stelsel genoemd werd, die de koers van het staatsbeleid bepaalde, heeft bij een aantal westerse juristen de vraag doen

¹⁶⁹ BEZEMER 239-240; SCHAPIRO 213-216; VAN CAENEGEM 255.

¹⁷⁰ Decreet 5 december 1936 van het buitengewone VIIIe Congres van de USSR, *Izvestiia TsIK SSSR i VTsIK*, 6 december 1936.

¹⁷¹ Art.126 G.W. 1936: "... terwijl de actiefste en meest bewuste burgers uit de arbeidersklasse, de arbeidende boerenstand en de creatieve intelligentsia zich vrijwillig in de Communistische Partij van de Sovjetunie verenigen, die de voorhoede van de werkende mensen is in hun strijd voor de opbouw van de communistische maatschappij, en de leidende kern van alle, zowel maatschappelijke als statelijke, organisaties van de werkende mensen vormt." Ook in art.141 al.2 G.W. 1936 werd de CP vermeld als een organisatie die de bevoegdheid heeft om kandidaten voor te dragen voor de verkiezingen van de Opperste Sovjet.

¹⁷² VVS SSSR, 1977, nr.41, item 617.

¹⁷³ GORLÉ 1978, 110.

¹⁷⁴ MEISSNER, B., in FINCKE, I, 163-164.

ontstaan of de CPSU zelf geen staatsorgaan was ¹⁷⁵. De officiële sovjettheorie hield evenwel voor dat de deelname van de CPSU aan het besluitvormingsproces enkel onrechtstreeks gebeurde: alleen de partijleden, en niet de staatsorganen, waren krachtens de Partijstatuten gebonden aan de partijrichtlijnen, maar van de partijleden die zitting hadden in collegiale organen (sovjets, ministerraad) werd wel verwacht dat ze door hun overtuigingskracht de partijstandpunten zouden verdedigen en doordrukken ¹⁷⁶. De uitoefening door de CPSU van staatsfuncties (de zgn. *podmena*, vervanging) werd zowel in de Partijstatuten ¹⁷⁷ als in ettelijke Partijresoluties ¹⁷⁸ als ideologisch onjuist verworpen.

180. Deze officiële theorie negeerde natuurlijk de werkelijkheid dat het primaat van de politiek boven het recht gold ¹⁷⁹, en de staatsorganen *politiek* gebonden waren aan de partijdirectieven. De staatsorganen als apparaat hadden enkel een instrumentele betekenis ¹⁸⁰, alle staatsfuncties werden in meerdere of mindere mate, door de CP beheerst ¹⁸¹. Op individueel vlak lieten vele staatsfunctionarissen hun werk over aan de vaak hoger gekwalificeerde partijfunctionarissen om zo zeker te zijn niets verkeerd te doen ¹⁸². Bij heel belangrijke beslissingen kon de politieke macht van de CP gejuridiseerd worden, door de uitvaardiging van gezamenlijke besluiten van het Centraal Comité CPSU samen met de Raad van Ministers die hierdoor tegelijk juridische kracht

¹⁷⁵ MEISSNER beschouwde de CPSU als een staatsorgaan en wel als hoogste staatsmacht, omdat ze de drager van de soevereiniteit was (MEISSNER, B., "The power structure and the capacity for change in communist one-party states: theory of state and constitutional law", in LOEBER 1986, 31). LOEBER zag tussen de CP en de staatscomités zowel gelijkenissen (bv. beide hadden specifieke bevoegdheden, hadden een netwerk van ondergeschikte agentschappen en vrijwilligers) als verschilpunten (de opdracht van de Partij, nl. de politieke leiding, was ruimer dan de specifieke opdrachten van de staatscomités, de CP was niet ondergeschikt aan de hoogste staatsorganen, en de CP had het recht een ethos te cultiveren) (LOEBER, D.A., "On the Status of the CPSU within the Soviet legal system", in SIMONS / WHITE 8-13). FELDBRUGGE daarentegen achtte deze verschillen veel decisiever dan de twijfelachtige gelijkenissen, en besloot tot een *sui generis*-karakter (FELDBRUGGE, F.J.M., "The status of law under communist party rule", in LOEBER 1986, 14).

¹⁷⁶ VAN DEN BERG 1991, 738-739.

¹⁷⁷ Art.42 Partijstatuut 1961: "De partijorganisaties vervangen geen Sovjet-, vakbonds-, coöperatieve en andere maatschappelijke organisaties van de werkers en laten geen vermenging van partij- en andere organen en geen onnodig parallellisme in het werk toe", in *Grondwet van de Unie van Socialistische Sovjet-Republieken. Statuut van de Communistische Partij*, Alphen aan de Rijn, H.D. Tjeenk Willink, 1978, 98-99.

¹⁷⁸ LOEBER, D.A., "On the Status of the CPSU within the Soviet legal system", in SIMONS / WHITE 10.

¹⁷⁹ BRUNNER, G. in FINCKE, I, 58.

¹⁸⁰ MEISSNER, B. in FINCKE, I, 163-164; GINSBURGS / POMORSKI 16.

¹⁸¹ MEISSNER, B., in FINCKE, I, 170-177. Deze auteur noemt de Statuten van de CPSU zelfs het kernstuk van de materiële grondwet (MEISSNER, B., in FINCKE, I, 165 en MEISSNER, B. "Veränderungen im Parteistatut und in der Rechtsstellung der KPdSU", in BARRY 156), terwijl MAURACH 18-19 het partijrecht 'das innere Staatsrecht' noemde, terwijl het grondwettelijk recht 'das äussere Staatsrecht' genoemd werd.

¹⁸² SMITH, G.B., "Guidance by the communist party of state administrative agencies in the USSR", in LOEBER 1986, 181-182.

en politiek gewicht hadden ¹⁸³, maar veel vaker hield de CP zich formeel-juridisch op de achtergrond.

Afdeling 3. De CPSU in de culturele sector

181. Als sturende kracht in de culturele ontwikkeling van de sovjetsamenleving bepaalde de CP het culturele beleid in de USSR. Deze sturing kon verschillende vormen aannemen: door vanuit een externe positie normatief op te treden ten aanzien van staatsorganen, staatsondernemingen, media, culturele instellingen, maatschappelijke organisaties enz; door intern alle beslissingen in de genoemde organen te beïnvloeden via de daarin aanwezige partijleden; en door zelf actief deel te nemen in de culturele sector als uitgever ¹⁸⁴.

§ 1. Externe ideologische leidinggeving

182. De algemene lijnen van de cultuurpolitiek van de CP werden vastgelegd in het Partijprogramma ¹⁸⁵. Dit Partijprogramma werd op de vijfjaarlijkse Partijcongressen geactualiseerd door middel van perspectiefplannen, die o.m. ook op de sociaal-culturele opbouw konden betrekking hebben ¹⁸⁶. De richtlijnen die de Partij hierin gaf, hadden bijna altijd betrekking op het verbeteren van de materieel-technische basis van de culturele sector: de uitbreiding van het netwerk van bibliotheken, filmzalen, theaters, culturele instellingen, het verbeteren van de uitrusting van de drukkerijen, de distributie van drukwerken enz. ¹⁸⁷.

Partijprogramma en vijfjaarlijkse perspectiefplannen volstonden evenwel niet om op actuele problemen te reageren. Daarom werkten de partijorganen voortdurend maatre-

¹⁸³ FELDBRUGGE 1993, 117; VAN DEN BERG, G.P., "Publication of Party and Government Decisions in the USSR: A Note", *Rev. Soc. L.*, 1976, 112. I.v.m. het auteursrecht, zie *supra*, nr.58.

¹⁸⁴ HAVLICEK 22-25 deelde de ideologische leiding eveneens in drie vormen op: (1) de bepaling van ideologische lange-termijn objectieven in resoluties van partijcongressen, partijconferenties, Politburo, Centraal Comité of Partijsecretariaat (zoals "strijd tegen het revisionisme", "versterking van de beweging voor de vrede" enz.); (2) concrete richtlijnen op korte termijn over de inhoud, d.i. het opleggen van campagnes in de media, terugkerend (bv 7 november) of eenmalig (bv. n.a.v. het bezoek van de president van de USA); en (3) dagelijkse operationele leiding van de media, waarbij partijleden rechtstreeks interveniëren in het redactionele werk om te zeggen welk artikel wel en welk niet geschreven moest worden.

¹⁸⁵ Bv. Partijprogramma van 1919: *KPSS v Rezoliutsiiakh*, II, 77, 82-83; het Partijprogramma van 1961: *KPSS v Rezoliutsiiakh*, X, 176-178, 180.

¹⁸⁶ MEISSNER, B., in FINCKE, I, 171, nr 43.

¹⁸⁷ Bv. de Partijrichtlijnen voor het derde vijfjarenplan van ontwikkeling van de economie van de USSR (1938-1942), *KPSS v Rezoliutsiiakh*, VII, 76; voor het vijfde vijfjarenplan (1951-1955), *KPSS v Rezoliutsiiakh*, VIII, 281-283; voor het zesde vijfjarenplan (1956-60), *KPSS v Rezoliutsiiakh*, IX, 73-74; voor de volgende vijfjarenplannen (die in de documenten van CPSU niet meer genummerd worden): 1966-70, *KPSS v Rezoliutsiiakh*, XI, 66; 1971-75, *KPSS v Rezoliutsiiakh*, XII, 81; 1976-1980, *KPSS v Rezoliutsiiakh*, XIII, 71-72; 1981-85 en ook de periode tot 1990, *KPSS v Rezoliutsiiakh*, XIV, 90-91.

gelen uit inzake de vervolmaking van de organisatie en de activiteit van culturele instellingen, bevoegde ministeries en staatscomités, en maatschappelijke organisaties¹⁸⁸. Dit vertaalde zich in een massa aan partijresoluties en -besluiten die betrekking hadden op de culturele sector en de media¹⁸⁹, bv. over het werk met de scheppende jeugd¹⁹⁰, de verbetering van productie en verspreiding van de regionale kranten¹⁹¹, de aanmoediging van ambachtelijke¹⁹² en zelfstandige artistieke creativiteit¹⁹³ enz. Ook belangrijke reorganisaties in de staatsorganen bevoegd voor cultuur werden aangekondigd via partijresoluties¹⁹⁴. De CP liet zich ook in met de oprichting van de scheppende unies¹⁹⁵, hun interne organisatie¹⁹⁶ en de rol die zij en de door hen uitgegeven tijdschriften moesten spelen bij de propaganda voor het socialistisch realisme¹⁹⁷.

In deze veelheid aan partijresoluties en -besluiten werd duidelijk hoe ruim de bevoegdheidsbepaling van art.6 G.W. ten gunste van de CPSU ("bepaalt het algemeen perspectief van de ontwikkeling van de maatschappij") wel was.

¹⁸⁸ MEL'NIKOV / SILIVANCHIK 46-47.

¹⁸⁹ Ter informering van de partijwerkers werd regelmatig een verzamelwerk van partijbeslissingen (en ook regeringsbeslissingen) uitgegeven, de zgn. *Spravochnik partiinogo rabotnika*: zie BARRY, D.D., "The *Spravochnik partiinogo rabotnika* as a source of party law", in LOEBER 1986, 37-52.

¹⁹⁰ Besluit CC CPSU van 12 oktober 1976 "over het werk met de scheppende jeugd", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, XIII, 137-140.

¹⁹¹ Besluit CC VKP(b) 20 augustus 1940 "over de streekkranten", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, VII, 175-177; Besluit CC VKP(b) 24 januari 1952 "over maatregelen ter verbetering van de streekkranten", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, VIII, 255; Besluit CC CPSU 16 maart 1984 "over de verdere verbetering van de activiteit van de streek- en de stadskranten", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, XIV, 501.

¹⁹² Besluit CC CPSU 29 januari 1975 "over de volksartistieke bedrijven", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, XII, 498-502.

¹⁹³ Besluit CC CPSU 28 maart 1978 "over maatregelen inzake de verdere ontwikkeling van de zelfstandige artistieke creativiteit", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, XIII, 253-256.

¹⁹⁴ *Inzake de filmindustrie*: Besluit CC VKP(b) 8 december 1931 "over de sovjetcinematografie", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, V, 370-374; Besluit CC CPSU 2 augustus 1972 "over maatregelen inzake de verdere ontwikkeling van de sovjetcinematografie", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, XII, 263-268. *Inzake het uitgeverswezen*: Besluit CC VKP(b) 15 augustus 1931 "over het uitgeverswerk", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, V, 339-348; Besluit CC VKP(b) 5 oktober 1946 "over het werk van OGIZ RSFSR", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, VIII, 71-74. *Inzake radio*: Besluit CC VKP(b) 16 januari 1933 "over het AI-Unie Radiocomité", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, VI, 34-35; Besluit CC VKP(b) 25 januari 1947 "over maatregelen inzake de verbetering van de centrale radiouitzendingen", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, VIII, 94-97.

¹⁹⁵ Besluit CC VKP(b) 23 april 1932 "over de *perestroika* van de literair-artistieke organisaties", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, V, 407-408. *Supra*, nr.155.

¹⁹⁶ Besluit CC VKP(b) 2 december 1940 "over de literaire kritiek en bibliografie", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, VII, 181-184 (liqueert de afdeling 'literaire critici' bij de Schrijversunie).

¹⁹⁷ Besluit CC CPSU 23 juli 1982 "over de scheppende banden van de literair-artistieke tijdschriften met de praktijk van de communistische opbouw", *KPSS v Rezoliutsiiakh*, XIV, 355-358.

§ 2. Interne deelname aan besluitvorming

183. Eén van de belangrijkste instrumenten in het leiden van de culturele processen was de primaire partijorganisatie (PPO) ¹⁹⁸. Ze wordt gevormd op de arbeidsplaats (o.m. in culturele instellingen, staatsorganen, ondernemingen), wanneer er tenminste drie partijleden werkten ¹⁹⁹. Deze PPO's hadden ruime opvoedings-, organisatorische en controlebevoegdheden ²⁰⁰. In de ondernemingen, culturele instellingen e.a. hadden ze het recht de werkzaamheden van de administratie te controleren, terwijl ze in de ministeries en staatscomités controle uitoefenden op het werk van het bestuursapparaat met betrekking tot de uitvoering van de richtlijnen van partij en regering, en de naleving van de sovjetwetten ²⁰¹. Administratieve tekortkomingen werden door de PPO's aan hogere partijinstanties gerapporteerd.

In de uitgeverijen zaten er partijvertegenwoordigers in de editoriale raad, was er een voortdurende interactie tussen het bestuur en de PPO, en dan vooral haar partijsecretaris, die het werk, de vervulling van het plan, de personeelsaanwerving enz. controleerde ²⁰². De partijsecretaris van de uitgeverij was niet aan de directeur van de uitgeverij ondergeschikt, maar wel aan de lokale partijsecretaris. De belangrijkste posten in uitgeverijen kwamen voor op de nomenklaturalijst en waren bijgevolg voorbehouden voor partijleden.

Het was niet anders in de filmstudio's. De belangrijkste man daar was niet de directeur (die overigens meestal wel partijlid was en deze post gekregen had omwille van zijn loyauteit, niet omwille van zijn bekwaamheid), maar wel de partijsecretaris van de PPO van de filmstudio. Hij had een beslissende stem in alle artistieke, ideologische en administratieve aangelegenheden: de directeur voerde uit wat de partijsecretaris zei ²⁰³.

184. Het is duidelijk dat het gevoel van alomtegenwoordigheid van de Communistische Partij in belangrijke mate veroorzaakt werd door de aanwezigheid van de primaire partijorganisaties op de werkplaats. Hun invloed, dicht bij de bron van de culturele beslissingsmacht (de cultuuradministraties) en de exploitatie van cultuurproducten (theaters, filmstudio's, uitgeverijen, kranten) was zeer groot. Ze hadden het recht van autoritaire inmenging in het beheer van de culturele sector ²⁰⁴.

¹⁹⁸ Deze term komt voor het eerst voor in de Partijstatuten van 1934; voordien werd van 'partijcellen' gesproken: SIMONS, W.B., "Introduction", in SIMONS / WHITE 401.

¹⁹⁹ Art.53 Statuut van de CPSU van 1961 (met latere wijzigingen in 1966 en 1971), in *Grondwet van de Unie van Socialistische Sovjet-Republieken. Statuut van de Communistische Partij*, Alphen aan de Rijn, H.D. Tjeenk Willink, 1978, 102.

²⁰⁰ Art. 59-60 Statuut van de CPSU 1961.

²⁰¹ Art.60 Statuut van de CPSU 1961.

²⁰² WALKER 22-24.

²⁰³ BABITSKY / RIMBERG 73-75.

²⁰⁴ MEL'NIKOV / SILIVANCHIK 48.

§ 3. De CPSU als actieve deelnemer van het culturele middenveld

185. De CP nam ook zelf actief deel aan het culturele verkeer. Ze bezat de grote centrale uitgeverijen *Pravda* en *Politizdat* (*Izdatel'stvo politicheskoi literatury*) en 78 lokale uitgeverijen. De meeste van hun uitgaven waren kranten, tijdschriften en partijliteratuur, maar *Politizdat* was ook een grote boekenuitgeverij die vanaf 1976 het exclusieve recht kreeg om alle tekstboeken voor hoger en secundair onderwijs over de geschiedenis van de Partij, het Marxisme-Leninisme, politieke economie en wetenschappelijk communisme uit te geven ²⁰⁵. De winsten van haar uitgeverijen maakten ongeveer één derde van de inkomsten van de partij uit ²⁰⁶.

De partijuitgeverijen werden langs vele wegen bevoordeligd. Zo waren alle bibliotheken verplicht de boeken van bekende politieke figuren te kopen, was elk partijlid verplicht een abonnement op de *Pravda* te nemen, en de partijleden van de universiteiten, onderzoeksinstituten e.d. moesten bovendien een abonnement op het tijdschrift *Kommunist* nemen ²⁰⁷. Ook fiscaal genoten ze van gunstmaatregelen ²⁰⁸. De aanwezigheid van de PPO's in de papierfabrieken, drukkerijen en boekenwinkels zorgden er tevens voor dat de uitgaven van de partijuitgeverijen sneller geproduceerd en in de winkels verdeeld werden.

Afdeling 4. Conclusie van Hoofdstuk I

186. Marx had het Lenin niet eenvoudig gemaakt: hij had geen systematische theorie over cultuur uitgewerkt, rekende op het spontaan ontwaken van de massa's om zich in een revolutie te emanciperen, verwachtte de revolutie in een sterk geïndustrialiseerd land en behield het stilzwijgen over het lot van de bourgeoiscultuur na de revolutie. Lenin zocht en vond een pragmatische oplossing: hij verving de arbeidersklasse door een voorhoedepartij van de meest bewuste proletariërs, legitimeerde de proletarische machtsgreep in een niet-proletarisch land door na de revolutie een culturele revolutie op het Russische platteland in gang te zetten, en sloot uit noodzaak een bondgenootschap met de oude bourgeoisintelligentsia.

De uitvinding van het concept van een voorhoedepartij, gekoppeld aan het verbod van fractievorming binnen die partij, vormde de sleutel voor meer dan zeven decennia totalitair regime in de Sovjetunie. De greep van de avant-garde van het proletariaat op de samenleving betrof zowel de economische productieverhoudingen als de erop gebouwde suprastructuur. Nationalisering van de economie en monopolisering van de politiek waren, gemengd, het tovermiddel, de Communistische Partij de tovenaars.

²⁰⁵ *Biulleten' Ministerstva vysshego i srednego spetsial'nogo obrazovaniia SSSR*, 1975, nr.12, 33, aangeh. WALKER 25.

²⁰⁶ WALKER 25.

²⁰⁷ IOFFE, O.S., "The CPSU and the juridical person", in LOEBER 1986, 127-148.

²⁰⁸ LOEBER, D.A., "On the status of the CPSU and higher state agencies in soviet financial law", in *Soviet Law after Stalin*, II, *Soviet Institutions and the Administration of Law*, BARRY, D.D. (ed.), in *Law in Eastern Europe*, nr.20, Alphen aan den Rijn, Sijthoff & Noordhoff, 1979, 108-109.

Aan het artistieke leven werd geen enkele autonomie toegekend, alles was politiek in de USSR, ook cultuur en kunst. De CP vaardigde richtlijnen uit over het hele doen en laten van de culturele sector, was alomtegenwoordig in de cultuuradministraties en bij de cultuurproducenten, nam op geprivilegeerde wijze zelf als cultuurproducent deel aan het cultuurleven en maakte via terreur, de invoering van het door de overheid op willekeurige wijze te interpreteren socialistisch realisme, en de creatie van de scheppende unies de bestaanszekerheid van auteurs en kunstenaars volledig afhankelijk van hun loyaliteit ten aanzien van het regime.

HOOFDSTUK II. GRONDRECHTEN EN DE VRIJHEID VAN ARTISTIEKE SCHEPPING IN DE SOVJETUNIE

Afdeling 0. Inleiding

187. De eerste pijler onder de totalitaire machtsaanspraak van de CP was politiek van aard. De Communistische Partij was immers de leiding- en richtinggevende kracht van de sovjetmaatschappij en de kern van haar politiek bestel ¹. Door haar inzicht in de wetenschappelijke theorie van het marxisme-leninisme kon ze elke levenssfeer oriënteren in richting van de - volgens de historische wetmatigheden noodzakelijke en onvermijdelijke - opbouw van de communistische samenleving. Deze visie had een determinerende invloed op de verhouding tussen staat en individu, een verhouding die het duidelijkst naar voor komt in de problematiek van de mensenrechten.

In dit Hoofdstuk schetsen we eerst de hoofdlijnen van de sovjetopvatting over de mensenrechten (afd.1), waarna we de voor de culturele sector bijzonder belangrijke vrijheden van het woord en de persvrijheid (afd.2) en de vrijheid van artistieke schepping en andere culturele rechten (afd.3) zullen behandelen.

Afdeling 1. Grondrechten volgens de marxistisch-leninistische theorie en de grondwettelijke praktijk van de Sovjetunie

§ 1. Van uitbuiting tot emancipatie

188. Uitgangspunt van de marxistisch-leninistische opvatting over de rechten en vrijheden van de mens is de kritiek op het liberalistisch-individualistisch mensbeeld en vrijheidsconcept. In het kapitalistische maatschappijmodel streeft de mens voortdurend zijn eigenbelang na, los van enige consideratie over de belangen van medemens of samenleving. Elke mens kan in een totale vrijheid doen en laten wat hij wil, een principe dat zijn juridisch orgelpunt vindt in het privé-eigendomsrecht ². Deze vrijheid geniet de mens, *elke mens*, louter en alleen omwille van zijn mens-zijn, door de geboorte.

Volgens het marxisme mist dit beeld elke realiteitszin. De werkelijkheid toont aan dat in het kapitalistisch systeem de rechten en vrijheden van de mens weliswaar *formeel* aan iedereen worden toegekend, maar *reëel* slechts door de heersende klasse kunnen uitgeoefend worden ³. Het is de bourgeoisie die de idee van volledige vrijheid lanceert, omdat die inderdaad, wegens de privé-eigendom van de productiemiddelen, in haar belang is. Het recht in het algemeen, en de theorie van de rechten van de mens in het bijzonder zijn daarom een machtsinstrument in de handen van de heersende klasse ⁴. Het proletariaat daarentegen dat zijn arbeid, dus zichzelf, moest verkopen aan de

¹ Art.6 G.W. 1977.

² VAN GENUGTEN 1990, 46.

³ FELDBRUGGE 1993, 216.

⁴ VAN GENUGTEN 1990, 45; FELDBRUGGE 1993, 216.

eigenaars van de productiemiddelen, was het slachtoffer van het ieder-voor-zichzelf-mensbeeld dat aan de grondslag ligt van de liberale opvatting over de mensenrechten.

189. Als de individuele vrijheid van de arbeider tot verknechting leidt, dan zal de collectieve vrijheid als klasse tot economische, sociale, culturele en uiteindelijk ook politieke emancipatie van het proletariaat leiden. Uitgangspunt is dan niet meer de egoïstische voor zich zelf zorgende mens, maar de collectivistische mens die vrijwillig zijn eigen belang ondergeschikt maakt aan het welzijn van de samenleving. De enige weg hiertoe is de opheffing van de privé-eigendom door de nationalisering van de productiemiddelen. Alleen na de bevrijding van het proletariaat *als klasse* uit de economische uitbuiting worden de nodige economische en sociale voorwaarden gecreëerd waarbinnen de rechten en vrijheden van het proletariaat en uiteindelijk van iedereen gerealiseerd kunnen worden ⁵.

§ 2. Consequenties van het collectivistische mensbeeld op de opvattingen inzake rechten en vrijheden van de mens

190. De ideologische premisse dat de vrijheid van het individu voortvloeit uit de bevrijding van de proletarische klasse uit haar economische afhankelijkheid heeft heel wat consequenties op het gebied van de mensenrechten.

191. Vooreerst betekent dit dat de grondrechten slechts een afgeleide betekenis hebben ⁶, in die zin dat de materiële omstandigheden bestaan en inhoud van de vrijheden en rechten bepalen volgens het marxistische schema van onderbouw - bovenbouw ⁷. Aangezien de materiële condities doorheen de geschiedenis veranderen, wijzigen zich ook de rechten en de vrijheden van de mens. Zij zijn m.a.w. sterk contextgebonden en historisch bepaald, dus zeker niet universeel ⁸.

De materiële maatschappelijke verhoudingen en de eruit resulterende geestelijke maatschappelijke verhoudingen ontwikkelen zich volgens een wetmatigheid die alleen door de Communistische Partij doorgrond kan worden. Is zij immers niet als voorhoede van het proletariaat in het bezit van de *wetenschappelijke* theorie van het marxisme-leninisme? Het is dus uiteindelijk de Communistische Partij die kan bepalen welk niveau van mensenrechten aan de burgers kan toegekend worden, rekening houdend met het bereikte punt van materiële ontwikkeling. De mensenrechten kunnen in de marxistisch-leninistische visie bijgevolg zeker niet aangeboren zijn, ze bestaan slechts in de mate

⁵ RECHETOV, Y., "Socialist concept of Human Rights", in *De rechten van de mens in de internationale betrekkingen*, BOSSUYT, M. en VANDENBERGHE, Y. (ed.), Antwerpen, UIA, 1979, 36.

⁶ WESTEN, K., in FINCKE, I, 485, nr.7.

⁷ GORLÉ 1978, 126.

⁸ VAN GENUGTEN W.J.M., "Oost en West, van kempiaan naar partner", *AA*, 1992, 335-336. Vgl. GINSBURGS / POMORSKI 41 ("Without establishing the intimate connection between the status of the individual and his political environment, one falls, according to Soviet scholars, into a metaphysical trap where the individual's rights and duties acquire a figurative and "absolutist" connotation. The philosophical premise of the inalienable or transcendental nature of human rights, divorced from their concrete setting, leads to a false picture of historical reality and reduces these freedoms to empty verbiage").

dat ze door de staat afgekondigd werden ⁹.

Deze rechtspositivistische visie werd grondwettelijk vastgelegd in art.39 al.1 G.W. 1977, dat bepaalde dat de burgers van de USSR over alle sociaal-economische, politieke en persoonlijke rechten en vrijheden beschikken *die door de Grondwet van de USSR en de sovjetwetten uitgeroepen en gewaarborgd worden* ¹⁰. Rechten en vrijheden welke niet uitdrukkelijk door de Grondwet of de sovjetwetten erkend werden (bv. de bewegingsvrijheid of een algemeen recht op menswaardigheid ¹¹) bestonden bijgevolg eenvoudigweg niet. De opsomming van de rechten was m.a.w. exhaustief, en dus niet illustratief voor een voorafbestaande algemene vrijheid waarvan de opgesomde rechten expliciteringen waren ¹².

Meer zelfs, ook de rechten die wel in de Grondwet ingeschreven stonden, werden niet geacht rechtstreeks inroepbaar te zijn ¹³. De sovjetburger kon zich enkel op de grondwettelijke rechten beroepen in de mate dat deze nader door een wet uitgewerkt en geconcretiseerd werden ¹⁴. Zo bestond het recht van beroep op de rechtbank volgens art.58 G.W. 1977 enkel formeel, aangezien het artikel naar "de procedure vastgesteld bij wet" verwees, maar een dergelijke wet nooit aangenomen werd ¹⁵.

192. De nadruk op de economische emancipatie had ook tot gevolg dat in de sovjettheorie over grondrechten ruime aandacht naar de socio-economische rechten ging ¹⁶. De verwezenlijking van de burgerlijke en politieke rechten was immers onlosmakelijk verbonden met die van de socio-economische rechten: de verschillende categorieën uit elkaar halen was in tegenspraak met de invloed die volgens objectieve wetmatigheden uitgaat van de onderbouw op de bovenbouw ¹⁷. Meer zelfs, de verlening van socio-economische rechten, parallel aan de socio-economische uitbouw van de maatschappij was de *conditio sine qua non* voor de realisatie van de burgerlijke en politieke rechten,

⁹ WESTEN, K., in FINCKE, I, 485, nr.9.

¹⁰ WESTEN, K., in FINCKE, I, 498, nr.6-7. Het eenmalige gebruik van de term mensenrechten in art.29 doet hieraan niets af (BRUNNER 1982, 22), aangezien het hier gaat om een letterlijke herhaling van de Beginselencatalogus uit de Slotakte van Helsinki, met puur propagandistische doeleinden en zeker zonder enige theoretisch-dogmatische consequenties (WESTEN, K., in FINCKE, I, 485, nr.10).

¹¹ WESTEN, K., in FINCKE, I, 487-490.

¹² GORLÉ 1978, 126.

¹³ GINSBURGS / POMORSKI 56-57; MAURACH 327.

¹⁴ GORLÉ 1978, 130-131.

¹⁵ IOFFE 1985, 52.

¹⁶ In de grondrechtencatalogus van G.W. 1977 werden vermeld: het recht op arbeid (art.40), ontspanning (art.41), bescherming van de gezondheid (art.42), materiële verzorging bij ouderdom, ziekte of arbeidsongeschiktheid (art.43), het recht op een woning (art.44), op onderwijs (art.45), op het gebruik van de verworvenheden van de cultuur (art.46) en de vrijheid van wetenschappelijke, technische en artistieke creativiteit (art.47).

¹⁷ VAN GENUGTEN 1990, 48.

en in die zin had de eerstgenoemde categorie rechten voorrang op de laatstgenoemde¹⁸.

193. Een verder gevolg is de nadruk die op het creëren van de noodzakelijke materiële garanties voor de verwezenlijking van de mensenrechten lag, veel meer dan op het voorzien van juridische waarborgen¹⁹. Hier was voor de socialistische staat een actieve rol weggelegd: hij moest zich niet onthouden van inmenging in de sfeer van de vrijheden van de burger, maar moest zelf zorgen voor de verbetering van de materiële levensomstandigheden en de gelijkmatige verdeling van de materiële welvaart en op die manier voor de uitbreiding en verdieping van de toegekende rechten en vrijheden²⁰. Eerst de socialistische staat werd bij machte geacht om de loutere formele garantie van de grondrechten in een materiële waarborg om te zetten²¹.

De dubbele structuur van de meeste artikels inzake grondrechten in de G.W. 1977 maakte dit materieel garantiemechanisme zichtbaar: in een eerste alinea werden de formele subjectieve aanspraken (bovenbouw) beschreven, terwijl in een tweede alinea aangeduid werd, welke sociale maatregelen de verwezenlijking van die rechten moesten waarborgen (onderbouw)²². Dit was meteen ook het raam waarbinnen of de wijze waarop het recht gewaarborgd werd. Het was evenwel opvallend, en zeker niet toevallig²³, dat deze dubbele structuur in de artikels die de burgerlijke en politieke vrijheden regelden veel vager aanwezig was²⁴. Erg zou dat niet zijn - materiële garanties hebben immers de vervelende eigenschap de rechthebbende afhankelijk te maken van de bereidwilligheid van staat en gemeenschap om die rechten ook echt materieel te waarborgen en zijn dus geen geïnstitutionaliseerde mogelijkheid om deze

¹⁸ TIMMERMANS 37. In de G.W. 1977 werden de sociale, economische en culturele rechten *voor* de burgerlijke en politieke rechten en vrijheden vermeld.

¹⁹ IOFFE 1985, 54.

²⁰ FELDBRUGGE 1993, 216-217. Zie art.39 al.1, zin 2 G.W. 1977: "het socialistisch stelsel staat garant voor een uitbreiding van de rechten en vrijheden in overeenstemming met de uit te voeren programma's van sociaal-economische en culturele ontwikkeling."

²¹ MAURACH 327.

²² Zo wordt het recht op ontspanning (art.41 al.1 G.W. 1977) gewaarborgd door de beperking van de arbeidsduur, verkorte duur voor nachtarbeid, jaarlijkse vakanties, wekelijkse rustdagen, de uitbreiding van het netwerk van culturele instellingen, de ontwikkeling van het toerisme, het creëren van geschikte ontspanningsmogelijkheden in de omgeving van de woonplaats enz. (art.41 al.2 G.W. 1977).

²³ "A piece of circumstantial corroboration (if, indeed, more such proof were needed) of their wholly ephemeral character" (GINSBURGS / POMORSKI 46).

²⁴ Zo werd het verenigingsrecht gewaarborgd door de lakonieke opmerking dat 'aan maatschappelijke organisaties de voorwaarden gewaarborgd worden voor een succesvolle uitvoering van hun statutaire opgaven' (art.51 al.2 GW 1977). WESTEN, K., in FINCKE, I, 494, nr. 51 interpreteert deze bepaling aldus dat de garantie van voorwaarden voor de vervulling van statutaire opgaven van maatschappelijke organisaties de garantie van het grondrecht zelf is.

rechten ook tegen staat en maatschappij door te zetten ²⁵ - ware het niet dat omwille van de belangenidentiteit tussen staat en individu de mogelijkheden tot juridisch afdwingen van zijn rechten *tegen* de staat zeer beperkt waren.

194. Toch voorzag de G.W. 1977 voor het eerst het recht van de sovjetburgers op gerechtelijke bescherming tegen aanslagen op de eer en waardigheid, leven en gezondheid, de persoonlijke vrijheid en het bezit ²⁶, en een klachtrecht tegen onrechtmatige handelingen van ambtenaren, staats- en maatschappelijke organen ²⁷. Deze nieuwigheid ²⁸ kon wellicht verklaard worden als een late reactie tegen de uitwassen van het Stalinregime, waardoor men tot het inzicht gekomen was dat grondrechten toch een beschermingsfunctie behouden tegen rechtsschendende handelingen van individuele staatsorganen en functionarissen, ondanks de principiële belangenidentiteit tussen burger en de staat in zijn geheel ²⁹. Het zou evenwel tot in de *perestroika*-periode duren, tot dat deze grondwettelijke bepalingen door wetgeving uitgevoerd zouden worden ³⁰.

195. De afwezigheid van juridische waarborgen was een logisch gevolg van de opvatting dat de staat geen vijand was waartegen de burger zich met zijn mensenrechten als wapen moest verdedigen, maar wel een bondgenoot die voor alle burgers de weg naar de communistische samenleving plaveide. Mensenrechten waren in de sovjetvisie geen afweerrechten tegen de om zich heen grijpende staat ³¹, ze vormden geen gegarandeerd privé-domein waarop de toegang voor de staat verboden was. Door de collectivisering van de productiemiddelen kon er immers geen sprake meer zijn van enig antagonisme tussen staat en individu ³²; het einddoel dat door de CP vastgelegd

²⁵ FELDBRUGGE 1993, 218 merkt op dat ten aanzien van de politieke en burgerlijke rechten de nadruk op materiële waarborgen nefast is: de staat kan immers bepalen aan sommige burgers deze materiële voorzieningen niet te verstrekken zodat voor hen de uitoefening van hun rechten onmogelijk wordt.

²⁶ Art.57 al.2 G.W. 1977.

²⁷ Art.58 G.W. 1977. Zie ook BRUNNER 1982, 22-25.

²⁸ GORLÉ 1978, 129 wijst er overigens op dat dit klachtrecht op zich geen nieuwigheid is, maar reeds in 1933 bestond, en wegens gebrek aan efficiëntie in 1968 hervormd werd (UPVS SSSR, 12 april 1968, VVS SSSR, 1968, nr.17, item 144; UPVS SSSR, 8 februari 1977, VVS SSSR, 1977, nr.7, item 122). Zie ook BARRY, D.D., "The development of Soviet administrative procedure", in *Soviet Law after Stalin*, III, *Soviet Institutions and the Administration of Law*, BARRY, D.D., GINSBURGS, G. en MAGGS, P.B. (ed.), Alphen aan den Rijn, Sijthoff & Noordhoff, 1979, 13-14.

²⁹ WESTEN, K., in FINCKE, I, 485, nr.12. Volgens deze auteur werd deze procedure in de G.W. 1977 opgenomen om misbruiken van de bureaucratie tegen te gaan, maar mocht ze zeker niet als een begin van versoepeling in de houding tegen politiek andersdenkenden gezien worden. Zie GORLÉ 1978, 129, die er ook op wijst dat het recht op kritiek (Art.49 G.W. 1977) beperkt is tot tekortkomingen in de werking van de staatsorganen en maatschappelijke organisaties en dus niet op de politieke opties die aan de basis van die werking liggen.

³⁰ *Infra*, nr.651.

³¹ WESTEN, K., in FINCKE I, 485, nr.9.

³² VAN HOECKE 539.

werd op basis van de door haar doorgronde historische wetmatigheden, was het bindmiddel ³³. Dit is ook eenvoudig te begrijpen als men enerzijds de mens niet als een egoïstisch op zich zelf gericht wezen ziet, maar als een gemeenschapswezen dat door zijn deelname aan de gemeenschap zijn vrijheid verwezenlijkt en alleen dankzij die gemeenschap die rechten geniet ³⁴, en anderzijds de gemeenschap met de staat waarvan de Communistische Partij de sturende kracht is, geïdentificeerd werd.

Dit kwam in de G.W. 1977 voornamelijk tot uiting in de bepalingen over de politieke grondrechten, die slechts toegekend werden onder voorbehoud van hun systeemconforme aanwending ³⁵, waardoor ze een systeembeschermende functie kregen, zonder mogelijkheid van kritiek op dat systeem ³⁶.

196. Mocht zich toch een belangentegenstelling voordoen tussen individu en gemeenschap, dan werd dit geweten aan het gebrek aan inzicht van het individu in de wetmatige processen. Uiteraard hadden de belangen van de gemeenschap dan voorrang, wat wijst op de sociocentristische benadering van het socialistische systeem ³⁷. Uiteraard waren het staat en partij zelf die deze belangen van staat en maatschappij bepaalden, zodat de beperking van de rechten en vrijheden van de burger op basis van geïnstitutionaliseerde willekeur en opportunisme aanzienlijk vergemakkelijkt werd ³⁸.

197. Door het doelgebonden karakter van de aan de burger toegekende rechten werden deze rechten met de plichten ten aanzien van de gemeenschap verbonden ³⁹, en m.n. met de plicht tot het opbouwen van de communistische maatschappij door uitbreiding van de sociaal-economische onderbouw waardoor een steeds ruimere uitoefening van de rechten en vrijheden mogelijk gemaakt werd. De belangrijkste plicht was deze tot het verrichten van sociaal-nuttige arbeid ⁴⁰.

Art.59 al.1 G.W. 1977 bevestigde de ideologische premisse van de band tussen de verwezenlijking van de rechten en de uitvoering van de plichten, een bepaling die vanuit de ideologie verklaard werd door het doel van de integratie van de burgers in staat en

³³ VAN GENUGTEN 1990, 47.

³⁴ VAN HOECKE 535-536.

³⁵ Zie bv. art.47 en 51 G.W. 1977 ("overeenkomstig met de doeleinden van de opbouw van het communisme") en art.50 G.W. 1977 ("met als doel de versterking en ontwikkeling van de socialistische structuur"). In de woorden van VAN CAENEGEM 266: "Freedom in the Soviet Union was a guided, teleological freedom, not to do what one liked, but to co-operate in the construction of socialism".

³⁶ WESTEN, K., in FINCKE, I, 486 nr.15. Volgens TIMMERMANS 35-36 werd in zeker zin in de G.W. 1977 de schending van de politieke rechten gerechtvaardigd door hetzelfde artikel waarin dat specifieke recht toegekend werd, de ene hand neemt wat de andere gegeven heeft.

³⁷ BLOED / VAN HOOFF 34-37. Art.39 al.2 G.W. 1977 verleende algemene voorrang aan de belangen van staat en maatschappij over de rechten en vrijheden van de burger.

³⁸ GINSBURGS / POMORSKI 46; TIMMERMANS 52; WESTEN, K., in FINCKE, I, 501, nr.20.

³⁹ WESTEN, K. in FINCKE, I, 487, nr.19.

⁴⁰ TIMMERMANS 57-58.

maatschappij: grondrechten en -plichten waren instrumenten ter bereiking van dit doel⁴¹. Rechten zonder plichten leidden vanuit socialistisch oogpunt naar anarchie⁴². De grondrechtencatalogus in de G.W. 1977 werd dan ook gevolgd door een lijst van "grondplichten"⁴³ voor de burger⁴⁴, ingeleid door de plicht om de Grondwet en de sovjetwetten na te leven (*sic*), de voorschriften van de socialistische samenleving te eerbiedigen en met waardigheid de hoge titel van burger van de Sovjet-unie te dragen⁴⁵. Deze laatste bepaling absorbeert in feite de ideologie volledig op een juridisch niveau en legt de collectiviteit de aanvaarding van het Marxisme-Leninisme op⁴⁶.

198. Een laatste belangrijk, en enigszins storend aspect in de problematiek over de grondrechten was de toetreding van de USSR tot een aantal mensenrechtenverdragen waarin een burgerlijk mensenrechtenconcept gehanteerd werd. Zo ratificeerde het Presidium van de Opperste Sovjet op 18 september 1973 beide UNO-pakten over de economische, sociale en culturele rechten en over de burgerlijke en politieke rechten

⁴¹ WESTEN, K. in FINCKE, I, p.487, nr.19 en p.497, nr 62.

⁴² TIMMERMANS 56. In de westerse rechtsleer bestond er wel heel wat betwisting over de vraag of de niet-ervulling van één of meerdere plichten door de sovjetburger automatisch ook leidde tot het verval van zijn rechten. GORLÉ 1978, 129-130 meende inderdaad, zoals na hem VAN GENUYTEN 1990, 45-47 en TIMMERMANS 57-58, dat het uitoefenen van eender welk recht afhankelijk gemaakt kon worden van de vervulling van eender welke plicht, wat een vernietigende effect had op de rechtszekerheid. Hierbij verwijst hij naar de gevallen van uitwijzing van sovjetburgers met verlies van staatsburgerschap en inbeslagname van hun vermogen. VAN HOECKE 540 daarentegen meent dat het principe van de samenhang tussen rechten en plichten meer beschouwd werd als een regel op maatschappelijk niveau dan als een regel op individueel vlak: men had (althans in theorie) niet meer of niet minder rechten naarmate men zijn plichten beter of slechter vervulde. De individuele rechten werden in het sovjetdenkkader gewaarborgd door de gemeenschap, die niet anders is dan een groepering van individuen, zodat de vervulling van de individuele plichten zonder meer een noodzakelijke voorwaarde was opdat de gemeenschap, dankzij een goede en efficiënte werking, de nodige infrastructuur zou kunnen bieden waardoor de vrijheid en de ontplooiing van de individuen gewaarborgd kon worden. GINSBURGS / POMORSKI 52-53 spreken over de constitutionele verplichtingen als morele ideologische richtlijnen, tenzij natuurlijk subsidiaire wetgeving concrete sancties voor de schending van dergelijke verplichtingen oplegde, CHALIDZE 72-73 dicht ze een indoctrinaire en educatieve functie toe, terwijl WESTEN, K., in FINCKE, I, 497, nr.62 de grondplichten instrumenten ter disciplineren van de burgers noemt.

⁴³ De plicht tot arbeid (art.60), de plicht tot het behoeden van socialistische eigendom (art.61), natuur (art.67) en historische monumenten (art.68), de plicht om rechten en wettelijke belangen van anderen te eerbiedigen en de plicht om onverzoenlijk te zijn tegenover daden gericht tegen de maatschappij (art.65), de plicht om de kinderen op te voeden tot waardige leden van de socialistische maatschappij (art.66), de plicht om de belangen van de sovjetstaat te beschermen en bij te dragen tot de versterking van de macht en de autoriteit van de staat (art.62).

⁴⁴ Weliswaar heeft ook de staat plichten, maar die worden voorzichtig geformuleerd als een algemene beschermingsplicht en niet als aan de grondrechten corresponderende vervullingsplichten, art.57 al.1 G.W. 1977; BRUNNER 1982, 22.

⁴⁵ Art.59 al.2 G.W. 1977.

⁴⁶ CODEVILLA, G., "Marxism-Leninism and Fundamental Freedoms", *Rev. Soc. L.*, 1978, 219. GORLÉ 1978, 130 meent dat deze bepaling op overduidelijke wijze liet zien waar het de sovjetoverheden met dit onderdeel van de Grondwet eigenlijk om te doen was: de aanspraak vanwege de overheid op onvoorwaardelijke loyaliteit tegenover het gevestigde regime.

van 16 december 1966⁴⁷, en ondertekende de Slotakte van Helsinki⁴⁸. Ongetwijfeld waren deze toetredingen in het midden van de jaren zeventig door opportunistische motieven geïnspireerd⁴⁹, nu het sovjetbewind onder zware internationale kritiek stond wegens zijn houding ten aanzien van de dissidentenbeweging⁵⁰.

Voor het Internationaal Verdrag voor de Burgerlijke en Politieke Rechten hanteerde een concept van mensenrechten dat onverenigbaar was met de sovjettheorie van grondrechten, met begrippen als 'inherente waardigheid' en 'onvervreembare rechten van alle leden van de mensengemeenschap'⁵¹ of het 'inherent recht op leven'⁵².

199. De tegenstelling tussen het interne grondrechtenconcept en het in de door de USSR geratificeerde verdragen vastgelegde liberaal-individualistische, natuurrechtelijke mensenrechtenconcept werd door de sovjetspecialisten in internationaal recht weggevoerd door te verwijzen naar de soevereiniteit van de Sovjetunie en het principe van de niet-inmenging in interne aangelegenheden⁵³ als voortvloeisel van het recht op zelfbeschikking⁵⁴. Zoals reeds aangestipt⁵⁵ nam de sovjetrechtsleer een strikt dualistische houding aan ten aanzien van de relatie tussen internationaal en nationaal recht. Het

⁴⁷ VVS SSSR 1973, nr.40, item 564, zie ook WESTEN, K., in FINCKE I, 485, nr.6. Voor de tekst van beide verdragen, zie CRAENEN, G., *Fundamentele rechten en vrijheden*, Leuven, Acco, 1985, 93-117 (IVBPR) en 123-136 (IVESCR).

⁴⁸ In tegenstelling tot de UNO-pakten werd aan de Slotakte van Helsinki in de Sovjetunie bekendheid gegeven door de publicatie ervan, nauwelijks één dag na ondertekening, in *Pravda* en *Izvestiia*, 2 augustus 1975, zie JAGER J., "De Helsinki-groepen in de Sovjetunie", *Internationale Spectator*, juli 1982, 383. Voor de tekst van de Slotakte van de CVSE van Helsinki, zie CRAENEN, G., *o.c.*, 137-148.

⁴⁹ BLOED / VAN HOOFF 32-33; FELDBRUGGE 1993, 214-215 gaat zelfs verder door zich af te vragen of de hele 'socialistische' theorie over mensenrechten niet juist om opportunistische redenen uitgedokterd werd, aangezien internationaal het thema van de fundamentele rechten sedert de tweede wereldoorlog voortdurend op de internationale politieke agenda stond.

⁵⁰ Over deze houding, *supra*, nr.170 en 173.

⁵¹ Preambule en art.10 (1) IVBPR.

⁵² Art.6 (1) IVBPR. Zie ook de Slotakte van Helsinki, punt VII in de Verklaring betreffende de Beginselen die de onderlinge betrekkingen van de deelnemende staten leiden: "[de deelnemende Staten] bevorderen en moedigen de doeltreffende uitoefening aan van de burgerlijke, politieke, economische, sociale, culturele en andere rechten en vrijheden, die alle voortvloeien uit de *aan de menselijke persoon inherente waardigheid*". De cursief aangeduide woorden wijzen in de richting van een westerse natuurrechtelijk en universalistisch concept van mensenrechten, maar in de verbondenheid die in deze bepaling tot uitdrukking gebracht wordt tussen de burgerlijke en politieke rechten enerzijds en de sociaal-economische, culturele rechten anderzijds was toch de invloed van de marxistisch-leninistische visie voelbaar: VAN GENUGTEN W.J.M., "Moskou en de mensenrechten", *NJ*, 1988, 261.

⁵³ BRUNNER 1982, 21.

⁵⁴ BLOED / VAN HOOFF 38.

⁵⁵ *Supra*, nr.61.

internationaal recht kende geen hiërarchische voorrang op het intern recht ⁵⁶. Internationale verdragen werden niet geacht directe werking te hebben. Ze bonden alleen de Staten, een individu kon er geen rechten uit putten ⁵⁷, en kon zich uiteraard evenmin tot een internationaal gerechtshof wenden. Enkel die rechten en vrijheden die door het nationale sovjetrecht erkend en geregeld werden, waren voor de burgers "bron van recht" ⁵⁸. Hierdoor werd de positivistische theorie inzake mensenrechten gekoppeld aan de dualistische theorie inzake de verhouding tussen nationaal en internationaal recht ⁵⁹.

Afdeling 2. De vrijheid van het woord en de persvrijheid

§ 1. Het grondwettelijk principe

200. Art.50 al.1 G.W. 1977 bepaalde dat in overeenstemming met de belangen van het volk en ter versterking en ontwikkeling van het socialistisch bestel aan de burgers van de USSR de vrijheden van het woord en de drukpers gegarandeerd worden. Een tweede alinea voegde hier, volgens de hoger genoemde dubbele structuur ⁶⁰, aan toe dat de verwezenlijking van deze politieke vrijheden verzekerd wordt door een ruime informatie-verspreiding en door de mogelijkheid gebruik te maken van pers, televisie en radio.

201. De hier gegarandeerde vrijheden zijn de vrijheid van het woord (*svoboda slova*) enerzijds en de persvrijheid (*svoboda pečati*) anderzijds. Hierbij moeten de volgende terminologische opmerkingen gemaakt worden.

De vrijheid van het woord is in zijn voorwerp op tweevoudige wijze strikter dan de vrijheid van meningsuiting. Vooreerst gaat het hier enkel om het gesproken of geschre-

⁵⁶ In voorkomend geval bepaalde het interne recht welke regel de voorrang geniet (bv. art.129 Beginnelsen 1961, GORLÉ 1978, 131), maar volgens BLOED / VAN HOOFF 47 betekende een dergelijke transformatieclausule niet dat een direct beroep van een individu op internationale bepalingen over mensenrechten voor een nationale rechter mogelijk zou zijn, gelet op de socialistische opvatting dat ze door wetgevende en administratieve maatregelen van de nationale staat gereïaliseerd moesten worden.

⁵⁷ BLOED / VAN HOOFF 43-48.

⁵⁸ Dit belet niet dat de evolutie op internationaal vlak een belangrijke invloed had op de totstandkoming van de G.W. 1977. De opwaardering die de grondrechten in deze G.W. kenden, had zeker te maken met de goedkeuring van beide UNO-verdragen van 16 december 1966 en van de Slotakte van Helsinki. Art. 29 G.W. nam bijna letterlijk de catalogoog van Beginnelsen uit de Helsinki-akkoorden over. Andere rechten werden duidelijk door de UNO-verdragen geïnspireerd, zoals de culturele rechten (vgl. art.15 IVESCR en art.46-47 G.W. 1977).

⁵⁹ BRUNNER 1982, 14; VAN OPPEN O.S., "Mensenrechten en nationale rechtsmacht. Is het standpunt van de Sovjetunie verdedigbaar?", *Internationale Spectator*, oktober 1981, 576-585.

⁶⁰ *Supra*, nr.193.

ven *woord*, en dus niet over andere vormen van meningsuiting ⁶¹. Deze restrictie wordt evenwel opgevangen door de later te bespreken vrijheid van artistieke schepping ⁶². Ten tweede betreft deze vrijheid wel "het woord", maar daarom nog niet *meningen*, in de zin van persoonlijke opinies of oordelen.

Op het eerste gezicht lijkt de persvrijheid enkel de gedrukte pers (*pechat'*) in ogen-schouw te nemen, maar door de verwijzing in de tweede alinea van art.50 G.W. 1977 naar de radio en televisie mag ervan uitgegaan worden dat ook de elektronische media onder deze bepaling vielen.

202. Begrippen als vrijheid van informatiegaring of -verspreiding, of openbaarheid van bestuur, waren vreemd aan een stelsel waarin slechts één instantie a priori weet wat goed en correct is op basis van een wetenschappelijke theorie, en deze waarheidsaan-spraak in de maatschappij kan doorzetten via een politiek en economisch monopolie. Zo is het ook duidelijk dat, gelet op de politieke en economische constellatie in de Sov-jetunie de persvrijheid niet de vrijheid inhield om persorganen op te richten ⁶³.

203. De vrijheid van het woord en de persvrijheid zoals ze in de sovjetgrondwet opgevat werden, schakelden zich volledig in het grondrechtenconcept in dat we hierboven geschetst hebben ⁶⁴, met als belangrijkste wezenstrekken de gebondenheid aan het doel van de opbouw van het communisme en de afwezigheid van juridische waarborgen in ruil voor materiële waarborgen.

204. De ideologisch-politieke gerichtheid van de vrijheid van het woord betekende dat deze niet (in hoofdzaak) gebruikt mocht worden om privé-opinies te uiten ⁶⁵, maar wel om de juistheid van de door de CP gekozen maatschappelijke oriëntaties te bevestigen. Elke publieke communicatie werd door de filter van de ideologie uit de werkelijkheid losgerukt: niet de individuele ervaring van de werkelijkheid, maar de vooropstellingen van het officiële discours fungeerden als richtsnoer en maakten van elke communicatie een ritueel ⁶⁶.

Dit betekent niet dat kritiek uitgesloten werd. Integendeel, het recht op kritiek werd

⁶¹ Zie daarentegen art.19 (2) IVBPR: "Een ieder heeft het recht op vrijheid van meningsuiting; dit recht omvat mede de vrijheid inlichtingen en denkbeelden van welke aard ook op te sporen, te ontvangen en door te geven, ongeacht grenzen, hetzij mondeling, hetzij in geschreven of gedrukte vorm, *in de vorm van kunst*, of met behulp van andere media naar zijn keuze", en art.10 EVRM in de interpretatie hieraan gegeven door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in het arrest Müller van 24 mei 1988, A.133 (1988) (zie ook HEMPEL 302-304; KASACK, W., in FINCKE, I, 550, nr.3; VELAERS I, 290-296; VLEMMINX 421-443).

⁶² *Infra*, Afdeling 3, nr.216 e.v.

⁶³ VAN DEN BERG 1991, 442-443.

⁶⁴ *Supra*, nr.188 e.v.

⁶⁵ TIMMERMANS 46.

⁶⁶ CASIER 55-69.

zelfs expliciet erkend door art.49 G.W. 1977 ⁶⁷, maar deze kritiek mocht alleen wijzen op tekortkomingen van het stelsel, niet op de opties die aan de grondslag liggen van het communistische maatschappijmodel ⁶⁸. Het doel van de toegekende vrijheden was dus duidelijk educatief van aard: het gebruik van het woord, al dan niet via de massamedia, moet gericht zijn op de opbouw van het communisme ⁶⁹.

205. Als materiële waarborg voor de verwezenlijking van de vrijheid van woord en pers noemt art.50 al.2 G.W. 1977 "de ruime informatieverbreiding" en "de mogelijkheid gebruik te maken van pers, televisie en radio", wat veel voorzichtiger ⁷⁰ (en nietszeggender) is dan "alle technische en materiële middelen om tijdschriften, brochures, boeken en ander drukwerk uit te geven en de vrije verspreiding in het hele land te waarborgen" uit art.14 G.W. RSFSR 1918 of "de terbeschikkingstelling aan de arbeiders van drukkerijen en papiervoorraden" in art.125 al.2 G.W. 1936.

In de sovjetrealiteit bevonden zich evenwel alle kanalen om op grotere schaal een mening te verspreiden rechtstreeks of onrechtstreeks in staatseigendom. Enkel door de fictie van de op basis van het gemeenschappelijk doel gestoelde belangenharmonie kon men voorhouden dat de *staatseigendom* van de media een materiële garantie vormde voor de vrijheid van het woord van het *individu*. In werkelijkheid werd door de afwezigheid van enige juridische garantie enerzijds, en de vaagheid van de materiële waarborgen anderzijds de staatswillekeur geïnstitutionaliseerd, en werd geen enkele grens gesteld aan de mogelijkheid voor de overheid om de vrijheid van het woord en de persvrijheid in te perken.

§ 2. Beperkingen aan de vrijheid van het woord en de persvrijheid

2.0. Inleiding

⁶⁷ Deze expliciete erkenning op zich doet reeds vermoeden dat het recht op vrije meningsuiting zelf niet volstaat; RECHETOV Y., "Socialist concept of Human Rights", in *De Rechten van de Mens in de Internationale Betrekkingen*, BOSSUYT M. en VANDENBERGHE Y. (ed.), 45 noemt het recht op kritiek een garantie voor de realisering van de andere rechten.

⁶⁸ IOFFE verwoordt dit door te wijzen op de ongeschreven regel van de drie 'neens': (1) *not to go too far*, d.i. alleen tekortkomingen op een laag niveau van bureaucratie mogen naar buiten gebracht worden; (2) *not to generalize*: een specifieke negatieve waarheid mag niet vertaald worden in een algemene negatieve conclusie; (3) *not to deny perspectives*: elke tekortkoming van het sovjetleven moet als accidenteel (niet regelmatig), tijdelijk (niet permanent) en voorbijgaand (niet systematisch) geapprecieerd worden (IOFFE 1985, 64-66).

⁶⁹ Voor de massamedia werd deze educatieve functie uitgedrukt in een aantal sloganske neologismen die als richtlijnen golden waarnaar vorm en inhoud van de media zich moesten richten: *partiinnost'* (partijdigheid, d.i. het standpunt van de CP verdedigen, neutraliteit is uit den boze), *ideenost'* ('ideeheid', het ideologisch gehalte van wat geschreven en gezegd wordt), *obektivnost'* of *pravdivost'* (objectiviteit, waarheidszin, kan alleen verzoend worden met de partijdigheid als men ervan uitgaat dat alleen de CP de wetenschappelijk vastgestelde, dus objectieve wetmatigheden van deze wereld doorgrondt), *narodnost'* of *massovost'* (band met de massa's, niet alleen met experts) en *glasnost'* (openbaarheid, d.i. de positieve fenomenen van het sovjetleven in het licht stellen, en kritiek op beperkte onvolkomenheden van het systeem): McNAIR 19-29; VAN DEN BERCKEN 1-15.

⁷⁰ CHALIDZE 76.

206. Traditioneel wordt bij de beperkingen op de vrijheid van het woord en de persvrijheid een onderscheid gemaakt tussen preventieve en repressieve maatregelen, en binnen deze laatste categorie tussen een strafrechtelijk en burgerrechtelijk beperkingsstelsel. We gaan hier enkel in op de preventieve en strafrechtelijk repressieve maatregelen in het sovjetrecht, niet op de burgerrechtelijke beperkingen op de genoemde vrijheden, aangezien deze niet de hier centraal staande verhouding tussen overheid en burger betreffen, maar wel de verhouding tussen de burgers onderling.

2.1. Preventieve maatregelen

207. De Grondwet 1977 stelde geen grenzen aan de mogelijke beperkingen op de vrijheid van het woord en de persvrijheid. Deze vrijheden werden slechts toegekend "in overeenstemming met de belangen van het volk en ter versterking en ontwikkeling van het socialistisch bestel". *A contrario* betekende dit dat deze vrijheden gewoon niet bestonden, wanneer ze niet conform aan het doel waarvoor ze toegekend waren, uitgeoefend werden. Aangezien het de CP zelf was die als enige instantie de belangen van het volk kon doorgronden en bepalen, stond niets de preventieve censuur van geuite meningen ("woorden") in de weg.

208. Volgens de Grote Sovjetencyclopedie "draagt in de Sovjetunie de censuur een volledig ander karakter dan in de bourgeoisstaten. Ze is een orgaan van de socialistische staat, haar activiteit is gericht op de bescherming van militaire en staatsgeheimen in de pers, alsook op het voorkomen van publicatie van materialen die schade kunnen aanbrengen aan de belangen van de arbeiders" ⁷¹. De censuur was m.a.w. tweevoudig van aard: factisch (bepaalde feiten die een staats- of militair geheim uitmaken mogen niet verspreid worden) en ideologisch-politiek (wat geschreven en gezegd wordt moet in overeenstemming zijn met de op dat ogenblik geldende interpretatie van het marxisme-leninisme) ⁷². Terwijl deze laatste taak in hoge mate een kwestie van aanvoelen was ⁷³ en een zekere onvoorspelbaarheid in zich hield, was de eerste opdracht veel rechtlijniger. Dit kwam vooreerst doordat de categorieën van informatie als staatsgeheim beschermd werden, door opeenvolgende Besluiten van de Raad van Ministers van 27 april 1926 ⁷⁴, 8 juni 1947 ⁷⁵ en 28 april 1956 ⁷⁶ aangeduid werden ⁷⁷. In dit

⁷¹ 'Tsenzura' in *Bol'shaia Sovetskaia Entsiklopediia*, VVEDENSKII, B.A. (ed.), XLVI, 1957 (2e ed.), p.519.

⁷² Over deze dubbele functie van Glavlit, zie BEZEMER J.W., "Censuur in de Sovjetunie", *Internationale Spectator*, januari 1977, 3; HÜBNER 1972, 2-3; LOWENHARDT, J., "Het sovjetcolofon - een sleutelgat voor de Kremlinoloog?", *Internationale Spectator*, januari 1977, 25-28.

⁷³ LANTING 6.

⁷⁴ SZ SSSR, 1926, nr.32, item 213; FOGELVICH, L.G. (ed.), *Osnovnye direktivy i zakonodatel'stvo o pechaty*, M., 1934, 96.

⁷⁵ *Izvestiia*, 10 juni 1947; Engelse vertaling in GSOVSKI, II, 671-673.

⁷⁶ Aangeh. GINSBURGS / RUSIS 46, noot 71.

⁷⁷ GINSBURGS / RUSIS 11-12, 27-29, 30-31. Volgens een bericht in *Argumenty i Fakty*, 1990, nr.40, 4-5 zou er een regeringslijst van staatsgeheimen bestaan van 3 december 1980 (aangeh. VAN DEN BERG 1991, 447).

laatste Besluit werd een onderscheid gemaakt tussen militaire (bv. over luchtafweersystemen) en economische informatie (bv. over strategische grondstoffen) ⁷⁸. De lijst was evenwel niet-exhaustief ⁷⁹, zodat het verkeerd zou zijn te geloven dat die gegevens welke niet op de lijst zouden voorkomen, zonder meer vrij verspreid mochten worden. De uiteindelijke toetssteen voor Glavlit om uit te maken of informatie al dan niet verspreid mocht worden, was de zeer lange en voortdurend bijgewerkte "Lijst van gegevens die niet gepubliceerd mogen worden in de open pers" (*perechen' svedenii ne podlehashchich opublikovaniiu v otkrytoi pechat'i*) (de zgn. Talmoed) ⁸⁰.

209. De preventieve censuur werd uitgeoefend door een uitgebreid administratief apparaat dat zijn oorsprong vond in de periode van de Nieuwe Economische Politiek, toen de mogelijkheid van privé-ondernemerschap in de culturele en mediasector de verspreiding van onorthodoxe meningsuitingen voor het regime bedreigend maakte ⁸¹. Daarom werd in 1922 het Hoofdbestuur inzake literatuur en het uitgeverswezen (*Glavlit*) opgericht ⁸², met als bevoegdheden de voorafgaande censuur van alle voor openbaarmaking en verspreiding bestemde manuscripten en drukwerk, het verlenen van de toestemming tot drukken, het samenstellen van de lijsten met verboden drukwerk en de uitvaardiging van regels, verordeningen en instructies in persaangelegenheden, die verplichtend zijn voor uitgeverijen, drukkerijen, boekenwinkels enz. ⁸³. In 1923 werd het Hoofdbestuur inzake de controle op toeschouwers en het repertoire (*Glavrepertkom*) opgericht ⁸⁴ om de censuur van de uitvoerende kunsten, film, muziek en opnamen te coördineren ⁸⁵, terwijl in 1928 het Hoofdbestuur inzake kunst (*Glaviskusstvo*), bevoegd voor de beeldende kunsten, volgde ⁸⁶. Aangezien het bestaan van de censuur zelf tot "staatsgeheim" verklaard werd, is het moeilijk de verdere geschiedenis van het censuurapparaat te reconstrueren ⁸⁷. Zeker is evenwel dat tot het einde van de jaren

⁷⁸ FELDBRUGGE F.J.M., "Secrets", in FELDBRUGGE 1985, 686-687.

⁷⁹ VAN DEN BERG 1991, 447.

⁸⁰ Het bestaan van de "Talmoed" was zelf verboden informatie. Enkel door het overlopen van een Poolse censor (VAN DEN BERCKEN 19) en door onderzoek van het zgn. Smolensk-archief dat in 1941 in Duitse handen was gevallen en na de Tweede Wereldoorlog in de VSA terechtgekomen was (FAINSOD, M., "Censorship in the USSR - A Documented Record", *Problems of Communism*, 1956, nr.2, 12-19) heeft men in het Westen enig zicht gekregen op structuur en inhoud van deze lijst.

⁸¹ *Supra*, nr.146-147.

⁸² *SU RSFSR* 1922, nr. 40, item 461; MIRKIN-GEZEWITSCH 53-55. *Supra*, nr.147.

⁸³ Uitgaven van de Communistische Partij, van de Academie der Wetenschappen en van de Staatsuitgeverij werden van censuur vrijgesteld.

⁸⁴ FOGELVICH, L., *Deistvuiushchee zakonodatel'stvo o pechat'i*, M., Iuridicheskoe Izd. NKlu RSFSR, 1927, 43-51. Statuten onder Stalin in FOGELVICH, L., *Osnovnye direktivy i zakonodatel'stvo o pechat'i*, M., OGIZ, 1935 (5 ed.), 121-126.

⁸⁵ FOX 1056.

⁸⁶ VAN DEN BERG 1991, 482.

⁸⁷ In 1931 werd voor de laatste keer in drie decennia in officiële documenten verwezen naar de censuur, nl. in een nieuw reglement over Glavlit: *SU RSFSR*, 1931, nr.46, item 273.

tachtig binnen Goskino, Gosteleradio en het Ministerie van Cultuur telkens een afdeling werkzaam was die als opdracht had het repertorium van filmzalen en filmstudio's, radio- en televisieuitzendingen, theatergroepen enz. inhoudelijk te controleren⁸⁸. Glavlit werd in 1963 ondergebracht onder het Staatscomité voor de Pers (Goskompechat'), maar zou vanaf 1966 als een zelfstandig orgaan rechtstreeks afhangen van de Raad van Ministers van de USSR⁸⁹, en als zodanig had het de leiding over het hele administratieve censuursysteem.

Naast deze algemene censuurorganen waren er nog drie gespecialiseerde organen die alle vastgelegde meningsuitingen, ongeacht hun vorm, censureerden op het vlak van het leger, de atoomenergie en de ruimtevaart⁹⁰. Ook het Comité van Staatsveiligheid (KGB) en het Ministerie van Binnenlandse Zaken (MVD) controleerden alles wat de staatsveiligheid of hun diensten betrof⁹¹.

210. Dit censuurapparaat, hoe omvangrijk ook, was slechts een radertje in de mechanismen die in de Sovjetunie gericht waren op het controleren en kanaliseren van de informatiestromen⁹² in de richting van de 'opbouw van een socialistische maatschappij'. De vier cultuuradministraties⁹³ waakten in het - in de eerste plaats planeconomische - beheer van hun respectievelijke sectoren over de "thematische gerichtheid" en de "verdere verhoging van het ideële en politieke niveau" van de binnen hun sector geproduceerde werken⁹⁴, wat ze via instructies aan de hen ondergeschikte ondernemingen concretiseerden⁹⁵. Ook de primaire partijorganisaties speelden in de uitgeverijen, filmstudio's, theaters enz. een grote rol: de exploitatie van een ideologisch onaan-

⁸⁸ VAN DEN BERG 1991, 482.

⁸⁹ PSM SSSR "O Glavnom upravlenii po okhrane gosudarstvennykh tain v pechaty pri Sovete Ministrov SSSR", 18 augustus 1966, *SP SSSR*, 1966, nr.19, item 171; VAN DEN BERG, G.P. en FELDBRUGGE, F.J.M., "Press", in FELDBRUGGE 1985, 607. HÜBNER 1972, 5 en KUNZE 34 gingen er ten onrechte van uit dat Glavlit nog ondergeschikt was aan Goskompechat'. De afkorting Glavlit werd behouden, ook al werd in 1963 de naam van dit censuurorgaan gewijzigd in het Hoofdbestuur voor de Bescherming van militaire en staatsgeheimen in de pers van het Comité voor de pers bij de Raad van Ministers van de USSR (*Glavnoe upravlenie po okhrane voennykh i gosudarstvennykh tain v pechaty Komiteta po pechaty pri Sovete Ministrov SSSR*), en in 1966 in het Hoofdbestuur voor de Bescherming van Staatsgeheimen in de pers bij de Raad van Ministers van de USSR (*Glavnoe upravlenie po okhrane gosudarstvennykh tain v pechaty pri Sovete Ministrov SSSR*).

⁹⁰ HÜBNER 1972, 10-11.

⁹¹ In tegenstelling tot de andere (algemene en gespecialiseerde) censuurorganen werden KGB of MVD nooit door de uitgeverijen, filmstudio's of theaters zelf gecontacteerd, maar alleen door de censoren van Glavlit zelf. Op die manier werd dus een bijzondere muur van geheimhouding opgetrokken rond deze vorm gespecialiseerde censuur: HÜBNER 1972, 11.

⁹² BELINKOV, A. in DEWHIRST / FARRELL 4. Volgens sommigen was de conditionering van de mens tot zelfcensor veel belangrijker: VAN DEN BERCKEN 16.

⁹³ *Infra*, nr.252.

⁹⁴ Zie bv. art.1 Reglement van Goskomizdat (het Staatscomité van de Raad van Ministers van de USSR in aangelegenheden van uitgeverijen, drukkerijen en de boekenhandel), *SP SSSR*, 1973, nr.23, item 130; *SP SSSR*, 1981, nr.2, item 3.

⁹⁵ VAN DEN BERG 1991, 441.

vaardbaar werk werd door hun controletaken een zeer onwaarschijnlijke zaak. Ook het bestuur van de scheppende unies hield in de mate van het mogelijke een oogje in het zeil.

Uiteindelijk waren het de primaire exploitanten en de auteur zelf die de knepen van het vak leerden kennen en door interne redactionele censuur en door zelfcensuur de ergste conflicten met het censuurapparaat wisten te voorkomen ⁹⁶.

211. Het hier geschetste censuurmechanisme is nog niet volledig als niet ook verwezen wordt naar de verschillende maatregelen om de binnen- en buitengaande informatiestromen te controleren ⁹⁷ en naar het stelsel van de zgn. graden van geheimhouding (*stepeni sekretnosti*) dat op bedrijven en instellingen die met staatsgeheimen in aanraking kwamen, en op hun werknemers, rustte ⁹⁸. Ook een administratieve maatregel als het gesloten verklaren van bepaalde gebieden en havens voor burgers van eigen land was een middel om informatie geheim te houden.

2.2. Strafrechtelijke repressieve maatregelen

212. Dat politieke vrijheden als de persvrijheid en de vrijheid van het woord door repressieve maatregelen beperkt worden, d.w.z. nadat de woorden geuit en verspreid werden, is niet uitzonderlijk. Wel is het zo dat de Grondwet 1977 geen enkele grens stelde aan de mogelijkheid tot repressie, en het gebruik van vage en niet-gedefinieerde categorieën van strafbaar gestelde handelingen ook effectief een grote willekeur toeliet in de bestraffing van dissidente opinies.

213. De uitoefening van de vrijheid van woord en pers in strijd met haar finaliteit (door bv. de legitimiteit van het systeem, de leidende rol van de CP en haar politiek in vraag te stellen) of op een wijze die schade toebracht aan de belangen van staat en gemeenschap ⁹⁹ werd door art.70 Sw. geclassificeerd als 'antisovjetpropaganda en agitatie' ¹⁰⁰. Dit artikel diende als wettelijke basis voor de vervolging van dissidenten en

⁹⁶ Over editoriale censuur en zelfcensuur, zie BEZEMER J.W., "Censuur in de Sovjetunie", *Internationale Spectator*, januari 1977, 4-5; TIMMERMANS, W.A., "Literatuur en censuur in de Sovjet-Unie", *AA*, 1984, 739; VAN DEN BERG 1991, 440-442; VOSLENSKY, M.S., "Officially there is no censorship...", *Index on Censorship*, 1986, nr.4, 28-30. Over zelfcensuur, zie bovendien VAN DEN BERCKEN 16; DEWHIRST / FARRELL 26-49.

⁹⁷ HAVLICEK 16 noemt dit "l'isolationnisme informationnel". Het gaat hier om maatregelen als controle op brieven uit het buitenland, douanecontrole op de invoer van buitenlandse boeken (zeker als ze ideologische of politieke themata behandelden) en de onmogelijkheid om zich te abonneren op buitenlandse tijdschriften (IOFFE / MAGGS 237-239), controle op de export van tijdschriften en boeken vnl. op natuurwetenschappelijk, technisch gebied (HUBNER 1972, 12-13), de storing van buitenlandse zenders en strenge beperkende maatregelen met betrekking tot het reizen naar het buitenland (VAN DEN BERCKEN 20-21).

⁹⁸ HÜBNER 1972, 12-13.

⁹⁹ Art.39 al.2 G.W. 1977.

¹⁰⁰ Art 70 Sw. ("verspreiding van lasterlijke verzinsels die het politieke en sociale sovjetsysteem belasteren met het oog op de ondermijning of verzwakking van de sovjetmacht"). In tegenstelling tot wat in art.39 G.W. 1977 stond, werd door art.70 Sw geen effectieve schade verondersteld, de intentie om schade (nl. het ondermijnen of verzwakken van het sovjetgezag) te veroorzaken

auteurs van *samizdat*-publicaties ¹⁰¹.

Op het showproces tegen Siniavskii en Daniel' ¹⁰² bleek dat het door art.70 Sw. vereiste bewijs van de intentie tot schaden niet altijd eenvoudig te leveren was ¹⁰³. Daarom werd onmiddellijk na dit proces de moeilijkheid weggewerkt door de invoering van een nieuw artikel 190¹ in het Strafwetboek ¹⁰⁴. Dit stelde de verspreiding van opzettelijk leugenachtige beweringen die het politieke en sociale sovjetsysteem belasterden en de productie of verspreiding van werken met dergelijke inhoud in geschrift, drukwerk, of andere vorm, strafbaar, zonder dat de intentie tot schaden als constitutief bestanddeel van het misdrijf aangeduid werd ¹⁰⁵. Vanaf dat ogenblik werd dit het belangrijkste artikel ter vervolging van andersdenkenden ^{106 107}.

214. De bestraffing voor de verspreiding van staatsgeheimen geschiedde naargelang de omstandigheden op basis van art.64 Sw. (hoogverraad), art.65 Sw. (spionage), art.75 Sw. (onthulling van staatsgeheimen), art.76 Sw. (verlies van documenten die een staatsgeheim bevatten) en art.259 Sw (onthulling of verlies van een militair geheim). Daarnaast hielden ook art.71 Sw. (oorlogspropaganda), art.74 Sw. (het aanzetten tot rassen- en nationale haat) ¹⁰⁸, art.76¹ (industriële en commerciële spionage), art.130 Sw. (laster), art.131 Sw. (eerroof), art.142 Sw. (het verspreiden van documenten die de wetten over scheiding van kerk en staat overtreden) en art.228 Sw. (het maken of verkopen van pornografische voorwerpen) een beperking van de vrijheid van het woord

volstond: CHALIDZE 72-73; HENKE / WIRANTAPRAWIRA 55.

¹⁰¹ BRUNNER G., "Freedom of Speech", in FELDBRUGGE 1985, 343-344; FELDBRUGGE 1975, 21-22; FELDBRUGGE, F.J.M., "Propaganda, Anti-Soviet", in FELDBRUGGE 1985, 627. De vervolging wegens antisovjetpropaganda had betrekking op de inhoud van in *samizdat*-publicaties geuite meningen, maar betrof niet de *samizdat* zelf als een privé-verspreidingswijze van publicaties op niet-commerciële basis, zie *infra*, nr.263 e.v.

¹⁰² *Supra*, nr.170.

¹⁰³ Beide beschuldigde schrijvers ontkenden dat ze de intentie tot schaden hadden om de sovjetmacht te ondermijnen of te verzwakken, maar werden toch op basis van art.70 Sw. veroordeeld, doordat de rechtbank de intentie afleidde uit hun in het buitenland gepubliceerde geschriften: LOEBER 1974, 121.

¹⁰⁴ VVS RSFSR, 1966, nr.38, item 1038; Engelse vertaling in HAZARD e.a. 97.

¹⁰⁵ IOFFE / MAGGS 241.

¹⁰⁶ BRUNNER, G., "Freedom of Speech", in FELDBRUGGE 1985, 344.

¹⁰⁷ Op basis van art.70 en 190¹ Sw. werden in de jaren zestig en zeventig in totaal 7250 personen veroordeeld: VAN DEN BERG 1991, 476-477 (op basis van een uitspraak van het toenmalig hoofd van de KGB). Volgens een andere bron werden in de periode 1966-1986 (met uitzondering van het jaar 1976) 2468 personen veroordeeld op basis van art.70 of 190¹ Sw. RSFSR, zie KOVALYOV, S., "The CPSU would have been inconceivable in a state governed by law", *Moscow News*, 1992, nr.33, 13.

¹⁰⁸ Voor een historisch overzicht van de bestraffing van rassen- en nationale haat en discriminatie, zie LURYI, Yu., "Soviet / Russian legislation against national or racial hatred and discrimination", *RCEEL*, 1994, 217-224.

en de persvrijheid in ¹⁰⁹.

215. Tenslotte moeten we erop wijzen dat naast deze bepalingen uit het Strafwetboek auteurs van ongewenste meningsuitingen nog door een heel arsenaal aan administratieve of niet-juridische maatregelen gestraft konden worden, gaande van uitsluiting uit de Partij, ontslag op het werk, ontslag uit vakbond of scheppende unies, het weigeren van routine verzoeken in verband met behuizing en verblijf, verwijzing naar een psychiatrisch hospitaal ¹¹⁰ en uiteindelijk interne of externe verbanning met verlies van de sovjetnationaliteit ¹¹¹.

Afdeling 3. De vrijheid van artistieke schepping en andere culturele rechten

§ 0. Inleiding

216. De Grondwet van 1977 voorzag voor het eerst het recht op het genot van de verworvenheden van de cultuur (art.46) en de vrijheid van wetenschappelijke, technische en artistieke schepping (art.47). Deze culturele rechten werden door sovjetjuristen niet grondig bestudeerd ¹¹² en in het Westen ging men ervan uit dat beide artikels om propagandistische redenen toegevoegd werden, doordat ze enerzijds toch geen kwaad konden en anderzijds de grote zorg van het sovjetregime inzake mensenrechten konden onderlijnen op een ogenblik van groeiende externe en interne kritiek ¹¹³.

217. Inspiratiebron voor beide grondwetsartikelen was ongetwijfeld art.15 van het door de Sovjetunie in 1973 geratificeerde Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESCR) ¹¹⁴, dat zowel het recht op cultuurconsumptie of de zgn. passieve cultuur, als het recht op de cultuurproductie of de zgn. actieve cultuur erkende ¹¹⁵. Zij werden ook door de sovjetgrondwet erkend. We behandelen

¹⁰⁹ Voor een bespreking van analoge artikels uit het Strafwetboek van 1926 (zoals later geamendeerd), zie LEVITSKY, S.L., "The Soviet Press and Copyright Legislation: Some Legal Concepts", *Fordham L. Rev.*, 1956, 470-477.

¹¹⁰ FELDBRUGGE 1975, 23.

¹¹¹ Zie het TASS-communiqué, *Izvestiia*, 15 februari 1974, p.4; Engelse vertaling in HAZARD e.a. 99 (Solzhenitsyn).

¹¹² RASSUDOVSKII 1986, 97.

¹¹³ FELDBRUGGE 1993, 222, die art.46 G.W. 1977 'betekenisloos' noemt (p.215). Als de erkenning van de kunstvrijheid al "van bijzonder belang" geacht werd, had dit te maken met de omvangrijke statelijke invloed op de kunst, zie HENKE / WIRANTAPRAWIRA 53.

¹¹⁴ VVS SSSR 1973, nr.40, item 564. *Supra*, nr.198. Voor een algemene bespreking van dit Verdrag, zie SYBESMA-KNOL, N., "Het Internationaal Verdrag inzake Economische, sociale en culturele rechten", in *Jaarboek 1994 van het Interuniversitair Centrum Mensenrechten*, Antwerpen, MAKLU, 1995, 69-84.

¹¹⁵ Art.15 IVESCR bepaalde in zijn relevante onderdelen:
 "(1) De Staten die partij zijn bij dit Verdrag erkennen het recht van eenieder:
 a) deel te nemen aan het culturele leven;
 b) ...

ze hier in omgekeerde volgorde.

§ 1. De vrijheid van cultuurproductie

1.1. Inhoud van de vrijheid van artistieke schepping

218. Krachtens art.47 eerste zin G.W. 1977 werd aan de burgers van de USSR, overeenkomstig de doeleinden van de opbouw van het communisme, de vrijheid verzekerd op het gebied van de wetenschappelijke, technische en artistieke creativiteit.

219. In de sovjetrechtsleer werd er de nadruk op gelegd dat het principe van de vrijheid van schepping aan de auteur de mogelijkheid gaf thema, vorm en genre van zijn werk en de methodes van oplossing van de scheppende opdracht te kiezen, en de resultaten van zijn creatieve arbeid aan een ruimer publiek mee te delen ¹¹⁶.

220. De vrijheid van artistieke schepping is zeker wat de literatuur aangaat overlappend met de vrijheid van het woord en de persvrijheid ¹¹⁷. Voor de andere kunstvormen leek de expliciete erkenning van de vrijheid van artistieke creatie derhalve wel zinvol, niet zozeer omwille van de vrijheid zelf, maar omwille van de officialisering van de uitbreiding van de doelgebondenheid van de vrijheid van het woord (*partiinost'*), en bijgevolg van de plicht tot systeemconform gedrag, tot de andere kunstvormen ¹¹⁸.

221. De teleologische binding van de vrijheid van artistieke schepping ("overeenkomstig de doeleinden van de opbouw van het communisme"), die haar eerder het statuut van politiek dan van cultureel recht gaf ¹¹⁹, transformeerde haar evenwel tot een plicht

c) de voordelen te genieten van de bescherming van de geestelijke en stoffelijke belangen voortvloeiende uit door hem verricht wetenschappelijk werk of uit een literair of artistiek werk waarvan hij de schepper is.

(2) De door de Staten die partij zijn bij dit Verdrag te nemen maatregelen om tot de volledige verwezenlijking van dit recht te komen, houden mede in die, welke noodzakelijk zijn voor het behoud, de ontwikkeling en de verbreiding van wetenschap en cultuur.

(3) De Staten die Partij zijn bij dit Verdrag verbinden zich de vrijheid te eerbiedigen die onontbeerlijk is voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek en scheppend werk.

(4) ... "

Vgl. art.27 Universele Verklaring van de Rechten van de Mens die geen equivalent bevat voor art.15 (3) IVESCR. Voor de tekst van de de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het IVESCR, zie CRAENEN, G., *Fundamentele rechten en vrijheden*, Leuven, Acco, 1985, 15-22 en 123-136.

¹¹⁶ GOLITSYN, A.K., "Voprosy k khudozhnikam", *SGiP*, 1983, nr.3, 91-92 die spreekt over het principe van de vrijheid van individuele zelfexpressie (*printsip svobody individual'nogo samovy-razheniia*); MASLOV / PUSHKIN 408-409; RASSUDOVSKII 1986, 104-105; SVERDLYK 16-18.

¹¹⁷ Art.50 G.W. 1977, *supra*, nr.200 e.v.. Zie ook WESTEN, K., in FINCKE, I, 555, nr.4.

¹¹⁸ GORLÉ 1978, 127. Dit was gewoon een bevestiging van wat in werkelijkheid reeds lang als norm gold: *Supra*, nr.134.

¹¹⁹ De culturele rechten (op onderwijs en op het gebruik van de verworvenheden van de cultuur, art.45-46 G.W. 1977) werden immers, in tegenstelling tot de politieke rechten, niet met een ideologisch voorbehoud ingeperkt. De G.W. 1977 deelde de grondrechten zelf niet via tussentitels

voor de kunstenaar tot het creëren van systeembevestigende werken ¹²⁰. De staat en de CP bepalen, met de kennis die ze hebben van de objectieve menselijke behoeften en belangen, een maatstaf voor het scheppend gedrag van de kunstenaars ¹²¹, zoals het socialistisch realisme als methode en stijl van artistieke themakeuze en vormgeving ¹²² en de *partiïnost'* als richtsnoer ¹²³ en onvervreemdbaar deel van de socialistische kunst ¹²⁴.

222. De onthoudingsplicht welke door art.15 (3) IVESCR aan de staten inzake de eerbiediging van de artistieke vrijheid opgelegd wordt, was in contradictie met de essentie zelf van de socialistische staat. Deze mengde zich actief in de maatschappelijke ontwikkeling en richtte deze naar het doel dat door de CP niet alleen bepaald maar ook belichaamd werd: de opbouw van de communistische maatschappij betekende in feite de opbouw van de macht van de Communistische Partij. Van hun kant droegen de kunstenaars die creëerden in overeenstemming met de historische wetmatigheden, een belangrijke sociale verantwoordelijkheid ¹²⁵: ook hier was het recht gebonden aan een plicht ¹²⁶.

Het creëren zelf bleef weliswaar een kwestie van een individueel streven naar zelfexpressie, niet afgedwongen door staatsrechtelijke dwang, en deviaties waren dus niet uitgesloten, maar alleen die creatieve activiteit die congruent was aan de innerlijke noodzaak van de objectieve werkelijkheid werd politiek aanvaard ¹²⁷, en kon binnen

in, en vermeldde de vrijheid van schepping (art.47 G.W. 1977) in de grondrechtencatalogus ofwel als laatste van de culturele rechten, ofwel als eerste van de politieke rechten. Het auteursrecht, dat in art.47 al.2 G.W. 1977 behandeld wordt, is evenwel duidelijk een cultureel, en geen politiek grondrecht, waardoor het o.i. waarschijnlijk is dat ook de door de eerste alinea van hetzelfde artikel gewaarborgde vrijheid van schepping tot de culturele rechten gerekend moet worden. Zie ook WESTEN, K. in FINCKE, I, 488, nr.25. FELDBRUGGE 1993, 222 rangschikt art.46-47 G.W. 1977 onder de "sociale rechten", VAN HOECKE 544 betitelt ze als persoonlijke rechten, terwijl RASSUDOVSKII 1986, 97 argumenteert dat de vrijheid van schepping, samen met het recht op onderwijs en op het genot van de verwezenlijkingen van de cultuur, het culturele (sociaal-geestelijk) rechtsstatuut van de persoon vormen (met verwijzing naar VITRUK, N.V., *Osnovy teorii pravovogo polozheniia lichnosti v sotsialisticheskoi obshchestve*, M., 1979, 182).

¹²⁰ De vrijheid om regerende heersers als kunstenaars te huldigen is nog nooit in gevaar geweest, zie WESTEN, K., in FINCKE, I, 556, nr.8. Art.47 heeft evenwel geen andere betekenis en daarom "smacks of mockery in a country which deliberately killed, not so long ago, the cream of its writers, poets, artists, film-makers, theatrical directors, actors etc. and which continues the cruel and dull persecution of its brightest minds" (GINSBURGS / POMORSKI 48).

¹²¹ CHERNOBEL', G.T., "Khudozhestvennoe tvorchestvo i pravo", *SGiP*, 1986, nr.6, 57.

¹²² *Supra*, nr.156.

¹²³ KRASAVCHIKOV, O.A., "Avtorskoe pravo", in KRASAVCHIKOV, II, 444-445; dit onderdeel werd bijna letterlijk overgenomen in KRASAVCHIKOV, O.A., "Tvorchestvo i grazhdanskoe pravo (poniatiie, predmet i sostav podotrasli)", *Pravovedenie*, 1984, nr.4, 14-23.

¹²⁴ MEL'NIKOV / SILIVANCHIK 40.

¹²⁵ Onverantwoordelijkheid vervalst immers de vrijheid: RASSUDOVSKII 1986, 99.

¹²⁶ Zie algemeen, *supra*, nr.197.

¹²⁷ RASSUDOVSKII 1986, 99.

de staatseconomie geëxploiteerd worden; andere vormen werden (ook zeer actief) vervolgd.

223. Het spreekt voor zich dat een dergelijke actieve inmenging van de overheid in de artistieke vrijheid haaks staat op de rechtsstaatidee die de overheid in een positie plaatst waarin ze "de burger de gelegenheid [moet] laten en hem zelfs in de gelegenheid stellen zich op het culturele vlak autonoom en individueel, dus in de voor hem gewenste richting te ontplooien. Evenmin hoeft de uitoefening van het recht van (zelf)expressie op een bepaald doel te zijn gericht, zoals de bevestiging van officiële waarden en ideologieën" ¹²⁸.

1.2. Materiële waarborgen voor de vrijheid van artistieke schepping

224. Zoals de andere mensenrechten ¹²⁹ werd ook de vrijheid van artistieke schepping door materiële waarborgen veilig gesteld, zij het dat in dit geval deze waarborgen bijzonder vaag en nietszeggend zijn. Zo wordt de artistieke vrijheid gegarandeerd "door de ontwikkeling van literatuur en kunst", waartoe de staat de noodzakelijke materiële voorwaarden schept. Verder wordt de steunverlening van de staat aan de vrijwillige en scheppende unies als een materiële waarborg voor de kunstvrijheid gezien ¹³⁰. Art.47 G.W. 1977 gaf de burgers m.a.w. de mogelijkheid om hun creatieve belangen te realiseren via maatschappelijke organisaties die daarom ook door de staat gesteund werden ¹³¹.

225. Hierdoor werd een band gelegd tussen de vrijheid van artistieke schepping en het recht van de burgers om zich te verenigen in maatschappelijke organisaties in overeenstemming met de doelstellingen van de opbouw van het communisme ¹³². Door de doelgebondenheid van dit verenigingsrecht werd het herleid tot een recht om zich aan te sluiten bij bestaande verenigingen die door of met goedkeuring van de hogere overheid (en uiteindelijk de CP) opgericht werden ¹³³, en dit was niet alleen een kwestie

¹²⁸ VLEMMINX 256-257.

¹²⁹ *Supra*, nr.193.

¹³⁰ Art.47 al.1 G.W. 1977.

¹³¹ IAMPOL'SKAIA 297. De band tussen de artistieke vrijheid en het verenigingsrecht bestond in werkelijkheid reeds sinds de oprichting in de jaren dertig van de monolithische scheppende unies (*Supra*, nr.155).

¹³² Art.51 G.W. 1977. Op internationaal vlak was de USSR niet alleen gebonden door de twee UNO-verdragen met hun respectievelijke bepalingen over het verenigingsrecht (art.22 IVBPR en art.8 IVESCR), maar, sinds 1957, ook door Conventie nr.87 van de Internationale Arbeidsorganisatie "over de verenigingsvrijheid en de bescherming van het verenigingsrecht": LURYI, Y.I., "Drie Jahre neue Sowjetverfassung. Die Sowjetische Haltung gegenüber den Menschenrechten", in *Grundrechte und Rechtssicherheit im sowjetischen Machtbereich*, BRUNNER, G. (ed.), Berlijn, Berlin Verlag, 1982, 28-29.

¹³³ HENKE / WIRANTAPRAWIRA 56.

van legaliteit, maar ook van opportuniteit ¹³⁴. Er bestond bijgevolg geen recht voor burgers op de zelfstandige oprichting van eigen verenigingen ¹³⁵.

Het kan dan ook op het eerste gezicht verbazen dat, hoe weinig het recht op vereniging voor de sovjetburger ook mocht betekenen, de massa-organisaties (vakbonden, Communistische Jeugdbond Komsomol enz.) voor staat en CP een zeer belangrijke rol te spelen hadden, d.w.z. niet in de private, maar in de publieke sfeer ¹³⁶. VAN DEN BERG noemt deze maatschappelijke organisaties "totalitaire instrumenten, die de bevolking op grond van bepaalde kenmerken groepsge wijze omvatten ter versterking van het politiek regime, ter bevordering van het algemeen belang, ter integratie van de bevolking in het politiek systeem en ter controle van de bevolking." ¹³⁷. Krachtens art.7 G.W. 1977 ¹³⁸ hadden de maatschappelijke organisaties essentieel een politieke functie ¹³⁹. In de 'staat van heel het volk' moest gestreefd worden naar actieve deelneming van iedereen aan het beheer van de staats- en maatschappelijke aangelegenheden. Door middel van deze sociale organisaties werd de bevolking ingeschakeld in de besluitvorming over groepsbelangen, wanneer de autoriteiten een dergelijke inschakeling wenselijk achtten ¹⁴⁰; de CP bepaalde uiteraard uiteindelijk omvang en realiteit

¹³⁴ MAURACH 367 in verband met de erkenning van het verenigingsrecht in art.126 G.W. 1936: "... kann ... eine Versagung der Genehmigung des Vereins bzw. die Auflösung eines bereits entstandenen Vereins nicht erst dann erfolgen, wenn dieser verbotene und insbesondere strafbare Ziele verfolgt, sondern schon dann, wenn die Verwaltungsbehörde der Ansicht ist, dass die Zielsetzung bzw. die praktische Tätigkeit des Vereins nicht *positiv* den Bedingungen gerecht wird, unter denen nach Art.126 Vereinsfreiheit besteht". De oprichting van een vereniging was bijgevolg afhankelijk van de aanwezigheid van een sociale nood daaraan en van de aanvaarding van de plicht bij te dragen tot de opbouw van het communisme: *Towards the Rule of Law: Soviet Legal Reform and Human Rights Under Perestroika*, A Helsinki Watch Report, December 1989, 63.

¹³⁵ LAVIGNE / LAVIGNE 36; LUCHTERHANDT, O., in FINCKE, I, 590-591, nr.11-14; LURYI, Y.I., *l.c.*, 30.

¹³⁶ MAURACH 367.

¹³⁷ VAN DEN BERG 1991, 492. Stalin noemde de massa-organisaties de "transmissieriem" (*privodniki, privodnye remni*) die de massa's verbonden met de CP: "Over de vragen van het Leninisme" (1926), aangeh. VAN DEN BERG 1991, 491-492. Zie ook HENKE / WIRANTAPRAWIRA 57.

¹³⁸ "De vakbonden, de Komsomol, de coöperatieve en andere maatschappelijke organisaties nemen in overeenstemming met hun statutaire opdrachten deel aan het bestuur in staats- en maatschappelijke aangelegenheden, evenals aan de oplossing van politieke, economische en socio-culturele vraagstukken."

¹³⁹ LAVIGNE / LAVIGNE 42-44. Zoals hoger aangegeven (nr.165) begon Khrushchev in het licht van de mythe van het afsterven van de staat met de overdracht van staatsfuncties aan maatschappelijke organisaties, maar deze politiek werd onder Brezhnev weer stopgezet en gedeeltelijk teruggedraaid. De sovjetleiders bleven evenwel een gematigde medewerking van de sociale organisaties aan de staatsadministratie voorstaan, zij het duidelijk met erkenning van de suprematie van die staatsadministratie (AJANI G., "Some notes on the development of trade union and other social organization ownership in the Soviet Union", in BARRY 67. Zie ook art.9 G.W. 1977 dat de verhoging van de activiteit van de maatschappelijke organisaties als een basisoriëntatie in de ontwikkeling van het politieke systeem bestempelt.

¹⁴⁰ VAN DEN BERG 1991, 492.

van deze deelname ¹⁴¹. Gelet op deze functie was het van essentieel belang dat er op het gehele grondgebied slechts één organisatie mocht bestaan die bepaalde groepsbelangen behartigde, en dat iedereen die ervoor in aanmerking kwam, werd opgeroepen om lid te worden, ook al was dat lidmaatschap formeel steeds vrijwillig ¹⁴².

226. In de artistieke wereld waren het de scheppende unies (*tvorcheskie soiuzy*) die deze functie vervulden ¹⁴³. In een juridisch woordenboek worden ze gedefinieerd als "maatschappelijke organisaties die schrijvers en kunstenaars verenigen op basis van de idee-scheppende methode van het socialistisch realisme, met het doel om grote kunstwerken te creëren, en om de organisatorische zelfstandigheid en de politieke activiteit van haar leden te ontwikkelen en hun rechten en belangen te beschermen" ¹⁴⁴. Hieruit blijkt dat belangenbehartiging slechts één, en niet eens de belangrijkste functie van de scheppende unies was. Zij waren veeleer instrumenten in het totalitaire cultuurbeleid van de CPSU: hun belangrijkste taak bestond erin schrijvers en kunstenaars door beloningen of straffen op het juiste pad te houden ¹⁴⁵.

227. De interne organisatie en de activiteiten van de scheppende unies werden beheerst door drie grote principes: het democratisch centralisme, de vrijwilligheid en de vrijheid om eigen functies te bepalen ¹⁴⁶.

(1) De interne organisatie van alle scheppende unies was gebaseerd op het principe van het democratisch centralisme. Het hoogste orgaan was het Alunie-Congres: het keurde de Statuten goed, koos het bestuur van de unie, bepaalde de opdrachten en activiteiten van de unie enz. In feite had het Congres niet veel macht, wat reeds mag blijken uit het feit dat het volgens de Statuten slechts éénmaal om de vier jaar bijeenkwam ¹⁴⁷. Het door het Congres verkozen bestuur van de scheppende unie kwam 1 of 2 keer per jaar in plenum bijeen, terwijl de dagelijkse leiding en de echte macht in de unies bij het door het plenum van het bestuur verkozen secretariaat lag ¹⁴⁸. Het principe van het democratisch centralisme werd hier dus toegepast zoals het ook elders in de sovjetmaatschappij toegepast werd: meer centralistisch dan democratisch.

(2) Het lidmaatschap van de scheppende unies was niet verplicht, was gebaseerd op het beroep van het kandidaat-lid, en was aan bepaalde toelatingsvoorwaarden gekop-

¹⁴¹ GORLÉ 1978, 111.

¹⁴² VAN DEN BERG 1991, 492; LUCHTERHANDT, O., in FINCKE, I, 591, nr.15.

¹⁴³ Over hun oprichting, zie *supra*, nr.155. Over hun deelname aan de normcreatie op het gebied van auteursrecht, *supra*, nr.59. Over hun economische betekenis in de culturele sector, zie *infra*, nr.266 e.v.

¹⁴⁴ SUKHAREV, A.Ia. (ed.), *Iuridicheskii Entsiklopedicheskii Slovar'*, M., Sovetskaia Entsiklopediia, 1984, 368, tw. 'Tvorcheskie soiuzy'.

¹⁴⁵ Zie m.b.t. Schrijversbond: LANTING 4.

¹⁴⁶ SAVEL'EVA 1989, 10-11.

¹⁴⁷ AGEENKOVA 424. In werkelijkheid kwam bv. het Congres van de Schrijversbond tussen 1934 en 1981 slechts 7 keer bijeen, d.i. gemiddeld om de 7 jaar: LANTING 4.

¹⁴⁸ AGEENKOVA 424; LANTING 4.

peld ¹⁴⁹. Aan het lidmaatschap van de scheppende unies waren echter zoveel materiële voordelen verbonden dat afzijdig blijven gelijk stond met maatschappelijke marginalisering. Vooreerst was voor een auteur het lidmaatschap van een scheppende unie - behalve voor debutanten - quasi-onontbeerlijk om de gelegenheid te krijgen zijn werk te publiceren of uit te (laten) voeren.

Bovendien bestond bij de meeste scheppende unies een fonds ¹⁵⁰ dat over aanzienlijke financiële middelen beschikte om de leden van de scheppende unies sociaal en materieel bij te staan ¹⁵¹. Zo kenden ze aan de leden korte-termijn leningen of werkbeurzen toe, of keerden vergoedingen uit voor tijdelijke invaliditeit voor die kunstenaars en schrijvers die niet onder een arbeidsovereenkomst werkten, geboortepremies of een aanvullend pensioen. Deze fondsen hadden ook een heel netwerk van vakantiehuisen, bibliotheken, ateliers, sanatoria, kribben en polyklinieken die alleen ter beschikking stonden van de leden van de corresponderende scheppende unies ¹⁵². Bovendien bezaten ze ook uitgeverijen, woonblokken en industriële bedrijven die benodigdheden voor de specifieke kunstvorm produceerden ¹⁵³. Deze fondsen werden gedeeltelijk gespijsd door afhouding van een bepaald percentage (tussen 1 en 10 %) op de auteursvergoeding betaald door de primaire gebruiksorganisaties en/of een percentage op de bruto-inkomsten aan de kassa voor uit- of opvoeringen, ongeacht of de auteurs waarvan de vergoeding ingekort wordt lid is van een scheppende unie en aldus genot kon hebben van de diensten van de corresponderende fondsen die door hem gefinancierd worden ¹⁵⁴. M.a.w. ook niet-leden betaalden voor diensten die ze zelf niet genoten.

Dit alles maakt dat slechts weinige schrijvers of kunstenaars buiten de scheppende unies bleven staan. Deze bereikten bijgevolg een organisatiegraad van bijna 100 % ¹⁵⁵. Gelet op de enorme materiële voordelen betekende uitstoting -meestal om politieke redenen- uit een scheppende unie zoveel als broodroof. Hierdoor konden de scheppende unies perfect hun ideologische functie vervullen, d.i. controle op de rechtlijnigheid van haar leden door de toetsing van hun werken aan de 'methode van het

¹⁴⁹ Kandidaat-leden moesten bewijzen in hun vak een voldoende hoog niveau bereikt te hebben, moesten door twee leden voorgedragen worden, en moesten - voor wat de Unie van Schrijvers betrof - reeds twee boeken gepubliceerd hebben: IAMPOL'SKAIA 301; LANTING 4; SAVEL'EVA 1989, 10.

¹⁵⁰ Het Literair Fonds USSR (SZ SSSR 1934, nr.39, item 311; AZOV / SHATSILLO 98-99), het Architectuurfonds USSR (SZ SSSR, nr.53, item 413; de Statuten van beide fondsen werden door de regering goedgekeurd in 1935: SZ SSSR, nr.4, items 26 en 27), het Muziekkfonds USSR (SP SSSR, 1939, nr.53, item 460) en het Artistiek fonds (SP SSSR, 1940, nr.3, item 98; 1944, nr.7, item 116).

¹⁵¹ ANTIMONOV / FLEISHITS 37-38.

¹⁵² SAVEL'EVA 1989, 13-14.

¹⁵³ Zo had het Artistiek Fonds een fabriek die de werkinstrumenten voor de schilders produceerde (verf, penselen enz), SAVEL'EVA 1989, 12.

¹⁵⁴ Voor meer details, zie SAVEL'EVA 1989, 12.

¹⁵⁵ In 1986 telde de Unie van Journalisten 83.000 leden, de Unie van beeldende kunstenaars 19.618, de Unie van architecten 19.067, de Schrijversunie 9.560, de Cineastenunie 6.643 en de Componistenunie 2.483 (VAN DEN BERG 1991, 493).

socialistisch realisme'.

(3) De scheppende unies beschikten over een grote vrijheid om hun functies en activiteiten zelf te bepalen. Naast de reeds genoemde controlefunctie op het creëren van socialistisch realistische werken, waren de meeste activiteiten van de bonden gericht op het vervolmaken van het professioneel meesterschap van de leden en het propageren van de verschillende kunstvormen bij het grote publiek. Hiervoor werden talrijke maatregelen genomen, gaande van de financiering van studiereizen, naar de organisatie van tentoonstellingen, boekenbeurzen, theater- en filmfestivals, wedstrijden en het uitreiken van prijzen, het opzetten van workshops, seminars en lezingen, het uitgeven van eigen literaire en kunstkritische tijdschriften enz.¹⁵⁶. Om deze activiteiten te organiseren konden de scheppende unies - die rechtspersoonlijkheid hadden¹⁵⁷ - net als de aan hen ondergeschikte fondsen, instellingen of ondernemingen oprichten die hun activiteiten moesten ondersteunen¹⁵⁸.

Ook dit derde principe moet gerelativeerd worden. De Statuten van de unies die in de jaren dertig opgericht werden, moesten goedgekeurd worden door de regering¹⁵⁹. Het bestuur van de scheppende unies bestond meestal uit leden van de CP, en de Voorzitter was vertegenwoordigd in het Presidium van de Opperste Sovjet. Bovendien werd door de aanwezigheid van een primaire partijorganisatie in de unies en in hun ondernemingen de band met de CPSU stevig onderhouden. Daarenboven stonden de meeste scheppende unies onder toezicht van het Ministerie van Cultuur¹⁶⁰.

228. We moeten tenslotte opmerken dat de Grondwet in het hoofdstuk over de sociale ontwikkeling en cultuur bevestigt dat de staat zich als doel stelt de reële mogelijkheden voor de burgers om hun scheppende krachten, hun talent en aanleg voor een alzijdige ontwikkeling van hun persoonlijkheid te gebruiken, uit te breiden¹⁶¹, alsook voor bescherming, vermeerdering en uitgebreid gebruik van geestelijke waarden te zorgen met het oog op de morele en esthetische opvoeding van de sovjetburgers en de verhoging van hun cultureel peil. Zowel de professionele kunst als de volkskunst werden "op grootscheepse wijze" aangemoedigd¹⁶². Ook dit kan als een materiële waarborg voor de vrijheid van artistieke schepping beschouwd worden.

1.3. De rechten van de auteur

229. Art.47 al.2 G.W. 1977 vermeldde dat "de rechten van auteurs, uitvinders en

¹⁵⁶ IAMPOL'SKAIA 277-279 en 285-293; SAVEL'EVA 1989, 10-11.

¹⁵⁷ SAVEL'EVA 1989, 10.

¹⁵⁸ Over het juridisch statuut van deze ondernemingen en instellingen, zie *infra*, nr.271.

¹⁵⁹ Zie bv. de Statuten van de Schrijversunie van 17 februari 1934, SZ SSSR, 1935, nr.4, item 26; AZOV / SHATSILLO 99-100.

¹⁶⁰ MAURACH 241.

¹⁶¹ Art.20 G.W. 1977. Zie ook RASSUDOVSKII 1986, 98.

¹⁶² Art.27 G.W. 1977.

rationalisatoren door de staat beschermd worden", en dit in hetzelfde artikel dat in zijn eerste alinea de vrijheid van artistieke schepping erkende.

Gelet op de gebruikelijke dubbele structuur van de grondwetsartikels in het hoofdstuk over de grondrechten met in de eerste alinea de omschrijving van het recht, en in de tweede alinea de materiële waarborgen ¹⁶³, zou men kunnen concluderen dat het auteursrecht hier als een materiële waarborg voor de vrijheid van artistieke schepping beschouwd wordt. Echter, uitgerekend in art.47 wordt hierop een uitzondering gemaakt doordat de materiële waarborgen reeds in de eerste alinea opgesomd staan. Hierdoor lijkt het erop alsof het auteursrecht als een zelfstandig grondrecht beschouwd moet worden ¹⁶⁴, zoals dit ook het geval is in de internationale overeenkomsten ¹⁶⁵ die als inspiratiebron voor art.47 G.W. 1977 dienden. Tegelijk wordt ook de band tussen auteursrecht en vrijheid van schepping bevestigd ¹⁶⁶. Voor het overige gaat het hier wel om een relatief inhoudsloze bepaling ¹⁶⁷.

230. Vele sovjetauteursrechtsspecialisten erkennen overigens dat de vrijheid van schepping, zoals deze in de marxistisch-leninistische ideologie aan het beginsel van de *partiïnost'* gekoppeld werd, aan het sovjetauteursrecht ten grondslag lag ¹⁶⁸. Het auteursrecht krijgt zo de functie van een *juridische* garantie voor de scheppingsvrijheid in de mate dat het het originele resultaat van de scheppende activiteit beschermt ¹⁶⁹.

231. De bescherming van het auteursrecht is een taak van de staat, en niet, zoals nog in het ontwerp van Grondwet vermeld stond, de wet. Dit suggereert een ruimere inzet van middelen en organen, waarvan de wet er slechts één is.

232. Het is tenslotte niet onbelangrijk te wijzen op twee elementen waarvan de *afwezigheid* significant is.

¹⁶³ *Supra*, nr.193.

¹⁶⁴ *Contra*: GAVRILOV 1984a, 15-16 die een argument haalt tegen de erkenning van het auteursrecht als een zelfstandig grondrecht uit het feit dat in tegenstelling tot het recht van genot van de verworvenheden van de cultuur en de kunstvrijheid, het auteursrecht niet aan alle sovjetburgers toekomt, maar alleen aan de scheppers van werken.

¹⁶⁵ In art.15 IVESCR worden zowel auteursrecht als kunstvrijheid erkend, maar onafhankelijk van elkaar, terwijl in art.27 Universele Verklaring van de Rechten van de Mens alleen het auteursrecht vermeld wordt.

¹⁶⁶ RASSUDOVSKII 1986, 97 merkt op dat de band tussen de vrijheid van schepping en het auteursrecht nog te weinig onderzocht werd.

¹⁶⁷ *Supra*, nr.56.

¹⁶⁸ KRASAVCHIKOV, O.A., "Avtorskoe pravo", in KRASAVCHIKOV II, 444-445; MASLOV / PUSHKIN 409; MOZOLIN, V.P. in *Grazhdanskoe pravo*, ORLOVSKOGO, P.E. en KORNEEVA, S.M. (ed.), II, M., Iuridicheskaja Literatura, 1970, 452-453; SAVEL'EVA 1986, 10; SVERDLYK 16-18. GAVRILOV 1988, 74 erkende bovendien dat de vrijheid van schepping ook voor andere rechtstakken, in de eerste plaats in de sfeer van het staats- en administratief recht, als regulerend principe voor de organisatie en de activiteit van wetenschappelijke en culturele instellingen - van wezenlijk belang kon zijn.

¹⁶⁹ WESTEN, K., in FINCKE, I, 555, nr.5.

Ten eerste wordt de bescherming van het auteursrecht niet aan een bepaald doel ("de opbouw van het communisme") gebonden waardoor ook "onorthodoxe" werken bescherming genoten van het sovjetauteursrecht. Precies de band met de vrijheid van artistieke schepping maakte dat de neutraliteit van het auteursrecht ten aanzien van de inhoud van het beschermde werk voor het sovjetregime onschadelijk was ¹⁷⁰.

Ten tweede is de band van het auteursrecht met de vrijheid van artistieke schepping niet de enig mogelijke, en was het inderdaad denkbaar geweest dat het auteursrecht met het persoonlijk eigendomsrecht verbonden zou worden. Dat dit niet gebeurde, is zeker een argument voor de verwerping van de kwalificatie van het auteursrecht als eigendomsrecht ¹⁷¹.

§ 2. Het recht op cultuurconsumptie

233. Niet enkel genieten de burgers van de USSR de vrijheid van schepping, zij hebben ook het recht op het gebruik of genot van de verworvenheden van de cultuur ¹⁷², d.i. het zgn. recht op de "consumptie" van cultuurproducten.

234. In tegenstelling tot de vrijheid van artistieke schepping hangt de verwezenlijking van dit recht krachtens art.15 IVESCR wel degelijk van de actieve inbreng van de staat af ¹⁷³.

Een dergelijke actieve rol voor de staat was natuurlijk gesneden koek voor de sovjetstaat die van de voorziening van materiële waarborgen voor de verwezenlijking van de (klassieke en sociale) mensenrechten de hoeksteen van zijn grondrechtentheorie gemaakt had. Uit de aard van de socialistische staat zelf volgde dat de cultureel-opvoedkundige functie (naast en verbonden met de economisch-organisatorische) één van de fundamentele verplichtingen van de staat was ¹⁷⁴. Zo werd het recht op het gebruik van de verworvenheden van de cultuur (cultuurconsumptie) gewaarborgd "door de algemene toegankelijkheid tot de schatten van de vaderlandse en de wereldcultuur, die zich bevinden in staats- en maatschappelijke fondsen; door de ontwikkeling en de gelijkmatige verdeling van culturele voorlichtingsinstellingen op het grondgebied van het land; door de ontwikkeling van televisie en radio, van boekenpublicaties en tijdschriften, alsook van een net van kosteloze bibliotheken; door de uitbreiding van de culturele uitwisseling met andere staten" ¹⁷⁵.

¹⁷⁰ *Infra*, nr.298 e.v.

¹⁷¹ *Infra*, nr.320 e.v.

¹⁷² Art.46 al.1 G.W. 1977.

¹⁷³ Vgl. art.15 (2) IVESCR: "De door de Staten die partij zijn bij dit Verdrag te nemen maatregelen om tot de volledige verwezenlijking van dit recht te komen, houden mede in die, welke noodzakelijk zijn voor het behoud, de ontwikkeling en de verbreiding van wetenschap en cultuur".

¹⁷⁴ SZABO, I., *Cultural rights*, Leiden, A.W. Sijthoff, 1974, 87, 98, 100-101.

¹⁷⁵ Art.46 al.2 G.W. 1977. Artikel 22 G.W. 1977 voorzag in een programma ter uitbreiding van een net van culturele instellingen op het platteland.

235. Dit recht op zgn. passieve cultuur werd zelf gezien als een voorwaarde voor de uitoefening van de kunstvrijheid. Het principe van de vrijheid van creatie is immers nooit absoluut, niet alleen omdat deze vrijheid geconditioneerd wordt door een van bovenaf opgelegd doel, maar ook omdat elke schepping voortbouwt op reeds bestaande nationale of mondiale literatuur en kunst ¹⁷⁶. De toegang hiertoe is bijgevolg essentieel.

Deze toegang tot de culturele schatten werd door een hele reeks maatregelen gegarandeerd, waarvan de nationalisering van privé-kunstcollecties en -musea vlak na de revolutie wel de belangrijkste waren ¹⁷⁷.

Art.46 G.W. 1977 verhinderde evenwel niet het bestaan van de zgn. *spetskhranilishcha* of *spetskhrany* ¹⁷⁸, d.i. die collecties van bibliotheken en musea, waarnaar boeken of kunstwerken verwezen werden die door gewijzigde ideologische opvattingen ¹⁷⁹ plots ongewenst werden ¹⁸⁰ en in een apart lokaal dat slechts voor welomschreven categorieën van personen toegankelijk was, ondergebracht werden ¹⁸¹.

Afdeling 4. Conclusie van Hoofdstuk II

236. Volgens het marxisme-leninisme is vrijheid de heerschappij van de mens over zichzelf, een heerschappij die gebaseerd is op de kennis van de noodzakelijke histori-

¹⁷⁶ SVERDLYK 17.

¹⁷⁷ *Supra*, nr.144.

¹⁷⁸ IOFFE 1985, 55. *Contra*: CHALIDZE 77-78.

¹⁷⁹ De interpretaties van de heersende ideologie kunnen immers veranderen: "Der Marxismus-Leninismus ist kein festgefügttes Dogma, sondern eine Kampftaktik, die sich wechselnden Lagen anzupassen hat und die es daher auch nicht verschmäht, ihr Gesicht zu wandeln" (MAURACH 361).

¹⁸⁰ Zie bv. Instruktsiia nr.521 Ministerstva Kul'tury "O poriadke isklucheniia ustarevshikh po soderzhaniiu i vetkhikh izdaniu i materialov iz biblioteknykh i spravочно-informatsionnykh fondov" ("over de procedure tot het uitsluiten van inhoudelijk verouderde en oude uitgaven en materialen uit bibliotheek- en informatiefondsen"), 18 juli 1978, *BNA SSSR*, 1979, nr.2, 43-48; Duitse vertaling en commentaar in LUCHTERHANDT, O., "Neue sowjetische Bibliotheks-Instruktion", *Osteuropa*, 1979, nr.12, A 755-765. Door deze Instructie wordt een jaarlijkse schoonmaakbeurt georganiseerd, waarbij "uitgaven en materialen, die hun politieke actualiteit of hun wetenschappelijke of artistieke waarde hebben verloren" uit de bibliotheken verwijderd werden (art.2-1.). Uiteraard betrof dit ook de niet langer gewenste uitgaven (TIMMERMANS W.A., "Literatuur en censuur in de Sovjet-Unie", *AA*, 1984, 742; VAN DEN BERG 1991, 462.

¹⁸¹ Glavlit beval de "verbetering" van dergelijke ongewenste boeken (door bv. een aantal bladzijden eruit te verwijderen), terwijl één of twee exemplaren van de 'onverbeterde versie' naar speciale lokalen in de bibliotheek (de zgn. *spetsfondy*) overgebracht werden; andere boeken (of algemeen kunstwerken en filmen) werden zonder meer in hun geheel naar de *spetsfondy* overgebracht. Zie RAITBLAT, A.I., "Kak nas otuchali dumat'. K istorii spetskhrana - v den' pechati", *Nezavisimaia Gazeta*, 5 mei 1991, p.8, vertaald door BRANG, P., "Wie man uns das Denken abzugewöhnen suchte... Zur Geschichte der sowjetischen Zensur", *Osteuropa*, 1992, nr.5, A 262-268; zie ook FAINSOD, M., "Censorship in the USSR - A Documented Record", *Problems of Communism*, 1956, nr.2, 17-19.

sche, wetmatige ontwikkeling van de maatschappij. Aangezien enkel de meest bewuste leden van de bevolking, verenigd in de Communistische Partij, dit inzicht heeft, wordt de volledige vrijheid door de individuele burger slechts bereikt door deze wetmatigheden zoals ze door de CP geformuleerd worden te erkennen en aanvaarden, en ernaar te handelen. De door de Grondwet erkende vrijheden en rechten zijn dan ook functioneel en instrumenteel: ze worden enkel een waarde indien ze partijgericht zijn. De vrijheid van het woord, de persvrijheid en de vrijheid van artistieke schepping worden aan de burger niet toegekend om hem toe te laten zijn persoonlijkheid via kunst en literatuur te uiten, maar wel om de burger de mogelijkheid, ja zelfs de plicht te geven het door de CP verworven bewustzijn uit te spreken en uit te dragen. De aan de auteur en kunstenaar toegekende vrijheid van artistieke schepping legt een grote sociale verantwoordelijkheid op hun schouwers. Zij worden immers ingeschakeld in het grote opvoedingsproject dat de creatie van de communistische maatschappij en de -in materialistische, reële, dus niet formele zin - geëmancipeerde *homo sovieticus* beoogde.

Vanuit een liberaal-individualistisch oogpunt ontnemt de materialistische, marxistische visie aan de rechten en vrijheden van de mens elke substantie. Als de vrijheid van het individu enkel de vrijheid is om het bewustzijn van een partij-elite uit te drukken, en niet om zich zelf te ontplooien, wordt de vrijheid een onvrijheid, wordt het recht een privilege. De afwezigheid van juridische waarborgen om de toegekende rechten en vrijheden af te dwingen tegen de staat in illustreert dit: louter materiële waarborgen voor het bestaan en de uitoefening van politieke rechten maken deze rechten volledig afhankelijk van de willekeur van de staat, en uiteindelijk van de kern van het politieke bestel, de Communistische Partij.

HOOFDSTUK III. ONDERNEMERSCHAP IN DE CULTURELE SECTOR VAN DE SOVJET-UNIE

Afdeling 0. Inleiding

237. De machtspositie van de CPSU steunde niet enkel op de quasi-volledige controle van het politieke domein, maar ook op de staatseigendom van de productiemiddelen en de administratieve bevelseconomie. De opheffing van de economische onafhankelijkheid van het individu was de sleutel voor zeven decennia totalitair bewind. Dwang was derhalve slechts nodig in een relatief beperkt aantal gevallen, wanneer het individu ondanks zijn economische afhankelijkheid toch een zekere sociale autonomie voor zich opeiste. Buiten deze enkele gevallen was het economische monopolie zelf voldoende overtuigend en repressief om systeemconform gedrag bij de bevolking te genereren ¹.

Een goed inzicht in de economische ordening van de Sovjetunie is onontbeerlijk om de positie van de auteur en van het auteursrecht in het sovjetbestel in een juist daglicht te plaatsen.

In dit Hoofdstuk brengen we eerst enkele basiselementen van de administratieve bevelseconomie in de culturele sector, inclusief haar bureaucratisch apparaat, voor het voetlicht (afd.1). Vervolgens onderzoeken we in welke mate de planeconomie nog ruimte liet voor privé-ondernemerschap (afd.2). Tot slot gaan we nog kort in op het bijzondere statuut van de maatschappelijke organisaties, en in het bijzonder de schepende unies en hun culturele ondernemingen, in het sovjetbestel (afd.3).

Afdeling 1. De publieke culturele sector

§ 1. Basiselementen van de planeconomie

1.1. De staatseigendom

238. Onmiddellijk na de Oktoberrevolutie maakte het communistische bewind een einde aan de oorzaak van de uitbuiting van het proletariaat door de nationalisatie van alle productiemiddelen, ook in de culturele sector ². Zelfs tijdens het korte intermezzo van de Nieuwe Economische Politiek bleef de staatssector, ondanks de legalisering van privé-ondernemerschap, dominant ³. Na de N.E.P. werd de dominantie een echt monopolie ⁴, dat via een administratieve planning economisch geoperationaliseerd werd.

239. De combinatie van socialistische eigendom van de productiemiddelen - de economische basis van de USSR ⁵ - en het a.h.w. hieruit op natuurlijke wijze voort-

¹ IOFFE 1988a, 49.

² *Supra*, nr.142 e.v.

³ *Supra*, nr.146.

⁴ *Supra*, nr.149 e.v.

⁵ Art.10 G.W. 1977.

vloeiende ⁶ centraal geleid beheer op basis van staatsplannen ⁷ verleende een uitgebreide macht aan diegenen die de staat controleerden en was hierdoor één van de hoofdcomponenten van het sovjettotalitarisme ⁸.

240. Het juridisch statuut van de productiemiddelen onderging herhaaldelijk wijzigingen, maar de eigendomsordening werd uiteindelijk geconsolideerd in de G.W. 1977. Persoonlijke eigendom werd erkend ⁹, maar kon enkel een woonhuis, wat huisraad of voorwerpen voor persoonlijk gebruik als voorwerp hebben ¹⁰. Alle productiemiddelen bevonden zich in socialistische eigendom, die verder opgedeeld werd in staatseigendom, coöperatieve eigendom ¹¹ en eigendom van maatschappelijke organisaties ¹². Van deze drie was de staatseigendom economisch veruit de belangrijkste.

241. De staatseigendom vormde één fonds, met één eigenaar, de Sovjetunie (niet de Unierepublieken). Om op basis van die ene eigendom toch een economie uit te bouwen beslisten de verschillende staatsorganen die voor het beheer van de eigendom instonden, over het al dan niet oprichten van een (staats)onderneming binnen hun bevoegdheidssfeer ¹³. Indien opportuun geacht, werd een economische entiteit opgericht en van statuten voorzien met daarin de precieze omschrijving van de te ontplooiën activiteiten.

1.2. De staatsondernemingen

242. De staatsonderneming kreeg bij haar oprichting machines, gebouwen en fondsen

⁶ FELDBRUGGE 1993, 249.

⁷ Art.16 G.W. 1977.

⁸ FELDBRUGGE 1993, 229.

⁹ Art.13 G.W. 1977.

¹⁰ Zie ook art.25 Beginselen 1961.

¹¹ Zie bv. coöperatieve boerderijen, kolchozen. Deze vorm van socialistische eigendom is niet relevant in de culturele sector, en blijft dan ook verder buiten beschouwing.

¹² Art.10-12 G.W. 1977; art.19-27 Beginselen 1961 (Nederlandse vertaling door R. DEKKERS in *R.W.*, 1961-62, 1981-1994 en 2025-2052). Over de voor het sovjetrecht zo typische differentiëring van het eigendomsrecht naargelang het subject van dat recht en diens economische rol in de plangeleide economie, zie MALFLIET 1985, 62-68.

¹³ Zie art.27 B.W. 1964; PSM SSSR, "Polozhenie o poriadke sozdaniia, reorganizatsii i likvidatsii predpriatii, ob"edinenii, organizatsii i uchrezhdenii", 2 september 1982, *SP SSSR*, 1982, nr.25, item 130, onder Gorbachev gewijzigd op 21 april 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.29, item 101; 14 mei 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.31, item 109; en 21 december 1989, *SP SSSR*, 1990, nr.2, item 16; PSM RSFSR, "Polozhenie o poriadke sozdaniia, reorganizatsii i likvidatsii predpriatii, ob"edinenii, organizatsii i uchrezhdenii respublikanskogo i mestnogo podchineniia", 10 juni 1983, *SP RSFSR*, 1983, nr.15, item 88, onder Gorbachev gewijzigd op 22 juli 1987, *SP RSFSR*, 1987, nr.13, item 97; 1 december 1987, *SP RSFSR*, 1988, nr.1, item 2; en 10 juni 1988, *SP RSFSR*, 1988, nr.15, item 76. Zie ook KIRALFY, A.K.R., "Public Property", in FELDBRUGGE 1985, 645; MALFLIET 1993, 127-128.

door de staat toebedeeld ¹⁴, niet in eigendom maar in "operatief beheer" (*operativnoe upravlenie*), d.w.z. het recht van bezit, gebruik en vervreemding "binnen de grenzen bepaald bij wet" ¹⁵, en in overeenstemming met (1) de doeleinden van hun activiteit zoals bepaald in de Statuten (bv. een filmstudio mocht zelf geen verfilmd scenario in boekvorm uitgeven) ¹⁶; (2) de planopdrachten (bv. alleen gebruik van drukpersen voor de hoeveelheid, kwaliteit en het soort drukwerk aangeduid in het plan); en (3) het doel van elk door de staat toegewezen eigendomsfonds afzonderlijk (toegewezen geld voor bouw van een boekenwinkel mocht niet gebruikt worden voor aankoop van machines) ¹⁷. Geen van deze drie elementen werd door de staatsonderneming zelf bepaald, maar wel door de staat zelf. Zij was en bleef dus de enige eigenaar ¹⁸.

243. Was de oprichting van een staatsonderneming en de omschrijving van haar activiteitendomein volledig afhankelijk van de staat, dan kon een dergelijke onderneming nadien wel als een afzonderlijke entiteit functioneren ¹⁹. Hiertoe werd hen rechtspersoonlijkheid toegekend, eerst door de Beginselen 1961 ²⁰, en nadien werd dit bevestigd door het Besluit van de Raad van Ministers van de USSR van 4 oktober 1965 dat de Bepalingen over de socialistische staatsproductieondernemingen bekrachtigde ²¹. Dit Besluit kaderde in een grote hervorming waarbij gepoogd werd de economische beslissingsmacht te decentraliseren ²², en werd in de daarop volgende jaren op steeds

¹⁴ Art.24 B.W. 1964.

¹⁵ Art.19 en art.21 al.2 Beginselen 1961.

¹⁶ Alle transacties die door de staatsonderneming aangegaan werden buiten haar door de eigenaar (de staat) opgelegde statutaire specialiteit waren nietig (*ne ultra vires*): DE JONG E.H., "State Enterprises", in FELDBRUGGE 1985, 725.

¹⁷ Art.21 al.2 Beginselen 1961. Operatief beheer werd ook omschreven als het uitoefenen van de dagdagelijkse controle over de toegewezen eigendom (BREGMAN / LAWRENCE 191), of als het recht van bezit, gebruik en beschikking, dat van het eigendomsrecht werd afgesplitst en slechts binnen de functionele omschrijving van het staatsbedrijf kon worden uitgeoefend (MALFLIET 1985, 64).

¹⁸ IOFFE 1985, 112.

¹⁹ De staatsonderneming kon in eigen naam en voor eigen rekening transacties sluiten met andere ondernemingen of burgers (art.23 B.W. 1964), was ook zelf (dus niet de staat) aansprakelijk voor eigen verplichtingen en handelingen, en was omgekeerd niet aansprakelijk voor de verplichtingen van de staat (art.13 al.2 Beginselen 1961; art.33 B.W. 1964), kon zelf een vordering instellen, kreeg een eigen boekhouding en rekening waardoor de onderneming los gemaakt werd uit de administratie die de onderneming oprichtte (IOFFE, O.S., "Khozaschet", in FELDBRUGGE 1985, 414-417; MALFLIET 1993, 129).

²⁰ Art.11 al.2 Beginselen 1961.

²¹ PSM SSSR, "Polozhenie o sotsialisticheskome gosudarstvennom proizvodstvennom predpriatii", 4 oktober 1965, *SP SSSR*, 1965, nr.19-20, item 155.

²² Op dezelfde dag werd een gezamenlijk besluit van het Centraal Comité van de CPSU en de Raad van Ministers uitgevaardigd waarin aan de staatsondernemingen ruimere bevoegdheden inzake planning, investeringen en het verlenen van materiële stimuli gegeven werd: Postanovlenie TsK KPSS i SM SSSR, "O sovershenstvovanii planirovaniia i usilenii ekonomicheskogo stimulirovaniia promyshlennogo proizvodstva", 4 oktober 1965, *Svod Zakonov SSSR*, V, 7.

meer takken van de industrie toegepast, inclusief op de diverse culturele sectoren ²³.

244. De staatsonderneming werkte op basis van het beginsel van de economische rekeningvoering (*khozraschet*, *khoziaistvennyi raschet*). Dit betekende dat de onderneming haar activiteiten moest uitvoeren met respect voor de volgende principes:

- de onderneming moest zelfbedruipend zijn (*samookupaemost'*), m.a.w. alle uitgaven moesten gedekt worden door eigen inkomen;
- ze moest bovendien een surplus creëren, maar zonder enig stimulerend effect, aangezien elke winst die in de jaarlijkse balans verscheen aan het staatsbudget moest overgedragen worden;
- ze moest betalen voor alles wat ze kreeg en moest betaald worden voor alles wat ze produceerde ²⁴.

245. Toch betekende die autonomie niet zo veel. De basisactiva die door de staat aan de onderneming in operationeel beheer waren toegewezen, konden op elk ogenblik door de eigenaar ervan (de staat) weer aan de onderneming onttrokken worden ²⁵, of de onderneming kon zelfs op elk ogenblik opgeheven worden ²⁶. Kapitaal dat overvloedig wordt door wijzigingen in het plan, eigende de staat zich zonder compensatie voor de organisatie toe ²⁷. Het beginsel van de *khozraschet*, dat na de economische hervor-

²³ PSM SSSR "O perevode gosudarstvennykh izdatel'stv na novuiu sistemu planirovaniia i ekonomicheskogo stimulirovaniia", 21 juni 1968, *SP SSSR*, 1968, nr.12, item 77 (uitgeverijen); PSM SSSR "O rasprostraneni na gosudarstvennye teatral'no-zrelischnye predpriiatiia deistviia Polozheniia o sotsialisticheskom gosudarstvennom proizvodstvennom predpriatii", 29 november 1968, *Svod Zakonov SSSR*, III, 682 (theaters); PSM SSSR "O rasprostraneni na parki kul'tury i otdykha, gorodskie sady i zooparki deistviia Polozheniia o sotsialisticheskom gosudarstvennom proizvodstvennom predpriatii", 26 augustus 1971, *SP SSSR*, 1971, nr.16, item 117 (o.a. cultuurparken); PSM SSSR "O rasprostraneni na gosudarstvennye kinostudii sistemy Goskino SSSR deistviia Polozheniia o sotsialisticheskom gosudarstvennom proizvodstvennom predpriatii", 5 november 1976, *SP SSSR*, 1976, nr.25, item 129 (filmstudio's); PSM SSSR "O rasprostraneni na khozraschetnye fil'moproizvodiashchie organizatsii sistemy Gosudarstvennogo Komiteta SSSR po Televideniiu i Radioveshchaniiu deistviia Polozheniia o sotsialisticheskom gosudarstvennom proizvodstvennom predpriatii", 23 juni 1978, *SP SSSR*, 1978, nr.14, item 95; 1981, nr.2, item 3 (creatieve associaties en studio's voor de productie van televisiefilms); PSM SSSR "O rasprostraneni na gosudarstvennye kinozrelischnye predpriiatiia i predpriiatiia po prokatu kinofil'mov sistemy Gosudarstvennogo Komiteta SSSR po Kinematografii deistviia Polozheniia o sotsialisticheskom gosudarstvennom proizvodstvennom predpriatii", 29 mei 1979, *Svod Zakonov SSSR*, III, 737-738 (bioscopen en filmverhuurondernemingen).

²⁴ IOFFE, O.S., "Khozraschet", in FELDBRUGGE 1985, 414-417.

²⁵ Art.43 Besluit over de socialistische staatsproductieonderneming van 4 oktober 1965, *supra*, noot 21; IOFFE 1985, 126. MALFLIET 1993, 130 merkt verder nog op: "The right of operative management illuminated two contradictory principles: the autonomous quality of the enterprise's right of operative management in contrast to its dependence on state property. This balance between autonomy and dependence was varied to ensure efficient execution of the state agency's task. The right of operative management was governed by the purpose of the state organization and the function given to the assets."

²⁶ Het Sovjetrecht kende geen faillissement van ondernemingen wegens onrendabiliteit, zie WINTER D., "Commerce and commercial Law", in FELDBRUGGE 1985, 140.

²⁷ IOFFE, O.S., "Khozraschet", in FELDBRUGGE 1985, 414-417.

mingen van 1965 ten volle kon gaan spelen ²⁸, werd niet consequent toegepast. Voor belangrijke industrieën (bv. metallurgie) werden de verliezen 'gepland' en gedekt door staatssubsidies, en werd bijgevolg geen enkel van de principes van *khozraschet* toegepast ²⁹.

246. Er was echter meer. Het principe van de *khozraschet*, dat de kern vormde van een decentraliserende tendens in de sovjet economie en op basis van economische contracten verwezenlijkt werd, bleef steeds ondergeschikt aan de planning, de centraliserende tendens die op basis van administratieve bevelen werkte. Door het duidelijke overwicht van de centralistische tendens hadden alleen plancontracten een reële betekenis, ongeplande contracten (waarvoor vrijheid van contract bestond) waren economisch onbelangrijk ³⁰. Inderdaad, een complexe procedure van planning ³¹ leidde ertoe dat "Moskou" voor elke staatsonderneming aanduidde wie haar handelspartners zouden worden en welke omvang hun samenwerking zou krijgen. Via het plan legde het bevoegde staatsorgaan aan de onderneming bepaalde doeleinden op m.b.t. productie, arbeid, financies, centrale investeringen, de invoering van nieuwe technologie en het leveren van grondstoffen en productiemiddelen. Ook de verdeling van winsten werd door het plan opgelegd, met als uiteindelijke restcategorie het storten van de winst in de staatskas ³². De uitvoering van het plan was prioritair, ook al betekende dit dat hiervoor de principes van *khozraschet* geschonden moesten worden.

247. Vanuit economisch standpunt gezien genoot de commerciële culturele sector geen bijzondere behandeling ³³: de dubbelzinnige verhouding tussen planeconomie en

²⁸ Bij de hervormingen van 1965 werden de verplichte planindicatoren drastisch verminderd (BUTLER 246-247), werd het niveau van verkoop van producten als basiscriterium van efficiëntie van een onderneming beschouwd, werd de rol van contracten verhoogd door aan de planorganisaties aansprakelijkheid op te leggen door rekening te houden met contracten die klaar zijn voor sluiting wanneer het plan opgesteld wordt ... (IOFFE, O.S., "Khozraschet", in FELDBRUGGE 1985, 414-417).

²⁹ Bovendien werd de toepassing van de *khozraschet* als economisch-organisatorisch principe reeds opnieuw ingeperkt in 1973-74, toen vele industriële ondernemingen (tenzij de allergrootsten) ondergebracht werden in productie-associaties (*proizvodstvennye ob"edineniia*), ofwel verticaal in *kombinaty* waarbij ondernemingen van één productieketen werden samengebracht, ofwel horizontaal in een *trest* die alle gelijkaardige ondernemingen in een bepaalde industrietaak samenbracht (DE JONG, E.H., "State Enterprises", in FELDBRUGGE 1985, 725). Enkel deze associaties hadden rechtspersoonlijkheid en werkten volgens het principe van de economische rekeningvoering, niet hun samenstellende delen (IOFFE, O.S., "Khozraschet", in FELDBRUGGE 1985, 414-417).

³⁰ IOFFE 1985, 125-126.

³¹ SIMONS W.B., "Planning", in FELDBRUGGE 1985, 588-591; ook bv. STEPHAN 36-41.

³² Voor meer details, zie DE JONG E.H., "State Enterprises", in FELDBRUGGE 1985, 725.

³³ De sovjetoverheid had uiteraard wel speciale aandacht voor boeken, films, televisieuitzendingen, theatervoorstellingen e.d. als propaganda-instrumenten (*Supra*, Hoofdstukken I en II van deze Titel). Op juridisch-economisch vlak was er evenwel geen differentiatie tussen industriële en "culturele" ondernemingen, zelfs al werd in het gangbare ideologische discours gedaan alsof dit wel het geval was. Zo werd het uitgeverswezen onveranderlijk als een culturele, of zelfs ideologische activiteit bestempeld; excessief winstbejag werd veroordeeld; het verhogen van de winsten van de uitgeverijen door de oplages te verhogen van die boeken waarnaar vraag bestond, werd afgedaan als "het voldoen van commerciële belangen op een ongezonde basis", en het boek werd geacht een speciaal goed te zijn, dat bovendien in de socialistische maatschappij een geheel

economische rekeningvoering, en tussen socialistische eigendom en operatief beheer domineerde evenzeer de zgn. niet-materiële (*nematerial'noe*) of geestelijke productie (*dukhovnoe proizvodstvo*) als de 'materiële' productie.

Het beginsel van de *khozraschet* werd ook in de culturele sector niet consistent toegepast ³⁴. Zo werden er uitgeverijen opgericht waarvoor de verliezen gepland werden ³⁵, en was ook hier het beginsel van de economische rekeningvoering ondergeschikt aan de planning. In de loop van de planningsprocedure ³⁶ konden aan de ondernemingen (bv. de uitgeverijen) opdrachten opgelegd worden die volledig in strijd waren met de naleving van het principe van economische rekeningvoering (inclusief het gebod om onkosten te dekken met eigen inkomsten), en die geen rekening hielden met de bestaande vraag naar literatuur. De twee belangrijkste planindicators waren het jaarplan van titels die door een bepaalde uitgeverij moesten uitgebracht worden (*tematicheskie plany*) en het totale volume van output in gedrukte bladzijden. Ook de prijzen van de boeken werden door de staat vastgesteld, zodat enkel de oplage van de boeken een element was waardoor de uitgeverij zelf enigszins met de vraag rekening kon houden, met dien verstande dat het verhogen van de oplage van één publicatie steeds ten nadele van de oplage van een andere publicatie ging.

Bovendien moet steeds rekening gehouden worden met de politiek-ideologische censuur die omwille van gewijzigde interpretaties van het marxisme-leninisme op elk ogenblik in het productieproces kon ingrijpen ³⁷, wat m.n. in de filmsector tot aanzienlijke verliezen voor de studio's kon leiden.

andere status had dan in de kapitalistische (WALKER 6-8).

³⁴ Zie voor de uitgeverssector: WALKER 12-13.

³⁵ In 1976 waren 41 uitgeverijen die deel uitmaakten van het unitair systeem van het Staatscomité voor het Uitgeverswezen (Goskomizdat) gepland verlieslatende bedrijven (en dus gedeeltelijk werkzaam op basis van subsidies), d.i. één vierde van het totaal of 10 % van de productie. Het gaat meestal om uitgeverijen gespecialiseerd in goedkope handboeken en gevestigd in de perifere republieken: WALKER 11-12.

³⁶ Als we de sector van de uitgeverijen als voorbeeld nemen, verliep de planning schematisch in vijf fasen: (1) het Staatsplanbureau (*Gosplan*) en het Staatscomité voor het uitgeverswezen (*Goskomizdat*) stelden een vijfjarenplan inzake drukcapaciteit en papierallocatie op; (2) Goskomizdat richtte een eerste coördinatie van de voorgenomen publicaties op basis van formulieren ingediend door alle uitgeverijen (inclusief de uitgeverijen in maatschappelijke eigendom, zie *infra*, nr.266 e.v.). De uitgeverijen mochten op dat moment nog geen auteurscontract ondertekend hebben. Resultaat van deze coördinatiefase was de goedkeuring of weigering van publicatie; uitstel van publicatie; reductie van de voorgestelde oplage; eventueel overdracht van het voorstel naar een andere uitgeverij; wijzigingen in het thema van het werk; (3) Goskomizdat stelde vervolgens voor elke uitgeverij, drukkerij en boekenhandelaar uit haar systeem een vijfjarenplan op, dat nog verder opgesplitst kon worden in jaarplannen (die nog wel gewijzigd konden worden). Hierbij werd gepoogd om de plannen voor de uitgeverijen, drukkerijen en boekhandelaars op elkaar af te stemmen (ook chronologisch); (4) volgens een strikte tijdstabel konden de uitgeverijen, in overleg met de drukkerijen en de boekhandelaars, eventuele wijzigingen in de plannen (bv. wijziging van de voorgestelde oplage) aan de hogere overheid voorstellen. Uiteindelijk kwam het economisch plan bij de Raad van Ministers terecht die het goedkeurde; (5) in de laatste fase gingen de plannen opnieuw naar de verschillende economische entiteiten waar ze wachtten op uitvoering: WALKER 41-44.

³⁷ *Supra*, nr.209.

1.3. De staatsinstellingen

248. Daar waar staatsondernemingen zich inlieten met commerciële activiteiten, was er voor niet-commerciële ondernemingen (bibliotheken, musea, scholen, universiteiten, ziekenhuizen e.d.) het statuut van instelling (*uchrezhdenie*)³⁸. Instellingen werden bijna volledig door een directe staatssubsidie gefinancierd en stonden hierdoor onder zo mogelijk nog een sterkere staatscontrole dan de commerciële ondernemingen. Instellingen hadden rechtspersoonlijkheid³⁹. Over het algemeen hadden zij ook het recht van operatief beheer over de activa welke hen door de staat ter beschikking gesteld werden, maar mochten ze er niet over beschikken zonder toestemming van hogere administratieve overheden⁴⁰.

§ 2. Planbeheer van de culturele sector

249. Aangezien nagenoeg⁴¹ alle uitgeverijen, theaters, filmstudio's enz. in staatseigendom waren, was een zeer uitgebreid en bureaucratisch staatsapparaat nodig om het administratieve en economische beheer van deze culturele ondernemingen en instellingen waar te nemen⁴².

De sovjetleiding geloofde sterk dat de efficiëntie van haar cultureel beleid verhoogd kon worden door administratieve hervormingen. Gebreken in het beleid werden dus niet toegeschreven aan het nagestreefde doel of aan de ingezette middelen om dat doel te bereiken, maar wel aan een gebrekkige organisatie. De geschiedenis van het cultureel beheer in de USSR is dus in hoge mate de geschiedenis van de voortdurende hervormingen van het cultureel apparaat nodig om dat beleid "te vervolmaken"⁴³.

250. Vlak na de revolutie werden alle culturele sectoren onder de bevoegdheid van het Volkscommissariaat voor voorlichting gebracht, maar reeds in de jaren twintig werden per kunsttak afzonderlijke beheersorganen opgericht, die in de hierop volgende decennia bovendien nog herhaaldelijk gereorganiseerd en herbenoemd werden⁴⁴. In 1953 werd

³⁸ MALFLIET 1993, 127.

³⁹ Art.11 al.2 Beginselen 1961; art.24 B.W. 1964.

⁴⁰ KIRALFY, A.K.R., "Public Property", in FELDBRUGGE 1985, 644.

⁴¹ Zie verder in verband met de ondernemingen in maatschappelijke eigendom: *infra*, nr.266 e.v.

⁴² Voor het "ideologische" beheer, nl. de censuurorganen verwijzen we naar *supra*, nr.207 e.v. De afzonderlijke behandeling van de ideologische en economische controle mag niet doen vergeten dat *beide* gericht waren op de opbouw van de communistische maatschappij (officiële reden) en het behoud van de economische en politieke macht (pragmatische reden).

⁴³ Art.9 G.W. 1977: "De basiskoers van ontwikkeling van het politiek stelsel van de sovjetmaatschappij wordt gevormd door de verdere ontplooiing van de socialistische democratie: ... het vervolmaken van het staatsapparaat ...". Kritische opmerkingen in verband met de problematiek van concentratie en deconcentratie van het cultureel-administratief beheer bij MEL'NIKOV / SILIVANCHIK 114-118; SHABAILOV, V.I. in DOROKHOVA 103-106; SHALIAGINA 115-118.

⁴⁴ SHALIAGINA 113-114; SHABAILOV, V.I., in DOROKHOVA 90-92.

het beheer van alle kunsttakken opnieuw geconcentreerd in één enkel monsterorgaan, het nieuw gevormde Ministerie van Cultuur van de USSR ⁴⁵. Maar reeds een jaar nadien begon opnieuw de afsplitsing en specialisatie, totdat in 1963 de basisstructuur van het culturele apparaat gesystematiseerd werd in de vorm die het min of meer zou behouden tot het uiteenvallen van de USSR ⁴⁶.

251. Bovenaan dit apparaat stond de Raad van Ministers van de USSR die het werk van de organen van staatsbestuur op cultureel gebied 'verenigt' en 'richt' ⁴⁷. De Raad van Ministers, waarin ook de voorzitters van de staatscomités *ex officio* zetelden ⁴⁸, was bevoegd voor de leiding van de sociaal-culturele opbouw van het land ⁴⁹, werkte maatregelen uit ter verzekering van de verhoging van de welstand en cultuur van het volk ⁵⁰ en nam de algemene leiding op zich van de culturele samenwerking met andere landen ⁵¹. Ze benoemde de vice-voorzitter en de leden van het collegium van de staatscomités, keurde hun statuten goed, bepaalde de algemene structuur en het personeelskader van de centrale administratie en oefende een systematische controle uit op haar activiteit ⁵².

252. Het zwaartepunt van het beheer van de culturele sector lag bij de volgende administraties ⁵³: het Ministerie van Cultuur van de USSR, bevoegd voor de beeldende kunsten (met inbegrip van toegepaste decoratieve kunst), de podiumkunsten (toneel, dans en ballet, muziek, opera, variété, circus enz.), het cultureel voorlichtingswerk (musea, bibliotheken, clubs) en het behoud van monumenten, gedenktekens en kunstwerken (instituten voor de restauratie van kunstwerken, controle op import en

⁴⁵ SHALIAGINA 114.

⁴⁶ SHABAILOV, V.I. in DOROKHOVA 103-104; KOZYREVA, T.I. in DOROKHOVA 226-227.

⁴⁷ Art.135 G.W. 1977; KOZYREVA, T.I. in DOROKHOVA 228-229.

⁴⁸ Art.129 al.1 G.W. 1977; art.4 al.1 Zakon SSSR "O Sovete Ministrov SSSR", 5 juli 1978, VVS SSSR, 1978, nr.28, item 436; 1981, nr.26, item 839; 1985, nr.48, item 920.

⁴⁹ Art.131 al.2 (1) G.W. 1977; VASILENKOV 82-83.

⁵⁰ Art.131 al.2 (1) G.W. 1977.

⁵¹ Art.131 al.2 (6) G.W. 1977.

⁵² VASILENKOV 84.

⁵³ Buiten beschouwing blijven hier de kleinere administraties met een specifieke bevoegdheid, zoals *Goskontsert* voor het organiseren van binnen- en buitenlandse toernees van podiumartiesten, *Mezhdunarodnaia Kniga* voor de uitoefening van het staatsmonopolie op import- en export van drukwerken (Statuten in *Vneshniaia torgovlia*, 1979, nr.6 en 1990, nr.3, 40-42. Voor cijfergegevens m.b.t. de activiteit van deze organisatie, zie: MAKAROV, B.K., "V/O «Mezhdunarodnaia kniga» - 50 let", *Vneshniaia torgovlia*, 1973, nr.4, 24-27), *Sovteleexport* voor aankoop en verkoop van televisieprogramma's in het buitenland (FEIGELSON 120), de *Sovexportfil'm* voor het staatsmonopolie op de buitenlandse handel in films (KOZYREVA, T.I. in DOROKHOVA 233), *Sovinfilm* voor het promoten van coproducties met buitenlandse groepen enz.

export van kunstwerken)⁵⁴; het Staatscomité van de Raad van Ministers van de USSR in aangelegenheden van uitgeverij, drukkerijen en de boekenhandel (*Goskomizdat*), bevoegd inzake de gedrukte pers en het boekenwezen, de drukkerijen en de boekendistributie⁵⁵; het Staatscomité van de USSR voor cinematografie (*Goskino*), bevoegd voor het filmwezen in al zijn aspecten⁵⁶; en het Staatscomité van de USSR voor televisie en radiouitzending (*Gosteleradio*) dat radio en televisie onder zijn bevoegdheid had^{57 58}. Het ging bijgevolg om één ministerie en drie staatscomités⁵⁹.

253. Zowel het Ministerie van Cultuur als de drie Staatscomités waren uniërepublikein-

⁵⁴ *SP SSSR*, 1969, nr. 22, item 130; *SP SSSR*, 1981 nr.2, item 3; *Svod Zakonov SSSR*, III, 665-670. Een interessante analyse van organisatie en (bureaucratische) werkmethodes van het Ministerie van Cultuur wordt gegeven door HAMMER, D.P., "Inside the Ministry of Culture: Cultural Policy in the Soviet Union", in *Public Policy and Administration in the Soviet Union*, SMITH, G.B. (ed.), New York, Praeger, 1980, 53-78.

⁵⁵ *SP SSSR*, 1973, nr.23, item 130; *SP SSSR*, 1981, nr.2, item 3; VORONKOVA e.a. 310-315; *Svod Zakonov SSSR*, III, 748-756; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 132-146.

⁵⁶ *SP SSSR*, 1974, nr.2, item 11; *SP SSSR*, 1981 nr.2, item 3; *Svod Zakonov SSSR*, III, 730-737; Engelse vertaling in *SSD*, 1977-78, 77-89. Voor een historisch overzicht van de talloze reorganisaties in de administratie van de filmsector, zie CHERNYSHEVA 1995, 113-115.

⁵⁷ *SP SSSR*, 1971, nr.5, item 36; *Svod Zakonov SSSR*, III, 740-745.

⁵⁸ Naast specifieke Statuten was op het Ministerie van Cultuur ook het Algemeen Reglement over de Ministeries van de USSR van 10 juli 1967 ("Obshchee polozhenie o ministerstvakh SSSR", *SP SSSR*, 1967, nr.17, item 116; 1982, nr.25, item 130) van toepassing; voor de staatscomités werd nooit zulke algemeen Reglement vastgelegd (VAN DEN BERG 1988, 2), maar de specifieke Statuten van Goskino, Gosteleradio, en Goskomizdat verklaarden zelf dat de genoemde Staatscomités in hun activiteiten geleid werden door dit Algemeen Reglement van de Ministeries (art.7 van hun respectievelijke Statuten).

⁵⁹ Volgens de letter van de wet (Art.135 G.W. 1977; *Zakon SSSR "O Sovete Ministrov SSSR"*, 5 juli 1978, *VVS SSSR* 1978, nr.28, item 436; 1981, nr.26, item 839; 1985, nr.48, item 920) was een ministerie bevoegd voor de productie en het beheer van alle aan haar ondergeschikte instellingen en ondernemingen binnen een gegeven bedrijfstak (VASILENKOV 91), daar waar staatscomités in de eerste plaats instonden voor de coördinatie tussen verschillende door ministeries beheerde bedrijfstakken en slechts een klein aantal ondernemingen en instellingen rechtstreeks aan zich ondergeschikt hadden (FELDBRUGGE 1993, 159-160; MEISSNER, B., in FINCKE, II, 1006, nr.22 en 24; VASILENKOV 95). In feite werd het onderscheid tussen productieministeries enerzijds en interdepartementele, functionele staatscomités anderzijds niet consequent doorgetrokken en moest steeds naar de Statuten van het desbetreffende staatsorgaan gekeken worden. Zo wees VAN DEN BERG erop dat het Staatscomité voor Cinematografie (Goskino) alleen films in zijn eigen organisaties produceerde en nauwelijks de activiteiten van agentschappen die niet tot het systeem van Goskino zelf behoorden, controleerde (VAN DEN BERG 15). Het Ministerie van Cultuur daarentegen vaardigde bevelen, instructies en richtlijnen uit die verplichtend waren voor alle theaterzalen en culturele voorlichtingsinstellingen én voor de ministeries, departementen en organisaties waaraan ze ondergeschikt waren (Art.10 al.2 Statuten; BELINSKY, A., in FINCKE, II, 972, nr.15) en coördineerde het werk van de bibliotheken ongeacht hun departementele ondergeschiktheid (Art.6 van de Statuten). Het Staatscomité van de USSR inzake uitgeverijen, drukkerijen en de boekenhandel (Goskomizdat) was vanuit theoretisch oogpunt een "zuiverder" benaming, want het combineerde het directe beheer van één industrietak met een coördinerende bevoegdheid over de ondernemingen en instellingen die ondergeschikt waren aan andere ministeries of departementen (WALKER 30). Zie ook *Prikaz Goskomizdata SSSR nr.224 "ob utverzhdenii polozhenii o poriadke izdaniia ministerstvami, komitetami, vedomstvami i organizatsiiami pechatnoi produktsii"*, 20 mei 1985, *BNA SSSR*, 1986, nr.2, 35-40. Zie algemeen over deze verschillen: KOZYREVA, T.I. in DOROKHOVA 239-240).

se organen (*soiuzno-respublikanskije organy*)⁶⁰. Dit betekende dat er ook in de Unierepublieken gelijknamige organen bestonden⁶¹ die zowel aan het federale Ministerie of Staatscomité (verticaal) als aan de Raad van Ministers van de desbetreffende Unierepubliek (horizontaal) ondergeschikt waren (de zgn. dubbele ondergeschiktheid, *dvoinoe podchinenie*)⁶². Dit was een specifieke uiting van het democratisch centralisme⁶³. Het federale Ministerie of Staatscomité oefende de leiding in zijn respectievelijke bevoegdheidsdomeinen in de regel uit via de gelijknamige organen op het niveau van de Unierepublieken⁶⁴. De belangrijkste theaters (zoals het Bolshoi-theater, het Moskouse Akademische Kunsttheater), de centrale uitgeverijen en drukkerijen⁶⁵, en de grote filmstudio's (zoals Mosfil'm en Lenfil'm⁶⁶) stonden rechtstreeks onder het gezag van het federale orgaan.

254. Bovendien vormden zowel het Ministerie van Cultuur⁶⁷ als de drie staatscomités⁶⁸ een zgn. unitair systeem ("*edinaia sistema*")⁶⁹. Dit systeem omvatte het ministerie of staatscomité van de USSR zelf, de gelijkaardige ministeries en staatscomités van de Unierepublieken en alle ondernemingen, instellingen en organisaties die eraan ondergeschikt waren⁷⁰. Door dit concept werd het gebruik van de zgn. administratieve methodes voor het beheer van de economie gelegaliseerd⁷¹.

⁶⁰ Art.1 van hun respectievelijke Statuten. Over het onderscheid tussen unierepublikeinse en AI-Unie-organen, zie FELDBRUGGE 1993, 160.

⁶¹ Bv. een Ministerie van Cultuur RSFSR, *SP RSFSR*, 1971, nr.1, item 5, 1981, nr.5, item 22, *Svod zakonov RSFSR*, I, 205-211; Goskino RSFSR, *SP RSFSR*, 1974, nr.13, item 70, 1981, nr.5, item 22, *Svod Zakonov RSFSR*, I, 424-429; Goskomizdat RSFSR, *SP RSFSR*, 1974, nr.23, item 128, 1981, nr.5, item 22, *Svod Zakonov RSFSR*, I, 430-437. In de RSFSR bestond geen afzonderlijk Gosteleradio RSFSR, los van Gosteleradio SSSR (SHABAILOV, V.I. in DOROKHOVA 98). In sommige Unierepublieken werden de bestaande Staatscomités voor cinematografie afgeschaft en hun functies overgedragen aan het Ministerie van Cultuur van die Unierepublieken (AGEENKOVA 420). Zie over dit gebrek aan uniformiteit binnen de Unierepublieken inzake het beheer van de cinematografie: SHABAILOV, V.I., in DOROKHOVA 97.

⁶² Art.142 al.2 G.W. 1977; VAN DEN BERG 1991, 664; LEVITSKY, S.L., "Entertainment" in FELDBRUGGE 1985, 286-287.

⁶³ SHABAILOV, V.I. in DOROKHOVA 82-84.

⁶⁴ MEISSNER, B. in FINCKE, II, 1010, nr.35 en 1015, nr.51.

⁶⁵ WALKER 30-31.

⁶⁶ GOLOVSKOY 11.

⁶⁷ Art.3 al.2 Statuten (*supra*, noot 54); art.7 I Algemeen Reglement over de Ministeries van de USSR (*supra*, noot 58).

⁶⁸ Art.4 van hun respectievelijke Statuten, *supra*, noot 55 (Goskomizdat), 56 (Goskino) en 57 (Gosteleradio).

⁶⁹ MEISSNER, B. in FINCKE, II, 1010, nr.37; KOZYREVA, T.I., in DOROKHOVA 244-245.

⁷⁰ VAN DEN BERG 1988, 15. Zie i.v.m. Goskino ook CHERNYSHEVA 1995, 115.

⁷¹ VAN DEN BERG 1988, 19-20.

255. De bevoegdheden van deze vier administraties waren, elk op hun gebied, erg ruim en omvatten de lange-termijnplanning voor de uitbouw van netwerken van culturele ondernemingen en instellingen, de coördinatie en goedkeuring van de (jaarlijkse en lange-termijn) thematische plannen ⁷² van theaters, filmstudio's, platenmaatschappijen en uitgeverijen, alsook van hun financiële en productieplannen (met voor de films een bepaald budget en een tijdsschema), de goedkeuring van de scenario's en de controle op het artistieke en ideologische niveau van de uitgevoerde en geproduceerde werken, de verdeling van de door het Staatsplanbureau *Gosplan* toebedeelde grondstoffen (papier, pelicule) onder de ondernemingen, de zorg voor de technische en artistieke uitrusting ervan (muziekinstrumenten en kostuums, nieuwe drukpersen, projectiefaciliteiten, machines in de film- en televisiestudio's, en in de filmdupliceringsfabrieken), de productie en distributie van alle drukwerk, films, radio- en televisieuitzendingen, het verzekeren van de wetenschappelijk-technische vooruitgang in hun domein, de globale financiering, het loon- en personeelsbeleid, de contacten met het buitenland ⁷³.

256. Uiteindelijk hing ook de oprichting of profielbepaling van een culturele onderneming of instelling af van een beslissing door de betrokken administratie, en uiteindelijk van de CPSU zelf ⁷⁴. Hierbij werd de grootst mogelijke specialisering van de staatsondernemingen nagestreefd, om "verspilling te vermijden". Het ideaal was dan ook één uitgeverij voor juridische literatuur, één voor uitgaven in vreemde talen, één voor encyclopedieën, één voor kunstboeken enz.

257. Hoger hebben we reeds gezien dat de cultuuradministraties ook een belangrijke rol speelden in het auteursrecht, m.n. wat de goedkeuring van modelauteursovereenkomsten en de tarieven van auteursvergoedingen betrof ⁷⁵.

Afdeling 2. Ruimte voor privé-initiatief in de culturele sector

258. De administratieve bevelseconomie op basis van de socialistische, en vooral staatseigendom van de productiemiddelen stond niet aan een beperkte individuele arbeidsactiviteit buiten de staatssector in de weg ⁷⁶. Dergelijke individuele activiteiten werden door het sovjetregime gedoogd uit pragmatische overwegingen ⁷⁷: gehoopt werd dat een deel van de welig tierende 'tweede, zwarte economie' door de legalisering van de individuele arbeidsactiviteit onder controle van de overheid zou komen, niet om deze nadien te onderdrukken (de zwarte economie vulde immers belangrijke lacunae in

⁷² Dit was de lijst van werken welke een uitgever, theater enz. 'van plan' was in een bepaald jaar uit te geven of te produceren.

⁷³ Art.6 van hun respectievelijke Statuten (*supra*, noot 55 (Goskomizdat), 56 (Goskino) en 57 (Gosteleradio)); AGEENKOVA 417-424; LEVITSKY, S.L., "Entertainment" in FELDBRUGGE 1985, 286-290; KOZYREVA, T.I., in DOROKHOVA 236-239.

⁷⁴ Voor uitgeverijen, zie: WALKER 31.

⁷⁵ *Supra*, nr.56.

⁷⁶ Voor een historisch overzicht, zie MALFLIET 1986, 2259-2263.

⁷⁷ FELDBRUGGE 1993, 233.

de productie en distributie van voedingswaren en in de dienstensector op ⁷⁸), maar wel om er de financiële vruchten van te plukken en eventueel ongewenst gedrag te bestraffen. Het was inderdaad niet het recht, maar de plicht van de staat om deze vorm van toegelaten privé-ondernemerschap te controleren, opdat deze activiteit niet zou uitgeoefend worden tegen de belangen van de maatschappij in ⁷⁹.

259. Individuele arbeidsactiviteit werd voor het eerst positief benaderd in de Grondwet van 1977 ⁸⁰. Art.17 G.W. 1977 liet individuele arbeidsactiviteit toe in de sfeer van de huis- en ambachtelijke activiteit, de landbouw, de dienstverlening aan de bevolking, alsook andere vormen van activiteit uitsluitend gebaseerd op persoonlijke arbeid van de arbeiders en hun gezinsleden.

De grenzen waarbinnen deze individuele arbeidsactiviteit toegelaten was, waren evenwel eng omschreven: de individuele activiteit moest gebaseerd zijn op de persoonlijke arbeid van de arbeider of zijn gezinsleden ⁸¹, de mogelijkheid tot uitbuiting wordt uitgesloten door een verbod tot indienstneming van gehuurde arbeid ⁸², de activiteit moest in het belang van de maatschappij uitgeoefend worden ⁸³, en moest binnen het strikte kader van verdere uitvoeringsbesluiten blijven.

260. Belangrijk was hier het Besluit van de Raad van Ministers van 3 mei 1976 "over de bedrijvigheid van ambachtslui en handwerkers" ⁸⁴. Dit besluit liet commerciële ambachtelijke activiteiten en dienstverlening principieel toe (art.1), maar bevatte eveneens een catalogus van verboden activiteiten (art.3) ⁸⁵. Deze was weliswaar relatief klein ⁸⁶, maar toch verloor de principiële toelating tot individuele arbeidsactiviteit alvast in

⁷⁸ IOFFE 1985, 95. MALFLIET 1985 schrijft: "... de sovjetstaat [is] bereid [...] om *het privé-initiatief te laten inspringen, waar de collectieve sector tekort schiet*.", maar zij voegt er waarschuwend aan toe dat het verkeerd zou zijn "te gewagen van een - zij het beperkte - wederinvoering van het vrije marktsysteem. De overheid heeft geenszins de bedoeling een zekerheidsklimaat te scheppen waarbinnen vraag en aanbod zich vrij kunnen ontplooiën. De sovjetstaat is op haar hoede. De individuele arbeidsactiviteit moet binnen eng en streng gecontroleerde grenzen worden gehouden."

⁷⁹ REGHIZZI, G.C., "Private Enterprise", in FELDBRUGGE 1985, 613.

⁸⁰ MALFLIET 1985, 96 en 1986, 2258.

⁸¹ Zie over de verhouding tussen de toegelaten individuele arbeidsactiviteit en het verbod om inkomen te verwerven dat niet op persoonlijke arbeid stoelt (art.13 GW 1977; art. 105 en 111 B.W. RSFSR): IOFFE 1988a, 52-54.

⁸² MALFLIET 1986, 2258.

⁸³ Art.17 G.W. 1977 *in fine*.

⁸⁴ PSM SSSR, "Polozhenie o kustarno-remeslennykh promyslakh grazhdan", 3 mei 1976, *SP SSSR*, 1976, nr.7, item 39; Engelse vertaling in HAZARD e.a. 101-102 en 187-188. Zie ook BILINSKY, A., "Das Handwerk in der Sowjetunion", *WGO-Monathefte für osteuropäisches Recht*, 1976, nr.5-6, 311; MALFLIET 1985, 96-98.

⁸⁵ Voor het eerst werd uitgegaan van de vrijheid van individuele bedrijvigheid op het gebied van de uitoefening van ambachten en handwerk, volgens het principe dat alles toegelaten is, wat niet verboden is: MALFLIET 1985, 96-97.

⁸⁶ MALFLIET 1986, 2262.

de culturele sector veel van haar betekenis. Tot de verboden activiteiten behoorden het vervaardigen van kopieermachines, alle soorten van zegels, zegelmachines, drukpersen, letterfonts, de reproductie van alle soorten van drukwerk en fotografische producten, de vermenigvuldiging van grammofoonplaten, films en magnetische banden; en het houden van allerlei soorten attracties en organisaties voor het vertonen van spektakels. Deze lijst kon nog op het niveau van de Unierepublieken uitgebreid worden. Het Besluit bevestigde ook het verbod van indienstneming van werknemers. Het uitoefenen van één van deze verboden activiteiten leidde bij een eerste overtreding tot een administratieve, in geval van recidive tot een strafrechtelijke sanctie ⁸⁷.

Voor de individuele activiteiten die buiten deze verbodsbepalingen vielen moesten de burgers een éénjarige en gespecificeerde vergunning aanvragen ⁸⁸, wat het de financiële staatsorganen en het Ministerie van Binnenlandse Zaken gemakkelijk maakte om controle uit te oefenen op de activiteiten van privé-ambachtshandelaars en -dienstverleners ⁸⁹.

261. De toegelaten individuele arbeidsactiviteit mocht nooit betrekking hebben op privé-ondernemerschap, d.i. in sovjettermen het op systematische wijze of op grote schaal produceren van goederen of verlenen van diensten met het doel om inkomsten die niet door eigen arbeidsinbreng gerechtvaardigd werden, te innen, met gebruikmaking van 'socialistische vormen' om zo de privileges die enkel aan socialistische organisaties toekomen (bv. indienstneming van personeel), te kunnen genieten ⁹⁰, op commerciële bemiddeling als beroepsactiviteit tegen een substantiële vergoeding ⁹¹, op het kopen

⁸⁷ Art.162 Sw. RSFSR. De sanctie kreeg evenwel onmiddellijk een strafrechtelijk karakter indien de verboden activiteit 'op een betekenisvolle schaal' of 'met ingehuurde werkrachten' plaats vond. Zie POMORSKI, S., "Economic offenses", in FELDBRUGGE 1985, 269-270. Merk evenwel op dat zelfs voor staatsorganisaties of sociale organisaties de toestemming van de lokale politie en van de lokale comités voor persaangelegenheden vereist was indien ze drukkerijen, ondernemingen voor het produceren van schrijfmachines en allerlei machines die gebruikt worden in drukkerijen, wilden oprichten. Ook voor het verwerven van vermenigvuldigingsapparaten en accessoires was toestemming van de politie vereist, zie Postanovlenie SNK, 26 juni 1932, *SU RSFSR*, nr.64, item 288, Engelse vertaling in HAZARD e.a. 101; voor administratieve sancties ten aanzien van ambtenaren die deze regels overtreden, zie UPVS SSSR "Ob administrativnoi otvetstvennosti za narushenie pravil otkrytiia poligraficheskikh i shtempel'no-gravernykh predpriatii, priobreteniia, sbyta, ispol'zovaniia, ucheta i khraneniia mnozhitel'noi tekhniki", 7 september 1978, *BVS SSSR*, 1978, nr.6, p.38; art.171 Kodeks RSFSR ob administrativnykh pravonarusheniakh, 20 juni 1984, *VVS RSFSR*, 1984, nr.27, item 909.

⁸⁸ Art.4 Besluit 3 mei 1976 (*supra*, noot 84). Zie ook de omzendbrief van het Ministerie van Financiën USSR van 18 juni 1976, aangeh. REGHIZZI, G.C., "Private Enterprise", in FELDBRUGGE 1985, 614. Vgl. ook een ander Besluit dat aan de personen die zonder vereiste vergunning radiouitzendapparatuur maakten of gebruikten, administratieve boetes en confiscatie van die apparatuur oplegde: UPVS RSFSR, 7 april 1960, *Sots. Zak.*, 1960, nr.6, 85, Engelse vertaling in HAZARD e.a. 103 en UPVS SSSR, 10 augustus 1972, *VVS SSSR*, 1972, nr.33, item 297, *Sots.Zak.*, 1973, nr.1, 73, Engelse vertaling in HAZARD e.a. 103. Doordat radiopiraterij gemakkelijk gedetecteerd kon worden en dus bijzonder gevaarlijk was, heeft dit fenomeen slechts een marginaal bestaan gehad, zie FELDBRUGGE 1975, 16.

⁸⁹ REGHIZZI G.C., "Private Enterprise", in FELDBRUGGE 1985, 614.

⁹⁰ Art.153 al.1 Sw. RSFSR.

⁹¹ Art.153 al.2 Sw. RSFSR. Een lastgevingsovereenkomst zonder deze kenmerken was wettelijk, zie art. 396-403 B.W. 1964; POMORSKI, S., "Economic offenses", in FELDBRUGGE 1985, 269.

en verkopen van goederen met winstdoeleinden ("speculatie")⁹², kortom op die activiteiten die in een markteconomie als vanzelfsprekend en essentieel voorkomen, maar in een plangeleide staatseconomie strafbaar waren.

262. Voor zover er binnen de genoemde strakke grenzen nog enige ruimte voor privé-initiatief was, maakten de hoge belastingen en het verbod om de producten te verkopen via het commerciële netwerk van de staat de individuele activiteit in elk geval tot een weinig interessant alternatief⁹³. Het moet dan ook niet verwonderen dat deze individuele arbeidsactiviteit in de ambachtelijke sfeer economisch niet erg betekenisvol was⁹⁴.

263. Heel deze regeling over de individuele arbeidsactiviteit kreeg in de culturele sector bijzondere aandacht in verband met de vraag naar de wettelijkheid van de *samizdat*, het op niet-commerciële wijze uitgeven en verspreiden van literaire werken via het mechanisme van de kettingbrief, zonder beroep te doen op een staatsuitgeverij⁹⁵, zonder gebruik te maken van drukpersen of enige andere vermenigvuldigingsmiddelen waarvan de verwerving, het bezit en de overdracht voor individuele burgers verboden was en met omzeiling van de censuur⁹⁶. LOEBER kwam na een nauwgezet onderzoek in het begin van de jaren 1970 tot de conclusie dat de samizdat-activiteiten in het sovjetsysteem niet illegaal waren⁹⁷. O.i. kon deze conclusie ook na de goedkeuring van het Besluit van 3 mei 1976 "over de bedrijvigheid van ambachtslui en handwerkers"⁹⁸ gehandhaafd blijven. Dit Besluit verbood immers enkel *commerciële* uitgevers- en drukactiviteiten, maar liet de *niet-commerciële* (re)productie enkel met behulp van typemachines en carbonpapier ongemoeid⁹⁹. Ook de hoger aangehaalde strafrechtbepalingen¹⁰⁰ waren niet van toepassing op het samizdatfenomeen. Art.8 al.4 Beginselen 1961 en art.12 B.W. 1964 bepaalden dat niemand mocht beperkt worden in zijn

⁹² Art.154 Sw. RSFSR. Zie FELDBRUGGE, F.J.M., "Speculation", in FELDBRUGGE 1985, 718-719; MALFLIET 1985, 142-148. Het verkopen van zelf gemaakte voorwerpen (bv. de ambachtsman die zijn gevlechte manden verkoopt) was geen vorm van speculatie.

⁹³ REGHIZZI, G.C., "Private Enterprise", in FELDBRUGGE 1985, 614.

⁹⁴ STEPHAN 42. Dit was zeker anders in de landbouwsector, maar dit valt volledig buiten ons studiedomein.

⁹⁵ Een sovjetburger had niet de mogelijkheid om gebruik te maken van de diensten van een staatsuitgeverij om een werk in eigen beheer uit te geven: LOEBER 1974, 112.

⁹⁶ Onder Stalin was ook het bezit van een schrijfmachine aan een registratieplicht onderworpen, maar nadien werd deze plicht opgeheven: FELDBRUGGE 1975, 3.

⁹⁷ LOEBER 1974, 122. Zie ook FELDBRUGGE 1975, 22; LEVITSKY 1985, 16.

⁹⁸ *Supra*, nr.260, noot 84.

⁹⁹ Dit is overigens de reden waarom het verwante fenomeen van de *magnitizdat* of *magnizdat* (*supra*, nr.173), d.i. het zelf opnemen, reproduceren en verspreiden van muziek op cassette, o.i. door het Besluit van 3 mei 1976 wel verboden werd: in tegenstelling tot de samizdatpublicaties werden deze cassettes immers op grote schaal en op commerciële basis verspreid (NIJENHUIS 42; TROITSKY, A., *Back in the USSR. The true Story of Rock in Russia*, Londen, Omnibus Press, 1987, 86).

¹⁰⁰ Privé-ondernemerschap en commerciële bemiddeling, art.153 Sw.; speculatie, art.154 Sw.; en het uitoefenen van verboden handel, art.162 Sw..

rechtsbekwaamheid (wat o.m. het recht van publicatie van eigen werken inhield ¹⁰¹), behalve in de gevallen bepaald bij wet. Een dergelijke wet lijkt in verband met samizdat niet te bestaan ¹⁰².

264. Niettemin werd in de sovjetrechtsleer het standpunt verdedigd dat de auteur zelf niet de bevoegdheid had om werken te publiceren. Zo beweerde GRINGOL'TS dat het uitoefenen van een publicatie-, theater- of gelijkaardige activiteit buiten de perken van de rechtsbekwaamheid van de burger viel ¹⁰³. Dergelijke activiteiten waren volgens deze auteur immers uitdrukkelijk voorbehouden aan de socialistische organisaties wier functie het was de *nuttige* werken in een bepaald domein te selecteren en verspreiden ¹⁰⁴. Ook vroeger reeds, in 1957, verwezen ANTIMONOV en FLEISHITS ¹⁰⁵ naar een Besluit van 1932 ¹⁰⁶ om tot eenzelfde beperking van de rechtsbekwaamheid van de sovjetburger te besluiten ¹⁰⁷, maar dit was volgens LOEBER ¹⁰⁸ niet terecht, aangezien het relevante deel van dat besluit (art.10) het enkel had over het verbod om winkels te openen door privé-handelaars. DOZORTSEV sprak zich in minder duidelijke termen uit. Hij concludeerde op basis van het Besluit van 3 mei 1976 dat reproductie en verspreiding *als een bedrijf* alleen aan de bevoegde gebruiksorganisaties toekwam ¹⁰⁹. Of publicatie, reproductie en verspreiding als niet-commerciële activiteit in zijn opinie dan wel toegelaten was, bleef onduidelijk: hij schreef alleen dat reproductie en verspreiding voor persoonlijke doeleinden niet onder de gelding van het auteursrecht viel. Impliciet lijkt hij hierin geen verboden activiteit te zien, maar dan nog was het onzeker of de reproductie en verspreiding van samizdatpublicaties "voor persoonlijke doeleinden" geschiedde.

265. Dat het samizdat-verschijnsel als niet-commerciële activiteit binnen de grenzen van het toelaatbare bleef, betekende nog niet dat het verschijnsel zonder meer gedoogd werd door de autoriteiten. Als een ongecontroleerde bron van vaak kritische informatie voor de bevolking was samizdat een ongewenste uiting van individuele autonomie. Samizdat werd niet bestreden omwille van het fenomeen zelf, maar omwille van de verspreiding van de ideeën die erin vervat zaten ¹¹⁰.

¹⁰¹ Art.9 en 98 Beginselen 1961 en art.10 en 479 B.W. 1964.

¹⁰² GORDON 79; LOEBER 1974, 108.

¹⁰³ GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 708.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ ANTIMONOV / FLEISHITS 164.

¹⁰⁶ Postanovlenie TsIK en SNK SSSR, 20 mei 1932, SZ SSSR, 1932, nr.38, item 233.

¹⁰⁷ Zie ook SEREBROVSKII, V.I., "Avtorskoe pravo" in *Grazhdanskoe pravo*, MIKOLENKO, Ia.F. en ORLOVSKII, P.I. (ed.), M., 1938, 264.

¹⁰⁸ LOEBER 1974, 107-108, noot 123.

¹⁰⁹ DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 565 en DOZORTSEV 1980, 130.

¹¹⁰ *Supra*, nr.212 e.v.

Afdeling 3. Ondernemerschap van de scheppende unies

266. Naast de staatsondernemingen en -instellingen en de individuele arbeidsactiviteiten van burgers waren ook de sociale organisaties economisch actief. Hun ondernemingen bevonden zich in "maatschappelijke eigendom", een andere eigendomsvorm dan de staatseigendom en de persoonlijke eigendom, en dat is de reden waarom zij hier kort afzonderlijk behandeld worden.

267. De Communistische Jeugdorganisatie Komsomol, de vakbonden, de scheppende unies en andere sociale organisaties streefden sociale, culturele, wetenschappelijke en andere niet-economische doeleinden na, en bijgevolg niet in de eerste plaats de productie van goederen ¹¹¹. De meeste voorwerpen die zij in eigendom hadden (sanatoria, cultuurpaleizen, vakantiehuizen, bibliotheken), konden noch als productiemiddel, noch als consumptiegoed gekwalificeerd worden en kregen daarom als tertium genus een aparte behandeling in de codificatie van begin jaren 1960 ¹¹².

268. In art.20 Beginselen 1961 werd deze eigendom van maatschappelijke organisaties op gelijke hoogte geplaatst met de twee andere vormen van socialistische eigendom (staatseigendom en coöperatieve eigendom).

In art.10 G.W. 1977 werd evenwel duidelijk dat het om een economisch inferieure vorm van socialistische eigendom ging, aangezien daar enkel de staatseigendom en de coöperatieve eigendom, d.i. de twee andere vormen van socialistische eigendom, als basis van het economisch stelsel van de USSR bestempeld werden ¹¹³.

269. Van alle maatschappelijke organisaties waren voornamelijk de scheppende unies actief in de culturele sector ¹¹⁴. Om hun activiteiten te organiseren konden zij en de aan de scheppende unies ondergeschikte fondsen ¹¹⁵ instellingen of ondernemingen oprichten die hun activiteiten moesten ondersteunen. Deze culturele instellingen en ondernemingen bevonden zich dan in "maatschappelijke eigendom"; de scheppende unies of hun fondsen waren de subjecten van dit maatschappelijk eigendomsrecht. Aangezien deze instellingen en ondernemingen niet in staatseigendom waren, maakten ze geen deel uit van de zgn. unitaire systemen ¹¹⁶ en stonden ze los van de staats-comités en ministeries ¹¹⁷.

270. Zoals de zelfstandigheid van de scheppende unies ten aanzien van staat en CP een

¹¹¹ BREGMAN / LAWRENCE 193; IOFFE 1985, 111; MALFLIET 1985, 65.

¹¹² AJANI G., "Some notes on the development of trade union and other social organization ownership in the Soviet Union", in BARRY 63.

¹¹³ *Ibid.*, 66-67; IOFFE 1985, 111.

¹¹⁴ Nochtans waren ook de vakbonden eigenaar van talrijke culturele instellingen. Zo beheerden de vakbonden in Wit-Rusland in 1986 770 clubs en cultuurpaleizen, 550 bibliotheken, 1044 filmzalen en 14.500 zgn. 'rode hoeken': MEL'NIKOV / SILIVANCHIK 136.

¹¹⁵ *Supra*, nr.227. Deze fondsen hadden zelf ook het statuut van maatschappelijke organisatie.

¹¹⁶ *Supra*, nr.254.

¹¹⁷ DOROKHOVA 70 e.v. en 257 e.v.

volkomen fictie was, was ook het onderscheid tussen de maatschappelijke en de staatseigendom grotendeels artificieel. Immers, de sociale organisaties konden ook productiemiddelen in eigendom hebben, zoals uitgeverijen en drukkerijen. Terecht sprak FELDBRUGGE dan ook in niet-technische zin over de volledige staatseigendom van de productiemiddelen ¹¹⁸.

271. Het statuut van de ondernemingen en instellingen in maatschappelijke eigendom was in hoge mate gelijk aan dat van staatsondernemingen en staatsinstellingen. Ze kregen bij hun oprichting goederen en gelden de facto in operatief beheer ¹¹⁹, goederen waarvan de scheppende unie eigenaar bleef, en die door haar steeds gerealloceerd konden worden ¹²⁰. Deze ondernemingen en instellingen hadden doorgaans ook rechtspersoonlijkheid en een afzonderlijke balans ¹²¹. Daar waar de winst van staatsondernemingen die na verdeling volgens bepaalde regels overblijft, in de staatskas verdween, zorgde ook de winst van de ondernemingen van de scheppende unies voor een belangrijke bron van inkomsten voor die sociale organisatie ¹²².

Afdeling 4. Conclusie van Hoofdstuk III

272. Op economisch vlak kwam de eigenheid van de socialistische staat ten volle tot uiting in de nationalisering van de productiemiddelen. Persoonlijke eigendom werd beperkt tot consumptiegoederen. De collectivisering van productie en distributie van goederen en diensten ontnam aan het individu de mogelijkheid van zelfstandig ondernemerschap. De sovjetburger kon voor zichzelf geen economische autonomie uitbouwen. De uitzonderingen op deze regel waren ingegeven door pragmatische overwegingen, en werden door een hele reeks beperkingen "ongevaarlijk" gemaakt.

Niet enkel de burger, maar zelfs de ondernemingen in socialistische eigendom hadden enkel een relatieve autonomie. Zij werden niet bekwaam geacht eigenaar te zijn van de goederen die hen door de staat of de maatschappelijke organisaties ter beschikking gesteld werden. Ze verwierven enkel het recht van operatief beheer, d.i. een beheer dat gericht moet zijn op de vervulling van het opgelegde plan, zelfs indien dit tegen de belangen van de onderneming zelf inging.

Dat de planeconomie uit economisch standpunt niet de beste keuze was, was uiteindelijk van geen belang. Niet de economische, maar wel de politieke efficiëntie stond immers centraal. De planeconomie was immers een zeer probaat middel om de volledige loyaliteit van de sovjetburgers ten aanzien van het regime veilig te stellen.

¹¹⁸ FELDBRUGGE 1993, 231.

¹¹⁹ BREGMAN / LAWRENCE 193.

¹²⁰ Art.102 al.2 B.W. RSFSR; KIRALFY, A.K.R., "Public Property", in FELDBRUGGE 1985, 646.

¹²¹ Art.24 B.W. 1964.

¹²² IOFFE, O.S., "Associations", in FELDBRUGGE 1985, 66.

HOOFDSTUK IV. DE MYTHE VAN DE HARMONISCHE BELANGENVERZOENING EN DE REALITEIT VAN DE BELANGENHIERARCHIE

Afdeling 0. Inleiding

273. In dit Hoofdstuk willen we het beeld over sovjetrecht en -maatschappij nog vervolledigen en synthetiseren door kort in te gaan op het ideologisch axioma van de harmonische belangenverzoening en de gevolgen hiervan voor individu en recht in de sovjetsamenleving.

Afdeling 1. De theorie van de harmonische belangenverzoening

274. Vanuit marxistisch-leninistisch standpunt leefde de sovjetkunstenaar tijdens de periode van het ontwikkeld socialisme in de op één na beste aller werelden. Hij was bevrijd van de uitbuiting door kapitalistische ondernemers, hoefde zich niet meer te bekommeren om de economische exploitatie van zijn creaties nu deze opdracht toevertrouwd was aan de geïstitutionaliseerde collectiviteit, de staat, of, vooruitlopend op wat bij de vervulling van de eschatologie komen zou, aan de maatschappelijke organisaties. De kunstenaar kon zich bijgevolg, in de woorden van KRASAVCHIKOV, "volledig aan de scheppende activiteit wijden" ¹.

275. Zijn geluk was nochtans nog niet volledig. In de communistische samenleving die als een synthese aan het einde van de volgens het historisch materialisme wetmatig verlopende geschiedenis lag, zou de volledig met zichzelf en maatschappij verzoende nieuwe sovjetmens geboren worden, die arbeid opnieuw als eerste levensbehoefte ziet, die vrij is van egoïstisch materialisme, en slechts neemt van de maatschappij wat hij nodig heeft ². Staat en recht zouden in deze communistische maatschappij als nutteloze controle- en repressiemechanismen overbodig worden en afsterven ³.

276. Volgens de theorie van de belangenverzoening streefden staat en individu in de overgangperiode waarin de sovjetstaat zich bevond, d.i. na de proletarische revolutie, maar voor de verwezenlijking van het communisme, éénzelfde doel na: de opbouw van de communistische maatschappij. Door een ketting van wils- en belangenidentificaties werd het belang van het individu, als lid van de collectiviteit, met dat van Partij en staat gelijkgesteld ⁴.

¹ KRASAVCHIKOV, O.A., "Tvorcheskaja deiatel'nost' i grazhdanskoe pravo", in KRASAVCHIKOV 433.

² MALFLIET 1985, 178-179.

³ GORLÉ e.a. 210 en 212-213.

⁴ MALFLIET 1985, 179-180 verduidelijkt dit als volgt: "Het individu wordt in de eerste plaats gezien als lid van de collectiviteit. De sovjetmaatschappij kan niet worden beschouwd als een organisme met duizend facetten, een conglomeraat van individuen en groepen. *De maatschappij zelf is van meet af aan een doelgerichte eenheid.* De gelijkstelling van de maatschappij in haar geheel met de collectiviteit kan volgens de sovjetleer slechts opgaan in een socialistische maatschappij. Het is deze collectiviteit, deze doelgroep, die drager is van een objectief belang. Dit objectief belang kan

277. De Communistische Partij moest evenwel schoorvoetend toegeven dat ook in de fase van het ontwikkelde socialisme waarin alle antagonismen opgeheven waren en de staat niet langer een dictatuur van het proletariaat, maar wel een staat van heel het volk was ⁵, het individu vaak zijn persoonlijkheid liet voorgaan op zijn gemeenschappelijkheid, dat de sovjetmens persoonlijke, subjectieve belangen bleef nastreven en het gemeenschappelijke, objectieve belang dat in de geschiedenis besloten lag en aan de hand van de wetenschappelijke theorie van het marxisme-leninisme door de CP doorgrond kon worden, *wegens een gebrek aan inzicht in de historische wetmatigheden* negeerde. Het bestaan van dergelijke (in de ogen van de marxisten *occasionele*) belangenconflicten werd niet ontkend, maar werd niet aan een structurele fout van het systeem toegeschreven, maar wel aan de onvolmaaktheid van het systeem. De remedie was dan ook de vervolmaking (*sovershenstvovanie*) van het nog gebrekkig functionerende systeem, *niet* de invraagstelling van het systeem zelf. De remedie hield in concreto in dat het individuele belang voor het hoger belang van maatschappij, staat of collectiviteit moest wijken ⁶.

278. Staat en recht moesten dan ook voorlopig blijven bestaan, en hun volle kracht aanwenden om onder leiding van de CP door opvoeding en, indien nodig, repressie de overgang van de fase van het ontwikkeld socialisme naar het communisme te bewerkstelligen en de nog onvolwassen sovjetmens op te voeden. In de periode van het ontwikkeld socialisme was de staat meer dan ooit aanwezig. In elke levenssfeer reduceerde de staat onder leiding van de Partij het privé-domein van de sovjetburger tot een strikt minimum. Op basis van zijn waarheidsaanspraak en het monopolie lagen alle vitale domeinen binnen het manipulatieve handbereik van de partijstaat ⁷.

279. De kunstenaar als lid van de collectiviteit moest meewerken aan deze opvoedende taak. Binnen het kader van de marxistisch-leninistische ideologie moest de kunstenaar in zijn werken uitdrukking geven, niet aan zijn persoonlijke gevoelens, maar wel aan de correctheid en noodzakelijkheid van de evolutie naar de realisatie van het communisme. Kunst werd in deze context functioneel en instrumenteel benaderd: zij werd ingeschakeld in het grote opvoedingsproject dat door de *cultural engineers* van de CP en de sovjetstaat uitgetekend werd.

280. In zijn werkkamer of atelier kon de kunstenaar als individu uiteraard creëren wat hij wilde, maar eens hij dit kleine stukje privé-domein verliet om zijn creaties aan de gemeenschap mee te delen en economisch te valoriseren, moest hij zich aan de in het publieke discours verplichte rituele bevestiging van de ideologie houden.

slechts worden achterhaald via de Marxistische leer. Deze Marxistische leer kan slechts op wetenschappelijke wijze worden geïnterpreteerd door de tot Partij georganiseerde Communisten. De Partij formuleert, als voorhoede, de richting waarin de maatschappij moet evolueren. De Partij brengt de ware wil en het ware belang van de sovjetmaatschappij tot uiting. Gezien echter de Partij volgens de Marxistische leer in het huidige stadium van de staat van heel het volk, geen van de maatschappij afgesneden belang kent, is de wil en het belang van de Partij meteen de wil en het belang van de collectiviteit."

⁵ *Supra*, nr.165.

⁶ MALFLIET 1985, 180. Zie bv. art.39 al.2 G.W. 1977: "Het gebruiken door de burgers van rechten en vrijheden mag geen schade berokkenen aan de belangen van de maatschappij en de staat en aan de rechten van andere burgers."

⁷ CASIER 59.

Afdeling 2. De theorie ontmythologiseerd

281. Vanuit westerse optiek is het duidelijk dat de theorie van de harmonische belangenverzoening in de sovjetsamenleving realiteitszin miste. In feite steunde heel de marxistisch-leninistische ideologie niet op de ervaringswereld, maar was het de logica van een idee, de deductie van de wetmatige historische evolutie naar het communisme uit de premisse dat de antagonismen tussen socio-economische klassen tot de klassenstrijd leidt ⁸.

282. De werkelijkheid van de sovjetmaatschappij in de periode van het ontwikkeld socialisme toonde dat de mythe van de theorie van de harmonische belangenverzoening de realiteit van de niet occasionele, maar structurele onderschikking van de belangen van het individu aan de belangen van staat en partij verdoezelde ⁹.

283. Dit had alles te maken met het onwerkelijke mensbeeld dat door sovjetstaat en -recht reeds in de fase van het ontwikkeld socialisme gehanteerd werd. De *homo sovieticus*, de nieuwe mens die zich zelf als een arbeidend gemeenschapswezen ziet, eerder dan als een egoïstisch, op zijn eigen persoonlijke belangen gericht individu, en die volgens de marxistische ideologie in de communistische samenleving het daglicht zou zien, kwam reeds in het recht en de staat van de voorafgaande overgangperiode van de opbouw van het socialisme tot leven.

Aangezien in de feiten de sovjetmens in de periode van het ontwikkeld socialisme wel degelijk zijn eigen subjectieve verlangens bleef najagen, verkregen staat en recht opnieuw hun oude burgerlijke functie van repressiemiddel. Via het recht werd inderdaad het nog te realiseren mensbeeld opgelegd. De theorie van de harmonische belangenverzoening moest deze contradictie opheffen ¹⁰, maar verhulde in werkelijkheid de reële belangenhiërarchie, door enerzijds de naar het communisme strevende en arbeidende mens als een gegeven te poneren, en anderzijds de staat niet te laten afsterven, maar integendeel te versterken tot een totalitaire staat.

284. Ook het subjectieve belang van de kunstenaar werd ondergeschikt gemaakt aan het objectieve en enkel door de CP correct te interpreteren collectieve belang. Een kunstenaar die de werkelijkheid percipieerde op een wijze die niet in het kader dat door het marxisme-leninisme uitgetekend was, paste, werd reeds louter door de economische ordening ervoor behoed deze onorthodoxe perceptie buiten zijn beperkt privé-domein bekend te maken. Mocht hij toch de euvele moed vertonen premisse of deductie van de marxistisch-leninistische ideologie te bevragen stond de staat voldoende repressieve maatregelen, en in de kwalijkste perioden van de sovjetgeschiedenis, terreurmaatregelen ter beschikking om de kunstenaar op het rechte pad te brengen of uit de maatschappij te verwijderen.

⁸ CASIER 55-56.

⁹ "De theorie van de belangenverzoening komt dus neer op een *belangenonderschikking*, waarbij de realisatie van het staatsbelang in tijd en in belangrijkheid voorafgaat aan de individuele bekommernissen van elke sovjetmens" (MALFLIET 1985, 181).

¹⁰ MALFLIET 1985, 179-181.

Afdeling 3. De sovjetburger geatomiseerd, en recht en maatschappij gedeciviliseerd

285. De marxistisch-leninistische revolutie had niet enkel de band met de realiteit doorgeknipt door de harmonieuze belangenverzoening als enig juiste perceptie van de werkelijkheid te poneren, ze had ook de relaties tussen de mensen onderling vernietigd en het individu geatomiseerd. Immers, enkel via dwangmaatregelen en terreur kon het marxistisch-leninistisch basisschema aan de sovjetmaatschappij opgelegd worden, waardoor elke vrije menselijke actie verhinderd werd ¹¹.

286. De dissidentenbeweging in Centraal-Europa (veel minder in de Sovjetunie) plaatste dit fenomeen in het kader van de vernietiging van de civiele samenleving (*civil society*) door de met terreur ondersteunde marxistisch-leninistische ideologie. Dit begrip verwijst naar de autonome, maatschappelijke structuren en activiteiten die buiten, maar niet noodzakelijk los van het institutionele staatsapparaat bestaan ¹². De civiele samenleving is de staatsvrije ruimte waarin een veelheid aan belangen gearticuleerd kan worden en waarin de burgers zich zelf organiseren in vakbonden, kerken, culturele verenigingen enz.

Uit onze beschrijving van het sovjetstelsel is duidelijk gebleken dat een dergelijke autonome publieke sfeer, bevrijd van staats- en partijbemoeienis in de Sovjetunie nauwelijks bestond.

287. Dit betekende meteen dat horizontale verhoudingen tussen burgers nauwelijks van belang waren. De onderlinge relaties tussen burgers verliepen in wezen steeds via de (verticale) omweg langs de staat en de Partij.

288. In het juridische domein kwam dit neer op de voor het sovjetrecht zo typische dominantie van het publiek recht boven het privaat recht ¹³. Vooral het administratief recht had in het sovjetrecht een groot soortelijk gewicht, nu de overheid door de nationalisering van de productiemiddelen instond voor het beheer van de volledige economie. Het burgerlijk recht, en dan met name het overeenkomstenrecht verloor hierdoor veel van zijn betekenis: de contractuele vrijheid speelde enkel daar waar het staatsplan ruimte liet voor een dergelijke vrijheid ¹⁴.

¹¹ CASIER 57.

¹² CASIER 162. Vgl. WEIGLE, M.A. en BUTTERFIELD, J., "Civil Society in Reforming Communist Regimes: The Logic of Emergence", *Comparative Politics*, 1992, nr.1, 3 ("[Civil society is] the independent self-organization of society, the constituent parts of which voluntarily engage in public activity to pursue individual, group, or national interests within the context of a legally defined state-society relationship").

¹³ Zie bv. GORLÉ e.a. 205 en 207.

¹⁴ GORLÉ e.a. 207 schrijft: "... [kwamen] administratieve beslissingen van planningsorganen en andere besturen in de plaats van marktbetrekkingen tussen de productie- en distributie-eenheden en de verbruikers op grond van de contractuele vrijheid, en werden de economische verhoudingen aan een nog uitgebreider reglementering onderworpen dan in Westerse industriestaten die een 'geleide economie' kennen". Zie i.v.m. de onderschikking van burgerrechtelijke contracten aan administratieve plannen: ZWEIGERT / KOTZ 304-306; FELDBRUGGE, F.J.M. in KOKKINI-IATRIDOU 508-509.

289. Ook in het rechtsdenken van de rechtsonderhorige liet de voorrang van het verticalisme op het horizontalisme diepe sporen na. De idee dat de rechtssubjecten hun vrijheid kunnen realiseren door het sluiten van contracten met andere personen en dat deze contracten louter door hun wilsovereenstemming rechten en verplichtingen tot stand brengen, wordt teniet gedaan, wanneer de overheid zelf deze rechten en plichten definieert, zelf bepaalt welke persoon een contractuele band met een andere persoon aangaat, en zelf de inhoud van dit contract voorschrijft.

Uiteindelijk leidde dit systeem ertoe dat de sovjetburger geen enkel maatschappelijk, economisch, cultureel of juridisch initiatief meer nam, zonder dat dit van bovenaf bevolen of minstens toegestaan werd.

TITEL III. DE EIGENHEID VAN HET SOCIALISTISCH AUTEURSRECHT

HOOFDSTUK 0. INLEIDING

290. In Titel I van dit Deel hebben we een klassiek overzicht gegeven van de belangrijkste bepalingen van de in de periode 1973-1985 in de USSR geldende auteurswetgeving, en hieruit een eerste voorlopige conclusie getrokken. *Prima facie* kwam het ons voor dat het sovjetauteursrecht in wezen niet van andere continentale Europese auteursrechtstelsels verschilde, zij het dat bij de uitoefening van de auteursrechten een grotere inmenging van de staat voelbaar was, en dat het algemene beschermingsniveau lager lag dan in het Westen in dezelfde periode gebruikelijk was.

In deze Titel willen we opnieuw bij deze voorlopige vaststelling aanknopen, maar dan met de kennis die we over de politieke en economische ordening in de vorige Titel (II) opgedaan hebben, voortdurend in het achterhoofd. Centraal komt nu de vraag te staan of bij een gedetailleerde studie van het sovjetauteursrecht onze voorlopige conclusie bevestigd wordt, en indien ja, hoe het komt dat in een totalitair regime, waarin politieke vrijheden volkomen gefnuikt en marktverhoudingen vernietigd werden, toch een auteursrecht kon functioneren dat vergelijkbaar was met het auteursrecht dat in de West-Europese rechtsstaat met zijn vrije markteconomie de dienst uitmaakt(e).

Vooreerst zullen we ons de vraag stellen wat de formeel-juridische aard van het socialistische auteursrecht is, en m.n. of het een subjectief recht is. Indien deze vraag positief beantwoord kan worden (en dit is het geval), bekijken we in welke categorie van subjectieve rechten het auteursrechten ondergebracht worden: het eigendomsrecht of de persoonlijkheidsrechten (Hoofdstuk I). Vervolgens plaatsen we dit formeel-juridisch auteursrechtbegrip terug in het kader van de politieke en economische ordening van de Sovjetunie en passen de theorie van de harmonische belangenverzoeining op het auteursrecht toe (Hoofdstuk II). Tenslotte moeten we nog bijzondere aandacht besteden aan de gevolgen van de toetreding van de USSR tot de Universele Auteursrechtenconventie (UAC). Het zal immers blijken dat het doorbreken van het auteursrechtelijk isolement door de USSR veel verstrekkender gevolgen had voor het sovjetauteursrecht dan oorspronkelijk gedacht, en in zekere zin reeds de periode van het postsocialistische auteursrecht inluidde (Hoofdstuk III).

HOOFDSTUK I. DE JURIDISCHE AARD VAN HET SOCIALISTISCH AUTEURSRECHT

Afdeling 0. Inleiding

291. In dit Hoofdstuk gaan we na hoe het sovjetauteursrecht juridisch-formeel in het geheel van het sovjetrecht gesitueerd moet worden. Het gaat hierbij zowel om de vraag naar de precieze juridische natuur van het auteursrecht, als om de vraag in welke rechtstak het auteursrecht ingedeeld moet worden.

Afdeling 1. Is het auteursrecht een subjectief recht ?

§ 1. Privilegie of subjectief recht ?

292. De sovjetrechtsleer kende het traditionele onderscheid tussen het auteursrecht in objectieve zin en het auteursrecht in subjectieve zin. Het eerste verwees naar het geheel van juridische normen die de vermogens- en de persoonlijke, niet-vermogensverhoudingen die ontstaan in verband met de creatie en het gebruik van werken van wetenschap, literatuur en kunst, regelen ¹, terwijl het tweede doelde op het geheel van de afzonderlijke auteursrechten die in hoofde van de auteur ontstaan in verhouding tot de door hem gecreëerde werken ².

293. Dit betekende meteen dat het sovjetrecht erkende dat een auteur een subjectief recht op zijn werk had, dat hem m.a.w. door het objectief recht een subjectieve aanspraak toegekend werd, waarvan het voorwerp niet materieel, maar immaterieel van aard was ³. Weliswaar bestond er enige discussie over de vraag welk soort van subjectief recht het auteursrecht dan wel was ⁴, maar over het bestaan van de subjectieve aanspraak op het immateriële goed bestond geen betwisting, noch over het feit dat deze aanspraak automatisch ontstond, louter als gevolg van de creatie van een werk van wetenschap, literatuur of kunst ⁵. Het bezit van auteursrechten werd beschouwd als een onderdeel van de rechtsbekwaamheid van de burgers ⁶.

294. Dit alles is minder evident dan het lijkt. In de vorige Titel hebben we immers aangetoond dat staat en Partij de culturele sector in nagenoeg al zijn aspecten controleerde en ideologisch leidde, dat kunst en cultuur volledig in het licht van de opbouw van het communisme gezien moest worden en de kunstenaar de plicht had zijn

¹ Zie bv. KRASAVCHIKOV, II, 444.

² GAVRILOV 1984a, 3.

³ GAVRILOV 1984a, 3; SAVEL'EVA 1986, 6.

⁴ *Infra*, afd.2 en 3.

⁵ Art.4 al.2 B.W. 1964. I.v.m. de formaliteit inzake het auteursrecht op fotografische werken, zie *supra*, nr.68.

⁶ Art.9 Beginselen 1961; art.10 B.W. 1964.

subjectieve strevingen ondergeschikt te maken aan het objectieve, collectieve belang. Zijn bestaanszekerheid hing dan ook volledig af van zijn publieke loyauteit aan het regime en de op dat ogenblik heersende interpretatie van het marxisme-leninisme.

295. We kunnen er ons dan ook enkel over verwonderen dat staat en Partij in hoofde van de auteur een op het objectief recht gestoelde subjectieve aanspraak op een cultureel (of wetenschappelijk) goed erkende, een aanspraak die ontstond zonder enige tussenkomst van de overheid en bijgevolg zonder enige controlemogelijkheid op de inhoud van het gecreëerde werk.

296. Het had in een totalitair systeem zeker anders gekund, bijvoorbeeld door een privilegesysteem, waarbij de staat aan de auteurs welomschreven rechten zou toekennen, enkel op de ideologisch goedgekeurde werken. De loyauteit van de auteurs zou absoluut zijn omdat ook de willekeur in een dergelijk systeem absoluut is. Immers, het auteursprivilegie zou op elk ogenblik weer ingetrokken kunnen worden wegens (vermeende) dissidentie van de auteur. Het auteursprivilegie zou een uitstekende stimulans zijn voor de creatie van ideologisch betrouwbare werken, vergelijkbaar met de toekenning van een Leninprijs, goede huisvesting en zomerhuisjes, vakantiemogelijkheden aan de Zwarte Zee, studie- en reisbeurzen, toegang tot sanatoria en polyklinieken enz.

297. Terwijl deze laatste voordelen inderdaad de vorm van privileges aannamen, voorbehouden voor leden van de monolitische scheppende unies ⁷, werd het auteursrecht, als een eiland in een zee van privileges, toch als een subjectief recht geconstrueerd.

§ 2. Enkel een subjectief recht op ideologisch aanvaardbare werken ?

298. Het ware evenmin onlogisch geweest indien in de totalitaire USSR het voorwerp van het subjectief auteursrecht beperkt zou worden tot ideologisch aanvaarde werken.

De sovjetauteurswetgeving sloot evenwel de mogelijkheid om via het beschermingscriterium ideologisch ongewenste werken buiten het auteursrechtelijk beschermingssysteem te houden, expliciet uit, nu dergelijke bescherming aan werken toegekend werd "ongeacht hun bestemming (*naznachenie*) of waarde (*dostoinstvo*)" ⁸.

299. In de rechtsleer werd wel door enkele rechtsgeleerden gepleit voor de invoering van een auteursrechtelijk axiologisch beschermingscriterium. Zo schreef KORETSKII: "Werken die vijandig zijn voor de ideologie van het marxisme-leninisme en de belangen van de arbeidende massa's, of die roofzuchtige oorlogen, racisme, mensenhaat, ontucht, pornografie en gelijkaardige verwordingen die onverenigbaar zijn met de morele ideeën van de progressieve mensheid, prediken en ophemelen, kunnen en mogen nooit de bescherming van ons auteursrecht genieten." Er was volgens hem nood aan werken

⁷ Uitsluiting uit de scheppende unies betekende meteen het verlies van deze privileges: *supra*, nr.155 en 227.

⁸ Art.96 al.1 Beginselen 1961; art.475 al.1 B.W. 1964. Deze uitdrukkelijke uitsluiting van waarde en bestemming van het werk als beschermingsvereisten kwam reeds voor in de eerste volwaardige auteurswetgeving van de Sovjetunie, de Beginselen 1925.

die bijdragen tot de communistische opbouw. Indien men derhalve "de niet-overeenstemming van een werk met de vereisten welke de maatschappij het recht heeft eraan te stellen, vaststelt, moet geen enkel auteursrecht ontstaan: overbodig liberalisme zal ook voor de auteur zelf schadelijk zijn" ⁹.

Later erkende POPOV dat de wettelijke formulering inderdaad niet toeliet dat de concrete bestemming of doeleinden van een werk een rol bij de toekenning van de bescherming zou spelen, maar enkel voorzover deze bestemming en doeleinden met de algemene doeleinden en opdrachten van de communistische opbouw in de USSR overeenstemden, zoals onder meer vastgelegd in art.47 en art.50 G.W. 1977 ¹⁰. Sommige burgers moesten volgens POPOV inderdaad beschut worden tegen de mogelijke illusie dat men alles mag scheppen wat men maar wil, en het beschermingscriterium van "maatschappelijke betekenis" of "sociaal nut" kon hierbij helpen. Hiermee werd uiteraard niet het economisch voordeel dat uit de exploitatie van een werk gehaald kon worden, bedoeld, maar wel uitsluitend "de overeenstemming van het werk met de belangen van het sovjetvolk, de doeleinden en opdrachten van de ontwikkeling van de socialistische maatschappij op weg naar het communisme" ¹¹. In dezelfde zin, maar concreter, argumenteerde SVERDLYK dat werken met antisovjetpropaganda en agitatie, oorlogspropaganda en verspreiding van klaarblijkelijk leugenachtige beweringen die de sovjetstaats- en maatschappelijke opbouw aantasten ¹², niet door het auteursrecht beschermd werden ¹³.

300. De meerderheid van de rechtsleer verwierp echter de invoering of erkenning van axiologische beschermingscriteria op basis van de tekst van de wet zelf ¹⁴. Zo vond KORETSKII zijn tegenstanders in SEREBROVSKII die maatschappelijk nut niet als kenmerk, maar als doel van het werk beschouwde ¹⁵, en in ANTIMONOV en FLEISHITS die meenden dat zelfs werken met ideologische fouten door het auteursrecht beschermd werden. Deze laatste auteurs voegden er wel in één adem aan toe dat bij de beslissing over al dan niet exploiteren van een werk de gebruiksorganisaties het recht hadden om het ideologisch gehalte van het werk te wegen en, indien te licht bevonden,

⁹ KORETSKII 250-251. Vgl. GORDON 60-64. KRASAVCHIKOV wijst erop dat een te ruim werkbegrip moeilijk afgrensbaar is van "literaire preken van ophitsende strekking, allerlei pornografische 'producten' enz." (KRASAVCHIKOV, O.A., "Edinstvo i differentsiatsiia pravovykh form tvorcheskikh otnoshenii", in BOGUSLAVSKII e.a. 55).

¹⁰ POPOV, V.A., "O poniatii i priznakakh ob"ekta avtorskogo prava", in BOGUSLAVSKII e.a. 59-60.

¹¹ *Ibid.*, 62.

¹² Dergelijke meningsuitingen waren strafbaar onder art.70, 71 en 190¹ Sw. SFSR.

¹³ SVERDLYK 18.

¹⁴ De voorstanders van de invoering van een axiologische vereiste leken het nochtans te gaan halen, toen in 1960 het ontwerp van Beginselen van Burgerlijke Wetgeving bekend geraakte (*Sots. Zak.*, 1960, nr.8). Hierin was de formule "ongeacht de waarde van het werk" komen te vervallen. In de definitieve versie van de Beginselen 1961 werd deze formule evenwel opnieuw opgenomen, waardoor de verdediging van een axiologisch beschermingscriterium enkel kon door een interpretatie *contra legem*: LEVITSKY 1979b, 429-430.

¹⁵ SEREBROVSKII 42.

de exploitatie van het werk te weigeren ¹⁶. In een reactie op POPOV schreef GAVRILOV ¹⁷, hierin gevolgd door SAVEL'EVA ¹⁸, dat sociaal nut wel bij de exploitatie van een werk een rol kon spelen, maar zeker geen voorwaarde voor bescherming mocht zijn. Immers, de waardering van een werk kan met de tijd veranderen, er kan een behoefte ontstaan naar een gedeeltelijk gebruik van het werk, of de auteur kan zijn werk nog herwerken.

301. De argumentatie van de tegenstanders van een axiologisch criterium is opvallend: zij verwerpen een dergelijk criterium in feite omdat het toch overbodig is: de economische ordening van de Sovjetunie verhinderde immers hoe dan ook dat ongewenste werken geëxploiteerd en verspreid zouden worden.

§ 3. De theorie van het misbruik van recht

302. Het auteursrecht was dus geen privilege, en was evenmin beperkt tot werken die ideologisch "correct" waren. Het ontstond louter door de creatie van het werk, en behoorde tot de rechtsbekwaamheid van ieder burger. Kon het auteursrecht dan toch niet ideologisch zuiver gehouden worden door in het recht een mechanisme te voorzien waardoor weliswaar niet het ontstaan, maar toch de uitoefening van de auteursrechten getoetst kon worden aan de belangen van de gemeenschap en de staat ?

De theorie van het misbruik van recht (*zloupotreblenie pravami*) kon hier misschien soelaas brengen. Deze theorie had zowel een grondwettelijke als een civielrechtelijke basis.

303. Art.39 al.2 G.W. 1977 bepaalde dat het genot van de rechten en vrijheden door de burgers geen schade mocht berokkenen aan de belangen van de maatschappij en de staat, noch aan de rechten van andere burgers ¹⁹. Op basis van dit artikel zouden ook de auteursrechten - die nochtans niet rechtstreeks aan het doel van de opbouw van het communisme gebonden zijn ²⁰ - aan willekeurige beperkingen onderworpen kunnen worden in naam van de vrijwaring van de belangen van staat en maatschappij ²¹. Zo zou de uitoefening van het auteursrecht op werken van dissidente auteurs verhinderd kunnen worden.

304. In één van de zeldzame commentaren in de sovjetrechtsleer over het misbruik van

¹⁶ ANTIMONOV / FLEISHITS 100-101. Vgl. CHERNYSHEVA 1979, 77.

¹⁷ GAVRILOV 1984a, 92.

¹⁸ SAVEL'EVA, I.V., "Effektivnost' pravovogo regulirovaniia otnoshenii v sfere khudozhestvennogo tvorchestva", in GRIBANOV 147.

¹⁹ Zie ook art.65 G.W. 1977: "De burger van de USSR is verplicht de rechten en wettelijke belangen van andere personen te eerbiedigen, onverzoenlijk te zijn tegenover daden tegen de maatschappij, op alle mogelijke manieren bij te dragen tot het handhaven van de maatschappelijke orde."

²⁰ *Supra*, nr.232.

²¹ Het rechtsmisbruik wordt hierbij niet afgeleid uit de onderlinge belangenafweging tussen de individuele burgers, maar wel als de uitoefening van zijn rechten "tegen de belangen van de staat in", zie MALFLIET 1985, 134.

auteursrechten onderstreepte DOZORTSEV nochtans dat het principe vervat in art.39 al.2 G.W. 1977 enkel onder strikte voorwaarden toegepast mocht worden ²². Hij noemde er vier: (1) het moest gaan om handelingen gesteld binnen het kader van een subjectief recht; (2) deze handelingen negeerden andermans belangen die ook op een recht steunden maar zonder rechtstreekse band met het (met misbruik) uitgeoefende recht, m.a.w. de rechten van de twee personen bestaan in het kader van verschillende rechtsverhoudingen; (3) deze handelingen gingen de maatregelen die noodzakelijk waren voor de realisatie van de eigen belangen die aan de basis liggen van het subjectief recht, te buiten of ze hadden zelfs helemaal geen band met deze belangen; en (4) er bestond geen bijzondere wet die in dergelijke gevallen zelf een regeling voorzag ²³.

Als mogelijke toepassing van dit principe in het auteursrecht noemt DOZORTSEV de eis van een auteur tot verbod van publicatie van een werk door een contractspartij - die krachtens het contract nochtans gerechtigd is tot publicatie - wegens schending van zijn persoonlijke, niet-vermogensrechten, op een ogenblik dat deze contractspartij reeds grote inspanningen geleverd heeft ter voorbereiding van de publicatie en het geschonden recht evengoed door het aanbrengen van correcties in het werk hersteld kan worden. Een dergelijke eis houdt een misbruik van het auteursrecht in, omdat de auteur bij de keuze van maatregelen die hij wettelijk ter beschikking heeft als civielrechtelijke sanctie op de schending van zijn persoonlijke, niet-vermogensrechten ²⁴, deze kiest die, bij een gelijk voordeel voor de eisende partij, het grootste nadeel aan de tegenpartij berokkent ²⁵.

305. Een andere mogelijke rechtsbron voor de theorie van het rechtsmisbruik, specifiek dan voor wat het burgerlijk recht aangaat, is art.5 al.1 Beginselen 1961 en art.5 al.1 B.W. 1964:

"De burgerlijke rechten worden door de wet beschermd, met uitzondering van de gevallen waarin zij uitgeoefend worden in tegenspraak met de bestemming van deze rechten in een socialistische maatschappij in de periode van de opbouw van het communisme."

Hier gaat het bijgevolg niet om het moedwillig kiezen van de voor de andere partij nadeligste wijze van uitoefening van zijn rechten bij gelijk voordeel voor de houder van het recht, maar wel om de uitoefening van een recht in strijd met zijn sociale bestem-

²² DOZORTSEV 1979, 197.

²³ *Ibid.*

²⁴ Art.499 B.W. 1964 vernoemt het aanbrengen van correcties, de publicatie in de pers van een mededeling over de schending van de niet-vermogensrechten, het verbod van publicatie, en de stopzetting van verspreiding als mogelijke en in principe vrij door de auteur te kiezen sanctiemogelijkheden.

²⁵ DOZORTSEV 1979, 197; DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 593. Zie ook KLYK, N.L., "Nekotorye voprosy otvetsvennosti organizatsii po avtorskomu dogovoru", *VLU*, 1982, nr.5, 80; SAVEL'EVA 1986, 133-134. GRINGOL'TS schrijft dat de rechtbank eender welk maatregel kan toepassen die de volledige voldoening waarborgt van de geschonden wettelijke belangen van de auteur of zijn erfgenamen *met de minste kosten voor de aansprakelijke socialistische organisatie* (cursivering M.E.), GRINGOL'TS, I.A. in FLEISHITS / IOFFE 732-733. *Contra*: CHERNYSHEVA, S.A., "Grazhdansko-pravovaia zashchita avtorskikh prav", *SGiP*, 1984, nr.2, 71.

ming ²⁶, zijnde de opbouw van een communistische maatschappij. Deze regel is enkel van belang voor rechten waarvan de bestemming niet in de wettelijke omschrijving ervan zelf staat, zoals bij de auteursrechten.

306. Zo wijst BRATUS' erop dat het recht om een werk onder een pseudoniem te publiceren en te verspreiden ²⁷ door de wet zelf niet aan een bepaalde bestemming gekoppeld wordt, maar toch niet in tegenspraak mag komen met de algemene zin van het auteursrecht, d.i. de aanmoediging van creativiteit en de bescherming van zijn resultaten in overeenstemming met de belangen van de auteur en van de maatschappij. Dit recht mag bv. niet aangewend worden om in een reeks persartikels onder een pseudoniem systematisch leugenachtige informatie of informatie die de eer en waardigheid van andere personen aantast, te verspreiden. De rechtbank had dan ook volgens BRATUS' het recht om in geschillen over bv. de schending van de eer en waardigheid van een persoon ²⁸ de naam van de auteur van dergelijke artikels te onthullen en het gebruik van het pseudoniem door de auteur te verbieden, op grond van de uitoefening van het recht op naam in strijd met de sociale bestemming ervan ²⁹.

307. GRINGOL'TS had heel andere voorbeelden in gedachten, zoals het geval waarin een auteur de publicatie van een werk van grote maatschappelijke betekenis verhinderde, of de gevallen waarin het auteursrecht voor de auteur, maar vooral voor diens erfgenamen herleid dreigde te worden tot een bron van inkomsten die qua omvang niet te verzoenen waren met het principe van de verdeling volgens arbeid ³⁰. Als uiterste maatregel kon de overheid dan overgaan tot de gedwongen verkoop door de auteur of zijn erfgenamen van afzonderlijke auteursrechten ³¹. In de praktijk werd deze verplichte verkoop van auteursrechten uiterst zelden toegepast, en dan enkel na overlijden van de auteur ³². Excessieve inkomsten uit auteursrechten kwamen bijna nooit voor aangezien het sovjetauteursrecht zelf de maxima-vergoedingen voor het gebruik van auteurswerken per exploitatiewijze vastlegde, zodat de theorie van het rechtsmisbruik in deze in werkelijkheid nagenoeg overbodig was.

308. Uit de voorbeelden die door GRINGOL'TS aangehaald worden, blijkt dat de verplichte verkoop van rechten aan de staat als constructie niet uitgedacht werd met het oog op het opkopen van de auteursrechten op ideologisch ongewenste werken om zo hun publicatie en verspreiding te voorkomen, maar juist integendeel met de bedoe-

²⁶ DIURIAGIN, I. Ia., *Grazhdanin i zakon*, M., Iuridicheskaja Literatura, 1991, 112-113.

²⁷ Art.479 al.1 B.W. 1964.

²⁸ Art.7 B.W. 1964. Over dit persoonlijkheidsrecht, zie *infra*, nr.337.

²⁹ BRATUS' in FLEISHITS / IOFFE 25. BRATUS' werd wat dit concrete voorbeeld betrof evenwel tegengesproken door het Plenum van het Opperste Gerechtshof van de USSR dat in een Besluit van 17 december 1971 de uitgevers aansprakelijk stelde wegens de schending van de eer en waardigheid van een persoon door een anoniem of onder pseudoniem artikel verschenen in één van hun media, en uitdrukkelijk stelde dat de uitgevers niet verplicht waren de identiteit van de auteur te onthullen: *BVS SSSR*, 1972, nr.1, 13.

³⁰ GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 734.

³¹ Art.501 B.W. 1964.

³² GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 734.

ling om maatschappelijk zeer gewenste werken op een zo ruim mogelijke schaal te verspreiden ³³. We komen hier nog op terug bij de bespreking van de toetreding van de USSR tot de Universele Auteursrechtconventie ³⁴.

309. Buiten de in de vorige nummers aangeduide (tamelijk marginale) gevallen van rechtsmisbruik is er geen enkele aanwijzing dat deze theorie gehanteerd werd om de uitoefening van de auteursrechten wezenlijk juridisch in te perken, een theorie die bovendien in geen geval de auteur zijn auteursrechten *ab initio* kon ontnemen. De toepassing van de theorie van het rechtsmisbruik op de *uitoefening* van de auteursrechten speelde o.i. in de juridische praktijk van de Sovjetunie geen grote rol, en was dan ook geen reële compensatie voor de afwezigheid van een axiologische beschermingsvereiste bij het *ontstaan* van het auteursrecht ³⁵. De theorie van het misbruik van recht diende o.i. in de Sovjetunie niet tot een sterkere beperking van de auteursrechten dan onder westerse auteursrechtstelsels het geval is ³⁶.

310. Samenvattend kunnen we bijgevolg stellen dat formeel-juridisch het auteursrecht ook in de Sovjetunie als een subjectief recht geconcipeerd werd, dat automatisch ontstaat door de creatie van een origineel, zelfs ideologisch "onzuiver" werk. De uitoefening van de auteursrechten kon sterk teleologisch gericht worden via de theorie van het misbruik van recht, of eventueel het verplicht opkopen van auteursrechten. In de praktijk blijkt geen van beide technieken evenwel een grote rol gespeeld te hebben in de beknotting van de rechten van dissidente auteurs.

§ 4. Gevolgen voor de situering van het auteursrecht binnen het sovjetrecht

4.1. Auteursrecht en burgerlijk recht

³³ Art.501 B.W. 1964 komt voort uit de nationaliseringsbesluiten van de eerste jaren na de Revolutie, en deze hadden ook betrekking op werken waarvan de verspreiding juist zeer gewenst geacht werd: *Supra*, nr.30 e.v.

³⁴ *Infra*, nr.514.

³⁵ *Contra*: ILLARIONOVA, T.I., "Metod grazhdansko-pravovogo regulirovaniia i avtorskoe pravo", in BOGUSLAVSKII / KRASAVCHIKOV 29: "Natuurlijk kan men opwerpen (..) dat het socialistisch recht de belangen van een auteur die een werk dat de bourgeois-ideologie propageert, gecreëerd heeft, niet moet beschermen. Maar op zich zelf betekent het ontstaan van het auteursrecht nog niet de ongehinderde realisatie ervan. De algemene sanctie van art.5 Beginselen [1961] (art.5 B.W. [1964]), bestaande uit de afwijzing van de bescherming van een recht dat in strijd met zijn bestemming in de socialistische maatschappij verwezenlijkt wordt, is voldoende effectief."

³⁶ Uit een rechtsvergelijkend onderzoek blijkt dat "sich die Rechtsprechung und die Spruchpraxis der rechtsprechenden Organe der sozialistischen Länder in bezug auf die Auslegung und die Anwendung dieser Vorschriften [d.i. de wettelijke voorschriften die het rechtsmisbruik verbieden] - trotz der besonders scharfen Unterschiede im rechtlichen, politischen, wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Bereich zwischen den sozialistischen und den freiheitlichen Ländern - nicht viel von der entsprechenden Rechtsprechung und der gerichtlichen Praxis der Gerichte der freiheitlichen Länder in bezug auf die Auslegung und die Anwendung der entsprechenden Gesetzesvorschriften der freiheitlichen Länder, die ebenfalls den Rechtsmissbrauch verbieten, unterscheiden." (KLAMARIS, N.K., "Die Verbotsnorm des Rechtsmissbrauchs in den zivilrechtlichen Gesetzgebungen der sozialistischen Länder (Volksrepubliken)", in *Law in East and West. Recht in Ost und West*, INSTITUTE OF COMPARATIVE LAW, WASEDA UNIVERSITY (ed.), Tokio, Waseda University Press, 1988, 636).

311. Eens aanvaard wordt dat auteurs door een subjectief recht beschermd moeten worden, is het als het ware vanzelfsprekend dat het objectieve auteursrecht waarop de subjectieve aanspraak steunt, deel uitmaakt van het burgerlijk recht ³⁷. De auteursrechtelijke verhoudingen die ontstonden naar aanleiding van het gebruik en de bescherming van werken namen immers een goederen-geld (*tovarno-denezhnaia*) vorm aan, en dat is precies het terrein van het burgerlijk recht. De persoonlijke, niet-vermogensrechten werden geacht zo nauw met de vermogensrechten verbonden te zijn dat zij samen in het burgerlijk recht geregeld konden worden ³⁸.

Zoals bekend werd het sovjetauteursrecht op federaal niveau als Afdeling IV opgenomen in de Beginselen over burgerlijke wetgeving van 1961, terwijl het op het niveau van de Unierepublieken als een geïntegreerd onderdeel (voor de RSFSR eveneens Afdeling IV) van de 15 unierepublikeinse Burgerlijke Wetboeken geregeld werd ³⁹.

4.2. Auteursrecht en administratief recht ⁴⁰

312. Dat het sovjetauteursrecht deel uitmaakte van het burgerlijk recht dat de rechtsverhoudingen tussen de natuurlijke en rechtspersonen onderling regelde ⁴¹, moet wel genuanceerd worden, nu de auteur die zijn rechten wilde uitoefenen, beroep moest doen op de staatsondernemingen en -instellingen ⁴² die zelf sterk afhankelijk waren van de administratieve overheidsorganen waaronder ze ressorteerden ⁴³. En heel het beheer van de staatseconomie was een zaak van administratief recht.

313. Allerlei administratieve beslissingen uitgaande van één van de vier cultuuradministraties ⁴⁴ en gericht aan de aan hen ondergeschikte ondernemingen of instellingen, konden een onrechtstreekse weerslag hebben op de rechtsverhoudingen tussen deze ondernemingen en instellingen enerzijds, en de auteurs anderzijds.

Zo moest een uitgeverij die een manuscript beoordeelde en aan de auteur "verbeteringen" voorstelde, zich niet door haar eigen belangen (bv. winstmotieven) of beleidspolitiek laten leiden, maar wel door een Bevel van de Voorzitter van het Staatscomité voor

³⁷ Zie bv. ANTIMONOV / FLEISHITS 7; GORDON 14-18.

³⁸ SAVEL'EVA 1985, 45-46. Deze auteur acht het bovendien mogelijk en doeltreffend om de voor het burgerlijk recht geëigende methodes te gebruiken voor de regeling van de auteursverhoudingen, waarmee ze verwijst naar de mogelijkheid om auteursrechten volgens het burgerlijk procesrecht voor de rechtbanken af te dwingen en overeenkomsten van burgerrechtelijke aard in het rechtsverkeer rond de creatie en het gebruik van auteurswerken te sluiten.

³⁹ *Supra*, nr.53.

⁴⁰ Uitgebreid over het belang van het administratief recht voor het auteursrecht van de Sovjetunie, zie LEVITSKY 1989, 209-257; LOEBER 1985, 308-312.

⁴¹ Art.2 al.1 B.W. 1964.

⁴² *Supra*, nr.242 e.v.

⁴³ LOEBER 1980, 6.

⁴⁴ *Supra*, nr.252 e.v.

de uitgeverijen ⁴⁵. De cultuuradministraties konden ook in elk stadium van de productie in de thematische planning van de gebruiksorganisatie wijzigingen aanbrengen. Indien hierdoor een werk voor de creatie waarvan een auteursovereenkomst gesloten werd, buiten dat thematisch plan kwam te vallen, kon de gebruiksorganisatie de overeenkomst eenzijdig opzeggen ⁴⁶. Indien het werk evenwel tijdig gecreëerd en aan de gebruiksorganisatie overgedragen werd en deze het werk goedgekeurd had, was deze laatste in elk geval de volledige auteursvergoeding verschuldigd, zelfs indien door de ingreep van het administratief toezichtsorgaan de gebruiksorganisatie verplicht werd van de exploitatie van het werk af te zien ⁴⁷.

314. De onrechtstreekse invloed van het administratief recht op de burgerrechtelijke verhoudingen tussen auteur en exploitant komt in deze voorbeelden duidelijk aan het licht. Maar het administratief recht had ook een rechtstreekse impact op de auteursrechtelijke verhoudingen tussen auteurs en exploitanten via de quasi-normatieve modelauteursovereenkomsten waarvan enkel ten gunste van de auteur afgeweken mocht worden ⁴⁸, en de uitvaardiging door de Raad van Ministers of uitzonderlijk één van de cultuuradministraties ⁴⁹ van dwingende minima en maxima voor auteursvergoedingen ⁵⁰. Slechts binnen deze vork beschikten de contractspartijen over onderhandelingsvrijheid.

4.3. Auteursrecht en arbeidsrecht

315. In 1964 schreef LEVITSKY dat "there is no disagreement among Soviet jurists concerning the 'labour' character of the activity of Soviet writers, artists and authors of musical and scientific works" ⁵¹. Hierdoor werd wel eens de stelling verdedigd, ook door de Opperste Gerechtshoven van de Unierepublieken ⁵², dat het auteursrecht een onderdeel van het arbeidsrecht is.

316. Toch hield de sovjetrechtsleer vast aan de idee dat het auteursrecht onder het

⁴⁵ Prikaz Predsedatelja Goskomizdata SSSR nr.479, "Tipovoe polozhenie o podgotovke tekstovyykh originalov neprerodicheskikh izdaniy k vypusku", 9 november 1982, in VORONKOVA e.a. 205-228.

⁴⁶ KORETSKII 109.

⁴⁷ Zie bv. in verband met een overeenkomst voor de creatie van een filmscenario: CHERNYSHEVA 1984, 101-102.

⁴⁸ Art.506 B.W. 1964: van de modelovereenkomsten mocht enkel ten gunste van de auteur afgeweken worden, wat in de praktijk wegens de economische realiteit nagenoeg nooit voorkwam. Zie ook *supra*, nr.102, en *infra*, nr.441 e.v. . Deze modelauteursovereenkomsten waren niet van toepassing op auteursrechtelijke verhoudingen met buitenlandse auteurs of uitgevers. Toch speelde ook bij de import of export van auteursrechten via VAAP het administratief recht een niet onaanzienlijke rol, zie LOEBER 1979, 423 en 429.

⁴⁹ LEVITSKY 1989, 223.

⁵⁰ Art.479 al.2 en 507 B.W. 1964.

⁵¹ LEVITSKY 1964, 73.

⁵² VAKSBERG 1969, 3-5.

burgerlijk recht en niet onder het arbeidsrecht ressorteerde. Daar waar het arbeidsrecht de verhoudingen regelde in verband met het 'levende' arbeidsproces (*zhivoi trud*), regelde het auteursrecht die verhoudingen die ontstaan naar aanleiding van het gebruik en de bescherming van het resultaat van het scheppende arbeidsproces (d.i. de reeds gerealiseerde arbeid, *oveshchestvlennyi trud*)⁵³. De auteur werkte niet binnen de arbeidsorganisatie en arbeidsdiscipline van een bepaalde onderneming⁵⁴.

317. De auteursvergoeding mocht dan al door de staat vastgelegd worden, toch was het geen loon aangezien niet de scheppende arbeid vergoed werd, maar wel het gebruik van het bereikte resultaat van scheppende activiteit.

Dit verklaarde ook een aantal kenmerken van de auteursvergoeding, waardoor deze van het loon onderscheiden werd: de mogelijkheid van het uitbetalen van een voorschot op de auteursvergoeding; het recht op auteursvergoeding bij heruitgave van een werk, ook al vergt dit geen bijkomende arbeid van de auteur; de betaling van auteursvergoedingen aan erfgenamen van de auteur; de wettelijke mogelijkheid om in bepaalde gevallen een werk te gebruiken zonder betaling van een vergoeding⁵⁵.

318. Indien een werk tot stand gebracht werd in het kader van een arbeidsovereenkomst, ontstonden er zowel arbeidsrechtelijke als auteursrechtelijke verhoudingen: het arbeidsrecht regelde de werkomstandigheden en het arbeidsproces, het auteursrecht de rechten van de auteur op het werk⁵⁶. Dit belet niet dat het auteursrecht voor dienstwerken wel een regeling voorzag die afweek van het auteursrecht op werken die niet in dienstverband tot stand gekomen waren⁵⁷.

Afdeling 2. Is het auteursrecht een exclusief, intellectueel eigendomsrecht ?

§ 0. Inleiding

319. In de vorige afdeling hebben we aangetoond dat ook in het sovjetstelsel het auteursrecht als een subjectief recht beschouwd werd, ingebed in het burgerlijk recht, maar met sterke invloed van het administratief recht. Subjectieve rechten worden doorgaans volgens verschillende criteria ingedeeld. Wat het auteursrecht betreft is vooral de vraag belangrijk of het door de rechtsleer beschouwd werd als een (intellectueel) eigendomsrecht, wat een zekere klemtoon op de economische functie van het auteursrecht zou leggen, of is het een persoonlijkheidsrecht, waardoor meer de

⁵³ GRINGOL'TS 1969, 437; SAVEL'EVA 1986, 9. Het is dit verschil tussen "levende" en "verwezenlijkte" arbeid dat GAVRILOV doet zeggen dat het auteursrecht *niet* de verhoudingen verbonden met het *ontstaan* van het werk regelt, maar *enkel* de verhoudingen verbonden met het *gebruik* ervan: GAVRILOV 1984a, 3 en 69.

⁵⁴ GORDON 14; SEREBROVSKII 15-16.

⁵⁵ SEREBROVSKII 17.

⁵⁶ GORDON 15. Zie ook ANTIMONOV / FLEISHITS 64; GARIBIAN 79-80; SEREBROVSKII 19-20. *Contra*: KORETSKII 191-192.

⁵⁷ Art.100 Beginselen 1961; art.483 B.W. 1964. *Supra*, nr.73 e.v.

onverbrekelijke band tussen de auteur en zijn werk op de voorgrond zou komen. Veel theorievorming over het rechtskarakter van het subjectief auteursrecht moet men overigens niet verwachten in de sovjetrechtsleer: de sovjetrechtsgeleerden beperkten zich doorgaans tot enkel fragmentarische opmerkingen, vaak uitsluitend afwijzend ten aanzien van de heersende theorieën in het Westen, zonder formulering van een eigen beargumenteerd alternatief ⁵⁸.

§ 1. Auteursrecht als intellectueel eigendomsrecht ?

320. De eigendomsidee heeft het sovjetauteursrecht gedurende nagenoeg vier decennia doordrongen. In 1922 bestempelde een Decreet het auteursrecht als een recht op een zaak ⁵⁹. De Beginselen van 1925 en 1928 bevatten een aantal bepalingen die een eigendomstheorie hadden kunnen schragen. Zo voorzag art.7 Beginselen 1928 dat de auteur het *exclusieve* recht had ... om zijn werk te publiceren en op alle toegelaten wettelijke wijzen te reproduceren en verspreiden, alsook op alle wettelijke wijzen vermogenswinsten uit het genoemde exclusieve recht te halen. En nog: "het auteursrecht kan gedeeltelijk of geheel *vervreemd* worden bij uitgaveovereenkomst, testament of op een andere wettige wijze" ⁶⁰. Deze bepalingen dateerden uit de NEP-periode en bleven tot in 1961 in de wetgeving staan. In de Beginselen 1961 verdween evenwel elke verwijzing naar 'exclusiviteit' en de mogelijkheid tot 'vervreemding van het auteursrecht'.

321. Tot 1961 werd in de rechtsleer herhaaldelijk en expliciet de idee dat auteursrecht een eigendomsrecht zou zijn, verworpen. Hoe kon het ook anders: de gelijkstelling van auteursrecht met eigendomsrecht was heel comfortabel voor de kapitalistische uitgevers die zo, als rechtsoptvolgers van de auteurs, een recht naar wezen gelijkend op privé-eigendom in de schoot geworpen kregen ⁶¹.

322. Volgens GORDON was de auteur geen eigenaar van een goed. Zijn rechten konden niet herleid worden tot het recht van bezit, gebruik en beschikking over het object van creatie. Dit gold niet enkel voor de persoonlijke rechten van de auteur, maar ook voor zijn vermogensrechten die naar inhoud en gebruiksmethodes volledig van het recht van privé-eigendom te onderscheiden waren ⁶², maar welke deze verschillen dan zijn, wordt door GORDON niet uiteengezet.

323. SEREBROVSKII daarentegen gaat wel in op de verschillen tussen het eigendomsrecht en het auteursrecht. Vooreerst is het voorwerp van privé-eigendom een ding, een

⁵⁸ "The claim of Soviet jurists that Soviet copyright is not a property right was an unsupported declaration; it was neither preceded nor accompanied by any sustained analyses of the nature of copyright" (LEVITSKY 1964, 69).

⁵⁹ Dekret VTsIK "Ob osnovnykh chastnykh imushchestvennykh pravakh, priznavaemykh RSFSR, okhranyaemykh zakonami i zashchishchaemykh sudami RSFSR", 22 mei 1922, *SU RSFSR*, 1922, nr.36, item 423. Zie ook *supra*, nr.35.

⁶⁰ Art.16 al.1 Beginselen 1928.

⁶¹ ANTIMONOV / FLEISHITS 21-22; GORDON 8.

⁶² GORDON 9.

materieel object, terwijl auteursrecht betrekking heeft op een werk, een niet-materieel goed. Daarnaast is het auteursrecht in tegenstelling tot de privé-eigendom beperkt in de tijd ⁶³. Ook de mogelijkheid tot vervreemding (*otchuzhdenie*) van de rechten doet geen idee van eigendomsrecht ontstaan, aangezien volgens SEREBROVSKII in feite een in de tijd beperkte overdracht (*ustupka, peredacha*) van specifieke auteursrechten bedoeld wordt ⁶⁴.

324. Na 1961 gingen de rechtsgeleerden nog nauwelijks in op de vraag of auteursrecht een eigendomsrecht is: het antwoord was in hun ogen immers evident negatief. Dit veranderde niet wanneer in 1968 de USSR het Verdrag ter oprichting van de Wereld Organisatie voor Intellectuele Eigendom (WIPO / OMPI) ratificeerde ⁶⁵. In de rechtsleer werd hoogstens melding gemaakt van het gebruik van deze term in de bourgeois-landen ⁶⁶, of in een beschrijving van het internationale auteursrechtverkeer ⁶⁷, maar nooit om het interne auteursrecht te typifiëren ⁶⁸. De benaming 'intellectuele eigendom' is naar sovjetrecht dan ook "a misnomer, inherited from the bourgeois world" ⁶⁹.

§ 2. Het auteursrecht als exclusief recht ?

325. In verband met het exclusief karakter van het auteursrecht kon eenzelfde evolutie vastgesteld worden: voor 1961 zijn er pogingen in de rechtsleer tot afzwakking van de betekenis van de toen geldende wetgeving waarin de exclusiviteit van het auteursrecht bevestigd werd; na de schrapping van de term "exclusief" in de wetgeving van 1961 viel deze discussie stil.

326. In de jaren vijftig verklaarde GORDON dat, hoewel exclusiviteit in de kapitalistische landen een monopolie in de handen van de houder van de rechten betekende (wat vooral de kapitalistische ondernemingen goed uitkwam), in de Sovjetunie deze term slechts een relatieve betekenis had, aangezien het beschikkingsrecht van de auteur door de belangen van de maatschappij beperkt werd, en de auteursvergoeding door de staat geregeld werd. De benaming 'exclusief recht' vloeide dan voort uit de band van het au-

⁶³ SEREBROVSKII 26.

⁶⁴ SEREBROVSKII 169-170. Zie eveneens ANTIMONOV / FLEISHITS 49-54.

⁶⁵ UPVS SSSR "O ratifikatsii stokgol'mskogo akta parizhskoi konventsii po okhrane promyshlennoi sobstvennosti i konventsii, uchrezhdaushchei vseirnuii organizatsiiu intellektual'noi sobstvennosti", 19 september 1968, VVS SSSR, 1968, nr.40, item 363.

⁶⁶ SAVEL'EVA, I.V., "Razvitie teorii intellektual'noi sobstvennosti na proizvedeniia nauki, literatury i iskusstva v burzhuaznom prave", in *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy iuridicheskoi nauki*, MARCHENKO, M.N. (ed.), M., Izd. Moskovskogo Universiteta, 1986, 197-212.

⁶⁷ KUZNETSOV 9.

⁶⁸ "In de sovjetrechtsliteratuur werd aan deze kwestie [de theorie over intellectuele eigendom] bijna geen aandacht geschonken. De hoofdreden hiervoor is blijkbaar dat de rechtswetenschap van ons land vanaf de eerste jaren van haar bestaan elke poging om een analogie te trekken tussen het auteursrecht en het eigendomsrecht van de hand gewezen heeft." (SAVEL'EVA, I.V., *I.c.*, 209).

⁶⁹ HAZARD, J.N., *Communists and Their Law*, Chicago, The University of Chicago Press, 1969, 243.

teursrecht met de persoonlijkheid van de schepper van nieuwe werken ⁷⁰.

327. Volgens SEREBROVSKII verwees de uitdrukking 'exclusieve rechten' normaal naar subjectieve rechten die aan de houders ervan exclusieve bevoegdheden voor het verrichten van bepaalde handelingen waarborgden (positief aspect), met een gelijktijdig verbod aan alle derden om zonder toestemming van de titularis van deze rechten deze handelingen te stellen (negatief aspect) ⁷¹. SEREBROVSKII weigerde evenwel te erkennen dat de auteur een monopolie op zijn werk zou hebben. Dit zou immers ondenkbaar zijn in een socialistische maatschappij waarin de auteur niet voor zichzelf, maar voor de maatschappij werkt. De exclusiviteit van het auteursrecht betekende wel dat het de auteur en alleen hij is die beslist wanneer zijn werk 'rijp' is om gepubliceerd te worden (eventueel anoniem of onder pseudoniem), op welke wijze het werk aan het publiek meegedeeld zal worden, en "andere vragen verbonden met creatie en gebruik van het werk" ⁷². Deze exclusiviteit was volgens SEREBROVSKII niet 'relatief', zoals GORDON beweerd had ⁷³, aangezien de beperkingen op het auteursrecht ten voordele van de maatschappij reeds in de wet zelf stonden. Binnen die grenzen gold de exclusiviteit weldegelijk ten volle ⁷⁴.

328. ANTIMONOV en FLEISHITS interpreteerden de exclusiviteit van het auteursrecht als de onoverdraagbaarheid van de auteursrechten, d.i. het uitsluitend toebehoren van de auteursrechten aan de persoon die het werk gecreëerd heeft ⁷⁵.

329. In de Beginselen 1961 en B.W. 1964 verdween de kwalificatie 'exclusief' bij de auteursrechten, tot grote opluchting van vele rechtsgeleerden die alle moeite gehad hadden om een wet uit de NEP-periode zo te interpreteren dat de inhoud ervan te verzoenen was met de socialisering van de economie ⁷⁶. Als in de rechtsleer nadien nog aandacht aan dit vraagstuk besteed werd, dan was het gewoon om in één zinnetje te zeggen dat de sovjetwetgeving geen exclusief auteursrecht kende ⁷⁷.

330. Echter, na de toetreding van de USSR tot de UAC gingen opnieuw stemmen op, die de auteursrechten, overigens zonder veel uitleg, opnieuw 'exclusief' noemden. Eerst verklaarde GRINGOL'TS in 1975 de prerogatieven van de auteur equivalent aan een exclusief recht ⁷⁸. Een jaar later aarzelde GAVRILOV niet om zonder verdere commen-

⁷⁰ GORDON 76.

⁷¹ SEREBROVSKII 23.

⁷² SEREBROVSKII 24. In dezelfde zin: CHERNYSHEVA 1979, 110.

⁷³ *Supra*, nr.326.

⁷⁴ SEREBROVSKII 25.

⁷⁵ ANTIMONOV / FLEISHITS 59-61.

⁷⁶ LEVITSKY 1964, 73.

⁷⁷ Zie bv. GORELIK, R., "Etude générale: le droit d'auteur en URSS", *Bulletin du droit d'auteur*, 1969, nr.4, 35; GRINGOL'TS 1969, 436.

⁷⁸ GRINGOLTS 1973, 22.

taar het auteursrecht "un droit absolu, exclusif" te noemen ⁷⁹. En nog 10 jaar later schreef SAVEL'EVA dat traditioneel auteursrechten, zoals de andere rechten die voortvloeien uit de creatieve activiteit, gekarakteriseerd worden als exclusieve rechten ⁸⁰. Voor haar was, zoals voor ANTIMONOV en FLEISHITS ⁸¹, de onafscheidbaarheid van de auteursrechten van de persoon van de auteur de reden om de auteursrechten exclusief te noemen ⁸².

331. Samenvattend kunnen we bijgevolg stellen dat de sovjetrechtsleer de idee om het auteursrecht als een eigendomsrecht te beschouwen radicaal afwezen. Het exclusief karakter van het auteursrecht werd evenzeer radicaal afgewezen wanneer het de betekenis van een monopolie kreeg, maar werd in een andere interpretatie, nl. als aanduidend de onverbreekbare band tussen auteur en zijn auteursrechten, wel aanvaard. Met een dergelijke interpretatie kwam men uiteraard dicht bij de kwalificatie van het auteursrecht als persoonlijkheidsrecht.

Afdeling 3. Is het auteursrecht een persoonlijkheidsrecht ?

§ 0. Inleiding

332. Een andere mogelijke kwalificatie van het subjectief auteursrecht is die van persoonlijkheidsrecht. De nadruk zou dan minder liggen op de economische waarde en functie van het auteursrecht, en meer op de bescherming van de persoonlijkheid van de auteur en de onverbreekelijke band van de auteur met zijn werk.

In de socialistische landen van Midden- en Oost-Europa aarzelde de rechtsleer niet om de grondslag van het auteursrecht in het persoonlijkheidsrecht te situeren. We verwijzen hier naar PÜSCHEL (D.D.R.) ⁸³, KNAP (Tsjechoslovakije) ⁸⁴, BENARD en BOYT-

⁷⁹ GAVRILOV 1976, 100. Zie ook SADIKOV, O.N. (ed.), *Sovetskoe grazhdanskoe pravo*, M., Iuridicheskaja Literatura, 1983, in het Engels verschenen als *Soviet Civil Law*, New York, M.E. Sharpe, Inc., 1988, 390.

⁸⁰ SAVEL'EVA 1986, 69.

⁸¹ *Supra*, nr.328.

⁸² SAVEL'EVA 1986, 6.

⁸³ PÜSCHEL, H., "Funktion und Inhalt des subjektiven Urheberrechts in der Deutschen Demokratischen Republik", in *Les droits des auteurs - contenu et fonction - des pays socialistes de l'Europe*, SERDA, J. (ed.), Warschau, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, 86-87.

⁸⁴ KNAP 103-106. Deze auteur benadrukt dat de socialistische persoonlijkheidsrechtelijke theorie niet gelijkgesteld mag worden met de louter individualistische opvattingen van de oude persoonlijkheidsrechtelijke theorieën van het auteursrecht. Immers, het werk is, als het resultaat van een scheppende prestatie van de auteur, niet enkel met diens persoonlijkheid maar ook met de maatschappij onafscheidbaar verbonden, omdat het in de maatschappij ontstaat, omdat het door zijn impact deelneemt aan de ontplooiing van de maatschappij en zo ook aan de verdere ontplooiing van de persoonlijkheden van de leden van de maatschappij.

HA ⁸⁵ en FICSOR (Hongarije) ⁸⁶. Zij verdedigden de stelling dat de creatieve activiteit een essentieel persoonlijk karakter heeft ⁸⁷, zij het dat deze persoonlijkheid niet individualistisch, maar sociaal begrepen moest worden: ze was immers enerzijds zelf gedeeltelijk gevormd door de maatschappij, en streefde anderzijds naar erkenning door de maatschappij. De auteur creëerde niet enkel voor zichzelf, maar wel opdat zijn werk door de maatschappij gebruikt zou worden ⁸⁸. Welke opvattingen heersten hieromtrent in de Sovjetunie ? Bestond er zoiets als een categorie van persoonlijkheidsrechten, en zo ja, werden dan ook de auteursrechten geacht hiervan deel uit te maken ?

§ 1. De persoonlijkheidsrechten in het Sovjetrecht

333. Het sovjetrecht erkende zowel in het constitutionele als in het burgerlijk recht een aantal persoonlijkheidsrechten.

334. Zo verklaarde de Grondwet van 1977 in de verhouding tussen burgers en overheid de volgende aspecten van de persoonlijkheid tot beschermwaardige rechtsgoederen: het privé-leven, het brief-, telefoon- en telegraafgeheim, en het respect voor de persoonlijkheid van de burgers ⁸⁹. Deze rechten kenden evenwel dezelfde beperkingen als alle andere rechten en vrijheden van de burgers ⁹⁰, zoals de onverbreekelijke band tussen deze rechten en de plichten van de burgers, het verbod om aan de belangen van de maatschappij schade te berokkenen, de afwezigheid van directe werking enz. In elk geval waren het geen rechten die *tegen* de staat ingeroepen konden worden ⁹¹. Hierdoor verloren ze uiteraard veel van hun betekenis, m.n. als garantie voor een staatsvrij privé-levensdomein.

335. De rechtsverhoudingen die door het burgerlijk recht geregeld werden, werden in drie categorieën ondergebracht: (1) de vermogensrechtelijke verhoudingen; (2) de met de vermogensverhoudingen verbonden persoonlijke, niet-vermogensrechtelijke verhoudingen; (3) en, enkel in de gevallen voorzien door de wet, ook andere persoonlijke, niet-vermogensrechtelijke verhoudingen die niet met vermogensrechten verbonden zijn ⁹².

⁸⁵ BENARD / BOYTHA 77.

⁸⁶ FICSOR 39-41.

⁸⁷ "Creations represent an individual reflection of reality and in a way they are expressions of author's personality... Socialist copyright law acknowledges this individual, personal character of creation, and this is the most important reason why it lays the foundations of copyright protection on author's exclusive rights." (FICSOR 39).

⁸⁸ BENARD / BOYTHA 63-67.

⁸⁹ Art.56 en 57 G.W. 1977.

⁹⁰ *Supra*, nr.190 e.v.

⁹¹ LEVITSKY 1979a, 451.

⁹² Art.1 al.1 Beginselen 1961 en B.W. 1964. Voorafgaand aan deze codificatie werd door een deel van de rechtsleer ervoor gepleit dat de niet-vermogensrechtelijke verhoudingen zonder band met de vermogensrechten niet door het burgerlijk recht *geregeld*, maar enkel *beschermd* zouden worden, d.w.z. de rechten en plichten van de titularis van de persoonlijkheidsrechten of de actieve

336. De eerste twee categorieën waren gericht op de creatie van een materieel-technische basis voor het communisme en een steeds ruimere voldoening van materiële en geestelijke behoeften van de burgers. Bij de derde categorie werd deze doelstelling niet herhaald ⁹³.

Zo leek het erop dat hier enige ruimte gelaten werd voor een privé-sfeer waarin de sovjetburger zich los van enige ideologische doelstelling en los van de economische infrastructuur - het gaat immers om persoonlijkheidsrechten die niet verbonden zijn met enig vermogensrecht - vrij kon bewegen en ontwikkelen. De terughoudendheid van de sovjetwetgever in deze blijkt uit het feit dat deze 'zuivere' persoonlijkheidsrechten slechts toegekend werden "in de gevallen voorzien door de wet".

337. In concreto werden door het sovjet burgerlijk recht drie persoonlijkheidsrechten zonder enige band met vermogensrechten erkend: de bescherming van de eer en waardigheid van personen ⁹⁴, het recht op afbeelding ⁹⁵ en het recht op confidentialiteit van persoonlijke geschriften, zij het voor wat dit laatste betreft enkel in het B.W. van Kazachstan en Uzbekistan ⁹⁶.

338. Deze rechten werden evenwel niet als exponenten van een algemeen persoonlijkheidsrecht of recht op privacy gezien ⁹⁷. Het is in het moederland van het communisme, de Sovjetunie, inderdaad nooit tot een voldragen, algemene persoonlijkheidsrechttheorie gekomen ⁹⁸.

handelingen die hij gerechtigd is te verrichten moesten niet door de wet bepaald worden, het burgerlijk recht moest enkel naar de onschendbaarheid van de respectievelijke persoonlijke goederen en naar de methodes van de afdwinging ervan refereren (MALEINA 13). Deze visie werd door de sovjetwetgever dus niet gevolgd, nu ook deze rechtsverhoudingen door het burgerlijk recht "geregeld" worden.

⁹³ Art.1 al.1 Beginselen 1961 en B.W. 1964.

⁹⁴ Art.7 B.W. 1964.

⁹⁵ Art.514 B.W. 1964. Het recht op afbeelding gold niet wanneer de publicatie, reproductie en verspreiding van het werk van beeldende kunst waarin de persoon werd afgebeeld, in het belang van de staat of de maatschappij geschiedde. Meer over het recht op afbeelding bij MALEINA, M.N., "Pravo grazhdanina na individual'nyi oblik (vid)", *SGiP*, 1990, nr.11, 134-138.

⁹⁶ Over deze drie rechten, zie LEVITSKY 1979a, 487p. In de rechtsleer werd gepleit voor een vierde persoonlijkheidsrecht, het recht op een naam, maar dit vond geen neerslag in de wetgeving: LEVITSKY 1979a, 452-458.

⁹⁷ "Soviet civilists did not think it incumbent upon them to go further and investigate the relationship of the 'personality' aspects of these rights to a hypothetical 'general right of personality' (*allgemeines Persönlichkeitsrecht*) or analyse the relevance of the 'intimate, private sphere' which these rights protected, in relation to a hypothetical 'general right of privacy'." (LEVITSKY 1979a, 423; LEVITSKY, S.L., "The statutory framework of the soviet law of privacy", *Rev. Soc. L.*, 1983, 209-210).

⁹⁸ De enige poging hiertoe werd ondernomen in 1941 door FLEISHITS, E.A., *Lichnye prava v grazhdanskom prave Soiuza SSR i kapitalisticheskikh stran*, M., 1941, 9, 121, aangeh. SEREBROVSKII 97-98.

§ 2. Het auteursrecht en de persoonlijkheidsrechten

2.1. Het auteursrecht als combinatie van vermogens- en niet-vermogensrechten

339. In de vorige paragraaf hebben we onderzocht in welke mate het sovjetrecht persoonlijkheidsrechten erkende. We zijn tot de vaststelling gekomen dat fragmentarisch enkele persoonlijkheidsrechten die geen enkele band met vermogensrechten hadden, in het sovjetrecht voorkwamen, maar dat een concept van algemeen persoonlijkheidsrecht waarop deze afzonderlijke rechten zouden steunen, niet bestond.

340. In de rechtsleer die het auteursrecht becommentarieerde, weerklonk evenwel de stem van GRINGOL'TS die als enige het auteursrecht in zijn twee aspecten (morele én economische rechten) op de "theorie van het socialistische persoonlijkheidsrecht" fundeerde. Volgens deze rechtsgeleerde had de auteur zowel niet-economische persoonlijkheidsrechten (*nichtmaterielle Persönlichkeitsrechte*) als economische persoonlijkheidsrechten (*materielle Persönlichkeitsrechte*) ⁹⁹.

341. SAVEL'EVA drukte zich voorzichtiger uit door enerzijds toe te geven dat volgens de toen geldende theorie van het burgerlijk recht er geen categorie van persoonlijke vermogensrechten bestond ¹⁰⁰, maar anderzijds de erkenning hiervan te bepleiten aangezien een dergelijke categorie volgens deze auteur wel zou overeenstemmen met de socialistische principes van sovjet burgerlijk recht én met de specificiteit van het auteursrecht als instituut van burgerlijk recht ¹⁰¹.

342. Zeker is wel dat in de sovjetrechtsleer de blijvende band tussen de persoon van de auteur en zijn werk benadrukt wordt. Dit persoonlijkheidsrechtelijk aspect doordrong zowel het auteursrecht in zijn geheel, als de beide componenten van het auteursrecht afzonderlijk genomen.

Dit impliceerde meteen, zoals we verder nog zullen zien ¹⁰², dat deze beide componenten ook met elkaar verbonden waren. Het auteursrecht werd dan ook gesitueerd in de eerste twee door het burgerlijk recht geregelde categorieën van rechtsverhoudingen ¹⁰³: de economische auteursrechten in de categorie van de vermogensrechten en de morele auteursrechten in de categorie van de persoonlijke, niet-vermogensrechten *die verbonden zijn met de vermogensrechten*.

343. Met enkele testgevallen willen we hier nagaan in hoeverre in de wetgeving deze in de rechtsleer weinig uitgediepte persoonlijke band tussen de auteur en zijn werk consequent toegepast werd. Deze testgevallen zijn de auteursrechtelijke beschermingsvereiste, de onderlinge verhouding tussen de morele en economische rechten, de titulariteit van het auteursrecht, de problematiek van de overdraagbaarheid van rechten, en de uitoefening van de morele rechten na het overlijden van de auteur.

⁹⁹ GRINGOL'TS 1969, 437.

¹⁰⁰ *Contra*: EGOROV 31.

¹⁰¹ SAVEL'EVA 1986, 72-73.

¹⁰² *Infra*, nr.359 e.v.

¹⁰³ Art.1 al.1 Beginselen 1961 en B.W. 1964. *Supra*, nr.335.

2.2. Enkele testgevallen

2.2.1. De beschermingsvereiste

a) "Het resultaat van scheppende activiteit"

344. Het sovjetauteursrecht strekte zich uit over werken van wetenschap, literatuur of kunst die "het resultaat van de scheppende activiteit (*rezul'tat tvorcheskoi deiatel'nosti*) van de auteur" zijn ¹⁰⁴. Vorm, bestemming, waarde, reproductiewijze van het werk en het feit of het werk al dan niet gepubliceerd werd, waren irrelevante criteria voor de verlening van auteursrechtelijke bescherming aan creaties van een auteur ¹⁰⁵.

345. "Creativiteit" of "scheppende activiteit" zijn bijgevolg de sleutelwoorden. Dit criterium maakte van een object een werk, individualiseerde en personifieerde het object door een band te leggen tussen de auteur en het werk. Een werk kon als resultaat van creatieve activiteit beschouwd worden, indien het de individualiteit van de auteur uitdrukte ¹⁰⁶. Een werk was de weerspiegeling van de eenheid van emotionele en rationele kanten van de auteur, van zijn onherhaalbare persoonlijke verhouding tot de wereld ¹⁰⁷. Hiermee sloot het Russisch auteursrecht zich duidelijk aan bij de continentaal-Europese auteursrechtssystemen die op één of andere manier de stempel van de persoonlijkheid van de auteur op zijn werk als beschermingsvoorwaarde formuleren.

346. Voor wat verzamelwerken betrof, werd dit criterium van creativiteit nog verder omschreven. Om auteursrechtelijke bescherming te genieten moest het verzamelwerk het resultaat zijn van een zelfstandige bewerking (*obrabotka*) of systematisering (*sistemizatsiia*) van het al dan niet auteursrechtelijk beschermd materiaal ¹⁰⁸.

347. Volgens het Opperste Gerechtshof van de USSR werd niet aan de vereiste van creativiteit voldaan, wanneer louter technische hulp verleend wordt, zoals de selectie van materialen, het uittekenen van schema's, diagrammen, grafieken e.d. ¹⁰⁹. Ook louter redactioneel werk is technisch van aard, zonder creatieve inbreng, en voldoet dus niet aan de vereiste om van een werk te kunnen spreken ¹¹⁰. Zakencorrespondentie ¹¹¹ of telefoonboeken of andere informatiebronnen die volgens gevestigde regels

¹⁰⁴ Art.96 al.1 en 2 Beginselen 1961; art.475 al.1 en 2 B.W. 1964.

¹⁰⁵ Art.96 al.1 en 2 Beginselen 1961; art.475 al.1 en 2 B.W. 1964. Over de afwijzing van axiologische criteria, zie *supra*, nr.298 e.v.

¹⁰⁶ DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 559.

¹⁰⁷ CHERNYSHEVA 1979, 72-73.

¹⁰⁸ Art.487 B.W. 1964.

¹⁰⁹ Punt 1 al.3 PPVS SSSR nr.9 "O praktike rassmotreniia sudami sporov, vytekaiushchikh iz avtorskogo prava", 19 december 1967, *BVS SSSR*, 1968, nr.1, 13.

¹¹⁰ CHERNYSHEVA 1979, 64; LUK'IANOVA, A.A., "Sub"ekty avtorskogo prava", in *Voprosy gosudarstva i prava*, SAVICHEVA, G.P. (ed.), M., Izd. Moskovskogo Universiteta, 1985, 95.

¹¹¹ LEVITSKY 1985, 5.

(principes van opbouw, systematisering van het materiaal) samengesteld worden ¹¹², werden evenmin "creatief" genoeg bevonden.

b) Nieuwheid ?

348. Volgens art.492 punt 1 B.W. 1964 (en art.103 punt 1 Beginselen 1961) was het eenieder toegelaten zonder toestemming van de auteur andermans uitgegeven werk te gebruiken voor de creatie van een *nieuw*, creatief zelfstandig werk. Dit artikel heeft een groot deel van de rechtsleer doen besluiten dat nieuwheid een afzonderlijk beschermingscriterium is ¹¹³.

349. Volgens IONAS gold het dubbele criterium van nieuwheid en creatieve zelfstandigheid niet enkel voor werken die gebaseerd zijn op andermans werk, maar *a fortiori* ook voor werken die geen gebruik maken van andermans werk ¹¹⁴. Deze auteur sprak in dit verband over de "wezenlijke nieuwheid", d.i. een werk is nieuw en onderscheidt zich wezenlijk van andermans werk ¹¹⁵. IONAS erkende dat de wezenlijke nieuwheid waarvan sprake sterk geleek op de nieuwheid uit het uitvindersrecht, maar in deze laatste rechtstak ging het om de inhoud, terwijl in het auteursrecht de vorm wezenlijk nieuw moest zijn ¹¹⁶. Ook GRINGOL'TS interpreteerde de nieuwheid van art.492 punt 1 B.W. 1964 niet als een nieuwheid van ideeën of thema's, maar een nieuwheid in het vormensysteem of de uitdrukkingvormen ¹¹⁷.

350. Volgens anderen daarentegen kon de nieuwheid zowel in de inhoud als in de vorm gelegen zijn ¹¹⁸, of werd erop gewezen dat het auteursrecht de inhoud van het werk door zijn vorm beschermt, of dat het precies de verbinding tussen vorm en inhoud beschermt ¹¹⁹.

¹¹² IONAS 10; LEVITSKY 1985, 5.

¹¹³ CHERNYSHEVA 1979, 74-75; GUERASSIMOV 25-26; POPOV, V.A., "O poniatii i priznakakh ob"ekta avtorskogo prava", in BOGUSLAVSKII e.a. 63-64; ZUEVA, L.V., "Nekotorye voprosy avtorskogo prava pri ispol'zovanii proizvedenii dekorativno-prikladnogo iskusstva v promyshlennosti", in BOGUSLAVSKII e.a. 158. Deze laatste auteur leidt uit het werkbegrip drie criteria af: nieuwheid (*novizna*), originaliteit (*original'nost'*) en creatieve zelfstandigheid (*tvorcheskaia samostoiatel'nost'*).

¹¹⁴ IONAS 12-13. LEVITSKY 1985, 8 schrijft: "Although the norm relates expressly only to the copyrightability of derivative works, authorities consider this to be a criterion of copyright protection applicable to *all* works".

¹¹⁵ In art.9 Beginselen 1928 werd het gebruik van andermans werk toegelaten voor de creatie van "een nieuw, wezenlijk hiervan verschillend werk". In de Beginselen 1961 en het B.W. 1964 werd de formulering gewijzigd in "nieuw, creatief zelfstandig werk", maar volgens IONAS 22-23 werd hierdoor de basisgedachte van de wet niet gewijzigd.

¹¹⁶ IONAS 22-23.

¹¹⁷ GRINGOL'TS, I.A. in FLEISHITS / IOFFE 724.

¹¹⁸ ANTIMONOV / FLEISHITS 98.

¹¹⁹ GAVRILOV 1983, 785.

351. CHERNYSHEVA meende dat de nieuwheid niet alleen het werk, maar ook de creatieve activiteit betrof ¹²⁰. Het ging hierbij om een subjectieve nieuwheid, geen objectieve nieuwheid zoals in de juridische beschermingssystemen voor andere resultaten van scheppende activiteit, zoals uitvindingen, tekeningen en modellen, of ontdekkingen ¹²¹. Een absolute nieuwheid kan in de artistieke schepping immers niet bereikt worden ¹²². Met deze argumentatie wijst CHERNYSHEVA de interpretatie van de nieuwheid als een beschermingscriterium dat los van de persoon van de auteur of van de band tussen auteur en zijn werk zou staan, af.

352. Twee auteurs, GAVRILOV en SAVEL'EVA, tenslotte verzetten zich tegen de theorie dat nieuwheid een afzonderlijk beschermingscriterium zou zijn. Volgens de eerste auteur hoorde nieuwheid, een term uit het uitvindersrecht, niet thuis in het auteursrecht ¹²³, en werd deze term in art.492 (1) B.W. 1964 als synoniem voor "creatieve zelfstandigheid" gebruikt ¹²⁴. Voor SAVEL'EVA was de nieuwheid begrepen in het criterium van de creativiteit, of, anders gezegd, was de nieuwheid te begrijpen als de concretisering van het scheppend karakter van het werk ¹²⁵.

353. Samenvattend moeten we vaststellen dat er in de rechtsleer geen volledige eensgezindheid bestond over het auteursrechtelijk beschermingscriterium, en met name over de vraag of nieuwheid van het werk als een afzonderlijke voorwaarde voor auteursrechtelijke bescherming, dan wel als deelaspect van het eigenlijke criterium, de creativiteit, beschouwd moest worden. Over het beschermingscriterium van de creativiteit zelf bestond er evenwel geen twijfel, waardoor het overschrijden van de drempel om het auteursrechtssysteem binnen te stappen in elk geval het doorstaan van een "persoonlijkheidstoets" veronderstelde. Onder voorbehoud van wat we schreven in verband met de nieuwheidsvereiste kunnen we dus concluderen dat het sovjetauteursrecht op het vlak van het beschermingscriterium de persoonlijke band tussen auteur en werk benadrukte.

2.2.2. De onderlinge verhouding tussen vermogens- en niet-vermogensrechten

a) De indeling van de auteursrechten

¹²⁰ CHERNYSHEVA 1979, 74-75. Ook KAITMAZOVA, B.V., "Proizvedenie khoreografii - ob"ekt avtorskogo prava", *SGiP*, 1983, nr.11, 57 noemde de nieuwheid een kenmerk van de scheppende activiteit.

¹²¹ CHERNYSHEVA 1979, 74-75. Zie ook GORDON 63 en IONAS 17-18. Over de discussie in het Westen in verband met subjectieve en objectieve nieuwheid in het auteursrecht, zie GROSHEIDE, F.W., *Auteursrecht op maat*, Deventer, Kluwer, 1986, 242-244.

¹²² CHERNYSHEVA 1979, 76; PECHTL 43 ("Jedenfalls im Bereich der Kunst wird diesem Erfordernis mit der Begründung, jedes Werk sei original und daher neu, keine grosse Bedeutung beigemessen. Nach Überzeugung der Wissenschaft gibt es keine zwei Künstler, deren Schöpfungsprozess genau gleich ablaufe, ja sogar eine Wiederholung eines Werkes durch denselben Künstler unterscheide sich "nicht selten" vom ursprünglichen Exemplar").

¹²³ GAVRILOV 1980b, 61.

¹²⁴ GAVRILOV 1984a, 84-85.

¹²⁵ SAVEL'EVA 1986, 24.

354. Het sovjetauteursrecht omvat zowel vermogens- als niet-vermogensrechten, maar de catalogisering van de verschillende auteursrechten binnen één van beide categorieën was het voorwerp van grote discussie in de sovjetrechtsleer ¹²⁶.

355. De wet somde de rechten van de auteur op zonder enige indeling. Art.98 al.1 Beginselen 1961 en art.479 al.1 B.W. 1964 bepaalden dat de auteur recht had "op de publicatie, reproductie en verspreiding van zijn werk met alle door de wet toegelaten methodes onder zijn eigen naam, onder een uitgevonden naam (pseudoniem) of zonder naamsaanduiding (anoniem); op onschendbaarheid van het werk; op de ontvangst van een vergoeding voor het gebruik van het werk door andere personen, behalve in de gevallen aangeduid in de wet." Elders in de wet werden ook een recht op vertaling en een recht op herwerking erkend ¹²⁷, terwijl door de rechtsleer bovendien een recht van auteurschap erkend werd ¹²⁸.

Vooraf het in één adem vermelden van het recht op publicatie, reproductie en verspreiding heeft aanleiding gegeven tot grote onduidelijkheid over het rechtskarakter van deze drie rechten ¹²⁹.

356. Volgens SAVEL'EVA ¹³⁰, GRINGOL'TS ¹³¹, SHATROV ¹³² en KRASAVCHIKOV ¹³³ is enkel het recht op vergoeding (dat door hen als een zelfstandig recht beschouwd wordt) een vermogensrecht; alle andere auteursrechten zijn persoonlijke, niet-vermogensrechten, gekenmerkt door hun onafscheidbaarheid van de persoon van de auteur en de afwezigheid van een vermogensinhoud. Ook IOFFE wijst er in een publicatie samen met TOLSTOI op dat (deze zelfde) niet-vermogensrechten geen economische waarde hebben ¹³⁴, en leidt dit later af uit het feit dat er geen pecuniair rechtsherstel mogelijk was bij schending van de persoonlijke rechten, en dit in tegenstelling tot het rechtsherstel bij schending van de vermogensrechten ¹³⁵.

357. Een radicaal andere mening wordt verkondigd door GUERASSIMOV die de rechten

¹²⁶ ANTIMONOV / FLEISHITS 43.

¹²⁷ Art.489 en art.492 punt 1 B.W. 1964.

¹²⁸ *Supra*, nr.87.

¹²⁹ SERDA 106.

¹³⁰ SAVEL'EVA 1986, 71-72.

¹³¹ GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 707.

¹³² SHATROV 105.

¹³³ KRASAVCHIKOV, II, 453.

¹³⁴ IOFFE / TOLSTOI 396.

¹³⁵ IOFFE 1969, 26-27. Bij de bepaling van de sancties ingeval van schending van het auteursrecht werd inderdaad een onderscheid gemaakt tussen de persoonlijke, niet-vermogensrechten (art.499 B.W. 1964) en de vermogensrechten (art.500 B.W. 1964), maar geen van beide artikels gaf een exhaustieve opsomming van de rechten waarvan de schending onder toepassing van het ene, dan wel het andere artikel zou vallen.

van publicatie, reproductie en verspreiding als economische rechten van de auteur beschouwde, ook al gaf hij toe dat er ook morele aspecten verbonden waren aan het recht van publicatie ¹³⁶.

358. GAVRILOV nam een tussenpositie in. Volgens hem behoorde, naast het recht van auteurschap, het recht op een naam en het recht op onschendbaarheid van het werk, enkel het recht op publicatie tot de morele rechten van de auteur. Alle andere rechten van de auteur (reproductie, verspreiding, publieke uitvoering of vertoning, uitzending, opname, vertaling, adaptatie) worden door hem gegroepeerd in een algemeen "recht op gebruik van het werk", dat zonder twijfel een vermogensrecht is ¹³⁷. Nog volgens GAVRILOV was het recht op vergoeding geen zelfstandig recht, maar een recht dat steeds verbonden is met het gebruik van het werk in één van de genoemde exploitatievormen of -wijzen, zodat het in elk geval ook een vermogensrecht is ¹³⁸.

b) De relativiteit van de indeling

359. Algemeen werd deze indeling slechts als een relatief gegeven beschouwd, aangezien de verschillende rechten met elkaar verstrengeld zijn en elk zowel vermogensrechtelijke als niet-vermogensrechtelijke belangen beschermen ¹³⁹. Dit kwam duidelijk naar voren in de bewoordingen van art.1 Beginselen 1961 en art.1 B.W. 1964, waarin gesproken werd over de vermogensrechten (in casu de economische rechten van de auteur) en de persoonlijke, niet-vermogensrechten *die verbonden zijn met de vermogensrechten* (in casu de morele auteursrechten).

360. Zo werd in de rechtsleer aangenomen dat een schending van het recht op naam of van het recht van auteurschap een rechtstreekse impact kan hebben op de vermogensbelangen van de auteur ¹⁴⁰. Dit gold evenzeer voor de schending van het recht op onschendbaarheid ¹⁴¹: een theaterstuk dat zonder instemming van de toneelschrijver in een verminkte versie wordt opgevoerd, brengt niet alleen de persoonlijkheid van de auteur in het gedrang, maar ook zijn vermogensrechten aangezien door de

¹³⁶ GUERASSIMOV 28-29.

¹³⁷ Dit algemeen recht op het gebruik van het werk, wordt door GAVRILOV afgeleid uit art. 101 al.1 Beginselen 1961 en art.488 B.W. 1964: "Het gebruik van het werk van een auteur (inclusief de vertaling naar een andere taal) door andere personen is niet anders toegelaten dan op basis van een overeenkomst met de auteur of zijn rechtsopvolgers, behoudens de gevallen aangeduid in de wet." (GAVRILOV 1984a, 134-137).

¹³⁸ GAVRILOV 1984a, 137-138; GAVRILOV, E.P., "Soderzhanie sub"ektivnogo avtorskogo prava", *SGiP*, 1977, nr.8, 134. Ook de Pool SERDA meent dat in het sovjetrecht het recht op reproductie en verspreiding, en het recht op vergoeding dat door hem wel als een zelfstandig recht beschouwd wordt, vermogensrechten zijn, terwijl het publicatierecht een moreel auteursrecht is (SERDA 106-111).

¹³⁹ FICSOR 39-41; IURCHENKO, A.K., "Zashchita imushchestvennykh prav avtora", *VLU*, 1974, nr.3, 118; SEREBROVSKII 101-102.

¹⁴⁰ GAVRILOV, E., "Okhrana lichnykh neimushchestvennykh prav avtorov", *Sov. iust.*, 1977, nr.7, 18; GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 707-708; SEREBROVSKII 101-102.

¹⁴¹ GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 707-708.

wijziging het aantal kijkers en dus ook de inkomsten van de auteur negatief beïnvloed kan worden ¹⁴². Het publicatierecht dat door de meeste rechtsgeleerden als persoonlijk recht gekwalificeerd wordt, brengt voor de auteur belangrijke inkomsten op ¹⁴³. En voor degenen die naast het recht van publicatie, ook het recht van reproductie en verspreiding als persoonlijke rechten kwalificeerden, was de band tussen deze drie rechten met het recht op vergoeding ook duidelijk ¹⁴⁴.

361. Door de nauwe band van de morele rechten van de auteur met zijn vermogensrechten (zo nauw dat er zelfs betwisting is over welke rechten bij welke categorie ingedeeld moeten worden) werden op deze morele auteursrechten regels toegepast die op andere persoonlijkheidsrechten zonder band met vermogensrechten niet toegepast worden. Zo impliceerde volgens EGOROV het feit dat het persoonlijke recht van publicatie door de staat opgekocht kon worden ¹⁴⁵, dat dit niet-vermogensrecht, in tegenstelling tot andere gelijkaardige rechten en precies omwille van zijn onverbreekelijke band met de vermogensrechten van de auteur, in geld gewaardeerd kon worden ¹⁴⁶. Deze redenering ging evenwel niet zover dat hierdoor erkend zou worden dat een geschonden moreel recht van de auteur door een geldelijke schadevergoeding hersteld kon worden.

362. Voor de sovjetrechtsleer was het derhalve duidelijk dat het sovjetauteursrecht een eenheid van persoonlijke en vermogensrechten vormde. Het afzonderlijk bekijken van beide categorieën was een zaak van wetenschappelijke afbakening, en dus geen principiële kwestie ¹⁴⁷.

363. Het gevolg was dan ook dat er tussen beide categorieën geen rangorde bestond. Dit werd immers als een typische discussie voor kapitalistische landen beschouwd, waar 'ongetwijfeld' de belangen van materiële orde (en dan nog niet eens die van de auteur, maar die van de exploitanten) primeerden ¹⁴⁸. Het socialistisch auteursrecht stelde zich de alzijdige bescherming van de vermogens- en niet-vermogensbelangen van de persoon als opdracht ¹⁴⁹, en erkende dat alle rechten van de auteur het resultaat van zijn arbeid zijn ¹⁵⁰. Sommigen beweerden weliswaar dat de vermogensrechten hun oorsprong vonden in de persoonlijke, niet-vermogensrechten van de auteur ¹⁵¹,

¹⁴² SEREBROVSKII 101-102.

¹⁴³ SEREBROVSKII 101-102.

¹⁴⁴ GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 707.

¹⁴⁵ Art.501 B.W. 1964.

¹⁴⁶ EGOROV 36.

¹⁴⁷ GORDON 77-78.

¹⁴⁸ GORDON 77-78.

¹⁴⁹ MOZOLIN, V.P. in ORLOVSKII, P.E. en KORNEEV, S.M. (ed.), *Grazhdanskoe pravo*, II, M., 1970, 452-453; SEREBROVSKII 105-106.

¹⁵⁰ SEREBROVSKII 107.

¹⁵¹ MASLOV / PUSHKIN, II, 426.

maar dit werd niet als een voldoende reden gezien om aan de ene of andere categorie rechten voorrang te geven ¹⁵².

364. De economische en morele rechten van de auteur stonden in het sovjetauteursrecht niet als twee blokken tegenover elkaar, maar vloeiden in elkaar over. In de theorievorming over de onderlinge verhouding tussen de rechten van de auteur situeerde de sovjetrechtsleer zich hierdoor binnen de denktrant van het Duitse monisme - ook al komt deze term in de sovjetliteratuur nergens voor ¹⁵³ - dat het auteursrecht als één en een ondeelbaar recht beschouwt met zowel vermogensrechtelijke als persoonlijkheidsrechtelijke componenten die deels op zich staan, deels elkaar beïnvloeden. De persoonlijkheidsrechtelijke bevoegdheden beschermen in hoofdzaak, maar niet uitsluitend de geestelijke belangen van de auteur, de vermogensrechtelijke bevoegdheden beschermen in eerste, maar niet enige orde zijn economische belangen ¹⁵⁴.

2.2.3. De rechtspersoon als oorspronkelijk titularis van auteursrechten

365. Een ander testgeval voor het persoonlijkheidsrechtelijk gehalte van het auteursrecht betreft de bepaling van de oorspronkelijke titularis van de auteursrechten.

366. Zoals we in ons algemeen overzicht over de sovjetauteurswetgeving in de periode van 1973 tot 1985 gezien hebben ¹⁵⁵, was het uitgangspunt het auteursprincipe, d.i. enkel de natuurlijke persoon die door zijn scheppende arbeid een werk tot stand brengt, kan als auteur van dat werk beschouwd worden ¹⁵⁶. De wet formuleerde echter ook enkele belangrijke uitzonderingen op dit principe. De organisaties die wetenschappelijke verzamelwerken, encyclopedische woordenboeken, tijdschriften en andere periodische

¹⁵² SEREBROVSKII 105-106.

¹⁵³ SERDA, een Pool, gebruikt de term wel in een commentaar op het sovjetauteursrecht (SERDA 104).

¹⁵⁴ In de plastische voorstelling van ULMER: "Die beide Interessengruppen erscheinen, wie bei einem Baum, als die Wurzeln des Urheberrechts, und dieses selbst als der einheitliche Stamm. Die urheberrechtlichen Befugnisse aber sind den Ästen und Zweigen vergleichbar, die aus dem Stamm erwachsen. Sie ziehen die Kraft bald aus beiden, bald ganz oder vorwiegend aus einer der Wurzeln." (ULMER, E., *Urheber- und Verlagsrecht*, in *Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft (Abteilung Rechtswissenschaft)*, ALBACH, H. e.a. (ed.), Berlin, Springer-Verlag, 116). Zie ook STROWEL 528 e.v. M.b.t. het sovjetauteursrecht schrijft LEVITSKY 1988, 293: "Some Soviet civilists believe that all rights granted to the author under article 479 RSFSR Civil Code are parts of one single "subjective copyright" (in the singular, in the same sense as *droit moral* is used in the singular), characterized by unity of personal and economic rights and the author-personality-oriented nature of "subjective copyright" (in contrast to "intellectual property")."

¹⁵⁵ *Supra*, nr.70 e.v.

¹⁵⁶ Dit gold ook voor werken die door een werknemer in dienstverband tot stand gebracht werden. GAVRILOV zag hierin een bewijs van het echte democratie van het sovjetrechtssysteem (GAVRILOV 1984a, 70), terwijl DOZORTSEV de belangrijke sociaal-politieke betekenis van het behoud van het auteursrecht van de werknemer benadrukte (DOZORTSEV 1979, 195). Dat de praktijk minder rooskleurig was voor de auteurs die in dienstverband werkten, werd hoger reeds aangetoond, *supra*, nr.73 e.v.

uitgaven publiceren, genieten een oorspronkelijk auteursrecht op deze uitgaven ¹⁵⁷, zoals ook de filmstudio's en de omroepen een oorspronkelijk auteursrecht op de door hen geproduceerde bioscoop- en televisiefilms en radio- en televisieuitzendingen kregen ¹⁵⁸. Dit oorspronkelijk auteursrecht van de genoemde rechtspersonen gold onbeperkt in de tijd ¹⁵⁹.

Door de erkenning van rechtspersonen als oorspronkelijke houders van auteursrechten verwijderde de sovjetauteurswetgeving zich duidelijk van de persoonlijkheidsrechtelijke benadering van het auteursrecht in de richting van een meer economisch-georiënteerd concept.

367. Het is dan ook des te opvallender dat de sovjetrechtsleer quasi-unaniem ¹⁶⁰ voor de afschaffing van het oorspronkelijk auteursrecht van de rechtspersonen pleitte. Er werd benadrukt dat uit de aard van het creatieve werk zelf volgt dat het steeds geschiedt door een natuurlijke persoon, en dus nooit auteursrecht op dat werk kan doen ontstaan bij een rechtspersoon ¹⁶¹. Of zoals SAVEL'EVA het verwoordt: "Wegens het diep persoonlijke, individuele karakter van de creatieve arbeid kan enkel het feit van de creatie van een object van auteursrecht de basis zijn voor de erkenning van auteursrechten in hoofde van een persoon" ¹⁶².

368. De rechtsgeleerden gingen op zoek naar mogelijke rechtvaardigingen voor deze regeling, maar verwierpen ze allemaal. Zo zou het in deze drie gevallen om complexe werken (*slozhnye proizvedeniia*) gaan, waarbij de creatieve arbeid van de auteurs van verschillende werken die als onderdelen in het werk als geheel opgenomen werden, gecombineerd werd met de organisatorische arbeid van vele personeelsleden van die rechtspersoon. Bij dergelijke complexe werken zou het - volgens deze rechtvaardigingsgrond - uiteindelijk de rechtspersoon zijn die de creatie realiseert door selectie (*podbor*) en samenstelling (*sostavlenie*), en derhalve terecht als oorspronkelijk titularis van het auteursrecht aangemerkt worden ¹⁶³.

Dergelijke complexe werken waren echter moeilijk te onderscheiden van de samengestelde werken (*sostavnoe proizvedenie*) of verzamelwerken, waarvoor wel de fysieke persoon die de samenstelling verricht, als auteur erkend werd ¹⁶⁴. Waarom zou bv.

¹⁵⁷ Art.485 al.1 B.W. 1964.

¹⁵⁸ Art.486 B.W. 1964.

¹⁵⁹ Art.498 B.W. 1964.

¹⁶⁰ Enkel CHERNYSHEVA ziet geen probleem in het oorspronkelijk auteursrecht van de filmstudio, dat ze vergelijkt met het oorspronkelijk auteursrecht van de vertaler in zijn vertaling: CHERNYSHEVA 1984, 31. Zie hierover ook GORDON 197.

¹⁶¹ Zie bv. GAVRILOV 1986, 65; GAVRILOV 1984a, 131-132; GRINGOL'TS 1969, 438; SAVEL'EVA 1986, 65.

¹⁶² SAVEL'EVA, I.V., "Effektivnost' pravovogo regulirovaniia otnoshenii v sfere khudozhestvennogo tvorchestva" in GRIBANOV 148-149.

¹⁶³ GAVRILOV 1986, 65.

¹⁶⁴ Art.487 B.W. 1964.

een wetenschappelijk verzamelwerk een complex werk zijn ¹⁶⁵, terwijl een verzamelmwerk van opstellen van werken van artistieke, politieke, wetenschappelijke en technische literatuur een samengesteld werk is onder art.487 B.W. 1964 ? Of waarom een professionele film als complex werk bestempelen, en de naar haar aard en eigenschappen gelijkaardige amateursfilm als een werk van medeauteurschap beschouwen ¹⁶⁶ ? De organisatorische activiteit van de rechtspersoon, het ter beschikking stellen van materiële faciliteiten, of het geven van richtlijnen tijdens het creatieproces werden onvoldoende geacht om een oorspronkelijk auteursrecht van de rechtspersoon te verantwoorden ¹⁶⁷.

369. Een ander argument dat ter rechtvaardiging van het oorspronkelijk auteursrecht van rechtspersonen naar voor geschoven werd, was het groot aantal personen dat aan de creatie van het betrokken werk deelnam, zonder dat tussen hen onderling rechtsverhoudingen ontstonden (bv tussen regisseur en scenarist, cameraman, acteur, componist) ¹⁶⁸. De onbepaaldheid in de titulariteit van deze werken die hiervan het gevolg was, kon enkel weggewerkt worden door de organiserende rechtspersoon als oorspronkelijk auteur aan te duiden. De exploitatie van het werk zou hierdoor vergemakkelijkt worden.

In de praktijk bleek echter - zoals verder nog uiteengezet zal worden ¹⁶⁹ - dat de rechtspersoon geen of slechts zeer beperkte auteursrechten uitoefende, en het in feite toch de natuurlijke personen die de creatie verwezenlijkt hadden, waren die de auteursrechten op het werk in zijn geheel uitoefenden ¹⁷⁰. Het argument van de vereenvoudiging van de exploitatie werd op deze wijze empirisch weerlegd.

370. De vereenvoudiging van het internationaal rechtsverkeer door de erkenning van een auteursrecht *ab initio* in hoofde van de rechtspersonen speelde volgens sommigen ook mee, waarbij gedacht werd aan de export van films, coproducties met buitenlandse studio's, internationale uitwisseling van radio- en televisieprogramma's enz. ¹⁷¹. Maar, zo vroeg SAVEL'EVA zich af, waarom gold deze regeling dan niet meteen voor alle werken, en niet alleen diegene aangeduid in art.485 en 486 B.W. 1964 ¹⁷² ?

371. VAKSBERG tenslotte stelde in verband met de filmproductie dat "une production intellectuelle et une production matérielle sont fondues suivant un processus unique et si, par exemple, la création d'un scénario ou celle de la musique du film constitue une activité artistique distincte d'une activité de production matérielle, par contre l'opéra-

¹⁶⁵ Art.485 B.W. 1964.

¹⁶⁶ GAVRILOV 1986, 65. Vgl. art.486 al.1 en 2 B.W. 1964.

¹⁶⁷ SAVEL'EVA 1986, 65; SEREBROVSKII 91-92.

¹⁶⁸ GORDON 51; SEREBROVSKII 91-92.

¹⁶⁹ *Infra*, nr.373 e.v.

¹⁷⁰ SAVEL'EVA 1986, 66-67.

¹⁷¹ GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 716; STRAUS 198; VAKSBERG 1972, 69.

¹⁷² SAVEL'EVA 1986, 66-67.

teur qui procède aux prises de vue, assure une activité qui relève à la fois de l'un et de l'autre genre". Aangezien de materiële productie (zelfs indien vermengd met intellectuele productie) in de socialistische maatschappij gecollectiviseerd was, kon volgens VAKSBERG enkel de filmstudio als auteur erkend worden ¹⁷³. M.a.w. de economische pragmatiek die begrip toonde voor het feit dat voor een aantal werken niet enkel de exploitatie, maar ook de totstandkoming de nodige materiële, technische en organisatorische steun van een onderneming vereiste enerzijds, en het ideologische axioma van de nationalisering van de productiemiddelen om de emancipatie van de arbeiders (en kunstenaars) te bewerkstelligen anderzijds, verantwoordden de toekenning van het oorspronkelijk auteursrecht aan de bevoegde staatsondernemingen.

372. Wat er ook van zij, de tegenstanders van het oorspronkelijk auteursrecht van de rechtspersonen konden niet naast de tekst van de wet kijken. Hun pleidooi voor de afschaffing van deze regeling, ging hand in hand met een minimalisering van de betekenis ervan.

373. Zo werd erop gewezen dat het recht van auteurschap en het recht op naam van de rechtspersoon die oorspronkelijk houder van auteursrechten was, niets bijzonders was: een uitgeverij had immers niet alleen ten aanzien van door haar uitgegeven encyclopedische woordenboeken het recht om haar naam aan te geven, maar had dit recht ten aanzien van al haar uitgaven ¹⁷⁴.

374. Van het recht op onschendbaarheid van de genoemde rechtspersonen werd gezegd dat het enkel betekenis had in het internationaal rechtsverkeer ¹⁷⁵. In het interne rechtsverkeer was geen enkel geval bekend waarbij een filmstudio een zaak zou inleiden wegens de schending van zijn recht op onschendbaarheid op een door hem gerealiseerde film. In dat geval zouden het immers de afzonderlijke auteurs van creatieve bijdragen in de totstandkoming van de film zijn, die een vordering konden instellen, zoals de scenarist of de regisseur ¹⁷⁶. Een wijziging in het hele werk veronderstelde immers automatisch ook een wijziging in minstens één van de onderdelen van het werk en hiervoor was de toestemming van de auteur van dat onderdeel vereist ¹⁷⁷.

375. De genoemde rechtspersonen hadden volgens de rechtsleer evenmin auteursbevoegdheden inzake het gebruik van een werk, ook geen effectief recht op een auteursvergoeding ¹⁷⁸. De essentie van de auteursvergoeding in de socialistische maat-

¹⁷³ VAKSBERG 1972, 65.

¹⁷⁴ GAVRILOV 1984a, 130. CHERNYSHEVA, die nochtans geen graten zag in de erkenning van een oorspronkelijk auteursrecht voor de filmstudio, meende wel dat het recht van auteurschap op de film ontstaat bij de (niet nader bepaalde) werkelijke auteur. Geen recht van auteurschap voor de rechtspersoon betekende ook geen recht op een naam, maar dat hoefde ook niet aangezien art.29 B.W. 1964 het recht van de rechtspersoon op een firmanaam vorzag, los van het auteursrecht (CHERNYSHEVA 1984, 30-32).

¹⁷⁵ VAKSBERG, A.I. en GRINGOL'TS, I.A., *Avtor v kino*, M., Iskusstvo, 1961, 64.

¹⁷⁶ GAVRILOV 1984a, 130.

¹⁷⁷ DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 575.

¹⁷⁸ STRAUS 198.

schappij en de principes waarop de normering hiervan gebouwd waren, leidden ertoe dat rechtspersonen praktisch hun recht op het krijgen van een vergoeding voor het gebruik van een werk in de USSR niet uitoefenden ¹⁷⁹. Zo legde de Raad van Ministers nooit tarieven voor auteursvergoedingen vast voor het gebruik van dergelijke werken, en konden deze vergoedingen dus vrij door de partijen vastgelegd worden ¹⁸⁰. De auteursvergoeding voor het gebruik van het werk in zijn geheel werd verdeeld onder de auteurs van de onderdelen van het werk. Volgens de rechtsleer kregen de rechtspersoon of de personeelsleden ervan die instonden voor het organisatorisch werk, geen deel van de auteursvergoeding ¹⁸¹. Dit gold ook bij het gebruik van het werk in het buitenland ¹⁸². Natuurlijk verwierven de filmstudio's, omroepen en uitgevers wel opbrengsten uit de exploitatie van de werken die door hen gerealiseerd werden, maar deze werden niet gekwalificeerd als auteursvergoeding, maar wel als winsten uit een economische activiteit ¹⁸³.

376. Wanneer de rechtsgeleerden voor de afschaffing van het oorspronkelijk auteursrecht pleitten, betekende dit niet dat ze geen oog hadden voor bepaalde noden van producenten, uitgeverijen en omroepen. GRINGOL'TS pleitte ervoor de rechten van de rechtspersoon niet als auteursrechten, maar als "den Urheberrechten entsprechende oder an sie grenzende Rechte" te benoemen ¹⁸⁴. SAVEL'EVA achtte het doelmatig aan rechtspersonen beperkte beschikkingsbevoegdheden over het werk als product van de activiteit van die organisatie toe te kennen, maar dit konden in haar opinie in geen geval auteursrechten zijn, aangezien ze niet ontstaan uit het feit van een eigen creatieve activiteit ¹⁸⁵.

2.2.4. De overdraagbaarheid van auteursrechten

377. Met betrekking tot de mogelijkheid om auteursrechten over te dragen heerste er zowel in de sovjetwetgeving als in de rechtsleer een ware Babylonische spraakverwarring.

¹⁷⁹ GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 716. In dit verband schrijft GAVRILOV dat het oorspronkelijk auteursrecht van een rechtspersoon niet als een vermogensrecht beschouwd moet worden (GAVRILOV 1984a, 129).

¹⁸⁰ GAVRILOV 1977, 30.

¹⁸¹ "... en URSS, le fait qu'une organisation soit titulaire du droit d'auteur sur une oeuvre collective n'entraîne aucun profit, la loi ne stipulant expressément ni profit, ni taux de rémunération pour les organisations; dans la pratique, les profits résultant de l'utilisation des oeuvres collectives ne sont répartis qu'entre les auteurs des diverses contributions. Le droit d'auteur dont les organisations susmentionnées sont titulaires ne joue donc aucun rôle dans le produit national", GUERASSIMOV 27.

¹⁸² GAVRILOV 1984a, 131.

¹⁸³ DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 575.

¹⁸⁴ GRINGOL'TS 1969, 438.

¹⁸⁵ SAVEL'EVA 1986, 66-67.

a) De wetgeving

378. De wetgeving die tijdens de N.E.P.-periode goedgekeurd werd, voorzag de mogelijkheid van "vervreemding" (*otchuzhdenie*) of "afstand" (*ustupka*) van de auteurs-rechtelijke vermogensrechten ¹⁸⁶, terwijl de morele rechten van de auteur geacht werden onvervreemdbaar te zijn. In een arrest van het Opperste Gerechtshof van de USSR van 28 december 1940 heette het dat: "volgens de geldende wetgeving over auteursrecht [...] de persoonlijke rechten van de auteurs onvervreemdbaar [zijn]. Wat de vermogensrechten van de burgers die auteurs zijn betreft, staat de wet hun gedeeltelijke of gehele vervreemding toe" ¹⁸⁷.

379. In 1961 verdween evenwel elke verwijzing naar een dergelijke vervreemding. Ook de term 'rechtsopvolger' verdween uit de normatieve akten. Art.503 al.2 B.W. 1964 bepaalde dat "volgens een auteursovereenkomst de auteur *zijn werk overdraagt* of zich verplicht een werk te creëren en binnen de door de overeenkomst bepaalde termijn over te dragen aan een organisatie *voor gebruik* ervan op de door de overeenkomst gestipuleerde wijze, terwijl de organisatie zich verplicht dit gebruik te verwezenlijken of te beginnen binnen de door de overeenkomst bepaalde termijn, alsook aan de auteur een vergoeding te betalen, behalve in de gevallen aangeduid in de wet." In art.516 B.W. 1964, dat de adaptatie-overeenkomst regelde, kon men echter lezen dat de auteur op de overeengekomen voorwaarden "*zijn recht op het herwerken* van zijn verhalend werk in een dramatisch werk of in een scenario, of omgekeerd, of zijn dramatisch werk in een scenario of omgekeerd, *aan een andere persoon verleende*" ¹⁸⁸. In het eerste geval werd *het werk* overgedragen voor gebruik, in het tweede geval het *adaptatierecht* op het werk.

380. Naar aanleiding van de toetreding van de USSR tot de UAC werd in 1974 in de interne wetgeving de regeling in verband met de auteursovereenkomsten opnieuw herzien. Vooreerst verscheen de term 'rechtsopvolger' (*pravopreemnik*) opnieuw in de wetgeving ¹⁸⁹, wat een zekere vorm van overdracht van rechten veronderstelt. Bovendien werd explicieter dan voorheen gesteld dat er twee soorten van overeenkomsten zijn.

De eerste overeenkomst, nl. "de auteursovereenkomst over de overdracht van het werk voor gebruik" (*avtorskii dogovor o peredache proizvedeniia dlia ispol'zovaniia*), werd op dezelfde wijze gedefinieerd als vroeger, maar wel met de toevoeging van de term 'rechtsopvolger' als mogelijk substituut voor de auteur: de auteur of zijn rechtsopvolger dragen het werk over, en de organisatie moet een vergoeding betalen aan de auteur of zijn rechtsopvolger ¹⁹⁰.

De tweede overeenkomst werd voortaan "licentieovereenkomst" (*avtorskii litsenzionnyi dogovor*) genoemd, en betrof het verlenen door de auteur of zijn rechtsopvolger van het

¹⁸⁶ In art.16 Beginselen 1928 werden beide termen als synoniem gebruikt.

¹⁸⁷ AZOV / SHATSILLO 39-40. Zie ook MUSIIAKA 10-11.

¹⁸⁸ GORDON 94 noemde deze overeenkomst een licentieovereenkomst.

¹⁸⁹ Art.477, 478, 488, 489, 499, 500 en 503 B.W. 1964.

¹⁹⁰ Art.503 al.3 B.W. 1964.

recht op het gebruik van het werk (waaronder bij wijze van vertaling of herwerking)¹⁹¹. Dit was dus een duidelijke verruiming in vergelijking met de oorspronkelijke versie van het B.W. 1964 en kon in principe eender welk gebruik betreffen¹⁹².

381. Met betrekking tot het recht op naam en op onschendbaarheid voorzag de wet tenslotte ook dat het akkoord door de auteur bij de sluiting van een auteursovereenkomst gegeven over wijzigingen aan zijn werk, de titel ervan of de naamsaanduiding bij de uitgave, publieke uitvoering of een ander gebruik van het werk, of over de toevoeging van illustraties, voor- en nawoorden, commentaren en eender welke verduidelijking bij de uitgave van zijn werk, niet op eenzijdige wijze herroepen kon worden¹⁹³. Hieruit blijkt dat overeenkomsten over de genoemde morele rechten wel degelijk mogelijk waren, voor zover de auteur met volledige kennis van zaken, bij de exploitatie van een bepaald werk met concrete wijzigingen in zijn werk instemde. Het ging hier dus zeker niet over de globale afstand van deze rechten.

b) De rechtsleer

382. Over enkele principes bestond er in de sovjetrechtsleer volledige overeenstemming. Een overdracht van het auteursrecht in zijn geheel werd niet mogelijk geacht¹⁹⁴. Ook de onoverdraagbaarheid van het recht op auteurschap, op een naam en op onschendbaarheid stond vast¹⁹⁵. Het recht op vergoeding ging wel over bij erfeling¹⁹⁶, maar niet onder levenden¹⁹⁷. Maar over de overdraagbaarheid van het recht op publicatie, reproductie en verspreiding onder levenden tekenden zich twee scholen af.

¹⁹¹ Art.503 al.4 en art.516 B.W. 1964.

¹⁹² GAVRILOV 1974, 73.

¹⁹³ Art.480 B.W. 1964. In de modelauteursovereenkomsten zelf kwam geen bepaling voor waarin de auteur zijn toestemming tot het aanbrengen van wijzigingen aan zijn werk verleende (PECHTL 54), wel werd het principe herhaald dat dergelijke wijzigingen of aanvullingen voor de exploitant niet toegelaten waren tenzij mits toestemming van de auteur (bv. punt 9 uit de Modeluitgaveovereenkomst voor literaire werken: "De uitgeverij mag zonder het akkoord van de auteur aanbrengen enkele wijziging in het werk, zijn titel of in de naamsaanduiding van de auteur aanbrengen, noch het werk zonder akkoord van de auteur voorzien van illustraties, voor- of nawoorden, commentaren of welke verduidelijkingen dan ook." (Prikaz Predsedatelja Goskomizdata SSSR, 24 februari 1975, "Tipovoi izdatel'skii dogovor na literaturnye proizvedeniia", in VORONKOVA e.a., 187). Het (niet eenzijdig herroepbare) akkoord van de auteur moest bijgevolg in een afzonderlijke overeenkomst opgenomen worden.

¹⁹⁴ "Das sowjetische Recht erlaubt nicht den Übergang aller Rechte vom Urheber auf den Nutzer. Der Urheber kann nicht das gesamte Urheberrecht abtreten ...", SHATROV 109. Zie ook reeds voor 1961: KORETSKII 202; SEREBROVSKII 171; VAKSBERG, A.I., "Osnovnye cherty izdatel'skogo dogovora po sovetskomu grazhdanskomu pravu", in *Uchenye Zapiski Vil'n. Vyp.3*, M., 1955, 121.

¹⁹⁵ SHATROV 109.

¹⁹⁶ DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 564.

¹⁹⁷ BOGUSLAVSKII / GAVRILOV 23; DOZORTSEV, V.A. in BRATUS' / SADIKOV 568.

b.1. De toestemmingstheorie

383. De eerste school verdedigde de zgn. "toestemmingstheorie" (*teoriia razresheniia*) en ontstond in het midden van de jaren vijftig als een reactie op het handhaven van de wetgeving uit de N.E.P.-periode met haar op het eigendomsrecht georiënteerde concept van auteursrecht in een staat waarin het socialisme geacht werd verwezenlijkt te zijn ¹⁹⁸. Na de goedkeuring van de Beginselen 1961 kreeg de toestemmingstheorie de wind in de zeilen, ook al moesten na de wetswijzingen van 1973-74 met betrekking tot het contractenrecht al deze zeilen wel bijgezet worden. We bekijken hier de toestemmingstheorie in haar gedaante van na 1973.

384. Volgens de voorstanders van de toestemmingstheorie droeg de auteur bij het sluiten van een auteursovereenkomst geen enkel recht over, hij gaf enkel een éénmalige toestemming aan een derde om het werk te gebruiken ¹⁹⁹. Hij droeg m.a.w. enkel bevoegdheden inzake het feitelijk gebruik van het werk over ²⁰⁰, of, nog anders geformuleerd, de auteur beperkte zichzelf gedurende de gelding van de overeenkomst in zijn beschikkingsrecht over het werk ²⁰¹. Deze theorie werd in hoofdzaak op drie argumenten gestoeld.

385. Volgens het eerste argument van deze rechtsschool kon de auteur niet meer rechten overdragen dan hij zelf had (*Nemo plus juris transferre potest quam ipse habet*). Welnu, een werk uitgeven, reproduceren en verspreiden behoorde volgens de voorstanders van de toestemmingstheorie niet tot de rechtsbekwaamheid van een individu ²⁰², de auteur kon dus onmogelijk een recht dat hij zelf niet bezat, overdragen aan een andere persoon ²⁰³. M.a.w. wanneer door de auteurswetgeving aan de auteur de rechten van publicatie, reproductie en verspreiding toegekend werden, betekende dit niet dat hij ook effectief tot deze daden mocht overgaan, maar enkel dat hij hiertoe de toestemming kon verlenen aan de bevoegde socialistische organisatie ²⁰⁴.

386. Als tweede argument werd naar de essentie van de scheppende arbeid zelf verwezen. Auteursrechten kunnen enkel aan de natuurlijke personen die het werk tot stand gebracht hebben, toebedeeld worden. Hierbij wordt niet alleen uitgesloten dat

¹⁹⁸ ANTIMONOV / FLEISHITS 48-65; GRINGOL'TS, I.A., *Prava avtora stsenicheskogo proizvedeniia v SSSR*, Avtoreferat diss., M., 1953, 67; NIKITINA, M.I., *Izdatel'skii dogovor na literaturnoe proizvedenie v sovetskom avtorskom prave*, Avtoreferat diss., M., 1954, 6; VAKSBERG, A.I., "Nekotorye voprosy sovetskogo avtorskogo prava", *SGiP*, 1954, nr.8, 40

¹⁹⁹ DOZORTSEV 1984a, 166.

²⁰⁰ SAVEL'EVA 1986, 69.

²⁰¹ SAVEL'EVA 1986, 110-111.

²⁰² SAVEL'EVA, I.V., "Pravo avtora na perevod i avtorskii litsenzionnyi dogovor", *VMU*, 1980, nr.3, 63-64. O.i. ten onrechte sluit deze auteur elke mogelijkheid voor burgers uit om zelf tot het uitgeven van hun werk over te gaan. De niet-commerciële uitgave en verspreiding van een werk zonder gebruikmaking van fotokopieermachines was, minstens in theorie, wel toegelaten: *supra*, nr.263 e.v.

²⁰³ CHERNYSHEVA 1984, 79; VAKSBERG 1969, 7.

²⁰⁴ DOZORTSEV 1979, 190; KLYK 15.

rechtspersonen op oorspronkelijke wijze auteursrechten zouden kunnen verwerven, maar ook dat ze dit op afgeleide wijze, door overdracht van rechten, zouden kunnen doen. Zo schreef SAVEL'EVA: "De overgang van auteursrechten aan een organisatie is krachtens de essentie van de creativiteit als sociaal verschijnsel ontoelaatbaar. De maatschappij is geïnteresseerd in een maximale verruiming van de kring van creatieve individualiteiten, in de aanmoediging van de intellectuele activiteit. Alleen aan de werkelijke schepper van een werk moet auteursrecht toebedeeld worden. De erkenning van rechten van andere personen op het werk als auteursrechten heeft geen grond in het socialistische auteursrecht ..." ²⁰⁵.

387. Het derde argument ter ondersteuning van de toestemmingstheorie werd geput uit de bewoordingen van art.503 B.W. 1964, waarin sprake was van de *overdracht van het werk* voor gebruik, *niet* van de *overdracht van welk recht dan ook*.

388. Precies dit derde argument zou de voorstanders van de toestemmingstheorie in moeilijkheden brengen na de invoering in de wetgeving van het begrip "licentieovereenkomst" in 1974. Volgens SAVEL'EVA gold de onvervreemdbaarheid van de rechten zowel ingeval van overeenkomst over de overdracht van een werk voor gebruik, als ingeval van licentieovereenkomst ²⁰⁶. De eerstgenoemde overeenkomsten hadden volgens deze auteur betrekking op de exploitatie van een werk in originele vorm, terwijl een licentieovereenkomst het gebruik van een werk in vertaalde of bewerkte vorm betrof ²⁰⁷. Er bestond evenwel geen wezenlijk verschil tussen beide types van auteursovereenkomsten.

389. DOZORTSEV daarentegen, die nochtans ook voorstander van de toestemmingstheorie was, achtte de auteursrechten enkel onoverdraagbaar bij overeenkomsten voor de overdracht van het werk voor gebruik. Bij de licentieovereenkomst ²⁰⁸ was de afstand van auteursrechten (*ustupka avtorskikh prav*) wel mogelijk, met rechtsovervolgving (*pravopreemstvo*) als resultaat ²⁰⁹. M.a.w. volgens DOZORTSEV waren de auteursrechten tegelijkertijd overdraagbaar en niet overdraagbaar ! De eerste overeenkomsten deden enkel verbintenisrechtelijke rechtsverhoudingen ontstaan, terwijl de tweede soort overeenkomsten (de licentieovereenkomsten) van absolute, zakenrechtelijke aard waren

²⁰⁵ SAVEL'EVA 1986, 109-110. DOZORTSEV noemde de onvervreemdbaarheid van auteursrechten "een belangrijke sociale overwinning van het sovjetauteursrecht" (DOZORTSEV 1980, 130-131) en "de uitdrukking van de erkenning onder het socialisme van de rol van de persoonlijkheid in de ontwikkeling van de maatschappij" (DOZORTSEV 1979, 195).

²⁰⁶ SAVEL'EVA, I.V., "Pravo avtora na perevod i avtorskii litsenzionnyi dogovor", *VMU*, 1980, nr.3, 64.

²⁰⁷ SAVEL'EVA 1986, 114-116. Zie ook KLYK 24-25.

²⁰⁸ DOZORTSEV onderscheidt twee soorten licentieovereenkomst: de zgn. arbeidslicentieovereenkomsten (*trudovoi litsenzionnyi dogovor*), die de overdracht van afzonderlijke bevoegdheden betreffen; en de commerciële licentieovereenkomsten (*kommercheskii litsenzionnyi dogovor*) die bedoeld zijn voor transacties met buitenlandse rechtsovervolgers: DOZORTSEV, V.A., "Avtorskii dogovor i ego tipy", *SGiP*, 1977, nr.2, 45-47 en *Sots. Zak.*, 1984, nr.5, 23; DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 596-598.

²⁰⁹ DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 597. Zie eveneens KLYK 24-25.

²¹⁰. De terminologie mag ons in deze opvatting niet misleiden: de licentieovereenkomsten hielden naar sovjetrecht weldegelijk een verdergaande afstand van auteursbevoegdheden aan de exploitant in, dan de overeenkomsten over de overdracht van een werk voor gebruik.

390. De toestemmingstheorie kwam ongetwijfeld het dichtst bij de bedoeling van de wetgever in 1961-64 ²¹¹, en kaderde het best in het administratief-commandosysteem waarin ieder zijn eigen rol toebedeeld kreeg: de auteur creëerde, de uitgever publiceerde. De uitgeverij behoefde geen toestemming om te kunnen publiceren, aangezien het deze bevoegdheid door de in de planeconomie doorgevoerde specialisering en arbeidsverdeling reeds had. De uitgeverij had luidens deze theorie van de auteur enkel de toestemming tot het *feitelijk* gebruik van het werk nodig, zonder dat er sprake was van enige overdracht van rechten ²¹².

Maar, vroegen de critici van de toestemmingsleer zich af, bestond er dan nog wel een juridische band tussen uitgever en auteur? En als er één was, behoorde de auteursovereenkomst dan nog wel tot het domein van het burgerlijk recht, of ging het om een louter administratiefrechtelijke verhouding ²¹³?

b.2. De theorie van de afstand van rechten

391. De critici van de toestemmingstheorie kwamen uit de tweede school die de "theorie van de afstand van rechten" (*teoriia ustupki prav*) verdedigde, d.w.z. de theorie die erkende dat de auteur weldegelijk afzonderlijke bevoegdheden aan derden kon overdragen ("afstaan") ²¹⁴.

392. Deze theorie ontwikkelde zich na de goedkeuring van de wijzigingen van de nationale wetgeving naar aanleiding van de toetreding van de USSR tot de UAC. De her-introductie van de termen "rechtsopvolging" en "rechtsopvolger" ²¹⁵ leek immers

²¹⁰ DOZORTSEV, V.A., "Avtorskii dogovor i ego tipy", *SGiP*, 1977, nr.2, 45-46. Zie ook LOEBER 1980, 35.

²¹¹ SAVEL'EVA 1986, 107.

²¹² Voor de gebruiksorganisatie maakte het in feite geen verschil uit of ze een werk al dan niet met toestemming van de auteur gebruikte: in geval van niet toegestaan gebruik was de exploitant immers als sanctie precies dezelfde som verschuldigd welke ze ook verplicht zou geweest zijn te betalen, indien hij een auteursovereenkomst gesloten zou hebben. Zie *supra*, nr.112.

²¹³ GAVRILOV 1984a, 94. Vgl. MUSIIAKA 26: "De categorie van de "toestemming" weerspiegelt niet het burgerrechtelijke karakter van de verhoudingen tussen auteur en organisatie, en komt in haar aard dicht bij een administratiefrechtelijke categorie".

²¹⁴ GAVRILOV 1978, 40-45; MATVEEV 1980, 41-44; MEZRIN, B.N., "Usloviia stanovleniia avtorskikh prav", in BOGUSLAVSKII e.a. 116; TURKIN, A.V., "Dogovory ob ispol'zovanii v SSSR proizvedenii avtorov iz zarubezhnykh sotsialisticheskikh stran", in *Sovetskii ezhegodnik mezhdunarodnogo prava*. 1977, M., 1979, 236.

²¹⁵ *Supra*, nr.47.

de mogelijkheid van één of andere vorm van overdracht van rechten te impliceren ²¹⁶, en dit kon onmogelijk door de toestemmingstheorie verklaard worden ²¹⁷.

Bovendien, zo stelde GAVRILOV, was het absurd de uitdrukking "overdracht van een werk voor gebruik" anders te interpreteren dan als synoniem voor "de overdracht van het gebruiksrecht op het werk". Indien men art.503 B.W. 1964 toch letterlijk zou lezen, zou dit immers betekenen dat "die Übergabe irgendeines materiellen Gegenstandes ins Auge gefasst wird, was sich klar als absurd erweist, da das Urheberrecht es mit immateriellen Gegenständen zu tun hat" ²¹⁸.

GAVRILOV meende ook dat de inhoud van het recht van de auteur en van de gebruiksorganisatie met betrekking tot het gebruik van een werk weldegelijk samenviel, ook al moest hij toegeven dat de gebruiksorganisatie bij de exploitatie van het werk niet enkel steunde op de rechten verkregen van de auteur, maar ook op een bijzondere rechtsbe-
kwaamheid welke de auteur zelf niet had ²¹⁹.

393. Volgens de theorie van de afstand van rechten hielden zowel de overeenkomst over de overdracht van een werk voor gebruik als de licentieovereenkomst de overdracht van afzonderlijke auteursrechten van de auteur naar de rechtsopvolger in ²²⁰. Het onderscheid tussen beide types van overeenkomst zou gelegen liggen in het feit dat de eerste overeenkomst de overdrachten van rechten tussen een sovjetauteur en een sovjetexploitant zou regelen, terwijl de licentieovereenkomst, die slechts in de wetgeving verscheen na de toetreding van de USSR tot de UAC, bedoeld zou zijn om de import en export van auteursrechten te regelen ²²¹.

c) Slotbemerkingen

394. Beide theorieën hebben dit gemeenschappelijk dat ze de vervreemding van het auteursrecht als geheel, of van de niet-vermogensrechten uitsluiten. Op deze wijze wordt in elk geval de blijvende band tussen de auteur en zijn werk bevestigd.

395. De toestemmingstheorie, die duidelijk domineerde in de sovjetrechtsleer, leunde sterk aan bij de Duitse, monistische opvatting aangaande de onvervreemdbaarheid van het ene en ondeelbare auteursrecht. Volgens deze theorie konden met betrekking tot de "Verwertungsrechte" aan derden "Nutzungsrechte" verleend worden. DIETZ vat het aldus samen: "Die Nutzungsrechte werden nur 'eingeräumt' und wirken wie eine Art

²¹⁶ PECHTL 34-35 en 68-69.

²¹⁷ LEVITSKY 1985, 12.

²¹⁸ GAVRILOV 1983, 790.

²¹⁹ GAVRILOV 1983, 790-791.

²²⁰ BOGUSLAVSKII / GAVRILOV 23; MATVEEV 1980, 43.

²²¹ GAVRILOV 1981, 44-49.

Belastung des unveräußerlichen Urheberrechts" ²²². In zoverre deze "Nutzungsrechte" ook doordrongen zijn van een persoonlijkheidsaspect, kunnen ook persoonlijkheidsrechtelijke bevoegdheden "ingeschränkt" worden ²²³. Dit laatste punt lag ook besloten in de hoger beschreven regeling in het Sovjetrecht inzake de verlening van toestemming voor het aanbrengen van wijzigingen aan het werk of aan de aanduiding van de naam van de auteur ²²⁴: bij de exploitatie van een concreet werk kon de auteur toestemming verlenen tot het aanbrengen van precieze wijzigingen - een toestemming waarop hij niet eenzijdig kon terugkomen - maar een globale afstand van de rechten van onschendbaarheid en op naam was uitgesloten.

Dat desondanks in de hele sovjetrechtsleer met geen woord over de opvallende gelijkenis met het Duitse recht gesproken wordt, kan aan een door de officiële ideologie veroorzaakte onwennigheid bij de rechtsgeleerden toegeschreven worden. De aanhangers van de toestemmingstheorie zagen in hun afwijzing van de mogelijkheid tot vervreemding van de (vermogens- en niet-vermogens-) rechten van de auteur een voorbeeld van de emancipatie van de auteur uit de economische dwang uitgeoefend door de kapitalistische ondernemer. Het was dan ook moeilijk om toe te geven dat ook in een kapitalistisch, West-Europees land de auteur reeds volgens dezelfde rechtstechniek tegen uitbuiting beschermd werd.

396. De theorie over de overdracht van de rechten die sedert het midden van de jaren zeventig opgang maakte, maar minoritair bleef, had het sovjetauteursrecht in het vaarwater van het Franse, dualistische auteursrechtconcept kunnen brengen met onvervreemdbare morele rechten aan de ene kant, en vervreemdbare vermogensrechten aan de andere kant. Het ontstaan van de idee dat afstand van vermogensrechten mogelijk is, moet in verband gebracht worden met de toetreding van de USSR tot de UAC, een toetreding die zoals verder nog zal blijken ²²⁵, allesbehalve ideologisch-neutrale gevolgen had voor het sovjetauteursrecht.

2.2.5. De niet-vermogensrechten na het overlijden van de auteur

397. Een laatste test- en twistgeval voor het persoonlijkheidsrechtelijk gehalte van het sovjetauteursrecht betrof de overgang van de morele rechten van de auteur *mortis causa*, en de uitoefening van die niet-vermogensrechten na het overlijden van de auteur ²²⁶. Ook hier geven we kort een overzicht van de ontwikkeling in de wetgeving alvorens de disputen in de doctrine te belichten.

a) De wetgeving

²²² DIETZ, A., *Das Droit Moral des Urhebers im neuen französischen und deutschen Urheberrecht*, München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1968, 129.

²²³ *Ibid.*, 130.

²²⁴ *Supra*, nr.381.

²²⁵ *Infra*, Deel I, Titel III, Hoofdstuk III, Afd.2, 3 en 4.

²²⁶ GRISHAEV 1991, 29-30.

398. Art.15 Beginselen 1928 bepaalde dat na overlijden van de auteur het auteursrecht (zonder onderscheid tussen vermogens- en niet-vermogensrechten) aan de erfgenamen overging gedurende 15 jaar. Volgens art.16 Beginselen 1928 kon het auteursrecht in zijn geheel of gedeeltelijk vervreemd worden bij testament. Een uitgever die na het overlijden van de auteur enige wijziging aan het werk wilde aanbrengen, had hiervoor tijdens de beschermingsduur van het werk de toestemming van de erfgenamen nodig. Indien met de erfgenamen geen akkoord bereikt kon worden, of in elk geval na het verstrijken van de beschermingsduur, moest de uitgever zich tot het Volkscommissariaat van Onderricht van de RSFSR wenden ²²⁷.

Bij de codificatie van het burgerlijk recht in 1961-64 werd de regel ingevoerd dat de bescherming van het recht op onschendbaarheid na overlijden van de auteur toevertrouwd kon worden aan een persoon die door de auteur op dezelfde wijze als een testamentuitvoerder aangeduid werd ²²⁸. Deze persoon oefende deze bescherming tijdens zijn leven uit ²²⁹, dus eventueel ook nadat de termijn van auteursrechtbescherming (toen 15 jaar p.m.a.) verstreken was. Bij ontstentenis van een dergelijke testamentaire aanwijzing werd de bescherming van het recht op onschendbaarheid door de erfgenamen en door organisaties die de bescherming van de auteursrechten als opdracht hadden, uitgeoefend. Dergelijke organisaties beschermden het recht op onschendbaarheid ook bij gebreke van erfgenamen, of na afloop van het auteursrecht op het werk ²³⁰.

Door de amendering van de auteurswetgeving in 1973-74 werd voor het eerst duidelijk bepaald welke rechten bij erfeling overgingen. In principe ging "het auteursrecht" bij erfopvolging over ²³¹, maar met uitzondering van het recht van de auteur op zijn naam en op de onschendbaarheid van zijn werk ²³². De regeling aangaande de aanduiding van een artistiek of literair uitvoerder voor de bescherming van de onschendbaarheid van de werken van de decujus bleef onverkort van kracht ²³³.

b) De rechtsleer

²²⁷ Art.28 en 29 AW 1928.

²²⁸ "De mogelijkheid om een persoon aan te duiden die gedurende zijn hele leven moet waken over de onschendbaarheid van het werk, vertolkt de wens van de auteur om iemand die hem nauw aan het hart ligt, hem begrijpt en zijn creatieve overtuigingen deelt, de bescherming van de onschendbaarheid van zijn werken toe te vertrouwen, zonder zijn erfgenamen van het economische voordeel van de overgeërfde auteursrechten te beroven" (SAVEL'EVA 1986, 79-80).

²²⁹ Art.481 al.1 B.W. 1964.

²³⁰ Art.481 al.2 B.W. 1964.

²³¹ Art.105 al.3 Beginselen 1961; art.496 al.2, eerste zin B.W. 1964.

²³² Art.105 al.4 Beginselen 1961 *juncto* art.496 al.2, tweede zin B.W. 1964.

²³³ Art.481 B.W. 1964, dat de regeling inzake de aanduiding van de artistieke of literaire uitvoerder bevatte, verleende aan deze persoon niet de bevoegdheid om ook het recht op naam van de auteur te beschermen, en dit in tegenstelling tot wat de nieuwe versie van art.496 al.3 B.W. 1964 liet vermoeden.

399. Bij de bespreking van deze bepalingen in de sovjetrechtsleer stonden de vragen centraal (1) of de bevoegdheden van de erfgenamen, de artistieke of literaire uitvoerder of de auteursrechtorganisaties overgedragen auteursbevoegdheden waren, dan wel zelfstandige bevoegdheden van de genoemde personen; (2) wat de omvang van deze bevoegdheden was; en (3) wat de duur van deze bevoegdheden was.

b.1. De aard van de bevoegdheden van de erfgenamen

400. Voor 1973 hadden volgens een aantal rechtsgeleerden de bevoegdheden van de erfgenamen, de aangeduide personen of de organisaties een auteursrechtelijk karakter. Deze auteurs meenden m.a.w. dat alle of sommige morele rechten van de auteur bij erflating overgingen. Tot deze categorie behoorden GORODETSKII ²³⁴, SEREBROVSKII (enkel het recht op publicatie) ²³⁵, KORETSKII (het recht op onschendbaarheid en het recht op publicatie, maar niet het recht van auteurschap) ²³⁶, IOFFE (het recht op onschendbaarheid) ²³⁷, en ANTIMONOV en FLEISHITS. Deze laatste auteurs wezen erop dat het geheel van de economische en morele rechten van de auteur *mortis causa* overging: aangezien de economische rechten steunden op de morele rechten was het ondenkbaar dat de ene categorie van rechten wel, en de andere niet bij erflating zou overgaan ²³⁸.

RAIGORODSKII kwam met een originele oplossing. Volgens hem kon elke auteursbevoegdheid opgedeeld worden in twee elementen: een positief krachtens het welk de auteur zelf bepaalde handelingen kon verrichten, en een negatief volgens het welk de auteur derden kon verbieden deze handelingen te verrichten. Hij meende dat het positief element van de morele rechten niet op de erfgenamen overging, terwijl het negatief element, nl. de afweerrechten, in volle omvang bij erflating overgingen ²³⁹.

SEREBROVSKII noemde evenwel dit onderscheid tussen positief en negatief element kunstmatig, aangezien beide elementen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn ²⁴⁰, en ook KORETSKII wees erop dat beide elementen in de auteurswetgeving (van 1928) gelijk behandeld werden ²⁴¹.

²³⁴ GORODETSKII, B.N., *Pravovoe polozhenie pisatelei i kompozitorov*, 1946, 112, aangeh. KORETSKII 288.

²³⁵ SEREBROVSKII 232-234.

²³⁶ KORETSKII 291, 296.

²³⁷ IOFFE 1969, 39. Eerder had IOFFE, samen met TOLSTOI nochtans geschreven dat niet alleen het recht op auteurschap en naam, maar ook het recht op onschendbaarheid samen met de auteur "sterft": deze rechten konden niet aan andere personen overgaan: IOFFE / TOLSTOI 408-409.

²³⁸ ANTIMONOV / FLEISHITS 143.

²³⁹ RAIGORODSKII, N.A., "Nasledovanie imushchestvennykh prav avtorov", *Sots. Zak.*, 1956, nr.2, 15. Zie ook PECHTL 57.

²⁴⁰ SEREBROVSKII 229.

²⁴¹ KORETSKII 292.

Volgens GORDON ²⁴², GRINGOL'TS ²⁴³ en CHERTKOV ²⁴⁴ ging geen enkel persoonlijk, niet-vermogensrecht bij erfating over. De bevoegdheden die door de wet aan de erfgenamen toegekend werden, waren dan ook geen auteursrechten, maar zelfstandige, eigen bevoegdheden, die de erfgenamen krachtens de wet verwierven.

401. De wetswijzigingen van 1973-74 beslisten dit dispuut definitief door principieel de overgang van het auteursrecht door erfating te aanvaarden, met uitzondering voor het recht op naam en het recht op onschendbaarheid ²⁴⁵. Hiermee kwam ook vast te staan dat met betrekking tot deze twee bevoegdheden de artistieke uitvoerder, de erfgenamen en de organisaties geen auteursbevoegdheden uitoefenden, maar wel zelfstandige bevoegdheden die ze krachtens de wet ontvingen ²⁴⁶.

b.2. De omvang van de bevoegdheden van de erfgenamen

402. Nagenoeg alle rechtsgeleerden waren het er over eens, zowel voor als na 1973, dat de bevoegdheden uitgeoefend door de erfgenamen, de persoon door de auteur aangeduid, of de organisaties, ongeacht of deze bevoegdheden nu van auteursrechtelijke aard, dan wel eigen bevoegdheden van deze personen waren, beperkter van omvang waren dan de rechten die de auteur tijdens zijn leven had ²⁴⁷.

403. Zo werd in verband met het *recht op onschendbaarheid* door SEREBROVSKII opgemerkt dat de erfgenamen dit recht niet in hun eigen belang beschermden, maar met het oog op de bescherming van de onschendbaarheid van het werk van de overleden auteur ²⁴⁸. Volgens ANTIMONOV en FLEISHITS had het recht van de auteur op onschendbaarheid van zijn werk een onvoorwaardelijk karakter, terwijl dit voor de erfgenamen beperkt van aard was, zonder evenwel verder verduidelijkingen hieromtrent te geven ²⁴⁹. Ook volgens SABEL'EVA waren de bevoegdheden van de erfgenamen inzake de bescherming van de onschendbaarheid van het werk qua aard, bestemming, omvang en termijn niet gelijk te schakelen met auteursbevoegdheden ²⁵⁰. De auteur

²⁴² GORDON 34 en 124.

²⁴³ GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 711 en 730.

²⁴⁴ CHERTKOV, V.L., "Nasledovanie avtorskikh prav", *SGiP*, 1970, nr.11, 120.

²⁴⁵ *Supra*, nr.398.

²⁴⁶ SABEL'EVA 1986, 60-62 en 80.

²⁴⁷ Slechts één auteur verdedigde dat de rechten van erfgenamen en auteurs volledig gelijk waren: GORODETSKII, B.N., *Pravovoe polozenie pisatelei i kompozitorov*, 1946, 112, aangeh. KORETSKII 288.

²⁴⁸ SEREBROVSKII 226-229. Dit werd nog bevestigd door de rol die onder de Beginselen 1928 en AW 1928 aan het Volkscommissariaat voor Onderricht toebedeeld werd.

²⁴⁹ ANTIMONOV / FLEISHITS 143-146. Zie ook KORETSKII 290.

²⁵⁰ SABEL'EVA 1986, 80. Vgl. GAVRILOV 1984a, 145: "... in het geldende recht is het recht op de bescherming van de onschendbaarheid niet geformuleerd als een door erfopvolging overgaande bevoegdheid van de auteur, maar als een aan de erfgenamen opgelegde bepaalde verplichting (ten

kon, aldus DOZORTSEV, GAVRILOV en GRINGOL'TS, naar eigen goeddunken toestemming geven tot eender welke wijziging, de personen van art.481 B.W. 1964 daarentegen konden slechts enkele correcties of aanvullingen in het maatschappelijk belang aanbrengen (bv. in een studieboek de laatste stand van de wetenschap vermelden), en wel op zo een wijze dat de lezer kon onderscheiden wat door de auteur geschreven werd, en wat later toegevoegd werd ²⁵¹. Volgens IOFFE oefenden de erfgenamen het recht op onschendbaarheid uit ter herinnering aan de overleden auteur en in het maatschappelijk belang ²⁵². Omdat de erfgenamen toch geen auteur waren en niet altijd in staat waren om met kennis van zaken een beslissing te nemen, kreeg het staatsorgaan dat het desbetreffende gebied van ideologische arbeid leidde, het laatste woord ²⁵³. De organisaties die belast waren met de bescherming van de auteursrechten ²⁵⁴ moesten bijgevolg niet in de eerste plaats zelf de toestemming voor het aanbrengen van wijzigingen aan een werk geven (tenzij er geen erfgenamen waren), ze hadden enkel een controlefunctie, d.i. het recht om te protesteren tegen handelingen van de erfgenamen ²⁵⁵.

404. Ook bij de uitoefening van het *recht op publicatie* moesten volgens SEREBROVSKII de erfgenamen rekening houden met de wil van de auteur, indien deze zich tijdens zijn leven uitgesproken had tegen de postume publicatie van één van zijn werken. Toch kon in het maatschappelijk belang tegen de wil van de auteur in de publicatie van een werk wenselijk zijn, in welk geval het bevoegde staatsorgaan de toestemming hiertoe moest geven ²⁵⁶.

405. Met betrekking tot het *recht op een naam* schreef IOFFE dat na overlijden van de auteur een werk uitgegeven moest worden onder de naamsaanduiding welke door de auteur zelf gekozen werd, en zeker niet onder de naam van de erfgenamen. De erfgenamen hebben slechts het recht te eisen dat de door de auteur gekozen naamsaanduiding gebruikt wordt ²⁵⁷.

406. Samenvattend kan men zeggen dat de erfgenamen, de literaire of artistieke uitvoerder of de auteursrechtenorganisaties in de uitoefening van hun eigen bevoegdheden (ter bescherming van de naam van de auteur en de onschendbaarheid van het

aanzien van de maatschappij) om het werk in ongewijzigde vorm te behouden."

²⁵¹ DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 569-570; GAVRILOV 1984a, 145; GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 711.

²⁵² IOFFE 1969, 39; IOFFE / TOLSTOI 408-409.

²⁵³ IOFFE 1969, 39. Vgl. GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 712: "... de aangeduide organisaties kunnen een veto uitspreken tegen de publicatie en verspreiding van een verminkt werk onafhankelijk van de erfgenamen en zelfs tegen hen in."

²⁵⁴ DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 569 noemde met name de scheppende unies en VAAP als organisaties zoals bedoeld in art.481 B.W. 1964, maar GAVRILOV vermeldde enkel VAAP (GAVRILOV, E.P., "Nasledovanie v avtorskom prave", *Sov. iust.*, 1975, nr.18, 13).

²⁵⁵ DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 569.

²⁵⁶ SEREBROVSKII 232-234. Zie ook KORETSKII 293.

²⁵⁷ Zie bv. IOFFE 1969, 39.

werk) en van hun overgedragen auteursbevoegdheden (publicatie) de wil van de auteur moesten respecteren. Deze wil van de auteur kon eventueel wel in het belang van de maatschappij opzij geschoven worden. De rechten van de erfgenamen waren eerder een plicht ten aanzien van de overleden auteur, en precies daarom oefende de overheid via de organisatie(s) waaraan de bescherming van de auteursrechten opgedragen werd, controle uit op de uitoefening van deze rechten door de erfgenamen.

b.3. De beschermingsduur van de morele rechten

407. De auteurswetgeving voorzag voor het auteursrecht (in het enkelvoud) een beschermingstermijn lopende tot 25 jaar p.m.a.²⁵⁸.

We hebben er evenwel reeds op gewezen²⁵⁹ dat met betrekking tot het recht op onschendbaarheid van het werk de auteur een testamentuitvoerder kan aanduiden die gedurende heel zijn leven (dus eventueel ook langer dan 25 jaar na het overlijden van de auteur²⁶⁰) belast werd met de bescherming van dit recht. Bij gebreke van dergelijke aanduiding van een testamentuitvoerder wordt het recht op onschendbaarheid van het werk door de erfgenamen en de auteursrechtenorganisaties uitgeoefend, en bij gebreke van erfgenamen, *of na het verloop van de beschermingsduur van 25 jaar p.m.a.*, door deze auteursrechtenorganisaties alleen²⁶¹. De bevoegdheid van de auteursrechtenorganisaties inzake de bescherming van het recht op onschendbaarheid van het werk was door geen termijn gebonden, zodat de administratieve bescherming van de onschendbaarheid van het werk, eeuwigdurend was²⁶².

Of dit ook gold met betrekking tot het recht op een naam was niet duidelijk²⁶³. Art.496 B.W. 1964 verwees met betrekking tot de postume uitoefening van dit recht wel naar art.480 en 481 B.W. 1964, maar dit laatste artikel sprak niet over het recht op naam, terwijl het eerste artikel enkel de uitoefening van het recht op naam (en op de onschendbaarheid van het werk) *tijdens het leven van de auteur* regelde.

408. Elke onduidelijkheid over de duur van beide rechten werd evenwel weggenomen door de bilaterale verdragen over de wederzijdse erkenning van auteursrechten die door de USSR met Tsjechoslovakije (1975)²⁶⁴ en Hongarije (1977)²⁶⁵ gesloten werden.

²⁵⁸ Art.496 al.1 B.W. 1964.

²⁵⁹ *Supra*, nr.398.

²⁶⁰ DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 569. *Contra*: GAVRILOV 1977, 35-36.

²⁶¹ Art.481 B.W. 1964. Zie ook GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 711.

²⁶² DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 569-570; GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 711; LEVITSKY 1988, 301

²⁶³ GAVRILOV 1977, 35, noot 12; LEVITSKY 1988, 302-303.

²⁶⁴ "Soglasenie mezhdru SSSR i Chekhoslovatskoi Sotsialisticheskoi Respubliki o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav na proizvedeniia literatury, nauki i iskusstva", 18 maart 1975, *VVS SSSR*, 1975, nr.43, item 684.

Art.4 (2) van het eerste verdrag, en art.3 al.2 van het tweede verdrag bepaalden dat "de naam van de auteur en de onschendbaarheid van het werk zonder enige tijdsbeperking beschermd worden". Ook al konden deze bepalingen in de Sovjetunie slechts ingeroepen worden door Tsjechoslovaakse en Hongaarse auteurs ²⁶⁶ en auteurs van derde landen die hun werk voor het eerst gepubliceerd hadden in Hongarije ²⁶⁷, lijkt het evident dat de Sovjetunie hierdoor slechts die rechten aan vreemde auteurs heeft willen toekennen voor een duur welke ze in haar nationale wetgeving reeds aan de sovjetauteurs toekende ²⁶⁸.

409. Het recht van auteurschap, dat niet in de wetgeving, maar wel op unanieme wijze door de rechtsleer erkend werd ²⁶⁹, gold eveneens onbeperkt in de tijd. Hierbij werd verwezen naar de strafrechtelijke sanctie tegen plagiaat (art.141 Sw.) die gold ongeacht of de beschermingsduur van het geplagieerde werk reeds verstreken was ²⁷⁰.

410. Voorzichtigheidshalve moeten we hier ook naar BOGUSLAVSKII en GAVRILOV verwijzen, die erkenden dat in de rechtsleer het eeuwigdurend karakter van de persoonlijke, niet-vermogensrechten verdedigd werd, maar onder verwijzing naar het stilzwijgen van de wet het probleem van de duur van deze rechten onopgelost noemen ²⁷¹.

c) Conclusie

411. Concluderend moeten we vaststellen dat op het punt van de bescherming van de morele rechten na het overlijden van de auteur het sovjetrecht het monistische pad verlaat en de weg van het dualisme betreedt: twee morele rechten worden onovererfbaar verklaard, de rechtsleer aanvaardt dat de morele rechten van de auteur na diens overlijden getransformeerd worden in een plicht tegenover de overleden auteur en bijgevolg een beperktere draagwijdte hebben dan de rechten van de oorspronkelijke auteur, maar ook dat deze rechten onbeperkt in de tijd gelden. Blijkbaar werd op deze wijze de eenheid van morele en vermogensrechten die tijdens het leven van de auteur wel geacht werd aanwezig te zijn, bij het overlijden van de auteur doorbroken. Dat zich hier een probleem van theoretische consistentie aftekende, werd door de sovjetrechtsgeleerden niet opgemerkt. Het weze overigens nogmaals benadrukt dat de hele discussie over

²⁶⁵ "Soglasenie mezhdu Pravitel'stvom SSSR i Pravitel'stvom Vengerskoi Narodnoi Respubliki o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav", 16 november 1977, *SP SSSR*, 1978, nr.3, item 22.

²⁶⁶ Art.2 Verdrag met Tsjechoslovakije (*supra*, noot 264) en art.2 al.1 Verdrag met Hongarije (*supra*, noot 265).

²⁶⁷ Art.2 al.2 Verdrag met Hongarije, *supra*, noot 265. Een vergelijkbare uitbreiding van het toepassingsgebied kwam niet voor in het bilaterale verdrag met Tsjechoslovakije.

²⁶⁸ GUERASSIMOV 31: "En URSS, les droits moraux des auteurs bénéficient d'une protection perpétuelle; le message des auteurs du passé est ainsi préservé pour les générations futures". Vgl. KAMYSHEV, V.G., *Prava avtorov literaturnykh proizvedenii*, M., 1972, 22.

²⁶⁹ *Supra*, nr.87.

²⁷⁰ GAVRILOV 1977, 34. DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 570 verwijst naar precies dezelfde bepaling om het eeuwigdurend karakter van het recht op een naam aan te tonen.

²⁷¹ BOGUSLAVSKII / GAVRILOV 26.

monisme versus dualisme die binnen het continentaal-Europese auteursrecht woedt, voor sovjetrechtsgeleerden volkomen onbekend was.

§ 3. Conclusie in verband met de verhouding auteursrecht - persoonlijkheidsrecht(en)

412. Samenvattend kunnen we zeggen dat het sovjetrecht geen algemeen persoonlijkheidsrecht kende, wel een aantal afzonderlijke, op zich zelf staande persoonlijkheidsrechten. Deze werden in twee groepen ingedeeld, afhankelijk van de vraag of ze al dan niet verbonden waren met enige vermogensrechten. Van de niet-vermogensrechten van de auteur werd aangenomen dat ze zeer nauw met de vermogensrechten van de auteur verbonden waren, zo nauw dat het zelfs moeilijk uit te maken was welke rechten tot de vermogensrechten, en welke tot de morele rechten van de auteur behoorden. Na het overlijden van de auteur evenwel bleek een duidelijk onderscheid en een afzonderlijke behandeling van beide categorieën auteursrechten wel mogelijk.

Ondanks een zeker gebrek aan consistentie in de auteursrechtstheorie was in elk geval het axiomatische uitgangspunt van sovjetwetgeving en -rechtsleer de enge, onverbreekbare band van de auteur en zijn werk ("das untrennbare Band zwischen dem Werk und seinem Schöpfer, dem Urheber" ²⁷²). De niet-vermogensrechten en - althans volgens de meerderheidsopvatting - de vermogensrechten waren onvervreemdbaar, en het auteursrecht kon enkel ontstaan bij de natuurlijke persoon die het werk dat de stempel van zijn persoonlijkheid droeg, tot stand bracht. Daar waar de wetgeving van het auteursprincipe afweek, werd ze unaniem door de rechtsleer bekritiseerd.

Afdeling 4. Conclusie van Hoofdstuk I

413. Dit Hoofdstuk stond in het teken van de verwondering over het gewone. De sovjetburger, die in een zee van juridische en feitelijke onbekwaamheden zwom (de onmogelijkheid om een individuele mening te vertolken, om op commerciële wijze auteurswerken te publiceren en verspreiden, om zich met andere burgers te verenigen in kunstverenigingen enz.) en mogelijks in de ideologische en economische partij- en staatscontrole verdronk, genoot zonder enige staatsinmenging, louter door de creatie van een werk dat het resultaat was van zijn scheppende activiteit, een subjectieve aanspraak op dat werk.

Zeker, deze aanspraak mocht niet misbruikt worden om de belangen van gemeenschap en staat te schaden, maar de theorie van het rechtsmisbruik werd in de praktijk zelden gehanteerd om de uitoefening van het auteursrecht door "ongehoorzamen" te beknotten. En het is ook waar dat deze aanspraak op een immaterieel goed in geen geval met een persoonlijk eigendomsrecht gelijk gesteld mocht worden, maar ook deze opvatting klinkt het merendeel der West-Europese rechtsgeleerden als muziek in de oren. Dat bovendien elk ideologisch criterium bij het ontstaan van het auteursrecht expliciet uit het sovjetauteursrecht geweerd werd, leek elke grond voor de afsplitsing van het socialistisch auteursrecht van de "bourgeois"-auteursrechtssystemen weg te nemen. Het auteursrecht leek in de USSR inderdaad dezelfde stimulerende functie voor de

²⁷²

GAVRILOV 1983, 783; LEVITSKY 1988, 292.

creatie en verspreiding van werken te vervullen welke het ook in Westerse landen heeft, en dit zonder aanzien des persoons en ongeacht het ideologische gehalte van het werk.

In elk geval kunnen we hieruit concluderen dat de sovjetwetgever en de sovjetrechtsgeleerden er niet in geslaagd zijn om op het formeel-juridische vlak een eigen socialistisch concept van auteursrecht uit te werken.

414. Precies deze conclusie moet ons echter tot waakzaamheid aanzetten. Wees het in Westerse ogen "gewone" van het sovjetauteursrecht niet precies op "het onbelangrijke" van het auteursrecht in het sovjetrechtssysteem ? Was het auteursrecht niet louter een pseudo-reddingsloep voor een drenkeling in het midden van de oceaan ?

Immers, vanaf het ogenblik dat de auteur besloot zijn werk te publiceren, kwam niet enkel het burgerrechtelijke, maar ook en zelfs in de eerste plaats het publiek- en administratiefrechtelijke kaderwerk in beweging. Had Lenin niet gezegd dat elke levenssfeer binnen het bereik van de politiek moest liggen ? Werden daarom het creëren en het ondernemen, ook in de culturele sector, niet tot publiek domein verklaard ?

415. De hele discussie of het sovjetauteursrecht een eigendomsrecht, dan wel een persoonlijkheidsrecht was, was in feite irrelevant, aangezien beide theorieën van een (economische, resp. politieke) staatsvrije, private ruimte voor de creërende sovjetburger uitgingen, en deze ruimte in de Sovjetunie beperkt was tot de enkele vierkante meters binnen de muren van een atelier of schrijfkamer. Het scheppingsproces zelf kon inderdaad niet door de Communistische Partij gecontroleerd worden (tenzij dit proces een aanzienlijke infrastructuur vereiste, zoals in de cinematografie). Het was daar dat de auteur zijn persoonlijkheid relatief vrij kon ontplooiën. Maar eens de auteur of kunstenaar met zijn werk naar buiten wilde treden, verliet hij het domein van het private en speelden de regels van het communistische spel.

Eén van de belangrijkste regels uit dit spel was de onderschikking van het individuele belang aan het gemeenschappelijke belang. Niet de persoonlijkheid van de sovjetauteur was relevant, wel zijn "gemeenschappelijkheid". Het is dan ook eerder in de specifieke visie op de afweging van belangen die aan het auteursrecht ten grondslag ligt, eerder dan in de formeel-juridische constructie, dat de eigenheid van het sovjetauteursrecht gesitueerd moet worden. Dit is het thema van het volgende Hoofdstuk.

HOOFDSTUK II. DE HARMONISCHE BELANGENVERZOENING EN HET AUTEURSRECHT

Afdeling 0. Inleiding

416. In het vorige Hoofdstuk zijn we tot de conclusie gekomen dat de eigenheid van het socialistische auteursrecht niet in de juridisch-technische constructie van dit rechtsinstituut gelegen lag. In dit Hoofdstuk onderzoeken we of de eigenheid dan wel gelegen is in de, in het auteursrecht tot uiting komende, onderliggende belangen van de verschillende betrokken partijen.

417. In de moderne auteurswetten van de landen met een markteconomie komen verschillende belangen van personen en instanties die betrokken zijn bij het creëren, produceren en commercialiseren van geesteswerken tot uiting.

Er is uiteraard in de eerste plaats de maker van het werk, de auteur, die uit zijn werk niet enkel een ideële voldoening wenst te puren maar doorgaans ook materiële voordelen uit het gebruik van zijn werk wil halen. Vervolgens hebben de deelnemers aan het culturele middenveld, d.i. de uitgeverijen, de filmproducenten en filmzalen, de theaters, de concertorganisatoren, de omroepen enz., er belang bij dat hun investeringen in productie en distributie van werken van de geest renderen. Ten derde heeft de eindgebruiker belang bij een zo groot en goedkoop mogelijke toegang tot het cultuurbezit.

Naast deze drie hoofdbelanghebbenden zijn er in een moderne auteurswet uiteraard nog andere personen of organisaties die een rechtstreeks belang hebben bij het auteursrecht, zoals de uitvoerende kunstenaars, de beheersvennootschappen voor het collectief beheer van auteurs- en naburige rechten, de fabrikanten van opnameapparaten en blanco-cassettes enz.¹

418. We beperken ons hier tot de bespreking van de belangen van de klassieke trichotomie auteur - exploitant - eindgebruiker, zoals deze interageren binnen het kader van de totalitaire staat met zijn administratieve bevelsconomie (afd.1). Het is ook in dat kader dat we een vierde belang ten tonele zullen voeren: het publiek belang, of het belang van de gemeenschap als geheel (afd.2).

Afdeling 1. De trichotomie auteur, exploitant en eindgebruiker

§ 0. Inleiding

419. In deze afdeling onderzoeken we de belangen van de drie hoofdspelers in het auteursrechtelijk spel. Eerst doen we dit op een min of meer statische wijze, d.w.z. elk belang afzonderlijk bekeken (§ 1). Vervolgens wordt op een meer dynamische wijze de interactie tussen deze belangen bestudeerd (§ 2). Uiteraard wordt dit onderscheid tussen een statische en dynamische kijk op de betrokken belangen louter om redenen van duidelijkheid gehanteerd, nu het evident is dat het individuele belang van elk der betrokken partijen enkel in relatie tot de andere belangen zijn volle betekenis krijgt.

¹ Over de waaier aan belangen die bij het auteursrecht in het geding zijn en hun verschillende waardering in plaats (copyright-landen versus auteursrecht-landen) en tijd (van het unieke belang van de auteur naar een veelheid van belangen), zie STROWEL 245-291.

§ 1. De spelers van het spel

1.1. De auteur

420. In Titel II van dit Deel is duidelijk tot uiting gekomen dat de individuele burger wegens de nationalisering van de productiemiddelen in grote mate rechtsonbekwaam was op het gebied van privé-ondernemerschap. Weliswaar werd in een Regeringsbesluit van 3 mei 1976 voor het eerst het uitgangspunt van de vrijheid van ondernemerschap aanvaard, maar dan enkel voor individuele arbeidsactiviteiten, d.i. zonder indienstneming van personeel, en voor zover de activiteit niet voorkwam in een lijst van verboden activiteiten. Uitgerekend op het gebied van de cultuurverspreiding holde deze lijst het vrijheidsprincipe volledig uit ².

421. Deze tot quasi-nihil gereduceerde ondernemingsvrijheid van de sovjetburger weer- spiegelde zich ook in het auteursrecht. Aan de auteur werd immers het recht verleend om zijn werk te publiceren, reproduceren en verspreiden *op alle door de wet toegelaten wijzen* ³. De publicatie, reproductie en distributie van auteurswerken op een commerciële basis en/of met gebruikmaking van bepaalde apparatuur (kopieermachines, drukpersen, radiouitzendapparatuur enz.), door de auteur zelf of met zijn toestemming door andere privé-personen, behoorden niet tot de "door de wet toegelaten wijzen van publicatie, reproductie en verspreiding" ⁴. Wanneer de auteur op wettige wijze tot de commerciële exploitatie van zijn werk wilde overgaan, restte hem enkel de mogelijkheid om met "de geschikte organisatie" een auteursovereenkomst te sluiten ⁵. M.a.w. het recht van de auteur op publicatie, reproductie en verspreiding kwam in feite neer op het recht om aan de bevoegde staatsonderneming de toestemming te verlenen om tot de genoemde handelingen over te gaan; het hield niet het recht in van de auteur om zelf deze handelingen te verrichten.

422. Niet alleen was de sovjetauteur op het gebied van het ondernemerschap in grote mate rechtsonbekwaam, hij was bovendien op het politieke vlak volledig gebonden door de eschatologie van het millenaristische marxisme-leninisme, zoals geformuleerd en geïnterpreteerd door de CP. De vrijheid van het woord en de vrijheid van artistieke schepping werden door hun doelgebonden karakter getransformeerd tot een plicht, een

² Zie gedetailleerd hierover, *supra*, nr.260 e.v.

³ Art.98 Beginselen 1961 en art.479 al.1 B.W. 1964. CORBET 1963, 856 vroeg zich hierbij af of er dan "vormen van reproductie of uitvoering bestaan, die door de wet verboden zijn ?" In de Sovjetunie was dit inderdaad het geval, *supra*, nr.263 e.v.

⁴ De niet-commerciële *samizdat* als economische activiteit viel o.i. wel onder de drie genoemde rechten van de auteur, ook al werd dit door de sovjetrechtsleer om evidente redenen (het fenomeen van de *samizdat* was in de dissidentenbeweging ontstaan en werd daarom in alle talen doodgezwegen) niet toegegeven. De vervolging van de schrijvers en verspreiders van de *samizdat* gebeurde op basis van de inhoud van deze geschriften: *supra*, nr.263 e.v.

⁵ Art.503 al.1 B.W. 1964. Zie bv. KNAP 101-102; LOEBER 1985, 301-302 en 307 ("A Soviet author is denied alternative avenues for the exercise of his rights, since all publishing houses are socialist organizations pursuing uniform publishing policies. An author's choice of publication outlets is narrowed further because publishing houses in the Soviet Union are specialized, and refrain from publishing works not in line with their 'profile' ").

taak, een verantwoordelijkheid welke de auteur ten aanzien van de maatschappij had ⁶. De vrijheid van meningsuiting en de kunstvrijheid waren naar hun aard geen afweer-rechten. De socialistische staat had geen onthoudingsplicht, maar zag voor zichzelf een belangrijke cultureel-opvoedkundige rol weggelegd om de kunst in ruime zin naar het communistische einddoel te richten.

423. Een uitgebreid partij- en staatsapparaat met vertakkingen tot in het hart van de gebruiksorganisaties zorgde ervoor dat de richtingwijzers allemaal naar het zelfde punt wezen, en de verspreide werken in overeenstemming waren met "de innerlijke noodzaak van de objectieve werkelijkheid" ⁷. De scheppingsvrijheid kon immers niet buiten de politiek blijven staan: kunst had de opvoeding van de nieuwe communistische mens als taak ⁸. Van enige culturele autonomie van het individu kon dan ook geen sprake zijn ⁹.

424. Van deze politieke onmondigheid was - in tegenstelling tot de economische rechtsonbekwaamheid van de sovjetburger - geen rechtstreeks spoor terug te vinden in het auteursrecht. De grondwettelijke garantie van de auteursrechten bevatte geen ideologisch voorbehoud ¹⁰, en de auteurswetgeving zelf sloot een axiologisch beschermingscriterium expliciet uit ¹¹, en liet het auteursrecht ontstaan door de loutere creatie van een (zelfs niet-systeembevestigend) werk, d.i. zonder de verplichting van de vervulling van enige formaliteit en bijgevolg zonder mogelijkheid tot staatsinterventie *ab ovo* ¹².

425. In de rechtsleer werd wel erkend dat de scheppingsvrijheid, zoals deze in de marxistisch-leninistische ideologie aan het beginsel van de *partiïnost'* gekoppeld werd ¹³, aan het sovjetauteursrecht ten grondslag lag ¹⁴, maar dit basisprincipe was zelf niet in het objectief auteursrecht terug te vinden.

426. Het artistieke creëren is in elk geval en in elk politiek systeem vrij tot op het ogenblik dat de auteur oordeelt dat zijn werk klaar is om aan het publiek prijs te geven, het creatieproces zelf kan immers niet gereguleerd worden ¹⁵. Het publicatierecht is dan ook één van de fundamenteelste en persoonlijkste rechten. De beknotting van dit publicatierecht zou een indicatie zijn voor de politieke onmondigheid van de auteur. En

⁶ SEREBROVSKII 28.

⁷ RASSUDOVSKII 1986, 99.

⁸ KRASAVCHIKOV, II, 432.

⁹ Gedetailleerd hierover, *supra*, nr.218 e.v.

¹⁰ *Supra*, nr.232.

¹¹ *Supra*, nr.298 e.v.

¹² SAVEL'EVA 1986, 12.

¹³ *Supra*, nr.220 e.v.

¹⁴ *Supra*, nr.230.

¹⁵ IOFFE 1988a, 325.

dat is nu precies wat zich in de Sovjetunie voordeed: het publicatierecht van de auteur werd gereduceerd tot het recht om een auteurscontract met een (en omwille van de doorgedreven specialisering in de meeste culturele sectoren: de) bevoegde staatsonderneming te sluiten ¹⁶.

427. De ultieme beperking op het zo fundamentele recht van publicatie was evenwel de mogelijkheid tot nationalisering van afzonderlijke exploitatierechten op een werk ¹⁷, ook indien dit nog niet gepubliceerd was. De staat kreeg hierdoor de juridische mogelijkheid om het creatieproces zelf af te breken, zelf te beslissen wanneer een werk voor publicatie vatbaar was. Op deze wijze kon de staat werken waarvan de massale verspreiding zeer wenselijk geacht werd, tegen de wens van de auteur in publiceren ¹⁸. De sovjetstaat maakte evenwel in de laatste decennia van zijn bestaan geen gebruik meer van deze juridische mogelijkheid ¹⁹.

1.2. De exploitant

428. De exploitanten van cultuurproducten werden, zoals alle andere ondernemingen in de Sovjetunie, door de staat opgericht ²⁰. De staat bleef eigenaar van deze cultuurondernemingen, "plande" hun activiteiten en kon ook in het dagdagelijks economische en artistieke beleid van de ondernemingen interveniëren. Er was dan ook geen sprake van een autonoom functionerend veld van kunstbemiddelaars.

429. In ruil voor deze afhankelijkheid werden de staatsondernemingen wel in een economische luxepositie geplaatst. De economische en politieke ordening bevrijdde hen immers van elke mogelijke concurrentie.

Vooreerst was er geen concurrentie van andere staatsondernemingen, aangezien de staat er bij de oprichting van staatsondernemingen zorg voor droeg het statutair doel van deze ondernemingen zeer beperkend te omschrijven om zoveel mogelijk overlappen te voorkomen. Het ideaal van de planning van de sovjet economie was één uitgeverij voor studieboeken, één voor kinderboeken, één voor juridische literatuur, één voor natuurwetenschappelijke boeken enz. . Er moet wel toegegeven worden dat dit ideaal niet volledig gerealiseerd werd, en er met name op het gebied van de bellettrie en de theaters (waar de specialisering uiteraard binnen een bepaalde regio of stad gesitueerd werd) een beperkte keuze bleef bestaan.

Naast de doorgedreven specialisatie binnen de planeconomie werd de monopoliepositie van de staatsondernemingen ook gevrijwaard door de nagenoeg volkomen rechtsonbekwaamheid van privé-personen op ondernemingsvlak, als logisch gevolg van de nationa-

¹⁶ *Supra*, nr.421.

¹⁷ Art.106 Beginselen 1961; art.501 B.W. 1964.

¹⁸ *Supra*, nr.307 e.v.

¹⁹ GAVRILOV, E.P., "Some Aspects of Soviet Copyright Law", *Nordiskt Immateriellt Rättsskydd*, 1976, 28.

²⁰ Over de ondernemingen in "maatschappelijke eigendom", zie *supra*, nr.266 e.v.

lisering van de productiemiddelen ²¹.

430. In hun artistiek beleid hoefden de cultuurondernemingen zich niet al te veel aan te trekken van de subjectieve belangen van de consument. De doelstelling van de uitgeverijen, filmstudio's, theaters enz. was immers niet de bevrediging van de behoeften van de *cultural consumers*, maar wel het uitdragen in de door hen geproduceerde werken van het objectieve belang dat in de geschiedenis zelf besloten lag, en geformuleerd werd door de *cultural engineers*. De consument moest opgevoed worden volgens de richtlijnen van de CP, en de staatsondernemingen hadden de taak om hem het nodige opvoedingsmateriaal op ruime schaal aan te bieden.

Vanuit economisch standpunt was de cultuuronderneming evenmin gebonden aan de vraag van de consumenten. Immers, niet de verkoop, maar de productie volgens de centrale planinstructies kreeg prioritaire aandacht.

431. De cultuurondernemingen moesten met de auteur iets meer rekening houden: door het behoud van het subjectief auteursrecht binnen de socialistische economische ordening bleef de toestemming van de auteur vereist voor de exploitatie van diens werken ²². De verhouding tussen auteur en exploitant moet dan ook geplaatst worden in het spanningsveld tussen, aan de ene kant, het auteursrecht dat de auteur een monopolie op een werk verleent, en, aan de andere kant, de administratieve bevelseconomie als systeem dat aan de gebruiksorganisatie een monopolie op de exploitatie van die werken verleent.

1.3. De eindgebruiker

432. Volgens de marxistisch-leninistische ideologie zou de eindgebruiker van cultuurproducten (de cultuurconsument) enkel geïnteresseerd zijn in het achterhalen van de *objectieve* waarheid over de werkelijkheid. Daartoe moest hij een zo ruim en ongehinderd mogelijke toegang verwerven tot het cultureel erfgoed van tsaristisch Rusland. De nationalisering en vervolgens openstelling voor het publiek van privé-musea en -kunstgalerijen onmiddellijk na de revolutie waren een duidelijke stap in die richting ²³.

Maar de assimilatie van de bourgeoiscultuur door de sovjetburger volstond uiteraard niet om van hem een communistisch mens te maken: hij moest opgevoed worden met kunstwerken die "een waarheidsgetrouwe, historisch-concrete uitbeelding waren van de werkelijkheid in haar revolutionaire ontwikkeling" ²⁴. Dit vergde dan ook een vlotte toegang tot de resultaten van de hedendaagse cultuurproductie, en hier was er zeker een conflict met de belangen van de auteur denkbaar.

433. In elk geval is de vraag die uitgaat van de eindgebruiker een gekanaliseerde,

²¹ *Supra*, nr.258 e.v.

²² In een aantal economisch en ideologisch zeer belangwekkende sectoren werden de staatsondernemingen meteen met het oorspronkelijk auteursrecht op de door hen geproduceerde werken begiftigd, *supra*, nr.78 e.v. en nr.365 e.v.

²³ *Supra*, nr.144.

²⁴ Over deze definitie van het "socialistisch realisme", *supra*, nr.156.

geüniformiseerde vraag; ze geeft hoegenaamd geen uiting aan de pluraliteit aan subjectieve strevingen van de eindgebruikers. In het post-Stalinistische tijdperk werden vanwege de overheid wel kleine toegevingen gedaan met betrekking tot de werken waartoe de eindgebruiker toegang kreeg, maar van het basisprincipe dat staat en Partij aan de eindgebruiker voorschreven wat "consumeerbaar", resp. "bedorven" was, werd niet afgeweken. Buiten het gedoogbeleid in specifieke sectoren (voornamelijk die van de lichte muziek) bleef de weg van alternatieve (d.i. niet officieel goedgekeurde) cultuurproducten naar de consument door harde repressiemaatregelen geblokkeerd ²⁵.

§ 2. Het spel in actie

2.0. Inleiding

434. Aan de grondslag van het gehele sovjetrecht lag het axioma van de harmonieuze belangenverzoening, als een logisch gevolg van het verdwijnen van de antagonistische klassentegenstellingen door de opheffing van de privé-eigendom op productiemiddelen ²⁶. Dit gold ook voor het sovjetauteursrecht: auteur, exploitant en eindgebruiker streefden volgens dit axioma allen eenzelfde doel na: de verwezenlijking van het communisme. Door *a priori* aan te nemen dat een sovjetkunstenaar niet voor zichzelf, maar voor de gemeenschap creëerde werd de mogelijkheid zelf van het bestaan van een belangenconflict ontkend.

435. Precies in dit *a priori* ging de contradictie die het hele sovjetsysteem kenmerkte, schuil: het beeld van de mens die niet voor zichzelf maar voor de gemeenschap werkte, zou slechts in de communistische samenleving gerealiseerd worden. En toch domineerde dit mensbeeld ook in het pre-communistische tijdperk van het ontwikkelde socialisme het recht, niet als een reflectie van de werkelijkheid, maar als een model voor de sovjetburger die via het recht opgevoed moest worden. Het communistische mensbeeld zou pas in de eindfase van de geschiedenis verwezenlijkt worden, en toch werd het reeds in de voorbereidende fase aan de sovjetburger opgelegd. Op deze wijze verborg de geproclameerde belangenharmonie de reële onderschikking van het belang van de auteur aan dat van de staat en zijn ondernemingen en de gemeenschap. De theorie die de harmonieuze verzoening van belangen tussen auteur, exploitant en gemeenschap als een reëel gegeven in de sovjetmaatschappij beschouwde, had geen enkele band met de werkelijkheid en was daarom een mythe ²⁷.

2.1. De verzoening van belangen van auteur en exploitant

2.1.1. Algemeen

436. Volgens de sovjetrechtsleer waren in de westerse auteurswetgeving de uitgever en de andere privé-ondernemingen de centrale figuren, niet de auteur. Zij konden

²⁵ *Supra*, nr.174.

²⁶ *Supra*, nr.274 e.v.

²⁷ *Supra*, nr.281 e.v.

immers de rechten van de auteur opkopen tegen een prijs die ze wegens hun feitelijke monopoliepositie zelf bepaalden. Slechts enkele westerse auteurs wisten zich aan de wurgende greep van de kapitalisten te onttrekken. "Alleen de onverschrokkenheid, onbaatzuchtigheid en standvastigheid van de progressieve krachten hebben toegelaten bressen te slaan in de eigenaardige juridische blokkade die de geestelijke schepping in de landen van het kapitalisme omringt" ²⁸.

437. Niet zo in de USSR. De door de CP geformuleerde doelstelling ("opbouw van het communisme") gold als richtlijn voor de activiteiten van zowel de auteur als de exploitant. De nationalisering van de productiemiddelen had de sovjetmaatschappij reeds een heel eind op de goede weg gezet, de kunstenaars *als klasse* waren bevrijd uit de uitbuiting van de kapitalistische ondernemingen. Maar nu moest de sovjetmens *als individu* nog tot het volle inzicht in de consequenties van de communistische revolutie gebracht worden, en hierin liep de opdracht van kunstenaar en exploitant parallel: gezamenlijk stonden ze in voor de creatie, publicatie en verspreiding van cultureel en ideologisch hoogstaande werken ter verrijking van de maatschappij en ter opvoeding van de sovjetmens tot een gedisciplineerde communist.

438. Het is niet moeilijk in te zien wat dit alles betekende voor de reële verhoudingen tussen auteur en gebruiksorganisatie. Op het ogenblik dat de auteur zijn werk wilde laten exploiteren, had hij de bemiddeling van de bevoegde staatsonderneming nodig. Op dat ogenblik bleek dat de auteur zijn publicatierecht slechts in zoverre kon uitoefenen als de inhoud van zijn werk een publicatie rechtvaardigde en toeliet. De beoordeling hiervan werd niet aan de auteur overgelaten, maar werd aan de socialistische gebruiksorganisaties toevertrouwd ²⁹, hierin bijgestaan door de censoren en de partijcellen die waakten over de niet-verspreiding van (ruim geïnterpreteerde) staatsgeheimen en de ideologische rechtlijnigheid van de geproduceerde werken.

Nu de cultuurondernemingen niet meer waren dan het doorgeefluik voor de ideeën van de communistische elite, stond de verhouding tussen onderneming en auteur in het teken van de selectie van "maatschappelijk nuttige werken" waarvan de reproductie en verspreiding door hogere overheids- en partijorganen wenselijk geacht werd. Om ongewenste deviaties te vermijden werden de exploitanten in staatseigendom als verplichte schakel tussen auteur en publiek geplaatst ³⁰. Waar de auteur theoretisch op basis van zijn auteursrecht in een sterke positie stond tegenover de staatsonderneming, zat deze laatste door haar artistieke selectiebevoegdheid en economische monopoliepositie in haar verhouding tot de auteur in een luxepositie.

439. Het is enkel door het aanvaarden van de mythe van de harmonieuze belangenverzoening dat de sovjetrechtsleer kon volhouden dat deze bemiddelende functie van de socialistische gebruiksorganisaties ook voor de auteur nuttig was: ze hielp de auteur namelijk bij zijn scheppende activiteit "vooruitziend te zijn met betrekking tot het maatschappelijk nut van de door hem gecreëerde werken" ³¹.

²⁸ IOFFE 1969, 8.

²⁹ LOEBER 1980, 23-24 en 26-27.

³⁰ LEVITSKY 1989, 210.

³¹ CHERTKOV 1977, 125.

440. We zullen nu nagaan hoe in het sovjetauteursrecht de belangenverzoening tussen auteur en exploitant vorm kreeg, eerst in het contractenrecht, vervolgens in het bepalen van de auteursvergoeding voor de exploitatie van zijn werk.

2.1.2. De auteursovereenkomst

2.1.2.1. Inhoud van de modelovereenkomsten

441. Tijdens de sovjetperiode waren de auteursovereenkomsten formeel burgerrechtelijke overeenkomsten tussen juridisch gelijke partijen. Hun wederzijdse rechten en plichten werden in het contract zelf bepaald, in overeenstemming met de wetgeving én de modelauteursovereenkomsten³². Van deze modelovereenkomsten mocht niet ten nadele van de auteur afgeweken worden³³. In onze bespreking beperken we ons tot de belangrijkste punten die in nagenoeg alle modelauteursovereenkomsten³⁴ voorkwamen, zij het soms volgens verschillende modaliteiten³⁵.

442. De basisplicht van de auteur bestond uit het creëren van een werk binnen de door de overeenkomst voorziene termijn en in overeenstemming met de clausules van de overeenkomst of de bijlagen bij die overeenkomst³⁶, en de overdracht van dat werk binnen de door de overeenkomst voorziene termijn³⁷, aan de andere contractspartij

³² De modelauteursovereenkomsten waren evenwel niet van toepassing op de licentieovereenkomsten.

³³ Art.101 al.3 Beginselen 1961 en art.506 al.2 B.W. 1964. VAKSBERG 1972, 75 opperde de idee dat ook de positie van de gebruiksorganisatie in vergelijking met de modelovereenkomsten, niet verslechterd mocht worden. Zo schrijft hij in verband met de scenario-overeenkomst: "... on ne peut pas davantage aggraver la situation du studio par rapport aux dispositions du contrat type: semblables dérogations aux conditions du contrat type seraient considérées comme une atteinte aux intérêts de l'Etat - puisque les studios sont des entreprises gouvernementales - et seraient de ce fait frappés de nullité." Deze opvatting vond weliswaar geen steun in de normatieve akten, maar toonde wel aan waar de werkelijke beperkingen op de rechten van de auteur gesitueerd moesten worden: niet in het auteursrecht, maar in het economisch systeem.

³⁴ Als voorbeelden noemen we hier de Modeluitgaveovereenkomst voor literaire werken (hierna MUO) (Prikaz Goskomizdata SSSR, 24 februari 1975, "Tipovoi izdatel'skoi dogovor na literaturnye proizvedeniia", *BNA SSSR*, 1975, nr.7, 34-37); de Modelopvoeringsovereenkomst voor de creatie van een dramatisch werk (hierna MOO) (Prikaz Ministerstva Kul'tury SSSR, 1 september 1976, "Tipovoi postanovochnoi dogovor na sozdanie dramaticheskogo proizvedeniia", *BNA SSSR*, 1977, nr.5, 42-45) en de Modelscenario-overeenkomst voor artistieke bioscoopfilms (hierna MSO) (Prikaz Goskino SSSR, 21 februari 1978, "Tipovoi stsenaryi dogovor dlia khudozhestvennykh kinofil'mov", *BNA SSSR*, 1978, nr.12, 37-40). Voor verwijzingen naar andere modelauteursovereenkomsten, zie *supra*, nr.56, noot 26.

³⁵ Volgens DOZORTSEV waren er veel ongerechtvaardigde verschillen tussen de modelauteursovereenkomsten. Hij stelde voor dat de Regering van de USSR een Besluit "over de modelauteursovereenkomsten" zou aannemen, met daarin een aantal regels die in elke modelovereenkomst zou moeten opgenomen worden: DOZORTSEV 1979, 199.

³⁶ Art.2 MUO; art.2 MSO; art.2 MOO.

³⁷ Art.508 al.1 B.W. 1964. Vgl. art.1 MOO; art.1 MSO.

voor een specifieke exploitatiewijze ³⁸ en voor een bepaalde termijn ³⁹. Vervolgens had de gebruiksorganisatie de plicht om binnen de door de overeenkomst voorziene termijn ⁴⁰ het werk goed te keuren of af te wijzen op gronden in de overeenkomst aangegeven, of de auteur te verzoeken correcties aan te brengen. Verliep deze termijn zonder reactie van de gebruiksorganisatie, werd het werk geacht goedgekeurd te zijn ⁴¹. Indien volgens de gebruiksorganisatie het werk herwerkt moest worden, was de auteur verplicht dit te doen ⁴². Na het aanbrengen van de correcties had de gebruiksorganisatie andermaal een (kortere) termijn om de verbeterde versie goed te keuren ⁴³. Door deze definitieve goedkeuring ontstond in hoofde van de gebruiksorganisatie een exploitatieplicht ⁴⁴: de gebruiksorganisatie moest het werk gebruiken, of beginnen te gebruiken binnen de door de overeenkomst voorziene termijn, die in elk geval niet meer mocht bedragen dan twee jaar na goedkeuring van het werk, of zelfs nog korter indien de modelovereenkomsten dit voorzagen ⁴⁵.

De gebruiksorganisatie was ook verplicht een auteursvergoeding te betalen, waarvan een deel als voorschot op het ogenblik van ondertekening van het contract betaald moest worden. Deze vergoeding moest - zoals we nog zullen bespreken ⁴⁶ - gesitueerd

³⁸ Zo staat in art.1 MUO dat de auteur het werk (creëert en) overdraagt aan de uitgeverij voor de uitgave en heruitgave ervan in een bepaalde taal.

³⁹ Art.1 MUO bepaalde bv. dat de auteur zijn uitgaverecht op het werk in een bepaalde taal voor drie jaar overdroeg - een bepaling die andermaal ten gunste maar niet ten nadele van de auteur gewijzigd kon worden. Een overeenkomst waarin een auteur zijn recht op de uitgave van zijn werk in de USSR voor een langere periode of zelfs voor de gehele duur van het auteursrecht aan een sovjetuitgeverij overdroeg, was bijgevolg ongeldig. Zie evenwel i.v.m. de overdracht van rechten aan een buitenlandse exploitant, *infra*, nr.454 en nr.537.

⁴⁰ In art.5 MUO bv. is deze termijn bepaald op 30 dagen na ontvangst van het manuscript te vermeerderen met 4 dagen per auteursblad (d.i. 16 gedrukte bladzijden).

⁴¹ Art.508 al.2 B.W. 1964; art.5 al.4 MUO.

⁴² Art.8 MUO; art.6 MOO; art.8 MSO.

⁴³ In art.5 MUO bv. is de termijn voor de goedkeuring van de verbeterde versie bepaald op 15 dagen te vermeerderen met 2 dagen per auteursblad.

⁴⁴ Deze verplichting bestond evenwel niet bij scenario-overeenkomsten of bij overeenkomsten voor de bestelling van werken van beeldende kunst (art.510 al.1 B.W. 1964). Bij niet-naleving van de exploitatieplicht kon de auteur de overeenkomst opzeggen met behoud van zijn recht op de volledige auteursvergoeding (art.21 MUO; art.11 MOO), tenzij het verzuim van de exploitant veroorzaakt werd door omstandigheden afhankelijk van de auteur, in welk geval de exploitant het deel van de vergoeding dat normaliter na (het begin van) het gebruik uitbetaald werd, voor zich mocht houden (art.512 B.W. 1964). Dergelijke bepaling had geen zin bij de uitgaveovereenkomsten krachtens dewelke de volledige vergoeding reeds bij de goedkeuring van het werk uitbetaald werd, maar wel bij de uitvoeringsovereenkomst, volgens hetwelk een gedeelte van de vergoeding afhankelijk was van de inkomstgelden.

⁴⁵ Art.510 B.W. 1964. Zo werd de termijn waarbinnen aan de exploitatieplicht voldaan moest worden op 1 jaar na goedkeuring van het werk bepaald voor de uitgave van manuscripten die maximaal 10 auteursbladen bedroegen (art.7 MUO) en voor de eerste opvoering van werken van dramatische kunst (art.7 MOO).

⁴⁶ *Infra*, nr.459 e.v.

zijn ergens tussen de voor die exploitatiewijze wettelijk vastgelegde minima en maxima⁴⁷.

Bij de exploitatie van het werk was de gebruiksorganisatie ook verplicht de persoonlijke rechten van de auteur na te leven. Dit betekende in concreto voor wat het paterniteitsrecht betrof dat de exploitant zonder toestemming van de auteur geen wijzigingen in de naamsaanduiding mocht aanbrengen⁴⁸, en dat de naam van de auteur in de publiciteit⁴⁹ of in de titels en aankondigingen van de film⁵⁰ vermeld moest worden. Met betrekking tot het onschendbaarheidsrecht werd meestal de tekst van art.480 al.1 B.W. 1964 herhaald⁵¹. De modelovereenkomsten bevatten bijgevolg zelf geen toestemming van de auteur tot enige wijziging in de naamsaanduiding of het werk zelf⁵².

Daarnaast waren er nog een aantal gebruiksspecifieke verplichtingen van de contractspartijen: de schrijver moest de drukproeven nalezen⁵³, de scenarist moest aan de verdere productie van de film deelnemen⁵⁴; uitgevers moesten gratis presentexemplaren aan de auteur verstrekken⁵⁵, theaters moesten de auteur op de hoogte stellen van de dag van de première⁵⁶ enz.

Vermelden we tenslotte nog dat het bestaan van de auteursovereenkomst met een geschrift bewezen moest worden⁵⁷, en dat de rechtsleer aanvaardde dat de overdracht van rechten op toekomstige werken uitgesloten was⁵⁸.

2.1.2.2. Auteursvriendelijk of auteursonvriendelijk ?

443. Het samenspel van wederzijdse rechten en plichten zoals zonet uiteengezet en door de wetgeving en de modelovereenkomsten nauwkeurig voorgeschreven, werd door SVERDLYK tot een aan het auteursrecht ten grondslag liggend principe verheven,

⁴⁷ Art.507 B.W. 1964.

⁴⁸ Art.9 MUO.

⁴⁹ Art.16 MOO.

⁵⁰ Art.16 MSO.

⁵¹ Art.9 MUO; art.11 MSO.

⁵² *Supra*, nr.381, noot 193.

⁵³ Art.10 MUO.

⁵⁴ Art.14 en 15 MSO.

⁵⁵ Art.23 MUO.

⁵⁶ Art.16 MOO.

⁵⁷ Art.46 en 505 B.W. 1964 (uitzondering: overeenkomst voor de publicatie van een werk in periodieke uitgaven en encyclopedische woordenboeken).

⁵⁸ DOZORTSEV 1984c, 12; SERDA 109.

het "principe van de organisatorische-scheppende samenwerking van de partijen tijdens de voorbereiding van een manuscript tot de uitgave en polygrafische reproductie, en de uitgave van werken van wetenschap, literatuur en kunst" ⁵⁹.

444. Van de bepalingen uit de modelauteursovereenkomsten kon enkel ten gunste van de auteur afgeweken worden, waardoor ze wel een minimum-, maar geen maximumbescherming boden ⁶⁰. Vanuit een theoretisch oogpunt had de sovjetauteurswetgeving op dit punt een duidelijk auteursvriendelijk karakter ⁶¹. VAKSBERG zag in de auteursvriendelijke regeling van de auteurscontracten de bevestiging van de fundamentele keuze van de sovjetwetgever voor een auteursrecht en tegen een uitgeversrecht ⁶². Impliciet werd hiermee evenwel toegegeven dat de auteur beschermd moest worden, m.a.w. dat zijn belangen toch niet altijd samenliepen met die van de gebruiksorganisaties en hij als zwakkere partij door de wetgever gesteund moest worden.

445. In zekere zin werd het auteursvriendelijk karakter van de regeling van de modelauteursovereenkomsten nog versterkt wanneer men deze tegen de achtergrond van enkele specifieke kenmerken van de planeconomie plaatste.

446. Nemen we bijvoorbeeld de regel dat de auteur in de auteursovereenkomst aan de gebruiksorganisatie de toestemming verleent om zijn werk te gebruiken op de in het contract bepaalde wijze ⁶³. Dit is o.i. de bevestiging in het sovjetrecht van de zgn. specificeringsplicht, d.i. enkel specifieke auteursbevoegdheden kunnen overgedragen worden ⁶⁴, alsook van de regel dat de rechten die niet expliciet overgedragen worden, in het patrimonium van de auteur blijven. Mogelijks kan hieruit zelfs een verbod tot overdracht van rechten die op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomst onbekend zijn, afgeleid worden, aangezien dergelijke rechten moeilijk te specificeren zijn, en een overdracht van rechten die ruimer is dan deze voorzien door de modelovereenkomsten, de positie van de auteur verslechtert en bijgevolg ongeldig is. Uit deze regel kan tenslotte ook afgeleid worden dat ook de in de auteursovereenkomst bepaalde auteursvergoeding "gespecificeerd" is, d.i. slechts betrekking heeft op één enkele exploitatiewijze van het werk. De betaling van één globaal forfait om zo alle rechten van de auteur te verwerven, was bijgevolg onmogelijk.

In werkelijkheid was in het sovjetsysteem de specificeringsplicht een verbod voor de staatsondernemingen om rechten te verwerven die buiten hun - door de hogere admini-

⁵⁹ SVERDLYK 18-22.

⁶⁰ DOZORTSEV, V., "Avtorskii dogovor i ego tipy", *Sots. Zak.*, 1984, nr.5, 23-24. De scenarist zou bijvoorbeeld in afwijking van de modelscenario-overeenkomst een exploitatieplicht voor de filmproducent kunnen bedingen, of de schrijver van een roman van meer dan 10 auteursbladen zou kunnen bedingen dat de exploitatieplicht van de uitgeverij binnen 1 i.p.v. 2 jaar na de goedkeuring van het werk vervuld moet worden.

⁶¹ DIETZ 1977, 114-115.

⁶² VAKSBERG 1969, 43.

⁶³ Art.503 al.3 B.W. 1964.

⁶⁴ We gebruiken hier de term "overdragen" in een niet-technische betekenis, d.i. los van de discussie tussen de voorstanders van de theorie van de afstand van rechten en die van de toestemmings-theorie (*supra*, nr.382 e.v. .

stratieve overheid opgelegde en eng omschreven - statutair doel vielen. Concreet betekende dit bv. dat een filmstudio onmogelijk de rechten op de uitgave van het tot roman omgewerkte scenario in de Sovjetunie kon verwerven, zoals omgekeerd een uitgeverij nooit de verfilmingrechten op een roman kon verwerven ⁶⁵. Een uitgaveovereenkomst gesloten met een organisatie die geen bevoegdheid tot het uitgeven van drukwerk gekregen had, was dan ook nietig ⁶⁶, zodat de auteur ook zijn recht op een vergoeding voor een werk dat door een dergelijke niet-bevoegde organisatie goedgekeurd werd, verloor. De auteur moest evenwel niet verifiëren of de uitgeverij waarmee hij een uitgevecontract sloot, effectief bevoegd was om precies dat type of genre van werk dat het voorwerp uitmaakte van het uitgavecontract, uit te geven ⁶⁷.

447. De *exploitatieplicht* voor de gebruiksorganisatie was een tegenhanger voor de rechtsonbekwaamheid van de burger om zelf zijn werk als een industrie (*promysel*) te publiceren, reproduceren en verspreiden ⁶⁸ en voor de beperkte keuzevrijheid van de auteur ten gevolge van de van overheidswege georganiseerde specialisatie van de gebruiksorganisaties.

448. Dit alles neemt niet weg dat de wettelijke regeling inzake auteurscontractenrecht, en vooral de modelovereenkomsten zelf, de positie van de auteur op een aantal belangrijke punten ook aanzienlijk inperkten.

449. Vooreerst kwam in de modelovereenkomsten duidelijk de ideologische opdracht van de gebruiksorganisatie naar boven. Zo had de uitgeverij bij een uitgaveovereenkomst het recht een manuscript te weigeren, indien het niet geschikt was voor uitgave volgens de inzichten die betrekking hadden op de waarde van het werk zelf ⁶⁹, of wegens de onthulling van staatsgeheimen in het werk ⁷⁰. De overeenkomst werd dan automatisch ontbonden.

450. De publicatie van een werk kon bovendien verhinderd worden doordat de bevoegde cultuuradministratie *het thematisch plan* van die onderneming op een

⁶⁵ "L'éditeur dont la fonction - déterminée par le règlement qui lui est applicable - est seulement d'éditer l'oeuvre (...) ne peut l'utiliser par un autre procédé: radiodiffusion, télévision, cinéma etc. Toutes ces prérogatives sont intégralement conservées par l'auteur qui a conclu le contrat d'édition, étant observé que si celui-ci contenait des stipulations différentes, elles seraient considérées comme dépourvues de force juridique par les tribunaux." (VAKSBERG 1969, 17). Deze rechtstoestand gold *mutatis mutandis* eveneens in de verhouding tussen de werknemer-auteur en zijn werkgever. Zo kon een speelgoedfabrikant wel de modellen van zijn werknemer-ontwerper gebruiken voor de vervaardiging van speelgoed, maar de ontwerper behield het recht om een overeenkomst te sluiten met een uitgever voor de publicatie van een album met zijn modellen (GRINGOL'TS, I.A. in FLEISHITS / IOFFE 714).

⁶⁶ Opperste Gerechtshof RSFSR, 30 maart 1983, *BVS RSFSR*, 1983, nr.10, 12; DOZORTSEV, V., "Avtorskii dogovor i ego tipy", *Sots. Zak.*, 1984, nr.5, 24; GAVRILOV 1987, 235-236.

⁶⁷ "Ainsi, ne peut être considéré comme nul un contrat conclu avec un éditeur et portant sur l'édition d'un ouvrage de chimie si l'éditeur en question est chargé d'éditer des ouvrages se rapportant à la physique." GAVRILOV 1987, 236.

⁶⁸ SAVEL'EVA 1986, 125. Over deze rechtsonbekwaamheid van de auteur, zie *supra*, nr.263 e.v. .

⁶⁹ Art.6 MUO. In art.7 MSO heet dit "de ongeschiktheid op basis van idee-artistieke motieven".

⁷⁰ Art.19 MUO.

dergelijke manier wijzigde dat de publicatie van dat werk niet meer binnen de planopdracht van die gebruiksorganisatie viel. Indien dit gebeurde voordat deze gebruiksorganisatie het werk goedgekeurd had, kon ze het werk nog weigeren, maar bleef desalniettemin een groot deel van de auteursvergoeding verschuldigd ⁷¹. Gebeurde deze administratieve interventie nadat het werk goedgekeurd was, moest de gebruiksorganisatie de overeengekomen vergoeding voor de auteur volledig betalen ⁷². Het was niet duidelijk wat dit in een dergelijk geval impliceerde voor de exploitatieplicht van de gebruiksorganisatie, die immers ontstond op het ogenblik van de goedkeuring van het werk.

451. Niet alleen *of* een werk gepubliceerd zou worden, maar ook *in welke versie* een werk het publiek zou bereiken, werd door de gebruiksorganisatie bepaald, niet op basis van een eigen beleid, maar op grond van administratieve instructies ⁷³ en interventies van de partijorganen ⁷⁴.

Het was m.a.w. de exploitant die bepaalde wanneer een werk klaar was voor publicatie. Hij gaf hiertoe aan de auteur de suggestie om bepaalde correcties aan het werk aan te brengen. Weigerde de auteur, dan had de gebruiksorganisatie het recht het contract op te zeggen en het voorschot op het honorarium dat reeds uitbetaald werd, terug te vorderen ⁷⁵. Het mocht dan al de plicht van de auteur zijn om zijn werk op de wijze waarop hij het uitgedacht en gecreëerd had, aan de maatschappij mee te delen, het was volgens CHERTKOV evenzeer zijn plicht de voor de maatschappij noodzakelijke 'voorbereiding' van het werk niet te verhinderen ^{76,77}.

452. De auteur mocht tijdens de gelding van de auteursovereenkomst niet zonder

⁷¹ Zie bv. art.7 c) en art.10 al.2 MSO.

⁷² Doordat bij de uitgave van een werk de auteursvergoeding reeds volledig betaald werd ten laatste op het ogenblik van de goedkeuring van het werk door de gebruiksorganisatie, en dus nog voor de eigenlijke productie, laat staan de verkoop, een aanvang genomen had, was de auteur niet afhankelijk van welke organisatorisch-technische redenen dan ook die de publicatie van het werk zouden kunnen verhinderen of vertragen: CHERTKOV, V.L., "Avtorskoe voznağrazhdenie", *SGiP*, 1985, nr.3, 91.

⁷³ Zie bv. Prikaz nr.479 Predsedatelja Goskomizdata "Ob utverzhdennii tipovogo položheniia o podgotovke tekstovyx originalov neperiodicheskikh izdaniĭ k vypusku", 9 november 1982, in VORONKOVA e.a. 205-228.

⁷⁴ *Supra*, nr.183 e.v.

⁷⁵ Art.511 B.W. 1964. Zie ook art.6 d) PPVS SSSR nr.9 "O praktike rassmotreniia sudami sporov, vytekaiushchikh iz avtorskogo prava", 19 december 1967, *BVS SSR*, 1968, nr.1, 13, gew. PPVS SSSR nr.3, 14 maart 1975, *BVS SSSR*, 1975, nr.2, 21.

⁷⁶ CHERTKOV 1977, 127.

⁷⁷ Dat zelfs zonder de toestemming van de auteur werken in een sterk gewijzigde, ingekorte of verminkte versie verschenen bleek uit een onderzoek uit de jaren tachtig waarin Russische vertalingen van Duitse belletrie die in de USSR gepubliceerd werden in de periode 1980-86, vergeleken werden met de originele, Duitse tekst. Uit dit onderzoek bleek dat inkortingen, tekstveranderingen en toevoegingen schering en inslag waren. Politieke en maatschappelijke opmerkingen, verwijzingen naar sexualiteit en vulgariteiten werden systematisch geschrapt, omfloerst weergegeven of gewoon verdraaid: GLADE, H. en MAYER, D., *Sowjetische Verstösse gegen das Welturheberrecht. Westdeutsche Belletristik in russischer Übersetzung 1980-1986*, in *Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien*, 1989/40, 40p.

geschreven akkoord van zijn medecontractant zijn werk aan een derde overdragen voor eenzelfde exploitatiewijze ⁷⁸ (behalve in de gevallen voorzien door de modelovereenkomsten ⁷⁹), of zelfs, indien zo door de modelovereenkomst voorzien werd, voor andere exploitatiewijzen.

Dat de auteur aan zijn medecontractant de "exclusiviteit" (een term die in de sovjet-commentaren uiteraard niet gebruikt werd ⁸⁰) van de overgedragen rechten moest garanderen, was zeker geen zware toegeving in die sectoren waar de planeconomie er effectief in geslaagd was de specialisatie van de ondernemingen tot in haar uiterste consequenties, d.i. één onderneming voor één exploitatiewijze voor één soort van werken, door te drijven. In theorie kon de auteur overigens wel de niet-exclusiviteit van de overgedragen rechten bedingen, maar dit had in elk geval enkel zin in die culturele deelsectoren waarin er meer dan één onderneming of instelling met eenzelfde statutair doel actief was (bv. uitgeverijen van literaire tijdschriften, theaters). Deze regeling kwam dus neer op een weerlegbaar vermoeden van exclusiviteit van de overgedragen rechten.

De modelovereenkomsten konden evenwel ook voorzien dat de auteur zich ertoe verbond ook andere rechten dan degene die het voorwerp uitmaakten van de overeenkomst, gedurende een bepaalde periode ⁸¹ niet aan een derde over te dragen. Dit was m.n. het geval bij de modelscenario-overeenkomst, die de scenarist verbood zijn werk voor gebruik in een theatervoorstelling aan een theater over te dragen ⁸². Dit betekende m.a.w. dat een auteur (scenarist) een recht dat hij niet aan de eerste gebruiksorganisatie (filmproducent) had overgedragen (het recht om het scenario op het toneel uit te voeren), en zelfs niet rechtsgeldig had kunnen overdragen aan deze eerste gebruiksorganisatie aangezien deze activiteit buiten haar statutair doel viel, en dat hij bijgevolg na het sluiten van de auteursovereenkomst met die eerste gebruiksorganisatie voor zichzelf behield, toch gedurende een bepaalde termijn niet aan een andere gebruiksorganisatie (een theater) kon overdragen. Hierdoor werd uiteraard het voordeel dat de specificeringsplicht in zich hield, weer grotendeels teniet gedaan. Deze bepaling werd in de rechtsleer dan ook terecht bekritiseerd ⁸³.

453. Tegenover deze plicht voor de auteur om de gebruiksorganisatie gedurende een zekere periode exclusiviteit te verzekeren, stond het recht van de gebruiksorganisatie om haar rechten en plichten aan een gelijkaardige gebruiksorganisatie over te dragen

⁷⁸ Zo mocht de toneelschrijver volgens art.12 MOO geen toestemming geven aan een ander theater van dezelfde stad om het werk waarop de overeenkomst betrekking had, openbaar op te voeren.

⁷⁹ Volgens art.4 MUO mocht de schrijver zijn manuscript niet aan andere uitgeverijen ter publicatie aanbieden, maar had hij wel het recht om, mits notificatie van zijn medecontractant-uitgever, zijn werk te publiceren in kranten, tijdschriften, almanakken en de "Roman-krant" in de USSR.

⁸⁰ *Supra*, nr.325 e.v.

⁸¹ Dit verbod mocht een periode van drie jaar na goedkeuring van het werk door de medecontractant niet overschrijden (art.509 B.W. 1964).

⁸² Art.5 MSO.

⁸³ SAVEL'EVA 1986, 120-121 wees erop dat theatervoorstellingen geen concurrentie zijn voor filmvertoningen en er bijgevolg geen enkele reden is om de scenarist te verbieden het scenario voor de film tegelijk over te dragen aan een theatergezelschap.

zonder toestemming, maar met notificatie van de auteur ⁸⁴. Deze mogelijkheid tot verdere overdracht had uiteraard enkel betekenis in die sectoren waarin meer dan één exploitant met eenzelfde, of minstens gedeeltelijk overlappend statutair doel voorhanden was. Andermaal kon de auteur in theorie in zijn overeenkomst met de exploitant zijn positie verbeteren door te bedingen dat een dergelijke overdracht verboden was.

454. Het belangrijkste economische nadeel dat voor de auteur in de modelovereenkomsten besloten lag, was evenwel de clausule waarbij de auteur alle gebruiksrechten op zijn werk voor eender welk land buiten de USSR en voor geheel de duur van het auteursrecht op dat werk overdroeg aan de eerste gebruiksorganisatie ⁸⁵. Deze zeer verregaande clausule doorkruiste twee belangrijke beschermingsmechanismen uit het auteurscontractenrecht: de specificeringsplicht (en meteen ook het beperkt omschreven statutair doel van de eerste gebruiksorganisatie waarmee de auteur een auteurscontract sloot) en de beperkte duur van de auteursovereenkomst. De eerste gebruiksorganisatie verkreeg immers alle gebruiksrechten, dus ook de rechten op exploitatiewijzen die buiten haar statutair doel vielen; én ze kon deze rechten aan een buitenlandse exploitant overdragen, zelfs lang nadat de termijn verlopen was binnen dewelke ze zelf in het binnenland het recht op de binnen haar statutair doel vallende exploitatiewijze mocht uitoefenen. We komen op deze clausule in het volgende Hoofdstuk nog uitgebreid terug. Vermelden we hier enkel dat andermaal de auteur in theorie de mogelijkheid had in zijn auteursovereenkomst zijn positie te verbeteren in vergelijking met de modelovereenkomst, door bv. deze overdracht voor buitenlands gebruik te beperken in omvang, in de tijd, of gewoonweg te schrappen.

455. Telkens we over de mogelijkheid gesproken hebben dat in de auteursovereenkomst clausules opgenomen konden worden die de positie van de auteur konden verbeteren in vergelijking met de modelovereenkomsten, hebben we louter op een theoretische mogelijkheid willen wijzen. In de sovjetwerkelijkheid was de auteur nu eenmaal niet in de positie om gunstiger voorwaarden te bedingen: niet alleen stond hij, zoals zijn westerse collega's, als individu in een economisch zwakkere positie dan zijn medecontractant. Hij werd ook geconfronteerd met een staatsonderneming die binnen haar sector een monopoliepositie bekleedde. En zelfs daar waar een beperkte keuze voor handen was, bleef het een keuze tussen staatsondernemingen die alle onder eenzelfde eigenaar (de staat) en eenzelfde mentor (de CP) eenzelfde beleid voerden.

456. Dat de maatschappelijke machtsverhoudingen tussen de auteur en de gebruiksorganisaties in het nadeel van de eerstgenoemde uitvielen, werd ook door enkele sovjet-rechtsgeleerden toegegeven. Zo erkende KLYK dat er weinig rechterlijke uitspraken bestonden in geschillen wegens wanprestatie van de gebruiksorganisatie bij de uitvoering van een auteurscontract, niet omdat de gebruiksorganisaties steeds een respectvolle houding aannamen, maar wel omdat de auteurs in geen geval wensten de verhoudingen met de personeelsleden van de gebruiksorganisatie te bederven ⁸⁶. Dit

⁸⁴ Art.25 MUO. Vgl. evenwel art.17 MSO waarin een dergelijke overdracht afhankelijk gemaakt wordt van het schriftelijk akkoord van de auteur.

⁸⁵ Art.24 a) MUO.

⁸⁶ KLYK, N.L., "Nekotorye voprosy otvetstvennosti organizatsii po avtorskomu dogovoru", *VLU*, 1982, nr.5, 77. Vgl. IOFFE 1988a, 333 die opmerkte dat de auteur nagenoeg nooit een rechtsvordering tegen zijn medecontractant-uitgever instelde wegens inbreuk op de onschendbaarheid van zijn werk, ook al waren editoriale ingrepen met intentionele vervorming van het werk schering

was niet meer of niet minder dan een expliciete erkenning dat auteur en exploitant niet op gelijke voet stonden ⁸⁷, en bijgevolg dat de geproclameerde harmonieuze belangenverzoening op het niveau van de maatschappelijke klassen in elk geval op individueel vlak door een belangenhiërarchie verdrongen werd.

457. Sporadisch werd in de sovjetrechtsleer ook kritiek uitgeoefend op de inhoud van de modelauteurscontracten die te eenzijdig ten gunste van de gebruiksorganisaties opgesteld zouden zijn ⁸⁸. Zo vroeg CHERNYSHEVA zich af waarom de modelcontracten enkel de verplichtingen en de aansprakelijkheid van de auteur nader bepaalden, terwijl over de verplichtingen en aansprakelijkheid van de gebruiksorganisatie met geen woord gerept werd ⁸⁹ ? De opmerking klonk ongenueanceerd aangezien de modelcontracten aan de gebruiksorganisatie wel een aantal verplichtingen oplegden, maar het was wel juist dat enkel voor de niet-naleving van de exploitatieplicht de sanctie bepaald werd. Zo vermeldde de modelovereenkomsten geen enkele sanctie voor de schending van de morele rechten van de auteur ⁹⁰. ILLARIONOVA bekritiseerde de controlefunctie welke de gebruiksorganisaties verkregen doordat hun mogelijkheden om een werk af te wijzen zeer ruim waren, terwijl de belangen van de auteurs "tamelijk zwak" beschermd werden ⁹¹.

458. Het auteursvriendelijk karakter van vele bepalingen uit het sovjetauteurscontractenrecht moet derhalve op dubbele wijze gerelativeerd worden. Ten eerste kwamen er in dit onderdeel van het objectief auteursrecht ook heel wat voor de auteur ongunstige bepalingen voor. En ten tweede was de speelruimte voor auteurscontracten reeds louter *de facto* beperkt, aangezien voor de auteur de keuzemogelijkheid tussen verschillende bevoegde organisaties uiterst beperkt was ⁹²; hij kon zich enkel wenden tot een onderneming in staats- of maatschappelijke eigendom ⁹³, met een specifiek omschreven opdracht in het "plan". Het zijn uiteindelijk deze ondernemingen die bepalen of een werk gepubliceerd zal worden of niet, en zij worden in hun oordeel bijgestaan door

en inslag. Ook hij verklaarde dit verschijnsel door de vrees van de auteurs om nooit meer gepubliceerd te worden.

⁸⁷ Zie ook SERDA 105.

⁸⁸ LEVITSKY 1989, 225.

⁸⁹ CHERNYSHEVA, S.A., "Pravovaia reglamentatsiia avtorskikh dogovorov", in BOGUSLAVSKII e.a. 137-138 en 142-143. Vergelijk ook in verband met het opvoeringscontract: GLEBOVA, L.V., "Pravovye voprosy publichnogo ispolneniia muzykal'nykh proizvedenii", in BOGUSLAVSKII e.a. 146-148.

⁹⁰ Uitzondering hierop vormde art.15 MOO waarin de schending van het recht op onschendbaarheid van het werk door de gebruiksorganisatie, voor de auteur het recht deed ontstaan om de overeenkomst op te zeggen, het manuscript terug te vragen en de volledige verschuldigde auteursvergoeding te ontvangen.

⁹¹ ILLARIONOVA, T.I., "Sistema okhranit'nykh mer v sovetskom avtorskom prave", in BOGUSLAVSKII e.a. 178.

⁹² DIETZ 1977, 114. DOZORTSEV spreekt daarentegen, alsof er niets aan de hand is, over de vrijheid van de auteur om zelf een gebruiksorganisatie te kiezen: DOZORTSEV, V.A., "Avtorskii dogovor i ego tipy", *SGiP*, 1977, nr.2, 43.

⁹³ PLOMAN / HAMILTON 123, 125.

de staatsadministratie, inclusief de censuurorganen, en de immer aanwezige Communistische Partij.

2.1.3. De auteursvergoeding

459. De vergoeding welke de exploitant aan de auteur moest betalen, kon niet in volle vrijheid door de contractspartijen vastgesteld worden. De Raad van Ministers bepaalde immers in zeer gedetailleerde besluiten de tarieven voor auteursvergoedingen voor de verschillende exploitatiewijzen van een werk ⁹⁴, soms volgens een vaste berekening, vaker evenwel in de vorm van een minimum- en maximumforfait. Binnen deze vork behielden de contractspartijen hun vrijheid om de auteursvergoeding te bepalen ⁹⁵. Ook wanneer voor bepaalde exploitatiewijzen geen tarieven vastgesteld waren, speelde de contractsvrijheid van de partijen ⁹⁶, maar werden zoveel mogelijk de tarieven voor analoge werken en exploitatiemethodes toegepast.

460. In de Regeringsbesluiten werden de auteursvergoedingen op verschillende wijze bepaald naargelang van de exploitatievorm. Voor de uitgave van een werk werd een forfaitair minimum en maximum vastgelegd, dat varieerde afhankelijk van het genre en de omvang van het werk ⁹⁷. Ingeval van publieke uitvoering van een gepubliceerd werk (een exploitatievorm die aan een dwanglicentie onderworpen was ⁹⁸) werd de vergoeding uitgedrukt in een vast percentage - dus zonder minimum of maximum - van de inkomsten door de verkoop van inkomstkarten, andermaal gedifferentieerd naargelang van het genre van het werk en de duur van de uitvoering. Voor de bestelling van een werk en het recht van eerste uitvoering hiervan werden dan weer wel minima en maxima vastgelegd, en dit in de vorm van een forfait ⁹⁹.

461. Het is evident dat het wettelijk bepaald minimum voor een auteursvergoeding voor de auteur een belangrijke beschermingsmaatregel betekende.

462. Het is nochtans minstens even evident dat de auteur zich zo goed als nooit in een positie bevond waarin hij van de exploitant meer dan dat minimum kon krijgen. De feitelijke ongelijkheid tussen de contractspartijen - die aan de vooravond van de *perestroika* ook in de sovjetrechtsleer openlijk erkend werd ¹⁰⁰ - maakte van de auteursovereenkomsten toetredingsovereenkomsten: de auteur moest de tarieven aanvaarden

⁹⁴ Art.479 al.2 B.W. 1964.

⁹⁵ Art.507 B.W. 1964.

⁹⁶ Art.479 al.3 B.W. 1964.

⁹⁷ PSM RSFSR "O stavkakh avtorskogo voznagrazhdeniia za izdanie proizvedenii nauki, literatury i iskusstva", 22 april 1975, *SP RSFSR*, 1975, nr.9, item 54; 1979, nr.14, item 90; 1983, nr.11, item 64.

⁹⁸ Art.495 (1) B.W. 1964.

⁹⁹ PSM RSFSR "O stavkakh avtorskogo voznagrazhdeniia za publichnoe ispolnenie proizvedenii literatury i iskusstva", 22 april 1975, *SP RSFSR*, 1975, nr.8, item 49.

¹⁰⁰ CHERTKOV 1985, 89.

welke door de gebruiksorganisatie voorgesteld werden ¹⁰¹.

463. Het feit zelf dat er ook maxima voorzien werden, wijst er reeds op dat deze maatregel niet bedoeld was om de auteur in zijn positie van zwakke contractspartij te beschermen. In feite was dit maximum de gekwantificeerde toepassing op het auteursrecht van de theorie dat inkomen door arbeid verdiend moest worden. Door het opleggen van maxima aan de auteursvergoedingen moest de rechtsfiguur van het misbruik van recht niet meer ingezet worden in de strijd tegen niet door arbeid verdiende inkomsten van de auteurs ¹⁰².

464. Dezelfde gedachte kon men terugvinden in de regeling van de vergoeding ingeval van heruitgave van een werk. Het forfaitaire minimum en maximum voor de eerste uitgave van een werk werd per soort van werk vastgelegd op basis van de omvang van het werk en de voor elk genre afzonderlijk bepaalde "normale" oplage van de uitgave. Nu was precies de oplage één van de weinige beleidsinstrumenten dat door de uitgeverij op autonome wijze (zij het binnen de door de betrokken cultuuradministratie gealloceerde hoeveelheden papier en drukfaciliteiten) gehanteerd kon worden ¹⁰³. Ook de modeluitgaveovereenkomst kende de uitgeverij deze bevoegdheid toe ¹⁰⁴, ook al zou theoretisch (maar *enkel* theoretisch) de auteur deze bepaling in de auteursovereenkomst ten zijnen gunste kunnen laten herformuleren.

Wanneer een uitgeverij besliste de norm voor de normale oplage van dat werk (bv. 10.000 exemplaren) te overschrijden met bv. een gelijk aantal exemplaren (dus in ons voorbeeld nog eens 10.000 exemplaren), werd deze in het gewone spraakgebruik *eerste* uitgave, meteen als een eerste én tweede editie beschouwd. Voor de eerste editie kreeg de auteur een bedrag tussen het minimum en maximum zoals in de tabellen aangeduid. Voor het deel van de oplage dat als "tweede editie" gold, werd slechts een percentage (60 %) van het eerste bedrag uitbetaald, en zo verder volgens een degressieve schaal. M.a.w. hoe hoger de oplage, hoe relatief kleiner de auteursvergoeding. En dit terwijl bedrijfseconomisch bekeken de productiekosten voor de gebruiksorganisatie precies relatief dalen naarmate de oplage stijgt !

De achterliggende idee leek ook hier te zijn dat de auteur zich niet ongeoorloofd mocht verrijken, door zonder enige bijkomende inspanning toch steeds meer te verdienen ¹⁰⁵. Mogelijks speelde ook de wil tot ruime verspreiding van ideologisch belangrijk geachte werken een rol. Als men ervan uitgaat dat de uitgeverijen - al dan niet op aandringen van de partijsecretaris van de primaire partijorganisatie - de grootste oplage

¹⁰¹ VILEITA, A.P., "Obespechenie imushchestvennykh interesov avtora proizvedenii nauki, literatury i iskusstva", in *Rol' prava v dele povysheniia blagosostoianiia sovetskikh grazhdan v svete reshenii XXVII s"ezda KPSS*, Tartu, 1987, 124.

¹⁰² Enkel in excessieve gevallen van wanverhouding tussen de geleverde arbeid en de auteursvergoeding (bij gebreke van wettelijk vastgelegde tarieven) kon de eis van de auteur tot uitbetaling wegens "verrijking zonder oorzaak" door de rechtbank afgewezen worden: Opperste Gerechtshof USSR, 31 maart 1951, *Sudebnaia praktika*, 1951, nr.8, 35, Engelse vertaling in *SSD*, 1978, 389.

¹⁰³ *Supra*, nr.247.

¹⁰⁴ Art.11 MUO.

¹⁰⁵ FICSOR 93.

toekende aan die werken die voor de Partij absoluut topprioriteit waren ¹⁰⁶, én hier-voor een relatief dalende vergoeding aan de auteur betaald moest worden, sloeg de overheid meteen twee vliegen in één klap.

465. In een dergelijk systeem had de vraag op de markt, het succes van een werk geen enkele invloed op de auteursvergoeding ¹⁰⁷. De uiteindelijke verkoop van het werk was irrelevant voor de bepaling van de auteursvergoeding: enkel het genre ¹⁰⁸ en de omvang van het werk, en zijn oplage waren determinerende factoren. De auteursvergoeding mocht dan ook in geen geval afhankelijk gemaakt worden van de rendabiliteit van een uitgave ¹⁰⁹, ook al werd aan de vooravond van de *perestroika* wel een pleidooi in die zin gehoord ¹¹⁰. De planeconomie leidde er eveneens toe dat de door de exploitant te betalen auteursvergoeding door deze niet aan de consument werd doorverrekend, nu ook de prijzen van de eindproducten van overheidswege gefixeerd werden.

466. Het blijft hoe dan ook merkwaardig dat één van de essentieelste elementen in een auteursovereenkomst, de bepaling van een auteursvergoeding, grotendeels in handen gegeven wordt van de instantie die eigenaar is van één van de contracterende partijen.

467. De door de sovjetwetgever uitgewerkte regeling is dan ook niet in de eerste plaats bedoeld als een sociale maatregel ter bescherming van de belangen van de auteur, zoals DOZORTSEV nochtans voorhoudt ¹¹¹. Hoe zou men anders het maximumtarief, of de degressieve vergoeding bij opeenvolgende uitgaven kunnen verklaren ?

468. De regeling inzake de auteursvergoeding kan o.i. slechts ten volle begrepen worden tegen de achtergrond van de socialisering van de productiemiddelen enerzijds en de socialistische arbeidsethiek anderzijds.

469. Het quasi-monopolie van de socialistische gebruiksorganisaties bracht met zich mee dat "for the first time in modern society, the 'commodity' character of cultural products is relegated to the background. In a socialist society, 'show business' cannot take root, the show business that subordinates all creative works and all technical facilities to the sole objective of profit-making and in which the power and predominance of the business aspect has produced so many regrettable examples." ¹¹². In de socialistische maatschappij verkocht de auteur zijn werk niet, zoals ook een arbeider

¹⁰⁶ Het gaat hierbij om een kwestie van gradatie, aangezien uiteraard alle gepubliceerde werken politiek aanvaardbaar geacht werden.

¹⁰⁷ Enkel met betrekking tot de tarieven voor de openbare opvoering van werken in theaters was dit anders: naast een forfait werd de auteursvergoeding immers bepaald als een percentage van de inkomsten uit ticketverkoop, zodat minstens gedeeltelijk het succes van het werk een rol speelde bij de bepaling van de som die door de auteur ontvangen werd.

¹⁰⁸ Vele betwistingen tussen auteur en exploitant gingen precies over de vraag onder welk genre een bepaald werk te catalogeren was: GAVRILOV 1987, 231-232.

¹⁰⁹ DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 567; SERDA 110.

¹¹⁰ CHERTKOV 1985, 90.

¹¹¹ DOZORTSEV 1984a, 170.

¹¹² BENARD / BOYTHA 67.

zijn arbeidskracht niet verkocht ¹¹³.

De auteursvergoedingen waren dan ook geen uitdrukking van het succes van een bepaald werk als koopwaar op de markt ¹¹⁴ - en auteursrecht was dan ook geen eigendomsrecht ¹¹⁵ - maar deze vergoedingen werden beschouwd als de beloning die door de maatschappij via de staatsorganisaties aan de auteur gegeven werd voor "het tot maatschappelijke waarde geworden resultaat van zijn creativiteit" ¹¹⁶, d.i. voor zijn bijdrage aan de culturele groei van de socialistische maatschappij ¹¹⁷.

470. Ook de specifieke problemen in verband met de arbeidsethos, en uiteindelijk met het communistische mensbeeld in de overgangsfase naar het communisme konden een verklaring bieden voor het vergoedingstelsel. De sovjetarbeider, zoals ook de sovjetkunstenaar, zette zich nog niet vrijwillig, met volledige veronachtzaming van eigen, subjectieve belangen, met zijn arbeid of creatieve capaciteiten in voor de opbouw van het communisme. Daarom moest hij met materiële (en morele) stimuli hiertoe aangespoord worden ¹¹⁸. Nu werd de socialistische arbeidsethiek samengevat in het constitutionele principe: "Ieder werkt naar vermogen, ieder ontvangt naar prestatie" ¹¹⁹. Ter verwezenlijking hiervan kon "de omvang van de arbeid" enkel door de staat bepaald worden ¹²⁰, niet door burgers of privé-organisaties. De auteursvergoedingen

¹¹³ GRINGOL'TS 1969, 437.

¹¹⁴ "Das Autorenhonorar ist ein Entgelt, das nur dem Autor selbst oder seinen Erben gezahlt wird. Es ist keine Form der Teilhaberschaft des Urhebers an dem Gewinn aus der Verbreitung des Werkes." (GRINGOL'TS 1969, 437); "... an author's fees cannot depend on the sale of his work as a commodity" (BENARD / BOYTHA 51).

¹¹⁵ *Supra*, nr.320 e.v.

¹¹⁶ CHERTKOV 1985, 87.

¹¹⁷ "... when it comes to the author's monetary compensation under the socialist copyright concept, society's interests justify such a compensation, and not the author's interests in a rightful reward. Author's remuneration is more a reward for creating a work that contributes to the cultural growth of socialist society, than a financial compensation for his efforts." (PRINS 1991a, 162). Vgl. BENARD / BOYTHA 73: "[Het exclusieve recht van de auteur] provides *the formal basis of the author's pecuniary reward* - but the formal basis only, for the substantive basis is not the authorisation to utilise the work but the show of appreciation of the fact that the author has created a work of value for society and is therefore entitled to a share in the surplus value that has been produced."

¹¹⁸ Voor wat de *materiële* stimuli aangaat, was dit de uiting in het auteursrecht van het reeds onder Stalin aanvaarde principe van de "materiële geïnteresseerdheid" (*material'naia zainteresovannost'*), een principe vol ambivalentie: "according to the ideology, Soviet citizens would contribute to their society freely, enthusiastically, generously. In fact, they have to be motivated by the fear of sanctions and by small rewards, and the leaders know this. The elite itself is motivated by self-interest, and of course the leaders know that. But although this is clear to almost everyone, it cannot be admitted because this would be tantamount to admitting the uselessness of the system itself." (FELDBRUGGE, F.J.M., " 'Does Soviet Law Make Sense ?' Rationality and Functionality in Soviet Law: An Epilogue", in *Soviet Law after Stalin*, III, *Soviet Institutions and the Administration of Law*, BARRY, D.B. e.a. (ed.), Alphen aan den Rijn, Sijthoff en Noordhoff, 1979, 406.

¹¹⁹ Art.14 al.2 G.W. 1977.

¹²⁰ Art.14 al.2 G.W. 1977.

zijn dan, zoals het loon van een arbeider, in overeenstemming met de "omvang van de arbeid" en zijn afhankelijk van de kwaliteit en de kwantiteit van de geleverde arbeid, zoals beoordeeld door de socialistische gebruiksorganisatie op het ogenblik van het gebruik van het werk ¹²¹. De wetgever paste m.a.w. het principe van de socialistische verdeling toe, nl. een persoon heeft deel in het nationale inkomen volgens de hoeveelheid en de kwaliteit van zijn werk. Derhalve kunnen de auteursvergoedingen niet uitsluitend afhangen van de omvang van de verkoop van het werk als een koopwaar

¹²².

2.1.4. Conclusie

471. De regeling inzake auteurscontracten en auteursvergoedingen vertoonde ongetwijfeld een aantal auteursvriendelijke kentrekken. Geplaatst binnen het geheel van die respectievelijke regelingen, en ruimer, van de economische en politieke ordening verliezen ze evenwel veel van hun beschermend karakter. Dat hoeft ook niet te verwonderen. Volgens de marxistisch-leninistische ideologie hoefde er immers niemand beschermd te worden: de belangen van de auteur en de onderneming waren door de collectivisering van de productiemiddelen en de eruit voortvloeiende opheffing van de antagonismen tussen de sociale klassen wezenlijk met elkaar verzoend.

Aangezien zich tussen de individuele auteur en de individuele staatsonderneming in de maatschappij van het ontwikkeld socialisme toch nog conflicten konden voordoen, bleef ook in de sovjetoptiek een regeling van hun onderlinge verhoudingen noodzakelijk. Zo schreef GUERASSIMOV ¹²³, verwijzend naar het persoonlijk karakter van de auteursrechten, over de door de staat vastgelegde tarieven voor auteursvergoedingen en de verplichte modelovereenkomsten, dat "ces garanties sont encore en vigueur aujourd'hui, bien qu'actuellement toutes les organisations utilisatrices d'Union soviétique soient publiques. Elles ont été non seulement préservées, mais améliorées pour éviter de la part de ces organisations toute atteinte aux droits des auteurs qui serait due au manque de diligence de certains individus ou à la mauvaise organisation de leur travail."

Dat in deze "waarborgen" de belangen van de exploitant die een staatsonderneming was, op cruciale punten (uiteindelijk beslissingsrecht over de publicatie van een werk, de verwerving van de exploitatierechten voor het buitenland, het vaststellen van een maximum aan de auteursvergoedingen - voor zover de auteur al in staat zou zijn meer dan het minimum te bekomen) op de eerste plaats stond, werd door GUERASSIMOV verzwegen. Het was nochtans niet meer dan een reflectie in het recht van de reële machtsverhoudingen op het maatschappelijk terrein. De economisch-financiële en de artistieke afhankelijkheid van de auteur ten aanzien van de staatsonderneming was even "totaal", als de aanspraak van de staat en de Communistische Partij op het gehele maatschappelijke, economische en artistieke leven.

¹²¹ GRINGOL'TS 1969, 437; LOEBER 1985, 304-305. Auteurs werden wel betaald voor hun eindproduct, en niet, zoals de arbeiders, voor het arbeidsproces. Auteursrecht en arbeidsrecht regelden dan ook twee verschillende soorten van rechtsverhoudingen: *supra*, nr.315 e.v.

¹²² BENARD / BOYTHA 49-51; FICSOR 49-51.

¹²³ GUERASSIMOV 24.

2.2. De verzoening van belangen van auteur en eindgebruiker

2.2.1. Algemeen

472. Daar waar een specifieke regeling voor de auteurscontracten een relatief nieuw fenomeen is in het auteursrecht van de meeste landen ¹²⁴, behoort de tegenstelling tussen de belangen van de auteur en die van het publiek van bij het ontstaan van het auteursrecht tot één van de basisproblemen van deze rechtstak ¹²⁵.

473. Volgens de sovjetrechtsleer was de verzoening van de belangen van individu en maatschappij één van de basisprincipes van het socialistische auteursrecht. Deze harmonie kwam in de Grondwet van 1977 tot uiting doordat de rechten van de auteur ¹²⁶ en het recht van de burgers op het genot van de verworvenheden van de cultuur ¹²⁷ op gelijke hoogte geplaatst werden.

474. Juridisch-technisch werd de verhouding tussen de belangen van de auteur en de belangen van het publiek op dezelfde wijze geregeld als in de westerse auteursrechtstelsels: aan de auteur werd een subjectief recht op een immaterieel goed toegekend, maar deze door het objectief recht gevaloriseerde aanspraak werd door een aantal uitzonderingen en beperkingen in overeenstemming gebracht met de legitieme eis van de wetenschapper, journalist of consument om onder bepaalde voorwaarden op ongehinderde wijze toegang te krijgen tot de auteurswerken.

We gaan in dit onderdeel kort na op welke wijze in het sovjetauteursrecht de belangen van het publiek (het geheel van eindgebruikers) gevrijwaard werden, zowel op het niveau van de principes als op het niveau van de uitzonderingen.

2.2.2. Op het niveau van de principes

475. Het sovjetauteursrecht beschermde enkel de vorm van een werk, niet de inhoud. Enkel werken "in een objectieve vorm" genoten auteursrechtelijke bescherming, zelfs indien het om een vluchtige vorm ging ¹²⁸. Louter ideeën, zo aanvaardde ook de rechtsleer ¹²⁹, werden niet beschermd en konden vrij overgenomen, gereproduceerd

¹²⁴ Niet evenwel van Rusland dat met zijn Auteurswet van 1911 een ware voortrekkersrol vervulde in de regelgeving inzake auteurscontracten, zie *supra*, nr.26.

¹²⁵ DIETZ 1976, 161.

¹²⁶ Art.47 al.2 G.W. 1977.

¹²⁷ Art.46 al.1 G.W. 1977.

¹²⁸ Art.96 al.2 Beginselen 1961; art.475 al.2 B.W. 1964.

¹²⁹ Zie bv. CHERNYSHEVA 1979, 76; SAVEL'EVA 1986, 25. GAVRILOV meende deze regel te kunnen afleiden uit art.103 punt 1 Beginselen 1961 en art.492 punt 1 B.W. 1964 dat stelde dat het gebruik van andermans werk voor de creatie van een nieuw, creatief zelfstandig werk volledig vrij was (met bepaalde uitzonderingen). We hebben onze kritiek op deze interpretatie reeds geformuleerd in nr.91, noot 159. Een ander vrij gebruik, nl. het opnemen van informatie over gepubliceerde auteurswerken in de massamedia (art.103 punt 3 Beginselen 1961; art.492 punt 3

en verspreid worden. Het auteursrecht mocht immers geen hindernis vormen voor de creativiteit van andere personen, anders zou het gebruikt worden in tegenspraak met zijn bestemming in de socialistische maatschappij ¹³⁰.

476. De auteur kon dus onmogelijk een juridisch monopolie op ideeën verwerven, maar het behoorde wel tot de essentie van het politieke systeem dat de staat en de Communistische Partij wel een monopolie hadden, of minstens poogden uit te oefenen, op de ideeën die in de maatschappij leefden. De CPSU oordeelde in laatste instantie over de correctheid van opvattingen, meningen, visies. Ideeën konden dus enkel vrij circuleren in de mate dat ze politiek aanvaardbaar waren: dissidente opinies werden actief vervolgd ¹³¹.

477. Werken in een vorm gegoten die niet het resultaat was van een scheppende activiteit, maar van louter technische of organisatorische arbeid, werden niet auteursrechtelijk beschermd ¹³² en konden bijgevolg eveneens vrij door derden overgenomen, gereproduceerd en verspreid worden ¹³³.

478. Ook het tijdelijk karakter behoort tot de essentiële kenmerken van het auteursrecht. Hierin was de welwillendheid van de sovjetwetgever ten aanzien van de gemeenschap tamelijk groot nu het subjectief recht van de auteur reeds 25 jaar na het

B.W. 1964), kan o.i. wel als bevestiging gezien worden van het principe dat ideeën, informatie niet door de auteur gemonopoliseerd kan worden. Deze beide gevallen van vrij gebruik werden volgens DOZORTSEV in de wet opgenomen om verkeerde eisen van auteurs te voorkomen, ook al zouden ze strikt genomen gewoon weggelaten kunnen worden zonder de rechtstoestand te veranderen (DOZORTSEV 1980, 137).

¹³⁰ Art.5 Beginselen 1961. Zie SAVEL'EVA 1986, 98-99.

¹³¹ *Supra*, Deel I, Titel II, Hoofdstuk I, Afdeling 1 (historisch overzicht) en nr.212 e.v. (preventieve en repressieve beperkingen aan de vrijheid van het woord en de persvrijheid).

¹³² *Supra*, nr.347.

¹³³ Dit gold zelfs indien op het resultaat van de technische schepping het uitvindersrecht van toepassing was. Het Sovjetrecht kende inderdaad aan sovjetuitvinders een "uitvinderscertificaat" toe. Volgens deze rechtstechniek verkreeg de uitvinder enkel een recht op een vergoeding en op andere voordelen, in ruil voor de overdracht van de uitvinding aan de staat, die instond voor de zo ruim mogelijke verspreiding van de nieuwe technische kennis over al haar (staats)ondernemingen. Het sovjetrecht kende ook wel een octrooi als een exclusief recht op de uitvinding, maar deze werden enkel aan buitenlanders toegekend, zo goed als nooit aan sovjetburgers of -ondernemingen. Meer over deze twee beschermingsvormen voor uitvindingen onder het sovjetrecht bij, o.a., ARMSTRONG, G.M., "Legal restraints on innovation in the USSR", *Rev. Soc. Law*, 1983, 243-259; ARTEMIEV, E., "La nouvelle législation soviétique sur l'activité inventive", *La propriété industrielle*, 1974, 328-333; BALZ, M., *Eigentumsordnung und Technologiepolitik*, Tübingen, J.C.B. Mohr, 1980; BOGUSLAVSKII, M.M., "The New Soviet Statute of Discoveries, Inventions and Innovative Proposals", *IIC*, 1975, 121-134; DIETZ, A., "Übergang zum ausschliesslichen Patentrecht in den sozialistischen Ländern ?", *GRUR Int.*, 1971, 311-321; DIETZ, A., "Die Patentgesetzgebung der osteuropäischen Länder. Erster Teil. Grundlagen der Patentgesetzgebung in der Sowjetunion", *GRUR Int.*, 1976, 139-146; MALFLIET, K., "Juridische ondersteuning van technologische vooruitgang in de Sovjetunie: octrooibescherming en uitvinderscertificaat", in *De sociaal-economische rol van intellectuele rechten*, VAN HOECKE, M. (ed.), Brussel, E.Story-Scientia, 1991, 73-87.

overlijden van de auteur uitdoofde ¹³⁴, d.i. het minimum dat onder de UAC vereist was ¹³⁵, en 25 jaar minder dan wat onder de Berner Conventie vereist was ¹³⁶, in de meeste Westerse landen op dat ogenblik gebruikelijk was, en tijdens het tsarenrijk in Rusland zelf vanaf 1857 tot 1917 gold ¹³⁷.

Na verloop van deze termijn viel het werk in het publiek domein (*obshchestvennoe dostoianie*), wat betekende dat het vanaf dat ogenblik volledig vrij gereproduceerd en verspreid mocht worden ¹³⁸, maar met respect voor het eeuwigdurende recht van onschendbaarheid, het recht op naam en het recht van auteurschap ¹³⁹. De reproductie en verspreiding kon uiteraard ook na verloop van de auteursrechtelijke beschermingstermijn slechts geschieden op de wijze toegelaten bij wet, d.i. door de staatsondernemingen. Het Sovjetauteursrecht kende ook in embryo een vorm van *betalend* publiek domein in geval van openbare uitvoering van niet (meer) beschermde werken, dat deels ten goede kwam aan het Muzieksfonds, d.i. een sociaal fonds van de Componistenunie, deels aan het staatsbudget (waardoor de vergoeding minstens gedeeltelijk het karakter van een gewone belasting kreeg) ¹⁴⁰.

2.2.3. Op het niveau van de uitzonderingen

479. Er zijn verschillende manieren om het auteursrecht in te perken met het oog op een ruime toegang tot de werken door de eindgebruikers. Vooreerst kan dit door bepaalde creaties die aan de normale auteursrechtelijke beschermingsvoorwaarden voldoen, toch van bescherming uit te sluiten. Dit is het geval met wetten, vonnissen en andere officiële documenten ¹⁴¹.

480. Ook in de bepaling van de inhoud van de bundel rechten van de auteur kan de wetgever guller of zuiniger zijn. Zo werd tot in 1973 in de Sovjetunie geen vertaalrecht erkend ¹⁴², en werden ook nadien bepaalde "modernere" rechten niet erkend, zoals

¹³⁴ Art.105 al.1 Beginselen 1961; art.496 al.1 B.W. 1964.

¹³⁵ Art.4 (2) UAC.

¹³⁶ Art. 7 (1) BC.

¹³⁷ *Supra*, nr.21 en 26.

¹³⁸ Tenzij de staat het werk tot vermogen van de staat verklaarde: *supra*, nr.99.

¹³⁹ *Supra*, nr.407 e.v.

¹⁴⁰ *Supra*, nr.100.

¹⁴¹ Art.487 al.1 B.W. 1964. Ook werken van volksschepping, oude akten en gedenktekens werden van auteursrechtelijke bescherming uitgesloten, maar dan wel omdat ze, ofwel *ab ovo* niet voor auteursrechtelijke bescherming in aanmerking komen wegens gebrek aan originaliteit, ofwel de beschermingstermijn ervan verstreken is.

¹⁴² *Supra*, nr.47.

het volgrecht of het leen- en verhuurrecht ¹⁴³.

481. De rechten die wel erkend werden, konden van hun exclusief karakter ontdaan worden, en tot een louter vergoedingsrecht herleid worden. In het sovjetauteursrecht kwamen dergelijke niet-vrijwillige licenties voor met betrekking tot, o.m., de openbare opvoering, en de opname op film, plaat, magneetband of een ander mechanisme van gepubliceerde werken ¹⁴⁴.

De motivering die in de rechtsleer voor deze niet-vrijwillige licenties (een term die zelf in het sovjetrecht niet gebruikt werd ¹⁴⁵) naar voor geschoven werd, was van pragmatische aard: de auteur werd niet in staat geacht om in deze gevallen zelf het gebruik van zijn werk te controleren ¹⁴⁶, of omgekeerd werd het voor de gebruiksorganisatie een onmogelijke opdracht geacht telkens de toestemming van de auteur te moeten vragen voor bv. de openbare opvoering van een werk ¹⁴⁷.

482. Tenslotte kon de auteurswetgeving in echte uitzonderingen op de rechten voorzien, d.i. bepaalde handelingen die normaal onder het verbodsrecht van de auteur zouden vallen, mochten toch zonder toestemming van, noch vergoeding aan de auteur verricht worden. Het was vooral op dit gebied dat het sovjetauteursrecht zich, althans vanuit het oogpunt van de auteur, negatief van de Westerse auteurswetgevingen onderscheidde.

Een aantal van deze uitzonderingen hadden slechts een beperkte draagwijdte (bv. de uitgave van gepubliceerde werken in brailleschrift ¹⁴⁸, het citaatrecht ¹⁴⁹, of de reproductie van werken van beeldende kunst op vrij toegankelijke plaatsen ¹⁵⁰), andere daarentegen betekenden een ernstige beknutting van de economische waarde van het auteursrecht. Zo werd de reprografische reproductie van drukwerken voor wetenschappelijke, studie- en voorlichtingsdoeleinden zonder winstoogmerk ¹⁵¹ op geen enkele wijze beperkt in omvang, zoals ook het privé-gebruik van werken ¹⁵² aan geen enkele voorwaarde gekoppeld werd.

¹⁴³ *Supra*, nr.93.

¹⁴⁴ Art.104 Beginselen 1961 en art.495 B.W. 1964.

¹⁴⁵ LOEBER 1980, 29-30.

¹⁴⁶ GUERASSIMOV 29-30.

¹⁴⁷ DOZORTSEV 1980, 137-138.

¹⁴⁸ Art.103 punt 8 Beginselen 1961; art.492 punt 8 B.W. 1964.

¹⁴⁹ Art.103 punt 2 Beginselen 1961; art.492 punt 2 B.W. 1964.

¹⁵⁰ Art.103 punt 6 Beginselen 1961; art.492 punt 6 B.W. 1964.

¹⁵¹ Art.103 punt 7 Beginselen 1961; art.492 punt 7 B.W. 1964.

¹⁵² Art.493 B.W. 1964. Het sovjetauteursrecht hield zich enkel bezig met de reproductie en verspreiding van een werk als industriële activiteit: SAVEL'EVA 1986, 99; DOZORTSEV, V.A., in BRATUS' / SADIKOV 565.

Nog veel ingrijpender was evenwel de reproductie van in het openbaar gehouden redevoeringen en van gepubliceerde werken in de massamedia (bioscoop, radio, televisie, krant), die toegestaan was zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van enige vergoeding ¹⁵³.

Het vrij gebruik van *redevoeringen* werd door politieke motieven verantwoord: de nieuwsmedia zouden immers enkel geïnteresseerd zijn in die toespraken die een maatschappelijke betekenis hebben. Het vrij gebruik hiervan is een middel om de burgers aan het politieke leven te laten deelnemen ¹⁵⁴. Wat de vrije reproductie van de *overige werken* betreft moest de motivering gezocht worden in de zorg van de overheid voor een snelle geestelijke ontwikkeling van de hele maatschappij. Ruime lagen van de bevolking moesten immers kennis kunnen nemen van de laatste verwezenlijkingen van wetenschap en literatuur. Het zou - in de woorden van DOZORTSEV - "niet doelmatig zijn de toegang tot de geestelijke waarden afhankelijk te maken van het goedgevallen van de auteur" ¹⁵⁵ ! GRINGOL'TS zag het nog positiever: volgens hem stemde de afwezigheid van het uitzendrecht op gepubliceerde werken zowel met de belangen van de auteur als deze van de gemeenschap overeen: de auteur kreeg weliswaar geen vergoeding voor een dergelijke uitzending, maar het uitgezonden lied werd nadien ook door andere podiumartiesten opgevoerd, de partituur ervan werd uitgegeven, het lied werd op fonogram opgenomen, kortom de auteursvergoeding zou wezenlijk sneller toenemen dan zonder de hulp van radio en televisie het geval geweest zou zijn ¹⁵⁶. Volgens deze redenering kunnen dus zowel de toekenning als de ontzegging van een subjectief auteursrecht de creativiteit van de auteurs stimuleren ! Maar hoe dan te kiezen tussen beide methodes ?

GUERASSIMOV wees op het belang van radio en televisie op het gebied van opvoeding en de propaganda van cultuur ¹⁵⁷, maar voegde er ook aan toe dat alle omroeporganisaties publieke organisaties zijn die uitsluitend door de staat gefinancierd worden ¹⁵⁸. Hierdoor suggereerde deze rechtsgeleerde dat het vrij gebruik in feite om louter economische redenen ingevoerd werd: het was immers de staat die voor het gebruik van gepubliceerde werken in radio en televisie zou moeten betalen. ¹⁵⁹.

483. In de sovjetrechtsleer werden vanaf het midden van de jaren zeventig pogingen

¹⁵³ Art.103 punt 4 en 5 Beginselen 1961; art.492 punten 4 en 5 B.W. 1964.

¹⁵⁴ DOZORTSEV 1980, 138.

¹⁵⁵ *Ibid.*

¹⁵⁶ GRINGOL'TS 1969, 439.

¹⁵⁷ GUERASSIMOV 30. SHATROV 111 ziet de 'Aufklärung' en 'Erziehung' van het sovjetvolk zelfs als de motivering voor alle vrije gebruiken.

¹⁵⁸ GUERASSIMOV 30. Ook SERGEEV 161 verwijst naar het niet-commerciële karakter van de sovjetmedia en hun voorlichtingsopdracht.

¹⁵⁹ SERGEEV 161.

ondernomen om de beperkingen op het auteursrecht zoveel mogelijk te minimaliseren ¹⁶⁰. Zo wees DOZORTSEV erop dat de gevallen van vrij gebruik steeds betrekking hadden op gepubliceerde werken, en het recht om over de publicatie te beslissen in elk geval een onvervreemdbaar recht van de auteur bleef ¹⁶¹; dat in elk geval van vrij gebruik de persoonlijke rechten van de auteur op naam, auteurschap en onschendbaarheid van het werk gerespecteerd moesten worden ¹⁶², en dat de lijst met uitzonderingen op de auteursrechten exhaustief was, niet ruim geïnterpreteerd mocht worden, en enkel door de federale overheid vastgesteld kon worden ¹⁶³.

Sommigen pleitten zelfs voor de afschaffing van een hele reeks vrije gebruiken, zoals het vrije gebruik van gepubliceerde werken op radio, televisie en in de film ¹⁶⁴, alsook voor het herstel van de exclusiviteit van het publiek op- of uitvoeringsrecht ¹⁶⁵ en het opnamerecht ¹⁶⁶. GAVRILOV stelde ook de vraag of het vrij gebruik van werken voor persoonlijke doeleinden niet herzien moest worden, gelet op de grotere toegankelijkheid van fotokopieerapparaten voor afzonderlijke personen en het bezit van opname-apparatuur door vele burgers ¹⁶⁷.

2.2.4. Conclusie

¹⁶⁰ Zo schreef SERGEEV in 1994: "De voorbije twee decennia werden in de sovjetliteratuur praktisch geen pogingen ondernomen om de doelmatigheid en de noodzaak van een dergelijk groot aantal gevallen van vrij gebruik van werken te funderen" (SERGEEV 177).

¹⁶¹ DOZORTSEV 1980, 137.

¹⁶² *Ibid.* . Alleen bij het gebruik van werken van beeldende kunst en foto's in industriële producten was de aanduiding van de naam van de auteur niet verplicht (art.104 punt 4 Beginselen 1961; art.495 punt 4 B.W. 1964).

¹⁶³ DOZORTSEV 1980, 137 en DOZORTSEV 1979, 194. Desalniettemin voerden de Unierepublieken zelf een belangrijke beperking op het auteursrecht in, nl. het vrij gebruik van een werk voor persoonlijke doeleinden (art.493 B.W. 1964).

¹⁶⁴ DOZORTSEV 1980, 141-143 en DOZORTSEV 1984a, 172-173; GAVRILOV 1984a, 32-34, 45-46 en 175 en GAVRILOV 1988, 75; SAVEL'EVA 1986, 100. GUERASSIMOV 31 schrijft: "Ajoutons que la disposition relative à la libre utilisation des oeuvres sous leur forme originale à la radio, à la télévision et au cinéma n'a pas un caractère rigide, définitif. La législation soviétique sur le droit d'auteur évolue constamment et ses modifications visent à élargir la portée des droits des auteurs. Il est permis d'affirmer qu'à un certain stade du développement de la société soviétique et de sa culture, les auteurs soviétiques jouiront pleinement de leurs droits aussi en ce qui concerne l'utilisation de leurs oeuvres à la radio, à la télévision et au cinéma." En in dezelfde stijl schrijft FICSOR 81: "... if we take into account the spectacular development of Soviet copyright protection in the last decade, we can be sure that those obstacles [voor de toetreding van de USSR tot de Akte van Parijs van de UAC en de BC, nl. het vrije gebruik van gepubliceerde werken in de massamedia] will be eliminated in the near future".

¹⁶⁵ GAVRILOV 1984a, 44-45 en 180-183.

¹⁶⁶ DOZORTSEV 1980, 143.

¹⁶⁷ GAVRILOV 1988, 75 en GAVRILOV 1984a, 34-36 die zelfs suggereert een heffing in te voeren op de waarde van xeroxapparatuur, bandopnemers, blanco-cassettes enz.. Net als bij de formaliteiten inzake foto's wijst GAVRILOV erop dat dit vrij gebruik in elk geval slechts gehandhaafd kon blijven als het opgenomen werd in de Beginselen 1961, en dus niet enkel in de Burgerlijke Wetboeken van de Unierepublieken: GAVRILOV 1984a, 51.

484. Nog duidelijker dan in de verhouding tussen auteur en exploitant komt de ondergeschikte positie van de belangen van de auteur aan deze van de eindgebruiker in het objectief auteursrecht zelf tot uiting. We stippen hier vooral de korte beschermingsduur van het auteursrecht en de afwezigheid van een aantal rechten aan, alsook de opheffing van de exclusiviteit van een aantal rechten, en vooral de lange lijst van vrije gebruiken, waarvan een aantal een ingrijpend economisch verlies voor de auteurs betekenden.

§ 3. De interne specificiteit van het sovjetauteursrecht

485. In het vorige Hoofdstuk kwamen we tot de conclusie dat formeel-juridisch het sovjetauteursrecht niet anders geconstrueerd werd dan in het Westen, nl. als een subjectieve aanspraak op een immaterieel goed die uitdrukking geeft aan de persoonlijke en blijvende band tussen de auteur en zijn werk. Inhoudelijk hebben we hierboven wel een duidelijk verschil kunnen opmerken. In de verhouding tussen auteur en exploitant valt vooreerst de sterke overheidsinterventie op, via quasi-normatieve modelauteursovereenkomsten en door de staat vastgelegde minima en maxima voor auteursvergoedingen. Deze staatstussenkomst heeft een dubbelzinnig karakter: enerzijds bevat ze maatregelen die, formeel althans, de auteur beschermen, anderzijds wordt het inkomen dat de auteur uit zijn creativiteit kan verwerven, geplafonneerd en worden in de modelauteursovereenkomsten op bepaalde punten aan de gebruiksorganisaties verregaande bevoegdheden toegekend. In de verhouding tussen auteur en eindgebruiker valt op het niveau van de principes de beperkte beschermingsduur op, en op het niveau van de uitzonderingen de omvangrijke en economisch zeer significante lijst van vrije gebruiken en wettelijke licenties.

486. Het is door deze bepalingen in het objectief auteursrecht, eventueel aangevuld door de enkele - in de sovjetrechtsleer sterk bekritiseerde - bepalingen die afwijken van het persoonlijkheidsrechtelijk karakter van het auteursrecht (bv. de gevallen van oorspronkelijke titulariteit van rechtspersonen), dat het sovjetauteursrecht onderscheiden kan worden van het West-Europese, continentale auteursrecht. We zouden dit dan ook de *interne specificiteit van het sovjetauteursrecht* willen noemen.

487. De vraag is alleen of met deze interne specificiteit op uitputtende wijze de eigenheid van het socialistische ¹⁶⁸, in casu sovjetauteursrecht omschreven wordt. Volstond het m.a.w. om de beschermingsduur van het auteursrecht te verlengen, de regeling inzake auteurscontracten en -vergoedingen auteursvriendelijker te maken, de oorspronkelijke titulariteit van de natuurlijke personen consequent door te trekken, en de ergste uitzonderingen (vrije gebruiken en wettelijke licenties) uit de auteurswetgeving te schrappen, om de juridische verhoudingen tussen auteur, exploitant en eindgebruiker met betrekking tot de creatie en het gebruik van werken van literatuur en kunst op westerse leest te schoeien? Verkrijgen we zo een "kapitalistisch" auteursrecht? Het verschuiven van de discussie naar de verhouding tussen het belang van de auteur en het publiek belang zal aantonen dat dit niet het geval was.

¹⁶⁸

Met "socialistisch" auteursrecht wordt verwezen naar het auteursrecht van de landen van het voormalige Oostblok en enkele ontwikkelingslanden, en m.n. naar het sovjetauteursrecht. Het adjectief verwijst uiteraard niet naar de gelijknamige ideologische stroming in het Westen. De studie van de convergentie en divergentie van het West- en Oost-Europese "socialistische" gedachtengoed en maatschappijmodel valt volkomen buiten het bereik van dit proefschrift.

Afdeling 2. De dichotomie auteur en gemeenschap

§ 1. Van trichotomie naar dichotomie

488. Uit de vorige afdeling is duidelijk naar voor gekomen dat de socialistische gebruiksorganisaties in de Sovjetunie een cruciale rol te vervullen hadden: zij hadden de sleutels voor de publicatie van een werk in handen. Binnen het grote economische en culturele plan was hen de taak toebedeeld de sociaal nuttige werken te selecteren en te produceren. Dit deden ze niet op basis van een winstmotief, maar wel op grond van richtlijnen van de staatsadministratie en uiteindelijk van de Communistische Partij, die gewapend met de wetenschappelijke theorie van het marxisme-leninisme inzicht had in het in de geschiedenis ingeschreven objectieve belang van de gemeenschap. De socialistische gebruiksorganisatie vertegenwoordigde dan ook geen particulier belang, maar wel het publiek belang ¹⁶⁹.

489. Ook de cultuurconsument werd niet gezien als een individu dat literatuur en kunst als middel tot bevrediging van zijn eigen, subjectieve strevingen en belangen beschouwde, maar als een persoon die de objectieve waarheid zocht. Hij vertolkte de vraag naar werken waarin de opbouw van het communisme in haar vele facetten tot uitdrukking gebracht werd. Indien hij nog geen inzicht verworven had in de historische wetmatigheden - wat in de overgangperiode van het "rijpe socialisme" als een gegeven aanvaard werd - moest hij zich laven aan de literatuur en kunst die hem het nodige bewustzijn zou bijbrengen dat nodig was voor de geboorte van de *homo sovieticus*. De consument van cultuurproducten moest opgevoed worden in overeenstemming met het objectieve belang van de gemeenschap.

490. Op deze wijze gingen de belangen van zowel de exploitant als van de eindgebruiker op in het "publiek belang", het objectieve belang van de gemeenschap in haar geheel. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat SÁVEL'EVA niet de trichotomie auteur - exploitant - eindgebruiker, maar wel de dichotomie auteur - gemeenschap als dé door het auteursrecht in hoofdzaak te regelen verhouding bestempelt. Volgens deze rechtsgeleerde vervulde het auteursrecht een dubbele taak die zich als een eenheid voordeed: "de verzekering van de culturele behoeften van de maatschappij in haar geheel, harmonieus te combineren met het garanderen van de rechten van de afzonderlijke persoon, de schepper" ¹⁷⁰.

491. De sovjetrechtsleer ging niet dieper in op de vraag naar de bepaling van de belangen van auteur en gemeenschap, maar in een commentaar over het socialistisch auteursrecht schrijven de Hongaren BENARD en BOYTHA dat de auteur twee belangen heeft: het krijgen van een vergoeding, en de verzekering dat zijn werk effectief het

¹⁶⁹ BENARD / BOYTHA 75 noemen de gebruiksorganisatie "the institutional representative of society".

¹⁷⁰ SÁVEL'EVA 1986, 10. Zie bv. ook BOGUSLAVSKII, M., "The Soviet Union" in STEWART 457: "The aim of legal regulation of copyright in the USSR is to ensure the most favourable material and legal conditions for creating scientific, literary and artistic works and at the same time to promote the broadest possible publication, performance and other dissemination of these works. The principle of harmony between the interests of the author and society is essential to Soviet copyright law".

publiek bereikt, en wel in de vorm die hij aan het werk zelf gegeven heeft ¹⁷¹. Ook de maatschappij heeft volgens deze rechtsgeleerden een dubbel belang bij het auteursrecht: enerzijds vereist het verhogen van het culturele peil dat de breedste lagen van de bevolking op een zo ongehinderd mogelijke wijze toegang zouden krijgen tot de beschikbare cultuurproducten (waaraan door een eenvoudig vergoedingsrecht voor de auteur tegemoet gekomen zou kunnen worden), maar anderzijds heeft de maatschappij er ook belang bij dat de bestaande cultuurschatten verrijkt zouden worden met nieuwe creaties, en de wetten (met een prominente rol voor de auteurswetgeving) zijn voor de maatschappij instrumenten om de scheppende activiteit aan te moedigen ¹⁷². En BENARD en BOYTHA concluderen: "... the purpose and the content of copyright protection are *determined essentially by the dialectical unity of the respective interest of the author and of society*. Both the interests of the author and the preservation and enrichment of the cultural values of society necessitate the protection of literary, artistic and scientific creations as well respect for the author's personality" ¹⁷³.

492. De belangen van maatschappij en auteurs zijn bijgevolg op harmonieuze wijze met elkaar verzoend ¹⁷⁴. In de mate dat het "publiek belang" (te onderscheiden van het belang van het publiek, d.i. de eindgebruikers) het bestaan van het auteursrecht rechtvaardigt, werd ook in het westelijk deel van het Europese continent van een verzoening van belangen tussen auteur en gemeenschap uitgegaan ¹⁷⁵. Een nauwgezetere omschrijving van het "publiek belang" in de sovjetcontext zal nochtans laten zien dat deze gelijkenis met het West-Europese auteursrecht slechts schijn was.

¹⁷¹ BENARD / BOYTHA 69. Vgl. FICSOR 37.

¹⁷² BENARD / BOYTHA 69-71. Vgl. FICSOR 37: "... it goes without saying that no such stimulation [of creative activity] exists without an efficient protection of authors' moral and pecuniary rights".

¹⁷³ BENARD / BOYTHA 71. Ook door de Tsjech KNAP wordt de principiële overeenstemming van de belangen van de auteur en die van de gemeenschap beklemtoond, zij het op basis van een andere redenering: "Die Gesellschaft wird im gesamtgesellschaftlichen Sinne aufgefasst. Die so verstandene Gesellschaft schafft Bedingungen für eine ständige Entfaltung der Persönlichkeit eines Einzelnen; durch die Entfaltung der Persönlichkeit ihrer Mitglieder wird die Entfaltung der ganzen Gesellschaft gewährleistet. Daraus ergibt sich eine grundsätzliche Übereinstimmung der Interessen des Einzelnen mit denjenigen der Gesellschaft." (KNAP 101). Vgl. art.20 G.W. 1977: "Overeenkomstig het communistisch ideaal: 'Een vrije ontwikkeling van ieder is de voorwaarde voor de vrije ontwikkeling van allen' stelt de staat de uitbreiding van de reële mogelijkheden voor de burgers om hun scheppende krachten, hun talent en aanleg voor een alzijdige ontwikkeling van hun persoonlijkheid te gebruiken, als haar doel."

¹⁷⁴ "... there is no conflict, but rather a harmonious and dialectic concordance between the interests of society and those of authors. ... From this concordance of interests it follows that the socialist approach goes beyond the static and defensive elements of copyright; it is of more dynamic nature. It concentrates not only on the appropriate protection of authors' rights but also tries to ensure that this protection is realized in relation to a wide utilization of works which corresponds to both the authors' intentions and the educational and cultural needs of society" (FICSOR 35-39).

¹⁷⁵ "L'intérêt public peut (...) requérir l'instauration d'un régime de protection des oeuvres, dans la mesure où diverses finalités (culturelle, économique, sociale) d'intérêt général sont remplies par le droit d'auteur" (STROWEL 274). Zie ook STRÖMHOLM, S., *Le droit moral de l'auteur en droit allemand, français et scandinave avec un aperçu de l'évolution internationale*, II-1, Stockholm, P.A. Norstedt & Söners, 1973, 9-35, i.h.b. 33.

§ 2. Van publiek belang naar belang van Staat en Partij

493. O.i. is het van cruciaal belang te begrijpen wie "de auteur" en "de maatschappij" in de sovjetcontext waren ¹⁷⁶.

Op gevaar af van in nodeloze herhalingen te vervallen: de kunstenaar of schrijver uit het sovjetauteursrecht was niet de persoon die in zijn creaties uiting gaf aan zijn allerindividueelste emoties, en deze werken op de markt te gelde wilde maken, maar wel de persoon die zich ingeschakeld wist in een grote collectieve beweging naar het communisme, en die zijn kunst ten dienste stelde van de vervulling van dit einddoel van de geschiedenis.

De maatschappij was niet de op zich zelf functionerende civiele gemeenschap waarin een pluraliteit aan belangen en ideeën gearticuleerd konden worden, maar een door de staat gedomineerde gemeenschap waarin slechts één belang nagestreefd werd: het objectieve belang dat in de historische wetmatigheden besloten lag en waarin enkel de Communistische Partij volledig inzicht had verworven. Onder leiding van de CP bouwde de socialistische gemeenschap aan het communisme, en op de weg daarnaartoe was reeds een belangrijke hindernis overwonnen: de privé-eigendom van de productiemiddelen was opgeheven. Er bestond bijgevolg een identificatie van het maatschappelijk, het staats- en het partijbelang.

494. Hieruit volgde dat het objectieve belang van de collectivistische mens en van de gemeenschap, de staat en uiteindelijk de Communistische Partij één en ondeelbaar was. Het subjectieve belang van de auteur was uiteraard volledig ondergeschikt aan dit ene objectieve belang ¹⁷⁷.

§ 3. De externe specificiteit van het sovjetauteursrecht

495. De belangen van auteur, eindgebruiker, de gemeenschap in haar geheel, de staat en de Partij komen samen in de centrale instantie in het proces van cultuurcreatie en cultuurconsumptie: de gebruiksorganisatie die door de nationalisering van de productiemiddelen functioneert op basis van socialistische eigendom. In de gebruiksorganisatie kruisen de horizontale, burgerrechtelijke rechtsverhoudingen tussen auteur, exploitant en eindgebruiker de verticale, administratieve rechtsverhoudingen tussen Partij en Staat enerzijds en de privé-personen (auteur, maar ook eindgebruiker) anderzijds. De taak van de socialistische gebruiksorganisatie in het grote communistische plan bestond erin de mythe van de verzoening van belangen tussen formeel-gelijken op te houden door als civielrechtelijke persoon met een eigen rechtspersoonlijkheid in feite een publiekrechtelijke functie te vervullen. Door haar economisch monopolie en haar artistieke selectiebevoegdheid, beide uitgeoefend onder controle en leiding van de staat en de CP, waakte zij erover dat werken die niet met het objectieve belang van de maatschappij overeen-

¹⁷⁶ KNAP 100 waarschuwt immers in verband met de begrippen "Individueum" en "Gesellschaft": "Eine terminologische Übereinstimmung darf dabei nicht irreführen, der Inhalt der Begriffe ist oft in den einzelnen Gesellschaftssystemen unterschiedlich."

¹⁷⁷ GUSEV 17 aarzelde niet de rechters die met een probleem van auteursrecht geconfronteerd werden, te waarschuwen niet alleen de wettelijke rechten van de auteurs, maar ook de bescherming van de maatschappelijke belangen op het gebruik van werken van literatuur, wetenschap en kunst in ogenschouw te nemen.

stemden, uit het maatschappelijk verkeer verwijderd werden. Het was uiteindelijk de staat die via "zijn" gebruiksorganisaties bepaalde of een werk gepubliceerd zou worden, en dat was meteen de sterkste beperking op de verwezenlijking van de auteursrechten¹⁷⁸.

Het artistieke creatieproces kon zelf niet geregeld worden, de vraag of het eindresultaat ervan de weg naar het publiek zou vinden kon in een administratieve bevelseconomie van een totalitaire staat wel quasi-perfect gecontroleerd worden.

496. Een wijziging van de interne specificiteit van het sovjetauteursrecht zou bijgevolg slechts gedeeltelijk de verwijdering van het epitheton "socialistisch" voor de term "auteursrecht" kunnen verantwoorden. Zolang de maatschappelijke ordening van de Sovjetunie niet gewijzigd werd zou de auteur immers ondergeschikt blijven aan het politieke en economische monopolie dat door Staat en Partij via de gebruiksorganisaties uitgeoefend werd.

M.a.w. de positie van de sovjetauteur in de maatschappij werd veel meer gedetermineerd door dit dubbele monopolie (d.i. de twee pijlers van de totalitaire aanspraak van de CP op het maatschappelijk leven) dan door de hem al dan niet, of met beperkingen toegekende rechten in zijn verhouding tot de *abstracte* (want los van het economische en politieke systeem gedachte) gebruiksorganisatie en eindgebruiker.

497. Niet voor niets noemde LOEBER het quasi-monopolie¹⁷⁹ van de socialistische gebruiksorganisaties "a distinctive and perhaps the most important novelty in Soviet copyright law"¹⁸⁰. BENARD en BOYTHA beklemtoonden dat "it is *precisely the economic system based on social ownership* that permits copyright law to fulfil its avowed social purpose, by preventing the cultural product from acquiring a predominantly commodity character and the satisfying of cultural needs from degenerating into mere business"¹⁸¹. En HAZARD schreef: "The critical difference [between presocialist and socialist copyright] arises not from details of the law, but from the substantive situation. At the risk of unnecessary repetition, a fundamental element of difference bears restatement - the absence of an open market in which an author can shop for a publisher. This situation influences not only his monetary returns but the scope of his presentation. Since there can be only one client - the state - represented by publishing enterprises offering a form contract and tied to realization of the same aims, there is a narrowing of the types of artistic taste to which artists, musicians, and authors may cater."¹⁸². Volgens deze rechtsgeleerde is het effect van de socialisering op het auteursrecht niet enkel te vinden "in the superior rights of the community established by statute - socialization colors the circumstances in which an author can enjoy the

¹⁷⁸ BURRUS, B.R., "The Soviet Law of Inventions and Copyright", *Fordham L. Rev.*, 1962, 721-722.

¹⁷⁹ "Quasi", omdat het *samizdat*- fenomeen strikt juridisch gezien niet illegaal was: *supra*, nr.263 e.v.

¹⁸⁰ LOEBER 1985, 302.

¹⁸¹ BENARD / BOYTHA 71. Zie ook FICSOR 39.

¹⁸² HAZARD, J.N., *Communists and Their Law*, The University of Chicago Press, Chicago, 1969, 266-267.

right" ¹⁸³.

Ook DOZORTSEV ¹⁸⁴ noemde *a posteriori* de afwezigheid van marktverhoudingen als wezenlijk element in de situatie van het auteursrecht in de Sovjetunie. De resultaten van intellectuele activiteit waren - in zijn woorden - éénieders bezit (*vseobshchee dostoianie*). In alle rechten op niet-materiële objecten ging - zo schrijft DOZORTSEV - het fundamentele verloren, d.i. datgene terwille waarvan zij bestaan, nl. het monopolie van de rechthebbende, zijn exclusief recht. Auteursrecht en uitvindersrecht verloren hun functie van instituten van de markteconomie, zij begonnen een volledig andere rol uit te voeren. Daar waar in het uitvindersrecht het monopolie door middel van het systeem van de uitvinderscertificaten eenvoudig geliquideerd werd, werd in het auteursrecht formeel het exclusieve recht van de auteur behouden. De auteurswetgeving voorzag evenwel een hele reeks beperkingen op deze rechten van de auteur in de vorm van vrije gebruiken en dwanglicenties, en in die sferen waar het monopolie formeel behouden bleef, ontwikkelde de situatie zich om verschillende redenen (sociale, juridische, economische) zodanig dat de auteur zijn rechten niet volwaardig kon uitoefenen.

498. O.i. is de ondergeschiktheid van het auteursrecht, als burgerrechtelijke regeling van de rechtsverhoudingen die ontstaan in verband met de creatie en het gebruik van de werken van kunst en literatuur, aan de politiek-constitutionele regeling van de geestelijke activiteit en de economisch-administratieve regeling van de ondernemingsactiviteit in de Sovjetunie het kenmerk waardoor het sovjetauteursrecht zich van de Europese continentale auteursrechtsstelsels onderscheidde. We zouden dit dan ook de *externe specificiteit van het sovjetauteursrecht* willen noemen. Extern, omdat ze de plaats van het auteursrecht als rechtsinstituut binnen het geheel van politieke, economische, sociale en culturele maatregelen inzake het creëren en ondernemen in de culturele sector voor ogen houdt.

499. Het is meer dan een boutade te stellen dat minstens een deel van de eigenheid van het sovjetauteursrecht buiten het objectief auteursrecht gelegen was, of, wat in feite hetzelfde betekent, dat de eigenheid van het sovjetauteursrecht zijn relatieve *onbelang* was voor het bepalen van de positie van de auteur in de sovjetmaatschappij

¹⁸⁵

500. Het sovjetauteursrecht was geen middel om auteurs te stimuleren hun eigen persoonlijkheid te ontwikkelen en ontplooien door hun talenten aan te wenden voor de creatie en verspreiding van "eigenzinnige" werken. Dit bleek niet zozeer uit de auteurswetgeving zelf die er zich voor hoedde axiologische beschermingscriteria te introduceren, maar wel uit de constitutionele afschaffing van de liberaal gedachte rechten en vrijheden, i.h.b. de vrijheid van meningsuiting. Een auteurswerk kon geen "eigen zin" hebben, kon niet de uitdrukking zijn van de individuele persoonlijkheid van de auteur, maar was de uitdrukking van een axiomatisch vooropgestelde collectivistische persoon-

¹⁸³ *Ibid.*, 261.

¹⁸⁴ DOZORTSEV 1993b, 40 en 1994, 45-47.

¹⁸⁵ Uiteraard werd dit door de auteursrechtsspecialisten in de Sovjetunie ontkend. Zo beweert BOGUSLAVSKII dat bij "de realisering van de taken van culturele opbouw en vervolmaking van de idee-opvoedende activiteiten" een belangrijke rol aan het auteursrecht moest toekomen (BOGUSLAVSKII, M.M., "Teoriia avtorskogo prava: sostoianie i zadachi", in BOGUSLAVSKII / KRA-SAVCHIKOV 3).

lijkheid, haalde zijn zin uit het objectieve belang van de gemeenschap zoals dit door de CP geïnterpreteerd werd.

Het auteursrecht stond m.a.w niet als een privaat monopolie op de vorm van een werk temidden van een zee van concurrentie en vrije verspreiding en ontlening van ideeën, maar wel als privaatrechtelijke monopolie op een immaterieel goed naast, of in werkelijkheid onder het publiekrechtelijk monopolie van Staat en Communistische Partij op de in de maatschappij circulerende ideeën en opinies.

501. Het sovjetauteursrecht functioneerde evenmin in een vrije kunstmarkt, waarin de vrijheid van kopie als uiting van de vrijheid van handel en industrie de regel was, en de auteursrechtelijke bescherming voor werken met een originele vorm als een bijzonder particulier monopolie gold. De idee dat er een vrijheid van kopie zou bestaan voor privépersonen was onduidelijk in het sovjetsysteem: enkel de ondernemingen in socialistische eigendom genoten de vrijheid van kopie, wanneer althans het auteursrecht niet van toepassing was.

502. Het is precies het relatieve onbelang van het auteursrecht in het afwegen van de belangen van auteur en gemeenschap ¹⁸⁶ dat verklaart waarom het sovjetauteursrecht als juridisch-technische constructie zo sterk gelijk op Westerse, of pre-revolutionaire modellen ¹⁸⁷. De kunstenaar was immers door de proletarische revolutie en de nationalisering van de productiemiddelen van zijn uitbuiting blijvend bevrijd: tegenover een dergelijke historische verwezenlijking zonk het auteursrecht als regulerend mechanisme voor maatschappelijke verhoudingen met betrekking tot het ontstaan en het gebruik van auteurswerken uiteraard in het niet. BENARD en BOYTHA schrijven: "... *all that was considered worth preserving in the traditional copyright law has been retained and has, in fact been enriched by addition of several new features to the conventional system.* The legal mechanism so developed is made to operate in a social environment which has *institutionally freed the utilisation of creative work* i.e. their transmission to the members of society, *from the predominance of the business aspect* and from the inhuman pressure of an 'industry' disseminating the cultural product." ¹⁸⁸. Geen auteursrechtelijk iconoclasme dus, maar de bourgeoiswetgeving assimileren, ze intern "verrijken" met socialistische kenmerken en het geheel plaatsen in een maatschappelijke ordening waarin de kunstenaar volledig "geëmancipeerd" is van de wambuis waarin hij door op winst bejaagde kapitalistische ondernemers gedwongen werd.

503. De werkelijke inperking van het auteursrecht lag in de collectivisering van de sovjet economie: het is deze beperking die de facto het hele auteursrecht tot een vergoedingsrecht herleidde ¹⁸⁹.

¹⁸⁶ LEVITSKY 1989, 210; PRINS 1991a, 174.

¹⁸⁷ De Hongaren BENARD / BOYTHA 71 schrijven: "The ultimate identity of interests [van auteur en maatschappij] described or, alternatively, the two opposing contradictions explain why it is acceptable to the socialist State based on social ownership and intent on 'socialising' creative activity to maintain the seemingly traditional concept of copyright which grants the author of a creative work an exclusive right, i.e. a monopoly situation in respect of his creation."

¹⁸⁸ BENARD / BOYTHA 75.

¹⁸⁹ BURRUS, B.R., "The Soviet Law of Inventions and Copyright", *Fordham L. Rev.*, 1962, 721-722.

504. Ofschoon de externe specificiteit van het socialistisch auteursrecht verwijst naar een maatschappelijk, politiek en economisch gegeven buiten het auteursrecht vinden we er toch een spoor van terug in het objectieve auteursrecht. M.n. de bepaling in de sovjetauteurswetgeving dat aan de auteur "het recht van publicatie, reproductie en verspreiding op alle door de wet toegelaten wijzen toekomt" ¹⁹⁰, maakte de toekenning van de rechten aan de auteur, inclusief het fundamentele recht van publicatie, onmiddellijk ondergeschikt aan de economische en politieke ordening van het sovjetsysteem, waarin Staat en Partij bepalen wat toegelaten is (en "alles wat niet toegelaten is, is verboden").

Slechts de schrapping van de zonet cursief weergegeven zinsnede uit de auteurswetgeving, samen met een systeemtransformatie die de individuele vrijheid als uitgangspunt zou nemen, en het verbod als uitzondering op deze vrijheid zou formuleren ("alles wat niet verboden is, is toegelaten"), kon de externe specificiteit van het sovjetauteursrecht opheffen en de banden met West-Europese auteursrechtopvattingen aanhalen.

¹⁹⁰

Art.98 al.1 Beginselen 1961; art.479 al.1 B.W. 1964.

HOOFDSTUK III. EEN ONTSPOORD EXPERIMENT ? OVER DE TOETREDING VAN DE USSR TOT DE UAC

Afdeling 0. Inleiding

505. De theorie van de harmonieuze verzoening van de belangen van auteur, exploitant en publiek leidde een veilig bestaan binnen de afgesloten grenzen van de Sovjetunie (en het Oostblok). Werken van buitenlandse auteurs, in het bijzonder wetenschappelijke werken, die buiten de USSR gepubliceerd werden, konden - uiteraard met naleving van de gewone censuurregels - vrij gereproduceerd en verspreid worden in de Sovjetunie. Dit veranderde evenwel vanaf de toetreding van de USSR tot de UAC in 1973. Voor de eerste keer sinds het ontstaan van het auteursrecht werd de USSR (vroeger het tsaristische Rusland) door een multilateraal auteursrechtverdrag met andere (westerse) landen verbonden ¹. Hierdoor verwierven buitenlandse auteurs waarvan de werken buiten de USSR gepubliceerd werden, voor het eerst auteursrechten in een land met een reusachtige afzetmarkt voor culturele producten, zoals ook omgekeerd werken van sovjetauteurs die in de USSR gepubliceerd werden, voor het eerst bescherming genoten in het buitenland ².

Door deze stap doorbrak de USSR definitief haar auteursrechtelijk isolement, en dit uiterekend in de periode van "ontwikkeld socialisme", de voorbereidingsfase voor het communisme. Het onverwachte karakter van deze beslissing deed in het Westen speculaties ontstaan over de motieven voor deze toetreding (afd.1), terwijl ze binnen de Sovjetunie de vraag deed ontstaan naar de invloed van deze toetreding op het socialistisch auteursrecht, alsook naar de vraag of het socialistisch auteursrecht niet besmet zou geraken door kapitalistische elementen. De vraag zal m.a.w. gesteld worden of de theorie van de harmonische belangenverzoening gehandhaafd kon worden op het ogenblik dat auteursrechtsstelsels uit verschillende economische ordeningen met elkaar geconfronteerd werden (afd.2) ? Nadien geven we een overzicht van de doctrinaire verwarring die rechtstreeks (afd.3) of onrechtstreeks (afd.4) uit de toetreding van de USSR tot de UAC voortvloeide, een verwarring die de kiemen van verandering reeds in zich droeg.

Afdeling 1. Motieven voor de toetreding tot de UAC

§ 0. Inleiding

506. De sovjetautoriteiten en de sovjetrechtsleer hebben zich zelden duidelijk uitgesproken over het waarom van de toetreding van de USSR tot de UAC. In de westerse rechtsleer heeft dit (gekwaliceerd ?) stilzwijgen tot soms wilde speculaties geleid aangaande de beweegredenen van de USSR om uit haar isolement te treden. Hierbij werd zowel naar economisch-financiële redenen, als politiek-ideologische beweegredenen of redenen van internationale cultuurpolitiek verwezen. We overlopen ze kort.

¹ *Supra*, nr.46.

² We laten hier de enkele bilaterale verdragen die in de loop der geschiedenis door Rusland en de Sovjetunie gesloten werden, buiten beschouwing. Zie hierover, *supra*, nr.22, 27, 45 en 48.

§ 1. Economisch-financiële motieven

507. De toetreding van de USSR tot de UAC was in de eerste plaats het gevolg van de economische druk die door de USA op de USSR uitgeoefend werd. De USA vroegen deze toetreding immers als tegenprestatie voor het sluiten van een belastingverdrag tussen beide grootmachten waardoor de Amerikaanse belasting op de verkoop van licenties op sovjettechnologie in de USA afgeschaft zou worden ³.

508. Ook het tijdstip van de toetreding kan een aanwijzing bieden voor de economische motieven die bij de beslissing van de sovjetoverheden een significante rol gespeeld kunnen hebben. De USSR trad op 27 februari 1973 toe tot de oorspronkelijke versie van Genève van de UAC (1952) ⁴ en niet tot de op dat ogenblik reeds ter onderteekening aangeboden, maar nog niet in werking getreden versie van Parijs van 1971. Eens twaalf Staten de versie van Parijs van de UAC geratificeerd hadden - een quorum dat begin 1973 nog niet bereikt was - zou krachtens de verdragsbepalingen de toetreding tot de versie van Genève onmogelijk worden ⁵.

De sovjetrechtsleer verklaarde de voorkeur van de USSR voor de oorspronkelijke versie van 1952 door te wijzen op het feit dat de USSR geen ervaring had met multilaterale auteursrechtverdragen en daarom tot een tekst wilde toetreden die reeds twee decennia in de internationale praktijk toegepast werd ⁶.

Vermoedelijk koos de USSR met haar voorkeur voor de UAC van 1952 voor de kleinste pijn. De versie van Genève legt aan de lidstaten slechts een beperkt minimumbeschermingsniveau op (m.n. de erkenning van het vertaalrecht ⁷ en een beschermingsduur van 25 jaar p.m.a. ⁸), daar waar de versie van Parijs ook de erkenning van het reproductierecht, publiek op- en uitvoeringsrecht en het uitzendrecht vergde ⁹. Om dezelfde reden was toetreding tot de Conventie van Bern uitgesloten: de lat van de minimumbescherming werd in deze Conventie voor de USSR te hoog gelegd. De UAC daarentegen liet - zeker in haar oorspronkelijke versie van 1952 - toe dat landen met

³ BENJAMIN, C.G., "Some observations on certain consequences of the Soviet Union's accession to UCC", *Bulletin. Copyright Society of the U.S.A.*, 1973, 394; ROIT, N., "Soviet and Chinese Copyright: Ideology Gives Way to Economic Necessity", *Loy. L.A. Ent. L. J.*, 1986, 58-59; VERMEER 151-152. Over dit quid pro quo: LEVIN, M.B., "Soviet international copyright: dream or nightmare?", *J. Copyright Soc'y U.S.A.*, 1983, 129-140.

⁴ De Russische tekst van de UAC werd gepubliceerd in *SP SSSR*, 1973, nr.24, item 139. De UAC trad voor de USSR krachtens art.IX (2) UAC in werking drie maanden na neerlegging van de toetredingsakte, d.i. op 27 mei 1973.

⁵ Art. IX UAC (Parijs, 1971). Zie ook SCHULZE, E., "Wirkung des Beitritts der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken zum Welturheberrechtsabkommen", *UFITA*, 1974, Band 70, 91-92.

⁶ BOGUSLAVSKII 1973, 58; DIETZ 1973, 55; GRINGOL'TS 1973, 17; RUDAKOV / GRINGOL'TS 7.

⁷ Art.V UAC.

⁸ Art.IV (2) UAC.

⁹ Art.IVbis UAC (Parijs, 1971). Zie bv. BRAVEMAN, P.E., "A New Dawn in International Copyright: The Soviet Adherence to the Uniform Copyright Convention", *Utah L. Rev.*, 1975, 461; SCHWARTZ 151.

een sterk verschillend beschermingsniveau tegelijk in grote mate hun eigenheid konden bewaren, en toch op internationaal niveau auteursrechtelijk met elkaar verbonden werden ¹⁰.

509. In hetzelfde verband zal het voor de USSR ongetwijfeld ook van belang geweest zijn, dat de UAC geen retroactiviteit voorziet, d.w.z. dat een toetredende staat (USSR) niet verplicht was werken die voor de inwerkingtreding van de UAC in die staat (27 mei 1973) in een andere verdragsstaat gepubliceerd werden of door een onderdaan van een andere verdragsstaat gepubliceerd werden (ongeacht de plaats van publicatie, maar niet op het grondgebied van de toetredende staat), en in de toetredende staat (USSR) definitief in het publiek domein gevallen waren, opnieuw te beschermen ¹¹ ¹². Dit staat in tegenstelling tot de verplichting van de Staat die tot de Berner Conventie toetreedt om de juist genoemde werken wel te beschermen, indien ze althans nog bescherming genieten in hun land van oorsprong ¹³. Door te kiezen voor de UAC kon de USSR geleidelijk in het internationaal auteursrechtssysteem instappen.

510. Volgens sommigen kon de beslissing van de sovjetoverheden om in de internationale auteursrechtarena te treden ingegeven zijn door financieel-budgetaire motieven: de royalties welke de sovjetauteurs voor de exploitatie in het buitenland van hun werk zouden verwerven, zouden een belangrijke bron van nieuwe belastinginkomsten in valuta vormen ¹⁴. Een belastingwet goedgekeurd enkele maanden na de toetreding tot de UAC leek dit vermoeden te bevestigen nu uit het buitenland afkomstige auteursvergoedingen in de Sovjetunie belastbaar gesteld werden tegen tarieven gaande van 30 tot 75 % ¹⁵.

O.i. heeft dit argument evenwel nauwelijks gespeeld. In werkelijkheid was immers de

¹⁰ BOGUSLAVSKII 1979, 145.

¹¹ Art. VII UAC *juncto* art.97 al.3 Beginselen 1961 en art.478 al.2 B.W. 1964. Over de concrete toepassing van deze regel op de bescherming van sovjetwerken in Frankrijk, zie FRANÇON, A., "La protection par le droit d'auteur des oeuvres soviétiques en France", *RIDA*, 1974, vol.82, 109-123.

¹² Betwist is de vraag of werken die gecreëerd worden voor de toetreding tot de UAC, maar die slechts nadien gepubliceerd worden, de bescherming van de UAC genieten (DIETZ 1973, 56-60). De USSR ging er in elk geval van uit dat deze werken niet beschermd waren onder de UAC. Dit standpunt kan door een redenering *a contrario* afgeleid worden uit de bepaling van de bilaterale overeenkomst met Oostenrijk, die precies wél in deze (beperkte) vorm van retroactiviteit voorzag: Art.2 Abkommen zwischen der Republik Österreich und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken über den gegenseitigen Urheberrecht, 16 december 1981, *UFITA*, 1982, Band 94, 243-247.

¹³ Art.18 BC. Dat deze bepaling de opvolgerstaat van de USSR, de Russische Federatie, niet zou beletten om toch - in navolging van de USA - zonder retroactiviteit tot de BC toe te treden, zal later blijken: *infra*, nr.1475.

¹⁴ SIMONS 1974, 815.

¹⁵ UPVS SSSR "O podokhodnom naloge s summ, vyplachivaemykh za izdanie, ispolnenie ili inoe ispol'zovanie proizvedenii nauki, literatury i iskusstva", 4 september 1973, *VVS SSSR*, 1973, nr.37, item 497. Zie ook DIETZ 1973, 62-65; SCHULZE, E., "Vertragsabschlüsse nach Wirksamwerden des Beitritts der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken zum Welturheberrechtsabkommen", *UFITA*, 1975, Band 73, 8-9. VAAP stond in voor de inhouding van deze belasting.

vrees in de Sovjetunie voor de negatieve gevolgen van de toetreding tot de UAC op haar internationale handelsbalans veel groter ¹⁶, en zoals nadien ook bleek, terecht ¹⁷.

511. Samenvattend kunnen we stellen dat de USSR door de USA onder druk gezet werd om buitenlandse (Amerikaanse) werken auteursrechtelijk te beschermen, maar in termen van handelsbalans was dit voor de Sovjetunie zeker niet interessant en daarom lag de keuze van de USSR voor die auteursrechtconventie die de minste economische kost met zich meebracht, voor de hand.

§ 2. Politiek-ideologische motieven

512. Wanneer in het midden van de jaren zeventig in de westerse rechtsleer talloze commentaren verschenen naar aanleiding van de toetreding van de USSR tot de UAC was dit zelden met de bedoeling om de uitbraak van dat land uit zijn auteursrechtelijk isolement te verwelkomen, dan wel om de vrees uit te spreken dat de onverwachte beslissing van de sovjetautoriteiten ingegeven zou zijn door de wens om de *tamizdat* ¹⁸ van dissidente sovjetauteurs te verhinderen, of m.a.w. om via de UAC de sovjet-censuur ook naar in het buitenland gepubliceerde werken uit te breiden.

513. Het scenario waarvoor gevreesd werd ging als volgt: een dissident schrijver uit de Sovjetunie, die onmogelijk langs officiële kanalen zijn werk in de USSR gepubliceerd krijgt, omzeilt het monopolie van het auteursagentschap VAAP op de export van auteursrechten en geeft rechtstreeks aan een buitenlandse uitgeverij de toestemming om zijn werk te publiceren. De sovjetoverheid nationaliseert daarom de rechten op de (gepubliceerde en niet-gepubliceerde) werken van de dissidente auteur op basis van art.106 Beginselen 1961 of art.501 B.W. 1964. Wanneer de buitenlandse uitgeverij tot publicatie overgaat, vordert de sovjetoverheid voor de buitenlandse rechter de stopzetting van de publicatie en een schadevergoeding op grond van het feit dat enerzijds de sovjetoverheid door de nationalisatie de houder van de auteursrechten geworden is, en anderzijds dat de overeenkomst tussen auteur en buitenlandse uitgeverij zonder de naar sovjetrecht verplichte tussenkomst van VAAP geschiedde en dus nietig was ¹⁹.

514. Dit scenario was reeds hierom onwaarschijnlijk dat de sovjetoverheden de nationalisatie van auteursrechten nooit gebruikt hadden om werken van dissidente auteurs onschadelijk te maken, maar in tegendeel om werken waarvan het maatschappelijk nut hoog ingeschat werd, een zo ruim mogelijke verspreiding te geven. Het is moeilijk denkbaar dat de sovjetoverheden een dissident auteur zou betalen (want de nationalisatiebesluiten waren een "gedwongen verkoop") opdat deze een werk met antisovjetpropaganda *niet* naar het buitenland zou laten smokkelen en daar publiceren. Er is dan ook geen enkel nationalisatiebesluit bekend met betrekking tot werken van

¹⁶ LEVIN, M.B., "Soviet international copyright: dream or nightmare ?", *J. Copyright Soc'y U.S.A.*, 1983, 132 e.v.

¹⁷ *Ibid.*, 157.

¹⁸ *Supra*, nr.173.

¹⁹ Zie bv. NEWCITY 1974, 298; SIMONS 1974, 809.

dissidente auteurs ²⁰.

515. De meeste rechtsgeleerden in het Westen erkenden overigens dat indien het de bedoeling van de sovjetoverheid geweest was om via de UAC haar censuur te exporteren, in de Westerse rechtsstelsels voldoende juridische argumenten te vinden waren om een publicatieverbod voor een westerse rechtbank af te wijzen. Een dergelijke 'nationalisatiemaatregel' ging immers in tegen de openbare orde en/of kon geen automatische extraterritoriale werking hebben ²¹. Bovendien moest een sovjetwerk in het Westen krachtens het assimilatiebeginsel beschermd worden door de nationale wet van het land waar bescherming gezocht wordt, en deze (westerse) nationale auteurswetten bevatten geen voorschrift dat de vrijheid van het auteursrechtverkeer door een staatsbemiddelingsmonopolie (VAAP) zou beperken ²². Ook de rechtspraak bevestigde deze principes ²³.

516. Mogelijks kon de sovjetoverheid meer succes behalen in de Oost-Europese broederstaten. De bilaterale overeenkomsten van de eerste generatie (d.i. van voor de toetreding tot de UAC) en een aantal van de bilaterale overeenkomsten van de tweede generatie bevatten immers ten aanzien van ongepubliceerde werken een zgn. censuurclausule ²⁴. Zo luidde het in art.2 al.2 van de overeenkomst met de DDR: "De uitgave van ongepubliceerde werken in beide landen tegelijkertijd, hun publicatie voor het eerst op het grondgebied van de andere Verdragsluitende Partij, alsook de verspreiding in derde landen van werken van auteurs van één Partij door organisaties van de andere kan slechts verwezenlijkt worden in geval van akkoord tussen de respectieve-

²⁰ LEVITSKY 1980b, 147.

²¹ CORBET verwijst naar een arrest van het Hof van Parijs van 8 mei 1963 (*RIDA*, vol.39-40, 241) dat op die gronden het nationalisatiebesluit van het Volkscommissariaat van Openbaar Onderwijs van 16 augustus 1919 betreffende de werken van 17 Russische componisten in Frankrijk geen uitwerking kon hebben. CORBET 1973, 294-296. Zie ook COHEN JEHORAM, H., "Hoe werkt straks de Russische auteursrechtelijke censuur in het Westen?", *NJ*, 1973, 674; JINNETT, R.J., "Adherence of the U.S.S.R. to the Universal Copyright Convention: defenses under U.S. Law to possible soviet attempts at achieving international censorship", *Cornell Int'l L. J.*, 1974, 77-83; MAGGS, P.B., "New directions in US-USSR copyright relations", *Am. J. Int'l L.*, 1974, 403; SIMONS 1974, 812-813. *Contra*: NEWCITY 1974, 301-309.

²² DIETZ 1973, 69-71.

²³ Bundesgerichtshof (BGH), 16 april 1975, *GRUR Int.*, 1975, 361, *UFITA*, 1975, Band 74, 303, *ICC*, 1976, 134, becommentarieerd door DIETZ, A., "Zum Schutz sowjetischer Urheber im internationalen Urheberrecht", *GRUR Int.*, 1975, 341-344; High Court of Justice, Chancery Division, 25 november 1971, *The Bodley Head Ltd. v. Flegon*, *Weekly Law Reports*, 1972, 680; *GRUR Int.*, 1973, 117 (beide inzake Solzhenitsyns werk 'Augustus de veertiende' en op basis van feiten daterend van voor 27 mei 1973). Zie ook NORDEMANN e.a. 43 en 50. De feiten van dit geval en de uitspraak van de Duitse en Engelse rechter worden samengevat door BENNETT, R.E., "The Solzhenitsyn Cases: The Russian Author and Western Copyright Law", *Ohio N. U. L. Rev.*, 1975, 87-94. Over het auteursrechtelijke lot van het Solzhenitsyns werk "Kankerpaviljoen", zie TERVOOREN, E.F., "Solsjenitzin en zijn auteursrechten", *AA*, 1971, 41-46.

²⁴ COHEN JEHORAM, H., "De Sowjet-Unie aangesloten bij de Universele Auteursrechtconventie", *NJ*, 1973, 321 en "Auteursrecht contra vrijheid van meningsuiting?", *NJ*, 1974, 1396.

lijke bevoegde organisaties van beide Partijen in elk concreet geval" ²⁵. Aangezien het hier enkel bilaterale overeenkomsten met andere Oostblokstaten betreft die zelf ook over een uitgebreid censuurapparaat beschikten, was deze bepaling toch tamelijk overbodig.

517. In de praktijk heeft zich, voor zover bekend, geen enkel geval van censuurexport voorgedaan, noch in de kapitalistische wereld, noch in de socialistische broederlanden.

518. Dit heeft wellicht veel minder met de hogervermelde juridische argumentatie te maken, dan wel met de politieke overweging dat een dergelijke procedure voor een rechtbank in het Westen het internationaal prestige van de USSR een flinke deuk zou geven ²⁶. Censuur exporteren via de UAC was - zelfs indien het juridisch-technisch mogelijk zou zijn - volstrekt overbodig: de Sovjetoverheid beschikte immers intern, op basis van haar nationale wetgeving, over een ruim arsenaal aan repressiemaatregelen om dissidente auteurs monddood te maken ²⁷. Hiermee kon weliswaar niet preventief voorkomen worden dat werken in *tamizdat* verschenen, maar kon in elk geval wel op repressieve wijze herhaling van de feiten onmogelijk gemaakt worden. Indien niets help, kon nog steeds de betrokken auteur van zijn sovjetnationaliteit beroofd worden en het land uitgezet worden, zoals het lot van Solzhenitsyn na publicatie in het buitenland van zijn "GOELAG-archipel" aantoont ²⁸.

§ 3. Een onderdeel van een strategie in het buitenlands beleid van de USSR

519. De ideologische motieven hebben we afgewezen, o.m. op basis van het feit dat het internationaal prestige van de USSR erg zou lijden onder een buitenlandse politiek gericht op de "export van dissidentenvervolgung". We menen integendeel dat de

²⁵ "Soglashenie mezhdru SSSR i GDR o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav", 21 november 1973, *SP SSSR*, 1975, nr.1, item 7. Vgl. art.2 al.2 Bilaterale overeenkomst met Bulgarije, 8 oktober 1971, *DA*, 1972, 163 en *RIDA* 1972, vol.74, 170; art.2 al.2 Bilaterale overeenkomst met Polen, 4 oktober 1974, *SP SSSR*, 1975, nr.4, item 28; art.2 al.2 Bilaterale overeenkomst met Hongarije, 17 november 1967, *SP SSSR*, 1975, nr.18, item 123. In de andere bilaterale verdragen van de USSR met Tsjecho-Slovakije, Oostenrijk en Zweden kwam deze clausule niet voor.

²⁶ "Tactically also, it would be unwise for the Soviet authorities to launch such a trial, for they might find themselves thrown onto the defence of their own laws concerning publication and literature." (BLOOM, H., "The end of samizdat? The Soviet Union signs the Universal Copyright Convention", *Index on Censorship*, 1973, 15). Zie bv. ook RADHAUER, L.A., "The USSR Joins the Universal Copyright Convention", *Copyright L. Symp.*, 1977, nr.23, 27-30. Maar ROSS waarschuwt dat als een repressiemiddel bestaat (de UAC), het ook gebruikt kan worden: "Credulity would be stretched to the limit to assume that the Soviet hand dangling the sword over Damocles' head would never allow the sword to drop. That hand is already subject to few international restraints, and if, sometime in the future, the gains seemed to outweigh the losses, then that sword would surely drop!" (ROSS, L.F., "Soviet accession to the universal copyright convention: possible implications for future foreign publication of dissidents' works", *Ga. J. Int'l & Comp. L.*, 1974, 421).

²⁷ *Supra*, nr.212 e.v.

²⁸ *Supra*, nr.170. Vgl. ook het lot van Pasternak die enkel met smeekbeden kon voorkomen dat hij naar het buitenland verbannen zou worden, na de publicatie in Italië van zijn "Dokter Zhivago" (*Supra*, nr.166, noot 141).

toetreding van de USSR precies gezien moet worden als een onderdeel van een omvattende strategie van de USSR in de eerste helft van de jaren zeventig gericht op het oppoetsen van haar - o.m. door de vervolging van dissidenten besmeurde - internationaal imago aan de vooravond van de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) in Helsinki ²⁹ en het bereiken van de politieke détente ³⁰. In dat kader paste de toetreding tot de UAC als middel tot "stimulering van de internationale culturele uitwisselingen" ³¹ uitstekend. Andere uitingen van dit charme-offensief op internationaal-juridisch vlak waren de toetreding van de USSR tot de twee UNO-Pakten inzake mensenrechten op 18 september 1973 ³² en uiteindelijk de ondertekening van de Slotakte van de CVSE in Helsinki in 1975. O.i. woog dit argument veel sterker door dan het eerder onzekere economisch-financiële motief ³³.

520. De keuze voor de UAC in haar oorspronkelijke versie van Genève was dan ook een keuze voor een maximaal politiek effect op de internationale scène tegen een minimale economisch-juridische inspanning op nationaal vlak ³⁴. De toetreding van de USSR tot de UAC vergde uiteindelijk een aanpassing van de interne wetgeving die beperkt bleef tot de erkenning van het vertaalrecht, en het optrekken van de beschermingstermijn naar 25 jaar p.m.a. ³⁵, naast uiteraard de erkenning van de auteursrechten van buitenlandse auteurs in de Sovjetunie. De draagwijdte van deze aanpassingen werd bovendien nog beperkt door de gelijktijdige invoering van twee nieuwe vrije gebruiken ³⁶, nl. de reproductie in kranten van in het openbaar gehouden toespraken en van gepubliceerde werken in het origineel of in vertaling ³⁷, en de non-profit reprografische reproductie van gedrukte werken voor wetenschappelijke, opvoedkundige en voorlichtingsdoelein-

²⁹ CORBET 1973, 291-292.

³⁰ "La décision arrêtée par le Gouvernement soviétique d'adhérer à la Convention Universelle représente avant tout l'une des mesures qui s'inscrit dans la politique active de l'Etat soviétique ayant pour objectif la détente internationale et la consolidation de la paix ..." (RUDAKOV / GRINGOL'TS 3).

³¹ BOGUSLAVSKII 1979, 12; PANKINE, B., "Le droit d'auteur, partie intégrante de la politique culturelle", *Bulletin du droit d'auteur*, 1982, nr.4, 33-39.

³² VVS SSSR, 1973, nr.40, item 564. *Supra*, nr.198.

³³ Zie ook MAJOROS 172-176.

³⁴ "L'U.R.S.S. a voulu adhérer à la Convention universelle (1952) pour exprimer sa volonté de participer de façon ouverte et plus complète aux échanges intellectuels et culturels internationaux, mais elle est restée fidèle à la philosophie marxiste-léniniste de son économie et, afin d'assurer deux des "tâches essentielles de l'Etat socialiste du peuple entier": la formation de "l'homme de la société communiste" et l'élévation du niveau culturel des travailleurs (cf. Préambule de la Constitution soviétique du 7 octobre 1977), elle a maintenu de nombreuses hypothèses d'utilisations libres, gratuites ou payantes d'oeuvres." (HUMBERT-DAYEN, M.-C., "L'U.R.S.S. et la Convention universelle: oeuvres protégées et droits accordés à leurs auteurs", *RIDA*, 1985, vol.125, 57).

³⁵ *Supra*, nr.47.

³⁶ LEVITSKY 1987, 165.

³⁷ Art.103 (5) Beginselen 1961; art.492 (5) B.W. 1964.

den ³⁸.

521. De uitbraak uit het isolement had bijgevolg een politieke betekenis, maar werd niet teweeg gebracht door enig verlangen om de heersende interne opvattingen over aard en functie van het socialistisch auteursrecht te wijzigen. Het kwam er voor de sovjetleiders dan ook op aan om twee auteursrechten te creëren: één voor intern gebruik, en één voor buitenlands gebruik.

Afdeling 2. Een dual systeem

§ 0. Inleiding

522. De toetreding van de USSR tot de UAC mocht dan al door edele doeleinden als politieke détente en verruiming van de uitwisseling van culturele goederen ingegeven zijn, intern wilde de Sovjetunie haar marxistisch-leninistische axioma's en premissen onverkort handhaven. Net zoals de USSR de invloed van de liberaal-geïnspireerde internationale mensenrechtenverdragen die door haar geratificeerd werden, op de interne wetgeving met haar collectivistische en ideologisch ingekapselde grondrechten trachtte te beperken ³⁹, poogde de USSR haar socialistische auteursrecht af te schermen van het westerse, kapitalistische auteursrecht.

De USSR stond hierdoor voor de schijnbaar onoplosbare opgave om enerzijds gehoor te geven aan de westerse druk om de rechten van de buitenlandse auteurs te erkennen, en anderzijds de vrije toegang van de sovjetbevolking tot de (binnen- en buitenlandse) culturele rijkdommen blijvend te verzekeren. Als oplossing werd gekozen voor een, op subtiële wijze in het objectief auteursrecht verdoken, dual stelsel, d.w.z. een beschermingssysteem voor buitenlands gebruik, en één voor binnenlands gebruik ⁴⁰.

³⁸ Art.103 (7) Beginselen 1961; art.492 (7) B.W. 1964.

³⁹ *Supra*, nr.199.

⁴⁰ Eenzelfde tweeslachtige houding werd overigens ook in het aanverwante domein van het uitvindersrecht aangenomen. Een Besluit van de Raad van Ministers van de USSR van 21 augustus 1973 ("Polozhenie ob otkrytiakh, izobreteniiakh i ratsionalizatorskikh predlozheniiakh", *SP SSSR*, 1973, nr.19, item 109) voorzag enerzijds het zgn. "uitvinderscertificaat" dat aan de uitvinder recht gaf op een vergoeding en op allerlei andere materiële voordelen (huisvesting, werkgelegenheid enz.), maar dat geen exclusief recht voor de uitvinder inhield. Het eigendomsrecht over de uitvinding kwam automatisch toe aan de staat die ervoor moest zorgen dat het nieuwe weten zoveel mogelijk in de staatsondernemingen verspreid geraakte. Anderzijds werd een octrooi erkend, dat, op westerse leest geschoeid, exclusieve rechten in hoofde van natuurlijke en rechtspersonen toekende. Formeel had de sovjetburger keuze tussen beide beschermingssystemen. In werkelijkheid waren de uitvinderscertificaten voorbehouden voor de sovjetburgers, terwijl de juridisch en economisch veel interessantere octrooien voor buitenlandse burgers of ondernemingen waren voorbehouden (DIETZ, A., "Die Patentgesetzgebung der osteuropäischen Länder", *GRUR Int.*, 1976, 140; MALFLIET, K., "Juridische ondersteuning van technologische vooruitgang in de Sovjetunie: octrooibescherming en uitvinderscertificaat", in *De sociaal-economische rol van intellectuele rechten*, VAN HOECKE, M. (ed.), Brussel, Story-Scientia, 1991, 73-87). Het Unieverdrag van Parijs, waartoe de USSR in 1965 toegetreden was (PSM SSSR "O prisoedinenii SSSR k parizhskoi konventsii po okhrane promyshlennoi sobstvennosti", 8 maart 1965, *SP SSSR*, 1965, nr.4, item 23 (Akte van Lissabon, 1958); UPVS SSSR "O ratifikatsii stokgol'mskogo akta parizhskoi konventsii po okhrane promyshlennoi sobstvennosti i konventsii, uchrezhdauiushchei Vsemirnuu Organizatsiiu Intellekual'noi Sobstvennosti", *VVS SSSR*, 1968,

523. Dat de verhouding tussen auteur en gemeenschap anders gewaardeerd werd naargelang het ging om de belangen van een sovjet- of een niet-sovjetauteur, bleek uit de twee definities die voor het begrip publicatie gehanteerd werden (§ 1). Ook de verhouding tussen auteur en medecontractant werd anders gepercipieerd indien één van beide contractspartijen, en vooral de exploitant, buiten de Sovjetunie opereerde. Dit blijkt uit de twee contractsvormen voor auteursovereenkomsten, en de twee tegenstrijdige, maar gelijktijdig toegepaste theorieën over de overdraagbaarheid van rechten (§ 2).

§ 1. Twee definities voor de term 'publicatie'

524. Het duale systeem in het auteursrecht bleek in de eerste plaats uit de dubbele definitie voor de term 'publicatie'. Voor de werken die rechtstreeks krachtens de sovjetwetgeving beschermd werden (d.i. alle werken van sovjetburgers, en de werken van buitenlanders die voor het eerst gepubliceerd worden op het grondgebied van de USSR of er zich in een objectieve vorm bevinden) gold een ruime definitie van het begrip publicatie (*opublikovanie / vypusk v svet*), nl. de uitgave, publieke uitvoering, het publiek tonen, de uitzending via radio of televisie of een mededeling op eender welke andere manier aan een onbepaalde groep mensen⁴¹. De wet vermeldde niet of de toestemming van de auteur vereist was om van publicatie te kunnen spreken, maar dit werd in de rechtsleer inderdaad aangenomen⁴². "Een mededeling op eender welke manier aan een onbepaalde groep mensen" omvatte ook het optrekken van een bouwwerk volgens plannen van architectuur, de verkoop van geluidsopnamen of het te koop aanbieden van industriële producten waarin werken van toegepaste of decoratieve kunst zijn geïncorporeerd⁴³.

Voor werken van niet-onderdanen die in het buitenland gepubliceerd waren en in de USSR bescherming genoten op basis van bi- of multilaterale overeenkomsten gold evenwel de definitie voorzien door deze verdragen⁴⁴. Zo definieert art.VI UAC de term 'publicatie' veel enger, als de reproductie in materiële vorm en het aan het publiek ter beschikking stellen van exemplaren van een werk die toelaten het te lezen of er visueel kennis van te nemen. In de bilaterale overeenkomst met Oostenrijk werd expliciet naar

nr.40, item 363 (Akte van Stockholm, samen met het Oprichtingsverdrag voor de Wereldorganisatie voor Intellectuele Eigendom)) verzette zich hier niet tegen, zolang buitenlanders maar minstens evenveel rechten genoten als binnenlandse uitvinders. Over dit parallelisme tussen uitvindersrecht en auteursrecht, zie ISKHANOV, U.K., "O sviazi avtorskogo i izobretatel'skogo prava", in BOGUSLAVSKII e.a. 89.

⁴¹ Art.476 al.1 B.W. 1964. Over het belang van deze definitie, zie LEVITSKY, S.L., "The significance of 'publication' in soviet copyright law", *Auteursrecht*, 1979 nr.3, 43-49 en 59.

⁴² GAVRILOV 1984a, 146-147; SEREBROVSKII 120.

⁴³ GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 705; LEVITSKY 1985, 3.

⁴⁴ Art.478 al.2 B.W. 1964. LEVITSKY 1985, 1-2 is onvolledig, waar hij zegt dat art. VI UAC (o.a.) van toepassing is op onderdanen van lidstaten van de UAC (behalve sovjetburgers). Dit geldt immers enkel voor hun werken die buiten het grondgebied van de USSR gepubliceerd werden. Werken van UAC-onderdanen die gepubliceerd worden in de USSR, worden immers zowel door UAC als door de sovjetwetgeving beschermd, in welk geval aan de nationale wet voorrang gegeven wordt. Zie GAVRILOV 1979a, 333.

de definitie van de UAC verwezen ⁴⁵, maar de andere bilaterale overeenkomsten ⁴⁶ gaven geen definitie van dit begrip. In de werkovereenkomsten tussen de nationale (staats-) auteursrechtenbureaus, die op deze bilaterale verdragen gebaseerd waren, wordt evenwel verwezen naar art. VI UAC, of wordt de tekst ervan overgenomen ⁴⁷.

525. Daar waar onder de UAC bijgevolg het begrip publicatie steeds verbonden is met een materiële vorm die gereproduceerd en verspreid wordt (m.a.w. met exemplaren van een werk), en bovendien veronderstelt dat het werk gelezen of op een andere wijze visueel waargenomen kan worden via deze exemplaren ⁴⁸, waren onder de sovjetauteurswetgeving ook een efemere publicatie (bv. een publieke uitvoering), een publicatie zonder reproducties (de tentoonstelling van een origineel kunstwerk), of een publicatie door de verspreiding van exemplaren waaruit het werk niet visueel, maar enkel auditief waargenomen kan worden (fonogrammen), wel mogelijk ⁴⁹.

526. De gevolgen van dit verschil in definitie lieten zich vooral gevoelen bij de beperkingen op de auteursrechten ⁵⁰. Zoals hoger aangegeven hadden de meest ingrijpende vrije gebruiken en wettelijke licenties betrekking op gepubliceerde werken ⁵¹. Een ruime definitie van de term publicatie betekende bijgevolg een ruime toepassing van de uitzonderingen op het auteursrecht. Een enge definitie van de term publicatie verbeterde de positie van de auteur, doordat zijn werk minder snel onder het toepassingsveld van de vrije gebruiken en wettelijke licenties viel.

527. Aangezien in de UAC en de bilaterale overeenkomsten een engere definitie van 'publicatie' gehanteerd wordt dan in de sovjetwetgeving, genoten de in het buitenland gepubliceerde werken van buitenlandse auteurs ⁵² in de USSR een ruimere bescherming dan de werken van sovjetauteurs. Zo kon een muziekwerk dat in de USSR publiek uitgevoerd werd, vrij gereproduceerd worden in een film, of vrij uitgezonden worden op

⁴⁵ Art.2 Abkommen zwischen der Republik Österreich und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken über den gegenseitigen Urheberchutz", 16 december 1981, *UFITA*, 1982, Band 94, 243-247.

⁴⁶ *Supra*, nr.48.

⁴⁷ Voor de tekst van deze werkovereenkomsten, zie VORONKOVA e.a. 80-127.

⁴⁸ Meer over deze definitie met toepassing ervan op de zgn. *samizdat*-uitgave bij DURRANDE, S., "La notion de publication dans les conventions internationales", *RIDA*, 1982, vol.111, 115-167. Zie ook NORDEMANN e.a. 303-307.

⁴⁹ Naast de synoniemen 'opublikovanie' en 'vypusk v svet' wordt in de sovjetwetgeving nog de term 'izdanie' gebruikt, letterlijk 'uitgave', wat alleen de publicatie van een werk in gedrukte vorm omvat en hierdoor dicht in de buurt komt van het 'publicatie'-begrip zoals het voorkomt in de UAC, zie STRAUS 200.

⁵⁰ STRAUS 200.

⁵¹ *Supra*, nr.483.

⁵² De werken van buitenlandse auteurs die eerst in de USSR gepubliceerd werden, genoten in de USSR dezelfde bescherming als de werken van sovjetauteurs. In de praktijk kwam dit geval zo goed als nooit voor.

radio en televisie ⁵³; indien een muziekwerk van een buitenlands componist in een Verdragsstaat van de UAC (behalve de USSR) publiek uitgevoerd werd, bleef de toestemming van de componist vereist voor precies hetzelfde gebruik in de USSR ⁵⁴. Zo ook was de openbare uitvoering van een op fonogram opgenomen en publiek verspreid muziekwerk aan een wettelijke licentie onderworpen ⁵⁵, in de gevallen waarin het publicatie-begrip uit de sovjetwetgeving van toepassing was, maar niet wanneer een werk in de USSR bescherming genoot krachtens de UAC.

Op deze wijze werd aan buitenlanders een ruimere bescherming toegekend dan aan binnenlandse auteurs ⁵⁶. Dit was geen schending van het assimilatiebeginsel van art. II UAC, aangezien dit beginsel wel aan een engere, maar niet aan een ruimere bescherming voor niet-nationalen in de weg staat.

528. Als verklaring voor deze positieve discriminatie van buitenlandse auteurs werd in de rechtsleer verwezen naar het feit dat deze auteurs in de USSR de ruime sociale voordelen moesten ontberen welke de sovjetauteurs genoten als leden van de scheppende unies ⁵⁷. Westerse auteurs die onder het juk van de kapitalistische ondernemers gebukt gingen, mochten m.a.w. ingeval van exploitatie van hun werk in de USSR een compensatie krijgen voor de miserabele toestand (de "vervreemding") waarin ze moesten werken.

529. In elk geval paste deze betere bescherming voor buitenlandse auteurs perfect in de buitenlandse politiek van de Sovjetunie, gericht op het verbeteren van de verstandhouding en de ontgoocheling van de relaties met het Westen ⁵⁸.

§ 2. Twee contractsvormen en de gelijktijdige overdraagbaarheid en onoverdraagbaarheid van rechten

530. Het tweesporenbeleid van de sovjetauteurswet kwam verder tot uiting in de regeling voor de auteurscontracten, zoals die aangepast werd in 1973-74. De toetreding van de USSR tot de UAC deed immers de noodzaak ontstaan om in het internationale auteursrechtenverkeer een grotere soepelheid in het contractenrecht te brengen, én duidelijkheid te brengen in verband met de overdraagbaarheid van de auteursrechten. Het sovjetrecht inzake auteurscontracten moest m.a.w. ontdaan worden van zijn administratief keurslijf, én ten aanzien van de internationale exploitatie van werken

⁵³ Art.103 punt 4 Beginselen 1961; art.492 punt 4 B.W. 1964.

⁵⁴ GRINGOL'TS 1974, 21.

⁵⁵ Art.104 punt 1 Beginselen 1961; art.495 (1) B.W. 1964.

⁵⁶ ULMER heeft zich dus vergist toen hij onmiddellijk na de toetreding van de USSR tot de UAC schreef dat "aber nicht anzunehmen ist, dass die Sowjetunion ihre Staatsangehörigen schlechter stellen wird als die Urheber von Werken ausländischen Ursprungs" (ULMER, E., "Der Beitritt der Sowjetunion zum Welturheberrechtsabkommen", *GRUR Int.*, 1973, 94).

⁵⁷ GUERASSIMOV 30-31.

⁵⁸ BLOOM, H., "The end of samizdat ? The Soviet Union signs the Universal Copyright Convention", *Index on Censorship*, 1973, nr.2, 3.

moest klaarheid gebracht worden inzake de juridische aard van transacties in verband met auteursrecht.

Tegen deze achtergrond kunnen we een nieuw licht werpen op de door ons reeds besproken discussie in de sovjetrechtsleer over de overdraagbaarheid van de exploitatierechten en het onderscheid tussen de twee types van auteursovereenkomsten ⁵⁹, en met een grotere waarschijnlijkheid - ofschoon geen zekerheid - de wil van de sovjetwetgever van 1973-74 achterhalen. Aangezien er geen "voorbereidende werken" over de parlementaire werkzaamheden voor handen zijn, en ook de beslissingsprocedure van de partijorganen een gesloten boek was, blijft uiteraard grote omzichtigheid geboden omtrent de bepaling van de wil van de wetgever. Deze kan immers enkel uit de wetsbepalingen zelf gehaald worden, en eventueel uit de rechtsgeleerde commentaren, die echter precies op het punt van het auteurscontractenrecht en de overdraagbaarheid van rechten elkaar volkomen tegenspreken.

531. De licentieovereenkomst verscheen in de sovjetwetgeving in het zog van de toetreding van de USSR tot de UAC ⁶⁰. Ze onderscheidde zich van het reeds bestaande type van auteursovereenkomsten doordat het de *verlening van een recht* tot voorwerp had, terwijl het ander door de sovjetwetgeving erkende type van auteursovereenkomst de *overdracht van een werk voor gebruik* betrof ⁶¹. In geen van beide gevallen ging het om een vervreemding van *het* auteursrecht (in het enkelvoud).

Het stond ook vast dat - in tegenstelling tot de overeenkomsten voor de overdracht van een werk voor gebruik - alle clausules van de licentieovereenkomst vrij onderhandelbaar waren. Er bestonden immers geen administratieve, quasi-normatieve modelcontracten waarnaar de licentieovereenkomsten zich zouden moeten richten ⁶². Op licentieovereenkomsten waren evenmin de van overheidswege vastgelegde tarieven voor auteursvergoedingen van toepassing.

532. De centrale vraag is nu te weten in welk geval de overeenkomst voor de overdracht van een werk voor gebruik gehanteerd werd, en wanneer de licentieovereenkomst dienstig was.

533. Hing de keuze tussen beide contractsvormen eenvoudig van de gemeenschappelijke wil van de contractspartijen af ? Dit was zeker niet het geval, aangezien dan immers heel het systeem van administratieve modelcontracten onder druk van de exploitanten snel opzij geschoven zou worden.

534. Hield de keuze van de contractsvorm verband met de gebruikswijze waarover gecontracteerd werd ? Ook al zou men op het eerste gezicht het tegendeel kunnen

⁵⁹ *Supra*, nr.382 e.v.

⁶⁰ *Supra*, nr.380.

⁶¹ Art.503 al.3 en 4 en art.516 B.W. 1964.

⁶² Er bestonden weliswaar zgn. voorbeeldvormen voor bv. de uitgave in vertaling in de USSR van een gepubliceerd werk van een buitenlands auteur ("Dogovor ob izdanii v SSSR v perevode vykhodivshego v svet proizvedeniia inostrannogo avtora (primernaia forma)", goedgekeurd door Prikaz nr.88 Predsedatelja Goskomizdata SSSR, 24 februari 1975, VORONKOVA e.a., 202-204), maar deze hadden niet de normatieve waarde welke de modelovereenkomsten wel hadden.

denken ⁶³ (zoals ook enkele sovjetrechtsgeleerden doen ⁶⁴), moet men afgaande op de wettelijke omschrijving van beide types auteursovereenkomsten nochtans concluderen, dat het onderscheid tussen beide overeenkomsten *niet* stelde op het soort van exploitatiewijze dat het voorwerp van de overeenkomst uitmaakte, aangezien beide contractstypes gebruikt kunnen worden voor alle exploitatiewijzen ⁶⁵.

535. O.i. zijn er een aantal indicaties dat het de intentie van de wetgever was om de licentieovereenkomsten voor te behouden voor het internationaal auteursrechtenverkeer, terwijl de overeenkomsten voor de overdracht van een werk voor gebruik voor het binnenlands rechtsverkeer bedoeld waren.

536. Vooreerst zijn er een aantal "toevalligheden" buiten de wettekst die deze hypothese waarschijnlijk maken.

Het gaat dan in de eerste plaats om het tijdstip van invoering van de licentieovereenkomst in de sovjetwetgeving, naar aanleiding van de toetreding van de USSR tot de UAC. Enkel in een context waarin auteurswerken niet enkel nationaal, maar buiten de landsgrenzen van "het land van oorsprong" beschermd worden, heeft het zin om over internationale auteurscontracten te spreken. Dat de toetreding van de USSR tot de UAC enerzijds, en de invoering van de licentieovereenkomst in het sovjetauteursrecht anderzijds, samenvallen, kan o.i. moeilijk door het toeval verklaard worden.

Ook het feit dat deze licentieovereenkomsten niet in het keurslijf van administratieve modelovereenkomsten gedwongen worden, terwijl de ondergeschiktheid van burgerrechtelijke regels aan administratieve regelingen a.h.w. tot de essentie van het sovjetrecht behoorde, maakt het aannemelijk dat licentieovereenkomsten als contractsvorm in de eerste plaats gecreëerd werden met het oog op het regelen van contractsverhoudingen met een buitenlandse partner. Hierdoor leek men te willen tegemoetkomen aan de door de sovjetwetgever vermoede wens van mogelijke westerse partners om bij het sluiten van internationale auteurscontracten van alle formalismen die eigen zijn aan een plangeleide economie, bevrijd te worden.

537. Er is evenwel ook een tekstargument voor onze interpretatie. Art.479 al.4 B.W. 1964 bepaalde dat "de wijze van overdracht door de auteur die burger is van de RSFSR of van een andere Unierepubliek, van een recht op het gebruik van zijn werk op het grondgebied van een buitenlandse staat wordt bepaald door de wetgeving van de USSR." Dit betekende dat in de verhouding tot een buitenlands exploitant de sovjetauteur een *gebruiksrecht overdraagt*.

⁶³ In art.503 al.4 B.W. 1964 wordt in verband met de licentieovereenkomst enkel verwezen naar de verlening aan de exploitant van het vertaal- of adaptatierecht, niet (expliciet) naar andere exploitatiewijzen. Art.516 B.W. 1964 behandelde zelfs exclusief de "licentieovereenkomst voor de verlening van het recht om het werk te gebruiken door vertaling van het werk naar een andere taal of door bewerking".

⁶⁴ KLYK 24-25; SAVEL'EVA 1986, 114-116.

⁶⁵ Art.504 B.W. 1964 beëindigde de opsomming van soorten van auteursovereenkomsten over de overdracht van werken voor gebruik met de zinssnede: "... en ook andere overeenkomsten over de overdracht van werken van literatuur, wetenschap of kunst voor gebruik *op eender welke andere wijze*." En art.503 al.4 en 516 B.W. 1964 verwijzen enkel bij wijze van voorbeeld, niet als een exhaustieve opsomming, naar de licentieovereenkomsten voor de verlening van het vertaal- of adaptatierecht.

Dit wordt ook bevestigd in de modelauteursovereenkomsten. Volgens deze quasi-normatieve modellen droeg de auteur een bepaald werk over aan de socialistische gebruiksorganisatie voor een specifiek gebruik (bv. de uitgave van een boek) in de USSR. Hierin herkennen we duidelijk de terminologie uit de benaming zelf van de "overeenkomsten voor de overdracht van een werk voor gebruik", d.w.z. er vindt geen overdracht van een recht plaats, wel een overdracht van een werk voor (binnenlands) gebruik. Tegelijkertijd werd evenwel in één artikel van deze modelovereenkomsten gesteld dat de auteur aan de gebruiksorganisatie (bv. de uitgeverij) *zijn bevoegdheden inzake het gebruik in het buitenland* van het betrokken werk *overdraagt* ⁶⁶. Wat het buitenlands gebruik van zijn werk betreft is er m.a.w. wel degelijk sprake van een overdracht van rechten, zelfs van alle gebruiksrechten én voor de gehele duur van het auteursrecht ⁶⁷, aan de eerste sovjetgebruiksorganisatie waarmee de auteur over het betrokken werk een overeenkomst sloot ⁶⁸.

Een dergelijk gedifferentieerde terminologie wijst er o.i. op dat het de bedoeling was van de sovjetautoriteiten om de juridische aard van de transactie anders te definiëren naargelang van het territorium voor hetwelk de exploitatie van het werk toegestaan werd. Naar een buitenlandse exploitant toe werden *auteursrechten* overgedragen, naar een sovjetexploitant enkel het *werk* "voor gebruik".

Hiermede is evenwel niet gezegd dat de overdracht van rechten aan de buitenlandse exploitant zou gebeuren op basis van een aan één van de modelovereenkomsten conformerend contract. De hoger genoemde clause stond ingeschreven in de overeenkomst tussen de auteur en de eerste sovjetexploitant van zijn werk. Deze laatste verwierf de exploitatierechten voor het buitenland, en kon deze dan via het auteursagentschap VAAP (dat het staatsmonopolie inzake import en export van auteursrechten uitoefende ⁶⁹) overdragen aan een buitenlands exploitant. De juridische verhoudingen tussen VAAP, de auteur en deze eerste gebruiksorganisatie waren niet altijd even duidelijk, maar zeker is wel dat uiteindelijk VAAP als vertegenwoordiger,

⁶⁶ Bv. art.24 MUO. Zie ook PRINS 1991a, 283 en 287. De auteur behield onder deze clause wel zijn recht op een vergoeding voor de exploitatie van zijn werk in het buitenland, zodat de gehele regeling - mede gelet op de feitelijke onmogelijkheid voor de auteur om anders te bedingen - neerkwam op een dwanglicentie (LOEBER 1980, 29-30). De sovjetgebruiksorganisatie had ten aanzien van de auteur enkel een informatieplicht met betrekking tot voorstellen tot publicatie die uit het buitenland kwamen, en de plicht om bij het sluiten van een auteursovereenkomst met een buitenlandse gebruiksorganisatie de persoonlijke rechten en vermogensbelangen van de auteur te waarborgen (art.24 a) al.2 MUO). Enkel indien de sovjetgebruiksorganisatie niet binnen de voorziene termijn aan hier interne exploitatieplicht voldeed, werd de clause inzake de overdracht van de rechten op de buitenlandse exploitatie van het werk krachtens de modelovereenkomst zelf geannuleerd (art.24 a) al.3 *in fine* MUO).

⁶⁷ Zie ook *supra*, nr.454.

⁶⁸ Bij een tweede of volgende overeenkomst over eenzelfde werk moest de auteur zijn medecontractant op de hoogte brengen van het feit dat hij zijn bevoegdheden inzake het buitenlands gebruik van zijn werk reeds aan de eerste gebruiksorganisatie overgedragen had. Zie bv. art.24 al.1 MUO.

⁶⁹ Het monopolie van VAAP op de buitenlandse handel van auteursrechten hield in dat buitenlandse gebruiksorganisaties weliswaar rechtstreeks contact mochten leggen met sovjetauteurs en hun rechtsopvolgers, maar eens het ogenblik van het opstellen en ondertekenen van de licentieovereenkomst aanbrak, moest VAAP erbij betrokken worden, en dit *op straffe van nietigheid*, zie Punt 2¹ PPVS SSSR "O praktike rassmotreniia sudami sporov, vytekaiushchikh iz avtorskogo prava", 19 december 1967, *BVS SSSR*, 1968, nr.1, 13, gew. 14 maart 1975, *BVS SSR*, 1975, nr.2, 21.

bemiddelaar, of in eigen naam met de buitenlandse exploitant een licentieovereenkomst afsloot ⁷⁰.

538. O.i. lag het onderscheid tussen beide types van overeenkomsten bijgevolg precies daar waar GAVRILOV (aanhanger van de theorie van de afstand van rechten) het zag ⁷¹, nl. de overeenkomst voor de overdracht van een werk voor gebruik regelt de auteursrechtelijke verhoudingen tussen sovjetpersonen, terwijl de licentieovereenkomst bedoeld was als contractsvorm voor de import en export van auteursrechten. Maar in tegenstelling tot wat GAVRILOV (alsook BOGUSLAVSKII en MATVEEV) ⁷² voorhield, menen we niet dat het de intentie van de sovjetwetgever was om de juridische aard van de transactie waaraan door beide contractstypes vorm gegeven werd, gelijk te schakelen. O.i. was het weldegelijk de bedoeling om aan buitenlandse exploitanten specifieke exploitatierechten over te dragen, terwijl de sovjetgebruiksorganisatie enkel de toestemming kreeg tot het tijdelijk en op gespecificeerde wijze gebruiken van een werk, zonder dat enig auteursrecht aan haar overgedragen werd.

539. De sovjetwetgever oordeelde blijkbaar (en nogmaals, onder voorbehoud van hetgeen we geschreven hebben over de moeilijkheden in verband met het achterhalen van de wil van de sovjetwetgever) dat de argumenten van de toestemmingstheorie niet in de weg mochten staan aan een vlot internationaal handelsverkeer, waarbij aan de westerse handelspartners duidelijkheid geschonken werd over de juridische aard van de transactie ⁷³. Het was evenwel *niet* de bedoeling in de interne wetgeving de onoverdraagbaarheid van de auteursrechten op te geven: de invloed van het buitenland mocht immers niet prevaleren op de waarden van de socialistische maatschappij ⁷⁴. De exploitatierechten waren bijgevolg tegelijk overdraagbaar (voor buitenlands gebruik via licentieovereenkomsten) en onoverdraagbaar (voor binnenlands gebruik via overeenkomsten over de overdracht van een werk voor gebruik).

Afdeling 3. De UAC als paard van Troje

540. De strategie om enerzijds buitenlandse auteurs en exploitanten te begunstigen in vergelijking met hun sovjettegenhangers, en anderzijds het socialistisch karakter van het sovjetauteursrecht te vrijwaren, hield duidelijk het gevaar in zich dat de tussenschotten niet waterdicht zouden blijken te zijn. Ideeën uit het "kapitalistische" auteursrecht zouden via de UAC in het socialistische auteursrecht kunnen binnensijpelen. De dualiteit zou op termijn onhoudbaar kunnen worden.

⁷⁰ Voor meer details, zie DOZORTSEV 1984b, 101-102; LOEBER 1979, 419-427; MURAVINA 428-431.

⁷¹ GAVRILOV 1981, 44-49.

⁷² BOGUSLAVSKII / GAVRILOV 23; MATVEEV 1980, 43.

⁷³ Vgl. PECHTL 68-69: "Insbesondere wird der Einwilligungstheorie mangelnde Praktiabilität im internationalen Austausch von Urheberwerken vorgehalten. Gerade diese Tatsache verdeutlicht den starken Einfluss des in internationalen Beziehungen gewonnenen Erfahrungsschatzes auf die innerstaatliche Rechtsdiskussion ...".

⁷⁴ SAVEL'EVA 1986, 107.

541. Zo vond MATVEEV de geprivilegeerde toestand van de buitenlandse auteurs die voortvloeide uit de dubbele definitie van het begrip "publicatie" problematisch, aangezien deze inging tegen de principes die in de Sovjetunie op de rechtspositie van buitenlanders van toepassing waren ⁷⁵. Om de toestand recht te trekken was volgens MATVEEV strikt genomen de wijziging van de nationale wetgeving niet eens vereist, aangezien door de suprematie van het internationaal recht op het nationaal recht krachtens art.129 Beginselen 1961 de UAC-definitie automatisch de nationale definitie zou opheffen. Volgens deze auteur zou m.a.w. reeds onder de sedert 1973 geldende wetgeving de enge UAC-definitie van 'publicatie' zowel op buitenlandse auteurs als op sovjetauteurs toegepast moeten worden ⁷⁶. Desalniettemin achtte deze auteur het toch doelmatig de sovjetdefinitie van 'publicatie' aan de UAC-definitie aan te passen. Een dergelijke correctie in de wetgeving zou overigens niet enkel als een louter technisch-juridische operatie gezien moeten worden, maar zou neerkomen op een aanzienlijke verruiming van de bundel auteursbevoegdheden van de sovjetburgers, "wat volledig overeenstemt met het algemeen ontwikkelingsproces van het sovjetauteursrecht, gericht op het waarborgen van de meest volledige vrijheid van wetenschappelijke, technische en artistieke schepping van de sovjetmensen" ⁷⁷. Enkel op deze wijze kon de verhouding tussen de belangen van de auteur enerzijds en die van de gemeenschap anderzijds op dezelfde wijze gedefinieerd worden, ongeacht de nationaliteit van de auteur of de plaats van publicatie van het werk.

542. Uit de opmerkingen van MATVEEV kwam duidelijk naar voor dat de discriminerende behandeling van de sovjetauteurs in vergelijking met de westerse auteurs onhoudbaar was, én dat hieraan slechts op één wijze verholpen kon worden, nl. de aanpassing van het socialistisch auteursrecht aan het internationaal recht, en dus niet omgekeerd.

543. Ook het dualisme met betrekking tot de contractsvormen en de overdraagbaarheid van exploitatierechten was op termijn onhoudbaar, en wel om twee redenen: het dualisme ondermijnde de geloofwaardigheid van de theorie van de harmonische belangenverzoening die aan het socialistisch auteursrecht ten grondslag lag, en werd bovendien op onhandige wijze ingevoerd zodat op basis van de geamendeerde wetteksten ernstige interpretatieproblemen ontstonden en een doorbraak van de tussenschotten dreigde.

⁷⁵ MATVEEV 1980, 37-38. Hij verwees hierbij naar de vreemdelingenwet van de USSR van 24 juni 1981 (Zakon SSSR "O pravovom polozhenii inostrannykh grazhdan v SSSR", 24 juni 1981, VVS SSSR, 1981, nr.26, item 836), die principieel de gelijkheid tussen buitenlandse en sovjetburgers in de USSR erkende (art.3 al.1), alsook het recht van buitenlandse burgers om in overeenstemming met de sovjetwetgeving auteursrechten op werken van wetenschap, literatuur en kunst te hebben (art.12).

⁷⁶ MATVEEV, Iu.G., "K voprosu o poniatii 'vypusk proizvedeniia v svet' ", in BOGUSLAVSKII e.a. 204-205. Dit is o.i. onjuist. De UAC is enkel van toepassing als er een internationaalrechtelijk probleem is. Bij louter nationale situaties wordt enkel nationale wetgeving toegepast (zie ook SAVEL'EVA, I.V., "Osobennosti pravovogo regulirovaniia avtorsko-pravovykh otnoshenii s inostrannym elementom v SSSR", in *Sovetskii ezhegodnik mezhdunarodnogo prava* 1983, M., 1984, 207). Bovendien was de directe werking van internationale verdragen - ondanks art.129 Beginselen 1961 - een zeer betwist thema, waarbij de overwegende tendens in de sovjetrechtsleer zich tegen de mogelijkheid van de directe werking van verdragen uitsprak (Over deze betwistingen, zie VAN DEN BERG 1991, 46-51).

⁷⁷ MATVEEV 1980, 38.

544. Hoe kon een socialistische auteurswet de exploitatierechten van de auteur tegelijkertijd onoverdraagbaar en overdraagbaar verklaren? Waarom moest een systeem van quasi-normatieve modelcontracten de verhoudingen tussen de sovjetauteur en de socialistische gebruiksorganisatie stroomlijnen, terwijl geen enkel beschermingsmechanisme, noch op het stuk van het contractenrecht, noch op het stuk van de auteursvergoeding beschikbaar was in de verhouding tussen sovjetauteur en de buitenlandse exploitant? Was het in deze laatste verhouding, gebaseerd op scherpe belangentegengstellingen, niet precies de taak van de sovjetoverheid om de sovjetauteur extra sterk te wapenen tegen de op uitbuiting beluste kapitalistische ondernemingen?

545. Deze vragen wonnen nog aan scherpste nu de sovjetwetgever nagelaten had de scheiding tussen het auteursrecht voor binnenlands, en dat voor buitenlands gebruik op ondubbelzinnige wijze te maken, met "besmettingsgevaar" tot gevolg.

Zo werd in de definitie van de licentieovereenkomst niet verwezen naar het feit dat deze overeenkomsten bedoeld waren om de contractuele verhoudingen tussen een sovjetpersoon en een buitenlands persoon te regelen. Wel werd gezegd dat krachtens een licentieovereenkomst de auteur aan de organisatie het recht verleent zijn werk te gebruiken, *inclusief bij wijze van vertaling naar een andere taal en herwerking*⁷⁸. De expliciete vermelding van het vertaalrecht kan toegeschreven worden aan de wil van de wetgever om de erkenning van het vertaalrecht voor het eerst in de Russische geschiedenis duidelijk in de verf te zetten⁷⁹, daar waar de verwijzing naar het adaptatierecht de band moest leggen tussen art.503 en art.516 B.W. 1964. In dit art.516 B.W. 1964 werd voor 1973 de overeenkomst inzake de herwerking van een werk geregeld; na de toetreding tot de UAC werd het artikel herschreven onder de titel: "de auteurslicentieovereenkomst over het verlenen van het recht om een werk te gebruiken bij wijze van vertaling naar een andere taal of herwerking". Dit artikel behandelt bijgevolg enkel de licentieovereenkomsten voor het verlenen van het vertaal- en adaptatierecht, terwijl art.503 B.W. 1964 de licentieovereenkomst in het algemeen behandelt, waarbij het verlenen van het vertaal- en adaptatierecht enkel als voorbeelden geldt.

De expliciete vermelding van het vertaal- en adaptatierecht in de definitie van de licentieovereenkomst heeft in de rechtsleer evenwel tot verwarring aanleiding gegeven. Sommigen meenden inderdaad dat de scheidingslijn tussen de overeenkomst over de overdracht van het werk voor gebruik en de licentieovereenkomst getrokken moest worden tussen de exploitatie van het werk in zijn oorspronkelijke vorm enerzijds en de exploitatie van het werk in gewijzigde vorm (vertaling, adaptatie) anderzijds⁸⁰.

Indien deze interpretatie gevolgd wordt, én men aanvaardt dat bij de licentieovereenkomsten rechten "overgedragen" (in de zin van "verleend") worden, terwijl dit niet het geval is in de overeenkomst voor de overdracht van een werk voor gebruik, sluipt de overdraagbaarheid van rechten het interne sovjetsysteem binnen: sommige economische rechten (m.n. het vertaal- en adaptatierecht) kunnen dan wel overgedragen wor-

⁷⁸ Art.503 al.4 B.W. 1964.

⁷⁹ GAVRILOV 1981, 45.

⁸⁰ GRISHAEV 1991, 11-12; KLYK 24-25; SAVEL'EVA 1986, 114-116; SHATROV 107; VORONKOVA, M., "Tipovye avtorskie dogovory", *Sov. iust.*, 1975, nr.22, 5. Zie eveneens PLOMAN / HAMILTON 125.

den, andere niet, en dit ongeacht of het om een auteursovereenkomst met een socialistische dan wel met een kapitalistische gebruiksorganisatie gaat.

546. Maar sommigen gaan nog verder. Zij wijzen op de (her)invoering in 1973-74 van het begrip "rechtsopvolger" (*pravopreemnik*), niet alleen bij de licentieovereenkomst, maar ook bij de overeenkomst voor de overdracht van een werk voor gebruik, en leiden hieruit af dat niet enkel bij de licentieovereenkomst, maar ook bij de voor binnenlands gebruik bedoelde overeenkomst voor de overdracht van een werk voor gebruik er sprake is van "overdracht" van rechten op het gebruik van het werk ⁸¹. Deze stelling werd weliswaar niet aanvaard door de aanhangers van de toestemmingstheorie die het principe van de interne onoverdraagbaarheid van rechten getrouw bleven ⁸², het bestaan ervan zelf maakte de vraag onontkoombaar of "the fiction of the non-transferability of copyright [could] be maintained after 1973, particularly since the legislator had re-introduced the institution of 'legal successors', without confining it to relationships arising under the UCC ?" ⁸³.

547. Door de overdraagbaarheid van de exploitatierechten geleidelijk te aanvaarden stond de poort open voor een verschuiving van de aandacht in het socialistische auteursrecht van de persoonlijkheidsrechtelijke dimensie naar de economische dimensie. Zeker, het ging enkel om een accentverschuiving, nu de onverbreekelijke band tussen de auteur en zijn werk unaniem aanvaard werd, en m.n. de vervreemding van "het auteursrecht" (in het enkelvoud) uitgesloten bleef ⁸⁴. Maar toch werden enkele geïsoleerde stemmen gehoord die op een aantal principiële punten een nieuw geluid lieten horen, steeds terloops en zonder veel theoretische onderbouw.

Zo schreef ZHAROV dat "auteursrecht op zich de kwaliteit van een vermogenswaarde (*imushchestvennaia tsennost'*) verkregen heeft" ⁸⁵. Bedoelde deze auteur dat het auteursrecht de kwaliteit van een 'goed' (*tovar*) gekregen heeft ⁸⁶? Een dergelijke uitspraak zou voor de toetreding tot de UAC ondenkbaar geweest zijn, dit was immers de taal van een bourgeois-auteursrecht dat "monopolistische, kapitalistische ondernemingen toeliet enorme winsten te maken" en daardoor een "instrument voor de exploitatie van de auteurs" geworden was ⁸⁷. Toch noemt DOZORTSEV voor het eerst het au-

⁸¹ BOGUSLAVSKII / GAVRILOV 23; MATVEEV 1980, 41-44; LEVITSKY 1983, 8-9.

⁸² *Supra*, nr.383 e.v.

⁸³ LEVITSKY 1983, 8.

⁸⁴ *Supra*, nr.382.

⁸⁵ Aangeh. LOEBER 1979, 438.

⁸⁶ LOEBER 1979, 438.

⁸⁷ ANTIMONOV / FLEISHITS 60-61; SEREBROVSKII 7 en 12. Zie ook BOGUSLAVSKII 1979, 17-18 (" [In the capitalist countries], works of literature, science and art are commodities exchanged for money, the author is the commodity producer and the capitalist is the commodity owner deriving profit from the work assigned by the author under a publishing contract or by any other legal means.").

teursrecht "een goed", en bestempelt de auteur als een goederenproducent ⁸⁸. RUDAKOV en GRINGOL'TS zijn iets voorzichtiger door deze kwalificatie beperkt te houden tot het verwerven en verkopen van auteursrecht als onderdeel van de buitenlandse commerciële handel ⁸⁹, én door eraan toe te voegen dat het auteursrecht geen gewone koopwaar is aangezien de verhandeling ervan omwille van het persoonlijk karakter van het auteursrecht steeds afhankelijk is van de toestemming van de auteur ⁹⁰. Zoals reeds eerder aangegeven kon men na de toetreding tot de UAC ook reeds stemmen horen die het auteursrecht (opnieuw) een exclusief recht noemden ⁹¹.

548. Samenvattend kunnen we stellen dat het doorbreken van het auteursrechtelijk isolement tot de introductie van elementen leidde die de interne consistentie en een aantal fundamentele beginselen van het socialistische auteursrecht sterk onder druk zetten. De toetreding van de USSR tot de UAC die in hoofdzaak om redenen van internationale politiek en prestige geschied was, bleek niet meer of niet minder te zijn dan het binnenhalen van het paard van Troje, waaruit in het holst van het tijdperk van het ontwikkelde socialisme de Gavrilovs, Dozortseven en Gringol'tsen gekropen kwamen om hun pijltjes met vragen naar interne juridische consistentie af te vuren.

Afdeling 4. De UAC als doos van Pandora

549. De toetreding van de USSR tot de UAC leidde niet enkel tot grote verwarring op die punten in het auteursrecht waarin de sovjetoverheid gepoogd had een duaal systeem in te voeren. De veranderlijkheid van de uitgangspunten van het socialistisch auteursrecht, die door de wetswijzigingen van 1973-74 aangetoond werd, was het signaal voor de rechtsleer om op verschillende punten een hervorming van het sovjetauteursrecht te vragen. De discussie kwam reeds op het einde van de jaren zeventig goed op gang ⁹² en zou tot in het begin van de jaren negentig blijven voortduren.

550. In deze discussie werd nooit de externe specificiteit van het sovjetauteursrecht in vraag gesteld, maar werden wel suggesties voor wetswijzigingen gedaan die de interne specificiteit van het sovjetauteursrecht op de helling zetten. DOZORTSEV schreef in 1984, één jaar voor de aanvang van de perestroika-periode: "... Daarom is het bijzonder belangrijk het auteursrecht in overeenstemming te brengen met de opdrachten welke de ontwikkeling van de maatschappelijke verhoudingen en het nieuw niveau van productiekrachten van het huidige tijdperk - het tijdperk van het ontwikkeld socialisme - aan hem stelt. De afbraak van de geldende wetgeving is hiervoor niet nodig en is zelfs schade-

⁸⁸ DOZORTSEV, V.A., "Avtorskii dogovor i ego tipy", *SGiP*, 1977, nr.2, 43-44 en 50; DOZORTSEV 1984a, 163. *Contra*: SHATROV 105.

⁸⁹ RUDAKOV / GRINGOL'TS 15. Hierdoor erkennen ze het door de sovjetwetgever bedoelde dualisme inzake de overdraagbaarheid van exploitatierechten.

⁹⁰ RUDAKOV / GRINGOL'TS 23.

⁹¹ *Supra*, nr.330.

⁹² SERGEEV 15.

lijk" ⁹³.

551. Vooreerst leefde er duidelijk onvrede met de opdeling van de wetgevende bevoegdheid inzake auteursrecht tussen de Unie en de Unierepublieken. De noodzaak van een dergelijke bevoegdheidsverdeling, die toegeschreven werd aan de economische verschillen en nationale eigenheden van de Unierepublieken, leek in het begin van de jaren tachtig niet meer evident te zijn ⁹⁴, nu de eenheid in de economische ontwikkeling van het gehele land gerealiseerd heette te zijn ⁹⁵, de vervulling van de verplichtingen welke de USSR op internationaal auteursrechtelijk vlak op zich nam, om een uniforme aanpak vroeg ⁹⁶ en ongerechtvaardigde verschillen in de wetgeving tussen de verschillende Unierepublieken (bv. inzake beschermingsduur voor foto's) collisieproblemen veroorzaakten, de activiteit van scheppende werkers bemoeilijkten, voordelen creëerden voor auteurs die in bepaalde Republieken werken, en de uitwisseling van werken van wetenschap, kunst en literatuur tussen Republieken hinderden ⁹⁷. Indien al niet op grond van deze overwegingen voor de exclusieve bevoegdheid van de federale wetgever inzake auteursrecht gepleit wordt, dan toch toonde de rechtsleer zich unaniem in haar pleidooi voor een grotere rol voor de Uniewetgeving ten koste van de bevoegdheden van de Unierepublieken ⁹⁸.

552. Met betrekking tot het voorwerp van het auteursrecht en de beschermingsvoorwaarden werd o.m. voorgesteld niet langer te spreken van "werken van wetenschap, literatuur en kunst", maar wel in het algemeen van "originele, creatieve werken van auteurs" ⁹⁹, alsook in de (overigens niet-exhaustieve) lijst van auteursrechtelijk beschermde werken ¹⁰⁰ de plannen van architecten ¹⁰¹, dia's, microfilms, verzamel-

⁹³ DOZORTSEV 1984a, 162.

⁹⁴ Verschillende auteurs wezen er overigens op dat de tendens tot eenmaking reeds zichtbaar was doordat de modelovereenkomsten, die volgens de wet slechts bij uitzondering door de Unie goedgekeurd zouden worden (art.506 al.1 B.W. 1964), in de praktijk altijd door Unie-organen bekrachtigd werden: DOZORTSEV 1979, 199; IKHSANOV, U.K., "O sviazi avtorskogo i izobre-tatel'skogo prava", in BOGUSLAVSKII e.a. 90; GAVRILOV 1981, 43 en 1984a, 52-53; LEI-KAUSKAS 192.

⁹⁵ "In der Gegenwart hat sich die Lage ... entscheidend verändert: Das wirtschaftliche Niveau der einzelnen Republiken hat sich angeglichen, die kulturellen Beziehungen zwischen den Republiken sind stark angewachsen, es entstand ein einheitlicher volkswirtschaftlicher Komplex, und die Einheit der sowjetischen Völker und Nationalitäten hat sich bedeutend gefestigt." (GAVRILOV 1983, 783).

⁹⁶ BOGUSLAVSKII, M.M., "Avtorskoe pravo v usloviakh mezhdunarodnogo kul'turnogo i nauchnogo sotrudnichestva", in BOGUSLAVSKII e.a. 29; GAVRILOV 1979b, 13-14.

⁹⁷ GAVRILOV 1984aa, 48-50.

⁹⁸ BOGUSLAVSKII, M.M., "Avtorskoe pravo v usloviakh mezhdunarodnogo kul'turnogo i nauchnogo sotrudnichestva", in BOGUSLAVSKII e.a. 29; CHERTKOV 1985, 88; DOZORTSEV 1979, 198-200; DOZORTSEV 1984a, 175-178; GAVRILOV 1979b, 13-14.

⁹⁹ GAVRILOV 1980b, 63.

¹⁰⁰ Art.475 al.3 B.W. 1964.

¹⁰¹ PIZUKE 128-129.

werken, annotaties, referaten ¹⁰², geluids- en beeldopnames ¹⁰³, computerprogramma's ¹⁰⁴, de prestaties van uitvoerende kunstenaars ¹⁰⁵ enz. op te nemen. Verder werd de uitdrukkelijke vermelding van het onderscheid tussen onafhankelijke en afhankelijke werken (vertalingen, adaptaties) bepleit ¹⁰⁶. Officiële documenten zouden expliciet(er) ¹⁰⁷ in een lijst van niet-beschermden werken opgenomen moeten worden ¹⁰⁸.

In de rechtsleer gingen stemmen op om de formaliteiten voor foto's ¹⁰⁹, de fixatieverplichting voor werken van choreografie ¹¹⁰ en de reproduceerbaarheid van de objectieve vorm van het werk als afzonderlijke beschermingsvoorwaarde af te schaffen ¹¹¹. Om het onderscheid tussen gepubliceerde en ongepubliceerde werken duidelijker te maken zou er enkel van publicatie sprake mogen zijn indien de auteur hiertoe zijn toestemming gegeven heeft ¹¹².

553. In verband met de titulariteit van het auteursrecht valt de vraag tot erkenning van het auteurschap van uitvoerende kunstenaars ¹¹³ en van regisseurs ¹¹⁴ op (terwijl

¹⁰² GAVRILOV 1979b, 10; SAVEL'EVA 1985, 50. Verzamelwerken werden wel reeds vermeld in art. 487 B.W. 1964.

¹⁰³ GAVRILOV 1982, 6. Voor wat de beeldopnames betreft, zie ook SAVEL'EVA 1985, 50.

¹⁰⁴ GORELIK / SAVEL'EVA 35.

¹⁰⁵ CHERNYSHEVA 1979, 100-101; SAVEL'EVA 1985, 50.

¹⁰⁶ GAVRILOV 1979b, 10.

¹⁰⁷ Zie reeds art.487 al.1 B.W. 1964.

¹⁰⁸ GAVRILOV 1979b, 10; GAVRILOV 1980a, 69, voetnoot 4; GAVRILOV 1980b, 65-66. De uitsluiting van oude akten en monumenten (art.487 al.1 B.W. 1964) werd zinloos geacht, aangezien dit werken zijn die - indien ze al ooit aan de voorwaarden voor auteursrechtelijke bescherming voldeden - reeds wegens het verloop van hun beschermingsduur onbeschermd zijn (GAVRILOV 1984a, 103; SAVEL'EVA 1986, 29-30).

¹⁰⁹ GAVRILOV 1984a, 96; GAVRILOV 1980b, 66; GAVRILOV 1979b, 10-11; SAVEL'EVA 1986, 32-33. GAVRILOV en SAVEL'EVA wijzen erop dat de opgelegde formaliteit dateert uit de periode dat het wantrouwen ten aanzien van de originaliteit en het persoonlijkheidsgebonden karakter van foto's groot was, een wantrouwen dat nu niet meer gerechtvaardigd is. GAVRILOV put bovendien een argument uit het feit dat de formaliteit opgelegd werd door het B.W. 1964, en dit in strijd met de Beginselen 1961 waarin geen formaliteiten voorzien worden (GAVRILOV 1984a, 51).

¹¹⁰ KAITMAZOVA, B.V., "Avtorskoe pravo na proizvedeniia khoreograficheskogo iskusstva", in BOGUSLAVSKII e.a. 100.

¹¹¹ GAVRILOV 1984a, 88.

¹¹² GAVRILOV 1984a, 147. Meer over de discussie i.v.m. de definitie van het begrip "publicatie", *supra*, nr.524 e.v.

¹¹³ CHERNYSHEVA 1979, 100-101; KIRILLOVA, M. Ia., "Sub"ekty avtorskogo prava", in BOGUSLAVSKII / KRASAVCHIKOV 51-52. Dit gold evenzeer voor filmacteurs: CHERNYSHEVA 1984, 122-124.

¹¹⁴ CHERNYSHEVA 1979, 102-103.

anderen de erkenning van niet nader omschreven naburige rechten in hoofde van de uitvoerende kunstenaars voorstelden ¹¹⁵), naast de door ons reeds besproken duidelijke afwijzing van het oorspronkelijke auteurschap van eender welke rechtspersoon ¹¹⁶. Wat het werknemersauteursrecht aangaat waren DOZORTSEV en GAVRILOV het erover eens dat de werknemer als oorspronkelijke auteur beschouwd moest worden. DOZORTSEV beperkte zich ertoe te pleiten voor een meer gedetailleerde regeling van de juridische verhouding tussen werknemer, werkgever en derde-gebruiker ¹¹⁷. GAVRILOV daarentegen stelde concreet voor om de auteur te verbieden zijn werk zonder toestemming van de werkgever te gebruiken op een wijze die expliciet voorzien werd in de door de auteur uitgevoerde opdracht of op een wijze die uit deze opdracht voortvloeide, en dit gedurende een periode van drie jaar vanaf het ogenblik dat de werknemer de creatie aan de werkgever overgedragen heeft. Deze laatste zou volgens het voorstel wel voor dergelijk gebruik en binnen de genoemde periode een vergoeding aan de werknemer verschuldigd zijn, in de gevallen en op de wijze bepaald door de Raad van Ministers van de USSR ¹¹⁸.

554. Met betrekking tot de morele rechten pleitte GAVRILOV voor de wettelijke vastlegging van de onvervreemdbaarheid van deze rechten ¹¹⁹, voor de uitbreiding van het verbod om zonder toestemming van de auteur aanvullingen (illustraties, voor- of nawoord, commentaar) in een werk aan te brengen bij de *uitgave* ervan ¹²⁰ naar alle andere exploitatiewijzen ¹²¹, en voor de herbenoeming van het recht op onschendbaarheid tot het "recht van de auteur om bij de exploitatie aan het werk zijn definitieve vorm te verlenen" ¹²². PAVLOVA wenste een moreel recht op het behoud van het origineel van een werk van beeldende kunst erkend te zien ¹²³.

555. De vermogensrechten van de auteur zouden volgens GAVRILOV herschikt en uitgebreid moeten worden, in die zin dat in de opsomming van deze rechten in art.479 B.W. 1964 het vertaalrecht ¹²⁴ en het uitdrukkelijk te erkennen adaptatierecht moest opgenomen worden ¹²⁵; het publicatierecht moest los van de rechten op verspreiding

¹¹⁵ *Supra*, nr.105.

¹¹⁶ *Supra*, nr.367 e.v.

¹¹⁷ DOZORTSEV 1984a, 169-170.

¹¹⁸ GAVRILOV 1984a, 77.

¹¹⁹ GAVRILOV 1988, 75.

¹²⁰ Art.480 al.2 B.W. 1964.

¹²¹ GAVRILOV 1984a, 143.

¹²² GAVRILOV 1984a, 143-144. *Contra*: SAVEL'EVA 1986, 77-78.

¹²³ PAVLOVA 83.

¹²⁴ GAVRILOV 1979b, 11; GAVRILOV 1980a, 67. Tegelijkertijd moesten art.489 (1) en 491 B.W. 1964 geschrapt worden.

¹²⁵ GAVRILOV 1984b, 28; SAVEL'EVA 1985, 50.

en reproductie geformuleerd worden ¹²⁶, terwijl deze beide laatste rechten als deelrechten van het algemeen recht op gebruik gecatalogeerd zouden moeten worden, naast andere deelrechten zoals het recht van publieke vertoning, het recht van publieke voorstelling, het recht op de reproductie van geluids- en beeldopnames, en het uitzendrecht ¹²⁷.

Met betrekking tot de bepaling van de vergoeding verdedigde DOZORTSEV de combinatie van een forfait dat als een soort van sociaal minimum zou gelden, met een percentage van de omzet verwezenlijkt bij het gebruik van het werk (m.a.w. "afhankelijk van de economische resultaten van de exploitatie door de gebruiksorganisatie"). Op deze wijze zou de auteursvergoeding minstens gedeeltelijk gerelateerd worden aan de maatschappelijke behoefte aan het werk zoals deze verondersteld werd tot uiting te komen in de omvang van de exploitatie (oplage, aantal opvoeringen), maar niet de effectieve vraag van cultuurconsumenten (bv. het reële verkoopcijfer) ¹²⁸. Pas in het begin van de jaren negentig zou GRISHAEV pleiten voor een duidelijker band tussen de verkoop van een boek en de vergoeding van de auteur ¹²⁹, terwijl GAVRILOV dan stelling nam voor de vaststelling van procentuele auteursvergoedingen, en, indien toch voor forfaitaire vergoedingen gekozen werd, dan enkel voor wettelijke minima ¹³⁰.

556. We hebben reeds gezien dat vanaf het midden van de jaren zeventig in de rechtsleer met een zeker gêne over de verregaande beperkingen op het auteursrecht gesproken werd: men poogde ze te minimaliseren, en een aantal rechtsgeleerden verdedigden ook de afschaffing van de meest ingrijpende vrije gebruiken en wettelijke licenties ¹³¹.

557. Met betrekking tot de duur van het auteursrecht werd de wettelijke bekrachtiging van de in (een deel van) de rechtsleer verdedigde onbeperkte duur van het moreel recht ¹³², de omzetting van de onbeperkte duur van het oorspronkelijk auteursrecht van de rechtspersoon in een beschermingsduur van 25 of 50 jaar na publicatie van het werk, en de beperking van de beschermingsduur van postuum gepubliceerde werken tot 10 jaar na publicatie gevraagd ¹³³.

558. Inzake het contractenrecht wordt gepleit voor de verhoging van de aansprakelijk-

¹²⁶ GAVRILOV 1984a, 150.

¹²⁷ Zie het tekstvoorstel van GAVRILOV 1984a, 158-159. GAVRILOV herhaalde later zijn idee: GAVRILOV 1988, 74.

¹²⁸ DOZORTSEV 1984a, 170-172 en DOZORTSEV 1979, 200-202.

¹²⁹ GRISHAEV 1991, 35-36. Hij wijst echter ook op de negatieve gevolgen hiervan voor het wetenschappelijk boek.

¹³⁰ GAVRILOV 1991, 57.

¹³¹ *Supra*, nr.483.

¹³² BOGUSLAVSKII / GAVRILOV 26.

¹³³ GAVRILOV 1977, 30-31.

heid van auteur en vooral gebruiksorganisatie in geval van wanprestatie ¹³⁴, én de verlenging van de maximumduur van de auteurscontracten van 3 naar 8 of 9 jaar, gekoppeld aan een exploitatieplicht voor de gebruiksorganisatie ¹³⁵. DOZORTSEV wilde de ongerechtvaardigde verschillen tussen de onderscheiden modelovereenkomsten weggewerkt zien door de uitvaardiging van een federaal regeringsbesluit over auteurscontracten ¹³⁶. CHERNYSHEVA deed een hele reeks voorstellen tot verbetering van de teksten van de verschillende modelovereenkomsten ¹³⁷.

559. Ten aanzien van de auteursorganisatie VAAP tenslotte werd gesuggereerd dat ze haar statuut van wettelijk vertegenwoordiger zou inruilen voor een systeem van normale contractuele verhoudingen met auteurs en gebruiksorganisaties ¹³⁸, terwijl het ook in het algemeen nuttig geacht werd dat de plaats van VAAP in het auteursrechtssysteem in de wet zelf bepaald zou worden ¹³⁹.

560. Dit alles overschouwend lijkt de toetreding van de USSR tot de UAC een heuse doos van Pandora geopend te hebben. Plots leek veel bespreekbaar geworden te zijn ¹⁴⁰, ook op punten die hoegenaamd geen invloed van de UAC zouden moeten onder vinden. Zeker, veel van de voorgestelde hervormingen hadden betrekking op details, formele herschikkingen of waren zo vaag dat de draagwijdte ervan niet in te schatten was. Van essentieel belang lijken ons de suggestie om het uitzendrecht op gepubliceerde werken te erkennen, het oorspronkelijke auteursrecht van de rechtspersonen af te schaffen en de uitzonderingen op het auteursrecht enger te omschrijven. Ook het bewustzijn dat voor de uitvoerende kunstenaars 'iets gedaan moet worden', en dat zich ook een regeling voor de werken door werknemers in het kader van een arbeidsovereenkomst tot stand gebracht opdrong, mag als betekenisvol bestempeld worden. Al deze suggesties gingen in de zin van een versterking van de juridische positie van de auteur binnen het objectief auteursrecht.

561. Toch is het opvallend dat zich geen veel radicalere, kritische kijk op de sovjetwetgeving inzake auteursrecht aftekent. Niemand stelt de administratieve regelingen inzake auteursovereenkomsten en -vergoedingen zelf in vraag. Geen enkele rechtsgeleerde pleit voor een verlenging van de beschermingsduur tot 50 jaar p.m.a. Over een moge-

¹³⁴ GAVRILOV 1991, 54-55. Zie enkel i.v.m. de aansprakelijkheid van de gebruiksorganisatie bij wanprestatie: SAVEL'EVA 1985, 51; CHERNYSHEVA, S.A., "Pravovaia reglamentatsiia avtorskikh dogovorov", in BOGUSLAVSKII e.a. 142-143; GLEBOVA, L.V., "Pravovye voprosy publichnogo ispolneniia muzykal'nykh proizvedenii", in BOGUSLAVSKII e.a. 145-148; ILLARIONOVA, T.I., "Sistema okhranitel'nykh mer v sovetskom avtorskom prave", in BOGUSLAVSKII e.a. 179-180.

¹³⁵ GAVRILOV 1991a, 56-57.

¹³⁶ DOZORTSEV 1984a, 167-168.

¹³⁷ CHERNYSHEVA, S.A., "Pravovaia reglamentatsiia avtorskikh dogovorov", in BOGUSLAVSKII e.a. 137-143.

¹³⁸ DOZORTSEV 1984b, 100, noot 10; GAVRILOV 1984a, 183.

¹³⁹ DOZORTSEV 1984b, 103-104.

¹⁴⁰ De vele suggesties die we hierboven weergegeven hebben moeten meestal geplaatst worden tegen de achtergrond van doctrinaire disputen, waarvan nog vele hier onbesproken gebleven zijn (het medeauteurschap, de verhouding tussen auteursrecht en uitvindersrecht, enz.).

lijke toetreding tot de Conventie van Bern wordt zedig gezwezen, alsook over de rechten van producenten van fonogrammen, een volgrecht, een leen- en verhuurrecht, enz. Ook de uitdagingen welke aan het auteursrecht gesteld worden door de technologische vernieuwingen worden slechts sporadisch onderzocht - met uitzondering misschien van de hier niet behandelde problematiek van de bescherming van computerprogramma's.

Merken we tenslotte nog op dat de wijzigingen die wél in de rechtsleer gesuggereerd werden, uit de pen van een handvol rechtsgeleerden vloeiden, wat laat vermoeden dat het probleembewustzijn bij een belangrijk deel van de rechtsgeleerden niet erg groot was.

Afdeling 5. Conclusie

562. De beslissing van de USSR om tot de UAC toe te treden was in de eerste plaats ingegeven door overwegingen van internationaal prestige, en was ingeschreven in een veel bredere strategie gericht op het verkrijgen van de westerse erkenning van de USSR als grootmacht die mede over de vrede en de veiligheid in Europa mocht waken. De keuze voor de UAC was de keuze van de kleinste economische kost voor de grootste politieke winst. Door het opzetten van een duaal systeem meenden de sovjetoverheden het socialistische auteursrecht te kunnen afschermen tegen invloeden vanuit de "boze, kapitalistische wereld", maar de inconsequente doorvoering van dit dualisme, de op termijn onhoudbaar geachte bevoordeling van buitenlandse auteurs en exploitanten in vergelijking met sovjetpersonen, en algemeen de inconsistenties die tengevolge van de overhaaste amendering in de auteurswetgeving geslopen waren, maakten dat de toetreding tot de UAC ongewild de uitgangspunten van het 'klassieke socialistische auteursrecht' zoals het sinds de invoering van de Beginselen 1961 gold, ondermijnde. De onrust in de sovjetrechtsleer nam enorm toe: talloze doctrinaire twisten over principiële en minder principiële punten verstoorde de zekerheden van weleer.

In 1983 zuchtte LEVITSKY: "Soviet accession to the Universal Copyright Convention (UCC), exactly ten years ago, appears to have disrupted the domestic copyright system far more seriously than had been anticipated, casting doubt on the continued validity of many fundamental concepts introduced in 1961-1964, and causing unexpected difficulties in the interpretation of the *lex lata*. (...) No issue relating to copyright remains unaffected by their divided views, no copyright norm unmarked by conflicting interpretations. The UCC is invoked, in these confrontations, as an argument for change, or pointedly ignored, thus creating the distinct impression that two competing copyright systems exist simultaneously within Soviet civil legislation." ¹⁴¹.

O.i. situeert LEVITSKY oorzaak en gevolg verkeerd. Het duale auteursrechtssysteem is niet ontstaan uit de meningsverschillen in de doctrine, de doctrinaire schoolvorming is

¹⁴¹

LEVITSKY 1983, 5-6. Vgl. PLOMAN / HAMILTON 121: "At present the copyright legislation in the USSR appears to be going through a transitional period resulting from the Soviet adherence to the Universal Copyright Convention which was effective 27 May 1973. Before this date Soviet policy was primarily dictated by domestic considerations. With foreign authors receiving the benefit of national treatment in the Soviet Union, in exchange for national treatment regarding Soviet authors, a greater dialogue concerning Soviet copyright principles is likely to ensue both inside and outside the Soviet Union".

het gevolg van het duale systeem. Een slechte afbakening tussen het "sovjetauteursrecht voor binnenlands gebruik" en het "sovjetauteursrecht voor buitenlands gebruik" gooide de deuren wijd open voor 'onorthodoxe' theorieën en interpretaties. De meeste rechtsgeleerde suggesties bleven binnen de klijtlijnen van het gevestigde systeem: zij suggereerden enkel "vervolmakingen" van de wetgeving op het gebied van de interne specificiteit van het sovjetauteursrecht. Af en toe dook evenwel een onverklaarde wijziging in het woordgebruik, of een toevallige opmerking ("exclusiviteit", "de auteur als goederenproducent") in de rechtsleer op die in zich reeds de ondergang van het socialistisch auteursrecht aankondigde. De nieuwe termen konden immers enkel inhoud krijgen mits een grondige transformatie van het economische en politieke systeem en bijgevolg de opheffing van de externe specificiteit van het socialistische auteursrecht.

DEEL II

DE SYSTEEMTRANSFORMATIE IN DE PERIODE 1985 - 1996

TITEL O. INLEIDING

563. Geschiedschrijvers en politologen zullen ongetwijfeld nog lang een vette kluit hebben aan de gebeurtenissen van het voorbije decennium in de Sovjetunie en de Russische Federatie. De causaliteitsvragen zullen hierbij ongetwijfeld een centrale plaats innemen, en wellicht, door de grotere afstandelijkheid en het langzaam uitkristalliseren van het onderscheid tussen de hoofdzaak en het bijkomstige, een aanvaardbaarder antwoord krijgen dan op dit ogenblik mogelijk is. Wij zullen hier dan ook niet ingaan op de vraag naar oorzaak en gevolg, noch op de afgeleide vraag naar wat in dit transformatieproces "be-doeld" was, en wat accidenteel.

Wel zullen we de lotgevallen van de twee pijlers van het totalitaire sovjetsysteem, het politieke en het economische monopolie van Staat en Partij, van naderbij bekijken. In een korte tijdsspanne stortten beide pijlers in elkaar, Staat en Partij in hun val meeslepend. Als we enkel kijken naar de tijdstippen waarop (uiteraard voordien voorbereide) cruciale politieke beslissingen in een juridische vorm gegoten werden, kan men de kern van de systeemtransformatie situeren in de maanden tussen 14 maart 1990 en 25 december 1991. De eerste datum refereert naar de grondwetswijziging waarin - niet zonder enige symbolische dramatiek - tegelijk het monopolie van de Communistische Partij geschrapt werd en eigendom van de burger als gelijkwaardig met socialistische eigendom erkend werd. De einddatum verwijst naar het aftreden van Gorbachev als president van de USSR, waardoor het laatst overgebleven staatsorgaan van de Unie in de geschiedenisboeken verdwenen. Binnen deze korte periode van een goede 21 maanden moeten we nog één spildatum vernoemen: 12 juni 1990, dag van de Soevereiniteitsverklaring van het Russische Congres van Volksafgevaardigden én dag waarop de Opperste Sovjet van de USSR de censuur verbood.

Aangezien de beslissingen binnen deze korte periode door eerdere beslissingen voorbereid werden, en de ingrijpendste gevolgen hiervan slechts nadien zichtbaar werden, nemen we toch het volledige decennium 1985-96 als onderzoeksobject, en niet enkel de kernperiode hiervan.

564. Eén van de merkwaardige feiten in de systeemtransformatie is het gezamenlijk verval van de Communistische Partij en de Staat waarbinnen ze een monopoliepositie bekleedde. Het lijkt erop dat de verstrengeling van Partij en Staat zo sterk was, dat beide nog wel onderscheiden, maar niet meer gescheiden konden worden. Dat in de tweede helft van de jaren tachtig toch een poging hiertoe ondernomen werd, leidde tot de val én van de Partij, én van de Staat die ze geusurpeerd had. Een korte analyse van het verval van beide in Titel I gaat dan ook het onderzoek van de door de systeemtransformatie veranderde politieke (Titel II) en economische (Titel III) randvoorwaarden voor het creëren en ondernemen in de Sovjetunie en Rusland vooraf. Het spreekt vanzelf dat we ons beperken tot de hoofdmomenten en krachtlijnen die de systeemtransformatie tot stand brachten en brengen. In Deel III zullen we dan bekijken hoe deze systeemtransformatie zich ook op het domein van het auteursrecht liet gevoelen.

TITEL I. DE IDEOLOGISCHE, CULTUURPOLITIEKE EN STAATKUNDIGE SYSTEEM-TRANSFORMATIE

HOOFDSTUK 0. INLEIDING

565. De Sovjetunie van 1985 was zeker niet meer hetzelfde land als het tsaristische Rusland van 1917. Van een agrarisch land had het land zich ontwikkeld tot een geïndustrialiseerd land waarin nog nauwelijks een vijfde van de arbeidskrachten in de agrarische sector werkte, terwijl ongeveer 60 % in de industrie, bouw, gezondheidszorg, het onderwijs, de culturele of wetenschappelijke sector tewerkgesteld was ¹. Terwijl in 1939 slechts 10,8 % van de bevolking boven 10 jaar lager onderwijs genoten had, had in 1984 86,8 % van de arbeidskrachten minstens secundair onderwijs genoten ². Zo diende zich een generatie aan van goed opgeleide personen uit de steden, geboren na de Tweede Wereldoorlog en daardoor zonder eigen ervaring over de gruwelen van de oorlog en de willekeurige politieke terreur, met heel wat opportunisme langzaam maar zeker doorstotend tot de hogere nomenklatoerafuncties. Deze *Young Urban Professionals* waren ontevreden over hun sovjetbestaan: zij maakten in tegenstelling tot de vorige generaties geen vergelijking meer met vroeger toen het leven in de USSR toch zoveel slechter was, maar wel met de welstand die, in hun geheel onrealistische voorstellingen over het Westen, hun Europese, maar vooral Amerikaanse collega's verondersteld werden te genieten. En dan viel de vergelijking negatief uit voor de Sovjetunie van na 1975 toen de economie gelijktijdig met Brezhnevs levenslust stagneerde, vooral op het gebied van de productie van consumptiegoederen ³.

566. Geleidelijk groeide er bijgevolg een consensus bij de opkomende elite dat er nood was aan economische hervormingen na de jaren van stagnatie ⁴. Alleen: zonder een leider aan de top van de Communistische Partij die zich van deze nood bewust was, en zelfs de medearchitect van deze consensus geweest was ⁵, kon de transformatie niet beginnen. Was m.a.w. Gorbachev niet geboren, dan had men hem moeten uitvinden. Maar hij was geboren, en nam de macht van de Communistische Partij op 11 maart 1985 in handen.

HOOFDSTUK I. DE *PERESTROIKA* VAN IDEOLOGIE EN CULTUURPOLITIEK

Afdeling 0. Inleiding

567. In dit Hoofdstuk zullen we de krachtlijnen van de hervorming van de ideologie, van de Communistische Partij die deze ideologie belichaamde, en van de ermee samenhan-

¹ JONES, A., "Social stratification", in BROWN / KASER / SMITH 445.

² *Ibid.*

³ Over deze nieuwe generatie en hun rol van "hidden engine of transition", zie LÖWENHARDT 56-61.

⁴ CASIER 74.

⁵ CASIER 74-75.

gende cultuurpolitiek schetsen. Het gaat hierbij enkel om zeer algemene trekken: veel van de hier geïntroduceerde elementen van vernieuwing zullen in de volgende hoofdstukken uitgediept worden vanuit juridisch oogpunt. We brengen vooreerst enkele kernbegrippen van Gorbachevs politiek in herinnering (afd.1), gaan daarna in op de wijze waarop de CPSU haar machtsmonopolie verloor en uiteindelijk ten val kwam (afd.2) en ten slotte gaan we in op de algemene lijnen van de cultuurpolitiek die in het voorbije decennium door Gorbachev en El'tsin gevoerd werd (afd.3).

Afdeling 1. Sleutelbegrippen van Gorbachevs hervormingspolitiek ⁶

568. Gorbachev erkende vrijwel onmiddellijk dat de communistische Sovjetunie de verkeerde weg op ging. "Een onbevooroordeelde en eerlijke aanpak leidde ons naar de enig mogelijke conclusie, namelijk dat het land aan de rand van een crisis stond" ⁷, een feit dat nauwelijks één maand na het aantreden van de nieuwe partijleider in april 1985 tijdens de Plenaire vergadering van het Centraal Comité aanvaard werd. Gorbachev zag in dat de verstarring van de Brezhnevperiode moest doorbroken worden om de groeiende achterstand met het Westen weer te verkleinen. De stagnatie die ingetreden was in de economie in het midden van de jaren zeventig, en ook een negatieve invloed had op andere gebieden, moest verholpen worden door een versnelling (*uskorenje*) van de sociaal-economische ontwikkeling van het land ⁸. Hiervoor waren drastische hervormingen nodig op alle gebieden van het maatschappelijke leven (economie, sociaal beleid, het recht, het wetenschappelijk onderzoek, het onderwijs, de cultuur, het buitenlands beleid): deze *perestroika sensu lato* was "een dringende noodzaak die voortkomt uit ingrijpende ontwikkelingsprocessen in onze socialistische samenleving" ⁹.

569. Het activeren van de stilvallende economie kon slechts verwezenlijkt worden door o.m. grotere zelfstandigheid aan de bedrijven te geven, het aantal planindicatoren te verminderen en de strijd tegen bureaucratische methodes aan te binden. Dit was de economische *perestroika*, of de *perestroika sensu stricto* ¹⁰.

570. Gorbachev begreep evenwel dat een dergelijke enorme opdracht slechts een kans van slagen had, indien de bevolking gemobiliseerd kon worden rond deze doelstelling: de economische *perestroika* moest vergezeld worden van een socio-politieke *perestroika*. De betrokkenheid van de sovjetburger kon enkel verhoogd worden door hem te laten participeren in de besluitvorming op alle niveaus en gebieden, d.w.z. in de staat, maar ook in de maatschappelijke organisaties (zoals de scheppende unies) en in de staatsondernemingen (*democratisering*). Concreet betekende dit een hervorming van het kiesstelsel met invoering van de mogelijkheid om te kiezen tussen verschillende

⁶ Voor een gedetailleerde fasering van de ideologische ontwikkelingen onder Gorbachev, zie CASIER 71-124.

⁷ GORBACHEV 1987, 25.

⁸ GORBACHEV 1987, 29. Zie ook CASIER 76-77.

⁹ GORBACHEV 1987, 17.

¹⁰ *Infra*, Deel II, Titel III, Hoofdstuk I en II.

kandidaten ¹¹, de verkiezing van het bestuur van de scheppende unies door de leden, de verkiezing van de directeur van een bedrijf door de werknemers.

571. Opdat deze democratisering het beoogde effect zou hebben, was het noodzakelijk dat enerzijds de bevolking over waarheidsgetrouwe gegevens beschikte om de juiste beslissingen te kunnen nemen, en anderzijds de besluitvormingsorganen door de basis zelf geïnformeerd werden over de onvolkomenheden van het socialistische systeem. Daarom moest de cultuur van geheimhouding doorbroken worden: de sovjetburger moest de vinger op de zere wonde leggen, de overheid moest vroeger geheime informatie openbaar maken, o.a. ook in verband met duistere episodes uit de sovjetgeschiedenis. Deze openbaarheid heette in het Russisch *glasnost* ¹².

572. Even belangrijk om de arbeiders uit hun apathie te halen was het verbeteren van de kwaliteit van hun in de regel grauwe leven door een grotere productie en betere verdeling van consumptiegoederen en een gerichtheid van de politiek op de dagelijkse problemen van elke persoon, de zgn. *aandacht voor de menselijke factor* ¹³. Door de burger op alle levensterreinen ontplooiingskansen te geven zou hij ook zin voor initiatief op economisch vlak kunnen ontwikkelen.

573. Economische hervormingen, democratisering, openbaarheid, aandacht voor het individu in de maatschappij, dit alles kon niet zonder een wijziging in het juridisch kader. De burger moest beschermd worden tegen machtsmisbruik van de overheid, de rechten en vrijheden van de sovjetburger moesten in een nieuw kleedje gestoken worden. Het rechtsnihilisme van weleer moest bijgevolg opzij geschoven worden, de machtshebbers spraken voortaan over *de opbouw van een socialistische rechtsstaat* ¹⁴.

574. Uiteindelijk waren al deze strategieën gericht op het mobiliseren van de bevolking rond dat ene doel: de perestroika van de economie, die zelf uiteindelijk ten dienste stond van het objectief het machtsmonopolie van de Communistische Partij institutioneel te vrijwaren. Immers, het doel was niet de afbraak van het socialisme, maar de versterking ervan en van de Partij die het socialisme belichaamde.

575. Zoals het hier voorgesteld wordt, lijkt de politiek van Gorbachev een op voorhand goed uitgedacht plan dat slechts op implementatie wachtte. Hierbij gaan we evenwel voorbij aan het gegeven dat de verschillende elementen uit de *perestroika sensu lato* niet gezamenlijk naar voor geschoven werden, maar slechts geleidelijk aan het beleid werden toegevoegd, doorgaans als reactie op een probleem dat slechts zichtbaar werd

¹¹ Zie hierover MALFIET 1989a, 1046-1049.

¹² GORBACHEV 1987, 85-92; BATURIN, Iu.M. (ed.), *Glasnost': mneniia, poiski, politika*, M., Iuridicheskaja Literatura, 1989, 366p. . Gorbachev vermeed in zijn aanvangsjaren als secretaris-generaal van de CP de term 'persvrijheid', die teveel geassocieerd werd met een burgerlijke maatschappij en zelfs aanvankelijk voor hervormingsgezinden een idee van chaos opriep: BRAHM, H., "Glasnost - die Stunde der Wahrheit", *Osteuropa*, 1991, nr.3, 239.

¹³ David LANE noemde deze mobiliseringsstrategie "het eigenbelang van individu en groep, m.i.v. de toepassing van het Khozraschet-principe" (LANE, D., *Soviet society under Perestroika*, Londen, Unwin Hyman, 1990, 13-17). Het reduceren van de herwaardering van het individu tot een erkenning van zijn economische eigenbelang, doet o.i. tekort aan de ruime maatschappelijke invulling die aan de uitdrukking 'aandacht voor de menselijke factor' gegeven werd.

¹⁴ *Infra*, nr.650 e.v.

door te sleutelen aan een ander radertje van het totalitaire systeem ¹⁵. Veel beslissingen hingen af van toevallige allianties met "haviken" of "duiven", konden op elk ogenblik weer herroepen worden wanneer de effecten ervan zichtbaar werden ¹⁶ en vervangen worden door een andere maatregel. Zo is het duidelijk dat de *glasnost*-politiek een doorbraak kende, mede "dankzij" een onvoorziene gebeurtenis, het kernongeval in Chernobyl' in 1986. Door het grensoverschrijdend karakter van de gevolgen van het ongeval werden de Sovjetleiders vele dagen na de feiten gedwongen de precieze toedracht van het tragische voorval bekend te maken ¹⁷.

576. In feite was de perestroikapolitiek een leerproces voor de leiders: door incidentele hervormingsmaatregelen voor bepaalde problemen werden andere problemen zichtbaar en uiteindelijk groeide het besef dat alle problemen met elkaar verbonden waren en dat het oude systeem zelf de hinderpaal was om de USSR uit de crisis te halen ¹⁸.

577. Geleidelijk verloren de verschillende componenten van de *perestroika sensu lato* hun doelgebondenheid, en kregen ze een eigen dynamiek. *Glasnost*' werd vrijheid van meningsuiting, socialistische rechtsstaat werd rechtsstaat tout court, *perestroika* van de administratieve bevelseconomie werd herstructurering van het economisch systeem volgens het marktmodel, aandacht voor de menselijke factor werd erkenning van universele en aangeboren mensenrechten. Burgers, verenigingen, ondernemingen werd van hogerhand de vrijheid gegeven om te doen en laten wat ze wilden, uiteindelijk ook tegen die "hogere hand" in. De collectiviteit werd m.a.w. opnieuw opgedeeld in individuele bestanddelen, elk met een eigen levenssfeer, met eigen keuzes en opties. De publieke en private sfeer werden langzaam van elkaar gescheiden, een "privatiseringsoperatie" *sensu lato* werd in werking gesteld, waarvan de privatisering (*sensu strictu*) van het economische leven slechts één bestanddeel was. Wat aanvankelijk de aanpassing van afzonderlijke elementen uit het politiek en economisch sovjetstelsel leek te zijn, mondde uit in de transformatie van het gehele systeem.

578. Het merkwaardige is nu dat heel deze systeemtransformatie op gang gekomen is,

¹⁵ Volgens FELDBRUGGE zat hierin precies "Gorbatsjovs tamelijk unieke talent, als we al niet van genie mogen spreken", dat erin bestond "de richting en de omvang van de hervormingen steeds af te stemmen op de eisen van het moment en de realiseerbaarheid. Als gevolg daarvan evolueerde het politieke-economisch-sociaal-ideologische systeem heel geleidelijk en zonder een vooropgezet plan weg van het vol-totalitaire uitgangspunt. Gorbatsjovs positie als hoogste leider en zijn persoonlijke talenten als politiek manipulator en als extreme pragmaticus verleenden hem een unieke kwalificatie om dit proces met succes door te voeren" (FELDBRUGGE, F.J.M., "De toekomst van het Gemenebest van Onafhankelijke Staten", in *Post perestrojka*, MALFLIET, K. (ed.), Leuven, Garant, 1993, 149).

¹⁶ Neem bijvoorbeeld de verkiezing van de directeur van een bedrijf door het personeel als teken van de democratisering van de samenleving. In 1987 werd deze maatregel ingevoerd, nauwelijks een jaar later weer ingetrokken. Immers, die kandidaat-directeurs werden verkozen die op populistische wijze aan het personeel loonsverhoging voorhielden, zonder dat er enig economisch resultaat werd bereikt dat dergelijke stijgende loonkost kon financieren.

¹⁷ Uit documenten van het Politburo, die precies zes jaar na het gebeuren gepubliceerd werden, blijkt dat een maand na de ramp Gorbachev aan de pers het bevel gaf minder over de oorzaken van de catastrofe te speculeren, en meer op de positieve aspecten te wijzen zoals bv. de heldenmoed van de helpers bij de opruimingsoperatie, en de gezondheidstoestand van de geëvacueerden: "Pressezensur nach Tschernobyl-Katastrophe", *Süddeutsche Zeitung*, 18 april 1992.

¹⁸ FELDBRUGGE 1993, 51-53.

niet door een georganiseerde druk vanuit de bevolking, maar door het initiatief van de hoogste kringen binnen de Communistische Partij zelf. Wat waren de effecten van de *perestroika* op de positie van de CPSU en de ideologie ?

Afdeling 2. De neergang van de Communistische Ideologie en Partij

579. De essentie van een totalitair regime is zijn onbeperkte honger naar macht. In de retoriek van de leiders wordt die macht gebruikt en is ze nodig om een bepaald doel te bereiken, in werkelijkheid wordt het hebben van de macht een doel op zich. Deze machtshonger strekt zich uit over alle levenssferen en is daarom ook totalitair. Een 'vrije ruimte' voor de onderdanen is onduldbaar, en indien ze niet beheerst kan worden, breidt ze zich steeds sneller uit en ontglipt de controle over de samenleving. Het is precies deze vorm van implosie die een einde gemaakt heeft aan het communistische bewind in de Sovjetunie. In de woorden van FELDBRUGGE, een dergelijk totalitair regime "is not killed, it is not even attacked; it succumbs under the weight of its armour" ¹⁹.

Het is dan ook moeilijk uit te maken wat nu de precieze oorzaak is voor het ineensinken van het sovjetregime ²⁰. In een totalitaire staat is immers alles met alles verbonden. Wellicht is dat precies de oorzaak van het verval ! Een probleem kan immers nooit geïsoleerd worden.

580. Een totalitair regime neigt ook naar conservatisme, wil alles behouden zoals het is. Interne hervormingen zijn zeer moeilijk en levensbedreigend. Dit ondervond ook Gorbachev. Naarmate hij steeds meer problemen en de onderlinge band tussen deze problemen ontdekte, voerde hij voortdurend nieuwe ideeën aan in de politieke discussie, die hij trachtte te immuniseren tegen de aanvallen van de "hardliners" in de CP door deze ideeën te legitimeren op basis van de traditionele theorieën. Gorbachev verwees hierbij naar Lenin, niet in zijn rol van revolutionair, maar in zijn rol van hervormer in het begin van de jaren twintig. Dit was voor Gorbachev noodzakelijk om de tegenstanders van *perestroika* binnen de Partij over de hervormingsstreep te krijgen: "er was geen reden tot paniek bij het horen van de term 'hervorming', Lenin zelf was immers ook een hervormer", zo luidde het argument ²¹. Lenin werd zo een middel tot legitimatie om zich af te zetten tegen de deviaties van Stalin en Brezhnev ²². Op deze wijze verwijderde hij zich evenwel steeds verder van de klassieke ideologie en kwamen er postulaten en doelstellingen in de plaats die voor het grootste deel hiermee in tegenspraak waren ²³.

581. In de "Programmaverklaring" van het 28e Partijcongres (juli 1990) met als titel "Naar een democratisch en humaan socialisme" is de ideologie tot één enkele alinea verschrompeld: "De CPSU is een partij van de socialistische keuze en van het communistisch perspectief. Wij beschouwen dit perspectief als een natuurlijke historische

¹⁹ FELDBRUGGE 1993, 43.

²⁰ FELDBRUGGE 1993, 42.

²¹ Zie bv. GORBACHEV 1987, 27-28.

²² CASIER 82-90.

²³ BUCHHOLZ 220.

tendens in de ontwikkeling van de civilisatie. De sociale idealen van de partij omvatten de humanistische fundamenteën van de menselijke cultuur, een constant streven naar een beter leven en sociale rechtvaardigheid" ²⁴. Verder lezen we dat het humane socialisme een maatschappij is "waarin de mens het doel is van de sociale ontwikkeling; (...) de vervreemding van de mens ten aanzien van de politieke macht en van de materiële en spirituele waarden die door hemzelf gecreëerd werden, geëlimineerd wordt", en vraagt dit document "de vorming van een burgermaatschappij waarin de mens niet voor de staat, maar de staat voor de mens bestaat." ²⁵. En dan: in de gewenste rechtsstaat is "dictatuur van elke klasse, partij, groep of administratieve bureaucratie uitgesloten" ²⁶.

582. Minstens twee fundamentele dogma's van het Marxisme-Leninisme sneuvelden in deze Programmaverklaring: de dictatuur van het proletariaat en zijn voorhoedepartij, en de prioriteit van de staat over het individu ²⁷. Ook de historische wetmatigheden die leiden naar het communisme worden nu zeer voorzichtig geformuleerd. De indruk wordt gewekt dat 'het communistische perspectief' (een eschatologische verwachting die intact blijft) enkel bereikt wordt indien de 'socialistische, politieke keuze' hiertoe gemaakt wordt, een keuze die door de mensen gemaakt wordt. Het is de mens die de geschiedenis bepaalt, niet de maatschappelijke wetmatigheden die in vage termen herleid worden tot een 'gerichtheid' (*napravlennost*). Met verwijzing naar weinig significante citaten uit de Verzamelde Werken van Lenin wordt ook het primaat van de algemeenmenselijke belangen en waarden over de marxistisch-leninistische postulaten van de klassenstrijd en de wereldrevolutie geponeerd ²⁸. Zo zit het 'Nieuwe Denken' inderdaad vol nieuwigheden, die ondanks het gezag van Lenin dat ingeroepen wordt, mijlen ver verwijderd staat van het Marxisme-Leninisme ²⁹.

583. Een grote invloed op de maatschappelijke en juridische ontwikkelingen had deze omwenteling niet meer. Op dat ogenblik had het partijprogramma immers geen quasi-constitutionele kracht meer. Het ideologisch en politiek monopolie van de CP was dan reeds teloorgegaan, niet door een externe druk, maar door een vrijwillige afstand hiervan door de CP. Dit kaderde enerzijds in de politiek van pluralisme en democratisering, en anderzijds in de scheiding van Partij en staat: de staat moest zich emanciperen van de CP, de CP zou zich concentreren op haar leidinggevende opdracht, en minder op het operationeel beheer van staat, maatschappij en economie.

584. Deze retoriek was evenwel niet zo revolutionair. Wanneer onder Gorbachev gepleit

²⁴ *Pravda*, 15 juli 1990.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*

²⁷ IGNATOW, A., "The breakdown of ideology and the new intellectual dispositions", in *The Soviet Union 1990/91. Crisis - Disintegration - New Orientation. Domestic Policy*, in *BoiS*, februari 1992, Sonderveröffentlichung, 90.

²⁸ BUCHHOLZ 224-225; CASIER 103-105 en 113-114.

²⁹ BUCHHOLZ 221-223.

wordt voor een beter aflijnen van de taken tussen partij en staat ³⁰, herhaalde men in feite slechts de traditionele veroordeling van de praktijk van de *podmena*, of de uitoefening van staatsfuncties door de partijorganen ³¹. Toch was er nu meer aan de hand. Het besef groeide immers dat de perestroika niet kon slagen zonder steun van de nomenklatura, maar dat uitgerekend deze nomenklatura zelf een deel van het probleem was waarvoor perestroika nodig geacht werd. De oplossing hiervoor meende Gorbachev gevonden te hebben in de uitbouw van een nieuwe machtsbasis door het uit elkaar halen van staat en partij en het beklemtonen van de eigen taken van de staat ³².

585. De consequenties uit deze politiek werden op 14 maart 1990 getrokken, toen gelijktijdig met het instellen van een sterk presidentschap, het art.6 G.W. 1977 gewijzigd werd ³³. De nieuwe tekst van dit artikel luidde: "De Communistische Partij van de Sovjetunie, andere politieke partijen, alsook de vakbonds-, jeugd- en andere maatschappelijke organisaties en massabewegingen nemen via hun vertegenwoordigers verkozen voor de Raden van volksvertegenwoordigers, en in andere vormen, deel aan de uitwerking van de politiek van de Sovjetstaat en aan het bestuur van de staats- en maatschappelijke aangelegenheden." ³⁴. Meteen verviel een pijler van het Leninisme: de leidinggevende rol van de CPSU in staat en maatschappij, een verlies dat ook bevestigd werd doordat de verwijzing naar de leidinggevende rol van de CPSU als avant-garde van heel het volk in de preambule van de Grondwet werd geschrapt ³⁵.

586. De CP behield weliswaar ook na deze grondwetsherziening een geprivilegeerde positie ³⁶, maar moest toch op het terrein zelf haar maatschappelijke en politieke rol waar maken, in concurrentie met andere partijen en groeperingen allerhande (pluriformiteit).

587. De belangrijkste "voorsprong" van de CP in vergelijking met nieuwe politieke

³⁰ Zie bv. de Resolutie goedgekeurd op de 19e AI-Unie Conferentie van de CPSU (1988) "Over de democratisering van de sovjetmaatschappij en de hervorming van het politiek systeem ("o demokratizatsii sovetskogo obshchestva i reforme politicheskoi sistemy"), *KPSS v rezoliutsiiakh*, XV, 628-637; GORBACHEV 1989a, 35-47.

³¹ VAN DEN BERG 1991, 740-741. Zie reeds *supra*, nr.179 e.v.

³² FELDBRUGGE, F.J.M., "Constitutionele hervormingen in de USSR. Een momentopname", *NJ*, 1990, 1273.

³³ Zakon SSSR "Ob uchrezhdenii posta Prezidenta SSSR i vnesenii izmenenii i dopolnenii v Konstitutsiiu (Osnovnoi Zakon) SSSR", 14 maart 1991, *VSND i VS SSSR*, 1990, nr.12, item 189.

³⁴ Ook in de Grondwet van de RSFSR werd het artikel 6 gewijzigd met eenzelfde tekst als in de Uniegrondwet, maar zonder nog enige expliciete melding van de Communistische Partij: Zakon RSFSR "Ob izmeneniiakh i dopolneniiakh Konstitutsii (Osnovnogo Zakona) RSFSR", 16 juni 1990, *VSND i VS RSFSR*, 1990, nr.3, item 25.

³⁵ Zakon SSSR "Ob uchrezhdenii posta Prezidenta SSSR i vnesenii izmenenii i dopolnenii v Konstitutsiiu (Osnovnoi Zakon) SSSR", 14 maart 1991, *VSND i VS SSSR*, 1990, nr.12, item 189. Zie ook MEISSNER, B., "Die zweite Phase der Verfassungsreform Gorbachevs - Abbau der Einparteidiktatur und Errichtung eines Präsidentenamtes", *ROW*, 1991, 70 en 72.

³⁶ Dit bleek reeds uit de eerste plaats welke de CP bleef bekleden in art.6 G.W. 1977, maar kwam verder ook tot uiting in het hervormde kiesstelsel, volgens hetwelk een aantal zetels in het Congres van Afgevaardigden voor de CP voorbehouden werden.

bewegingen betrof evenwel haar goed georganiseerde alomtegenwoordigheid in het staatsapparaat, de staatsondernemingen, het leger enz. via de primaire partijorganisaties (PPO) ³⁷. Het is duidelijk dat in de hoogste partijcenakels geen bereidheid te vinden was om dit machtsinstrument op te geven. Het is dan ook opmerkelijk dat de economische wetgeving tijdens de perestroika aan de bedrijven wel een grotere autonomie gaf ten aanzien van de staat, maar niet ten aanzien van de CP die via de PPO's aanwezig blijft in de bedrijven ³⁸.

588. Wilde Gorbachev door het behoud van de PPO's het feitelijk monopolie van de CP veilig stellen, dan zag El'tsin precies in hun aanwezigheid in de bedrijven en administratie de oorzaak voor de traagheid waarmee de hervormingen doorgevoerd werden. Vrijwel onmiddellijk na zijn verkiezing, op 12 juni 1991, tot president van de belangrijkste Unierepubliek, de Russische Sovjet Federatieve Socialistische Republiek (RSFSR), verbood El'tsin op het grondgebied van de RSFSR de activiteiten van "organisatorische structuren" van politieke partijen en maatschappelijke massabewegingen (met uitzondering van de vakbonden) in de staatsorganen van de RSFSR op alle niveaus, in de staatsinstellingen, -organisaties, -verenigingen alsook in de ondernemingen die op het grondgebied van de RSFSR gelegen waren, ongeacht hun administratieve ondergeschiktheid. Deze Oekaze over de zgn. 'departisering' (*departizatsiia*) van 20 juli 1991 ³⁹, die voorzichtigheidshalve niet op de strijdkrachten van toepassing verklaard werd ⁴⁰, "struck the Communist Party at its heart" ⁴¹.

589. In diezelfde dagen ondernam de CP nog een laatste poging tot interne hervorming. Op 25 juli 1991 keurde het Centraal Comité immers "in principe" een ontwerp van nieuw Partijprogramma goed ⁴², dat voor definitieve goedkeuring naar een Partijcon-

³⁷ *Supra*, nr.183 e.v.

³⁸ Zo lezen we in de Wet op de staatsondernemingen van 30 juni 1987: "De partijorganisatie van de onderneming, die de politieke ader is van het collectief, handelt binnen het kader van de Grondwet van de USSR, stuurt de arbeid van het hele collectief, van zijn organen van zelfbestuur, van de vakbonds-, komsomol- en andere maatschappelijke organisaties en oefent controle uit op de werking van de administratie. Sociaal-economische beslissingen, die de werking van de onderneming betreffen, worden uitgewerkt en genomen door de directeur met deelname van het arbeidscollectief, de in de onderneming bestaande partij-, vakbonds-, komsomol- en andere maatschappelijke organisaties in overeenstemming met hun statuten en met de wetgeving." (art.6 (1) al.2 Zakon SSSR "O gosudarstvennom predpriatii (ob"edinenii)", VVS SSSR, 1987, nr.26, item 385.

³⁹ Ukaz Prezidenta RSFSR "O prekrashchenii deiatel'nosti organizatsionnykh struktur politicheskikh partii i massovykh obshchestvennykh dvizhenii v gosudarstvennykh organakh, uchrezhdeniiakh i organizatsiakh RSFSR", 20 juli 1991, VSND i VS RSFSR, 1991, nr.31, item 1035.

⁴⁰ MEISSNER, B., "Gorbatschow, Jelzin und der revolutionäre Umbruch in der Sowjetunion (II)", *Osteuropa*, 1992, nr.1, 39.

⁴¹ LÖWENHARDT 98. In de woorden van A.BROWN "it was to the CPSU ... that [the decree on departization] came as a body-blow" (BROWN, A., "History. The Gorbachev Era, 1985-91", in BROWN / KASER / SMITH 141).

⁴² "Programma Kommunisticheskoi Partii Sovetskogo Soiuza. Sotsializm, Demokratiia, Progress", *Pravda*, 8 augustus 1991.

gres van november/december 1991 doorgestuurd werd ⁴³. Dit ontwerp bevatte in essentie een sociaal-democratisch programma, zonder dat evenwel de naam van de Partij gewijzigd werd. De CPSU zou zich in haar politieke activiteiten laten leiden door de alzijdige maatschappelijke vooruitgang, de principes van humanisme en algemeen-menselijke waarden, de principes van democratie en vrijheid in al haar verschijningen; sociale rechtvaardigheid, patriottisme en internationalisme en de integratie van het land in de wereldgemeenschap. Als opmerkelijke punten vermelden we nog de bescherming van de rechten van de burger als programmapunt, het pleidooi voor een vrije, gemengde markteconomie, voor democratie en de uitbouw van de rechtsstaat, de erkenning van privé-eigendom als volwaardige eigendomsvorm en het respect voor religieuze overtuigingen. Dit ontwerp van partijprogramma bevestigde onomstotelijk de evolutie naar sociaal-democratisering van de partij ⁴⁴. Het Marxisme-Leninisme verdween op deze wijze als leidraad voor maatschappelijke organisatie. Het socialisme koos voor de aan de rechtsstaat eigen weg om zijn doel te bereiken ⁴⁵.

590. De poging tot staatsgreep van 18 tot 21 augustus 1991 ⁴⁶ betekende de nekslag voor de Communistische Partij. In aanwezigheid van de juist uit zijn gedwongen verblijfplaats teruggekeerde Gorbachev ondertekende El'tsin in het parlement op 23 augustus 1991 de Oekaze waardoor de activiteiten van de CP op het grondgebied van Rusland opgeschort werden ⁴⁷, en twee dagen later werd de eigendom van de CPSU en de CP van de RSFSR genationaliseerd ⁴⁸. Op 24 augustus 1991 had Gorbachev, die op dat ogenblik reeds afgetreden was als Partijsecretaris en het Centraal Comité gevraagd had zich zelf op te heffen, de *departizatsiia* uitgebreid tot de strijdkrachten en de veiligheidstroepen, en het staatsapparaat in heel de Sovjetunie ⁴⁹. Op 6 november 1991 zou El'tsin de opschorting van de activiteiten van de CPSU omzetten in een verbod ⁵⁰. Op deze wijze hield de CPSU effectief op te bestaan als een officieel erkende organisatie op het Russische grondgebied ⁵¹.

⁴³ Zie MANN, D., "Draft Party Program Approved", *Report on the USSR*, 1991, nr.32, 1-5.

⁴⁴ CASIER 121.

⁴⁵ MALFLIET 1991, 360-361.

⁴⁶ Over deze putsch met verwijzing naar de juridische akten die in die korte periode door de verschillende betrokken partijen uitgevaardigd werden, zie MEISSNER, B., "Gorbatschow, Jelzin und der revolutionäre Umbruch in der Sowjetunion (III)", *Osteuropa*, 1992, nr.3, 212-217.

⁴⁷ *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.35, item 1149.

⁴⁸ *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.35, item 1164.

⁴⁹ *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.35, item 1026. De vraag of beide presidenten wel de bevoegdheid hadden tot het nemen van dergelijke drastische besluiten, werd wel gesteld, maar verdween snel in het geroezemoes van alweer een volgende historische gebeurtenis. Zie desalniettemin VAN DEN BERG 1992, 220-222; THORSON, C., "Has the Communist Party Been Legally Suspended?", *Report on the USSR*, 4 oktober 1991, 4-8.

⁵⁰ Ukaz Prezidenta RSFSR "O deiatel'nosti KPSS i KP RSFSR", 6 november 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.45, item 1537.

⁵¹ FELDBRUGGE 1993, 121. Het verbod op de inmenging van politieke partijen in de activiteit van staatsorganen, ondernemingen, instellingen en andere organisaties werd later in het onafhankelijke Rusland nog eens herhaald: Ukaz Prezidenta RF "O dopolnitel'nykh merakh po predotvrashcheniiu

591. In werkelijkheid had de CPSU reeds veel eerder haar ideologische greep op de stormachtige gebeurtenissen in het land verloren. De maatschappelijke veranderingen die door de CP in gang gezet waren, hadden zich tegen haar gekeerd. Het schrappen van het machtsmonopolie van de CP uit de Grondwet begin 1990 was dan ook niet veel meer dan een bevestiging van de teloorgang van de leidinggevende rol van de CP die in grote onderdelen van het maatschappelijk leven reeds zichtbaar geworden was. De *glasnost*-politiek leidde na enige jaren immers tot openlijke oppositie tegen de Communistische Partij, maar erger nog, tot fractievorming en verdeeldheid binnen de CPSU volgens ideologische en nationalistische lijnen.

Uiteindelijk werd de figuur van Lenin - die door de hervormers nochtans ingeroepen werd als legitimatie voor de *perestroika* - zelf tot voorwerp van discussie ⁵². Het taboe 'Lenin' werd doorbroken, Lenin werd bespreekbaar en op die wijze ging het sacrale, het mobiliserende, de consensusvorming rond zijn figuur teloor. Lenin en zijn Partij verloren hun onaantastbaar karakter. Dit werd duidelijk op de laatste één-meioptocht in 1990, toen de sovjetleiders de tribune op het mausoleum van Lenin onder het gejoel van de bevolking moesten verlaten. Het communistische symbolensysteem stortte in elkaar ⁵³.

592. In verschillende Unierepublieken leidde dit tot een ware iconoclastische beweging tegen de beelden van communistische revolutionairen ⁵⁴, in Rusland bleef dit al beperkt. In een Oekaze van 13 oktober 1990 droeg President Gorbachev de Opperste Sovjets van de USSR en de Unierepublieken op, de strafmaatregelen voor vandalisme tegen gedenktekens te verscherpen. De leden van de sovjets van alle niveaus mochten geen 'demontagebesluiten' meer nemen, en de reeds bestaande besluiten werden opgeschort ⁵⁵. Deze Oekaze werd zeker in de Baltische staten niet uitgevoerd ⁵⁶. Eens de institutionele ommekeer een feit was en de USSR naar de geschiedenisboekjes verwezen was, werden her en der de staatssymbolen van de Sovjetunie van bouwwerken of monumenten verwijderd, vaak met ernstige schade voor de betrokken bouwwerken. Ook tegen dit iconoclasme werd opgetreden, nu door een Besluit van de Opperste Sovjet van de Russische Federatie van 12 juni 1992 ⁵⁷.

vmeshatel'stva politicheskikh partii i ikh struktur v deiatel'nost' gosudarstvennykh organov, predpriatii, uchrezhdenii i innykh organizatsii", 27 april 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.18, item 1596; *Rossiiskaia Gazeta*, 5 mei 1993.

⁵² SAIZEW 23-32.

⁵³ ELST, M., "Verleden en toekomst van de socialistische riten in de Sovjetunie", *Contactblad. Tijdschrift van het Interuniversitair Centrum voor Oosteuropakunde*, februari 1991, 3-7.

⁵⁴ SAIZEW 32-36.

⁵⁵ *Pravda*, 14 oktober 1990, p.2.

⁵⁶ SAIZEW 37.

⁵⁷ PVS RF "Ob izobrazheniiakh gosudarstvennykh simvolov byvshego SSSR", 12 juni 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.26, item 1450. Uit bekommernis voor het historisch en cultureel erfgoed besloot de Opperste Sovjet dat de afbeeldingen van de staatssymbolen van de gewezen USSR - wapenschild en vlag alleen vervangen mochten worden, indien ze zich bevonden op officiële gebouwen of andere bouwwerken, of objecten die onder de bevoegdheid van Rusland gekomen waren en voorbestemd waren voor de afbeeldingen van staatssymbolen van de Russische Federatie. De

593. Tenslotte verdienen nog twee gebeurtenissen die zich in verband met de CPSU na het uiteenvallen van de USSR in het soeverein geworden Rusland hebben voorgedaan, vermeld te worden. De eerste is de uitspraak van het Russisch Grondwettelijk Hof in de CPSU-zaak van 30 november 1992⁵⁸. In een nauwelijks gemotiveerd arrest werden de opschorting en later het verbod van de activiteiten van de CPSU en de CP van Rusland door de Oekazes van 23 augustus 1991⁵⁹ en 6 november 1991⁶⁰ grondwettig verklaard (behalve voor zover de lokale, territoriaal georganiseerde PPO's die geen staatsfuncties uitoefenden, getroffen werden), terwijl de nationalisatie van de goederen van de CPSU en de CP van Rusland door de Oekaze van 25 augustus 1991⁶¹ gedeeltelijk ongrondwettig bevonden werd⁶². Een voor de rechtsontwikkeling waardeloos arrest, maar politiek gesproken was deze uitspraak een mooi compromis waarmee een politieke landmijn onschadelijk gemaakt werd. De tweede gebeurtenis is de verkiezingsoverwinning van de nieuwe Communistische Partij van Rusland bij de laatste Russische parlementsverkiezingen van 17 december 1995. Met hun 23 % van de stemmen werden ze de grootste partij, maar of ze ooit langs democratische weg opnieuw een onontkoombare machtspositie zullen verwerven moet afgewacht worden.

Afdeling 3. De gewijzigde cultuurpolitiek

§ 1. Gorbachev

594. Ook in haar cultuurpolitiek maakte de sovjetoverheid na 1985 een belangrijke zwenking. In deze en de volgende paragraaf bekijken we hoe het politieke discours zich ten aanzien van de artistieke intelligentsia wijzigde. In de volgende hoofdstukken van Deel II zal dan gedetailleerd ingegaan worden op de ingrijpende juridische gevolgen die uit de nieuwe politieke oriëntatie voortvloeiden.

595. Gorbachev werd in 1985 leider van een land dat na decennialang totalitarisme tot een cultuursteppe herleid was⁶³. Niet enkel werden belangrijke cultuurmonumenten vernietigd of waren bewaarinstellingen voor cultuurobjecten (archieven, bibliotheken, musea) in verval, maar ook werden vier generaties kunstenaars en schrijvers, vaak fysisch, uitgeschakeld, en ging uiteindelijk - in de woorden van HÜBNER - de cultuur-

vervanging was echter absoluut verboden, indien de staatssymbolen van de USSR kunstvoorwerpen of een onderdeel van historische of culturele gedenktekens waren, of indien hun vervanging niet mogelijk was zonder schade toe te brengen aan het geheel van de bouwwerken.

⁵⁸ *Rossiiskaia Gazeta*, 16 december 1992, Engelse vertaling in *SD*, juli-augustus 1994, 8-43.

⁵⁹ *Supra*, noot 47.

⁶⁰ *Supra*, noot 50.

⁶¹ *Supra*, noot 48.

⁶² FEOFANOV, Y., "The Establishment of the Constitutional Court in Russia and the Communist Party Case", *RCEEL*, 1993, 636-637.

⁶³ HÜBNER 1991, 8-10.

loosheid (*beskul'turnost'*) in de maatschappij overheersen ⁶⁴. Toch had het sovjetcultuurbeleid ook zijn vruchten afgeworpen: de klassieke Russische cultuurtraditie van de 19e eeuw bleef bewaard, zij het selectief en als surrogaat voor actuele cultuurproductie; een uitgebreid netwerk van culturele minimumvoorzieningen werd voor brede bevolkingsgroepen opgezet en toegankelijk gemaakt; de algemene schoolplicht werd ingevoerd; grote delen van de bevolking werden in massaorganisaties van de meeste verscheidene aard opgenomen die ook steeds een zeker, zij het eenzijdig, cultureel aanbod hadden; door staatssubsidies werd gezorgd voor lage prijzen voor de deelname aan cultuurmanifestaties of de toegang tot cultuurschatten ⁶⁵; en uiteindelijk werd op succesvolle wijze de *reproductieve* cultuurelite (muzikanten, balletdansers, toneelspelers) aangemoedigd en opgeleid, om de ideologisch goedgekeurde cultuurschatten als bewijs van de kwaliteit van de socialistische cultuurpolitiek zo perfect mogelijk in het hele land voor een groot publiek toegankelijk te maken. De *creatieve, productieve* cultuurelite werd evenwel het slachtoffer van de nivellering en de afwezigheid van pluriformiteit aan kunstuitingen ⁶⁶.

596. Was onder Brezhnev en zijn directe opvolgers cultuur en kunst geen onderwerp van belang, kan men gerust stellen dat Gorbachev in zijn *glasnost'*-retoriek dit thema herontdekte. In zijn zoektocht naar een maatschappelijke basis voor zijn *perestroika*-politiek kon hij de steun van de artistieke intelligentsia immers goed gebruiken ⁶⁷. Daarom kregen cultuur en kunst, die voorheen als 'restsectoren' behandeld werden ⁶⁸, onder Gorbachev weer een belangrijke plaats in de maatschappij. Immers, "zonder cultuur of buiten de cultuur zal er geen enkel socialisme zijn" ⁶⁹. Gorbachev was dan ook bereid om kunstenaars en schrijvers meer vrijheid te laten in hun artistieke zoeken, in het aftasten van nieuwe horizonten, en ook de excessen uit het verleden ongedaan te maken.

597. Toch was de term *glasnost'* hoegenaamd geen nieuw begrip in het politiek discours van de communistische leiders. Het werd reeds door Lenin gehanteerd, en zeker niet om er de vrijheid van meningsuiting mee aan te duiden. *Glasnost'* in de media

⁶⁴ HÜBNER 1991, 10-17.

⁶⁵ HÜBNER 1991, 18-19.

⁶⁶ HÜBNER 1991, 19.

⁶⁷ Zie bv. de openingstoespraak van M.S.Gorbachev op de 19e Partijconferentie van 1988: "Perestroika, vernieuwing van het socialisme is ondenkbaar zonder algehele activering van het intellectuele, geestelijke potentieel van de maatschappij...". *Materialy XIX Vsesoiuznoi konferentsii Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soiuza, 28 iunia - 1 iulia 1988*, M., Politizdat 1988, 22.

⁶⁸ GORBACHEV 1987, 21: "Het dalende groeitempo en de economische stagnatie moesten wel van invloed zijn op andere aspecten van de sovjetsamenleving. In het sociale vlak hadden negatieve tendensen een nadelig effect. Dit leidde tot het ontstaan van het zogenaamde 'sluitpostprincipe', volgens hetwelk de sociale en culturele programma's ontvingen wat was overgebleven van het budget, nadat de gelden voor de productie waren toegewezen". Zie ook HÜBNER 1991, 20-21.

⁶⁹ Gorbachev op het Plenum van het CC CPSU op 18 februari 1988 ("Revoliutsionnoi perestroike - ideologiiu obnoveniia", GORBACHEV 1989b, VI, 70). Vgl. Gorbachevs toespraak van 2 november 1987 n.a.v. de 70e verjaardag van de Oktoberrevolutie: "De geestelijke cultuur is niet enkel een versiering van de maatschappij, maar is de sfeer van haar levensvatbaarheid, het intellectueel en cultureel potentieel van de maatschappij" ("Oktiabr' i perestroika: revoliutsiia prodolzhaetsia", GORBACHEV 1989b, V, 416).

betekende enerzijds het in het licht stellen van positieve economische verwezenlijkingen, en anderzijds het leveren van kritiek en zelfkritiek om negatieve economische en sociale verschijnselen uit de wereld te helpen ⁷⁰.

598. In de Resolutie van de 19e Partijconferentie van 1988 gewijd aan *glasnost* ⁷¹ werd een eerste evaluatie van de 'nieuwe' politiek gemaakt. Hieruit bleek dat *glasnost* ook onder Gorbachev in dezelfde oude retoriek paste: "De eerste drie jaar van perestrojka hebben overtuigend aangetoond dat door *glasnost* binnen het werk van Partij, regering, maatschappelijke organisaties en massamedia, door meer kritiek en zelfkritiek, en door bevordering van openheid en waarachtigheid in de politiek, de Partij en het volk als geheel ... beter de remmende factoren konden identificeren, en sterke patriottische krachten konden mobiliseren om actief en doelbewust te werken aan het welzijn van het land en het socialisme." En verder: "*Glasnost* is een effectieve beveiliging tegen iedere misvorming van het socialisme, dat gebaseerd is op volkscontrole over het werk van alle maatschappelijke instellingen en alle gezags- en bestuursorganen."

Zo gedefinieerd was de *glasnost*-politiek niet meer dan het uitwerken van art.49 G.W. 1977 dat het recht op kritiek erkende. *Glasnost* was voor Gorbachev in de eerste plaats een middel in de strijd tegen de bureaucratie: de bevolking moest aangeven waar het bestuursapparaat faalde, met als uiteindelijk doel de *perestrojka* te versterken en de bevolking en zeker de intelligentsia rond dit doel te mobiliseren. *Glasnost* eindigde daar waar ze gebruikt werd om de belangen van het volk en het socialisme te schaden ⁷².

599. *Glasnost* stond in de aanvangsfase bijgevolg voor een doelgebonden vrijheid. De kunstenaars en schrijvers werden herhaaldelijk opgeroepen om de perestrojka-politiek te steunen ⁷³. Gorbachev twijfelde er dan ook niet aan dat "de nieuwe opdrachten, waartoe vandaag beslist wordt, een waardige weerklank zullen vinden in de artistieke creativiteit, die de waarheid van het socialistische leven bekrachtigt" ⁷⁴.

600. In de klassieke retoriek van die tijd omschreef Gorbachev in zijn openingstoespraak voor de belangrijke 19e Partijconferentie in juni 1988 de belangrijkste oriëntatie

⁷⁰ McNAIR 28-29.

⁷¹ Rezoliutsiia "O glasnosti", *KPSS v rezoliutsiakh*, XV, 646-651; GORBACHEV 1989a, 60-66.

⁷² FEDOTOV 87.

⁷³ Zo zei Gorbachev in een ontmoeting met schrijvers-afgevaardigden van de Opperste Sovjet SSSR en een groep schrijvers uit de hoofdstad: "Er is een scherpe behoefte aan werken waarin de hedendaagse conflicten, de reële collisies op een hoogartistieke wijze zouden onthuld worden, het gloeien van de strijd voor de verwezenlijking van de voorgenomen opdrachten voelbaar zijn, aan werken die vertrouwen inboezemen in de overwinning van de ideeën en gedachten van het 27e Congres van de KPSU, de originele menselijke waarden bekrachtigen." (*Pravda* 21 juni 1986). Vgl. de oproep van de toenmalige Minister van Cultuur van de USSR, GUBENKO, aan de kunstenaars om zich te wijden aan "hedendaagse thema's" (KISSELGOFF, A., "Goodbye to 'Sclerotic' Soviet Culture", *International Herald Tribune*, 2 januari 1990). Zie ook MEL'NIKOV / SILIVANCHIK 60.

⁷⁴ Toespraak op het Plenum van het Centraal Comité CPSU, 23 april 1985, GORBACHEV 1989b, II, 167.

van de culturele politiek als 'een terugkeer naar de Leninistische principes' ⁷⁵. De betekenis van deze uitspraak wordt pas ten volle duidelijk als men teruggrijpt naar een toespraak van de partijleider van vier maanden eerder, waarin hij, Lenin parafraserend ⁷⁶, zei: "Er is geen sprake van de processen in deze [geestelijke, culturele] sfeer op hun beloop te laten, hier verschijnselen toe te laten die onverenigbaar zijn met onze ideologie en moraal. Een dergelijke vraagstelling is voor ons niet aanvaardbaar" ⁷⁷. Een gemakkelijk opdracht was dit nochtans niet: "De leiding van het geestelijke, culturele leven is geen eenvoudige zaak, vereist takt, begrip voor de aard van de creativiteit en een absolute liefde voor de literatuur en de kunst, eerbied voor talent" ⁷⁸. Gorbachev was m.a.w. wel tot een zekere terughoudendheid bereid ten aanzien van het artistieke scheppen, maar een echte onthoudingsplicht van staat en Partij ten aanzien van het individuele recht op kunstvrijheid stond aanvankelijk niet op het programma van de sovjetleider.

601. Nieuw was in elk geval wel dat de burgers niet enkel het recht hadden om kritiek uit te oefenen op de werking van staatsorganen en maatschappelijke organisaties, kritiek die voor de bewindvoerders nuttige informatie opleverde om de toestand van land en economie beter in te schatten, de burgers moesten ook zelf beter geïnformeerd worden om hun grotere participatie aan het politieke leven te kunnen waarmaken. In dezelfde Resolutie over *glasnost* heette het dat het recht van de burgers op informatie in de grondwet moest worden opgenomen ⁷⁹. Dit nieuwe aspect van het *glasnost*-concept had wellicht veel te "danken" aan het kernongeval in Chernobyl' in 1986, waarvan de ware toedracht slechts tien dagen na de catastrofe bekend gemaakt werd én de gevolgen een internationaal karakter hadden, zodat de strategie van het "dood-zwijgen" niet langer mogelijk was ⁸⁰. De cultus van geheimhouding kon na dit voorval onmogelijk volgehouden worden.

602. Door de politieke keuze voor een grotere vrijheid voor de culturele medewerkers drong zich ook een herdefiniëring van de rol van de culturele administraties en de scheppende unies op. Van onmiddellijk na zijn aantreden drong Gorbachev aan op de debureaucratisering van de culturele sector, zowel in de staatsorganen als in de scheppende unies ⁸¹, maar tot echt radicale wijzigingen kwam het aanvankelijk niet. In

⁷⁵ *Materialy XIX Vsesoiuznoi konferentsii Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soiuza, 28 iunia - 1 iulia 1988*, M., Politizdat 1988, 27.

⁷⁶ *Supra*, nr.133.

⁷⁷ Toespraak op het Plenum van het Centraal Comité CPSU, 18 februari 1988, GORBACHEV 1989b, VI, 71.

⁷⁸ Politiek rapport van het Centraal Comité CPSU aan het XXVII Congres CPSU, 25 februari 1986, GORBACHEV 1989b, III, 273.

⁷⁹ Punt 6 Rezoliutsiia "O glasnosti", *KPSS v rezoliutsiakh*, XV, 646-651; GORBACHEV 1989a, 65. Zie ook ERZHANOVA, F.A., "Gosudarstvenno-pravovye aspekty printsipa glasnosti", *SGiP*, 1988, nr.10, 13-14.

⁸⁰ McNAIR 2-3.

⁸¹ Zo vermaant hij in 1986 de scheppende unies dat "de hoofduitkomst van hun werk niet gemeten wordt aan het aantal resoluties en zittingen, maar aan talentrijke, originele, sociaal nuttige boeken, films, spektakels, schilderijen en muzikale werken, die in staat zijn het geestelijke leven van het

de Gemeenschappelijke Besluiten van het Centraal Comité van de CPSU en van de Raad van Ministers van de tweede helft van de jaren tachtig werd nog steeds de oude retoriek gebruikt, eerst van lof voor de bereikte verwezenlijkingen en daarna van kritiek op de tekortkomingen in het werk van administratie en scheppende unies ⁸².

603. De artistieke intelligentsia maakte gretig gebruik van de grotere vrijheid. In alle takken van de culturele sector werd de stagnatie doorbroken. Er werden talloze nieuwe kranten en tijdschriften opgericht ⁸³, de kunstkritiek werd uitgebouwd, nieuwe onafhankelijke theaters ontstonden ⁸⁴, nieuwe talenten werden ontdekt, vroegere taboe-onderwerpen konden vrij behandeld worden. De media en de kunsten tastten steeds verder de grenzen van de *glasnost*' af ⁸⁵.

Voorheen verboden of ingekorte films werden voor het eerst in originele versie vertoond ⁸⁶. Er werden toneelstukken vertoond die vroeger verboden waren, en ook in de literatuur verschenen werken van verboden, doodgezwegen, verbannen, geëmigreerde of geliquideerde schrijvers (Solzhenitsyn, Pasternak, Akhmatova, Bulgakov, Mandel'shtam enz.) ⁸⁷. In de bibliotheken werden commissies opgericht om de boeken die

volk te verrijken" (GORBACHEV 1989b, III, 272-273). Tijdens het Plenum van de CC op 18 februari 1988 verwierp Gorbachev in de culturele sector, nog meer dan in de economie, de administratieve bevelstijl: "Democratie, vertrouwen in de mensen, verdraagzaamheid ten overstaan van het ongewone en van zoektochten, competentie, welwillendheid, aanmoediging van initiatief en vernieuwing, ondersteuning van talenten: ziehier de sleutelprincipes van het partijwerk in culturele aangelegenheden, in de geestelijke sfeer van de perestroika." ("Revolutsionnoi perestroike - ideologii obnovleniia", (GORBACHEV 1989b, III, 71). Deze principeverklaring over het cultureel beleid werd herhaald in de Resolutie van de 19e Partijconferentie over de bestrijding van de bureaucratie: "er moet een gunstig klimaat worden geschapen voor vrije uitwisseling van opvattingen en ideeën, en bij het wetenschappelijk en cultureel beleid moet definitief worden afgerekend met kleinzielige betutteling en restanten van de commandeerstijl" (*KPSS v rezoliutsii-akh*, XV, 638; GORBACHEV 1989a, 49).

⁸² Postanovlenie TsK KPSS i SM SSSR "O merakh po dal'neishemu razvitiu izobrazitel'nogo iskusstva i povysheniiu ego roli v kommunisticheskom vospitanii trudiashchikhsia", 21 augustus 1986, *SP SSSR*, 1986, nr.32, item 166 (beeldende kunsten); Postanovlenie TsK KPSS i SM SSSR "O dal'neishem razvitiu sovetskoi arkhitektury i gradostroitel'stva", 19 september 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.45, item 149 (architectuur).

⁸³ Zie bv. MANAEV, O., "Etablierte und alternative Presse in der Sowjetunion unter den Bedingungen der Perestroika", *Media Perspektiven*, 1991, nr.2, 100.

⁸⁴ GLENNY, M., "Soviet Theatre: *Glasnost*' in Action - with Difficulty", in GRAFFY / HOSKING 78-87.

⁸⁵ DE MAEGD-SOEP 188-193.

⁸⁶ Hiertoe werd in de Unie van Cineasten in 1986 een Commissie voor de oplossing van creatieve conflicten opgericht. Deze commissie speurde vroeger verbannen films op, herbekeek ze en bracht ze op de markt (CHRISTIE, I., "The Cinema", in GRAFFY / HOSKING 47-48). Hierbij kwam heel wat onbekend talent naar boven (*Ibid.*, 49-59), maar bleek ook dat vele films van bekende regisseurs niet, of sterk verknipt, vertoond geweest waren. Zo bleek dat er van Tarkovskii's 'Andrei Rublev' (1966) drie versies bestonden van verschillende lengte. De originele versie bleek ca. 60 minuten langer te zijn dan de vertoonde versie van 186 minuten (*Ibid.*, 61). In totaal werden door de commissie ongeveer 250 films "van de planken" gehaald (GRAFFY, J., "Stripping the well-stocked shelves", *Index on Censorship*, 1991, nr.3, 23).

⁸⁷ DE MAEGD-SOEP 191.

vroeger omwille van de censuur in de 'spetsfondy' (gesloten verzamelingen van de bibliotheken) terechtkwamen⁸⁸, te herbekijken en naar de gewone verzamelingen over te hevelen⁸⁹. Ook avant-garde werken van beeldende kunst werden uit de opslagplaatsen van de musea gediept. Met goedkeuring van het Ministerie van Cultuur werden tentoonstellingen gehouden van werken die vroeger absoluut taboe waren⁹⁰. Rusland ontdekte opnieuw zijn grote beeldende kunstenaars als Chagall, Kandinskii en Malevich⁹¹. Muziek moest niet langer programmatisch zijn of van "geschikte teksten" voorzien zijn⁹². Schrijvers en kunstenaars die het slachtoffer van de Stalin-repressie geweest waren, en onder Khrushchev nog niet of slechts gedeeltelijk gerehabiliteerd waren, kwamen nu in een tweede golf van rehabilitaties aan bod. De belangstelling voor het socialistisch realisme ebde volledig weg, zonder evenwel tot een iconoclastische reactie te leiden. Vrij snel werd de artistieke vrijheid een doel op zich, zonder enige gebondenheid aan de perestroika-politiek.

604. Vanaf maart 1990 werd grondwettelijk bekrachtigd wat in de werkelijkheid reeds verworven was: de CPSU verloor haar leidinggevende rol in de maatschappij, inclusief in de kunsten⁹³. En enkele maanden later werd de 73 jaar oude belofte van "de goedkeuring van de meest brede en progressieve wet"⁹⁴ inzake persvrijheid eindelijk ingelost, toen op 12 juni 1990 de Opperste Sovjet van de USSR een Wet "Over de drukpers en de andere nieuwsmedia" aannam⁹⁵, met als belangrijkste bepaling de opheffing van de censuur⁹⁶. In de werkelijkheid had een deel van de artistieke intelligentsia zich toen reeds openlijk van het communisme afgekeerd en was de CPSU en haar huidige en vroegere leiders het voorwerp van felle kritiek. De *glasnost*' pleegde vadermoord.

605. In het laatste ontwerp van partijprogramma⁹⁷, dat een paar weken voor de mislukte staatsgreep bekend gemaakt werd, werden in verband met de cultuur nog als aandachtspunten vermeld: "de strijd tegen de volledige commercialisatie van de geeste-

⁸⁸ *Supra*, nr.235.

⁸⁹ GRAFFY, J., "The Literary Press", in GRAFFY / HOSKING 127. Einde 1988 werden in de Leninbibliotheek reeds 3.000 titels van de index gehaald, en verwachtte men dat uiteindelijk 10.000 titels weer boven water zouden komen: "Moskauer Einblicke in die Glasnost", *Neue Zürcher Zeitung*, 2 oktober 1988.

⁹⁰ HOCHFIELD, S., "Soviet Art. New Freedom, New Directions", *Art News*, oktober 1987, 102-107.

⁹¹ DE MAEGD-SOEP 192.

⁹² SEAMAN, G., "Russian music", in BROWN / KASER / SMITH 252-253.

⁹³ *Supra*, nr.585.

⁹⁴ *Supra*, nr.143.

⁹⁵ Zakon SSSR "O pechati i drugikh sredstvakh massovoi informatsii", 12 juni 1990, *VSND i VS SSSR*, 1990, nr.26, item 492; *Izvestiia*, 20 juni 1990; *BVS SSSR*, 1990, nr.4, 37 e.v. (uittreksel). Zie *infra*, nr.739.

⁹⁶ Dit verbod werd nadien in de mediawetgeving en de Grondwet van Rusland herhaald: *Infra*, nr.751 e.v.

⁹⁷ *Supra*, nr.589.

lijke activiteit", "de bescherming van de burger tegen de prediking van antihumane ideeën, geweld en amoraliteit", en "de combinatie van de vrijheid van schepping met de morele verantwoordelijkheid van de kunstenaar tegenover de maatschappij" ⁹⁸. Verder werd gepleit voor de verhoging van het budget voor cultuur en de verhoging van de sociale status van de intelligentsia ⁹⁹. Deze laatste punten zouden inderdaad geregeld op de politieke agenda komen, niet meer van de hoogste partijorganen, zelfs niet van de hoogste staatsorganen van de USSR, maar van de nieuwe bewindvoerders in het soevereine Rusland.

§ 2. El'tsin

606. Wanneer de Russische President El'tsin het roer van Sovjetpresident Gorbachev overnam, kon hij voortbouwen op de verwezenlijkingen van zijn voorganger op het stuk van de erkenning van de artistieke vrijheid. Dit bleek uit de eerste Boodschap van de President aan de Federale Vergadering (de Russische versie van de "State of the Union") ¹⁰⁰. In Deel 5 van deze Boodschap stelde President El'tsin onder de hoofding "Van een monopolie-ideologie naar een culturele verscheidenheid" vast dat ter vervanging van de totalitaire staatsideologie een bewustzijn is gekomen "van natuurlijke en historische opvolging, een begrip voor de realiteiten van de hedendaagse wereld en de plaats van Rusland hierin; de waarde van de menselijke persoon, en zijn waardigheid; de evenredigheid van de staat aan de natuur van de mens; een herstel van de natuurlijke proporties van het maatschappelijke en het individuele. Maar de aardverschuiving, die getuigt van de geestelijke gezondmaking, werd nog niet herleid tot een systeem van maatschappelijke culturele normen." Het resultaat van dit alles - zo vervolgt El'tsin - is het verlies aan morele oriëntatiepunten en de dehumanisatie van de cultuur.

607. Op het materiële vlak stelde President El'tsin vast dat uitgerekend op een ogenblik dat de vrijheid van schepping en de politieke onafhankelijkheid in Rusland nooit zo groot was, de schrijvers, kunstenaars, museumwerkers enz. en de cultuur in het algemeen niet kan overleven zonder de participatie van de staat in haar lot. De belangrijkste kwestie was dan ook volgens El'tsin het bepalen van de optimale verhouding tussen staat en cultuur. Enerzijds is de vrijheid op zichzelf helemaal geen garantie voor de bloei van de schepping; anderzijds zal de culturele activiteit vroeg of laat blokkeren indien ze in eender welk onderdeel aan dwang onderhevig is. Schepping en dwang gaan niet samen, geen enkele richtlijn van bovenaf uitgevaardigd kan de cultuur werkelijk verheffen ¹⁰¹.

⁹⁸ "Proekt. Programma Kommunisticheskoi Partii Sovetskogo Soiuza", *Pravda*, 8 augustus 1991.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ Poslanie Prezidenta RF Federal'nomu Sobraniuu "Ob ukreplenii Rossiiskogo gosudarstva (Osnovnye napravleniia vnutrennei i vneshnei politiki)", 24 februari 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 februari 1994.

¹⁰¹ In deze uitlatingen zien we hoezeer de politieke opvattingen van President El'tsin geëvolueerd zijn. Tijdens het 27e Partijcongres van februari 1986 had diezelfde El'tsin, toenmalig hoofd van de Moskouse CP en nieuw kandidaat-lid van het Politburo, erover *geklaagd* dat de partij-invloed op de kunsten verminderd was door het beleid van niet-inmenging gevoerd door het cultuurdepartement van het Centraal Comité: FRANKLAND, M., "Gloomy signal from the Party Congress", *Index on censorship*, 1986, nr.6, 13.

Tegenover deze gegevenheid én de in crisistijd zeer beperkte budgettaire mogelijkheden was de administratieve benadering niet de geëigende weg om aan cultuurpolitiek te doen. Differentiëring van de financieringskanalen voor de cultuur was het sleutelwoord, en President El'tsin stelde concreet voor via het belastingsysteem mecenaat te bevorderen, wetten over liefdadigheidsfondsen, over niet-commerciële organisaties, over de musea, over de bescherming van het cultureel erfgoed van de volkeren van de RF aan te nemen, alsook in de algemene (o.m. fiscale) wetgeving rekening te houden met de specificiteiten van de culturele sector. Tenslotte stelde hij ook wijzigingen voor in het Strafwetboek, het Wetboek van strafprocedure en het Wetboek van administratieve rechtsschendingen ter verzwaring van de strafrechtelijke en administratiefrechtelijke aansprakelijkheid voor misdrijven tegen het cultureel erfgoed van het land.

608. In zijn tweede "State of the Union" van 16 februari 1995 ¹⁰², behield El'tsin zijn tweesporenbeleid, gericht op het consolideren en verder uitbouwen van het juridisch kader waarbinnen kunstenaars en cultuurondernemingen en -instellingen hun artistieke vrijheid kunnen uitoefenen enerzijds ¹⁰³, en het voorstellen van maatregelen ter verbetering van de economische situatie van zowel de kunstenaars als de kunstverspreiders door rechtstreekse subsidies, maar vooral door een wettelijk kader voor privé-investeringen in cultuur mogelijk te maken.

609. De rol van de staat op cultureel vlak was bijgevolg helemaal niet uitgespeeld. El'tsin benadrukte dat "Rusland niet uit zijn economische en geestelijke crisis kan geraken, zolang de ontwikkeling van de cultuur, de wetenschap en het onderwijs voor de staat een tweederangszaak blijft. Het pluralisme in de cultuur, de vrijheid van keuze van culturele kostbaarheden werd de verovering van de laatste jaren. Maar de maatschappij is niet onverschillig ten aanzien van de vraag welke cultuur haar jonge generatie zal vormen. De staat is de waarborg van het geestelijk pluralisme. Maar hij heeft niet het recht op gelijke afstand te gaan staan (*zanimat' ravnoudalennuiu pozitsiiu*) van de verschillende verschijnselen van het culturele leven. Diegenen die de rijke geestelijke wereld van de mens vormen, hebben een bijzonder beschermheerschap (*pokrovitel'stvo*) van de staat nodig. Zij moeten een regime van meestbegunstigde krijgen, inclusief op de radio en televisie. Het probleem bestaat niet enkel uit een tekort aan middelen. Een gefundeerde cultuurpolitiek is nodig. Zonder een dergelijke politiek brengt geen enkele geldinjectie in de cultuur het verwachte effect." ¹⁰⁴.

610. Hoe de verhouding tussen staat en cultuur in het soevereine Rusland vorm gekregen heeft, zal één van de belangrijkste vragen zijn die in de rest van dit Deel herhaaldelijk zal terugkomen. Het is een vraag die zich uiteraard in elk Westers land stelt, nu verschillende culturele sectoren niet kunnen overleven zonder overheidsmiddelen, maar de artistieke vrijheid ook voor die sectoren die uit de hand van de staat eten,

¹⁰² Poslanie Prezidenta RF Federal'nomu Sobraniuu RF "O deistvennosti gosudarstvennoi vlasti v Rossii", *Rossiiskaia Gazeta*, 17 februari 1995.

¹⁰³ El'tsin stelde in dit verband met tevredenheid vast dat "er (...) een einde gesteld [is] aan de praktijk van de verboden en de vervolgingen. De staatspolitiek op het gebied van de cultuur is gebaseerd op de reëel bestaande verscheidenheid van artistieke stromingen, nationale artistieke scholen, filosofische strevingen van de scheppers." (punt 2.2. "Podderzhka kul'tury, nauki i obrazovaniia", *Ibid.*).

¹⁰⁴ "Boris El'tsin: Net zadachi vazhnee, chem utverzhdenie v nashei strane avtoriteta prava", *Rossiiskaia Gazeta*, 17 februari 1995.

aan de staat een afstandelijkheidsplicht opleggen. Het spreekt vanzelf dat in de Russische context hiervoor een belangrijke psychologische omwenteling in hoofde van de bewindvoerders vereist was.

HOOFDSTUK II. DE STAATKUNDIGE SYSTEEMTRANSFORMATIE

Afdeling 0. Inleiding

611. De Communistische Partij sleurde de Sovjetstaat waarmee ze onlosmakelijk verstrengeld was, in haar val mee. Een goede maand nadat de activiteiten van de CPSU op het Russische grondgebied verboden werden ¹, viel de Unie der Socialistische Sovjetrepublieken uit elkaar. Voor deze staatkundige implosie zijn zeker vele redenen te bedenken van economische, demografische, politieke, culturele en sociale aard. We hoeven in dit proefschrift niet op deze ongetwijfeld boeiende materie in te gaan, maar concentreren ons enkel op de juridische consequenties van het uiteenvallen van de Sovjetunie.

Eerst geven we een kort overzicht van de belangrijkste, juridisch significante stappen in het ontbindingsproces van de USSR (afd.1), vervolgens belichten we kort het internationaalrechtelijke karakter van het Gemenebest van Onafhankelijke Staten (afd.2), en tenslotte onderzoeken we de gevolgen van de desintegratie van de USSR voor de interne rechtsorde van Rusland (afd.3).

Afdeling 1. De desintegratie van de USSR

612. De USSR was in naam een federale staat, bestaande uit 15 Unierepublieken met een eigen Grondwet, nationaal plan en budget, onschendbare grenzen en een eigen burgerschap. Art.76 G.W. 1977 noemde deze Unierepublieken 'soeverein', waaruit volgde dat de Unierepublieken het (ongetwijfeld puur theoretisch en symbolisch bedoelde) recht van uittreding uit de Unie hadden ². De residuaire bevoegdheid berustte bij de Unierepublieken ³, maar dit betekende niet veel aangezien de opsomming van de toegewezen bevoegdheden van de Unie niet alleen zeer uitgebreid was, maar bovendien eindigde met de "beslissing van andere vraagstukken, die voor de gehele Unie van belang zijn" ⁴. Hiërarchisch hadden de wetten van de Unie voorrang op de wetten van de Unierepublieken ⁵. Op een lager niveau werden door de Grondwet nog 20 autonome Republieken (waarvan 16 binnen de RSFSR gelegen) erkend, elk ook met een eigen grondwet en onschendbare rechten, maar zonder afscheidingsrecht en met onderschikking aan de Unierepubliek waarbinnen ze gelegen waren ⁶.

¹ *Supra*, nr.590.

² Art.72 G.W. 1977.

³ Art.76 al.2 G.W. 1977.

⁴ Art.73 G.W. 1977.

⁵ Art.74 G.W. 1977.

⁶ Art.82-85 G.W. 1977. Bovendien waren er nog 8 autonome regio's en 10 autonome districten, voornamelijk voor kleine nomadenvolkeren in Siberië. Deze entiteiten hadden geen eigen grondwet of parlement. Zie art.86-88 G.W. 1977.

Dat dit federale systeem in feite een sterk centralisme verhulde onder leiding van de unitaire CP, hoeft niet te verbazen. Het federalisme was immers een tijdelijke toegeving aan de etnische gevoelens van de sovjetvolkeren. Etniciteit zou in een communistische maatschappij immers afsterven, de sovjetburger identificeerde zich immers niet met zijn nationaliteit, wel met zijn klasse en uiteindelijk met de collectiviteit.

613. Op juridisch vlak kwam het federale systeem onder druk te staan doordat in de tweede helft van de jaren tachtig de federale overheid een aantal wetten van de Baltische en Kaukasische Unierepublieken vernietigde of schorste, en deze Unierepublieken deze federale besluiten naast zich neer legden. Op deze wijze ontstond de zgn. wettenoorlog (*voina zakonov*)⁷.

614. Om hun eisen kracht bij te zetten verklaarden de meeste Unierepublieken zich in de loop van 1989 en 1990 soeverein of zelfs onafhankelijk⁸. De belangrijkste uit deze reeks was ongetwijfeld de soevereiniteitsverklaring van de RSFSR van 12 juni 1990⁹. Wat bedoeld was als één van de vele zetten in de machtsstrijd tussen Boris El'tsin (die toen Voorzitter van de Russische Opperste Sovjet was) en Mikhail Gorbachev, bleek later een historische gebeurtenis te zijn¹⁰.

Het rechtstreekse belang van de soevereiniteitsverklaring zat in het omgooien van de hiërarchie der normen: akten van de USSR die in strijd waren met de "soevereine rechten" van de RSFSR, verloren hun geldigheid op heel het Russische grondgebied¹¹. Dit principe werd verder uitgewerkt in een wet van 24 oktober 1990¹². Krachtens deze Wet bleef sovjetwetgeving (in materiële zin) daterend van voor de soevereiniteitsverklaring gelden tot de opheffing ervan door de Opperste Sovjet of de Ministerraad van

⁷ MALFLIET 1991, 362.

⁸ Begin april 1990 werd op het Unieniveau een wet aangenomen welke de procedure voor uittreding uit de USSR voorschreef (Zakon SSSR "O poriadke resheniia voprosov, svyazannykh s vykhodom soiuznoi respubliki iz SSSR", 3 april 1990, VVS SSSR, 1990, nr.15, item 252), maar de voorwaarden hiervoor waren zo strikt dat in de perifere Republieken deze wet smalend aangeduid werd als de wet over de niet-uittreding.

Krachtens een Wet van de USSR van 26 april 1990 over het afgrenzen van de bevoegdheden van de USSR en de subjecten van de Federatie (Zakon SSSR "O razgranichenii polnomochii mezhdu Soiuzom SSR i sub"ektami federatsii", 26 april 1990, VSND i VS SSSR, 1990, nr.19, item 329) was de USSR een "soevereine, socialistische federatieve staat" (art.1 al.1), maar waren ook de Unierepublieken soeverein (art.1 al.2). Deze Wet liet aan de Unierepublieken toe onderling bi- of multilaterale akkoorden te sluiten op het gebied van economische en sociaal-culturele samenwerking, akkoorden welke niet in strijd mochten zijn met de belangen van de Unie, noch met die van de andere deelentiteiten (art.4 al.3). Hierdoor ontstonden regionale samenwerkingsverbanden: de Baltische Staten, de Centraal-Aziatische Staten, en de Slavische Staten aangevuld met Kazachstan (MALFLIET 1991, 364-365).

⁹ Deklaratsiia "O gosudarstvennom suverenitete Rossiiskoi Sovetskoi Federativnoi Sotsialisticheskoi Respubliki", VSND i VS RSFSR, 1990, nr.2, item 22.

¹⁰ "As it happened, the Russian Declaration of Sovereignty, a bit of a joke when it was made, turned out to be the starting-point of fundamental constitutional changes" (FELDBRUGGE 1993, 139).

¹¹ LÖWENHARDT 84.

¹² Zakon RSFSR "O deistvii aktov organov Soiuzna SSR na territorii RSFSR", 24 oktober 1990, VSND i VS RSFSR, 1990, nr.21, item 237.

de RSFSR (art.4); sovjetwetgeving die nadien uitgevaardigd werd, gold op het Russisch grondgebied ofwel rechtstreeks indien het een aangelegenheid betrof welke binnen de grenzen van de aan de USSR overgedragen bevoegdheden bleef (art.1), ofwel na ratificatie door de Opperste Sovjet van de RSFSR voor andere aangelegenheden (art.2)¹³. Vanaf de soevereiniteitsverklaring werd steeds meer wetgeving parallel uitgewerkt op het niveau van de Unie en van de Unierepublieken.

615. De enige uitweg uit de crisis van het federale systeem leek het opstellen van een nieuw Unieverdrag te zijn, ter vervanging van het oude Unieverdrag van 1922 dat als basis diende voor de bestaande structuren. Verschillende ontwerpen van Unieverdrag werden door de President van de USSR, en de (meeste) staatshoofden van de respectievelijke Unierepublieken uitgewerkt, waarbij steeds meer bevoegdheden aan de Unierepublieken toegekend werden. Uiteindelijk werd door 9 Unierepublieken én de President van de USSR op 23 juli 1991 in Novo-Ogarevo overeenstemming bereikt over de "Overeenkomst over de Unie van Soevereine Staten" (het zgn. 9 + 1 akkoord)¹⁴ met een mengeling van federale en confederale elementen¹⁵. De datum voor ondertekening door de eerste drie lidstaten (Rusland, Kazachstan en Oezbekistan) werd vastgelegd op 20 augustus 1991¹⁶. Precies om deze ondertekening te verhinderen begon twee dagen eerder een poging tot staatsgreep door een groepje hooggeplaatste personen die voor een sterke Unie waren¹⁷. Hierdoor ging de ondertekening van het verdrag niet door.

616. De staatsgreep mislukte en de drang naar onafhankelijkheid bij vele Unierepublieken nam nog toe. Dat was zeker zo voor de Baltische Republieken, wier onafhankelijkheid ditmaal ook erkend werd door de andere Unierepublieken¹⁸ en door de USSR zelf¹⁹. De westerse landen knoopten opnieuw diplomatieke betrekkingen aan met de drie Baltische staten waarvan de aanhechting door de Sovjetunie nooit erkend was geworden²⁰. Ook andere Unierepublieken riepen in de dagen na de staatsgreep op ondubbelzinnige wijze hun onafhankelijkheid uit: Georgië, Oekraïne (onder voorbehoud van latere goedkeuring bij referendum), Wit-Rusland, Moldavië, Azerbeidzjan, Oezbekistan en

¹³ De soevereiniteitsverklaring werd nog verder uitgewerkt in verschillende wetgevende en uitvoerende normen. Zie o.m. Postanovlenie S"ezda narodnykh deputatov RSFSR "O razgranichenii funktsii upravleniia organizatsiiami na territorii RSFSR (osnovy novogo Soiuznogo dogovora)", 22 juni 1990, *VSND i VS RSFSR*, 1990, nr.4, item 63; Zakon RSFSR "Ob obespechenii ekonomicheskoi osnovy suvereniteta RSFSR", 31 oktober 1990, *VSND i VS RSFSR*, 1990, nr.22, item 260.

¹⁴ "Dogovor o Soiuze Suverennykh Gosudarstv", *Pravda* en *Izvestiia*, 15 augustus 1991; Engelse vertaling in *CDSP*, 1991, nr.31, 21-24.

¹⁵ MEISSNER, B., "Gorbatschow, Jelzin und der revolutionäre Umbruch in der Sowjetunion", *Osteuropa*, 1992, nr.1, 35.

¹⁶ LÖWENHARDT 99.

¹⁷ BARRY, F. en KAHN, M., "Les avatars du Traité de l'Union", *le courrier des pays de l'Est*, juli-augustus 1991, 3-6.

¹⁸ Bv. door de RSFSR: *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.35, item 1157 en 1158.

¹⁹ Zie de drie besluiten van de Staatsraad van de USSR van 6 september 1991: *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.37, items 1091 (Litouwen), 1092 (Letland) en 1093 (Estland).

²⁰ Zie bv. in België, *B.S.*, 26 maart 1992.

Kirgizië ²¹.

617. Van 2 tot 5 september 1991 vond dan een buitengewone zitting van het Congres van Volksafgevaardigden van de USSR plaats. De President van Kazachstan, Nazerbaev, las er een gemeenschappelijke verklaring van de President van de USSR en de hoogste leiders van de Unierepublieken voor, bevattende een zeven-punten-plan dat in essentie poogde chaos te voorkomen ²². De belangrijkste elementen hierin waren de aankondiging van de uitwerking van twee verdragen: een politiek Unieverdrag, en een verdrag over de economische unie. Om deze verdragen tot stand te brengen moest in een overgangsregeling voorzien worden voor wat het voorlopig bestuur van de Unie betrof ²³.

618. Op 18 oktober 1991 werd ook effectief een Verdrag over een Economische Gemeenschap ondertekend door 8 Republieken (de vijf Centraal-Aziatische, Rusland, Wit-Rusland en Armenië) ²⁴, maar zonder het economisch sterke Oekraïne, en een Unie zonder Oekraïne leek geen reden van bestaan te hebben. Op 25 november 1991 werd nog een ontwerp van politiek unieverdrag gepubliceerd, de Overeenkomst over de Unie van Soevereine Staten ²⁵, maar een week later bevestigde de bevolking van Oekraïne in een referendum de onafhankelijkheidsverklaring van haar Republiek ²⁶, en was verder onderhandelen over een Unie zinloos geworden.

619. Op 8 december 1991 sloten de drie Slavische Republieken Rusland, Oekraïne en Wit-Rusland in het Wit-Russische dorp Belovezhskaia Pushcha nabij Minsk een "Overeenkomst over de Oprichting van een Gemenebest van Onafhankelijke Staten" (hierna: "de Overeenkomst van Minsk") ²⁷; op 21 december ondertekenden nog 8 Republieken een Protokol waardoor ze zich bij dit Gemenebest aansloten ²⁸.

620. Volgens de preambule van de Overeenkomst van Minsk verdween met de oprichting van het GOS de Sovjetunie "als subject van internationaal recht en als geopolitieke

²¹ MEISSNER, B., "Gorbatschow, Jelzin und der revolutionäre Umbruch in der Sowjetunion (III)", *Osteuropa*, 1992, nr.3, 219.

²² Zie ook *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.37, item 1081.

²³ Zakon SSSR "Ob organakh gosudarstvennoi vlasti i upravleniia Soiuza SSR v perekhodnyi period", 5 september 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.37, item 1082. Van alle Unie-organen bleven enkel de President en een anders samengestelde Opperste Sovjet bestaan.

²⁴ "Dogovor ob ekonomicheskome soobshchestve", *Rossiiskaia Gazeta*, 22 oktober 1991; Engelse vertaling in *CDSP*, 1991, nr.42, 4-9. Voor eerdere ontwerpen, zie "Proekt. Konventsii o sozdanii ekonomicheskogo soobshchestva", *Izvestiia*, 4 september 1991 en "Dogovor ob ekonomicheskome soobshchestve", *Izvestiia*, 4 oktober 1991.

²⁵ "Proekt. Dogovor o Soiuze Suverennykh Gosudarstv", *Izvestiia*, 25 november 1991.

²⁶ LÖWENHARDT 105.

²⁷ "Soglasenie o sozdanii Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv", *Rossiiskaia Gazeta*, 10 december 1991; *Diplomaticheskii vestnik*, 1992, nr.1, 3-6.

²⁸ *Pravda* en *Izvestiia*, 23 december 1991. Zie ook SCHWEISFURTH 1994a, 102. Op dat ogenblik maakten van alle vroegere Sovjetrepublieken alleen Georgië en de Baltische Staten geen deel uit van het Gemenebest.

realiteit". Door de Declaratie van Alma Ata van 21 december 1991 ondertekend door elf van de gewezen Unierepublieken kreeg deze in wezen louter politieke verklaring uit de Overeenkomst van Minsk ook juridische kracht ²⁹. Alle nog overgebleven centrale instellingen werden opgeheven, met inbegrip van de post van president. Op 25 december 1991 trad Gorbachev als president van de USSR af.

Afdeling 2. Het Gemenebest van Onafhankelijke Staten

§ 1. Algemeen overzicht

621. De eerste jaren van bestaan van het GOS werden gekenmerkt door grote tegenstellingen tussen enerzijds de landen die het GOS als een overgangsstructuur zagen om de liquidatie van de USSR vlot te laten verlopen en de volledige onafhankelijkheid van de verschillende staten te organiseren (bv. Oekraïne), en anderzijds de staten die het GOS als een nieuwe start zagen om een vernieuwde politieke en economische unie uit te bouwen (bv. Rusland ³⁰ en Kazachstan). Het bestaan van deze tegenstelling zelf speelde uiteraard in de kaart van de centrifugale krachten zodat in 1992 het GOS meer fictie dan realiteit was ³¹. De neiging tot verzelfstandiging van de lidstaten was groter dan de drang tot integratie ³². Vele akkoorden die door de staatshoofden in het kader van het GOS gesloten werden, bleven zonder uitwerking, werden slechts door een beperkt aantal leden ondertekend en/of geratificeerd ³³ of werden door vele reserves uitgehouden ³⁴. Sommige akkoorden werden ook zonder ratificatie toch uitgevoerd, of

²⁹ De zgn. Alma-Ata-Verklaring (*Alma-Atinskaia deklaratsiia*), ondertekend door 11 gewezen Unierepublieken (niet: Georgië) op 21 december 1991, *Pravda* en *Izvestiia*, 23 december 1991.

³⁰ Vooral voor Rusland was het uiteenvallen van de Sovjetunie een haast traumatische ervaring: "Durch das Ende der Sowjetunion habe 14 Völker einen Staat gewonnen. Die Russen aber haben ihren Staat verloren, denn sie betrachteten das multinationale Grossreich Sowjetunion als ihren Staat" (SIMON 5). Rusland verloor zijn gemeenschappelijke grenzen met Tsjechoslovakije, Hongarije, Roemenië, Turkije, Iran en Afghanistan, behield slechts een korte gemeenschappelijke grens met Polen aan de enclave Kaliningrad. De kustlijn van Rusland werd aan de Zwarte Zee gereduceerd tot één derde, aan de Kaspische Zee tot één vierde, en aan de Baltische Zee tot één vijfde (LÖWENHARDT 110).

³¹ SHEEHY, A., "Commonwealth of Independent States: An Uneasy Compromise", *RFE/RL Research Report*, 1992, nr.2, 1-5.

³² SEIFFERT, W., "Von der Sowjetunion (UdSSR) zur Gemeinschaft Unabhängiger Staaten (GUS). Das verfassungsrechtliche und völkerrechtliche Schicksal der Sowjetunion seit dem August-Putsch 1991", *Osteuropa Recht*, 1992, 94.

³³ Tijdens het eerste jaar van bestaan van het GOS werden ongeveer 200 onderlinge internationale akkoorden gesloten, maar slechts enkele hiervan werden ondertekend door alle staten. Rusland, Wit-Rusland, Kazachstan, Oezbekistan, Kirgizië, Tadzjikistan en Armenië toonden de grootste bereidheid tot een nauwere samenwerking, terwijl Oekraïne, Moldavië, Armenië en Turkmenistan vele akkoorden weigerden te ondertekenen: SHEEHY, A., "The CIS: A Shaky Edifice", *RFE/RL Research Report*, 1993, nr.1, 38.

³⁴ Vooral Oekraïne toonde zich de kampioen van het voorbehoud. Bij de ratificatie van het Verdrag van Minsk over de oprichting van het GOS, een verdrag van amper 14 artikels, formuleerde Oekraïne 12 reserves: *Rossiiskaia Gazeta*, 14 december 1991, in het Engels vertaald in *CDSP*, 1991, nr.50, 13. Zie ook GARMASH 19.

werden omgekeerd na ratificatie toch niet uitgevoerd ³⁵.

622. Het tij begon evenwel te keren vanaf 1993: naarmate de economische crisis dieper werd, en de economische, sociale, culturele en militaire interdependentie van de gewezen Sovjetrepublieken en vooral hun afhankelijkheid van Rusland duidelijker werd, groeide de bereidheid van weerbarstige Republieken om toch mee te werken aan de versterking van het GOS. Rusland zette het in zware crisis verkerende Oekraïne onder economische druk, en het verleende militaire hulp aan Moldavië, Azerbeidzjan en zelfs het tot dan toe afzijdig gebleven Georgië in ruil voor een grotere samenwerkingsbereidheid en/of (her-)toetreding tot het GOS ³⁶. Op deze wijze werden in elk geval wat het lidmaatschap aan het GOS betreft - de Baltische staten buiten beschouwing gelaten - alle vroegere Unierepublieken weer in een overkoepelend geheel opgenomen.

§ 2. Consolidatie

2.1. Het Charter van het GOS

623. Een belangrijke stap in de richting van integratie was de ondertekening op 22 januari 1993 van het Charter van het GOS ³⁷. De ondertekenaars waren Armenië, Wit-Rusland, Kazachstan, Kirgizië, Rusland, Tadzjikistan en Oezbekistan, d.w.z. de zeven getrouwste GOS-leden die einde 1991 voorstanders waren van een nieuwe Unie van Soevereine Staten en nadien steeds aan een ruimere integratie gewerkt hebben. Oekraïne, Turkmenistan en Moldavië vroegen wat meer tijd, terwijl Azerbeidzjan en Georgië op dat ogenblik geen lid waren van het GOS ³⁸. Rusland heeft het Charter op 15 april 1993 geratificeerd ³⁹.

624. Het Charter vernoemt als doelstellingen voor het GOS: de samenwerking op politiek, economisch, ecologisch, humanitair, cultureel "en andere" vlakken; de economische en sociale ontwikkeling van de lidstaten in het kader van een algemene economische ruimte; het waarborgen van de bescherming van de rechten en fundamentele vrijheden van de mens; militaire samenwerking; het vrij personenverkeer; weder-

³⁵ Kritiek tegen deze gang van zaken werd geuit door het Grondwettelijk Hof van Rusland, dat dit probleem in een verslag van 5 maart 1993 voor de Opperste Sovjet plaatst tegen de achtergrond van de aanslepende conflicten tussen uitvoerende en wetgevende macht: "O sostoianii konstitutsionnoi zakonnosti v Rossiiskoi Federatsii", *Rossiiskaia Gazeta*, 11 maart 1993.

³⁶ SIMON 12-14 en 16-18.

³⁷ "Ustav Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv", *Rossiiskaia Gazeta*, 12 februari 1993; *Diplomaticheskii vestnik*, 1993, nr.9-10, 31-38; *BMD*, 1994, nr.1, 4-14. Zie ook MEISSNER 230-237.

³⁸ Zie ook SHEEHY, A., "Seven States Sign Charter Strengthening", *RFE/RL Research Report*, 1993, nr.9, 10-14.

³⁹ PVS RF "O ratifikatsii Ustava Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv", *VSND i VS RF*, 1993, nr.17, item 608; *Diplomaticheskii vestnik*, 1993, nr.9-10, 29-38. Wit-Rusland heeft het Charter op 18 januari 1994 geratificeerd (*Rossiiskaia Gazeta*, 19 januari 1994), gevolgd door Kazachstan en Tadzjikistan, en - na hun toetreding tot het GOS - Azerbeidzjan, Georgië en Moldavië (MEISSNER 236-237). Voor de aarzelende Staten (zoals Oekraïne) is het statuut van geassocieerd lid voorzien (art.8 Charter). Hierdoor wordt het systeem van de integratie "in verschillende snelheden" op het niveau van het lidmaatschap ingevoerd: FISENKO / FISENKO 47-50.

zijdse rechtshulp en samenwerking in andere sferen van rechtsverhoudingen; en de vreedzame oplossing van geschillen tussen staten ⁴⁰. Als één van de concrete domeinen van samenwerking binnen het GOS wordt de juridische bescherming van intellectuele eigendom genoemd ⁴¹.

625. Het Charter brengt ook enige systematiek in de (coördinerende) organen, in hoofdzaak door verschillende reeds vroeger bestaande overeenkomsten samen te voegen.

De echte beslissingsmacht binnen het GOS ligt bij de *Raad van Staatshoofden* voor principiële aangelegenheden verbonden met de activiteiten van de lidstaten in de sfeer van hun gemeenschappelijke belangen, en de *Raad van Regeringsleiders* voor de coördinatie van de samenwerking van de organen van de uitvoerende macht van de lidstaten op economisch, sociaal en andere gebieden van gemeenschappelijke belangen ⁴².

Daarnaast erkent het Charter ook het bestaan van een Raad van Ministers voor buitenlandse zaken ⁴³; verschillende militaire organen ⁴⁴; een Commissie voor de Rechten van de Mens ⁴⁵; "organen van branche-samenwerking" ⁴⁶, dit zijn gespecialiseerde organen (Raden, Comités e.d.) opgericht in uitvoering van akkoorden die gesloten werden in het kader van het GOS ⁴⁷; een Interparlementaire assemblee ⁴⁸

⁴⁰ Art.2 Charter. Vgl. ook art.4 Charter.

⁴¹ Art.19 Charter.

⁴² Art.21-22 Charter. Zie reeds: "Soglashenie o koordinatsionnykh institutakh Sodruzhestva nezavisimyykh gosudarstv", *Pravda* en *Izvestiia*, 23 december 1991; en "Vremennoe soglashenie o Sovete glav gosudarstv i Sovete glav pravitel'stv SNG", 30 december 1991, *Rossiiskaia Gazeta*, 1 januari 1992; SHINIT'KO, G., "Glavy gosudarstv i pravitel'stv sozdali svoi sovety", *Izvestiia*, 2 januari 1992.

⁴³ Art.27 Charter. Zie ook: "Polozhenie o Sovete ministrov inostrannykh del gosudarstv - chlenov Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv", 24 september 1993, *Diplomaticheskii vestnik*, 1993, nr.19-20, 42-44. Zie ook MEISSNER 237.

⁴⁴ Art.30 en 31 Charter.

⁴⁵ Art.33 Charter.

⁴⁶ Art.34 Charter.

⁴⁷ Begin 1994 waren reeds 32 gespecialiseerde organen (zij het vele slechts op papier) opgericht (ZAGORSKI 30-31), midden 1994 waren het er reeds ca.50 (BATYGIN, A., "Dolgo ekho Belovezh'ia", *Rossiiskaia Gazeta*, 19 juli 1994), waaronder de Tussenstatelijke Raad inzake de bescherming van industriële eigendom, opgericht door een Akkoord te Moskou ondertekend op 12 maart 1993 ("Soglashenie o merakh po okhrane promyshlennoi sobstvennosti i sozdanii Mezhhgosudarstvennogo soveta po voprosam okhrany promyshlennoi sobstvennosti", *BMD*, 1993, nr.3).

⁴⁸ Art.36-37 Charter. Deze assemblee wordt niet als een orgaan van het GOS aangeduid, en dit wellicht om de indruk te vermijden dat het GOS een staat zou zijn met een eigen parlement. De lidstaten mogen overigens voorbehoud maken bij de bepalingen over de Interparlementaire assemblee (art.43 Charter). De Interparlementaire assemblee werd reeds opgericht door een akkoord ondertekend door de 'klassieke zeven' in Alma-Ata op 27 maart 1992: "Soglashenie o sozdanii Mezhparlamentskoi assamblei gosudarstv - uchastnikov SNG", *Rossiiskaia Gazeta*, 28 maart 1992. Zie ook EROKHOV, S.V., "Mezhparlamentskaia assambleia SNG: stanovlenie i

die zich voornamelijk in het uitwerken van niet-bindende modelwetten verdienstelijk maakt; een Economisch Gerechtshof ⁴⁹ dat als opdracht heeft economische geschillen tussen Staten (niet tussen ondernemingen of burgers ⁵⁰) te beslechten ⁵¹, alsook de bepalingen van het Verdrag over de Economische Unie ⁵², maar ook van andere akkoorden van het GOS in economische aangelegenheden te interpreteren; en een Coördinerend Consultatief Comité, waaraan een Secretariaat toegevoegd is ⁵³, dat de zittingen van de Raad van Staatshoofden en de Raad van Regeringsleiders, maar ook van andere organen voorbereidt en organiseert ⁵⁴.

2.2. De economische unie

626. Op 24 september 1993 werd een Overeenkomst over de oprichting van een Economische unie door 9 Staten (de zeven trouwe leden, Azerbeidzjan en Moldavië) ondertekend ⁵⁵ ⁵⁶. Oekraïne en Turkmenistan hebben de overeenkomst bovendien als

perspektivy", *GiP*, 1994, nr.8-9, 190-194; PUSTOGAROV 32; SHEEHY, A., "The CIS Charter", *RFE/RL Research Report*, 1993, nr.12, 26; TIKHOMIROV 1993a, 81-82.

⁴⁹ Zie reeds: "Soglashenie o statuse Ekonomicheskogo suda SNG. Polozhenie ob Ekonomicheskome sude Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv", 6 juli 1992, *BMD*, 1994, nr.10, *Zakon*, 1993, nr.1, 37-38 en 40. Zie ook FISENKO / FISENKO 58-59. Voor het Reglement van het Economisch Gerechtshof, goedgekeurd bij Besluit van het Plenum van het Economisch Gerechtshof op 5 juli 1994: "Reglament ekonomicheskogo suda Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv", *Zakon*, 1994, nr.11, 81.

⁵⁰ Voor deze laatste geschillen in het internationaal economisch verkeer werd wel reeds op 20 maart 1992 een verdrag gesloten met regels van processueel en materieel IPR: "Soglashenie o poriadke razresheniia sporov, svyazannykh s osushchestvleniem khoziastvennoi deiatel'nosti", *Zakon*, 1993, nr.1, 32-34. Zie ook IAKOVLEV, V., "O razreshenii ekonomicheskikh sporov", *Zakon*, 1993, nr.1, 31. Over de beslechting van verschillende vormen van geschillen binnen het GOS, zie KLEANDROV, M.I., " 'Nestandartnye' spory v SNG - komu ikh razreshat' ?", *GiP*, 1995, nr.10, 146-156.

⁵¹ Art.32 Charter. Zie ook art.31 al.1 Verdrag over de Economische Unie (*infra*, nr.626 e.v.).

⁵² *Infra*, nr.626 e.v.

⁵³ Dit Secretariaat is gewoon een herbenaming van de reeds bestaande werkgroep voor de organisatorische en technische voorbereiding van de topontmoetingen: SHEEHY, A., "The CIS Charter", *RFE/RL Research Report*, 1993, nr.12, 26.

⁵⁴ Art.28 Charter.

⁵⁵ "Dogovor o sozdanii Ekonomicheskogo soiuza", *Diplomaticeskii vestnik*, 1993, nr.19-20, 36-41. Aangezien de ratificatieprocedures een lange tijd in beslag konden nemen, werd precies drie maanden na de ondertekening van dit verdrag door de Raad van Staatshoofden beslist het verdrag onmiddellijk 'tijdelijk' toe te passen tot het volgens de normale procedures in werking kon treden: Reshenie "o vremennomu primeneniui Dogovora o sozdanii Ekonomicheskogo soiuza", 24 december 1993, *Vestnik Vysshego Arbitrazhnogo Suda Rossiiskoi Federatsii*, 1994, nr.3, 53, *BMD*, 1995, nr.2. Over de inhoud van het verdrag, zie GÖCKERITZ 1994, 160-161.

⁵⁶ Op dezelfde dag werd ook een Akkoord over de oprichting van een Interstatelijke Euraziatische vereniging van kolen en staal goedgekeurd (*CDSP*, 1994, nr.2, p.25-26). Deze werd door de Russische Federatie op 17 februari 1995 geratificeerd: *SZ RF*, 1995, nr.8, item 602.

geassocieerd lid ondertekend, en later trad Turkmenistan als volwaardig lid toe ⁵⁷. Rusland heeft het verdrag geratificeerd op 25 oktober 1994 ⁵⁸.

627. De overeenkomst beoogt o.m. het geleidelijk vestigen van een economische unie in vier etappes:

- een internationale vrijhandelsassociatie;
- een douaneunie;
- een gemeenschappelijke markt van goederen, diensten, kapitaal, en personen (arbeidskrachten);
- en uiteindelijk een Muntunie.

628. De Overeenkomst over de oprichting van een Economische Unie bevat eerder aspiraties op een langere termijn ⁵⁹, een netwerk van bilaterale en multilaterale akkoorden moet deze economische unie tot stand brengen ⁶⁰. Hierbij is een asymmetrische ontwikkeling binnen het GOS, een economische integratie volgens verschillende snelheden, reeds nu in de praktijk zichtbaar.

Eerst sloot Rusland met een aantal andere lidstaten van het GOS bilaterale overeenkomsten voor de oprichting van een vrijhandelszone ⁶¹. Op 15 april 1994 besliste de Raad van Staatshoofden om het GOS tot een (multilaterale) vrijhandelszone (eerste etappe uit het Verdrag over een Economische Unie) uit te bouwen, met de geleidelijke afschaffing van de douanetarieven, belastingen en non-tarifaire beperkingen in de onderlinge handel van de landen van het GOS ⁶². In een gelegenheidstoespraak beschreef President El'tsin deze stap als de basis voor een geleidelijke overgang naar een douaneunie (tweede etappe) ⁶³. Inmiddels hebben Rusland en Wit-Rusland ⁶⁴, alsook Kazachstan

⁵⁷ *Vestnik Vysshego Arbitrazhnogo Suda Rossiiskoi Federatsii*, 1994, nr.3, 53.

⁵⁸ Federal'nyi zakon "O ratifikatsii Dogovora o sozdanii Ekonomicheskogo soiuza", *SZ RF*, 1994, nr.28, item 2925.

⁵⁹ WHITLOCK, E., "The CIS Economies: Divergent and Troubled Paths", *RFE/RL Research Report*, 1994, nr.1, 15. TEAGUE noemt de Economische Unie slechts een verwezenlijking op papier (TEAGUE, E., "The CIS: An Unpredictable Future", *RFE/RL Research Report*, 1994, nr.1, 12).

⁶⁰ Zie bv. de Overeenkomst over een Betalingsunie te Moskou op 21 oktober 1994 ondertekend, waardoor elke lidstaat verplicht wordt een eigen munt en centrale bank te hebben (wat het einde betekent van de zgn. roebelzone), en de wederzijdse convertibiliteit van deze munten te erkennen ("Soglashenie o sozdanii Platezhnogo soiuza gosudarstv uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv", *Diplomaticheskii vestnik*, 1994, nr.21-22, 39-42). Einde 1994 waren in het kader van de Economische Unie reeds 38 akkoorden gesloten: *CDSP*, 1994, nr.50, 26. Zie ook GÖCKERITZ 1994, 161-163; KOLIBAB 25-26.

⁶¹ Zie bv. de akkoorden over vrijhandel tussen de Regering van Rusland enerzijds en de Regering van de Republiek Armenië (30 september 1992, *BMD*, 1993, nr.7, 40-43), Kazachstan (22 oktober 1992, *Zakon*, 1993, nr.1, 22-24) en Oekraïne (24 juni 1993, *SAPP RF*, 1994, nr.8, item 600; *BMD*, 1994, nr.8) anderzijds.

⁶² "Soglashenie o sozdanii zony svobodnoi trgovli", 15 april 1994, *BMD*, 1994, nr.9, 10.

⁶³ "Shag k ukrepleniiu sodruzhestva. Vystuplenie Borisa El'tsina", *Rossiiskaia Gazeta*, 16 april 1994.

⁶⁵ in januari 1995 een douaneunie gevormd ⁶⁶. Op 2 april 1996 ondertekenden Rusland en Wit-Rusland een verrekende overeenkomst over de vorming van een Gemeenschap (*Dogovor ob obrazovanii Soobshchestva*), waarvan de precieze inhoud evenwel nog niet bekend is ⁶⁷

2.3. Een Euraziatische Unie ?

629. De afwezigheid van een supranationale structuur in het GOS maakt de uitbouw van een echte economische unie tot een moeilijke onderneming. In het voorjaar van 1994 stelde Nursultan Nazarbaev, President van Kazachstan, voor om een Euraziatische Unie van Staten (*Evraziiskii soiuз gosudarstv*, EAS) op te richten ⁶⁸. Het zou gaan om een aanvullende integrerende structuur, waartoe enkel die gewezen Sovjetrepublieken zouden toetreden die werkelijk bereid zijn tot een samenwerking op een hoger niveau ⁶⁹. Het consensusprincipe zou opgegeven worden ten voordele van stemmingen met een gekwalificeerde meerderheid; er zou geen geassocieerd lidmaatschap mogelijk zijn, en het volle lidmaatschap zou afhankelijk zijn van een aantal voorafgaande voorwaarden; verder zouden de volgende principes gerespecteerd moeten worden: de verplichte naleving van de aangenomen interstatelijke akkoorden, de wederzijdse erkenning van de ontstane staatspolitieke instituten van de lidstaten, erkenning van de territoriale integriteit en onschendbaarheid van de grenzen, verbod van gebruik van economische, politieke en andere vormen van druk in de interstatelijke verhoudingen en de stopzetting van militaire acties tegen elkaar.

⁶⁴ PP RF "Ob utverzhenii rossiisko-belorusskikh dokumentov", 17 januari 1995, *SZ RF*, 1995, nr.5, item 417. Zie in uitvoering hiervan: Ukaz Prezidenta RF "Ob otmene tamozhennogo kontroliia na granitse Rossiiskoi Federatsii s Respublikoi Belarus' ", 25 mei 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 27 mei 1995; PP RF "O merakh po realizatsii dogovorennosti mezhdu Rossiiskoi Federatsiei i Respublikoi Belarus' o formirovanii tamozhennogo soiuza ", 24 mei 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 27 mei 1995. Voor de uiteindelijke ratificatie, zie Federal'nyi zakon RF "O ratifikatsii Soglasheniia o Tamozhennom soiuze mezhdu Rossiiskoi Federatsiei i Respublikoi Belarus' i Protokola o vvedenii rezhima svobodnoi torgovli bez iz"iatii i ogranichenii mezhdu Rossiiskoi Federatsiei i Respublikoi Belarus' ", 4 november 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 11 november 1995.

⁶⁵ Ukaz Prezidenta RF "Ob otmene tamozhennogo kontroliia na granitse Rossiiskoi Federatsii s Respublikoi Kazachstan", 31 december 1995, en PP RF "O merakh po realizatsii Ukaza Prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 31 dekabria 1995 g. nr.1343 'Ob otmene tamozhennogo kontroliia na granitse Rossiiskoi Federatsii s Respublikoi Kazachstan' ", 6 maart 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 27 maart 1996.

⁶⁶ SHCHIPANOV, M., "Moshchnyi impul's k sotrudnichestvu", *Rossiiskaia Gazeta*, 8 februari 1995. Oekraïne wil ook in de nabije toekomst tot de douaneunie toetreden, maar moet hiertoe haar interne wetgeving nog aanpassen: SHCHIPANOV, M., "Minskii perekrestok", *Rossiiskaia Gazeta*, 19 juli 1995. Oezbekistan, Kirgizië en Tadzjikistan hebben inmiddels besloten eveneens tot de douaneunie toe te treden, terwijl Moldavië, Azerbeidzjan en Georgië reeds belangstelling getoond hebben: GÖCKERITZ 1996, 95.

⁶⁷ SHINKIN, A., "SSR, variant vtoroi", *Rossiiskaia Gazeta*, 3 april 1996.

⁶⁸ "Chto predlozhit Nursultan Nazarbaev", *Rossiiskaia Gazeta*, 8 juni 1994.

⁶⁹ Hiermee werd in de eerste plaats gedacht aan de zeven lidstaten die de meeste verdragen in het kader van het GOS gesloten ondertekend hebben (Rusland, Wit-Rusland, Armenië, Kazachstan, Oezbekistan, Tadzjikistan, Kirgizië), ook al werd zeker ook gehoopt op de deelname van Oekraïne.

630. In een eerste reactie hebben Tadzjikistan en Oezbekistan het principe van een dergelijk Euraziatische Unie niet afgewezen, maar zij verdedigen het standpunt dat nog niet alle mogelijkheden van het GOS uitgeput werden ⁷⁰. In Rusland is zeker een groot deel van de politieke klasse voor het versterken van het GOS te vinden ⁷¹, ook al noemde El'tsin het "een goed idee, maar voorbarig" ⁷². Rusland steunt nochtans duidelijk een verdere integratie. In de Oekaze van President El'tsin "over de strategische koers van Rusland met de lidstaten van het GOS", staat duidelijk te lezen dat "het hoofddoel van de politiek van Rusland met betrekking tot het GOS de creatie van een economisch en politiek geïntegreerde vereniging van staten, die capabel is een waardige plaats in de wereldmaatschappij op te eisen" ⁷³. Rusland wil bijgevolg door een economische unie te forceren, uiteindelijk tot een nieuwe - door Rusland gedomineerde - politieke unie komen. En dan zal El'tsin of zijn opvolger(s) datgene bereiken wat reeds door Gorbachev nagestreefd werd: een politieke en economische unie op nieuwe leest geschoeid ⁷⁴.

631. Ook al wordt publiekelijk de idee van een Euraziatische Unie niet gesteund, in de feiten is het duidelijk dat nu reeds in de richting door Nazerbaev aangegeven gewerkt wordt. Door een Overeenkomst te Moskou op 21 oktober 1994 ondertekend door 11 GOS-lidstaten (exclusief Turkmenistan) werd het Interstatelijke economische comité van de Economische Unie opgericht ⁷⁵, een comité dat de motor van de economische integratie moet worden, ook op het stuk van de toenadering van de economische

⁷⁰ "Shag k ukrepleniū sodruzhestva. Press-konferentsiia glav pravitel'stv SNG", *Rossiiskaia Gazeta*, 16 april 1994.

⁷¹ Zie bv. KONONOVA, L., "Soiuz umer, da zdravstvuet Soiuz ?", *Kul'tura*, 9 juli 1994.

⁷² KRASULIN, A., "Sosedī, davaite podravniaemsiā", *Rossiiskaia Gazeta*, 25 oktober 1994.

⁷³ Punt 3 "Strategicheskii kurs Rossii s gosudarstvami - uchastnikami Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv", goedgekeurd door Ukaz Prezidenta RF, 14 september 1995, *SZ RF*, 1995, nr.38, item 3667, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 september 1995, Duitse vertaling bij GÖCKERITZ 1996, 97-100. Ter uitvoering van deze Oekaze werd een "Regeringscommissie inzake het GOS" opgericht (PP RF "O merakh po realizatsii Ukaza Prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 14 sentiabria 1995 g. nr.940 'Ob utverzhdenii Strategicheskogo kursa Rossii s gosudarstvami - uchastnikami Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv' ", 27 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.49, item 4806. Voor een negatieve reactie op deze Oekaze vanwege de President van Kazachstan, zie MAKAROV, O., "N. NAZARBAEV - posledovatel' Ivanova", *Argumenty i Fakty*, 1995, nr.51, 3.

⁷⁴ De door de oppositie gedomineerde Staatsdoema heeft alvast in voorbereiding op de nakende presidentsverkiezingen het reïntegratieproces een flinke duw in de rug willen geven, door het Besluit van de Opperste Sovjet van de RSFSR van 12 december 1991 waarmee het Unieverdrag van 1922 ter oprichting van de USSR opgezegd werd (*VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.51, item 1799), op te heffen (Postanovlenie Gosudarstvennoi dumy "Ob uglublenii integratsii narodov ob'ediniavshchikhsia v Soiuz SSR, i otmene postanovleniia Verkhovnogo Soveta RSFSR ot 12 dekabria 1991 goda 'O denonsatsii Dogovora ob obrazovanii SSSR' ", 15 maart 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 21 maart 1996). Zie eveneens Postanovlenie Gosudarstvennoi dumy "O iuridicheskoi sile dlia Rossiiskoi Federatsii - Rossii rezul'tatov referendum SSSR 17 marta 1991 goda po voprosu o sokhraneniі Soiūza SSR", 15 maart 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 20 maart 1996. Op 10 april 1996 verklaarde diezelfde Staatsdoema evenwel dat het hier om louter politieke verklaringen zonder enige juridische draagwijdte ging: "Die russische Duma buchstabiert zurück. Resolution über die Restauration der UdSSR abgemildert", *Neue Zürcher Zeitung*, 11 april 1996.

⁷⁵ "Soglashenie o sozdanii Mezhgosudarstvennogo ekonomicheskogo komiteta Ekonomicheskogo soiūza", *Diplomaticheskii vestnik*, 1994, nr.21-22, 35-39.

wetgeving, en als eerste orgaan "beslissingen van beschikkende (*rasporiaditel'nyi*) aard [kan] nemen in aangelegenheden vrijwillig door de staten eraan overgedragen" (punt 4 Statuten). M.a.w. voor het eerst werd een supranationaal orgaan opgericht dat - eens het effectief zal functioneren - in bepaalde aangelegenheden beslissingen zal kunnen nemen die verbindend zijn voor de lidstaten van het GOS. Over welke aangelegenheden het zal gaan, hangt echter af van de bevoegdheden welke de staten aan het comité zullen delegeren ⁷⁶. Aangezien op dit ogenblik nog geen enkele delegatie van bevoegdheden plaats gehad heeft, heeft het akkoord over het Interstatelijk economisch comité enkel een principiële karakter, zonder dat de lidstaten van het GOS zich tot enige bevoegdheidsoverdracht verbonden hebben ⁷⁷.

632. De integratie volgens verschillende snelheden krijgt inmiddels steeds meer vorm, niet alleen op het gebied van de economie ⁷⁸, maar ook op het gebied van de politieke, sociale en culturele samenwerking. Zo werd op 29 maart 1996 door Rusland, Wit-Rusland, Kazachstan en Kirgizië een overeenkomst over de verdieping van de integratie in economische en humanitaire domeinen gesloten ⁷⁹.

§ 3. Het rechtsstatuut en het functioneren van het GOS

3.1. Het internationaalrechtelijk karakter van het GOS

633. Uit de besproken basisdocumenten kan afgeleid worden dat het GOS een regionale, intergouvernementele organisatie is ⁸⁰. Zowel in art.1 Charter als in de Verklaring van Alma-Ata ⁸¹ kan men lezen dat het GOS geen staat, en evenmin een supranationale organisatie is, maar wel een samenwerkingsverband tussen soevereine en in rechte gelijke staten. Een dergelijke organisatie kan in geen geval een beslissing opdringen aan een deelnemende Staat die het met de beslissing niet eens is ⁸². De

⁷⁶ KRASULIN, A., " 'Kruglyi stol' Sodruzhestva", *Rossiiskaia Gazeta*, 10 september 1994.

⁷⁷ KRASULIN, A., "Sosed, davajte podravniaemsia", *Rossiiskaia Gazeta*, 25 oktober 1994.

⁷⁸ *Supra*, nr.626 e.v.

⁷⁹ "Dogovor mezhdru Respublikoi Belorussiia, Respublikoi Kazachstan, Kirgizskoi Respublikoi i Rossiiskoi Federatsiei ob uglublenii integratsii v ekonomicheskoi i gumanitarnoi oblastiakh", 29 maart 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 2 april 1996. Zie ook de Gemeenschappelijke Verklaring van de Presidenten van de vier Verdragsluitende Staten: *Rossiiskaia Gazeta*, 30 maart 1996.

⁸⁰ LUCHTERHANDT, O., "Das institutionelle und rechtliche Profil der Gemeinschaft Unabhängiger Staaten (GUS)", *Beilage zur Wochenzeitung "Das Parlament"*, 1993, nr.52-53, 31, aangeh. MEISSNER 228 noot 17; PUSTOGAROV 28-30. MEISSNER 227-228 karakteriseert het GOS als een Statenbond. Vgl. eveneens FISENKO / FISENKO 39; SEIFFERT, W., "Die Stellung Russlands und der anderen GUS-Staaten in den internationalen Organisationen", in MEISSNER, B. (ed.), *Die Aussenpolitik der GUS-Staaten und ihr Verhältnis zu Deutschland und Europa*, Köln, 1994, 75 e.v.

⁸¹ De zgn. Alma-Ata-Verklaring (*Alma-Atinskaia deklaratsiia*), ondertekend door 11 gewezen Unierepublieken (niet: Georgië) op 21 december 1991, *Pravda* en *Izvestiia*, 23 december 1991.

⁸² Art.23 Charter; art.27 al.2 Verdrag over Economische Unie. In de toekomst kan dit veranderen aangezien in het recentelijk opgerichte Interstatelijk Economisch Comité in een aantal aangelegenheden beslissingen genomen zullen kunnen worden met een gekwalificeerde (of uitzonderlijk, in procedurekwesties, zelfs met een gewone) meerderheid: art.10 en Bijlage 2 Overeenkomst over de

verhoudingen tussen de Lidstaten van het GOS worden op verdragsrechtelijke wijze geregeld, niet op staatsrechtelijke wijze ⁸³. Het GOS heeft voornamelijk geen functionerende instellingen die eigen bevoegdheden uitoefenen, zonder dat de (deel)staten telkens hun instemming moeten betuigen bij de uitoefening van deze bevoegdheden.

634. De "losheid" van het samenwerkingsverband blijkt ook hieruit dat bij het sluiten van akkoorden in de coördinerende organen van het GOS niet onderhandeld wordt totdat een consensus over een gegeven probleem bereikt wordt. Na een zekere tijd wordt gewoon een eindversie vastgelegd waaronder de staatshoofden die dat wensen, hun handtekening plaatsen. De niet-ondertekenaars zijn niet door een dergelijk akkoord gebonden ⁸⁴. Relatief weinig documenten werden tot nog toe door alle lidstaten ondertekend en geratificeerd ⁸⁵, zodat er zelden sprake is van een "GOS-akkoord".

3.2. Akkoorden gesloten "in het kader van het GOS"

635. De akkoorden die door enkele of alle lidstaten van het GOS onderling gesloten worden, zijn internationale verdragen gesloten "in het kader van het GOS" ⁸⁶. Door deze omschrijving van de juridische basis voor de interstatelijke verhoudingen wordt bij voorbaat rekening gehouden met de selectiviteit waarmee de lidstaten akkoorden sluiten of afwijzen. Een "akkoord gesloten in het kader van het GOS" betekent dus niet dat een akkoord door alle GOS-lidstaten ondertekend en geratificeerd werd, maar wel dat tussen twee of meer lidstaten van het GOS een akkoord gesloten werd binnen de (zeer ruim en vaag gedefinieerde) bevoegdheidssfeer van het GOS. Het kan dus à la limite ook om een bilateraal akkoord gaan ⁸⁷. In de praktijk is Rusland bij het overgrote deel van zowel de multilaterale als de bilaterale overeenkomsten gesloten "in het kader van het GOS" een Verdragspartij ⁸⁸.

We zullen verder nog zien dat ook op het gebied van het auteursrecht één bilaterale en één multilaterale "overeenkomst in het kader van het GOS" gesloten werd ⁸⁹.

oprichting van het Interstatelijk Economisch Comité van de Economische Unie (*supra*, nr.631, noot 75).

⁸³ MEISSNER 227.

⁸⁴ FISENKO / FISENKO 56. Over deze selectiviteit en het statuut van overeenkomsten die niet door alle lidstaten van het GOS ondertekend en/of geratificeerd werden, zie PUSTOGAROV 33-34.

⁸⁵ SHEEHY, A., "The CIS Charter", *RFE/RL Research Report*, 1993, nr.12, 25.

⁸⁶ Art.5 Charter.

⁸⁷ Art.5 al.1 Charter. Over de veelheid aan bilaterale overeenkomsten gesloten tussen GOS-lidstaten, zie MEISSNER 246-252.

⁸⁸ ZAGORSKI 11.

⁸⁹ *Infra*, nr.1461 e.v. en nr.1485. Op het gebied van de industriële eigendomsrechten kunnen we hier evenwel reeds verwijzen naar de "Euraziatische octrooi-conventie" (*Evrasijskaia patentnaia konventsia*), ondertekend te Genève op 17 februari 1994. Deze Conventie is reeds op 12 augustus 1995 in werking getreden voor de eerste drie ratificerende Lidstaten Turkmenistan, Wit-Rusland en Tadzjikistan (*Industrial Property and Copyright*, 1995, 238), en inmiddels geratificeerd door Rusland op 1 juni 1995 (*SZ RF*, 1995, nr.23, item 2170; *Industrial Property and Copyright*,

3.3. Harmonisatie van wetgeving via modelwetten

636. Op juridisch vlak werken de lidstaten van het GOS samen, enerzijds door het sluiten van bi- en multilaterale verdragen op gebied van wederzijdse rechtshulp⁹⁰, en anderzijds door bij te dragen tot de toenadering van hun nationale wetgevingen⁹¹. De idee van het uitwerken van modelwetgeving ter ondersteuning van het legislatieve werk in de verschillende parlementen was ontstaan in de nadagen van het sovjettijdperk⁹², en werd op aanraden van de rechtsleer⁹³ opgepikt door de Interparlementaire Assemblée van het GOS. Op 16 september 1992 keurde deze een Besluit goed over de basisoriëntaties bij de harmonisering van de wetgeving van de lidstaten⁹⁴, waarin een aantal domeinen opgesomd werden waarvoor harmonisatie doelmatig geacht werd. In deze niet-exhaustieve lijst werden o.m. het recht over uitvindingen, ontdekkingen, industriële modellen en warenmerken vermeld⁹⁵.

1995, 264), alsook door Kazachstan, Azerbeidzjan, Kirgizië en Moldavië (*Industrial Property and Copyright*, 1995, 298, 425-426, 445). Zie ook "Note on the Eurasian Patent Convention", *Industrial Property and Copyright*, 1995, 267-268. Voor de Russische tekst van de Conventie, zie *I.S.*, 1994, nr.3-4, 38-46, in Engelse vertaling in *Industrial Property Laws and Treaties*, MULTILATERAL TREATIES, Text 2-013. Vgl. het "Tijdelijk Akkoord voor de bescherming van industriële eigendom" ("Vremennoe soglashenie ob okhrane promyshlennoi sobstvennosti", *V.I.*, 1992, nr.1-2, 6-12, Duitse vertaling in *GRUR Int.*, 1992, 382-384), ondertekend te Minsk op 27 december 1991, maar enkel door Oekraïne geratificeerd. Zie BOGUSLAVSKII 1992, 342-345; MALFLIET, K., "Towards a CIS Protection System for Inventions", in *LICOS Discussion Papers on the Economic Transformation: Policy, Institutions and Structure*, Working Paper 6/1992, 18p. Naast deze multilaterale overeenkomsten werden ook bilaterale overeenkomsten over samenwerking op het gebied van de bescherming van industriële eigendom gesloten tussen aan de ene kant Rusland en aan de andere kant Kazachstan (28 maart 1994, *BMD*, 1994, nr.7, 78-80, *I.S.*, 1994, nr.7-8, 34-36); Oekraïne (30 juni 1993, *BMD*, 1994, nr.3, 57-59, samenvatting in *I.S.*, 1993, nr.7-8, 42-43), en Armenië (25 juni 1993, *Diplomaticheskii vestnik*, 1993, nr.15-16, 26-28, samenvatting in *I.S.*, 1993, nr.7-8, 43-45). Over gelijkaardige akkoorden wordt door Rusland onderhandeld met Wit-Rusland (*SZ RF*, 1994, nr.9, item 1032) en Azerbeidzjan (*SZ RF*, 1994, nr.9, item 1050).

⁹⁰ Zie m.n. het Verdrag van 22 januari 1993 over wederzijdse rechtshulp en de rechtsverhoudingen in burgerlijke, familierechtelijke en strafzaken ("Konventsii o pravovoi pomoshchi i pravovym otnosheniiam po grazhdanskim, semeinyim i ugovolnym delam"), aangeh. FISENKO / FISENKO 54.

⁹¹ Art.20 Charter.

⁹² In november 1991 werd door de Sovjetpresident een Interrepublieks Onderzoekscentrum voor Privaat Recht opgericht, dat als eerste opdracht had het uitwerken van modellen (ontwerpen) van uniforme bepalingen van privaat recht en het doen van aanbevelingen inzake de harmonisering van de wetgeving van de Republieken in aangelegenheden van organisatie van de markt en waarborging van de burgerrechten (Rasporiazhenie Prezidenta SSSR "O Mezhhrespublikanskom issledovatel'skom tsentre chastnogo prava", 30 november 1991, *VVS SSSR*, 1991, nr.50, item 1430). Onmiddellijk na het uiteenvallen van de USSR suggereerde SUKHANOV 1992, 29 dat op een "Al-Unie" vlak modelwetten aangenomen zouden worden, die ter bespreking naar de parlementen van de verschillende Republieken gestuurd zouden worden. Als voorbeelden noemde hij expliciet een modelwet over het auteursrecht, over uitvindingen en over industriële modellen.

⁹³ PIGOLKIN 7.

⁹⁴ "Osnovnye napravleniia sblizheniia natsional'nykh zakonodatel'stv gosudarstv - uchastnikov sodruzhestva", *Zakon*, 1993, nr.1, 8.

⁹⁵ TIKHOMIROV 1993a, 83.

Vervolgens keurde op 9 oktober 1992 de Raad van Staatshoofden een Akkoord over de principes van harmonisatie van de economische wetgeving van de lidstaten van het GOS goed ⁹⁶. Hierin verbonden de lidstaten zich ertoe om te werken aan de harmonisatie van o.m. het burgerlijk recht (inclusief auteursrecht ?) en, andermaal, de wetgeving over uitvindingen, industriële modellen en warenmerken ⁹⁷. Volgens dit akkoord zouden na consultaties en onderhandelingen over afzonderlijke onderwerpen harmonisatieakkoorden gesloten kunnen worden op voorstel van en na voorbereiding door de Juridische Consultatieve Raad van de Lidstaten van het Gemenebest (bestaande uit de Ministers van Justitie en de Voorzitters van de Hoogste Arbitragegerechten van de Lidstaten), die eveneens op 9 oktober 1992 als één van de gespecialiseerde organen van het GOS opgericht werd ⁹⁸. De praktijk van de harmonisatie via niet-bindende modelwetten vond uiteindelijk zijn bekrachtiging in het Verdrag over de Economische Unie ⁹⁹. In de toekomst zal ook het Interstatelijk Economisch Comité van de Economische Unie een nog niet nader gedefinieerde rol spelen bij de harmonisatie van de economische wetgeving van de Lidstaten ¹⁰⁰.

637. Voor zover bekend werd tot op dit ogenblik nog geen enkele modelwet op het gebied van de intellectuele eigendom *sensu lato* aangenomen, ook al is dit in de toekomst zeker niet uit te sluiten. Het valt evenwel te betwijfelen of dit hoedanook enige invloed op de Russische wetgeving kan of zal hebben.

Voor Rusland is de harmonisatie via modelwetten niet zozeer een mogelijkheid om inspiratie op te doen om zijn nationale wetgeving te moderniseren, dan wel, omgekeerd, een middel om zijn eigen wetgeving te "exporteren" naar die GOS-landen die de nodige juridische expertise ontberen om een rechtssysteem geschikt voor een markteconomie uit te bouwen ¹⁰¹. In het Programma "Wording en ontwikkeling van het privaatsrecht in Rusland" waarvan de uitvoering door President El'tsin aan het in Moskou gevestigde

⁹⁶ "Soglashenie o printsipakh sblizheniia khoziaistvennogo zakonodatel'stva gosudarstv - uchastnikov sodruzhestva", *Zakon*, 1993, nr.1, 4-5. Dit akkoord werd ondertekend door Rusland, Wit-Rusland, Armenië, Kazachstan, Kirgizië, Oezbekistan en Tadzjikistan. Zie KARTSEV, N., "Ekonomicheskaiia integratsiia - neobkhodima", *Zakon*, 1993, nr.1, 6.

⁹⁷ TIKHOMIROV 1993a, 83; TIKHOMIROV 1993b, 47-50.

⁹⁸ "Polozhenie o pravovom konsul'tativnom sovete gosudarstv - uchastnikov sodruzhestva", *Zakon*, 1993, nr.1, 7-8. Zie ook KOLIBAB 24. De Juridische Consultatieve Raad van de Lidstaten van het Gemenebest kwam voor het eerst bijeen in maart 1994 in Minsk, een tweede keer in september 1994 in Sint-Petersburg (aanbeveling aan de Interparlementaire assemblée tot goedkeuring van het "model-B.W. (eerste deel)"), en een derde keer in april 1995 (aanbevelingen aan de Interparlementaire assemblée tot goedkeuring van het "model-B.W. (tweede deel)", bespreking van voorstellen in verband met harmonisering van douanewetgeving, gerechtelijk recht en wijzigingen aan het statuut van het Economisch Gerechtshof van het GOS): "Granitsa ot suda ne spaset", *Rossiiskaia Gazeta*, 28 april 1995.

⁹⁹ Art.26 al.2.

¹⁰⁰ *Supra*, nr.631.

¹⁰¹ Rechtsreceptie is dan ook een dagelijkse praktijk en noodzaak geworden in de gewezen deelstaten van de USSR (FISENKO / FISENKO 42-43).

Onderzoekscentrum voor Privaat Recht ¹⁰² opgedragen werd ¹⁰³, kan men lezen: "Voor de Lidstaten van het GOS zou het vandaag een ongerechtvaardigde luxe zijn om een catastrofale differentiatie toe te laten in het privaat recht van elke lidstaat van het Gemenebest. Dit leidt immers tot het ontstaan van bijkomende barrières op de weg naar samenwerking." Dit Onderzoekscentrum ligt dan ook aan de basis van het opstellen van de tot nog toe belangrijkste modelwet, het model van Burgerlijk Wetboek (eerste deel) ¹⁰⁴.

Afdeling 3. Juridische gevolgen van het verdwijnen van de USSR

§ 1. De volheid van bevoegdheid van de nationale staten

638. Door het wegvallen van het Unie-niveau verwierven de nieuwe onafhankelijke staten de volheid van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke bevoegdheid. Elke normgevende activiteit gaat nu uit van de onafhankelijke, soevereine naties die op de puin hoop van de gewezen Sovjetunie elk een eigen rechtsorde moeten uitbouwen. Het GOS is geen supranationale organisatie, en vormt bijgevolg geen rechtsorde boven de interne rechtsorden van de nieuwe onafhankelijke staten.

Elke staat maakt voor zichzelf uit welke staatsvorm gekozen wordt, hoe de drie machten zich tot elkaar verhouden en hoe de verhouding tussen staat en burger omschreven wordt. Hiertoe werden de bestaande Grondwetten van de Unierepublieken geamendeerd, of werd een nieuwe Grondwet goedgekeurd.

639. Op 12 december 1993 werd na enkele tumultueuze maanden in een referendum de nieuwe Grondwet van Rusland goedgekeurd ¹⁰⁵. Rusland, of de Russische Federatie ¹⁰⁶, is volgens de nieuwe Grondwet een "democratische, federatieve rechtsstaat met een republikeinse bestuursvorm" ¹⁰⁷. Het burgerlijke recht en de juridische regeling van de intellectuele eigendom behoort er tot de exclusieve bevoegdheid van de

¹⁰² Rasporiazhenie Prezidenta RF "Ob obespechenii deiatel'nosti Issledovatel'skogo tsentra chastnogo prava", *VSND i VS RF*, 1992, nr.29, item 1763.

¹⁰³ Ukaz Prezidenta RF "O programme 'Stanovlenie i razvitie chastnogo prava v Rossii' ", 7 juli 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 12 juli 1994.

¹⁰⁴ ALEKSEEV, S., "Pravovye formy integratsii v SNG", *Zakon*, 1993, nr.1, 16. Voor het overige werden door de Interparlementaire Assemblée modelakten (wetten, wetboeken, bijzondere bepalingen enz.) opgesteld over o.a. het burgerschap, de principes van ecologische veiligheid, de principes van uitwisseling van informatie en over douaneverhoudingen (TIKHOMIROV 1993a, 85). Een modelstrafwetboek en een model van wetboek voor strafvordering zijn in voorbereiding: GLEBOV, B., "Sudit' po edinomu kodeksu", *Rossiiskaia Gazeta*, 18 mei 1995.

¹⁰⁵ "Konstitutsiia Rossiiskoi Federatsii", 12 december 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 december 1993, Nederlandse vertaling door MÜLLER, R. en TYTGAT, K., *Grondwet van de Federatie Rusland*, Leuven, Acco, 1994, 85p.

¹⁰⁶ Beide benamingen zijn gelijkwaardig: art.1 (2) G.W. 1993.

¹⁰⁷ Art.1 (1) G.W. 1993.

federale wetgever ¹⁰⁸. Een nieuw B.W. of een nieuwe auteurswet kon na het uiteenvallen van de USSR bijgevolg enkel nog door de federale, Russische wetgever aangenomen worden.

§ 2. De voortgezette toepassing van de wetgeving van de USSR

640. In de Overeenkomst van Minsk van 8 december 1991 werd voorzien dat vanaf het ogenblik van ondertekening van de Overeenkomst de toepassing van normen van derde staten, *inclusief van de voormalige Sovjetunie*, verboden wordt ¹⁰⁹. Deze ondoordachte bepaling ¹¹⁰ creëerde een juridisch vacuüm in die rechtsgebieden waar tot dan toe de Unie een exclusieve wetgevende bevoegdheid had. In andere domeinen waar de Unie haar bevoegdheden in de vorm van Beginselen van wetgeving uitoefende (zoals in het burgerlijk recht), was de schade minder erg, aangezien deze Beginselen in de verschillende Unierepublieken verder uitgewerkt werden door wetboeken die wel verder bleven bestaan in de nieuwe onafhankelijke staten.

641. De politieke leiders zagen snel hun vergissing in, en bij de ratificatie van de Overeenkomst van Minsk op 12 december 1991 bepaalde het Russische parlement dat op het grondgebied van de RSFSR de normen van de voormalige Sovjetunie verder toegepast zouden worden, voorzover ze niet in strijd waren met de Grondwet en de wetgeving van Rusland, noch met de Overeenkomst van Minsk ¹¹¹ ¹¹². Het *tabula rasa* dat normaal vanaf de ondertekening van het Akkoord had moeten plaats vinden, werd vier dagen later dus weer afgeblazen ¹¹³.

¹⁰⁸ Art.71, n) G.W. 1993.

¹⁰⁹ Art.11 Overeenkomst van Minsk.

¹¹⁰ De oprichtingsakkoorden van het GOS waren over het algemeen "patched together under heavy time pressure; they were anything but the outcome of normal diplomatic negotiations, and the distance between their supposed importance and their diplomatic caliber was immeasurable" (LÖWENHARDT 111).

¹¹¹ Punt 2 PVS RSFSR "O ratifikatsii Soglasheniia o sozdanii Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv", VSND i VS RSFSR, 1991, nr.51, item 1798. De Vergadering van Volksafgevaardigden van de - toen zieltogende - USSR besliste in een verklaring van 17 december 1991 dat de gelding van de AI-Uniewetgeving op het grondgebied van de onafhankelijke staten hersteld werd, voor zover de sovjetwetgeving niet in strijd was met de Grondwetten van de Lidstaten van het Gemenebest, en enkel totdat deze Lidstaten eigen nationale wetgeving zouden aannemen: Punt 3 Zaiavlenie narodnykh deputatov SSSR, VVS SSSR, 1991, nr.52, item 1490; *Pravda*, 19 december 1991.

¹¹² Terloops weze opgemerkt dat hierdoor de toepassing van Uniewetgeving op het grondgebied van de Russische Federatie in feite sterk vereenvoudigd werd, aangezien nu geen ratificatie van de Uniewetgeving door de Opperste Sovjet van de RSFSR meer vereist werd, zoals dit nog wel (deels) het geval was onder de Wet van 24 oktober 1990: *supra*, nr.614.

¹¹³ Over de ratificatie van het Verdrag van Minsk in de drie Slavische staten, zie: GÖCKERITZ 1994, 118-119. Later werd in het kader van het GOS de verdere toepassing van het sovjetrecht nogmaals bevestigd. In art.7 van het GOS-akkoord over de principes van harmonisatie van de economische wetgeving (*supra*, nr.636, noot 96) gaan de (7 ondertekenende) lidstaten ermee akkoord dat in aangelegenheden die nog niet geregeld zijn door de nationale economische wetgeving de normen van de wetgeving van de gewezen USSR toegepast zullen worden, voor zover die niet in strijd zijn met de resp. grondwetten en de nationale wetgeving. De interpretatie van deze sov-

642. Op 22 april 1992 besliste het Opperste Gerechtshof van de Russische Federatie onder verwijzing naar de ratificatie-akte van de Overeenkomst van Minsk, dat ook de richtlijnen van het Opperste Gerechtshof van de USSR over de toepassing van de normen van de gewezen USSR door de rechtbanken voort toegepast moesten worden in zoverre ze niet in strijd waren met de Grondwet van de Russische Federatie, de wetgeving van de Russische Federatie en de Overeenkomst van Minsk ¹¹⁴.

§ 3. Het lot van goedgekeurde, maar nog niet in werking getreden wetgeving van de USSR

643. Een aantal wetgevende akten welke in de loop van 1991 door het parlement van de USSR goedgekeurd waren en op 1 januari 1992 of later in werking hadden moeten treden ¹¹⁵, ging verloren doordat op dat ogenblik de USSR reeds had opgehouden te bestaan. Dit was zo o.m. voor de Beginselen van strafwetgeving van de USSR en de Republieken van 2 juli 1991 ¹¹⁶, die in werking hadden moeten treden op 1 juli 1992 ¹¹⁷; de Wet op de bescherming van de rechten van de consumenten van 27 mei 1991 ¹¹⁸, de nieuwe Beginselen van Burgerlijke Wetgeving van de USSR en de Unierepublieken van 31 mei 1991 (hierna "Beginselen 1991") ¹¹⁹, de Wet op de warenmerken en dienstmerken van 3 juli 1991 ¹²⁰ en de Wet op de industriële modellen van 10 juli

jetwetgeving wordt toevertrouwd aan het Economisch Gerechtshof bij de oplossing van concrete geschillen of op vraag van de hoogste organen van de staten, de GOS-organen of de hoogste (nationale) economische of arbitragegerechten (art.5 Statuut Economisch Gerechtshof, *supra*, nr.625, noot 49).

¹¹⁴ PPVS RF nr.8 "O primenenii sudami Rossiiskoi Federatsii postanovlenii Plenuma Verkhovnogo Suda Soiuza SSR", 22 april 1992, *BVS RF*, 1992, nr.7, 11-12. Zie ook NAUMOV, A., "Deistvie ugovno-pravovykh norm Soiuza SSR na territorii Rossiiskoi Federatsii", *Zakonnost'*, 1993, nr.7, 13-14.

¹¹⁵ Zie o.m. SEIFFERT 139-140.

¹¹⁶ "Osnovy ugovnogo zakonodatel'stva Soiuza SSR i respublik", *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.30, item 862; *Izvestiia*, 19 juli 1991. Voor een bespreking, zie SHEININ, Kh., "Priniaty osnovy Ugolovnogo zakonodatel'stva", *Vestnik Verkhovnogo Suda SSSR*, 1991, nr.11, 16-19.

¹¹⁷ Punt 1 PVS SSSR "O vvedenie v deistvie Osnov ugovnogo zakonodatel'stva Soiuza SSR i respublik", *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.30, item 863. Enkel art.40 dat het aantal gevallen waarvoor de doodstraf uitgesproken kon worden drastisch verminderde, trad onmiddellijk bij publicatie van de Beginselen in werking (punt 2). Zie over de verwarring hieromtrent: NAUMOV, A., *l.c.*, 9-10.

¹¹⁸ Zakon SSSR "O zashchite prav potrebiteli", *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.24, item 689.

¹¹⁹ "Osnovy grazhdanskogo zakonodatel'stva SSSR i Soiuznykh Respublik", *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.26, item 733.

¹²⁰ Zakon SSSR "O tovarnykh znakakh i znakakh obsluzhivaniia", *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.30, item 864, *Izvestiia*, 20 juli 1991, *V.I.*, 1991, nr.9-10, 2-10, Duitse vertaling in *GRUR Int.*, 1991, 888-893, Engelse vertaling in *World Intellectual Property Report*, 1991, 338-343. Zie DIETZ, A., "The New Law on Trademarks, Service Marks and Appellations of Origin of the Russian Federation. A modern regulation with some problem areas", in *ELST / MALFLIET* 185-186.

1991¹²¹ die alle op 1 januari 1992 in werking hadden moeten treden.

644. Precies op het gebied van de wetgeving inzake intellectuele eigendom sensu lato was de schade enorm: jaren van voorbereiding voor de modernisering van het merkenrecht, het modellenrecht en het auteursrecht (dat, zoals we nog zullen zien¹²², door de Beginselen 1991 geregeld werd) gingen verloren. Enkel de octrooiwet van de USSR van 31 mei 1991¹²³ die in werking getreden was op 1 juli 1991, overleefde de desintegratie van de USSR, en gold verder als sovjetwetgeving totdat de wetgever van de verschillende Republieken een eigen octrooiwetgeving aannam¹²⁴.

We zullen later zien dat de Russische wetgever het dramatisch karakter van het verlies van de Beginselen 1991 inzag, en alsnog besloot deze Beginselen op het grondgebied van de Russische Federatie op een latere datum toch in werking te stellen¹²⁵.

§ 4. Het probleem van de statenopvolging

645. Het probleem van de statenopvolging kent vele facetten (lidmaatschap in internationale organisaties, verdeling van buitenlandse schulden, verdeling van de eigendomsrechten), wij gaan hier enkel kort in op het lot van de - volgens een schatting van het Russische Ministerie van Buitenlandse Zaken - meer dan 16.000 verdragen die door de Sovjetunie geratificeerd werden¹²⁶.

646. De nieuwe onafhankelijke staten verklaarden reeds in de Overeenkomst van Minsk

¹²¹ Zakon SSSR "O promyshlennykh obraztsakh", *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.32, item 908, *Izvestiia*, 10 augustus 1991, *V.I.*, 1991, nr.11-12, 2-12, Duitse vertaling in *GRUR Int.*, 1991, 894-900. Zie GAVRILOV, E.P., "The Legal Protection of Industrial Designs", in *ELST / MALFLIET* 88-89; SELIAKOV, V.A., "Reforma pravovogo regulirovaniia dizainerskogo tvorchestva", *V.I.*, 1991, nr.11-12, 13-15.

¹²² *Infra*, nr.1116 e.v.

¹²³ Zakon SSSR "Ob izobreteniiakh v SSSR", *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.25, item 703-704, *Izvestiia*, 14 juni 1991, Duitse vertaling in *GRUR Int.*, 1991, 714-722, Engelse vertaling in *World Intellectual Property Report*, 1991, 216-224. Zie BELOVA-SPRINGSTUBBE, N., "Das neue sowjetische Patentrecht", *Mitteilungen der deutschen Patentanwälte*, 1992, nr.1, 6-10; SEIFFERT, W., "Das letzte Patentgesetz der UdSSR und das private Eigentum", *GRUR Int.*, 1992, 161-170.

¹²⁴ In Rusland op 23 september 1992: "Patentnyi Zakon Rossiiskoi Federatsii", *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2319, Engelse vertaling in *ELST / MALFLIET* 219-246, in *RCEEL*, 1993, 707-736 (met inleiding C. PRINS), Duitse vertaling in *GRUR Int.*, 1993, 670-679. Voor een bespreking, zie SERGEEV, A.P., *Patentnoe pravo*, M., Izd. BEK, 1994, 191p.; SERGEJEV, A. (SERGEEV), "Aktuelle Rechtsprobleme im Zusammenhang mit der Einführung des russischen Patentgesetzes", *WiRO*, 1993, nr.6, 185-189; SKRIPKO, V., "Novyi Patentnyi Zakon Rossii", *Zakon*, 1994, nr.1, 14-17; VAN CAENEGEM, W.A., "The Patent Law of the Russian Federation: Inventions and Utility Models", in *ELST / MALFLIET* 49-84; VAN CAENEGEM, W.A., "Inventions in Russia: From Public Good to Private Property", *Australian Intellectual Property Journal*, 1993, 248-258; "Kommentarii k Patentnomu zakonu Rossiiskoi Federatsii", *Zakonodatel'stvo i Ekonomika*, 1993, nr.11-12, 16-29.

¹²⁵ *Infra*, nr.1118 e.v.

¹²⁶ LUKASHUK 1993, 235.

van 8 december 1991 dat ze de uitvoering van de internationale verplichtingen die uit verdragen en akkoorden van de voormalige USSR voortvloeien, garandeerden ¹²⁷. In de Verklaring van Alma Ata garanderen de elf stichtende leden van het GOS hetzelfde, maar nu "in overeenstemming met hun grondwettelijke procedure". Dit wijst erop dat de rechtsopvolging door de GOS-staten in alle verdragen en akkoorden door de USSR gesloten toch niet automatisch gebeurde ¹²⁸. De staten van het GOS moeten elk afzonderlijk het volledige arsenaal aan verdragen onderzoeken en de wenselijkheid om deze over te nemen, beoordelen ¹²⁹. Er kan voor de andere verdragsstaten slechts zekerheid bestaan over de rechtsopvolging vanaf het ogenblik dat de opvolgerstaat de andere partijen bij de verdragen hiervan officieel op de hoogte stelt ¹³⁰.

647. Wat de internationale verplichtingen welke door de USSR waren aangegaan betreft, nam Rusland het globale systeem van verdragsverplichtingen van de USSR over ¹³¹. In een speciale nota van het Russische Ministerie van Buitenlandse Zaken van 13 januari 1992 aan alle diplomatieke vertegenwoordigingen in Moskou deelde de Russische Federatie mee dat ze alle rechten waarnemen en verplichtingen vervullen zullen, die voortkomen uit door de USSR gesloten verdragen, en verzoekt ze daarom aan de andere Staten "de Russische Federatie als partij bij alle geldende internationale verdragen in de plaats van de USSR te beschouwen" ¹³². Dit betekende niet dat Rusland zonder meer alle verdragen waarbij de USSR partij was, ook effectief wilde voortzetten,

¹²⁷ Art.12 Overeenkomst van Minsk.

¹²⁸ SCHWEISFURTH 1994a, 111.

¹²⁹ LUKASHUK 1993, 239. Professor VLADLEN VERESHCHATIN, lid van de International Law Commission van de UNO, betwijfelde of in de ministeries van buitenlandse zaken van alle nieuwe staten voldoende juridische expertise aanwezig was om dit enorme werk tot een goed einde te brengen, en hoopte daarom op coördinatie en hulp van het Russische Ministerie van Buitenlandse Zaken: CHARODEEV, G., "Mezhdunarodnye dogovory SSSR: kto zhe pravopreemnik ?", *Izvestiia*, 15 januari 1992.

¹³⁰ KLIMENKO 13. Het is bovendien niet denkbeeldig dat de andere verdragspartijen (zeker bij bilaterale overeenkomsten) hun positie, rekening houdend met de gewijzigde situatie, opnieuw willen bekijken en eventueel onderhandelingen aanknopen met de opvolgerstaat voor het sluiten van een nieuw akkoord. Dit kan maar als ze eerst officieel op de hoogte gesteld worden van deze statenopvolging: CHARODEEV, G., "Mezhdunarodnye dogovory SSSR: kto zhe pravopreemnik ?", *Izvestiia*, 15 januari 1992; SEIFFERT 137. Over de recente statenpraktijk ingeval van statenopvolging bij bilaterale overeenkomsten: BEEMELMANS 364 en 372-373.

¹³¹ LUKASHUK 1993, 241.

¹³² *Diplomaticheskii Vestnik*, 1992, nr.10, 34. M.b.t. het lidmaatschap van de Russische Federatie tot de UNO en haar gespecialiseerde organisaties (inclusief WIPO) meldde President El'tsin in een brief van 24 december 1991 aan de secretaris-generaal van de UNO dat "the membership of the Soviet Union in the Security Council and all other United Nations organs was being continued by the Russian Federation with the support of the countries of the Commonwealth of Independent Nations". Hij herhaalde in deze brief verder dat Rusland verantwoordelijk bleef voor alle rechten en plichten van de voormalige USSR onder het UNO-Handvest (United Nations - Press Release ORG/28 van 8 januari 1992, p.1). De staatshoofden van de andere voormalige Unierepublieken hadden inderdaad in een beslissing van 21 december 1991 Rusland toegestaan het lidmaatschap van de USSR in de UNO voort te zetten: "Reshenie Soveta glav gosudarstv Sodruzhestva nezavisimykh gosudarstv", *Izvestiia* en *Pravda*, 23 december 1991. Zie ook BEEMELMANS 358-359; KLIMENKO 10; SCHWEISFURTH 1994a, 115-119; WEYER, M., "Die Mitgliedschaftsrechte der ehemaligen Sowjetunion in den Vereinten Nationen", *ROW*, 1992, 171.

maar wel dat als een voorlopige maatregel de volledige continuïteit verzekerd werd¹³³. Ondertussen kon Rusland de wenselijkheid van deze verdragen onderzoeken en eventueel met de verdragspartijen opnieuw in onderhandelingen treden om bijvoorbeeld bepaalde clausules van een verdrag te wijzigen, of het verdrag zelfs vervroegd te beëindigen¹³⁴. Met betrekking tot de voor het auteursrecht relevante multilaterale en bilaterale verdragen waarbij de USSR verdragspartij was, heeft Rusland vooralsnog op geen enkel ogenblik te kennen gegeven deze verdragen niet te willen voortzetten¹³⁵.

¹³³ Hierdoor onderschreef Rusland de recente statenpraktijk inzake statenopvolging in volkenrechtelijke verdragen, waar de continuïteitstheorie geldt, volgens dewelke "die Verträge der Vorgängerstaaten für und gegen die Nachfolgestaaten ipso iure fortgelten. So wird das Entstehen rechtsfreier Räume ("tabulae rasae") ebenso vermieden wie Zeiten der Rechtsunsicherheit, die unvermeidlich wären, wenn nur Verhandlungen zwischen den Nachfolgestaaten und den Vertragspartnern der Vorgängerstaaten - im bilateralen wie im multilateralen Bereich - Gewissheit über die Rechtslage bringen könnten. Auch wird eine kasuistische Aufsplitterung der rechtlichen Regelungen von der Staatenpraxis vermieden." (BEEMELMANS, H., "Die Staatennachfolge in Staatsvermögen in Drittstaaten, Auslandsschulden, gebietsbezogene rechtliche Regelungen und Staatsangehörigkeit - eine Problemskizze", *Osteuropa Recht*, 1995, 73-74). Voor een analyse van deze recente statenpraktijk m.b.t. het uiteenvallen van Tsjechoslovakije, Joegoslavië en de USSR, zie BEEMELMANS, H., "Die Staatennachfolge in völkerrechtliche Verträge - Bemerkungen zur neueren Staatenpraxis", *Osteuropa Recht*, 1994, 339-373.

¹³⁴ LUKASHUK 1993, 241-243.

¹³⁵ *Infra*, nr.1453 en 1483.

TITEL II. DE POLITIEKE SYSTEEMTRANSFORMATIE: DE OPBOUW VAN EEN RECHTS-STAAT EN DE MENSENRECHTEN

HOOFDSTUK 0. INLEIDING

648. De idee van de opbouw van een socialistische rechtsstaat was één van de sleutelconcepten in Gorbachevs hervormingspolitiek ¹. Het was wellicht één van de radicaalste vernieuwingen die hij had kunnen bedenken: tot dan toe had het rechtsnihilisme de algemene toon gezet ², gold het principe van de concentratie van de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht in de Communistische Partij, was de "wet in formele zin" geheel onbelangrijk (weinig talrijk, declaratief van aard, geen controlemechanisme op de hiërarchie van de normen, uitgehold door vaak ongepubliceerde uitvoeringsbesluiten), en had de burger geen enkel tegen de staat afdwingbaar recht ³.

Met de idee van een rechtsstaat werd het recht, en niet langer de Partij op de hoogste trede van de ladder geplaatst. De onderlinge afhankelijkheid van recht en staat werd afgezworen en vervangen door een gebondenheid van de staat aan het recht ⁴. Het betekende ook het aanvaarden van een geheel nieuw mensbeeld, een mens die het recht als schild tegen het misbruik van staat en Partij zou kunnen gebruiken. Een mens die ook mondig wordt om de in het begrip rechtsstaat geïmpliceerde democratisering te kunnen verwezenlijken. De paternalistische houding die aan de grondslag lag van de theorie van de grondrechten met een staat die 'weet wat goed is voor de burger' en 'de burger beschermt tegen zichzelf' moest dan ook afgelegd worden.

649. In deze Titel gaan we eerst in op het ontstaan en de ontwikkeling van de idee van de rechtsstaat in de Sovjetunie en Rusland (Hoofdstuk I). Vervolgens schetsen we het nieuwe concept van de mensenrechten dat door Gorbachev geïntroduceerd, en onder El'tsin geconsolideerd werd (Hoofdstuk II), en tenslotte behandelen we uitgebreid de voor de kunstenaars bijzonder relevante vrijheid van meningsuiting en vrijheid van artistieke schepping (Hoofdstuk III). Het weze nu reeds gezegd dat de democratisering van de instellingen, zoals die in de Grondwet en de kieswetgeving tot uiting komt hier nauwelijks aan bod zal komen, ook al is dit uiteraard ook een wezenlijk element in de opbouw van een rechtsstaat.

¹ *Supra*, nr.573.

² Over de wisselende opvattingen over de rol van het recht in de Sovjetunie van 1917 tot 1985, zie BOURGEOIS 93-96; GORLÉ e.a. 212-223. Dat in de praktijk het recht geleidelijk uitgroeide tot een instrument in de handen van de CP voor opvoeding en repressie van de sovjetbevolking doet niets af van de fundamenteel negatieve houding tegenover het recht tijdens de pre-Gorbachevperiode.

³ Gedetailleerder hierover, zie LUCHTERHANDT 163-169.

⁴ GORLÉ 1989, 3-4.

HOOFDSTUK I. DE RUSSISCHE RECHTSSTAAT EN DE HERWAARDERING VAN HET RECHT

Afdeling 1. Het ontstaan van de idee van een rechtsstaat in de Sovjetunie

§ 1. De formele rechtsstaat

650. Tot in de aanvangsjaren van het Gorbachevbewind werd de rechtsstaat als een burgerlijk concept bestempeld, "een bedrieglijke uitdrukking om de essentie van de kapitalistische maatschappij met haar uitbuiting van de mens door de mens te verdoezelen" ⁵. De introductie ervan in het sovjetstelsel stond voor 1985 zeker niet op de politieke agenda ⁶, maar de *perestroikapolitiek* verhief de socialistische rechtsstaat (*sotsialisticheskoe pravovoe gosudarstvo*) tot een "algemeen-menselijke zaak, die volledig in overeenstemming is met de idealen van het socialisme" ⁷. Cruciaal in de ontwikkeling van het sovjetrecht waren twee Resoluties aangenomen op de 19e Partijconferentie (28 juni - 1 juli 1988): de Resolutie "over de democratisering van de sovjetmaatschappij en de hervorming van het politiek systeem" ⁸ en de Resolutie "over de rechtshervorming" ⁹.

Zo luidde punt 4 van de eerste Resolutie: "De Conferentie acht het een zaak van principieel belang dat een socialistische rechtsstaat gevormd wordt als een vorm van organisatie van de politieke macht die volledig met het socialisme in overeenstemming is. De oplossing van deze taak is onlosmakelijk verbonden met een maximale waarborging van rechten en vrijheden van de sovjetmens, de verantwoordelijkheid van de staat tegenover de burger en van de burger tegenover de staat, met de verhoging van het gezag van de wet en een strikte naleving ervan door alle partij- en staatsorganen en maatschappelijke organisaties, collectieven en burgers, met het effectief werk van de organen van de rechtshandhaving. Een radicale *perestroika* van de activiteit van deze organen moet het hart zijn van de rechtshervorming, welke de Conferentie doelmatig acht door te voeren in een relatief korte termijn." ¹⁰.

De krachtlijnen van deze rechtshervorming werden in de tweede Resolutie opgesomd, en kunnen als volgt samengevat worden ¹¹: de erkenning van de suprematie van de wet in alle levenssferen van de maatschappij, o.m. door een verbetering en democrati-

⁵ BOURGEOIS 97.

⁶ LUCHTERHANDT 169-174.

⁷ Vladimir KUDRIAVTSEV, toenmalig directeur van het Instituut voor Staat en Recht van de Academie der Wetenschappen, in een interview met SHEVELEV, V., in *Moskovskie Novosti*, 2 oktober 1988, in Nederlandse vertaling als: "De rechtsstaat: groeipijnen", *Sovjet monitor*, 1989, nr.9, 16-17 en 23.

⁸ Rezoliutsiia "O demokratizatsii sovetskogo obshchestva i reforme politicheskoi sistemy", *KPSS v rezoliutsiakh*, XV, 628-637.

⁹ Rezoliutsiia "O pravovoi reforme", *KPSS v rezoliutsiakh*, XV, 651-654.

¹⁰ Zie noot 8, 632.

¹¹ Zie noot 9. Voor een puntsgewijze bespreking van deze resolutie, zie GORLÉ 1989, 3-25.

sering van het wetgevende werk van de hoogste staatsorganen ¹² en door de invoering van een normencontrole door een op te richten Comité voor Constitutionele Controle, een kardinale herziening, codificatie en systematisering van de wetgeving (met aandacht voor de juridische bescherming van de rechten en vrijheden van de burger), de herwaardering van de rechterlijke macht en een herdenken van de juridische opleiding van specialisten alsook van de bevolking enz..

651. De rechtshervorming die noodzakelijk geacht werd voor het invoeren van een rechtsstaat omvatte een heel pakket wetten, waarvan we hier de meest significante kort aanhalen:

- ter afdwinging van de normenhiërarchie ¹³ werd het Comité voor Constitutionele Controle opgericht ¹⁴, dat de wettelijkheid en grondwettelijkheid van Besluiten van de Ministerraad kon nagaan ¹⁵;
- de grondwettelijke bepaling over het beroep op de rechter wegens onrechtmatig overheidsoptreden (art.58 al.2 G.W. 1977) werd uitgevoerd ¹⁶;
- in een grondwetswijziging werden de organen, bevoegdheden, verkiezing resp. aanduiding van en de wederzijdse verhoudingen tussen de wetgevende en uitvoerende macht gherdefinieerd ¹⁷;
- er werden maatregelen genomen die de onafhankelijkheid van de rechters moesten verhogen ¹⁸ en beledigingen aan de rechters strafbaar stelden ¹⁹.

¹² BRUNNER 1991, 286-289.

¹³ Deze normenhiërarchie was in theorie reeds vastgelegd in art.173 (voorrang van de grondwet) en art.133 (voorrang van de wet) van de G.W. van 1977.

¹⁴ Art.125 G.W., ingevoerd op 1 december 1988, VVS SSSR, 1988, nr.49, item 727, VSND i VS SSSR, 1989, nr.29, item 574, *Izvestiia*, 6 maart 1990; Zakon SSSR "O konstitutsionnom nadzore v SSSR", 23 december 1989, VSND i VS SSSR, 1989, nr.29, item 572.

¹⁵ BRUNNER 1991, 295-296; HAUSMANINGER 305-331; MALFLIET 1989a, 1045-1046; SCHMID 75-76; SCHWEISFURTH 1989, 765-767.

¹⁶ Zakon SSSR "O poriadke obzhalovaniia v sud deistvii dolzhnostnykh lits, narushaiushchikh prava grazhdan", 30 juni 1987, VVS SSSR, 1987, nr.26, item 388, gew. 20 oktober 1987, VVS SSSR, 1987, nr.42, item 692. Voor de voorgeschiedenis en een bespreking van deze wet, zie ODA, H., "Judicial Review of Administration in the USSR", in *The Impact of Perestroika on Soviet Law*, SCHMIDT, A.J. (ed.), in *Law in Eastern Europe*, vol.41, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1990, 157-171. Deze wet werd vervangen door een gelijknamige Wet van 2 november 1989, VSND i VS SSSR, 1989, nr.22, item 416. Zie HENDERSON 88-89; SCHMID 74-75.

¹⁷ Zakon SSSR "Ob izmeneniiakh i dopolneniiakh Konstitutsii (osnovnogo Zakona) SSSR", 1 december 1988, VVS SSSR, 1988, nr.49, item 727; Zakon SSSR "O vyborakh narodnykh deputatov SSSR", 1 december 1988, VVS SSSR, 1988, nr.49, item 729. Zie MALFLIET 1989a, 1041-1049; LUCHTERHANDT 191-197; SCHWEISFURTH 1989, 748-765.

¹⁸ Zakon SSSR "O statuse sudei v SSSR", 4 augustus 1989, VSND i VS SSSR, 1989, nr.9, item 223. Zie GORLÉ 1991, 148-151. In het algemeen over de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in de USSR: BRUNNER 1991, 291-294; GORLÉ 1987, 842-843 en 845-847; LUCHTERHANDT 199-200 die in noot 126 nog verwijzingen geeft naar andere normatieve akten in verband met de rechtspositie van de rechters. Zie hierover ook GORLÉ 1991, 153-157; MALFLIET 1989a, 1049; ODA 245-248; SAVITSKII 1990, 61-68; SCHMID 72-74.

¹⁹ VSND i VS SSSR, 1989, nr.22, item 418. Zie GORLÉ 1991, 151-152.

652. De meeste van deze maatregelen bleven evenwel halfslachtig van aard. Zo had het Comité voor Constitutioneel Toezicht enkel een schorsings- en geen vernietigingsbevoegdheid tenzij de bestreden overheidsakte een schending van de mensenrechten betrof ²⁰. Heel wat bestuursdaden van overheidsorganen bleven buiten het toepassingsgebied van de wet over het beroep op de rechter wegens onrechtmatig overheidsoptreden, en een voorafgaandelijke administratieve klacht bij de overste van de ambtsdrager wiens daden aangeklaagd werden, was een ontvankelijkheidsvereiste voor een dergelijk beroep ²¹. Het aantal wetten in formele zin nam wel degelijk toe, maar de wetgever zelf was nog steeds niet democratisch samengesteld en de kwaliteit van de wetten was niet erg groot ²². Rechters werden nog steeds niet voor het leven benoemd en de volksbijzitters werden nog steeds verkozen door de bevolking resp. de vertegenwoordigende organen van het administratief echelon dat met hun rechtsgebied overeenstemde, en dus niet zoals de beroepsrechters door de vertegenwoordigende organen van het onmiddellijk hoger administratief echelon ²³.

653. Toch kregen sommige van deze nieuwe instituten na een zekere inlooperperiode een eigen dynamiek. Dit was bij voorbeeld het geval voor het Comité voor Constitutionele Controle ²⁴, dat in een conclusie van 29 november 1990 een einde maakte aan de praktijk van de niet-gepubliceerde normatieve akten op het gebied van de mensenrechten ²⁵.

654. Nog meer dan de technische en inhoudelijke gebreken van deze wetgeving was het behoud van het machtsmonopolie van de CPSU een hinderpaal om het streven naar de opbouw van een rechtsstaat geloofwaardig te maken ²⁶. Het is slechts wanneer het machtsmonopolie van de CP uit de Grondwet geschrapt werd ²⁷ dat men met recht kon zeggen dat de Sovjetunie de weg ingeslagen had naar de opbouw van een

²⁰ Art.21 Zakon SSSR "O konstitutsionnom nadzore v SSSR", 23 december 1989, *VSND i VS SSSR*, 1989, nr.29, item 572.

²¹ HENDERSON 89; SAVITSKII 1993, 656-658.

²² Zie hierover o.m. de opmerkingen van het hoofd van het Instituut voor Wetgeving en Vergelijkende Rechtsgeleerdheid, A.S. PIGOLKIN in de rondetafel georganiseerd door het tijdschrift 'Staat en Recht': "Zakonodatel'stvo Rossiiskoi Federatsii: teoreticheskie voprosy, problemy i perspektivy. 'Kruglyi stol' zhurnala", *GiP*, 1992, nr.10, 4-5.

²³ GORLÉ 1991, 158.

²⁴ FELDBRUGGE 1993, 68; THORSON, C., "Legacy of the USSR Constitutional Supervision Committee", *RFE/RL Research Report*, 1992, nr.13, 55-59.

²⁵ Zakliuchenie Komiteta Konstitutsionnogo Nadzora SSSR "O pravilakh, dopuskaiushchikh primeneniye neopublikovannykh normativnykh aktov o pravakh, svobodakh i obiazannostiakh grazhdan", *Sov. iust.*, 1991, nr.3, 29-30, vertaald in VAN DEN BERG 1991, bijlagen LVII - LIX. De geheime wetgeving op andere gebieden (bv. in het economisch recht) bleef buiten schot: VAN DEN BERG 1991, 81.

²⁶ GORLÉ 1989, 4; LUCHTERHANDT 189-191.

²⁷ *Supra*, nr.585.

rechtsstaat ²⁸.

655. De introductie en geleidelijke implementatie van ideeën als de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, de democratisering van het wetgevend proces en de scheiding van de machten, de suprematie van de wet, enz. duwden de Sovjetunie in de richting van een *formele* rechtsstaat. Centraal staat hierbij het legaliteitsbeginsel: de uitvoerende organen moeten in al hun activiteiten de wetten naleven (= voorrang van de wet), en mogen slechts dan in de burgerrechten regelend ingrijpen als ze hiertoe door een formele wet uitdrukkelijk gemachtigd werden, d.i. de beslissing over beperkingen aan de mensenrechten is voorbehouden aan de wetgever (= voorbehoud van de wet) ²⁹.

Dit concept van de rechtsstaat is formeel van aard, aangezien de elementen die ervoor noodzakelijk geacht worden de vorm, de procedure van totstandkoming, de onderlinge hiërarchische verhoudingen en de controlemechanismen regelen, maar niet de inhoud van de normen betreft. De wetgever is zelf slechts gebonden aan de wet tot hij die verandert. De wetgever moet hierbij enkel de in de Grondwet voorziene procedure naleven maar is niet aan inhoudelijke beperkingen gebonden. De wetgever kan op basis van het voorbehoud van de wet de mensenrechten naar believen inperken. Het gaat dus in feite om een "Wetsstaat" ³⁰.

§ 2. De materiële rechtsstaat

656. In een *materieel* rechtsstaat-begrip wordt recht niet met wet gelijkgesteld, maar de wetten zijn slechts echt recht als ze ook rechtvaardig zijn. Inhoudelijk moeten de wetten beantwoorden aan "den von allen vernünftigen Menschen anerkannten elementaren Grundsätzen der Gerechtigkeit" ³¹. Het materieel rechtsstaat-concept veronderstelt bijgevolg het respect voor de universeel erkende mensenrechten ³², ook door de wetgever.

657. De problematiek van de mensenrechten zal in het volgend Hoofdstuk behandeld worden, hier volstaat het erop te wijzen dat de Sovjetunie onder Gorbachev effectief ging streven naar de invoering van een *materiële* rechtsstaat. De vernieuwde kijk op de mensenrechten als onderdeel van de aandacht voor de menselijke factor in de *perestroïk*-beweging is een bewijs dat van bij de aanvang de sovjetleiders krachtige impulsen wilden geven tot het oprichten van een materiële rechtsstaat waarin de wetten aan

²⁸ Zeer snel kwam het epitheton 'socialistisch' te vervallen: LUCHTERHANDT 226-229. Het was immers onduidelijk waarin een socialistische rechtsstaat verschilde van een niet-socialistische: GORLÉ 1989, 16-18; FOGELKLOU 24-25; VAN DEN BERG 1991, 284-285; VAN DER ZWEERDE 187-188.

²⁹ LUCHTERHANDT 161-162.

³⁰ LUCHTERHANDT 162.

³¹ LUCHTERHANDT 162.

³² FOGELKLOU 17.

bepaalde inhoudelijke criteria moeten voldoen ³³.

658. Dit liet zich ook gevoelen in de Russische rechtstheorie van het einde van de jaren tachtig. Daarin werd afstand genomen van het tot dan toe heersende rechtspositivisme, waarbij wet met recht gelijk gesteld werd. Men ging nu beklemtonen dat in een rechtsstaat nood is aan een rechtmatige legaliteit (*pravovaia zakonnost'*), waarbij de eerbiediging van de klassieke rechten en vrijheden van de mens absoluut voorrang kreeg ³⁴.

Afdeling 2. De uitwerking van de idee van de rechtsstaat in de Russische Federatie

659. Wanneer de Russische Federatie haar volheid van bevoegdheid als soevereine staat verwierf, ging ze in essentie door op dezelfde lijn die in de nadagen van de Sovjetunie getrokken werd. In de nieuwe Grondwet van de Russische Federatie, die na een zeer woelige (en in elk geval een rechtsstaat onwaardige) episode in de recente Russische geschiedenis bij referendum op 12 december 1993 aangenomen werd ³⁵, riep Rusland zich uit tot een democratische federatieve rechtsstaat ³⁶.

660. De Russische Grondwet bevat zelf een hele reeks bepalingen die inderdaad deze claim rechtvaardigen. Bovendien werd er reeds heel wat wetgeving uitgevaardigd die verder uitwerking geven aan de idee van de rechtsstaat. We noemen hier de belangrijkste elementen:

- in art.2 G.W. 1993 worden de mens, zijn rechten en vrijheden de hoogste waarden genoemd. Nog volgens dit artikel zijn de erkenning, naleving en verdediging van de rechten en vrijheden van mens en burger de plicht van de staat. De Grondwet somt ook inderdaad een hele reeks grondrechten op (art.17-64), zoals later afzonderlijk besproken zal worden ³⁷. De bescherming van de rechten en vrijheden van de burgers tegen onrechtmatig overheidsoptreden werd efficiënter gemaakt door een wet van 27 april 1993 ³⁸ met een ruimer toepassingsgebied en een gemakkelijkere toegang tot het gerecht dan in de sovjetwetgeving het geval was ³⁹;

- art.3 G.W. 1993 noemt het multinationale volk de drager van de soevereiniteit en de

³³ BRUNNER 1991, 296-297; FOGELKLOU 22.

³⁴ VAN DER ZWEERDE 183-184.

³⁵ "Konstitutsiia Rossiiskoi Federatsii", *Rossiiskaia Gazeta*, 25 december 1993, in het Nederlands vertaald door MÜLLER, R. en TYTGAT, K., *Konstitutsiia Rossiiskoi Federatsii. Grondwet van de Federatie Rusland*, Leuven, Acco, 1994, 85p.

³⁶ Art.1 (1) G.W. 1993.

³⁷ *Infra*, nr.697 e.v.

³⁸ Zakon RF "Ob obzhalovanii v sud deistvii i reshenii, narushaiushchikh prava i svobody grazhdan", 27 april 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.19, item 685, *Rossiiskaia Gazeta*, 12 mei 1993, gew. door Federal'nyi Zakon RF, 14 december 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 december 1995. *Infra*, nr.721 e.v.

³⁹ SAVITSKII 1993, 458-660.

enige bron van macht. De hoogste rechtstreekse uitdrukking van de volksmacht zijn referenda ⁴⁰ en vrije verkiezingen ⁴¹;

- art.4 (2) G.W. 1993 bevestigt dat de Grondwet en de federale wetten voorrang genieten op het hele grondgebied van de Russische Federatie, en krachtens art.15 (1) heeft de Grondwet de hoogste rechtskracht en is self-executing (voorzover ze geen loutere verwijzingsnormen bevat) ⁴², de wetten en andere rechtsakten die in de RF aangenomen worden, mogen er niet mee in strijd zijn ⁴³. De controle op de legaliteit van een akte van een staats- of ander orgaan ⁴⁴ wordt toevertrouwd aan de gewone rechtbanken (art.120 (2) G.W.) die de lagere norm ingeval van strijdigheid met de hogere norm buiten toepassing kunnen laten ⁴⁵. Door de rechtstreekse werking van de Grondwet hebben de gewone rechtbanken ook de bevoegdheid om wetten en andere normatieve akten op hun constitutionnalité te toetsen en eventueel buiten toepassing te laten ⁴⁶. Ingeval van twijfel over de grondwettelijkheid van wetten moet de rechtbank

⁴⁰ Zie ook Federal'nyi Konstitutsionnyi Zakon RF "O referendume Rossiiskoi Federatsii", 10 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 19 oktober 1995.

⁴¹ Over de verkiezing van de President, zie art.81 G.W. 1993; Federal'nyi Zakon RF "O vyborakh Prezidenta Rossiiskoi Federatsii", 17 mei 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 mei 1995. Over de verkiezing van de Staatsduma: art.95, 96 en 97 G.W. 1993; Federal'nyi Zakon RF "O vyborakh deputatov Gosudarstvennoi Dumy Federal'nogo Sobraniia Rossiiskoi Federatsii", 21 juni 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 28 juni 1995. Over het passief en actief kiesrecht van de burgers: Federal'nyi Zakon RF "Ob osnovnykh garantiakh izbiratel'nykh prav grazhdan Rossiiskoi Federatsii", 6 december 1994, *SZ RF*, 1994, nr.33, item 3406, *Rossiiskaia Gazeta*, 10 december 1994. Over het statuut van de volksvertegenwoordigers, zie Federal'nyi Zakon RF "O statuse deputata Soveta Federatsii i statuse deputata Gosudarstvennoi Dumy Federal'nogo Sobraniia Rossiiskoi Federatsii", 8 mei 1994, *SZ RF*, 1994, nr.2, item 74.

⁴² Punt 2 al.3 PPVS RF "O nekotorykh voprosakh primeneniia sudami Konstitutsii Rossiiskoi Federatsii pri osushchestvlenii pravosudiia", 31 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 28 december 1995. Deze verduidelijkingen van het Opperste Gerechtshof over de rechtstreekse toepassing door de rechtbanken van de Grondwet kwamen er na een aansporing van President El'tsin in zijn tweede Boodschap aan de Federale Vergadering ("Het is wenselijk dat het Plenum van het Opperste Gerechtshof RF in de nabije toekomst de mogelijkheid zou onderzoeken verduidelijking te geven over de noodzaak om zich op de Grondwet RF te steunen als een akte van rechtstreekse werking"), zie Punt 2.4. "O deistvennosti gosudarstvennoi vlasti v Rossii", 16 februari 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 februari 1995.

⁴³ SCHWARZER 825-826. Zie nog art.90 (3) en 115 G.W. 1993.

⁴⁴ Het gaat hierbij om normatieve akten van eender welk staats- of ander orgaan, zoals Oekazen van de President RF, Besluiten van de kamers van de Federale Vergadering RF, Besluiten en Beschikkingen van de Regering RF, akten van organen van plaatselijk zelfbestuur, bevelen en instructies van ministeries en departementen, van leiders, instellingen, ondernemingen, organisaties enz. Zie punt 7 al.2 PPVS RF "O nekotorykh voprosakh primeneniia sudami Konstitutsii Rossiiskoi Federatsii pri osushchestvlenii pravosudiia", 31 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 28 december 1995.

⁴⁵ Vgl. ook PPVS RF nr.5 "O nekotorykh voprosakh, vznikaiushchikh pri rassmotrenii del po zaiavleniiam prokurorov o priznanii pravovykh aktov protivorechashchimi zakonu", 27 april 1993, *BVS RF*, 1993, nr.7, 8-10; *Sov. iust.*, 1993, nr.12, 31; *Zakonnost'*, 1993, nr.9, 53-55.

⁴⁶ Punt 2 al.1 en 2 PPVS RF "O nekotorykh voprosakh primeneniia sudami Konstitutsii Rossiiskoi Federatsii pri osushchestvlenii pravosudiia", 31 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 28 december 1995. Volgens GADZHIEV 1994b, 63 mogen de gewone rechtbanken art.34 G.W. 1993 (vrijheid van ondernemerschap) enkel rechtstreeks toepassen indien er geen wetten of enkel wetten van voor de inwerkingtreding van de G.W. 1993 bestaan. Indien een rechtbank meent dat een wet

een prejudiciële vraag aan het krachtens art.125 G.W. 1993 en de Wet van 24 juni 1994^{47 48} opgerichte en werkende Grondwettelijk Hof stellen⁴⁹. Dit Hof heeft als één van zijn belangrijkste bevoegdheden de toetsing van federale wetten in formele zin en de normatieve akten van President, Federatieraad, Staatsdoema en Ministerraad aan de Grondwet⁵⁰.

- art.10 G.W. 1993: de staatsmacht wordt op basis van de scheiding der machten door een wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht uitgeoefend, en de organen van deze machten zijn zelfstandig;

- art.13 G.W. 1993: in de RF heerst wereldbeschouwelijk pluralisme;

(van latere datum) in strijd is met de G.W. *moeten* de rechtbanken een prejudiciële vraag aan het Constitutioneel Hof stellen (p.69).

⁴⁷ Federal'nyi Konstitutsionnyi Zakon "O Konstitutsionnom Sude Rossiiskoi Federatsii", 24 juni 1994, *SZ RF*, 1994, nr.13, item 1447, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 juli 1994, gedeeltelijke Duitse vertaling in *WiRO*, 1995, 10-14 (met inleiding SPIES, A.). Voor een bespreking, zie SHUL'ZENKO, Iu.L., "Zakon o konstitutsionnom sude Rossiiskoi Federatsii 1994 g.", *GiP*, 1995, nr.7, 3-10. Dit Hof werd in feite reeds in 1991 opgericht (Zakon RSFSR "O Konstitutsionnom sude RSFSR", 12 juli 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.30, item 1017, *Sov.lust.*, 1991, nr.21-22, 37-53, Engelse vertaling in *SD*, november-december 1994, 42-94. Voor een bespreking van deze wet, zie o.m. GADZHIEV / KRIAZHKOV 3-11; SCHWEISFURTH 1993, 284-294; SHARLET, R., "The Russian Constitutional Court: The First Term", *Post Soviet Affairs*, 1993, 1-39), verwierf aanvankelijk ook enig aanzien door haar beslissingen in de strijd tussen uitvoerende en wetgevende macht, maar door het eigengereide en zuiver politiek geïnspireerde optreden van haar Voorzitter V. Zor'kin binnen maar vooral buiten de muren van het Hof, duidelijk in strijd met de wet (BARRY 1993, 84-85), verloor het Hof veel van haar krediet (Zie bv. SLATER, W., "Head of Russian Constitutional Court under Fire", *RFE/RL Research Report*, 1993, nr.26, 1-5; WISHNEVSKY, J., "Russian Constitutional Court: A Third Branch of Government ?", *RFE/RL Research Report*, 1993, nr.7, 7-8). Toen het conflict tussen El'tsin en het parlement in het najaar van 1993 uit de hand liep, schortte president El'tsin de activiteiten van het Constitutioneel Hof tijdelijk op (Punt 10 Ukaz Prezidenta RF "O poetapnoi konstitutsionnoi reforme v Rossiiskoi Federatsii", 21 september 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 september 1993; Punt 1 Ukaz Prezidenta RF "O Konstitutsionnom sude Rossiiskoi Federatsii", 7 oktober 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.41, item 3921; *Rossiiskaia Gazeta*, 9 oktober 1993. Ernstige twijfel werd geuit over de vraag of deze Oekazen wel geldig waren: BOIKOV, A., "Arbitr vne igry. Konstitutsionnyi sud sushchestvuet, no ne deistvuet", *Rossiiskaia Gazeta*, 21 juli 1994, 2) en stelde de oude wet op het Constitutioneel Hof buiten werking (Punt 16 Bijlage 2 Ukaz Prezidenta RF "O merakh po privedeniiu zakonodatel'stva Rossiiskoi Federatsii v sootvetsvie s Konstitutsiei Rossiiskoi Federatsii", 24 december 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 14 januari 1994 en 19 januari 1994).

⁴⁸ Over de bevoegdheden van Grondwettelijk Hof en van de gewone rechtbanken inzake grondwettelijkheidscontrole, zie GADZHIEV 1994a, 20-23.

⁴⁹ Art.125 (4) G.W. 1994; art.101 Federal'nyi Konstitutsionnyi Zakon "O Konstitutsionnom Sude Rossiiskoi Federatsii", 24 juni 1994, *SZ RF*, 1994, nr.13, item 1447, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 juli 1994; Punt 3 PPVS RF "O nekotorykh voprosakh primeneniia sudami Konstitutsii Rossiiskoi Federatsii pri osushchestvlenii pravosudiia", 31 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 28 december 1995.

⁵⁰ Art.125 (2) a) G.W. 1993.

- art.15 (3) G.W. 1993 bepaalt dat niet-gepubliceerde wetten niet toegepast worden⁵¹;

- art.15 (4) G.W. 1994 noemt de algemeen aanvaarde beginselen en normen van het internationaal recht⁵², en de internationale verdragen waarbij de Russische Federatie partij is een bestanddeel van haar rechtsstelsel⁵³. Wanneer door een internationaal verdrag van de Russische Federatie andere regels zijn vastgelegd dan door de wet bepaald, worden de regels van het internationale verdrag toegepast⁵⁴. De algemene erkenning van het principe van de voorrang van het internationaal recht op het intern recht lijkt de dualistische theorie die tijdens de Sovjetperiode - zij het op het einde in gematigde vorm⁵⁵ - gehuldigd werd, opzij te schuiven⁵⁶;

⁵¹ Zie ook punt 6 PPVS RF "O nekotorykh voprosakh primeneniia sudami Konstitutsii Rossiiskoi Federatsii pri osushchestvlenii pravosudiia", 31 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 28 december 1995. Zie bv. ook Federal'nyi Zakon RF "O poriadke opublikovaniia i vstupleniia v silu federal'nykh konstitutsionnykh zakonov, federal'nykh zakonov, aktov palat Federal'nogo sobraniia", 25 mei 1994, *SZ RF*, 1994, nr.8, item 801; Ukaz Prezidenta RF "O merakh po obespecheniiu otkrytosti i obshchedostupnosti normativnykh aktov", 24 november 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 november 1995. Zie ook MALKOV, V., "Opublikovanie i vstuplenie v silu federal'nykh zakonov, innykh normativnykh pravovykh aktov", *GiP*, 1995, nr.5, 23-29.

⁵² Volgens het Opperste Gerechtshof gaat het hierbij enkel om algemeen aanvaarde principes en normen van internationaal recht *die in internationale pakten, conventies en andere documenten vastgelegd werden*, en het verwijst hierbij expliciet naar de UVRM, IVBPR en IVESCR (Punt 5 PPVS RF "O nekotorykh voprosakh primeneniia sudami Konstitutsii Rossiiskoi Federatsii pri osushchestvlenii pravosudiia", 31 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 28 december 1995).

⁵³ LUKASHUK 1995, 14.

⁵⁴ De Grondwet voorziet evenwel niet dat een nationale norm aan een "algemeen erkend principe van internationaal recht" getoetst kan worden, ook al worden deze principes en normen wel als een bestanddeel van het Russische recht beschouwd. LUKASHUK 1995, 16 noemt dit onderscheid ongegrond.

De G.W. 1993 voorziet geen mechanisme om de conformiteit van nationale wetgeving aan internationale normen die van toepassing zijn in Rusland, te toetsen (LUKASHUK 1995, 16). De toetsing van nationaal recht aan internationaal recht gebeurt niet door het Grondwettelijk Hof, en dit in tegenstelling tot het in de USSR functionerend Comité voor Constitutioneel Toezicht (art.18 en 21 Zakon SSSR "O konstitutsionnom nadzore v SSSR", 23 december 1989, *VSND i VS SSSR*, 1989, nr.29, item 572. Het Comité maakte in zijn kortstondig bestaan veelvuldig gebruik van deze bevoegdheid, zonder -vreemd genoeg - hierbij een onderscheid te maken tussen verdragen met en verdragen zonder directe werking, zoals de opeenvolgende Slotdocumenten van de CVSE-Conferenties, zie GINSBURGS 472-481). Het Grondwettelijk Hof heeft wel als taak de grondwettigheid van nog niet in werking getreden internationale verdragen na te gaan ((Art.125 (2) d) en (6) G.W. 1993, zie LUKASHUK 1995, 16-17), maar voert dus enkel een constitutionaliteitstoetsing uit, geen toetsing aan internationale verdragen (GINSBURGS 490-495; *contra*, met verwijzing naar de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof: DANILENKO, G.M., "Primenenie mezhdunarodnogo prava vo vnutrennei pravovoi sisteme Rossii, praktika konstitutsionnogo suda", *GiP*, 1995, nr.11, 115-125). GINSBURGS 495 concludeert hieruit dat de toetsing van intern recht aan internationaal recht aan de gewone rechtbanken overgelaten wordt.

⁵⁵ De matiging bestond hierin dat weliswaar nog steeds de transformatie van de internationale norm in het nationale recht vereist bleef, maar toch aanvaard werd dat de staat door de ondertekening van een verdrag de verplichting op zich nam de interne wetgeving met het internationaal verdrag in overeenstemming te brengen (SCHWEISFURTH 1990, 114). In steeds meer wetgeving werd de bepaling opgenomen dat, indien door een internationale overeenkomst van de Russische Federatie andere regels zijn vastgelegd dan door de wet bepaald, de regels van het internationale verdrag toegepast worden (GINSBURGS 487 e.v.).

- art.120, 121 en 122 G.W. 1993: de rechters zijn onafhankelijk en enkel aan de Grondwet en de federale wet onderworpen, ze zijn onafzetbaar en immuun ⁵⁷.

661. De huidige grondwettelijke en wettelijke regeling van de Russische staatsinstellingen en hun onderlinge verhouding is zeker niet volmaakt.

Zo zijn er enerzijds teveel bevoegdheidsoverlappingsen in de verhouding tussen President, Regering en Parlement ⁵⁸, en staart de grondwetgever anderzijds zich blind op de scheiding der machten, hierbij vergetend dat er ook een samenwerking tussen de machten moet bestaan om een staat efficiënt te besturen, en dat de machten die niet in één persoon of instantie verenigd zijn, elkaar controleren (*checks*) en in evenwicht houden (*balances*) ⁵⁹. Vooral de grondwettelijke procedure voor de aanduiding van de Voorzitter van de Regering (voordracht door de President aan de Staatsdoema, die drie voorgedragen kandidaten kan weigeren; in dit geval benoemt de President toch een Voorzitter, ontbindt de Staatsdoema en schrijft nieuwe verkiezingen uit ⁶⁰) is bijna gedoemd om - in geval van onenigheid tussen President en Staatsdoema - een ernstige

⁵⁶ GORLÉ 1994, 9-10. Zie ook art.5 (3) Federal'nyi Zakon RF "O mezhdunarodnykh dogovorakh Rossiiskoi Federatsii", 15 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.29, item 2757, *Rossiiskaia Gazeta*, 21 juli 1995: "Bepalingen van officieel gepubliceerde internationale verdragen waarbij de Russische Federatie partij is, en die niet de uitvaardiging van interne, nationale akten voor de toepassing ervan vergen, gelden in de Russische Federatie onmiddellijk. Voor de uitvoering van andere bepalingen van internationale verdragen waarbij de Russische Federatie partij is, worden de geschikte rechtsakten aangenomen". Zie ook LUKASHUK 1995, 18-19.

⁵⁷ Zie ook Zakon RF "O statuse sudei v Rossiiskoi Federatsii", 26 juni 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.30, item 1792-1793, gew. 14 april 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.17, item 606; PVS RF "O nekotorykh voprosakh, svyazannykh s primeneniem Zakona RF 'O statuse sudei v Rossiiskoi Federatsii' ", 20 mei 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.23, item 817; *Rossiiskaia Gazeta*, 8 juni 1993. Zie ook SAVITSKII 1993, 641-649. De criminalisering van de Russische maatschappij waarvan ook de rechters het slachtoffer zijn, heeft de wetgever gedwongen om voor de rechters die bedreigd worden met een aanslag op hun leven, gezondheid en eigendom, beschermende maatregelen uit te vaardigen: Federal'nyi Zakon RF "O gosudarstvennoi zashchite sudei, dolzhnostnykh lits pravookranitel'nykh i kontroliruiushchikh organov", 20 april 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 april 1995; Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Ugolovnyi kodeks RSFSR i Ugolovno-protsessual'nyi kodeks RSFSR", 24 april 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 27 april 1995; Ukaz Prezidenta RF "O dopolnitel'nykh merakh po obespecheniiu deiatel'nosti sudov v Rossiiskoi Federatsii", 20 maart 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 maart 1996. Een gerechtelijke hervorming is in voorbereiding: zie bv. Rasporiazhenie Prezidenta RF, "Proekt. Federal'nyi Konstitutsionnyi Zakon 'O sudebnoi sisteme Rossiiskoi Federatsii' ", 4 januari 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 februari 1995 (ontwerp van wet over het gerechtelijk systeem door de President bij de Staatsdoema ingediend); Ukaz Prezidenta RF "O merakh po realizatsii Kontseptsii sudebnoi reformy v Rossiiskoi Federatsii", 22 november 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 november 1994. Over de slechte materiële omstandigheden waarin de (onderbetaalde) rechters moeten werken, zie VACHURINA, N., "Otchego golova bolit u sud'i i syshchika", *Rossiiskaia Gazeta*, 5 april 1995 (interview met V. LEBEDEV, Voorzitter van het Opperste Gerechtshof RF).

⁵⁸ BOURGEOIS 105; GORLÉ 1994, 11. Deze auteur wijst er, o.i. terecht, op dat de macht van de President te eenzijdig op het leger steunt, waardoor de strijdkrachten in geval van een intern conflict te gemakkelijk tegen andere staatsinstellingen ingezet kunnen worden.

⁵⁹ GORLÉ 1994, 12-13.

⁶⁰ Art.111 G.W. 1993.

politieke crisis teweeg te brengen, in plaats van deze op te lossen ⁶¹.

De Grondwet garandeert ook niet dat rechters voor het leven benoemd worden. De wet over het statuut van rechters in de Russische Federatie ⁶² bepaalt dat rechters eerst voor vijf jaar, en pas nadien voor het leven verkozen kunnen worden.

Met betrekking tot de controle op de hiërarchie der normen bestaat er geen instantie die de nietigheid van lagere normen (akten van organen van plaatselijk zelfbestuur, bevelen en instructies van ministeries en departementen e.d.) wegens on(grond)wettigheid kan uitspreken, de gewone rechtbanken kunnen dergelijke normen enkel in een hen voorliggend, concreet geschil buiten toepassing laten, en in een bijzondere beslissing de aandacht van het orgaan of de functionaris die deze akte heeft uitgevaardigd, vestigen op de noodzaak om deze akte in overeenstemming met de wet te brengen, of ze op te heffen ⁶³. Met betrekking tot Oekazen van de President, Besluiten van de Kamers van de Federale Vergadering en Regeringsbesluiten hebben zowel de gewone rechtbanken als het Grondwettelijk Hof de bevoegdheid om een constitutionalitystoetsing door te voeren, maar hebben de gewone rechtbanken niet de mogelijkheid om hierover een prejudiciële vraag aan het Constitutioneel Hof te stellen.

662. Deze, en andere onvolkomenheden (bv. in de bevoegdheidsverdeling tussen Federatie en deelentiteiten, de afwezigheid van een legislatuurtermijn voor de Federatieraad) doen evenwel niets af van de vaststelling dat in de goede vijf jaar tussen de Resoluties van de 19e Partijconferentie en de goedkeuring van de nieuwe Russische Grondwet een enorme vooruitgang geboekt werd op het vlak van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, de erkenning van afdwingbare rechten en vrijheden van de mens, de democratisering van de staatsinstellingen, de afbraak van de monolithische staatsideologie, de controle op de hiërarchie der normen, het stopzetten van de praktijk van de geheime wetgeving enz. Hierdoor werden de juridische fundamenteën voor een materieel begrepen rechtsstaat in de Russische Federatie gelegd.

663. Ook de herwaardering van de wet in formele zin verdient bijzondere vermelding. Volgens Ivan RYBKIN, speaker van de Staatsdoema, werden in de twee jaar na goedkeuring van de G.W. 1993 door de Staatsdoema niet minder dan 328 wetten aangenomen, waarvan er 236 ondertekend werden door de President (inclusief wetten die een ratificatie van een verdrag inhielden) ⁶⁴.

⁶¹ "The procedure written into the Constitution for dealing with a deadlock between president and parliament over the appointment of the chairman of the government does not guarantee that such a deadlock can indeed be resolved. It can, in fact, produce a sequence of dissolutions of parliament by the president and votes of no confidence by the parliament" (LÖWENHARDT 165-166).

⁶² *Supra*, nr.660, noot 57.

⁶³ Punt 7 al.3 PPVS RF "O nekotorykh voprosakh primeneniia sudami Konstitutsii Rossiiskoi Federatsii pri osushchestvlenii pravosudiia", 31 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 28 december 1995.

⁶⁴ RYBKIN, I., "Sluzhenie zakonu ne terpit suety", *Rossiiskaia Gazeta*, 1 november 1995. Slechts één zesde van de wetsontwerpen werden door de regering ingediend. Van alle aangenomen wetten was minder dan één vierde afkomstig van de Regering. Vanuit de wetgevende organen van de 89 subjecten (deelentiteiten) van de Federatie kwamen 12 % van de ontwerpen, en hiervan werd er slechts één wet.

Afdeling 3. Kritische bedenkingen: de civiele maatschappij en het rechtsbewustzijn

664. Ondanks de declaratie in art.1 G.W. 1993 dat Rusland een rechtsstaat *is*, beseffen juristen en politologen in het Westen en in Rusland dat in werkelijkheid de opbouw van een rechtsstaat een werk van lange adem is. Twee grote hinderpalen voor het snel vestigen van een rechtsstaat komen in de literatuur steeds terug: de afwezigheid van een burgermaatschappij (*grazhdanskoe obshchestvo*, *civil society*) en het lage niveau van de rechtscultuur in Rusland.

§ 1. Rechtsstaat en civiele maatschappij

665. In het eerste Deel hebben we er reeds op gewezen dat het communistische bewind ernaar streefde elke vorm van zelfregulering van de civiele maatschappij buiten de overheid om te vernietigen ⁶⁵. Hierdoor werden de sociale weefsels van de samenleving doorgeknipt, en trok elke burger zonder ook maar enige vorm van initiatief of zelfwerkzaamheid zich terug in zijn geatomiseerde wereld. De vernietiging van de zelforganisatie van de maatschappij leidde tot een identificatie van staat en maatschappij en vanzelf ook tot een verheerlijking van de staat ⁶⁶. De rol van onafhankelijke, zelfregulerende organisaties (vakbonden, politieke partijen, culturele verenigingen, wetenschappelijke associaties, gezin, kerk) waarin de burgers zich vrij konden ontplooiën, werd aan het staatsbelang ondergeschikt gemaakt en zo tot een minimum herleid ⁶⁷.

666. Zeer snel begreep GORBACHEV en de zijnen dat een rechtsstaat zonder een dergelijke van de staat onafhankelijke 'burgermaatschappij' ⁶⁸ denkbaar noch leefbaar was. Een rechtsstaat veronderstelt immers niet enkel een bepaald type van regulering voor de verhouding tussen de staatsinstellingen onderling (scheiding der machten), en tussen de staat en de burgers (erkenning van rechten en vrijheden), maar kan slechts werkzaam zijn indien de staat ruimte laat voor de verhoudingen tussen burgers onderling (de civiele maatschappij).

ALEKSEEV aarzelde niet om de beweging in de richting van een "burgerlijke rechtsmaatschappij" (*pravovoe grazhdanskoe obshchestvo*) "het wezen van het perestroikaconcept" te noemen ⁶⁹. Volgens hem gaat het hier niet om de overname van een West-Europees model, maar om "ein besonderes, der gesamten Menschheit eigenes, historisches und soziales Phänomen der gegenwärtigen Zivilisation, welches den Totalita-

⁶⁵ *Supra*, nr.285 e.v.

⁶⁶ VAN DEN BERG 1991, 110-111.

⁶⁷ KARPOV 24.

⁶⁸ Het was Friedrich Hegel die als eerste het concept van "die bürgerliche Gesellschaft" hanteerde, zij het negatief. Volgens hem zorgt elk individu enkel voor zichzelf, beschouwt zich zelf als het enige doel. De staat daarentegen brengt beschaving, moraliteit en echte vrijheid onder de mensen. De marxist A. Gramsci daarentegen definieert de burgermaatschappij als een essentieel positief gegeven, een maatschappij die zich zelf organiseert, los van de staat. Deze staat moet enkel de nodige voorwaarden (zoals de erkenning van de mensenrechten) creëren om de maatschappij goed te laten functioneren, zie BOTTOMORE 72-74. Vgl. CASIER 166-169.

⁶⁹ ALEKSEEV 5.

risumus verwirft und die allgemein-menschlichen Werte konzentriert" ⁷⁰.

667. De uitbouw van een burgermaatschappij in een land dat cultuurhistorisch een enorme achterstand weg te werken heeft op politiek (democratie) en economisch (markteconomie, kapitalisme) vlak, gebeurt evenwel niet van vandaag op morgen en veronderstelt het grondig dooreenschudden van de maatschappelijke structuren ⁷¹. De verwezenlijking ervan zal sterk afhangen van het verzelfstandigen van de maatschappij ten aanzien van de staat, d.w.z. de maatschappij moet "ontstaatst" worden, de staat mag geen voogd meer zijn, maar moet een dienaar van de maatschappij worden ⁷²; de staatsbelangen moeten ondergeschikt zijn aan de belangen van de maatschappij ⁷³.

668. In de Russische context betekent dit dat de vestiging van een civiele maatschappij enkel mogelijk is door de loskoppeling van de politieke macht van de eigendom ⁷⁴. De gigantische sterkte van het administratieve bevelssysteem school inderdaad in het feit dat de overheid zich ten aanzien van de 'eigendom van het hele volk' gedroeg als een ongecontroleerde privé-eigenaar van het gehele staatsvermogen waarover ze in willekeur en in het belang van het bureaucratisch systeem vrij kon beschikken ⁷⁵.

669. Het privatiseren van de eigendom is evenwel slechts één onderdeel van dit verzelfstandigingsproces. Het hele maatschappelijke leven moet 'geprivatiseerd' worden, d.i. in handen van de individuele burgers en hun organisaties gelegd worden. Als één van de grondpijlers van een burgermaatschappij ⁷⁶ wordt dan ook het sinds de aanvang van het *perestroika*tijdperk vaak geciteerde principe genoemd, nl. dat voor de burger en zijn organisaties alles wat niet door de wet expliciet verboden werd, toegelaten is (de algemene 'Erlaubtheitsgrundsatz') ⁷⁷, terwijl voor de staatsorganen enkel datgene toegelaten is wat in de wet uitdrukkelijk voorgeschreven wordt (een strikte 'Erlaubnisgrundsatz') ⁷⁸. Hiermee wordt uitdrukking gegeven aan de gedachte dat de mens als drager van grondrechten over een algemene, open, niet nader bepaalde handelingsvrijheid beschikt, die zijn verhouding tegenover de staat principieel legitiemeert. Omgekeerd behoeft het optreden van de staat dat de handelingsvrijheid van de

⁷⁰ ALEKSEEV 5-6.

⁷¹ ALEKSEEV 6.

⁷² MUSHINSKII, V.O., "Pravovoe gosudarstvo i pravoponimanie", *SGiP*, 1990, nr.2, 21-27, aangeh. LUCHTERHANDT 230.

⁷³ LUCHTERHANDT 230.

⁷⁴ ALEKSEEV 12.

⁷⁵ ALEKSEEV 16.

⁷⁶ LUCHTERHANDT 230-231.

⁷⁷ GORBACHEV 1987, 125. Dit principe werd op de 19e Partijconferentie (1988) tot basis van de rechtsstaatspolitiek uitgeroepen (Punt 2 Rezoliutsiia "O pravovoi reforme", *KPSS v rezoliutsiakh*, XV, 651-654), en als een conceptueel instrument gebruikt om het administratief bevelssysteem aan te vallen, dat door het omgekeerd principe beheerst werd: MATUZOV, N., "O printsipe 'vse, ne zapreshchennoe zakonom, dozvoleno' ", *SGiP*, 1989, nr.8, 3-9.

⁷⁸ ALEKSEEV 12-13; KUDRIAVTSEV 4.

burger beperkt wel legitimering, en de basis voor deze legitimatie kan uiteindelijk enkel de Wet zijn. De burgers organiseren krachtens hun natuurlijke handelingsvrijheid op basis van vrije wilsovereenstemmingen de naast de staat staande burgerlijke maatschappij ⁷⁹.

670. In deze civiele maatschappij wordt de pluriformiteit aan waarden, ideeën, belangen en opinies gearticuleerd en gestructureerd waardoor ze invloed kunnen uitoefenen op de besluitvorming in de staatsorganen. Bovendien is de zelfstandigheid van de civiele maatschappij enkel reëel, indien ook economisch de scheiding tussen private en publieke sfeer verwezenlijkt werd. Civiele maatschappij, democratie en vrije markt hangen, zeker in een Europese context, nauw aan elkaar samen ⁸⁰. Vertrekkend vanuit een communistisch systeem waarin elk van deze drie elementen ontbreekt, moet de simultaneïteit van de maatschappelijke, politieke en economische systeemtransformatie als problematisch beschouwd worden ⁸¹. Het ene facet van de systeemtransformatie kan slechts slagen indien ook de andere facetten slagen, maar tegelijkertijd vooronderstelt het slagen van het ene facet, het reeds verwezenlijkt zijn van de andere facetten.

671. Dat er ondanks dit schijnbaar onoplosbaar dilemma toch sprake is van een systeemtransformatie is geheel te danken aan ... de staat. Het initiatief en een groot deel van de verwezenlijking van de democratisering van het politieke systeem en de omschakeling naar een markteconomie lag inderdaad bij die instantie die, om de systeemtransformatie mogelijk te maken, vrijwillig afstand deed van haar totalitaire macht. De staat trok zich geleidelijk terug uit verschillende domeinen van het maatschappelijk leven en definieerde tijdens deze terugtocht in verschillende, en overigens steeds succesvollere, stappen de regels van het spel die de civiele maatschappij moest toelaten zich zelf te organiseren ⁸².

672. Het succes van de vestiging van een civiele maatschappij hangt evenwel samen met politieke en economische stabiliteit ⁸³, en zolang beide, of één van beide ontbreekt, is het moeilijk een definitief oordeel te vellen over de slaagkansen van de hele operatie.

673. Bovendien houdt het feit dat de vestiging van een civiele maatschappij in Rusland niet het resultaat is van een langzaam historisch proces, maar bruusk door de staat zelf van bovenaf opgelegd wordt, het gevaar in dat de staat de grenzen waarbinnen de civiele maatschappij vrij kan functioneren strikt omschrijft. De staat bepaalt m.a.w. zelf in welke mate hij zich terugtrekt uit het maatschappelijk leven. En door de afwezigheid

⁷⁹ LUCHTERHANDT 230-231.

⁸⁰ LÖWENHARDT 31.

⁸¹ CASIER 222-224; LÖWENHARDT 31-32.

⁸² LÖWENHARDT 72 en 152 ("The dilemma involved in a successful emancipation of civil society is a complicated one. To start with, the all-powerful party-state has to limit its own powers over society. But a passive "go-ahead" attitude is not enough. Simultaneously the party-state must actively help civil society to free itself by providing for legislation that allows social organizations to throw off party-state tutelage. Emancipating social organizations (including, for example, the press) should have recourse to new laws and access to an independent judiciary to fight government departments and local administrations that try to sabotage the new course.").

⁸³ LÖWENHARDT 72-73.

van een historisch gegroeide civiele maatschappij ontbreekt een van de staat onafhankelijke instantie die de beslissing tot het doorvoeren van een systeemtransformatie en tot het bepalen van de grenzen hiervan democratisch kan legitimeren. CASIER merkt terecht op dat hierdoor de last van de systeemtransformatie grotendeels op de schouders van de staat blijft liggen ⁸⁴, en dat hierdoor de staat - nu weliswaar binnen de regelgeving van een democratische constellatie - een dominante positie behoudt ⁸⁵. De staat zal m.a.w. ook in het postcommunistisch tijdperk niet afsterven: er blijft, aldus ALEKSEEV, integendeel als waarborg voor het goed functioneren van een burgermaatschappij een reëel, handelingsbekwaam en effectief staatsgezag vereist, "uiteraard ondergeschikt aan het legaliteitsbeginsel" ⁸⁶.

674. Zolang de maatschappelijke en economische ontwikkelingen geen andere basis gecreëerd hebben waarop de economische transformatie en de democratisering zich kan enten, lijkt er voor de paternalistische rol van de staat geen alternatief te zijn ⁸⁷. Het is overigens de vraag of de nu nog tamelijk ongestructureerde Russische maatschappij van burgers daar een groot probleem in ziet, nu ze historisch-cultureel gewend geraakt is aan een zich paternalistisch gedragende staat. In de verwachtingen van de Russische burgers blijft het staatsapparaat dan ook een belangrijke rol spelen ⁸⁸.

675. De successen die de laatste jaren op het stuk van de civiele maatschappij geboekt werden (economische drukingsgroepen, de kerken, pers, politieke partijen, vakbonden ⁸⁹) moeten dan ook met de nodige omzichtigheid benaderd worden, en mogen ons niet tot definitieve uitspraken verleiden. We kunnen enkel vaststellen dat de Russische staat effectief meer afstand genomen heeft van het maatschappelijke leven, dat ze juridische criteria vastgelegd heeft die noodzakelijk zijn voor het regelen van de verhoudingen tussen de burgers onderling, maar ook dat de staat zich niet beperkt tot deze regelgevende rol, maar nog steeds actief, als medespeler, intervenueert in het spel waarvoor ze zelf de regels vastgelegd heeft. We zullen op dit fenomeen terugkomen wanneer we de problematiek van de mensenrechten ⁹⁰, en in het bijzonder de persvrijheid zullen bespreken ⁹¹.

⁸⁴ CASIER 225.

⁸⁵ CASIER 232 ("De staat moet zichzelf ... een politiek van radicale ontstaatsing opleggen in een situatie waarbij hij zelf nog de condities moet scheppen voor die ontstaatsing. (...) Het is zeer de vraag of zo'n scenario van vrijwillige terugtrekking van de staat uit de maatschappelijke sfeer goede kansen biedt op de ontwikkeling van een civiele samenleving.").

⁸⁶ ALEKSEEV 14-15.

⁸⁷ CASIER 225.

⁸⁸ CASIER 231-232.

⁸⁹ LÖWENHARDT 153-154.

⁹⁰ *Infra*, nr.731 e.v.

⁹¹ *Infra*, nr.757 e.v., nr.796 e.v. en nr.825 e.v.

§ 2. Rechtsstaat en rechtsbewustzijn

676. De autonomie van het individu geplaatst in een op de privé-eigendom draaiende markteconomie is zeker een pijler van de burgerlijke samenleving, maar dit is op zich nog niet voldoende. Er is immers ook een subjectieve kant aan de zaak: de autonome burgers moeten zich zelfstandig durven opstellen, ze moeten leren dat in een vrije maatschappij de op het objectieve recht steunende subjectieve rechten op eigen initiatief voor de rechtbanken afgedwongen moeten worden en dat deze subjectieve rechten een garantie zijn voor de vrijheid van de dragers van deze rechten, enkel in de mate dat deze burgers zelf weten hoe deze juridische instrumenten in het maatschappelijk leven te hanteren.

Dit is misschien het meest kwetsbare punt in de ontwikkeling van een rechtsstaat in de USSR en de RF: de verregaande afwezigheid onder brede lagen van de bevolking van een ontwikkeld rechtsbewustzijn, een kennis van de wet, een vertrouwen in en achting voor de wet ⁹².

677. Inderdaad, het moge een radicale breuk met het verleden zijn dat bij de politieke leiding van het land en de wetgever een definitieve streep onder het rechtsnihilisme gezet werd ⁹³, dit betekent nog niet dat succes in de opbouw van een rechtsstaat verzekerd is. De volledige afwezigheid van een rechtscultuur bij de gewone burger, de administratie en zelfs bij de organen van rechtshandhaving bemoeilijkt aanzienlijk de opbouw van een rechtsstaat. Zowel in de autocratische tsarentijd als onder het communistische bewind was de enige bron van recht het bevel van de overheid, waarvan de hoogste uitdrukking formeel de wet is, die de wil van het volk vertegenwoordigt, maar in werkelijkheid de uitdrukking was van de politiek van de tsaar (Communistische Partij) ⁹⁴. Ook het niveau van de juristen is niet erg hoog, en de juridische beroepen genieten nog steeds geen groot prestige. Dit alles noopt ons met de nodige nuchterheid en zelfs scepsis de reële mogelijkheden en voorwaarden voor de spoedige vorming van een rechtsstaat in Rusland in te schatten ⁹⁵.

678. Ook hier komt de paternalistische rol van de staat om het hoekje kijken: de burger moet immers 'opgevoed' worden ⁹⁶ tot een autonoom individu, dat bewust is van zijn rechten en plichten en weet hoe deze af te dwingen ten aanzien van de relictten van het oude bureaucratische systeem. Het recht moet gecultiveerd worden. Opvallend is dan ook dat in dezelfde Resolutie van de 19e Partijconferentie in 1988 die de opbouw van

⁹² LUKASHEVA 93; VAN DE ZWEERDE 185-186. SCHMID 77 schrijft: "The way was .. made difficult from the beginning, because the Soviet Union has no tradition of a rule of laws, and also no legal culture corresponding to that developed in the West."

⁹³ Zie bv. de uitspraak van President El'tsin: "Er is geen belangrijker taak dan de bevestiging in ons land van de autoriteit van het recht" ("Net zadachi vazhnee, chem utverzhdienie v nashei strane avtoriteta prava", *Rossiiskaia Gazeta*, 17 februari 1995).

⁹⁴ BOURGEOIS 92.

⁹⁵ LUCHTERHANDT 234 (nog over de toestand in de nadagen van de Sovjetunie). Zie bv. ook THORSON, C., "Russia", *RFE/RL Research Report*, 3 juli 1992, 41-49.

⁹⁶ TUMANOV, V.A., "O pravovom nigilizme", *SGiP*, 1989, nr.10, 24.

een rechtsstaat bovenaan op de politieke agenda plaatste ⁹⁷, niet enkel het belang van een degelijke juridische opleiding van de rechters onderstreept werd, maar ook de juridische opleiding van de gehele bevolking ⁹⁸. Het "juridisch analfabetisme" (*iuridicheskaja bezgramotnost'*) van de bevolking moet weggewerkt worden ⁹⁹. Het is zeer de vraag of dit opvoedingsproject nu meer kans op slagen heeft dan het communistische opvoedingsproject vroeger.

679. Het educatieve element komt ook tot uiting in de wetgeving zelf, die via een lijst van definities in één van de eerste artikelen van elke wet de burger, maar zeker ook de praktijkjurist vertrouwd wil maken met de nieuwe rechtsbegrippen en -instituten die omwille van de systeemtransformatie in het Russisch recht geïntroduceerd moeten worden. Het is evenwel niet uitgesloten dat precies door het hanteren van deze voor het vroegere sovjetrecht onbekende rechtstechniek de vervreemding van jurist en rechtsonderhorige ten aanzien van het "nieuwe recht" nog toeneemt.

680. Louter het feit van de hoeveelheid van normatieve akten die uitgevaardigd worden, komt de kwaliteit van deze wetten zeker niet ten goede ¹⁰⁰. Zeer complexe problemen worden in zeer summiere wetten geregeld, waardoor meer vragen onbeantwoord blijven dan dat er problemen opgelost worden. Ronkende intentieverklaringen en gemeenplaatsen tieren welig in de recente Russische wetgeving. De uitgevaardigde wetten weerspiegelen in procedure, vorm, structuur en inhoud de probleempunten en de weerstanden die de uitbouw van de rechtsstaat remmen: gebrek aan juridische precisie en operationaliteit, geen of gebrekkige procedure- en sanctieregels, tegenstrijdige bevoegdheidsverdelingen, een groot aantal verboden, beperkingen en procedurehindernissen ten laste van de burgers en hun organisaties, slecht afgelijnde machtigingen aan overheden en blanco-verwijzingen naar uitvoerende normen enz. ¹⁰¹. Vele wetten worden niet of slechts gedeeltelijk uitgevoerd ¹⁰².

Er wordt nauwelijks aandacht besteed aan de overeenstemming van nieuwe normen

⁹⁷ Rezoliutsiia "O demokratizatsii sovetskogo obshchestva i reforme politicheskoi sistemy", *KPSS v rezoliutsiakh*, XV, 628-637.

⁹⁸ Zie bv. ook de uitspraken van de Voorzitter van de Staatsdoema, RYBKIN, die de ontwikkeling van een systeem van juridische opvoeding, niet enkel op alle niveaus van het onderwijs, maar ook voor volwassenen, "actueler dan ooit" noemt in de opbouw van een rechtsstaat: RYBKIN, I., "Sluzhenie zakonu ne terpit suety", *Rossiiskaia Gazeta*, 1 november 1995.

Een belangrijk initiatief voor de opleiding van hooggekwalficeerde juristen op het stuk van het privaatrecht, was de oprichting van de Russische school voor privaatrecht, bij het Onderzoekscentrum voor privaatrecht: Rasporiazhenie Prezidenta RF "O Rossiiskoi shkole chastnogo prava", 17 maart 1995, *SZ RF*, 1995, nr.12, item 1038.

⁹⁹ MASLENNIKOV, V., "Znat' zakon - ne privilegii", *Rossiiskaia Gazeta*, 20 september 1995.

¹⁰⁰ RIMSKII, V., "Kakie zakony nam ne ukaz. Pochemu rossiiane ne veriat v zakony", *Rossiiskaia Gazeta*, 8 september 1995.

¹⁰¹ LUCHTERHANDT 233.

¹⁰² Volgens het presidentiële controlebestuur worden wetten gemiddeld voor 75 % uitgevoerd: SIVKOVA, V., "Pochemu ne vpolniaiutsia zakony", *Argumenty i Fakty*, 1995, nr.45. Volgens welke methode de niet-uitvoering van wetten gekwantificeerd werd, is evenwel niet duidelijk. Over de problematiek van niet-uitvoering van wetten, zie ook RIMSKII, V., "Kakie zakony nam ne ukaz. Pochemu rossiiane ne veriat v zakony", *Rossiiskaia Gazeta*, 8 september 1995.

met oudere normen, of met normen van een hoger niveau. Wetten (in materiële zin) worden in werking gesteld zonder duidelijke aanwijzing van de oudere wetgeving die als gevolg hiervan opgeheven wordt. Doorgaans vergenoegt de normgevende instantie zich met de melding dat de (niet nader bepaalde) oudere wetgeving van kracht blijft voor zover ze niet in tegenspraak is met deze nieuwe norm, of beveelt ze de relevante staatsorganen de door hen uitgevaardigde normen in overeenstemming te brengen met de nieuwe norm. De federale staatsstructuur met 89 deelentiteiten¹⁰³ en een lange lijst van gemeenschappelijke bevoegdheden voor Federatie en deelentiteiten¹⁰⁴ zorgen voor bijkomende conflicten tussen de normen. En ook de blijvende geldigheid van een groot deel van het sovjetrecht¹⁰⁵ draagt bij tot de complexiteit van de bronnenstructuur van het Russisch recht.

681. De Russische overheid beseft nu dat aan deze "chaotische toestand"¹⁰⁶ een einde moet komen, en is dan ook begonnen met de voorbereiding voor de uitgave (ook in elektronische vorm) van een officiële, gesystematiseerde, volledige verzameling van de geldende normatieve akten van de RF (*Svod zakonov Rossiiskoi Federatsii*), met tegelijkertijd de opheffing van verouderde, maar formeel nog geldende wetgeving, alsook het wegwerken van contradicties tussen verschillende normen¹⁰⁷. Hiermee treedt de Russische overheid in een lange traditie die reeds in het tsarenrijk ingezet werd, maar ook onder Brezhnev tot een (onvolmaakte en zeer onvolledige) *Svod zakonov* geleid had¹⁰⁸. Of de systematisering van de wetgeving op zich volstaat om ook de kwaliteit van de wetgeving te verbeteren, of om het rechtsbewustzijn van de burgers te verhogen, moet evenwel afgewacht worden¹⁰⁹.

682. We willen tenslotte nog eens benadrukken dat de opvoedende maatregelen ter verhelping van de gebrekkige rechtstraditie en het zwakke rechtsbewustzijn niet enkel juridische opleidingsprogramma's betreffen, maar ook de functie van het recht zelf. Net als in de sovjetperiode wordt het recht in het huidige Rusland niet louter gezien als een

¹⁰³ Art.65 G.W. 1993.

¹⁰⁴ Art.72 G.W. 1993. De deelentiteiten beschikken ook over de residuaire bevoegdheid: art.73 G.W. 1993. Over de normenhiërarchie, zie art.76 G.W. 1993.

¹⁰⁵ *Supra*, nr.640 e.v.

¹⁰⁶ Naar de woorden van de Voorzitter van de Staatsdoema, RYBKIN, I., "Sluzhenie zakonu ne terpit suety", *Rossiiskaia Gazeta*, 1 november 1995.

¹⁰⁷ Ukaz Prezidenta RF "O podgotovke k izdaniuu Svoda zakonov Rossiiskoi Federatsii", 6 februari 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 9 februari 1995. Zie ook BABANIN, E., "Kakim byt' svodu zakonov Rossiiskoi Federatsii", *Rossiiskaia Gazeta*, 4 mei 1995; SUVOROV, E., "Polushagom daleko ne uidesh': Rossii nuzhen svoi natsional'nyi svod zakonov", *Rossiiskaia Gazeta*, 9 november 1995. Volgens Minister van Justitie V. KOVALEV werd bij het begin van het werk aan de *Svod zakonov* een speciale staatscommissie opgericht om te bepalen welke wetten zouden blijven gelden (LIN'KOV, A., "Ternisty put' k pravovomu gosudarstvu", *Rossiiskaia Gazeta*, 31 mei 1995).

¹⁰⁸ GORLÉ, F., "Die Kodifizierung der Gesetzgebung in der Sowjetunion", *Jahrbuch für Ostrecht*, 1981, 9-35.

¹⁰⁹ Voor andere, algemeen geformuleerde maatregelen ter versterking van de Russische *Staatlichkeit* (*gosudarstvennost'*) en de uitwerking van een concept van rechtshervorming in Rusland, zie Ukaz Prezidenta RF "O razrabotke kontseptsii pravovoi reformy v Rossiiskoi Federatsii", 6 juli 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 12 juli 1995.

normensysteem dat de maatschappelijke verhoudingen regelt, maar als een opvoedings-instrument én als een instrument om maatschappelijke verhoudingen te wijzigen. Het recht weerspiegelt niet zozeer de verwachtingen en wensen van de samenleving, maar legt een model, een bepaalde gedragswijze aan deze samenleving op. Markteconomie en rechtsstaat groeien niet als een natuurlijk, historisch proces, zoals dat in West-Europa gebeurde ¹¹⁰, maar worden wel door het recht aan de Russische maatschappij opgelegd ¹¹¹.

Afdeling 4. Conclusie van Hoofdstuk I

683. Concluderend moeten we vaststellen dat de ontwikkeling in Rusland naar een rechtsstaat een aantal vreemde kenmerken vertoont.

Vooreerst is het merkwaardig dat de idee om een rechtsstaat op te bouwen ontstaan is in de cenakels van de CP. Waar de rechtsstaat in West-Europa en Amerika het resultaat is van een langdurig, gecompliceerd historisch proces, wordt de rechtsstaat tot een politiek programma in Rusland ¹¹², een bewuste keuze op een bepaald ogenblik in de geschiedenis, gemaakt door de partijelite die nochtans haar bestaan te danken had aan de afwezigheid van een rechtsstaat.

Doordat de rechtsstaat tot een politieke keuze geworden is, en niet op een natuurlijke wijze ontstaat, is de maatschappij er sociaal, noch juridisch klaar voor. *Sociaal*, omdat de middenklasse die normaal een rechtsstaat en een kapitalistisch systeem draagt, nog niet bestaat, maar precies gecreëerd moet worden door de brede hervormingsbeweging, en de burgers hun belangen nooit op gestructureerde wijze in een civiele samenleving hebben kunnen uiten. *Juridisch*, omdat Rusland een land met een zwakke juridische traditie is, en het beschikbare juridische personeel geheel onvoorbereid was op de voor de systeemtransformatie door te voeren hervorming van het rechtssysteem. Om uit deze vicieuze cirkel te breken lijkt de enige remedie de verbetering van de opleiding van alle juristen, maar ook de opvoeding van de Russische burger tot rechtssubjecten die zich van hun rechten en plichten bewust zijn. En dit is de tweede merkwaardigheid bij de opbouw van de rechtsstaat in Rusland: het geloof in de oude methode van de opvoeding van de burger tot een nieuwe mens, zo typisch voor de periode van het rechtshilisme, is onverkort bewaard gebleven ¹¹³. Eens te meer wordt gerekend op de kneedbaarheid van de mens, de social engineering. En eens te meer zou dit een misrekening kunnen zijn.

Deze scepsis verandert evenwel niets aan de vaststelling dat voor het eerst in de grondwettelijke geschiedenis van Rusland de rechtsstaat als basisoptie voor overheid en maatschappij aanvaard wordt, en de verwezenlijkingen die in het voorbije decennium op dit stuk gemaakt zijn, historisch te noemen zijn.

¹¹⁰ KARPOV 21.

¹¹¹ AJANI 103 noemt dit de in de Oost-Europese landen aanwezige "strong sense of 'optimistic normativism', that is to say a belief in the use of the law as an instrument of 'social engineering'", en ziet hierin een duidelijk voorbeeld van culturele continuïteit.

¹¹² VAN DER ZWEERDE 188-189.

¹¹³ VAN DER ZWEERDE 186.

HOOFDSTUK II. EEN NIEUW CONCEPT VAN MENSENRECHTEN

Afdeling 0. Inleiding

684. In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat onder Gorbachev en El'tsin gestreefd werd naar een materiële rechtsstaat, d.i. een rechtsstaat waarin niet enkel formeel de staat gebonden is aan het recht, maar ook de inhoud van het recht zelf in overeenstemming moet zijn met de "algemeenmenselijke" fundamentele rechten en vrijheden van de mens. In dit Hoofdstuk gaan we dieper in op deze toetssteen voor het beoordelen van het materieel karakter van de rechtsstaat: de mensenrechten.

Eerst onderzoeken we hoe de traditionele communistische opvatting over het wezen van de grondrechten samen met de val van het communisme zelf ten onderging, en vervangen werd door een universalistisch mensenrechtenconcept (afd.1). Vervolgens schetsen we kort de plaats van de mensenrechten in de Russische Grondwet van 1993 (afd.2) en we besluiten met enige kritische bemerkingen bij deze ommekeer op het gebied van de mensenrechten (afd.3).

Afdeling 1. De omwenteling

685. We hebben reeds gezien hoe de aandacht voor de menselijke factor één van de basisstrategieën van Gorbachev was in zijn streven naar een *perestroika* van economie en maatschappij ¹. Dit impliceerde het afzweren van de traditionele marxistisch-leninistische visie op de grondrechten. Immers, indien de burger enkel kon rekenen op die ideologisch geconditioneerde rechten, die hem door de overheid toegekend werden, die door nadere wetgeving uitgevoerd werden, die enkel door materiële, d.i. niet-juridische waarborgen effectief gemaakt werden, en onverbrekkelijk met plichten verbonden waren ², was zijn afhankelijkheid van het bureaucratische apparaat totaal. En deze bureaucratie werd door Gorbachev precies als één van de hoofdoorzaken voor de economische stagnatie beschouwd.

686. De burger moest Gorbachev helpen in zijn strijd voor het terugdringen van de bureaucratische greep op elk facet van het maatschappelijk leven, en daarom was de klassieke sovjetopvatting over de rechten en vrijheden van de burgers niet langer dienstig. De burger werd de hefboom om de scheiding tussen staat en maatschappij en de economische hervormingen, tegen de wil van het apparaat in, tot stand te brengen. Deze politieke optie impliceerde evenwel dat de positivistische en historicistische visie op de mensenrechten verlaten werd. De burger had absolute rechten nodig die niet toegekend werden, maar hem als mens automatisch toekwamen, d.i. onafhankelijk van het sociaal-economisch ontwikkelingsstadium van de samenleving waarvan de mens deel uitmaakt ³, die ook niet door (in de handen van de apparatchiks zeer manipuleerbare) materiële, maar door juridische waarborgen effectief gemaakt werden en van

¹ *Supra*, nr.572.

² *Supra*, nr.191 e.v.

³ VAN GENUGTEN 1992a, 113.

deze rechten en vrijheden echte afweerrechten maakten, die tegen de staat in ingeroepen zouden kunnen worden. Een dergelijk juridisch waarborgensysteem kon enkel verwezenlijkt worden, indien het kaderde in de beweging naar de opbouw van een rechtsstaat, met democratischer instellingen en een onafhankelijke rechterlijke macht ⁴.

687. In de eerste jaren van de *perestroika* werden de mensenrechten nog steeds als doelgebonden rechten gezien, gericht op het welslagen van de hervormingspolitiek en dit onder de progressieve leiding van de Communistische Partij ⁵. De burger mocht weliswaar op een ruimer zelfbestemmingsrecht rekenen, de bedoeling was toch dat door deze grotere individuele vrijheid de burger een grotere maatschappelijke verantwoordelijkheid op zich zou nemen voor het realiseren van het beoogde doel ⁶. De verruimde individuele vrijheid vond nog steeds haar begrenzing in het na te streven algemeen belang ⁷.

688. Het is slechts na de val van de Muur en de hierop volgende schrapping van het machtsmonopolie van de CPSU ⁸ dat de gerichtheid en de band met de maatschappelijke verantwoordelijkheid verzwakt en uiteindelijk uitdooft. Het individu dat voor zich zelf doelstellingen en middelen bepaalt, wordt geëmancipeerd van de staatsbetutteling en zijn identificatie met een klasse (*soslovnost'*) ⁹.

689. Ook in de praktijk werd de gewijzigde politiek al gauw duidelijk. Nadat op 8 december 1987 de dissident Anatoly Marchenko ten gevolge van een hongerstaking voor de bevrijding van alle politieke gevangenen overleden was, begreep de partijtop dat het ogenblik gekomen was om dit vraagstuk definitief op te lossen, mede gelet op de slechte internationale publiciteit die de USSR ontving ten gevolge van de vervolging van dissidenten. Daarom werd de bekendste onder hen, A. Sakharov, uit zijn verbanningsoord Gorki (nu: Nizhnyi Novgorod) vrijgelaten, en werd op 31 december 1987 in het Politburo beslist alle politieke gevangenen vrij te laten ¹⁰. Men kan dus gerust stellen dat nog voor de wetgeving inzake mensenrechten gewijzigd werd, de praktijk reeds aanzienlijk verbeterd was ¹¹.

⁴ Zie bv. de Resolutie van de 19e Partijconferentie (1988) over de democratisering van de sovjetmaatschappij: Rezoliutsiia "O demokratizatsii sovetskogo obshchestva i reforme politicheskoi sistemy", *KPSS v rezoliutsiakh*, XV, 632-633.

⁵ Door de leidinggevende rol van de CP te handhaven bleef Gorbachev in de lijn van het oude Leninistische wantrouwen ten aanzien van de spontaneïteit van de arbeider, een spontaneïteit die enkel leidde tot de ondergeschiktheid van het proletariaat aan de bourgeoisie, resp. de staatsbureaucratie, zie JUVILER 141-142.

⁶ VAN GENUGTEN 1990, 52.

⁷ VAN GENUGTEN 1990, 53-54.

⁸ *Supra*, nr.585.

⁹ AMETISTOV 21.

¹⁰ Op dat ogenblik zaten 401 burgers opgesloten voor het plegen van politieke misdrijven op basis van art. 70 en 190¹ Sw., en waren er nog eens 23 hiervoor in beschuldiging gesteld: KOVALYOV, S., "The CPSU would have been inconceivable in a state governed by law", *Moscow News*, 1992, nr.33, 13.

¹¹ BRUNNER 1991, 299.

690. Vanaf 1989 werd begonnen met de deelsgewijze aanpassing van de wettelijke regeling inzake mensenrechten aan de nieuwe opvattingen terzake, en dit, in het kader van de zgn. "wettenoorlog" ¹², zowel op het niveau van de Unie, als op dat van de Unierepublieken. Eerst werd het politieke strafrecht ¹³ gewijzigd. Art.190¹ Sw. (leugenachtige beweringen verspreiden die het sovjetsysteem belasteren) werd opgeheven ¹⁴ en in art.70 Sw. (antisovjetpropaganda en agitatie) werd het constitutioneel, materieel element van het misdrijf geherformuleerd als "het in het openbaar oproepen tot een gewelddadige wijziging van de constitutionele opbouw of tot machtsusurpatie, of het massaal verspreiden van documenten die dergelijke oproepen bevatten" ¹⁵.

Vervolgens kwamen de klassieke politieke en burgerlijke rechten aan bod. Zo werd op 12 juni 1990 de Wet van de USSR over de pers en andere massamedia ¹⁶ aangenomen, anderhalf jaar later, op 27 december 1991, gevolgd door een Russische wet over de massamedia ¹⁷. Op 1 oktober 1990 nam het sovjetparlement een wet over de gewetensvrijheid en over religieuze organisaties ¹⁸ aan, en negen dagen later een wet over maatschappelijke organisaties ¹⁹. Op 25 oktober 1990 had ook Rusland haar eigen Wet op de vrijheid van godsdienst ²⁰. Op 10 december 1990 volgde een sovjetwet over de vakbonden ²¹. Op het ogenblik dat de USSR al niet meer bestond, groeide opnieuw de aandacht voor de socio-culturele rechten, zoals moge blijken uit de uitvaardiging van de Wet over het onderwijs ²² en de Beginselen van Wetgeving over

¹² *Supra*, nr.613.

¹³ *Supra*, nr.212 e.v.

¹⁴ UPVS RSFSR, 11 september 1989, VVS RSFSR, 1989, nr.37, item 1074.

¹⁵ UPVS RSFSR, 11 september 1989, VVS RSFSR, 1989, nr.37, item 1074; Zakon RF, 9 oktober 1992, VSND i VS RF, 1992, nr.44, item 2470. Zie ook QUIGLEY 1991, 281-282.

¹⁶ Zakon SSSR "O pechati i drugikh sredstvakh massovoi informatsii", 12 juni 1990, VSND i VS SSSR, 1990, nr.26, item 492; *Izvestiia*, 20 juni 1990.

¹⁷ Zakon RF "O sredstvakh massovoi informatsii", 27 december 1991, VSND i VS RF, 1992, nr.7, item 300. Voor een bespreking, *infra*, nr.742 e.v.

¹⁸ Zakon SSSR "O svobode sovesti i religioznykh organizatsiakh", 1 oktober 1990, VSND i VS SSSR, 1990, nr.41, item 813. Het ontwerp van wet werd gepubliceerd in *Pravda*, 6 juni 1990. Over de moeizame weg van de totstandkoming van deze wet, zie BOITER, A., "Drafting a Freedom of Conscience Law", *Col. J. Transnat'l L.*, 1990, 161-168. Voor een analyse van de gewetens- en godsdienstvrijheid in de Sovjetunie van voor de perestroika, zie BOITER, A., "Law and Religion in the Soviet Union", *Am. J. Comp. L.*, 1987, 97-126.

¹⁹ Zakon SSSR "Ob obshchestvennykh ob'edineniakh", 9 oktober 1990, VSND i VS SSSR, 1990, nr.42, item 839.

²⁰ Zakon RSFSR "O svobode religii", 25 oktober 1990, VSND i VS RSFSR, 1990, nr.21, item 240.

²¹ Zakon SSSR "O profsoiuzakh", 10 december 1990, VSND i VS SSSR, 1990, nr.51, item 1107.

²² Zakon RF "Ob obrazovanii", 10 juli 1992, VSND i VS RF, 1992, nr.30, item 1797. Voor een Engelse vertaling met artikelsgewijze bespreking van deze wet, zie DE GROOF, J. (ed.), *Comments on the Law on Education of the Russian Federation*, Leuven, Acco, 1993, 117-161.

de Cultuur ²³, beide van de Russische Federatie. Op een aantal van deze wetten zullen we verder gedetailleerder terugkomen.

691. Deze stuksgewijze hervormingen gaven aanleiding tot een herziening van de inhoud, aard en formulering van de grondwettelijke grondrechtencatalogus in twee Verklaringen van de Rechten en Vrijheden van de Burger ²⁴. De eerste Verklaring werd in de USSR op 5 september 1991 door het voor het laatst bijeengekomen Congres van Volksafgevaardigden aangenomen ²⁵ in uitvoering van het zgn. Zeven-punten-programma dat minder dan twee weken na de mislukte staatsgreep van augustus 1991 als programma voor de uitbouw van een nieuwe Unie voorgesteld werd ²⁶. De tweede Verklaring volgde kort daarop (22 november 1991), maar dan op het niveau van de Russische deelrepubliek ²⁷. Deze laatste Verklaring werd zonder noemenswaardige inhoudelijke wijzigingen op 21 april 1992 in de Grondwet van Rusland geïncorporeerd ²⁸. Bij de goedkeuring van de nieuwe Grondwet van Rusland van 12 december 1993 werd andermaal een nieuwe, nu nog geldende mensenrechtencatalogus in werking gesteld. Het is deze laatste die we in de volgende afdeling nader bestuderen.

²³ "Osnovy zakonodatel'stva Rossiiskoi Federatsii O Kul'ture", *VSND i VS RF*, 1992, nr.46, item 2615. Voor een bespreking, *infra*, nr.809 e.v. en nr.969 e.v.

²⁴ Over het juridisch karakter van een dergelijke 'Verklaring' (*Deklaratsiia*) bestond onduidelijkheid. Volgens SCHWEISFURTH ging het om normatieve akten met grondwettelijk karakter en directe werking (SCHWEISFURTH 1991, 412-413), een standpunt dat klaarblijkelijk door het Comité voor Constitutioneel Toezicht van de USSR gedeeld werd, nu het zich in één van zijn conclusies op 11 oktober 1991 uitsluitend steunde op de Verklaring van de Rechten en Vrijheden van de Mens van 5 september 1991 (*Rossiiskaia Gazeta*, 15 oktober 1991). VAN DEN BERG 1992, 200-202 (i.h.b. noot 15) meent nochtans dat het hier om louter politieke documenten gaat.

²⁵ "Deklaratsiia prav i svobod cheloveka", 5 september 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.37, item 1083; *Pravda* en *Izvestiia*, 7 september 1991; *Vestnik Verkhovnogo Suda SSSR*, 1991, nr.11, 2-3; *SGiP*, 1991, nr.10, 4-6. Het Instituut voor Staat en Recht van de USSR had in 1990 reeds een ontwerp voor een dergelijke Declaratie uitgewerkt, zie *SGiP*, 1990, nr.6, 3-7.

²⁶ Punt 6 van het Zeven-punten-programma luidde: "[de wettelijk verkozen leiders van het land zijn overeengekomen] een Verklaring aan te nemen die de rechten en vrijheden van de burgers waarborgen ongeacht hun nationaliteit, verblijfplaats, partijlidmaatschap en politieke overtuigingen, alsook de rechten van nationale minderheden", *Izvestiia*, 2 september 1991. Over de plaats van dit Zeven-punten-programma in het uiteenvallen van de USSR, *supra*, nr.617. Zie ook SCHWEISFURTH 1991, 411.

²⁷ "Deklaratsiia prav i svobod cheloveka i grazhdanina", 22 november 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.52, item 1865; *Rossiiskaia Gazeta*, 25 december 1991. Op het stuk van de procedurele bescherming van beschuldigden in strafzaken werd de Declaratie verder uitgevoerd door wijzigingen in het Wetboek voor Strafprocedure, zie *Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Uголовно-процессуальный кодекс RSFSR"*, 23 mei 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.25, item 1389. CHISTYAKOVA is het volledig ontgaan dat er twee Verklaringen van de Rechten van de Mens geweest zijn, wat tot een volledig verkeerd overzicht van de stand van zaken na de oprichting van het GOS aanleiding geeft op p.370-371.

²⁸ *VSND i VS RF*, 1992, nr.20, item 1084.

Afdeling 2. De mensenrechten in de Grondwet van de Russische Federatie van 12 december 1993

§ 1. Algemene opmerkingen

692. Krachtens art.2 van de nieuwe Grondwet van 12 december 1993 (hierna G.W. 1993) zijn de mens, zijn rechten en vrijheden de hoogste waarden. De erkenning, naleving en verdediging van de rechten en vrijheden van de mens en de burger is de plicht van de staat.

Met dit artikel wordt meteen de toon gezet: het belang van het individu staat centraal, de staat moet dit belang respecteren en verdedigen. Door deze uitgangspositie te kiezen sneuvelen de traditionele principes van het sovjetconcept van de mensenrechten één na één.

693. Het begint reeds met de uitspraak van art.17 (2) G.W. 1993 dat de mensenrechten als onvervreemdbare rechten gezien worden, welke ieder mens geniet krachtens zijn geboorte. Mensenrechten bestaan m.a.w. van nature uit, wat een radicale breuk met de marxistisch-leninistische ideologie betekent ²⁹. De mensenrechten zijn dan ook niet beperkt tot die rechten welke door de Grondwet als dusdanig uitgeroepen en gewaarborgd worden ³⁰; de in de Grondwet opgesomde rechten zijn exemplatief voor de algemene, voorafbestaande vrijheid welke elk individu geniet ³¹.

694. Ondanks deze natuurrechtelijke opvatting over de mensenrechten genieten niet alle mensen evenveel rechten. In de Grondwet wordt een opvallend onderscheid gemaakt tussen de rechten en vrijheden van de mens ("ieder heeft recht op .."), en de rechten en vrijheden die enkel aan de burgers van de Russische Federatie worden voorbehouden. Tot deze laatste categorie behoren het recht om vreedzaam en zonder wapens bijeen te komen, vergaderingen, meetings, demonstraties, optochten te houden en stakingsposten op te stellen (art.31) ³², het recht om grond in privé-eigendom te hebben (art.36), het recht van deelname in het bestuur van staatszaken, het actieve en passieve kiesrecht, de gelijke toegang tot de staatsdienst (art.32) en het petitierecht (art.33) ³³.

²⁹ CHISTYAKOVA 384.

³⁰ Vgl. in de USSR: art.39 G.W. 1977.

³¹ Art.55 (1) G.W. 1993. Hiermee sluit Rusland zich aan bij de basisidee die ten grondslag ligt aan o.a. de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het EVRM. Ook in de grondrechten-catalogus komt deze invloed duidelijk naar voor: HOWARD, A.E.D., "Constitutions and constitutionalism in Central and Eastern Europe", *Conference for Security and Cooperation in Europe. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Bulletin*, 1994, nr.1, 4.

³² Over het vergader- en demonstratierecht, zie Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmeneniia v Kodeks RSFSR ob administrativnykh pravonarusheniakh", 18 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2861, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 juli 1995; Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Ugolovnyi Kodeks RSFSR", 18 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2862, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 juli 1995.

³³ Zie ook verder bij de nog te bespreken plichtencatalogus: de plicht tot verdediging van het vaderland (art.59) en het verbod tot uitlevering aan of verbanning naar het buitenland (art.60) zijn enkel op de burgers van Rusland van toepassing. Een vergelijkbaar onderscheid bestond ook bij de

695. Het principe dat de grondwettelijk erkende rechten slechts toegepast konden worden indien ze door een wet uitgevoerd werden, lijkt eveneens te sneuvelen. Art.18 G.W. 1993 bepaalt dat de rechten en vrijheden van de mens en de burger rechtstreekse gelding hebben ³⁴. In een aantal artikels wordt weliswaar nog verwezen naar de federale wet, maar in elk geval in verband met de burgerlijke en politieke rechten geldt deze verwijzing enkel de beperkingen van de rechten ³⁵. In principe geldt deze rechtstreekse werking ook voor de sociale, economische en culturele rechten ³⁶.

696. Merken we tenslotte nog op dat de in Hoofdstuk II en gedeeltelijk ook Hoofdstuk I van Titel I G.W. 1993 vervatte regeling inzake mensenrechten bijzonder beschermd wordt, doordat de herziening van deze twee hoofdstukken door een ingewikkelde procedure, met tussenkomst van een grondwetsvergadering en een referendum en telkens ruime meerderheden, sterk bemoeilijkt wordt ³⁷.

§ 2. De mensenrechtencatalogus

2.1. Indeling

697. In de opsomming van de rechten en vrijheden van mens en burger in Hoofdstuk 2 van Titel I van de Grondwet 1993 werd door de Russische grondwetgever geen verdere indeling aangebracht, ook al is het duidelijk dat deze rechten en vrijheden wel in verschillende categorieën gegroepeerd staan. O.i. kan in de mensenrechtencatalogus de volgende categorieën onderscheiden worden:

- de gelijkheidsrechten (art.19)

USSR Verklaring van de rechten en vrijheden van de mens, waarin bv. ook het recht op vereniging aan de burgers wordt voorbehouden (art.9). Zie ook PASHIN 4.

³⁴ SCHWARZER 830. De suprematie van deze rechten en vrijheden wordt verder door art.18 G.W. 1993 vertolkt in die zin dat "[De rechten en vrijheden] .. de zin, de inhoud en de toepassing van de wetten, de werkzaamheid van de wetgevende en de uitvoerende macht en van het plaatselijk zelfbestuur [bepalen] en door de rechtspraak gewaarborgd worden".

³⁵ Zo moeten de gevallen waarin geen inzagerecht bestaat (art.24 (2)), of waarin een woning binnengedrongen mag worden tegen de wil van de bewoners (art.25) en de lijst van informatie die staatsgeheimen bevat (art.29 (4)) door een federale wet vastgelegd worden. Bij de sociale rechten komt wel verwijzingen naar een federale wet voor, om het recht zelf ten uitvoer te brengen, zoals het vaststellen van het minimumloon of het vastleggen van de beslechtsprocedures voor individuele en collectieve arbeidsgeschillen (art.37).

³⁶ In een arrest van 16 oktober 1995 vernietigde het Grondwettelijk Hof een artikel uit de pensioenwetgeving, dat de uitbetaling van arbeidspensioenen opschortte voor de duur dat de gepensioneerde op basis van een gerechtelijke beslissing van zijn vrijheid beroofd wordt, op grond van schending van, o.a., art.39 (1) G.W. 1993 dat bepaalt: "Aan eenieder wordt sociale zekerheid gewaarborgd op de pensioenleeftijd, in geval van ziekte, ... en in andere bij wet bepaalde gevallen." Deze uitzondering op het recht op een pensioen werd niet geacht te vallen onder de legitimatiegronden voor beperkingen aan de mensenrechten, zoals weergegeven in art.55 (3) G.W. 1993 (PKS RF po delu o proverke konstitutsionnosti stat'i 124 Zakona RSFSR ot 20 noiabria 1990 goda 'o gosudarstvennykh pensiiakh v RSFSR' v sviazi s zhalobami grazhdan G.G. Arderikhina, N.G. Polkova, G.A. Bobyreva, N.V. Kotsiubki, 16 oktober 1995, SZ RF, 1995, nr.43, item 4110, Rossiiskaia Gazeta, 21 oktober 1995. Zie ook "Prava cheloveka - vyshe zakona", Rossiiskaia Gazeta, 19 oktober 1995).

³⁷ Art.135 G.W. 1993.

- de persoonlijkheidsrechten (art.20-26)
- de burgerlijke rechten (art.27-31 en 61)
- de politieke rechten (art.32-33 en 62-63)
- de economische rechten (art.34-36)
- de sociale rechten (art.37-42)
- de culturele rechten (art.43-44)
- het recht op gerechtelijke bescherming inzake mensenrechten en procedurele rechten inzake strafzaken (art.45-54).

698. In het eerste Hoofdstuk van de Grondwet (De grondslagen van de grondwettelijke structuur) komen nog andere rechten en vrijheden aan bod. Zo komt de gewetensvrijheid ook naar voor in art.13 (1) dat het ideologisch pluralisme proclameert (en bijgevolg elke staatsideologie uitsluit) en in art.14 (1) dat bepaalt dat er geen staatsgodsdienst kan bestaan. De gelijkheidsgedachte verschijnt ook in art.13 (4) en 14 (2) die de maatschappelijke en religieuze verenigingen 'gelijk voor de wet' noemt. De vrijheid van economische bedrijvigheid en de gelijkheid van alle (inclusief privé-) eigendomsvormen wordt in art.8 erkend. In het Hoofdstuk over de rechterlijke macht tenslotte wordt de openbaarheid van terechtzittingen en de tegensprekelijkheid van de rechtspleging erkend (art.123).

2.2. *Formele vergelijking met G.W. 1977/1978*

699. Bij een formele vergelijking tussen de grondrechtencatalogi van de G.W. 1977/1978 en van de G.W. 1993 valt op dat de gelijkheidsrechten in de Grondwet van 1993 niet langer in een apart hoofdstuk behandeld worden, dat de politieke en burgerlijke rechten nu voor de sociale en culturele rechten geplaatst staan en de persoonlijkheidsrechten naar voor geschoven werden.

700. De gewijzigde volgorde van behandeling is indicatief voor de gewijzigde opvattingen inzake mensenrechten. De idee van de voorrang van de sociale en culturele rechten is opgegeven, maar de opvatting dat dergelijke rechten beschermd moeten worden, niet ³⁸. Het naar voor schuiven van de persoonlijkheidsrechten wijst op het gestegen belang dat aan de bescherming van de verschillende componenten van de persoonlijkheid van de mensen gehecht wordt.

2.3. *Inhoudelijke vergelijking met G.W. 1977/1978*

701. Inhoudelijk valt vooreerst de verruiming van de mensenrechtencatalogus op met de economische rechten, zoals de vrijheid van ondernemerschap ³⁹ en het recht op

³⁸ Nu vele van de politieke en burgerlijke vrijheden in de realiteit min of meer gerealiseerd werden, verschuift, althans in het politieke discours, de aandacht weer naar de "tweedegeneratierechten". Zo behandelde President El'tsin in Hoofdstuk II van zijn tweede Boedschap aan de Federale Vergadering de economische en sociale rechten eerst, en zeer uitgebreid, alvorens veel korter de algemene rechtsbescherming van de persoon te behandelen (met bijzondere aandacht voor de rechtstreekse werking van de Grondwet): "O deistvennosti gosudarstvennoi vlasti v Rossii", *Rossiiskaia Gazeta*, 17 februari 1995.

³⁹ Art.8 (1) en 34 G.W. 1993.

privé-eigendom (ook van grond) ⁴⁰, en een hele reeks procedurele rechten ⁴¹. Andere opvallende nieuwe mensenrechten zijn de interne en externe bewegingsvrijheid ⁴² en het verbod om burgers van de Russische Federatie naar het buitenland te verbannen of uit te leveren ⁴³; het recht op leven ⁴⁴; de bescherming van de waardigheid van de persoon, het verbod op foltering, geweld en wrede en mensonterende behandelingen of bestraffingen en op onvrijwillige medische, wetenschappelijke en andere experimenten ⁴⁵; het verbod op het inwinnen, bewaren, gebruiken en verspreiden van informatie over het persoonlijk leven van een persoon zonder diens toestemming ⁴⁶; de passieve openbaarheid van bestuur ⁴⁷; de vrijheid om al dan niet zijn nationaal toebehoren te bepalen en te laten registreren, en de vrijheid van taalkeuze ⁴⁸.

702. Wat de reeds vroeger bestaande rechten en vrijheden betreft, valt uiteraard in de eerste plaats het wegvallen van het ideologisch voorbehoud op. Nergens is nog een verwijzing naar de 'opbouw van het communisme' te bespeuren. Art.13 (2) G.W. 1993 verzet zich overigens uitdrukkelijk tegen het van staatswege instellen of verplicht stellen van een wereldbeschouwing.

703. In de tweede plaats is het verdwijnen van de zgn. materiële waarborgen opvallend, en de vervanging ervan door de aan éénieder gegarandeerde gerechtelijke

⁴⁰ Art.35 (1) en (2) en art.36 G.W. 1993. Verder worden in de G.W. 1993 erkend: het verbod van gedwongen onteigening die niet voor de behoeften van staat of zonder voorafgaandelijke en billijke schadeloosstelling zouden gebeuren (art.35 (3)), en het recht op erfenis (art.35 (4)).

⁴¹ Het gaat m.n. om het principe dat niemand het recht ontnomen kan worden zijn zaak voor de bevoegde rechtbank behandeld te zien en het recht op juryrechtspraak (art.47); het recht op (eventueel gratis) gekwalificeerde rechtsbijstand en het recht op de hulp van een advocaat (art.48); het vermoeden van onschuld, het voordeel van de twijfel (art.49); de regel *non bis in idem*, het verbod bewijzen te gebruiken die in overtreding van een federale wet verkregen werden, het recht op hoger beroep (art.50); het principe dat niemand verplicht is tegen zichzelf te getuigen (art.51); de bescherming van de rechten van slachtoffers van misdrijven en machtsmisbruik (art.52); de non-retroactiviteit van een wet die bepaalde handelingen strafbaar stelt of de straf voor misdrijven verzwart, en de retroactiviteit van de wet die de strafrechtelijke aansprakelijkheid vermindert of opheft (art.54). Het Opperste Gerechtshof leidt bovendien uit art.18 *juncto* 46 (1) af, dat de rechtbanken verplicht zijn de geschikte bescherming van de rechten en vrijheden van de mens en de burger te waarborgen *door een tijdige en correcte behandeling van de zaak*: zie Punt 1 PPVS RF "O nekotorykh voprosakh primeneniia sudami Konstitutsii Rossiiskoi Federatsii pri osushchestvlenii pravosudiia", 31 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 28 december 1995.

⁴² Art.27 G.W. 1993.

⁴³ Art.61 G.W. 1993. Niet-burgers mogen evenmin uitgeleverd worden aan staten waar ze wegens hun politieke overtuiging vervolgd worden, als ook voor handelingen of het nalaten van handelen die in de Russische Federatie niet als een misdrijf gekwalificeerd worden (art.63 (2) G.W. 1993).

⁴⁴ Art.20 G.W. 1993.

⁴⁵ Art.21 G.W. 1993.

⁴⁶ Art.24 (1) G.W. 1993.

⁴⁷ Art.24 (2) G.W. 1993.

⁴⁸ Art.26 G.W. 1993.

bescherming van zijn rechten en vrijheden ⁴⁹. In veel artikels werd wel de voor de Sovjetgrondwet zo typische tweeledige structuur ⁵⁰ behouden, maar dit heeft door- gaans geen betrekking op de tweedeling recht - materiële waarborg, maar wel op de tweedeling algemeen recht - concrete toepassing (bv. bescherming van de waardigheid van de persoon - verbod van mensonterende behandeling ⁵¹), positief en negatief aspect, of vice versa, van éénzelfde recht (recht op vereniging - recht om geen lid te zijn van een vereniging ⁵²) of recht - beperking van het recht (bv. vrij ondernemerschap - geen monopolievorming en oneerlijke concurrentie ⁵³). In enkele gevallen gaat het gewoon om twee verschillende maar aanverwante rechten (keuze van nationaal toebehoren - taalkeuze ⁵⁴). Bij de andere rechten en vrijheden is de tweeledige structuur gewoon weggevallen en vervangen door een éénledige, drie- of meerdelige structuur.

- Bij de sociale rechten zijn wel een aantal materiële waarborgen behouden gebleven, maar veel voorzichtiger geformuleerd dan in de Grondwet van 1977, d.w.z. niet meer als in een communistisch systeem bestaande verworvenheden, maar als na te streven en te stimuleren ontwikkelingen. Dit belet niet dat er concrete maatregelen om een bepaald recht te verwezenlijken worden aangekondigd, maar deze keer met meer realiteitszin. Zo bepaalt art.40 G.W. 1993 over het recht op een woning dat de organen van de staatsmacht en van het plaatselijk zelfbestuur de bouw van woningen stimuleren en de voorwaarden scheppen om het recht op een woning te verwezenlijken. Aan behoeftigen en andere in de wet genoemde personen die een woning nodig hebben, worden gratis of tegen betaalbare huurprijzen woningen uit het staats- of gemeentelijke woningfonds overeenkomstig de bij de wet vastgestelde normen ter beschikking gesteld ⁵⁵.

704. Wanneer we dan kijken naar de concrete formulering van de verschillende rechten, valt in een vluchtig overzicht een aantal wijzigingen in vergelijking met de G.W. 1977/1978 op. Bij de sociale rechten is het recht op arbeid vervangen door het recht vrij over zijn bekwaamheid tot werken te beschikken, vrij de aard van activiteit en het

⁴⁹ Art.46 (1) G.W. 1993, maar ook art.18 en 45 G.W. 1993.

⁵⁰ *Supra*, nr.193.

⁵¹ Art.21 G.W. 1993. Zie ook art.22 (persoonlijke onschendbaarheid - beperkingen aan arrestatie); art.23 (onschendbaarheid van persoonlijk leven - bescherming briefgeheim), art.48 (gekwalficeerde rechtsbijstand - ogenblik vanaf wanneer een gearresteerde of beschuldigde de hulp van een advocaat mag inroepen).

⁵² Art.30 G.W. 1993. Zie ook art.24: verbod om informatie over het persoonlijk leven van een persoon in te winnen en te verspreiden - recht om inzage te hebben in officiële documenten die de rechten en vrijheden van een persoon aanbelangen.

⁵³ Art.34 G.W. 1993.

⁵⁴ Art.26 G.W. 1993. Zie ook art.27 (interne en externe bewegingsvrijheid).

⁵⁵ Vergelijk ook met de sociale beschermingsmaatregelen die krachtens art.7 G.W. 1993 moeten genomen worden om Rusland tot een sociale staat uit te bouwen (bescherming van arbeid en gezondheid, minimumloon, staatssteun aan het gezin, invaliden en bejaarden, ontwikkeling van een stelsel van sociale diensten enz.).

beroep te kiezen ⁵⁶. Wel is er de garantie dat, indien men werkt, dit dient te gebeuren onder gunstige arbeidsvoorwaarden (eisen van veiligheid en hygiëne, vergoeding van het werk zonder discriminatie, minimumloon). Bovendien wordt het recht op bescherming tegen werkloosheid voorzien ⁵⁷. Verder springen ook het stimuleren van vrijwillige sociale verzekering, bijkomende vormen van sociale voorzieningen en liefdadigheid ⁵⁸ en het strafbaar stellen van het verbergen door ambtenaren van feiten en omstandigheden die een bedreiging vormen voor het leven en de gezondheid van de mens ⁵⁹ in het oog.

705. Inzake het recht op onderwijs wordt een stap terug gezet doordat het vroeger programmapunt van de verwezenlijking van het algemeen verplicht middelbaar onderwijs ⁶⁰ verdwenen is, en enkel het algemeen lager onderwijs verplicht gesteld wordt ⁶¹. Bij de vrijheid van geweten en godsdienst werd de propaganda voor het atheïsme geschrapt, maar met het expliciete behoud van het recht om geen enkele godsdienst te belijden. Ook de scheiding van godsdienst en onderwijs werd geschrapt, waardoor de mogelijkheid ontstaat dat de (een) kerk een eigen (privé-)onderwijsnet zou uitbouwen ⁶². Indien iemands overtuiging of godsdienst aan het vervullen van de dienstplicht in de weg staat, heeft die persoon het recht een alternatieve burgerdienst te vervullen ⁶³.

706. Het recht op kritiek op de werkzaamheden van staatsorganen en maatschappelijke verenigingen ⁶⁴ werd vervangen door een individueel en collectief petitierecht gericht aan de staatsorganen en de organen van plaatselijk zelfbestuur ⁶⁵.

707. Inzake onrechtmatig overheidsoptreden kan nu ook het stilzitten van de overheid bij de rechtbank aangevochten worden ⁶⁶, en kan schadevergoeding gevraagd worden die door het onrechtmatige overheidsoptreden (inclusief het stilzitten van de overheid)

⁵⁶ Art.37 (1) G.W. 1993.

⁵⁷ Art.37 (3) G.W. 1993.

⁵⁸ Art.39 (3) G.W. 1993.

⁵⁹ Art.41 (3) G.W. 1993.

⁶⁰ Art.45 G.W. 1977.

⁶¹ Art.43 (4) G.W. 1993.

⁶² Art.28 G.W. 1993. Art.43 G.W. 1993, dat het recht op onderwijs regelt, spreekt zich niet expliciet uit over de oprichting van een privé-onderwijsnet, maar verbiedt het in elk geval niet. De garantie dat het onderwijs gratis verstrekt wordt geldt in elk geval enkel voor staats- en gemeentelijke instellingen. Meer over de godsdienstvrijheid bij MALFLIET, K., "Vrijheid van religie in Rusland", in *Alternatieven voor het teloorgegane communisme*, MALFLIET, K. (ed.), Leuven, Garant, 1994, 119-134.

⁶³ Art.59 (3) G.W. 1993.

⁶⁴ Art.49 G.W. 1977.

⁶⁵ Art.33 G.W. 1993.

⁶⁶ Art.46 (2) G.W. 1993. *Infra*, nr.725.

is veroorzaakt ⁶⁷.

708. Nieuw is dat bij het recht op persoonlijke onschendbaarheid de regel wordt vastgelegd dat niemand langer dan 48 uur mag aangehouden blijven zonder gerechtelijke beslissing ⁶⁸.

709. Ook nieuw is het principe van de gelijkheid van rechten en vrijheden, ongeacht het lidmaatschap in maatschappelijke verenigingen ⁶⁹, een duidelijke vingerwijzing naar de vroegere privileges verbonden aan het lidmaatschap van de Partij en van haar "transmissieriem", de sociale organisaties.

§ 3. De beperkingen aan de mensenrechten

710. De rechten en vrijheden van de mens en de burger kunnen worden beperkt door een federale wet (in formele zin), enkel in de mate waarin dit noodzakelijk is om de fundamentele van de grondwettelijke structuur te beschermen, alsook voor de bescherming van de zeden, de gezondheid, de rechten en wettige belangen van andere personen, in het belang van de landsverdediging en de staatsveiligheid ⁷⁰. De motieven die legitiem zijn om aan de rechten en vrijheden grenzen te stellen worden op deze wijze veel preciezer omschreven dan het geval was in de sovjetperiode met algemene clausules zoals 'het gebruik door de burgers van hun rechten en vrijheden mag geen schade berokkenen aan de maatschappij en de staat en de rechten van andere burgers' ⁷¹. Bovendien wordt het maken van dergelijke beperkingen nu voorbehouden aan de federale wetgever ⁷².

We onderkennen hier bijgevolg drie voorwaarden waaraan de beperkingen aan de rechten en vrijheden moeten voldoen om met art.55 (3) G.W. 1993 in overeenstemming te zijn: (1) ze moeten vastgelegd worden in een federale wet; (2) ze moeten noodzakelijk zijn voor bepaalde, in de Grondwet op exhaustieve wijze opgesomde

⁶⁷ Art.53 G.W. 1993.

⁶⁸ Art.22 (2) G.W. 1993.

⁶⁹ Art.19 (2) G.W. 1993.

⁷⁰ Art.55 (3) G.W. 1993.

⁷¹ Art.39 G.W. 1977 en art.37 G.W. 1978. Zie ook VAN DEN BERG 1992, 210.

⁷² Art.55 (2) G.W. 1993 bepaalt bovendien dat in Rusland geen wetten uitgevaardigd mogen worden die de rechten en vrijheden van de mens opheffen of beknotten. Deze bepaling kan op twee wijzen geïnterpreteerd worden. Volgens de eerste variant verwijzen de "wetten" waarvan hier sprake naar de akten aangenomen door de wetgevende organen van de 89 deelentiteiten ("subjecten") van de Russische Federatie (art.76 (2) en (4) G.W. 1993), en dus niet naar federale wetten. Volgens een tweede variant, verdedigd door SCHWEISFURTH 1994b, 486-487, betekent art.55 (2) G.W. 1993 dat, in de mate dat wetten de grondrechten niet mag "beknotten", geen wetten toegelaten zijn waarvan de inhoud niet zou beantwoorden aan de voorwaarden gesteld door art.55 (3) G.W. 1993; en in de mate dat wetten de grondrechten niet mag "opheffen", betekent art.55 (2) G.W. 1993 dat een kerninhoud van de grondrechten gegarandeerd wordt, d.w.z. de beperkingen die geldig door een wet ingevoerd kunnen worden, mogen niet leiden tot het volledig opzij schuiven van de grondrechten. Over het gebruik van de termen "wet", "wetgeving", "federale wetten" enz. in de G.W. 1993, zie POLENINA 27-36.

doeleinden; en (3) de beperkingen moeten proportioneel zijn aan de verwezenlijking van de genoemde doeleinden ⁷³. In een arrest van het Grondwettelijk Hof van 20 december 1995 past deze drie voorwaarden, die in de eerste plaats aan de federale wetgever gericht zijn, ook toe op beperkingen aan de mensenrechten die uitdrukkelijk in de grondwettelijke mensenrechtencatalogus zelf voorzien worden ⁷⁴.

711. Indien de noodtoestand uitgeroepen wordt voor het verzekeren van de veiligheid van de burgers en de bescherming van de constitutionele opbouw, kunnen afzonderlijke beperkingen aan de rechten en vrijheden opgelegd worden, maar steeds mits aanduiding van de grenzen van deze beperking en de termijn van geldigheid ervan. In elk geval blijft een groot deel van de persoonlijkheidsrechten, de procedurele rechten, de gewetensvrijheid, de vrijheid van ondernemerschap en het recht op een woning onaangetast ⁷⁵.

712. Eén van de belangrijkste beperkingen op de mensenrechten in de sovjetgrondwet was de onderschikking van de individuele rechten aan de belangen van de maatschappij en de staat, en de rechten van andere burgers ⁷⁶. Deze onderschikking van individuele rechten aan collectieve belangen komt niet meer voor in de Russische Grondwet: enkel de rechten en vrijheden van andere personen kunnen een inperking in de uitoefening van de rechten en vrijheden van mens en burger teweeg brengen ⁷⁷.

713. Ook de onverbreekelijke band tussen rechten en plichten is verdwenen. De Russische Grondwet somt nog wel een aantal 'klassieke' (belastingplicht ⁷⁸ en militieplicht ⁷⁹) en minder 'klassieke' verplichtingen (zoals de plicht van werkbekwame kinderen om vanaf hun 18 jaar voor hun werkonbekwame ouders te zorgen ⁸⁰, of de plicht om zorg te dragen voor het behoud van het historische en culturele erfgoed en om

⁷³ Vgl. art.10 (2) EVRM: "Daar de uitoefening van deze vrijheden plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, kan zij worden onderworpen aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties, welke bij de wet worden voorzien, en die in een democratische samenleving nodig zijn in het belang van 's lands veiligheid, territoriale onschendbaarheid of openbare veiligheid, de bescherming van de openbare orde en het voorkomen van strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden, de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen, om de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen te voorkomen of om het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht te waarborgen."

⁷⁴ PKS RF "po delu o proverke konstitutsionnosti riada polozhenii punkta "a" stat'i 64 Ugolovnogo kodeksa RSFSR v sviazi s zhaloboi grazhdanina V.A.Smironova", 20 december 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 18 januari 1996 (toepassing van de voorwaarden van art.55 (3) G.W. 1993 op de door art.29 (4) G.W. 1993 voorziene beperking van de vrijheid van meningsuiting ter bescherming van staatsgeheimen).

⁷⁵ Art.56 G.W. 1993.

⁷⁶ Art.39 al.2 G.W. 1977.

⁷⁷ Art.17 (3) G.W. 1993.

⁷⁸ Art.57 G.W. 1993.

⁷⁹ Art.59 G.W. 1993.

⁸⁰ Art.38 (3) G.W. 1993.

monumenten uit de geschiedenis en de cultuur te bewaren ⁸¹⁾ op, maar de niet-naleving ervan brengt op geen enkele wijze de beperking van de mensenrechten met zich mee.

§ 4. Verwijzing naar internationale mensenrechtenverdragen

714. In het vorige Hoofdstuk hebben we reeds gezien hoe de suprematie van het internationaal recht over het nationaal recht in art.15 (4) G.W. 1993 ingeschreven werd ⁸². Ook in Hoofdstuk 2 van de G.W. 1993, dat de mensenrechten behandelt, wordt verwezen naar de erkenning en het waarborgen van de rechten en vrijheden van mens en burger, niet enkel krachtens de Grondwet, maar ook krachtens "de algemeen aanvaarde beginselen en normen van het internationale recht" ⁸³. Ook al wordt hier, in tegenstelling tot de algemene grondwettelijke bepaling over de toepassing van het internationaal recht in Rusland ⁸⁴, niet expliciet verwezen naar de internationale verdragen, toch kan men ervan uitgaan dat deze onder het begrip "normen van het internationaal recht" vallen.

715. De Russische Federatie is, in de voetsporen van de USSR, ondertekenaar van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens ⁸⁵, en partij bij het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR) en het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESC) ⁸⁶, de door de USSR in 1990 geratificeerde Conventie voor de Rechten van het Kind ⁸⁷. Rusland bereidt ook de ondertekening van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en het Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing voor ⁸⁸. Reeds op 7 mei 1992 diende de Russische Federatie haar aanvraag tot toetreding bij de Raad van Europa in ⁸⁹. Rusland kreeg in

⁸¹ Art.44 (3) G.W. 1993. Andere verplichtingen zijn de plicht van de ouders om ervoor te zorgen dat hun kinderen het algemeen verplicht lager onderwijs volgen (art.43 (4)) en de plicht de natuur en het leefmilieu te beschermen en zorgzaam om te gaan met het milieu (art.58).

⁸² *Supra*, nr.660.

⁸³ Art.17 (1) G.W. 1993.

⁸⁴ Art.15 (4) G.W. 1993.

⁸⁵ De Russische tekst van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens werd gepubliceerd in *Rossiiskaia Gazeta*, 5 april 1995.

⁸⁶ Voor de Russische tekst van beide "UNO-Pakten", zie *BVS RF*, 1994, nr.12, 1-11.

⁸⁷ De Conventie voor de Rechten van het Kind van 20 november 1989, ondertekend door de USSR op 26 januari 1990 en geratificeerd op 13 juni 1990: PVS SSSR "O ratifikatsii Konventsii o pravakh rebenka", *VSND i VS SSSR*, 1990, nr.26, item 497 en nr.45, item 955 (Russische tekst van de Conventie).

⁸⁸ De Russische tekst van beide Europese Conventies werd gepubliceerd in *Rossiiskaia Gazeta*, 5 april 1995.

⁸⁹ DRZEMCZEWSKI 244. Over de voorbereiding tot toetreding tot de Raad van Europa, zie ook: Rasporiazhenie Prezidenta RF "O merakh po podgotovke k vstupleniiu Rossiiskoi Federatsii v Sovet Evropy", 26 juni 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.28, item 1643; Postanovlenie Gosudarstvennoi

de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa het statuut van "special guest"⁹⁰. De effectieve toetreding van Rusland tot de Raad van Europa werd evenwel uitgesteld omwille van de de Checheense crisis, maar op 25 januari 1996 stemde de Parlementaire Assemblée er uiteindelijk toch mee in om Rusland als 39e lid toe te laten. Op 23 februari 1996 ondertekende President El'tsin de Wet over de toetreding van Rusland tot de Raad van Europa⁹¹. De principiële beslissing om het EVRM te ondertekenen en het individueel klachtrecht bij de Europese Commissie en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens te erkennen, werd reeds genomen⁹², maar moet nog geofficialiseerd worden.

716. Ook op het gebied van de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa⁹³ toonde eerst de Sovjetunie, en daarna Rusland een veel grotere bereidheid om op het stuk van de mensenrechten samen te werken. Veel van de vroegere afspraken over de menselijke dimensie van de CVSE in zaken als familiehereniging, in- en uitreisvisa, informatievrijheid enz., hebben een aanzienlijk concretere inhoud gekregen⁹⁴. De vestiging van een rechtsstaat wordt nu openlijk in de documenten van de CVSE verkondigd⁹⁵. De documenten aangenomen binnen de CVSE hebben evenwel enkel een politieke waarde, het zijn geen bindende internationale verdragen, maar hun moreel gezag is, zeker in Oost-Europa, de voorbije jaren sterk toegenomen.

717. Tenslotte is ook binnen het GOS de opbouw van een ééngemaakte humanitaire ruimte (*edinoe gumanitarnoe prostranstvo*) op gang gekomen. Reeds in een Verklaring van 24 september 1993 hadden de lidstaten van het GOS hun "hard voornemen" uitgedrukt om in de nabije toekomst een Conventie van het GOS inzake de rechten van de

dumy Federal'nogo Sobraniia RF "O zaiavlenii Gosudarstvennoi Dumy o sobliudenii Rossiiskoi Federatsiei standartov v oblasti prav cheloveka", 24 juni 1994, *SZ RF*, 1994, nr.13, item 1460; Rasporiazhenie Prezidenta RF "Ob utverzhenii Polozheniia o Mezhvedomstvennoi komissii po podgotovke k vstupleniiu Rossiiskoi Federatsii v Sovet Evropy", 7 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.46, item 4419. Over het recente bezoek van de Commissie van de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa inzake banden met de Europese landen die geen lid zijn van de Raad van Europa aan Moskou, als onderdeel van de toetredingsprocedure: KRASULIN, A., "Vkhod v Evropu nam ne zakasan, no ...", *Rossiiskaia Gazeta*, 1 november 1995. De Raad van Europa heeft een samenwerkingsprogramma met Rusland opgezet om de toetreding tot de organisatie voor te bereiden (DRZEMCZEWSKI 244).

⁹⁰ VAN GENUGTEN 1992b, 363.

⁹¹ Federal'nyi Zakon RF "O prisoedinenii Rossii k Ustavu Soveta Evropy", 23 februari 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 februari 1996.

⁹² Rasporiazhenie Prezidenta RF "O pervoocherednykh meropriiatiiakh, sviazannykh s vstupleniem Rossiiskoi Federatsii v Sovet Evropy", 13 februari 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 februari 1996.

⁹³ De Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking (CVSE) werd op 6 december 1994 in Budapest omgedoopt tot een permanente Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE): voor de relevante teksten, zie *I.L.M.*, 1995, 764 e.v.

⁹⁴ VAN GENUGTEN 1992a, 119-120.

⁹⁵ VAN GENUGTEN 1992b, 352-353.

mens uit te werken en te sluiten ⁹⁶. Op 26 mei 1995 werd effectief te Minsk een Conventie van het Gemenebest van Onafhankelijke Staten over de rechten en fundamentele vrijheden van de mens gesloten. Rusland heeft op 4 november 1995 deze Conventie geratificeerd ⁹⁷. Voor zover bekend is de Conventie nog niet in werking getreden ⁹⁸. Eerder was reeds een Conventie voor de waarborging van de rechten van de personen die behoren tot nationale minderheden op 21 oktober 1994 in Moskou ondertekend ⁹⁹. De Russische Federatie heeft deze Conventie evenwel nog niet geratificeerd. Er bestaan ook duidelijke plannen om de controle op de naleving van deze Conventies, naar het model van de Raad van Europa, toe te vertrouwen aan een Commissie voor de Rechten van de Mens ¹⁰⁰ en een Euraziatische Gerechtshof voor de Rechten van de Mens ¹⁰¹.

§ 5. De gerechtelijke en institutionele bescherming van de mensenrechten

5.0. Inleiding

718. De effectieve realisering van de door de Grondwet op niet-exhaustieve wijze erkende mensenrechten hangt uiteraard sterk af van de mogelijkheid voor individuele personen om voor de rechtbank deze rechten af te dwingen. Bovendien kan de aandacht van de overheid voor de problematiek van de mensenrechten gemeten worden aan de instelling van onafhankelijke organen die over de naleving van de mensenrechten moeten waken.

5.1. De gerechtelijke bescherming van de mensenrechten

⁹⁶ "Deklaratsiia glav gosudarstv - uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv o mezhdunarodnykh obiazatel'stvakh v oblasti prav cheloveka i osnovnykh svobod" (Verklaring van de Staatshoofden van de lidstaten van het GOS over de internationale verplichtingen op het gebied van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden), 24 september 1993, *BMD*, 1994, nr.10.

⁹⁷ Federal'nyi Zakon RF "O ratifikatsii Konventsii Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv o pravakh i osnovnykh svobodakh cheloveka", 4 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.45 item 4239, *Rossiiskaia Gazeta*, 11 november 1995. Voor een Engelse vertaling van deze Conventie, zie document H (95) 7 rev. van de Raad van Europa.

⁹⁸ Oezbekistan, Oekraïne, Turkmenistan, Kazachstan en Azerbeidzjan hebben geweigerd deze Conventie te ondertekenen: SHCHIPANOV, M., "Minskie kompromissy", *Rossiiskaia Gazeta*, 30 mei 1995.

⁹⁹ "Konventsii ob obespechenii prav lits, prinadlezhashchikh k natsional'nyim men'shinstvam", *Diplomaticheskii vestnik*, 1994, nr.21-22, 43-46. Turkmenistan en Oezbekistan hebben deze Conventie niet ondertekend, en Azerbeidzjan en Oekraïne hebben met voorbehoud ondertekend.

¹⁰⁰ Art.33 Charter van het GOS voorzag reeds de oprichting van een Commissie voor de Rechten van de Mens, zonder evenwel hiervan de precieze functies te bepalen. Voor de tekst van het interne Reglement van de Commissie voor de Mensenrechten van het GOS, zie document H (95) 7 rev. van de Raad van Europa.

¹⁰¹ LUKASHEVA 93-94. In de Conventie van het GOS over de rechten en fundamentele vrijheden van de mens wordt over een dergelijk Gerechtshof evenwel niet meer gesproken.

719. Art.18 G.W. 1993 bepaalt: "De rechten en vrijheden van de mens hebben rechtstreekse werking. Als dusdanig ... worden ze door de rechtspraak beschermd." Art.45 (2) G.W. 1993 voegt hieraan toe dat ieder het recht heeft zijn rechten en vrijheden met alle door de wet toegestane middelen te verdedigen, en art.46 (1) G.W. 1993 concretiseert dit door éénieder het recht te waarborgen om zijn rechten en vrijheden in rechte te verdedigen. De gerechtelijke bescherming van de mensenrechten werd dus stevig in de Grondwet verankerd, en toevertrouwd aan het Grondwettelijk Hof, de gewone rechtbanken en internationale gerechtshoven.

5.1.1. Het Grondwettelijk Hof

720. Krachtens art.125 (4) G.W. 1993 onderzoekt het Grondwettelijk Hof na een rechtstreekse klacht over de schending van de rechten en vrijheden van de burgers of na een prejudiciële vraag van een rechtbank de grondwettigheid van de toegepaste of in een concrete zaak toe te passen wet ¹⁰². De term "wet" lijkt hier te verwijzen naar de federale wetten, de normatieve akten van de President RF, van de Federatieraad, de Staatsdoema en de Regering RF, en naar bepaalde normatieve akten van de deelentiteiten van de Federatie ¹⁰³. Het Grondwettelijk Hof heeft in de beide procedures een vernietigingsbevoegdheid ¹⁰⁴.

5.1.2. De gewone rechtbanken

721. De burger heeft nu ook de mogelijkheid om op basis van art.1 van de Wet van de Russische Federatie van 27 april 1993 ¹⁰⁵ zich tot een rechtbank te wenden indien hij meent dat zijn rechten en vrijheden geschonden werden door onrechtmatige handelingen of beslissingen van staatsorganen, organen van plaatselijk zelfbestuur, instellingen, ondernemingen en hun verenigingen, maatschappelijke verenigingen of ambtenaren ¹⁰⁶. Deze Wet herneemt in vaak letterlijke bewoordingen de laatste USSR-Wet van 2

¹⁰² Zie ook art.96-104 Federal'nyi Zakon RF "O Konstitutsionnom sude Rossiiskoi Federatsii", 21 juli 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 juli 1994.

¹⁰³ Art.125 (2) G.W. 1993; art.3 Federal'nyi Zakon RF "O Konstitutsionnom sude Rossiiskoi Federatsii", 21 juli 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 juli 1994.

¹⁰⁴ Art.100 en 104 Federal'nyi Zakon RF "O Konstitutsionnom sude Rossiiskoi Federatsii", 21 juli 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 juli 1994.

¹⁰⁵ Zakon RF "Ob obzhalovanii v sud deistvii i reshenii, narushaiushchikh prava i svobody grazhdan", 27 april 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.19, item 685, gew. Federal'nyi Zakon, 14 december 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 december 1995. Het Opperste Gerechtshof heeft reeds richtlijnen uitgevaardigd over de toepassing van deze Wet door de rechtbanken: PPVS RF nr.10 "O rassmotrenii sudami zhalob na nepravomernye deistviia narushaiushchie prava i svobody grazhdan", 21 december 1993, *BVS RF*, 1994, nr.3, 4-7, *Ross. Iust.*, 1994, nr.3, 51-54; *Zakonnost'*, 1994, nr.5. Over de concrete toepassing van deze Wet, zie ook TRUBNIKOV 6-14.

¹⁰⁶ Zie ook art.46 (2) G.W. 1993. Art.46 (1) G.W. 1993 garandeert in het algemeen aan éénieder het recht op gerechtelijke bescherming van zijn rechten en vrijheden. Rechtstreeks op basis van art.46 G.W. 1993 kan m.a.w. elke persoon zich ter verdediging van zijn rechten tot de rechtbank wenden, zelfs al voorziet de wet enkel een administratieve beroepsmogelijkheid. Voor een toepassing hiervan op de behandeling van bezwaarschriften tegen de registratie van merken, zie PPVS RF, 9 november 1994, *BVS RF*, 1995, nr.1, 11, in het Duits vertaald in *GRUR Int.*, 1995,

november 1989 terzake ¹⁰⁷, maar de kleine veranderingen die door de nieuwe Wet ingevoerd worden, houden voor de sovjetburger een aanzienlijke verbetering van de rechtsbescherming tegen onrechtmatig overheidsoptreden in ¹⁰⁸.

722. De handelingen of beslissingen van de overheid kunnen voor de rechtbank aangevochten worden, indien ze de rechten en vrijheden van de burger schenden, de uitoefening door de burger van zijn rechten en vrijheden verhinderen, of op onwettige wijze aan de burger één of andere plicht of aansprakelijkheid opleggen ¹⁰⁹, en dit ongeacht of deze handelingen en beslissingen collegiaal dan wel individueel gesteld of genomen zijn, of een individueel dan wel een normatief karakter hebben ¹¹⁰.

723. Het gaat hier om een legaliteitscontrole, niet om een opportuniteitscontrole ¹¹¹. Een administratief beroep bij het hiërarchisch hoger orgaan blijft ook mogelijk, maar is niet langer een voorafgaande voorwaarde om zich tot de rechter te wenden ¹¹². Controle op onrechtmatig overheidsoptreden wordt bijgevolg uit handen van de administratie genomen en volledig toevertrouwd aan de onafhankelijke rechterlijke macht, d.i. de gewone rechtbanken en het Grondwettelijk Hof ¹¹³.

724. Indien de rechtbank de klacht gegrond acht, verklaart ze de handeling of beslissing onwettig, verplicht ze het betrokken orgaan of de betrokken organisatie de eis van de burger te voldoen, de ten zijnen aanzien genomen maatregelen van aansprakelijkheid op te heffen of op enige andere wijze de geschonden rechten en vrijheden te herstellen ¹¹⁴.

725. Door een wetswijziging van 14 december 1995 werden de zojuist besproken

427, met noot KOWAL-WOLK, T., in het Engels vertaald in *IIC*, 1996, 111, met noot KOWAL-WOLK, T.

¹⁰⁷ Zakon SSSR "O poriadke obzhalovaniia v sud deistvii dolzhnostnykh lits, narushaiushchikh prava grazhdan", 2 november 1989, *VSND i VS SSSR*, 1989, nr.22, item 416. Zie ook *supra*, nr.651, noot 16.

¹⁰⁸ "The changes between the previous Soviet law and the new Russian law are few in terms of number of words. However, they are extremely significant in potential effect." (HENDERSON 93).

¹⁰⁹ Art.2 Wet 27 april 1993 (*supra*, noot 105).

¹¹⁰ HENDERSON 92; KHAMANEVA 6.

¹¹¹ HENDERSON 93; KHAMANEVA 10.

¹¹² Art.4 Wet 27 april 1993 (*supra*, noot 105). Zie ook HENDERSON 92.

¹¹³ In Rusland bestaat geen afzonderlijk systeem van administratieve rechtbanken: KHAMANEVA 7-9. Op grond van art.118 (2) G.W. 1993 kan dit nochtans in de toekomst veranderen, nu dit artikel bepaalt dat "de rechterlijke macht uitgeoefend wordt door middel van de grondwettelijke, burgerlijke, *administratieve* en strafrechtelijke rechtspleging: zie ook LUKASHEVA, E.A. in " 'Kruglyi stol' - 'Konstitutsiia Rossiiskoi Federatsii i sovershenstvovanie iuridicheskikh mekhanizmov zashchity prav cheloveka' ", *GiP*, 1994, nr.10, 3.

¹¹⁴ Art.7 Wet 27 april 1993 (*supra*, noot 105). De rechtbank heeft ook een schorsingsbevoegdheid (art.4 al.6). Hierdoor kan het ontstaan van voor de burger moeilijk te herstellen schadelijke gevolgen voorkomen worden (KHAMANEVA 10).

rechtsmiddelen voor de burger ook uitgebreid tot het aanvechten van het stilzitten van de genoemde instanties (in uitvoering van art.46 (2) G.W. 1993) ¹¹⁵, alsook ingeval van weigering door ambtenaren van inzage in documenten en materialen die rechtstreeks betrekking hebben op zijn rechten en vrijheden (in uitvoering van art.24 (2) G.W. 1993) ¹¹⁶.

5.1.3. Internationale gerechtshoven

726. Met de gewijzigde opvattingen over de mensenrechten zoals die eerst in de afzonderlijke wetten, nadien in de Verklaringen over de rechten van de mens, en uiteindelijk in de Russische Grondwet tot uiting komen, was er geen reden meer om de voor de periode van het reële socialisme typische tweeslachtige houding ten aanzien van het buitenland ¹¹⁷ aan te houden. Sedert Gorbachev het primaat van het volkenrecht in de internationale politiek en de betekenis van universele menselijke waarden begon te beklemtonen, waren gunstige voorwaarden aanwezig, niet alleen om de interne en de internationale rechtsorde op het gebied van de mensenrechten op elkaar af te stemmen ¹¹⁸, maar ook om de Russische burgers de mogelijkheid te geven de schending van hun mensenrechten aan een internationale rechterlijke of quasi-rechterlijke instantie voor te leggen. Ook de idee van niet-inmenging in binnenlandse aangelegenheden door andere staten inzake mensenrechten verwaterde geleidelijk aan ¹¹⁹.

727. Reeds in 1989 herriep de USSR een voorbehoud dat dit land vroeger had gemaakt bij de ondertekening van zes verdragen over de rechten van de mens ¹²⁰, waardoor de bevoegdheid van het Internationaal Gerechtshof in Den Haag ingeval van geschil tussen twee of meer verdragsluitende partijen over de interpretatie en toepassing van de respectievelijke verdragen erkend wordt ¹²¹. De volgende stap was de ratificatie

¹¹⁵ Volgens HENDERSON 90 was dit ook reeds mogelijk onder de oorspronkelijke versie van de Wet, nl. door het verzuim van de overheid als "een beslissing" te kwalificeren.

¹¹⁶ Federal'nyi Zakon "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Zakon Rossiiskoi Federatsii 'Ob obzhalovanii v sud deistvii i reshenii, narushaiushchikh prava i svobody grazhdan' ", 14 december 1995, *SZ RF*, 1995, nr.51, item 4970, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 december 1995.

¹¹⁷ *Supra*, nrs 198-199.

¹¹⁸ BRUNNER 1991, 297.

¹¹⁹ VAN GENUGTEN 1992b, 347-351.

¹²⁰ Het gaat over het Verdrag voor de bestraffing van de misdaad van volkerenmoord van 9 december 1948; het Verdrag voor de onderdrukking van de handel in personen en van de exploitatie van de prostitutie door anderen van 31 maart 1950; het Verdrag over de politieke rechten van vrouwen van 21 maart 1953; het Verdrag voor de eliminatie van alle vormen van raciale discriminatie van 7 maart 1966; het Verdrag over de eliminatie van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen van 18 december 1979; en het Verdrag tegen martelingen en andere wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing van 10 december 1984.

¹²¹ UPVS, 10 februari 1989, *VVS SSSR*, 1989, nr.11, item 79. Zie ook SCHWEISFURTH 1990, 110-112. Eveneens in 1989 sloten de USSR en de USA een akkoord dat ze in geschillen over de interpretatie van zeven verdragen over vliegtuigkapingen en drugshandel de bevoegdheid van het Internationaal Gerechtshof erkenden: GINSBURGS 455.

op 5 juli 1991 van het Facultatief Protocol bij het IVBPR ¹²², en de erkenning van de bevoegdheid van het Comité voor de Rechten van de Mens in overeenstemming met art.41 van hetzelfde Verdrag ¹²³, d.i. respectievelijk het individueel klachtrecht bij het genoemde Comité en het klachtrecht van de ene staat tegen een andere ¹²⁴.

Ook in het kader van de CVSE werd aanzienlijke vooruitgang geboekt op het stuk van het toezicht op de naleving van de mensenrechten, zij het dat er hier in geen geval sprake is van een individueel klachtrecht. Op de Opvolgingsconferentie van Wenen in 1989 werd voor het eerst een mechanisme in het leven geroepen dat voorziet in de mogelijkheid een staat die de mensenrechten schendt, rechtstreeks ter verantwoording te roepen ¹²⁵. Dit mechanisme werd nog verder uitgewerkt op een conferentie van de CVSE, welke voor het eerst in Moskou gehouden werd ¹²⁶, haast symbolisch nauwelijks twee weken na de mislukte staatsgreep van augustus 1991. De USSR erkende voortaan dat toezicht op de naleving van de mensenrechten geen inmenging in interne aangelegenheden kan zijn ¹²⁷.

728. In de G.W. 1993 wordt nu uitdrukkelijk aan ieder het recht toegekend zich tot interstatelijke organen te wenden ter verdediging van de rechten en vrijheden van de mens, indien alle interne rechtsmiddelen uitgeput zijn, en dit krachtens de internationale verdragen waarbij de Russische Federatie partij is ¹²⁸. Hierbij wordt aan het individueel klachtrecht bij het UNO-Comité voor de Rechten van de Mens gedacht, maar vooral ook, na de toetreding van Rusland tot de Raad van Europa, aan de Commissie en het Hof voor de Rechten van de Mens van de Raad van Europa ¹²⁹, en, na inwerkingtreding van de relevante conventies, aan de Commissie van het GOS voor de Rechten van de Mens en het Euraziatische Hof voor de Rechten van de Mens ¹³⁰.

¹²² PVS SSSR "O prisoedinenii SSSR k Fakul'tativnomu protokolu k Mezhdunarodnomu paktu o grazhdanskikh i politicheskikh pravakh", 5 juli 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.29, item 842. Voor de Russische tekst: *BMD*, 1993, nr.1, 1-4.

¹²³ PVS SSSR "O priznanii kompetentsii Komiteta po pravam cheloveka v sootvetsvii so stat'ei 41 Mezhdunarodnogo pakta o grazhdanskikh i politicheskikh pravakh", 5 juli 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.29, item 843. Tegelijk werd de bevoegdheid van de Commissie voor de uitbanning van rassendiscriminatie (item 844) en het Comité inzake de voorkoming van folteringen (item 845) erkend. Zie ook GINSBURGS 458-459.

¹²⁴ GINSBURGS 456-457.

¹²⁵ JUVILER 146; VAN GENUGTEN 1992a, 119.

¹²⁶ VAN GENUGTEN 1992b, 355-358.

¹²⁷ Op deze conferentie stelde de USSR ook de naleving van de mensenrechten in uitzonderingstoestanden aan de orde, zie "Chrezvychainoe polozenie i prava cheloveka", *Izvestiia*, 19 september 1991.

¹²⁸ Art.46 (3) G.W. 1993.

¹²⁹ *Supra*, nr.715, noot 92. Het Europees Hof voor de Mensenrechten kon ook op een groeiende belangstelling in de pers rekenen, zie bv. PORTANSKII, A., "Sud v Strasburge", *Izvestiia*, 13 maart 1993. Zie ook AMETESTOV 23-24.

¹³⁰ *Supra*, nr.717.

5.2. De institutionele bescherming van de mensenrechten

5.2.1. De Commissie voor de rechten van de mens bij de President RF

729. Ook op het institutionele vlak krijgen de mensenrechten meer aandacht. Zo werd binnen het presidentiële apparaat een *Commissie voor de Rechten van de Mens bij de President van de Russische Federatie*¹³¹ opgericht, die het voorbereidende werk verricht voor de initiatieven van de President op het stuk van de mensenrechten (zoals het uitvaardigen van Oekazen, het nemen van een wetgevend initiatief, het opstellen van een jaarlijks rapport voor de President over de naleving van de rechten van de mens¹³² enz.) en ook klachten van burgers over vermeende schendingen van de mensenrechten door staatsorganen onderzoekt. Indien deze klachten gegrond bevonden worden, richt deze Commissie een aanbeveling tot het betrokken staatsorgaan met de vraag de nodige maatregelen voor het rechtsherstel te nemen¹³³. Het is niet duidelijk of deze Commissie voldoende onafhankelijkheid gegarandeerd werd om zonder druk van buiten af ook klachten over het presidentiële apparaat en de President zelf te behandelen.

5.2.2. De Gevolmachtigde inzake mensenrechten

730. Art.103 (1) e) G.W. 1993 verleent aan de Staatsdoema de bevoegdheid om een Gevolmachtigde inzake mensenrechten (*Upolnomochennyi po pravam cheloveka*) te benoemen en te ontslaan¹³⁴. Deze "ombudsman" zal in de toekomst moeten optreden op basis van een federale constitutionele wet, maar deze wet - die reeds op 21 juli 1994 in eerste lezing door de Staatsdoema aangenomen werd - wacht nog steeds op een definitieve goedkeuring¹³⁵. Volgens dit wetsontwerp kan de ombudsman, na

¹³¹ Ukaz Prezidenta RF "Ob obespechenii deiatel'nosti Komissii po pravam cheloveka pri Prezidente Rossiiskoi Federatsii", 1 november 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 4 november 1993.

¹³² Voor het eerste verslag, zie "Doklad o sobliudenii prav cheloveka i grazhdanina v Rossiiskoi Federatsii za 1993 god", *Rossiiskaia Gazeta*, 25 augustus 1994, 3-7.

¹³³ In de eerste zes maanden waarin de Commissie voor de rechten van de mens bij de President RF werkzaam was, ontving ze 3000 klachten, waarvan 28 % een klacht tegen een vonnis in straf- of burgerlijke zaken was, een vijfde schendingen van mensenrechten in arbeidsverhoudingen betrof en een belangrijk deel de levensomstandigheden in gevangenenissen aankloeg: BATYGIN, A., "Pravo na prava cheloveka", *Rossiiskaia Gazeta*, 28 juli 1994.

¹³⁴ Van een dergelijke parlementaire gevolmachtigde inzake mensenrechten was er voor het eerst sprake in de Russische Verklaring van de rechten en vrijheden van de mens en de burger: art.40 "Deklaratsiia prav i svobod cheloveka i grazhdanina", 22 november 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.52, item 1865; *Rossiiskaia Gazeta*, 25 december 1991.

¹³⁵ BACHURINA, N., "Byl by zakon - chelovek naidetsia", *Rossiiskaia Gazeta*, 21 februari 1996. De reden hiervoor moet gezocht worden in de scherpe kritiek, die door Sergei Kovalev - de persoon die rechtstreeks op basis van de Grondwet door de Staatsdoema in deze functie benoemd werd - na zijn aanstelling in de media uitte op de schending van de mensenrechten in het conflict in Chechenië (Zie bv. "Kovalev obviniaet", *Argumenty i Fakty*, 1995, nr.29). Conservatieven en nationalistten in de Staatsdoema waren dan ook niet langer bereid om aan de goedkeuring van deze Wet mee te werken. Kovalev werd in maart 1995 uit zijn ambt als Gevolmachtigde inzake mensenrechten ontzet. Hij bleef evenwel Voorzitter van de Commissie voor de mensenrechten bij de President RF. Op 23 januari 1996 nam hij ook uit deze functie ontslag omdat "President El'tsin de politiek van democratische hervormingen definitief heeft opgegeven" (zijn ontslagbrief werd in het Nederlands gepubliceerd in *De Standaard*, 24 januari 1996).

eenvoudige klacht van een burger, de activiteiten van de federale en regionale uitvoerende macht controleren, alsook de rechterlijke macht inzoverre schendingen van procedurele rechten gemeld worden. De Gevolmachtigde inzake mensenrechten kan enkel niet-bindende aanbevelingen doen, zijn belangrijkste wapen zal de openbaarheid zijn ¹³⁶. De functie van ombudsman staat of valt met de garanties voor de onafhankelijke werking ervan. De bepaling in het wetsontwerp dat de Gevolmachtigde voor 5 jaar door de Staatsdoema aangeduid wordt, en uit zijn ambt ontheven kan worden indien zijn of haar acties onverenigbaar zijn met zijn of haar status, laat echter heel wat ruimte voor misbruik.

Afdeling 3. Enkele kritische kanttekeningen

731. Reeds op het einde van vorig Hoofdstuk hebben we op de basisproblemen voor de invoering van een rechtsstaat in Rusland gewezen: een civiele maatschappij is slechts in embryo aanwezig, zodat de systeemtransformatie geheel door de staat gedragen wordt, en bij de rechterlijke macht, de administratie én de gehele bevolking ontbreekt het nodige rechtsbewustzijn om de scheiding tussen staat en maatschappij langs juridische weg te forceren. In het domein van de mensenrechten wordt de hieruit voortvloeiende kloof tussen "the law in the books" en "the law in action" zeer duidelijk ¹³⁷. Twee rapporten over de situatie van de mensenrechten in de Russische Federatie illustreren dit.

732. Het eerste rapport is afkomstig van de Commissie voor de rechten van de mens bij de President RF van 14 juni 1994, met een analyse van de naleving van de rechten van de mens in Rusland in 1993 ¹³⁸. Dit rapport noemt zes probleemgebieden waar "grove en frequente" schendingen van de rechten van de mens voorkomen: de rechten van vluchtelingen, de interne bewegingsvrijheid en de vrijheid van woonstkeuze, de toestand in de instellingen van het penitentiair stelsel, de naleving van de mensenrechten in het leger, de arbeidsrechten, en de schending van de mensenrechten tijdens het van kracht zijn van de noodtoestand in Moskou in het najaar van 1993. In haar conclusie noemt deze Commissie, geresumeerd, de volgende oorzaken voor de schending van de mensenrechten: (1) de verslechtering van de materiële toestand van brede lagen van de bevolking; (2) de juridische basis voor de regeling van de bescher-

Gedurende de periode dat Kovalev ook de functie van Gevolmachtigde inzake mensenrechten uitoefende, kon hij - bij gebrek aan wettelijke basis- enkel de functies uitoefenen die hij reeds uitoefende als Voorzitter van de Commissie voor de Rechten van de Mens bij de President RF (Ukaz Prezidenta RF "O merakh po obespecheniiu konstitutsionnykh funktsii Upolnomochennogo po pravam cheloveka", 4 augustus 1994, SZ RF, 1994, nr.15, item 1713; *Rossiiskaia Gazeta*, 9 augustus 1994). Bijgevolg bestond de "ombudsman" in die periode (maar ook nu nog) enkel op papier.

¹³⁶ Voor een bespreking van dit ontwerp, zie KORKEAKIVI, A., "The Russian Human Rights Commissioner", *Parker Sch.J.E.Eur.L.*, 1995, 236-238.

¹³⁷ "De vooruitgang in de teksten is aanzienlijk, maar ieder jurist weet welke kloof er bestaat tussen *the law in the books* en *the law in action*, vooral wanneer de eerste niet werkelijk in overeenstemming is met de eeuwenoude tradities van hen, die ze moeten waarmaken." (GORLÉ 1994, 13).

¹³⁸ "Doklad o sobliudenii prav cheloveka i grazhdanina v Rossiiskoi Federatsii za 1993 god", *Rossiiskaia Gazeta*, 25 augustus 1994, 3-7.

ming van de mensenrechten is onvoldoende uitgewerkt en in de rechtstoepassing is het mechanisme van de rechtstreekse werking van de Grondwet en de internationale verdragen niet verwerkt geworden; (3) de trage en niet-consequent doorgevoerde hervorming van de rechtshandhavingsorganen; (4) de afwezigheid van een reëel controlemechanisme op de naleving van de mensenrechten in het kader van het GOS; (5) "het rechtsnihilisme en het rechtsanalfabetisme dat voorkomt in de activiteit van de staatsorganen en ambtenaren", "de straffeloosheid ingeval van schending van de wetten en de onverschillige houding tegenover de noden en belangen van de mensen", en "de verdorven praktijk" van sommige instellingen met de toepassing van in werking getreden wetten te wachten tot na ontvangst van administratieve richtlijnen en bevelen van hogerhand; (6) de afwezigheid in het land van een systeem van voorlichting inzake rechten van de mens.

733. Het tweede rapport is al even negatief, en komt van een expertengroep waaraan in het kader van de toetredingsaanvraag van Rusland tot de Raad van Europa door de Parlementaire Assemblée gevraagd was de conformiteit van de Russische rechtsorde met de fundamentele beginselen van de Raad van Europa (mensenrechten, rechtsstaat en pluralistische democratie) na te gaan. In dit gedetailleerde rapport van 28 september 1994 ¹³⁹ komt de expertengroep, na onderzoek van de wetteksten en onderzoek ter plaatse (bv. in gevangenissen), tot de conclusie dat er een grote kloof bestaat tussen theorie en praktijk, dat "the traditional authoritarian thinking still seems to be dominant in the field of public administration (...) The courts can now be considered structurally independent from the executive, but the concept that it should in the first place be for the judiciary to protect the individuals has not yet become a reality in Russia." O.m. daarom concludeert de expertengroep dat "so far the rule of law is not established in the Russian Federation" en dat "notwithstanding the considerable progress achieved so far, the Russian Federation does not (yet) fulfil the condition 'of the enjoyment by all persons within its jurisdiction of human rights and fundamental freedoms' ", m.a.w. "the legal order of the Russian Federation does not, at the present moment, meet the Council of Europe standards" ¹⁴⁰. Dat Rusland geen anderhalf jaar later toch tot de Raad van Europa werd toegelaten, kan dan ook enkel op basis van geopolitieke overwegingen verantwoord worden.

734. De conclusies van beide rapporten lopen sterk parallel, en zouden nog door enkele - niet door een jurist, maar door een rechtssocioloog, politoloog of cultuurhistoricus te beantwoorden - vragen aangevuld kunnen worden: is de rechterlijke macht in Rusland voorbereid op haar nieuwe taak uitvoerende akten aan de Grondwet of aan internationale verdragen te toetsen ¹⁴¹ ? Heeft de overheid, en dan vooral de leider hiervan, de President van de Russische Federatie, door de proclamatie van de nieuwe Grondwet zijn rol van paternalistische beschermheer in een nieuwe economische en politieke omge-

¹³⁹ Doc. AS/Bur/Russia (1994) 7, gepubliceerd in *HRLJ*, 1994, 249-295.

¹⁴⁰ *Ibid.*, 287.

¹⁴¹ GINSBURGS 495 schrijft over het feit dat de toetsing van het intern recht aan internationale verdragen aan de gewone rechtbanken, en niet aan het Constitutioneel Hof, toevertrouwd wordt: "If the choice falls - perhaps merely by default - on the array of ordinary courts, extensive steps will have to be taken to raise their personnel's talent and skills to where there will be reason to hope that those in charge of the job can do it right. Today, that is certainly not the case."

ving niet eerder geconsolideerd dan afgebouwd ¹⁴² ? En is uiteindelijk de Russische bevolking zelf de culturele, maatschappelijke tradities waarin zij en de vorige generaties grootgebracht zijn, voldoende ontgroeid om de verantwoordelijkheid die de natuurrechtelijke visie op de mensenrechten met zich meebrengt, wat de zelfontplooiing en de zelfbeschikking van het individu betreft, op te nemen ?

¹⁴²

"De President van de Russische Federatie is de garant van de Grondwet RF, en van de rechten en vrijheden van de mens en de burger" (art.80 (2) G.W. 1993). Wordt hiermee niet bij voorbaat uitgesloten dat ook de President zelf de rechten en vrijheden van de mensen kan schenden, dat m.a.w. de mensenrechten als afweerrechten tegen Presidentieel optreden gehanteerd zouden worden ?

HOOFDSTUK III. DE VRIJHEID VAN MENINGSUITING EN ARTISTIEKE SCHEPPING

Afdeling 0. Inleiding

735. In dit Hoofdstuk gaan we na op welke wijze het nieuwe concept inzake de mensenrechten zijn sporen nagelaten heeft op het gebied van de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van artistieke schepping. Een groot deel van de relatieve irrelevantie van het auteursrecht in de sovjetperiode was te wijten aan het feit dat de overheid (Staat en Partij) ernaar streefde het artistieke creatieproces volledig te controleren. In een liberale visie hebben de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van artistieke schepping precies de functie om tegen deze inmenging een dam op te werpen. De aanvaarding van een dergelijke liberaal-individualistische visie zou bijgevolg de randvoorwaarden waarbinnen de auteur en het auteursrecht moeten functioneren op radicale wijze veranderen.

Afdeling 1. De vrijheid van woord en gedachte, van informatiegaring en -verspreiding en van massa-informatie

§ 1. De sedes materiae

736. Tot op het ogenblik van het uiteenvallen van de Sovjetunie bleef art.50 G.W. 1977 dat de vrijheid van het woord en de drukpers koppelde aan de systeemconforme uitoefening ervan, ongewijzigd ¹. Met het schrappen van het machtsmonopolie van de CP begin 1990 ² had deze bepaling wel veel van haar ideologische rigiditeit verloren.

737. De eerste tekstuele veranderingen verschenen in de twee Verklaringen voor de Rechten van de Mens ³. In art.6 al.1 van de USSR Verklaring ⁴ heette het dat "elke mens het recht heeft op vrijheid van het woord, op de ongehinderde uitdrukking van meningen en overtuigingen en de verspreiding ervan in mondelinge of geschreven vorm. De massacommunicatiemiddelen zijn vrij. Censuur is niet toegelaten". Art.12 al.1 bepaalde bovendien dat "elke mens het recht heeft op de ontvangst van volledige en betrouwbare informatie over de stand van zaken in alle sferen van het staats-, economische, maatschappelijke en internationale leven, alsook inzake rechten, vrijheden en plichten."

In de Russische Verklaring van de rechten en vrijheden van de mens en de burger ⁵

¹ *Supra*, nr.200 e.v.

² *Supra*, nr.585.

³ *Supra*, nr.691.

⁴ "Deklaratsiia prav i svobod cheloveka", 5 september 1991, *VSND / VS SSSR*, 1991, nr.37, item 1083, *Pravda* en *Izvestiia*, 7 september 1991; *Vestnik Verkhovnogo Suda SSSR*, 1991, nr.11, 2-3; *SGiP*, 1991, nr.10, 4-6.

⁵ "Deklaratsiia prav i svobod cheloveka i grazhdanina", 22 november 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.52, item 1865, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 december 1991.

bepaalde art.13: "(1) Eénieder heeft recht op vrijheid van gedachte en het woord, en op de ongehinderde uitdrukking van zijn meningen en overtuigingen. Niemand kan gedwongen worden tot uitdrukking van zijn meningen en overtuigingen. (2) Eénieder heeft het recht informatie te zoeken, verkrijgen en vrij te verspreiden. Beperkingen op dit recht kunnen enkel door de wet vastgesteld worden met als doel de bescherming van het persoonlijk, gezins-, beroeps-, commercieel en staatsgeheim, alsook van de goede zeden. Een lijst van gegevens die een staatsgeheim uitmaken, wordt door de wet vastgelegd." Deze bepaling werd op 21 april 1992 als art.43 in de G.W. 1978 geïncorporeerd ⁶, zij het dat met betrekking tot de beperkingen op de vrijheid van informatie-garing en -verspreiding enkel het wetsvoorboud herhaald werd, d.i. zonder de bepaling van de doeleinden waarvoor door de wetgever beperkingen aan deze vrijheid gesteld konden worden.

738. Uiteindelijk werd in de G.W. 1993 het volgende art.29 opgenomen:

- "1. Aan éénieder wordt de vrijheid van gedachte en woord gegarandeerd.*
- 2. Propaganda of agitatie die sociale, raciale, nationale of religieuze haat en vijandschap opwekken, is niet toegelaten. Propaganda voor sociale, raciale, nationale, religieuze of taalkundige superioriteit is verboden.*
- 3. Niemand kan gedwongen worden om zijn gedachten en overtuigingen tot uitdrukking te brengen of om er afstand van te doen.*
- 4. Eénieder heeft het recht vrij informatie op eender welke wettelijke wijze te zoeken, te ontvangen, door te geven, te produceren en te verspreiden. Een lijst van gegevens die een staatsgeheim uitmaken, wordt bepaald door een federale wet.*
- 5. De vrijheid van massa-informatie wordt gegarandeerd. Censuur wordt verboden."*

739. De emancipatie van de persvrijheid en de vrijheid van het woord had zich op wetgevend niveau evenwel enige tijd eerder voorgedaan. In de zomer van 1990 was immers een einde gekomen aan de persvrijheid die als 'tijdelijke maatregel' ingevoerd was bij Decreet van 9 november 1917 "in afwachting van de goedkeuring van de meest brede en progressieve wet" ⁷. Op 12 juni 1990 nam de Opperste Sovjet van de USSR een Wet "Over de drukpers en de andere nieuwsmedia" (hierna: WNM USSR) aan ⁸. Deze wet werd anderhalf jaar later gevolgd door de Wet van de Russische Federatie

⁶ VSND i VS RF, 1992, nr.20, item 1084.

⁷ *Supra*, nr.143.

⁸ Zakon SSSR "O pechati i drugikh sredstvakh massovoi informatsii", 12 juni 1990, VSND i VS SSSR, 1990, nr.26, item 492; *Izvestiia*, 20 juni 1990; BVS SSSR, 1990, nr.4, 37 e.v. (uittreksel). Over de totstandkoming van deze Wet, zie, o.m., BATURIN, Y.M., ENTIN, V.L. en FEDOTOV, M.A., "The road to freedom for the Soviet press", *Media Law & Practice*, 1991, 43-47; BERTON-HOGGE, R. (ed.), *Le débat sur la liberté de l'information en URSS*, in *Problèmes politiques et sociaux*, La documentation française, 1990, 51p.; ENTIN, V.L., "Law-making and soviet mass media in the period of restructuring", in SCHMIDT 75-84; FEDOTOV, M.A., "K razrabotke kontseptsii zakona o pechati i informatsii", *SGiP*, 1987, nr.3, 82-90 (Engelse vertaling in *Soviet Law and Government*, 1988, nr.1, 6-21), met als repliek IVANOV, M.K., "Kakim byt' zakonu o pechati i informatsii ?", *SGiP*, 1987, nr.9 (Engelse vertaling in *Soviet Law and Government*, 1988, nr.1, 22-25); FEDOTOV, M., "Svoboda pechati: na puti k pravovomu priznaniyu", *Chelovek i zakon*, 1990, nr.8, 40-48; LOEBER, D., "Glasnost' as an issue of law: on the future USSR Law on Press and Information", in SCHMIDT 91-105. Voor een overzicht van de bepalingen van deze wet, zie QUIGLEY 269-278.

van 27 december 1991 "Over de nieuwsmedia" (hierna: WNM RF) ⁹. Het is deze laatste wet die nu nog van kracht is in de Russische Federatie, en die we daarom verder als uitgangspunt voor onze bespreking nemen.

740. Buiten de G.W. 1993 en de WNM RF is de wetgeving (in materiële zin) die op één of andere manier de media, de meningsuitingen of het recht op informatie aangaan, uitgegroeid tot een indrukwekkend corpus, dat bovendien nog voortdurend in beweging is, en steeds weer nieuwe aspecten van de "persvrijheid" sensu lato in zijn regelgeving incorporeert, zoals de reclame ¹⁰, het recht van de burger op informatie over de gegevens die door de overheid over hem of haar bijgehouden worden ¹¹, de rechtspo-

⁹ Zakon RF "O sredstvakh massovoi informatsii", 27 december 1991, *VSND i VS RF*, 1992, nr.7, item 300, gew. 13 januari 1995, *SZ RF*, 1995, nr.3, item 169, op 6 juni 1995, *SZ RF*, 1995, nr.24, item 2256, *Rossiiskaia Gazeta*, 8 juni 1995, en op 19 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2870, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 juli 1995.

¹⁰ Art.36 WNM RF; Federal'nyi Zakon RF "O reklame", *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2864, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 juli 1995 (basiswet over reclame: voor eerdere ontwerpen, zie *Rossiiskaia Gazeta*, 29 oktober 1994 en 24 november 1994). Voor de inwerkingtreding van deze Wet golden o.m. Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii "O zashchite potrebiteli ot nedobrosovestnoi reklamy", 10 juni 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 16 juni 1994 (bescherming van de consument tegen oneerlijke reclame); Prikaz Gosudarstvennogo komiteta RF po antimonopol'noi politike i podderzhke novykh ekonomicheskikh struktur, "Polozhenie o poriadke rassmotreniia del o narusheniiakh printsipov dobrosovestnoi konkurentsii i prav potrebiteli na dostovernuiu informatsiiu pri reklame", 14 juli 1994, *BNA RF*, 1994, nr.11, 11-15 (controle van het Antimonopoliecomité op de toepassing van de regels over oneerlijke reclame); Raspriazhenie Pravitel'stva RF, 2 september 1994, *SZ RF*, 1994, nr.20, item 2296 en 2297 (verbod op reclame in staatstelevisie en de staatskranten voor diensten van banken, verzekerings- en investeringsondernemingen e.d. die middelen van de burgers en rechtspersonen aantrekken in strijd met de geldende wet, n.a.v. de ineenstorting van het MMM-imperium, zie ook VYSTOTOBETS, A., "Kto u kogo v dolgu?", *Rossiiskaia Gazeta*, 20 september 1994); Ukaz Prezidenta RF "O garantiakh prava grazhdan na okhranu zdorov'ia pri rasprostranении reklamy", 17 februari 1995, *SZ RF*, 1995, nr.8, item 659, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 februari 1995 (reclame voor rookwaren, alcohol en medicamenten).

¹¹ Art.24 (2) G.W. 1993 ("De organen van de staatsmacht, de organen van het plaatselijke zelfbestuur en hun ambtenaren zijn verplicht aan ieder inzagerecht te geven in de documenten en gegevens, die rechtstreeks zijn rechten en vrijheden aanbelangen, behoudens in de bij wet bepaalde gevallen"); Punt 3 Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii "O dopolnitel'nykh garantiakh prav grazhdan na informatsiiu", 31 december 1993, *SAPP RF*, 1994, nr.2, item 74, *Rossiiskaia Gazeta*, 10 januari 1994 (de activiteit van staatsorganen, organisaties en ondernemingen, maatschappelijke verenigingen en ambtenaren geschiedt volgens de principes van informatie-openheid, wat zich uit in (1) de toegankelijkheid voor de burger van informatie die een maatschappelijk belang vertegenwoordigt of de persoonlijke belangen van de burgers raakt; (2) het systematisch informeren van de burgers over voorgestelde en genomen beslissingen; (3) de verwezenlijking door de burgers van controle op de activiteit van de genoemde instanties, organisaties en personen en door hen genomen beslissingen die verband houden met de naleving, het behoud en de bescherming van de rechten en wettelijke belangen van de burgers. Zie ook i.v.m. de bescherming van gegevens uit de persoonlijke levenssfeer en het recht van burgers en organisaties op toegang tot en verbetering van informatie die over hen bijgehouden wordt, art.11 en 14 Federal'nyi Zakon RF "Ob informatsii, informatizatsii i zashchite informatsii", 20 februari 1995, *SZ RF*, 1995, nr.8, item 609, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 februari 1995. Voor een algemene bespreking van een ontwerp van deze wet, zie AGAPOV, A.B., "Problemy pravovoi reglamentatsii informatsionnykh otnoshenii v Rossiiskoi Federatsii", *SGiP*, 1993, nr.4, 125-130; BACHILO, I.L., "Pravovoe regulirovanie protsessov informatizatsii", *GiP*, 1994, nr.12, 72-80.

sitie van buitenlandse correspondenten in Rusland ¹², de elektronische media ¹³,

¹² Zie o.m. art.48 en 55 WNM RF; PP RF "Ob utverzhdenii Pravil akkreditatsii i prebyvaniia korrespondentov inostrannykh sredstv massovoi informatsii na territorii Rossiiskoi Federatsii", 13 september 1994, *SZ RF*, 1994, nr.21, item 2399, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 september 1994 (accrediterings- en verblijfsregels voor correspondenten van buitenlandse nieuwsmedia); PP RF "O podpisanii Soglasheniia mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Turkmenistana o statuse korrespondentov sredstv massovoi informatsii Turkmenistana v Rossiiskoi Federatsii", 17 mei 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 31 mei 1995 (akkoord tussen Rusland en Turkmenistan over het statuut van correspondenten van Russische nieuwsmedia in Turkmenistan en v.v.. Een gelijkaardig akkoord met Georgië wordt voorbereid: PP RF, 17 november 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 7 december 1994).

¹³ De belangrijkste wetgevende en uitvoerende akten van het voorbije decennium op het gebied van de elektronische media zijn (chronologisch): *op het niveau van de USSR*: Ukaz Prezidenta SSSR "O demokratizatsii i razvitiu teledeniia i radioveshchaniia v SSSR", 14 juli 1990, *VSND i VS SSSR*, 1990, nr.29, item 550; Ukaz Prezidenta SSSR "O sozdanii Vsesoiuznoi gosudarstvennoi teleradioveshchatel'noi kompanii", 8 februari 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.7, item 188, *Izvestiia en Pravda*, 9 februari 1991, Engelse vertaling in BAZYLER, M.J. en SADOVOY, E., "Television and the Law in the Soviet Union", *Loy. L.A. Ent. L. J.*, 1991, 350-351. *Op het niveau van de RSFSR / RF*: PSM RSFSR, "Voprosy Vserossiiskoi gosudarstvennoi televizionnoi i radioveshchatel'noi kompanii", 25 oktober 1990, *SP RSFSR*, 1990, nr.24, item 256 (zie ook *SP RSFSR*, 1991, nr.6, item 91); Ukaz Prezidenta RF "O teleradiokompanii 'Ostankino'", 27 december 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1992, nr.1, item 58, opgeheven door Ukaz Prezidenta RF, 23 februari 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 februari 1996; Ukaz Prezidenta RF "O pridanii Vserossiiskoi gosudarstvennoi televizionnoi i radioveshchatel'noi kompanii statusa obshchegosudarstvennoi teleradiokompanii", 19 januari 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.4, item 300, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 januari 1993; Ukaz Prezidenta RF "O garantiakh informatsionnoi stabilizatsii v deiatel'nosti Rossiiskoi gosudarstvennoi teleradiokompanii 'Ostankino'", 2 april 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.14, item 1180, *Rossiiskaia Gazeta*, 10 april 1993, opgeheven door Ukaz Prezidenta RF, 23 februari 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 februari 1996; PVS RF "O nedopushchenii reorganizatsii, likvidatsii i privatizatsii gosudarstvennykh teleradiokompanii i gosudarstvennykh informatsionnykh agentstv", 8 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.29, item 1125; Ukaz Prezidenta RF "O garantiakh informatsionnoi stabil'nosti i trebovaniakh k teleradioveshchaniu", 20 maart 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.13, item 1101, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 maart 1993; PSND RF "O merakh po obespecheniiu svobody slova na gosudarstvennom teleradioveshchaniu i v sluzhbakh informatsii", 29 maart 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 april 1993, gedeeltelijk vernietigd door het Grondwettelijk Hof op 27 mei 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.30, item 1182, *Rossiiskaia Gazeta*, 19 juni 1993, Engelse vertaling in *SD*, september-oktober 1994, 71-88; PVS RF "O Federal'nom sovete po obespecheniiu svobody slova na gosudarstvennom teleradioveshchaniu", 15 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.32, item 1252, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 juli 1993, opgeheven, samen met het Besluit van 29 maart 1993, door Ukaz Prezidenta RF "O merakh po zashchite svobody massovoi informatsii v Rossiiskoi Federatsii", 5 december 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.49, item 4765, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 december 1993; Ukaz Prezidenta RF "O poriadke aktsionirovaniia gosudarstvennykh predpriatii po obsluzhivaniu teleradioveshchaniia", 7 september 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.37, item 3450, *Rossiiskaia Gazeta*, 14 september 1993; Ukaz Prezidenta RF "O neotlozhnykh merakh podderzhki gosudarstvennogo teleradioveshchaniia", 18 december 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 10 januari 1994, opgeheven door Ukaz Prezidenta RF, 14 maart 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 16 maart 1996; Ukaz Prezidenta RF "O sovershenstvovanii teleradioveshchaniia v Rossiiskoi Federatsii", 6 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 11 oktober 1995; PP RF "O Federal'noi tselevoi kompleksnoi programme sozdaniia tekhnicheskikh sredstv svyazi, teledeniia i radioveshchaniia", 27 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.49, item 4810, *Rossiiskaia Gazeta*, 4 januari 1996; PP RF "Ob obespechenii rasprostraneniia programm obshcherossiiskikh i regional'nykh gosudarstvennykh teleradioveshchatel'nykh organizatsii", 13 december 1995, *SZ RF*, 1995, nr.51, item 5075, *Rossiiskaia Gazeta*, 4 januari 1996; PP RF "O Gosudarstvennom fonde televizionnykh i radioprogramm", 13 december 1995, *SZ RF*, 1995, nr.51, item 5073, *Rossiiskaia Gazeta*, 4 januari 1996.; PP RF "O nekotorykh voprosakh deiatel'nosti regional'nykh gosudarstvennykh teleradioveshchatel'nykh organizatsii", 13 december 1995, *SZ RF*, 1995, nr.51, item 5074, *Rossiiskaia Gazeta*, 4 januari 1996. Voor een bespreking van de evolutie in de elektronische media, zie AUTISSIER e.a. 196-198; BAZYLER, M.J. en SADOVOY,

financiële steun aan de geschreven pers ¹⁴ enz. In onze bespreking zullen we slechts terloops uit deze onderdelen van het Russische mediarecht-in-wording putten, en ons concentreren op de G.W. 1993, de WNM RF en de hieruit rechtstreeks voortvloeiende normatieve akten.

§ 2. Inhoud van de vrijheid van gedachte en woord, het recht op informatiegaring en -verspreiding en de mediavrijheid

2.1. De Grondwet

741. Art.29 G.W. 1993 erkent vier verschillende, maar nauw met elkaar verbonden deelrechten, die samengebracht kunnen worden onder de term "vrijheid van meningsuiting" (ook al wordt deze term in de G.W. zelf niet gebruikt):

(1) *de positieve en negatieve vrijheid van het woord*. Dit recht beperkt zich tot het al dan niet uiten van een mening met *woorden*, zodat het slechts een (belangrijk) deel van de vrijheid van meningsuiting bestrijkt. Meningen kunnen immers ook op andere wijzen geuit worden (bv. foto's en werken van beeldende kunst). Mogelijk kan uit het verbod om dwang op een persoon uit te oefenen opdat deze zijn overtuiging zou uiten (art.29 (3) G.W. 1993), afgeleid worden dat eenieder het recht heeft zelf te bepalen of hij zijn mening uit, alsook in welke vorm hij dit doet. Indien deze interpretatie gevolgd wordt, zou art.29 (1) en (3) G.W. 1993 niet enkel de vrijheid van het woord, maar de vrijheid van eender welke meningsuiting garanderen;

(2) *de vrijheid van gedachte*, d.i. de vrijheid om een mening te koesteren;

(3) *het recht van éénieder op informatiegaring en -verspreiding*, d.i. samen met de vrijheid van gedachte de essentie van de vrijheid van meningsuiting zoals omschreven in het EVRM ¹⁵;

(4) *de vrijheid van massa-informatie*, d.i. de vrijheid om informatie aan een groot publiek door te geven. Klaarblijkelijk wordt hiermee de "mediavrijheid" bedoeld, d.i. wat klassiek de persvrijheid genoemd wordt, maar dan niet enkel beperkt tot de drukpers, maar ook van toepassing op bv. de elektronische nieuwsmedia. De mediavrijheid is een corollarium van de vrijheid van meningsuiting, aangezien de media één van de middelen vormen waarmee ieder zijn mening kan uiten, en is ook een bijzondere toepassing van het recht van éénieder op informatiegaring en -verspreiding.

E., *l.c.*, 293-351; GRYZUNOVA, O.I., KOSOVA, T.S. en NEMIROVSKAIA, M.L., "Televidenie i radioveshchanie v Rossii. Problemy i perspektivy", *Zakonodatel'stvo i Ekonomika*, 1995, nr.9-10, 18-29; JAKUBOWICZ, K., "Freedom vs. Equality", *East European Constitutional Review*, 1993, nr.2, 42-48; QUIGLEY 278-279).

¹⁴ *Infra*, nr.1006 e.v.

¹⁵ "Éénieder heeft het recht op vrijheid van meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid een mening te koesteren en de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden te ontvangen of door te geven, zonder inmenging van overheidswege en ongeacht grenzen (art.10 (1) EVRM).

2.2. De Wet op de nieuwsmedia RF

2.2.1. Algemeen

742. De Wet op de nieuwsmedia RF van 27 december 1991 (WNM RF) stelt de regeling van de "vrijheid van massa-informatie" centraal, en definieert deze op negatieve wijze: "In de RF zijn er - behoudens de uitzonderingen voorzien door de wetgeving van de RF over de nieuwsmedia - geen beperkingen toegelaten op het zoeken, ontvangen, produceren en verspreiden van massa-informatie; op de oprichting, het bezit, het gebruik van en de beschikking over nieuwsmedia; op de vervaardiging, verwerving, bewaring en exploitatie van technische installaties en uitrusting en grondstoffen bestemd voor het maken en verspreiden van de productie van nieuwsmedia" ¹⁶.

De vrijheid van massa-informatie wordt hier bijgevolg als overkoepelende term gebruikt voor de vrijheid van informatiegaring en -verspreiding enerzijds en de vrijheid van massa-informatie sensu stricto (d.i. de mediavrijheid) anderzijds. Bijgevolg wordt slechts een deel van art.29 G.W. 1993 door de WNM RF (die eerder dan de G.W. 1993 van kracht was) uitgewerkt. De vrijheid van meningsuiting wordt enkel behandeld in de mate dat meningen geuit worden via de media. Bovendien is het toepassingsgebied van de WNM RF beperkt tot die media die op een periodieke basis verschijnen (kranten, tijdschriften, radio- en televisie-uitzendingen, filmjournaals ¹⁷, maar niet boeken ¹⁸ of films). We zullen deze media hierna aanduiden met de term 'nieuwsmedia'.

In de WNM RF gaat, naast andere onderdelen van het klassieke mediarecht ¹⁹, verder de meeste aandacht uit naar de vrijheid van informatiegaring en -verspreiding, en het recht van en de procedure voor de oprichting van nieuwsmedia.

¹⁶ Art.1 WNM RF. Vgl. art.1 WNM USSR: "De pers en de nieuwsmedia zijn vrij. De vrijheid van het woord en de persvrijheid, die door de Grondwet aan de burgers gegarandeerd worden [art.51 G.W. 1977], omvatten het recht op de uiting van meningen en overtuigingen, op het zoeken, uitkiezen, ontvangen en verspreiden van informatie en ideeën in elke vorm. Censuur op de massa-informatie is niet toegelaten".

¹⁷ Art.2 WNM RF.

¹⁸ In art.2 ontwerp van de WNM USSR (*Izvestiia*, 4 december 1989) viel de boekenproductie nog wel binnen het toepassingsgebied. De uitsluiting van boeken in de definitieve versie van de WNM USSR moest gecompenseerd worden door de goedkeuring van Beginselen van wetgeving van de USSR en de Unierepublieken over de uitgeversactiviteit in de USSR, waarvan de bepalingen in grote mate een dubblure van de WNM USSR zouden zijn (FEDOROV, L., "Zakon i zakonnost' v knigoizdanii", *Sots. Zak.*, 1991, nr.22, 8). Er werd wel een ontwerp van Beginselen gepubliceerd (*Knizhnoe obozrenie*, 1990, nr.47, 5), maar dit werd nooit wet. Deze ongelijke behandeling tussen periodieke en niet-periodieke uitgaven wordt aangeklaagd in de rechtsleer, waarbij m.n. FEDOROV bepleit dat de overgang naar een "rechtsstaat, juridische economie en een geciviliseerde markt" één wet voor alle uitgaven vergt (FEDOROV, L., *l.c.*, 9).

¹⁹ Bv. een regeling over plichtexemplaren (art.29 WNM RF), overheidsmededelingen (art.35 al.2 en 3), het journalistiek bronnengeheim (art.41 al.2), het recht van antwoord en rechtzetting (art.43-46), de rechten en plichten van journalisten (art.47 en 49) en de aansprakelijkheidsregeling in geval van schending van de wetgeving over de nieuwsmedia (art.56-62).

2.2.2. Recht op informatiegaring en -verspreiding

743. Het recht op informatie omvat zowel het recht op ontvangst van informatie ("zoeken en ontvangen"), als het recht om informatie te verspreiden ("produceren en verspreiden" ²⁰). Ook al wordt dit recht door de Grondwet rechtstreeks in hoofde van "éénieder" erkend, gaat de WNM RF ervan uit dat de werkzaamheid van het recht op informatie van de mensen in ruime mate afhangt van het recht van de nieuwsmedia en de journalisten om informatie te verzamelen, hun recht om de betrouwbaarheid hiervan na te trekken ²¹ en hun plicht om de betrouwbaarheid van de door hen meegedeelde informatie te controleren ²². Het recht van de burger op informatie correspondeert aldus met de plicht voor de media om waarheidsgetrouwe informatie te verspreiden ²³ ²⁴.

744. Art.38 WNM RF bepaalt dat de burgers recht hebben op een werkzame *ontvangst* via de media van betrouwbare informatie over de activiteit van staatsorganen en -organisaties, maatschappelijke verenigingen en hun ambtenaren. Deze laatsten zijn gehouden op verzoek van de media informatie te verstrekken over hun activiteiten ²⁵, een verzoek dat enkel afgewezen mag worden indien de gevraagde informatie gegevens bevat die een staats-, commercieel of ander speciaal door de wet beschermd geheim omvat ²⁶. Deze afwijzing kan voor de rechtbank aangevochten worden ²⁷.

Als deelaspecten van dit recht op het ontvangen van informatie moeten verder nog

²⁰ Art.29 (4) G.W. 1993 vermeldt ook "het doorgeven van informatie".

²¹ Art.47 (8) WNM RF. Vgl. art.30 (5) WNM USSR: "Een journalist heeft het recht zich te wenden tot specialisten voor het natrekken van feiten en omstandigheden in verband met binnengekomen berichten."

²² Art.49 (2) WNM RF. Vgl. art.32 (2) WNM USSR.

²³ KORZUNOV 131.

²⁴ Hierdoor wordt het recht op informatie van de burger in een moderne rechtsstaat uiteraard niet uitgeput: dit recht is immers niet beperkt tot het verkrijgen van informatie via de media, maar omvat ook het verkrijgen van informatie rechtstreeks van de overheid, de zgn. openbaarheid van bestuur. Dit aspect wordt evenwel niet geregeld door de WNM RF, en valt ook buiten ons onderzoeksveld. Voor een verwijzing naar de relevante wetgeving: *supra*, noot 11.

²⁵ Art.38 al.2 en art.39 WNM RF. Omgekeerd rust op de nieuwsmedia waarvan de oprichter een staatsorgaan is, de plicht om verslag uit te brengen over de activiteiten van de staatsorganen: Federal'nyi Zakon RF "O poriadke osveshcheniia deiatel'nosti organov gosudarstvennoi vlasti v gosudarstvennykh sredstvakh massovoi informatsii", 13 januari 1995, *SZ RF*, 1995, nr.3, item 170, *Rossiiskaia Gazeta*, 14 januari 1995; Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii "O dopolnitel'nykh garantiakh prav grazhdan na informatsiiu", 31 december 1993, *SAPP RF*, 1994, nr.2, item 74; *Rossiiskaia Gazeta*, 10 januari 1994. De gedetailleerde verplichtingen die aan de staatsmedia inzake berichtgeving over de activiteiten van staatsorganen opgelegd worden, voornamelijk door de Federale Wet van 13 januari 1995, betekenen een ernstige beknutting van de redactionele onafhankelijkheid van deze media, zie ook "Report on the conformity of the legal order of the Russian Federation with Council of Europe Standards", Doc. AS/Bur/Russia (1994) 7 van 28 september 1994, *HRLJ*, 1994, 259.

²⁶ Art.40 WNM RF. *Infra*, nr.777 e.v. en nr.785 e.v.

²⁷ Art.61 WNM RF.

vermeld worden het verbod op het doen ontstaan van kunstmatige storingen die de normale ontvangst van radio- en televisieuitzendingen verhinderen ²⁸ en het recht van de burgers op ongehinderde toegang tot buitenlandse nieuwsmedia ²⁹.

In de catalogus van rechten en plichten van de journalist wordt algemeen aan de journalist het recht toegekend informatie te zoeken, te vragen, te ontvangen en te verspreiden ³⁰. Hiertoe kan hij o.m. staatsorganen, ondernemingen, maatschappelijke verenigingen bezoeken, toegang krijgen tot documenten voor zover deze geen staats-, commerciële of ander speciaal door de wet beschermd geheim bevatten, speciaal bewaakte plaatsen van natuurrampen, ongelukken en catastrofes ³¹, massawanordelijkheden, plaatsen waar de uitzonderingstoestand is uitgeroepen, meetings en demonstraties, bezoeken ³².

745. Met betrekking tot de *verspreiding* van informatie wordt aan de burgers, verenigingen van burgers, ambtenaren, ondernemingen, instellingen, organisaties en staatsorganen een verbod opgelegd om de legale verspreiding van de productie van nieuwsmedia te hinderen ³³. Het kwaadwillig hinderen in eender welke vorm van de wettelijke professionele activiteit van journalisten, het uitoefenen van dwang op journalisten om bepaalde informatie te verspreiden of om bepaalde informatie juist niet te verspreiden met het oog op de beperking van de vrijheid van de drukpers of de andere nieuwsmedia wordt door een nieuw art.140¹ Sw. strafbaar gesteld ³⁴. De inbeslagname en vernietiging van een oplage is enkel toegelaten in uitvoering van een in kracht van gewijsde gegane beslissing van de rechtbank ³⁵, maar in welke gevallen de rechtbank een

²⁸ Art.33 WNM RF. Deze bepaling is een reactie op de in de USSR bestaande praktijk om de uitzendingen van buitenlandse zenders te storen, *supra*, nr.211, noot 97.

²⁹ Art.54 WNM RF.

³⁰ Art.47 punt 1 WNM RF.

³¹ Hiertegenover staat de plicht van de overheid om in geval van rampen betrouwbare informatie door te geven: art.6 Federal'nyi Zakon RF "O zashchite naseleniia i territorii ot chrezvychainykh situatsii prirodnogo i tekhnogennogo kharaktera", 21 december 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 december 1994 ("De informatie op het gebied van de bescherming van de bevolking en het grondgebied tegen uitzonderingssituaties en over de activiteiten van [de overheidsorganen] op dit gebied is openbaar en open, tenzij anders door de wetgeving van de RF voorzien. [De overheidsorganen] moeten de bevolking via de nieuwsmedia en langs andere kanalen effectief en betrouwbaar informeren over de toestand van de bescherming van de bevolking en het grondgebied tegen de uitzonderingstoestanden en de genomen maatregelen voor het verzekeren van hun veiligheid, over voorspelbare en reeds ontstane uitzonderingssituaties, over de opvang en de manieren van bescherming van de bevolking tegen deze situaties. Het verbergen, niet-tijdig meedelen of het meedelen van klaarblijkelijk leugenachtige informatie door ambtenaren op het gebied van de bescherming van de bevolking en het grondgebied tegen uitzonderingssituaties, brengt de aansprakelijkheid met zich mee in overeenstemming met de wetgeving van de RF").

³² Art.47 WNM RF.

³³ Art.25 al.1 WNM RF. Dit geldt in principe ook voor de detailverkoop van drukwerk op openbare plaatsen (art.25 al.4 WNM RF).

³⁴ Zakon RSFSR, 21 maart 1991, *Rossiiskaia Gazeta*, 19 april 1991, gew. 20 oktober 1992, *Rossiiskaia Gazeta*, 20 november 1992.

³⁵ Art.28 al.2 WNM RF. Vgl. art.22 al.3 WNM USSR.

dergelijke inbeslagname of vernietiging kan uitspreken, wordt in de wet niet vermeld³⁶.

2.2.3. Het recht op oprichting van media

746. Elke burger, vereniging van burgers, onderneming, instelling, organisatie of staatsorgaan heeft het recht een nieuwsmiddeel op te richten³⁷. Dit nieuwsmiddeel kan echter enkel "wettelijk" functioneren, na een voorafgaande registratie volgens een vastgelegde procedure³⁸. Voor de doorgifte van elektronische media door de ether of via de kabel moet voorafgaandelijk een zendvergunning bekomen worden³⁹. Hierop zal later nog teruggekomen worden⁴⁰.

De WNM RF regelt verder nog het statuut van de oprichter, de redactie en de uitgever van een nieuwsmiddeel, en hun onderlinge verhoudingen (voor zover deze kwalificaties niet in één of enkele personen verenigd zijn)⁴¹.

§ 3. Beperkingen aan de vrijheid van meningsuiting

3.0. Inleiding

747. De vrijheid van meningsuiting is in een democratie één van de belangrijkste rechtsgoederen, maar toch niet het enige. Ook andere rechtsgoederen verdienen bescherming, zoals de bescherming van het eigendomsrecht, het privé-leven van personen, het recht op goede naam enz. De prominente plaats van het recht op vrije meningsuiting in een democratische rechtsstaat blijkt hieruit dat aanvaard wordt dat in de regel de andere rechtsgoederen a posteriori de vrijheid van meningsuiting kunnen inperken, maar dat de vrijheid eerst haar gang moet kunnen gaan. De misbruiken kunnen nadien door middel van strafrechtelijke en burgerrechtelijke aansprakelijkheidsregelingen aangepakt worden, preventieve maatregelen worden in de regel afgekeurd omdat ze ook 'onschuldige' meningsuitingen raken en vaak door de uitvoerende macht worden uitgevoerd zonder

³⁶ SHERSTIUK 9.

³⁷ Art.7 al.1 WNM RF. Dit geldt evenwel niet voor minderjarigen, strafrechtelijk veroordeelden tijdens het uitzitten van een gevangenisstraf, handelingsonbekwaam verklaarde gesesteszieken, verboden verenigingen van burgers, ondernemingen, instellingen of organisaties, of een burger van een andere staat of een persoon zonder burgerschap die niet permanent in de RF verblijft: art.7 al.2 WNM RF.

³⁸ Art.8-15 WNM RF. Er is geen registratie vereist voor overheidsnieuwsmiddeel in zoverre deze officiële documenten uitgeven, voor periodieke, gedrukte uitgaven in een oplage van minder dan 1000 exemplaren, radio- en televisieprogramma's die verspreid worden langs een gesloten kabelnet (bv. in een ziekenhuis), audio- en videoprogramma's die verspreid worden in minder dan 10 exemplaren (art.12 WNM RF).

³⁹ Art.30-32 WNM RF.

⁴⁰ *Infra*, nr.757 e.v.

⁴¹ Art.18-22 WNM RF.

rechterlijke tussenkomst. Repressieve maatregelen daarentegen hebben slechts uitwerking nadat de vrijheid misbruikt werd. Zij zijn daarom ook op de maat van het misbruik gesneden en vergen de tussenkomst van een onafhankelijk rechter ⁴².

We onderzoeken hier welke houding de Russische wetgever ten aanzien van preventieve en repressieve maatregelen ter inperking van het recht op vrije meningsuiting heeft aangenomen.

3.1. *Het grondwettelijk kader*

748. Art.29 G.W. 1993 vermeldt zelf een aantal beperkingen aan de vrijheid van meningsuiting. Paragraaf 2 verbiedt "propaganda of agitatie waardoor sociale, raciale, nationale of religieuze haat en vijandschap gewekt wordt", alsook "het propageren van sociale, raciale, nationale, religieuze of taalsuperioriteit". Paragraaf 4 erkent de vrijheid van informatiegaring en -verspreiding "op elke wettelijke wijze" (*liubym zakonnym sposobom*) ⁴³, en voegt eraan toe dat "de lijst van gegevens die staatsgeheim zijn, bepaald wordt door een federale wet". Paragraaf 5 tenslotte stelt dat "censuur verboden is".

749. De vrijheid van meningsuiting kan verder beperkt worden in overeenstemming met art.55 (3) G.W. 1993 dat voor alle rechten en vrijheden van de mens en de burger stelt dat zij enkel beperkt kunnen worden "bij federale wet, in de mate waarin dit noodzakelijk is om de fundamentelementen van de grondwettelijke opbouw te beschermen, alsook voor de bescherming van de goede zeden, de gezondheid, de rechten en wettige belangen van andere personen, in het belang van de landsverdediging en de staatsveiligheid" ⁴⁴. Naar de letter van de Grondwet zijn deze voorwaarden waaraan beperkingen aan de mensenrechten moeten voldoen, en m.n. de voorwaarde van de proportionaliteit, niet van toepassing op de beperkingen aan die mensenrechten die door de Grondwet zelf voorzien worden ⁴⁵, zoals, in het geval van de vrijheid van meningsuiting, de bescherming van staatsgeheimen en bepaalde vormen van "hate speech" ⁴⁶. Art.55 (3) G.W. 1993 is immers enkel aan de wetgever gericht, niet aan de grondwetgever. Het Grondwettelijk Hof van de Russische Federatie heeft nochtans in een arrest van 20 december 1995 de voorwaarden van art.55 (3) G.W. zonder enige aarzeling toegepast

⁴² VELAERS nr.117, p.139.

⁴³ Volgens de expertengroep van de Raad van Europa was het niet volledig duidelijk "to which extent the words 'by any legal means', qualifying the exercise of the positive aspects of the freedom [of expression], provide a basis for introducing further legal restrictions" ("Report on the conformity of the legal order of the Russian Federation with Council of Europe Standards", Doc. AS/Bur/Russia (1994) 7 van 28 september 1994, *HRLJ*, 1994, 255).

⁴⁴ *Supra*, nr.710. Art.17 (3) G.W. 1993 herhaalt ten overvloede dat de uitoefening van de rechten en vrijheden van de mens en de burger niet de rechten en vrijheden van derden mag schenden.

⁴⁵ Zie eveneens het rapport van een expertengroep voor de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa: "Report on the conformity of the legal order of the Russian Federation with Council of Europe Standards", Doc. AS/Bur/Russia (1994) 7 van 28 september 1994, *HRLJ*, 1994, 255.

⁴⁶ Art.29 (2) en (4) G.W. 1993.

op de bescherming van staatsgeheimen ⁴⁷.

750. Indien de noodtoestand uitgeroepen wordt, kunnen met het oog op de veiligheid van de burgers en ter bescherming van de grondwettelijke opbouw krachtens een federale constitutionele wet afzonderlijke beperkingen van de rechten en vrijheden, inclusief de vrijheid van meningsuiting, vastgelegd worden mits de grenzen en termijnen van de geldigheid ervan worden aangegeven ⁴⁸.

3.2. Preventieve maatregelen

751. Het Russisch recht kent geen algemeen verbod op preventieve maatregelen. Art.29 (5) G.W. 1993 verbiedt enkel censuur. We zullen eerst dit verbod op censuur van naderbij bekijken, en daarna nagaan of er nog andere preventieve maatregelen zijn.

3.2.1. Het verbod op censuur

752. Het grondwettelijk verbod op censuur werd voorafgegaan door een gelijkkluidend verbod in art.1 al.3 WNM USSR. Door het beperkte toepassingsgebied van de WNM USSR bleven boeken, films, werken van beeldende kunst enz. in theorie aan de censuur onderworpen, enkel de nieuwsmedia ontsnapten eraan. Dit was ook zo onder de WNM RF, waarin censuur expliciet verboden wordt. Dit verbod wordt nog geconcretiseerd door de bepaling dat ook de oprichting en financiering van censuurorganen verboden is ⁴⁹. De WNM RF definieert het begrip "censuur" als "het van de redactie van een nieuwsmedium eisen dat ambtenaren, staatsorganen, organisaties, instellingen of maatschappelijke verenigingen voorafgaandelijk hun akkoord geven met de mededelingen en materialen van dat nieuwsmedium (tenzij de ambtenaar zelf auteur of geïnterviewde is), of het opleggen van een verbod van verspreiding van (afzonderlijke delen van) mededelingen en materialen" ⁵⁰. Een algemeen verbod op de uitoefening van censuur ten aanzien van alle meningsuitingen kwam voor het eerst voor in de Verklaring van de Rechten en Vrijheden van de burger van de USSR ⁵¹, en wordt nu herhaald in art.29 (5) G.W. 1993.

753. Met het verbod op censuur door de WNM USSR leek de rol van het censuurorgaan

⁴⁷ PKS RF "po delu o proverke konstitutsionnosti riada polozhenii punkta "a" stat'i 64 Ugolovnogo kodeksa RSFSR v sviazi s zhaloboi grazhdanina V.A.Smirnova", 20 december 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 18 januari 1996.

⁴⁸ Art.56 (1) G.W. 1993.

⁴⁹ Art.3 WNM RF. De aansprakelijkheid inzake de uitoefening van censuur wordt geregeld door art.58 WNM RF.

⁵⁰ Art.3 al.1 WNM RF. Vgl. de definitie van VELAERS nr.88, p.116: "Censuur is de voorafgaande controle door de overheid van de inhoud van de publicaties met de bedoeling de negatief beoordeelde te verbieden, in beslag te nemen, of toe te laten mits voorafgaande wijzigingen".

⁵¹ Art.6 al.1 "Deklaratsiia prav i svobod cheloveka", 5 september 1991, *VSND / VS SSSR*, 1991, nr.37, item 1083; *Pravda* en *Izvestiia*, 7 september 1991; *Vestnik Verkhovnogo Suda SSSR*, 1991, nr.11, 2-3; *SGiP*, 1991, nr.10, 4-6.

Glavlit ⁵² althans in de nieuwsmedia uitgespeeld, maar zo hadden de sovjetleiders het niet begrepen. Op 24 augustus 1990 werd het Hoofdbestuur voor de bescherming van staatsgeheimen in de pers en in andere nieuwsmedia bij de Raad van Ministers van de USSR opgericht (afgekort de GUOT) door de goedkeuring van de Tijdelijke Statuten van dit staatsorgaan ⁵³, en dit als een voorlopige maatregel "tot aan het aannemen van wetten die de bescherming van staats- en andere geheimen, alsook de activiteit van afzonderlijke nieuwsmedia regelen" (preambule).

De GUOT kreeg als opdracht een uniforme staatspolitiek te voeren inzake de bescherming tegen de verspreiding van staatsgeheimen via de pers en andere massamedia in de USSR of naar het buitenland (wat controle op het uitgaande, grensoverschrijdende verzendings- en postverkeer impliceerde ⁵⁴). Voor de controle op militaire geheimen riep de GUOT de hulp in van specialisten van de strijdkrachten en van de afzonderlijke ministeries van de militaire industrietakken. Haar belangrijkste functie bestond uit het opstellen en actueel houden van een lijst van gegevens die verboden zijn voor publicatie, en hiertoe orders en instructies uit te vaardigen die bindend zijn voor de ministeries, departementen, organisaties, persorganen en andere massamedia bij de voorbereiding van hun materialen voor publieke verspreiding, maar ook voor de overdracht ervan naar het buitenland. Aangezien de leidinggevende rol van de CPSU toen reeds uit de Grondwet geschrapt was ⁵⁵, oefende de GUOT geen ideologische controle uit, maar ging ze enkel na of in de media geen gegevens verspreid werden die staatsgeheimen bevatten ⁵⁶.

De controle ter plaatse bij kranten, tijdschriften, televisie enz. geschiedde niet meer automatisch, maar wel 'op contractuele basis' ⁵⁷, d.i. met instemming van het betrokken medium. De aansprakelijkheid voor de verspreiding van documenten welke door GUOT nagekeken werden en waarvan nadien zou blijken dat ze toch staatsgeheimen bevatten, kwam bij GUOT te liggen. Indien de media van dit 'aanbod' geen gebruik wilden maken, moesten ze zich desondanks blijven houden aan de 'Talmoed van

⁵² *Supra*, nr.209.

⁵³ PSM SSSR "Ob utverzhdenii Vremennogo polozheniia o Glavnom upravlenii po okhrane gosudarstvennykh tain v pechati i drugikh sredstvakh massovoi informatsii pri Sovete Ministrov SSSR", 24 augustus 1990, *SP SSSR*, 1990, nr.24, item 115. Het was voor het eerst sinds 1966 dat openlijk het bestaan van een "censuurorgaan" toegegeven werd. In dit Besluit wordt een Besluit van de Raad van Ministers van 19 november 1974 opgeheven, d.i. blijkbaar het nooit gepubliceerde Besluit dat tot in 1990 de activiteit van het vorige censuurorgaan, Glavlit, regelde.

⁵⁴ Het binnenkomende postverkeer werd op elk ontoelaatbaar misbruik van de vrijheid van het woord, zoals gedefinieerd door het toen geldende art.5 WNM USSR (pornografie, oorlogspropaganda enz.) gecontroleerd.

⁵⁵ *Supra*, nr.585.

⁵⁶ Vgl. vroeger de dubbele functie van Glavlit: *supra*, nr.208 e.v.

⁵⁷ Volgens welingelichte bron (het hoofd van Glavlit en GUOT, V.A. BOLDYREV) maakten vele media gebruik van deze 'dienstverlening': "Tsenzury net, no tainy ostaiutsia", *Izvestiia*, 26 juli 1990.

verboden gegevens' ⁵⁸.

754. Officieel werd de GUOT opgeheven op 1 juli 1991, maar ze zette haar activiteiten toch voort in afwachting dat een nieuw orgaan opgericht zou worden ⁵⁹. Op 11 september 1991 werd bij het Ministerie van pers en massa-informatie van de RSFSR (dus niet langer op het niveau van de Sovjetunie) het "Staatsinspectoraat voor de bescherming van de vrijheid van de pers en de massa-informatie" opgericht ⁶⁰, waarvan de Statuten op 25 oktober 1991 goedgekeurd werden ⁶¹. Deze Statuten werden reeds op 9 september 1993 door nieuwe vervangen ⁶².

Krachtens deze laatste Statuten was dit zogeheten Staatsinspectoraat een orgaan van staatscontrole bij het Ministerie van pers en informatie van de RF, waaraan drie basisopdrachten toevertrouwd werden: (1) de controle op de naleving van de media-wetgeving van RF; (2) medewerking aan de ontwikkeling van de processen van demonopolisering in dit domein, en aan de verwezenlijking van de professionele rechten en plichten van de medewerkers van de media en de uitgeverijen; (3) de vorming van een mediacultuur, de versterking van de juridische, professionele en morele beginselen van de activiteit van de massamedia ⁶³. Deze drie opdrachten concretiseerden zich in in 9 functies. Vooral de derde en vierde functie verdienen hier onze aandacht ⁶⁴. Het Staatsinspectoraat wordt, vreemd genoeg, ingeschakeld in de strijd tegen de censuur, en "neemt de door de wet voorziene maatregelen ingeval van ontoelaatbare censuur van massa-informatie van de zijde van ambtenaren, staatsorganen, ondernemingen, instellingen en organisaties en van maatschappelijke verenigingen" ⁶⁵. Als men daarnaast de vierde functie van het Staatsinspectoraat legt, zou de indruk kunnen ontstaan dat het tegen zichzelf ten strijde moest trekken. Het Staatsinspectoraat analyseert immers drukwerk, audio- en audiovisuele werken en documenten om hun inhoud te

⁵⁸ HÜBNER 1992, 79-80. In het eerste interview dat ooit met het hoofd van Glavlit, BOLDYREV, gehouden werd, verklaarde deze dat de lijst van verboden onderwerpen met één derde ingekort was, en het uitzuiveringswerk nog niet voltooid was: *Izvestiia*, 3 november 1988; *Index on censorship*, 1989, nr.3, 22-23.

⁵⁹ TOLZ, V., "Recent Developments in the Soviet and Baltic Media", *Report on the USSR*, 1991, nr.28, 12-13.

⁶⁰ Ukaz RSFSR "O merakh po zashchite svobody pechaty v RSFSR", 11 september 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.37, item 1199.

⁶¹ PSMP RSFSR, "Voprosy Gosudarstvennoi inspeksii po zashchite svobody pechaty i massovoi informatsii pri Ministerstve pechaty i informatsii RSFSR", 25 oktober 1991; "A new watchdog for the press", *Moscow News*, 1991, nr.46, 2. Dit Besluit werd niet gepubliceerd. Het bestaan ervan kan enkel afgeleid worden uit de opheffing ervan door de Regeringsbesluiten van 9 september 1993 (zie volgende noot) en 6 juli 1994 (zie noot 67).

⁶² PSMP RF, "Voprosy Gosudarstvennoi inspeksii po zashchite svobody pechaty i massovoi informatsii pri Ministerstve pechaty i informatsii Rossiiskoi Federatsii", 9 september 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.38, item 3526. Dit gebeurde in uitvoering van Ukaz Prezidenta RF "O zashchite svobody massovoi informatsii", 20 maart 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.13, item 1100.

⁶³ Punt 5 Statuten, *Ibid*.

⁶⁴ Punt 7 Statuten, *Ibid*.

⁶⁵ Zie art. 58 WNM RF.

toetsen aan de vereisten van de mediawetgeving. Het gaat hier evenwel om een controle *a posteriori*, in het kader van het afdwingen van het repressieve beperkingssysteem. Zoals dadelijk nog zal blijken ⁶⁶ betekent dit niet dat het Staatsinspectoraat geen enkele rol speelde in het opleggen van preventieve maatregelen, maar censuur in de zin van een voorafgaande inhoudelijke controle op de inhoud van publicaties met het oog op het verbod, de inbeslagname of de verspreiding ervan mits voorafgaande wijzigingen, werd door dit staatsorgaan niet verricht.

755. Als gevolg van een administratieve herschikking van bevoegdheden tussen de federale diensten einde 1993, werd op 6 juli 1994 het Staatsinspectoraat afgeschaft en de bevoegdheden ervan inzake de controle op de naleving van de mediawetgeving werden overgedragen aan het Comité voor de pers van de RF (*Roskompechat'*) ⁶⁷, dat inmiddels zelf het vroegere Ministerie van Pers en Informatie van RF opgevolgd had ⁶⁸. We zullen verder nog zien dat ook andere staatsorganen actief zijn op het gebied van de bescherming van staatsgeheimen ⁶⁹.

3.2.2. Andere preventieve maatregelen

756. Het verbod op censuur in de Russische wetgeving is een opmerkelijke breuk met zowel het tsaristische als met het sovjetverleden. Dit geldt ook voor de erkenning van de vrijheid om een nieuwsmedium op te richten of te exploiteren, inclusief de uitrusting die hiervoor nodig is (bv. drukkerijen), en dit zonder de toestemming van de staat.

757. Echter, een voorafgaandelijke registratie bij het Ministerie van pers en informatie van de Russische Federatie, of voor plaatselijke media, bij de lokale organen van de Staatsinspectie voor de bescherming van de vrijheid van de pers en de massa-informa-

⁶⁶ *Infra*, nr.757.

⁶⁷ PP RF "O likvidatsii Gosudarstvennoi inspektsii po zashchite svobody pechati i massovoi informatsii pri byvshem Ministerstve pechati i informatsii Rossiiskoi Federatsii", 6 juli 1994, *SZ RF*, 1994, nr.12, item 1398, *Rossiiskaia Gazeta*, 21 juli 1994. Het Besluit van 9 september 1993 houdende de laatste Statuten van het Staatsinspectoraat (*supra*, noot 62) wordt door dit nieuwe Besluit opgeheven, maar ook het Besluit houdende de oude Statuten van 25 oktober 1991 (*supra*, noot 61), dat reeds door het Besluit van 9 september 1993 opgeheven werd, wordt door dit Besluit van 6 juli 1994 andermaal opgeheven. Sommige bureaucratische organen zijn inderdaad moeilijk uit te roeien. Voor de Statuten van het Comité RF voor de pers, zie PP RF, "Voprosy Komiteta Rossiiskoi Federatsii po pechati", 3 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.10, item 796, vervangen door PP RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Polozhenie o Komitete Rossiiskoi Federatsii po pechati", 1 november 1994, *SZ RF*, 1994, nr.29, item 3031.

⁶⁸ Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii "O sovershenstvovanii gosudarstvennogo upravleniia v sfere massovoi informatsii", 22 december 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.52, item 5067, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 december 1993. De Statuten van het Ministerie voor de pers en informatie RF van 18 mei 1993 werden in uitvoering van deze Oekaze opgeheven: PP RF "O priznanii utrativshimi silu nekotorykh normativnykh aktov po voprosam gosudarstvennogo upravleniia v sfere massovoi informatsii", 6 oktober 1994, *SZ RF*, 1994, nr.25, item 2708.

⁶⁹ *Infra*, nr.780.

tie bij het Ministerie van pers en informatie van de Russische Federatie ⁷⁰ tegen betaling van een registratierecht ⁷¹ bleef wel vereist ⁷².

758. Het bevoegde orgaan kan de registratie enkel weigeren in de gevallen die exhaustief in de wet opgesomd staan ⁷³:

- indien de aanvrager niet bevoegd is om een nieuwsmedium op te richten (bv. minderjarigen of buitenlanders zonder permanente verblijfplaats in de RF) ⁷⁴;
- indien de gegevens in de aanvraag niet met de werkelijkheid overeenstemmen. De exhaustieve ⁷⁵ lijst met in de aanvraag te vermelden gegevens omvat onder meer de voorbeeldsthematiek en (of) specialisatie van het medium ⁷⁶;
- indien de naam, de voorbeeldsthematiek of de specialisatie van het medium misbruik van de vrijheid van massa-informatie inhoudt ⁷⁷;
- indien reeds een medium met dezelfde naam en verspreidingsvorm geregistreerd werd.

Tegen de beslissing tot weigering van registratie van een nieuwsmedium, de schending door het registrerende orgaan van procedure en termijnen van registratie of andere onrechtmatige handelingen van het registrerende orgaan kan voor de gewone rechtbanken beroep aangetekend worden ⁷⁸. De aanmaak of verspreiding van een niet-geregistreerd nieuwsmedium brengt de "strafrechtelijke, administratieve, disciplinaire of andere aansprakelijkheid in overeenstemming met de wetgeving van de Russische Federatie" met zich mee ⁷⁹.

759. De registratieplicht voor de nieuwsmedia staat op gespannen voet met het recht op vrije meningsuiting. Een voorafgaande registratie die constitutief is voor de vrijheid van de nieuwsmedia, is enkel aanvaardbaar als het om een loutere formaliteit gaat. Dit lijkt in de Russische Federatie evenwel niet het geval te zijn, nu het registrerende

⁷⁰ Sinds de hoger vermelde administratieve reorganisatie (*supra*, nr.755) is het Comité voor de pers van de RF (*Roskompechat*) en zijn lokale afdelingen voor de registratie van de media bevoegd. Zie ook PP RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Polozhenie o Komitete Rossiiskoi Federatsii po pechati", 1 november 1994, *SZ RF*, 1994, nr.29, item 3031.

⁷¹ Art.14 WNM RF.

⁷² Art.8 WNM RF. Enkel officiële publicaties en uitgaven met een geringe oplage zijn vrijgesteld van de registratieplicht (art.12 WNM RF). Voor verdere modaliteiten van deze plicht tot registratie, zie art.9-15 WNM RF. Vgl. ook art.8-14 WNM USSR. De registratie werd verder in detail geregeld door uitvoerende akten, bv. PP RF, "Polozhenie 'O poriadke vzimaniia registratsionnogo sbora pri registratsii sredstv massovoi informatsii'", 5 april 1992, *Zakonodatel'stvo i Ekonomika*, 1992, nr.8-9, 156, gew. 8 juni 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.24, item 2239.

⁷³ Art.13 al.1 WNM RF.

⁷⁴ Art.7 al.2 WNM RF.

⁷⁵ Art.10 al.3 WNM RF.

⁷⁶ Art.10 al.1 WNM RF.

⁷⁷ *Infra*, nr.767.

⁷⁸ Art.61 al.1 punt 1 WNM RF.

⁷⁹ Art.60 WNM RF.

staatsorgaan moet nagaan of de thematiek welke het medium zinnens is te behandelen, of de specialisatie die het wenst aan te nemen, een misbruik van de vrijheid van massa-informatie uitmaakt ⁸⁰, en deze registratie aan een financiële last gekoppeld wordt. Vooralsnog zijn geen klachten bekend over de weigering van registratie of de hoogte van de registratierechten, maar potentieel is de hele procedure wel een wapen in handen van de overheid om (bepaalde) media aan banden te leggen, bv. door het opleggen van een prohibitief hoog registratierecht, of een ruime interpretatie door de administratie van wat een misbruik van de vrijheid van massa-informatie inhoudt ⁸¹.

760. Overigens heeft de registratieplicht voor de nieuwsmedia reeds tot problemen aanleiding gegeven, maar dan in verband met de identiteit van de aanvrager. Dit moest de 'oprichter' van het medium zijn ⁸², maar in vele gevallen was het moeilijk te bepalen wie als dusdanig moest fungeren: de uitgeverij, een patronage-organisatie, het journalistencollectief, de staat of de CPSU. Het gebeurde vaak dat ze elk afzonderlijk een registratie-aanvraag indienden voor hetzelfde medium ⁸³. Dit werd zeker onder het sovjetregime (1990-91) handig uitgebuit om het meest regeringsvriendelijke organisme als oprichter te aanvaarden.

761. De vrijheid van massa-informatie, zoals door art.1 WNM RF gedefinieerd, impliceerde ook de ongehinderde vervaardiging, verwerving, bewaring en exploitatie van technische installaties en uitrusting, grondstoffen en materialen, bestemd voor het maken en verspreiden van de productie van de nieuwsmedia. In dit kader kunnen we verwijzen naar het feit dat de grafische bedrijven aan een vergunningsplicht onderworpen werden, zij het niet op basis van een federale wet, maar op basis van een Regeringsbesluit ⁸⁴. In tegenstelling tot wat we over de registratieplicht van de nieuwsmedia schreven, bestaat er voor wat de drukkerijen betreft geen twijfel over dat het louter om een formaliteit gaat. De vergunning ("licentie") kan enkel geweigerd worden om redenen van brandveiligheid, de sanitaire toestand binnen het bedrijf en milieu-effecten, of om formele redenen ⁸⁵.

⁸⁰ Het gaat hier dus niet om de voorafgaande controle op elke aflevering of uitzending van een nieuwsmiddeel (wat zonder meer als censuur gedefinieerd zou kunnen worden), maar wel om de inhoudelijke controle op een door de potentiële oprichter van een nieuwsmiddeel in zijn aanvraag zelf opgegeven 'voorbeeldsthematiek' of 'specialisatie'.

⁸¹ Zie ook het verslag van de Expertengroep voor de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa: "Report on the conformity of the legal order of the Russian Federation with Council of Europe Standards", Doc. AS/Bur/Russia (1994) 7 van 28 september 1994, *HRLJ*, 1994, 256-257.

⁸² Art.7-8 WNM RF.

⁸³ SHEININ 26; SHERSTIUK 8. Zie ook "Komu byt' khoziainom?", *Pravda*, 14 november 1990; ALIMOV, G., "Bitva titanov. Pochemu voznik konflikt vokrug registratsii nekotorykh zhurnalov", *Izvestiia*, 23 augustus 1990.

⁸⁴ Punt 1 PP RF "O regulirovanii poligraficheskoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 22 september 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.40, item 3754, *Zakon*, 1994, nr.6, 21-23. Door dit Besluit werd het Besluit over de procedure voor de opening van polygrafische ondernemingen ("Polozhenie o poriadke otkrytiia poligraficheskikh predpriatii") en het Besluit over de wijze van betaling en de tarieven van de licentieheffing voor de afgifte van een licentie voor de polygrafische activiteit ("Polozhenie o poriadke uplaty i razmerakh litsenzionnogo sbora za vydachu litsenzii na poligraficheskuiu deiatel'nost' ") goedgekeurd.

⁸⁵ Punt 8 en 9 Besluit over de procedure voor de opening van polygrafische ondernemingen.

762. Voor de verspreiding van buitenlands periodiek drukwerk in Rusland is, behoudens andersluidende internationale verdragen, in principe de *toestemming* van het Ministerie van pers en informatie vereist ⁸⁶. Dit gaat bijgevolg nog verder dan de registratieplicht voor de binnenlandse media, en kent aan de administratie een discretionaire bevoegdheid toe, zonder enige garantie wat de procedure of de motivering van de beslissing betreft. Het is zeer de vraag of deze beperking op de vrijheid op de ontvangst van informatie in verhouding staat tot het beoogde doel.

763. Voor de radio- en televisie-omroepen werd een vergunningensysteem ingevoerd ⁸⁷. Een strikte overheidsregeling van radio en televisie is niet ongewoon, ook in het Westen, wat verklaard wordt door de technische schaarste, de economische schaarste en het feit dat de elektronische media als openbare diensten beschouwd worden ⁸⁸. Dat ieder het recht heeft om een televisie- of radio-omroep op te richten, betekent dus nog niet dat ieder ook het recht heeft om uit te zenden. Om chaos in de ether te vermijden moet een omroep door de overheid een frequentie toegewezen krijgen, en is een om de hoger genoemde drie redenen uitgebouwd vergunningensysteem aanvaardbaar ⁸⁹. Het is evident dat de controle over de elektronische media, wegens hun grote bereik en de directe impact ervan op de publieke opinie, in tijden van politieke instabiliteit door de leidende klasse als een machtig wapen gezien wordt in de strijd tegen de oppositie. In dit proefschrift zullen we verder evenwel slechts sporadisch op de sector van de elektronische media kunnen ingaan, nu de specificiteit van het medium en de omvang van de regelgeving terzake zonder twijfel een afzonderlijk onderzoek kan verantwoorden.

764. Tenslotte moeten we nog verwijzen naar art.28 al.2 WNM RF, dat spreekt over inbeslagname en vernietiging van een oplage of een deel ervan bij beslissing van de rechtbank. Het is niet duidelijk of hiermee ook de inbeslagname of vernietiging van de volledige oplage van een publicatie *voor* de verspreiding ervan kan bevolen worden. Indien dit het geval zou zijn, zou het andermaal om een zeer belangrijke preventieve maatregel gaan.

765. Op het Grondwettelijk Hof van Rusland rust uiteindelijk de taak om na te gaan of alle bepalingen van de WNM RF, en dan vooral de registratieverplichting voor de nieuwsmedia, in overeenstemming is met art.29 en 55 (3) G.W. 1993. Dan zal blijken of de wetgever zich kan verschuilen achter de bepaling in G.W. 1993 dat de vrijheid van informatiegaring en -verspreiding enkel erkend wordt indien deze "op elke wettelijke wijze" uitgeoefend wordt ⁹⁰. De gewone rechtbanken hebben wellicht ⁹¹ de bevoegd-

⁸⁶ Art.54 al.3 WNM RF.

⁸⁷ Art.30-32 WNM RF; PP RF "O litsenzirovaniï televizionnogo veshchaniia, radioveshchaniia i deiatel'nosti po sviazi v oblasti televizionnogo i radioveshchaniia v Rossiiskoi Federatsii", 7 december 1994, SZ RF, 1994, nr.34, item 3604.

⁸⁸ VELAERS nr.532-536, p.503-507.

⁸⁹ Vgl. art.10 (1) E.V.R.M. in fine: "Dit artikel belet niet dat de Staten radio-omroep-, bioscoop- of televisie-ondernemingen kunnen onderwerpen aan een systeem van vergunningen".

⁹⁰ Art.29 (4) G.W. 1993. Vgl. art.25 (1) WNM RF.

⁹¹ *Supra*, nr.660, noot 54.

heid om deze normen aan het internationaal recht te toetsen, en m.n. aan art. 19 IVBPR (dat evenwel geen algemeen verbod op preventieve maatregelen omvat) en, waarschijnlijk in de nabije toekomst, ook aan art.10 EVRM.

3.3. Repressieve beperkingsmaatregelen

3.3.1. Algemene opmerkingen

766. Zoals hoger reeds aangegeven ⁹² worden in art. 29 G.W. 1993 als beperkingen op het recht op vrije meningsuiting, het recht op informatie en de mediavrijheid bepaalde vormen van "hate speech" en de verspreiding van staatsgeheimen genoemd, maar laat art.55 (3) G.W. 1993 aan de federale wetgever toe ook andere beperkingen in te voeren, zij het enkel ter verwezenlijking van bepaalde doeleinden, en proportioneel aan deze doeleinden.

767. Krachtens art.4 WNM RF is het niet toegelaten de nieuwsmedia te gebruiken met het oog op het verrichten van strafbare daden, voor de onthulling van gegevens die een staats- of een ander speciaal door de wet beschermd geheim bevatten, voor een oproep tot machtsovername, gewelddadige wijziging van de constitutionele orde en de integriteit van de staat, voor het aanwakkeren van nationale, klasse-, sociale, religieuze onverdraagzaamheid of tweedracht, voor oorlogspropaganda, en ook voor de verspreiding van uitzendingen die pornografie of de cultus van geweld en wreedheid propaganderen. Bovendien is het gebruik van verborgen inlassingen in beeldprogramma's (televisie, video, film, computerfiles enz.) die op het onderbewustzijn van de mensen inwerken en/of een schadelijke invloed hebben op hun gezondheid, verboden ⁹³.

768. Wie zich schuldig maakt aan het misbruiken van de vrijheid van massa-informatie, is hiervoor strafrechtelijk, administratiefrechtelijk, tuchtrechtelijk of anderszins aansprakelijk in overeenstemming met de wetgeving van de RF ⁹⁴. Een dergelijk misbruik kan zelfs leiden tot de sluiting van het schuldige nieuwsmedium. De controle op het misbruik van deze vrijheid wordt uitgeoefend door de registrerende organen. Indien zij een misbruik vaststellen, geven ze de oprichter en/of de redactie of hoofdredacteur van het medium een geschreven waarschuwing. Gebeurt dit tweemaal binnen één jaar, zal het registrerend orgaan of het Ministerie van pers en informatie de zaak aanhangig maken bij de rechtbank die de stopzetting van de activiteit van het betrokken nieuwsmedium kan bevelen, met de ongeldigverklaring van het registratiecertificaat automatisch als gevolg ⁹⁵.

769. Het is zeer de vraag of hier de regel van de proportionaliteit gerespecteerd wordt. Het loutere bestaan van de mogelijkheid tot uitspreken van een dergelijke zware sanctie

⁹² *Supra*, nr.748 e.v.

⁹³ Art.4 WNM RF, zoals gew. door Federale Wet van 19 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2870, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 juli 1995; art.10 Federal'nyi Zakon RF "O reklame", 18 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2864, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 juli 1995.

⁹⁴ Art.59 al.1 WNM RF.

⁹⁵ Art.16 WNM RF.

heeft rechtstreeks repercussies op de interne verhoudingen binnen elk nieuwsmedium, zeker nu het Russisch recht - in tegenstelling tot wat in verschillende landen in West-Europa wel bestaat voor persmisdrijven ⁹⁶ - geen algemeen systeem van getrapte aansprakelijkheid kent ⁹⁷. Door dit cascadesysteem worden de uitgever, drukker en verspreider van de pers van elke aansprakelijkheid inzake misbruik van de persvrijheid bevrijd indien de naam van de auteur bekend is. Een dergelijk systeem leidt tot een grotere redactionele autonomie. Immers, indien uitgever, drukker en verspreider mede aansprakelijk zouden zijn voor hetgeen door de auteur in het drukwerk geschreven wordt, zouden zij sterk geneigd zijn om zich te gaan inlaten met het werk van die auteur alvorens tot publicatie en verspreiding ervan over te gaan.

Gelet op de zware sanctie die de oprichters van de media krachtens de WNM RF boven het hoofd hangt ingeval van misbruik van de mediavrijheid, zal hun druk op de redactie onvermijdelijk groot zijn, ondanks alle garanties in de WNM RF over de redactionele zelfstandigheid ⁹⁸. De oprichter van een medium mag zich volgens de wet weliswaar niet mengen in de activiteit van het nieuwsmedium, maar de redactiestatuten kunnen deze regel aanpassen ⁹⁹, en de WNM RF lijkt geen sanctie voorzien te hebben voor inmenging in de activiteit en schending van de professionele zelfstandigheid van de redactie van een nieuwsmedium *door de oprichter van dat medium* ¹⁰⁰.

770. Buiten art.4 WNM RF behandelt art.51 al.1 WNM RF ook nog de mogelijkheid dat journalisten hun rechten misbruiken "met het oog op het verbergen of de falsificatie van maatschappelijk betekenisvolle gegevens, de verspreiding van geruchten onder het mom van betrouwbare mededelingen, het verzamelen van informatie ten behoeve van een onbekende persoon of organisatie die geen nieuwsmedium is." De journalist kan zijn recht op het verspreiden van informatie ook misbruiken om een burger of afzonderlijke categorieën van burgers te belasten uitsluitend wegens hun geslacht, leeftijd, hun raciale of nationale toebehoren, hun taal, verhouding tot religie, beroep, woon- en werkplaats, alsook in verband met hun politieke overtuigingen ¹⁰¹. Deze misbruiken van de rechten van de journalist brengen krachtens art.59 al.2 WNM RF de strafrechtelijke en disciplinaire aansprakelijkheid met zich.

⁹⁶ Zie bv. art.25 al.2 Belgische Grondwet ("Wanneer de schrijver bekend is en zijn woonplaats in België heeft, kan de uitgever, de drukker of de verspreider niet worden vervolgd").

⁹⁷ Zie art.56 WNM RF. Nochtans is volgens het Opperste Gerechtshof van de RF m.b.t. publicaties die de eer en waardigheid van een burger of organisatie schenden, eerst de auteur aansprakelijk; indien het artikel niet getekend werd, is het de redactie; en als de redactie geen rechtspersoonlijkheid heeft is de oprichter van het betrokken medium aansprakelijk: Punt 6 PPVS RF nr.11 "O nekotorykh voprosakh, vznikshikh pri rassmotrenii sudami del o zashchite chesti i dostoinstva grazhdan i organizatsii", 18 augustus 1992, *BVS RF*, 1992, nr.11, 7-8, *Sov. Iust.*, 1992, nr.15-16, 38-39. Vgl. ook TRUBNIKOV 8.

⁹⁸ Art.19 al.1 WNM RF.

⁹⁹ Art.18 al.3 en art.58 WNM RF.

¹⁰⁰ Art.58 WNM RF voorziet wel strafrechtelijke, administratieve, disciplinaire of andere aansprakelijkheid voor inmenging in de redactionele zelfstandigheid *door burgers, ambtenaren, staatsorganen en -organisaties en maatschappelijke verenigingen*, maar uiteraard kunnen deze personen en instanties (met uitzondering van de ambtenaren) zelf ook oprichter van een medium zijn (art.7 WNM RF).

¹⁰¹ Art.51 al.2 WNM RF.

771. Tenslotte vinden we ook bij de plichten van de journalist een aantal belangwekkende inperkingen op de mediavrijheid, door bepalingen in verband met confidentialiteit van verkregen informatie of van de bronnen, de bescherming van het privé-leven van de burger en de eer en waardigheid van burger en organisatie ¹⁰². Tenslotte wordt ook een portretrecht gegarandeerd ¹⁰³. Ook hier wordt verwezen naar de strafrechtelijke en disciplinaire aansprakelijkheid vastgesteld door de wetgeving van de RF, maar dergelijke wetgeving lijkt niet te bestaan. Daarom is hier het burgerrechtelijke aspect veel belangrijker, inclusief de mogelijkheid om een morele schadevergoeding te vorderen ¹⁰⁴.

772. De hoger genoemde mogelijkheid om de registratie van het nieuwsmiddeel geannuleerd te zien worden wegens schending van art.4 WNM RF ¹⁰⁵, bestaat niet als sanctie bij overtreding van de in de vorige twee nummers besproken art.49-51 WNM RF.

3.3.2. Het strafrechtelijke beperkingssysteem

773. De uiting van een mening kan in een aantal gevallen strafbaar zijn. Doorgaans speelt het hierbij geen rol welk medium gebruikt wordt om deze mening te uiten. De strafrechtelijke beperkingen zijn m.a.w. doorgaans niet beperkt tot het toepassingsgebied van de WNM RF (periodieke nieuwsmiddeel), maar hebben betrekking op alle meningsuitingen. We geven hier een kort overzicht van deze beperkingen, ingedeeld volgens de verschillende categorieën die in art.4 WNM RF als misbruik van de mediavrijheid aangeduid worden.

a) Het verrichten van strafbare daden door de media

774. De vrijheid van informatie mag niet gebruikt worden om een strafbare daad te stellen. In feite gaat het hier om een overkoepelende beperking op de vrijheid van informatie, waarin de overige beperkingen ook opgaan - ten minste in de mate dat de schending ervan tot strafrechtelijke aansprakelijkheid aanleiding geeft - maar dit niet op uitputtende wijze. Zo kunnen de media ook voor het verrichten van andere misdrijven gebruikt worden, zoals voor het publiek oproepen tot verraad aan het Vaderland, tot het uitvoeren van een terroristische daad of tot sabotage ¹⁰⁶.

775. Een in de praktijk veel belangrijker strafbaar gestelde daad welke door of met gebruikmaking van de media verricht kan worden, is die van laster (*kleveta*), d.i. de verspreiding van klaarblijkelijk verkeerde verzinsels die een andere persoon te schande

¹⁰² Art.49 al.3 WNM RF.

¹⁰³ Art.50 WNM RF.

¹⁰⁴ Art.62 WNM RF.

¹⁰⁵ *Supra*, nr.768.

¹⁰⁶ Art.70¹ Sw. (ingevoerd door UPVS RSFSR, 11 september 1989, VVS RSFSR, 1989, nr.37, item 1074, en gew. Zakon RF, 20 oktober 1992, VSND i VS RF, 1992, nr.47, item 2664, Rossiiskaia Gazeta, 20 november 1992).

maken ¹⁰⁷, en eerroof (*oskorblenie*), d.i. de vernedering van de eer en waardigheid van een persoon met voorbedachten rade, tot uiting gebracht in een onfatsoenlijke vorm ^{108 109}. Het gebruik van drukwerk, een op een andere wijze verveelvoudigd werk of een massamedium bij het plegen van de misdrijven van laster en eerroof geldt als verzwarende omstandigheid.

Het misdrijf van smaad (eveneens *oskorblenie*) bestond vroeger uitsluitend in geval van publieke vernedering van de eer en waardigheid van een vertegenwoordiger van de macht of de leidende kringen ¹¹⁰, maar werd na 1985 uitgebreid naar politieagenten, volkslijfwachten en dienstplichtigen ¹¹¹, alsook naar medewerkers van binnenlandse zaken of de ambtenaren die instaan voor enige vorm van grenscontrole (douane, immigratiecontrole, veterinaire en sanitaire controle) ¹¹².

776. Het verspreiden van documenten die de wetten over scheiding van kerk en staat overtraden, wordt sedert 1991 niet langer strafbaar gesteld ¹¹³.

b) De verspreiding van staatsgeheimen

777. De strafrechtelijke regeling inzake de onthulling van staats- of militaire geheimen is substantieel ongewijzigd gebleven ¹¹⁴. De wijze waarop bepaald wordt wat een

¹⁰⁷ Een bericht verspreiden over gebeurtenissen die werkelijk plaats gevonden hebben, maar door een journalist verkeerd geïnterpreteerd worden, kan niet als 'laster' gekwalificeerd worden (NIKULIN, S.I. in RADCHENKO 240).

¹⁰⁸ Hier gaat het dus niet om de verspreiding van verkeerde gegevens over een persoon, maar wel om het met voorbedachten rade neerhalen van iemands eer en waardigheid, door die persoon te discrediteren, zijn reputatie en moreel prestige zowel in de ogen van de omgeving als in de ogen van de benadeelde aan te tasten, doordat een negatief oordeel over die persoon duidelijk cynisch is, en daarom scherp in tegenspraak met de in de maatschappij aanvaarde omgangsvormen (etiquette). Het gaat vooral om niet-gecensureerde uitdrukkingen, vergelijkingen met verfoeilijke historische en literaire personages (NIKULIN, S.I. in RADCHENKO 241). Over de bestraffing van de vernedering van gevoelens en overtuigingen van burgers in verband met hun houding ten aanzien van religie via de nieuwsmedia of in een andere openbare vorm, zie art.143 al.2 Sw., gew. Zakon RF, 27 augustus 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 9 september 1993.

¹⁰⁹ Art.130 Sw. (laster) en 131 Sw. (eerroof), gew. Zakon RSFSR, 21 maart 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.15, item 494; Zakon RF, 20 oktober 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.47, item 2664.

¹¹⁰ Art.192 Sw. (gew. Zakon RF, 20 oktober 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.47, item 2664).

¹¹¹ Art.192¹ Sw. (gew. UPVS RSFSR, 29 juli 1988, *VVS RSFSR*, 1988, nr.31, item 1005, en Zakon RF, 20 oktober 1992, *Rossiiskaia gazeta*, 20 november 1992).

¹¹² Art.192² Sw., ingevoerd door Federal'nyi Zakon RF, 18 mei 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 mei 1995.

¹¹³ Zakon RSFSR, 18 oktober 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.44, item 1430 (opheffing art.142 Sw.).

¹¹⁴ Voor de media en de mediawerkers zijn enkel art.75 Sw. (onthulling staatsgeheim) en art.259 Sw. (onthulling militair geheim) van belang. Ook art.76 Sw. (verlies van documenten die een staatsgeheim bevatten) bleef essentieel ongewijzigd; in de artikels over verraad aan het vaderland (art.64

staatsgeheim is, en wie erover mag beschikken, is daarentegen wel grondig veranderd. Het belang hiervan zit niet langer in de voorafgaande controle op meningsuitingen, maar op het strafrechtelijk, d.i. repressief sanctioneren van meningsuitingen die een staatsgeheim omvatten.

778. Door de Wet van 21 juli 1993 'over het staatsgeheim' (hierna: WSG) ¹¹⁵ werden "de juridische normen [gevestigd] met het oog op de bescherming van de belangen en rechten van de persoon, door hierop geen willekeurige beperking toe te laten, en tegelijkertijd precies de sfeer van het instituut van het staatsgeheim te bepalen" ¹¹⁶.

779. Een staatsgeheim wordt in de WSG gedefinieerd als "door de staat beschermde informatie betreffende zijn activiteiten op het gebied van defensie, de buitenlandse politiek, de economie, de spionage en contraspionage, en de opsporing, waarvan de verspreiding schade kan toebrengen aan de veiligheid van de Russische Federatie" ¹¹⁷. Een reeks gegevens kunnen krachtens art.7 WSG nooit tot staatsgeheim ver-

Sw.) en spionage (art.65 Sw.) werd wel de mogelijkheid tot verbanning ingevoerd (Zakon RF, 18 februari 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 6 maart 1993). Art.64 a) Sw. werd gedeeltelijk door het Grondwettelijk Hof vernietigd, in de mate dat door dit artikel de vlucht naar het buitenland en de weigering om terug naar Rusland te keren op zich zelf als verraad aan het vaderland gekwalificeerd werd: PKS RF "po delu o proverke konstitutsionnosti riada polozhenii punkta "a" stat'i 64 Ugolovnogo kodeksa RSFSR v sviazi s zhaloboi grazhdanina V.A.Smirnova", 20 december 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 18 januari 1996.

In verband met de bevoegdheid van de burgerlijke en strafrechtelijke rechtbanken in zaken over de bescherming van staatsgeheimen, zie Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Ugolovno-protsessual'nyi kodeks RSFSR i Grazhdanskii protsessual'nyi kodeks RSFSR o poriadke rassmotreniia del, sviazannykh s gosudarstvennoi tainoi", 31 maart 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.17, item 593; *Sov. Iust.*, 1993, nr.10, 30.

Voor een sociologisch onderzoek naar de oorzaken van de schending van de wetgeving op de staatsgeheimen en naar de daders van dergelijke overtredingen, gehouden in de jaren 1984-88, zie SEVERIN 39-47.

¹¹⁵ Zakon RF "O gosudarstvennoi taine", 21 juli 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 21 september 1993. Voor de uitvoeringsbesluiten, zie, naast de Besluiten waarnaar in de volgende voetnoten nog verwezen zal worden, ook: PP RF "O poriadke i usloviakh vyplaty protsentnykh nadbavok k dolzhnostnomu okladu (tarifnoi stavke) dolzhnostnykh lits i grazhdan, dopushchennykh k gosudarstvennoi taine", 14 oktober 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 19 oktober 1994; PP RF "O litsenzirovanii deiatel'nosti predpriatii, uchrezhdenii i organizatsii po provedeniiu rabot, sviazannykh s ispol'zovaniem svedenii, sostavliaiushchikh gosudarstvennuiu tainu, sozdaniem sredstv zashchity informatsii, a takzhe s osushchestvleniem meropriatii i (ili) okazaniem uslug po zashchite gosudarstvennoi tainy", 15 april 1995, *SZ RF*, 1995, nr.17, item 1540, *Rossiiskaia Gazeta*, 5 mei 1995; PP RF "O sertifikatsii sredstv zashchity informatsii", 26 juni 1995, *SZ RF*, 1995, nr.27, item 2579, *Rossiiskaia Gazeta*, 28 juli 1995; Ukaz Prezidenta RF "O Gosudarstvennoi programme obespecheniia zashchity gosudarstvennoi tainy v Rossiiskoi Federatsii na 1996-1997 gody", 9 maart 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 19 maart 1996.

Onmiddellijk na het uiteenvallen van de USSR had President El'tsin een overgangsregeling inzake de bescherming van staatsgeheimen uitgevaardigd: Ukaz Prezidenta RF "O zashchite gosudarstvennykh sekretov Rossiiskoi Federatsii", 14 januari 1992, *VSND i VS RSFSR*, 1992, nr.4, item 166; zie ook GHEVORKYAN, N., "State Secrets", *Moscow News*, 1992, nr.5.

¹¹⁶ "V Prezidiume Verkhovnogo Soveta Rossiiskoi Federatsii", *VSND i VS RF*, 1992, nr.52, 3865.

¹¹⁷ Art.2 WSG. Deze domeinen worden verder gespecificeerd in art.5 WSG. Ook informatie die zich in eigendom van binnenlandse ondernemingen, organisaties, instellingen en burgers bevindt kan tot staatsgeheim verklaard worden. De eigenaar wordt voor de schade vergoed, in een mate bepaald in een overeenkomst tussen de eigenaar van de informatie en het staatsorgaan dat de informatie geheim verklaart. In deze overeenkomst verbindt de eigenaar zich tot de niet-verspreiding van deze

klaard worden: informatie over rampen, over de toestand van het milieu en de gezondheid, demografie, onderwijs, cultuur, landbouw en de toestand van de criminaliteit; over privileges en voordelen die door de staat aan ambtenaren, ondernemingen en burgers verleend worden; over schendingen van de mensenrechten; over de goudvoorraad en de valuta-reserves van de RF; over de gezondheidstoestand van de hoogste functionarissen van de RF; en over de schendingen van de wettelijkheid door staatsorganen en hun functionarissen.

780. De beslissing om bepaalde informatie als staatsgeheim te classificeren ligt bij de leiders van staatsorganen die voorkomen op een door de President goed te keuren lijst ¹¹⁸. De staatsorganen waarvan ze de leiding hebben, moeten een gedetailleerde lijst opstellen van gegevens die tot staatsgeheim verklaard worden, en een Interdepartementale commissie voor de bescherming van staatsgeheimen ¹¹⁹ stelt een algemene lijst op, welke door de President bekrachtigd wordt ¹²⁰. Bij de beslissing over het al dan niet als geheim classificeren van informatie moeten de bevoegde personen zich laten leiden door drie principes: (1) het principe van de wettelijkheid, d.w.z. enkel die informatie die volgens de WSG classificeerbaar is, mag geheim verklaard worden; (2) het principe van de gefundeerdheid, d.i. via een expertise moet de doelmatigheid vastgesteld worden van het classificeren van concrete gegevens, en moeten de waarschijnlijke economische en andere gevolgen van deze beslissing afgewogen worden, uitgaande van het evenwicht tussen de levensbelangrijke belangen van staat, maatschappij en burger; (3) en het principe van de tijdigheid, wat hierop neerkomt dat het vestigen van een beperking op de verspreiding van de informatie moet geschieden ten laatste vanaf het ogenblik van de ontvangst of de uitwerking van de informatie ¹²¹. De informatie kan in drie graden geheim verklaard worden ("van bijzonder belang",

informatie (art.10 WSG).

¹¹⁸ Art.4 (2) en art.9 al.3 WSG. Een eerste lijst van leidinggevende personen van staatsorganen werd op 11 februari 1994 door de President goedgekeurd (Rasporiazhenie Prezidenta RF, 11 februari 1994, *Izvestiia*, 26 februari 1994), en op 27 juni 1994 reeds aangevuld (Rasporiazhenie Prezidenta RF, 27 juni 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 juni 1994). Op dit ogenblik hebben de hoofden van 40 ministeries, departementen, staatscomités en federale diensten de bevoegdheid om informatie als geheim te classificeren. Van de 23 ministers uit de federale regering ontbreken enkel de ministers van justitie, arbeid, sociale zekerheid, samenwerking met de lidstaten van het GOS, onderwijs, cultuur en nationaliteitszaken en regionaal beleid. Het is niet duidelijk waarom bv. de minister van landbouw en voeding wel in deze lijst opgenomen werd, terwijl de gegevens uit zijn bevoegdheids-sfeer volgens art.7 WSG niet 'geheim' verklaard kunnen worden; of waarom de minister voor samenwerking met de lidstaten van het GOS niet op de lijst voorkomt, terwijl hij ongetwijfeld inzake buitenlandse politiek over gevoelige informatie moet beschikken.

¹¹⁹ Ukaz Prezidenta RF "O Mezhdovedomstvennoi komissii po zashchite gosudarstvennoi tainy", 8 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.46, item 4418, *Rossiiskaia Gazeta*, 18 november 1995; Ukaz Prezidenta RF, "Voprosy Mezhdovedomstvennoi komissii po zashchite gosudarstvennoi tainy", 20 januari 1996, *SZ RF*, 1996, nr.4, item 268, *Rossiiskaia Gazeta*, 1 februari 1996. Voor de oprichting van deze Commissie werden de functies van deze interdepartementale commissie tijdelijk uitgeoefend door de Staatstechnische commissie bij de President van de RF, zie Ukaz Prezidenta RF, "Voprosy zashchity gosudarstvennoi tainy", 30 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.14, item 1050.

¹²⁰ Art.9 al.4 WSG. Zie Ukaz Prezidenta RF "Ob utverzhdenii perechnia svedenii, otnesennykh k gosudarstvennoi taine", 30 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.49, item 4775, *Rossiiskaia Gazeta*, 27 december 1995.

¹²¹ Art.6 WSG.

"volstrekt geheim", "geheim"), naargelang van de graad van schade die aan de veiligheid van de RF kan aangericht worden tengevolge van de verspreiding van deze gegevens ¹²².

781. De lijsten met staatsgeheimen worden per departement minstens om de vijf jaar op hun gefundeerdheid herzien, alsook de graad van geheimhouding die aan de verschillende gegevens wordt toegekend. Een staatsgeheim mag in principe niet langer dan 30 jaar als dusdanig gehandhaafd blijven ¹²³. De hoofden van de staatsorganen, ondernemingen, instellingen en organisaties zijn verantwoordelijk voor de bescherming van de staatsgeheimen die zich in hun bezit bevinden. Hiertoe moeten ze bijzondere afdelingen oprichten ¹²⁴.

782. Om toegang te krijgen tot staatsgeheimen kunnen burgers twee wegen volgen. Ofwel richten ze een verzoek tot opheffing van de classificatie als staatsgeheim bij de bevoegde instantie, die binnen drie maanden een gemotiveerd antwoord moet geven. Tegen een negatief antwoord kan beroep aangetekend worden bij de rechtbank ¹²⁵. Ofwel richten ze een aanvraag van toegang tot gegevens die een staatsgeheim bevatten aan het staatsorgaan, de onderneming, instelling of organisatie die in het bezit is van het betreffende staatsgeheim. Op dit verzoek kan enkel ingegaan worden, indien de verzoeker zich tegenover de staat verbindt tot de niet-verspreiding van de informatie, hij akkoord gaat met een gedeeltelijke en tijdelijke beperking van zijn externe bewegingsvrijheid, van zijn recht op de verspreiding van informatie die een staatsgeheim inhoudt, van zijn recht op het gebruik van ontdekkingen en uitvindingen die staatsgeheimen bevatten ¹²⁶ en van zijn recht op de onschendbaarheid van zijn privé-leven bij het uitvoeren van controlemaatregelen voor de toekenning van toegang tot de gegevens ¹²⁷. Deze controlemaatregelen verschillen in omvang naargelang de graad van geheimhouding van de gegevens waartoe men toegang zocht ¹²⁸, en hebben tot doel na te gaan of er in hoofde van de verzoeker één van de exhaustief opgesomde weigerings-

¹²² PP RF "Ob utverzhdenii Pravil otneseniia svedenii, sostavliaiushchikh gosudarstvennuiu tainu, k razlichnym stepeniam sekretnosti", 4 september 1995, *SZ RF*, 1995, nr.37, item 3619, *Rossiiskaia Gazeta*, 14 september 1995. Zie ook SEVERIN 40-41.

¹²³ Art.13 WSG.

¹²⁴ Art.20 al.4 WSG. Ambtenaren hebben de plicht om staats- of andere door de wet beschermde geheimen te bewaren: art.10 punt 8 Federal'nyi Zakon RF "Ob osnovakh gosudarstvennoi sluzhby Rossiiskoi Federatsii", 31 juli 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 augustus 1995. Dit geldt ook voor personen die meewerken met de Federale veiligheidsdienst van Rusland: art.19 al.2, i) Federal'nyi Zakon RF "Ob organakh Federal'noi sluzhby bezopasnosti v Rossiiskoi Federatsii", 3 april 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 12 april 1995.

¹²⁵ Art.15 WSG.

¹²⁶ Zie bv. "Sekretnye izobretenii", *I.S.*, 1993, nr.7-8; "Die geheimen Innovationen der Russen", *Innovation & Management*, 1992, nr.5, 44-46. Op 8 december 1995 keurde de Staatsdoema een Federale Wet over geheime uitvindingen goed (*SZ RF*, 1995, nr.51, item 5013), die nu ter bespreking bij de Federatieraad voorligt. Zie nu reeds art.2 (5) Patentnyi Zakon RF, 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2319, en Punt 11 b) PVS RF "O vvedenie v deistvie Patentnogo zakona Rossiiskoi Federatsii", *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2320.

¹²⁷ Art.24 WSG.

¹²⁸ Art.21 al.4 WSG.

gronden ¹²⁹ aanwezig is. De verzoeker kan tegen een negatieve beslissing bij het administratief hogere orgaan of bij de rechtbank in beroep gaan ¹³⁰.

783. Belangrijk is tenslotte nog het feit dat het parlement controle kan uitoefenen op de financiering van de maatregelen voor de bescherming van staatsgeheimen, doordat deze in hun geheel een afzonderlijke post in het budget vormen ¹³¹.

784. Als we de huidige regeling met het verleden vergelijken ¹³², valt vooreerst op dat, in tegenstelling tot vroeger ¹³³, niet meer de uitvoerende, maar wel de wetgevende macht bepaalt welke categorieën van informatie geheim verklaard kunnen worden, en dit op exhaustieve wijze. De personen die bepaalde gegevens tot staatsgeheim verklaren zijn nu met naam bekend, en zijn persoonlijk aansprakelijk voor hun daden, inclusief voor onwettige overclassificatie ¹³⁴. Tegen elke beslissing van de bevoegde personen kan voor de rechtbank beroep aangetekend worden. Ook de gedetailleerde omschrijving van de categorieën van classificeerbare gegevens, en de expliciete uitsluiting van bepaalde informatie uit deze categorieën moet zonder meer positief geëvalueerd worden. De combinatie van al deze elementen geeft de rechtbanken de bevoegdheid om willekeurig bij het toekennen van het statuut van staatsgeheim aan bepaalde informatie effectief uit te sluiten. Positief is ook de parlementaire controle op de financiering van alle maatregelen inzake de bescherming van staatsgeheimen. De belangrijkste vernieuwing is evenwel het feit dat de bescherming van staatsgeheimen enkel tot repressieve maatregelen kan leiden: de censuur, die in de sovjetperiode gelegitimeerd werd op basis van de bescherming van de staatsgeheimen, is nu grondwettelijk verboden ¹³⁵.

Al deze punten wijzen erop dat ook in Rusland het besef gegroeid is dat enkel in wel

¹²⁹ Deze gronden zijn de gerechtelijke handelingsonbekwaamverklaring of de afwezigheid van een blanco strafblad met betrekking tot staats- of andere zware misdrijven; bepaalde medische indicaties; permanent verblijf van de verzoeker en/of zijn nauwe verwanten in het buitenland, of een emigratie-aanvraag van de verzoeker; de ontdekking dat de betrokken persoon activiteiten uitoefent die een bedreiging vormen voor de veiligheid van de RF; de ontwijking van de controlemaatregelen door de verzoeker of het verstrekken van klaarblijkelijk leugenachtige informatie tijdens de onderzoekenquête (art.22 al.1 WSG). Ook de organen van de Federale veiligheidsdienst nemen maatregelen in verband met de toegang van burgers tot gegevens die een staatsgeheim uitmaken: art.12 j) Federal'nyi Zakon RF "Ob organakh Federal'noi sluzhby bezopasnosti v Rossiiskoi Federatsii", 3 april 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 12 april 1995.

¹³⁰ Art.22 al.2 WSG.

¹³¹ Art.4 (1) en 29 WSG. Zie ook "V Prezidiume Verkhovnogo Soveta Rossiiskoi Federatsii", *VSND i VS RF*, 1992, nr.52, 3865.

¹³² *Supra*, nr.208 e.v.

¹³³ DUIVEN, A., "De nieuwe perswet in theorie en praktijk", *Rusland Monitor*, 1991, nr.3, 8.

¹³⁴ De onverantwoordelijkheid van de staatsfunctionarissen en -organen ingeval van overclassificatie leidde tot een vermoeden van geheimhouding en berokkende zo veel schade aan de noden van economische en wetenschappelijke en technische vooruitgang: RUBANOV, V., "Ot kul'ta sekretnosti - k informatsionnoi kul'ture", *Kommunist*, 1988, nr.13, in Engelse vertaling in *Soviet Law and Government*, 1989, nr.1, 17-18.

¹³⁵ Art.29 (5) G.W. 1993.

omschreven omstandigheden en volgens wel omschreven procedures informatie tot staatsgeheim verklaard mag worden ¹³⁶. De cultus van geheimhouding, die een totalitaire staat waarin kennis door de overheid gemonopoliseerd wordt, typeert, had immers negatieve politieke en economische gevolgen, was een rem op de wetenschappelijk-technische vooruitgang van Rusland ¹³⁷, en had een negatieve invloed op de positie van Rusland in de internationale handel ¹³⁸.

c) Speciaal door de wet beschermde geheimen

785. De vrijheid van informatie wordt ook nog beperkt door de bescherming van "andere speciaal door de wet beschermde geheimen" ¹³⁹. Volgens de huidige stand van wetgeving gaat het o.m. om het adoptiegeheim ¹⁴⁰, het geheim van telefoon-gesprekken, correspondentie en telegrammen ¹⁴¹ en het geheim van het vooronderzoek ¹⁴². Geen van deze bepalingen werd substantieel gewijzigd ¹⁴³. Sedert einde 1994 is de onthulling van informatie die tot het beroepsgeheim van de arts behoort,

¹³⁶ Een ander teken van deze gewijzigde politiek was de beslissing van het staatspersagentschap TASS onmiddellijk na de mislukte staatsgreep in augustus 1991 om het aanmaken en verspreiden van speciale bulletins met geheime informatie voor topfunctionarissen van partij en staat stop te zetten (*Pravda*, 14 september 1991; *CDSP*, 1991, nr.38, 38).

¹³⁷ Met betrekking tot technologische kennis en informatie zal nochtans nauwlettend de in voorbereiding zijnde wetgeving over "geheime uitvindingen" (*supra*, noot 126) moeten geanalyseerd worden.

¹³⁸ SEVERIN 42.

¹³⁹ Art.4 WNM RF.

¹⁴⁰ Art.124¹ Sw. Zie ook MALEINA 85-87.

¹⁴¹ Art.135 Sw. Zie eveneens art.23 (2) G.W. 1993; art.32 Federal'nyi Zakon RF "O sviazi", 16 februari 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 februari 1995 (zie ook HERMAN, D., "Telecommunications Law in the Russian Federation: 1995 Reforms", *Parker Sch. J.E. Eur.L.*, 1995, 256-260), vervangt Punt 15 van het Tijdelijk Besluit over de communicatie in de Russische Federatie, goedgekeurd door een Oekaze van 31 juli 1992: Ukaz Prezidenta RF "O sviazi v Rossiiskoi Federatsii", 31 juli 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.31, item 1857 (zie ook DOWNING, D.S., "Telecommunications Law in the Russian Federation", in *Telecommunications Laws in Europe*, SCHERER, J. (ed.), Frankfurt, Baker & McKenzie, 1994, 157-162); art.22 Federal'nyi Zakon "O pochtovoi sviazi", 9 augustus 1995, *SZ RF*, 1995, nr.33, item 3334, *Rossiiskaia Gazeta*, 16 augustus 1995. Zie ook MALEINA 87-90.

¹⁴² Art.184 Sw. en art.139 Sv. (zie ook SHEININ 28). Het geheim van het vooronderzoek wordt ook door de Wet over de prokuratura geregeld: art.5 Zakon RF "O prokurature Rossiiskoi Federatsii", 17 januari 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.7, item 366, gew. Federal'nyi Zakon RF, 17 november 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 november 1995. Zie eveneens art.14 (4) al.2 Ontwerp van Wet over de advocatuur: "Proekt. Federal'nyi Zakon RF Ob advokature v Rossiiskoi Federatsii", *Rossiiskaia Gazeta*, 23 november 1994.

¹⁴³ In de drie artikels werd -net als in vele andere artikels in het Sw. - gelet op de hyperinflatie in Rusland de berekening van de strafrechtelijke boete geherformuleerd als een veelvoud van het minimumloon. Zie Zakon RF, 20 oktober 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.47, item 2664, *Rossiiskaia Gazeta*, 20 november 1992.

eveneens strafbaar ¹⁴⁴, daar waar in de ontwerpen van een nieuwe wet over de advocatuur het doorbreken van het beroepsgeheim door de advocaat enkel tuchtrechtelijke aansprakelijkheid met zich mee brengt ¹⁴⁵.

d) Oproep tot machtsovername, gewelddadige wijziging van de constitutionele orde en integriteit van de staat

786. Het publiek oproepen tot de gewelddadige wijziging van de constitutionele opbouw of machtsovername en de massaverspreiding van documenten die dergelijke oproepen bevatten, al dan niet in opdracht van buitenlandse organisaties of hun vertegenwoordigers, is strafbaar ¹⁴⁶. De wijziging van het politieke strafrecht, wellicht de belangrijkste wijziging op het stuk van de strafrechtelijke beperkingen aan de vrijheid van meningsuiting, hebben we eerder reeds besproken ¹⁴⁷.

e) Het aanwakken van nationale, klasse-, sociale, religieuze onverdraagzaamheid of tweedracht

787. Opvallend is hier dat in vergelijking met art.5 WNM USSR het aanwakken van raciale onverdraagzaamheid of tweedracht in art.4 WNM RF niet langer als een misbruik van de mediavrijheid vermeld wordt. Toch stelt art.74 Sw. in zijn huidige versie de handelingen die intentioneel gericht zijn op het aanwakken van nationale, *raciale* of religieuze vijandschap of tweedracht, op het vernederen van de nationale eer en waardigheid, of op propaganda voor de uitsluiting of de onvolwaardigheid van burgers wegens hun houding ten aanzien van religie, hun nationaal of raciaal toebehoren, strafbaar, net als de rechtstreekse of onrechtstreekse beperking van rechten of het vestigen van rechtstreekse of onrechtstreekse voordelen van burgers afhankelijk van hun raciaal of nationaal toebehoren of hun houding ten aanzien van religie ¹⁴⁸. Het aanwakken van klasse- of sociale onverdraagzaamheid is daarentegen wel een misbruik van de mediavrijheid onder art.4 WNM RF (niet in art.5 WNM USSR), maar

¹⁴⁴ Art.128¹ Sw., ingevoerd door Federal'nyi Zakon RF, 13 december 1994, *SZ RF*, 1994, nr.34, item 3539, *Rossiiskaia Gazeta*, 21 december 1994.

¹⁴⁵ Art.12 "Proekt. Federal'nyi Zakon RF Ob advokature v Rossiiskoi Federatsii", *Rossiiskaia Gazeta*, 22 oktober 1994; art.16 "Proekt. Federal'nyi Zakon RF Ob advokature v Rossiiskoi Federatsii", *Rossiiskaia Gazeta*, 23 november 1994.

¹⁴⁶ Art.70 Sw., zoals gew. UPVS RSFSR, 11 september 1989, *VVS RSFSR*, 1989, nr.37, item 1074; Zakon RF, 9 oktober 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.44, item 2470. In de versie die van 1989 tot 1992 van kracht was, werd ook een oproep tot de gewelddadige wijziging van de maatschappelijke opbouw strafbaar gesteld, en dit werd in art.5 WNM USSR ook als een misbruik van de vrijheid van het woord bestempeld. De schrapping hiervan lijkt louter redactioneel van aard, aangezien volgens de rechtsleer onder het begrip 'constitutionele opbouw' de staats- en maatschappelijke opbouw zoals vastgelegd in de G.W. RF en de Grondwetten van de deelrepublieken, verstaan moet worden (BELIAEV, A.E. in RADCHENKO 130).

¹⁴⁷ *Supra*, nr.690.

¹⁴⁸ UPVS RSFSR, 11 september 1989, *VVS RSFSR*, 1989, nr.37, item 1074; Zakon RF, 20 oktober 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.47, item 1867; Zakon RF, 27 augustus 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 9 september 1993. Zie ook LURYI / LYUBECHANSKY 224-226.

werd niet door art.74 Sw. strafbaar gesteld. Art.74 Sw. wordt in de praktijk bijna nooit toegepast ^{149 150}.

f) Oorlogspropaganda

788. Oorlogspropaganda wordt zoals vroeger bestraft door art.71 Sw. waarin evenwel de mogelijkheid om de schuldige tot interne verbanning te veroordelen geschrapt werd ¹⁵¹.

g) Pornografie en propaganda voor geweld en wreedheid

789. Art.228 Sw., dat de vervaardiging en verspreiding van, de handel in, het stockeren met het oog op de verkoop en verspreiding van of het maken van publiciteit voor pornografische werken, drukwerken, afbeeldingen of andere voorwerpen van pornografische aard strafbaar stelt, bleef ongewijzigd ¹⁵². Wel werd naar aanleiding van de invoer van buitenlandse geweldvideo's ¹⁵³ op 1 augustus 1986 in het Strafwetboek een art.228¹ Sw. ingevoerd ¹⁵⁴, dat de vervaardiging, verspreiding, demonstratie of het bewaren met het oog op verspreiding of demonstratie, van bioscoop- of videofilms of van andere werken die de cultus van geweld en wreedheid propageren, verbiedt ¹⁵⁵. Erotische publicaties of uitzendingen worden niet verboden, maar de registratie

¹⁴⁹ Volgens DEMIDOV werd in de periode 1988-1993 slechts één persoon onder dit artikel veroordeeld: DEMIDOV, Iu.N., "Ugolovnaia otvetstvennost' za narushenie natsional'nogo i rasovogo ravnopraviiia", *GiP*, 1994, nr.7, 92.

¹⁵⁰ In de Staatsdoema ligt een wetsontwerp van President El'tsin voor ter invoering van, o.a., een art.74³ in het Sw., ter bestraffing van propaganda voor het fascisme in openbare toespraken, of de vervaardiging en verspreiding van drukwerk, beeld- of geluidsmateriaal gericht op de propaganda voor het fascisme. Het gebruik hiervoor van massamedia geldt als verzwarende omstandigheid. Voor de tekst van het ontwerp, zie *Rossiiskaia Gazeta*, 21 juni 1995.

¹⁵¹ Zakon RF, 18 februari 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 6 maart 1993.

¹⁵² Zie voor de aanpassing van de geldboete aan de hollende inflatie: *VSND i VS RF*, 1992, nr.47, item 2664. De vervaardiging van pornografische voorwerpen zonder oogmerk ze te verspreiden is niet strafbaar (*BVS RSFSR*, 1991, nr.6, 11), evenmin als het bij zich houden van pornografische foto's zonder oogmerk van verspreiding (*BVS SSSR*, 1990, nr.3, 26).

¹⁵³ "Otrava s ekrana", *Pravda*, 1 maart 1987.

¹⁵⁴ UPVS RSFSR, 1 augustus 1986, *VVS RSFSR*, 1986, nr.32, item 904; Zakon RF, 20 oktober 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.47, item 2664.

¹⁵⁵ Hiermee wordt bedoeld dat de basisinhoud van deze werken ondergeschikt is aan de idee van ophemeling van grof geweld als een bijzondere sociale waarde. Geweld wordt erin voorgesteld als een normale conditie van het menselijke bestaan, en wreedheid als een onvervreemdbare kwaliteit in de onderlinge verhoudingen tussen mensen, sociale groepen, rassen en naties (FETISENKO, K. en BANTYSHEV, A., "Izgotovlenie i rasprostranenie proizvedenii, propagandiruiushchikh kul't nasiliia i zhestokosti", *Sots. Zak.*, 1987, nr.7, 35-36; NIKULIN, S.I., in RADCHENKO 442). Dit doel wordt bereikt met behulp van expliciet naturalistische voorstellingen van scènes van martelingen, het tonen van sadistische handelingen, het doden van mensen en dieren (NIKULIN, S.I., in RADCHENKO 442).

en verspreiding ervan wordt wel aan bijzondere regels onderworpen ¹⁵⁶. De WNM RF definieert wel de media die gespecialiseerd zijn in mededelingen en documenten van erotische aard ¹⁵⁷ als de periodieke uitgaven en programma's die in hun geheel en systematisch de belangstelling voor sex exploiteren ¹⁵⁸, maar zegt niet waarin dit van pornografie verschilt ¹⁵⁹.

3.3.2. Het burgerrechtelijk beperkingssysteem

790. De beperking van de uitoefening van de vrijheid van meningsuiting hoeft niet steeds langs strafrechtelijke weg te gebeuren. De wetgever kan inderdaad de inperking van de vrijheid van meningsuiting ter bescherming van andere rechtsgoederen langs burgerrechtelijke weg organiseren, de weg die overigens in de praktijk het vaakst bewandeld wordt.

Het is niet onze bedoeling hier na te gaan of en in welke mate de burgerlijke aansprakelijkheidsleer in de Sovjetunie en de Russische Federatie ook een zorgvuldigheidsplicht inhoudt, die ieder persoon bij de uitoefening van zijn recht op vrije meningsuiting in acht moet nemen. We beperken ons hier tot het aangeven van (een selectie van) door de wet erkende rechten en rechtsgoederen, waarvan de schending bij de uitoefening van het recht op vrije meningsuiting of de persvrijheid een fout uitmaakt, en van enkele interessante ontwikkelingen op het gebied van het rechtsherstel.

791. De Russische wetgever heeft een aantal persoonlijkheidsrechten erkend die de uitoefening van het recht op vrije meningsuiting beperken, zoals de eer en waardigheid van burgers en organisaties ¹⁶⁰, het recht op afbeelding ¹⁶¹ en de bescherming van

¹⁵⁶ Zij zijn m.n. onderworpen aan een verhoogd registratierecht (art.14 WNM RF) en een speciaal opslagerecht (art.28 al.3 WNM RF), de detailverkoop van erotische uitgaven moet gebeuren in verzegelde doorzichtige verpakkingen en enkel op de door de plaatselijke administratie daartoe aangeduide plaatsen (zie bv. over een bevel van de burgemeester van Moskou dienaangaande: TERESHCHENKO, V., "Erotika pod kontrolem", *Rossiiskaia Gazeta*, 7 juni 1994), en de verspreiding van niet-gecodeerde erotische radio- en televisieprogramma's is enkel toegelaten tussen 23u en 4u (art.37 al.3 en 2 WNM RF).

Het onderscheid tussen verboden pornografie en toegelaten, maar bijzonder gereguleerde, erotische publicaties werd voor het eerst gemaakt in een Besluit van de Opperste Sovjet van de USSR van 12 april 1991: PVS SSSR "O neotlozhnykh merakh po presecheniiu propagandy pornografii, kul'ta nasiliia i zhestokosti", 12 april 1991, *Pravda*, 16 april 1991, *Izvestiia*, 15 april 1991.

¹⁵⁷ Art.2 WNM RF.

¹⁵⁸ Art.37 al.1 WNM RF.

¹⁵⁹ Volgens NIKULIN - in een commentaar op art.228 Sw. - is pornografie de onfatsoenlijke, grof naturalistische, cynische voorstelling van het geslachtsleven van mensen, alles wat door de opstelling van personen, de poses of de tekening blijk geeft van een speciaal streven om wellustige gevoelens op te wekken en verdorven gedachten op te roepen. Erotiek daarentegen gaat weliswaar ook gepaard met de voorstelling van de seksuele kanten van het menselijk leven, maar beoogt niet speciaal het opwekken van ongezonder geslachtsgevoel en legt het accent op de fysiologische essentie van het geslachtsleven (NIKULIN, S.I. in RADCHENKO 441).

¹⁶⁰ In het burgerlijk recht algemeen en achtereenvolgens geregeld door: art.7 Beginselen 1961, zoals voor het laatste gewijzigd op 12 juni 1990 (*VSND i VS SSSR*, 1990, nr.26, item 494); art.7 B.W. 1964, zoals laatst gewijzigd op 24 juni 1992 (*VSND i VS RF*, 1992, nr.29, item 1689); art.7 Beginselen 1991, waarin niet langer over de eer en waardigheid van 'organisaties', maar over die

het privé-leven van burgers^{162 163}.

792. Bepaalde vertrouwelijke informatie welke door bepaalde beroepsgroepen verworven wordt in de uitoefening van hun professionele activiteit mag door deze personen niet verspreid worden (artsen, advocaten, notarissen, bankiers¹⁶⁴). Nieuw is evenwel dat naast deze algemene geheimhoudingsplicht ook een bijzondere geheimhoudingsplicht bestaat, nl. indien informatie onder voorbehoud van strikte geheimhouding aan iemand meegedeeld wordt die zelf niet onderworpen is aan een algemene geheimhoudingsplicht. Zo is de journalist verplicht rekening te houden met de wens van een informant om al dan niet als bron van die informatie aangeduid te worden of om al dan niet

van 'rechtspersonen' gesproken wordt, en waarin bovendien de zakelijke reputatie van burgers en rechtspersonen beschermd wordt; art.150 en 152 B.W. 1994 waarin de bescherming voor de rechtspersonen tot hun zakenreputatie beperkt wordt. Voor de journalisten wordt het respect voor de eer en waardigheid van burgers en organisaties als een beroepspllicht beschouwd: art.49 al.3 WNM RF. Voor een overzicht van rechtspraak: SHARYLO, N. en PROKUDINA, L., "Grazhdansko-pravovaia zashchita chesti i dostoinstva grazhdan: problemy, problemy...", *Vestnik Verkhovnogo Suda SSSR*, 1991, nr.2, 22-24; "Rassmotrenie grazhdanskikh del o zashchite chesti i dostoinstva", *BVS SSSR*, 1989, nr.4, 33-40. In 1989 waren er 3143 zaken m.b.t. de bescherming van de eer en waardigheid, in 1990 reeds 51.164, waarvan 1853 betrekking had op berichtgeving in de media: TRUBNIKOV 7.

¹⁶¹ Krachtens art.514 B.W. 1964 was de publicatie, reproductie en verspreiding van een werk van beeldende kunst waarin een andere persoon afgebeeld werd, niet toegelaten zonder akkoord van de geportretteerde (of na diens overlijden, van zijn of haar echtgeno(o)t(e) en kinderen). Een dergelijke toestemming was niet vereist indien de handelingen verricht werden in het belang van de staat of de maatschappij, of indien de geportretteerde tegen betaling poseerde. Specifiek voor de periodieke nieuwsmedia laat art.50 WNM RF nu ook de verspreiding van mededelingen en materialen, voorbereid met gebruik van geheime geluids- en beeldopname, film- en foto-opname toe, indien hierdoor de constitutionele rechten en vrijheden van mens en burger niet geschonden worden; indien dit noodzakelijk is voor de bescherming van maatschappelijke belangen en maatregelen genomen zijn tegen mogelijke identificering van onbekende personen; indien de vertoning van de opname gebeurt door een beslissing van de rechtbank. Bovendien hoort het tot de plichten van de journalist om bij ontvangst van informatie van burgers en functionarissen hen op de hoogte te brengen van het maken van een geluids-, beeld-, film- of foto-opname (art.49 al.1 punt 6 WNM RF).

¹⁶² Art.49 al.1 (5) WNM RF. Zie eveneens art.24 al.1 G.W. 1993 en art.150 (1) B.W. 1994. In art.5 al.2 WNM USSR heette het: "Het gebruik van de nieuwsmedia voor inmenging in het persoonlijk leven van de burgers ... is verboden en zal vervolgd worden in overeenstemming met de wet." Noch de WNM RF, noch de G.W. 1993 geven enige aanduiding die erop zou wijzen dat informatie uit het privé-leven van intrinsiek of occasioneel publieke figuren anders behandeld moet worden dan het privé-leven van gewone burgers. Het is evenwel niet uitgesloten dat de rechtbanken in de afweging van twee gelijkwaardige, grondwettelijk verankerde rechten rekening zullen houden met de maatschappelijke positie van de persoon over wiens privé-leven berichten verspreid worden in de nieuwsmedia.

¹⁶³ Het is aan ambtenaren en aan de organen van de federale dienstveiligheid verboden informatie te onthullen die het privé-leven of de eer en waardigheid van burgers raakt en die hen bekend is in verband met de uitoefening van hun dienstfuncties: art.10 punt 8 Federal'nyi Zakon RF "Ob osnovakh gosudarstvennoi sluzhby Rossiiskoi Federatsii", 31 juli 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 augustus 1995; art.6 al.5 Federal'nyi Zakon RF "Ob organakh Federal'noi sluzhby bezopasnosti v Rossiiskoi Federatsii", 3 april 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 12 april 1995.

¹⁶⁴ MALEINA 78-79. Over de burgerrechtelijke bescherming van het bankgeheim, zie MALEINA, M.N., "Bankovskaia taina", *Zakonodatel'stva i Ekonomika*, 1994, nr.5-6, 15-17.

de van de informant verkregen informatie te verspreiden ¹⁶⁵. Op bevel van de rechtbank kan een redactie wel gedwongen worden haar bronnen bekend te maken ¹⁶⁶.

793. Ook op het vlak van het rechtsherstel ingeval van schending van de genoemde rechtsgoederen bij de uiting van een mening zijn twee elementen bijzonder vermeldenswaard.

794. Het eerste is het recht van burgers en organisaties om, indien in de nieuwsmedia informatie verspreid wordt die niet met de werkelijkheid overeenstemt en hun eer en waardigheid, of hun rechten en legitieme belangen aantast, de publicatie van een rechtzetting of een antwoord in diezelfde nieuwsmedia te eisen ¹⁶⁷.

795. Belangrijker nog is het feit dat met de grotere aandacht voor de categorie van de persoonlijkheidsrechten in het postcommunistisch Russisch recht ¹⁶⁸ ook voor het eerst het begrip morele schadevergoeding in de wetteksten verscheen. De mogelijkheid om de geldelijke vergoeding van morele schade te vragen werd eerst in de mediawetgeving geïntroduceerd in verband met de verspreiding door een nieuwsmedium van niet met de werkelijkheid overeenstemmende gegevens die de eer en waardigheid van de burger aantasten of andere aan hem aangedane niet-materiële schade ¹⁶⁹. Nadien werd deze mogelijkheid in algemenere bewoordingen in het burgerlijk recht verankerd, zodanig dat elke morele schade (fysisch of moreel lijden) aan de burger aangericht door handelingen die zijn persoonlijke, niet-vermogensrechten schenden of een aanslag betekenen op andere aan de burger toebehorende immateriële goederen, alsook in andere gevallen voorzien door de wet, geldelijk gecompenseerd moet worden ¹⁷⁰.

¹⁶⁵ Art. 49 al.1 (3) en (4) en art.41 WNM RF.

¹⁶⁶ Art.41 al.2 WNM RF.

¹⁶⁷ Art.43-46 WNM RF; art.26-27 WNM USSR; art.7 Beginselen 1961, zoals voor het laatste gewijzigd op 12 juni 1990 (*VSND i VS SSSR*, 1990, nr.26, item 494); art.7 (2), (3) en (4) Beginselen 1991 (uitgebreid tot de schending van de zakenreputatie van burgers en rechtspersonen); art.152 (2), (3) en (7) B.W. 1994 (ter bescherming van eer en waardigheid en zakenreputatie van burgers, en van de zakenreputatie van rechtspersonen). Indien een journalist of de redactie waarvan hij deel uitmaakt informatie verspreidt die niet met de werkelijkheid overeenstemt en de eer en waardigheid van de organisatie waarbij die journalist geaccrediteerd werd, schaadt, mag de journalist zijn accreditering (die hem voornamelijk logistieke voordelen oplevert) ontnomen worden (art.48 al.5 WNM RF). M.b.t. reclame die de eer, waardigheid en zakenreputatie van een persoon aantast, zie art.8 (2) Federal'nyi Zakon RF "O reklame", 18 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2864, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 juli 1995.

¹⁶⁸ *Infra*, nr.1591.

¹⁶⁹ Art.39 WNM USSR; art.62 WNM RF.

¹⁷⁰ Art.12 en 151 (1) B.W. 1994. Zie voorheen art.131 Beginselen 1991 ("de morele schade wordt vergoed in een geldelijke of andere materiële vorm"). Het recht op morele schadevergoeding werd ook in de milieuwetgeving (art.89 Zakon RF "Ob okhrane okruzhaiushchei prirodnoi sredy", 19 december 1991, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 maart 1992), de wetgeving over consumentenbescherming (art.15 Zakon RF "O zashchite prav potrebiteli", 7 februari 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.15, item 766, zoals gew. op 9 januari 1996 en in geamendeerde versie volledig opnieuw gepubliceerd in *Rossiiskaia Gazeta*, 16 januari 1996), de wetgeving inzake de arbeidsbescherming (PVS RF, art.8, 25 en 30 "Pravila vozmeshcheniia rabotodateliami vreda, prichinennogo rabotnikam uvech'em, professional'nym zabolevaniem libo inym povrezhdeniem zdorov'ia, sviazannym s ispolneniem imi trudovyykh obiazannostei", 24 december 1992, *VSND i VS RF*, 1993, nr.2, item

Omdat de rechtbanken geen enkele ervaring hebben in het bepalen van de hoogte van morele schadevergoeding heeft eerst het Opperste Gerechtshof hiertoe richtlijnen uitgevaardigd ¹⁷¹, maar heeft ook de wetgever nadien zelf aan het probleem aandacht geschonken ¹⁷².

§ 4. De President als garant van de vrijheid van informatie

796. Het evenwicht tussen verschillende belangen en rechten dat in de WNM RF tot uitdrukking komt, laat nauwelijks vermoeden dat in werkelijkheid sedert het einde van de jaren tachtig de controle over de geschreven en elektronische nieuwsmedia één van de spilpunten is van de voortdurende politieke strijd rond het Kremlin. Vooral in crisismomenten is de beknotting van de vrijheid van informatie een middel in handen van de machthebbers om 'dissidente' nieuwsmedia te kortwieken of naderhand te straffen voor de steun aan verslagen politieke tegenstanders. Herhaaldelijk werd gedreigd met de herinvoering van censuur (bv. na de regeringsonvriendelijke berichtgeving in de media over de pogingen van de centrale sovjetoverheid in januari 1991 om de Baltische staten gewapenderhand binnen het sovjetrijk te houden ¹⁷³) of werden kranten tijdelijk gesloten (tijdens en/of onmiddellijk na de mislukte staatsgreep in

71; punt 36 PPVS nr.3 "O sudebnoi praktike po delam o vozmeshchenii vreda, prichinenogo povrezhdeniem zdorov'ia", 28 april 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 14 juli 1994) en het statuut van de dienstplichtigen (art.18 al.5 Zakon RF "O statuse voennosluzhashchikh", 22 januari 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.6, item 188) opgenomen. Voor een algemene bespreking, zie BRAGINSKII, M., SUKHANOV, E. en IAROSHENKO, K., "Ob"ekty grazhdanskikh prav", *Khoziaistvo i Pravo*, 1995, nr.5, 20-23; ERDELEVSKII, A., "O razmere vozmeshchenii moral'nogo vreda", *Ross. iust.*, 1994, nr.10, 17-19; EFIMOV, A. en POPOVCHENKO, A., "Moral'nyi vred", *Khoziaistvo i Pravo*, 1995, nr.1, 152-158; SHICHANIN, A.V., "Vozmeshchenie moral'nogo vreda", *Zakonodatel'stvo i Ekonomika*, 1994, nr.15-16, 18-26; SHICHANIN, A.V., "Tendentsiia razvitiia instituta vozmeshchenii moral'nogo vreda. Kratkii obzor sudebnoi praktiki i deistvuiushchego zakonodatel'stva", *Zakonodatel'stvo i Ekonomika*, 1995, nr.5-6, 64-69; ZHUIKOV, V., "Vozmeshchenie moral'nogo vreda", *BVS RF*, 1994, nr.11, 6-16; "O nekotorykh voprosakh sudebnoi praktiki v vozmeshchenii moral'nogo vreda", *Khoziaistvo i Pravo*, 1994, nr.8, 71-80. Zie eveneens de richtlijnen van het Opperste Gerechtshof terzake: PPVS RF nr.10 "Nekotorye voprosy primeneniia zakonodatel'stva o kompensatsii moral'nogo vreda", 20 december 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 8 februari 1995.

¹⁷¹ Het Opperste Gerechtshof van de RF gaf aan de lagere rechtbanken als richtlijn dat ze bij de bepaling van de omvang van de morele schade in geval van verspreiding van gegevens die de eer en waardigheid van personen en organisaties aantast, rekening moesten houden met de aard en inhoud van de gewraakte publicatie, de graad van verspreiding en ook andere omstandigheden die de aandacht verdienen in verband met de verspreiding van dergelijke gegevens: Punt 11 PPVS RF nr.11 "O nekotorykh voprosakh, voznikshikh pri rassmotrenii sudami del o zashchite chesti i dostoinstva grazhdan i organizatsii", 18 augustus 1992, *BVS RF*, 1992, nr.11, 7-8, *Sov. iust.*, 1992, nr.15-16, 38-39.

¹⁷² Art.151 al.2 B.W. 1994 vernoemt de graad van schuld, de graad van fysisch en moreel lijden, verbonden met de individuele eigenheden van de gelaedeerde persoon, en "andere, aandacht verdienende omstandigheden" als elementen waarmee de rechtbanken rekening moeten houden bij de bepaling van de omvang van de compensatie voor de morele schade.

¹⁷³ TOLZ, V., "Recent Attempts to Curb Glasnost' ", *Report on the USSR*, nr.9, 1 maart 1991, 2.

augustus 1991¹⁷⁴ en de onlusten in Moskou in oktober 1993¹⁷⁵). Daarnaast heeft zich een hevige strijd voorgedaan in verband met de eigendoms- en controlerechten op de nieuwsmedia, en dit als gevolg van de nationalisering van alle goederen van de CP na de mislukte staatsgreep van augustus 1991¹⁷⁶, de breuk die tussen (bestuurs-) leden met verschillende denkrichtingen ontstond binnen verschillende maatschappelijke verenigingen met de bevoegdheid om tijdschriften en kranten uit te geven¹⁷⁷, en de strijd tussen de wetgevende en uitvoerende macht in het nieuwe Rusland over de controle op de staatsmedia^{178 179}. Sedert de goedkeuring van de G.W. op 12 december 1993 lijkt op de genoemde punten een zekere rust in de mediawereld teruggekeerd te zijn.

797. De grondwettelijke erkenning van een onvervreemdbaar recht op vrije meningsuiting leidde evenwel niet tot een afstandelijke houding van de overheid ten aanzien van het mediagebeuren, in de eerste plaats doordat de staatsorganen zelf verschillende nieuwsmedia in eigendom hebben of deze via het behoud van een meerderheids-participaties na privatisering blijven controleren. Dit geldt bijvoorbeeld voor het grootste persagentschap ITAR-TASS¹⁸⁰ en voor de meeste elektronische media.

¹⁷⁴ Punt 3 PVS RSFSR "O politicheskoi situatsii v respublike, slozhivsheisia v rezul'tate antikonstitutsionnogo gosudarstvennogo perevorota v SSSR", 22 augustus 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.34, item 1126; Punt 1 Ukaz Prezidenta RSFSR "O deiatel'nosti TASS, Informatsionnogo agentstva 'Novosti' i riada gazet po dezinformatsii naseleniia i mirovoi obshchestvennosti o sobytiakh v strane", 22 augustus 1991, ongepubliceerd, weer ingetrokken door Punt 1 Ukaz Prezidenta RSFSR "O merakh po zashchite svobody pechati v RSFSR", 11 september 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.37, item 1199.

¹⁷⁵ HÜBNER 1994.

¹⁷⁶ *Supra*, nr.590.

¹⁷⁷ *Infra*, nrs 847 en 848.

¹⁷⁸ Zie bv. de strijd om *Izvestiia* tussen de Opperste Sovjet van Rusland en het journalistencollectief (BROWN, K., "The Russian Media Defend Their Independence", *RFE/RL Research Report*, 1992, nr.35, 45-51) en *Rossiiskaia Gazeta* tussen de Opperste Sovjet en de Regering, uiteindelijk door deze laatste gewonnen.

¹⁷⁹ Voor een overzicht van het voorlopige eindresultaat van deze strijd over de controle op de belangrijkste gedrukte nieuwsmedia, zie SKOROV 31-35.

¹⁸⁰ Toen begin 1992 Rusland naast haar eigen RIA 'Novosti' (*Rossiiskoe Informatsionnoe agentstvo 'Novosti'*) via rechtsopvolging het eigendomsrecht op het voormalige sovjetagentschap TASS (*Telegrafnoe agentstvo Sovetskogo Soiuza*) verwierf, werd om financiële redenen een fusie doorgevoerd onder de naam ITAR (*Informatsionnoe telegrafnoe agentstvo Rossii*) (Ukaz Prezidenta RF "Ob informatsionnom telegrafnom agentstve Rossii (ITAR)", 22 januari 1992, *VSND i VS RSFSR*, 1992, nr.5, item 223. Zie ook "Ministr upolnomochen zaiavit' ", *Literaturnaia Gazeta*, 29 januari 1992). Deze fusie was geen succes, en daarom werd anderhalf jaar later RIA 'Novosti' opnieuw als een onafhankelijk persagentschap opgericht (Ukaz Prezidenta RF "O Rossiiskom informatsionnom agentstve 'Novosti' ", 15 september 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.38, item 3515), waardoor meteen ook de juridische positie van ITAR opnieuw klaar gesteld moest worden (PSMP RF, "Voprosy Informatsionnogo telegrafnogo agentstva Rossii", 16 september 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.38, item 3578). Aan beide agentschappen werden de nodige fiscale en valutavoordelen verleend om hun financiële lot te verlichten (Ukaz Prezidenta RF "Ob informatsionnom telegrafnom agentstve Rossii", 22 december 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.52, item 5126, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 december 1993; Ukaz Prezidenta RF "Ob obespechenii deiatel'nosti Rossiiskogo informatsionnogo agentstva 'Novosti' ", 23 december 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 januari 1993). Beide agent-

798. Kan dit alles nog als een uitvloeisel van de bewogen transformatie van het voorbije decennium beschouwd worden, een fenomeen dat mogelijks geleidelijk zal verdwijnen, dan lijkt de zich zelf toegekende positie van de overheid als "beschermers" van de media in elk geval van blijvende aard. Zo bepaalde President El'tsin in een Oekaze dat de media zich bevonden "onder de bescherming van de wet en van de President als hoogste ambtenaar van de staat" ¹⁸¹. In art.80 (2) G.W. 1993 heet het dat de President de waarborg (*garant*) is voor de rechten en vrijheden van de mens en de burger.

799. Deze bepaling zou zo geïnterpreteerd kunnen worden dat de President zelf *per definitie* nooit de mensenrechten schendt, en als het ware als een tsaar boven het recht staat... De grondwettelijk ingestelde hiërarchie der normen, met ook de voor de rechtbanken en het Grondwettelijk Hof afdwingbare ondergeschiktheid van de Presidentiële Oekazes aan Wet en Grondwet, maken dat een dergelijke interpretatie niet correct is. Toch blijkt hieruit dat de idee van de paternalistische staat zeer stevig in het rechtsdenken in Rusland aanwezig blijft.

800. Art.80 (2) G.W. 1993 legitimeert wel het bestaan van andere dan alleen gerechtelijke waarborgen voor de naleving van de mensenrechten. We kunnen hier verwijzen naar de eerder reeds besproken Commissie voor de Rechten van de Mens bij de President RF ¹⁸². Om de President bij te staan in de bescherming van de rechten en vrijheden in de sfeer van de massa-informatie werd op 31 december 1993 door President El'tsin de Gerechtelijke Kamer voor Informatiegeschillen bij de President van de Russische Federatie (*Sudebnaia palata po informatsionnym sporam pri Prezidente Rossiiskoi Federatsii*) (hierna: GKI) opgericht ¹⁸³. De Statuten van de GKI werden

schappen blijven in staatseigendom, met als enige oprichter de Regering van de Russische Federatie. Zij komen (voorlopig) niet in aanmerking voor privatisering (PVS RF "O nedopushchenii reorganizatsii, likvidatsii i privatizatsii gosudarstvennykh teleradiokompanii i gosudarstvennykh informatsionnykh agentstv", 8 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.29, item 1125). Voor de Statuten van beide agentschappen, zie: PP RF "Ob utverzhdenii Ustava Rossiiskogo informatsionnogo agentstva 'Novosti'", 3 mei 1994, *SZ RF*, 1994, nr.3, item 218, *Rossiiskaia Gazeta*, 19 mei 1994; PP RF "Ob utverzhdenii Ustava Informatsionnogo telegrafnogo agentstva Rossii", 4 mei 1994, *SZ RF*, 1994, nr.3, item 228.

¹⁸¹ Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii "O zashchite svobody massovoi informatsii", 20 maart 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.13, item 1100; *Rossiiskaia Gazeta*, 24 maart 1993.

¹⁸² *Supra*, nr.729.

¹⁸³ Ukaz Prezidenta RF "O Sudebnoi palate po informatsionnym sporam pri Prezidente Rossiiskoi Federatsii", 31 december 1993, *SAPP RF*, 1994, nr.2, item 75, *Rossiiskaia Gazeta*, 10 januari 1994. Het ging in werkelijkheid om de omvorming van het twee maanden eerder opgerichte Informatie-Scheidsgerecht (*Treteiskii informatsionnyi sud*), dat speciaal na de gewelddadige ontbinding van de Opperste Sovjet (begin oktober 1993) opgericht was om erover te waken dat enerzijds alle kandidaten voor een mandaat in het nieuwe parlement een kans zouden krijgen om hun standpunten en programma via de media uiteen te zetten en anderzijds er tijdens de verkiezingsperiode geen inmenging in de activiteiten van de redacties van de nieuwsmedia plaats zou hebben (Ukaz Prezidenta RF "Ob informatsionnykh garantiakh dlia uchastnikov izbiratel'noi kampanii 1993 goda", 29 oktober 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 2 november 1993. Het intern reglement werd door het scheidsgerecht zelf goedgekeurd: "Reglament treteiskogo informatsionnogo suda", 3 november 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 9 november 1993). Deze bevoegdheid werd door de GKI overgenomen: zie bv. punt 4.6. Instructie van de Centrale Verkiezingscommissie RF van 5 april 1996 over het verlenen van zendtijd op de kanalen van de staatsomroepen aan de presidentskandidaten en de publicatie van verkiezingspropaganda in de periodieke gedrukte pers,

goedgekeurd bij Oekaze van 31 januari 1994 ¹⁸⁴.

801. De GKI maakt geen deel uit van het systeem van federale rechtbanken van de RF ¹⁸⁵, maar is een onderdeel van de presidentiële administratie, en is zelfs expliciet *niet bevoegd* voor die geschillen die door de wet aan de jurisdictie van de rechtbanken voorbehouden worden ¹⁸⁶. Het Oprichtingsbesluit van de GKI omschreef de functies van de GKI in zeer ruime bewoordingen, zoals het bijstaan van de President in de bescherming van rechten en vrijheden in de sfeer van de massa-informatie; het waarborgen van de objectiviteit en betrouwbaarheid van mededelingen, alsook van het principe van de gelijkberechtiging in de sfeer van de massa-informatie en van het principe van het pluralisme in informatie- en socio-politieke televisie- en radioprogramma's; het corrigeren van fouten in door de nieuwsmedia verspreide berichten die maatschappelijke belangen raken; het uitspreken van waarschuwingen aan massamedia in overeenstemming met art.16 WNM RF indien het Ministerie van pers en informatie RF zelf niet optreedt ¹⁸⁷.

De Statuten van de GKI zijn evenwel minder voortvarend in de functie-omschrijving van de GKI. Zo behoort het tot de opdracht van de GKI *bij te dragen* tot het waarborgen van de objectiviteit en betrouwbaarheid *in de massamedia* van mededelingen *die maatschappelijke belangen raken*; *de naleving* van het principe van gelijkberechtiging te waarborgen; *de verwezenlijking* van het principe van *politiek* pluralisme in televisie- en radioprogramma's *te bevorderen*; *aanwijzingen te geven* voor het corrigeren van factuele fouten in de berichtgeving die maatschappelijke belangen raken ¹⁸⁸. Verder verleent de GKI haar medewerking bij het redigeren van presidentiële wetsontwerpen en ontwerpen van Oekazes op het gebied van de nieuwsmedia en het recht van de burgers op informatie ter realisering van het recht op wetgevend initiatief van de president ¹⁸⁹. De geschillen die aan de GKI voorgelegd kunnen worden kunnen verder betrekking hebben op de bescherming van de rechten en vrijheden op het gebied van massa-informatie en de beknutting hiervan ¹⁹⁰. Tijdens de verkiezingsperiodes moet de GKI erover waken dat alle verkiezingskandidaten en partijen een gelijke toegang krijgen tot

Rossiiskaia Gazeta, 17 april 1996.

¹⁸⁴ Ukaz Prezidenta RF "Ob utverzhdanii Polozheniia o Sudebnoi palate po informatsionnym sporam pri Prezidente Rossiiskoi Federatsii", 31 januari 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.6, item 434, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 februari 1994. Voor een bespreking, zie MALINOVSKII, A., "Sudebnaia palata po informatsionnym sporam: struktura i polnomochiia", *Ross. iust.*, 1994, nr.10, 12-13.

¹⁸⁵ Punt 2 Oprichtingsbesluit GKI.

¹⁸⁶ Punt 8 Statuten GKI.

¹⁸⁷ Punt 3 Oprichtingsbesluit GKI.

¹⁸⁸ Punt 4 Statuten GKI.

¹⁸⁹ Punt 5 Statuten GKI.

¹⁹⁰ Punt 9 Statuten GKI.

de media ¹⁹¹.

802. Een zaak wordt aanhangig gemaakt door belanghebbende personen of op initiatief van de GKI zelf ¹⁹². In het eerste geval neemt de uitspraak van de GKI de vorm aan van een 'beslissing' (*reshenie*), waartegen geen beroep mogelijk is ¹⁹³; in het tweede geval vaardigt de GKI een 'Verklaring' (*zaiavlenie*) of 'Aanbeveling' (*rekomentatsiia*) uit.

De inhoud van een uitspraak van de GKI kan:

- een voorstel zijn aan de bevoegde organen om een schriftelijke waarschuwing te sturen aan de oprichter en (of) redactie (hoofredacteur) van een nieuwsmedium in overeenstemming met art.16 WNM RF ¹⁹⁴, of een beslissing van de GKI om zelf bij de rechtbank een vordering in te stellen tot stopzetting van de activiteit van een medium, indien door dit laatste herhaalde waarschuwingen genegeerd werden ¹⁹⁵;
- een berisping zijn aan een journalist die de "algemeen aanvaarde ethische normen" schendt, of een vraag gericht aan de bevoegde organen om de journalist die de media-wetgeving schendt, ter verantwoording te roepen ¹⁹⁶;
- een beslissing zijn om alle voorliggende documenten naar de organen van de prokura-tura door te sturen, indien vaststaat dat er sprake is van misbruik van de vrijheid van de media met het oog op het verrichten van strafbare handelingen, of van verkoop door ambtenaren van informatie die volgens de wet gratis aan de journalisten ter beschikking gesteld moet worden ¹⁹⁷.

803. Uit dit alles blijkt het hybride statuut van de GKI, die als onderdeel van de presidentiële administratie, maar toch 'onafhankelijk' en 'onpartijdig' ¹⁹⁸, zelf journalisten kan berispen op ethische gronden, staatsorganen kan aanmanen waarschuwingen naar media te versturen ¹⁹⁹, zelf een vordering kan instellen bij een rechtbank, bij

¹⁹¹ Punt 15 Statuten GKI. Een andere Oekaze van President El'tsin droeg aan de GKI de controle op de objectiviteit in de berichtgeving over de activiteiten van de drie machten op (Punt 6 Ukaz Prezidenta RF "O dopolnitel'nykh garantiakh prav grazhdan na informatsiiu", 31 december 1993, *SAPP RF*, 1994, nr.2, item 74, *Rossiiskaia Gazeta*, 10 januari 1994).

¹⁹² Punt 20 Statuten GKI.

¹⁹³ Punt 10 Statuten GKI.

¹⁹⁴ In tegenstelling tot wat in punt 3 Oprichtingsoekaze staat, kan de GKI dus niet zelf dergelijke waarschuwingen uitvaardigen.

¹⁹⁵ Punt 11 Statuten GKI.

¹⁹⁶ Punt 12 Statuten GKI. Dit geldt ook voor ambtenaren die systematisch de informatierechten van burgers, journalisten en redacties schenden (punt 13 Statuten GKI).

¹⁹⁷ Punt 14 Statuten GKI.

¹⁹⁸ Punt 28 Statuten GKI.

¹⁹⁹ In een rapport over de stand van zaken inzake de naleving van de vrijheid van meningsuiting in de RF in 1994, gericht aan de President, vraagt de GKI om naast het Russisch Staatscomité voor de pers (*Roskompechat*) zelf ook de bevoegdheid te hebben om waarschuwingen aan de nieuwsmedia te geven om aldus de effectiviteit van de uitspraken van de GKI te verhogen: aangeh. door KLIMOV, V., "Reshenie okonchatel'noe. Obzhalovaniu ne podlezhit", *Rossiiskaia Gazeta*, 13 mei 1995.

vaststelling van misdrijven documenten kan doorsturen naar de prokuratura ... De GKI zweeft qua statuut ergens tussen een rechtbank, een deontologische commissie en een vervolgingsorgaan ²⁰⁰.

Indien de journalisten zich niet enkel aan de wettelijke normen moeten houden, maar ook aan zekere deontologische regels, dan veronderstelt dit dat deze deontologische regels duidelijk gecodificeerd zijn en dat het in de eerste plaats aan een deontologische commissie binnen de beroepsgroep van journalisten zelf toekomt om op de naleving ervan toe te zien. Indien een dergelijke controle over - bovendien zeer vage - normen ('algemeen aanvaarde ethische normen') aan een orgaan dat deel uitmaakt van de uitvoerende macht, toevertrouwd wordt, is dit o.i. een ernstige bedreiging voor de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van de media.

Afdeling 2. De vrijheid van artistieke schepping en andere culturele rechten

§ 1. Het recht op schepping

804. In de Sovjetunie van voor 1985 zag de Communistische Partij op basis van haar waarheidsaanspraak voor zichzelf en de staat een rol van actieve inmenging in het artistieke leven weggelegd, niet alleen wat betreft het nemen van maatregelen ter verhoging van de toegang tot de cultuurgoederen (de cultuurconsumptie), maar ook wat het creëren van artistieke goederen betreft (de cultuurproductie). De onthoudingsplicht van de overheid die aan het individuele recht op artistieke vrijheid inhoud had kunnen geven, was in tegenspraak met de cultureel-opvoedkundige plicht van de socialistische staat. Na 1985 zou met de opheffing van het ideologisch monopolie van de CP en de aanvaarding van een nieuw mensenrechtenconcept ook de opvatting over de artistieke vrijheid gewijzigd worden.

805. Merkwaardig genoeg verdwijnt de vrijheid van artistiek scheppen eerst uit de constitutionele normen. De Verklaring van de Rechten en Vrijheden van de Mens van de USSR ²⁰¹ bevat inderdaad geen expliciete erkenning meer van dit recht, maar zegt in de preambule wel dat "éénieder de realisatie (..) van zijn creatief potentieel (..) gewaarborgd wordt", en in art.6 al.2 heette het dat "de culturele vrijheid" gegarandeerd wordt.

De G.W. 1978, zoals na de goedkeuring van de Russische Verklaring van de Rechten en Vrijheden van de Mens ²⁰² in april 1992 geamendeerd ²⁰³, had opnieuw aandacht voor de culturele rechten. Art.60 bepaalde: "De vrijheid van artistieke, wetenschappelijk-

²⁰⁰ De grondwettelijkheid van het GKI zal waarschijnlijk in de nabije toekomst opgehelderd worden, nu de Staatsdoema een verzoek aan het Grondwettelijk Hof dienaangaande voorbereidt: KLIMOV, V., "Reshenie okonchatel'noe. Obzhalovaniu ne podlezhit", *Rossiiskaia Gazeta*, 13 mei 1995.

²⁰¹ "Deklaratsiia prav i svobod cheloveka", 5 september 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.37, item 1083, *Pravda* en *Izvestiia*, 7 september 1991, *Vestnik Verkhovnogo Suda SSSR*, 1991, nr.11, 2-3; *SGiP*, 1991, nr.10, 4-6.

²⁰² "Deklaratsiia prav i svobod cheloveka i grazhdanina", 22 november 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.52, item 1865, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 december 1991.

²⁰³ *VSND i VS RF*, 1992, nr.20, item 1084.

ke en technische schepping, van onderzoek en onderricht en de intellectuele eigendom worden beschermd door de wet. Het recht van éénieder op deelname in het culturele leven en het gebruik van de instellingen van cultuur wordt erkend." En een nieuw art.67⁷ luidde: "Éénieder is verplicht te zorgen voor het behoud van het historische en culturele erfgoed en om zorgvuldig om te gaan met monumenten van de geschiedenis, cultuur en de natuur" ²⁰⁴.

806. In art.44 (1) G.W. 1993 werden de rechten en plichten op cultureel gebied samengebracht in één enkel artikel:

"1. Aan éénieder wordt de vrijheid van literaire, artistieke, wetenschappelijke, technische en andere soorten van schepping en onderwijs gegarandeerd. De intellectuele eigendom wordt beschermd door de wet.

2. Éénieder heeft het recht deel te nemen aan het culturele leven, gebruik te maken van de culturele instellingen en toegang te hebben tot de cultuurschatten.

3. Éénieder is verplicht om zorg te dragen voor het behoud van het historische en culturele erfgoed en om de monumenten uit de geschiedenis en de cultuur te bewaren".

807. In vergelijking met de Sovjetgrondwet van 1977 (art.46, 47 en 68) en de op dit punt gelijklopende G.W. van de RSFSR van 1978 (art.44, 45 en 66) vallen de volgende verschillpunten op: (1) het ideologisch voorbehoud is weggefallen; (2) de literaire vrijheid werd in de G.W. 1977/78 niet expliciet vermeld; (3) de materiële waarborgen zijn verdwenen; (4) niet enkel de rechten van de auteurs, uitvinders en rationalisatoren worden beschermd, maar wel "de intellectuele eigendom", en deze bescherming wordt niet langer door de staat, maar door de wet gegarandeerd; (5) vroeger was de toegang tot de cultuurschatten die zich in staats- en maatschappelijke fondsen bevonden, een materiële garantie voor het recht op het genot van de verwezenlijkingen van de cultuur, nu is het recht op toegang tot cultuurschatten een recht naast het recht op deelname in het culturele leven en het gebruik van culturele instellingen; en (6) de plicht om de monumenten uit de geschiedenis en de cultuur te bewaren is nieuw.

808. Van al deze verschillen is zonder twijfel het eerste het belangrijkste. Een van staatswege opgelegde stijl, kunstrichting, thema, vorm van artistieke uiting enz. is in de Russische Federatie voortaan verboden. De kunstvrijheid is nu ook in Rusland in de eerste plaats een individueel afweerrecht tegen een al te bemoeizuchtige overheid, in de zin van art.15 par.3 van het ook door de Sovjetunie geratificeerde en door Rusland voortgezette IVESCR ²⁰⁵. Deze bepaling legt aan de overheid negatieve verbintenissen op, nl. niets te doen wat de vrijheid van de artistieke creatie kan belemmeren ²⁰⁶.

809. De Grondwet is niet de enige bron van culturele rechten in de Russische Federatie. Inderdaad, de culturele rechten worden verder uitgediept door de Beginselen van

²⁰⁴ Vgl. de quasi-gelijklopende art.42 en 52 van twee ontwerpen van nieuwe G.W.: "Konstitutsiia Rossiiskoi Federatsii (proekt)", *Argumenty i fakty*, maart 1992, nr.12; "Proekt. Konstitutsiia Rossiiskoi Federatsii", *Rossiiskaia Gazeta*, 8 mei 1993.

²⁰⁵ "De Staten die partij zijn bij dit Verdrag verbinden zich de vrijheid te eerbiedigen die onontbeerlijk is voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek en scheppend werk."

²⁰⁶ RIMANQUE / REYNTJENS 3-4.

wetgeving van de Russische Federatie over cultuur van 9 oktober 1992 (hierna: Beginselen over cultuur) ²⁰⁷. Deze programmatische ²⁰⁸ wet dient luidens haar preambule als juridische basis voor het behoud en de ontwikkeling van de cultuur in Rusland. Bij de opdrachten van de wetgeving over cultuur wordt o.m. vermeld "het bepalen van de principes van een cultuurpolitiek van de staat, van de juridische normen van staatssteun voor de cultuur en van de garanties van niet-inmenging van de staat in de creatieve processen" ²⁰⁹. Het begrip "cultuurpolitiek" zelf wordt gedefinieerd als het geheel van principes en normen, waardoor de staat zich laat leiden in zijn activiteit inzake behoud, ontwikkeling en verspreiding van de cultuur, alsook de activiteit zelf van de staat op het gebied van de cultuur ²¹⁰. De "cultuurpolitiek" uit de Beginselen over cultuur omvat bijgevolg zowel de algemene cultuurpolitiek die de verhouding tussen burger en overheid regelt, als de specifieke cultuurpolitiek gericht op ondersteuning van het culturele middenveld.

810. De Beginselen over cultuur bestaan uit 10 onderdelen ²¹¹, en moeten zo wat de basis vormen voor verdere wetgevende en uitvoerende initiatieven op cultureel gebied. Zelf zijn de Beginselen een mengeling van *grondslagenwetgeving* (erkenning van individuele en collectieve culturele grondrechten ²¹²), *beleidswetgeving* in die zin dat aan de principiële zorg van de overheid voor de cultuur procedureel en organisatorisch gestalte gegeven wordt (bevoegdheidsverdeling in het federale Rusland inzake cultuur; procedure voor erkenning van goederen tot cultureel erfgoed; staatsprogramma's van behoud en ontwikkeling van cultuur; plichten van de staat op cultureel gebied), *voorzieningenwetgeving* met regels over de organisatie van of de steun aan het culturele middenveld - cultuurproducenten en culturele instellingen - door de overheid (regeling van de economische activiteit en de financiering van culturele organisaties, materieel-technische voorzieningen voor de cultuur), *wetgeving ten aanzien van*

²⁰⁷ Zakon RF, "Osnovy zakonodatel'stva Rossiiskoi Federatsii o kul'ture", 9 oktober 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.46, item 2615. Een ontwerp van Beginselen over cultuur werd uitgewerkt door vier rechtsgeleerden, en samen met een inleidend artikel gepubliceerd: RENOV e.a. 96-106.

²⁰⁸ De Beginselen over cultuur zijn in de woorden van de toenmalige Minister van Cultuur, E. SIDOROV, "een protocol over intenties", een "onafhankelijkheidsdeclaratie": MEDOVOI, I., "Evgenii Sidorov: '... Prodolzhaem srazhat'sia' ", *Kul'tura*, 27 februari 1993.

²⁰⁹ Art.1 *in fine* Beginselen over cultuur.

²¹⁰ Art.3 *in fine* Beginselen over cultuur.

²¹¹ I. Algemene Bepalingen; II. De Rechten en Vrijheden van de Mens op het Gebied van de Cultuur; III. Rechten en Vrijheden van de Volkeren en van Andere Etnische Gemeenschappen op het Gebied van de Cultuur; IV. Het Nationaal Cultureel Bezit en het Cultureel Erfgoed van de Volkeren van de Russische Federatie; V. Het Statuut van de Scheppende Werkers; VI. Verplichtingen van de Staat op Cultureel Gebied; VII. De Bevoegdheidsverdeling op Cultureel Gebied tussen de Federale Organen van Staatsmacht en Bestuur van de Russische Federatie, de Organen van Staatsmacht en Bestuur van de Republieken die deel uitmaken van de Russische Federatie, van de autonome gebieden, de autonome districten, de Gewesten, de Gebieden, de Steden Moskou en Sankt-Peterburg, de Organen van Plaatselijk Zelfbestuur; VIII. De Economische Regeling op Cultureel Gebied; IX. Culturele Uitwisselingen van de Russische Federatie met Buitenlandse Staten; X. Aansprakelijkheid voor de Schending van de Wetgeving over Cultuur.

²¹² Cultuur verwijst in de Beginselen over cultuur inderdaad zowel naar het artistieke, als naar het brede, antropologische begrip ("de cultuur van volkeren"). In dit proefschrift worden de collectieve culturele rechten buiten beschouwing gelaten.

beroepsbeoefenaars op cultureel terrein, niet enkel in de zin van afweerrechten, maar hier in de zin van positieve rechten en plichten van burgers in hun rol van cultuurproducenten (statuut van de scheppende werkers), alsook *wetgeving ten aanzien van de cultuurconsument* (behoud van en toegang tot cultureel erfgoed) ²¹³.

811. De culturele activiteit wordt door de Beginselen over cultuur gedefinieerd als de activiteit inzake het behoud, de creatie, de verspreiding en de assimilatie van cultuurschatten ²¹⁴, en wordt tot een onvervreemdbaar recht van elke burger geproclameerd, onafhankelijk van zijn nationale en sociale herkomst, taal, geslacht, politieke, religieuze en andere overtuigingen, woonplaats, materiële situatie, opleiding, beroep en andere omstandigheden ²¹⁵.

De Beginselen over cultuur erkennen verder het recht van elke mens op scheppende activiteit ²¹⁶, op de vrije keuze van morele, esthetische en andere waarden, op de bescherming door de staat van zijn culturele oorspronkelijkheid ²¹⁷ en het recht op inwijding in cultuurschatten ²¹⁸. Voor de verwezenlijking en de modaliteiten van andere rechten wordt verwezen naar specifieke wetgeving: het recht op een humane en artistieke opleiding ²¹⁹; het recht van eigendom op cultuurobjecten ²²⁰; het recht op oprichting van organisaties, instellingen en ondernemingen op cultureel gebied ²²¹ en van culturele verenigingen ²²²; en het recht om de resultaten van zijn scheppende activiteit naar het buitenland uit te voeren ²²³.

Tenslotte hebben burgers van de Russische Federatie het recht in het buitenland een culturele activiteit uit te oefenen en culturele organisaties op te richten ²²⁴.

812. Wat het recht op 'cultuurproductie' betreft valt meteen op dat het recht op schepping en verspreiding van culturele werken gesubsumeerd wordt onder een veel

²¹³ Voor deze classificering hebben we dankbaar gebruik gemaakt van de terminologie die gehanteerd wordt in: SOCIAAL EN CULTUREEL PLANBUREAU, *Advies cultuurwetgeving*, Rijswijk, 1986, 21-22.

²¹⁴ Art.3 Beginselen over cultuur.

²¹⁵ Art.8 Beginselen over cultuur.

²¹⁶ Art.10 Beginselen over cultuur.

²¹⁷ Art.11 Beginselen over cultuur.

²¹⁸ Art.12 Beginselen over cultuur.

²¹⁹ Art. 13 Beginselen over cultuur.

²²⁰ Art.14 Beginselen over cultuur.

²²¹ Art.15 Beginselen over cultuur.

²²² Art.16 Beginselen over cultuur.

²²³ Art.17 Beginselen over cultuur.

²²⁴ Art.18 Beginselen over cultuur.

omvattender recht op culturele activiteit, waarvan ook de activiteiten inzake behoud²²⁵ en de assimilatie ("het zich eigen maken") van cultuurschatten deel uitmaakt. Dit recht op culturele activiteit omvat dus eveneens de cultuurconsumptie.

Het recht op schepping wordt door art.10 Beginselen over cultuur omschreven als het recht van elke mens op alle soorten van scheppende activiteit in overeenstemming met zijn interesses en zijn capaciteiten. Art.11 voegt aan het recht op scheppende activiteit ook nog het recht op persoonlijke culturele oorspronkelijkheid toe. Krachtens dit artikel heeft elke mens het recht op vrije keuze van morele, esthetische en andere waarden, en op bescherming door de staat van zijn culturele oorspronkelijkheid²²⁶. Hiermee wordt kennelijk aangegeven dat het tot de essentie behoort van de vrijheid van artistieke schepping en expressie dat de kunstenaar zelf bepaalt wat moreel of niet moreel is, wat esthetisch en niet-esthetisch is, enz. en dit tot uiting brengt in zijn kunstwerken. De staat kan of mag zich niet inmengen in deze artistieke keuzes van de individuele kunstenaars. De vrijheid van artistieke schepping is m.a.w. een plicht voor de staat om zich niet in te mengen in de creatieve processen²²⁷.

813. Naar westerse maatstaven betekent kunstvrijheid niet enkel de vrijheid om kunst te creëren, maar ook de vrijheid om kunst te verspreiden, in het openbaar te brengen. Dit houdt noodzakelijkerwijze in dat niet enkel de kunstenaars zelf, maar ook de kunstbemiddelaars (uitgevers, platenmaatschappijen, galerijhouders, theaterintendanten, museumdirecteurs enz.) subjecten van de kunstvrijheid zijn²²⁸. De overheid moet zich m.a.w. onthouden van elke preventieve maatregel die de activiteit van de kunstbemiddelaar zou kunnen hinderen²²⁹.

814. Art.44 G.W. 1993 geeft geen duidelijke aanwijzing over de vraag of de vrijheid van literaire en artistieke schepping ook van toepassing is op personen die zelf geen scheppende activiteit verrichten, maar wel ervoor zorgen dat de resultaten van deze scheppende activiteit verspreid geraken bij het publiek. De Russische term *tvorchestvo* die door ons benaderend vertaald wordt als "schepping", verwijst naar een activiteit, nl.

²²⁵ Daar waar in G.W. 1993 er sprake is van de *plicht* van eenieder zorg te dragen voor het behoud van het cultureel erfgoed, kennen de Beginselen over cultuur aan éénieder een *recht* op het behoud van het cultureel erfgoed toe, en wordt de plicht tot behoud op de schouders van de staat gelegd.

²²⁶ Het is opmerkelijk dat het recht op culturele oorspronkelijkheid niet enkel een individueel, maar ook een collectief recht is dat in hoofde van de volkeren en etnische gemeenschappen in de Russische Federatie erkend wordt (art.20-22 Beginselen over cultuur). De problematiek van de collectieve culturele rechten blijft hier evenwel buiten beschouwing. Het weze hier enkel aangestipt dat de individuele rechten krachtens art.9 Beginselen over cultuur steeds voorrang hebben op de collectieve: een Eskimo mag zich bijgevolg gerust op het pad van de Pop Art begeven, het recht op nationaal-culturele oorspronkelijkheid van de collectiviteit van eskimo's ten spijt.

²²⁷ Art.31 al.2 Beginselen over cultuur. Zie eveneens art.1.

²²⁸ HEMPEL 55-56.

²²⁹ Zo mag het organiseren van tentoonstellingen en het openhouden van een kunstgalerij niet aan een systeem van vergunningen worden onderworpen (RIMANQUE / REYNTJENS 7-8; VELAERS nr.48, p.73). Dit alles belet de overheid uiteraard niet louter regelende maatregelen te nemen welke uitsluitend de economische activiteit van de kunstbemiddeling betreffen, zonder enige reële weerslag op de mogelijkheid tot verspreiding van de kunstwerken.

het creëren van culturele of materiële kostbaarheden die nieuw zijn qua gedachte ²³⁰. Dit zou erop kunnen wijzen dat enkel het scheppingsproces zelf onder de vrijheid van artistieke schepping valt, niet de verspreiding van de creaties.

815. De Beginselen over cultuur lijken dit ook te bevestigen. Art.10 erkent onder de titel "het recht op schepping [*tvorchestvo*]" het recht van de mens op alle soorten van scheppende activiteit. Het recht op de verspreiding van het resultaat van die scheppende activiteit wordt door de Beginselen over cultuur als een afzonderlijk recht erkend, dat *naast* het recht op schepping, een onderdeel vormt van het algemene recht op culturele activiteit ²³¹. De vrijheid van kunstbemiddeling kan naar Russisch recht bijgevolg niet afgeleid worden uit het recht op schepping, maar wel uit het recht op de verspreiding van "cultuurschatten" ²³².

816. Het onderscheid tussen het recht op schepping en het recht op verspreiding van cultuurschatten blijkt niet toevallig te zijn. Art.31 al.2 Beginselen over cultuur bepaalt immers dat de organen van de staatsmacht en het bestuur en de organen van plaatselijk zelfbestuur zich niet mengen *in de scheppende activiteit* van de burgers en hun verenigingen en van statelijke en niet-statale culturele organisaties. Eenzelfde bepaling bestaat niet inzake de verspreiding van kunstwerken.

De formulering van art.31 Beginselen over cultuur is in dit opzicht zeer opvallend. Zowel in de titel als in de eerste en de derde alinea van dit artikel wordt gesproken over "(de subjecten van) culturele activiteit" (bijgevolg met inbegrip van het recht op verspreiding), enkel in al.2 dat het verbod op staatsinmenging voorziet, wordt gesproken over de meer beperkte "scheppende activiteit".

Ofwel is hier gewoon sprake van een vergissing, en voor deze interpretatie pleit het feit dat in elk geval moeilijk begrijpbaar is wat met "de scheppende activiteit van culturele organisatie" bedoeld wordt. Wordt hier misschien een extensieve opvatting over wat het scheppingsproces is, bedoeld, waarbij ook de productie van exemplaren van een werk deel uitmaakt van het creëren van een werk? In elk geval blijft dan nog een deel van de kunstbemiddeling buiten het toepassingsgebied van deze bepaling, en m.n. in het domein van de beeldende kunsten, waar galerijhouders of museumdirecteurs niet deelnemen aan het productieproces.

Ofwel wordt doelbewust de verspreiding van culturele werken van het verbod op staatsinmenging uitgesloten. Deze laatste interpretatie wordt in elk geval in de praktijk gevolgd, door de instelling van een vergunningstelsel voor verschillende soorten van

²³⁰ Zie het Verklarend woordenboek van OZHEGOV, S.I., *Slovar' russkogo iazyka*, M., Russkii iazyk, 1991, 789. In een tweede betekenis duidt de term *tvorchestvo* op het volledige oeuvre van een schrijver, maar deze betekenis lijkt hier weinig relevant (de vrijheid van artistiek "oeuvre").

²³¹ Art.3 Beginselen over cultuur (definitie "culturele activiteit").

²³² Deze term wordt door de Beginselen over cultuur zeer ruim gedefinieerd als omvattende niet enkel werken van cultuur en kunst, maar ook morele en esthetische idealen, gedragsnormen en -vormen, talen, dialecten en tongvallen, nationale tradities en gebruiken, historische toponiemen, folklore, artistieke nijverheden en ambachten, resultaten en methodes van wetenschappelijke onderzoeken over culturele activiteiten, gebouwen, bouwwerken, voorwerpen en technologie die een historisch-cultureel betekenis hebben, en in historisch-cultureel opzicht unieke territoria en objecten (art.3 Beginselen over cultuur).

kunstbemiddelaars. De kunstcreatie zelf laat zich hiertoe, gelet op haar privé-karakter, moeilijk toe lenen tenzij het gaat om het creëren van werken in het publiek (bv. krijt-tekenen op het trottoir, straattoneel, straatmuzikanten) ²³³. De kunstbemiddeling daarentegen, die van cruciaal belang is voor de verspreiding van de kunst en zonder dewelke geen bloeiend kunstleven mogelijk is, komt wel in aanmerking voor een vergunningensysteem. We komen daar verder nog op terug ²³⁴.

§ 2. De verhouding tussen de vrijheid van artistieke schepping en de vrijheid van meningsuiting

817. In de bespreking van de G.W. 1977 hebben we een overlapping vastgesteld tussen de vrijheid van het woord en de artistieke vrijheid, m.n. daar waar het literaire creaties betrof ²³⁵. Deze overlapping werd in de G.W. 1993 niet weggewerkt, en in tegendeel zelfs explicieter gemaakt. Enerzijds werd de vrijheid van het woord uitgebreid met een recht op "informatie", en informatie kan eender welke vorm aannemen, ook een artistieke vorm ²³⁶; anderzijds wordt de literaire vrijheid nu expliciet naast de artistieke vrijheid vermeld en is het recht op toegang tot het cultureel erfgoed ook een vorm van recht op toegang tot informatie.

818. Toch blijft een afzonderlijke erkenning van de vrijheid van artistieke schepping zinvol, nu het in elk geval "gekunsteld" overkomt om elke kunstvorm onder categorieën als "mening", "overtuiging", "informatie" of "woord" te subsumeren ²³⁷. Nergens in de Russische rechtsleer is er enige kritiek te bespeuren op het naast elkaar bestaan van de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van artistieke schepping, waaruit mag blijken dat het onderscheid of het feit dat ze elkaar aanvullen, als een evident gegeven beschouwd wordt.

819. Naar de inhoud toe lijkt de vrijheid van meningsuiting ruimer dan de artistieke vrijheid, aangezien zij ook de verspreiding van informatie dekt, daar waar het onzeker is

²³³ Het is quasi-onmogelijk om te weten te komen of preventieve maatregelen ten aanzien van de genoemde creatieve activiteiten ook effectief voorkomen, aangezien de regeling hiervan tot de bevoegdheid van lokale overheden behoort.

²³⁴ *Infra*, nr.822 e.v. Zie ook reeds i.v.m. de nieuwsmedia, *supra*, nr.757 e.v.

²³⁵ *Supra*, nr.220.

²³⁶ Vgl. art.19 par.2 IVBPR: "Eénieder heeft het recht op vrijheid van meningsuiting; dit recht omvat mede de vrijheid inlichtingen en denkbeelden van welke aard ook op te sporen, te ontvangen en door te geven, ongeacht grenzen, hetzij mondeling, hetzij in geschreven of gedrukte vorm, *in de vorm van kunst*, of met behulp van andere media naar zijn keuze." Art.10 EVRM spreekt zich niet expliciet uit over de kunstvrijheid, maar in een arrest van 24 mei 1988 inzake Müller heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens art.10 par.1 toepasbaar verklaard op de plastische kunsten (ECRM 13 oktober 1983, nr.9870/82, *Dec. Rapp.*, 34, 208; EHRM, 24 mei 1988, inzake Müller e.a., *Publ. Cour*, Série A, nr.133, par.27. Zie ook HEMPEL 111-115 en 302-304; VELAERS, nr.40, p.60-62).

²³⁷ VELAERS 61.

of ook de kunstverspreiding onder de artistieke vrijheid valt ²³⁸.

§ 3. De beperkingen op de kunstvrijheid

820. De beperkingen op de vrijheid van artistieke schepping moeten aan dezelfde drie voorwaarden voldoen waaraan alle beperkingen op mensenrechten moeten voldoen: enkel een federale wet kan ze invoeren, ze moeten de realisatie van een bepaald doel nastreven, en ze moeten proportioneel zijn aan dit doel ²³⁹.

3.1. Preventieve maatregelen

821. Wat de preventieve maatregelen betreft moet vooreerst opgemerkt worden dat een voorafgaande inhoudelijke controle op de inhoud van kunstwerken met het oog op het verbod, de inbeslagname of de verspreiding ervan mits voorafgaande wijzigingen in het grondwetsartikel over de kunstvrijheid niet verboden werd. Hierdoor wordt de indruk gewekt dat het censuurverbod geen betrekking heeft op kunstwerken (voor zover deze niet onder de bescherming van de vrijheid van meningsuiting zouden vallen). Nochtans kan geargumenteed worden dat de proportionaliteitsvoorwaarde van art.55 (3) G.W. 1993 in elk geval aan censuurmaatregelen ten aanzien van kunstwerken in de weg staat, aangezien deze niet "op de maat van die doeleinden gesneden zijn", m.a.w. censuurmaatregelen treffen ook "onschuldige" kunstwerken.

822. Ten aanzien van andere preventieve maatregelen, zoals een registratie- of vergunningsplicht voor kunstbemiddelaars, liggen de zaken evenwel moeilijker. Indien het zo is dat de vrijheid van artistieke schepping *niet* de vrijheid van verspreiding van kunstwerken inhoudt, zoals we hoger als mogelijke interpretatie geopperd hebben ²⁴⁰, dan is een dergelijke registratie- of vergunningsplicht *geen* beperking van de kunstvrijheid en ontkomt ze zo aan de proportionaliteitstoetsing en aan de plicht om de beperkingen bij federale Wet in te voeren. Wegens de grote overlapping tussen de kunstvrijheid en de vrijheid van meningsuiting wordt hier uiteraard goeddeels aan verholpen. Eventueel zou men een dergelijke registratie- of vergunningsplicht voor kunstbemiddelaars als een beperking op de algemene handelingsvrijheid kunnen beschouwen, die besloten ligt in het niet-exhaustieve karakter van de grondrechtencatalogus in de G.W. 1993 ²⁴¹. Een toetsing aan de drie voorwaarden van art.55 (3) G.W. 1993 is dan ook mogelijk.

823. De registratie- en vergunningsplicht is wel een beperking van het door de Beginse-

²³⁸ *Supra*, nr.813 e.v.

²³⁹ Art.55 (3) G.W. 1993. *Supra*, nr.710.

²⁴⁰ *Supra*, nr.814 e.v. Indien de vrijheid van artistieke schepping toch geïnterpreteerd wordt als omvattende de vrijheid van verspreiding van artistieke creaties, dan is de registratieplicht voor een aantal van de kunstbemiddelaars wel degelijk een beperking op deze vrijheid en moet ze aan de drie voorwaarden van art.55 (3) G.W. 1993 getoetst worden.

²⁴¹ Art.55 (1) G.W. 1993.

len over cultuur *wettelijk* erkende recht van culturele activiteit ²⁴², maar deze beperking wordt door de Beginselen over cultuur zelf toegelaten ²⁴³.

824. Het is uiteraard niet uitgesloten dat in de toekomst de rechtbanken, gesterkt door de grondwettelijke erkenning van de suprematie van het internationaal recht boven het nationaal recht, een registratieplicht voor kunstbemiddelaars of nieuwsmedia zullen toetsen aan de mensenrechtenverdragen waarbij Rusland op dat ogenblik verdragspartij is ²⁴⁴.

825. Vele culturele ondernemingen en instellingen zijn wegens hun economische activiteit aan een registratieplicht onderworpen ²⁴⁵. Dit roept weinig vraagtekens op, aangezien het commerciële aspect van de bemiddelingsfunctie wel geregeld kan worden, zolang de bemiddeling zelf maar niet aan een voorafgaande toestemming van de overheid afhankelijk is. In Rusland wordt evenwel naast en onafhankelijk van de registratieplicht als onderneming aan de meeste culturele organisaties nog een bijkomende registratie- of vergunningsplicht opgelegd als culturele organisatie ²⁴⁶. Een culturele organisatie mag m.a.w. niet functioneren zonder voorafgaande registratie of het verkrijgen van een vergunning (*litsenziia*), ongeacht of deze organisatie ondernemingsactiviteiten verricht. De doelmatigheid van de oprichting van een culturele organisatie mag weliswaar niet als voorwaarde voor registratie opgelegd worden ²⁴⁷, toch gaat het hier duidelijk om een preventieve maatregel die de kunstvrijheid zoals die in het Westen begrepen wordt (nl. als omvattende niet enkel de creatie van kunstwerken, maar ook de kunstbemiddeling), beperkt.

826. Het opleggen van de vergunningsplicht werd voor een hele reeks culturele activiteiten op het niveau van de deelentiteiten van de Russische Federatie mogelijk

²⁴² Art.8 *juncto* 3 Beginselen over cultuur.

²⁴³ Art.41 al.3 Beginselen over cultuur. Dit past uiteraard in de logica die *geen* verbod op staatsinmenging voorziet inzake de vrijheid van verspreiding van de resultaten van het scheppingsproces, *supra*, nr.816.

²⁴⁴ Zie m.n. art.19 IVBPR en art.10 EVRM.

²⁴⁵ Art.47 al.5 Beginselen over cultuur. Dit geldt niet voor niet-commerciële culturele organisaties voor wat de verkoop van door de statuten voorziene geproduceerde producten, werken en diensten betreft, indien de door deze verkoop verkregen inkomsten onmiddellijk geïnvesteerd worden in die organisatie voor de noden van de waarborging, ontwikkeling en vervolmaking van de statutaire basisactiviteit (art.47 al.3 Beginselen over cultuur), noch voor betaalde vormen van culturele activiteit van culturele voorlichtingsinstellingen, theaters, *filarmonii*, volkscollectieven en uitvoerders, indien de inkomsten hieruit volledig gaan naar hun ontwikkeling en vervolmaking (art.47 al.4 Beginselen over cultuur).

²⁴⁶ Art.41 al.3 Beginselen over cultuur. Zie ook art.49 (1) al.3 B.W. 1994; PSMP RF "O polnomochiakh organov ispolnitel'noi vlasti kraev, oblastei, avtonomnykh obrazovani, gorodov federal'nogo znacheniiia po litsenzirovaniiu otdel'nykh vidov deiatel'nosti", 27 mei 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.22, item 2033, *Rossiiskaia Gazeta*, 19 juni 1993; PP RF "O litsenzirovaniiu otdel'nykh vidov deiatel'nosti", 24 december 1994, *SZ RF*, 1995, nr.1, item 69, *Rossiiskaia Gazeta*, 6 januari 1995. Zie ook KUCHERENKO, V., "Bez patenta ni shagu", *Rossiiskaia Gazeta*, 12 november 1994.

²⁴⁷ Art.32 al.1 Beginselen over cultuur.

gemaakt door een Regeringsbesluit van 27 mei 1993 ²⁴⁸. Het gaat hierbij om activiteiten als de openbare vertoning van bioscoop- en videofilms; (het organiseren van) culturele massamanifestaties en andere manifestaties voor toeschouwers; de reconstructie, het herstel en de restauratie van gedenktekens van architectuur, gebouwen, bouwwerken die een historisch-architecturale waarde hebben; het maken van reproducties en kopieën van in stedelijke musea tentoongestelde voorwerpen; de productie en verkoop van muziekcassettes met opnames; en de uitgeversactiviteit, met uitzondering van de uitgave van periodieke uitgaven. De lokale overheden moesten zich bij het verlenen van vergunningen richten naar een 'Voorbeeldprocedure'. Hierin wordt gesteld dat het vergunningplichtig maken van bepaalde activiteiten als doel heeft: het verzekeren van de bescherming van de consumentenbelangen, de verhoging van de kwaliteit van de dienstverlening aan de bevolking, de naleving van de stedenbouwkundige, ecologische en sanitaire normen en de regels van de handel. Voor bepaalde activiteiten die verband houden met het gebruik van beperkte territoriale grondstoffen, ecologische vereisten, de localisatie (historische centra, markten) *en andere factoren* kunnen de lokale administraties slechts een beperkt aantal vergunningen verlenen. Het is m.a.w. mogelijk dat het organiseren van concerten of de oprichting van een uitgeverij onderworpen wordt aan een lokaal vestigingsbesluit. De criteria voor de toekenning van de vergunningen werden niet bepaald. Een dergelijk vestigingsbesluit is naar westerse maatstaven te beschouwen als strijdig met de artistieke vrijheid.

827. Op 24 december 1994 werd door de Regering een nieuw Besluit uitgevaardigd over het vergunningplichtig maken van afzonderlijke soorten van activiteiten, zowel op federaal niveau als op het niveau van de deelentiteiten ²⁴⁹. Een vergunning kan enkel geweigerd worden wegens onjuistheden in de bij de aanvraag gevoegde documenten, of een negatieve expertise in verband met de veiligheidsnormen of de (door bijzondere Besluiten geconcretiseerde) voorwaarden gesteld aan de uitoefening van dat type van activiteit. De vergunning kan door de bevoegde administratieve overheid geschorst of geannuleerd worden, o.m. ingeval van schending van de vergunningsvoorwaarden of de niet-uitvoering van voorschriften of beschikkingen van de staatsorganen. Onder dit regime vallen activiteiten als het conserveren en restaureren van historische en culturele gedenktekens of archiefdocumenten, de activiteiten van architecten, de openbare vertoning van films.

828. Naast deze algemene besluiten werden in de voorbije jaren ook bijzondere besluiten aangenomen die de vergunningsplicht in afzonderlijke sectoren, of voor afzonderlijke activiteiten gedetailleerder regelen.

²⁴⁸ PSMP RF "O polnomochiiakh organov ispolnitel'noi vlasti kraev, oblastei, avtonomnykh obrazovaniï, gorodov federal'nogo znacheniiia po litsenzirovaniu otdel'nykh vidov deiatel'nosti", 27 mei 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.22, item 2033, *Rossiiskaia Gazeta*, 19 juni 1993. Zie ook KLEIN 208-209; NOZDRACHEV, A., "Status predprinimatelia", *Khoziaistvo i Pravo*, 1994, nr.1, 31-35.

²⁴⁹ PP RF "O litsenzirovaniï otdel'nykh vidov deiatel'nosti", 24 december 1994, *SZ RF*, 1995, nr.1, item 69, *Rossiiskaia Gazeta*, 6 januari 1995. Zie ook KUCHERENKO, V., "Bez patenta ni shagu", *Rossiiskaia Gazeta*, 12 november 1994. Het Besluit van 27 mei 1993 werd niet expliciet buiten werking gesteld, wat vragen doet rijzen over de vergunningsplicht van die activiteiten die door het eerste Besluit wel, maar door het tweede niet vermeld worden, zoals het organiseren van culturele massamanifestaties en andere manifestaties voor toeschouwers, het maken van reproducties en kopieën van in stedelijke musea tentoongestelde voorwerpen, de productie en verkoop van muziekcassettes met opnames en de uitgeversactiviteit. Alvast wat deze laatste (uitgevers)activiteit betreft staat het vast dat tot op heden een vergunningsplicht bestaat: *infra*, nr.830.

829. We hebben er reeds op gewezen dat de *nieuwsmedia* en de *grafische bedrijven* aan een registratieplicht onderworpen zijn ²⁵⁰.

830. De *uitgeverijen* ²⁵¹ moeten, als voorafgaandelijke, constitutieve voorwaarde voor het ontstaan van het recht om uitgeversactiviteiten uit te oefenen, een vergunning verwerven. Op de aanvraag zal door het Comité voor de pers van de RF ²⁵² ingegaan worden, indien het oordeelt dat de in de aanvraag vermelde naam, programmadoel-einden en opdrachten geen misbruik uitmaken van de vrijheid van meningsuiting. Deze uitgeversvergunning moet om de vijf jaar hernieuwd worden ²⁵³. De regeling is nog strenger dan ten aanzien van de nieuwsmedia, nu reeds na één uitgave van drukwerk waarvan de inhoud een misbruik van de vrijheid van meningsuiting of een inmenging in het privé-leven van de burgers of een aanslag op hun eer en waardigheid ²⁵⁴ uitmaakt, de uitgeverij de annulatie van haar vergunning riskeert ²⁵⁵ en hierdoor automatisch gedurende twee jaar geen nieuwe vergunning kan aanvragen ²⁵⁶. De annulatie van de uitgeversvergunning gebeurt bovendien niet door een rechtbank, maar door het vergunningverlenend staatsorgaan zelf ²⁵⁷. Het is zeer de vraag of dit voorschrift in overeenstemming is met art.31 al.3 Beginselen over Cultuur dat bepaalt dat "een culturele activiteit alleen door een rechtbank verboden mag worden en slechts in geval van schending van de wetgeving".

831. Ook het *openbaar vertonen van bioscoop- of videofilms* in bioscopen, videosalons e.d. is onderworpen aan de plicht tot het voorafgaandelijk verkrijgen van een vergunning bij het Comité voor cinematografie RF ²⁵⁸. Deze vergunning kan o.m. geweigerd worden op basis van negatieve rapporten van de sanitaire-epidemiologische organen, de brandweer, of een expertenconclusie over de professionele kwalificaties van het

²⁵⁰ *Supra*, nr.757 e.v.

²⁵¹ Punt 2 PSM RSFSR "O regulirovanii izdatel'skoi deiatel'nosti v RSFSR", 17 april 1991, in *Pechat' i drugie sredstva massovoi informatsii. Sbornik normativnykh i spravochnykh materialov*, I, M., 1991, 15-21, gew. door PSMP RF, 8 juni 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.24, item 2240, *Zakon*, 1994, nr.6, 19-21. Door dit Besluit werd "tot de goedkeuring van een Wet van de RSFSR over de uitgeversactiviteit" een Tijdelijk Besluit over de uitgeversactiviteit in de RSFSR ("Vremennoe polozhenie ob izdatel'skoi deiatel'nosti v RSFSR") goedgekeurd. Het oorspronkelijke Regeringsbesluit werd genomen in uitvoering van: PPVS RSFSR "Ob osnovnykh nachalakh knigoizdaniia v RSFSR", 18 december 1990, *VSND i VS RSFSR*, 1990, nr.29, item 399.

²⁵² Oorspronkelijk was dit het Ministerie van Pers en Informatie en het Staatsinspectoraat voor de bescherming van de vrijheid van de pers en de massa-informatie, *supra*, nrs 754-755.

²⁵³ Punt 9 Tijdelijk Besluit over de Uitgeversactiviteit in de RSFSR.

²⁵⁴ Punt 14 *juncto* 7 al.2 Tijdelijk Besluit over de uitgeversactiviteit in de RSFSR.

²⁵⁵ Punt 14 Tijdelijk Besluit over de uitgeversactiviteit in de RSFSR.

²⁵⁶ Punt 12 Tijdelijk Besluit over de uitgeversactiviteit in de RSFSR.

²⁵⁷ Punt 14 Tijdelijk Besluit over de uitgeversactiviteit in de RSFSR.

²⁵⁸ PP RF "Ob utverzhdenii Pravil po kinovideoobsbluzhivaniui naseleniia", 17 november 1994, *SZ RF*, 1994, nr.31, item 3282 (i.h.b. punt 3 en 5); PP RF "Ob utverzhdenii Polozheniia o litsenzirovani deiatel'nosti, svyazannoi s publichnym pokazom kino- i videofil'mov", 19 september 1995, *SZ RF*, 1995, nr.39, item 3776, *Rossiiskaia Gazeta*, 7 oktober 1995.

personeel. De houder van de vergunning moet bij de uitoefening van de betrokken activiteit de wetgeving over auteurs- en naburige rechten naleven, en een overeenkomst over het verwerven van rechten op het gebruik van de vertoonde films kunnen voorleggen. O.a. bij schending van de vergunningsvoorwaarden kan het controlerende staatsorgaan de vergunning schorsen, of, ingeval van herhaalde schending, annuleren. Noch op het ogenblik van de toekenning van de vergunning, noch bij de latere controle op de uitoefening van de door de vergunning toegestane activiteit lijkt een inhoudelijke toetsing aan mogelijke beperkingen op de vrijheid van meningsuiting en de artistieke vrijheid voorzien te zijn.

832. De *verkoop van antieke voorwerpen* als bedrijf veronderstelt het verkrijgen van een vergunning van de Federale dienst van Rusland voor het behoud van culturele kostbaarheden ²⁵⁹. De bedoeling van deze vergunning is de onwettige export van Russische cultuurgooederen tegen te gaan ²⁶⁰, de verkoop van gestolen antiek te voorkomen, en de staatsmusea, -archieven en -bibliotheken in de gelegenheid te stellen om als eerste afzonderlijke antieke voorwerpen aan te kopen voor ze in de handel gebracht werden. De vergunning kan enkel wegens strikt formele gronden geweigerd worden.

833. Tenslotte werd ook voor *topografische en cartografische activiteiten* ²⁶¹, de *scheppende architecturale activiteit* ²⁶², alsook activiteiten met betrekking tot het *onderzoek van de toestand van archieffondsen, de expertise, beschrijving, het conserveren en het restaureren van archiefdocumenten* ²⁶³ en van *historische en culturele gedenktekens van algeheel Russische betekenis* ²⁶⁴ een vergunningsplicht ingevoerd,

²⁵⁹ Ukaz Prezidenta RF "O realizatsii predmetov antikvariata i sozdanii spetsial'no upolnomochennogo organa gosudarstvennogo kontrolya po sokhraneniui kul'turnykh tsennostei", 30 mei 1994, *SZ RF*, 1994, nr.6, item 587, *Rossiiskaia Gazeta*, 9 juni 1994. Deze Oekaze verving de Ukaz Prezidenta RF "O merakh po sokhraneniui kul'turnykh tsennostei i predotvrashcheniiu ikh nezakonnogo vyvoza za predely Rossiiskoi Federatsii", 30 juli 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.31, item 1855. Zie voor een gelijkaardig Besluit van augustus 1990: *Pravitel'stvennyi vestnik*, 1990, nr.32, 2; SLIDER 809. Over de Federale Dienst van Rusland voor het behoud van cultuurschatten, zie ook Ukaz Prezidenta RF "O Federal'noi sluzhbe Rossii po sokhraneniui kul'turnykh tsennostei", *Rossiiskaia Gazeta*, 30 november 1994.

²⁶⁰ Een wet van 15 april 1993 regelt de in- en uitvoer van cultuurschatten: *Zakon RF "O vyvoze i vvoze kul'turnykh tsennostei"*, 15 april 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.20, item 718, *Rossiiskaia Gazeta*, 15 mei 1993. Zie ook SHCHENNIKOVA, L.V., "Pravovaia okhrana kul'turnykh tsennostei Rossii", *GiP*, 1994, nr.3, 9-15.

²⁶¹ Art.12 Federal'nyi *Zakon RF "O geodezii i kartografii"*, 26 december 1995, *SZ RF*, 1996, nr.1, item 2, *Rossiiskaia Gazeta*, 13 januari 1996; PP RF "Ob utverzhdenii Polozheniia o litsenzirovanii topografo-geodezicheskoi i kartograficheskoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 26 augustus 1995, *SZ RF*, 1995, nr.36, item 3552, *Rossiiskaia Gazeta*, 10 oktober 1995.

²⁶² PSMP RF "Ob utverzhdenii Polozheniia o tvorcheskoi arkhitekturnoi deiatel'nosti i ee litsenzirovanii v Rossiiskoi Federatsii", 22 september 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.39, item 3618.

²⁶³ PP RF "Ob utverzhdenii Polozheniia o litsenzirovanii deiatel'nosti po obsledovaniui sostoiianiia arkhivnykh fondov, ekspertize, opisaniui, konservatsii i restavratsii arkhivnykh dokumentov", 24 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.31, item 3134, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 augustus 1995.

²⁶⁴ PP RF "Ob utverzhdenii Polozheniia o litsenzirovanii deiatel'nosti po obsledovaniui sostoiianiia, konservatsii, restavratsii i remontu pamiatnikov istorii i kul'tury federal'nogo (obshcherossiiskogo) znacheniiia", 12 december 1995, *SZ RF*, 1995, nr.51, item 5071, *Rossiiskaia Gazeta*, 2 maart

met als expliciete bedoeling om voorafgaandelijk de professionele kwaliteiten van de aanvrager na te gaan.

834. In andere onderdelen van het culturele middenveld, zoals de theaters, de kunstgalerijen ²⁶⁵, de veilinghuizen, de concertorganisaties lijkt er op federaal niveau geen registratie- of vergunningsplicht te bestaan.

835. Voornamelijk in de sectoren van de nieuwsmedia en de uitgeverijen lijkt de uitvoerende macht door de hoger geschetste regeling een opmerkelijk sterke controlebevoegdheid te bezitten, zij het dan wel onder toezicht van de rechterlijke macht.

836. Dit alles mag ons niet doen vergeten dat de registratie- of vergunningsplicht er slechts gekomen is nadat in de betrokken sectoren privé-initiatief toegelaten werd. Vanuit het Russisch perspectief is de overheidscontrole op deze sectoren zoals ze nu bestaat een enorme toegeving op de vroegere totale controle welke het eigendomsrecht haar op de culturele instellingen en ondernemingen gaf.

3.2. Repressieve maatregelen

837. In tegenstelling tot wat met betrekking tot de nieuwsmedia het geval was ²⁶⁶, bestaat er geen algemene omschrijving van wat een "misbruik van de vrijheid van literaire en artistieke schepping" zou zijn, en wordt ook in het relevante grondwetsartikel ²⁶⁷ zelf geen enkele beperking op de kunstvrijheid aangegeven.

838. De strafrechtelijke sanctionering van niet-toegelaten uitingen zijn nochtans eveneens van toepassing op artistieke en literaire werken. Ook in een boek kan men staats- of militaire geheimen onthullen, in een toneelstuk kan men zich schuldig maken aan laster en eerroof, een werk van beeldende kunst of in een film kan ook als verboden pornografie gekwalificeerd worden, of een oproep bevatten tot raciale vijandschap of oorlogspropaganda. Wel is het zo dat voor bepaalde kunstvormen (bv. werken van beeldende kunst) de verzwaring van de strafmaat, indien het misdrijf (bv. laster en eerroof) met behulp van de nieuwsmedia verricht werd, niet van toepassing is.

839. Ook met betrekking tot de burgerrechtelijke aansprakelijkheid is er geen enkele aanwijzing dat andere regels van toepassing zouden zijn op kunst en literatuur, dan op de nieuwsmedia.

1996 (zonder bijlage).

²⁶⁵ Een Besluit van 30 december 1971 (PSM RSFSR "O poriadke provedeniia khudozhestvennykh vystavok v RSFSR", 30 december 1971, *SP RSFSR*, 1972, nr.2, item 11) waarin de toestemming van het Ministerie van Cultuur verplicht gesteld werd voor het organiseren van tentoonstellingen van professionele en volkskunst, werd in uitvoering van de Beginselen over cultuur opgeheven (Punt 69 van de Lijst goedgekeurd door PSMP RF "O priznanii utrativshimi silu reshenii Pravitel'stva RSFSR v sviazi s priiatiem Zakona Rossiiskoi Federatsii 'Osnovy zakonodatel'stva Rossiiskoi Federatsii o kul'ture ", 23 oktober 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.45, item 4339).

²⁶⁶ Art.4 WNM RF.

²⁶⁷ Art.44 G.W. 1993.

840. Uit de wetteksten zelf kan het bestaan van een *exceptio artis*, die wezenlijk een beperking zou inhouden van de strafrechtelijke, doch eventueel ook quasi-delictuele aansprakelijkheid van de kunstenaar voor de openbaarmaking van zijn werk, niet afgeleid worden. Meningingen geuit in een artistieke vorm lijken naar Russisch recht geen bevoorrecht statuut te genieten in vergelijking met de op niet-artistieke wijze geuite meningen.

§ 4. Materiële waarborgen voor de kunstvrijheid

4.1. Afweerrecht en materiële waarborgen

841. Hoger hebben we er reeds op gewezen dat de materiële waarborgen - die zo typisch waren voor het socialistische mensenrechten-concept - grotendeels uit de nieuwe G.W. 1993 verdwenen zijn ²⁶⁸. Dit geldt ook ten aanzien van de literaire vrijheid en kunstvrijheid.

842. Toch betekent dit niet dat de overheid op dit vlak enkel een onthoudingsplicht heeft. De kunstvrijheid moge dan al een afweerrecht zijn dat sterk vergelijkbaar is met de vrijheid van meningsuiting, als een cultureel recht hangt de effectieve realisering ervan af van overheidsmaatregelen ter actieve ondersteuning van deze vrijheid. De kunstvrijheid is in dit opzicht een buitenbeentje binnen de categorie van culturele, economische en sociale rechten, die doorgaans immers niet het karakter van een subjectief recht hebben als een dam tegen een buiten de oevers tredend overheidsoptreden. De kunstvrijheid is wel een afweerrecht, maar wordt toch ingedeeld bij de tweede generatie-mensenrechten omdat deze vrijheid in de eerste plaats de mens in zijn zwakheid wil beschermen. Een bloeiend cultureel leven veronderstelt een actief optreden van de overheid om hiertoe de noodzakelijke voorwaarden tot stand te brengen, zonder zich evenwel in te mengen in de ontplooiing van de individuele vrijheid.

843. De Russische overheid is zich zeer bewust van de noodzaak om een actieve rol te (blijven) spelen in de bevordering van cultuurcreatie. De Beginselen over cultuur geven een mooi overzicht van de caleidoscoop aan maatregelen die de Russische overheid zich voorneemt (want het zijn veelal intentieverklaringen) te nemen ter bevordering van de cultuurcreatie. Zo wordt de RF geacht de activiteit van burgers aan te moedigen om kinderen in het creëren en in de culturele ontwikkeling, in het werk van zelfvorming, in de liefhebberskunst, in de ambachten in te wijden en de voorwaarden te creëren voor een algemene esthetische opvoeding en een artistieke initiatievorming voor allen, vooral door de humanisering van het hele onderwijssysteem, door ondersteuning en ontwikkeling van een netwerk van speciale kunstschole, studio's, cursussen, enz. ²⁶⁹. De Russische Federatie belooft de activiteit van scheppende werkers, die gericht is op de verhoging van de kwaliteit van het leven van het volk, het behoud en de ontwikkeling van de cultuur te stimuleren; waarborgt dusdanige arbeids- en tewerkstellingsvoorwaarden voor de scheppende werkers dat ze de mogelijkheid hebben in een voor hen wenselijke vorm zich aan de scheppende activiteit te wijden; bevordert de groei van de vraag naar culturele werken; verbetert het systeem van sociale zekerheid en belastingheffing

²⁶⁸ *Supra*, nr.703.

²⁶⁹ Art.30 Beginselen over cultuur.

rekening houdend met de specificiteiten van het artistieke beroep ²⁷⁰ en steunt de oprichting en de activiteit van allerlei verenigingen van scheppende werkers (associaties, scheppende unies, gildes, e.d.) ²⁷¹. De RF heeft ook de intentie prioritair te investeren in de uitbouw van de culturele infrastructuur ²⁷² en bijzondere aandacht te besteden aan de ontwikkeling van de culturele sector op het platteland en in het Hoge Noorden ²⁷³ enz.

844. De staatssteun aan de culturele sector heeft inmiddels een indrukwekkend corpus aan normatieve akten met cultuurspecifieke maatregelen opgeleverd. We zullen hiervan verder nog een beknopt overzicht geven ²⁷⁴.

4.2. Verenigingsrecht

845. Art.47 G.W. 1977 vermeldde ook de steun van de staat aan de vrijwillige en scheppende unies als een materiële waarborg voor de artistieke vrijheid, aldus een band leggend tussen deze laatste vrijheid en de verenigingsvrijheid. Deze waarborg komt niet in de Russische Grondwet voor, en ook de opvattingen over de verenigingsvrijheid als een autonoom recht zijn radicaal gewijzigd.

846. Daar waar in de sovjetperiode enkel de vrijheid van de burgers erkend werd om toe te treden tot bestaande, onder auspiciën van de CPSU opererende verenigingen (in de culturele sector: de scheppende unies), wordt nu ook het recht erkend om niet tot een vereniging toe te treden of deze te verlaten, én het recht om zelf verenigingen op te richten ²⁷⁵ en dit in een omgeving van meerpartijensysteem en een pluralisme aan

²⁷⁰ Art.27 al.2 Beginselen over cultuur.

²⁷¹ Art.28 Beginselen over cultuur.

²⁷² Art.48 en 50 Beginselen over cultuur.

²⁷³ Art.49 Beginselen over cultuur.

²⁷⁴ *Infra*, nr.988 e.v.

²⁷⁵ Art. 30 G.W. 1993 luidt:

"1. Eénieder heeft het recht op vereniging, met inbegrip van het recht om vakbonden te creëren voor de bescherming van hun belangen. De vrijheid van de activiteit van maatschappelijke verenigingen wordt gegarandeerd.

2. Niemand mag gedwongen worden tot toetreding in de ene of andere vereniging of tot het behoud van zijn lidmaatschap daarvan."

Zie ook art.3 Federal'nyi Zakon RF "Ob obshchestvennykh ob"edineniakh", 19 mei 1995, *SZ RF*, 1995, nr.21, item 1930, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 mei 1995 (Federale Wet RF over maatschappelijke verenigingen). Door deze Wet wordt ook een registratie van maatschappelijke verenigingen bij het Ministerie van Justitie voorzien, maar deze is niet constitutief voor de verenigingsvrijheid, zij is enkel vereist voor het verwerven van rechtspersoonlijkheid (art.3, 18 en 21-23). Over de registratieprocedure, zie Prikaz Ministerstva Iustitsii RF, "Vremennye pravila registratsii ustavov politicheskikh partii i inykh obshchestvennykh ob"edinenii v Ministerstve Iustitsii Rossiiskoi Federatsii", 16 september 1994, *BNA RF*, 1994, nr.12, 3, *Rossiiskaia Gazeta*, 5 oktober 1994. De Russische Wet kwam in de plaats van de tot dan toe voortgeldende sovjetwet: Zakon SSSR "Ob obshchestvennykh ob"edineniakh", 9 oktober 1990, *VSND i VS SSSR*, 1990, nr.42, item 839. Voor een bespreking van de sovjetwet, zie VAN DEN BERG 1991, 501-506.

verenigingen zonder ideologische inmenging en zonder privileges ²⁷⁶. Het behoren of niet-behoren tot een maatschappelijke vereniging kan niet als basis dienen voor de beperking van de rechten en vrijheden van de burgers, noch een voorwaarde zijn voor het aan hen verlenen door de staat van eender welke voorrechten of privileges ²⁷⁷.

847. Formeel kunnen de vroegere scheppende unies niet langer op een geprivilegeerde behandeling rekenen. In feite hadden ze reeds eerder veel van hun pluimen gelaten, doordat de *glasnost*-politiek grote interne meningsverschillen binnen de zgn. monolithische unies bloot legde, wat tot afscheuringen aanleiding gaf ²⁷⁸. Na het verdwijnen van de Sovjetunie versplinterden de bonden nog meer, aangezien de afdelingen in de 15 nieuwe onafhankelijke staten elk op eigen benen voort moesten gaan ²⁷⁹, elke splintergroep het statuut van rechtsopvolger van de sovjetbond opeiste, inclusief de eigendomsrechten op de (voornamelijk onroerende) goederen op het grondgebied van hun Republiek gelegen, zoals de rust- en vakantiehuizen, ateliers, sanatoria, poliklinieken enz. ²⁸⁰, en op de ondernemingen (vooral uitgeverijen en fabrieken voor beroepsmateriaal) van de scheppende unies die op het niveau van de Unie georganiseerd waren ²⁸¹. Geleidelijk aan groeiden evenwel nieuwe samenwerkingsverbanden tussen de

Zie ook de Russische Wet over de vakbonden: Federal'nyi Zakon RF "O professional'nykh soiuзах, ikh pravakh i garantiakh deiatel'nosti", 12 januari 1996, SZ RF, 1996, nr.3, item 148, *Rossiiskaia Gazeta*, 20 januari 1996.

²⁷⁶ Krachtens art.13 (5) G.W. 1993 is de oprichting en activiteit verboden van maatschappelijke verenigingen waarvan de doeleinden of handelingen gericht zijn op de gewelddadige wijziging van de fundamentele van de constitutionele opbouw en de schending van de integriteit van de Russische Federatie, de ondermijning van de veiligheid van de staat, de oprichting van gewapende formaties, het aanwakkeren van sociale, raciale, nationale en religieuze tweedracht." En krachtens art.13 (4) G.W. 1993 zijn de maatschappelijke verenigingen gelijk voor de wet.

²⁷⁷ Art.19 al.6 Federale Wet RF over maatschappelijke verenigingen, *supra*, noot 275.

²⁷⁸ Zie bv. voor wat de Schrijversunie betreft: RUSHINA, I. en KUDIMOVA, M., "Redden we het zonder schisma?", *Literaturnaia Gazeta*, 28 september 1991, vertaald in *Rusland monitor*, 1991-92, nr.4, 22-24; "Writers Wage Nonliterary Warfare", *CDSP*, 1991, nr.28, 17-22.

²⁷⁹ In de Cineastenunie heeft men dit probleem tijdig kunnen opvangen, aangezien deze unie zich reeds voor het uiteenvallen van de USSR had omgevormd in een Confederatie: *Izvestiia*, 31 mei 1991.

²⁸⁰ SAVEL'EVA 1989, 14.

²⁸¹ De eigendomsaspecten van de reorganisatie die bij de desintegratie van de USSR noodzakelijk geworden was, werden geregeld door een Besluit van de Opperste Sovjet RSFSR: PVS RSFSR "O sobstvennosti obshchestvennykh i mezhdunarodnykh obshchestvennykh organizatsii i fondov na territorii RSFSR", 27 september 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.42, item 1325, *Zakon*, 1993, nr.2, 31-32. Zie ook FELDBRUGGE 1993, 308. Over de eigendomsbetwistingen bij de Kunstenaarsunie: "Tol'ko v edinstve", *Kul'tura*, 3 juli 1993. De inzet van de strijd om de eigendommen en vooral de ondernemingen van de scheppende unies was zeer groot, aangezien deze commerciële activiteiten goed waren voor meer dan 90 % van de inkomsten van de scheppende unies: VEDENEEVA, O., "Spaset li tvorcheskii soiuz blagotvoritel'nost'?", *Ekonomika i zhizn'*, 1991, nr.45.

verschillende splintergroepen van één unie in één land ²⁸², tussen de verschillende afdelingen van eenzelfde unie in verschillende landen van het GOS ²⁸³, en tussen de verschillende beroepsgroepen onderling met de bedoeling de gemeenschappelijke belangen van één beroepsgroep, of van de gehele groep van culturele werkers met meer kracht bij de overheid te kunnen verdedigen ²⁸⁴.

848. De interne verdeeldheid van de scheppende unies en het verlies van hun semi-officiële status van vroeger maakten dat zij niet adequaat hebben kunnen reageren op de nieuwe economische omstandigheden. Werden in de tweede helft van de jaren tachtig de sociale voorzieningen van de scheppende unies nog uitgebreid ²⁸⁵, dan zou in de eerste helft van de jaren negentig de hyperinflatie en de algemene economische chaos hieraan een zware slag toebrengen. Hierdoor werden niet enkel de ondernemingen in maatschappelijke eigendom getroffen, maar onrechtstreeks ook de verschillende beroepsgroepen van culturele werkers die de financiering van hun sociale voorzieningen sterk gereduceerd zagen.

4.3. Auteursrecht

849. In het eerste deel ²⁸⁶ hebben we erop gewezen dat het statuut van het auteursrecht waarnaar expliciet verwezen werd in art.47 G.W. 1977, onduidelijk was: ging het hier om een materiële waarborg voor de kunstvrijheid, dan wel om een zelfstandig recht? In art.44 (1) G.W. 1993 is de toestand niet veel duidelijker.

850. De volgende verschillen met de vroegere grondwettelijke regeling vallen in elk geval op:

- in 1977 werden de rechten van de auteurs, uitvinders en rationalisatoren expliciet genoemd, in 1993 is er sprake van de omvattende term 'intellectuele eigendom'. Zoals we verder nog zullen bespreken wordt deze term in de rechtsleer niet als synoniem voor

²⁸² Vanaf 1994 werd gewerkt aan de hereniging van de drie Schrijversbonden in Rusland die elk de nalatenschap van de vroegere Schrijversunie opeisten, binnen een federatie of confederatie van bonden: VYSTOROBETS, A., "Pisateli khotiat zhit' družno", *Rossiiskaia Gazeta*, 28 juni 1994; VYSTOROBETS, A., "Possorilis' - pora ob"ediniat'sia", *Rossiiskaia Gazeta*, 4 augustus 1994.

²⁸³ Zie bv. voor wat de Schrijversunies betreft: "Vmesto SP SSSR - MSPS", *Kul'tura*, 6 juni 1992.

²⁸⁴ Zie de oprichting van de coördinatieraad van de scheppende unies: MIKHAILOVA, L., "Tvorcheskii soiuzy ob"ediniis' ", *Kul'tura*, 9 juli 1994.

²⁸⁵ Oprichting van sovjetcultuurfonds: "Sovetskii fond kul'tury", *Literaturnaia Gazeta*, 26 maart 1986; "Bogatstva kul'tury - narodu", *Literaturnaia Gazeta*, 19 november 1986; SAVEL'EVA 1989, 14-15; de oprichting van een Literair Fonds RSFSR: PSM RSFSR "Ob obrazovanii Literaturnogo fonda RSFSR i Vserossiiskogo biuro propagandy khudozhestvennoi literatury Soiuza pisatelei RSFSR", 22 maart 1988, *SP RSFSR*, 1988, nr.10, item 41; de oprichting van een filmfonds bij de Cineasten-unie USSR en van theaterfondsen, en versterking van de materieel-technische basis van de scheppende unies: Postanovlenie TsK KPSS i SM SSSR "Ob uluchshenii uslovii deiatel'nosti tvorcheskikh soiuзов", 14 februari 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.16, item 61, zie ook SAVEL'EVA 1989, 11; oprichting journalistenfonds in 1987: SAVEL'EVA 1989, 11; oprichting van een Fonds voor de fotokunst: PSM SSSR, "Voprosy Soiuza fotokhudozhnikov SSSR", 26 juli 1990, *SP SSSR*, nr.18, item 95.

²⁸⁶ *Supra*, nr.229.

het auteursrecht gebruikt, maar wel als een overkoepelende term. Hierdoor worden ook intellectuele eigendomsrechten grondwettelijk beschermd welke vroeger niet in het lijstje voorkwamen (bv. tekeningen en modellen, merkenrecht, enz.) ²⁸⁷;

- deze intellectuele eigendom wordt niet door de staat, maar wel door de wet beschermd. De term "wet" verwijst naar alle waarschijnlijkheid naar een wet in formele zin. In elke geval kan de term geen betekenis hebben op het gebied van de bevoegdheidsverdeling tussen de federatie en de deelentiteiten. Inderdaad, op federaal niveau worden enkel *federale wetten* aangenomen, terwijl de deelentiteiten *wetten* kunnen aannemen. Toch is de regeling van de intellectuele eigendom een exclusieve bevoegdheid van de Federatie ²⁸⁸. Het gebruik van de term 'wet' hier kan dus enkel begrepen worden in het aflijnen van de bevoegdheid van de uitvoerende en de wetgevende macht;

- de bescherming van de intellectuele eigendom wordt nu samen met de vrijheid van artistieke, technische en wetenschappelijke vrijheid genoemd, en niet meer in twee afzonderlijke paragrafen.

851. Bijzonder veel kan uit deze verschillen niet afgeleid worden. De band met de kunstvrijheid en de vrijheid van wetenschapsbeoefening wordt formeel nauwer aangehaald. Gelet op het wegdeemsteren van de idee dat in de G.W. materiële waarborgen voor de realisering van de fundamentele rechten en vrijheden ingeschreven moeten staan, lijkt het onwaarschijnlijk dat in hoofde van de opstellers van de G.W. 1993 de grondwettelijke bescherming van de intellectuele eigendom als een materiële waarborg voor de artistieke en wetenschappelijke vrijheid gezien werd. Het gaat hier o.i. dan ook om een zelfstandig recht, dat eventueel ook als een *juridische* waarborg voor de effectieve realisering van de vrijheid van artistieke, technische en wetenschappelijke schepping beschouwd kan worden.

§ 5. Het recht op cultuurconsumptie en cultuurbehoud

852. Krachtens art.44 (2) G.W. 1993 heeft éénieder het recht op deelname in het culturele leven en het genot van culturele instellingen, alsook op toegang tot de cultuurschatten ²⁸⁹. Uiteraard neemt een mens die zich met scheppende activiteiten bezig houdt en die hierdoor onder de bescherming van de in art.44 (1) G.W. 1993 gegarandeerde vrijheid van artistieke schepping staat, ook aan het culturele leven deel. Om redenen van interne logica kunnen we er dan ook van uitgaan dat de grondwetgever met de uitdrukking "deelname aan het culturele leven" enkel de cultuurconsumptie beoogde.

853. In tegenstelling tot de rechten die de cultuurproductie betreffen, heeft het recht op toegang tot de cultuur niet het karakter van een subjectief recht. De overheid heeft op basis van deze bepaling wel de verplichting om een beleid te voeren gericht op een

²⁸⁷ Hierdoor gaat de Russische G.W. verder dan art.15 IVESCR en art.27 (2) Universele Verklaring van de Rechten van de Mens die enkel de bescherming van het auteursrecht garanderen.

²⁸⁸ Art.71 (n) G.W. 1993 (volgens het Russisch alfabet, art.71 (o)). Zie ook GAVRILOV 1995a, 686-687; POLENINA 35.

²⁸⁹ Zie ook art.12 Beginselen over cultuur.

zo ruim mogelijke toegankelijkheid van kunst en cultuur en om de toegankelijkheid van kunstwerken in openbaar bezit niet willekeurig te beperken.

854. De Russische wetgever heeft inmiddels de wetgeving inzake bibliotheken en archieven gemoderniseerd, waarbij ook aandacht geschonken werd aan het recht op toegang tot deze culturele "bewaarinstellingen". De tijd van de op ideologische basis samengestelde *spetsfondy* lijkt definitief voorbij.

855. Een nieuwe archiefwet ²⁹⁰ stelt als algemene regel dat de toegang tot de documenten van de staatsarchieven in principe voor elke juridische en natuurlijke persoon vrij is ²⁹¹, daar waar de toegang tot private archieven uiteraard de toestemming van de eigenaar vereist. Een belangrijke innovatie in navolging van buitenlandse voorbeelden is het in de tijd beperken van het verbod op toegang tot bepaalde documenten ²⁹². Documenten welke een door de wet beschermd geheim bevatten kunnen niet geraadpleegd worden tot 30 jaar na de totstandkoming ervan ²⁹³; documenten die betrekking hebben op het privé-leven van burgers of die gegevens bevatten die het leven en de veiligheid van burgers kunnen bedreigen, worden, behoudens eerdere toestemming van de betrokkene of zijn erfgenamen, slechts toegankelijk 75 jaar vanaf het ogenblik van het opstellen van het document ²⁹⁴. De toegang tot bijzonder waardevolle en

²⁹⁰ Osnovy zakonodatel'stva RF "Ob Arkhivnom fonde Rossiiskoi Federatsii i arkhivakh", 7 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.33, item 1311, *Rossiiskaia Gazeta*, 14 augustus 1993.

²⁹¹ Art.20. De Staat mag geen geheime archieven oprichten (art.7). De voor historisch onderzoek zeer belangrijke archieven van de CPSU en de KGB USSR werden aan de bevoegde staatsorganen voor het archiefwezen overgedragen (Ukaz Prezidenta RSFSR "Ob arkhivakh Komiteta gosudarstvennoi bezopasnosti SSSR", 24 augustus 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.35, item 1156; Ukaz Prezidenta RSFSR "O partiinykh arkhivakh", 24 augustus 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.35, item 1157. Zie ook MAKIMOVA, E., "Arkhivy KPSS i KGB perekhodiat v sobstvennost' naroda", *Izvestiia*, 28 augustus 1991), en hierdoor onder de toepassing van de algemene archiefwetgeving gebracht (Zie TOLZ, V., "New Situation for CPSU and KGB Archives", *Report on the USSR*, 20 september 1991, 1-4; TOLZ, V., "Access to KGB and CPSU Archives in Russia", *RFE/RL Research Report*, 1992, nr.16, 1-7; TOLZ, V. en WISHNEVSKY, J., "The Russian Government Declassifies CPSU Documents", *RFE/RL Research Report*, 1992, nr.26, 8-11). Zie ook Rasporiazhenie Prezidenta RF, 22 september 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 27 september 1994.

²⁹² SKRIPILEV, E.A., "Arkhivnoe delo v SSSR: proshloe i nastoiashchee", *SGiP*, 1990, nr.4, 44.

²⁹³ Deze termijn kan verlengd worden door een Besluit van het Prezidium van de Opperste Sovjet op voorstel van de Staatsarchiefdienst van Rusland. Reeds op 23 juli 1993 werd een dergelijk Besluit genomen, waarbij documenten met gegevens over de activiteit van de buitenlandse spionage en die een staats- of ander door de wet beschermd geheim bevatten voor 50 jaar ontoegankelijk verklaard worden. De lijst van geheim te houden gegevens wordt door de Dienst voor buitenlandse spionage van Rusland zelf opgesteld (PVS RF "O sroke dostupa k arkhivnym dokumentam, otnosiashchimsia k sfere deiatel'nosti vneshnei razvedki", *VSND i VS RF*, 1993, nr.34, item 1397; *Rossiiskaia Gazeta*, 28 augustus 1993). Vgl. ook i.v.m. archiefdocumenten van de Regering van de USSR: PP RF "Ob ustanovlenii poriadka rassekrechivaniia i prodleniia srokov zasekrechivaniia arkhivnykh dokumentov Pravitel'stva SSSR", 20 februari 1995, *SZ RF*, 1995, nr.9, item 762.

²⁹⁴ Deze regeling was reeds in 1992 van kracht geworden door een tijdelijk besluit van de Opperste Sovjet: PVS RF "O vremennom poriadke dostupa k arkhivnym dokumentam i ikh ispol'zovaniia", 19 juni 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.28, item 1620. In uitvoering van dit Besluit werd de termijn van ontoegankelijkheid van documenten op het gebied van de atoomwetenschap en -techniek, bevattende staats- of andere door de wet beschermde geheimen, met 18 jaar verlengd. Zie PPVS RF "O prodlenii ogranichitel'nogo sroka khraneniia arkhivnykh dokumentov, soderzhashchikh svedeniia po razrabotkam v oblasti atomnoi nauki i tekhniki", 21 december 1992, *VSND i*

unieke documenten of documenten in slechte staat kan ook beperkt worden ²⁹⁵.

856. Vergelijkbare regels gelden voor de openbare bibliotheken. De Federale Wet van 29 december 1994 over het bibliotheekwezen ²⁹⁶ garandeert aan de burgers het recht op toegang in de bibliotheken ²⁹⁷, met inbegrip van het recht op het gratis ontvangen van eender welk document uit de bibliotheekfondsen voor tijdelijk gebruik ²⁹⁸. Er mag geen enkele "censuur" uitgeoefend worden die de vrije toegang tot bepaalde fondsen zou beperken ²⁹⁹. Om de volledigheid van een aantal belangrijke collecties te garanderen werd ook de wetgeving inzake het wettelijk depot gemoderniseerd ³⁰⁰. Formeel-juridisch moge de vrije toegang tot bibliotheken en de collectie van het drukwerk in Rusland op deze wijze gegarandeerd zijn, op het terrein heeft de financiële crisis van de staat geleid tot de sluiting van een hele reeks bibliotheken, waardoor de (geografische en psychologische) afstand tussen lezer en bibliotheek in feite groter geworden is ³⁰¹.

857. Het recht op cultuurconsumptie veronderstelt niet enkel dat kunstwerken

VS RF, 1993, nr.1, item 39.

²⁹⁵ Punt 15 Polozhenie "Ob Arkhivnom fonde Rossiiskoi Federatsii", goedgekeurd door Ukaz Prezidenta RF, 17 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.12, item 878, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 maart 1994.

²⁹⁶ Federal'nyi Zakon RF "O bibliotechnom dele", 29 december 1994, *SZ RF*, 1995, nr.1, item 2, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 januari 1995. Deze Wet kwam in de plaats van de vroeger sovjetwetgeving: UPVS SSSR "Ob utverzhdenii Polozheniia o bibliotechnom dele v SSSR", 13 maart 1984, *VVS SSSR*, 1984, nr.12, item 173. De toegang tot de bibliotheken werd o.m. geregeld door de Modelregels voor het gebruik van bibliotheken in de USSR, door het Ministerie van Cultuur uitgevaardigd op 3 januari 1986 ("Tipovye pravila pol'zovaniia bibliotekami v SSSR", 3 januari 1986, *BNA SSSR*, 1986, nr.8, 36-41). De bevoegdheid van het Ministerie van Cultuur van de USSR om dergelijke regels uit te vaardigen werd in de rechtsleer betwist: DOTSENKO, I.I., "Struktura bibliotechnogo zakonodatel'stva", *VLU*, 1988, nr.1, 91-92.

²⁹⁷ Art.7 (1) Federale Wet over het Bibliotheekwezen. Deze Wet vermeldt niet expliciet dat deze toegang gratis moet zijn, daar waar art.30 Beginselen over cultuur dit wel doet voor wat de "basisdienstverlening" betreft.

²⁹⁸ Art.7 (4) punt 4 Federale Wet over het Bibliotheekwezen.

²⁹⁹ Art.12 (1) al.2 Federale Wet over het Bibliotheekwezen. De vrije toegankelijkheid van de bibliotheken is ook vastgelegd in de Statuten van de Russische Staatsbibliotheek (de vroegere Leninbibliotheek). Beperkingen op het gebruik kunnen enkel vastgesteld worden ter behoud van bijzonder waardevolle en zeldzame manuscripten en publicaties en in de gevallen voorzien door de wetgeving. In elk geval moet de informatie over de aanwezigheid in de bibliotheek van documenten waartoe de toegang beperkt is zelf algemeen toegankelijk zijn: PSMP RF, punt 4 "Polozhenie o Rossiiskoi gosudarstvennoi biblioteke", 2 augustus 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.32, item 3021.

³⁰⁰ Federal'nyi Zakon RF "Ob obiazatel'nom ekzempliare dokumentov", 29 december 1994, *SZ RF*, 1995, nr.1, item 1, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 januari 1995; PP RF "Ob obiazatel'nykh ekzempliarakh izdaniï", 24 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.31, item 3129, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 augustus 1995. Zie reeds eerder: PVS RF "Ob obiazatel'nykh besplatnykh i platnykh ekzempliarakh izdaniï", 3 juni 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.25, item 908.

³⁰¹ Volgens gegevens van het Ministerie van Cultuur waren er in 1990 in Rusland 62.234 bibliotheken, tegen 54.814 op het einde van 1994. In Moskou daalde het aantal van 1.236 in 1990 naar 419 einde 1993, en in Sint-Petersburg van 702 naar 192. Zie ALEKSANDROV, A., "Kak proiti v biblioteku?", *Rossiiskaia Gazeta*, 29 september 1995.

gecreëerd worden (art.44 (1) G.W. 1993), maar ook dat de bestaande kunstwerken niet teloor gaan (art.44 (3) G.W. 1993). De plicht tot het behoud van het cultuurbezit is weliswaar gericht tot "éénieder", maar veronderstelt uiteraard ook een actief optreden van de staat ³⁰².

858. Het Russische beleid inzake de zorg voor het cultureel erfgoed richt zich op twee oriëntatiepunten: enerzijds is er de klassieke monumentenzorg ³⁰³, anderzijds is er een beleid tegen de illegale export van kunstschaten uit Rusland ³⁰⁴. Op deze, en andere problemen inzake cultuurbehoud (bv. mogelijkheid tot privatisering van het cultureel erfgoed, restitutie van cultuurschaten aan andere GOS-lidstaten of aan Duitsland) kan hier evenwel niet ingegaan worden.

³⁰² Vgl. art.35 Beginselen over cultuur: "De staat is verantwoordelijk voor de onthulling, de inventarisatie, de studie, de restauratie en de bescherming van historische en culturele gedenktekens. De organen van staatsmacht en bestuur en de organen van plaatselijk zelfbestuur zijn verplicht bij te dragen tot de intactheid en het gebruik van dergelijke gedenktekens die zich in privé- en collectieve eigendom bevinden, en de bijzonder betekenisvolle daaruit op zich te nemen in de staatsinventarisatie. De staat heeft een prioritair recht van verwerving van culturele kostbaarheden die zich in privé-bezit bevinden, en regelt wetgevend de rechten en verplichtingen van de bezitters".

³⁰³ De wetgeving uit de sovjetperiode inzake de bescherming en het gebruik van historische en culturele gedenktekens is nog steeds van kracht (Zakon RSFSR "Ob okhrane i ispol'zovanii pamiatnikov istorii i kul'tury", 15 december 1978, *VVS RSFSR*, 1978, nr.51, item 1387. Voor de gelijknamige wet van de USSR, zie *VVS SSSR*, 1976, nr.44, item 628). De administratiefrechtelijke en strafrechtelijke sancties voor de overtreding van deze wetgeving werden in 1991 wel verzwaaard (Zakon SSSR "Ob ugovnoi i administrativnoi otvetstvennosti za narushenie zakonodatel'stva ob okhrane i ispol'zovanii pamiatnikov istorii i kul'tury", 2 juli 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.29, item 837, *Izvestiia*, 13 juli 1991. Zie ook art.230 Sw., zoals laatst geamendeerd op 20 oktober 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.47, item 2664; NIKULIN, S.I. in RADCHENKO 443-445). Voor bijzonder waardevolle objecten van het cultureel erfgoed van de volkeren van de RF werd een bijzondere regeling uitgewerkt (art.25 al.2-3 Beginselen over cultuur; Ukaz Prezidenta RF "Ob osobo tsennnykh ob'ektakh natsional'nogo nasledii Rossii", 18 december 1991, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 december 1991, Engelse vertaling in *CDSP*, 1991, nr.51, 10 en 32; Ukaz Prezidenta RF "Ob osobo tsennnykh ob'ektakh kul'turnogo nasledii narodov Rossiiskoi Federatsii", 30 november 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.49, item 2936; Ukaz Prezidenta RF "Ob utverzhdenii Polozheniia o Gosudarstvennom ekspertnom sovete pri Prezidente Rossiiskoi Federatsii po osobo tsennym ob'ektam kul'turnogo nasledii narodov Rossiiskoi Federatsii i ego sostava", 28 maart 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.15, item 1242; PP RF "Ob utverzhdenii Polozheniia o Gosudarstvennom svode osobo tsennnykh ob'ektov kul'turnogo nasledii narodov Rossiiskoi Federatsii", 6 oktober 1994, *SZ RF*, 1994, nr.25, item 2710, *Rossiiskaia Gazeta*, 15 oktober 1994). Door de eigenaar verwaarloosde cultuurschaten kunnen door de staat opgekocht of publiek verkocht worden: art.240 B.W. 1994.

³⁰⁴ Zakon RF "O vyvoze i vvoze kul'turnykh tsennostei", 15 april 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.20, item 718, *Rossiiskaia Gazeta*, 15 mei 1993; PSMP RF "O priznanii utrativshimi silu reshenii Soveta Ministrov RSFSR v sviazi s priniatiem Zakona Rossiiskoi Federatsii 'O vyvoze i vvoze kul'turnykh tsennostei'", 30 augustus 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.36, item 3393; Ukaz Prezidenta RF "O Federal'noi sluzhbe Rossii po sokhraneniui kul'turnykh tsennostei", 28 november 1994, *SZ RF*, 1994, nr.32, item 3331; PP RF, "Voprosy Federal'noi sluzhbe Rossii po sokhraneniui kul'turnykh tsennostei", 30 december 1994, *SZ RF*, 1995, nr.2, item 156, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 januari 1995. Voor een bespreking, zie SHCHENNIKOVA, L.V., "Pravovaia okhrana kul'turnykh tsennostei Rossii", *GiP*, 1994, nr.3, 9-15.

Afdeling 3. Conclusie van Hoofdstuk III

859. Wie de culturele sector van de Russische Federatie van 1996 vergelijkt met de culturele sector van de USSR van 1985 kan niet anders dan verrast zijn door de radicale omwenteling die er zich voltrokken heeft. De cultus van geheimhouding en *partiïnost'* werd vervangen door een reëel pluralisme van meningen dat in de nieuwsmedia en de kunst tot uiting kwam.

860. Deze doorbraak werd niet enkel in de feiten gerealiseerd nadat het overheidssignaal op *glasnost'* gesprongen was, maar werd ook in de Grondwet verankerd en van juridische waarborgen voorzien. De vrijheid van meningsuiting en de kunstvrijheid worden nu ook in Rusland essentieel als afweerrechten gezien, waarmee het individu zich tegen eender welke overheid, inclusief de wetgevende, kan verzetten.

Hierbij heeft de grondwetgever gekozen voor een materieel beperkingssysteem op de vrije meningsuiting en de vrijheid van schepping, door zelf te bepalen aan welke voorwaarden beperkingen op deze vrijheden moeten voldoen (federale wet, bepaald doel, proportionaliteit tussen beperking en doel). Aldus wordt vermeden dat toevallige meerderheden in het parlement tot ongerechtvaardigde beperkingen op de fundamentele vrijheden van de mens zouden leiden. Tegelijk is het bestaan van deze grondrechten functioneel in een democratie, die slechts behoorlijk kan functioneren als meerderheidsbeslissingen kritisch in vraag gesteld kunnen worden. Op de rechterlijke macht rust de (nieuwe) opdracht om het optreden van de overheid aan de genoemde voorwaarden te toetsen.

861. Afweerrechten trekken een scheidingslijn tussen de handelingssferen van overheid en burger, zij creëren ruimte voor de vrijheidssfeer waarin elk individu zijn persoonlijke levensvervulling nastreeft en zichzelf ontplooit. Hieraan ten grondslag ligt de idee dat het individu primeert op de collectiviteit, en dit betekent een radicale breuk met het communistische verleden. Als gevolg van de politieke systeemtransformatie worden de vrijheid van meningsuiting en de kunstvrijheid nu ook in Rusland als afweerrechten beschouwd, waardoor ze nu zelf in de transformatieperiode als breekijzer kunnen dienen om de scheiding tussen staat en civiele maatschappij te forceren.

862. Indien het de grote verdienste is van Gorbachev en El'tsin het trekken van de scheidingslijn tussen publieke en private sfeer mogelijk gemaakt te hebben, mag ons dit toch niet de ogen doen sluiten voor het feit dat deze scheidingslijn volgens de huidige stand van het Russische recht op een andere plaats ligt dan men in een democratische rechtsstaat zou kunnen en mogen verwachten. De uitvoerende macht in het Russisch staatsbestel heeft, ondanks het verbod op censuurmaatregelen, nog steeds een ruime, administratieve actieradius. De overheid heeft zich weliswaar teruggetrokken uit de individuele levenssfeer van kunstenaars en auteurs, maar blijft nog sterk actief op het gebied van de kunstbemiddeling en de nieuwsmedia. Dit blijkt vooreerst uit de registratie- of vergunningsplicht voor de kunstbemiddelaars, die in geval van de nieuwsmedia en de uitgeverijen niet tot een loutere formaliteit herleid kan worden. Bovendien oefenen de registrerende of vergunningverlenende staatsorganen een administratieve controle *a posteriori* op het culturele middenveld uit, zij het wel onder gerechtelijke controle. Ook de Gerechtelijke Kamer voor Informatiegeschillen, ondanks haar naam een louter administratief orgaan, kan op basis van een klacht, een vraag om advies, of op eigen initiatief in het reilen en zeilen van de mediasector interveniëren.

Dat de overheid intervenueert in de culturele sector om deze te beschermen tegen "de guillotine van de markt" is zeker verantwoord. Dat ze intervenueert in de individuele vrijheid van meningsuiting, de kunstvrijheid en de vrijheid van kunstbemiddeling moet echter wel als problematisch beschouwd worden.

TITEL III. DE ECONOMISCHE SYSTEEMTRANSFORMATIE: VAN PLAN NAAR MARKT IN DE CULTURELE SECTOR

HOOFDSTUK 0. INLEIDING

863. Naast het monopolie op het politiek-maatschappelijke leven oefenden de CPSU en de Sovjetstaat ook een economisch monopolie uit. Vanaf het midden van de jaren zeventig begon de economische motor evenwel te sputteren, zodat hervormingen niet konden uitblijven. Aanvankelijk dachten de Sovjetleiders met partiële aanpassingen van het systeem de planeconomie te kunnen redden (Hoofdstuk I), maar vanaf de tweede helft van 1989 werd duidelijk dat enkel door de omvorming van de planeconomie naar een markt de crisis overwonnen kon worden (Hoofdstuk II). Uit de talloze wetten en besluiten van het laatste decennium belichten we in deze titel uiteraard enkel diegene die een belangrijke nieuwe optie of politieke keuze in zich houden. We gaan ook telkens na hoe deze nieuwe wetgeving zich in de culturele sector vertaald heeft. Tenslotte zullen we ook nagaan in welke mate de overheid ook cultuurspecifieke maatregelen genomen heeft ter ondersteuning van de culturele sector in een markteconomie-inwording (Hoofdstuk III).

HOOFDSTUK I. VERBETERING VAN HET BESTAANDE SYSTEEM 1985-1989

864. Gorbachev dacht de stagnatie die in het midden van de jaren zeventig in de sovjetecconomie zichtbaar geworden was, te kunnen doorbreken door een versnelling (*uskorenje*) van de sociaal-economische ontwikkeling. Hiertoe was o.m. een *perestroika* van de economie vereist. Het besef was gegroeid dat een grotere individuele vrijheid van de economische actoren tot een opbloei en een inhaalbeweging inzake technologische vernieuwing in de bedrijven zou kunnen leiden ¹. Dit betekende niet dat de planeconomie als dusdanig afgeschaft, maar wel "vervolmaakt" moest worden (afd.1). Tegelijk hoopte men vat te krijgen op de parallelle, zwarte economie door een gedeeltelijke legalisering ervan, ook - zij het zeer beperkt - in de culturele sector (afd.2).

Afdeling 1. De staatssector

§ 1. De Wet op de staatsondernemingen van 30 juni 1987

865. In het activeren van de staatssector was de Wet op de staatsondernemingen van 30 juni 1987 ² van groot belang. Deze wet stond helemaal in het teken van het verminderen van de rol van de ministeries en het vergroten van de verantwoordelijkheid en autonomie van de staatsonderneming ³. Een staatsonderneming moest krachtens

¹ *Supra*, nr.568 e.v.

² Zakon SSSR "o gosudarstvennom predpriatii (ob"edinenii)", 30 juni 1987, VVS SSSR, 1987, nr.26, item 385, gew. 3 augustus 1989, VSND i VS SSSR, 1989, 214, *Ekonomicheskaja Gazeta*, 1989, nr.34, 5; Nederlandse vertaling van de oorspronkelijke versie in MALFLIET 1987, 165-198.

³ BREGMAN / LAWRENCE 195. De ondernemingen in 'maatschappelijke eigendom' van de vakbonden en de scheppende unies vielen niet onder het toepassingsgebied van deze wet.

deze Wet bedrijvig zijn op basis van de beginselen van volledige economische rekeningvoering (*khozraschet*) en zelffinanciering (*samookupaemost'*)⁴. Dit betekent dat de productieve en sociale activiteit van de onderneming en de betaling van de arbeid gebeuren met de door arbeid gewonnen middelen van de arbeidscollectieven en dat de onderneming haar materiële uitgaven dekt met de vergoeding verkregen voor de verkoop van de producten (werken, diensten). Hierdoor werd ze relatief zelfstandig⁵. Bovendien, en dit was echt nieuw, kregen de staatsondernemingen een zekere vrijheid bij de keuze van handelspartners, in het bepalen van de prijzen, in de verkiezing van het bestuur, in het benutten van de winsten en in het bepalen van de lonen van de werknemers. Het aantal planindicatoren werd verminderd.

866. De commerciële⁶ staatsorganisaties en -ondernemingen in de culturele sector vielen in principe ook in het toepassingsgebied van de Wet op de Staatsondernemingen⁷, met alle implicaties vanden betreffende de autonome beslissingsbevoegdheid van die ondernemingen en hun economische positie. Zo moesten alle ondernemingen binnen het systeem van het Staatscomité voor het uitgeverswezen, de drukkerijen en de boekenhandel (*Goskomizdat SSSR*)⁸ tegen 1 januari 1989 overschakelen op het systeem van *khozraschet* en zelffinanciering⁹.

867. Bovendien werd - in het kader van de politiek van aandacht voor de menselijke factor¹⁰ - elke staatsonderneming aangemaand voor de ontspanning van de werknemers cultuurhuizen te bouwen en de creatieve zelfwerkzaamheid van de arbeiders en hun gezin te ontwikkelen¹¹.

868. De hervorming van de staatsondernemingen was geen succes. De grotere autonomie voor de staatsondernemingen werd door de directeurs ervan niet gebruikt voor een efficiënter management, maar wel voor inflatoire loonsverhogingen van het personeel¹² met het oog op de herverkiezing als hoofd van de onderneming. Hierdoor nam de vraag naar de alsmaar schaarser wordende consumptiegoederen nog toe.

⁴ Art.2 (2) Wet op de staatsondernemingen.

⁵ GÖTZ 27-29.

⁶ Niet-commerciële organisaties (zoals bibliotheken en musea) werden "instellingen" (*uchrezhdenie*) genoemd, en werden volledig gefinancierd door het staatsbudget. Zij vielen niet in het toepassingsgebied van de Wet op de staatsondernemingen.

⁷ Volgens AGEENKOVA 416 gaat het hier om de overgrote meerderheid van de culturele organisaties.

⁸ *Supra*, nr.252 e.v.

⁹ Postanovlenie TsK KPSS i Soveta Ministrov SSSR nr.665, 11 juni 1987, in Engelse vertaling in *SSD*, Summer 1990, 71-78.

¹⁰ *Supra*, nr.572.

¹¹ Art.13 (4) Wet op de Staatsondernemingen.

¹² GÖTZ 28-29.

§ 2. Experimenten met autonomie in de culturele sector

869. In alle sectoren van het culturele bedrijf werden in de tweede helft van de jaren tachtig initiatieven genomen om aan de 'culturele socialistische gebruiksorganisaties' een grotere economische en artistieke autonomie toe te kennen *binnen* de bestaande planeconomie.

870. Snel na de aanvang van de *perestroika*-politiek werd de *filmproductie en -distributie* grondig gereorganiseerd. De 39 bestaande filmstudio's stapten, in overeenstemming met de Wet op de Staatsondernemingen, over op het principe van de economische rekeningvoering en zelffinanciering. De filmstudio werd zelf verantwoordelijk voor het samenstellen van het productieprogramma en nam zelf personeel in dienst per productie. De creatieve teams van de studio's werden afzonderlijke productie-eenheden die steeds meer zeggenschap kregen en zich uiteindelijk, op basis van een Besluit van de Raad van Ministers van 18 november 1989 ¹³ volledig los konden maken van de grote studio's ¹⁴. Op deze wijze werden de rol, de activiteit en zelfstandigheid van de scheppende werkers en hun collectieven verhoogd ¹⁵.

Met betrekking tot de filmdistributie werden de administratieve beslissingen inzake classificatie, aantal kopieën en verdeling door de centrale distributieafdeling (*Glav-kinoprokat*) van het Staatscomité voor cinematografie van de USSR, Goskino ¹⁶, vervangen door een filmmarkt (*kinorynok*), waar vertegenwoordigers van lokale Goskino-afdelingen rechtstreeks de rechten konden kopen van de studio's en de vraag het aantal te vervaardigen kopieën van een film bepaalde ¹⁷.

871. Op 1 januari 1987 startte, op initiatief van het Ministerie van Cultuur, ook een experiment in de *theaterwereld*, waarbij vier vijfden van alle theaters (in Moskou de helft) betrokken was. De volledige theaterstructuur werd gedemocratiseerd (d.w.z. het bestuur van de theaters, en in de eerste plaats de directeur, werd voortaan verkozen door het personeel), de artistieke raad van de theaters, en dus niet langer het Ministerie van cultuur, koos autonoom het op te voeren repertoire. De theaters die aan het experiment deelnamen, schakelden over van permanente repertoiregezelschappen naar contracten van korte duur met losse medewerkers. Ze kregen ook een zekere vrijheid bij het bepalen van de prijzen voor de toegangskaarten. Weliswaar konden ze nog rekenen op staatssubsidies, maar deze werden niet langer berekend in verhouding tot het aantal geplande producties of de hoogte van de salarissen, noch op basis van het naleven van een ratio tussen klassieke, moderne en buitenlandse toneelstukken, maar wel naar rata

¹³ PSM SSSR "O perestroike tvorcheskoi, organizatsionnoi i ekonomicheskoi deiatel'nosti v sovetskoi kinematografii", 18 november 1989, *SP SSSR*, 1990, nr.1, item 5.

¹⁴ AGEENKOVA 421; CHERNYSHEVA 1995, 116.

¹⁵ AGEENKOVA 421.

¹⁶ *Supra*, nr.252 e.v.

¹⁷ MANSON 36.

van het aantal verkochte toegangskaarten ¹⁸.

872. In de *muziekwereld* werd de enige concertorganisatie in april 1986 gereorganiseerd en gedecentraliseerd ¹⁹. De concertagentschappen op lokaal niveau kregen een grotere autonomie; het aantal planindicatoren werd drastisch gereduceerd, en wel in die zin dat het maximaliseren van het aantal bezoekers voorrang kreeg op het organiseren van een vooraf bepaald aantal concerten. Op deze wijze hoopte men de creativiteit bij het organiseren van concerten aan te moedigen, en de vervalsing van de plancijfers te vermijden. Organisaties die beter deden dan het plan, mochten hun winsten behouden ²⁰. In het kader van de Wet op de staatsondernemingen ²¹ schakelde ook de staatsplatenmaatschappij *Melodiia* over op de principes van economische rekeningvoering en zelffinanciering. Hierdoor ging *Melodiia* op zoek naar populaire, lichte muziek en kwamen muziekgroepen die vroeger in de illegaliteit opereerden nu wel aan bod. Toch bleef het fenomeen van de *magnitizdat* ²² als concurrent voor de staatsonderneming voortbestaan ²³.

873. Net als in de andere sectoren was ook in het *uitgeversbedrijf* de verschuiving van verantwoordelijkheden van de administratie naar de staatsondernemingen één van de markantste evoluties in de tweede helft van de jaren tachtig. Door een beslissing van het collegium van *Goskomizdat SSSR* van 20 november 1986 ²⁴ werd aan de uitgeverijen een grotere vrijheid en zelfstandigheid verleend bij het opstellen van hun thematische planning ²⁵. De eindverantwoordelijkheid hiervoor kwam bij de directeur van de uitgeverij te liggen, en niet meer bij de staatsadministratie. Voorheen was de stem van de algemene uitgeversraad consultatief, nu werd die beslissend ²⁶.

¹⁸ GLENNY, M., "Soviet Theatre: Glasnost' in Action - with Difficulty", in GRAFFY / HOSKING 81-82; JACOBS, G. en OLINK, H., "Als Poesjkin uit zijn graf herrijst, krijgt ook hij een schamel honorarium", *De Volkskrant*, 30 augustus 1986; "Teatr, vremia, zhizn'", *Literaturnaia Gazeta*, 10 december 1986, 1-2.

¹⁹ RICE, C., "Soviet Music in the Era of Perestroika", in GRAFFY / HOSKING 103. Zie eveneens *Sovetskaia Kul'tura*, 26 maart 1987, 26 mei 1987 en 14 juli 1987.

²⁰ RICE, C., *l.c.*, 103-104.

²¹ *Supra*, nr.865 e.v.

²² *Supra*, nr.173.

²³ NIJENHUIS 42-44.

²⁴ Deze beslissing werd genomen nadat de Voorzitter van Goskomizdat, M.F.NENASHEV, op het Achtste Congres van de Schrijvers van de USSR zelfkritiek geuit had i.v.m. het gebrek aan kennis over de vraag bij de lezers. Daarom werd een democratisering van de uitgeversplanning aangekondigd: *Literaturnaia Gazeta*, 2 juli 1986.

²⁵ Reshenie kollegii Goskomizdata SSSR "O rasshirenii prav i samostoiatel'nosti izdatel'stv i sovershenstvovanii tematicheskogo planirovaniia", 20 november 1986, in ZHARKO e.a. 51-64.

²⁶ KUZ'MIN, E., "Tirazhi vmesto mirazhei?", *Literaturnaia Gazeta*, 25 februari 1987. Gevestigde auteurs die omwille van hun lidmaatschap van de CPSU of hun deelname aan het Bestuur van de Schrijversunie bij de hervormingen heel wat (voornamelijk privileges) te verliezen hadden, spraken in verband met de verhoogde zelfstandigheid van de uitgeverijen over "een aanslag op de rechten van de auteur, een versterking van de 'willekeur van de uitgeverijen', 'de feodale afhankelijkheid van de uitgever', 'het dictaat van de uitgevers over de auteurs'" (aangeh. SHISHIGIN, M., "Avtor,

Auteurs mochten voortaan ook hun boeken op eigen kosten uitgeven (*izdanie za schet avtora*)²⁷. Hiervoor moest de auteur een overeenkomst sluiten met een staatsuitgeverij of een uitgeverij in maatschappelijke eigendom²⁸. Om evidente redenen had deze mogelijkheid slechts een marginaal succes²⁹.

Afdeling 2. De uitbouw van een privé-sector

§ 1. De Wet op de individuele arbeidsactiviteit van 19 november 1986

874. We hebben er eerder op gewezen dat privé-ondernemerschap in de klassieke periode van het communisme niet geheel verboden was, maar in elk geval in de culturele sector op basis van een regeringsbesluit van 3 mei 1976³⁰ zeer beperkt was³¹. Ter vervanging van dit Besluit³² werd op 19 november 1986 de Wet van de USSR op de individuele arbeidsactiviteit goedgekeurd³³. Deze Wet gaf aan de burgers in een beperkte mate het recht om een aantal commerciële activiteiten uit te oefenen *naast* hun taken in de planeconomie, m.a.w. enkel in hun vrije tijd. Net als in 1976 werd gehoopt dat met deze wet minstens een deel van de parallelle economie gelegaliseerd en dus gecontroleerd kon worden, m.n. op het gebied van ambachtelijke activiteiten, dienstverlening, bepaalde activiteiten in de socio-culturele sector en in de sector van de volkskunstambachten. Bovendien hoopte men via de erkenning van de individuele arbeidsactiviteit de maatschappelijke behoeften aan goederen en diensten beter te

izdatel', chitatel' - garmonii interesov", *Literaturnaia Rossiia*, 14 oktober 1988).

²⁷ Prikaz Goskomizdata SSSR, "Polozhenie o poriadke vypuska knig za schet avtora", *Knizhnoe obozrenie*, 15 april 1988; en een gelijknamig Bevel nr.41 van Goskomizdat SSSR, 7 februari 1989, aangeh. PRINS 1991a, 136-7 en 283-284.

²⁸ Van de vergoedingen die een auteur op deze wijze in buitenlandse valuta zou verdienen, werd 70% ook effectief aan de auteur in harde valuta uitgekeerd, terwijl 30% in roebel werd omgezet: PSM SSSR "ob otchisleniiakh v inostrannoi valiute avtoram proizvedenii, izdannyykh v SSSR za ikh schet", 16 juni 1989, *SP SSSR*, 1989, nr.26, item 93.

²⁹ KUZ'MIN, E., "Pervaia kniga za svoi schet", *Literaturnaia Gazeta*, 13 april 1988. IVANOVNA, T. maakte zich vrolijk dat bij deze uitgaven veel boekjes van slechte kwaliteit waren, maar, zegt ze, dit was ook zo bij de gewone staatspublicaties: "Het is moeilijk te begrijpen waarom de staat de ene pulpschrijver geld geeft, en van de andere geld aanneemt", *Knizhnoe Obozrenie*, 13 april 1991, vertaald in *Rusland Monitor*, 1991, nr.2, 13-15.

³⁰ PSM SSSR "Ob utverzhdanii Polozheniia o kustarno-remeslennykh promyslakh grazhdan", 3 mei 1976, *SP SSSR*, 1976, nr.7, item 39.

³¹ *Supra*, nr.260 e.v.

³² PSM SSSR "Ob izmenenii, dopolnenii i priznanii utrativshimi silu reshenii Pravitel'stva SSSR v sviazi s priniatiem Zakona SSSR 'Ob individual'noi trudovoi deiatel'nosti' ", 3 april 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.28, item 99.

³³ Zakon SSSR "Ob individual'noi trudovoi deiatel'nosti", *VVS SSSR*, 1986, nr. 47, item 964, gew. 14 maart 1988, *VVS SSSR*, 1988, nr.11, item 1784. Voor een grondige bespreking van deze Wet, zie IOFFE 1988b, 59-67; MALFLIET 1986.

kunnen voldoen ³⁴.

875. De Wet op de individuele arbeidsactiviteit liet het vervaardigen van aardewerk en keramiek, speelgoed en souvenirs, het vervaardigen en herstellen van voorwerpen uit edele metalen, edelstenen en barnsteen, het fotograferen in opdracht van burgers, het geven van muziek- en danslessen en het vertalen van teksten uit vreemde talen, en ook uit de talen van de volkeren van de USSR principieel toe ³⁵. Deze activiteiten werden wel aan talrijke beperkingen onderworpen: het vervullen van een voorafgaande registratie, de betaling van een jaarlijks 'patentheffing' ³⁶, het verbod om derden in dienst te nemen, en het verbod om de individuele arbeidsactiviteit te gebruiken voor het verwerven van inkomsten die niet uit arbeid voortspruiten ³⁷.

876. Een aantal activiteiten werd ook expliciet verboden, zoals de vervaardiging van verveelvoudigings- en kopieerapparaten ³⁸, sjablonen, stempels, persen en letters en het organiseren van vertoningen ³⁹. In vergelijking met het Besluit van 3 mei 1976 valt op dat de reproductie van drukwerk en fotografische producten, noch de vermenigvuldiging van grammofoonplaten, films en magnetische banden tussen de verboden activiteiten figureren.

877. De Wet op de individuele arbeidsactiviteit was evenwel niet van toepassing op de creatieve activiteit van burgers in de sfeer van wetenschap, techniek, literatuur en kunst ⁴⁰. Liberalisering op dit gebied in het prille begin van de *glasnost* en *perestroika* zou immers tot niet gewenste uitwassen aanleiding kunnen geven ⁴¹. Door deze bepaling bleef de werking van deze wet in de culturele sector beperkt tot die activiteiten welke door de wet expliciet toegelaten werden ⁴².

³⁴ Preambule van de Wet op de individuele arbeidsactiviteit.

³⁵ Art.12-13, 15-16 en 18 Wet op de individuele arbeidsactiviteit.

³⁶ Art.7 Wet op de individuele arbeidsactiviteit; PSM RSFSR "O vidakh individual'noi trudovoi deiatel'nosti, na kotorye grazhdane mogut priobretat' patenty, i razmerakh ezhegodnoi platy za patent", 14 april 1987, *SP RSFSR*, 1987, nr.6, item 43.

³⁷ Art.1 al.4 Wet op de individuele arbeidsactiviteit.

³⁸ In 1986 werd het aantal kopieerapparaten in de hele Sovjetunie op 50.000 geschat, zie "Kopieerapparaten in Sovjetunie streng gecontroleerd", *De Financieel-Economische Tijd*, 16 januari 1986.

³⁹ Art.13 en 19 Wet op de individuele arbeidsactiviteit.

⁴⁰ Art.2 al.2 Wet op de individuele arbeidsactiviteit.

⁴¹ MALFLIET 1986, 2265.

⁴² Aan de vooravond van de invoering van de Wet op de individuele arbeidsactiviteit waren 65.000 mensen actief op basis van het Besluit van 1976 (LAPINA 14); 9 maanden na de inwerkingtreding van de nieuwe Wet hadden 200.000 burgers zich voor een individuele arbeidsactiviteit laten registreren (POMORSKI, S., "Notes on the 1986 Law on Individual Labor Activity", in SCHMIDT 151-155), in 1990 waren het er reeds 5 miljoen (LAPINA 14-15).

§ 2. De Wet op de coöperatieven van 26 mei 1988

878. De Wet op de coöperatieven van 26 mei 1988 ⁴³ ging een stap verder door toe te laten dat een aantal burgers gezamenlijk als hoofdberoep een commerciële activiteit zou uitoefenen in de vorm van een coöperatieve, en hiervoor personeel mocht in dienst nemen. Vanuit ideologisch standpunt was dit een zwaarwegende omwenteling, aangezien voor het eerst privé-personen andere mensen in dienst konden nemen, en was het niet precies deze 'uitbuiting' die aan de basis lag van het ontstaan van het marxisme ?

879. Coöperatieven waren collectieve eigendom van hun leden, en op die manier geacht vrij te zijn van de controle van ministeries en staatsagentschappen ⁴⁴. Ze beschikten vrij over hun winsten, hun output werd niet vanuit het centrum gepland. Aanvankelijk waren ze ook vrij in het bepalen van de prijzen voor hun producten en diensten, en genoten ze van een gunstig belastingtarief, maar onder druk van de publieke opinie ⁴⁵ werd op deze beide laatste voordelen snel teruggekomen ⁴⁶. De coöperatieve beweging in haar nieuwe vorm had een grote aantrekkingskracht ⁴⁷. De Wet van 1988 was dan ook de eerste echte stap weg van de volledig door de staat gecontroleerde economie ⁴⁸.

880. De coöperatieven kozen in principe zelf hun werkterrein, met uitzondering van die activiteiten die door de wetgeving van de USSR en de Unierepublieken verboden werden ⁴⁹. Op 29 december 1988 vaardigde de Raad van Ministers van de USSR een Besluit uit waarin een aantal activiteiten voor coöperatieven verboden werden, terwijl andere activiteiten door coöperatieven enkel uitgeoefend mochten worden op basis van

⁴³ Zakon SSSR "O Kooperatsii v SSSR", 26 mei 1988, VVS SSSR, 1988, nr.22, item 355, gew. op 16 oktober 1989, VSND i VS SSSR, 1989, nr.19, item 350, en op 6 juni 1990, VSND i VS SSSR, 1990, nr.26, item 489.

⁴⁴ In feite behielden de lokale overheden een grote controle over de activiteiten van coöperatieven, zie GRIFFIN / SODERQUIST 214-216; ZIMBLER 393.

⁴⁵ BRAGINSKII 1993a, 370-371; SLIDER 804-806; ZIMBLER 393-394.

⁴⁶ SLIDER 813-817; ZIMBLER 394.

⁴⁷ Begin 1991 waren er in het hele land bijna 300.000 coöperatieven geregistreerd waarvan 82 % ook effectief functioneerden, en waarin 6,1 miljoen mensen tewerkgesteld waren: BARBASHOV, V. en CHEBATKOV, I., "Kooperativnyi sektor: problemy i perspektivy", *Ekonomika i zhizn'*, 1991, nr.20, 12. Zie ook LAPINA 15; SLIDER 797-804. De coöperatieven hadden een bijzondere aantrekkingskracht op de nomenklatura die via deze nieuwe structuur, en gewapend met hun netwerk van persoonlijke relaties, financiële bronnen en ervaring in leidinggeving, zonder al te veel risico behoorlijke winsten konden accumuleren die nadien, op het ogenblik dat de privatiseringen van staatsondernemingen zou aanvangen, gebruikt werden om een deel van de vroegere staatseconomie in handen te krijgen: LAPTEV 16-19.

⁴⁸ FELDBRUGGE 1993, 267; GÖTZ 29-31; LAPINA 15 ("La Loi sur les coopératives a ouvert la voie à un secteur privé").

⁴⁹ Art.3 (1) Wet op de coöperatieven. Door de amendementen van 6 juni 1990 (VSND i VS SSSR, 1990, nr.26, item 489) kregen ook de autonome Republieken de bevoegdheid om een lijst met verboden activiteiten uit te vaardigen. Daarnaast kregen de USSR, de Unierepublieken en de autonome Republieken de mogelijkheid om bepaalde activiteiten niet te verbieden, maar aan een vergunningsplicht te onderwerpen: SLIDER 811.

overeenkomsten met andere ondernemingen voor wie deze activiteit de basisactiviteit was ⁵⁰.

881. Net als bij de Wet op de individuele arbeidsactiviteit bleken de sovjetoverheden erg wantrouwend ten aanzien van de ondernemingsvrijheid in de culturele sector. Coöperatieven mochten zich volgens genoemd Besluit niet inlaten met de vervaardiging, koop en verkoop van edele metalen en edelstenen; de uitgave van werken van wetenschap, literatuur en kunst; de productie, uitwisseling, verkoop, verhuur en publieke vertoning van films en video's, alsook buitenlandse economische activiteiten op dit gebied; het maken van een grote oplage van films en programma's op videocassettes en alle daarmee verbonden activiteiten; en de vervaardiging en restauratie van ikonen, kerkelijke "gereedschappen" en voorwerpen van religieuze symboliek en attributie of de vervaardiging van kaarsen (behalve decoratieve kaarsen) ⁵¹.

882. Voor andere activiteiten moesten de coöperatieven overeenkomsten sluiten met ondernemingen, organisaties en instituten voor wie deze activiteit de hoofdpdracht was, d.w.z. met staatsondernemingen of ondernemingen in maatschappelijke eigendom. In deze lijst werden o.m. vermeld: de vervaardiging, herwerking en herstelling van voorwerpen uit halfedelstenen en barnsteen, alsook herwerking en herstelling van voorwerpen uit edele metalen en edelstenen; het verlenen van redactionele uitgeversdiensten (incl. het maken van een grote oplage van drukwerk en het uitgeven van advertentie- en informatiepublicaties) aan organisaties die bevoegd zijn om als uitgeverij te fungeren; het drukken van formulieren, etiketten, menu's e.d.; de organisatie van betaalde concerten, discotheken, creatieve avonden en ontspanningsprogramma's ⁵²; de vervaardiging van verveelvoudigings- en kopieermachines; de productie, het maken van een grote oplage en de verkoop van platen en magnetische opnames en opnames op andere dragers ⁵³; de verkoop van drukwerk; het houden van lezingen. In Rusland werd aan deze categorie nog toegevoegd de vervaardiging en de verkoop van voorwerpen die analoog zijn aan voorwerpen van traditionele volksartistieke ambachten van de RSFSR ⁵⁴. De productie van film- en videoproducten behoorde aanvankelijk tot de categorie der verboden activiteiten, maar werd later overgeheveld naar deze tweede categorie van activiteiten die toegelaten zijn op basis van overeenkomsten gesloten met

⁵⁰ PSM SSSR "o regulirovanii otdel'nykh vidov deiatel'nosti kooperativov v sootvetstvii s Zakonom o kooperatsii v SSSR", 29 december 1988, *SP SSSR*, 1989, nr.4, 12, Engelse vertaling in *SSD*, Spring 1990, 18-23.

⁵¹ Deze lijst van voor coöperatieven verboden activiteiten werd, o.m. op voorstel van de auteursvereniging VAAP, nog uitgebreid met de vervaardiging en verkoop van speelkaarten: PSM SSSR "O dopolnenii Perechnia vidov deiatel'nosti, kotorymi ne vprave zanimat'sia kooperativy", 31 mei 1990, *SP SSSR*, 1990, nr.14, item 80.

⁵² Concreet betekende dit dat bv. het organiseren van concerten niet kon zonder toestemming van het Ministerie van cultuur (SLIDER 807), waarvan de enige officieel toegelaten concertorganisator *Goskontsert* deel uitmaakte.

⁵³ Er waren eerder in de pers stemmen opgegaan om kleine coöperatieve en khozraschet-studio's voor geluidsopnamen toe te laten, los van het monopolie van de staatsplatenmaatschappij *Melodiia*: LAVROV, V., "Pesnia na khozraschete?", *Literaturnaia Gazeta*, 14 oktober 1987.

⁵⁴ PSM RSFSR "O regulirovanii otdel'nykh vidov deiatel'nosti kooperativov", 3 januari 1990, *SP RSFSR*, 1990, nr.6, item 46.

bevoegde ondernemingen in staats- of maatschappelijke eigendom ⁵⁵.

883. De strikte houding ten aanzien van privé-initiatief in de culturele sector werd in deze periode gemotiveerd door de vrees voor de verspreiding van ideologisch vijandige ideeën en pornografie en vanwege de noodzaak om het internationaal auteursrecht te doen naleven (*sic*) ⁵⁶. Ongetwijfeld speelde ook het verzet van de cultuuradministraties, die vreesden hun monopolie te verliezen, een belangrijke rol ⁵⁷.

⁵⁵ Punt 4 PSM SSSR "O perestroike tvorcheskoi, organizatsionnoi i ekonomicheskoi deiatel'nosti v sovetskoi kinematografii", 18 november 1989, *SP SSSR*, 1990, nr.1, item 5. Zie ook CHERNYSHEVA 1995, 116.

⁵⁶ Herhaaldelijk werd kritiek geleverd op de coöperatieve videosalons waar met schending van het auteursrecht van de buitenlandse rechthebbenden, films vertoond werden. Zie *Izvestia*, 2 januari 1989, p.1-2; MANSON 36; TASKA 402.

⁵⁷ Zo werden begin 1987 door groepjes schrijvers met de steun van de Schrijversunie, de eerste pogingen ondernomen om een alternatief voor de staatsuitgeverijen te organiseren ("Sibirskie 'zharki'. Sozdano kooperativnoe izdatel'stvo", *Literaturnaia Gazeta*, 10 juni 1987, Engelse vertaling: "Siberian 'Zharki'. The Establishment of a Cooperative Publishing House", *Soviet Law and Government*, 1988, vol.27 nr.1, 97-99). Op vraag van Goskomizdat werd in oktober 1987 door een Besluit van de Raad van Ministers een einde gemaakt aan deze praktijken (KELLER, B., "New Ban on Press in Russia: Decision Outlaws Co-ops to Protect State Monopoly", *International Herald Tribune*, 3 februari 1988, p.1, 6; SLIDER 807). Toch konden een aantal van dergelijke "privé"-uitgeverijen aan deze regel ontkomen door het eigenlijke drukken op contractuele basis aan staatsuitgeverijen over te laten, een praktijk die uiteindelijk door het Besluit van 29 december 1988 (*supra*, nr.[18]) gelegaliseerd werd (SLIDER 806-807). Volgens V.RAKHMANOV, specialist van Goskomizdat USSR, berustte op de staatsuitgeverijen waarmee de coöperatieven overeenkomsten moesten sluiten, de taak van ideologische controle (ALEKSANDROV, Iu., "Kooperativ i kniga", *Literaturnaia Gazeta*, 9 augustus 1989).

HOOFDSTUK II. DE UITBOUW VAN EEN MARKTECONOMIE IN RUSLAND (1990-1995)**Afdeling 0. Inleiding**

884. Begin 1990 kreeg niet enkel de politieke ommekeer zijn beslag in een grondwetswijziging die de leidende rol van de CPSU schrapte ¹. Door dezelfde grondwetswijziging werd ook de economische omwenteling voor het eerst op het hoogste juridische niveau verankerd, doordat de eigendom van de burger op gelijke hoogte geplaatst werd met de staatseigendom. Met de mogelijkheid om productiemiddelen in privé-eigendom te hebben werd een fundamentele pijler van het marxistisch-leninistische systeem onderuit gehaald. Dit zou de aanzet vormen voor een stroom van wetgeving die de eigendomsordening verder zou verfijnen, de vrijheid van ondernemerschap en handel zou erkennen, monopolievorming zou bestrijden, privatisering van overheidsondernemingen organiseren en nog een hele reeks van nieuwe rechtsinstituten die onontbeerlijk geacht worden in een markteconomie in het Russische recht zou introduceren. Op een aantal van deze themata zullen we in dit Hoofdstuk dieper ingaan, niet zonder evenwel voorafgaand zeer kort een licht te werpen op de hervorming van het burgerlijk recht als rechtstak in zijn geheel.

Afdeling 1. De modernisering van het burgerlijk recht

885. Het burgerlijk recht van Rusland werd in twee stappen gemoderniseerd en gehercodificeerd.

886. Eerst werden op 31 mei 1991 op het niveau van de USSR nieuwe Beginselen van burgerlijke wetgeving van de USSR en de Republieken aangenomen ("Beginselen 1991") ². Zij moesten in de plaats komen van de Beginselen van burgerlijke wetgeving van 1961, en zouden volgens het oude systeem van bevoegdheidsverdeling door de 15 Unierepublieken verder uitgevoerd en gedetailleerd worden in de vorm van Burgerlijke Wetboeken. Het lot van deze Beginselen is ons inmiddels bekend: zij moesten op 1 januari 1992 in werking treden, maar de staat waarbinnen dit moest gebeuren was toen reeds van de geopolitieke kaart verdwenen ³. Het Russische parlement besloot evenwel op 14 juli 1992 de Beginselen 1991 met ingang van 3 augustus 1992 ⁴ toch in werking te laten treden "voor dat gedeelte dat niet in tegenspraak is met de Grondwet van de Russische Federatie en de wetgevende akten van de Russische Federatie

¹ *Supra*, nr.585.

² "Osnovy grazhdanskogo zakonodatel'stva SSSR i Respublik", *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.26, item 733.

³ *Supra*, nrs 643-644.

⁴ PVS RF "O nekotorykh voprosakh primeneniia zakonodatel'stva Soiuza SSR na territorii Rossiiskoi Federatsii", *VSND i VS RF*, 1993, nr.11, item 393, *Rossiiskaia Gaazeta*, 25 maart 1993.

aangenomen na 12 juni 1990" ⁵.

887. Een niet nader bepaald gedeelte van de Beginselen 1991 werd bijgevolg nooit op het grondgebied van de Russische Federatie in werking gesteld. Bovendien werden in de jaren die kwamen afzonderlijke bepalingen of delen van de Beginselen 1991 door latere wetgeving buiten werking gesteld. We zullen later zien dat dit ook het geval was met Afdeling IV dat het auteursrecht regelde ⁶.

888. Intussen bleef men doorwerken aan een nieuwe codificatie van het burgerlijk recht. Deze werd noodzakelijk geacht omwille van de radicale wijziging van het economisch systeem, het feit dat de Beginselen 1991 enkel de contouren van de nieuwe rechtsorde schetsten, de verdere toepassing van sovjetwetgeving na het uiteenvallen van de USSR om politieke redenen ongewenst geacht werd, de eenheid van het burgerlijk recht op het grondgebied van de Russische Federatie gegarandeerd moest worden via federale wetgeving, de talloze specifieke wetten en Oekazen met normatieve waarde elkaar vaak tegenspraken en bovendien enkel de rechtsbekwaamheid en het eigendomsrecht betroffen, d.i. het statische aspect van de burgerlijke rechtsverhoudingen, maar nauwelijks het dynamische aspect, d.i. het verbintenissenrecht, moderniseerden ⁷. Een codificatie van het burgerlijk recht was bijgevolg noodzakelijk om deze rechtstak te ontdoen van zijn incoherentie en zijn verwarrende hiërarchie, met bovenaan de Russische wetten en op basis van bijzondere volmachten uitgevaardigde presidentiële Oekazes van na de goedkeuring van de soevereiniteitsverklaring van 12 juni 1990; vervolgens de Beginselen 1991 "voor zover niet in tegenspraak met de eerste categorie"; dan het B.W. 1964 "voor zover niet in tegenspraak met de eerste en tweede categorie"; en tenslotte onderaan alle overige normatieve akten ⁸.

889. Bij de opstelling van het nieuw Russisch Burgerlijk Wetboek werd - naar het voorbeeld van de Nederlanders die overigens actief bij dit wetgevend project betrokken waren en zijn ⁹ - ervoor gekozen de materie over verschillende, niet noodzakelijk op een gelijk tijdstip in te voeren boekdelen te verdelen. Boek I van het Burgerlijk Wetboek van de Russische Federatie werd door het Russische parlement ¹⁰ aangenomen en op 30 november 1994 door President El'tsin ondertekend (hierna: B.W. 1994) ¹¹. Het bevat

⁵ Punt 1 PVS RF "O regulirovanie grazhdanskikh pravootnoshenii v period provedeniia ekonomicheskoi reformy", *VSND i VS RF*, 1992, nr.30, item 1800, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 juli 1992. Zie *infra*, nr.1118.

⁶ *Infra*, nr.1143.

⁷ SUKHANOV 1995a, 2-3.

⁸ SUKHANOV 1995a, 3. Zie ook HÜPER 162.

⁹ FELDBRUGGE, F.J.M., "Het nieuwe Russisch Burgerlijk Wetboek en Nederland", *NJ*, 1993, 1073-1077.

¹⁰ Krachtens art.71 (n) G.W. 1993 (volgens het Russisch alfabet, art.71 (o)) behoort het burgerlijk recht tot de exclusieve bevoegdheid van de federale overheid. Zie ook SUKHANOV 1995a, 3.

¹¹ "Grazhdanskii kodeks Rossiiskoi Federatsii", 30 november 1994, *SZ RF*, 1994, nr.32, item 3301, *Rossiiskaia Gazeta*, 8 december 1994, Engelse vertaling in *RCEEL*, 1995, 259-431 (inclusief uitvoeringsbesluit). Voor een eerste bespreking, zie BRAGINSKII 1995; MAKOVSKII / KHOKHLOV. Over de inwerkingtreding van het B.W. 1994, zie PPVS RF i PVAS RF nr.2/1 "O nekotorykh

drie grote delen: I. Algemene bepalingen; II. Het eigendomsrecht en de andere zakelijke rechten; III. Het algemeen deel van het verbintenissenrecht. Boek I van het B.W. 1994 trad grotendeels in werking op 1 januari 1995, datum waarop de overeenstemmende delen van de Beginselen 1991 en het B.W. 1964 op het grondgebied van de Russische Federatie grotendeels buiten werking gesteld werden ¹². Op 26 januari 1996 ondertekende President El'tsin Boek II van het nieuwe B.W. ¹³, dat op 1 maart 1996 in werking trad ¹⁴. Het behandelt de bijzondere overeenkomsten. De eerste twee boeken samen omvatten 1109 artikels, dit is reeds tweemaal zoveel als het totaal aantal artikels van het B.W. 1964. Een derde, en laatste Boek is in voorbereiding en zal naast het erfrecht en regels van IPR, ook een deel over het recht van intellectuele eigendom bevatten ¹⁵.

890. Uiteraard kunnen we in dit proefschrift geen uitvoerige bespreking van dit kersverse Burgerlijk Wetboek geven. In de volgende afdelingen zullen we op verschillende bepalingen uit het B.W. 1994 (eerste boek) terugkomen, hier staan we even stil bij wat SUKHANOV "de wedergeboorte van de privaatrechtelijke beginselen in de burgerrechtelijke regeling" noemt ¹⁶.

891. Art.1 B.W. 1994 somt de basisbeginselen van het burgerlijk recht als volgt op: de erkenning van de gelijkheid van deelnemers aan de door de burgerlijke wetgeving geregelde verhoudingen, de onschendbaarheid van de eigendom, de vrijheid van overeenkomst, de ontoelaatbaarheid van willekeurige inmenging van wie dan ook in privé-aangelegenheden, de noodzaak van ongehinderde uitoefening van burgerlijke rechten, het waarborgen van het herstel van geschonden rechten en hun gerechtelijke bescherming ¹⁷. De natuurlijke en rechtspersonen verwerven en oefenen hun burgerlijke

voprosakh, svyazannykh s vvedeniem v deistvie chasti pervoi Grazhdanskogo kodeksa Rossiiskoi Federatsii", 28 februari 1995, *BVS RF*, 1995, nr.5, 1-3; SOLOVIANENKO, N., "Grazhdanskii kodeks vvoditsia v deistvie poetapno", *Ross. iust.*, 1995, nr.3, 9-11.

¹² Dit gold m.n. voor Afdeling I (Algemene bepalingen), II (eigendomsrecht en zakenrechten) en III, Hoofdstuk 8 (Algemeen verbintenissenrecht) Beginselen 1991. Gedetailleerder hierover: HÜPER 162-163.

¹³ "Grazhdanskii kodeks Rossiiskoi Federatsii. Chast' vtoraja", 26 januari 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 6, 7, 8 en 10 februari 1996.

¹⁴ Punt 1 Federal'nyi Zakon RF "O vvedenii v deistvie chasti vtoroi grazhdanskogo kodeksa Rossiiskoi Federatsii", 26 januari 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 6 februari 1996.

¹⁵ MASLENNIKOV, V., "Teper' u rynka est' nadezhnyi garant", *Rossiiskaia Gazeta*, 6 februari 1996 (interview met de Voorzitter van het Hoogste Arbitragegerecht RF, V. Iakovlev). Oorspronkelijk was voorzien om deze drie onderdelen ook in het Tweede Boek op te nemen, maar precies het hoofdstuk over "intellectuele eigendom" was in die mate omstreden (BERGMANN, W. en GLÖCKNER, M., "Der Zweite Teil des ZGB - ein neues Zivilrecht für Russland", *WiRO*, 1995, 447) dat besloten werd dit Hoofdstuk en de erop volgende Hoofdstukken in een derde, later af te kondigen Boek op te nemen, aangezien de invoering van de bepalingen inzake bijzondere overeenkomsten niet langer uitgesteld kon worden. Voor een bespreking van de artikels betreffende intellectuele eigendom, zoals ze in Afdeling V van een ontwerp van Boek II van het B.W. opgenomen waren, zie GAVRILOV 1995b.

¹⁶ SUKHANOV 1995a, 4.

¹⁷ Art.1 (1) B.W. 1994.

rechten uit volgens hun eigen wil en in hun eigen belang. Zij zijn vrij in het vestigen van hun rechten en plichten op basis van een overeenkomst en in het bepalen van eender welke niet met de wetgeving strijdige contractsclausule ¹⁸.

892. De in het vorig nummer genoemde basisbeginselen van burgerlijke wetgeving vormen de kern van de juridische ordening van de horizontale verhoudingen binnen een civiele, op privé-eigendom en marktmechanismen gebaseerde maatschappij.

De *gelijkheid* van de rechtssubjecten betreft het wezen zelf van de burgerlijke rechtsverhoudingen ¹⁹: verticale rechtsverhoudingen gebaseerd op onderschikking van het rechtssubject aan het overheidsgezag vallen buiten het toepassingsgebied van het burgerlijk recht ²⁰.

Het principe van de *onschendbaarheid van de eigendom* verwijst naar de regels inzake onteigening voor het openbare nut, zoals deze door de G.W. 1993 ²¹ en het B.W. 1994 zelf ²² vastgelegd werden.

De *contractsvrijheid* is het uitgangspunt voor het hele overeenkomstenrecht ²³, en houdt het recht van éénieder in om te bepalen of hij of zij een contract zal sluiten, welke inhoud dit contract krijgt en wie de contractspartner is. Binnen het verbintenisrecht wordt voor het eerst duidelijk ook een onderscheid gemaakt tussen regels van aanvullend recht en regels van dwingend recht ²⁴.

Het beginsel van de *ontoelaatbaarheid van willekeurige inmenging in privé-aangelegenheden* binnen het burgerlijk recht legt de nadruk op de horizontale dimensie (d.i. de verhouding tussen burgers onderling) van het recht op bescherming van de private levenssfeer dat in de Grondwet eerder in zijn verticale dimensie (d.i. als afweerrecht tegen de overheid) beschermd wordt ²⁵.

De *ongehinderde uitoefening van burgerlijke rechten* wordt in het burgerlijk recht bevestigd door de bepaling dat de burgers en rechtspersonen de hen toebehorende

¹⁸ Art.1 (2) al.1 B.W. 1994.

¹⁹ BRAGINSKII 1995, 27-28. Zie ook art.2 (1) al.1 en 124 (1) B.W. 1994.

²⁰ Art.2 (3) B.W. 1994.

²¹ Art.35 (3) G.W. 1993: "Niemand mag van zijn vermogen beroofd worden dan bij beslissing van de rechtbank. Gedwongen verkoop van vermogen voor staatsnoden kan slechts geschieden mits voorafgaandelijke en billijke schadeloosstelling".

²² Art.238-242 en 279-283 B.W. 1994.

²³ Art.421 B.W. 1994. Art.428 B.W. 1994 reglementeert de toetredingsovereenkomsten.

²⁴ Art.421 (4) en 422 (1) B.W. 1994.

²⁵ Art.23 en 24 G.W. 1993; art.11 Federal'nyi Zakon RF "Ob informatsii, informatizatsii i zashchite informatsii", 20 februari 1995, SZ RF, 1995, nr.8, item 609, Rossiiskaia Gazeta, 22 februari 1995. Zie ook BRAGINSKII 1995, 29.

burgerlijke rechten naar eigen inzicht uitoefenen ²⁶. Dit betekent uiteraard niet dat er geen grenzen gesteld zouden kunnen worden aan de burgerlijke rechten. Het B.W. 1994 herhaalt hier voor de horizontale rechtsverhoudingen wat in art.55 (3) G.W. 1993 geschreven staat met betrekking tot de verhouding burger - overheid, nl. dat beperkingen op de burgerlijke rechten enkel door een federale wet ingevoerd kunnen worden, en voor zoverre noodzakelijk ter bescherming van de beginselen van de constitutionele opbouw, de goede zeden, de gezondheid, de rechten en wettelijke belangen van andere personen, het verzekeren van de landsverdediging en de staatsveiligheid ²⁷. Het Burgerlijk Wetboek beperkt zelf de uitoefening van de burgerlijke rechten via de theorie van het rechtsmisbruik ²⁸ en het verbod van gebruik van de burgerlijke rechten ter beperking van de concurrentie en het misbruik van een dominante marktpositie ²⁹.

De verschillende vormen van *rechtsherstel* worden in art.12 B.W. 1994 opgesomd: de erkenning van het recht, het herstel van de toestand die voor de rechtsschending bestond en de stopzetting van de handelingen die het recht (dreigen te) schenden, de ongeldigverklaring van een betwiste transactie ³⁰, de ongeldigverklaring van een akte van een staatsorgaan of een orgaan van plaatselijk zelfbestuur ³¹, de "zelfbescherming" (*samozashchita*) van burgerlijke rechten ³², de uitvoering in natura ³³, een schadevergoeding ³⁴, de inning van de contractueel of wettelijk bepaalde boete ingeval van niet-uitvoering of laattijdige uitvoering van aangegane verbintenissen ³⁵, de compensatie van morele schade ³⁶, de stopzetting of wijziging van de rechtsverhouding, het buiten toepassing laten door de rechtbank van een met de wet strijdige akte

²⁶ Art.9 (1) B.W. 1994. Zie ook MAKOVSKII / KHOKHLOV 89.

²⁷ Art.1 (2) al.2 B.W. 1994.

²⁸ Art.10 (1) al.1 B.W. 1994. *Infra*, nr.1549 e.v.

²⁹ Art.10 (1) al.2 B.W. 1994. Zie ook *infra*, nr.941 e.v.

³⁰ Art.166-181 B.W. 1994.

³¹ Het gaat hier in de eerste plaats om akten zonder normatieve waarde, maar in de gevallen voorzien door de wet, kunnen ook normatieve akten van staatsorganen en organen van plaatselijk zelfbestuur door de gewone rechtbanken ongeldig verklaard worden, wanneer ze niet overeenstemmen met de wet en andere rechtsakten en de burgerlijke rechten en door de wet beschermde belangen van de burger of rechtspersoon schenden (art.13 B.W. 1994). In Rusland bestaan geen administratieve rechtbanken.

³² Deze "zelfverdediging van burgerlijke rechten" moet proportioneel zijn aan de schending en mag niet de perken te buiten gaan van wat noodzakelijk is om de schending van de rechten te doen stoppen (art.14 B.W. 1994). De precieze bedoeling van deze bepaling in het burgerlijk recht is ons niet duidelijk. Ze lijkt een vorm van eigenrichting toe te laten (zie in deze zin: IVANOVA N., "Kodeksu ukaz - ne ukaz", *Rossiiskaia Gazeta*, 28 april 1995).

³³ Art.396 B.W. 1994.

³⁴ De schade die vergoed moet worden betreft niet enkel de reële schade, maar ook de gemiste winst, die in elk geval niet lager is dan de eventuele inkomsten die de inbreukmaker uit de schending van het recht van de gelaedeerde gehaald heeft (art.15 (2) B.W. 1994).

³⁵ Art.330-333 en 394 B.W. 1994.

³⁶ Art.151 B.W. 1994. Zie ook *supra*, nr.795.

van een staatsorgaan of orgaan van plaatselijk zelfbestuur ³⁷, enz.

Het principe van de *gerechtelijke bescherming van de burgerlijke rechten* werd ook reeds door de Grondwet gegarandeerd ³⁸ en wordt verwezenlijkt voor de gewone rechtbanken, de arbitragegerechten (vergelijkbaar met rechtbanken van koophandel) en de arbitragetribunalen. Enkel in de door de wet voorziene gevallen kan bescherming van de burgerlijke rechten via een administratieve procedure gezocht worden, maar steeds met de mogelijkheid om voor de rechtbanken beroep aan te tekenen ³⁹.

Afdeling 2. Het eigendomsrecht

§ 1. De principiële erkenning van privé-eigendom

893. De macht van de CPSU steunde enerzijds op haar politiek monopolie, en anderzijds op de collectieve eigendom van de productiemiddelen. Beide monopolies waren onlosmakelijk met elkaar verbonden, en ook de opheffing van het ene monopolie zou zinloos zijn zonder de gelijktijdige opheffing van het andere monopolie. Breder geformuleerd betekent dit ook dat enkel wanneer de economische beslissingsmacht via het eigendomsrecht in handen van private personen gekomen is, ook het politiek stelsel pluralistisch en democratisch kan worden ⁴⁰. Via de erkenning van de privé-eigendom poogden en pogen de sovjetoverheden en de Russische staat niet enkel een economisch doel te bereiken, nl. de vestiging van een markteconomie, gebaseerd op vrij ondernemerschap en vrije concurrentie, maar ook een politiek doel: het vestigen van een burgermaatschappij waarin de private eigendomsordening tot een grotere staatsvrije economische en sociale zelfbestemming van het individu moet leiden, die onontbeerlijk geacht wordt om het politiek doel van democratisering en politiek pluralisme te realiseren ⁴¹.

Omwille van deze samenhang tussen de politieke en economische macht hoeft het dan ook niet te verbazen dat beide machtsmonopolies op 14 maart 1990 tegelijkertijd uit de

³⁷ Gelet op hetgeen we hierboven gezegd hebben over de ongeldigverklaring door de rechtbank van akten van staatsorganen en organen van plaatselijk zelfbestuur (*supra*, noot 31), worden hier wellicht in de eerste plaats normatieve akten bedoeld waarvoor de wet aan de gewone rechtbanken niet de mogelijkheid voorzien heeft om ze op basis van hun illegaliteit ongeldig te verklaren.

³⁸ Art.46 G.W. 1993. *Supra*, nr.719.

³⁹ Art.11 B.W. 1994.

⁴⁰ "Wirtschaftliche und damit auch politische Entscheidungsmacht wird zu einem erheblichen Teil über Eigentum und dessen gegebenenfalls übertragene Rechtsausübung vermittelt. Dieser Zusammenhang zwischen politischem System und Eigentumsordnung führt zu dem Schluss, dass erst dann, wenn die grosse Operation der Eigentumsneuordnung in nennenswertem Umfang gelungen ist, von einer unumkehrbaren Entwicklung in Richtung auf Marktwirtschaft und pluralistische, von privaten Wirtschaftssubjekten getragene Wettbewerbsgesellschaft gesprochen werden kann." (ROGGEMANN 321-322).

⁴¹ ROGGEMANN 322-324.

Sovjetgrondwet geschrapt werden ⁴².

894. In art.24 Verklaring van de rechten en vrijheden van de mens van de USSR ⁴³ werd bepaald: "Elke mens heeft het recht op eigendom, dit is het recht om een goed te bezitten, het genot ervan te hebben en erover te beschikken, zowel individueel als samen met andere personen. Het erfrecht wordt door de wet gegarandeerd. Het onvervreemdbaar recht om eigenaar te zijn is de garantie voor de verwezenlijking van de belangen en vrijheden van de persoonlijkheid."

Art.22 (1) Verklaring van de rechten en vrijheden van mens en burger van Rusland ⁴⁴ was in nagenoeg dezelfde bewoordingen opgesteld, maar dan zonder de laatste zin die de band tussen eigendom en vrijheid legt.

895. In de G.W. 1993 tenslotte wordt specifiek het recht op privé-eigendom in zijn drie elementen (bezit, gebruik, beschikking) gewaarborgd, inclusief de privé-eigendom van grond ⁴⁵. Gedwongen onteigening van de eigendom voor de behoeften van de staat kan enkel mits voorafgaande en billijke schadeloosstelling ⁴⁶. Ook het recht op erfenis wordt grondwettelijk verankerd ⁴⁷.

§ 2. De eigendomsordening

2.1. De grondwetswijziging van 14 maart 1990 en de Wet van de USSR over de eigendom

896. In Deel I hebben we gezien dat het 'klassieke' sovjetrecht twee categorieën van eigendom erkende: aan de ene kant de socialistische eigendom, die verder onderverdeeld werd in de staatseigendom, de coöperatieve eigendom en de eigendom van maatschappelijke organisaties, en aan de andere kant de persoonlijke eigendom, die in principe geen productiegoederen kon betreffen. De staatseigendom en de coöperatieve eigendom werden de basis van het economische systeem genoemd ⁴⁸.

897. In de door de grondwetswijziging van 14 maart 1990 herschreven artikels 10 tot 13, en in de hiermee samenhangende Wet van de USSR over de eigendom van 6 maart

⁴² Zakon SSSR "Ob uchrezhdenii posta Prezidenta SSSR i vnesenii izmenenii i dopolnenii v Konstitutsiiu (Osnovnoi Zakon SSSR)", 14 maart 1990, *VSND i VS SSSR*, 1990, nr.12, item 189.

⁴³ "Deklaratsiia prav i svobod cheloveka", 5 september 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.37, item 1083. Zie *supra*, nr.691.

⁴⁴ PVS RSFSR "O Deklaratsii prav i svobod cheloveka i grazhdanina", 22 november 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.52, item 1865.

⁴⁵ Art.35-36 G.W. 1993.

⁴⁶ Art.35 (3) G.W. 1993.

⁴⁷ Art.35 (4) G.W. 1993.

⁴⁸ *Supra*, nr.239 en 268.

1990⁴⁹ werd de eigendomsordening herschikt. De dichotomie van socialistische eigendom / persoonlijke eigendom werd opgeheven, en vervangen door een driedig systeem: de eigendom van de burger van de USSR, de collectieve eigendom, en de staatseigendom, die *alle drie* gezamenlijk de basis vormen voor de ontwikkeling van het economische systeem van de USSR⁵⁰. Het dogma van de voorrang van de socialistische eigendom werd opgeheven, en er werd een pluraliteit van gelijkberechtigde eigendomsvormen aanvaard⁵¹, waarbij symbolisch de eigendom van de burger op de eerste plaats vermeld werd⁵².

898. De mogelijke objecten van de "eigendom van de burger", die in de plaats kwam van de "persoonlijke eigendom", werden net als vroeger opgesomd, maar nu op veel bredere wijze en met de mogelijkheid voor burgers om bepaalde productiemiddelen in eigendom te hebben⁵³.

899. Het begrip "collectieve eigendom" verwees naar de eigendom van rechtspersonen. De vroegere coöperatieve eigendom en de eigendom van de maatschappelijke organisaties gingen volledig in dit ruime begrip op⁵⁴.

900. Bij de "staatseigendom" valt vooreerst op dat voortaan niet enkel de USSR als enig subject van dit eigendomsrecht wordt aangeduid, maar ook de deelentiteiten van de USSR⁵⁵, als het antwoord van de sovjetwetgever op de graduele desintegratie van de Sovjetunie en de aanspraken (ook eigendomsaanspraken) van de constitutionele deelentiteiten⁵⁶.

901. Bovendien deed zich een merkwaardige terminologische verschuiving voor met betrekking tot de quasi-eigendomsrechten⁵⁷ die de staatsondernemingen en -instellingen hebben om de staatseigendom te operationaliseren. Daar waar de staatsondernemingen vroeger de staatsgoederen in "operatief beheer" (*operativnoe upravlenie*) kregen⁵⁸, verwierven ze hierover onder de Wet van de USSR over eigendom het - naar inhoud quasi-gelijke - recht van "volledig economisch beheer" (*polnoe khoziaistven-*

⁴⁹ Zakon SSSR "O sobstvennosti v SSSR", 6 maart 1990, *VSND i VS SSSR*, 1990, nr.11, item 164. Voor een bespreking, zie bv. STEPHAN 57-59; SUKHANOV, E.A., "Zakon o sobstvennosti v SSSR", *VMU*, 1990, nr.5, 38-49.

⁵⁰ Art.10 G.W. 1977 (nieuw).

⁵¹ GÖTZ 6.

⁵² Art.10 G.W. 1977 (nieuw) en art.4 (1) Wet op de eigendom van de USSR.

⁵³ Art.7 (1) Wet op de eigendom USSR.

⁵⁴ Art.12 G.W. 1977 (nieuw); art.10-18 Wet op de eigendom USSR.

⁵⁵ Art.13 G.W. 1977 (nieuw); art.19-23 Wet op eigendom USSR.

⁵⁶ FELDBRUGGE 1993, 235-236.

⁵⁷ ROGGMANN 323 spreekt over "Eigentumssurrogate".

⁵⁸ *Supra*, nr.242.

noe vedenie)⁵⁹. Het 'operatief beheer' van het vermogen dat in staatseigendom is, wordt nu voorbehouden aan de niet-commerciële staatsinstellingen die rechtstreeks door het staatsbudget gefinancierd worden (bv. musea, bibliotheken)⁶⁰. Het belangrijkste verschil tussen het recht van volledig economisch beheer van de staatsondernemingen en het recht van operatief beheer van de staatsinstellingen zat hierin dat het staatsvermogen in volledig economisch beheer bij de staatsonderneming afgescheiden was van de rest van het staatsvermogen, daar waar het staatsvermogen in operatief beheer van staatsinstellingen wel een preferentieel, maar geen exclusief executie-object was, d.w.z. bij ontoereikendheid hiervan was de staat als eigenaar van het vermogen mede aansprakelijk voor de verbintenissen aangegaan door de staatsinstelling⁶¹.

2.2. De Wet van de RSFSR over de eigendom en de Beginselen van burgerlijke wetgeving

902. Op 24 december 1990 nam de RSFSR haar eigen eigendomswet aan⁶², en stelde de Wet over eigendom van de USSR op één artikel na buiten werking⁶³. De Wet van de RSFSR over de eigendom herschikte andermaal de verschillende vormen van eigendom. Deze Wet spreekt over het recht van privé-eigendom, het eigendomsrecht van maatschappelijke verenigingen (organisaties) en het recht van staats- en gemeentelijke eigendom.

903. De belangrijkste verdienste van deze wet is het doen sneuvelen van het taboe rond de term 'privé-eigendom'. Deze omvat zowel het eigendomsrecht van de burger als dat van de rechtspersoon⁶⁴. Voor wat de eigendom van de burger betreft wordt een open opsomming gegeven van wat als object van eigendomsrecht kan fungeren. Hierin worden niet enkel consumptiegoederen, maar ook productiegoederen vermeld, nieuwsmedia en goederen met een culturele bestemming⁶⁵.

⁵⁹ Art.24 (1) al.1 Wet op de eigendom USSR. Dit zakelijk recht duikt in de sovjetwetgeving voor het eerst in 1989 op: art.4 "Osnovy zakonodatel'stva SSSR i soiuznykh respublik ob arende", 23 november 1989, *VSND i VS SSSR*, 1989, nr.25, item 481.

⁶⁰ Art.26 Wet op de eigendom van de USSR.

⁶¹ Art.26 (3) Wet op eigendom USSR.

⁶² Zakon RSFSR "O sobstvennosti v RSFSR", 24 december 1990, *VSND i VS RSFSR*, 1990, nr.30, item 416.

⁶³ Punt 3 PVS RSFSR "O vvedenii v deistvie Zakona RSFSR O sobstvennosti v RSFSR", 24 december 1990, *VSND i VS RSFSR*, 1990, nr.30, item 417. De Sovjetwet op de eigendom van 6 maart 1990 was in werkelijkheid reeds eerder op het grondgebied van Rusland grotendeels betekenisloos geworden, nu de RSFSR zich in een Wet van 31 oktober 1990 (Zakon RSFSR "Ob obespechenii ekonomicheskoi osnovy suvereniteta RSFSR", 31 oktober 1990, *VSND i VS RSFSR*, 1990, nr.22, item 260) alle eigendom van de USSR gesitueerd in Rusland (inclusief de staatsondernemingen en instellingen) toegeëigend had. Zie ook reeds: Zakon RSFSR "O sobstvennosti na territorii RSFSR", 14 juli 1990, *VSND i VS RSFSR*, 1990, nr.7, item 101. Op deze wijze werd *de facto* de federale sovjetstaat als subject van staatseigendom geschrapt.

⁶⁴ Arts. 9-16 Wet RSFSR over de eigendom.

⁶⁵ Art.10 (1) Wet RSFSR over eigendom.

904. Nieuw was de idee dat de eigenaar niet meer het recht had om goederen die hij in volledig economisch beheer aan een onderneming toevertrouwd had, terug te nemen, behalve dan door een voorafgaande liquidatie van de onderneming ⁶⁶. Dit kan via een a contrario redenering afgeleid worden uit het feit dat voor juridische entiteiten die op basis van het recht van operatief beheer werken (nl. de instellingen), wel expliciet vermeld wordt dat de eigenaar het recht heeft de goederen terug te trekken en te realloceren ⁶⁷. Uiteraard betekent dit een versterking van de economische autonomie van de ondernemingen.

905. Ook nieuw was de uitbreiding van het regime van het recht van volledig economisch bestuur van de staatsondernemingen ⁶⁸ naar de ondernemingen die door maatschappelijke verenigingen ⁶⁹ of door burgers opgericht werden ⁷⁰. Het recht van operatief beheer op zijn beurt gold niet enkel voor (niet-commerciële) instellingen in staatseigendom, maar ook voor instellingen in eigendom van maatschappelijke verenigingen ⁷¹.

906. Het succes van de Wet van de RSFSR over de eigendom moge blijken uit het feit dat geen half jaar later op Unie-niveau de grote lijnen ervan geïncorporeerd werden in de Beginselen van burgerlijke wetgeving van de USSR en de Republieken van 31 mei 1991 ⁷². Het eigendomsrecht, en de rechten van volledig economisch bestuur en operatief beheer werden erin op dezelfde wijze gedefinieerd als in de Wet van de RSFSR over de eigendom ⁷³. Enkel de indeling van de verschillende eigendomsvormen werd nogmaals herschikt: voortaan sprak men van de eigendom van de burger, de eigendom van de rechtspersoon (inclusief de rechtspersoon die opgericht werd zonder winstoogmerk) en de eigendom van de staat ⁷⁴.

2.3. *Het eigendomsrecht in de Grondwetswijziging van 1992 en in de nieuwe G.W. 1993*

⁶⁶ "Russian Property Law, Privatization, and the Right of 'Full Economic Control' ", *Harvard L. Rev.*, 1994, 1047-1048.

⁶⁷ Art.5 (3) Wet RSFSR op de eigendom.

⁶⁸ Art.24 al.1 Wet RSFSR op eigendom.

⁶⁹ Art.17 al.2 Wet RSFSR over eigendom.

⁷⁰ Art.11 (2) Wet RSFSR op eigendom.

⁷¹ Art.5 (3), art.17 (2) en art.24 (3) Wet RSFSR op de eigendom.

⁷² "Osnovy grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuza SSR i Respublik", 31 mei 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.26, item 733. Over de inwerkingtreding van deze Beginselen 1991 op het grondgebied van de Russische Federatie, zie *infra*, nr.1118.

⁷³ Art.45, 47 en 48 Beginselen 1991.

⁷⁴ Art.51-53 Beginselen 1991.

907. Door een grondwetswijziging van 9 december 1992 ⁷⁵ werd in art.10 G.W. 1978 andermaal een nieuwe indeling van de eigendomsordening gegeven. Krachtens de nieuwe formulering onderscheidde men de privé-eigendom (van rechtspersonen en burgers), de collectieve eigendom (d.i. gemeenschappelijke deelbare of ondeelbare eigendom), de staats- en gemeentelijke eigendom, en de eigendom van maatschappelijke verenigingen.

908. In 1993 lijkt de Russische grondwetgever zich neergelegd te hebben bij de onmogelijkheid om op een stabiele en exhaustieve wijze de verschillende eigendomsvormen te catalogiseren. In Hoofdstuk I van het Eerste Deel over de Fundamenten van de constitutionele opbouw wordt de gelijke erkenning en bescherming van de privé-, staats-, gemeentelijke *en andere* eigendomsvormen in Rusland vastgelegd ⁷⁶. Uit deze bepaling kan niet met zekerheid afgeleid worden of de opsomming verwees naar verschillende *vormen van eigendom* (zoals dat tot voorheen het geval was), dan wel de verschillende *subjecten* van het eigendomsrecht betrof.

2.4. Het eigendomsrecht in het Burgerlijk Wetboek RF van 1994

909. De voorlopig laatste etappe in de transformatie van het eigendomsconcept is het B.W. 1994, waarin dezelfde open opsomming van eigendomsvormen gegeven wordt als in de G.W. 1993 ⁷⁷. Echter, door de plaatsing van deze opsomming in een artikel met als hoofding "subjecten van het eigendomsrecht", en door de specificatie dat vermogen zich "in eigendom van burgers, rechtspersonen, alsook de Russische Federatie, de deelentiteiten van de Russische Federatie en de municipaliteiten" kan bevinden ⁷⁸, kan men concluderen dat de Russische wetgever aanvaard heeft dat er slechts één, uniek en naar inhoud identiek recht van eigendom bestaat, wie ook de titularis van dat recht moge zijn ⁷⁹. Dit eigendomsrecht wordt ongeacht de titularis van het recht in algemene termen volgens de klassieke triade van bezit, genot en beschikking gedefinieerd ⁸⁰.

910. Het voorwerp van het eigendomsrecht van de burgers en de rechtspersonen kan eender welk vermogen zijn, tenzij door de wet anders bepaald ⁸¹. De Wet kan inderdaad bepalen dat specifieke soorten van vermogen zich enkel in staats- en municipale

⁷⁵ Zakon RF "Ob izmeneniiakh i dopolneniiakh Konstitutsii (Osnovnogo Zakona) Rossiiskoi Federatsii - Rossii", 9 december 1992, *VSND i VS RF*, 1993, nr.2, item 55.

⁷⁶ Art.8 (2) G.W. 1993.

⁷⁷ Art.212 (1) B.W. 1994. Samen met de inwerkingtreding van Boek I B.W. 1994 werd de Wet RSFSR van 24 december 1990 "over de eigendom" opgeheven: Art.2 Federal'nyi Zakon RF "O vvedenii v deistvie chasti pervoi grazhdanskogo kodeksa Rossiiskoi Federatsii", 30 november 1994, *SZ RF*, 1994, nr.32, item 3302, *Rossiiskaia Gazeta*, 8 december 1994.

⁷⁸ Art.212 (2) B.W. 1994.

⁷⁹ SUKHANOV, E.A., in BRAGINSKII 1995, 233; SUKHANOV 1995a, 6.

⁸⁰ Art.209 (1) B.W. 1994.

⁸¹ Art.213 B.W. 1994.

eigendom mogen bevinden ⁸².

911. Het vermogen dat eigendom is van de federale staat of haar deelentiteiten (staatseigendom) of van de steden en gemeenten (municipale eigendom) kan door de eigenaar toevertrouwd worden aan staats-, resp. municipale "unitaire ondernemingen" (*unitarnoe predpriatie*) ⁸³. Het adjectief "unitair" verwijst naar het feit dat het vermogen van een dergelijke onderneming ondeelbaar is ⁸⁴. Deze unitaire ondernemingen hebben ten aanzien van het hen toevertrouwde staats- of municipale vermogen een "recht van economisch beheer" (*pravo khoziaistvennogo vedeniia*) ⁸⁵, of in de gevallen die door de relevante wetgeving voorzien worden, een "recht van operatief beheer" (*pravo operativnogo upravleniia*) ⁸⁶. In beide gevallen gaat het om beperkte zakelijke rechten, die bij de titularissen hiervan blijven liggen, ook ingeval van overdracht van de eigendom ⁸⁷.

912. De term "onderneming" verwijst naar "een bijzondere organisatorisch-juridisch vorm: die van de commerciële organisatie die geen eigenaar is" ⁸⁸ (en waarvan enkel de staat en zijn deelentiteiten, en de organen van plaatselijk zelfbestuur eigenaar kunnen zijn), een overblijfsel uit de tijd toen de staat via het eigendomsrecht controle wilde behouden over de gehele economie, en tegelijkertijd toch genoodzaakt was om de productiemiddelen toe te vertrouwen aan economisch en juridisch afgezonderde entiteiten die met elkaar interageerden en zo een schim van een markteconomie in stand hielden ⁸⁹.

913. Unitaire ondernemingen gebaseerd op het recht van economisch beheer kunnen

⁸² Art.212 (3) al.2 B.W. 1994. Zie ook MAKOVSKII / KHOKHLOV 93.

⁸³ De beslissing over het al dan niet toewijzen van *federale* eigendom aan een onderneming wordt genomen door het Staatscomité RF inzake het beheer van het staatsvermogen (*Goskomimushchestvo*): PSM RSFSR, "Polozhenie o Gosudarstvennom komitete Rossiiskoi Federatsii po upravleniiu gosudarstvennykh imushchestvom", 21 januari 1991, *SP RSFSR*, 1991, nr.11, item 145. Zie ook PP RF "O delegirovanii polnomochii Pravitel'stva Rossiiskoi Federatsii po upravleniiu i rasporiazhdeniiu ob"ektami federal'noi sobstvennosti", 10 februari 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.8, item 593.

Ook voor de goedkeuring van het B.W. 1994 werd nog gesleuteld aan het statuut van de staatsondernemingen: zie o.m. Ukaz Prezidenta RF "O reforme gosudarstvennykh predpriatii", 23 mei 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 mei 1994; Ukaz Prezidenta RF "O nekotorykh merakh po obespecheniiu gosudarstvennogo upravleniia ekonomikoi", 10 juni 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 16 juni 1994.

⁸⁴ Art.113 (1) al.1 B.W. 1994.

⁸⁵ Art.114 B.W. 1994.

⁸⁶ Art.115 B.W. 1994.

⁸⁷ Art. 300 B.W. 1994. Uiteraard gaat het hierbij enkel over de overdracht van het eigendomsrecht op een onderneming of instelling van de ene overheid (bv. federale staat) naar de andere (bv. een regio), niet om de eigendomsoverdracht ten voordele van een private persoon, in welk geval er sprake is van een privatisering van het vermogen: SUKHANOV, E.A., in BRAGINSKII 1995, 268.

⁸⁸ SUKHANOV 1995a, 6.

⁸⁹ SUKHANOV, E.A., in BRAGINSKII 1995, 263.

door het bevoegde staatsorgaan of orgaan van plaatselijk zelfbestuur opgericht worden⁹⁰. Deze staats- en municipale ondernemingen hebben, in tegenstelling tot de private rechtspersonen, slechts een beperkte, door de oprichtingsdocumenten omschreven rechtsbekwaamheid⁹¹. Het is de eigenaar (een overheidsorgaan) die deze oprichtingsdocumenten goedkeurt⁹², waardoor het nog steeds de bevoegde overheid als eigenaar is die een specialisering in het profiel van de diverse ondernemingen kan doorvoeren. Het is dus zeer wel mogelijk dat, bijvoorbeeld, staatsuitgeverijen nog steeds een (feitelijk) monopolie in een deelsector van het culturele bedrijf (bv. de uitgave van kunstboeken) behouden, zolang door private personen geen gelijkaardige ondernemingen opgericht worden.

914. Het recht van economisch beheer wordt gedefinieerd als het recht van bezit, genot en beschikking over het door de staat of het orgaan van zelfbestuur aan de onderneming toebedeelde vermogen binnen de grenzen bepaald in overeenstemming met het B.W. 1994⁹³. De eigenaar van het vermogen dat zich in economisch beheer van een onderneming bevindt, heeft niet enkel de beslissingsmacht over de oprichting van de onderneming en de bepaling van het voorwerp en de doeleinden van haar activiteit, maar ook over haar reorganisatie en liquidatie, hij benoemt de directeur van de onderneming en oefent controle uit op het gebruik van het aan de onderneming toekomende vermogen volgens bestemming en behoud. De eigenaar heeft recht op ontvangst van een deel van de winst uit het gebruik van het genoemde vermogen⁹⁴, maar is zelf niet aansprakelijk voor de door de onderneming aangegane verbintenissen⁹⁵.

915. De onderneming van haar kant heeft niet het recht om het in economisch beheer gegeven onroerend goed te verkopen, verhuren, in pand te geven of in bepaalde vennootschappen als kapitaal in te brengen, of op enige andere wijze hierover te beschikken zonder toestemming van de eigenaar. Over andere goederen beschikt de onderneming zelfstandig, tenzij de wet of andere normatieve akten bepaalde beperkingen hieraan opleggen⁹⁶. Het beschikkingsrecht van de ondernemingen wordt bijgevolg sterk ingeperkt. De eigenaar kan evenwel het bezit en genot van het aan de onderneming toevertrouwde vermogen niet langer willekeurig storen door goederen uit het vermogen weg te halen en te realloceren, tenzij in geval van reorganisatie of liquidering

⁹⁰ Art.114 (1) B.W. 1994.

⁹¹ Art.49 (1) al.2 B.W. 1994.

⁹² Art.114 (2) B.W. 1994.

⁹³ Art.294 B.W. 1994.

⁹⁴ Art.295 (1) B.W. 1994.

⁹⁵ Art.114 (8) B.W. 1994. Indien nochtans het faillissement van een dergelijke unitaire onderneming veroorzaakt wordt door de oprichters ervan, of door de eigenaar van het vermogen van deze onderneming (d.i. de staat of de organen van plaatselijk zelfbestuur), kan het vermogen van deze oprichter of eigenaar als subsidiair executie-object voor de uitvoering van de verbintenissen van de unitaire onderneming aangesproken worden (art.56 (3) al.2 B.W. 1994).

⁹⁶ Art.295 (2) B.W. 1994.

van de onderneming (en dan rekening houdend met de belangen van de schuldeisers)⁹⁷. De onderneming staat met geheel haar vermogen in voor de aangegane verbintenissen⁹⁸,

916. In vergelijking met de vroeger geldende wetgeving geeft het B.W. 1994 aan de eigenaars meer mogelijkheden voor controle op de doelgerichtheid van de activiteit van de (staats- en municipale) ondernemingen⁹⁹. De wetgever zag zich genoodzaakt tot het versterken van deze controle, en dus het evenredig beperken van de quasi-eigendomsrechten, doordat in de omstandigheden van een markt-in-wording de ondernemingsorganen het hen door de eigenaar ter beschikking gestelde vermogen niet in het belang van de eigenaar of de onderneming beheerden, maar wel het tegen voor de eigenaar nadelige voorwaarden naar de privé-sector overhevelden¹⁰⁰.

917. De Regering kan ook beslissen om met vermogen in federale eigendom een unitaire onderneming op basis van het recht van operatief beheer op te richten, d.i. een zgn. "federale openbare onderneming" (*federal'noe kazennoe predpriatie*)¹⁰¹ die minstens gedeeltelijk rechtstreeks door de Staat gefinancierd wordt. De Statuten van een dergelijke onderneming worden door de Regering goedgekeurd¹⁰², die ook op elk ogenblik tot een reorganisatie of liquidatie van de onderneming kan overgaan¹⁰³. In tegenstelling tot wat het geval is met de "gewone" overheidsondernemingen is de Russische staat subsidiair aansprakelijk voor de verbintenissen door dergelijke onderneming aangegaan¹⁰⁴. Het recht van operatief beheer wordt net als het recht van economisch beheer als een triade van bezits-, genots- en beschikkingsrecht gedefinieerd, maar onder de kwalificatie dat deze rechten uitgeoefend worden binnen de grenzen gevestigd door de wet, in overeenstemming met de doeleinden van zijn activiteit, de opdrachten van de eigenaar en de bestemming van het vermogen dat het voorwerp is van dit recht van operatief beheer¹⁰⁵.

918. Het beschikkingsrecht van de federale openbare onderneming op het vermogen dat zich in operatief beheer bevindt, kan enkel mits toestemming van de eigenaar uitgeoefend worden. De openbare onderneming verkoopt in principe wel zelfstandig de door haar geproduceerde producten¹⁰⁶. De eigenaar van het vermogen bepaalt de

⁹⁷ SUKHANOV, E.A. in BRAGINSKI 1995, 265.

⁹⁸ Art.56 (1) B.W. 1994.

⁹⁹ MAKOVSKII / KHOKHLOV 94.

¹⁰⁰ SUKHANOV, E.A., in BRAGINSKII 1995, 264.

¹⁰¹ Art.115 (1) B.W. 1994.

¹⁰² Art.115 (2) B.W. 1994.

¹⁰³ Art.115 (6) B.W. 1994.

¹⁰⁴ Art.115 (5) B.W. 1994.

¹⁰⁵ Art.296 (1) B.W. 1994.

¹⁰⁶ Art.297 (1) B.W. 1994.

wijze van verdeling van de inkomsten van de openbare onderneming ¹⁰⁷ en kan overbodig, ongebruikt of niet volgens zijn bestemming gebruikt vermogen (en dus in geen enkel ander geval ¹⁰⁸) uit de onderneming halen en hierover naar eigen inzicht beschikken ¹⁰⁹.

919. De federale openbare ondernemingen zijn bijgevolg duidelijk veel minder zelfstandig dan de "gewone" staatsondernemingen, d.i. de unitaire ondernemingen die een recht van economisch beheer op een deel van het staats- of municipaal vermogen verworven hebben. In zekere zin kunnen ze vergeleken worden met die ondernemingen uit de tijd van de planeconomie waarvan het verlieslatend karakter van hun economische activiteit "gepland" werd ¹¹⁰.

920. Voor de culturele sector is ook het statuut van de instellingen (*uchrezhdenie*) van belang. Instellingen zijn organisaties die door de (d.i. eender welke, inclusief privé-) eigenaar opgericht worden voor de uitoefening van beheers-, socio-culturele en andere functies van niet-commerciële aard die door de eigenaar geheel of gedeeltelijk gefinancierd worden ¹¹¹. De instelling heeft net als de openbare onderneming het recht van operatief beheer op het vermogen dat haar door de eigenaar ter beschikking gesteld wordt ¹¹², maar in tegenstelling tot de openbare onderneming heeft de instelling helemaal niet het recht (ook niet met toestemming van de eigenaar) om het vermogen door de eigenaar in operatief beheer aan haar toevertrouwd te vervreemden, noch op enige andere wijze erover te beschikken ¹¹³. Indien volgens de oprichtingsdocumenten de instelling het recht heeft om een inkomstenverwervende activiteit uit te oefenen, mag ze wel zelfstandig over deze inkomsten en het vermogen hiermee verworven beschikken ¹¹⁴. Deze bepaling heeft betrekking op instellingen die slechts gedeeltelijk door de eigenaar gefinancierd worden. Over het gedeelte van het vermogen dat de instelling zelf verwerft, oefent ze een recht van economisch (en dus niet operatief) beheer uit ¹¹⁵. De geldmiddelen die ter beschikking van de instellingen staan zijn het preferentiële executie-object voor de uitvoering van verbintenissen, de eigenaar van de

¹⁰⁷ Art.297 (2) B.W. 1994.

¹⁰⁸ SUKHANOV, E.A. in BRAGINSKII 1995, 265-266.

¹⁰⁹ Art.296 (2) B.W. 1994. Het recht van operatief beheer op dit vermogen wordt in een dergelijk geval automatisch beëindigd: art.299 (3) B.W. 1994.

¹¹⁰ *Supra*, nr.245.

¹¹¹ Art.120 (1) B.W. 1994. Voor een nadere bepaling van het rechtsstatuut van de culturele instellingen die in eigendom van de federale staat zijn, zie: PP RF "Ob utverzhdanii Polozheniia ob osnovakh khoziaistvennoi deiatel'nosti i finansirovaniia organizatsii kul'tury i iskusstva", 26 juni 1995, *SZ RF*, 1995, nr.28, item 2670.

¹¹² Art.296 B.W. 1996.

¹¹³ Art.298 (1) B.W. 1994.

¹¹⁴ Art.298 (2) B.W. 1994.

¹¹⁵ SUKHANOV, E.A. in BRAGINSKII 1995, 266-267. Zie ook art.48 (2) Beginselen 1991.

instelling kan subsidiair aangesproken worden ¹¹⁶.

921. Merken we tenslotte nog op dat de staats- en municipale ondernemingen en de instellingen in geen geval titularis van een eigendomsrecht kunnen worden, aangezien de resultaten van hun economische activiteit (producten, inkomsten, vermogen op contractuele basis van derden verworven) enkel onder het economisch, resp. operatief beheer van deze ondernemingen en instellingen komen ¹¹⁷, terwijl het eigendomsrecht op deze resultaten naar de staat, zijn deelentiteiten of de organen van plaatselijk zelfbestuur gaat ¹¹⁸.

922. Het vroegere onderscheid tussen consumptie- en productiegoederen is in de gemoderniseerde burgerlijke rechtsorde niet langer van belang. Het private eigendomsrecht op beide wordt door het B.W. 1994 verzekerd. Hierdoor is zonder twijfel een voorafgaande voorwaarde vervuld om de hervormingen in de richting van een markteconomie enige kans op slagen te geven. Bovendien is de erkenning van dit privé-eigendomsrecht de verwezenlijking van een belangrijk politiek programmapunt: het privé-eigendomsrecht wordt gezien als de premisse voor de vestiging van een civiele maatschappij.

Tegenover deze positieve evolutie staat het voortbestaan van de beperkte zakelijke rechten van operatief of economisch beheer. In de nieuwe economische omstandigheden worden zij in de Russische rechtsleer als "een kunstmatige constructie" beschouwd ¹¹⁹, typisch voor een overgangseconomie waarin "onvermijdelijk bepaalde elementen van het vroegere economische systeem tijdelijk en in gemodificeerde vorm behouden blijven" ¹²⁰.

Afdeling 3. De vrijheid van ondernemerschap en handel

§ 0. Inleiding

923. In deze afdeling gaan we na hoe zich de houding van de Russische overheid ten aanzien van economisch privé-initiatief zowel op het gebied van de productie als op het gebied van distributie en handel gewijzigd heeft.

§ 1. De vrijheid van ondernemerschap

924. Na het slechts matige succes van de partiële hervormingen die door de Wet op de

¹¹⁶ Art.120 (2) B.W. 1994.

¹¹⁷ Art.299 (2) B.W. 1994.

¹¹⁸ SUKHANOV, E.A., in BRAGINSKII 1995, 267.

¹¹⁹ SUKHANOV 1995a, 6. SOLOVIANENKO, N., "Grazhdanskii kodeks vvoditsia v deistvie po etapno", *Ross. iust.*, 1995, nr.3, 11 spreekt in dit verband over "verouderde en in betekenisvolle mate dogmatische constructies".

¹²⁰ SUKHANOV, E.A., in BRAGINSKII 1995, 263.

individuele arbeidsactiviteit in 1986¹²¹, de Wet op de staatsondernemingen in 1987¹²² en de Wet op de coöperatieven in 1988¹²³ teweeg gebracht werden, bleek dat er nood bestond aan één enkel wetgevend kader voor alle types van ondernemerschap, ongeacht de eigendomsvorm waarop de onderneming gebaseerd is¹²⁴.

925. Zoals het geval was met de regeling van het eigendomsrecht werd in 1990 inzake het ondernemingsrecht eerst een Wet op het niveau van de Unie aangenomen¹²⁵, en daarna een Wet van de RSFSR¹²⁶ die op het grondgebied van de RSFSR de Uniewet ophief¹²⁷. Op 2 april 1991 werd opnieuw op het niveau van de Unie een Wet aangenomen die de algemene beginselen van het ondernemerschap van de burgers in de USSR regelde¹²⁸. Hierin werd voor het eerst op dat niveau het concept van privé-ondernemerschap geïntroduceerd¹²⁹. Op 31 mei 1991 werd ten slotte in de Beginselen van burgerlijke wetgeving van de Unie en de Republieken andermaal een regeling over het ondernemerschap uitgewerkt¹³⁰.

926. De economische keuzevrijheid van de burgers kwam door deze hervormingen in het centrum van het Russisch (sovjet-) burgerlijk-economisch recht te staan. Zo

¹²¹ *Supra*, nr.874 e.v.

¹²² *Supra*, nr.865 e.v.

¹²³ *Supra*, nr.878 e.v.

¹²⁴ BRAGINSKII 1993a, 371.

¹²⁵ Zakon SSSR "O predpriatiiakh v SSSR", 4 juni 1990, *Izvestiia*, 12 juni 1990. Als gevolg van deze Wet werden een hele reeks Besluiten van de Raad van Ministers opgeheven: PSM SSSR "O priznanii utrativshimi silu i izmenenii reshenii Pravitel'stva SSSR v sviazi s Zakonom SSSR 'O predpriatiiakh v SSSR' ", 21 december 1990, *SP SSSR*, 1991, nr.3, item 12.

¹²⁶ Zakon RSFSR "O predpriatiiakh i predprinimatel'skoi deiatel'nosti", 25 december 1990, *VSND i VS RSFSR*, 1990, nr.30, item 418. Voor een bespreking, zie bv. YUMASHEV, Y.M., "Die schwierige Wiederentstehung des russischen Gesellschaftsrechts", *ROW*, 1993, 98-99.

¹²⁷ Punt 2 PVS RSFSR "O poriadke vvedeniia v deistvie Zakona RSFSR 'O predpriatiiakh i predprinimatel'skoi deiatel'nosti' ", 25 december 1990, *VSND i VS RSFSR*, 1990, nr.30, item 419. Aangezien beide wetten als voorziene datum voor inwerkingtreding 1 januari 1991 hadden, werd de sovjetwet in Rusland opgeheven op de dag dat ze in werking moest treden. Ook de Wet van de USSR over individuele arbeidsactiviteit en de Wet van de USSR over de coöperatieven werden in de mate dat ze in strijd waren met de Wet van de RSFSR over de ondernemingen en het ondernemerschap, buiten werking gesteld op het grondgebied van Rusland.

¹²⁸ Zakon SSSR "Ob obshchikh nachalakh predprinimatel'stva grazhdan v SSSR", *Izvestiia*, 10 april 1991. Door het uitvoeringsbesluit bij deze Wet werd de Wet op de individuele arbeidsactiviteit (nu voor het hele grondgebied van de Sovjetunie) opgeheven: punt 5 PVS SSSR "O vvedenii v deistvie Zakona SSSR 'Ob obshchikh nachalakh predprinimatel'stva grazhdan v SSSR' ", *Izvestiia*, 10 april 1991. Over de twee sovjetwetten en de Russische wet over het ondernemerschap, zie GÖTZ 13-18.

¹²⁹ ARTEM'EV, R., "Soiuznyi Zakon o predprinimatel'stve: menia neschastnuiu, torgovku chastnuiu, ty pozhalet", *Kommersant*, 1-8 april 1991.

¹³⁰ "Osnovy grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuza SSR i Respublik", 31 mei 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.26, item 733. Over de inwerkingtreding van deze Beginselen 1991 op het grondgebied van de Russische Federatie, zie *infra*, nr.1118.

bepaalde art.1 al.2 van de programmatische Beginselen van ondernemerschap van de burgers in de USSR: "De ondernemer kan eender welke economische activiteit uitoefenen, met inbegrip van commerciële bemiddeling, handel, innovatie, consulting en andere activiteiten, tenzij deze verboden werden door de wetgevende akten van de USSR en de Republieken" ¹³¹. Het toestemmingsbeginsel (wat niet expliciet toegelaten is, is verboden) werd ingeruild voor de principiële vrijheid van elke burger om zelf te bepalen welke ondernemingsactiviteiten hij wenste uit te oefenen, voorzover deze niet door de wet verboden werden ¹³² of aan de vervulling van bepaalde formaliteiten onderworpen werden ¹³³.

927. Ook art.34 (1) G.W. 1993 verwoordt in algemene termen de economische vrijheid van éénieder: "Éénieder heeft het recht op het vrij gebruik van zijn talenten en vermogen voor ondernemings- en andere, niet door de wet verboden economische activiteiten" ¹³⁴. En art.8 (1) G.W. 1993 stelt: "In de Russische Federatie wordt ... de ondersteuning van de concurrentie en de vrijheid van economische activiteit gegarandeerd" ¹³⁵.

928. De vrijheid van ondernemerschap werd in de Grondwet in het hoofdstuk over de mensenrechten ingeschreven, waardoor de grondwetgever symbolisch erkent dat in het ondernemerschap het privé-belang primeert ¹³⁶. Gecombineerd met het gelijkheidsbeginsel betekent dit dat het statuut van ondernemer één is, d.w.z. de normen voor het staatsondernemerschap mogen niet op voorrechten en privileges gebaseerd zijn ¹³⁷. De Grondwet laat wel toe dat de wet economische activiteiten verbiedt, maar dergelijke beperkingen aan een mensenrecht moeten voldoen aan de voorwaarden hieraan gesteld door art.55 (3) G.W., d.w.z. de beperkingen moeten in een federale wet opgenomen worden, bepaalde doeleinden nastreven, en proportioneel zijn aan die doeleinden. Eén van deze doeleinden is de bescherming van de rechten en wettige belangen van andere *personen*, dus niet enkel burgers maar ook rechtspersonen, inclusief rechtspersonen in staatseigendom. Bovendien laat art.74 (2) G.W. 1993 de invoering van beperkingen op het vrije verkeer van goederen en diensten bij federale wet toe, wanneer dit noodza-

¹³¹ Zie ook art.21 (1) en (2) Wet RSFSR over de ondernemingen en de ondernemersactiviteit.

¹³² Zo mochten krachtens de Wet RSFSR over ondernemingen en ondernemersactiviteit enkel staatsondernemingen economisch actief zijn in de sector van de wapenindustrie, de medische en farmaceutische sector, de bewerking van ruwe edele metalen en radioactieve elementen, enz. (art.21 (3) zoals gewijzigd op 20 juli 1993: Zakon RF "O vnesenii izmenenii v stat'iu 21 Zakona RSFSR 'O predpriiatiiakh i predprinimatel'skoi deiatel'nosti' ", 20 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.32, item 1256).

¹³³ Bv. het voorafgaandelijk verkrijgen van een vergunning (*litsenziia*): art.21 (4) Wet RSFSR over ondernemingen en ondernemersactiviteit.

¹³⁴ Zie reeds art.22 (2) Russische Verklaring van de rechten en vrijheden van de mens en de burger (*supra*, nr.691): "Éénieder heeft het recht op een ondernemersactiviteit die niet door de wet verboden is."

¹³⁵ Zie ook RAKITINA, L., "O tak nazyvaemoi svobode ekonomicheskoi deiatel'nosti", *Khoziaistvo i Pravo*, 1994, nr.9, 109.

¹³⁶ GADZHIEV 1994b, 62.

¹³⁷ GADZHIEV 1994b, 62.

kelijk is voor de veiligheid, de bescherming van het leven en de volksgezondheid, de bescherming van de natuur en de cultuurschatten. GADZHIEV ziet hierin een *carte blanche* voor de federale wetgever om beperkingen op de rechten van de ondernemers in te voeren ¹³⁸.

929. Het B.W. 1994, dat ook op de verhoudingen tussen handelaars van toepassing is ¹³⁹, bepaalt dat de burger het recht heeft een ondernemersactiviteit uit te oefenen zonder een rechtspersoon te vormen vanaf het ogenblik van zijn inschrijving in het staatsregister als individuele ondernemer ¹⁴⁰. Op de ondernemersactiviteit van de individuele handelaar worden dezelfde regels toegepast die ook gelden voor de commerciële organisaties met rechtspersoonlijkheid, tenzij anders bepaald door de wet, andere rechtsakten of het wezen van de rechtsverhouding ¹⁴¹.

930. De burgers kunnen ook een rechtspersoon vormen door inschrijving ervan in het openbare staatsregister voor rechtspersonen bij de organen van justitie ¹⁴². De weigering van inschrijving kan enkel op formele gronden gebeuren, niet om redenen van ondoelmatigheid van de oprichting van een rechtspersoon ¹⁴³.

931. Een rechtspersoon kan commercieel van aard zijn (d.i. met winstoogmerk) en in die hoedanigheid diverse vennootschapsvormen aannemen ¹⁴⁴, of kan niet-commercieel van aard zijn, in welk geval hij opgericht kan worden als verbruikскоöperatieve, maatschappelijke of religieuze organisatie, door de eigenaar gefinancierde instelling,

¹³⁸ GADZHIEV 1994b, 67-68.

¹³⁹ Art.2 (1) al.3 B.W. 1994. Hiermee lijkt een einde gekomen aan de decennialange discussie in de rechtsleer over het al dan niet aannemen van een afzonderlijk wetboek van koophandel. Zie ook DOZORTSEV, V.A., "Odin kodeks ili dva ? (Nuzhen li Khoziaistvennyi kodeks nariadu s Grazhdanskim?)", in *Pravovye problemy rynochnoi ekonomiki v Rossiiskoi Federatsii*, Trudy Instituta zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedeniia pri Pravitel'stve RF, vyp.57, M., 1994, 115-143, in het Engels vertaald als "One Code or Two ?", *Parker Sch.J.E.Eur.L.*, 1995, 27-57; SUKHANOV 1995a, 8.

Samen met de inwerkingtreding van Boek I B.W. 1994 werd de Wet RSFSR van 25 december 1990 "over de ondernemingen en de ondernemingsactiviteit" opgeheven: art.2 Federal'nyi Zakon RF "O vvedenii v deistvie chasti pervoi grazhdanskogo kodeksa Rossiiskoi Federatsii", 30 november 1994, *SZ RF*, 1994, nr.32, item 3302, *Rossiiskaia Gazeta*, 8 december 1994.

¹⁴⁰ Art.23 (1) B.W. 1994.

¹⁴¹ Art.23 (3) B.W. 1994.

¹⁴² Art.51 (1) al.1 B.W. 1994. Over de registratie, zie ook Ukaz Prezidenta RF "Ob uporiadochenii gosudarstvennoi registratsii predpriatii i predprinimatelei na territorii Rossiiskoi Federatsii", 8 juli 1994, *SZ RF*, 1994, nr.11, item 1194, *Rossiiskaia Gazeta*, 13 juli 1994. Vgl. Zakon RF "O registratsionnom sbore s fizicheskikh lits, zanimaiushchikhsia predprinimatel'skoi deiatel'nost'iu, i poriadke ikh registratsii", 7 december 1991, *VSND i VS RF*, 1992, nr.8, item 360.

¹⁴³ Art.51 (1) al.2 B.W. 1994. Zie reeds art.20 (1) en 35 (1) Wet RSFSR over de ondernemingen en de ondernemingsactiviteit. Zie eveneens BRAGINSKII 1993a, 378.

¹⁴⁴ Art.50 (1) en (2) en art.66-115 B.W. 1994. Zie bv. ook Federal'nyi Zakon RF "Ob aktsionernykh obshchestvakh", 26 december 1995, *SZ RF*, 1996, nr.1, item 1, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 december 1995.

liefdadigheids- en andere fondsen enz.¹⁴⁵. Het is duidelijk dat de voor het eerst in de Beginselen 1991¹⁴⁶ erkende mogelijkheid voor privé-personen om niet-commerciële organisaties op te richten erg dienstig kan zijn in de culturele sector.

932. Afzonderlijke soorten van activiteiten die door een wet aangeduid worden, mag een rechtspersoon, en door analoge toepassing ook een individueel handelaar, slechts op basis van een bijzondere vergunning uitoefenen¹⁴⁷. We hebben hoger het belang van deze mogelijkheid voor de culturele activiteiten reeds aangetoond¹⁴⁸. Algemeen lijkt het erop dat het vergunningenstelsel er niet enkel op gericht is de wilde markt in beschaafde banen te leiden, maar ook om de vroegere bureaucratie, die in de mate dat de planeconomie plaats ruimt voor een markteconomie veel van haar functies verliest, op de been te houden en zo een zekere controle over het ondernemingsleven te behouden¹⁴⁹.

933. Het uitoefenen van een ondernemingsactiviteit zonder registratie of zonder vergunning, of in strijd met de vergunningsvoorwaarden wordt eerst door een administratieve waarschuwing, en bij herhaling binnen één jaar, strafrechtelijk gesanctioneerd¹⁵⁰.

¹⁴⁵ Art.50 (1) en (3) en art.116-123 B.W. 1994; Federal'nyi Zakon RF "O nekommercheskikh organizatsiakh", 12 januari 1996, *SZ RF*, 1996 nr.3, item 145, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 januari 1996; Federal'nyi Zakon RF "O blagotvoritel'noi deiatel'nosti i blagotvoritel'nykh organizatsiakh", 11 augustus 1995, *SZ RF*, 1995, nr.33, item 3340, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 augustus 1995; IAKOBSON, L.I., "Nekommercheskii sektor ekonomiki: problemy pravovogo regulirovaniia", *SGiP*, 1992, nr.3, 40-48; SIMON, K.W., "Privatization of social and cultural services in Central and Eastern Europe: comparative experiences", *Boston U. Int'l L. J.*, 1995, 391-392; SUKHANOV, E.A. in BRAGINSKII 1995, 146-153.

¹⁴⁶ Art.18 Beginselen 1991.

¹⁴⁷ Art.49 (1) al.3 B.W. 1994. Zie algemeen: PSMP RF "O polnomochiakh organov ispolnitel'noi vlasti kraev, oblastei, avtonomnykh obrazovani, gorodov federal'nogo znachenii po litsenzirovaniu otdel'nykh vidov deiatel'nosti", 27 mei 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.22, item 2033, *Rossiiskaia Gazeta*, 19 juni 1993 (zie ook KLEIN 208-209; NOZDRACHEV, A., "Status predprinimatelia", *Khoziaistvo i Pravo*, 1994, nr.1, 31-35); PP RF "O litsenzirovani otdel'nykh vidov deiatel'nosti", 24 december 1994, *SZ RF*, 1995, nr.1, item 69, *Rossiiskaia Gazeta*, 6 januari 1995. Tot de activiteiten waarvoor een vergunning vereist wordt, behoren passagiers- en vrachtvervoer per spoor, over zee of door de lucht, telecommunicatie, olie- en gaswinning, activiteiten op het gebied van het bank- en beurs- en verzekeringswezen, bouwondernemingen, activiteit als privé-detective of als privé-bewakingsdienst enz. (BOLZHENKIN, B.V., in RADCHENKO 291-292; BRAGINSKII 1993a, 380; AVILOV, G.E., in KLEIN 22-23; LAPTEV 138).

¹⁴⁸ *Supra*, nr.757 e.v. en nr.825 e.v.

¹⁴⁹ MATUZOV, N.I. en MAL'KO, A.V., "Pravovoe stimulirovanie v usloviiakh stanovleniia rynochnykh otnoshenii", *GiP*, 1995, nr.4, 16. Volgens deze auteurs werden er (alleen al op het federaal niveau) 144 activiteiten vergunningsplichtig gemaakt. Daarnaast golden nog bijzondere vergunningsplichten op het niveau van de deeltentiteiten, de steden en regio's. Door een Regeringsbesluit van 24 december 1994 (PP RF "O litsenzirovani otdel'nykh vidov deiatel'nosti", 24 december 1994, *SZ RF*, 1995, nr.1, item 69) werd het aantal vergunningsplichtige activiteiten gereduceerd en de procedure voor toekenning ervan geharmoniseerd. Zie ook *supra*, nr.827.

¹⁵⁰ Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v zakonodatel'nye akty Rossiiskoi Federatsii v sviazi s uporiadocheniem otvetstvennosti za nezakonnuu trgovliu", 1 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.32, item 1231, *Rossiiskaia Gazeta*, 11 augustus 1993 (voert o.m. een nieuw art.162⁴ Sw. (onwettige ondernemingsactiviteit) en art.162⁵ Sw. (onwettige handel) in. Hierdoor verloor het

§ 2. De vrijheid van handel

2.1. Binnenlandse handel

934. De binnenlandse handel werd door een Oekaze van de President van 29 januari 1992, zowel voor burgers als voor ondernemingen, ongeacht hun eigendomsvorm, vrijgemaakt ¹⁵¹. Geen enkele voorafgaande vergunning was vereist, behalve voor wapenhandel, handel in medicijnen e.d. en voor andere producten waarvan de verkoop verboden of beperkt was door de geldende wetgeving. Deze Oekaze beoogde de ontwikkeling van de markt van consumptiegoederen en het doorbreken van het staatsmonopolie in de detailhandel te stimuleren, door aan alle Russische burgers toe te staan te verkopen wat ze wilden en waar ze wilden ¹⁵².

935. Het gevolg van deze ruim opgevatte vrijheid was dat in korte tijd de detailhandel op ongecontroleerde wijze de trottoirs van de grote steden veroverde, met voor de overheid een enorm verlies aan belastinginkomsten tot gevolg ¹⁵³. Daarom wijzigde President El'tsin zijn koers, met een Oekaze die vanaf 1 december 1992 de rechten van de kopers moest beschermen en de speculatie moest tegenhouden ¹⁵⁴. Deze Oekaze voerde een vergunningsplicht in voor de handel in levensmiddelen en andere goederen die onderworpen zijn aan de accijnsheffing ¹⁵⁵. Een Regeringsbesluit van 27 mei 1993 maakte niet enkel de verkoop van wijn, likeur, vodka en tabakswaaren, maar ook de detailhandel in kiosken of in tijdelijke verkoopplaatsen vergunningplichtig ¹⁵⁶. Handel drijven zonder vergunning of in strijd met de vergunningsvoorwaarden wordt administratiefrechtelijk en bij recidive strafrechtelijk gesanctioneerd ¹⁵⁷.

oorspronkelijke art.162 Sw. (zoals nog gewijzigd op 28 mei 1986, *VVS RSFSR*, 1986, nr.23, item 638; en op 20 oktober 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.47, item 2664) over de illegale individuele arbeidsactiviteit *de facto* haar betekenis (BOLZHENKIN, B.V. in RADCHENKO 285).

¹⁵¹ Punt 1 Ukaz Prezidenta RF "O svobode trgovli", 29 januari 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.6, item 290, 23 juni 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.26, item 1509. Zie ook PP RF "O dopolnitel'nykh merakh po ustraneniui nedostatkov v organizatsii svobodnoi trgovli", 31 augustus 1992, *Zakonodatel'stvo i Ekonomika*, 1992, nr.22/23, 78.

¹⁵² MAH, E., "La privatisation des PME en Russie", *le courrier des pays de l'Est*, juni-juli 1994, 63.

¹⁵³ NAUMOV 17.

¹⁵⁴ Ukaz Prezidenta RF "O merakh po zashchite prav pokupatelei i predotvrashchenii spekulatsii", 29 oktober 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.44, item 2521.

¹⁵⁵ In uitvoering hiervan werd, bv., de handel in alcohol uit de hand of op plaatsen die niet geschikt zijn voor het bewaren van dergelijke producten verboden (Ukaz Prezidenta RF "O vosstanovlenii gosudarstvennoi monopolii na proizvodstvo, khranenie, optovuii i roznichnuii prodazhu alkogol'noi produktsii", 11 juni 1993, aangeh. NAUMOV 17).

¹⁵⁶ PSMP RF "O polnomochiiakh organov ispolnitel'noi vlasti kraev, oblastei, avtonomnykh obrazovani, gorodov federal'nogo znachenii po litsenzirovaniui otel'nykh vidov deiatel'nosti", 27 mei 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.22, item 2033, *Rossiiskaia Gazeta*, 19 juni 1993.

¹⁵⁷ *Supra*, nr.933, noot 150.

2.2. Buitenlandse handel

936. Ook in de handel met het buitenland werd het (staats)monopolie doorbroken ¹⁵⁸. In de sovjetperiode waren slechts een aantal gespecialiseerde staatsondernemingen actief op het gebied van de buitenlandse handel. De meesten waren ondergeschikt aan het Ministerie van Buitenlandse Handel, en werden opgericht per industriesector (bv. *Sovteleexport, Vneshtorgizdat*) ¹⁵⁹. Deze FTO's (*Foreign Trade Organisation*) waren als tussenpersonen de enige erkende contractpartners voor buitenlandse partijen ¹⁶⁰.

937. Deze strikte organisatie van de buitenlandse handel werd bij het begin van de perestroika-politiek enigszins versoepeld ¹⁶¹. De volgende stap was de erkenning van joint ventures ¹⁶², maar de echte doorbraak kwam er door een Besluit van de Raad van Ministers van de USSR van 2 december 1988 ¹⁶³. Krachtens dit Besluit werd met ingang van 1 april 1989 aan alle ondernemingen, verenigingen, productiecoöperatieven en andere organisaties waarvan de goederen of diensten concurrentiebekwaam zijn op de buitenlandse markt, het recht verleend om rechtstreeks export-import-operaties uit te voeren, na registratie bij het Ministerie van buitenlandse economische betrekkingen van de USSR ¹⁶⁴. Voor de import en export van een aantal producten en diensten was een speciale vergunning vereist. Dit was o.a. het geval voor de import en export van theater- en concertactiviteiten en de activiteiten van artiesten, én voor de invoer van drukwerk, film-, video- en audioproducten ¹⁶⁵, blijkbaar nog steeds uit vrees voor de import van ideologisch ongewenste werken en voor de landvlucht van bekende uitvoerende kunstenaars.

¹⁵⁸ FELDBRUGGE 1993, 271-278.

¹⁵⁹ FELDBRUGGE 1993, 271; SIMONS 1987, 244-252.

¹⁶⁰ MALFLIET 1989b, 2.

¹⁶¹ MALFLIET 1989b, 3-15.

¹⁶² PSM SSSR "O poriadke sozdaniia na territorii SSSR i deiatel'nosti sovместnykh predpriatii, mezhdunarodnykh ob"edinenii i organizatsii SSSR i drugikh stran - chlenov SEV", 13 januari 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.8, item 38; PSM SSSR "O poriadke sozdaniia na territorii SSSR i deiatel'nosti sovместnykh predpriatii s uchastiem sovetskikh organizatsii i firm kapitalisticheskikh i razvivaiushchikhsia stran", 13 januari 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.9, item 40. Zie ook MALFLIET 1989b, 23-34.

¹⁶³ PSM SSSR "O dal'neishem razvitii vneshneekonomicheskoi deiatel'nosti gosudarstvennykh, kooperativnykh i inykh obshchestvennykh predpriatii, ob"edinenii i organizatsii", 2 december 1988, *SP SSSR*, 1989, nr.2, item 7.

¹⁶⁴ Punt 2 PSM SSSR "O merakh gosudarstvennogo regulirovaniia vneshneekonomicheskoi deiatel'nosti", 7 maart 1989, *SP SSSR*, 1989, nr.16, item 50.

¹⁶⁵ ORESHKIN, V., "Sistema litsenzirovaniia eksporta i importa", *Ekonomika i zhizn'*, 1991, nr.35, 11. Zie ook op het niveau van de RSFSR de plicht voor ondernemingen om een vergunning te verkrijgen voor de import van film-, video- en audioproducties: PSM RSFSR "O merakh po vypolneniiu postanovleniia Soveta Ministrov SSSR ot 7 marta 1989 g. nr.203", 12 april 1989, *SP RSFSR*, 1989, nr.11, item 61.

938. Later bevestigde een Oekaze van President El'tsin van 15 november 1991¹⁶⁶ het beginsel dat alle geregistreerde ondernemingen¹⁶⁷ ongeacht hun eigendomsvorm het recht hadden op de uitoefening van een buitenlandse economische activiteit. Voor de import of export van bepaalde goederen of diensten bleef een vergunning vereist of werden deze handelingen aan quota's onderworpen¹⁶⁸. De genoemde culturele goederen en diensten leken evenwel niet meer onder deze restricties te vallen.

939. De Beginselen over cultuur van 1992 verlenen aan de Russische burgers het recht om de resultaten van hun scheppende activiteit naar het buitenland uit te voeren met als doel de tentoonstelling, andere vormen van openbare voorstelling, alsook voor de verkoop ervan, op een wijze bepaald door de wetgeving van de Russische Federatie¹⁶⁹.

940. Tenslotte werd op 13 oktober 1995 door President El'tsin een Wet over de staatsregeling van de buitenlandse handelsactiviteit ondertekend¹⁷⁰. Hierin wordt nogmaals bevestigd dat alle Russische personen (ook individuele handelaars¹⁷¹) het recht hebben om een buitenlandse handelsactiviteit uit te oefenen (behoudens de gevallen voorzien door de wetgeving van de Russische Federatie)¹⁷². De uitdrukking "buitenlandse handelsactiviteit" verwijst naar de ondernemersactiviteit op het gebied van de internationale uitwisseling van goederen, werken, diensten, informatie, *resultaten van intellectuele activiteit, inclusief de exclusieve rechten op dergelijke resultaten (intellectuele eigendom)*¹⁷³. Door een federale wet kan wel een staatsmonopolie gevestigd worden op de import en export van bepaalde soorten van goederen, in welk geval een federaal orgaan van de uitvoerende macht voor deze activiteit een vergunning

¹⁶⁶ Ukaz Prezidenta RSFSR "O liberalizatsii vneshneekonomicheskoi deiatel'nosti na territorii RSFSR", 15 november 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.47, item 1612. Zie BRAGINSKII 1993a, 389-390.

¹⁶⁷ Het was niet duidelijk of deze Oekaze ook burgers toelieten zich rechtstreeks met buitenlandse economische activiteiten in te laten (FELDBRUGGE 1993, 273).

¹⁶⁸ Zie bv. de Oekaze van President El'tsin van 31 december 1991: *Financial & Business News*, 1992, nr.7, 12; PP RF "O litsenzirovani i kvotirovani eksporta i importa tovarov (rabot, uslug) na territorii Rossiiskoi Federatsii", 6 november 1992, *SAPP RF*, 1992, nr.19, item 1589; PSMP RF "O merakh po liberalizatsii vneshneekonomicheskoi deiatel'nosti", 2 november 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 11 november 1993.

¹⁶⁹ Art.17 Beginselen over cultuur. Zie in verband met de export van cultuurschatten, *supra*, nr.858, noot 304, en *infra*, nr.1247, noot 191.

Art.18 Beginselen over cultuur kent aan de burgers het recht toe een culturele activiteit uit te oefenen in het buitenland en culturele organisaties op te richten in andere staten voor zover dit laatste niet in strijd is met de plaatselijke wetgeving.

¹⁷⁰ Federal'nyi Zakon RF "O gosudarstvennom regulirovanii vneshnetorgovoi deiatel'nosti", 13 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 oktober 1995.

¹⁷¹ Art.2 (definitie "Russische deelnemers aan de buitenlandse handelsactiviteit") Wet op de buitenlandse handelsactiviteit.

¹⁷² Art.10 al.1 Wet op de buitenlandse handelsactiviteit.

¹⁷³ Art.2 (definitie "buitenlandse handelsactiviteit") Wet op de buitenlandse handelsactiviteit.

verleent aan een unitaire onderneming in staatseigendom ¹⁷⁴. De in- of uitvoer van goederen, werken, diensten en resultaten van intellectuele activiteit (inclusief de exclusieve rechten hierop) kunnen wel beperkt of zelfs verboden worden, uitgaande van de nationale belangen van Rusland, zoals de naleving van de openbare orde en goede zeden, het behoud van het cultureel erfgoed van de volkeren van Rusland, de bescherming van cultuurschatten tegen onwettige in- of uitvoer of eigendomsoverdracht, het waarborgen van de nationale veiligheid enz. ¹⁷⁵.

Afdeling 4. De strijd tegen monopolievorming en de oneerlijke concurrentie

941. Naast de erkenning van de ondernemingsvrijheid was één van de belangrijkste taken van de overheid bij de invoering van een markteconomie de afbouw van de economische monopolies. Hiermee werd het hart, de essentie zelf van het oude systeem aangepakt ¹⁷⁶. Het welslagen van de economische hervorming in Rusland hangt inderdaad sterk af van het succes van de antimonopoliewetgeving. Dit wordt als het ware gesymboliseerd door het feit dat het verbod van een economische activiteit gericht op monopolievorming in het nieuwe Rusland grondwettelijk verankerd werd ¹⁷⁷. We hebben reeds gezien hoe het staatsmonopolie op de handel opgeheven werd ¹⁷⁸, hier gaan we in op de demonopolisering van de nationale economie en het instellen van een op concurrentie gebaseerd marktsysteem.

942. Een eerste stap in de richting van de demonopolisering van de nationale economie werd genomen door een Besluit van de Raad van Ministers van de USSR van 16 augustus 1990 ¹⁷⁹. Het Besluit was hoofdzakelijk programmatisch van aard, maar bevatte toch ook een aantal concrete maatregelen, zoals de oprichting van een Antimonopoliecomité bij de Raad van Ministers ¹⁸⁰, de bevrijding van de staatsondernemingen van de onmiddellijke controle en de dagdagelijkse bemoeienissen door de centrale economische staatsorganen en de reducering van de taken van de centrale planningsorganen tot het opstellen van macro-economische prognoses en algemene plannen, het bepalen van doelen en prioriteiten van de sociaal-economische politiek. De hiërarchische band tussen de centrale regering en de eigenlijke producenten, welke zo essentieel was voor de planeconomie, werd praktisch opgeheven ¹⁸¹. Het Besluit

¹⁷⁴ Art.12 al.6 en art.17 Wet op de buitenlandse handelsactiviteit.

¹⁷⁵ Art.19 Wet op de buitenlandse handelsactiviteit.

¹⁷⁶ Over de betekenis van "concurrentie" in de planeconomie, zie MALKOV 692-694.

¹⁷⁷ Art.34 (2) G.W. 1993.

¹⁷⁸ *Supra*, nr.934 e.v.

¹⁷⁹ PSM SSSR "O merakh po demonopolizatsii narodnogo khoziaistva", 16 augustus 1990, *SP SSSR*, 1990, nr.24, item 114.

¹⁸⁰ Zie ook PSM, "Voprosy Gosudarstvennogo komiteta RSFSR po antimonopol'noi politike i podderzhke novykh ekonomicheskikh struktur", 10 september 1990, *SP RSFSR*, 1991, nr.2, item 12.

¹⁸¹ FELDBRUGGE 1993, 255.

bevatte bovendien basisbeginselen van maatregelen inzake de voorkoming, beperking en stopzetting van de monopolistische activiteit van de deelnemers aan het economisch verkeer, alsook een algemeen verbod op oneerlijke concurrentie ¹⁸².

943. Op 10 juli 1991 nam de sovjetwetgever een Wet aan over de beperking van de monopolistische activiteit in de USSR ¹⁸³. Hierin werd misbruik van een dominante positie op de markt en het sluiten van concurrentiebeperkende afspraken verboden. Het toezicht op de naleving van dit verbod werd toevertrouwd aan het Antimonopoliecomité ¹⁸⁴.

944. Deze sovjetwet trad in Rusland niet in werking, aangezien op dat ogenblik Rusland reeds haar eigen Wet op de concurrentie en beperking van de monopolistische activiteit op de goederenmarkten had aangenomen en op 22 maart 1991 afgekondigd ^{185 186}.

¹⁸² Zie ook GAL'PERIN, L.B. en MIKHAILOVA, L.A., "Pravovye aspekty nedobrosovestnoi konkurentsi-i", *Pravovedenie*, 1991, nr.1, 28-29. Deze auteurs pleitten voor de goedkeuring van een afzonderlijke Wet over de oneerlijke concurrentie (p.30).

¹⁸³ Zakon SSSR "Ob ogranichenii monopolisticheskoi deiatel'nosti v SSSR", 10 juli 1991, *Izvestiia*, 25 juli 1991, Engelse vertaling in *CDSP*, 1991, nr.30, 15-18; Duitse vertaling van de oorspronkelijke Wet in BEIER, F.-K., BASTIAN, E.-M. en KUR, A. (ed.), *Wettbewerbsrecht und Verbraucherschutz in Mittel- und Osteuropa*, Köln, Carl Heymanns Verlag, 1992, 278-289.

¹⁸⁴ Zie ook FELDBRUGGE 1993, 255-256.

¹⁸⁵ Zakon RSFSR "O konkurentzii i ogranichenii monopolisticheskoi deiatel'nosti na tovarnykh rynkakh", 22 maart 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.16, item 499, gew. 25 mei 1995, *SZ RF*, 1995, nr.22, item 1977, in Engelse, gecoördineerde vertaling in *SD*, 1995, nr.2, 45-72; Duitse vertaling van de oorspronkelijke Wet in BEIER, F.-K., BASTIAN, E.-M. en KUR, A. (ed.), *Wettbewerbsrecht und Verbraucherschutz in Mittel- und Osteuropa*, Köln, Carl Heymanns Verlag, 1992, 290-306. Een wetwijziging van 1992 (*VSND i VS RF*, 1992, nr.32, item 1882 en nr.34, item 1966) werd einde 1995 weer ongedaan gemaakt (Federal'nyi Zakon RF, 18 december 1995, *SZ RF*, 1995, nr.51, item 4974, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 december 1995). In uitvoering van de (oorspronkelijke) Wet werden het Strafwetboek RSFSR en het Wetboek van administratieve rechtsovertredingen RSFSR geamendeerd: Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Ugolovnyi kodeks RSFSR i Kodeks RSFSR ob administrativnykh pravonarusheniakh", 13 maart 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.16, item 838. Voor een artikelsgewijze bespreking van de oorspronkelijke versie van deze Wet, zie *Zakonodatel'stvo i Ekonomika*, 1991, nr.12, 5-28. Voor een algemene bespreking, zie BRAGINSKII 1993a, 381-382; DIETZ 1994a; HYDEN; KLEIN 235-244; LUCAS; MALKOV; PEIFER, K.-N., "Introduction of Unfair Competition Legislation in the Former Socialist States of Central and Eastern Europe", *ICC*, 1995, 535-540; SHISHKINA, V.S. en STUYCK, J., "Competition and limitation of monopolistic activities in Russia", in *Methodius*, Leuven, LICOS, s.d., 34p.; THIEL; en verschillende bijdragen in een bijzonder nummer van *Zakonodatel'stvo i Ekonomika*, 1995, nr.3-4.

¹⁸⁶ De antimonopoliewetgeving werd verder uitgewerkt in: PVS RF "O tolkovanii otdel'nykh polozhenii stat'i 4 Zakona RSFSR 'O konkurentzii i ogranichenii monopolisticheskoi deiatel'nosti na tovarnykh rynkakh'", 17 juni 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.26, item 972 (interpretatiebesluit bij art.4), opnieuw opgeheven door Federal'nyi Zakon RF, 18 december 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 december 1995; Postanovlenie Prezidiuma Verkhovnogo Soveta RF "O gosudarstvennom regulirovanii deiatel'nosti predpriatii-monopolistiv", 20 januari 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.6, item 254 (controle op de prijzenpolitiek van monopolistische ondernemingen); PP RF "O Gosudarstvennoi programme demonopolizatsii ekonomiki i razvitiia konkurentsii na rynkakh Rossiiskoi Federatsii (osnovnye napravleniia i pervoocherednye mery)", 9 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.14, item 1052, *Rossiiskaia Gazeta*, 14 april 1994 (Staatsprogramma voor de demonopolisering van de economie en de ontwikkeling van de concurrentie op de markten van de Russische Federatie: "This is more of a declaration of intent than a worked plan for the demonopolisation of the

Het doel van deze Wet is het vastleggen van de organisatorische en juridische basis voor de voorkoming, beperking en uitroeiing van monopolies en de oneerlijke concurrentie (art.1). De ambitie van deze Wet is bijgevolg dubbel: zowel de vrijheid van concurrentie waarborgen als de eerlijkheid van deze concurrentie. Hierbij moet opgemerkt worden dat ook in art.34 (2) G.W. 1993 het verbod op monopolievorming en op oneerlijke concurrentie samen vermeld worden ¹⁸⁷.

945. Uit de Russische Wet blijkt evenwel dat de strijd tegen de monopolies, welke in de handen van het Antimonopoliecomité RSFSR ¹⁸⁸ gelegd wordt, centraal staat ¹⁸⁹. Het gaat hier om de bestrijding van misbruik van een dominante marktpositie, concurrentiebeperkende afspraken en controle op fusies, een enorme taak als men de erfenis van de planeconomie met haar taakverdeling tussen grote ondernemingen met elk een monopolie of quasi-monopolie binnen hun industriële sector ("one product - one producer" ¹⁹⁰) in overweging neemt ¹⁹¹.

946. Oneerlijke mededinging (*nedobrosovestnaia konkurentsia*) is krachtens art.10 van de Antimonopoliewet verboden ¹⁹². In de oorspronkelijke versie van de Wet werd dit cruciale begrip niet verder gedefinieerd, maar aan dit euvel werd verholpen door een

state sector of the Russian economy", LUCAS 200); Federal'nyi Zakon RF "O estestvennykh monopoliiakh", 17 augustus 1995, SZ RF, 1995, nr.34, item 3426, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 augustus 1995 (natuurlijke monopolies). In het kader van het GOS werd op 12 maart 1993 een akkoord over de coördinatie van de antimonopoliepolitiek, inclusief samenwerking op het gebied van de strijd tegen de oneerlijke concurrentie, gesloten: Soglasenie "O soglasovanii antimonopol'noi politiki", 12 maart 1993, BMD, 1993, nr.3.

¹⁸⁷ Art.10 (1) al.2 B.W. 1994 verbiedt "het gebruik van burgerlijke rechten met het oog op de beperking van de concurrentie, alsook het misbruik van een dominante positie op de markt".

¹⁸⁸ Ukaz Prezidenta RF "O Gosudarstvennom komitete Rossiiskoi Federatsii po antimonopol'noi politike i podderzhke novykh ekonomicheskikh struktur", 24 augustus 1992, VSND i VS RF, 1992, nr.35, item 2008, *Zakonodatel'stvo i Ekonomika*, 1993, nr.3/4, 66-67; Ukaz Prezidenta RF "O Gosudarstvennom komitete Rossiiskoi Federatsii po antimonopol'noi politike i podderzhke novykh ekonomicheskikh struktur", 27 februari 1995, *Zakonodatel'stvo i ekonomika*, 1995, nr.3-4. De controle over dit Comité werd -zoals gebruikelijk in 1992 met ongeveer alle staatsorganen- een punt van strijd tussen de wetgevende en de uitvoerende macht, door het Constitutioneel Hof op 20 mei 1992 in het voordeel van deze laatste beslecht: PKS RF, VSND i VS RF, 1992, nr.27, item 1571.

¹⁸⁹ DIETZ 1994a, 657 wijst er ook op dat een in 1993 verschenen verslag over de activiteit van het Antimonopoliecomité (PODLESNYI, A., "O deiatel'nosti antimonopol'nogo komiteta", *Zakonodatel'stvo i Ekonomika*, 1993, nr.15-16, 4-6) wel de strijd tegen monopolievorming en concurrentiebeperkende afspraken behandelt, maar geen enkel geval van oneerlijke concurrentie vermeldt. En MALKOV 696 bevestigt: "Es gibt in Russland nur wenig ernsthafte juristische Verfahren im Bereich des unlauteren Wettbewerbs und benachbarten Gebieten".

¹⁹⁰ CAPELIK, V., "The Development of Antimonopoly Policy in Russia", *RFE/RL Research Report*, 1992, nr.34, 66.

¹⁹¹ HYDEN 83.

¹⁹² Zie reeds art.20 Wet RSFSR over de ondernemingen en de ondernemingsactiviteit (*supra*, nr.925, noot 126); art.5 (3) Beginselen 1991. Zie ook MALKOV 694-695.

wetswijziging van 25 mei 1995¹⁹³. Niet-toegelaten oneerlijke mededinging is "eender welke handeling van een economisch subject die gericht is op het verwerven van voorrechten in de ondernemersactiviteit, in strijd is met de bepalingen van de geldende wetgeving, de gebruiken van het zakenverkeer, de vereisten van goed fatsoen (*dobroporiadochnost'*), redelijkheid (*razumnost'*) en rechtvaardigheid (*spravedlivost'*), en aan andere economische concurrenten schade kan veroorzaken of veroorzaakt heeft of aan hun zakenreputatie schade kan toebrengen." Naast deze algemene verbodsclausule werden in hetzelfde art.10 ook enkele voorbeelden opgesomd die de betekenis van de term moeten illustreren¹⁹⁴. We zullen later nog terugkomen op de vraag of slaafse namaking naar Russisch recht ook onder het begrip "oneerlijke mededinging" valt¹⁹⁵.

947. Het geloof in de mogelijkheid om via administratieve weg een vrije markt te kunnen vestigen, blijkt zeer groot te zijn, nu niet enkel de controle op de vrijheid van mededinging, maar ook de voorkoming, beperking en uitroeiing van de oneerlijke concurrentie in handen van het Antimonopoliecomité gelegd wordt¹⁹⁶. Volgens de oorspronkelijke versie van de Wet stond enkel voor vorderingen tot schadevergoeding de burgerrechtelijke procedure open¹⁹⁷, maar verder veronachtzaamde de Russische wetgever - in de woorden van DIETZ - "die im Sinne eines "Selbstreinigungsprozesses" der Marktteilnehmer zu fordernde umfassende Gewährung zivilrechtlicher Sanktionsmöglichkeiten"¹⁹⁸, een regeling die "äusserst unbefriedigend" was¹⁹⁹. Deze regeling getuigde ook van het gebrek aan vertrouwen in de rechterlijke macht als hefboom om de marktmechanismen te laten functioneren²⁰⁰.

Mogelijks heeft de wetswijziging van 25 mei 1995²⁰¹ hier soelaas gebracht, door de invoering van een nieuw art.22¹ dat de ambtenaren van de verschillende niveaus, de commerciële en niet-commerciële organisaties of hun leiders, en de burgers, inclusief individuele handelaars, burgerrechtelijk, administratiefrechtelijk of strafrechtelijk aansprakelijk stelt voor schuldige, onrechtmatige handelingen die een inbreuk uitmaken op de antimonopoliewetgeving. De verwijzing naar het burgerlijk recht houdt o.i. niet enkel de mogelijkheid in zich om in geval van oneerlijke mededinging schadevergoeding te eisen, maar ook om de stopzetting van de handelingen van oneerlijke mededinging te

¹⁹³ Art.1 (5) Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Zakon RSFSR 'O konkurentsii i ogranichenii monopolisticheskoi deiatel'nosti na tovarnykh rynkakh' ", 25 mei 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 mei 1995.

¹⁹⁴ Zie ook DIETZ 1994a, 659-664; THIEL 101-107.

¹⁹⁵ *Infra*, nr.1704.

¹⁹⁶ Art.11 (1) Antimonopoliewet.

¹⁹⁷ Art.22 (1) en (2) Antimonopoliewet (oorspronkelijke versie).

¹⁹⁸ DIETZ 1994a, 652.

¹⁹⁹ DIETZ 1994a, 656. Zie eveneens EREMENKO, V.I., "Zakonodatel'stvo o presechenii nedobrosovestnoi konkurentsii za rubezhom", *SGiP*, 1991, nr.12, 124-125.

²⁰⁰ HYDEN 84.

²⁰¹ *SZ RF*, 1995, nr.22, item 1977.

vorderen ²⁰².

948. Algemeen moet deze Wet als te ambitieus en te rudimentair beschouwd worden ²⁰³. De criteria die het Antimonopoliecomité bij zijn beslissingen in de strijd voor demonopolisering van de Russische economie moet hanteren, zijn vaag of zelfs afwezig, zodat er in de praktijk heel wat scepsis bestaat over de mogelijkheid tot implementatie van deze wet, en zelfs over de bestaansreden van deze wetgeving in Rusland ²⁰⁴.

Afdeling 5. De privatiseringswetgeving

949. In de overgang van een geplande staatseconomie naar een markteconomie neemt de privatisering van de staatsondernemingen een centrale rol in. De staatseigendom moet drastisch gereduceerd worden ten voordele van de private eigendom. Dit kan geschieden door enerzijds nieuwe privé-initiatieven in het economische leven toe te laten, en anderzijds een deel van de publieke economische sector over te hevelen naar particuliere personen. Het is vooral in deze laatste betekenis dat doorgaans over de "privatisering" gesproken wordt.

950. In de nadagen van het sovjetregime werd het privatiseringsproces in gang gezet door een Wet van de USSR over de basisbeginselen van ontstaatsing en privatisering van ondernemingen, van 1 juli 1991 ²⁰⁵. Door het effect van de soevereiniteitsverklaring van Rusland ²⁰⁶ trad ze nooit in werking in de grootste Unierepubliek van de Sovjetunie. Ze heeft hierdoor louter een symbolische waarde.

951. Twee dagen na het Sovjetparlement nam de Opperste Sovjet van Rusland haar eigen privatiseringswet aan ²⁰⁷. Deze bepaalt "de organisatorische en juridische beginselen voor de transformatie van de eigendomsverhoudingen op de productiemidde-

²⁰² Art. 12 B.W. 1994.

²⁰³ HYDEN 84.

²⁰⁴ LUCAS 199 stelt het aldus: "Anti-trust law has not lived up to its expectations because its conception was the regulation of enterprises by the state and not the deregulation of anti-competitive activities." Deze auteur verwijst naar niet nader genoemde Russische juristen die de antimonopoliewetgeving als een middel voor de vroegere staatsorganen beschouwen om via een achterpoortje de staatsplanning weer binnen te halen: "By labelling an enterprise 'a monopoly' the state institution in charge of anti-trust policy could then be involved in the regulation of its activities: its prices could be deemed monopolistic, any price over the state-determined 'market price' could be appropriated to the state budget and any of its contracts which the state wanted to regulate directly could be deemed 'anti-competitive'".

²⁰⁵ Zakon SSSR "Ob osnovnykh nachalakh razgosudarstvleniia i privatizatsii predpriatii", 1 juli 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.32, item 904, *Izvestiia*, 8 augustus 1991.

²⁰⁶ *Supra*, nr.614.

²⁰⁷ Zakon RSFSR "O privatizatsii gosudarstvennykh i munitsipal'nykh predpriatii v RSFSR", 3 juli 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.27, item 927, gew. 5 juni 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.28, item 1614; Duitse vertaling van de oorspronkelijke versie in *WiRO*, 1992, 116-125 (met inleiding door de vertaler M. SCHWARTZ).

len in de RSFSR door de privatisering van staats- en gemeentelijke ondernemingen met als doel de vestiging van een effectieve, sociaal georiënteerde markteconomie" ²⁰⁸. De technische details van de privatisering zoals vastgelegd in deze Wet en in een hele reeks uitvoeringsbesluiten blijven hier buiten beschouwing ²⁰⁹. We richten onze aandacht hier enkel op de vraag of ondernemingen en instellingen in de culturele sector ook aan de privatiseringsbeweging onderworpen zijn.

952. De Russische privatiseringswet doet hierover zelf geen uitspraak. Ze stelt enkel dat in de opeenvolgende staatsprivatiseringsprogramma's een lijst van staatsondernemingen die niet geprivatiseerd mogen worden, opgenomen kan worden ²¹⁰.

953. In het eerste staatsprogramma voor 1992, dat door de Opperste Sovjet goedgekeurd werd op 11 juni 1992 ²¹¹ worden de objecten en ondernemingen in vijf categorieën geclassificeerd naargelang van de mogelijkheid om hen in 1992 te privatiseren: (1) de objecten en ondernemingen waarvan de privatisering verboden is; (2) de objecten en ondernemingen waarvan de privatisering slechts mag geschieden bij beslissing van de Regering van de RF of de Regeringen van de Republieken die deel uitmaken van de Federatie; (3) de objecten en ondernemingen waarvan de privatisering slechts kan gebeuren bij beslissing van het Staatscomité van de RF voor het beheer van de staatseigendom *Goskomimushchestvo* (d.i. het administratieve orgaan dat de hele privatiseringsoperatie organiseert ²¹²) met inachtneming van de mening van de brancheministeries; (4) de objecten en ondernemingen waarvan de privatisering slechts toegelaten is in overeenstemming met plaatselijke privatiseringsprogramma's; (5) en de objecten en ondernemingen die verplicht geprivatiseerd worden.

954. In elk van deze categorieën, met uitzondering van de laatste, vinden we verwijzingen naar de culturele sector. Zo zijn objecten van het historisch en cultureel erfgoed van de volkeren van Rusland (unieke culturele gedenktekens en objecten van cultuur, m.i.v. diegene die in staatsmusea-, archieven en bibliotheken bewaard worden én de lokalen en gebouwen waar die objecten zich bevinden), instellingen gefinancierd door het budget van de overheden van alle niveaus (m.a.w. de musea, bibliotheken en archieven enz.) en de televisie- en radio-uitzendcentra niet voor privatisering vatbaar (categorie 1). De nieuwsagentschappen van het Ministerie van de pers en informatie van RF, de objecten, ondernemingen en instellingen met een socio-culturele bestemming -ongeacht hun administratieve onderschikking- die zich in federale eigendom of in eigendom van de deelrepublieken bevinden (behalve de objecten die op de balans van

²⁰⁸ Preambule Privatiseringswet RSFSR.

²⁰⁹ Zie hierover bv. ANDREEV, V.K., "The privatization of state enterprises in Russia", *RCEEL*, 1992, 265-275; GIEMULLA, E., VON SCHYNDEL, H. en KEXEL, T., "Die rechtlichen Rahmenbedingungen für die Privatisierung/Aktionierung von Unternehmen in der Russische Föderation", *ROW*, 1994, nr.1, 10-16; RAU 97-117. Voor een recent, algemeen overzicht van de verschillende stadia in dit privatiseringsproces, zie KOUZNETSOV, V., "La privatisation en Russie 1992-1995", *le courrier des pays de l'Est*, juni 1995, 21-27.

²¹⁰ Art.3 (3) Privatiseringswet RSFSR.

²¹¹ PVS RF "O vvedenii v deistvie Gosudarstvennoi programmy privatizatsii gosudarstvennykh i munitsipal'nykh predpriatii v Rossiiskoi Federatsii na 1992 god", 11 juni 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.28, item 1617; Engelse vertaling in *Financial & Business News*, 3-9 augustus 1992, 12-14.

²¹² Art.4 Privatiseringswet RSFSR.

ondernemingen en organisaties staan), en de grafische bedrijven en uitgeverijen kunnen geprivatiseerd worden door een beslissing van de Regering (categorie 2). *Goskomimushchestvo* beslist over de privatisering van ondernemingen van artistieke volksbedrijven (categorie 3). De overige objecten, ondernemingen en instellingen van socio-culturele betekenis mogen geprivatiseerd worden door de lokale privatiseringscomités in overeenstemming met plaatselijke privatiseringsprogramma's (categorie 4).

955. Ingeval van privatisering van ondernemingen uit de tweede en derde categorie (d.i. door de Regering, resp. *Goskomimushchestvo*) heeft *Goskomimushchestvo* het recht om gedurende max. 3 jaar een controlepakket van aandelen in de geprivatiseerde onderneming die in federale eigendom was, te behouden ²¹³.

956. In een tweede Staatsprivatiseringsprogramma, goedgekeurd door een Presidentiële Oekaze van 24 december 1993 ²¹⁴ werd de basisclassificatie behouden, alsook de indeling van de verschillende culturele sectoren in één van de mogelijke categorieën ²¹⁵. Een aantal begrippen worden in dit tweede programma wel meer gedetailleerd omschreven. Zo omvat de categorie van de "objecten en ondernemingen van sociaal-culturele bestemming" (in categorie 2, beslissing ligt bij de Regering) theaters, concertzalen, tentoonstellingszalen, filmstudio's en filmkopieerfabrieken ²¹⁶. De categorie van de grafische bedrijven en de uitgeverijen, die eveneens slechts geprivatiseerd mogen worden na toestemming van de regering, wordt enerzijds uitgebreid door de toevoeging van de groothandel in boeken, maar wordt anderzijds beperkt door de bepaling dat het enkel om die ondernemingen gaat die onder de bevoegdheid vallen van het Comité RF voor de pers, het Ministerie voor de sociale bescherming van de bevolking RF en het Ministerie van gezondheidsbescherming RF ²¹⁷. Grafische ondernemingen en uitgeverijen die niet onder de bevoegdheid vallen van de genoemde instanties kunnen volgens een eenvoudigere procedure geprivatiseerd worden door *Goskomimushchestvo* met inachtneming van de mening van het betrokken branche-ministerie ²¹⁸. Deze procedure geldt voortaan ook voor ondernemingen die gespecialiseerde installaties produceren voor culturele instellingen ²¹⁹ en voor circusondernemingen en -organisaties die deel uitmaken van de maatschappij "Rossiiskii tsirk" ("Russisch circus") ²²⁰.

²¹³ Punt 2.3. *in fine* Eerste Staatsprivatiseringsprogramma.

²¹⁴ Ukaz Prezidenta RF "O Gosudarstvennoi programme privatizatsii gosudarstvennykh i munitsipal'nykh predpriatii v Rossiiskoi Federatsii", 24 december 1993, *SAPP RF*, 1994, nr.1, item 2.

²¹⁵ Volgens het Eerste Staatsprivatiseringsprogramma konden ambachtelijke volksbedrijven door *Goskomimushchestvo* geprivatiseerd worden, terwijl volgens het tweede programma de privatisering van dergelijke bedrijven, net als van het cultureel erfgoed van Rusland, niet langer kan. Hier speelt allicht de invloed van het verbod tot privatisering van dergelijke bedrijven in art.44 al.1 Beginselen over cultuur.

²¹⁶ Punt 2.2.11. Tweede Staatsprivatiseringsprogramma.

²¹⁷ Punt 2.2.15. Tweede Staatsprivatiseringsprogramma.

²¹⁸ Punt 2.3.9. Tweede Staatsprivatiseringsprogramma.

²¹⁹ Punt 2.3.16. Tweede Staatsprivatiseringsprogramma.

²²⁰ Punt 2.3.17. Tweede Staatsprivatiseringsprogramma.

957. Specifiek met betrekking tot de privatisering van uitgeverijen en grafische bedrijven nam de Opperste Sovjet op 23 juli 1993 een Besluit aan waarin de privatisering van de staatsuitgeverijen en -drukkerijen verboden werd, totdat het Staatsprivatiseringsprogramma voor 1993 zou goedgekeurd worden ²²¹, maar dit Besluit werd na de ontbinding van het wetgevende orgaan in het najaar van 1993 door President El'tsin weer ingetrokken "totdat de Federale Vergadering over deze problematiek een beslissing zou nemen" ²²². De Regering wachtte evenwel niet tot het Russische parlement zich over de kwestie gebogen had, en keurde op 1 oktober 1994 zelf een Besluit goed over de privatisering van de uitgeverijen, drukkerijen en boekenhandels van het Comité RF voor de pers ²²³. Uitgeverijen e.d. die niet onder de bevoegdheid van dit Comité vallen of die zich niet in federale eigendom bevinden, worden niet gevisieerd. Het Besluit bevat in bijlage twee lijsten: de eerste somt de uitgeverijen, grafische ondernemingen en grootboekhandels die in federale eigendom zijn en gedurende 1994 en 1995 niet geprivatiseerd mogen worden. De tweede lijst bevat die ondernemingen die wel omgevormd mogen worden tot aandelenvennootschappen van het open type, maar met gedurende 3 jaar een controleparticipatie van de overheid. De restcategorie van uitgeverijen, grafische ondernemingen en groothandelaars in boeken die in federale eigendom zijn en onder de bevoegdheid van het Comité RF van de Pers vallen, mag in overeenstemming met de Staatsprivatiseringsprogramma's geprivatiseerd worden. Het Regeringsbesluit van 1 oktober 1994 biedt garanties voor een beperkte werknemersparticipatie in het kapitaal van de geprivatiseerde ondernemingen, én voor het behoud van het "profiel" van de onderneming na privatisering ²²⁴.

958. Tenslotte bemoeide de Russische wetgever zich toch met het probleem van de privatisering van uitgeverijen en grafische bedrijven, en stelde hiervoor in een Wet van 1 december 1995 ²²⁵ de volgende regels op:

- geen privatisering van de uitgeverijen en drukkerijen in federale eigendom, indien het gaat om: grafische bedrijven en uitgeverijen die een monopoliepositie hebben op de gehele Russische markt van diensten en goederen; grafische ondernemingen die uitgerust zijn met hoogtechnologische apparatuur voor het drukken van hoogartistieke en kwaliteitsvolle producten; de ondernemingen met een monopolie, die het functi-

²²¹ PVS RF "O privatizatsii gosudarstvennykh izdatel'stv, izdatel'sko-poligraficheskikh kompleksov i tipografii", 23 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.32, item 1275.

²²² Ukaz Prezidenta RF "O merakh po zashchite svobody massovoi informatsii v Rossiiskoi Federatsii", 5 december 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.49, item 4765, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 december 1993.

²²³ PP RF "O privatizatsii izdatel'stv, poligraficheskikh predpriatii optovoi knizhnoi trgovloi Komiteta Rossiiskoi Federatsii po pečati", 1 oktober 1994, *SZ RF*, 1994, nr.24, item 2641. Dit Besluit werd genomen in uitvoering van punt 6.6. Tweede Staatsprivatiseringsprogramma; en PP RF, "Voprosy obespechaniia izdaniia i rasprostraneniia sredstv massovoi informatsii, produktsii poligraficheskogo proizvodstva", 10 januari 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.3, item 274.

²²⁴ Vgl. art.44 al.2 Beginselen over cultuur dat de privatisering van cultuurgooederen - met uitzondering van het cultureel erfgoed - toelaat op voorwaarde van: het behoud van de culturele activiteit als basisactiviteit; het behoud van profiendiensten; de organisatie van een dienstverlening voor de begunstigde categorieën van de bevolking; het verzekeren van het aanwezige aantal werkplaatsen en van de sociale garanties voor de werkers (voor een periode van één jaar).

²²⁵ Federal'nyi Zakon RF "O gosudarstvennoi podderzhke sredstv massovoi informatsii i knigoizdaniia Rossiiskoi Federatsii", 1 december 1995, *SZ RF*, 1995, nr.49, item 4698, *Rossiiskaia Gazeta*, 5 december 1995.

oneren van de grafische industrietak waarborgen. Deze ondernemingen kunnen ten vroegste geprivatiseerd worden drie jaar na de inwerkingtreding van de wet (d.i. na 5 december 1998), en enkel door een beslissing van de Regering;

- uitgeverijen en drukkerijen gelegen op het grondgebied van de deelentiteiten van de RF, in federale eigendom, en met een monopolie op het vlak van de productie van kranten, tijdschriften en boeken op het grondgebied van die deelentiteit, alsook grafische bedrijven die deel uitmaken van het systeem van gedecentraliseerde pers van kranten en tijdschriften, worden in aandelenvennootschappen omgezet met 25,5 % van de aandelen gedurende drie jaar in federale eigendom, 24,5 % gewone aandelen worden kosteloos overgedragen aan de drukkerijen zelf, en 50 % gaat kosteloos naar de rechtspersonen zoals de redacties van de nieuwsmedia en uitgeverijen die er klant van zijn. De aandelen van de twee laatste categorieën zijn vrij verhandelbaar, en kunnen bijgevolg dienen om externe investeerders aan te trekken;
- uitgeverijen en drukkerijen die in federale eigendom zijn maar geen monopoliepositie bekleden, en de uitgeverijen en grafische bedrijven die overgedragen zijn in eigendom van de deelentiteiten van de RF kunnen geprivatiseerd worden volgens regionale privatiseringsprogramma's.

959. Het resultaat van deze hele operatie is voorlopig eerder aan de magere kant. De grafische bedrijven zijn nog voor het overgrote deel in staatseigendom ²²⁶. De Regering zelf verklaart dit op drieërlei wijze: (1) de oprichting van een nieuwe drukkerij vergt een groot startkapitaal; (2) wegens de lage rendabiliteit en de hoge investeringskost voor de modernisering van het verouderde machinepark bestaat er te weinig interesse bij privé-personen voor privatisering; (3) 90% van de grafische bedrijven zijn kleine ondernemingen (max. 20 werknemers), met een ruime geografische verspreiding, en vaak op zeer centraal gelegen plaatsen ingeplant: gelet op de hoge investeringskost voor de modernisering van de technische installatie is het risico zeer groot dat bij privatisering het profiel van de onderneming gewijzigd zal worden ²²⁷.

960. In 1994 hadden meer dan 7000 uitgeverijen de vereiste uitgeversvergunning, maar in werkelijkheid is slechts een klein deel van dit aantal operatief ²²⁸. Volgens officiële cijfers bedroeg het aandeel van de staatsuitgeverijen in de uitgave van de boekenproductie 49,9 % van het assortiment, 38,8 % van de oplage, en 35,6 % van

²²⁶ In het vijfjarenplan voor de ondersteuning van de staatsdrukkerijen en boekenuitgeverijen in Rusland (1996-2001) dat op 12 oktober 1995 door de Regering goedgekeurd werd, wordt een zeer interessante analyse gegeven van de problemen in de grafische en uitgeverssector. Zie PP RF "O federal'noi tselevoi programme 'Podderzhka gosudarstvennoi poligrafii i knigoizdaniia Rossii v 1996-2001 godakh' ", 12 oktober 1995, SZ RF, 1995, nr.45, item 4312, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 november 1995. Volgens de officiële cijfers in dit plan gegeven zijn er in Rusland 1819 staatsdrukkerijen, waarvan er 772, d.i. 42 %, gedurende 1993-1995 overgedragen werden in eigendom van de deelentiteiten van de RF. De drukcapaciteit van de federale drukkerijen bedraagt nochtans meer dan 80 % van de totale drukcapaciteit voor wat de boeken, tijdschriften en kranten aangaat.

²²⁷ *Supra*, nr.957, noot 224.

²²⁸ Slechts een 150-tal zijn traditionele uitgeverijen, de andere uitgeverijen worden door individuele burgers opgericht, geven één of twee boeken uit en verdwijnen weer: GUREVICH, M., "Kniga - istochnik trevog", *Rossiiskaia Gazeta*, 30 augustus 1995 (interview met I.D. LAPTEV, sedert juli 1995 Voorzitter van het Comité RF voor de pers).

bladzijden ²²⁹. De staatsuitgeverijen opteren bijgevolg in hun uitgeversbeleid eerder voor de uitgave van een groter aantal titels, met een kleinere omvang en een kleinere oplage. Dit kan erop wijzen dat ze zich meer toeleggen op moeilijkere en minder commerciële genres.

961. Met betrekking tot de andere sectoren beschikken we niet over concrete gegevens. Zeker is wel dat de staat als eigenaar van culturele ondernemingen in de deelsectoren van de persagentschappen, de filmstudio's en -zalen en de elektronische media tot op heden een dominante rol blijft spelen. De niet-commerciële instellingen in staatseigendom worden niet geprivatiseerd ²³⁰.

Afdeling 6. Conclusie van Hoofdstuk II

962. De politieke omwenteling die zich in het voorbije decennium voltrokken heeft, heeft een duidelijke economisch-juridische component. De modernisering van het burgerlijk recht was geen doel op zich, maar een poging om een juridisch kader uit te bouwen waarin een civiele maatschappij zich kon ontwikkelen die noodzakelijk geacht werd om het nieuwe politieke stelsel te legitimeren en te laten functioneren.

963. Dit neemt uiteraard niet weg dat de economisch-juridische omwenteling gericht op het vestigen van het beginsel van de economische handelingsvrijheid als uitgangspunt voor het opstarten van een markteconomie tot belangrijke vernieuwingen aanleiding gegeven heeft in het eigendomsrecht, het ondernemersrecht, de strijd tegen de monopolievorming en de privatisering.

964. Het instrumenteel karakter van het recht in handen van de leiders om hun politiek doel te bereiken brengt wel met zich dat het de politieke klasse is die de grenzen bepaalt waarbinnen de omwenteling plaats heeft en die het hele transformatieproces van bovenaf blijft controleren via vergunningen, via eigendomsrechten, via administratieve controle op het functioneren van de markt. Zeker in de culturele sector blijft de overheid zowel als actieve participant, als in de hoedanigheid van controlerende instantie prominent aanwezig. In de Russische economische ordening anno 1995 houden Adam Smith's "Onzichtbare hand" en Boris El'tsins "Zichtbare hand" elkaar in bedwang, maar het is op dit ogenblik niet duidelijk of het om een vredesgroet, dan wel een wurggreep gaat.

²²⁹ PP RF "O federal'noi tselevoi programme 'Podderzhka gosudarstvennoi poligrafii i knigoizdaniia Rossii v 1996-2001 godakh' ", 12 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 november 1995.

²³⁰ Objecten met een culturele bestemming van staatsondernemingen (bv. een cultuurhuis, een bedrijfsbibliotheek) kunnen mee met de staatsonderneming of afzonderlijk geprivatiseerd worden (Ukaz Prezidenta RF "Ob ispol'zovanii ob'ektov sotsial'no-kul'turnogo i kommunal'no-bytovogo naznacheniiia privatiziruemykh predpriatii", 10 januari 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.3, item 168). Er werd ook een regeling uitgewerkt voor de verdere financiering van deze objecten met een culturele bestemming (PSMP RF "O finansirovanii ob'ektov sotsial'no-kul'turnogo i kommunal'no-bytovogo naznacheniiia, peredavaemykh v vedenie mestnykh organov ispolnitel'noi vlasti pri privatizatsii predpriatii", 23 december 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.52, item 5091).

HOOFDSTUK III. CULTUURSPECIFIEKE OVERHEIDSMATREGELEN

Afdeling 0. Inleiding

965. Bij de bespreking van de algemene cultuurpolitiek van de Russische overheid en de overheidsbemoeienis met de algemene vrijheid van schepping en de daaraan gestelde beperkingen ten aanzien van uitingsvormen en geestesproducten is gebleken dat de artistieke, maar ook de economische vrijheid van het individu het uitgangspunt van het beleid geworden is, zonder dat een staatsideologie opgelegd wordt. Tegelijkertijd behoudt de Russische overheid een sterke greep op de tussenpersonen in het artistieke en literaire verkeer, ofwel door zelf via de in de culturele sector nog talrijke niet-geprivatiseerde staatsondernemingen als tussenpersoon in de culturele sector actief te blijven, ofwel als instantie die bevoegd is voor de - voor de uitoefening van de vrijheid constitutieve - registratie van, of vergunningverlening aan de kunstbemiddelaars.

966. In dit Hoofdstuk gaat de aandacht niet zozeer naar de verhouding tussen overheid en burger, d.i. de algemene cultuurpolitiek, maar wel voornamelijk naar het culturele middenveld dat, nu het tamelijk onvoorbereid in de context van een markteconomie-inwording geplaatst werd, sterk afhankelijk is van ondersteunende overheidsregelingen. Deze specifieke cultuurpolitiek is erop gericht via de uitvaardiging van bijzondere regels op sectoraal of intersectoraal niveau, of de creatie van bepaalde voorzieningen bepaalde cultuuruitingen op zich of de productie en verspreiding ervan aan te moedigen of te ondersteunen. Dit geldt zowel voor het terrein van het cultuurbehoud - dat hier verder onbesproken blijft - als voor de actuele cultuurschepping. M.a.w. daar waar de vrijheid van meningsuiting de creatie en verspreiding van alle uitingsvormen beschermt, kan het toch nodig blijken om op sectoraal niveau bijzondere regels uit te vaardigen, of voorzieningen te creëren ter stimulering van bepaalde cultuuruitingen.

967. Eerst onderzoeken we de beginselen die een actieve staatsbemoeienis in de actuele cultuurschepping legitimeren en het juridische instrumentarium dat de Russische overheid hiertoe ter beschikking staat (afd.1), om vervolgens een beknopt overzicht te geven van de cultuurspecifieke maatregelen die in het afgelopen decennium genomen werden (afd.2).

Afdeling 1. Verantwoording van en juridisch instrumentarium voor cultuurspecifieke overheidsbemoeienis

§ 1. Verantwoording voor overheidsingrijpen

1.0. Inleiding

968. Het principe van de kunstvrijheid maakt cultuur tot een in hoge mate staatsvrije zone, nu de erkenning van een afweerrecht in hoofde van de individuele kunstenaar of kunstbemiddelaar een onthoudingsplicht in hoofde van de overheid impliceert. Toch verhindert dit niet dat de overheid een, maar niet de exclusieve, verantwoordelijkheid in de culturele sector draagt. De Nederlandse jurist HOEFNAGEL schrijft o.i. terecht dat deze actieve overheidsbemoeienis in cultuuraangelegenheden, deze specifieke cultuurpolitiek niet door het vrijheidsbeginsel, maar wel door andere principes zoals de gelijk-

heid, de ontplooiing, de pluriformiteit en de kwaliteit, gelegitimeerd wordt ¹. In deze paragraaf gaan we na in welke mate deze principes hun weerslag gevonden hebben in de basistekst inzake cultuurpolitiek in Rusland, de Beginselen over cultuur.

1.1. *Gelijkheid*

969. Ongelijkheid kan voortvloeien uit intrinsieke kenmerken van de burgers als zodanig (bv. geslacht), maar kan ook voortkomen uit maatschappelijke omstandigheden van financiële, ruimtelijke en socio-culturele aard, en het is vooral met betrekking tot deze laatste ongelijkheid dat een actieve overheidsbemoeienis in de cultuur noodzakelijk kan zijn, bv. om het recht op toegang tot de culturele rijkdommen van het land tot een realiteit voor alle sociale lagen van de bevolking te maken ². Alleen op deze wijze kan de vrijheid van éénieder reëel gestalte krijgen.

970. Zowel de non-discriminatiegedachte, als de gelijkheidsgedachte in haar socio-economische dimensie komen tot uitdrukking in de G.W. 1993 ³ en de Beginselen over cultuur van 1992.

971. Zo geldt het recht op culturele activiteit voor elke burger onafhankelijk van zijn nationale en sociale herkomst, taal, geslacht, politieke, religieuze en andere overtuigingen, woonplaats, materiële situatie, opleiding, beroep en andere omstandigheden ⁴; de professionele en de niet-professionele scheppende werkers zijn gelijk op het gebied van het auteursrecht en de naburige rechten, de rechten op intellectuele eigendom, de bescherming van de geheimen van het vakmanschap, de vrijheid van beschikking over de resultaten van zijn arbeid, de ondersteuning door de staat ⁵; buitenlandse burgers en personen zonder burgerschap hebben gelijke rechten als de burgers van de Russische Federatie in de sfeer van de culturele activiteit ⁶; geen enkele organisatie van scheppende werkers heeft voorrang ten aanzien van andere analoge organisaties in de betrekkingen met de staat ⁷; in de juridische, sociaal-economische en andere verhoudingen steunt de staat de scheppende werker die van geen enkele organisatie

¹ HOEFNAGEL 37-55.

² HOEFNAGEL 42-43.

³ Zie in hoofddorde art.19 G.W. 1993.

⁴ Art.8 Beginselen over cultuur.

⁵ Art.10 al.3 Beginselen over cultuur.

⁶ Art.19 Beginselen over cultuur. Dit artikel bepaalt evenwel verder dat specifieke voorwaarden voor de culturele activiteit van buitenlandse personen en personen zonder burgerschap in de Russische Federatie slechts vastgelegd kunnen worden door de wetten van de Russische Federatie en van de Republieken die deel uitmaken van de Russische Federatie. Zie in dezelfde zin art.62 (3) G.W. 1993, dat echter ook uitzonderingen toelaat op basis van internationale verdragen waarbij de Russische Federatie partij is.

⁷ Art.28 al.3 Beginselen over cultuur. Zie ook art.13 (4) en 14 (2) G.W. 1993 i.v.m. de gelijkheid van maatschappelijke en religieuze verenigingen voor de wet.

van scheppende werkers lid is, op gelijke wijze als de leden van dergelijke organisaties⁸.

972. De staat is verantwoordelijk ten overstaan van de burgers voor het waarborgen van de voorwaarden van algemene toegankelijkheid van de culturele activiteit, culturele kostbaarheden en goederen, en is daarom verplicht zijn bescherming te verlenen op cultureel gebied met betrekking tot de economisch en sociaal minst beschermde lagen en groepen van de bevolking⁹. In deze bepaling komt het duidelijkst naar voor dat de gelijkheidsgedachte een actieve overheidsbemoeienis legitimeert ter realisering van het recht van een ieder om deel te nemen aan en toegang te hebben tot het culturele leven.

1.2. Ontplooiing

973. Gaat het bij de vrijheidsidee voor alles om het gevrijwaard zijn van factoren die het eigen handelingsvermogen beperken, de ontplooiingsgedachte betreft meer de dynamische aspecten van de vrijheidsrealisaties, oftewel het tot leven brengen van wat bij mensen in potentie aanwezig is¹⁰. Dit veronderstelt een actiever optreden van de overheid dan bij de vrijheidsgedachte. De overheid moet de nodige voorwaarden creëren waardoor één ieder zich artistiek kan ontplooien.

974. In de Beginselen over cultuur vinden we het principe van de individuele ontplooiing terug in het voorschrift dat de staatsorganen hun bescherming verlenen aan nieuwe talenten, scheppende jeugd, debutanten, beginnende scheppende collectieven, zonder een aanslag te plegen op hun scheppende onafhankelijkheid¹¹; in het recht van éénieder om ongeacht leeftijd een humane en artistieke opleiding te ontvangen en om vrij de vorm en de methodes van opleiding te kiezen in overeenstemming met de onderwijswetgeving enerzijds¹²; en in de plicht van de overheid om de voorwaarden te creëren voor een algemene esthetische opvoeding en een artistieke initiatievorming voor allen, vooral door de humanisering van het hele onderwijssysteem, door ondersteuning en ontwikkeling van een netwerk van kunstscholen, studio's, cursussen, het behoud van kosteloze basisdiensten van bibliotheken, en van de amateurskunst anderzijds¹³. Hieruit blijkt dat de uitbouw van een degelijk algemeen esthetisch en artistiek onderwijsnetwerk de belangrijkste garantie voor de ontplooiing als overheidsopdracht is.

1.3. Pluriformiteit of diversiteit

975. De feitelijke in de maatschappij aanwezige verscheidenheid aan opvattingen en

⁸ Art.28 al.5 Beginselen over cultuur. Zie ook art.19 (2) G.W. 1993, afzonderlijk en *juncto* art.30 (2) G.W. 1993.

⁹ Art.30 Beginselen over cultuur.

¹⁰ HOEFNAGEL 48-50.

¹¹ Art.33 Beginselen over cultuur.

¹² Art.13 Beginselen over cultuur.

¹³ Art.30 al.2 Beginselen over cultuur.

uitingen moet in het aanbod van voorzieningen dat mede door de overheid mogelijk gemaakt wordt, weerspiegeld worden. Als normatief beginsel houdt pluriformiteit in dat dit verschijnsel ook door de overheid als een maatschappelijke en culturele waarde bewust bevorderd moet worden.

976. In de Beginselen over cultuur vinden we deze gedachte terug, op het vlak van de collectieve culturele rechten, met betrekking tot de steun aan de cultuur van kleine volkeren ¹⁴, en op het vlak van de individuele rechten, in de overheidssteun aan de oprichting van alternatieve culturele organisaties, ondernemingen, associaties, schepende unies, gildes en andere culturele verenigingen, indien er zich op het gebied van de productie en verspreiding van culturele waarden een monopolisering aftekent ¹⁵. De wetgever lijkt hier voorbij te gaan aan het feit dat de monopolies in de culturele sector staatsmonopolies zijn, en nu de *door de staat gesteunde* ondernemingen en organisaties als mogelijk alternatief worden voorgesteld.

1.4. Kwaliteit en afstandelijkheid

977. In de specifieke cultuurpolitiek van de overheid is vaak het aanmoedigen van kwaliteit (in de zin van "voortreffelijkheid") één van de nagestreefde doeleinden. De selectieve steun door de overheid aan het cultuuraanbod, gesteund op het inhoudelijk beginsel van de kwaliteit, kan evenwel tot willekeur en tot schending van het gelijkheidsbeginsel en zelfs de uit het vrijheidsbeginsel voortvloeiende onthoudingsplicht van de overheid leiden, indien de overheid zelf gaat bepalen wat "kwaliteit" in de kunst betekent. Daarom is een zekere afstandelijkheid vereist: het inhoudelijk oordelen over kwaliteit dient niet te gebeuren door de overheid zelf, maar door kenners, deskundige adviseurs die zitting hebben in adviesorganen ¹⁶

978. In de Beginselen over cultuur vinden we de kwaliteits- en afstandelijkheidsgeachte wel terug met betrekking tot het cultuurbestand ¹⁷, maar in verband met de actuele cultuurproductie ontbreekt de minste verwijzing naar kwaliteit als doelstelling van de cultuurpolitiek, en zijn de stimuleringsmaatregelen steeds in algemene termen geformuleerd zonder enige afgrenzing op basis van kwaliteit ¹⁸.

¹⁴ Art.22 Beginselen over cultuur.

¹⁵ Art.32 Beginselen over cultuur. Art.13 G.W. 1993 stelt dat in Rusland het ideologisch en politiek pluralisme erkend wordt, en dat geen enkele ideologie van staatswege ingesteld of verplicht wordt gesteld.

¹⁶ SOCIAAL EN CULTUREEL PLANBUREAU, *Advies cultuurwetgeving*, Rijswijk, 1986, 101-102.

¹⁷ *Bijzonder waardevolle* objecten van het cultureel erfgoed genieten een speciaal beschermingsstatuut. De bevoegdheden inzake bezit, gebruik en beschikking over dergelijke objecten kunnen slechts volgens een speciale procedure gewijzigd worden, en dit op basis van de conclusies van een *onafhankelijke expertencommissie* die rekening houdt met de belangen van de volledigheid van historisch gevormde collecties, de omstandigheden van hun bewaring, de toegankelijkheid voor de burgers en de herkomst van het object (art.25 Beginselen over cultuur).

¹⁸ Art.27 al.2 Beginselen over cultuur bepaalt wel dat de Russische Federatie die activiteit van scheppende werkers stimuleert die gericht is op de verhoging van de *kwaliteit* van het leven van het volk, maar het is niet duidelijk of de gerichtheid op de kwaliteit van het leven, ook de kwaliteit van het scheppende werk zelf betreft, en evenmin wordt bepaald wie deze kwaliteit moet

1.5. Conclusie

979. Het is opvallend hoe in de declaratorische Beginselen over cultuur de kwaliteit van het cultuuraanbod als doelstelling quasi-afwezig is, terwijl de ontplooiings- en vooral de gelijkheidsgedachte sterk uitgewerkt worden, en de pluriformiteitsgedachte zelfs moet leiden tot een actieve steun vanwege de overheid aan de oprichting van alternatieve culturele verenigingen en ondernemingen op die deelgebieden waar er een monopolie bestaat. Wellicht moet dit begrepen worden als een reactie tegen de sovjetperiode van voor 1985 waarin Staat en Partij zelf de kwaliteit van kunstuitingen beoordeelden, en elke vorm van pluriformiteit poogden uit te roeien. Bovendien heeft de economische crisis de culturele sector zo zwaar getroffen, dat het de eerste taak is van de overheid om de sector als dusdanig te helpen te overleven.

Maar de overheidsfinanciën zijn beperkt, en de staatssteun bijgevolg per definitie selectief. De kwaliteit van een culturele creatie of prestatie kan als selectie criterium dienstig zijn, mede gelet op het feit dat vanuit cultureel opzicht kwalitatief zeer hoogstaande werken of activiteiten, vaak vanuit economisch opzicht de minst rendabele en winstgevende zijn en bijgevolg het meest steun behoevend. Aangezien de kwaliteit een oordeel over de inhoud van een werk of prestatie inhoudt, is het in een rechtsstaat gewenst dat de overheid een zekere afstandelijkheid in acht neemt. We zullen in de volgende afdeling kunnen beoordelen in welke mate de principes van pluriformiteit en kwaliteit van het cultuuraanbod toch in de cultuurspecifieke maatregelen van de Russische overheid van het voorbije decennium weerspiegeld worden, dan wel of de Russische overheid zich ermee vergenoegt de vrijheid haar gang te laten gaan.

§ 2. Middelen van overheidsingrijpen

980. Daar waar actieve tussenkomst van de overheid noodzakelijk is, stelt zich de vraag naar het juridisch instrumentarium waarvan de Russische overheid zich bedient om haar cultuurspecifieke politiek te voeren.

981. In vele gevallen behouden de Beginselen over cultuur het volstreekte stilzwijgen over de te hanteren juridische middelen om een bepaalde doelstelling te verwezenlijken. Meestal beperken ze zich tot de opsomming van de plichten van de overheid, zonder aanduiding van de wijze waarop deze plicht vervuld moet worden. Dit gebeurt dan met de eenvoudige mededeling dat iets "door de staat gewaarborgd wordt" ¹⁹, of "de Russische Federatie stimuleert ..., waarborgt ..., bevordert ..., vervolmaakt ..., steunt ..., verruimt de mogelijkheid ..." ²⁰. Soms wordt hierbij verwezen naar andere normatieve akten die inhoud, vorm en wijze van waarborg, verwezenlijking, stimulering nader

beoordelen.

¹⁹ Zie bv. art.26 Beginselen over cultuur: "De volledigheid van de geheel-Russische bibliotheek-, museum-, archief-, film-, foto- en andere analoge fondsen, de wijze van hun conservering, functionering en ontwikkeling worden gewaarborgd door de staat."

²⁰ Art.27 Beginselen over cultuur.

moeten specificeren ²¹.

982. Eén juridisch instrument wordt wel herhaaldelijk naar voor geschoven om de druk van de markteconomie op de culturele sector te verlichten, en dat is de fiscaliteit, al dan niet gecombineerd met een prijsreglementering en maatregelen van goedkope kredietverlening. In de Beginselen over cultuur worden deze maatregelen enkel als een intentieverklaring geformuleerd ²², de wijzigingen aan de belastingwetgeving moesten nadien nog volgen.

983. Andere juridische instrumenten zijn de prioritaire toebedeling van kapitaalinvesteringen ter versterking en ontwikkeling van de materieel-technische basis van de cultuur ²³; een lage huurprijs welke door de lokale besturen aangerekend wordt voor lokalen en ruimtes die ter beschikking gesteld worden voor studio's, ateliers, laboratoria e.d. welke noodzakelijk zijn voor de scheppende activiteit ²⁴; de opheffing van de plicht voor de culturele staatsorganisaties, de niet-commerciële privé-culturele organisaties en de scheppende unies om een deel van hun valuta-opbrengsten aan de overheid af te staan, indien deze valuta gebruikt worden voor het statutair doel van deze organisaties, voor de ontwikkeling van het cultureel erfgoed of voor de versterking van de materieel-technische basis van de cultuur ²⁵; een prijzenreglementering voor producten van ondernemingen die goederen met een culturele en informatieve bestemming produceren en op de markt van deze goederen een monopoliepositie innemen ²⁶; minimumtarieven van royalties voor auteurs ²⁷; speciale, niet-gespecificeerde maatregelen

²¹ Zie bv. art.33 Beginselen over cultuur waarin voor de specificatie van de plicht van de overheid om bescherming aan nieuw talent te verlenen, verwezen wordt naar "de staatsprogramma's van behoud en ontwikkeling van de cultuur".

²² Zo aanvaarden de Beginselen over cultuur in principe een verlaagd belastingtarief op de winsten van ondernemingen die eigendom zijn van de scheppende unies (art.28 al.4); fiscale en prijzenmaatregelen die de activiteit van burgers aanmoedigen om kinderen in te wijden in de creatie en culturele ontwikkeling, in zelfwerkzaamheid, in de liefhebberskunst en in de ambachten (art.30 al.2); belastingvoordelen, gecombineerd met kredietverlening, en de prioritaire overdracht van gebouwen ter aanmoediging van de oprichting van culturele organisaties (art.30 al.2); quota's en importheffingen op buitenlandse cultuurproducten, een vergunningensysteem en gedifferentieerde BTW-tarieven ter bescherming van de nationale cultuurproducten (art.34); een bijzondere wijze van belastingheffing op de winst van niet-commerciële organisaties (art.45 al.5); niet nader bepaalde belastingvoordelen voor ondernemingen en organisaties die geld investeren in cultuur (art.45 al.6); belastingvoordelen en kredietverlening als stimulans voor privé-organisaties om te participeren in de creatie van nieuwe technieken en technologieën (art.50 al.2); belastingvoordelen voor kunstenaars die speciaal ingerichte technische uitrusting, bouwwerken en lokalen als werkplaatsen gebruiken, alsook voor personen die een woonruimte gebruiken voor de organisatie van voor het publiek toegankelijke privé-musea, bibliotheken en culturele organisaties (art.50 al.6).

²³ Art.48 al.1 Beginselen over cultuur.

²⁴ Art.50 al.5 Beginselen over cultuur.

²⁵ Art.51 al.2 Beginselen over cultuur.

²⁶ Art.52 al.3 Beginselen over cultuur. Een dergelijke prijzenreglementering wordt niet voorzien voor volksartistieke nijverheden.

²⁷ Art.54 al.6 Beginselen over cultuur. *Infra*, nr.1344 e.v.

len inzake tewerkstelling en pensioenen voor kunstenaars, auteurs en culturele werkers

²⁸

984. De genoemde maatregelen gaan uit van de overheid ter stimulering van - hoofdzakelijk - het culturele middenveld. Dit mag ons uiteraard niet doen vergeten dat buiten deze externe ondersteunings- en stimuleringsmaatregelen de Russische staat ook zelf actief participeert in het culturele middenveld als eigenaar van culturele ondernemingen en instellingen. Art.30 Beginselen over cultuur voorziet dat culturele staatsorganisaties uit het budget gefinancierd worden, maar ook dat de staat gedeeltelijk financieel kan participeren in privé-organisaties. Dit kan begrepen worden als een mogelijkheid voor de staat om een "culturele" industriepolitiek te voeren, maar ook als een middel voor de staat om via het behoud van een controlepakket van aandelen een greep te behouden op geprivatiseerde ondernemingen uit het culturele middenveld.

985. Krachtens de Beginselen over cultuur is de federale overheid verplicht om 2% van haar budget aan het behoud en de ontwikkeling van de cultuur te besteden, terwijl die verplichting voor de deelentiteiten van de Russische Federatie zelfs 6% bedraagt ²⁹. Voor wat de federale overheid aangaat blijkt dit percentage in de praktijk veel te hoog gegrepen ³⁰. Dit geldt eveneens voor de deelentiteiten ³¹, maar wat hen betreft was de 6%-regel in elk geval niet onmiddellijk in werking getreden ³². Zolang de staat onvoldoende middelen kan vrijmaken voor de culturele sector ³³, zullen uiteraard de federale, regionale en plaatselijke staatsprogramma's voor het behoud en de ontwikkeling van de cultuur, die de veelheid aan steunmaatregelen gestalte moeten geven ³⁴, dode letter blijven.

²⁸ Art.55 Beginselen over cultuur.

²⁹ Art.45 al.2 en 3 Beginselen over cultuur. De betekenis van dit voorschrift is uiteraard beperkt, nu het door een latere federale wet, inclusief een begrotingswet, eenvoudig opzij geschoven kan worden.

³⁰ In 1993 ging minder dan 1 % van het federale budget naar cultuur: "Akh uzh eti nalogi...", *Kul'tura*, 24 april 1993. Zie ook MEDOVOI, I., "Evgenii Sidorov: '... Prodolzhaem srazhat'sia' ", *Kul'tura*, 27 februari 1993.

³¹ Regionaal wordt tussen 1,5 en 2,5 % van het budget aan cultuur uitgegeven: "Akh uzh eti nalogi...", *Kul'tura*, 24 april 1993.

³² Punt 1 PVS RF "O poriadke vvedeniia v deistvie Osnov zakonodatel'stva Rossiiskoi Federatsii o kul'ture", 9 oktober 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.46, item 2615.

³³ Dat dit het geval is moest de Regering toegeven in haar jaarrapport voor 1994 over de basisorientaties van de sociale politiek (PP RF "Ob utverzhdenii Osnovnykh napravlenii sotsial'noi politiki Pravitel'stva Rossiiskoi Federatsii na 1994 god", 6 mei 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 juni 1994). Tegelijk verwelkomde de Regering evenwel het begin van de vorming van een markt van culturele diensten, alsook het bestaan van programma's voor de ontwikkeling van de cultuur in de meeste regio's. Als prioriteit in de sociale politiek van de Regering wordt het behoud van een minimale (d.i. niet lager dan de bestaande, noch in omvang, noch in kwaliteit) dienstverlening in een gerationaliseerd netwerk van culturele instellingen, met een gelijktijdige uitbouw van de commerciële dienstverlening vooropgesteld.

³⁴ Art.29 Beginselen over cultuur. Zie eveneens art.6, 7, 22, 31 al.1, 33, 37, 38, 39, 40, 50 al.1 en 57 al.1 Beginselen over cultuur.

986. De ontwikkeling van de cultuur is ook gebaat met intensieve internationale contacten ³⁵, niet enkel van staat tot staat ³⁶, maar ook tussen culturele ondernemingen en organisaties onderling, zonder tussenkomst van de staten. Dergelijke culturele uitwisselingen tussen privé-personen worden luidens de Beginselen over cultuur aangemoedigd, maar op welke wijze dit zal gebeuren, wordt niet vermeld ³⁷. Prioritair voor Rusland in zijn internationale cultuurpolitiek is de gemeenschappelijke productie van culturele goederen; de restauratie van unieke historische en culturele gedenktekens; de vorming en de stages van het personeel van de culturele werkers; de creatie en de invoering van nieuwe technologieën, technische middelen, installaties voor culturele activiteit; de uitwisseling van methodes, van studieprogramma's en leerboeken ³⁸; en de blijvende culturele contacten met de Russische landgenoten in het buitenland ³⁹. Eén van de maatregelen in deze politiek is de aanmoediging tot oprichting en het zelf oprichten van Russische culturele centra in het buitenland ter promotie van Russische cultuurproducten ⁴⁰.

³⁵ Over de "cultuurdiplomatie" van Rusland, zie MOZEL', K.N., "Rossiia v poiskakh novoi kul'turnoi politiki za rubezhom", *Diplomaticheskii vestnik*, 1995, nr.11, 65-70.

³⁶ Zie bv. de bilaterale culturele akkoorden door de Russische Federatie gesloten, zowel met landen in het Westen (Bv. Republiek Duitsland: "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Federativnoi Respubliki Germanii o kul'turnom sotrudnichestve", 16 december 1992, *BMD*, 1993, nr.6, 50-57; het Koninkrijk Spanje: "Soglashenie mezhdru Rossiiskoi Federatsiei i Korolevstvom Ispanii o sotrudnichestve v oblasti kul'tury i obrazovaniia", 11 april 1994, *BMD*, 1994, nr.9-10, 13-16; Groot-Brittannië en Noord-Ierland: "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Soedinennogo Korolevstva Velikobritanii i Severnoi Irlandii o sotrudnichestve v oblasti obrazovaniia, nauki i kul'tury", 15 februari 1994, *BMD*, 1994, nr.5-6, 21-23), als met andere staten van het GOS (Bv. met Oekraïne: PP RF "O podpisanii Soglasheniia mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Ukrainy o sotrudnichestve v oblasti kul'tury, nauki i obrazovaniia", 24 mei 1994, *SZ RF*, 1994, nr.7, item 780; en Moldavië: "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Respubliki Moldova o kul'turnom i nauchnom sotrudnichestve", 17 augustus 1994, *Diplomaticheskii vestnik*, 1994, nr.17-18, 27). In het kader van het GOS werd op 15 mei 1992 een multilaterale overeenkomst over samenwerking op het gebied van cultuur te Tashkent ondertekend door op één na (Azerbeidzjan) alle lidstaten van het GOS ("Soglashenie o sotrudnichestve v oblasti kul'tury", 15 mei 1992, *BMD*, 1994, nr.6, 12).

³⁷ Art.56 al.2 Beginselen over cultuur.

³⁸ Art.57 al.2 Beginselen over cultuur.

³⁹ Art.58 Beginselen over cultuur.

⁴⁰ Art.60 Beginselen over cultuur. Over de oprichting van Russische culturele centra in het buitenland, zie Ukaz Prezidenta RF "O rossiiskikh tsentrakh nauki i kul'tury za rubezhom", 21 mei 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.21, item 1904, *Rossiiskaia Gazeta*, 4 juni 1993; PP RF "Ob organizatsii deiatel'nosti rossiiskikh tsentrov nauki i kul'tury za rubezhom", 29 augustus 1994, *SZ RF*, 1994, nr.19, item 2215 (houdende het statuut van dergelijke culturele centra). Zie ook PP RF "Ob obrazovanii Rossiiskogo tsentra mezhdunarodnogo nauchnogo i kul'turnogo sotrudnichestva", 8 april 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 15 april 1994; PP RF "Ob utverzhdenii Polozheniia o Rossiiskom tsentre mezhdunarodnogo nauchnogo i kul'turnogo sotrudnichestva pri Pravitel'stva Rossiiskoi Federatsii", 9 juli 1994, *SZ RF*, 1994, nr.13, item 1523; PP RF, "Voprosy Rossiiskogo tsentra mezhdunarodnogo nauchnogo i kul'turnogo sotrudnichestva pri Pravitel'stva Rossiiskoi Federatsii", 23 mei 1994, *SZ RF*, 1994, nr.5, item 493. Over de oprichting van buitenlandse culturele centra in Rusland, zie PP RF "Ob utverzhdenii Polozheniia o poriadke uchrezhdeniia i usloviakh deiatel'nosti inostrannykh kul'turno-informatsionnykh tsentrov na territorii Rossiiskoi Federatsii", 24 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.31, item 3133, *Rossiiskaia Gazeta*, 10 augustus 1995.

987. Volgens de "Basisoriëntaties van culturele samenwerking van de Russische Federatie met het buitenland", die als een soort van politiek prioriteitenplan door de Regering op 12 januari 1995 goedgekeurd werden ⁴¹, is de internationale culturele samenwerking voor Rusland "geroepen om bij te dragen tot de creatie van een gunstig klimaat opdat de Russische Federatie op succesvolle wijze buitenlandse politieke acties zou kunnen ondernemen, zowel multilateraal als bilateraal, tot de groei van wederzijds begrip en de versterking van het vertrouwen tussen de volkeren". De culturele samenwerking wordt m.a.w. veel minder als een doel op zich, dan wel als een instrument voor verdere internationale détente gezien. Het is evenwel niet zo zeker dat in de andere landen van het GOS Russische prioriteitspunten als "de ondersteuning op cultureel en onderwijsvlak van landgenoten in het buitenland, inclusief het behoud van hun culturele oorspronkelijkheid en taal, alsook de ontwikkeling van de contacten met de plaatselijke intelligentsia" ⁴², en de promotie van het Russisch in het (ook "nabije") buitenland ⁴³, ook als tekens van politieke ontspanning begrepen worden.

Afdeling 2. Beknopt overzicht van de algemene cultuurspecifieke maatregelen gericht op de actuele cultuurproductie

§ 0. Inleiding

988. In dit onderdeel willen we een beknopt overzicht geven van de belangrijkste cultuurspecifieke maatregelen die door de Russische overheid in het voorbije decennium genomen werden, vaak op vraag van de culturele sectoren of de culturele werkers zelf ⁴⁴. Individuele maatregelen blijven hier buiten beschouwing ⁴⁵, net als de maatregelen gericht op het cultuurbehoud. We concentreren ons op de algemene maatregelen die de actuele cultuurproductie betreffen. Deze maatregelen kunnen gericht zijn op de cultuurscheppers, de cultuurbemiddelaars of de cultuurconsumenten. Deze indeling heeft evenwel enkel een heuristische waarde, nu maatregelen in de ene categorie vrijwel automatisch gevolgen hebben voor de andere doelgroepen. Verschillende maatregelen richten zich bijna vanzelfsprekend zowel tot de kunstenaars als tot de organisaties en ondernemingen van het culturele middenveld. Dit geldt bv. voor de meeste maatregelen die gericht zijn op de ondersteuning van de scheppende unies, die naast een belangrijke economische activiteit in de culturele sector, via hun fondsen ook een belangrijke materiële en sociale steun verlenen aan hun leden.

⁴¹ PP RF "Ob osnovnykh napravleniiakh kul'turnogo sotrudnichestva Rossiiskoi Federatsii s zarubezhnymi stranami", 12 januari 1995, *SZ RF*, 1995, nr.4, item 293. Voor het ontwerp opgesteld door het Ministerie van Buitenlandse Zaken, zie *Diplomaticheskii vestnik*, 1994, nr.17-18, 60-61.

⁴² Punt 3 Basisoriëntaties van culturele samenwerking.

⁴³ Punt 4 Basisoriëntaties van culturele samenwerking.

⁴⁴ ONUFRIENKO, G., "Na pereput'e. Razvitie kul'tury i mekhanizmy vlasti", *Svobodnaia mysl'*, 1991, nr.15, 62. Zie ook HÜBNER 1991, 38-39.

⁴⁵ Nagenoeg alle maatregelen ten aanzien van de elektronische media zijn individuele maatregelen. Bovendien is de problematiek van het statuut van publieke versus commerciële omroepen zo specifiek dat ze een afzonderlijk onderzoek vergt. We gaan er hier dan ook niet op in.

989. Vooraf moeten we er wel op wijzen dat deze specifieke cultuurpolitiek van de Russische overheid gesitueerd moet worden tegen de achtergrond van de diepe economische crisis die ook de culturele sector zwaar getroffen heeft. Het personeel van de culturele instellingen, zoals archivariissen, bibliothecarissen, maar ook de uitvoerende kunstenaars zoals acteurs en muzikanten, behoren tot de laagst betaalde beroeps-categorieën, waardoor enerzijds steeds meer ondergekwalficeerd personeel aangetrokken wordt, en anderzijds talentrijke jongeren naar de commerciële sectoren in Rusland, of naar de culturele sectoren van Westerse landen gezogen worden. Het duurder maken van de cultuur betekent ook een massale abdicatie van de lagere inkomensklassen en de teloorgang van het cultuuraanbod op het platteland en in de kleine steden ⁴⁶. Tenslotte heeft zich een duidelijke commercialisering doorgezet in het cultuurleven, met minder commercieel in de markt liggende genres als onmiddellijke slachtoffers ⁴⁷.

§ 1. Steun aan de kunstscheppers

990. Een eerste methode om artistiek en literair talent aan te moedigen is het toekennen van prijzen. Door President El'tsin werden de jaarlijkse Staatsprijzen van de Russische Federatie op het gebied van literatuur en kunst ingesteld, die uitgereikt worden "voor het talentrijkste, zich door vernieuwing en originaliteit onderscheidende werk van literatuur en kunst, dat maatschappelijke erkenning verworven heeft en een betekenisvolle bijdrage levert tot de artistieke cultuur van Rusland, en voor vooraanstaande voorlichtingsactiviteiten op het gebied van literatuur en kunst" ⁴⁸, alsook de Pushkinprijs voor poëzie, welke toegekend wordt aan "auteurs van poëtische werken, waarvan de schepping de beste tradities van de Russische woordkunst voortzet" ⁴⁹. De betrokken auteurs en kunstenaars moeten voorgedragen worden door overheidsorganen van de uitvoerende macht van alle niveaus, ondernemingen, organisaties en instellingen, maatschappelijke verenigingen, studie-inrichtingen, redacties van kranten en tijdschriften, en voor wat de Pushkinprijs betreft, door de Jubileumcommissie ter voorbereiding van het 200-jarig jubileum van Pushkin. Alhoewel het de President is die de prijzen toekent, wordt de keuze van de begunstigden van zowel de Staatsprijzen als de Pushkinprijs overgelaten aan expertencommissies die zich in hun beslissing door de genoemde, artistieke criteria moeten laten leiden. Hier klinken de principes van de kwaliteit en afstandelijkheid in de cultuurpolitiek van de Russische overheid duidelijk door: de Staat heeft de band tussen 'betalen' en 'bepalen' bij de toekenning van artistieke prijzen doorgeknipt.

⁴⁶ HÜBNER 1991, 28-29.

⁴⁷ Voor een momentopname van de problemen in de culturele sector in de USSR in 1991, zie HÜBNER 1991, 23-37; en in 1994 in verschillende landen van Oost-Europa, inclusief Rusland: NEEVEN, J. en KRUYZEN, H., "Culturele catharsis", *Oost-Europa-Verkenningen*, december 1994, nr.136, 3-15; SNEL, G. en GROOT KOERKAMP, G., "Op de drempel van een nieuwe tijd", *Oost-Europa-Verkenningen*, december 1994, nr.136, 16-23.

⁴⁸ Ukaz Prezidenta RF "O Gosudarstvennykh premiiakh Rossiiskoi Federatsii v oblasti literatury i iskusstva", 10 november 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.46, item 4448, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 november 1993, gew. 9 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 12 oktober 1995.

⁴⁹ Ukaz Prezidenta RF "Ob utverzhdenii Polozheniia o Pushkinskoi premii v oblasti poezii", 13 september 1994, *SZ RF*, 1994, nr.21, item 2303, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 september 1994.

991. Daarnaast werd er een systeem uitgedacht van door de staat toegekende beurzen die aan kunstenaars moeten toelaten zich volledig aan de kunst te wijden. Voor zowel eminente werkers van cultuur en kunst als jonge talenten werden telkens 500 beurzen voorzien⁵⁰ voor de creatie van nieuwe werken van literatuur, film, design, architectuur, beeldende, decoratief-toegepaste, muzikale, theater-, circus en ook uitvoerende en andere vormen van kunst. Een eenvoudige individuele aanvraag volstaat evenwel niet: de kandidaten moeten voorgedragen worden door de collectief leidinggevende organen van de scheppende unies, van andere verenigingen van werkers van cultuur en kunst, alsook door de collegiale, raadgevende expertenorganen van het Ministerie van cultuur en het Comité voor cinematografie op basis van door de mededingers voorgelegde aanvragen met aanduiding van hun intenties voor de creatie van nieuw werk. Het Ministerie van Cultuur neemt uiteindelijk de beslissing, maar de criteria die bij deze beslissing gehanteerd moeten worden, worden niet nader bepaald⁵¹.

992. Tenslotte wil men talentrijke "vertegenwoordigers van de Russische kunst" terwille zijn door voor hen de mogelijkheid tot uitstel van legerdienst te voorzien⁵².

993. Het toekennen van prijzen en beurzen komt hoe dan ook enkel een beperkte groep van scheppende werkers ten goede. De Russische overheid heeft verder geen maatregelen genomen die de hele categorie van kunstenaars ten goede komt - tenzij dan, zoals in Deel III besproken zal worden, op het gebied van het auteursrecht. De primaire aandacht van de overheid in het verlenen van steun aan de culturele sector gaat dan ook niet uit naar de kunstscheppers zelf, maar wel naar de kunstbemiddelaars, het culturele middenveld.

§ 2. Steun aan het culturele middenveld

2.0. Inleiding

994. Veruit de meeste steunmaatregelen en -initiatieven richten zich op de tussenpersonen in het productieproces van cultuurproducten. Door een aantal maatregelen worden alle culturele ondernemingen en organisaties ondersteund, andere steunmaatregelen zijn sectoraal van aard en hebben betrekking op de volledige of gedeeltelijke doelgroep van de betrokken sector.

⁵⁰ Ukaz Prezidenta RF "O dopolnitel'nykh merakh gosudarstvennoi podderzhki kul'tury i iskusstva v Rossiiskoi Federatsii", 12 november 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.46, item 4449, *Rossiiskaia Gazeta*, 18 november 1993. Zie ook VISHNIAKOV, V., "Kul'ture dan 'zelenyi svet' ", *Rossiiskaia Gazeta*, 13 november 1993. Voor 1994 ging het om ongeveer 600 beurzen: UVAROVA, N., "Stipendii deiateliu kul'tury i iskusstva", *Kul'tura*, 9 juli 1994.

⁵¹ PP RF "O gosudarstvennykh stipendiiakh dlia vydaiushchikhsia deiatelei kul'tury i iskusstva Rossii i dlia talantlivykh molodykh avtorov literaturnykh, muzykal'nykh i khudozhestvennykh proizvedenii", 6 mei 1994, *SZ RF*, 1994, nr.4, item 366.

⁵² Ukaz Prezidenta RF "O predostavlenii otsrochki ot prizyva na voennuiu sluzhbu naibolee talantli-vym predstaviteliu rossiiskogo iskusstva", 9 juni 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.24, item 2234.

2.1. Intersectorale maatregelen

995. De scheppende unies, hun culturele en sociale fondsen ⁵³ en hun ondernemingen worden door de overheid gesteund, in de sovjetperiode eerst met maatregelen die de materieel-financiële basis van de scheppende unies moesten verbeteren en hun uitgeversactiviteit en de bouw van 'huizen van creativiteit' moesten ondersteunen ⁵⁴, en nadien door een belastingvrijstelling, zowel op het niveau van de USSR ⁵⁵ als op dat van de RSFSR ⁵⁶. Deze steun aan de scheppende unies getuigde van een dubbelzinnige houding van de overheid ten aanzien van deze organisaties. Enerzijds zijn zij een overblijfsel van het oude regime, pleitbezorgers als ze waren van het socialistisch realisme ⁵⁷, en is een voorkeursbehandeling een flagrante schending van de vrijheid van vereniging, van de kunstvrijheid en van het gelijkheidsbeginsel. Anderzijds zijn het de enige culturele verenigingen die aan hun leden levensnoodzakelijke materiële voorzieningen kunnen leveren en die de nodige expertise hebben om als belangenvereniging ook in de toekomst een belangrijke rol te spelen.

996. De fiscaliteit is ook een instrument om de investering van privé-kapitaal in de culturele sector aan te moedigen. Daarom werd door een Oekaze van 12 november 1993 in een vrijstelling van de belastingen op de bedrijfswinsten voor ondernemingen voorzien ten belope van 5 % van hun winsten (voor banken en verzekeringsmaatschappijen 3 %) voor giften aan staatsinstellingen en -organisaties van cultuur en kunst, cinematografie, archiefdienst, aan scheppende unies en andere verenigingen van scheppende werkers ⁵⁸. Het ging hier evenwel louter om een besparingsmaatregel,

⁵³ Bij een aantal scheppende unies die nog niet over dergelijke fondsen beschikten, werd er nu wel één opgericht: een Cinematografisch Fonds van de USSR en verschillende theaterfondsen (Postanovlenie TsK KPSS i SM SSSR "Ob uluchshenii uslovii deiatel'nosti tvorcheskikh soiuзов", 14 februari 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.16, item 61), een Literair Fonds bij de Schrijversunie van de RSFSR (PSM RSFSR "Ob obrazovanii Literaturnogo fonda RSFSR i Vserossiiskogo biuro propagandy khudozhestvennoi literatury Soiuzu pisatelei RSFSR", 22 maart 1988, *SP RSFSR*, 1988, nr.10, item 41) en een Fonds van de fotokunst bij de Unie van Fotografen van de USSR (PSM SSSR, "Voprosy Soiuzu fotokhudozhnikov SSSR", 26 juli 1990, *SP SSSR*, 1990, nr.18, item 95).

⁵⁴ Postanovlenie TsK KPSS i SM SSSR "Ob uluchshenii uslovii deiatel'nosti tvorcheskikh soiuзов", 14 februari 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.16, item 61.

⁵⁵ Ukaz Prezidenta SSSR "O pervoocherednykh merakh po sotsial'no-ekonomicheskoi zashchite deiatelei literatury i iskusstva v usloviakh perekhoda k rynochnym otnosheniiam", 14 februari 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.8, item 191, *Pravda*, 15 februari 1991, *Izvestiia*, 15 februari 1991. Voor commentaar, zie "I rublem podderzhat' kul'turu", *Izvestiia*, 15 februari 1991; HÜBNER 1991, 41-42.

⁵⁶ PPVS RSFSR "O merakh po sotsial'no-ekonomicheskoi zashchite kul'tury i iskusstva v usloviakh perekhoda k rynochnym otnosheniiam", 19 april 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.17, item 522. De vraag tot belastingvrijstelling werd later door de scheppende unies herhaald, zie bv. "Mikhail Ul'ianov: 'My popali v ekonomicheskii taifun...' ", *Kul'tura*, 14 november 1992, en GLAGOLEV, A., "Kak vybrat'sia iz dolgovoi iamy ?", *Kul'tura*, 3 april 1993 (Unie van theaterwerkers).

⁵⁷ CHECHODAEVA, M., "Edinomyslie ne sostoialos' ", *Kul'tura*, 25 januari 1992.

⁵⁸ Ukaz Prezidenta RF "O dopolnitel'nykh merakh gosudarstvennoi podderzhki kul'tury i iskusstva v Rossiiskoi Federatsii", 12 november 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.46, item 4449, *Rossiiskaia Gazeta*, 18 november 1993. Deze Oekaze voorziet verder nog tussenkomst in de transportkosten voor het Staatscircus, en beveelt de lokale overheden aan om aan culturele organisaties, scheppende unies, hun ondernemingen, archiefdiensten, organisaties van cinematografie enz. voordelen inzake huur-

aangezien de staatsallocaties proportioneel aan de binnenkomende giften verminderd worden. In plaats van een groen licht voor de ontwikkeling van de cultuur te zijn ⁵⁹, is deze maatregel een teken dat de overheid andere financieringsbronnen aanboort om haar eigen staatsinstellingen te kunnen in stand houden, niet om door de verhoging van de middelen hun werking te kunnen verbeteren. Deze Oekaze voorzag ook de terugbetaling van de door de ondernemingen van de scheppende unies betaalde BTW aan de scheppende unies en hun lokale afdelingen, op voorwaarde dat deze middelen gebruikt worden voor de sociale en scheppende noden van de unies. Bijna een jaar na de uitvaardiging van deze Oekaze bekloegen de Voorzitters van alle scheppende unies zich in een open brief aan President El'tsin erover dat het Ministerie van financiën hieraan weigert uitvoering te geven ⁶⁰.

In een latere Oekaze wordt aan dezelfde staatsinstellingen en -organisaties vrijstelling verleend van de verplichte verkoop van een deel van hun valuta-inkomsten die ze door hun economische activiteit verworven hebben, op voorwaarde dat deze aldus vrijgestelde valutamiddelen gebruikt worden voor de ontwikkeling en versteviging van hun materieel-technische basis ⁶¹.

997. Tenslotte werd door de Russische overheid de oprichting van een aantal nieuwe, los van de bestaande scheppende unies functionerende cultuurfondsen goedgekeurd en financieel en fiscaal ondersteund ⁶².

2.2. Sectorale maatregelen

998. Een hele reeks van maatregelen zijn gericht op de economische ondersteuning van specifieke culturele sectoren. We bespreken ze hier kort. De sector van de elektronische

prijs en gemeentelijke diensten te verstrekken. Wat de voorgeschiedenis van de door deze Presidentiële Oekaze ingevoerde fiscale maatregel betreft, zie o.m. KONONOVA, L., "I kul'turu spasti, i biudzheta ne rastriasti", *Kul'tura*, 1 augustus 1992; ONUFRIENKO, G., "Davaite delat' to, chto mozhem (razmyshleniia o kul'ture)", *Kul'tura*, 30 april 1993.

⁵⁹ VISHNIAKOV, V., "Kul'ture dan 'zelenyi svet' ", *Rossiiskaia Gazeta*, 13 november 1993.

⁶⁰ "Minfin protiv kul'tury", *Kul'tura*, 15 oktober 1994.

⁶¹ Ukaz Prezidenta RF "Ob osvobozhdenii federal'nykh uchrezhdenii i organizatsii kul'tury i iskusstva, kinematografii, arkhivnoi sluzhby, tsirkovykh predpriatii i organizatsii ot obiazatel'noi prodazhi chastii valiutnoi vyručki", 27 juni 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 juni 1994.

⁶² Zie bv. PSM SSSR "O deiatel'nosti na territorii SSSR sovetsko-amerikanskogo fonda 'Kul'turnaia initsiativa' ", 23 februari 1989, *SP SSSR*, 1989, nr.13, item 42 en PP RF "O Mezhdunarodnom nauchnom fonde i Mezhdunarodnom fonde 'Kul'turnaia initsiativa' ", 26 mei 1994, *SZ RF*, 1994, nr.5, item 498 (Internationaal Fonds 'Cultureel initiatief'); PP RF "Ob obrazovanii Fonda natsional'no-kul'turnogo vozrozhdeniia narodov Rossii", 25 mei 1994, *SZ RF*, 1994, nr.6, item 608. Zie ook Rasporiazhenie Pravitel'stva RF, 12 augustus 1994, *SZ RF*, 1994, nr.17, item 2008 (Fonds van nationale en culturele renaissance van de volkeren van Rusland); Rasporiazhenie Prezidenta RF, 4 juli 1994, *SZ RF*, 1994, nr.11, item 1282, *Rossiiskaia Gazeta*, 9 juli 1994 (Russisch Fonds voor de cultuur); Postanovlenie Soveta Federatsii Federal'nogo Sobraniia RF "Ob obrashchenii Soveta Federatsii Federal'nogo Sobraniia Rossiiskoi Federatsii k Pravitel'stvu Rossiiskoi Federatsii, organam gosudarstvennoi vlasti sub"ektov Rossiiskoi Federatsii 'O podderzhke initsiativy Mezhdunarodnoi blagotvoritel'noi programmy 'Novye imena' ", 12 juli 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 juli 1994 (Internationaal liefdadigheidsprogramma 'Nieuwe namen').

media zullen we op dit punt evenwel niet behandelen, nu een afzonderlijk, diepgaand onderzoek zeker verantwoord kan worden, gelet op de complexiteit, techniciteit en specificiteit van de elektronische media, het feit dat de geadresseerden van dergelijke maatregelen zeer beperkt in aantal zijn, en maatregelen van externe economische steun (die zeker met betrekking tot deze dure media hun legitimatie vinden in de bevordering van de pluriformiteit en de kwaliteit van het cultuuraanbod) nog sterker dan in de andere sectoren verstrengeld zijn met de vraag naar het eigendomsrecht (en dus controle) op de omroepen en de garanties voor de onafhankelijkheid van de programmamakers.

2.2.1. De geschreven pers en het uitgeverswezen

999. Een groot deel van het uitgevers- en drukkerswezen in Rusland verkeert in een diepe economische crisis door de enorme stijging van de productie- en distributiekosten aan de ene zijde, en de ineengestorte vraag naar boeken, kranten en tijdschriften als gevolg van de sterk gedaalde koopkracht van de bevolking aan de andere kant.

1000. Wat de *productiekosten* betreft moet vooreerst gewezen worden op de lamentabele toestand van de toeleveringsbedrijven, zoals de papierfabrieken en de grafische bedrijven.

De Russische papierfabrieken zijn niet in staat om kwaliteit te leveren (beperkt assortiment), hun verouderde installaties brengen een steeds lagere productie voort, en een deel van de geprivatiseerde ondernemingen zijn in handen van buitenlanders die het geproduceerde papier uitvoeren. Als gevolg hiervan moeten dure valuta besteed worden aan de invoer van papier ⁶³.

De grafische bedrijven zijn, zoals we gezien hebben ⁶⁴, nog voor het overgrote deel in staatseigendom. Ze behouden hierdoor een feitelijk monopolie in hun regio, waardoor ze de prijzen voor hun diensten en producten exorbitant hebben kunnen laten stijgen ⁶⁵.

1001. Voor de *distributiekosten* moet verwezen worden naar de scherpe stijging van de posttarieven en de in Rusland zeer belangrijke transportkosten. Boeken worden nog nauwelijks verspreid buiten de stad waar ze uitgegeven worden, en de centrale kranten slagen er nagenoeg niet meer in exemplaren op het hele grondgebied te koop aan te bieden.

⁶³ GUREVICH, M., "Kniga - istochnik trevog", *Rossiiskaia Gazeta*, 30 augustus 1995 (interview met I.D. LAPTEV, sedert juli 1995 Voorzitter van het Comité RF inzake persaanleggenheden).

⁶⁴ *Supra*, nr.959.

⁶⁵ Zie bv. "Proshchaite glasnost', svoboda slova i voobshche pechat' ", *Izvestiia*, 13 december 1991. Steeds meer Russische uitgaven worden in het buitenland (voornamelijk Finland) gedrukt, en nadien weer ingevoerd in Rusland: VACHURINA, N., "Monopolii biurokratov konkurenty ne trebuiutsia", *Rossiiskaia Gazeta*, 1 juni 1995 (interview met M. Poltoranin, Voorzitter van het Comité voor informatiepolitiek en communicatie van de Staatsdoema). Tijdens het Gorbachev-bewind kwam het bovendien voor dat de aangerekende prijzen voor drukkersdiensten (maar ook voor papier) discriminatoir werden toegepast naargelang de strekking van het nieuwsmedium (met uiteraard een lagere prijs voor de communistische pers), zie TOLZ, V., "Recent Attempts to Curb Glasnost' ", *Report on the USSR*, nr.9, 1 maart 1991, 1-2.

1002. Tenslotte is er de *gedaalde vraag* naar boeken, kranten en tijdschriften als gevolg van de gedaalde koopkracht van de modale Rus. Het verhogen van de prijs voor de krant of het tijdschrift biedt dan ook geen uitkomst, en de inkomsten uit reclame kunnen slechts gedeeltelijk de verliezen goedmaken ⁶⁶.

1003. De verhoogde productie- en distributiekosten aan de ene kant en de gedaalde vraag aan de andere kant hebben geleid tot een scherpe daling van de oplage van kranten en tijdschriften, en een daling in aantal titels en oplage van de boeken ⁶⁷. Bovendien leidde de desastreuse toestand waarin de toeleveringsbedrijven zich bevonden, maar ook de financiële toestand van de nieuwsmidia tot herhaalde onderbrekingen gedurende enkele dagen, weken of zelfs maanden in de verschijning van tijdschriften en kranten ⁶⁸.

1004. Volledigheidshalve moeten we hier toch vermelden dat zelfs binnen de zwaar getroffen sector van de boeken, kranten en tijdschriften een aantal deelsectoren zich wel met succes aan de overgang naar de markt hebben aangepast. Een aantal nieuwe privé-boekenuitgeverijen maken snelle winst met de uitgave van vertalingen van oude buitenlandse bestsellers van het detectivegenre, fantastische verhalen, handboeken voor managers en erotiek ⁶⁹. Gespecialiseerde wetenschappelijke literatuur, boeken voor kleine volkeren, studieboeken en kinderliteratuur daarentegen maken moeilijke tijden door ⁷⁰. In de wereld van de tijdschriften zijn het vooral de op economische informatie gerichte publicaties die een gespecialiseerd en meer vermogend publiek

⁶⁶ In december 1992 waren voor 8 van de 15 grootste kranten en tijdschriften reclame- en advertentie-inkomsten reeds belangrijker geworden dan inkomsten uit abonnementen: *Moskovskie Novosti*, 31 januari 1993; *CDPSP*, 1993, nr.5, 24. De publiciteitsafdelingen van de Russische kranten en tijdschriften worden overigens vaak in samenwerking met een westers reclamebureau gerund: MICHEL, L.P., "Moskau Goes West. Kapitalistische Werbung in sowjetischen Medien", *Medium*, 1990, nr.2, 60-62.

⁶⁷ De oplage van de meeste kranten en tijdschriften is de voorbije jaren ineengestort. Zo had *Trud* in 1990 nog een oplage van 21,5 miljoen exemplaren, in 1995 was dit nog anderhalf miljoen; voor *Izvestiia* is er in dezelfde periode een daling van 10,5 naar 0,8 miljoen, voor *Argumenty i Fakty* van 33,2 (met vermelding in het Guinness Book of Records) naar 4,2 miljoen (SKOROV 29-30). Volgens officiële gegevens (PP RF "O federal'noi tselevoi programme 'Podderzhka gosudarstvennoi poligrafii i knigoizdatiia Rossii v 1996-2001 godakh' ", 12 oktober 1995, *SZ RF*, 1995, nr.45, item 4312, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 november 1995) verscheen in 1994 slechts 62 % van de hoeveelheid van titels van boeken en brochures van dat van 1990, de algemene oplage bedroeg slechts 35 %, en de gehele omvang aan bladzijden 45 %. Zelfs tussen 1993 en 1994 verloren de centrale (plaatselijke) dagbladen 60 (19) %, en de centrale tijdschriften 65 (12,5) % abonnees.

⁶⁸ Verschillende gedrukte media konden op een bepaald moment hun elektriciteits- en/of telefoonrekeningen niet meer betalen, waardoor de elektrische stroom en de telefoonverbindingen afgesloten werden. In de eerste zes maanden van 1995 werden 1520 titels getroffen door een tijdelijke onderbreking in verschijning wegens financiële problemen van of gebrekkige toelevering van basisgrondstoffen (papier, inkt) aan de uitgeverijen en de grafische bedrijven (SKOROV 29-30).

⁶⁹ Zo werden in 1992 de werken van A. Christie in een oplage van 2,3 miljoen uitgegeven, die van A. Dumas zelfs in een oplage van 9,5 miljoen (ONUFRIENKO, G., "Davaite delat' to, chto mozhem (razmyshleniia o kul'ture)", *Kul'tura*, 30 april 1993). Zie ook CONDEE, N. en PADUNOV, V., "Pestroika Suicide: Not By Bred Alone", *new left review*, 1991, nr.189, 80-85, die spreken over "de-elitizing the cultural consumption".

⁷⁰ ONUFRIENKO, G., "Davaite delat' to, chto mozhem (razmyshleniia o kul'ture)", *Kul'tura*, 30 april 1993.

kunnen aanspreken ⁷¹.

1005. Het globale beeld is er nochtans één van kommer en kwel, zodat de roep om staatssteun steeds luider ging klinken. Ook de staat (en aanvankelijk de CPSU) was gebaat met steun aan de uitgeverijen en - vooral - de nieuwsmedia, nu de *glasnost*' en *perestroika* juist van overheidswege geïnstigeerd werd, en de vestiging van een civiele maatschappij waarvan een pluriforme pers één van de belangrijkste elementen vormt, tot politiek programma uitgeroepen werd.

1006. In de eerste jaren van de *perestroika* was de staatssteun in hoofdzaak gericht op het verbeteren van de planeconomie ⁷², en op het verlenen van subsidies aan noodlijdende bedrijven of ondersteuning van publicaties die sterk verlieslatend waren ⁷³. De subsidies gingen eerst naar kinder- en jeugdpublicaties, en culturele, wetenschappelijke, medische en pedagogische tijdschriften, en wat overbleef, ging naar de algemene tijdschriften en kranten ⁷⁴. De verdeling van de gelden gebeurde op basis van een expertenonderzoek van economen waarin de oplage, de stabiliteit van het aantal abonneementen en de publicatiefrequentie in rekening gebracht werden, maar deze criteria stonden nergens in de wetgeving zelf vermeld. De subsidie bestond uit een compensatie uitgekeerd om de kosten voor papier en drukkerij te dekken en soms voor een deel van de distributiekosten ⁷⁵. De uiteindelijke beslissing lag bij de Minister voor de Pers ⁷⁶, die van de mogelijkheid tot selectieve subsidiëring gebruik maakte om regeringsvriendelijke kranten te belonen, en andere te straffen ⁷⁷.

1007. Geleidelijk groeide het besef dat alleen een demonopolisering van de toeleve-

⁷¹ SKOROV 30-31.

⁷² Zie bv. PSM SSSR "O merakh po dal'neishemu uluchsheniiu dostavki periodicheskoi pechati naseleniiu, ukrepleniiu material'no-tekhnicheskoi bazy gazetno-zhurnal'nogo proizvodstva, ekspedirovaniia i dostavki periodicheskikh izdaniia", 22 augustus 1987, *Svod zakonov SSSR*, T.8, 412-1 - 413; PVS RSFSR "O sostoianii i perspektivakh razvitiia material'no-tekhnicheskoi bazy respublikanskikh sredstv massovoi informatsii RSFSR", 27 februari 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.10, item 259.

⁷³ Zo werden subsidies toegekend aan die persorganen die permanent correspondenten in het buitenland hadden (PPVS RSFSR "O korrespondentskikh punktakh rossiiskikh gazet v zarubezhnykh stranakh", 21 oktober 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.44, item 1462), of voor de uitgave van kinderliteratuur en studieboeken (Postanovlenie Soveta Natsional'nostei Verkhovnogo Soveta RSFSR "O gosudarstvennoi podderzhke vypuska uchebnoi, detskoi i nekotorykh vidov khudozhestvennoi literatury i literaturno-khudozhestvennykh izdaniia na iazykakh narodov RSFSR na period stabilizatsii rynka (1992-1993 gody)", 25 december 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1992, nr.4, item 144; Ukaz Prezidenta RF "O dopolnitel'nykh merakh pravovoi i ekonomicheskoi zashchity periodicheskoi pechati i gosudarstvennogo knigoizdaniia", 20 februari 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.9, item 441).

⁷⁴ *Izvestiia*, 21 april 1992; *CDPSP*, 1992, nr.16, 26-27.

⁷⁵ *Izvestiia*, 26 augustus 1993; *CDPSP*, 1993, nr.34, 27-28. In 1992 werden 511 publicaties gesubsidieerd: *Nezavisimaia Gazeta*, 9 februari 1993; *CDPSP*, 1993, nr.7, 31-32.

⁷⁶ Zie ook PVS RF "Ob ekonomicheskoi podderzhke i pravovom obespechenii deiatel'nosti sredstv massovoi informatsii", 17 juli 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.31, item 1838; OVSIANKO 123.

⁷⁷ KOVEN, R., "Media laws in Eastern Europe: the meddler's itch", *Conference for Security and Cooperation in Europe. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Bulletin*, 1995, 11.

rings- en distributiebedrijven de kostenstructuur van de geschreven pers en de uitgeverijen gunstig zou kunnen beïnvloeden ⁷⁸ en dat de markt een grotere rol moest kunnen spelen ⁷⁹. In de gedrukte media werd zelf gepleit voor algemene fiscale maatregelen en maatregelen die de creatie van financiële structuren stimuleren welke bereid zouden zijn geld te investeren in kranten bij hun omvorming in aandelenvennootschappen ⁸⁰, maar de overheid leek te willen vasthouden aan de rechtstreekse subsidiëring van de media, zij het wel enkel als beloning voor het uitwerken van een financieel plan voor de economische overleving van het medium ⁸¹.

1008. In het ontwerp van federale wet over de staatssteun aan de nieuwsmedia en de boekenuitgaven dat in eerste lezing door de Staatsdoema aangenomen werd, werd het systeem van de staatsbestellingen, d.i. de bestelling door de staat van een gegarandeerde hoeveelheid van de oplage van kranten of boeken voor de noden van de staat (bv. voor bibilotheken) of de verlening van goedkope investeringskredieten aan drukkerijen of de nieuwsmedia, of de verlening van kredieten voor de publicatie van literatuur voor de noden van de staat ⁸², behouden. Bovendien werd voorzien in de oprichting van een Nationaal Fonds voor de ontwikkeling van de nieuwsmedia, dat als belangrijkste opdracht zou hebben het accumuleren en investeren van middelen in de ontwikkeling van de materieel-technische basis van de nieuwsmedia en het boekenwezen ⁸³. De media vreesden evenwel opnieuw willekeur en verhoogde staatscontrole ⁸⁴, en hieraan leek toegegeven te worden door de federale wetgever, nu in de uiteindelijk goedgekeurde Wet van 1 december 1995 over de staatssteun aan de nieuwsmedia en de boekenuitgave van de RF ⁸⁵ de hoofdstukken over de staatsbestelling en het Nationaal Fonds voor de ontwikkeling van de nieuwsmedia geschrapt werden. Als steunmaatregelen ten voordele van de nieuwsmedia (inclusief de persagentschappen en gedeeltelijk ook de elektronische media), de boekenuitgeverijen en de drukkerijen voor

⁷⁸ Zie ook PVS RF "Ob ekonomicheskoi podderzhke i pravovom obespechenii deiatel'nosti sredstv massovoi informatsii", 17 juli 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.31, item 1838.

⁷⁹ Bv. verkoop van schoolboeken via de vrije markt: PP RF "O merakh po obespecheniiu uchebnoi literaturoi obrazovatel'nykh uchrezhdenii", 2 juli 1994, *SZ RF*, 1994, nr.11, item 1297.

⁸⁰ *Izvestiia*, 26 augustus 1993; *CDPSP*, 1993, nr.34, 27-28.

⁸¹ Wellicht zou deze politiek leiden tot een verlaging van het aantal gesubsidieerden: *Nezavisimaia Gazeta*, 9 februari 1993; *CDPSP*, 1993, nr.7, 31-32.

⁸² Volgens officiële cijfers werd in 1994 47 miljard roebel uitgegeven om 830 titels van schoolboeken uit te geven, 187 wetenschappelijke uitgaven, 147 woordenboeken en repertoria. In totaal werden 2230 uitgaven van 253 uitgeverijen van Rusland ondersteund: *supra*, nr.1003, noot 67.

⁸³ "Proekt Federal'nogo Zakona "O gosudarstvennoi podderzhke sredstv massovoi informatsii i knigoizdaniia Rossiiskoi Federatsii", *Rossiiskaia Gazeta*, 2 november 1994. Voor een eerder ontwerpen, zie: "Proekt Federal'nogo Zakona "O gosudarstvennoi podderzhke sredstv massovoi informatsii Rossiiskoi Federatsii", *Rossiiskaia Gazeta*, 18 juni 1994 (opgesteld door het Comité voor informatiepolitiek en communicatie van de Staatsdoema RF).

⁸⁴ Zie bv. RODNEVSKAIA, E., "Gazety s molotka ?", *Rossiiskaia Gazeta*, 25 oktober 1994; IAKOVENKO, I., "O svobode real'noi i mnimoi", *Kul'tura*, 6 augustus 1994.

⁸⁵ Federal'nyi Zakon RF "O gosudarstvennoi podderzhke sredstv massovoi informatsii i knigoizdaniia Rossiiskoi Federatsii", 1 december 1995, *SZ RF*, 1995, nr.49, item 4698, *Rossiiskaia Gazeta*, 5 december 1995.

de periode 1996-1998 bleven nog enkel algemene, neutrale voordelen van fiscale aard ⁸⁶ over, alsook verminderde tarieven voor transport en post, de vrijstelling van de verplichting om valutawinsten door de verkoop van boeken in verband met onderwijs, wetenschap en cultuur, kranten en tijdschriften of radio- en videoproducten in te ruilen voor roebels, op voorwaarde dat deze valuta aangewend worden voor de modernisering van de infrastructuur voor de productie van de genoemde producten ⁸⁷, verminderde huurgelden indien lokalen in gebouwen die in federale eigendom zijn, gehuurd worden ⁸⁸, en dit alles ongeacht de eigendomsvorm van de betrokken onderneming.

1009. Op deze wijze leek de Russische overheid dat type van steunmaatregelen te verwerpen, dat privilegiëring van afzonderlijke regeringsgunstige publicaties toeliet. Door te kiezen voor een systeem van algemene, neutrale maatregelen handelt de Russische overheid meer in overeenstemming met het beginsel van de vrijheid van meningsuiting en economisch activiteit.

1010. Deze positieve evolutie moet evenwel genuanceerd worden. De poging om opnieuw staatscontrole op de media uit te oefenen op de centrale nieuwsmedia mag dan al mislukt zijn, een week voor de goedkeuring van de juist besproken Wet van 1 december 1995 werd een Federale Wet over de economische steun aan regionale en stedelijke kranten aangenomen ⁸⁹. Hierin werd de federale staatssteun in de vorm van subsidies ⁹⁰ voor de ontwikkeling van de materieel-technische basis van de lokale kranten en voor de betaling van de productie- en distributiekosten gegoten. Deze subsidies worden enkel toegekend aan die kranten die in een Federaal register voor regionale en stedelijke kranten opgenomen worden. De beslissing tot toelating tot opname in het register berust bij de Russische regering, op voordracht van regionale commissies bestaande uit vertegenwoordigers van de wetgevende en uitvoerende macht van de deelentiteiten ("subjecten") van de RF, van regionale organisaties van de Journalistenunie, van maatschappelijke verenigingen. Een belangrijke beperking is dat in

⁸⁶ Zie ook Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v otdel'nye zakony Rossiiskoi Federatsii o nalogakh", 30 november 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 6 december 1995; PP RF "O poriadke predostavleniia tarifnykh l'got na osnovanii Federal'nogo zakona o vnesenii dopolneniia v Zakon Rossiiskoi Federatsii o tamozhennom tarife", 11 april 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 april 1996. Zie ook de relevante bevelen van de staatsbelastingdienst en het Staatsdouanecomité RF van resp. 22 januari 1996 en 24 januari 1996, beide gepubliceerd in *Rossiiskaia Gazeta*, 31 januari 1996, en de ongedateerde verduidelijking van de staatsbelastingdienst in *Rossiiskaia Gazeta*, 17 april 1996.

⁸⁷ Een dergelijke vrijstelling bestond reeds voor de persagentschappen: Ukaz Prezidenta RF "Ob osvobozhdenii Informatsionnogo telegrafnogo agentstva Rossii i Rossiiskogo informatsionnogo agentstva 'Novosti' ot obiazatel'noi prodazhi chasti valiutnoi vyruchki, postupaiushchei ot rasprostraneniia informatsii i uslug", 22 november 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 november 1994.

⁸⁸ Zie ook PVS RF "Ob ekonomicheskoi podderzhke i pravovom obespechenii deiatel'nosti sredstv massovoi informatsii", 17 juli 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.31, item 1838.

⁸⁹ Federal'nyi Zakon RF "Ob ekonomicheskoi podderzhke raionnykh (gorodskikh) gazet", 24 november 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 november 1995.

⁹⁰ Aan de subsidiëring werd een maximum gesteld, uitgedrukt in een percentage van de reële kosten voor de betaling van drukker, papier en post, gaande van 50 % voor kranten in stedelijke centra van de regio tot 80 en 90 % voor regionale of stedelijke kranten in het Hoge Noorden, het Verre Oosten, of Noord-Kaukasus.

het register slechts één enkele krant per regio of stad opgenomen mag worden ⁹¹. Indien er meerdere aanvragen tot subsidiëring zijn, kiezen de verkozen organen en de hoofden van plaatselijk zelfbestuur van de regio of stad samen met de regionale organisaties van de Journalistenunie op concurrentiële basis één van deze kranten rekening houdend met de volgende criteria: de grootste oplage, de steun van de lezers (*sic*), de distributie van de oplage over het grootste grondgebied van de regio ⁹².

Ofschoon in art.7 (1) van deze Wet duidelijk gesteld wordt dat inmenging vanwege de organen van staatsmacht of organen van plaatselijk zelfbestuur in de professionele activiteit van deze kranten bij de verdeling van de subsidies niet toegelaten is, kan men toch vele vragen stellen bij de selectieprocedure, de criteria, de samenstelling van de organen die kranten voor subsidiëring voordragen. Talloze manipulaties lijken hier mogelijk. Het politieke doel van deze Wet lijkt te zijn een aantal allianties tussen de lokale overheden en de pers en de creatie van een pool van regionale media die door de federale overheid gecontroleerd kan worden, aan te moedigen, en hierdoor tegelijkertijd de onafhankelijke regionale pers te benadeligen ⁹³. Men mag hierbij niet vergeten dat in de strijd om de lezer precies de hoge kosten verbonden aan de distributie van de nationale pers, in het voordeel van de regionale pers speelt. Bovendien heeft de lokale berichtgeving in zo een uitgestrekt land een bijzonder grote aantrekkingskracht. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat de oplage van de regionale pers veel minder sterk gedaald is, en dat zij in de vorming van de publieke opinie een steeds grotere rol gaat spelen ⁹⁴.

1011. Om het beeld te vervolledigen moeten we nog verwijzen naar het op 12 oktober 1995 door de Regering goedgekeurde vijfjarenplan voor de ondersteuning van de grafische bedrijven in staatseigendom en boekenuitgaven ⁹⁵, en naar het feit dat enkele centrale kranten en tijdschriften nog steeds rechtstreeks door het staatsbudget gefinancierd worden, wat het probleem van mogelijke concurrentievervalsing zeer scherp stelt ⁹⁶.

1012. Dit alles laat ons toe te besluiten dat enerzijds op het stuk van het vastleggen van algemene voordelen voor de hele sector de evolutie zonder meer gunstig is, maar anderzijds waar het de rechtstreekse overheidssteun aan de media betreft geen

⁹¹ Op het grondgebied van elk "subject van de RF" worden gemiddeld 30 à 40 lokale kranten uitgegeven (SKOROV 36).

⁹² Kranten van politieke partijen en bewegingen, gespecialiseerde, inlichtingen-, ontspannings-, reclame en erotische aard, en kranten-digests zijn van subsidiëring uitgesloten.

⁹³ SKOROV 36.

⁹⁴ SKOROV 36.

⁹⁵ *Supra*, nr.1003, noot 67.

⁹⁶ Het frappantste voorbeeld is de *Rossiiskaia Gazeta*, een krant die eerst door de Opperste Sovjet, en na de ontbinding van het parlement in de herfst van 1993, door de regering van de RF (PSMP RF "O pravopreemstve polnomochii Verkhovnogo Soveta Rossiiskoi Federatsii v otnoshenii sredstv massovoi informatsii", 23 september 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.39, item 3632) uitgegeven wordt en een 'officieel onderdeel' bevat waarin de belangrijkste wetten en besluiten gepubliceerd worden. Zie bv. BERTER, M., "Pochem nezavisimost' pressy", *Izvestiia*, 20 maart 1992; CHUGAEV, S., "Dlia svoei gazety - den'gi iz gosbiudzheta", *Izvestiia*, 10 maart 1992.

sluitende criteria vastgelegd werden die discriminatie op, bijvoorbeeld, politieke gronden zou uitsluiten bij de toekenning van subsidies ⁹⁷.

2.2.2. De film

1013. De filmproductie is - zeker in tijden van snel stijgende productiekosten - een kapitaalopslopende activiteit, die een goede, technologisch hoogwaardige infrastructuur vereist. Het geld voor dergelijke investeringen in de verouderde filmindustrie in Rusland ontbreekt, waardoor de totale productie van 300 dramatische films in 1991 teruggelopen is tot 178 in 1992 ⁹⁸ en 29 in 1994 ⁹⁹. Bovendien is de band verbroken tussen de filmproductie (die federaal gebeurt), de filmverhuur (in grote regionale verhuurstructuren), en de filmvertoning (het filmnetwerk op lokaal niveau). De Russische film vindt nog nauwelijks de weg naar de filmzalen. De kost voor het vervaardigen van een kopie van een originele film voor de vertoning in de bioscoop is zo groot geworden, dat nu een oplage van 70 exemplaren uitzonderlijk hoog is, terwijl vroeger een oplage van 1700 à 1800 kopieën van een film niet ongewoon was ¹⁰⁰. Tegelijkertijd worden de Russische markt en de filmzalen overspoeld door goedkope buitenlandse films, in de regel nagemaakte Amerikaanse films ¹⁰¹. Door de dalende koopkracht van de bevolking en het toegenomen gevoel van onveiligheid op straat in de steden is het aantal bioscoopbezoekers drastisch teruggelopen. Om het beeld volledig te maken moet ook nog op de financiële crisis van de Unie van cineasten gewezen worden, waardoor deze de sociale voorzieningen voor haar leden moet terugschroeven ¹⁰². Vele filmregisseurs kunnen door deze crisis hun beroep niet langer uitoefenen ¹⁰³.

1014. In deze context wordt het duidelijk dat minstens in de overgangperiode naar een

⁹⁷ Merkwaardig is nog dat de discussie rond de rechtstreekse steun aan de media in Rusland helemaal niet gevoerd wordt in termen van ondersteuning van de pluriformiteit in de media, de verzekering dat alle belangrijke geestesstromingen in de maatschappij ook in de pers aan bod zouden kunnen komen, ook die van politieke minderheden die om sociale redenen onvoldoende lezers kunnen aanspreken om economisch rendabel te zijn.

⁹⁸ MURZINA, M., "Fil'mov v Rossii snimaetsia vse men'she, zato vozmozhnostei uvidet' ikh - vse bol'she", *Izvestiia*, 31 maart 1993.

⁹⁹ BULKINA, T., "Kolechko zolotoe, buket iz alykh roz", *Rossiiskaia Gazeta*, 21 juni 1995. Volgens een andere bron werden in 1994 in Rusland 82 speelfilms gemaakt tegen 137 in 1993. Hiervan werden er 32 op basis van staatssubsidies gemaakt (tegen 26 in 1993). De forse daling heeft dan ook alles te maken met het feit dat privé-investeerdere (die in 1993 nog verantwoordelijk waren voor meer dan 100 films) zich uit de filmproductie terugtrekken: VYSTOROBETS, A., "Fil'my est', a smotret' ikh negde", *Rossiiskaia Gazeta*, 18 maart 1995.

¹⁰⁰ De grootste filmstudio's van het land, Mosfil'm, worden dan ook als "fabrieken voor filmconserveren" bestempeld: GORIACHEV, O., "Fabrika 'kinokonservov' ", *Argumenty i Fakty*, 1994, nr.15.

¹⁰¹ VYSTOROBETS, A., "Fil'my est', a smotret' ikh negde", *Rossiiskaia Gazeta*, 18 maart 1995.

¹⁰² MARTIN, M., "Le grand désarroi des cinéastes russes", *Le Monde Diplomatique*, april 1992, 4-5.

¹⁰³ "Russische Filmindustrie in Schwierigkeiten", *Süddeutsche Zeitung*, 7 april 1992.

markteconomie de filmindustrie in Rusland zonder staatssteun niet kan overleven ¹⁰⁴. De Russische overheid heeft hierop gereageerd met protectionistische maatregelen, rechtstreekse steun aan de Russische filmindustrie en maatregelen in de strijd tegen de piraterij.

1015. De grote hervorming van de filmindustrie in de periode van de perestroika geschiedde door een Besluit van de Raad van Ministers van de USSR van 18 november 1989 ¹⁰⁵, waarvan de economische aspecten reeds eerder besproken werden ¹⁰⁶. Hier volstaat het erop te wijzen dat krachtens dit Besluit de filmstudio's een deel van hun valuta-inkomsten uit de export van films mochten behouden, en dat ze vrijgesteld werden van de betaling van invoerrechten op filmmateriaal en -apparatuur die krachtens een overeenkomst met buitenlandse partners als bijdrage in de gemeenschappelijke productie van films ingebracht werd en ter beschikking van de sovjetfilmstudio bleef.

1016. Door een Bevel van het Comité voor Cinematografie van 10 augustus 1992 ¹⁰⁷ werd een juridisch kader uitgewerkt waarbinnen de financiering door de overheid van het geheel of een deel van de creatie en verhuur van bioscoop- en videofilms mogelijk wordt, ongeacht de eigendomsvorm van de filmstudio. Een dergelijke financiering moest bijdragen tot de ontwikkeling van de Russische filmkunst, het zich eigen maken van het cultureel erfgoed van Rusland en de stimulering van zowel eminente meesters van de vaderlandse filmkunst als debutanten. De beslissing over het verlenen van subsidies wordt genomen door de leiding van het Comité voor Cinematografie, op aanbeveling van een "scheppende expertencommissie".

1017. In een Regeringsbesluit van 28 april 1993 ¹⁰⁸ wordt, naast de instelling van een wettelijk depot voor films ¹⁰⁹, een afzonderlijke registratieplicht voor alle Russische, buitenlandse en in coproductie gemaakte films (behalve televisiefilms) ingevoerd. Deze registratie bij het Comité voor cinematografie moet gebeuren voor de verspreiding, verhuur, publieke vertoning of uitzending via kabeltelevisie van deze films op het

¹⁰⁴ "Konei na pereprave ne meniaut ?", *Kul'tura*, 10 juli 1993; VYSTOROBETS, V., "Sergei BONDARCHUK: "Mosfil'm" - eto edinstvenno i nepovtorimo", *Rossiiskaia Gazeta*, 25 januari 1994 (interview met de bekende regisseur S. BONDARCHUK).

¹⁰⁵ PSM SSSR "O perestroike tvorcheskoi, organizatsionnoi i ekonomicheskoi deiatel'nosti v sovetskoi kinematografii", 18 november 1989, *SP SSSR*, 1990, nr.1, item 5.

¹⁰⁶ *Supra*, nr.870.

¹⁰⁷ Prikaz Komiteta kinematografii pri Pravitel'stve RF "Ob utverzhdenii polozheniia o sozdanii i prokate kino-videoproduktsii, osushchestvliamykh pri gosudarstvennoi finansovoi podderzhke, i poriadke ee realizatsii", 10 augustus 1992, *BNA RF*, 1993, nr.3, 30-32.

¹⁰⁸ PSMP RF "O registratsii kino- i videofil'mov i regulirovanii ikh publichnoi demonstratsii", 28 april 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.18, item 1607. Zie ook BELOSTOTSKII, G., "Kinoliubiteli s bol'shoi dorogi", *Rossiiskaia Gazeta*, 12 januari 1993; KUZ'MENKO, P., "Prostranstvo kino na fone inflatsii", *Rossiiskaia Gazeta*, 28 januari 1993; MURZINA, M., "Fil'mov v Rossii snimaetsia vse men'she, zato vozmozhnostei uvidet' ikh - vse bol'she", *Izvestiia*, 31 maart 1993.

¹⁰⁹ Zie ook reeds PSM SSSR "O povyshenii effektivnosti ispol'zovaniia obshchesoiuznogo gosudarstvennogo fonda kinofil'mov v usloviakh rynochnoi ekonomiki", 9 augustus 1991, *SP SSSR*, 1991, nr.24, item 97. Het wettelijk depot moet bij het Staatsfonds van bioscoopfilms van de RF gebeuren: PP RF "O Gosudarstvennom fonde kinofil'mov Rossiiskoi Federatsii", 30 december 1994, *SZ RF*, 1995, nr.2, item 155, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 januari 1995.

grondgebied van de Russische Federatie. Na registratie wordt een verhuurcertificaat afgeleverd, met een aanbeveling inzake leeftijdsbeperkingen opgelegd aan het publiek ¹¹⁰. De registratie kan geweigerd worden, indien de vormvereisten voor de aanvraag tot afgifte van het certificaat niet voldaan werd, alsook "in andere gevallen voorzien door de wetgeving van de Russische Federatie". Met dit Besluit van de Raad van Ministers poogt de Russische overheid drie vliegen in één klap te slaan: de opbouw van een verzameling van alle films ooit in Rusland geproduceerd of vertoond, de controle op de moraliteit van de film door een leeftijdsgrens aan te bevelen, en het opvoeren van de strijd tegen de verspreiding van piraatversies van films.

1018. Vanaf 1994 koos de Russische overheid openlijk voor een protectionistische politiek inzake de bescherming van de eigen filmproductie. In een presidentiële Oekaze van 15 april 1994 ¹¹¹ wordt de ondersteuning van de vaderlandse cinematografie als "één van de belangrijkste punten in de cultuurpolitiek" aangeduid (punt 1). Aan de Regering wordt opgedragen een heel programma van protectionistische maatregelen uit te werken die de productie en verspreiding van de Russische film- en videoproductie moeten begunstigen.

1019. In uitvoering van deze Oekaze werd reeds een hele reeks maatregelen genomen, of werd althans een begin gemaakt met de uitwerking van dergelijke maatregelen:

- de Regering heeft een ontwerp van Wet over de film bij het parlement ingediend, bestaande uit drie delen, nl. over de eigendom op de filmzalen, over de nationale film, en over de sociale waarborgen voor de medewerkers. Privatisering van de filmzalen wordt onvermijdelijk geacht. Er is geen sprake meer van 'staatsbestellingen', maar wel van gedeeltelijke staatssteun, d.w.z. een project kan enkel voor een deel door de staat gefinancierd worden, nooit in zijn geheel. De selectie van de gesubsidieerde projecten gebeurt door een jury van eminente meesters van de cinematografie, de Voorzitter van het Comité voor Cinematografie zou hier niet meer in tussenkomen ¹¹². Het beginsel van de afstandelijkheid van de overheid bij het nemen van beslissingen over rechtstreekse staatssteun lijkt hier dus door te dringen;

- een Regeringsbesluit van 30 juli 1994 ¹¹³ draagt aan *Goskomimushchestvo*, het staatsorgaan dat het hele privatiseringsproces organiseert, op erover te waken dat bij de privatisering van de filmzalen en filmverhuurorganisaties het profiel van de activiteiten van deze ondernemingen en organisaties behouden blijft. De Regering verbindt er zich toe jaarlijks 50 projecten van productie en verhuur van artistieke bioscoop- en

¹¹⁰ De organen van de uitvoerende macht van de deelentiteiten van de Russische Federatie kunnen uitgaande van de plaatselijke tradities, gewoontes en nationale samenstelling van de regio deze aanbevelingen over de leeftijdsgrens voor het publiek verduidelijken en de wijze van publieke vertoning van de film in hun regio bepalen.

¹¹¹ Ukaz Prezidenta RF "O protektsionistskoi politike Rossiiskoi Federatsii v oblasti otechestvennoi kinematografii i meropriiatiakh v sviazi so 100-letiem mirovogo i rossiiskogo kinematografa", 15 april 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.16, item 1375.

¹¹² Interview met Voorzitter van Kinokomitet, A. MEDVEDEV, in MELIKIANTS, G., "Kino i zakon. V chem drama samogo massovogo iz iskusstv", *Izvestiia*, 9 april 1993.

¹¹³ PP RF "O pervoocherednykh merakh po realizatsii protektsionistskoi politike Rossiiskoi Federatsii v oblasti otechestvennoi kinematografii", 30 juli 1994, *SZ RF*, 1994, nr.15, item 1794, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 augustus 1994.

videofilms te financieren, alsook de productie en verhuur van de documentaire, wetenschappelijk-populaire, studie- en animatiefilms op het niveau van 1992 te handhaven. Het Ministerie van economie moet jaarlijks investeren in de federale ondernemingen en organisaties van cinematografie "volgens hun behoeften". Bovendien wordt een procedure vastgelegd voor de import van buitenlandse films uit landen die geen lid van het GOS zijn. De vraag of de invoerrechten op producten met een productie-technische bestemming die geïmporteerd worden voor de noden van vaderlandse cinematografie verlaagd kunnen worden, en of de filmproducenten belastingvoordelen toegekend kunnen worden, wordt voor verder onderzoek aan de bevoegde instanties doorgezonden;

- op 16 januari 1995 werd een Federaal fonds voor de sociale en economische ondersteuning van de vaderlandse cinematografie opgericht ¹¹⁴. Het heeft als taak financiële steun te verlenen aan de vaderlandse film- en videoproductie en -verhuur, alsook aan de werkers van de cinematografie, alsook het aantrekken van Russische en buitenlandse investeerders voor het financieren van de productie en verhuur van Russische films ¹¹⁵.

- op 28 oktober 1995 nam de Regering ten slotte een Besluit ¹¹⁶ dat in essentie aan de bevoegde staatsorganen de opdracht gaf verdere maatregelen uit te werken voor het behoud en de ontwikkeling van de verhuur van vaderlandse films en voor de verhoging van het niveau van bioscoopdienstverlening aan de bevolking ¹¹⁷. Op deze wijze hoopt de Regering de hoger geschetste kloof tussen filmproductie, -distributie en -vertoning te overbruggen en de Russische films weer in de filmzalen te krijgen ¹¹⁸.

¹¹⁴ PP RF "O Federal'nom fonde sotsial'noi i ekonomicheskoi podderzhki otechestvennoi kinematografii", 16 januari 1995, *SZ RF*, 1995, nr.4, item 307, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 januari 1995.

¹¹⁵ CHERNYSHEVA 1995, 116-117; VYSTOROBETS, A., "Protektsiia dlia kino", *Rossiiskaia Gazeta*, 25 januari 1995.

¹¹⁶ PP RF "O merakh po sokhraneniui i razvitiui prokata otechestvennykh fil'mov i povysheniiu urovnia kinoobsluzhivaniia naseleniia", 28 oktober 1995, *SZ RF*, 1995, nr.45, item 4315, *Rossiiskaia Gazeta*, 21 november 1995.

¹¹⁷ Het gaat om maatregelen inzake (1) de ontwikkeling van de materieel-technische basis van het filmnet en de filmverhuur, de versterking van het fonds van vaderlandse films en hun verspreiding; (2) de creatie van voorwaarden voor investeringskredieten, voor de modernisering van het filmnet en de filmverhuur, de verbetering van de dienstverlening inzake films aan de bevolking en de oprichting van centra van de Russische cinematografie; (3) creatie van een normatieve basis voor het kopiëren, de verspreiding, verhuur en openbare vertoning van films langs kanalen van ether-, kabel- of satelliettelevisie; (4) de vestiging en toepassing van belastingvoordelen in de sfeer van de cinematografie, en het houden van een register van filmzalen met vermelding van hun financieringsbronnen; (5) de privatisering van organisaties en ondernemingen en het vermogen van de cinematografie; (6) de vervolmaking van het mechanisme van afrekening met de houders van auteursrechten voor bioscoop- en videofilms, m.i.v. films gecreëerd voor 1993, bij hun herhaalde realisatie (verkoop) voor de openbare vertoning met gebruik van alle soorten van beeld- en geluidsdragers. Bovendien wordt aan de uitvoerende organen van de deelentiteiten van de RF aanbevolen de financiële zelfstandigheid van de filmverhuur en de filmzalen te waarborgen, en een halt toe te roepen aan het onwettig gebruik van films.

¹¹⁸ VYSTOROBETS, A., "Fil'my est', a smotret' ikh negde", *Rossiiskaia Gazeta*, 18 maart 1995.

2.2.3. De podiumkunsten

1020. Wat de podiumkunsten betreft werd binnen de budgettaire mogelijkheden van de overheid de oude subsidiepolitiek zonder meer voortgezet. De theaters hebben het statuut van "culturele instellingen" waardoor ze rechtstreeks door de staat gesubsidieerd worden. De subsidieverlener is evenwel steeds minder vaak de federale overheid. Een groot deel van de theaters wordt nu door de regionale en lokale overheden gefinancierd. Hierdoor is het aantal theaters niet in aantal behouden kunnen blijven ¹¹⁹. Het aantal privé-theaterzalen of -groepen is zeer beperkt ¹²⁰.

1021. Door de grotere autonomie die de theaters in de tweede helft van de jaren tachtig gekregen hebben, kunnen zij ook eigen inkomsten verwerven, maar dit blijkt vooral te gebeuren door niet-theatergebonden activiteiten, zoals de verhuur van lokalen aan commerciële organisaties, en niet bv. door de verhuur van de theaterzaal aan onafhankelijke, rondtrekkende gezelschappen. Op deze wijze is het mogelijk dat een aantal theaters zonder een culturele activiteit van enige betekenis te ontwikkelen toch een financieel relatief onbekommerd bestaan kunnen leiden ¹²¹.

2.2.4. De beeldende kunsten

1022. Ten aanzien van de beeldende kunsten werden nauwelijks specifieke maatregelen genomen ¹²², wat wellicht hiermee te maken heeft dat voor de creatie en verspreiding van beeldende kunsten geen grote infrastructuur vereist is. De staatspolitiek beperkt zich hoofdzakelijk tot het plaatsen van bestellingen en het opkopen van beeldende werken bij kunstenaars (d.i. rechtstreekse steun aan de scheppende werkers) ¹²³, maar veel stelt dat staatsmecenaat om budgettaire redenen niet voor. De musea hebben geen geld, er is evenmin een grote vraag vanwege Russische particulieren wegens de gedaalde koopkracht ¹²⁴. Dit heeft als gevolg dat de sociale en economi-

¹¹⁹ UL'IANOV, M., "Umei nesti svoi krest i verui!", *Kul'tura*, 30 oktober 1993.

¹²⁰ SURZHENKO, I., "Russia's theatrical system is against independent theaters", *Financial & Business News*, 13-19 augustus 1993. Er werden wel commerciële concertorganisaties opgericht (IGNAT'EVA, M., "Kommersant s muzykal'nym uklonom", *Kul'tura*, 30 april 1993). Het vroegere staatsorgaan *Goskontsert* werd zelf in een aandelenvennootschap AO GOSKO omgevormd (KOSMINSKAIA, I., "Po Sen'ke i korona", *Kul'tura*, 3 oktober 1992; GOLDIN, L., "Goskontsert is dead, long live GOSKO!", *Moscow News*, 1992, nr.31).

¹²¹ SURZHENKO, I., "Russia's theatrical system is against independent theaters", *Financial & Business News*, 13-19 augustus 1993.

¹²² Zie evenwel bij het begin van de perestroika: PSM SSSR "O merakh po ukrepleniiu proizvodstvennoi i material'no-tekhnicheskoi bazy izobrazitel'nogo iskusstva", 21 augustus 1986, *SP SSSR*, 1986, nr.32, item 167. In dit Besluit van de Regering werden 10 jaarlijkse prijzen voor werken van beeldende kunst toegekend, alsook geld voor de bouw van tentoonstellingszalen, ateliers enz. toegekend.

¹²³ "Dialog 'Ministerstvo - soiuz", *Kul'tura*, 3 april 1993.

¹²⁴ RYKHLOVA, T., "Test na vyzhivanie", *Kul'tura*, 16 januari 1993.

sche positie van de beeldende kunstenaar zeer slecht geworden is ¹²⁵.

1023. Dit belet evenwel niet dat zich vooral in de grote steden een relatief bloeiende, private kunsthandel ontwikkeld heeft ¹²⁶ via een netwerk van commerciële en niet-commerciële kunstgalerijen ¹²⁷, en veilinghuizen ¹²⁸.

1024. De musea zijn instellingen die rechtstreeks gefinancierd worden door de overheid ¹²⁹, wat in deze tijden betekent: een precaire toestand. Sporadisch werden in de musea wel succesvolle pogingen ondernomen om een aanvullende inkomen uit commerciële activiteiten (bv. museumwinkels) te verwerven ¹³⁰.

2.2.5. De ambachtelijke bedrijven

1025. In een Oekaze van 7 oktober 1994 werden ook maatregelen van staatssteun voorzien voor de volksartistieke, ambachtelijke bedrijven ¹³¹, in afwachting van de goedkeuring van een federale wet dienaangaande. In deze Wet zullen maatregelen voorzien worden inzake de vrijstelling van belasting op onroerende goederen en van de BTW op ingevoerde grondstoffen en apparatuur voor de productie van ambachtelijke voorwerpen, alsook voordeeltarieven voor het gebruik van elektriciteit, voordelige kredieten voor de aankoop van uitrusting en grondstoffen, en subsidies voor een bedrag dat oploopt tot de helft van de transportkosten van de producten. De Oekaze bepaalt verder dat bij faillissement en verkoop van dergelijke ondernemingen de koper verplicht is om het profiel van de activiteiten van deze ondernemingen te behouden. Aan de lokale overheden wordt aanbevolen de huurprijzen voor verkooppunten van dergelijke producten te drukken, alsook de plaatselijke belastingen laag te houden. Ten slotte werd een Fonds voor volksartistieke bedrijven van de Russische Federatie opgericht, dat voor de tweede helft van 1994 1 miljard roebel toegewezen kreeg voor behoud, renaissance en ontwikkeling van de volksartistieke bedrijven.

¹²⁵ GORBUNTSOV, D., *Pravda*, 18 december 1991, in het Engels vertaald in *CDSP*, 1991, nr.51, 30-31.

¹²⁶ ONUFRIENKO, G., "Davaite delat' to, chto mozhem (razmyshleniia o kul'ture)", *Kul'tura*, 30 april 1993.

¹²⁷ LUNINA, L., "Art without commerce", *Moscow News*, 1992, nr.11.

¹²⁸ De eerste Sotheby's - veiling in Moskou (juli 1987) heeft aangetoond dat er weldegelijk een (voornamelijk buitenlandse) vraag bestond of gecreëerd kon worden voor oude én hedendaagse Russische kunst (MICHGELSEN, P., "Anatoli Zverjev. De Russische Van Gogh", *Rusland Monitor*, 1991-92, nr.6, 8). Zie i.v.m. het belangrijkste Russische veilinghuis Alfa-Art o.m. GRIGOR'EVA, E. en TURCHIN, V., "Kommertsii, sud'ba, iskusstvo...", *Nezavisimaia Gazeta*, 23 februari 1993; DANILEVICH, N., "95.000 dollarov za Vasnetsova", *Kul'tura*, 9 oktober 1993.

¹²⁹ In Moskou werd ook een eerste privé-museum voor moderne kunst opgericht (RYKHLOVA, T., "Dela na 'Marse' ", *Kul'tura*, 3 oktober 1992).

¹³⁰ KONCHIN, E., "Polmilliona v god", *Kul'tura*, 1 augustus 1992.

¹³¹ Ukaz Prezidenta RF "O merakh gosudarstvennoi podderzhki narodnykh khudozhestvennykh promyslov", 7 oktober 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 15 oktober 1994.

§ 3. Aanmoediging van de cultuurconsumptie

1026. In art.27 al.2 Beginselen over cultuur wordt bepaald dat de Russische Federatie de groei van de maatschappelijke en privé-vraag naar kunstwerken bevordert teneinde de mogelijkheden van de scheppende werkers om betaald werk te krijgen, te verruimen. Het aanmoedigen van de cultuurconsumptie heeft evenwel nauwelijks ingang gevonden in het juridisch instrumentarium van vroeger de Sovjetoverheid ¹³² of nu de Russische overheid. Het belangrijkste instrument hiertoe zou de esthetische opvoeding van de bevolking kunnen zijn, maar alvast in de algemene onderwijswetgeving ¹³³ vinden we geen enkele aanzet hiertoe.

Afdeling 3. Conclusie van Hoofdstuk III

1027. In de algemene cultuurspecifieke politiek is de ruime toepassing van algemene, neutrale ondersteuningsmaatregelen een positieve ontwikkeling in het licht van het - in het politieke discours algemeen aanvaarde en in de Grondwet van 1993 verankerde - concept van de rechtsstaat. De culturele sector wordt hierdoor in zijn geheel gesteund, zonder dat de bestuursoverheid de mogelijkheid krijgt om de financiële steun afhankelijk te maken van de inhoud van de verkondigde meningen. Het gaat hier in wezen om marktconforme beleidsinstrumenten, en m.n. om maatregelen die de markt stimuleren.

Aan het andere uiterste neemt de Russische overheid ook marktvervangende maatregelen, door de rechtstreekse financiering van de niet-commerciële instellingen, zoals theaters, musea, bibliotheken, die zonder overheidssteun gewoon van de markt zouden verdwijnen. De overheid garandeert hier de diversiteit van het aanbod door zelf te zorgen voor de aanwezigheid van voorzieningen. Het voordeel van dergelijke marktvervangende instrumenten is er vooral in gelegen dat de overheid, als een gezagsinstituut dat zich niet geheel hoeft laten te leiden door eisen van direct rendement, duurzaam culturele functies kan garanderen.

1028. Tussen beide extremen in liggen de overheidsmaatregelen die het functioneren van de markt als uitgangspunt nemen, maar deze markt aanvullen door de rechtstreekse subsidiëring door de staat van een selectie van tussenpersonen tussen de kunstenaar of auteur en de consument, of de subsidiëring van de creatie en verspreiding van bepaalde cultuurproducten, of het plaatsen van staatsbestellingen bij bepaalde kunstenaars of kunstbemiddelaars. De staat grijpt bijgevolg in daar waar de markt niet op autonome wijze voor een veelzijdig aanbod kan zorgen. We denken hier aan de steun voor bepaalde uitgaven (kinderliteratuur, schoolboeken enz.), bepaalde filmprojecten, en de steun aan de pers.

¹³² Bij wijze van uitzondering moet de aanmoediging van het gebruik van design in industriële producten en gebruiksvoorwerpen vermeld worden: PSM SSSR "O merakh po dal'neishemu razvitiu dizaina i rasshireniiu ego ispol'zovaniia dlia povysheniia kachestva promyshlennoi produktsii i sovershenstvovaniia ob"ektov zhiloi, proizvodstvennoi i sotsial'no-kul'turnoi sfery", 3 november 1987, *SP SSSR*, 1988, nr.1, item 1.

¹³³ Zakon Rossiiskoi Federatsii "Ob obrazovanii", *VSND i VS RF*, 1992, nr.30, item 1797, gew. 13 januari 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 januari 1996 (volledige, geamendeerde tekst). Voor een bespreking van de oorspronkelijke versie van deze Wet, zie DE GROOF, J. (ed.), *Comments on the Law on Education of the Russian Federation*, Leuven, Acco, 1993, 223p.

1029. Het gebruik van dergelijke marktaanvullende maatregelen is evenwel enkel verzoenbaar met de vrijheid van meningsuiting en de artistieke vrijheid, indien de criteria voor het toekennen van de subsidies overeenstemmen met de beginselen van gelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit. Bij de beoordeling van voornamelijk het criterium van het ondersteunen van de pluriformiteit van de meningsuitingen en het criterium van de kwaliteit wordt van de overheid een zekere afstandelijkheid verwacht.

Deze idee lijkt ook geleidelijk aan in de specifieke cultuurpolitiek van de Russische overheid door te dringen, nu ze zich in haar beslissingen over het al dan niet subsidiëren van bepaalde kunst- en meningsuitingen steeds vaker laat adviseren door onafhankelijke expertencommissies. Alleen met betrekking tot de sector van de nieuwsmedia moeten we een ernstig voorbehoud maken. Zeker bij de regionale pers is het niet uitgesloten dat de beslissing tot subsidiëring op basis van politieke, discriminatoire motieven genomen wordt. De drang tot controle over deze sector blijkt nog steeds heel sterk aanwezig in de geesten van de politieke leiders van Rusland. De Russische overheid lijkt zich bij het gebruik van marktaanvullende maatregelen in de pers niet zozeer te laten inspireren door de wil om een veelzijdigheid van het aanbod te garanderen, dan wel precies om deze pluriformiteit te vernietigen.

Bovendien blijft het nog steeds een feit dat de overheid niet enkel als een externe instantie steun verleent aan de culturele sector, maar ook intern als participant, als cultuurbemiddelaar zelf in concurrentie gaat met de privé-sector-in-wording. De Russische overheid heeft bijgevolg nog steeds niet volledig de stap van beheer naar regulering van de cultuurmarkt gezet. Vooral het feitelijk staatsmonopolie op de grafische bedrijven kan als problematisch ervaren worden voor de uitgeverijen en nieuwsmedia.

1030. Gelet op de ernst van de economische crisis mag verwacht worden dat de culturele sector nog een hele tijd geheel of gedeeltelijk afhankelijk zal blijven van overheidssteun die om budgettaire redenen zelf ook voortdurend schaarser zal worden.

Tegelijk schrompelen ook de sociale voorzieningen die traditioneel door de scheppende unies aan hun leden verstrekt werden, ineen. De schrijvers en kunstenaars behoren tot de belangrijkste slachtoffers van de economische en sociale crisis die het transformatieproces vergezelt. De cultuurspecifieke maatregelen gericht op de cultuurschepper kunnen hieraan slechts op een zeer beperkte en selectieve schaal verhelpen. De schrijvers en kunstenaars moeten zich dan ook steeds meer op autonome basis een artistieke, sociale en economische weg weten te banen op de markt van cultuurgoederen, en het beleidsinstrument bij uitstek dat deze markt ordent, is het auteursrecht.

DEEL III

EEN COPERNICAANSE REVOLUTIE IN HET AUTEURSRECHT ?

TITEL 0. INLEIDING : DE OPDRACHT VOOR DE RUSSISCHE WETGEVER

1031. In de zich voortdurend wijzigende context van de politieke, economische, sociale en culturele systeemtransformatie, zoals we deze in Deel II beschreven hebben, stond de Russische wetgever bij het schrijven van een nieuwe auteurswetgeving voor een grote uitdaging. Hij moest er zich rekenschap van geven dat de mythe van de harmo-nieuze belangenverzoening niet langer houdbaar was in een civiele maatschappij-in-ontwikkeling waarin een veelheid aan, ook tegengestelde, belangen gearticuleerd kan worden, noch in een markteconomie-in-wording waarin het veilig stellen van zijn eigen belang als drijfveer voor het hele economische gebeuren beschouwd wordt. Het auteursrecht kon dan ook niet langer een uiting zijn van een ten onrechte vooronderstelde harmonie van belangen tussen auteur, exploitant en eindgebruiker, maar moest begrepen worden als een instrument waarin de principieel tegengestelde belangen tussen deze drie actoren op evenwichtige wijze met elkaar tot verzoening gebracht werden.

Dit vertaalde zich in twee concrete opdrachten voor de wetgever: het subjectieve auteursrecht weer zijn marktordenende functie geven door het herstel van de exclusiviteit ervan, en de aanpassing van het auteursrecht aan de technologische revolutie, of, in de woorden van DIETZ, de gelijktijdige *transformatie* en *modernisering* van het auteursrecht ¹.

Ook DOZORTSEV stelde dat de hervorming van het gehele domein van de intellectuele rechten niet enkel een antwoord was op de noodzaak tot aanpassing van de wetgeving aan de technologische ontwikkelingen die nieuwe beschermwaardige objecten en nieuwe exploitatiewijzen hebben doen ontstaan ². Dit was immers een taak waarmee elke wetgever geconfronteerd wordt. De systeemtransformatie, die typisch was voor Rusland (en de andere Centraal- en Oost-Europese landen), vereist immers ook (1) een beschermingssysteem dat aangepast is aan de markteconomie en toelaat dat de resultaten van intellectuele activiteit in het economische verkeer gebracht worden; (2) een hoger beschermingsniveau, waarbij een redelijk compromis gevonden moet worden tussen de vrijheid van het marktverkeer enerzijds en de sociale functie welke de exclusieve rechten te vervullen hebben; (3) de uitwerking van strenge sancties tegen piraterij; (4) de aanpassing van de nationale wetgeving aan de relevante internationale verdragen; en (5) de juridisch-technische vervolmaking van de wetgeving ³. Enkel op deze wijze - zo schrijft BOGUSLAVSKII ⁴ - kunnen in de nieuwe maatschappelijke context gunstige juridische voorwaarden voor de scheppende activiteit gecreëerd worden en kan Rusland op volwaardige wijze deelnemen aan de wereldauteursrechtgemeenschap.

1032. In dit Deel onderzoeken we nauwgezet welke invloed de systeemtransformatie in de Sovjetunie en Rusland op het auteursrecht uitgeoefend heeft en nog uitoefent. Eerst schetsen we de chronologie van de auteursrechtelijke hervormingen en de druk die

¹ DIETZ 1994b, 131-133.

² DOZORTSEV 1994, 33-35 en 48.

³ DOZORTSEV 1994, 45-49.

⁴ BOGUSLAVSKII 1992, 346. Deze auteur noemt een vernieuwde auteurswet ook een voorwaarde om de emigratie van scheppend talent te voorkomen. Ook in die zin: VERMEER 168.

hierbij vanuit het buitenland uitgeoefend werd (Titel I). Vervolgens ontleden we de juridisch-technische aspecten van de geldende auteurswetgeving (Titel II). Tenslotte analyseren we de theoretische aspecten van de transformatie van het auteursrecht in Rusland, zowel wat de juridische aard en de inhoud van het auteursrecht betreft, als wat de plaats van het auteursrecht binnen het geheel van juridische normen die het creëren en ondernemen in de culturele sector regelen, aangaat (Titel III).

TITEL I. DE TRANSFORMATIE VAN HET AUTEURSRECHT

HOOFDSTUK 0. INLEIDING

1033. De stormachtige ontwikkelingen die zich in het voorbije decennium op ideologisch, staatsrechtelijk, economisch, sociaal en cultureel vlak hebben voorgedaan konden niet anders dan een grote invloed uitoefenen op de ontwikkeling van het auteursrecht. Bovendien zijn de ontwikkelingen op auteursrechtelijk vlak in de rest van Europa en in de wereld in het voorbije decennium eveneens stormachtig geweest, wat rechtstreeks of onrechtstreeks ook een invloed uitoefende, en naar de toekomst toe nog veel sterker zal uitoefenen, op het auteursrecht in Rusland. We zullen eerst deze internationale invloeden bekijken (Hoofdstuk I), om vervolgens de chronologie van de auteursrechtelijke modernisering in Rusland gedurende de voorbije tien jaar te beschrijven (Hoofdstuk II).

HOOFDSTUK I. HET GEWIJZIGD INTERNATIONAAL AUTEURSRECHTELIJK KADER

Afdeling 1. Rusland, de internationale organisaties en de multilaterale verdragen

§ 0. Inleiding

1034. De taak waarvoor Rusland zich bij de hervorming van zijn auteursrecht geplaatst zag, was niet eenvoudig. Niet enkel moest het ervoor zorgen dat ook in het auteursrecht de oude ideologische en planeconomisch-getinte gewaden afgelegd werden, de stap naar de moderniteit veronderstelde ook een aanpassing van de wetgeving aan de zich snel ontwikkelende opvattingen en tendensen in het auteursrecht op Europees en mondiaal vlak.

Het voorbije decennium werden in het kader van verschillende mondiale en Europese organisaties gezocht naar antwoorden op de vele uitdagingen welke de nieuwe technologieën en de wereldwijde piraterij aan de internationaalrechtelijke regelingen op het gebied van het auteursrecht stelden. De Sovjetunie en later de Russische Federatie speelde geen of een uiterst beperkte rol in het bepalen van de richting waarin het auteursrecht van het einde van de 20e eeuw zou evolueren. Eén van Gorbachevs politieke doeleinden was evenwel de integratie van de sovjeteconomie in het Europese en mondiale handelsgebeuren en de blijvende erkenning van de Sovjetunie als grootmacht op wereldvlak. Deze politiek werd ook door Rusland voortgezet. Dit betekende concreet dat Rusland in de Wereldorganisatie voor Intellectuele Eigendom (WIPO) uit zijn gemarginaliseerde positie trachtte te komen door toe te treden tot de Berner Conventie, dat het het lidmaatschap zocht van een typische kapitalistische organisatie als GATT, of een organisatie van westerse, democratische landen als de Raad van Europa, en dat het via bilaterale overeenkomsten toenadering zocht tot de USA, maar vooral ook tot de Europese Unie. Deze bilaterale contacten zullen in een afzonderlijke Afdeling (2) aan bod komen.

§ 1. WIPO

1035. Het internationale orgaan bij uitstek dat gedurende de voorbije kwart eeuw een bepalende rol gespeeld heeft in de ontwikkeling van het auteursrecht en de intellectuele eigendomsrechten in het algemeen is de Wereldorganisatie voor Intellectuele Eigendom (doorgaans aangeduid met haar Engelse -WIPO - of haar Franse - OMPI - afkorting), opgericht door een Verdrag van Stockholm van 14 juli 1967, een Verdrag dat ook door de USSR geratificeerd werd ⁵. Het lidmaatschap van de USSR in WIPO werd door de Russische Federatie voortgezet ⁶.

1036. Het internationaal auteursrechtelijk paradepaardje dat door WIPO administratief beheerd wordt, de Conventie van Bern voor de bescherming van literaire en artistieke werken (hierna: "Berne Conventie" of "BC"), kende in de voorbije twee decennia een opmerkelijke bloei. Niet enkel steeg het aantal leden van 62 begin 1973 (d.i. op het ogenblik dat de USSR besloot toe te treden tot de UAC) ⁷ tot 117 begin 1996 ⁸, maar bovendien bevonden zich tussen deze nieuwe leden de USA en de Volksrepubliek China. Dit feit alleen al zette Rusland onder grote druk, om niet als één van de weinige landen van het noordelijk halfrond aan de zijlijn te blijven staan. Zoals we later nog zullen bespreken ⁹ is Rusland uiteindelijk op 9 december 1994 tot de Berne Conventie (Parijs, 1971) toegetreden, met als datum van inwerkingtreding ten aanzien van dit land, 13 maart 1995 ¹⁰.

1037. Het succes van de Internationale Conventie van Rome inzake de bescherming van uitvoerende kunstenaars, van producenten van fonogrammen en van omroeporganisaties is wellicht minder spectaculair, maar is toch heel reëel. Begin 1996 waren er 50

⁵ UPVS SSSR "O ratifikatsii Stokgol'mskogo akta Parizhskoi Konventsii po okhrane promyshlennoi sobstvennosti i konventsii, uchrezhdaushchei Vsemirnuiu organizatsiiu intellektual'noi sobstvennosti", 19 september 1968, VVS SSSR, 1968, nr.40, item 363.

⁶ In een brief van 26 december 1991 deelde de Minister van Buitenlandse Zaken van de Russische Federatie aan de Directeur-Generaal van WIPO mee dat het lidmaatschap van de USSR in WIPO en al zijn organen, alsook de deelname aan alle conventies, akkoorden en andere internationale juridische instrumenten getekend in het kader van WIPO of onder haar auspiciën door de Russische Federatie worden voortgezet (*Copyright*, februari 1992, 28). Bij deze conventies die door de Russische Federatie voortgezet worden, behoren volgens de Directeur-Generaal van WIPO o.m. de Conventie van Parijs voor de bescherming van de industriële eigendom en de Conventie met betrekking tot de verspreiding van programmadragende signalen welke door satelliet doorgezonden worden. Over het probleem van de statenopvolging na het uiteenvallen van de USSR, zie *supra*, nr.645 e.v.

⁷ *DA*, januari 1973, 18-21. De UAC telde op datzelfde ogenblik overigens eveneens 62 (gedeeltelijk andere) leden: *DA*, januari 1973, 30.

⁸ *Industrial Property and Copyright*, 1996, 12-14. Deze toename is uiteraard wel voor een deel (maar slechts voor een deel) aan het uiteenvallen van de USSR, Joegoslavië en Tsjechoslovakije toe te schrijven.

⁹ *Infra*, nr.1150, 1458 en 1468 e.v.

¹⁰ *Industrial Property and Copyright*, 1995, 43.

Staten aangesloten, waaronder het overgrote deel van de Europese landen ¹¹. Rusland is voorlopig nog niet tot de Conventie van Rome ("RC"), maar wel tot de Conventie van Genève voor de bescherming van de producenten van fonogrammen tegen de onwettige reproductie van hun fonogrammen ("GC") toegetreden ¹².

1038. Het grote succes van de Berner Conventie en de belangrijke toename in leden bij de Conventie van Rome maakte het wel bijzonder moeilijk om de genoemde Conventies in de toekomst aan nieuwe ontwikkelingen aan te passen, aangezien de herziening van het eerste verdrag unanimiteit van de verdragsluitende Partijen vereist ¹³, terwijl voor een herziening van het tweede verdrag een meerderheid van twee derde van de aan de herzieningsconferentie deelnemende Staten vereist is, met als bijkomende voorwaarde dat deze meerderheid twee derden van de Staten die op het ogenblik van de herzieningsconferentie partij zijn bij de Conventie, vertegenwoordigt ¹⁴. In de praktijk is een herziening van de bestaande Conventies onmogelijk geworden, en dit op een ogenblik dat door de technologische ontwikkelingen, maar ook door onduidelijkheden in de bestaande verdragsteksten zich een modernisering opdringt.

1039. Om deze redenen wordt sedert het begin van de jaren negentig door WIPO gepoogd, niet om beide Conventies te herzien, maar wel om een Protocol bij de Berner Conventie en een nieuw internationaal instrument over de bescherming van de rechten van uitvoerende kunstenaars en producenten van fonogrammen op te stellen. Met betrekking tot het mogelijke Protocol werd tot nog toe vijf keer een Comité van Experts bijeengeroepen (waaraan ook experts van de Sovjetunie, resp. Rusland als waarnemers deelnamen) ¹⁵, terwijl het Comité van Experts dat zich over de naburige rechten buigt tot nog toe drie maal bijeengekomen is ¹⁶. Het is duidelijk dat na de toetreding van Rusland tot de Berner Conventie het ook in de besprekingen met betrekking tot de modernisering van het internationaal auteursrecht een groter gewicht in de weegschaal zal kunnen leggen.

1040. WIPO heeft zich, naast haar activiteiten met betrekking tot het opstellen van nieuwe internationale, auteursrechtelijke regels, naar individuele landen toe ook geprofileerd als een adviesorgaan dat regeringen, parlementsleden en vertegenwoordigers van auteursverenigingen bijstaat bij de modernisering van hun nationale auteurswetgeving. Hierbij ging de laatste vijf jaar bijzondere aandacht uit naar de landen die zich in een

¹¹ *Industrial Property and Copyright*, 1996, 21. Moldova is op 6 december 1995 als eerste Lidstaat van het GOS tot de Conventie van Rome toegetreden.

¹² *Infra*, nr.1150, 1458 en 1480-1481.

¹³ Art.27 (3) BC (Parijs, 1971).

¹⁴ Art.29 (2) RC.

¹⁵ Zie *Copyright*, 1992, 30-53, 93-110 en 182-187; 1993, 84-109 en 179-196; 1994, 214-240; *Industrial Property and Copyright*, 1995, 107-110 en 299-331.

¹⁶ Zie *Copyright*, 1993, 142-162 en 196-221; 1994, 44-55 en 241-276; *Industrial Property and Copyright*, 1995, 110-112.

overgang naar een markteconomie bevinden ¹⁷. WIPO werd herhaaldelijk geconsulteerd tijdens de parlementaire werkzaamheden in Rusland voor het opstellen van een nieuwe auteurswet die de toetreding tot de Conventie van Bern mogelijk moest maken ¹⁸.

§ 2. GATT/WTO

1041. In het voorbije decennium is er naast WIPO een machtig, nieuw forum ontstaan waarop de problemen inzake intellectuele eigendom, inclusief het auteursrecht en de naburige rechten, besproken werden: de Algemene Overeenkomst voor Tarieven en Handel (*General Agreement on Tariffs and Trade*, kortweg GATT). Deze Overeenkomst werd na de Tweede Wereldoorlog gesloten om de vrije wereldhandel in goederen te bevorderen. Tijdens de in 1986 aangevatte Uruguay-onderhandelingsronde werden voor het eerst ook diensten en intellectuele eigendomsrechten ¹⁹ in de GATT opgenomen. De Uruguay-ronde resulteerde in de op 15 april 1994 te Marrakesh ondertekende Overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie (*World Trade Organisation*, WTO). In bijlage 1C bevindt zich de tekst van het Akkoord over aspecten van intellectuele eigendomsrechten die met de handel verbonden zijn (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*, hierna kortweg TRIPS) ²⁰. Het is op dit ogenblik het meest ambitieuze en verreikendste akkoord inzake intellectuele eigendom op mondiaal niveau. Het heeft niet enkel betrekking op auteurs- en naburige rechten, maar ook op merken, benamingen van oorsprong, industriële tekeningen en modellen, patenten, chips, fabrieksgeheimen en de controle op praktijken die strijdig zijn met de concurrentie in contractuele licenties. In elk van deze domeinen brengt het Akkoord een hoog beschermingsniveau tot stand. Bovendien bevat het voor het eerst op internationaal niveau verreikende verplichtingen voor de verdragspartijen op het gebied van de afdwinging van de intellectuele eigendomsrechten.

1042. Deel I van TRIPS bevat een aantal algemene beginselen, waaronder het beginsel

¹⁷ Over deze activiteiten wordt bericht in de officiële publicatiebladen van WIPO, *Copyright* en *Industrial Property*, en later in *Industrial Property and Copyright*, onder de rubriek "Activities of WIPO in the field of Copyright [Industrial Property] Specially Designed for European Countries in Transition to Market Economy".

¹⁸ Zie bv. "De auteur heeft recht ...", *Rusland Monitor*, september-oktober 1989, nr.4, 24, vertaald uit *Sovetskaja Kul'tura*, 13 mei 1989 (bezoek van hoge WIPO-ambtenaren aan de USSR om de eventuele toetreding aan de BC te bespreken).

¹⁹ Intellectuele eigendom werd wel vermeld in een algemene vrijwaringsclausule (art.XX GATT): "Subject to the requirement that such measures are not applied in a manner which would constitute a means of arbitrary or unjustifiable discrimination between countries where the same conditions prevail, or a disguised restriction on international trade, nothing in this agreement shall be construed to prevent the adoption or enforcement by any contracting party of measures: (d) necessary to secure ... the protection of patents, trade marks and copyrights ...". Zie ook WATERS 947.

²⁰ *Pb.*, L 336/3 van 23 december 1994; *GRUR Int.*, 1994, 128-140 (tekst van het oorspronkelijke Akkoord van Genève van 15 december 1993); *I.L.M.*, 1994, 1157 e.v. Voor een bespreking van het TRIPS-Akkoord, zie o.m. COHEN-JEHORAM, H., "Auteursrecht in TRIPS", *Informatierecht/A-MI*, 1995, 123-128; KATZENBERGER, P., "TRIPS und das Urheberrecht", *GRUR Int.*, 1995, 447-468; KEREVER, A., "Le GATT et le droit d'auteur international: l'accord sur les 'aspects des droits de propriété intellectuelle qui touchent au commerce'", *RTD com.*, 1994, 629-644.

dat onder de leden de bestaande verplichtingen onder BC en RC onverminderd voortgel-den ²¹; het assimilatiebeginsel ²²; en het beginsel van de meest begunstigde natie ²³.

In Deel II afdeling 1 TRIPS, dat speciaal aan het auteursrecht en de naburige rechten gewijd is, wordt o.m. het volgende bepaald: de Lidstaten van GATT moeten de bepalingen van art.1-21 BC (1971) - maar exclusief art.6bis - naleven ²⁴; computer-programma's worden beschermd als literaire werken door de BC, en verzamelingen van data die door de selectie en schikking van hun inhoud intellectuele creaties zijn, worden als dusdanig beschermd ²⁵; de Lidstaten erkennen een verhuurrecht voor de auteurs en hun rechtsopvolgers van ten minste computerprogramma's en cinematografische werken ²⁶, alsook voor de producenten van fonogrammen op die fonogrammen ²⁷; de uitvoerende kunstenaars hebben het eerste vastleggingsrecht en het reproductierecht op die vastlegging, de draadloze uitzending en de communicatie aan het publiek van hun live-opvoering ²⁸, terwijl producenten van fonogrammen het rechtstreekse en onrechtstreekse reproductierecht op die fonogrammen genieten ²⁹, en dit voor beide categorieën rechthebbenden voor min.50 jaar na de vastlegging of de uitvoering ³⁰; omroepen hebben het recht op de vastlegging, de reproductie van die vastleggingen en de draadloze heruitzending van uitzendingen, en het recht op de publieke mededeling van televisie-uitzendingen, en dit voor minstens 20 jaar nadat de uitzending plaats had.

In Deel III worden voor alle intellectuele eigendomsrechten afdwingingsmaatregelen voorgeschreven van burgerrechtelijke, administratiefrechtelijke of strafrechtelijke aard, m.i.v. de mogelijkheid voor een vordering tot staking van de schending van het auteursrecht, voorlopige maatregelen in de zin van een beschrijvend beslag, douanecontroles enz.

Een belangrijke aanvulling op de BC is de regeling voorzien in Deel V (met verwijzing naar het algemeen GATT-akkoord) houdende een regeling voor het oplossen van

²¹ Art.2 (2) TRIPS.

²² Art.3 TRIPS.

²³ Art.4 TRIPS. De meestbegunstigingsclausule (*most-favoured-nation clause*, kortweg MFN) houdt in dat elk voordeel, gunst, privilege of immuniteit door een bij GATT aangesloten Staat toegekend aan een andere bij GATT aangesloten Staat, ook door een derde aangesloten Staat ingeroepen kan worden. Uitzondering wordt gemaakt voor elk voordeel, gunst, privilege of immuniteit welke aan een Lidstaat toegekend wordt, o.m., in overeenstemming met de bepalingen van BC of RC (bv. wederkerigheid inzake volgrecht).

²⁴ Art.9 TRIPS.

²⁵ Art.10 TRIPS.

²⁶ Art.11 TRIPS.

²⁷ Art.14 (4) TRIPS.

²⁸ Art.14 (1) TRIPS.

²⁹ Art.14 (2) TRIPS.

³⁰ Art.14 (5) TRIPS.

geschillen tussen staten met betrekking tot intellectuele eigendomsrechten. Hierdoor wordt het mogelijk een Staat te dwingen op te treden tegen piraterij, door sancties tegen die Staat op te leggen in een geheel ander domein (bv. verhoging van de invoerrechten op landbouwproducten uit dat land).

Tenslotte is er nog de regeling over de toepassing in de tijd van het TRIPS-akkoord, waarbij de meest vernieuwende regel de toepasselijkheid is, *mutatis mutandis*, van art.18 BC op de rechten van producenten van fonogrammen en de rechten van uitvoerende kunstenaars in bestaande fonogrammen ³¹.

1043. De resultaten van de Uruguay-ronde, zoals het TRIPS-akkoord, werden door 122 Staten onderschreven. Rusland hoort daar niet bij. In 1986 verzocht de Sovjetunie formeel om als waarnemer te mogen deelnemen aan de toen beginnende Uruguay-ronde, maar dit werd door de westerse landen afgewezen ³². De officiële reden was de afwezigheid in de USSR van een vrije markteconomie ³³, maar dit argument sneed weinig hout, aangezien Hongarije, Polen, Roemenië en Joegoslavië wel lid van GATT waren ³⁴. In werkelijkheid vreesde het Westen dat de Sovjetunie GATT voor politieke redenen wilde gebruiken ³⁵.

In 1989 vroeg de Sovjetunie formeel het lidmaatschap bij de GATT aan, maar ook toen volgde een weigering, omdat de resultaten van de *perestroika*-politiek nog te onduidelijk waren ³⁶.

Na het uiteenvallen van de USSR verdween het verzet van het Westen, en moedigde het in tegendeel de toetreding van de Russische Federatie tot de GATT aan ³⁷. Op 4 juni 1993 nam de Regering van Rusland de beslissing om andermaal de toetreding tot de GATT aan te vragen. Deze aanvraag werd geformaliseerd door in februari 1994 een

³¹ Art.14 (6) en 70 (2) TRIPS.

³² KENNEDY 419.

³³ KENNEDY 419-420.

³⁴ KENNEDY 28-33.

³⁵ KENNEDY 24.

³⁶ JENNEWEIN, M., "Implikation des EG-Binnenmarktes für die Sowjetunion", *Osteuropa Wirtschaft*, 1991, 11.

³⁷ Zo blijkt uit de gemeenschappelijke politieke verklaring van 9 december 1993 over partnerschap en samenwerking tussen de Russische Federatie en de Europese Unie ("Sovmestnaia politicheskaja deklaratsiia o partnerstve i sotrudnichestve mezhdru Rossiiskoi Federatsiei i evropeiskim soiuзом", 9 december 1993, *Diplomaticheskii Vestnik*, 1994, nr.1-2, 15-16) dat de Partijen de Partnerschaps- en Samenwerkingsovereenkomst (*infra*, nr.1068 e.v.) als een blijk van steun van de Europese Unie aan de toetreding van Rusland tot de GATT beschouwen. In de Gemeenschappelijke Verklaring over de principes en doelstellingen van de ontwikkeling van de handels-, economische en investeringsamenwerking tussen de Russische Federatie en de USA van 28 september 1994 ("Sovmestnoe zaiavlenie o printsipakh i tseliakh razvitiia torgovogo, ekonomicheskogo i investitsionnogo sotrudnichestva mezhdru Rossiiskoi Federatsiei i Soedinennymi Shtatami Ameriki", 28 september 1994, *Diplomaticheskii vestnik*, 1994, nr.19-20, 16-17) verleent ook de USA aan Rusland haar volle steun bij de toetreding tot de nieuw gevormde Wereldhandelsorganisatie (WTO).

memorandum over de internationale handelspolitiek van de Russische Federatie op het hoofdkwartier van GATT te overhandigen, de eerste formele stap voor de toetreding tot de GATT ³⁸.

1044. De waarschijnlijk geworden toetreding van Rusland tot TRIPS wordt overigens vergemakkelijkt door de overgangsbepalingen van dit Akkoord. In de regel treden de bepalingen van het TRIPS-akkoord in werking één jaar nadat het Akkoord dat de Wereldhandelsorganisatie (WTO) opricht, in werking zal treden. Deze periode wordt echter met vier jaren verlengd voor Staten die hun economie van een plangeleide naar een vrije markt transformeren en bezig zijn met de hervorming van hun intellectuele eigendomsrechten ³⁹.

§ 3. De Raad van Europa

1045. De Raad van Europa heeft het voorbije decennium ook pogingen ondernomen om een deel van de internationale auteursrechtelijke koek onder zijn bevoegdheid te krijgen. Hij heeft zich vooral actief getoond in de sector van de elektronische media en met betrekking tot de bestrijding van de piraterij van audiovisuele werken. Reeds in 1986 nam het Comité van Ministers een Resolutie aan die betrekking had op de auteursrechtelijke principes op het gebied van de satelliet- en kabeltelevisie ⁴⁰. Na vele hindernissen overwonnen te hebben mondde dit initiatief uiteindelijk uit in een Europese Conventie met betrekking tot aangelegenheden van auteursrecht en naburige rechten in het kader van grensoverschrijdende uitzendingen per satelliet (Straatsburg, 11 mei 1994) ⁴¹. Inhoudelijk verschilt dit Verdrag nauwelijks van Richtlijn 93/83/EEG van 27 september 1993 tot coördinatie van bepaalde voorschriften betreffende het auteursrecht en naburige rechten op het gebied van de satellietomroep en de doorgifte via de kabel ⁴², zij het dan dat in het Verdrag geen bepalingen voorkomen inzake kabeltelevisie. Het voordeel van het Verdrag is de grotere territoriale toepasbaarheid ervan: niet enkel kunnen alle leden van de Raad van Europa toetreden, bovendien staat het Verdrag ook open voor niet-leden.

³⁸ *Izvestiia*, 23 februari 1994; PP RF "Ob utverzhdennii Memoranduma o vneshnetorgovom rezhime Rossiiskoi Federatsii dlia napravleniia v Sekretariat General'nogo soglasheniia po tarifam i torgovle (GATT)", 19 februari 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.10, item 825. De toetreding wordt voorbereid door een door de Regering in 1993 opgerichte Interdepartementale Commissie inzake GATT/WTO: PSMP RF "O Mezhhvedomstvennoi komissii po GATT", 22 februari 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.9, item 739, gew. 12 januari 1996, *SZ RF*, 1996, nr.3, item 191. Midden 1995 bleken de onderhandelingen binnen de bevoegde werkgroep voor de toetreding van Rusland (maar ook bv. Oekraïne, Wit-Rusland, Armenië en Moldova) niet erg opgeschoten te zijn: LÜCKE, M., "The Impact of Accession to GATT on the Trade-Related Policies of CIS Countries", *JWT*, 1995, 165-166.

³⁹ Art.65 (3) TRIPS.

⁴⁰ Recommendation No. R (86) 2 on principles relating to copyright law questions in the field of television by satellite and cable.

⁴¹ European Convention relating to questions on copyright law and neighbouring rights in the framework of transfrontier broadcasting by satellite, Strasbourg, 11.V.1994, *European Treaty Series - Série des traités européens*, nr.153.

⁴² *Pb.*, L 248/15, 6 oktober 1993. Zie *infra*, nr.1057.

1046. Bovendien heeft de Raad van Europa een hele reeks samenwerkings- en bijstandsprogramma's opgezet op het gebied van de media, speciaal gericht op de Centraal- en Oost-Europese Staten ⁴³. In het kader hiervan werd in 1994 een Conferentie in Moskou georganiseerd over de politieke, juridische, culturele, sociale en economische aspecten van de massamedia in een democratische maatschappij, waarin ook een auteursrechtelijk luik aan bod kwam ⁴⁴.

1047. Zoals hoger reeds uiteengezet werd Rusland, na herhaaldelijk uitstel, begin 1996 als 39e lid tot de Raad van Europa toegelaten ⁴⁵. Toen Rusland nog in de wachtkamer voor toetreding zat, toonde het zijn bereidwilligheid tot samenwerking met de Europese landen door een aantal verdragen die in het kader van de Raad van Europa tot stand gekomen waren, maar ook voor ondertekening door niet-leden open staan, te ratificeren. Eerst trad de USSR toe tot de Conventie over de bescherming van het architectonisch erfgoed van Europa van 1985 ⁴⁶, alsook tot de Europese Conventie over de bescherming van het archeologisch erfgoed van 1969 ⁴⁷. Op 21 februari 1991 trad de USSR ook toe tot de Europese Culturele Conventie van 19 december 1954 ⁴⁸, waarin iedere Verdragsluitende Partij zich ertoe verbindt "voor zover mogelijk, de vrijheid van verkeer en de uitwisseling zowel van personen als van voorwerpen van culturele waarde te vergemakkelijken" ⁴⁹. Rusland zet het lidmaatschap van de USSR in de drie genoemde Conventies voort, en heeft bijkomend de Europese Conventie over gemeenschappelijke filmproductie van 1992 ondertekend ⁵⁰. De toetreding tot de belangrijke

⁴³ Voor een overzicht van de activiteiten tussen 1990 en 1993: *Council of Europe co-operation and assistance programmes in the media field for the Central and East European Countries*, DH-MM (93) 5.

⁴⁴ *Diplomaticheskii vestnik*, 1994, nr.19-20, 19-20.

⁴⁵ *Supra*, nr.715.

⁴⁶ Konventsiia "Ob okhrane arkhitekturnogo nasledii Evropy", *SP SSSR*, otdel vtoroi, 1991, nr.4, item 7.

⁴⁷ Evropeiskaia Konventsiia "Ob okhrane arkheologicheskogo nasledii", *SP SSSR*, otdel vtoroi, 1991, nr.4, item 8. Deze Conventie werd inmiddels in Valletta op 16 januari 1992 herzien: European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (revised) - Convention européenne pour la protection du patrimoine archéologique (révisée), *European Treaty Series - Série des traités européens*, nr.143.

⁴⁸ "European Cultural Convention - Convention culturelle européenne", *European Treaty Series - Série des traités européens*, nr.18; *Izvestiia*, 22 februari 1991; *CDSF*, 1991, nr.8.

⁴⁹ Toetreding tot de Europese Culturele Conventie kan worden beschouwd als het voorportaal bij uitstek voor het lidmaatschap van de Raad van Europa. Zo worden door toetreding tot deze Conventie ook andere verdragen van de Raad van Europa toegankelijk. Bovendien krijgt de toetredende staat gelegenheid deel te nemen aan de besluitvorming in de Raad van Europa over culturele onderwerpen, en krijgt hij ook toegang tot het Cultuurfonds, het Sportfonds, het Jeugdfonds enz. (VAN GENUGTEN 1992a, 125).

⁵⁰ "European Convention on Cinematographic Co-production - Convention européenne sur la coproduction cinématographique", Straatsburg, 2 oktober 1992, *European Treaty Series - Série des traités européens*, nr.147; PP RF "O podpisanii Evropeiskoi konventsii o sovmeistnom kinoproizvodstve", *SAPP RF*, 1994, nr.5, item 377.

Europese Conventie inzake Grensoverschrijdend Televisieverkeer ⁵¹ mag eveneens verwacht worden. Het is opmerkelijk hoe Rusland precies door de toetreding tot verdragen die betrekking hadden op de culturele en mediasector een gunstig klimaat wilde creëren om als volwaardig lid tot de Raad van Europa zelf toegelaten te worden ⁵².

Afdeling 2. Rusland en de bilaterale verdragen

§ 0. Inleiding

1048. In het begin van deze eeuw sloot het tsaristische Rusland verschillende bilaterale handelsverdragen met West-Europese landen. Hierin kwam telkens een clausule voor waarin de verdragspartijen zich ertoe verbonden om binnen een bepaalde periode onderhandelingen te starten voor het sluiten van een bilaterale overeenkomst inzake de wederzijdse erkenning van auteursrechten ⁵³.

Negentig jaar later zitten de bilaterale handelsverdragen met auteursrechtclausules opnieuw in de lift, zij het nu met een ander oogmerk. Waren de bilaterale verdragen met Rusland in het begin van deze eeuw een ersatz voor de toetreding van Rusland tot de Berner Conventie, dan hebben de bilaterale verdragen nu als functie buitenstaanders zoals Rusland de Berner Unie binnen te loodsen, en hen te dwingen hun nationale wetgeving te moderniseren.

1049. De twee belangrijkste actoren die met Rusland bilaterale verbintenissen aangaan zijn, zijn de Europese Unie en de USA. Zoals zal blijken verschilt de aanpak van beide mogendheden grondig. De verhouding van de Europese Unie tot de Russische Federatie moet gekaderd worden in haar poging om Centraal- en Oost-Europa te integreren in het Europese Huis, daar waar de Amerikaanse optiek slechts begrepen kan worden vanuit een globale buitenlandse handelspolitiek en een zoektocht naar nieuwe exportmarkten.

⁵¹ "European Convention on Transfrontier Television - Convention européenne sur la Télévision transfrontière", Straatsburg, 5 mei 1989, *European Treaty Series - Série des traités européens*, nr.132.

⁵² Zo zei Oleg CHERNYSHEV, Vice-Voorzitter van de toenmalige Commissie van de Sovjet van Nationaliteiten USSR voor de ontwikkeling van cultuur, taal, etnische en internationalistische tradities en de bescherming van het historisch erfgoed, in een rondetafelgesprek in 1989: "We moeten erover denken toe te treden tot de Raad van Europa, een doel dat voor het ogenblik onbereikbaar is. We hebben geen open maatschappij ... De meest waarschijnlijke sfeer van samenwerking tussen ons en de Raad van Europa zijn culturele banden. Zij zouden ons nadien kunnen helpen om de weg naar Europa te openen. De Raad heeft heel wat conventies van een humanitaire aard, waartoe we zouden kunnen toetreden" ("Soviet culture in the world", *International Affairs*, februari 1990, 8).

Over de effectieve toetreding van Rusland tot de Raad van Europa, zie *supra*, nr.715.

⁵³ *Supra*, nr.27.

§ 1. Rusland - Europese Unie

1.1. De noodzaak van bilaterale overeenkomsten

1050. In het Groenboek van de Europese Commissie over auteursrecht en de uitdaging van de technologie van 7 juni 1988, verdedigde de Europese Commissie de stelling dat de bestaande multilaterale verdragen en pogingen tot het opstellen van dergelijke verdragen (m.n. in het kader van de GATT) aangevuld moesten worden met bilaterale overeenkomsten om de basisproblemen op te lossen van afwezigheid van toereikende substantiële maatstaven die intellectuele eigendom beschermen, het gebrek aan implementatie waar dergelijke maatstaven wel bestaan, en de toepassing van het assimilatiebeginsel op rechthebbenden uit de Europese Gemeenschap⁵⁴. Het Groenboek besteedde evenwel geen speciale aandacht aan de verhoudingen met de Centraal- en Oost-Europese Staten.

1051. Geen drie weken later volgde evenwel de wederzijdse erkenning van de Europese Gemeenschap en de Comecon (25 juni 1988)⁵⁵. In deze Gezamenlijke Verklaring verbonden de partijen zich ertoe de samenwerking te zullen ontwikkelen "op de gebieden die onder hun onderscheiden bevoegdheden vallen en van gemeenschappelijk belang zijn" (punt 2). Aangezien de Comecon geen supranationale organisatie was en de Centraal- en Oost-Europese staten die lid waren van de Comecon hun volledige bevoegdheid over het auteursrecht behouden hadden, opende deze Verklaring de deur naar het sluiten van bilaterale overeenkomsten tussen de EEG en haar Lidstaten enerzijds en de afzonderlijke Oostblok-landen anderzijds.

1052. FRANZONE⁵⁶ geeft voor het feit dat in deze bilaterale overeenkomsten met de Centraal- en Oost-Europese landen ook bepalingen inzake intellectuele eigendom en in het bijzonder auteursrecht opgenomen worden, drie redenen: (1) technologietransferten naar en rechtstreekse investeringen in de landen van Centraal- en Oost-Europa zullen enkel plaats vinden in een omgeving waar voldoende juridische bescherming verleend wordt aan de resultaten van scheppende activiteit; (2) de meest geavanceerde economieën richten zich steeds meer op diensten en producten met een grote toegevoegde waarde, waarin de intellectuele eigendom een belangrijk element is. De hervormingen in het voormalige Oostblok moeten het mogelijk maken dat deze landen de boot van deze evolutie niet missen; (3) auteursrecht en naburige rechten zijn tenslotte intiem verbonden met de vrijheid van meningsuiting en het vrij verkeer van ideeën, dit zijn fundamentele waarden in een pluralistische en democratische maatschappij. De versterking van de bescherming voor het auteursrecht en de naburige rechten zou bijgevolg een consolidatie van de democratie betekenen.

⁵⁴ Punt 7.3.1. *Green Paper on Copyright and the Challenge of Technology - Copyright Issues Requiring Immediate Action*, COM (88) 172 final.

⁵⁵ "Gezamenlijke verklaring inzake de instelling van officiële betrekkingen tussen de Europese Economische Gemeenschap en de Raad voor Wederzijdse Economische Bijstand", 25 juni 1988, *Pb.*, L 157/35, 24 juni 1988. Zie ook DE SMIJTER 19; MARESCAU 4-5; TOLEDANO LAREDO 546.

⁵⁶ FRANZONE 246.

1.2. De eerste generatie-overeenkomsten en de Europese harmonisatie van nationale auteurswetten

1053. Vanaf 1988 leek de Gemeenschap zich inderdaad te gaan concentreren op Centraal- en Oost-Europa ⁵⁷, door met deze landen handels- en samenwerkingsovereenkomsten te sluiten. In de zgn. eerste generatie-overeenkomsten met Hongarije ⁵⁸, Polen ⁵⁹, en Tsjechoslovakije ⁶⁰ kwam het auteursrecht niet of zeer sporadisch aan bod, waarbij inhoudelijk hoogstens de bestaande internationale verbintenissen van de respectievelijke staten bevestigd werden.

1054. In de overeenkomsten die vanaf 1990 gesloten werden (en ook nog als eerste-generatie-overeenkomsten getypeerd worden) met Bulgarije ⁶¹, (opnieuw) de Tsjechische en Slovaakse Federale Republiek ⁶², Roemenië ⁶³ en ook de USSR ⁶⁴ werd, naast de vrijwaringsclausule overgenomen uit art.36 EEG-Verdrag ⁶⁵, ook een specifiek artikel opgenomen betreffende de intellectuele eigendom.

1055. Zo bepaalt art.19 Overeenkomst tussen de EEG en Euratom en de USSR inzake

⁵⁷ VON LEWINSKI 1994a, 430.

⁵⁸ *Pb.*, L 327/1, 30 november 1988.

⁵⁹ *Pb.*, L 339/1, 22 november 1989.

⁶⁰ *Pb.*, L 88/1, 31 maart 1989.

⁶¹ *Pb.*, L 291/9, 23 oktober 1990.

⁶² *Pb.*, L 291/28, 23 oktober 1990.

⁶³ *Pb.*, L 79/13, 26 maart 1991.

⁶⁴ *Pb.*, L 68/3, 15 maart 1990. Reeds in maart 1988 had de USSR haar opvattingen over de toekomstige relaties met de EEG kenbaar gemaakt aan de Europese Commissie. De Vice-Voorzitter van de Staatscommissie voor economische externe betrekkingen van de Raad van Ministers van de USSR, IVANOV, stelde samenwerking met de EEG voor in een groot aantal domeinen, o.a. op het gebied van intellectuele eigendom (*Agence Europe*, 11 maart 1988), maar de EEG wou louter een handelsovereenkomst: MARESCEAU 9-10.

⁶⁵ Art.16 (1) Overeenkomst met de USSR: "Deze Overeenkomst vormt geen beletsel voor het verbod of de beperking van invoer, uitvoer of doorvoer van goederen indien zulks is gerechtvaardigd uit hoofde van ... de bescherming van industriële, commerciële en intellectuele eigendom, ... Dergelijk verbod of beperking mag evenwel geen middel vormen tot willekeurige discriminatie of tot een verkapt beperking van de handel tussen de overeenkomstsluitende partijen." Opvallend is het gebruik van de uitdrukking "industriële, commerciële en intellectuele eigendom", waarbij klaarblijkelijk intellectuele eigendom als synoniem voor auteursrecht en naburige rechten gebruikt wordt. In art.36 EEG-Verdrag werd het auteursrecht door het Hof van Justitie gesubsymeerd onder de term "industriële en commerciële eigendom" (Arrest 78/70, *Deutsche Gramophon Gesellschaft v. Metro*, 8 juni 1971, *Jur.*, 1971, 487 (impliciet par.11); Arresten 55 and 57/80, *Musik-Vertrieb membran v. GEMA*, 20 januari 1981, *Jur.*, 1981, 147 (expliciet par.9); Arrest 262/81, *Coditel v. Ciné-Vog - Coditel II*, 6 oktober 1982, *Jur.*, 1981, 3381 (par.10); Arrest 402/85, *Basset v. SACEM*, 9 april 1987, *Jur.*, 1987, 1747 (par.11); Arrest 158/86, *Warner Brothers v. Christiansen*, 17 mei 1988, *Jur.*, 1988, 2605 (par.11); Arrest 341/87, *EMI Electrola GmbH v. Patricia Im- und Export e.a.*, 24 januari 1989, *Jur.*, 1989, 79 (par.7); Arrest 92/92 en 326/92, *Phil Collins v. Imtrat Handelsgesellschaft, en Patricia Im- und Export Verwaltungsgesellschaft mbH e.a. v. EMI Electrola GmbH*, 20 oktober 1993, *CMLR*, 1993, 773 (par.22-23).

handel en commerciële en economische samenwerking, die door de Raad van de Europese Gemeenschappen op 26 februari 1990 goedgekeurd werd:

"Binnen de grenzen van hun respectieve bevoegdheden verbinden de overeenkomstsluitende partijen zich ertoe:

- een gepaste bescherming en uitbreiding van de rechten inzake industriële, commerciële en intellectuele eigendom te waarborgen;*
- erop toe te zien dat hun internationale verbintenissen op het gebied van industriële, commerciële en intellectuele eigendom worden nageleefd;*
- passende regelingen aan te moedigen tussen ondernemingen en instellingen in de Gemeenschap en in de USSR met het oog op de bescherming van industriële, commerciële en intellectuele eigendomsrechten"* ⁶⁶.

Deze bepaling is in zeer algemene bewoordingen geformuleerd, en richt zich voornamelijk op de consolidatie van de bestaande internationale verplichtingen als een vorm van minimumbescherming, maar daar bovenop ook op het waarborgen van een effectieve en toereikende bescherming en implementatie van o.m. het auteursrecht ⁶⁷ ⁶⁸. In deze eerste-generatie-overeenkomsten die vanaf 1990 gesloten werden, komt dus duidelijk het tweesporenbeleid van de Europese Unie tot uiting, dat in latere overeenkomsten verder verrijkt en geconcretiseerd zal worden ⁶⁹.

1056. Ten aanzien van o.m. dit art.19 van de Overeenkomst tussen de EEG en Euratom en de USSR inzake handel en commerciële en economische samenwerking stelde VON LEWINSKI dat de Europese Unie hier rekening hield met de algemene politieke, sociale en economische situatie van deze landen na de val van het communisme en van hun

⁶⁶ In het corresponderende art.15 (3) Overeenkomst met de Tsjechische en Slovaakse Federatieve Republiek, art.19 (4) Overeenkomst met Bulgarije en art.18 Overeenkomst met Roemenië werd deze bepaling nog aangevuld met een vierde gedachtenstreepje: "de samenwerking en gedachtenwisseling tussen organisaties en instellingen die bevoegd zijn inzake industriële, commerciële en intellectuele eigendom, te stimuleren". Zie ook FRANZONE 248-249.

⁶⁷ GOVAERE 1991, 63; VON LEWINSKI 1994a, 430 en 1994b, 65-67.

⁶⁸ Overigens werd deze algemene handelsovereenkomst door een specifieke overeenkomst in verband met de handel van textielproducten voorafgegaan ("Agreement between the European Economic Community and the Union of Soviet Socialist Republics on trade in textile products", een akkoord dat door een Besluit van de Raad van 18 december 1989 door de EG voorlopig toegepast zou worden, met ingang van 1 januari 1990, onder voorbehoud van wederkerige voorlopige toepassing van de zijde van het partnerland in afwachting van de definitieve sluiting, *Pb.*, L 397/1, 30 december 1989. Art.20 van deze overeenkomst luidde: "As regards intellectual property, at the request of either Contracting Party, consultations shall be held [...] with a view to finding an equitable solution to problems relating to the protection of marks, designs or models of articles of apparel and textile products." (Vgl. *Pb.*, L 123/1, 17 mei 1994. Zie ook PSMP RF "O podpisanii Soglashenii o trgovle tekstil'nyimi tovarami mezhdru Rossiiskoi Federatsiei i Evropeiskim ekonomicheskim soobshchestvom", 10 augustus 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.33, item 3121. Over de achtergrond bij deze bepaling, zie 7.4.4. - 7.4.8. *Green Paper on Copyright and the Challenge of Technology - Copyright Issues Requiring Immediate Action*, COM (88) 172 final). De draagwijdte van een dergelijke bepaling is, zoals ook het Hof van Justitie bevestigde, zeer beperkt (Overweging 67 uit advies 1/94 van het Hof van Justitie van 15 november 1994, *CMLR*, 1995, 789-800 (met een algemene commentaar door BOURGEOIS, J.H.J., "The EC in the WTO and Advisory Opinion 1/94: an Echternach Procession", 763-787); *I.L.M.*, 1995, 689 (met een inleidend artikel van BIERWAGEN, R.M.)).

⁶⁹ FRANZONE 249.

nood om hun structuren aan te passen aan de komende markteconomie ⁷⁰.

Dit lijkt ons eerder een rationalisatie a posteriori dan wel de weergave van de werkelijke beweegredenen van de Europese Commissie. Dat deze laatste zo tegemoetkomend was tegenover de Centraal- en Oost-Europese landen heeft - zo blijkt uit de Follow-up van het Groenboek inzake auteursrecht van 17 januari 1991 waarin het belang van bilaterale overeenkomsten ter aanvulling van de multilaterale verdragen herhaald werd ⁷¹ en voor het eerst ten aanzien van de Centraal- en Oost-Europese landen zelfs nadrukkelijk geëxpliciteerd werd ⁷² - eerder te maken met het feit dat de intellectuele, industriële en commerciële eigendomsrechten in grote mate onder de bevoegdheid van de Lidstaten vallen, waardoor de bewegingsvrijheid van de Commissie wat het opnemen van meer concrete clausules in de overeenkomsten met de Centraal- en Oost-Europese staten betreft, inderdaad zeer beperkt is ⁷³. Er moet aan herinnerd worden dat op het ogenblik dat de Follow-up werd uitgebracht er op het gebied van het auteursrecht en de naburige rechten nog geen enkele Europese Richtlijn goedgekeurd was.

1057. Sedertdien is de toestand evenwel grondig veranderd, nu de intern-Europese harmonisatie van auteurswetgeving concrete resultaten is beginnen op te leveren. Binnen de Europese Unie leidden de harmonisatieplannen van de Commissie (voorlopig) tot vijf Richtlijnen: Richtlijn 91/250/EEG van 14 mei 1991 betreffende de rechtsbescherming van computerprogramma's ⁷⁴, Richtlijn 92/100/EEG van 19 november 1992 betreffende het verhuurrecht, het uitleenrecht en bepaalde naburige rechten op het gebied van intellectuele eigendom ⁷⁵, Richtlijn 93/83/EEG van 27 september 1993 tot coördinatie van bepaalde voorschriften betreffende het auteursrecht en naburige rechten op het gebied van de satellietomroep en de doorgifte via de kabel ⁷⁶, Richtlijn 93/98/EEG van 29 oktober 1993 betreffende de harmonisatie van de beschermings termijn van het auteursrecht en van bepaalde naburige rechten ⁷⁷ en Richtlijn 96/9/EG van 11 maart 1996 betreffende de rechtsbescherming van databanken ⁷⁸. Bovendien

⁷⁰ VON LEWINSKI 1994a, 430.

⁷¹ Punt 7.8.2. *Follow-up to the Green Paper, working programme of the Commission in the field of copyright and neighbouring rights*, COM (90) 584 final.

⁷² Punt 7.6. *Follow-up to the Green Paper, working programme of the Commission in the field of copyright and neighbouring rights*, COM (90) 584 final.

⁷³ Punt 7.6.1. *Follow-up to the Green Paper, working programme of the Commission in the field of copyright and neighbouring rights*, COM (90) 584 final.

⁷⁴ *Pb.*, L 122/42, 17 mei 1991.

⁷⁵ *Pb.*, L 346/61, 27 november 1992.

⁷⁶ *Pb.*, L 248/15, 6 oktober 1993.

⁷⁷ *Pb.*, L 290/9, 24 november 1993.

⁷⁸ *Pb.*, L 77/20, 27 maart 1996.

slaagde de Commissie erin - ondanks een initiële mislukking ⁷⁹ - om alle Lidstaten te verplichten voor 1 januari 1995 toe te treden tot de Berner Conventie voor de bescherming van de werken van letterkunde en kunst in haar versie van Parijs van 1971, en de Conventie van Rome inzake de bescherming van uitvoerende kunstenaars, producenten van fonogrammen en van omroeporganisaties van 1961, en wel via de omweg van de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte ⁸⁰. Op deze wijze bereikte de Commissie toch haar doel, nl. de Conventies van Bern en Rome als een minimale gemeenschappelijke basis te beschouwen, van waaruit een verdere interne harmonisatie uitgebouwd zou kunnen worden ⁸¹.

Dit alles versterkte uiteraard de positie van de Europese Commissie in haar onderhandelingen met de Centraal- en Oost-Europese landen voor het opstellen van bilaterale overeenkomsten ⁸².

1.3. De Europa-Akkoorden

1058. Vanaf 1991 worden de verplichtingen inzake intellectuele eigendom die door de Centraal-en Oost-Europese Staten in hun bilaterale verdragen met de Europese Unie opgenomen worden, dan ook veel concreter. Voor een aantal Centraal-Europese landen

⁷⁹ Reeds in 1990 en 1991 had de Commissie een voorstel van beslissing aan de Raad voorgelegd om de Lidstaten te verplichten toe te treden tot de Berner Conventie (1971) en de Conventie van Rome (1961) (COM (90) 582, *Pb.*, C 24, 31 januari 1991; COM (92) 10), maar een aantal Lidstaten verzetten zich hiertegen om te vermijden dat de EEG haar bevoegdheid zou uitbreiden tot dergelijke internationale overeenkomsten. Hierop nam de Raad op 14 mei 1992 een eenvoudige Resolutie aan waarin nota genomen wordt van het engagement van de Lidstaten om voor 1 januari 1995 toe te treden tot de genoemde Conventies (*Pb.*, C 138/1, 28 mei 1992), zonder evenwel enige verplichting in hoofde van de Lidstaten. Over dit alles, zie GOTZEN 81.

⁸⁰ Art.5 (1) Protocol 28 betreffende intellectuele eigendom bij de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte, gesloten tussen de Europese Gemeenschappen, hun Lidstaten en de Republiek Oostenrijk, de Republiek Finland, de Republiek IJsland, het Vorstendom Liechtenstein, het Koninkrijk Noorwegen, het Koninkrijk Zweden en de Zwitserse Bondsstaat, en door de Raad en de Commissie van de Europese Gemeenschappen goedgekeurd op 13 december 1993, *Pb.*, L 1/1, 3 januari 1994. Door de uiteindelijke niet-toetreding van de Zwitserse Bondsstaat tot de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte moest deze Overeenkomst gewijzigd worden: *Pb.*, L 1/571, 3 januari 1994. Oostenrijk, Finland en Zweden werden nadien volwaardig lid van de Europese Unie.

⁸¹ Zie ook punt 1.11. *Follow-up to the Green Paper, working programme of the Commission in the field of copyright and neighbouring rights*, COM (90) 584 final.

⁸² "... en toute occurrence l'adoption d'une directive donne compétence à la Commission pour agir au lieu et place des Etats membres, dans le secteur concerné, dans le cadre des relations internationales de la Communauté. L'adoption progressive des directives [...] permettra donc à la Commission d'agir au plan international, à la place des Etats membres, dans les matières qu'elles traitent" (DESURMONT, T., "Chronique de la Communauté européenne", *RIDA*, 1993, vol.155, 95). Over de congruentie tussen interne en externe bevoegdheden van de Europese Gemeenschap, zie o.m. het principiearrest van het Hof van Justitie van 31 maart 1971 in zaak 22/70, Commissie t. Raad, *Jur.*, 1971, 263 (AETR-arrest). Voor een bespreking van deze problematiek, zie o.m. BARENTS, R. en BRINKHORST, L.J., *Grondlijnen van Europees Recht*, Alphen aan den Rijn, Tjeenk Willink, 1994, 390 e.v.; KAPTEYN, P.J.M. en VERLOREN VAN THEMATAAT, P., *Inleiding tot het recht van de Europese Gemeenschappen Na Maastricht*, Deventer, Kluwer, 1995, 757 e.v.; WILS, G., *De bijdrage van het Hof van Justitie tot de ontwikkeling van een Europese markteconomie*, II, doctoraatsthesis, Leuven, 647 e.v.

werd op dat ogenblik een lidmaatschap tot de Europese Unie, eventueel via de tussenstap van de Europese Economische Ruimte ⁸³, op middellange of lange termijn in het vooruitzicht gesteld, ter voorbereiding waarvan met hen associatieverdragen gesloten werden op basis van art.238 EEG-Verdrag ⁸⁴. Deze zgn. Europa-Akkoorden (of Europa-Overeenkomsten) zijn evenwel veel ruimer dan louter handelsakkoorden, en regelen buiten het vrij verkeer van goederen, ook het vrij verkeer van diensten, personen en kapitaal, het vestigingsrecht, bepalingen over concurrentie en de toenadering van wetgeving, en bepalingen over een verregaande commerciële, economische, politieke, culturele en financiële samenwerking ⁸⁵. Aangezien een deel van deze materies tot de bevoegdheid van de Lidstaten behoort ⁸⁶, kan de ratificatieprocedure voor deze gemengde overeenkomsten veel tijd in beslag nemen ⁸⁷. Daarom besloot de Europese Unie om de aangelegenheden die tot haar bevoegdheid behoren reeds op te nemen in zgn. interimakkoorden ⁸⁸, en dit in afwachting tot deze interimakkoorden vervangen zouden worden door de Europa-akkoorden. Op dit ogenblik zijn de Europa-Akkoorden tussen de Europese Gemeenschappen en hun Lidstaten enerzijds, en Hongarije ⁸⁹, Polen ⁹⁰, Bulgarije ⁹¹, Roemenië ⁹², Slovakije ⁹³ en Tsjechië ⁹⁴ anderzijds in werking getreden.

⁸³ PEERS, S., "An ever closer waiting room ? The case for Eastern European Accession to the European Economic Area", *CMLR*, 1995, 187-213.

⁸⁴ TOLEDANO LAREDO 552-557.

⁸⁵ Deze Europa-Akkoorden zijn "la forme la plus poussée de coopération qui puisse exister entre la Communauté et des Etats non membres" (FRANZONE 251). Voor een bespreking van de specificiteit van de Europa-Akkoorden, zie DE SMIJTER 22-30.

⁸⁶ Over de parallelle externe bevoegdheden inzake auteursrecht van de Europese Gemeenschappen en de Lidstaten, zie DEMIRAY, A.D., "Intellectual property and the external power of the European Community: the new extension", *Mich. J. Int'l L.*, 1994, 187-239; GOVAERE, I., "Compétences de la CE en matière de relations externes dans le domaine du droit d'auteur", in *L'Europe et les enjeux du GATT dans le domaine de l'audiovisuel*, DOUTRELEPONT, C. (ed.), Brussel, Bruylant, 1994, 39-57.

⁸⁷ DE SMIJTER 27-28.

⁸⁸ *Pb.*, L 114/2, 115/2 en 116/2, 30 april 1992 (Polen, de Tsjechische en Slovaakse Federatieve Republiek (TSFR), Hongarije), met rechtzetting in *Pb.*, L 138/40, 21 mei 1992, en verlenging van de geldigheidsduur in *Pb.*, L 408/2, 5 en 8, 31 december 1992; de interimovereenkomst met de TSFR werd door middel van een aanvullend protocol aan de splitsing van deze Republiek aangepast: *Pb.*, L 349/2 en 107, 31 december 1993; *Pb.*, L 81/2, 2 april 1993 (Roemenië); *Pb.*, L 323/2, 23 december 1993 (Bulgarije).

⁸⁹ *Pb.*, L 347/2, 31 december 1993.

⁹⁰ *Pb.*, L 348/2, 31 december 1993.

⁹¹ *Pb.*, L 358/3, 31 december 1994, met rectificatie in *Pb.*, L 21/22, 28 januari 1995.

⁹² *Pb.*, L 357/2, 31 december 1994.

⁹³ *Pb.*, L 359/2, 31 december 1994.

⁹⁴ *Pb.*, L 360/2, 31 december 1994.

1059. In elk van deze Interim- en Europa-Akkoorden vinden we, naast de negatieve, defensieve vrijwaringsformule, steeds dezelfde positieve bepaling terug ⁹⁵. Zo bepaalt art.67 van het Europa-Akkoord met Bulgarije: "(1) Bulgarije ziet verder toe op de verbetering van de bescherming van intellectuele, industriële en commerciële eigendomsrechten, ten einde tegen het einde van het vijfde jaar na de inwerkingtreding van de Overeenkomst te kunnen voorzien in een bescherming overeenkomend met die welke bestaat in de Gemeenschap, met inbegrip van vergelijkbare middelen om deze rechten af te dwingen. (2) Binnen hetzelfde tijdvak zal Bulgarije een aanvraag indienen om toe te treden tot het Verdrag van München inzake de verlening van Europese octrooien van 5 oktober 1973 en toetreden tot de andere multilaterale overeenkomsten betreffende intellectuele, industriële en commerciële eigendomsrechten bedoeld in Bijlage XVI, waarbij de Lid-Staten partij zijn of welke de facto door de Lidstaten worden toegepast". Deze tweede paragraaf blijkt, luidens Bijlage XVI, te verwijzen naar de Conventie van Rome, terwijl de bestaande internationale verplichtingen krachtens de Berner Conventie, bevestigd worden ⁹⁶.

1060. De Interimovereenkomsten en de Europa-overeenkomsten gaan dus duidelijk verder dan het louter bevestigen van bestaande internationale verplichtingen. De Centraal- en Oost-Europese Staten moeten hun beschermingsniveau optillen tot op het niveau van het *acquis communautaire* door hun materieel recht aan te passen, maar eveneens door middelen te voorzien om de auteursrechten af te dwingen.

1061. De Europa-akkoorden gaan zelf nog verder dan de Interimovereenkomsten door ook de toetreding tot bepaalde internationale verdragen (naargelang van het geval BC 1971 en/of RC) op te leggen binnen een termijn van 5 jaar na de inwerkingtreding van de Akkoorden. Van de Centraal- en Oost-Europese landen wordt ook gevraagd dat ze "voor zover als mogelijk verzekeren dat toekomstige wetgeving verenigbaar is met Gemeenschapswetgeving" ⁹⁷, een omzichtige omschrijving voor een voortdurende harmonisatie van wetgeving, waarbij de Centraal- en Oost-Europese landen zich volledig op de EEG-wetgeving moeten afstemmen zonder enige zeggenschap te hebben over de inhoud van de na de ondertekening van de Europa-akkoorden uitgevaardigde Richtlijnen op het gebied van het auteursrecht.

1062. Het doel van de Europese Unie is duidelijk: de harmonisatie van wetgeving, ook op het gebied van intellectuele eigendom, is onontbeerlijk voor de eventuele toetreding van deze landen tot de Unie. Dit veronderstelt vooreerst het incorporeren in de nationale wetgeving, van de Unie-wetgeving die van kracht is bij de ondertekening van de bilaterale akkoorden. Bovendien moeten de Centraal- en Oost-Europese landen hun wetgeving voortdurend aanpassen aan de ontwikkelingen die zich na de ondertekening van de Europa-Akkoorden in het Europees recht voordoen. Ook de Berner Conventie en

⁹⁵ VON LEWINSKI 1994b, 33 e.v. wijst op de algemene trend in internationale handelsverdragen om naast louter defensieve vrijwaringsclausules, die impliciet auteursrecht als een obstakel voor de vrije handel beschouwen, tenzij uitgeoefend onder bepaalde voorwaarden, ook positieve, 'aggressieve' clausules op te nemen waarbij de verdragsluitende partij met een hoog beschermingsniveau de andere partij verplicht haar auteursrechtelijk beschermingsniveau op te trekken op bepaalde concrete punten, of in algemene termen, tot op het niveau van de eerstgenoemde partij.

⁹⁶ *Pb.*, L 358/3, 31 december 1994, met rectificatie in *Pb.*, L 21/22, 28 januari 1995.

⁹⁷ Zie bv. art. 65 e.v. Europa-akkoord met Hongarije en Bijlage XIII, en Gemeenschappelijke Verklaring nr.13 bij art.65, *Pb.*, L 347/2, 31 december 1993.

de Conventie van Rome moeten deel uitmaken van de rechtsorde van de potentieel nieuwe Lidstaten.

1.4. Handels- en samenwerkingsovereenkomsten van de tweede generatie

1063. Naast deze Europa-Akkoorden heeft de Europese Unie ook met een aantal andere Europese Staten (waarvoor de toetreding tot de Unie helemaal niet, maar de sluiting van associatie-overeenkomsten op lange termijn wel in het vooruitzicht gesteld wordt) overeenkomsten gesloten, die gesitueerd moeten worden tussen de handelsakkoorden van de eerste generatie en de Interim- en Europa-Akkoorden. Het gaat hier om overeenkomsten van de zgn. tweede generatie, welke gesloten werden met de Baltische Staten, Albanië en Slovenië. De verplichtingen die hen opgelegd worden inzake auteursrecht gaan minder ver dan deze vervat in de Europa-Akkoorden. Zo bepaalt art.13 (3) van de Overeenkomst tussen de Europese Economische Gemeenschap en de Republiek Estland inzake handel en commerciële en economische samenwerking, door de Raad van de Europese Gemeenschappen op 21 december 1992 goedgekeurd ⁹⁸: "Estland zal maatregelen treffen ter waarborging van een daadwerkelijke en passende bescherming van de intellectuele, industriële en commerciële eigendom op een soortgelijk niveau als het in de Gemeenschap bestaande en zal tot internationale overeenkomsten inzake de intellectuele, industriële en commerciële eigendom toetreden" ⁹⁹.

1064. In deze Akkoorden worden de internationale overeenkomsten waartoe de desbetreffende landen moeten toetreden, niet langer nominatim aangeduid, noch wordt enige termijn aangegeven waarbinnen een dergelijke toetreding zou moeten geschieden, of waarbinnen de nationale wetgeving op het niveau van dat van de Europese Unie gebracht moet worden ¹⁰⁰. *A fortiori* wordt aan deze landen geen verplichting opgelegd hun wetgeving te harmoniseren met toekomstige communautaire wetgeving.

1065. Vooral uit de afwezigheid van enige termijn blijkt o.i. de aarzeling van de Europese Unie om aan de betrokken landen te veel te beloven. Het opleggen van een precieze termijn zou bij de betrokken landen de verwachting doen ontstaan dat na de tijdige vervulling van hun verplichtingen zij in een nieuwe fase van toenadering tot de

⁹⁸ Pb., L 403/1, 31 december 1992.

⁹⁹ Vgl. art.13 (3) Overeenkomst tussen de EEG en de Republiek Albanië, Pb., L 343/2, 25 november 1992; art. 13 (3) Overeenkomst tussen de EEG en de Republiek Letland inzake handel en commerciële en economische samenwerking, door de Raad van de Europese Gemeenschappen op 21 december 1992 goedgekeurd, Pb., L 403/10, 31 december 1992; art.13 (3) Overeenkomst tussen de EEG en de Republiek Litouwen inzake handel en commerciële en economische samenwerking, door de Raad van de Europese Gemeenschappen op 21 december 1992 goedgekeurd, Pb., L 403/19, 31 december 1992. Zie ook art.27 Samenwerkingsovereenkomst tussen de EEG en de Republiek Slovenië, door de Raad van de Europese Gemeenschappen op 19 juli 1993 goedgekeurd, Pb., L 189/1, 29 juli 1993. De handels- en samenwerkingsovereenkomsten van de tweede generatie met de Baltische Staten werden inmiddels gedeeltelijk (maar exclusief de hier relevante artikels) weer opgeheven door Overeenkomsten betreffende vrijhandel en met handel verband houdende zaken: Pb., L 373/1, 31 december 1994 (Estland); Pb., L 374/1, 31 december 1994 (Letland); Pb., L 375/1, 31 december 1994 (Litouwen). Op 12 juni 1995 werden de Europa-Akkoorden met de drie Baltische Staten ondertekend, terwijl het Europa-Akkoord met Slovenië op 15 juni 1995 geparafeerd werd: Bull. EU, 6-1995, punt 1.4.63, resp. 1.4.62.

¹⁰⁰ FRANZONE 258-259.

Unie kunnen komen terwijl de Europese Unie in elk geval geen te hoog gespannen verwachtingen bij deze landen wil opwekken.

1066. Natuurlijk speelt ook wel een economisch argument, nl. het gegeven dat de betrokken landen een economisch enorme achterstand hebben in vergelijking met de landen waarmee Europa-Akkoorden gesloten worden. De minder dwingende bepalingen in deze Overeenkomsten van de tweede generatie zouden dan uitgelegd kunnen worden als de inachtnaam door de Europese Unie van de economische realiteit van deze landen, wat een meer geleidelijke toenadering zou verantwoorden ¹⁰¹. Hoe reëel dit argument ook moge zijn, echt doorslaggevend kan het niet genoemd worden: zo is Slovenië welvarender dan Roemenië en Bulgarije waarmee een Europa-Akkoord gesloten werd. Wellicht spelen politieke argumenten een veel grotere rol. Als gewezen deel van Joegoslavië is de plaats van Slovenië in het nieuwe Europa nog niet helemaal duidelijk, terwijl een duidelijk engagement om de Baltische Republieken op langere termijn in de Europese Unie op te nemen zonder twijfel een wrevelige reactie van Rusland zou uitlokken.

1067. Dit neemt niet weg dat inmiddels met deze landen onderhandelingen begonnen zijn voor het sluiten van zgn. partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomsten, overeenkomsten van de derde generatie, waarin wel een termijn en een opsomming van de internationale verdragen waartoe toegetreden zou moeten worden, opgenomen zal worden, en de clause van meest begunstigde natie zou uitgebreid worden naar intellectuele eigendom ¹⁰².

1.5. Een derde generatie-overeenkomst: de Partnerschaps- en Samenwerkingsovereenkomst tussen de Europese Gemeenschappen en hun Lidstaten, en Rusland

1068. Op 24 juni 1994 werd tussen de Europese Gemeenschappen en de Lidstaten enerzijds en de Russische Federatie anderzijds een Partnerschaps- en Samenwerkingsovereenkomst (hierna: PSO) gesloten ¹⁰³. In tegenstelling tot de Europa-Akkoorden wordt door de PSO geen vrijhandelszone op bilaterale basis gecreëerd ¹⁰⁴. Toch betekent de PSO een sterke uitbreiding van de domeinen waarop samenwerking georganiseerd wordt. De economische samenwerking op basis van de beginselen van een markt-

¹⁰¹ VON LEWINSKI 1994a, 431.

¹⁰² VON LEWINSKI 1994a, 431.

¹⁰³ COM (94) 257 final. Voor de Russische tekst (maar zonder de Bijlagen): *Diplomaticheskii vestnik*, 1994, nr.15-16, 29-59. Er is nog geen officiële Nederlandse tekst van de PSO ter beschikking. Voor een grondige bespreking van de PSO, zie KAPTEYN, P.J.M. en VERLOREN VAN THEMAAT, P., *Inleiding tot het recht van de Europese Gemeenschappen Na Maastricht*, Deventer, Kluwer, 1995, 811-812; TIMMERMANN, H., *Die Beziehungen EU - Russland: Voraussetzungen und Perspektiven von Partnerschaft und Kooperation*, in *Berichte BoiS*, 1994, nr.60, 32p.; TIMMERMANN, H., *Russlands Aussenpolitik: Die europäische Dimension*, in *Berichte BoiS*, 1995, nr.17, 14-17; VAN EECKHAUTE, J.-Ch., "De overeenkomst inzake partnerschap en samenwerking: een nieuw juridisch en politiek kader voor de betrekkingen tussen de Europese Unie en Rusland", *R.W.*, 1994-95, 1041-1052.

¹⁰⁴ Art.3 PSO bepaalt zeer voorzichtig dat in 1998 de EU en de Russische Federatie zullen onderzoeken of de omstandigheden toelaten met de onderhandelingen voor de vestiging van een vrijhandelszone te beginnen. Zie ook TOLEDANO LAREDO 559.

economie wordt geïntensifieerd (door, o.m., de wederzijdse toepassing van de beginselen van de meest begunstigde natie ¹⁰⁵ en van de gelijke behandeling van nationale en uit de andere verdragsstaat ingevoerde producten op het gebied van interne belastingen en heffingen, alsook ten aanzien van wetten, voorschriften en vereisten met betrekking tot commercialisatie, vervoer, distributie of gebruik ¹⁰⁶, het verbod op toepassing van kwantitatieve invoerbepeningen ¹⁰⁷, het vrije verkeer van kapitaal ¹⁰⁸, enz.) en aangevuld met een geïnstitutionaliseerde politieke dialoog ¹⁰⁹, en andere vormen van samenwerking (cultureel, financieel, voorkoming van illegale activiteiten) ¹¹⁰.

1069. Met betrekking tot de intellectuele eigendomsrechten in het algemeen, en het auteursrecht in het bijzonder, zijn voornamelijk art.54 PSO en Bijlage 10 bij de PSO van belang.

Art.54 PSO luidt onder de titel "Intellectual, Industrial and Commercial Property Protection (in het Russisch in zijn geheel: *intellektual'naia sobstvennost'*)" als volgt:

"(1) Pursuant to the provisions of this Article and Annex 10, the Parties confirm the importance they attach to ensure adequate and effective protection and enforcement of intellectual, industrial and commercial property rights.

(2) The Parties confirm the importance they attach to the obligations arising from the following multilateral conventions: ... ¹¹¹.

(3) The implementation of the provisions of this article and Annex 10 shall be regularly reviewed by the Parties in accordance with Article 90 ¹¹². If problems in the area of intellectual, industrial and commercial property affecting trading conditions were to occur, urgent consultations shall be undertaken, at the request of either Party, with a view to reaching mutually satisfactory solutions."

Bijlage 10 bepaalt:

"1. Russia shall continue to improve the protection of intellectual, industrial and commercial property rights in order to provide, by the end of the fifth year after the entry into force of the Agreement, for a level of protection similar to that existing in the Community, including effective means of enforcing such rights.

2. By the end of the fifth year following entry into force of the Agreement, Russia shall accede to the multilateral conventions on intellectual, industrial and commercial property rights to which Member States are parties or which are de

¹⁰⁵ Art.10 PSO. Krachtens dit Beginsel, ontleend aan art.I al.1 GATT, moet ieder handelsvoordeel aan onverschillig welk derde land toegestaan, ook aan de andere verdragspartij toegestaan worden.

¹⁰⁶ Art.11 PSO.

¹⁰⁷ Art.15 PSO.

¹⁰⁸ Art.52 PSO.

¹⁰⁹ Art.6-9, 90-97 en 101 PSO.

¹¹⁰ Art.56-89 PSO.

¹¹¹ Geen van de zes opgesomde verdragen heeft betrekking op auteursrecht of de naburige rechten.

¹¹² Volgens art.90 wordt een Samenwerkingsraad opgericht die de uitvoering van de overeenkomst moet controleren.

facto applied by Member States, according to the relevant provisions contained in these conventions:

- *Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (Paris Act, 1971);*

- *International Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organizations (Rome, 1961);*

- ...

3. *The Cooperation Council may recommend that paragraph 2 of this Annex shall apply to other multilateral conventions.*

4. *From the entry into force of this Agreement Russia shall grant to Community companies and nationals, in respect of the recognition and protection of intellectual, industrial and commercial property treatment no less favourable than that granted by it to any third country under bilateral agreements.*

5. *The provisions of paragraph 4 shall not apply to advantages granted by Russia to any third country on an effective reciprocal basis and to advantages granted by Russia to another country of the former USSR."*

1070. Daar waar art.54 PSO de indruk wekt dat de Verdragspartijen gelijke verplichtingen op zich nemen, verplichtingen die bovendien weinig concreet, en hierdoor tamelijk vrijblijvend zijn, maakt Bijlage 10 duidelijk dat in werkelijkheid van één Verdragspartij, de Russische Federatie, zeer concrete handelingen verwacht worden. Binnen 5 jaar na de inwerkingtreding van de PSO moet Rusland toetreden tot de Conventies van Bern en Rome (en de Samenwerkingsraad zou hieraan nog andere overeenkomsten kunnen toevoegen, zoals TRIPS en het eventuele Protocol bij de BC ¹¹³) én moet ze haar auteursrechtelijke bescherming op een niveau brengen dat gelijkaardig is aan dat van de Europese Unie. Het is duidelijk dat deze laatste bepaling enkel Rusland bindt, en geen enkele verplichting aan de Europese Unie oplegt ¹¹⁴. Met het auteursrechtelijk beschermingsniveau van de Europese Unie wordt in elk geval verwezen naar de vier Richtlijnen die op het ogenblik van de ondertekening van de PSO door de EU goedgekeurd werden ¹¹⁵, maar volgens FRANZONE omvat dit ook de "harde kern" van bepalingen en principes die door alle Lidstaten in hun nationale wetgeving toegepast worden, zoals de rechtsmiddelen tegen inbreuken op de intellectuele eigendomsrechten ¹¹⁶. Rusland moet enkel zorgen voor een "gelijkaardig" beschermingsniveau, wat in elk geval een grotere appreciatiemarge aan Rusland laat dan wanneer de term "identiek" gebruikt zou worden ¹¹⁷.

1071. De harmonisering van de nationale auteurswetten binnen de EU heeft inmiddels tot de goedkeuring van een nieuwe Richtlijn van 11 maart 1996 betreffende de

¹¹³ FRANZONE 253. Merk op dat de PSO aan Rusland geen verplichting oplegt om tot de Conventie van Genève toe te treden.

¹¹⁴ Zie i.v.m. de gelijkkluidende bepalingen uit drie interimakkoorden met Hongarije, de Tsjechische en Slovaakse Federatieve Republiek en Bulgarije, het advies 1/94 van het Hof van Justitie van 15 november 1994 (*supra*, nr.1055, noot 68 *in fine*): "... een bepaling van een dergelijk type verbindt enkel de derde Staat die partij is bij de overeenkomst".

¹¹⁵ *Supra*, nr.1057.

¹¹⁶ FRANZONE 253.

¹¹⁷ Vgl. FRANZONE 254-255.

rechtsbescherming van databanken geleid ¹¹⁸. Rusland kan niet op basis van art.54 en Bijlage 10 PSO gedwongen worden zijn nationale wetgeving hieraan aan te passen. Wel voorziet art.55 PSO dat Rusland zijn wetgeving in een aantal rechtsgebieden ook in de toekomst geleidelijk in overeenstemming zal brengen met die van de EU, maar het intellectuele eigendomsrecht wordt hier, in tegenstelling tot wat het geval is in de gelijkaardige bepalingen van de Europa-Akkoorden en in de Partnerschaps- en Samenwerkingsovereenkomst met Oekraïne ¹¹⁹, niet expliciet vermeld. Enkel door op een o.i. geforceerde wijze intellectuele eigendomsrechten, en in het bijzonder auteursrecht, in het rechtsgebied van het mededingingsrecht onder te brengen, zou men in de PSO een plicht voor Rusland kunnen lezen zijn auteurswetgeving ook in de toekomst aan deze, en eventueel toekomstige nieuwe Richtlijnen van de EU aan te passen.

1072. Zoals de Europa-Akkoorden is de PSO een Akkoord van gemengde aard, d.w.z. het regelt bepaalde materies die niet onder de exclusieve bevoegdheid van de Gemeenschap vallen, en moet daarom door alle lidstaten medeondertekend en volgens hun nationale grondwettelijke procedures geratificeerd worden. Dit betekent meteen dat de inwerkingtreding ervan lang op zich kan laten wachten ¹²⁰. Daarom zijn onmiddellijk na het sluiten van de PSO onderhandelingen gestart met het oog op het sluiten van een interimhandelsakkoord dat alleen die bepalingen uit de PSO bevat die wel onder de exclusieve bevoegdheid van de EU vallen. Op 17 juli 1995 hebben de Europese Gemeenschappen en Rusland een Interimovereenkomst betreffende de handel en aanverwante zaken (hierna: "Interimovereenkomst") gesloten ¹²¹. Deze is op 1 februari 1996 in werking getreden ¹²².

1073. Art.18 Interimovereenkomst bepaalt onder de titel "Bescherming van intellectuele, industriële en commerciële eigendom" ¹²³ als volgt:

"1. In overeenstemming met de bepalingen van dit artikel en van bijlage IV wordt gezorgd voor een toereikende en doeltreffende bescherming en eerbiediging van de intellectuele, industriële en commerciële eigendomsrechten.

2. Indien op het gebied van de intellectuele, industriële en commerciële eigendom er zich problemen voordoen weke de handelsvoorwaarden beïnvloeden, wordt op verzoek van om het even welke van de partijen dringend overleg gepleegd teneinde tot wederzijds bevredigende oplossingen te komen."

¹¹⁸ Pb., L 77/20 van 27 maart 1996.

¹¹⁹ Art.43 (2) Partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomst tussen de Europese Gemeenschappen en hun Lidstaten, enerzijds, en de Oekraïne anderzijds, gesloten op 14 juni 1994 te Luxemburg: COM (94) 226 final.

¹²⁰ Volgens een Russische bron had begin 1996 enkel Spanje de PSO geratificeerd: "Sovet Evropy vziat. Vpered! Evropeiskii soiuz", *Rossiiskaia Gazeta*, 31 januari 1996.

¹²¹ Pb., L 247/1, 13 oktober 1995. Zie ook *Agence Europe*, July 17-18, 1995; SHCHIPANOV, M., "Vse dal'she ot 'kholodnogo mira' ", *Rossiiskaia Gazeta*, 20 juli 1995. Op 1 juni 1995 werd ook een Interimovereenkomst met Oekraïne gesloten: Pb., L 311/2, 23 december 1995.

¹²² Pb., L 316/44, 30 december 1995.

¹²³ Luidens een Gemeenschappelijke Verklaring van de Europese Gemeenschappen en Rusland betreffende artikel 18 verwijst de uitdrukking "intellectuele, industriële en commerciële eigendom" ook naar het auteursrecht (inclusief op computerprogramma's) en de naburige rechten: Pb., L 247/22, 13 oktober 1995.

Art.24 (1) Interimovereenkomst voegt hieraan toe:

"Binnen het toepassingsgebied van deze Overeenkomst verbindt elke van de partijen zich ertoe erop toe te zien dat natuurlijke personen en rechtspersonen van de andere partij, zonder discriminatie ten opzichte van de eigen onderdanen, toegang hebben tot de ter zake bevoegde rechterlijke en administratieve instanties van de partijen ter bescherming van hun persoonlijkheids- en eigendomsrechten, waaronder ook die betreffende intellectuele, industriële en commerciële eigendom."

In Bijlage IV verbindt Rusland zich ertoe zich verder te zullen toeleggen "op het verbeteren van de bescherming van de intellectuele, industriële en commerciële eigendomsrechten, teneinde tegen het einde van het vijfde jaar na de inwerkingtreding van de Partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomst te kunnen voorzien in een mate van bescherming welke overeenstemt met de in de Gemeenschap verleende bescherming, met inbegrip van doeltreffende middelen om de eerbiediging van die rechten af te dwingen".

Volgens een eenzijdige Verklaring van Rusland tenslotte worden de bepalingen van art.54 (2) PSO, met uitzondering van het laatste streepje (deze bepaling is niet relevant voor het auteursrecht), en punten 4 en 5 Bijlage 10 bij de PSO onmiddellijk toegepast vanaf de inwerkingtreding van de Interimovereenkomst ¹²⁴.

1074. In vergelijking met de PSO nemen de Verdragspartijen in de Interimovereenkomst in essentie enkel de algemene plicht op zich een toereikende en doeltreffende bescherming en eerbiediging van de intellectuele, industriële en commerciële eigendomsrechten te waarborgen. De verbintenis die Rusland op zich neemt in Bijlage IV Interimovereenkomst is louter een verwijzing naar de plicht tot toenadering van de auteurswetgeving tot de Europese Richtlijnen zoals die vervat zit in de PSO. De plicht tot toetreding tot de Berner Conventie en de Conventie van Rome, noch de plicht tot toekomstige aanpassing van de nationale wetgeving aan eventuele nieuwe Europese Richtlijnen komen in de Interimovereenkomst voor. De enige concrete toezegging van Rusland en de Europese Gemeenschappen op het stuk van het auteursrecht is de onmiddellijke toepassing van de meestbegunstigingsclausule op de erkenning en bescherming van, o.m., het auteursrecht, met uitzondering van die voordelen die door Rusland aan een derde Staat op effectief wederkerige basis toegekend worden, alsook de voordelen die door Rusland aan een ander land van de gewezen USSR toegekend wordt ¹²⁵.

1075. Tenslotte moeten we nog vermelden dat zowel in de PSO als in de Interimovereenkomst ¹²⁶ een bepaling voorkomt die quasi-woordelijk art.36 EEG-Verdrag reproduceert. Op basis van dit artikel, samen met art.30 EEG-Verdrag, werd de theorie van de uitputting van rechten binnen de Europese Unie, en sedert 1 januari 1994 zelfs

¹²⁴ Pb., L 247/27, 13 oktober 1995.

¹²⁵ Zie in dit verband de Overeenkomst van Moskou van 24 september 1993 over de samenwerking op het gebied van de bescherming van het auteursrecht en de naburige rechten: *infra*, nr.1461 e.v.

¹²⁶ Art.12 Interimovereenkomst.

binnen de Europese Economische Ruimte (EER) ¹²⁷, gevestigd ¹²⁸. Deze rechtspraak geldt evenwel niet voor vrijhandels- of associatieverdragen, ook al bevatten ze een identieke bepaling ¹²⁹, a fortiori niet voor overeenkomsten die een nog zwakkere juridische band tussen de Europese Unie en een derde staat creëren, zoals de Overeenkomsten inzake partnerschap en samenwerking ¹³⁰. Dit betekent dat een rechthebbende in de Europese Unie zich met succes op zijn auteursrecht kan beroepen om zich te verzetten tegen de invoer van een in Rusland met toestemming van de rechthebbende op de markt gebracht werk ¹³¹.

1076. Concluderend kunnen we stellen dat de Europese Unie in haar externe, bilaterale relaties op het gebied van het auteursrecht ten aanzien van de andere Verdragspartij veeleisender geworden is naarmate ze meer zekerheid kreeg over haar interne bevoegdheid terzake. De verplichtingen welke aan de Centraal- en Oost-Europese Staten opgelegd worden, verschillen naargelang van het ogenblik waarop de overeenkomsten met die landen gesloten werden, maar ook naargelang van de plaats welke dat land in het toekomstige Europese Huis toegewezen krijgt.

Eens de PSO in werking zal treden, rust op Rusland de plicht tot de BC en RC toe te treden, en zijn auteurswetgeving op het communautaire niveau te brengen (in de praktijk door incorporatie van de vier eerste Europese Richtlijnen inzake auteursrecht), en dit binnen een termijn van 5 jaar na inwerkingtreding van de Overeenkomst.

§ 2. Rusland - USA

1077. De Verenigde Staten waren van bij de aanvang veel directer in hun aanpak van de Sovjetunie waar het intellectuele eigendom betrof. In het Handelsverdrag dat op 1 juni 1990 door President Bush en President Gorbachev ondertekend werd ¹³², konden

¹²⁷ Art. 2 (1) Protocol 28 bij de Overeenkomst over de EER, *Pb.*, L 1/3, 3 januari 1994. Het gaat hier om Oostenrijk, Finland, Zweden (die een jaar later alle drie volwaardig lid werden van de EU), Noorwegen, IJsland en Liechtenstein. Zwitserland stapte na een negatief referendum uit de boot. De Overeenkomst over de Europese Economische Ruimte (EER) trad op 1 januari 1994 in werking (*Pb.*, L 1/1, 3 januari 1994). Voor Liechtenstein trad de EER-Overeenkomst pas op 1 mei 1995 in werking (*Pb.*, L 86, 20 april 1995).

¹²⁸ Voor een recent overzicht, zie M. Rottinger, "L'épuisement du droit d'auteur. Le droit d'auteur et les règles de la libre circulation des marchandises", *RIDA*, 1993, vol.157, 50-127.

¹²⁹ Zie in verband met het associatieverdrag met Portugal toen dit land nog geen lid was van de Europese Unie: Arrest 270/80, *Polydor Ltd. en RSO Records Inc. v. Harlequin Record Shops Ltd. en Simons Records Ltd.*, 9 februari 1982, *Jur.*, 1982, 329. Zie bv. ook HOROVITZ, D., "The Impending 'Second Generation' Agreements Between the European Community and Eastern Europe - Some Practical Considerations", *JWT*, 1991, nr.5, 63-64.

¹³⁰ FRANZONE 255; VON LEWINSKI 1994b, 25.

¹³¹ Vgl. GOVAERE 1991, 72-74.

¹³² Agreement on Trade Relations between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics, 1 juni 1990, *I.L.M.*, 1990, 946. Op 9 december 1991 werd het Akkoord door President Bush bekrachtigd (*Eastern Europe Reporter*, 23 december 1991, 209). Langs sovjetzijde kon het akkoord niet meer door het sovjetparlement geratificeerd worden. Op 12 juni 1992 werd het door de Russische Federatie wel geratificeerd: PVS RF "O ratifikatsii Soglasheniia o torgovykh

de USA in ruil voor het toekennen aan de USSR van de status van meest begunstigde natie een hele reeks toegevingen van de USSR afdwingen, ook op het gebied van de intellectuele eigendom ¹³³.

1078. In art. VIII van het handelsverdrag beperken beide verdragsluitende partijen er zich niet toe hun bestaande internationale verplichtingen op het gebied van het auteursrecht (d.i. de UAC, versie 1952) te bevestigen. Ze verbinden er zich immers ook toe een toereikende en effectieve bescherming en handhaving van de intellectuele eigendomsrechten te waarborgen, o.m. door tot de Berner Conventie (versie Parijs, 1971) toe te treden ¹³⁴, computerprogramma's en databanken als literaire werken te beschermen, producenten van geluidsopnames die voor het eerst vastgelegd werden door de onderdanen van een Verdragspartij, of die gepubliceerd worden op het grondgebied van die Verdragspartij minimaal een reproductierecht, een distributie- en invoerrecht, en een exclusief verhuur- en leenrecht op deze geluidsopnames toe te kennen, een bescherming die in een later stadium uitgebreid moest worden naar geluidsopnames afkomstig van het grondgebied van de andere verdragsluitende partij ¹³⁵.

1079. Deze aanpak van de USA lijkt heel wat aggressiever te zijn, dan die van de Europese Unie. Dit komt niet enkel tot uiting in het opleggen van zeer concrete te nemen maatregelen, maar ook in het strakke tijdschema dat aan de Sovjetunie opgelegd werd. Daar waar de Europese Unie aan Rusland een periode van vijf jaar laat om algemeen (maar daarom niet vaag) geformuleerde verplichtingen na te komen, beloofde de Regering van de USSR in een Side Letter dat ze in 1991 wetsontwerpen bij de Opperste Sovjet zou indienen ter vervulling van de verplichtingen onder art. VIII over intellectuele eigendomsrechten, en alle mogelijke maatregelen zou nemen om deze wetgeving in de loop van 1991 te laten goedkeuren ¹³⁶. Formeel gezien legde de

otnosheniakh mezhdu Soюзom Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik i Soedinennymi Shtatami Ameriki", 12 juni 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr. 27, item 1562. Voor de Russische tekst van het akkoord, zie: *BMD*, 1993, nr.1. Voor een bespreking: BLINNIKOV, V.I., "Novyi shag mezh-dunarodnogo sotrudnichestva v oblasti okhrany intellektual'noi sobstvennosti", *V.I.*, 1991, nr.7, 44-49; VERMEER 155-156. De USA heeft vergelijkbare akkoorden gesloten met Armenië, Georgië, Kazachstan, Kirgizië, Moldavië, Oekraïne en Wit-Rusland: WATERS 955.

¹³³ HOYA, T.W., "Soviet foreign trade law as seen from the United States", in *The Emancipation of Soviet Law*, FELDBRUGGE, F.J.M. (ed.), in *Law in Eastern Europe*, vol.44, Dordrecht, Nijhoff, 1992, 167-169.

¹³⁴ Art. VIII (3) bepaalt nog: "Upon the date when both Parties are members of the Berne Union, the protection of works in existence prior to that date shall be determined in accordance with Article 18 of the 1971 Paris Act of the Berne Convention." Met deze bepaling beoogde m.n. de Amerikaanse filmindustrie in de USSR bescherming te verkrijgen voor oudere films ("Agreement Includes Provisions To Expand Market Access", *Congressional Quarterly*, 9 juni 1990, 1823-1824). Of dit gelukt is, zal verder nog blijken, *infra*, nr.1475 e.v.

¹³⁵ In de *Side Letter* inzake intellectuele eigendom, die krachtens art. VIII (4) Handelsverdrag integraal deel uitmaakt van de overeenkomst, worden nog meer gedetailleerde specificaties gegeven aangaande de bescherming van de computerprogramma's en de geluidsopnames. Zie ook SCHWARTZ 125 e.v. en 157-159.

¹³⁶ In een vergelijkbaar Verdrag van de USA met Polen van 21 maart 1990 engageerde Polen zich de juridische bescherming van computerprogramma's als werken van literatuur te voorzien voor 31 december 1991: Side Letter bij "Treaty Between the United States of America and the Republic of Poland Concerning Business and Economic Relations", 21 maart 1990, *J.L.M.*, 1990, 1209.

USSR zich vrijwillig dit tijdsschema op, de economische verhoudingen tussen de Verdragspartijen in acht nemende is het duidelijk dat de USA hun verdragspartner onder sterke economische druk plaatsten om snel tot uitvoering van het Handelsverdrag over te gaan.

1080. Deze aanpak kadert in een algemeen doortastende buitenlandse handelspolitiek, die vooral vorm kreeg in 1988 toen de "Special 301 Provisions" goedgekeurd werden ¹³⁷, die aan de USA toelaten unilaterale handelssancties te treffen tegen landen waar oneerlijke en ongerechtvaardigde handelspraktijken voorkomen, zoals de massale schending van de auteursrechten van Amerikaanse rechthebbenden ¹³⁸. Ondanks de grote problemen inzake piraterij in de USSR en Rusland, kon dit land (voorlopig, en wellicht eerder om politieke redenen ¹³⁹) aan dergelijke Amerikaanse handelssancties ontsnappen ¹⁴⁰, maar als een stok achter de deur kan de dreiging van handelssancties uiteraard wel het binnenlands wetgevingsproces en handhavingsbeleid van Rusland met betrekking tot het auteursrecht sterk beïnvloeden.

1081. Inderdaad, eens Rusland zijn wetgeving min of meer in overeenstemming gebracht had met de vereisten van het Handelsverdrag met de USA, verlegde de druk vanuit de USA zich naar de implementatie van de nieuwe wetgeving. Uit de Gemeenschappelijke Verklaring over de principes en doelstellingen van de ontwikkeling van de handels-, economische en investeringssamenwerking tussen de Russische Federatie en de USA van 28 september 1994 blijkt dat de USA hierbij vooral hun aandacht richten op de bescherming in de praktijk van de computerprogramma's, geluidsopnames en boeken, én dat men van Amerikaanse zijde nog steeds de spoedige toetreding van Rusland tot de Conventie van Bern verwachtte ¹⁴¹.

¹³⁷ Section 182 Trade Act 1974, zoals gewijzigd door section 1303 Trade Act 1988 (Omnibus Trade and Competitiveness Act 1988, PL 100-418, 23 augustus 1988) en S. 301 e.v. Trade Act 1974 zoals gewijzigd door Section 1301 Trade Act 1988. De "United States Trade Representative (USTR)" controleert of de handelspartners van de USA de handelsverdragen met de USA naleven. Indien dit niet het geval is, plaatst de USTR het betrokken land op de "watch list". Bij deze landen wordt aangedrongen om de nodige maatregelen te nemen om het handelsverdrag na te leven. Blijft een gepaste reactie uit, dan wordt het land op de "priority watch list" geplaatst. Indien ook dan de betrokken staat verzuimt het handelsprobleem op te lossen, kan de President unilaterale handelssancties nemen tegen dat land.

¹³⁸ VON LEWINSKI 1994b, 45 e.v.; WATERS 956-960.

¹³⁹ "The United States appears primarily to be concerned with supporting the stabilization of the new Russian government, and probably does not want to take any action that might threaten the success of continuing democratic and free market reform there" (BOFFEY 93).

¹⁴⁰ Volgens het jaarrapport voor 1994 van de International Intellectual Property Alliance (IIPA) waarin aan de US Handelsvertegenwoordiger aanbevelingen geformuleerd werden, hoort Rusland wel thuis in de "Priority Watch List", d.i. de op één na hoogste categorie op het gebied van de piraterij ("Last year the Russian Federation was accountable for about \$ 805 million, only slightly less than the figure for China. Although Russia has made several of the required legislative changes it still has not made the infringement of intellectual property rights a criminal offence. Efforts to enforce existing laws governing the protection of IP rights have been non-existent."), zie "IIPA identifies forty two piracy culprits", *Copyright World*, maart 1995, 13-16.

¹⁴¹ "Sovmestnoe zaiavlenie o printsipakh i tseliakh razvitiia torgovogo, ekonomicheskogo i investitsionnogo sotrudnichestva mezhdru Rossiiskoi Federatsiei i Soedinennymi Shtatami Ameriki", 28 september 1994, *Diplomaticheskii vestnik*, 1994, nr.19-20, 17.

1082. Het auteursrecht wordt in de bilaterale verhoudingen tussen de USA en Rusland eenzijdig in het licht van de opening van nieuwe exportmarkten voor de Amerikaanse industrie gezien ¹⁴², of als een voorwaarde om Amerikaanse investeringen in Rusland aan te moedigen ¹⁴³.

§ 3. Andere bilaterale verdragen

1083. Naast de genoemde overeenkomsten tussen de grootmachten moet tenslotte ook gewezen worden op de door Rusland gesloten bilaterale culturele verdragen die vaak ook een clausule inzake auteursrecht bevatten. De inhoud komt meestal neer op een aanmoediging voor de auteursverenigingen van de onderscheiden landen om tot een nauwere samenwerking te komen, de uitwisseling van informatie over elkaars wetgeving en eventueel de verwijzing naar een nog goed te keuren afzonderlijk akkoord dat de modaliteiten van de samenwerking nauwer moet bepalen ¹⁴⁴.

1084. Ook in Akkoorden over economische en industriële samenwerking kan het auteursrecht als domein van samenwerking aangeduid worden, zoals bv. in art.2 van het Akkoord tussen de Regeringen van Rusland en Spanje over economische en industriële samenwerking dat spreekt over "consultaties en samenwerking inzake de bescherming van eigendomsrechten, octrooien en auteursrechten in het kader van de wetgeving geldend in beide landen" ¹⁴⁵.

1085. Geen van deze akkoorden doen belangrijke verplichtingen ontstaan voor de betrokken staten. Ze maken alleen duidelijk dat ook in Rusland het bewustzijn gegroeid is dat de internationale bescherming van auteursrechten meer is dan louter het goedkeuren van de Conventie van Bern, maar een concrete samenwerking vergt tussen de

¹⁴² VON LEWINSKI 1994a, 431.

¹⁴³ Zie bv. het economische luik van het "Charter for Partnership and Friendship", dat op 17 juni 1992 in Washington door President Bush en President El'tsin ondertekend werd, en waarin gesteld wordt: "The Russian Federation assumes that it is absolutely necessary to create a favorable investment climate in Russia. For this purpose, in accordance with its constitutional procedures, it intends to improve its laws in the fields of taxation, property, contract law and those relating to intellectual property rights" (*I.L.M.*, 1992, 782-789).

¹⁴⁴ Zie o.m. art.XV "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Respubliki Indii o kul'turnom i nauchnom sotrudnichestve", *BMD*, 1993, nr.5, 66 (Indië); art.7 "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Soedinennogo Korolevstva Velikobritanii i Severnoi Irlandii o sotrudnichestve v oblasti obrazovaniia, nauki i kul'tury", 15 februari 1994, *Diplomaticeskii vestnik*, 1994, nr.5-6, 21 (Groot-Brittannië en Noord-Ierland); art.9 "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Respubliki Moldova o kul'turnom i nauchnom sotrudnichestve", 17 augustus 1994, *Diplomaticeskii vestnik*, 1994, nr.17-18, 27 (Moldova); art.17 "Soglashenie o sotrudnichestve v oblasti kul'tury i obrazovaniia mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Gosudarstva Izrail' ", 25 april 1994, *Diplomaticeskii vestnik*, 1994, nr.9-10, 25 (Israël); art.6 "Soglashenie mezhdru Rossiiskoi Federatsiei i Korolevstvom Ispanii o sotrudnichestve v oblasti kul'tury i obrazovaniia", 11 april 1994, *Diplomaticeskii vestnik*, 1994, nr.9-10, 13 (Spanje); art.6 "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Laosskoi Narodno-Demokraticeskoi Respubliki o kul'turnom i nauchnom sotrudnichestve", 9 maart 1994, *Diplomaticeskii vestnik*, 1994, nr.7-8, 9 (Laos).

¹⁴⁵ "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Ispanii ob ekonomicheskom i promyshlennom sotrudnichestve", 12 april 1994, *BMD*, 1994, nr.10, 55.

regeringen en de beheersorganisaties van auteursrechten van verschillende landen. Voor Rusland gaat deze internationale samenwerking op het gebied van de bescherming van auteursrecht hand in hand met de promotie en verspreiding van Russische werken in het buitenland ¹⁴⁶. Auteursrecht is m.a.w. minstens voor een stuk een onderdeel van de cultuurpolitiek. Toch kan men ook een economisch motief puren uit deze vraag naar promotie van Russische werken in het buitenland: de vrees voor een deficitaire handelsbalans. Rusland vreesde reeds in de tsaristische periode ¹⁴⁷, maar ook nadien in de sovjetperiode ¹⁴⁸, en ook nu in de periode van het postcommunisme dat toetreden tot een internationaal systeem voor de bescherming van auteursrechten voor Rusland economisch gezien negatief zou uitdraaien, aangezien Rusland veel meer werken uit het Westen importeert en 'consumeert', dan dat het werken voor het Westen 'produceert' en ernaar exporteert.

1086. Voor de volledigheid moeten we nog opmerken dat de auteursrechten van buitenlandse investeerders als mogelijk bestanddeel van investeringen onder de bescherming kunnen vallen van bilaterale investeringsverdragen ¹⁴⁹, of nog in bilaterale belastingverdragen van dubbele belastingheffing ontheven kunnen worden ¹⁵⁰.

Afdeling 3. Conclusie van Hoofdstuk I

1087. Indien "stilstaan" in een bepaalde vooruitgangsideologie gelijk staat met "achteruit gaan", wordt het duidelijk waarom Rusland kosten noch moeite spaart om toe te treden tot die organisaties of verdragen die op Europees of mondiaal vlak de auteursrechtelijke lijnen van de toekomst uittekenen. De vroegere isolationistische politiek dient niet langer de belangen van Rusland, en daarom zoekt Rusland koortsachtig aansluiting bij de "geciviliseerde", voornamelijk Europese auteursrechtsstelsels. Toch zijn het vooral de westerse landen die op dat vlak vragende partij zijn, nu ze zelf een hoger auteursrechtelijk beschermingsniveau bieden dan Rusland. Het Westen vraagt dan ook in zijn verdragsverhoudingen met Rusland de verbetering van, o.m., het auteursrechtregime in Rusland in ruil voor een ruimere toegang tot de Westerse markten en een

¹⁴⁶ Zie bv. art.6 van het cultureel akkoord met Laos: "De overeenkomstsluitende partijen zullen bijdragen tot de ontwikkeling van de samenwerking op het gebied van de bescherming van de auteursrechten tussen de respectievelijke organisaties van de twee landen, alsook aan de wederzijdse kennismaking van het grote publiek van de RF en de Volksdemocratische Republiek Laos met werken van literatuur, wetenschap en kunst van Russische auteurs en auteurs uit Laos" (*Diplomaticheskii vestnik*, 1994, nr.7-8, 9).

¹⁴⁷ *Supra*, nr.24.

¹⁴⁸ *Supra*, nr.510.

¹⁴⁹ Zie bv. art.1 (1.2.4.) Overeenkomst van 9 februari 1989 tussen de Regeringen van het Koninkrijk België en het Groothertogdom Luxemburg, en de Regering van de Unie van Socialistische Sovjetrepublieken inzake de wederzijdse bevordering en bescherming van investeringen, goedgekeurd door Wet 8 maart 1991, *B.S.*, 15 oktober 1991.

¹⁵⁰ Zie bv. Art.10 Overeenkomst van 17 december 1987 tussen de Regering van het Koninkrijk België en de Regering van de Unie van Socialistische Sovjetrepublieken tot het vermijden van de dubbele belasting van het inkomen en van het vermogen, goedgekeurd door Wet 17 oktober 1990, *B.S.*, 23 maart 1991.

politieke integratie van Rusland in Europa.

1088. De Europese Unie en de USA leggen wel duidelijk verschillende accenten. De aanpak van de Europese Unie houdt - al dan niet gewild - meer rekening met de specifieke economische moeilijkheden van de Centraal- en Oost-Europese landen. Bovendien speelt het element 'integratie' uiteraard een veel grotere rol voor de Europese Unie dan in de USA. Voor de USA wordt het streven naar een adequate bescherming van intellectuele eigendom in derde Staten uitsluitend gezien in het licht van het creëren van nieuwe exportmarkten voor de Amerikaanse industrie of van gunstige voorwaarden voor Amerikaanse investeringen in Rusland.

Een dergelijke eenzijdige en agressieve aanpak, waarbij het voordeel van de Amerikaanse industrie evident primeert, wekt weerstand op bij heel wat Russische auteursrechtsspecialisten. Kan de druk vanuit de USA zeker bijgedragen hebben tot de versneling van het hervormingsproces in Rusland, het heeft -zoals later nog verduidelijkt zal worden - in elk geval inhoudelijk niet geleid tot het aanvaarden door de Russische wetgever van het 'copyright'-concept. Rusland heeft inderdaad in de voorbije jaren in zijn auteurswetgeving opnieuw aansluiting gezocht bij het continentaal-Europese auteursrechtgedachtengoed.

HOOFDSTUK II. DE CHRONOLOGIE VAN DE TRANSFORMATIE VAN HET AUTEURS-RECHT

Afdeling 0. Inleiding

1089. We hebben hoger aangegeven dat vanaf het einde van de jaren zeventig intern de kritiek op het geldende sovjetauteursrecht toenam ¹. De externe druk om tot hervormingen op auteursrechtelijke gebied over te gaan kwam pas later, vanaf het begin van de jaren negentig ². Het is dan ook opmerkelijk dat reeds in 1986, d.i. onmiddellijk bij de aanvang van Gorbachevs *perestroika*-politiek, in een "plan voor de voorbereiding van wetgevende akten van de USSR, besluiten van de Regering van de USSR en voorstellen inzake de vervolmaking van wetgeving van de USSR voor de jaren 1986 - 1990" ³ onder de hoofding "Wetgeving inzake de vervolmaking van het economisch mechanisme en het beheer van de economie" voor de eerste helft van 1990 een wetgevende akte houdende wijzigingen in en aanvullingen bij de Beginselen van burgerlijke wetgeving van de USSR en de Unierepublieken van 1961 aangekondigd werd en dat de voorbereiding hiervoor o.m. gelegd werd bij het auteursagentschap VAAP. Dit wees erop dat ook de bepalingen inzake auteursrecht in de Beginselen 1961 aan amendering toe waren ⁴. De aanzet tot de hervormingen moet derhalve als een antwoord op de interne onvrede gezien worden; de beïnvloeding vanuit het buitenland betreffende de inhoud van deze hervormingen, deed zich slechts in een later stadium voor.

1090. In afwachting van grote hervormingen kabbelde de auteursrechtelijke geschiedenis in de tweede helft van de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig ogenschijnlijk rustig voort, zowel op het interne vlak als in de externe auteursrechtsverhoudingen. Hierbij werden voornamelijk op het uitvoerende, maar een enkele keer ook op rechterlijk en wettelijk niveau een aantal auteursrechtelijk relevante wijzigingen doorgevoerd, de ene al belangrijker dan de andere. We zullen eerst deze fragmentarische 'kleine perestroika van het auteursrecht' chronologisch bespreken (Afd.1). Nadien schetsen we de verschillende fasen van de 'grote perestroika van het sovjetauteursrecht', met inbegrip van een inhoudelijke bespreking van de eerste -inmiddels weer opgeheven - auteurswetgeving uit het postcommunistische tijdperk, de Beginselen van burgerlijke wetgeving van 31 mei 1991 (Afd.2).

¹ *Supra*, nr.549 e.v.

² *Supra*, nr.1033 e.v.

³ Postanovlenie Prezidiuma Verkhovnogo Soveta SSSR i SM SSSR "O plane podgotovki zakonodatel'nykh aktov SSSR, postanovlenii Pravitel'stva SSSR i predlozhenii po sovershenstvovaniyu zakonodatel'stva SSSR na 1986 - 1990 gody", 28 augustus 1986, VVS SSSR, 1986, nr.47, item 964, SP SSSR, 1986, nr.31, item 162, *Izvestiia*, 21 november 1986.

⁴ *Obzor pravovoi raboty sistemy VAAP za 1986 god*, M., VAAP, 1987, 1. In een vergelijkbaar plan op het niveau van de RSFSR werden ook wijzigingen aan het Burgerlijk Wetboek aangekondigd, maar VAAP werd niet vermeld bij de organen die de wijzigingen moesten voorbereiden: Postanovlenie Prezidiuma Verkhovnogo Soveta RSFSR i SM RSFSR "O plane podgotovki zakonodatel'nykh aktov RSFSR, postanovlenii Pravitel'stva RSFSR i predlozhenii po sovershenstvovaniyu zakonodatel'stva RSFSR na 1987 - 1990 gody", 3 april 1987, SP RSFSR, 1987, nr.5, item 40.

Afdeling 1. De kleine perestroika van het sovjetauteursrecht

§ 1. Interne wijzigingen aan het sovjetauteursrecht

1.1. Richtlijnen voor de rechtbanken

1091. Intern werd deze periode ingezet met de uitvaardiging door het Opperste Gerechtshof van de USSR van nieuwe richtlijnen voor de rechtbanken over het toepassen van de wetgeving bij het onderzoeken van geschillen die uit auteursrechtelijke verhoudingen voortkomen ⁵, en dit ter vervanging van de Richtlijnen uit 1967, zoals gewijzigd in 1975 ⁶. Inhoudelijk brachten ze evenwel weinig nieuws ⁷.

1.2. Wijzigingen aan het Burgerlijk Wetboek RSFSR

1092. In 1987 werden een aantal artikels uit het B.W. inzake auteursrecht geamendeerd ⁸, maar dit was slechts de uitvoering van de wijzigingen die in 1981 op het Unieniveau in de Beginselen 1961 aangebracht werden. Precies om die reden werden deze wijzigingen reeds in het eerste Deel besproken.

1.3. Nieuwe tarieven voor auteursvergoedingen

1093. Eveneens in 1987 vaardigde het Centraal Comité CPSU en de Raad van Ministers een gezamenlijk (en dus politiek belangrijk) Besluit uit waarin aan de vier culturele administraties, het Ministerie van Justitie, VAAP en de scheppende unies opgedragen werd voorstellen uit te werken voor de vervolmaking van het auteursrecht, m.n. inzake de auteursvergoeding voor de uitgave en heruitgave van werken van literatuur, voor de publieke vertoning van werken; inzake de tarieven van de auteursvergoeding en de wijze van betaling voor het gebruik van gepubliceerde werken op radio, televisie, in het theater, in platen, of voor de vertaling van bellettrie ⁹. Opvallend hierbij was de bepaling dat tarieven vastgelegd moesten worden voor het gebruik van gepubliceerde werken op radio en televisie, daar waar in de geldende wetgeving een dergelijk gebruik toegelaten werd zonder toestemming van de auteur, noch betaling van een vergoeding ¹⁰. Hiermee werd blijkbaar aangekondigd dat op de vraag uit de rechtsleer om dit vrij

⁵ PPVS SSSR "O primenenii sudami zakonodatel'stva pri rassmotrenii sporov, voznikaiushchikh iz avtorskikh pravootnoshenii", 18 april 1986, *BVS SSSR*, 1986, nr.3, 19-25. Engelse vertaling in LEVITSKY 1986, 384-392.

⁶ *Supra*, nr.63.

⁷ Voor een bespreking, zie GAVRILOV 1987, 229-231; LEVITSKY 1986, 375-383.

⁸ UPVS RSFSR "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Grazhdanskii kodeks RSFSR i nekotorye drugie zakonodatel'nye akty RSFSR", 24 februari 1987, *VVS RSFSR*, 1987, nr.9, item 250.

⁹ Postanovlenie TsK KPSS i SM SSSR "Ob uluchshenii uslovii deiatel'nosti tvorcheskikh soiuzov", 14 februari 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.16, item 61.

¹⁰ *Supra*, nr.95 en 482.

gebruik af te schaffen ¹¹, ingegaan zou worden.

1094. In uitvoering van dit gezamenlijk Besluit werden - na voorbereidend werk van voornamelijk een commissie bij het secretariaat van de Schrijversunie - de tarieven voor de auteursvergoedingen naar boven herzien, zowel op het federale niveau ¹² als op het niveau van de 15 Unierepublieken ¹³. In de RSFSR vaardigde de Raad van Ministers op 19 december 1988 twee Besluiten uit. Het eerste verhoogde de vergoeding voor de publieke uit- of opvoering van een werk gevoelig ¹⁴, terwijl het tweede hetzelfde deed voor de vergoeding voor de uitgave van werken van wetenschap, literatuur en kunst ¹⁵, zij het dat deze vergoedingen (minima en maxima) in forfaitaire bedragen uitgedrukt bleven en hierdoor via de (eerst sluipende, nadien hollende) inflatie snel erodeerden ¹⁶, en dat zij nog steeds gekoppeld bleven aan de omvang en de oplage van een werk, maar niet aan de verkoopprijs of de verkoop ¹⁷. De degressieve schaal van vergoeding voor heruitgaves ¹⁸ werd evenwel vervangen door een vast percentage van 70 % van de vergoeding voor de eerste uitgave, ongeacht of het om een tweede, derde of verdere uitgave ging.

1.4. Het copyright-teken en overdracht van rechten naar het buitenland

1095. Door een Bevel van het Staatscomité voor het uitgevers-, drukkers- en boekhandelswezen van de USSR (*Goskomizdat SSSR*) van 3 juli 1989, uitgevaardigd na

¹¹ *Supra*, nr.483 en 556.

¹² PSM SSSR nr.825 "Ob uporiadochenii stavok avtorskogo voznagrazhdeniia za izdanie, publichnoe ispolnenie i nye vidy ispol'zovaniia proizvedenii literatury i iskusstva", 12 juli 1988, niet gepubliceerd, maar aangeh. door LEVITSKY 1990, 245.

¹³ Voor de tekst van alle 15 Besluiten over de auteursvergoeding voor de uitgave van werken van wetenschap, literatuur en kunst, zie TURKIN, A.V. (ed.), *Sbornik normativnykh aktov ob avtorskom voznagrazhdenii za izdanie proizvedenii nauki, literatury i iskusstva*, M., VAAP-Inform, 1991, 342p.

¹⁴ PSM RSFSR "O stavkakh avtorskogo voznagrazhdeniia za publichnoe ispolnenie proizvedenii literatury i iskusstva", 19 december 1988, *SP RSFSR*, 1989, nr.4, item 21. Zie ook GAVRILOV 1990b, 367-368; LEVITSKY 1990, 246-248.

¹⁵ PSM RSFSR "O stavkakh avtorskogo voznagrazhdeniia za izdanie proizvedenii nauki, literatury i iskusstva", 19 december 1988, *SP RSFSR*, 1989, nr.5, item 23.

¹⁶ GAVRILOV 1990b, 365.

¹⁷ GAVRILOV 1990b, 366. De Schrijversunie had zich tegen een dergelijke wijziging uitgesproken, omdat "het uitgeven van een boek een trage en bureaucratische aangelegenheid is, er geen reclame bestaat, er geen statistieken over verkoop bestaan enz., en het koppelen van de vergoeding aan de verkoop bijgevolg een onzekere zaak is, die bovendien uitstel van betaling voor de auteur betekent én werken met een kleine oplage daarom nog niet van een mindere betekenis zijn" (ANDRIANOV, A., "Avtor: prava i bespravie", *Literaturnaia Gazeta*, 24 februari 1988). Begin 1990 vroegen de vertegenwoordigers van VAAP toch een koppeling van de auteursvergoeding aan de verkoopprijzen: zie het interview met N. CHETVERIKOV, Voorzitter van het bestuur van VAAP: "Avtorskoe pravo: nasushchnye problemy", *Literaturnaia Gazeta*, 31 januari 1990.

¹⁸ *Supra*, nr.464.

aandringen van VAAP en de Schrijversbond ¹⁹, werd aan alle uitgeverijen opgedragen vanaf 1 augustus 1989 op hun publicaties het copyright-teken aan te brengen, gevolgd door de naam van de auteur of zijn pseudoniem, of de benaming van de rechtspersoon die in overeenstemming met de wet het auteursrecht bezit op deze uitgave ²⁰. Hiermee werd een eerder Bevel van Goskomizdat USSR van 1973, waarin de aanduiding van de uitgeverij na het copyright-teken verplicht gesteld werd ²¹, opgeheven.

1096. Deze administratieve beslissing had ogenschijnlijk geen consequenties voor het auteursrecht, dat immers ook in de Sovjetunie ontstond volledig vrij van formaliteiten. De betekenis ervan werd maar ten volle duidelijk, toen in uitvoering van het genoemde Bevel een nieuw Bevel uitgevaardigd werd door het Staatscomité voor de pers van de USSR (*Goskompechat' SSSR*) - dat inmiddels in de plaats van *Goskomizdat* gekomen was - waardoor in de modeluitgavecontracten de clausule geschrapt werd waarin de auteur aan de (sovjet)uitgeverij zijn rechten voor het gebruik van zijn werk in het buitenland voor de gehele duur van het auteursrecht overdroeg ²². De auteur behield m.a.w. voortaan alle exploitatierechten op zijn werk in het buitenland. Hiervan kon contractueel niet afgeweken worden aangezien in de uitgavecontracten geen bepalingen mochten voorkomen die de positie van de auteur verslechterden in vergelijking met het corresponderende modelcontract ²³. De auteur kon voortaan dus zelf beslissen over de overdracht van zijn rechten naar een buitenlandse uitgeverij, maar dan wel nog steeds via de bemiddeling van VAAP ²⁴.

1.5. Het lot van het auteursagentschap VAAP en zijn opvolgers

1097. Ook de verplichte bemiddeling van VAAP kwam uiteindelijk op de helling te staan. Hoger werd reeds uiteengezet hoe onder Gorbachev geleidelijk het staatsmonopolie op de buitenlandse handel afgebouwd werd ²⁵, waarbij het Besluit van de Raad

¹⁹ GORLENKO, V., "Tvorchestvo, pravo, kommertsia ...", *Pravda*, 4 januari 1990.

²⁰ Prikaz Goskomizdata SSSR "Ob utverzhdenii instruksii o poriadke postavlennii znaka okhrany avtorskogo prava na proizvedeniakh nauki, literatury i iskusstva, izdavaemykh v SSSR", 3 juli 1989, *BNA SSSR*, 1990, nr.5, 40. Zie ook GAVRILOV 1990b, 369.

²¹ Prikaz Goskomizdata SSSR "Ob utverzhdenii Instruksii o poriadke primeneniia znaka okhrany avtorskogo prava na proizvedeniia literatury, nauki i iskusstva", 28 maart 1973, *BNA SSSR*, 1973, nr.7.

²² Prikaz Goskompechat' SSSR "O vnesenii izmenenii v tipovye izdatel'skie dogovory", 15 november 1989, *BNA SSSR*, 1990, nr.5, 43. De hier doorgevoerde wijziging betreft enkel de Modelovereenkomst voor de uitgave van een literair werk, de Modelovereenkomst voor de uitgave van een werk van beeldende kunst en de Modelovereenkomst voor de uitgave van een muzikale werken. Over deze clausule, zie *supra*, nr.454 en 537.

²³ Art.506 al.2 B.W. 1964.

²⁴ GAVRILOV 1990b, 369-370.

²⁵ *Supra*, nr.936 e.v.

van Ministers van de USSR van 2 december 1988 ²⁶ in essentie het staatsmonopolie op de import en export van goederen en diensten (in principe ook van auteursrechten) ophief. Voor wat de import en export van auteursrechten aangaat werd deze demonopolisering - mede op vraag van VAAP zelf ²⁷ - geconcretiseerd door een Besluit van de Raad van Ministers van 26 oktober 1990 ²⁸. Met ingang van 1 januari 1991 werd het voor auteurs mogelijk om VAAP opzij te laten liggen bij het sluiten van auteursovereenkomsten met buitenlandse exploitanten, en rechtstreeks of via de bemiddeling van een andere organisatie contracten met buitenlandse partners te sluiten. Hetzelfde gold voor de import van auteursrechten ²⁹.

1098. Het niet gepubliceerde Besluit van de Raad van Ministers van de USSR van 16 augustus 1973 over VAAP ³⁰ werd door de eveneens niet gepubliceerde ³¹ bijlage bij het Besluit van 26 oktober 1990 gewijzigd, in die zin dat de censurbepaling ("VAAP staat in voor de promotie van werken van sovjetauteurs in het buitenland en het gebruik van buitenlandse auteurs in de USSR *rekening houdend met de politieke, economische en culturele belangen van het land*") in neutrale termen herschreven werd. Dit hield niet rechtstreeks verband met de afschaffing van het staatsmonopolie op de buitenlandse handel, dan wel met de afschaffing van de censuur door de Wet van 12 juni 1990 over de pers en de massacommunicatiemiddelen ³². Op de auteursrechtelijke aspecten van deze Wet komen we verder nog terug ³³.

1099. Tegelijk met de demonopolisering én de de-ideologisering van VAAP werd ook de financiële basis van deze maatschappelijke organisatie aangetast. Onder maatschappelijke druk had VAAP haar commissielonen moeten laten zakken ³⁴, en de meest succesvolle auteurs gingen nu aan VAAP voorbij om rechtstreeks met buitenlandse uitgevers, platenmaatschappijen e.d. contracten te sluiten. Onder meer om die reden werd de maatschappelijke organisatie VAAP in mei 1991 omgevormd in een Staatsagentschap van de USSR voor auteurs- en naburige rechten (*Gosudarstvennoe agentstvo SSSR po*

²⁶ PSM SSSR "O dal'neishem razvitii vneshneekonomicheskoi deiatel'nosti gosudarstvennykh, kooperativnykh i innykh obshchestvennykh predpriatii, ob"edinenii i organizatsii", 2 december 1988, *SP SSSR*, 1989, nr.2, item 7.

²⁷ GORLENKO, V., "Tvorchestvo, pravo, kommersiia ...", *Pravda*, 4 januari 1990; "Avtorskoe pravo: nasushchnye problemy", *Literaturnaja Gazeta*, 31 januari 1990.

²⁸ PSM SSSR "O merakh po demonopolizatsii v oblasti eksporta i importa avtorskikh prav", 26 oktober 1990, *SP SSSR*, 1990, nr.30, item 143. Zie ook ELST 1993, 103; PRINS 1991b, 244.

²⁹ Problematisch bleef evenwel de inconvertibiliteit van de roebel die elke financiële transactie met een Westers land buiten de officiële organen om sterk bemoeilijkte (GAVRILOV 1991b, 341).

³⁰ *Supra*, nr.108 e.v.

³¹ Zoals in het geval van het Besluit van 16 augustus 1973 over VAAP moeten we ook nu de Oostenwind dankbaar zijn ...

³² *Supra*, nr.604 en 739.

³³ *Infra*, nr.1106.

³⁴ VAAP heeft haar commissielonen vanaf 1 november 1990 laten dalen van 25 naar 15 %, of van 15 naar 10 % (CHETVERIKOV, N., "Komu VAAP sluzhit", *Pravda*, 5 maart 1991).

avtorskim i smezhnym pravam, afgekort GAASP)³⁵, een staatsorgaan dat naast de inkomsten uit commissievergoedingen kon rekenen op middelen uit het staatsbudget.

1100. Toch was het duidelijk dat er naast de financiële overwegingen ook andere redenen voor de sovjetoverheid waren om tot de incorporatie van het auteursagentschap in het staatsapparaat te besluiten. Uit de preambule van het Besluit van 14 mei 1991 blijkt dat de beslissing genomen werd "in verband met de toename van de rol van het auteursrecht en de naburige rechten in het creëren van gunstige voorwaarden voor de scheppende activiteit en de uitbreiding van het cultureel erfgoed van het land, de grotere deelname van de USSR in het internationaal beschermingssysteem van dergelijke rechten, de groeiende invloed van het beschermingsniveau van de auteurs- en de naburige rechten op de ontwikkeling van de internationale betrekkingen van de USSR op het gebied van wetenschap, cultuur, handel en andere sferen, en ermee rekening houdend dat deze aangelegenheden een algemene staatsbetekenis krijgen en in de huidige omstandigheden niet kunnen opgelost worden zonder geschikte staatssteun". Hieruit blijkt dat de sovjetoverheid er zich in het begin van de jaren negentig van bewust geworden was dat, enerzijds in de gewijzigde politieke en economische omstandigheden³⁶ aan het auteursrecht een steeds grotere rol zou toekomen in het creëren van gunstige voorwaarden voor de culturele, scheppende activiteiten, een thema waarop we op het einde van dit proefschrift zullen terugkomen³⁷, en, anderzijds ook vreemde mogendheden een steeds groter belang hechtten aan een voldoende auteursrechtelijk beschermingsniveau voor de werken van hun onderdanen in de USSR³⁸.

1101. De omvorming van VAAP in GAASP deed zich voor op een ogenblik dat de Sovjetunie in een steeds sneller tempo uit elkaar aan het vallen was. Tien dagen voor de oprichting van het Gemenebest van Onafhankelijke Staten werd GAASP nog omgevormd in het Interstatelijk agentschap voor auteursrechten en naburige rechten (*Mezhgosudarstvennoe agentstvo po avtorskim i smezhnym pravam*), dat moest instaan voor de gecoördineerde politiek van de soevereine staten op het gebied van het auteursrecht, en voor de vervulling van de internationale verplichtingen van de USSR op dit gebied³⁹. Dit Besluit van de Staatsraad van de USSR werd evenwel niet meer in de praktijk gebracht: het sovjetauteursagentschap - welke naam het uiteindelijk ook had

³⁵ PSM SSSR "O Gosudarstvennom agentstve SSSR po avtorskim i smezhnym pravam", 14 mei 1991, *SP SSSR*, 1991, nr.11, item 53. Zie ook ELST 1993, 103. Punt 1 van dit Besluit verklaart dat met de term "naburige rechten" verwezen wordt naar de rechten van de uitvoerende kunstenaars, de producenten van geluidsopnames en de omroepen. De op dat ogenblik geldende wetgeving erkende evenwel geen naburige rechten !

³⁶ Op het ogenblik dat GAASP werd opgericht, was het partijmonopolie en veel van de partij-invloed op het maatschappelijk gebeuren teloor gegaan, was de censuur opgeheven, werd de eigendom van de burger, ook op productiemiddelen, erkend en was de politieke keuze voor de uitbouw van een markteconomie reeds gemaakt.

³⁷ *Infra*, Deel III, Titel III, Hoofdstuk II.

³⁸ Op dat ogenblik had de USSR zich zowel ten aanzien van de Europese Gemeenschappen als van de USA verbonden tot het waarborgen van een effectief en toereikend auteursrechtelijk beschermingsniveau: *supra*, nr.1055 en 1078.

³⁹ Postanovlenie Gosudarstvennogo Soveta SSSR "O Mezhhgosudarstvennom agentstve po avtorskim i smezhnym pravam", 27 november 1991, *VVS SSSR*, 1991, nr.50, item 1425.

- verdween samen de USSR ⁴⁰.

1102. Nauwelijks anderhalve maand later, op 15 januari 1992, werd in Moskou de Stichtingsvergadering voor de oprichting van ... VAAP gehouden, het AI-Russische (*vserossiiskoe*), en dus niet langer AI-Unie (*vsesoïuznoe*), agentschap voor auteursrechten. Blijkens de Statuten van de nieuwe, nu Russische VAAP ⁴¹ werd VAAP - in tegenstelling tot GAASP - als een maatschappelijke vereniging opgericht, die - en dit dan weer in tegenstelling tot de oude VAAP - een werkelijke ledenorganisatie zou worden. Hierbij werd zowel aan collectieve leden (scheppende unies en fondsen van de Russische Federatie, en andere maatschappelijke verenigingen die zich inzetten voor de verdediging van de beroepsbelangen van de auteurs), als aan individuele leden gedacht. De hoofdactiviteit van de nieuwe VAAP zou bestaan in de realisatie en bescherming van de materiële auteursrechten op collectieve basis, in die exploitatiesferen waarin de individuele verwezenlijking van de auteursrechten praktisch onmogelijk of zeer moeilijk is (bij openbare opvoering, mechanische opname en reproductie enz.) ⁴².

1103. De nieuwe VAAP was evenwel geen lang leven beschoren. Om haar opdracht te kunnen verwezenlijken vroegen én kregen de stichters van de nieuwe VAAP de overdracht van de infrastructuur en de middelen van het ter ziele gegane GAASP, en wel door een Besluit van het Presidium van de Opperste Sovjet van de Russische Federatie van 3 februari 1992 ⁴³. Dit was het startschot voor een politieke strijd tussen het Russische parlement en de Russische President om de controle over de nalatenschap van GAASP ⁴⁴. Immers, drie weken later vaardigde President El'tsin een Oekaze uit, die het Russisch agentschap voor intellectuele eigendom bij de President van de Russische Federatie (*Rossiiskoe agentstvo intellektual'noi sobstvennosti pri Prezidente Rossiiskoi Federatsii*, kortweg RAIS) op basis van het opgeheven Staatsagentschap van de USSR (GAASP) oprichtte ⁴⁵. Alle ondernemingen, organisaties, instellingen, gebouwen, financiële middelen en andere eigendom op het grondgebied van de RF, of buiten de grenzen van het GOS, welke onder het beheer van GAASP stonden op 1 januari 1992, werden aan RAIS overgedragen.

⁴⁰ ELST 1993, 103.

⁴¹ "Ustav Vserossiiskogo Agentstva po avtorskim pravam (VAAP)", niet gepubliceerd. Zie ook "VAAP na smenu VAAPu", *Kul'tura*, 18 januari 1992.

⁴² In tegenstelling tot GAASP stelde de nieuwe VAAP zich niet tot taak het beheer van de naburige rechten.

⁴³ Postanovlenie Prezidiuma Verkhovnogo Soveta RF "O Vserossiiskom agentstve po avtorskim pravam", 3 februari 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.7, item 328.

⁴⁴ ELST 1993, 103. Als politieke achtergrond voor deze strijd volstaat het erop te wijzen dat de parlementsvoorzitter Khasbulatov zijn literair agent en directeur van de oude VAAP, N. Chetverikov, een vriendendienst wou bewijzen door laatstgenoemde ook aan het hoofd van de nieuwe VAAP te benoemen. Chetverikov was luitenant-generaal van de KGB, en werd tot hoofd van de oude VAAP aangeduid, nadat hij in Frankrijk tot *persona non grata* verklaard was. Hij stond symbool voor de vermenging van de auteursrechtelijke functies en die van een censuurorgaan en buitenlandse spionagedienst, die zo typisch was voor de oude VAAP. Zie POSPELOVA, lu. en SOKOLOV, M., "Khasbulatov s"ezdil v Pizu. I poplatilsia", *Kommersant*, mei 1992; KOSTYLEV, lu., "VAAP - GAASP - RAIS: staraia struktura - novoe soderzhanie", *Knizhnoe delo*, 1992, nr.2, 20.

⁴⁵ Ukaz Prezidenta RF "O Rossiiskom agentstve intellektual'noi sobstvennosti pri Prezidente Rossiiskoi Federatsii (RAIS)", 24 februari 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.10, item 497.

1104. De strijd werd op 28 april 1992 door het Grondwettelijk Hof beslecht in het voordeel van de President. Het Besluit van het Presidium van de Opperste Sovjet van 3 februari 1992 werd vernietigd, o.m. omdat het Presidium zijn grondwettelijke bevoegdheid te buiten gegaan was door zich in te laten met kwesties van oprichting, reorganisatie of liquidatie van maatschappelijke verenigingen of van de bepaling van hun functies, rechten en verplichtingen. Het arrest verwijst ook naar de schending van de bevoegdheidsverdeling tussen de uitvoerende en de wetgevende macht ⁴⁶.

1105. RAIS kwam bijgevolg als overwinnaar uit de strijd ⁴⁷. In de Oprichtingsoekaze kreeg RAIS als opdracht mee "het uitwerken van voorstellen en de realisatie van de staatspolitiek op het gebied van de juridische bescherming van de resultaten van scheppende activiteit in de sfeer van de literatuur, kunst, wetenschap en andere intellectuele activiteit" ⁴⁸. De Statuten van RAIS werden door een Beschikking van de President van 15 juli 1992 goedgekeurd ⁴⁹. Hieruit bleek dat RAIS een dubbele functie te vervullen had ⁵⁰.

Enerzijds was het een staatsorgaan, bevoegd om de staatspolitiek op het gebied van het auteursrecht en de naburige rechten uit te stippelen. In die hoedanigheid werd RAIS o.m. opgedragen aan de President concrete voorstellen te doen met betrekking tot de vervolmaking van de wetgeving op dit gebied, de activiteiten van de centrale organen van de uitvoerende macht te coördineren en samen te werken met comités in aangele-

⁴⁶ PKS RF - Rossii "Po delu o proverke konstitutsionnosti postanovleniia Prezidiuma Verkhovnogo Soveta RSFSR ot 3 fevralia 1992 goda no. 2275 - I "O Vserossiiskom agentstve po avtorskim pravam", 28 april 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.21, item 1141, in Engelse vertaling in *SD*, 1994, nr.3, 48-53. Meer over dit arrest, zie *infra*, nr.1420 e.v. . Vijf dagen voor deze uitspraak had het Presidium van de Opperste Sovjet zelf reeds het betwiste Besluit weer ingetrokken (Postanovlenie Prezidiuma Verkhovnogo Soveta RF "O priznanii utrativshim silu Postanovleniia Prezidiuma Verkhovnogo Soveta RF 'O Vserossiiskom agentstve po avtorskim pravam' ", 23 april 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.18, item 1022). Een later verzoek om precies hetzelfde Besluit ongrondwettig te laten verklaren, werd onontvankelijk verklaard wegens de reeds gedane uitspraak van 28 april 1992: PKS RF, 19 maart 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.15, item 536, in Engelse vertaling in *SD*, 1994, nr.4, 75-83, i.h.b. 80-81.

⁴⁷ Zie bv. TARANOV, S., "RAIS ne khochet stat' VAAPom", *Izvestiia*, 22 juli 1992; KOSTYLEV, Iu., "VAAP - GAASP - RAIS: staraia struktura - novoe sodержanie", *Knizhnoe delo*, 1992, nr.2, 19-21; "VAAP, GAASP, RAIS ... chto dal'she ?", *Izvestiia*, 10 september 1992.

⁴⁸ Punt 1 al.2 Ukaz Prezidenta RF "O Rossiiskom agentstve intellektual'noi sobstvennosti pri Prezidente Rossiiskoi Federatsii (RAIS)", 24 februari 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.10, item 497. De benaming "Russisch agentschap voor intellectuele eigendom bij de President van de RF" werd later verkort tot "Russisch agentschap voor intellectuele eigendom": Punt 3 Ukaz Prezidenta RF "O strukture tsentral'nykh organov federal'noi ispolnitel'noi vlasti", 30 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.41, item 2279. Met de uitdrukking "andere intellectuele activiteit" in de oprichtingsoekaze werd blijkens de preambule verwezen naar de naburige rechten, en dit, net als bij de oprichting van GAASP, op een ogenblik dat de toen geldende wetgeving geen naburige rechten kende.

⁴⁹ Rasporiazhenie Prezidenta RF, "Voprosy Rossiiskogo agentstva intellektual'noi sobstvennosti pri Prezidente Rossiiskoi Federatsii", 15 juli 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.29, item 1768, *Rossiiskie Vesti*, juli 1992, nr.37. Zie ook J.N.H., "Russian Federation's Decree on Intellectual Property Agency", *PS SEEL*, oktober 1992, 13 en 17.

⁵⁰ ELST 1993, 103. Zie ook RAKHAEVA, Iu., "Novaia metla ... akkuratno pribiraet", *Moskovskii Komsomolets*, 2 april 1992.

genheden die binnen zijn bevoegdheid vallen, de naleving van de wetgeving inzake auteursrecht en naburige rechten te controleren, Rusland bij het opstellen en sluiten van internationale overeenkomsten op dit gebied (bv. in het Intergouvernementeel Comité van de Universele Auteursrechtconventie) te vertegenwoordigen, en voor zowel de staatsadministraties als de gebruikers van werken en objecten van naburige rechten verbindende instructies en verduidelijkingen uit te vaardigen om de eenvormige toepassing van de auteurswetgeving op heel het grondgebied van Rusland te verzekeren.

Anderzijds vervulde RAIS de functies die 'gewoonlijk' door beheersvennootschappen uitgeoefend worden: de inning, verdeling en uitbetaling van auteursvergoedingen voor de publieke uitvoering van werken, de uitgave van werken op fonogrammen en andere soorten mechanische en magnetische opname en het gebruik van werken van toegepaste decoratieve kunst in de industrie, de verstrekking van individuele adviezen aan Russische en buitenlandse rechthebbenden én gebruikers, het sluiten van wederkerigheidsovereenkomsten met gelijkaardige buitenlandse auteursverenigingen enz.

Tenslotte moet nog gewezen worden op de opdracht voor RAIS om mee te werken aan de vorming van vennootschappen voor het beheer van auteurs- en naburige rechten op collectieve basis, alsook organisaties (agentschappen) voor de afstand en verwerving van auteursrechten op individuele basis. Blijkbaar was het de bedoeling dat RAIS geleidelijk zijn functies als auteursagentschap zou overlaten aan privé-organisaties om zich daarna volledig op zijn eerste opdracht als staatsorgaan toe te leggen, eventueel met toevoeging van een paraplu-functie als controle op de nieuw opgerichte privé-agentschappen op een wijze zoals het Octrooibureau van Duitsland dat doet ⁵¹. We zullen later zien dat ook RAIS geen lang leven beschoren was ⁵².

1.6. De mediawetgeving

1106. De eerste wijzigingen aan de auteurswetgeving in formele zin kon men terugvinden in de Wet van de USSR over de pers en andere nieuwsmedia van 12 juni 1990 ⁵³, met een bijzondere regeling inzake de publicatie van lezersbrieven ⁵⁴ die de bestaande beroepsgebruiken inzake inkorting en redigering bekrachtigde ⁵⁵, en een regeling over

⁵¹ ELST 1994, 152; GAVRILOV 1992, 900; KOSTYLEV, lu., "VAAP - GAASP - RAIS : staraia struktura - novoe soderzhanie", *Knizhnoe delo*, 1992, nr.2, 19.

⁵² *Infra*, nr.1425 en 1438 e.v.

⁵³ Zakon SSSR "O pečati i drugikh sredstvakh massovoi informatsii", 12 juni 1990, *VSND i VS SSSR*, 1990, nr.26, item 492. Zie *supra*, nr.604 en 739.

⁵⁴ Art.25 al.3 WNM USSR bepaalde: "Bij de publicatie van lezersbrieven mogen deze, zonder de betekenis van de brieven te verdraaien, ingekort en geredigeerd worden."

⁵⁵ GAVRILOV, E.P., "Neuerungen im Medien- und Urheberrecht der UdSSR", *Medien und Recht*, 1991, 8-9. In art.25 al.1 WNM USSR werd tevens het principe bevestigd dat het gebruik van werken van journalistiek, literatuur, kunst en wetenschap door de nieuwsmedia toegelaten is met inachtneming van het auteursrecht.

de naamtekening van artikels en documenten door journalisten ⁵⁶.

1107. Op het grondgebied van Rusland werd de WNM USSR al na anderhalf jaar vervangen door de Wet van de RF over de nieuwsmedia ⁵⁷. Naast andermaal een regeling inzake de lezersbrieven ⁵⁸ en de naamtekening door journalisten ⁵⁹, legt de WNM RF de redactie en de journalist de plicht op "de rechten na te leven welke rusten op werken die door het medium gebruikt worden, met inbegrip van de auteursrechten, de uitgeversrechten en andere rechten op intellectuele eigendom". En er wordt aan toegevoegd dat "de auteur of een andere rechthebbende persoonlijk de voorwaarden en de aard van het gebruik van het aan de redactie verleende werk bijzonder kan bedingen" ⁶⁰. Indien redactie, uitgever of verdeler van een nieuwsmedium een inbreuk maakt op de vermogens- of niet-vermogensrechten van de auteurs, kan de rechter bevelen de verspreiding van de oplage van het inbreukmakende nummer of van de inbreukmakende uitzending te staken ⁶¹. Tenslotte bepaalt de WNM RF dat de verspreiding van de productie van een nieuwsmedium enkel mogelijk is na toestemming van de hoofdredacteur ⁶², wat uiteraard vragen doet rijzen over de titulariteit van het auteursrecht op een krant in haar geheel of op een televisie-uitzending ⁶³.

⁵⁶ Art.30 WNM USSR noemde als rechten van de journalist o.m. "6. de weigering om een document dat tegen zijn overtuiging ingaat, op te stellen onder zijn naam; 7. het laten verwijderen van zijn handtekening onder een document, wanneer naar zijn mening de inhoud ervan in de loop van de redactionele bewerking verdraaid geworden is; 8. het zich voorbehouden van de bewaring van het geheim van het auteurschap". Zie ook GAVRILOV 1990b, 373-374.

⁵⁷ Zakon RF "O sredstvakh massovoi informatsii", 27 december 1991, *VSND i VS RF*, 1992, nr.7, item 300. *Supra*, nr.739 e.v.

⁵⁸ Krachtens art.42 al.2 WNM RF mogen lezersbrieven gebruikt worden in de berichten en documenten van dat medium, indien hierdoor de betekenis van de brief niet verdraaid wordt en de bepalingen van de Mediawet niet geschonden worden. Zie ook GAVRILOV / ELST 284.

⁵⁹ Het keuzerecht van de journalist om een door hem opgesteld bericht of document onder eigen naam, dan wel anoniem of onder pseudoniem te verspreiden wordt volledig gewaarborgd in art.47 al.1 punt 12 WNM RF. Punt 11 geeft de journalist bovendien de keuze om in het geval dat tijdens de redactionele bewerking - naar zijn mening - de inhoud van het door hem opgestelde bericht of document verdraaid werd ofwel zijn naam onder het document te laten verwijderen, ofwel zijn auteursrechtelijk verbodsrecht ten volle te laten spelen door het gebruik van dat bericht of document zonder meer te verbieden of een overeenkomst te sluiten over de voorwaarden en de aard van het gebruik ervan.

⁶⁰ Art.42 al.1 en 47 al.1 punt 5 WNM RF. Het is niet duidelijk wat de WNM RF met de term "uitgeversrechten" (*izdatel'skie prava*), ook in art.22 al.3 WNM RF, bedoelt, een term die als dusdanig onbekend was en is in de Russische auteurswetgeving. Mogelijks werd hiermee verwezen naar het op het ogenblik van de goedkeuring van de WNM RF erkende oorspronkelijk auteursrecht van organisaties die zelfstandig of via een uitgeverij tijdschriften en periodieke uitgaven publiceren (art.485 al.1 B.W. 1964), maar in dit geval kon men enkel van uitgeversrechten (die dan door een juridische fictie auteursrechten genoemd werden) spreken, indien de initiatiefnemer voor deze uitgaven de uitgeverij zelf was.

⁶¹ Art.25 al.5 WNM RF. Met verspreiding wordt enkel de verkoop van die oplage of de uitzending van een programma bedoeld, niet de verhuur ervan (art.2 WNM RF).

⁶² Art.26 WNM RF.

⁶³ Vgl. art.485 en 486 al.4 B.W. 1964.

1.7. De onderwijswetgeving

1108. Door een Wet van 10 juli 1992 over het onderwijs⁶⁴ werd een bijzondere regeling ingevoerd inzake het "eigendomsrecht" op producten van intellectuele, creatieve arbeid die het resultaat zijn van de activiteit van de onderwijsinstelling. We zullen later op deze Wet terugkomen⁶⁵.

§ 2. Externe betrekkingen van de USSR inzake auteursrecht

1109. In 1986 sloot de USSR een Verdrag met Zweden over de wederzijdse bescherming van auteursrechten⁶⁶, d.i. het tweede, dergelijk verdrag met een Westers land (na het Verdrag in 1981 met Oostenrijk). Het belangrijkste doel hiervan was de uitbreiding van de bescherming van de UAC (1952) naar werken (inclusief fotografische werken) die gecreëerd werden door natuurlijke personen⁶⁷ met een permanente woonplaats in de USSR of Zweden en voor 23 mei 1973 (datum van inwerkingtreding van de UAC voor de USSR) gecreëerd en gepubliceerd werden, tenminste voor zover de beschermingsduur nog niet verstreken is⁶⁸. Bovendien wordt geëxpliciteerd dat de bescherming die door de UAC en door deze bilaterale overeenkomst verleend wordt, zich ook uitstrekt tot de morele rechten van de auteurs en andere rechthebbenden.

1110. Op 19 april 1989 werd tussen de USSR en Madagascar een Akkoord gesloten over de wederzijdse bescherming van de auteursrechten, wat vooral opmerkelijk is omdat het het eerste Akkoord was met een land dat niet tot de UAC toegetreden was⁶⁹. De tekst van het Akkoord werd evenwel nooit gepubliceerd.

1111. Op 28 september 1989 werd een Protocol ondertekend bij het bestaande Akkoord tussen de USSR en Oostenrijk over de wederkerige bescherming van auteursrechten⁷⁰. In het oorspronkelijke Akkoord werd de UAC tussen beide partijen van toepassing verklaard op werken die wel gecreëerd, maar niet gepubliceerd waren voor

⁶⁴ Zakon RF "Ob obrazovanii", 10 juli 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.30, item 1797.

⁶⁵ *Infra*, nr.1143 en 1197.

⁶⁶ "Soglasenie mezhdru Pravitel'stvom Soiuzu Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik i Pravitel'stvom Korolevstva Shvetsii o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav", 15 april 1986, *SP SSSR*, II, 1986, nr.15, item 41, *Sveriges överenskommelser med främmande makter*, 1986, nr.9, *DA*, december 1986, *Lois et traités*, SE-SU, *Traités Bilatéraux - Texte 02*, 1. Voor een bespreking, zie GAVRILOV 1987, 228-229.

⁶⁷ Het oorspronkelijke auteursrecht van rechtspersonen (zoals dat in de USSR bestond) werd buiten het toepassingsgebied van het bilaterale Verdrag gehouden.

⁶⁸ GAVRILOV 1987, 228-229; MÖHRING, Ph., SCHULZE, E., ULMER, E., ZWEIGERT, K. (ed.), *Quellen des Urheberrechts*, III, Alfred Metzner Verlag, Frankfurt am Main, SCHWEDEN /I, 5.

⁶⁹ GAVRILOV 1990b, 365.

⁷⁰ Het Protocol werd door de USSR op 2 juli 1991 geratificeerd (PVS SSSR "O ratifikatsii Protokola k Soglaseniiu mezhdru Soiuzom Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik i Avstriiskoi Respublikoi o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav ot 16 dekabria 1981 goda", 2 juli 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.28, item 812), en ook in Oostenrijk werd de ratificatieprocedure voltooid (DITTRICH, R., "Die Weiterentwicklung des österreichischen Urheberrechtes", *GRUR Int.*, 1991, 779-780).

27 mei 1973 (datum waarop de UAC in de USSR werkzaam werd)⁷¹. Door het Protocol wordt deze terugwerking ook uitgebreid naar werken die reeds gepubliceerd werden voor de genoemde datum, en dit in quasi-dezelfde bewoordingen als vermeld in het Akkoord met Zweden⁷².

1112. De bilaterale overeenkomst inzake de wederzijdse erkenning van auteursrechten tussen de DDR en de USSR werd door de USSR opgezegd⁷³, nadat door de hereniging van de twee Duitslanden onduidelijkheid ontstaan was over het voortbestaan ervan⁷⁴.

1113. Wat de multilaterale verdragen betreft is er vooreerst de toetreding van de USSR in 1988 tot de Conventie van Brussel over de verspreiding van programmadragende signalen doorgegeven via een satelliet⁷⁵.

1114. Belangrijker is evenwel het feit dat in 1989 de vice-minister van buitenlandse zaken van de USSR, V.F. Petrovskii op het London Information Forum, dat ingericht werd in het kader van de CVSE, aankondigde dat de USSR de noodzakelijke voorbereidende werkzaamheden verrichtte die de spoedige toetreding van de USSR tot de Conventie van Bern moest mogelijk maken⁷⁶. Voor het eerst werd op dit niveau⁷⁷ datgene aangekondigd wat gedurende meer dan 100 jaar voor Rusland onmogelijk gebleken was. In april 1989, het ogenblik van de toespraak, stond de USSR onder geen enkele internationale verplichting om toe te treden tot de Berner Conventie. Ook intern in pers en rechtsleer werd nauwelijks de mogelijkheid van een toetreding tot de BC geopperd. Net als bij de toetreding van de USSR tot de UAC lijken politieke motieven van buitenlands beleid een belangrijke rol gespeeld te hebben. De plaats van aankondiging wijst ook in die richting: een informatieforum georganiseerd door de CVSE, de organisatie bij uitstek die zich in het daaraan voorafgaande anderhalve decennium had ingezet voor de dooi tussen Oost en West. Op een ogenblik dat de USSR begon te scoren op het vlak van de mensenrechten, was een dergelijke aankondiging voor de CVSE die het auteursrecht in het licht van de verbetering van de bescherming van de

⁷¹ *Supra*, nr.118.

⁷² Voor een bespreking van dit Protocol, zie DITTRICH, R., "Zur Revision des bilateralen Urheberrechtsabkommens mit der UdSSR", *Rundfunkrecht*, 1990, nr.1/2, 1-3.

⁷³ PSM SSSR "O voprosakh, svyazannykh s deistviem nekotorykh soglashenii mezhdru SSSR i GDR", 2 juni 1991, *SP SSSR*, 1991, nr.15, item 66. GAVRILOV 1991b, 342 had om deze opzegging gevraagd.

⁷⁴ HAUPT, S., "Die völkerrechtlichen Verträge der DDR auf dem Gebiet des Urheberrechts im Blickwinkel der politischen Veränderungen in Europa", *ZUM*, 1992, 286-291.

⁷⁵ UPVS SSSR "O prisoedinenii Soiuzu Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik k Konventsii o rasprostranении nesushchikh programmy signalov, peredavaemykh cherez sputniki", 12 augustus 1988, *VVS SSSR*, nr.34, item 550.

⁷⁶ "Evrope - glasnost' i ravnuu otkrytost' ", *Pravda*, 20 april 1989.

⁷⁷ In 1988 had een VAAP-vertegenwoordiger op een Conferentie georganiseerd door de Confédération Internationale des sociétés d'Auteurs et Compositeurs (CISAC) de plannen tot hervorming van de sovjetauteurswetgeving reeds getypeerd als een poging om het beschermingsniveau van de auteursrechten op het niveau te brengen voorzien door de twee conventies [UAC en BC] in hun respectievelijke versies van 1971: LEVITSKY 1990, 243.

mensenrechten plaatste ⁷⁸, een goed gekozen politieke zet. Hiermee werd immers (ten overvloede) de wil van de USSR aangetoond om samen te werken met het Westen, ook op het vlak van de media en de cultuur, en zette de USSR haar voornemen om haar geïsoleerde wereldbeeld te doorbreken, kracht bij ⁷⁹.

1115. Aanvankelijk leek het er evenwel op dat de sovjetoverheid de betekenis van de Berner Conventie niet juist inschatte. Immers, de eerste normatieve tekst waarin verwezen werd naar de Berner Conventie was een beschikking van President Gorbachev over de uitwerking van dringende maatregelen voor de bescherming van de maatschappelijke zeden ⁸⁰ ! Later werd in de definitie van de "scheppende werker", gegeven door de Beginselen over cultuur ⁸¹, expliciet verwezen naar de personen die "als zodanig" beschouwd werden door de UAC, de Berner Conventie en de Conventie van Rome, en dit op een ogenblik dat Rusland enkel toetreden was tot de UAC. Dit was de eerste verwijzing op het wetgevend niveau naar de Berner Conventie. In de pers verschenen herhaaldelijk pleidooien voor de toetreding tot de Berner Conventie ⁸², en ook de rechtsleer begon zelf - zij het uiterst beperkt - de voor- en nadelen van een mogelijke toetreding te bestuderen. Zo vatte GAVRILOV de interne discussie samen, door als voordelen van een toetreding te wijzen op de versterking van de internationale contacten en het wederzijds vertrouwen wat tot een grotere "consumptie" van sovjetwerken in het buitenland zou moeten leiden, de verhoging van de auteursrechtelijke bescherming voor sovjetwerken in de USSR (al geeft GAVRILOV toe dat dit objectief ook zonder toetreding tot de BC bereikt kan worden), en de bescherming van sovjetwerken in die landen die geen partij zijn bij de UAC, maar wel bij de BC. Als nadelen noemt hij de hoge financiële lasten, enerzijds door de betaling van jaarlijkse bijdragen aan de Unie van Bern, anderzijds door de betaling van bijkomende vergoedingen aan zowel binnen- als buitenlandse auteurs tengevolge van de verhoging van het beschermingsniveau ⁸³, en de "zuiver technische problemen" die verband houden met het verkrijgen van de toestemming van de auteurs, de inning en repartitie van de vergoedingen voor, en de controle op de nieuwe exploitatiewijzen, zoals de uitzending van werken via radio en televisie ⁸⁴. Nu de USSR, en later de RF, eerst haar wetgeving wenste aan te passen aan de BC, alvorens dit Verdrag te ondertekenen, is Rusland slechts zes jaar na de eerste aankondiging van het voornemen van de sovjetoverheden,

⁷⁸ Zie bv. GORLENKO, V., "Tvorchestvo, pravo, kommersiia ...", *Pravda*, 4 januari 1990.

⁷⁹ PRINS 1991b, 244.

⁸⁰ Rasporiazhenie Prezidenta SSSR "O razrabotke neotlozhnykh mer po okhrane obshchestvennoi pravstvennosti", 5 december 1990, *VSND i VS SSSR*, 1990, nr.50, item 1092.

⁸¹ Art.3 Zakon RF, "Osnovy zakonodatel'stva Rossiiskoi Federatsii o kul'ture", 9 oktober 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.46, item 2615, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 november 1992.

⁸² GORLENKO, V., "Tvorchestvo, pravo, kommersiia ...", *Pravda*, 4 januari 1990; "Avtorskoe pravo: nasushchnye problemy", *Literaturnaia Gazeta*, 31 januari 1990.

⁸³ De negatieve gevolgen van een toetreding tot de BC op de buitenlandse handelsbalans van de USSR wordt ook benadrukt door: NIKULIN, P., in "Intellectual'naia sobstvennost': vzgliad iz zavtra", *Sots.Zak.*, 1990, nr.5, 14; NIKULIN, P., "Ne terpit otlagatel'stva", *Khoziaistvo i Pravo*, 1990, nr.9, 112.

⁸⁴ GAVRILOV 1990b, 364-365.

effectief tot de BC toegetreden ⁸⁵.

Afdeling 2. De grote perestroika van het sovjetauteursrecht

§ 1. De Beginselen 1991

1.1. Totstandkoming en inwerkingtreding

1116. Zoals we in de inleiding van dit Hoofdstuk schreven, ontstond reeds in 1986 de idee om tegen 1990 de Beginselen van het Burgerlijk Wetboek van 1961 ook in hun onderdeel over het auteursrecht te amenderen. Op basis van een gemeenschappelijk besluit van het Centraal Comité van de CPSU en de Raad van Ministers van 14 februari 1987 ⁸⁶ werd een werkgroep gevormd met vertegenwoordigers van de vier cultuur-administraties (het Ministerie van Cultuur, Goskino, Gosteleradio en Goskomizdat), het Ministerie van Justitie, het Staatscomité voor de arbeid Goskomtrud, VAAP en de scheppende unies met als opdracht voorstellen te formuleren voor de vervolmaking van de auteurswetgeving ⁸⁷. Tegen midden 1990 had de werkgroep een voorstel tot wijziging van Afdeling IV in de Beginselen 1961 en de invoeging van een Afdeling IV A over de naburige rechten opgesteld, in totaal 32 artikels. Dit voorstel werd nooit gepubliceerd ⁸⁸.

Naarmate de economische hervormingen steeds duidelijker in de richting van de uitbouw van een markteconomie begonnen te wijzen, groeide het inzicht dat het herschrijven van de volledige Beginselen 1961 en de 15 Burgerlijke Wetboeken absoluut prioritair was. Een ontwerp van Beginselen van burgerlijke wetgeving werd voorbereid door het Comité voor wetgeving van de Opperste Sovjet van de USSR én gepubliceerd ⁸⁹. In dit ontwerp kwam net als in de Beginselen 1961 een Afdeling IV voor dat onder de titel "Auteursrecht" nu niet enkel het auteursrecht maar ook de naburige rechten

⁸⁵ *Infra*, nr.1150.

⁸⁶ Postanovlenie TsK KPSS i SM SSSR "Ob uluchshenii uslovii deiatel'nosti tvorcheskikh soiuzov", 14 februari 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.16, item 61.

⁸⁷ Uit een interview met een bestuurssecretaris van de Schrijversunie, A. Salynskii, bleek dat het doel dat de werkgroep voor ogen stond, de toetreding tot de versies van Parijs van 1971 van zowel de UAC als van de BC was. De aandacht ging hierbij vooral uit naar de uitzendrechten, de auteursrechten op audiovisuele werken, de verhuur van films en de rechten op video-opnames (ANDRIANOV, A., "Avtor: prava i bespravie", *Literaturnaia Gazeta*, 24 februari 1988).

⁸⁸ Zie ook GAVRILOV 1991b, 342-343.

⁸⁹ "Proekt. Osnovy grazhdanskogo zakonodatel'stva", *Izvestiia*, 19 januari 1991. Hiermee werd minstens gedeeltelijk uitvoering gegeven aan het uitvoeringsbesluit bij de Wet over de eigendom USSR dat de Raad van Ministers van de USSR opgedragen had in de loop van 1990 een ontwerp van wet in te dienen dat de verhoudingen inzake de creatie en het gebruik van werken van wetenschap, literatuur en kunst en van andere objecten van intellectuele eigendom zou regelen: Postanovlenie "O vvedenii v deistvie Zakona SSSR 'O sobstvennosti' ", 6 maart 1990, *VSND i VS SSSR*, 1990, nr.11, item 165. Zie ook GAVRILOV 1990a, 69.

regelde ⁹⁰. Reeds uit de beperkte omvang van Afdeling IV van het ontwerp van Beginselen (8 artikels) blijkt dat het Comité voor wetgeving het voorstel van de ad hoc-werkgroep niet had overgenomen, en ook inhoudelijk zijn slechts weinig sporen van dit voorstel in het ontwerp terug te vinden.

Wanneer in mei 1991 de Opperste Sovjet de bespreking van dit ontwerp van Beginselen van burgerlijke wetgeving op de agenda heeft staan, blijkt dat enkel het deel over auteursrecht tot ernstige discussies aanleiding geeft; voor een aantal artikels werden aan de volksafgevaardigden zelfs twee varianten voorgelegd ⁹¹. Uiteindelijk werden de nieuwe Beginselen van burgerlijke wetgeving van de USSR en de Republieken (hierna: Beginselen 1991) op 31 mei 1991 aangenomen ⁹². Afdeling IV behield de structuur die ze in het ontwerp reeds had, maar werd wel aangevuld met twee artikels die de naburige rechten *ratione loci* en de sancties bij schending van de auteurs- en naburige rechten regelden. Bovendien werden op talloze punten soms belangrijke correcties en aanvullingen aangebracht ⁹³.

1117. Het uiteenvallen van de USSR verhinderde evenwel de inwerkingtreding van de Beginselen 1991 op de daartoe voorziene datum, 1 januari 1992 ⁹⁴. De oude Russische wetgeving bleef bijgevolg voortgelden ⁹⁵.

1118. Om het vele legislatieve werk van het Unieparlement niet verloren te laten gaan, en omwille van de dringende noodzaak om een juridisch kader voor de invoering van een markteconomie te creëren, keurde de Opperste Sovjet van de Russische Federatie op 14 juli 1992 een Besluit "over de regeling van burgerlijke rechtsverhoudingen in de periode van doorvoering van economische hervormingen" goed ⁹⁶, dat de Beginselen van burgerlijke wetgeving van 31 mei 1991 op het grondgebied van de Russische

⁹⁰ Voor een bespreking van dit deel van het ontwerp, zie GAVRILOV 1991b, 343; PRINS 1991b, 245-246.

⁹¹ *Survey of World Broadcasting*, Part 1 USSR, 29 mei 1991, SU/1084 C1/2.

⁹² "Osnovy grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuza SSR i Respublik", 31 mei 1991, *VSND i VS SSSR*, 1991, nr. 26, item 733, *Izvestiia*, 25 juni 1991.

⁹³ Voor een Nederlandse vertaling van Afdeling IV Beginselen 1991, zie Bijlage II.

⁹⁴ *Supra*, nr.643-644. Zie ook ELST 1993, 95; GAVRILOV 1992, 894; SERGEEV 15-16.

⁹⁵ Dit gold ook voor de Richtlijnen van het opgeheven Opperste Gerechtshof van de USSR in verband met het oplossen van auteursrechtelijke geschillen (*supra*, nr.1091): PPVS RF nr.8 "O primenenii sudami Rossiiskoi Federatsii postanovlenii Plenuma Verkhovnogo Suda Soiuza SSR", 22 april 1992, *BVS RF*, 1992, nr.7, 11-12. Zie ook de officieuze lijst van voortgeldende Richtlijnen van het Opperste Gerechtshof USSR en RF: KACHANOV, A.Ia., "Perechen' deistvuiushchikh postanovlenii Plenumov Verkhovnykh Sudov SSSR i Rossiiskoi Federatsii, obzorov sudebnoi praktiki (po sostoianiiu na 22 dekabria 1992 g.)", *Sov. iust.*, 1993, nr.14, 30-31; nr.15, 28-31; nr.16, 27-31; nr.17, 27-31, i.h.b. nr.15, 30. Zie ook NAUMOV 13-14.

⁹⁶ PVS RF "O regulirovanie grazhdanskikh pravootnoshenii v period provedeniia ekonomicheskoi reformy", *VSND i VS RF*, 1992, nr.30, item 1800, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 juli 1992.

Federatie toch in werking stelde vanaf 3 augustus 1992⁹⁷. Doordat het oorspronkelijk uitvoeringsbesluit bij de Beginselen van 31 mei 1991 wellicht zelf niet in werking trad, gingen de erin vervatte overgangsbepalingen inzake het auteursrecht, nl. geen retroactieve bescherming voor werken die voor het eerst in de Beginselen 1991 als objecten van auteursrecht aangeduid worden en voor 1 januari 1992 gepubliceerd werden⁹⁸, en de onmiddellijke toepassing van de verlengde beschermingstermijn op nog lopende termijnen⁹⁹, verloren. Het Besluit van 14 juli 1992 bevatte zelf geen overgangsbepalingen.

1119. De Beginselen 1991 werden slechts voorwaardelijk ("voor zover niet in tegenpraak met de G.W. en de wetgevende akten RF aangenomen na 12 juni 1990", de dag van de soevereiniteitsverklaring van Rusland¹⁰⁰) in werking gesteld¹⁰¹, zoals ook het B.W. 1964 slechts gedeeltelijk (d.i. voorzover in strijd met dezelfde akten of de Beginselen 1991) buiten werking gesteld werd¹⁰². Als resultaat van deze regeling gold een zeer verwarrende hiërarchie van normen op het gebied van het burgerlijk recht¹⁰³.

De inwerkingtreding van de Beginselen 1991 in Rusland was niet enkel voorwaardelijk, ze was ook tijdelijk, nl. "tot wanneer een nieuw Burgerlijk Wetboek van de Russische Federatie aangenomen zou worden"¹⁰⁴. Afdeling IV Beginselen 1991, dat het auteursrecht behandelde, bleef dag op dag 1 jaar van kracht: van 3 augustus 1992 tot 3

⁹⁷ Over de datum van inwerkingtreding, zie Punt 1 PVS RF "O nekotorykh voprosakh primeneniia zakonodatel'stva Soiuzu SSR na territorii Rossiiskoi Federatsii", 3 maart 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.11, item 393, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 maart 1993; Punt 1 PPVS RF nr.17 "O nekotorykh voprosakh primeneniia Osnov grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuzu SSR i respublik na territorii Rossiiskoi Federatsii", 22 december 1992, *BVS RF*, 1993, nr.2, 7, *Zakonnost'*, 1993, nr.3, 56; Punt 1 Postanovlenie PVAS RF nr.23 "O nekotorykh voprosakh primeneniia arbitrazhnyimi sudami Osnov grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuzu SSR i respublik na territorii Rossiiskoi Federatsii", 22 december 1992, *Khoziaistvo i Pravo*, 1993, nr.3, 82. Zie ook ELST 1993, 95.

⁹⁸ Punt 11 PVS SSSR "O vvedenii v deistvie Osnov grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuzu SSR i Respublik", *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.26, item 734. Door deze regeling werden in de eerste plaats de computerprogramma's die voor 1 januari 1992 gepubliceerd werden, getroffen: zie de commentaar van S. KHOKHLOV op de bepalingen van het uitvoeringsbesluit van 31 mei 1991 in *Khoziaistvo i Pravo*, 1991, nr.9, 15; PRINS 1991c, 388.

⁹⁹ Punt 12 PVS SSSR "O vvedenii v deistvie Osnov grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuzu SSR i Respublik", *VSND i VS SSSR*, 1991, nr.26, item 734.

¹⁰⁰ *Supra*, nr.614.

¹⁰¹ Punt 1 PVS RF "O regulirovanie grazhdanskikh pravootnoshenii v period provedeniia ekonomicheskoi reformy", *VSND i VS RF*, 1992, nr.30, item 1800, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 juli 1992. Dit betekent dat bv. de auteursrechtelijke bepalingen in de WNM RF voorrang hebben op de auteursrechtelijke bepalingen in de Beginselen 1991: GAVRILOV / ELST 284.

¹⁰² Punt 2 PVS RF "O regulirovanie grazhdanskikh pravootnoshenii v period provedeniia ekonomicheskoi reformy", *VSND i VS RF*, 1992, nr.30, item 1800, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 juli 1992.

¹⁰³ *Supra*, nr.888. Zie ook i.v.m. de verwarring over het geldend auteursrecht: ELST 1993, 97; GAVRILOV 1992, 895 ("ein mosaikartiges Regelungsbild").

¹⁰⁴ Punt 1 PVS RF "O regulirovanie grazhdanskikh pravootnoshenii v period provedeniia ekonomicheskoi reformy", *VSND i VS RF*, 1992, nr.30, item 1800, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 juli 1992.

augustus 1993, datum waarop - zoals we zullen zien ¹⁰⁵ - een geheel nieuwe auteurswet in werking trad.

Het belang van de Beginselen 1991 voor de ontwikkeling van het auteursrecht lijkt verder nog gerelativeerd te worden door de compactheid van de erin vervatte regeling inzake auteursrecht (10 artikels, waarvan er zeven het auteursrecht *sensu stricto* betreffen, twee de naburige rechten regelen en één de sancties voor inbreuken op auteurs- en naburige rechten).

1120. De Beginselen 1991 bekleden een sleutelpositie in de geschiedenis van het burgerlijk recht in Rusland ¹⁰⁶. Het document werd zowel in Rusland ¹⁰⁷ als in het Westen ¹⁰⁸ als een sprong naar de moderniteit en de markteconomie beschouwd. De Beginselen 1991 vormen de brug tussen het oude en het nieuwe maatschappijmodel, wat symbolisch tot uiting komt in het feit dat ze goedgekeurd werden in de sovjetperiode, en in werking traden in het onafhankelijke Rusland.

Dit geldt ook voor de bepalingen inzake auteursrecht. Op vele punten betekenen de Beginselen 1991 een breuk met het socialistisch karakter van het sovjetauteursrecht. Daarom verdienen de auteursrechtelijke bepalingen uit Afdeling IV Beginselen 1991 een wat diepgaandere bespreking.

1.2. Bespreking

1121. Wat de wetgevende bevoegdheidsverdeling inzake auteursrecht binnen de federale Sovjetunie betrof brachten de Beginselen 1991 een duidelijke tendens tot centralisering en uniformisering met zich ¹⁰⁹, o.m. doordat een aantal deelproblemen die vroeger in de Burgerlijke Wetboeken geregeld werden, nu in de federale Beginselen 1991 zelf opgelost werden ¹¹⁰, en doordat het expliciteren van een aantal principes in

¹⁰⁵ *Infra*, nr.1142.

¹⁰⁶ *Supra*, nr.886. ¹⁰⁶

¹⁰⁷ "Ein qualitativ einwandsfreies, modernes und gut ausgearbeitetes Gesetzgebungsdokument": ALEKSEEV 20.

¹⁰⁸ "The New Fundamentals was a remarkable feat. In 170 concise sections, it stated modern, sensible and market-oriented rules that reincarnate all classic concepts and institutions of civil law in their contemporary exposition" (V.P., "Russian Federation Reaches Back to 1991 USSR Fundamentals of Civil Law", *PS SEEL*, 1992, nr.5, 5).

¹⁰⁹ Vgl. met de vroegere toestand, *Supra*, nr.52 e.v.

¹¹⁰ Dit geldt bv. voor de definitie van het begrip 'publicatie' voor intern gebruik (art.134 (1) al.2 Beginselen 1991. Vgl. art.476 B.W. 1964) en de verwijzing naar de definitie in internationale verdragen voor extern gebruik (art.136 al.4 Beginselen 1991. Vgl. art.478 al.2 B.W. 1964), de opsomming van de voorwerpen van auteursrecht (art.134 (2) Beginselen 1991. Vgl. art.475 al.2 B.W. 1964) en van die objecten die van de auteursrechtelijke bescherming uitgesloten worden (art.134 (5) Beginselen 1991. Vgl. art.487 al.1 B.W. 1964), de bepaling van de wederzijdse verplichtingen van auteur en gebruiksorganisatie bij het sluiten van auteursovereenkomsten (art.139 Beginselen 1991. Vgl.art.503 e.v. B.W. 1964).

de Beginselen 1991 (bv. bescherming zonder formaliteiten ¹¹¹, alleen natuurlijke personen kunnen auteur zijn ¹¹²) verhinderde dat de Republieken afwijkende regelingen zouden voorzien. Door het uiteenvallen van de USSR heeft deze bevoegdheidsverdeling in de praktijk nooit gefunctioneerd. Toch wilden we er hier op wijzen, omdat deze centraliseringstendens aantoont dat de sovjetwetgever bij het opstellen van de Beginselen 1991 duidelijk rekening gehouden heeft met de interne vraag tot het terugschroeven van de versnippering van het auteursrecht ¹¹³. Bovendien zou deze tendens zich ook in Rusland, dat zelf ook een federale staat is, doorzetten, en uiteindelijk leiden tot de toekenning van een exclusieve wetgevende bevoegdheid inzake auteursrecht aan de Federatie ¹¹⁴.

1122. Met betrekking tot het werkbegrip vielen de volgende nieuwigheden op: de vermelding in de niet-exhaustieve opsomming van objecten van auteursrecht ¹¹⁵ van computerprogramma's als een aparte categorie (en dus niet als een literair werk) ¹¹⁶, en van databanken als voorbeeld van een verzamelwerk, de afschaffing van de formaliteiten voor de bescherming van foto's ¹¹⁷, alsook de afschaffing van de vereiste dat er schriftelijk of op een andere wijze opvoeringsrichtlijnen vastgelegd moeten zijn voor de werken van choreografie en pantomime ¹¹⁸, en de schrapping van de categorie "werken, uitgedrukt met behulp van mechanische of andere technische opname" ¹¹⁹, waardoor fonogrammen principieel niet langer als auteurswerken beschermd worden ¹²⁰. Werken van folklore, officiële documenten en symbolen worden van auteursrechtelijke bescherming uitgesloten ¹²¹.

1123. Als oorspronkelijk titularis van de auteursrechten wordt in de Beginselen 1991 zonder enige uitzondering de burger ¹²² door wiens scheppende arbeid dat werk

¹¹¹ Art.134 (3) Beginselen 1991.

¹¹² Art.135 (1) Beginselen 1991.

¹¹³ *Supra*, nr.551.

¹¹⁴ Art.71 (o) G.W. 1993 (art.71 (n) volgens het Latijnse alfabet).

¹¹⁵ Art.134 (2) Beginselen 1991.

¹¹⁶ Zie bv. ook GRISHAEV 1991, 59; ZENIN, I.A., "O kontseptsii prava intellektual'noi sobstvennosti v SSSR", in GAL'PERIN 1992, 54.

¹¹⁷ Art.134 (3) Beginselen 1991 expliciteerde voor het eerst dat voor het ontstaan, de uitoefening en de bescherming van het auteursrecht geen enkele registratie of vervulling van enige formaliteit vereist is.

¹¹⁸ GRISHAEV 1991, 22-23.

¹¹⁹ *Supra*, nr.106.

¹²⁰ Fonogrammen worden wel door een naburig recht beschermd, *infra*, nr.1132 en 1134.

¹²¹ Art.134 (5) Beginselen 1991.

¹²² Het gebruik van de term 'burger' mag ongelukkig genoemd worden, aangezien ook de werken van niet-onderdanen in de USSR (RF) bescherming konden genieten, door (eerste) publicatie in de USSR (RF), of krachtens internationale verdragen (art.136 Beginselen 1991).

gecreëerd werd ¹²³, aangeduid. Dit betekent dat het oorspronkelijk auteursrecht dat onder de vroegere sovjetwetgeving aan de organisaties die wetenschappelijke verzamelwerken, encyclopedische woordenboeken, tijdschriften en andere periodieke uitgaven publiceerden, de filmstudio's en de omroepen op de door hen geproduceerde werken toegekend werd ¹²⁴, opgeheven werd. De laatste categorie werd wel met naburige rechten bedacht ¹²⁵, terwijl de eerste twee categorieën een afgeleid recht op het gebruik van het werk in zijn geheel verwerven.

1124. Met betrekking tot het auteurschap op de wetenschappelijke verzamelwerken e.d. bestaat er wel onduidelijkheid over de vraag wie initiële houder van de auteursrechten is. Als verzamelwerk ¹²⁶ komt het auteurschap in principe toe aan de samensteller van het verzamelwerk ¹²⁷. Merkwaardig genoeg voorzien de Beginselen 1991 in een vermoeden van overdracht van het recht op het gebruik van de uitgave in haar geheel, dat weerlegd kan worden, niet door een overeenkomst met de samensteller van het verzamelwerk, maar wel door een overeenkomst met de auteurs waarvan de werken opgenomen werden in zulke uitgave ¹²⁸. De auteurs van de bijdragen in dergelijke verzamelwerken, hebben echter geen enkel recht op het werk in zijn geheel. Het lijkt erop dat de sovjetwetgever bij de kwalificatie van werken als encyclopedieën, kranten, tijdschriften, woordenboeken e.d., niet heeft kunnen kiezen tussen het statuut van verzamelwerk en dat van een in (ondeelbaar) medeauteurschap tot stand gebracht werk. Zoals de regeling nu geformuleerd is, lijkt het erop dat een cessio legis ingesteld wordt op het recht van de samensteller op de uitgave van het verzamelwerk in zijn geheel, en een weerlegbaar vermoeden van overdracht van het uitjaverecht van de auteurs van de bijdragen in het verzamelwerk.

1125. De filmproducent heeft enkel een afgeleid recht op het gebruik van de bioscoop-, televisie- of videofilm, een recht dat initieel toekomt aan de niet nader omschreven "auteurs" van deze audiovisuele werken. Deze laatsten dragen het recht op gebruik van het werk aan de producent over binnen de grenzen voorzien door een overeenkomst ¹²⁹. De auteurs van (vooraf bestaande, of in de loop van de filmproductie gecreëerde) werken die in een film gebruikt worden, behouden elk op hun werk het auteursrecht, dragen aan de producent het recht op het gebruik ervan in de film over en mogen het

¹²³ Art.135 (1) Beginselen 1991. Zie ook GRISHAEV 1991, 16.

¹²⁴ *Supra*, nr.78 e.v. en nr.366 e.v.

¹²⁵ *Infra*, nr.1135.

¹²⁶ Dat dergelijke werken als verzamelwerken gekwalificeerd moeten worden blijkt uit de plaats van deze regeling in de paragraaf die de verzamelwerken sensu lato regelt, en niet in de daaraan voorafgaande paragraaf over het medeauteurschap; uit de expliciete verwijzing naar één soort van verzamelwerken, nl. de periodieke en voortdurende *verzamelingen* van wetenschappelijke studies; en uit het feit dat in de opsomming van de objecten van auteursrecht de encyclopedieën als voorbeelden van verzamelwerken aangeduid worden (art.134 (2) Beginselen 1991).

¹²⁷ Art.135 (4) al.1 Beginselen 1991.

¹²⁸ Art.135 (4) al.3 Beginselen 1991.

¹²⁹ Art.135 (5) al.1 Beginselen 1991.

werk onafhankelijk van de film in zijn geheel gebruiken ¹³⁰. De zinsnede over de overdracht van het recht op het gebruik van het werk in de film aan de filmproducent lijkt als een *cessio legis* geïnterpreteerd te moeten worden, d.i. zonder mogelijkheid van afwijkend beding. De auteurs van een film én de auteurs van werken die in een film gebruikt worden, behouden hun recht op vergoeding, aangezien enkel het recht op gebruik bij overeenkomst of via de *cessio legis* overgedragen wordt, en het recht op vergoeding onoverdraagbaar is ¹³¹.

1126. Ook met betrekking tot een werk dat "tot stand gebracht wordt bij wijze van uitvoering van een dienstopdracht", d.i. een "dienstwerk" (*sluzhebnoe proizvedenie*), werd in de Beginselen 1991 het principe gehandhaafd dat de auteur de natuurlijke persoon is die door zijn scheppende activiteit het werk gecreëerd heeft ¹³². Wel gold er ten voordele van de werkgever ¹³³ een *cessio legis* van het recht op het gebruik van dat dienstwerk, althans op een wijze die 'geconditioneerd' is door het doel van de opdracht én binnen de uit de opdracht voortvloeiende perken, en voor een periode van maximaal drie jaar vanaf het ogenblik dat het werk afgeleverd werd ¹³⁴. De auteur heeft voor de exploitatie van een dienstwerk door de werkgever binnen de juist genoemde perken van omvang en tijd enkel recht op een vergoeding "in de gevallen en volgens de bedragen bepaald door de wetgeving" ¹³⁵. De korte geldingsduur van de Beginselen 1991 is er verantwoordelijk voor, dat dergelijke speciale wetgeving nooit aangenomen werd ¹³⁶.

1127. Met betrekking tot de omschrijving van de rechten van de auteur valt de sterke systematisering en modernisering op. Art.135 (2) al.1 Beginselen 1991 kent de auteur een exclusief ¹³⁷ recht op zijn werk toe. Dit ene, exclusieve recht is een bundel van deelbevoegdheden: het (voor het eerst in de wetgeving geëxpliciteerde) recht van

¹³⁰ Art.135 (5) al.2 Beginselen 1991.

¹³¹ *Infra*, nr.1128.

¹³² Art.140 al.1 Beginselen 1991.

¹³³ Art.483 al.1 B.W. 1964 beperkte de regeling van de dienstwerken wel tot werken die in een wetenschappelijke of andere organisatie tot stand gebracht waren.

¹³⁴ Art.140 al.3 Beginselen 1991. Doordat de wet de mogelijkheid voorziet om ook een kortere termijn voor de overdracht van rechten overeen te komen, kan de werkgever er *à la limite* ook mee instemmen deze termijn tot nihil te reduceren, zodat het hier in feite niet om een *cessio legis*, maar om een weerlegbaar vermoeden van overdracht van rechten gaat. Vgl. GAVRILOV 1992, 898 die schrijft dat de partijen vervangende overeenkomsten kunnen sluiten.

¹³⁵ Art.140 al.2 Beginselen 1991.

¹³⁶ Desondanks meende GAVRILOV 1992, 898 dat de regeling van art.140 Beginselen 1991 "den Erfordernissen einer vernünftigen Abwägung der Interessen sowohl des Urhebers wie des Arbeitgeberers nicht genügend Rechnung [scheint] zu tragen. Die Rechte des Urhebers scheinen nämlich sehr weit und die Rechte des Arbeitgebers sehr eng gefasst."

¹³⁷ De erkenning van het "exclusief" karakter van de auteursrechten is slechts op het laatste ogenblik in de Beginselen 1991 binnengeslopen. In art.124 Ontwerp van Beginselen van burgerlijke wetgeving, opgesteld door het Comité van de Opperste Sovjet voor wetgeving ("Proekt. Osnovy grazhdanskogo zakonodatel'stva", *Izvestiia*, 19 januari 1991), kwam de term 'exclusief' nog niet voor.

auteurschap, het recht op naam, het recht op onschendbaarheid van het werk, het recht op publicatie van het werk ¹³⁸, het recht op gebruik van het werk en het recht op vergoeding voor de toestemming van het gebruik en het gebruik van het werk. Het recht op gebruik van het werk bestaat zelf ook weer uit verschillende, op niet-exhaustieve wijze ¹³⁹ opgesomde deelbevoegdheden. Belangrijkste nieuwigheden zijn hier de erkenning van een uitzendrecht (inclusief via satelliet of kabel), van een algemeen recht op her- of omwerking (adaptatie), van het recht van de architect of designontwerper op de realisatie van een architectuur- of designproject, en van het exclusief karakter van het publiek uitvoeringsrecht en het opnamerecht. Ook het distributierecht werd behouden, wat minstens in theorie ook de erkenning van een exclusief leen- en verhuurrecht impliceerde ¹⁴⁰.

1128. Eén van de grootste verdiensten van de Beginselen 1991 is het herstel van het exclusieve karakter van het auteursrecht door de opheffing van alle niet-vrijwillige licenties ¹⁴¹. Aan de uitoefening van de exclusieve rechten is het onoverdraagbare ¹⁴² recht op een vergoeding gekoppeld, waarvan de omvang in een auteursovereenkomst bepaald wordt, rekening houdend met de minimumvergoedingen die voor de afzonderlijke exploitatiewijzen door de Regering vastgelegd worden ¹⁴³. Van wettelijke maximumvergoedingen is niet langer sprake, zodat er van uitgegaan mag worden dat met het inwerkingtreden van de Beginselen 1991 de bestaande tarieven wel behouden bleven, maar dan zonder de maxima ¹⁴⁴. Voor het eerst wordt ook uitdrukkelijk de mogelijkheid voorzien om de auteursvergoeding te koppelen aan het economisch succes van de exploitatie van het werk ¹⁴⁵.

¹³⁸ "Een werk wordt geacht gepubliceerd te zijn, indien het met akkoord van de auteur uitgegeven, publiek uitgevoerd, publiek vertoond, op radio of televisie uitgezonden, gebouwd of op eender welke andere wijze toegankelijk werd voor een onbepaalde groep van mensen" (art.134 (1) al.2 Beginselen 1991). Deze definitie wijkt op drie punten af van de vroegere definitie die vervat zat in art.476 al.1 B.W. 1964: voortaan is de toestemming van de auteur vereist om van publicatie te kunnen spreken (GAVRILOV 1984a, 146-147 en SEREBROVSKII 120 hadden dit onder de oude sovjetwetgeving reeds aangenomen), het optrekken van een gebouw wordt nu ook expliciet als een vorm van publicatie vermeld (zie reeds GRINGOL'TS, I.A., in FLEISHITS / IOFFE 705), en de restcategorie wordt niet meer aangeduid als "het op eender welke andere wijze mededelen aan", maar wel "het op eender welke andere wijze toegankelijk worden voor een onbepaalde groep personen" (zie in die zin de suggestie van DOZORTSEV 1980, 125).

¹³⁹ GAVRILOV 1992, 897.

¹⁴⁰ In elk geval kon de rechtspraak het bestaan van een exclusief leen- en verhuurrecht afleiden uit het niet-exhaustieve karakter van de opgesomde deelbevoegdheden van het recht op het gebruik van een werk.

¹⁴¹ Zie art.489 al.2 en 495 B.W. 1964.

¹⁴² Art.135 (2) al.2 en (6) al.2 Beginselen 1991 voorzien enkel de overdraagbaarheid van het recht op het gebruik van het werk.

¹⁴³ Art.139 (1) al.4 Beginselen 1991.

¹⁴⁴ *Supra*, nr.1094.

¹⁴⁵ Art.139 (1) al.4 in fine Beginselen 1991. In het Ontwerp van het Comité voor wetgeving kwam deze bepaling nog niet voor. Volgens SAVEL'EVA, I.V., in SUKHANOV 1993, II, 261 veronderstelde dit wel dat de auteursrechthebbende een inzagerecht in de boekhouding van de gebruiker had.

1129. De Beginselen 1991 herstelden de contractuele vrijheid en de wilsautonomie van de rechtssubjecten. De contractspartijen bepalen zelf de aard van het te creëren werk, de termijn waarbinnen het werk overgedragen moet worden, de modaliteiten van de exploitatieplicht van de gebruiker (wijze, omvang, termijn), en de auteursvergoeding (bedrag, berekeningswijze, betalingstermijn) ¹⁴⁶. De sterke impact van het administratief recht op het contractenrecht tenietgedaan werd. De modelauteursovereenkomsten verloren door de inwerkingtreding van de Beginselen 1991 hun relatieve rechtskracht ¹⁴⁷. De Beginselen 1991 maakten niet langer onderscheid tussen twee types van contracten ¹⁴⁸, en spraken enkel nog van "de auteursovereenkomst", krachtens dewelke de auteur verplicht is een werk in overeenstemming met de overeenkomst te creëren en vervolgens het bestelde werk over te dragen, of om het reeds bestaande werk over te dragen voor gebruik, terwijl de gebruiker een plicht tot (begin van) exploitatie heeft op de wijze, in een omvang en binnen een termijn die bepaald worden in de overeenkomst, alsook de plicht tot het betalen van een door de overeenkomst vastgelegde vergoeding aan de auteur ¹⁴⁹. De Beginselen 1991 bepaalden dat de wetgever een tijdslimiet zou opleggen aan het contractueel toegestane gebruik van het werk en aan de gelding van de auteursovereenkomst zelf ¹⁵⁰, maar deze sociaalvoelendheid van de wetgever bleef in de Beginselen 1991 evenwel beperkt tot het niveau van de intenties.

1130. In de uitzonderingen op de vermogensrechten van de auteur werd drastisch gesnoeid. Niet enkel werden de tien bestaande vrije gebruiken ¹⁵¹ tot zeven teruggebracht ¹⁵², ze werden ook alle restrictiever geformuleerd en bovendien ondergeschikt gemaakt aan de algemene voorwaarde dat ze geen schade mogen toebrengen aan de normale exploitatie van het werk en de legitieme belangen van de auteur niet mogen krenken ¹⁵³. De belangrijkste overgebleven vrije gebruiken betroffen (1) het citaatrecht en het maken van persoverzichten ¹⁵⁴; (2) de reproductie op radio, televisie (maar niet meer in de bioscoop ¹⁵⁵) en in kranten van openbaar uitgesproken redevoeringen en verslagen, alsook van artikels over actuele economische, politieke, sociale en religieuze kwesties uit kranten en tijdschriften (maar dus niet meer van *alle* gepubliceer-

¹⁴⁶ Art.139 (1) al.2 Beginselen 1991.

¹⁴⁷ GAVRILOV 1993b, 12.

¹⁴⁸ Art.503 al.2 B.W. 1964.

¹⁴⁹ Art.139 (1) al.2 Beginselen 1991.

¹⁵⁰ Art.139 (1) al.3 Beginselen 1991.

¹⁵¹ Art.492, 493 en 515 B.W. 1964. *Supra*, nr.94-95 en nr.482.

¹⁵² Bovendien kwam de mogelijkheid tot onteigening van afzonderlijke gebruiksrechten op een werk (art.501 B.W. 1964) in de Beginselen 1991 niet langer voor.

¹⁵³ Art.138 (2) preambule en (3) *in fine* Beginselen 1991.

¹⁵⁴ In vergelijking met de regeling van art.492 punt 2 B.W. 1964 is het citeren in uitgaven voor politieke voorlichting weggefallen, maar is het citeren van persartikels in persoverzichten nieuw. Het werd wellicht ingevoerd onder invloed van art.10 (1) BC.

¹⁵⁵ Vgl. art.492 punt 4 B.W. 1964.

de werken van literatuur, wetenschap en kunst in originele versie of in vertaling ¹⁵⁶), tenzij - en dit is ook nieuw - de auteur van het werk dit speciaal verbiedt ¹⁵⁷; (3) de reproductie van gepubliceerde literaire en kunstwerken in overzichten van actuele gebeurtenissen in de bioscoop, op radio en televisie in een omvang die in verhouding staat tot de informatiedoeleinden ¹⁵⁸; (4) de reprografische reproductie in afzonderlijke exemplaren (een vereiste die vroeger ontbrak ¹⁵⁹) van uitgegeven werken voor wetenschappelijke, studie- en voorlichtingsdoeleinden zonder er winst uit te halen; en (5) het vrije gebruik van andermans gepubliceerde werk voor de bevrediging van persoonlijke behoeften ¹⁶⁰. De afwezigheid van een vergoedingsrecht voor de auteurs in deze laatste twee gevallen kan wel als een duidelijk gebrek aanzien worden.

1131. Nog een belangrijke verbetering welke door de Beginselen 1991 aan het sovjetauteursrecht aangebracht werd, was de verlenging van de beschermingsduur van 25 tot 50 jaar p.m.a. vanaf 1 januari volgend op het jaar van overlijden ¹⁶¹. Ingeval van medeauteurschap werd deze termijn niet meer voor elke auteur afzonderlijk ¹⁶², maar wel vanaf het overlijden van de langstlevende medeauteur berekend ¹⁶³. Nieuw waren ook de regels inzake de beschermingsduur voor anonieme, pseudonieme en postuum gepubliceerde werken. Voor deze werken werd de termijn berekend vanaf 1 januari volgend op het jaar van publicatie ¹⁶⁴, tenzij - in het geval van de pseudonieme en anonieme werken - de identiteit van de auteur onthuld werd, in welk geval de gewone berekeningswijze van toepassing was ¹⁶⁵. De Beginselen 1991 lieten hierbij in het ongewisse of (1) de onthulling van de identiteit van de auteur in de loop van de periode van 50 jaar na publicatie moest geschieden, dan wel of ze ook nadien (maar in elk geval voor het verstrijken van de gewone beschermingstermijn) mocht gebeuren, met een heropstanding van rechten tot gevolg; en (2) of de bijzondere berekeningswijze ook gold ingeval van postume publicatie meer dan 50 jaar na overlijden van de auteur.

De Beginselen 1991 bevestigden voor het eerst expliciet het standpunt van de rechts-

¹⁵⁶ Vgl. art.492 punt 4 en 5 B.W. 1964.

¹⁵⁷ Vgl. art.10bis (1) BC. Voor een vergelijking met de oude regeling, zie GAVRILOV / ELST 283.

¹⁵⁸ Art.492 punt 6 B.W. 1964 liet enkel de reproductie (met uitzondering van het maken van een kopie door mechanisch contact) van *werken van beeldende kunst* die zich op vrij toegankelijke plaatsen (behalve tentoonstellingen of musea) bevonden, toe, maar dan wel zonder beperking van plaats (bioscoop, radio, televisie), context (overzicht van actuele gebeurtenissen), doel (informatieverstrekking) en proportionaliteit (omvang van de reproductie moet in verhouding zijn tot het informatiedoel).

¹⁵⁹ Vgl. art.492 punt 7 B.W. 1964.

¹⁶⁰ Art.138 (3) Beginselen 1991. Vgl. art.493 B.W. 1964.

¹⁶¹ Art.137 (1) al.1 Beginselen 1991.

¹⁶² Art.497 al.2 B.W. 1964.

¹⁶³ Art.137 (1) al.2 Beginselen 1991.

¹⁶⁴ Art.137 (1) al.3 en (2) Beginselen 1991.

¹⁶⁵ Art.137 (1) al.3 Beginselen 1991.

leer ¹⁶⁶ dat de rechten van auteurschap, naam en onschendbaarheid van het werk eeuwigdurend zijn ¹⁶⁷.

1132. De Beginselen waren tenslotte ook vernieuwend, omdat ze voor het eerst in de geschiedenis van het Russisch auteursrecht een categorie van exclusieve rechten toekenden aan (natuurlijke of juridische) personen die zelf geen auteur zijn, maar wier prestaties op het gebied van de verspreiding van auteurswerken een dergelijke toekenning wettigen ¹⁶⁸. Deze "naburige rechten" (*smezhnye prava*) werden toegekend aan de uitvoerende kunstenaars, de personen die geluidsopnames tot stand brengen, de personen die beeldopnames (videogrammen) tot stand brengen, en de omroepen.

1133. Aan de uitvoerende kunstenaars (inclusief de toneelregisseurs en de dirigenten) werden twee niet-vermogensrechten toegekend: het recht op naam en het recht op bescherming van de op- of uitvoering tegen misvorming ¹⁶⁹. Dit laatste recht leek een beperktere draagwijdte te hebben dan het recht van de auteur op onschendbaarheid van zijn werk. De uitvoerende kunstenaar genoot immers enkel bescherming tegen misvormingen van zijn uitvoering, niet tegen andere wijzigingen. Als vermogensrechten werden aan de uitvoerende kunstenaars het vastleggingsrecht, het recht op de live uitzending en op de uitzending van een vastlegging van een uitvoering, het recht op eender welk ander gebruik (bv. het reproductierecht op de vastlegging van een uitvoering), en het recht op een vergoeding hiervoor toegekend ¹⁷⁰.

De beschermingsduur werd vastgelegd op 50 jaar vanaf de eerste op- of uitvoering ¹⁷¹. Het recht op naam van de uitvoerende kunstenaar bij de reproductie van de uitvoering werd onbeperkt in de tijd beschermd ¹⁷². Het recht op bescherming van de op- of uitvoering tegen misvorming gold daarentegen niet onbeperkt in de tijd, maar volgde blijkbaar de gewone beschermingstermijn. Ook hierin was het recht van de uitvoerende kunstenaar beperkter dan het eeuwigdurend morele auteursrecht op onschendbaarheid van het werk ¹⁷³.

1134. De twee volgende categorieën van rechthebbenden waren de personen die een

¹⁶⁶ *Supra*, nr.408 e.v.

¹⁶⁷ Art.137 (3) Beginselen 1991.

¹⁶⁸ TURLIN, A.N., "Mezhdunarodno-pravovaja okhrana smezhnykh prav", *Zhurnal mezhdunarodnogo chastnogo prava*, 1993, nr.1, 28.

¹⁶⁹ Art.141 (1) Beginselen 1991.

¹⁷⁰ Art.141 (1) Beginselen 1991.

¹⁷¹ Art.141 (5) al.1 Beginselen 1991. Deze bepaling is overigens zeer verwarrend opgesteld, doordat het zowel de overgang bij erfing regelt van de rechten van de uitvoerende kunstenaars enerzijds en van de personen die geluids- en beeldopnames tot stand brengt anderzijds. Alleen door deze bepaling samen te lezen met art.141 (1) dat de rechten van de uitvoerende kunstenaars regelt, en met art.141 (2) dat de rechten van de personen die geluids- en beeldopnames tot stand brengen, regelt wordt de precieze betekenis van art.141 (5) Beginselen 1991 geheel duidelijk.

¹⁷² Art.141 (5) al.2 Beginselen 1991.

¹⁷³ *Supra*, nr.1131.

geluidsopname, resp. beeldopname tot stand brengen ¹⁷⁴. Klaarblijkelijk werd met deze omschrijving de fysische persoon bedoeld die door zijn handelingen een uit- of opvoering voor het eerst met de toestemming van de uitvoerende kunstenaar vastlegt op een fonogram of videogram, m.a.w. de geluids- en/of beeldingenieur ¹⁷⁵, en dus niet de producent van fonogrammen of videogrammen. Bovendien werd geen bijzonder rechtsregime met betrekking tot de rechten op dergelijke prestaties in dienstverband voorzien. Daar waar voorheen, althans theoretisch, de geluidsingenieur *als auteur* rechten op de fonogrammen kon bezitten, verwierf hij onder de Beginselen 1991 een bundel naburige rechten ¹⁷⁶.

De genoemde personen genoten het recht op gebruik van een dergelijke opname, het recht op reproductie *sensu lato* ¹⁷⁷, het importrecht (zonder evenwel expliciete erkenning, noch uitsluiting van het recht om parallelle import te verbieden ¹⁷⁸), en het recht op de commerciële verhuur van de exemplaren van een fonogram of videogram ¹⁷⁹. Deze rechten gelden gedurende 50 jaar na de eerste publicatie (*publikatsiia*) van de fonogram of videogram ¹⁸⁰.

1135. De omroepen, die onder de oude wetgeving een oorspronkelijk auteursrecht op hun uitzendingen genoten ¹⁸¹, genoten de vier minimumrechten welke ook door art.13 RC aan de omroepen toegekend worden ¹⁸²: het recht om andere omroepen de

¹⁷⁴ Art.141 (2) Beginselen 1991.

¹⁷⁵ Dit blijkt enerzijds uit het gebruik van het werkwoord 'tot stand brengen' of 'creëren' (*sozdat'*) dat enkel gebruikt kan worden voor fysische personen, en anderzijds de verwijzing naar de erfgenamen van deze persoon in art.141 (5) Beginselen 1991. Zie ELST 1993, 101. GAVRILOV 1992, 898 meent evenwel zonder verdere argumentatie dat het hier zowel om natuurlijke als om rechtspersonen kan gaan.

¹⁷⁶ ELST 1993, 101.

¹⁷⁷ Aan het reproductierecht moet dezelfde ruime betekenis toegekend worden als in de bepalingen over het auteursrecht. Dit betekent dat niet enkel de verveelvoudiging van de fonogrammen en videogrammen, maar ook de openbare uitvoering of de uitzending op radio of televisie, al dan niet via kabel of satelliet, aan de toestemming van de maker van de opnames onderworpen is. Deze laatste heeft m.a.w. ook het recht op het secundaire gebruik van de fonogrammen en videogrammen (bv. het recht op de uitzending van fonogrammen die voor commerciële doeleinden verspreid werden).

¹⁷⁸ Niets in de Beginselen 1991 wijst op het bestaan van de nationale of internationale uitputting van de rechten.

¹⁷⁹ Art.141 (2) al.2 Beginselen 1991. Het is het enige recht binnen de categorie van naburige rechten dat de kwalificatie "exclusief" krijgt. Het komt enkel aan de maker van de fonogrammen en videogrammen toe, niet (expliciet) aan de auteur of de uitvoerende kunstenaar van wie de werken of uit- of opvoeringen op het fonogram of videogram vastgelegd werden. Een recht van niet-commerciële uitlening van fonogrammen en videogrammen wordt niet (expliciet) erkend.

¹⁸⁰ Deze terminologie is in het juridisch Russisch geheel nieuw, nu voor "publicatie" gewoonlijk de termen *vypusk v svet* of *opublikovanie* gebruikt worden (zie bv. art.134 (1) al.2 Beginselen 1991). Of hieruit een verschil in betekenis moet afgeleid worden, is onduidelijk.

¹⁸¹ Art.486 al.4 B.W. 1964. *Supra*, nr.107 en 366 e.v. Zie ook SAVEL'EVA 1993b, 33-34.

¹⁸² Art.141 (3) Beginselen 1991.

heruitzending (*retranslatsiia*) toe te staan; het recht op de vastlegging van de uitzendingen; op de reproductie van de uitzendingen ¹⁸³; en het recht om de openbare reproductie van televisie-uitzendingen toe te staan indien dit tegen betaling geschiedde op plaatsen die toegankelijk zijn voor een onbepaalde groep personen. Deze rechten werden gedurende 50 jaar vanaf de eerste uitzending in de ether beschermd ¹⁸⁴.

1136. Globaal gesproken was de erkenning van naburige rechten in de sovjetwetgeving een belangrijke stap voorwaarts in de ontwikkeling van het sovjetrecht, zowel op theoretisch als op praktisch gebied ¹⁸⁵. Hierdoor werd een duidelijk onderscheid gemaakt tussen enerzijds de uit- of opvoeringen, de fonogrammen, videogrammen en de uitzendingen, waarop een naburig recht (en dus geen auteursrecht) rust, en anderzijds de auteursrechtelijk beschermde werken die uit- of opgevoerd worden, in deze fonogrammen en videogrammen vastgelegd worden, of in radio- en televisieuitzendingen vervat zitten. Positief is ook het gegeven dat de sovjetwetgever door de toekenning van morele rechten aan de uitvoerende kunstenaar, door de lengte van de beschermingsduur en door de erkenning van een vierde categorie van houders van naburige rechten (de makers van videogrammen) verder gegaan is dan de RC.

Desalniettemin was de regeling te summier om de juiste draagwijdte van de toegekende rechten in te schatten ¹⁸⁶. Met betrekking tot de uitzonderingen op de naburige rechten werd naar verdere wetgeving verwezen ¹⁸⁷. Bovendien wees het gebrek aan systematiek en de ongebruikelijke terminologie op een niet al te best geslaagde rechtsreceptie.

1137. Hoe summier de regeling van de Beginselen 1991 inzake het auteursrecht ook was, de breuk met het verleden op materieelrechtelijk vlak was er niet minder spectaculair om. De verlenging van de beschermingsduur, de erkenning van enkel natuurlijke personen als oorspronkelijke auteurs, de uitbreiding van de exclusieve rechten van de auteur, de opheffing van alle niet-vrijwillige licenties en de striktere formulering van de in aantal gereduceerde vrije gebruiken, het terugdringen van de administratieve invloed op het auteurscontractenrecht, het in rekening brengen van moderne technologieën, de systematisering van de auteursrechten en de erkenning van vier categorieën naburige rechten waren even vele tekens van de wil van de sovjetwetgever om aansluiting te zoeken bij het in de westerse wereld geldende beschermingsniveau. Het auteursrecht werd aan een markteconomie aangepast, zonder evenwel de sociale functie van het auteursrecht uit het oog te verliezen.

¹⁸³ Art.13 (c) RC beperkt dit reproductierecht wel tot vastleggingen van hun uitzendingen, die gemaakt zijn zonder de toestemming van de omroepen, of vastleggingen van hun uitzendingen die gemaakt zijn voor de doeleinden die krachtens art.15 RC een beperking op de naburige rechten toelaten (bv. privé-gebruik, onderwijs of wetenschappelijk onderzoek), indien de reproductie gemaakt wordt voor andere dan deze doeleinden. In de Beginselen 1991 wordt het reproductierecht op absolute wijze erkend. Zie evenwel nr.1136.

¹⁸⁴ Art.141 (5) al.1 Beginselen 1991.

¹⁸⁵ Hiermee werd laattijdig gehoor gegeven aan een roep die reeds in de jaren vijftig vanuit de - weliswaar niet unanieme - rechtsleer weerklonk om m.n. aan de uitvoerende kunstenaars zgn. naburige rechten toe te kennen: *supra*, nr.105.

¹⁸⁶ KOSTIUK 115; SERGEEV 263.

¹⁸⁷ Art.141 (6) Beginselen 1991.

Dat een deel van deze vernieuwingen ook onder buitenlandse druk - en allicht overhaast - tot stand gekomen zijn, heeft er wel toe bijgedragen dat een aantal van de bepalingen uit Afdeling IV Beginselen 1991 rijpheid mist. Het aantal onduidelijkheden, misvattingen en contradicties in m.n. de artikels over de naburige rechten doen het vermoeden ontstaan dat het probleembewustzijn van de sovjetwetgever op dit gebied niet erg groot was. In elk geval liet het beknopte karakter van de bepalingen uit Afdeling IV Beginselen 1991 heel wat vragen onbeantwoord. Enkel een volwaardige Auteurswet kon dit euvel verhelpen.

§ 2. De totstandkoming van de Computerwet (1992) en de Auteurswet (1993)

1138. Afdeling IV Beginselen 1991 mocht dan al op het stuk van het auteursrecht een gevoelige vooruitgang betekenen, ze was veel te rudimentair en beknopt om als volwaardige auteurswet te kunnen functioneren. Daarom werd vooreerst op 23 september 1992 - samen met een hele reeks andere wetten inzake intellectuele eigendom ¹⁸⁸ - een Wet over de juridische bescherming van computerprogramma's en databanken goedgekeurd ¹⁸⁹. De snelle totstandkoming van deze Wet kan voor een groot deel verklaard worden door het voorbereidende werk dat door de EEG (!) verricht werd. Heel wat bepalingen van de Russische Wet hernemen immers de bepalingen van Richtlijn 91/250/EEG van 14 mei 1991 betreffende de rechtsbescherming van computerprogramma's ¹⁹⁰. Gelet op het feit dat deze Wet nauwelijks relevant genoemd kan worden voor de culturele sector, zal ze verder grotendeels buiten beschouwing blijven ¹⁹¹.

1139. Ondertussen werd reeds vanaf 1991 het werk aangevat om een algemene Russische auteurswet op te stellen, los van het Burgerlijk Wetboek. Zo stelde een expertencommissie, aangeduid door de Commissie van de Raad van Nationaliteiten voor het cultureel en natuurlijk erfgoed van de volkeren van de RSFSR ¹⁹², een ontwerp van Wet van de RSFSR over het auteursrecht op ¹⁹³, terwijl ook de juridische dienst van

¹⁸⁸ Patentnyi Zakon RF, 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2319 (Octrooiwet), Engelse vertaling in *ELST / MALFLIET* 219-246; Zakon RF "O tovarnykh znakh, znakh obsluzhivaniia i naimenovaniakh mest proiskhozhdeniia tovarov", 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2322 (Wet over de warenmerken, dienstmerken en benamingen van oorsprong), Engelse vertaling in *ELST / MALFLIET* 329-353; Zakon RF "O pravovoi okhrane topologii integral'nykh mikroskhem", 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2328 (Wet over de juridische bescherming van chips), Engelse vertaling in *ELST / MALFLIET* 319-327.

¹⁸⁹ Zakon RF "O pravovoi okhrane programm dlia elektronnykh vychislitel'nykh mashin i baz dannykh", 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2325, Engelse vertaling in *ELST / MALFLIET* 305-318.

¹⁹⁰ *Pb.*, L 122/42 van 17 mei 1991. Zie ook YAKOVLEV 294.

¹⁹¹ Voor een grondige bespreking, zie PRINS 1994b; YAKOVLEV.

¹⁹² De leden van deze expertengroep waren M.N. Kuznetsov (Voorzitter), E.P. Gavrilov, Z.A. Poliakova, V.I. Zhukov e.a.

¹⁹³ "Proekt. Zakon RSFSR ob avtorskom prave", *Knizhnoe obozrenie*, 3 april 1992. Zie ook GUBAREV, V., "Copyright: return to the fold of civilization?", *Moscow News*, 1992, nr.23, 15.

VAAP een eigen ontwerp van Wet van de RSFSR over het auteursrecht en de naburige rechten uitwerkte ¹⁹⁴. Reeds uit de benaming van beide ontwerpen blijkt dat het tweede, in tegenstelling tot het eerste, ook de naburige rechten regelde. Uit beide ontwerpen werden twee voorstellen gedistilleerd die door het Presidium van de Opperste Sovjet van Rusland voor bespreking naar de bevoegde commissies gestuurd werd: een voorstel "over het auteursrecht in de Russische Federatie", gebaseerd op het eerste ontwerp, en een voorstel "over de bescherming van de rechten van de uitvoerende kunstenaars, de producenten van fonogrammen, organisaties die uitzendingen via de ether verspreiden en organisaties die uitzendingen via de kabel verspreiden", gebaseerd op de bepalingen over de naburige rechten uit het VAAP-ontwerp ¹⁹⁵. Beide voorstellen waren evenwel niet op elkaar afgestemd en konden als dusdanig niet echt de basis van nieuwe besprekingen vormen. Onafhankelijk hiervan werden nog twee andere ontwerpen van auteurswet opgesteld, het ene door een tweede expertencommissie die aangesteld was door het Comité voor wetenschap en volksopvoeding van de Opperste Sovjet RF ¹⁹⁶, het andere door het auteursagentschap RAIS, maar beide bleven ongepubliceerd.

1140. Over deze ontwerpen werd het advies ingewonnen van WIPO, buitenlandse regeringen en buitenlandse auteursrechtsspecialisten, en uiteindelijk werd - na hevige discussies onder de leden van de diverse expertencomités ¹⁹⁷ - door een werkgroep in het najaar van 1992 uit de verschillende ontwerpen één enkel wetsvoorstel gedistilleerd ¹⁹⁸. Dit laatste, gezamenlijke wetsvoorstel werd op 15 december 1992 door het Presidium van de Opperste Sovjet onderzocht en naar de bevoegde parlementscommissies gestuurd ¹⁹⁹. Op 27 januari 1993 werd het ontwerp van wet over auteursrecht en de naburige rechten nagenoeg eenstemmig ²⁰⁰ in eerste lezing aangenomen ²⁰¹.

¹⁹⁴ "Proekt. Zakon RSFSR ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh", niet gepubliceerd.

¹⁹⁵ Postanovlenie Prezidiuma Verkhovnogo Soveta RF "O proektakh zakonov Rossiiskoi Federatsii 'Ob avtorskom prave v Rossiiskoi Federatsii' i 'Ob okhrane prav ispolnitelei, proizvoditelei fonogramm, organizatsii efirnogo veshchaniia i organizatsii, rasprostraniashchikh peredachi po provodam' (zakon 'O smezhnykh pravakh v Rossiiskoi Federatsii') ", 30 maart 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.19, item 1039. Zie ook GAVRILOV 1992, 902.

¹⁹⁶ Deze expertengroep bestond o.m. uit I.V. Savel'eva (Voorzitter), S.I. Rozina, B.V. Kokin en R.M. Gorelik.

¹⁹⁷ SABEL'EVA 1993a, 800 en 1993b, 29.

¹⁹⁸ "Zakon Rossiiskoi Federatsii ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh. Proekt podgotovlen rabochei gruppoi", ongepubliceerd. Dit document bevat ook een korte 'Memorie van Toelichting' (*poiasnitel'naia zapiska*, een verduidelijkende noot).

¹⁹⁹ Postanovlenie Prezidiuma Verkhovnogo Soveta RF "O proekte zakona Rossiiskoi Federatsii 'Ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh' ", 15 december 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.52, item 3065.

²⁰⁰ In de Sovjet van de Republieken was er één onthouding: SABEL'EVA 1993a, 800.

²⁰¹ Postanovlenie Soveta Respubliki Verkhovnogo Soveta RF "O proekte zakona Rossiiskoi Federatsii 'Ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh' ", 27 januari 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.6 item 203. Zie ook McDONALD, B.A., "Russia. Copyright bill gets through the first round", *Copyright World*, maart 1993, 11-12; VIKTOROV, S., "Big Brother No Longer Holds Exclusive Copyright", *Commerzant*, 2 februari 1993. De tekst in eerste lezing goedgekeurd werd gepubliceerd in *Nauka i*

Hierna werden een honderdtal voorstellen tot amendering ingediend, waarvan 22 in overweging genomen werden. Een aantal hiervan werd ook aangenomen. Op 29 april 1993 werd in een gezamenlijke zitting van de twee kamers van de Opperste Sovjet in tweede en normaliter laatste lezing goedgekeurd ²⁰².

1141. De President weigerde deze tekst evenwel te ondertekenen, officieel om twee redenen.

De eerste had te maken met de toen geldende grondwettelijk vastgelegde bevoegdheidsverdeling tussen Federatie en Republieken ²⁰³. De Opperste Sovjet heeft op formalistische wijze op dit grondwettelijkheidsprobleem gereageerd, door enerzijds de in tweede lezing goedgekeurde tekst ter bespreking naar de wetgevende organen van de Republieken te sturen, overigens zonder reactie, en anderzijds te wijzen op art.2 van deze tekst die reeds bepaalde dat de auteurswetgeving ook "de op basis van deze Wet aangenomen wetgevende akten van de Republieken van de Russische Federatie" omvatte, zodat deze federale Wet toch het karakter (zij het niet de naam) van een Beginselenwet had.

De tweede reden voor het veto was de vraag van de President om een aantal inhoudelijke of formele wijzigingen aan de tekst aan te brengen, en wel op zeven plaatsen ²⁰⁴.

business (bijlage bij *Delovoi mir*), 5 februari 1993.

²⁰² SAVEL'EVA 1993a, 800. De tekst van de wet zoals deze in tweede lezing goedgekeurd werd, werd gepubliceerd in *Kommersant*", 3-9 mei 1993, 25-28. Volgens GAVRILOV sloop in deze publicatie evenwel een fout, nl. art.13 dat de auteursrechten op audiovisuele werken regelt werd in zijn eerste, en niet in zijn geamendeerde versie gepubliceerd (privé-mededeling). Voor een eerste commentaar, zie KHOROSHAVINA, N., "Zashchita avtorskikh prav: svoeu sobstvennoi rukoi", *Kommersant*", 3-9 mei 1993, 29.

²⁰³ GAVRILOV 1995a, 686. Het op 21 april 1992 ingevoegde art. 81¹ al.1 (i) G.W. 1978 (Zakon RF "Ob izmeneniiakh i dopolneniiakh Konstitutsii (Osnovnogo Zakona) Rossiiskoi Sovetskoi Federativnoi Sotsialisticheskoi Respubliki", 21 april 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.20, item 1084) bepaalde dat de regeling van de intellectuele eigendomsrechten een gemeenschappelijke bevoegdheid van de Federatie en haar 20 deelrepublieken was. Dit betekende - aldus art.81¹ al.2 G.W. - dat de Russische Federatie op dit gebied enkel Beginselen van wetgeving kon uitvaardigen, welke dan door de 20 Republieken (CHERNYSHEVA, S.A., in SUKHANOV 1993, 319; PRINS 1994a, 24) en door het federale parlement zelf voor dat gedeelte van het grondgebied van de Federatie dat in geen enkele Republiek ligt (art.72 al.1 (o) G.W. 1978, zoals geamendeerd op 21 april 1992) gedetailleerder uitgewerkt moest worden. Bovendien moesten de ontwerpen van Beginselen voor commentaar naar de Republieken gezonden worden, alvorens hun definitieve goedkeuring door het federale parlement kon plaatsvinden (art.81¹ al.3 G.W. 1978, zoals geamendeerd op 21 april 1992). Volgens art.38 Beginselen over cultuur was de bescherming van het auteursrecht niet enkel een gemeenschappelijke bevoegdheid van de Federatie en de Republieken, maar ook van alle andere deelentiteiten van de Federatie.

²⁰⁴ Zo werden de titels van art.18 en art.26 gewijzigd, werd een bijzondere regeling ingevoerd inzake de berekening van de beschermingsduur voor auteurs of uitvoerende kunstenaars die slachtoffers van de Stalin-repressie geweest waren of die aan de Tweede Wereldoorlog deelgenomen hadden (art.27 (5) en 43 (5)) en werd in art.15 (2) het recht van terugneming niet van toepassing verklaard op werken die in het kader van een arbeidsovereenkomst tot stand gekomen zijn. De regeling inzake dienstwerken werd ook op audiovisuele werken van toepassing verklaard. Tenslotte werd art.50 (3) geschrapt dat aan de politie ruime bevoegdheden gaf om de woonplaats te onderzoeken van verdachte auteursrechtpiraten zonder de tussenkomst van een rechter, een bepaling die door de President als strijdig met de mensenrechten beoordeeld werd. Zie NEWCITY 1993a, 339.

Op alle suggesties van de President werd door de Opperste Sovjet ingegaan.

Volgens NEWCITY ²⁰⁵ was er evenwel nog een derde, niet-officiële reden voor de weigering van de President. Het auteursagentschap RAIS zou in zijn bestaan bedreigd worden, indien de Wet, en dan voornamelijk het onderdeel dat de beheersvennootschappen betrof, goedgekeurd werd, en zou daarom bij de President de niet-goedkeuring van het ontwerp bepleit hebben. Indien dit zo is, heeft deze interventie - zoals ook NEWCITY toegeeft ²⁰⁶ - in elk geval geen succes gehad: de betrokken bepalingen bleven immers ongewijzigd.

1142. Op 9 juli 1993 werd de geamendeerde wettekst door de Opperste Sovjet goedgekeurd ²⁰⁷ en door de President ondertekend (hierna: AW 1993) ²⁰⁸. De eerste officiële publicatie van deze Wet had plaats op 3 augustus 1993, en dit werd luidens het bijhorende uitvoeringsbesluit meteen ook de datum van inwerkingtreding ²⁰⁹.

1143. Tegelijk werd Afdeling IV Beginselen 1991, dat precies één jaar van kracht geweest was, opgeheven ²¹⁰. Het lot van die artikels van het B.W. 1964 die na de inwerkingtreding van de Beginselen 1991 nog van kracht gebleven waren ²¹¹, werd niet expliciet bepaald. Uit het uitvoeringsbesluit bij de Auteurswet kan evenwel afgeleid worden dat deze bepalingen nu slechts blijven voortgelden voorzover ze niet in strijd zijn met de nieuwe wet ²¹². Het is onduidelijk in welke mate de auteursrechtelijke bepalingen in de WNM RF ²¹³ verder blijven gelden als *lex specialis*. Deze onduidelijkheid trof aanvankelijk ook de Wet over het onderwijs ²¹⁴, maar na een reeks wetswij-

²⁰⁵ NEWCITY 1993a, 339 en 1993b, 1-2.

²⁰⁶ NEWCITY 1993a, 339-340 en 1993b, 2.

²⁰⁷ PVS RF "O povtornom rassmotrenii Zakona Rossiiskoi Federatsii 'Ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh' ", 9 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.32, item 1244.

²⁰⁸ Zakon RF "Ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh", 9 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.32, item 1242, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 augustus 1993. Voor een Nederlandse vertaling, zie Bijlage III.

²⁰⁹ Punt 1 PVS RF "O poriadke vvedeniia v deistvie Zakona RF 'Ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh' ", 9 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.32, item 1243, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 augustus 1993.

²¹⁰ Punt 10 PVS RF "O poriadke vvedeniia v deistvie Zakona RF 'Ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh' ", 9 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.32, item 1243, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 augustus 1993.

²¹¹ *Supra*, nr.1119.

²¹² Punt 6 PVS RF "O poriadke vvedeniia v deistvie Zakona RF 'Ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh' ", 9 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.32, item 1243, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 augustus 1993. Wellicht bleef op basis hiervan art.514 B.W. 1964 dat de rechten van de geportretteerde regelt, ook na de inwerkingtreding van de AW 1993 geldig. Volgens GAVRILOV 1995a, 687 en HÜPER 162 zijn de auteursrechtbepalingen uit Afdeling IV B.W. 1964 *de facto* onwerkzaam geworden.

²¹³ *Supra*, nr.1107.

²¹⁴ *Supra*, nr.1108.

zigheden van 13 januari 1996 werd de Wet in een geheel nieuwe versie officieel gepubliceerd ²¹⁵, zodat over de geldigheid van de nu in art.39 (7) opgenomen bepaling inzake de rechten op producten van intellectuele activiteit in onderwijsinstellingen geen twijfel meer kan bestaan. De Wet van 23 september 1992 over de juridische bescherming van computerprogramma's en databanken blijft ook verder gelden ²¹⁶, aangezien art.2 AW 1993 expliciet naar deze Wet verwijst als onderdeel van de geldende auteurswetgeving van Rusland ²¹⁷.

1144. Krachtens art.2 AW 1993 behoren ook "de op basis van de auteurswet aangenomen wetgevende akten van de Republieken die deel uitmaken van de RF" tot de auteurswetgeving. Deze bepaling was het rechtstreekse gevolg van de hoger beschreven bevoegdheidsverdeling inzake auteursrecht ²¹⁸, maar is inmiddels inhoudsloos geworden. De G.W. 1993 bepaalt immers dat de juridische regeling van intellectuele eigendom tot de (exclusieve) bevoegdheid van de Russische Federatie behoort ²¹⁹, en dus niet langer tot de gemeenschappelijke bevoegdheid van Federatie en Republieken ²²⁰.

1145. Op 19 juli 1995 werd de Auteurswet geamendeerd in haar bepalingen die de aansprakelijkheid en de beschermingsmaatregelen in geval van inbreuk op de auteurs- en naburige rechten omschrijven ²²¹.

§ 3. Specifieke wetgeving en uitvoeringsbesluiten

1146. In uitvoering van de Auteurswet 1993 keurde de Regering een Besluit goed houdende minimumtarieven voor de auteursvergoeding voor een aantal exploitatiewijzen

²¹⁵ Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Zakon Rossiiskoi Federatsii 'Ob obrazovanii' ", 13 januari 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 januari 1996. Voor een inhoudelijke bespreking, zie *infra*, nr.1197.

²¹⁶ Zie ook PRINS 1994b, 174.

²¹⁷ SAVEL'EVA 1993b, 29. PRINS 1994a, 26 noemt het handhaven van de computerwet na de inwerkingtreding van de Auteurswet "een voorbeeld van de welhaast chaotisch te noemen toestand, waarin het Russisch recht zich op dit moment bevindt. Incidentele wetgeving, waarvan ook de wet uit 1992 inzake de bescherming van programmatuur en databanken een voorbeeld is, wordt met de regelmaat van een klok uitgevaardigd. Komt het eenmaal tot de introductie van een definitieve codificatie (zoals de nieuwe auteurswet) dan worden de incidentele regels niet simpelweg aan de kant gezet, maar verkrijgen ze een aanvullende functie. Op deze wijze ontstaat een doolhof van, vaak tegenstrijdige, regelgeving waarin het spoor ver te zoeken is". In dezelfde zin: YAKOVLEV 294.

²¹⁸ *Supra*, nr.1141, noot 203.

²¹⁹ Art.71 (o) G.W. 1993. Zie ook GAVRILOV 1995a, 686.

²²⁰ DOZORTSEV 1994, 44; POLENINA 35.

²²¹ Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Uголовно-процессуальный кодекс РСФСР, Кодексы РСФСР об административных правонарушениях и Закон Rossiiskoi Federatsii 'Ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh' ", 19 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2866. Deze Wet wijzigt ook een aantal bepalingen in het Wetboek van Strafvordering RSFSR en het Wetboek van administratieve inbreuken RSFSR.

1147. Op het gebied van de auteursverenigingen werd RAIS opgeheven en de private Russische Auteursmaatschappij RAO (*Rossiiskoe avtorskoe obshchestvo*) als rechtsopvolger aangeduid ²²³. Bovendien werd een Interdepartementele commissie voor de verzekering van de bescherming van objecten van intellectuele eigendom opgericht met een coördinerende opdracht in de strijd tegen alle vormen van piraterij ²²⁴.

1148. Door verschillende Regeringsbesluiten werd de mogelijkheid voorzien om als sanctie wegens herhaalde inbreuk op de auteurs- en naburige rechten de vergunning van bepaalde gebruiksorganisaties te annuleren ²²⁵.

1149. Verschillende recente wetten verwijzen in algemene termen naar de auteurswetgeving ²²⁶, of bevatten zelf zeer specifieke regelingen inzake auteursrecht ²²⁷.

222 PP RF "O minimal'nykh stavkakh avtorskogo voznagrazhdeniia za nekotorye vidy ispol'zovaniia proizvedenii literatury i iskusstva", 21 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.13, item 994.

223 Punt 1-3 Ukaz Prezidenta RF "O gosudarstvennoi politike v oblasti okhrany avtorskogo prava i smezhnykh prav", 7 oktober 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.41, item 3920, *Rossiiskaia Gazeta*, 14 oktober 1993.

224 PP RF "O sozdanii Mezhdedomstvennoi komissii po voprosam obespecheniia okhrany ob"ektov intellektual'noi sobstvennosti", 7 maart 1995, *SZ RF*, 1995, nr.11, item 992, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 maart 1995; PP RF "O Mezhdedomstvennoi komissii po voprosam obespecheniia okhrany ob"ektov intellektual'noi sobstvennosti", 9 september 1995, *SZ RF*, 1995, nr.38, item 3689, *Rossiiskaia Gazeta*, 27 september 1995.

225 PSM RSFSR "O regulirovanii izdatel'skoi deiatel'nosti v RSFSR", 17 april 1991, in *Pechat' i drugie sredstva massovoi informatsii. Sbornik normativnykh i spravocnykh materialov*, I, M., 1991, 15-21, gew. door PSMP RF, 8 juni 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.24, item 2240, *Zakon*, 1994, nr.6, 19-21 (punt 14 "Vremennoe Polozhenie ob izdatel'skoi deiatel'nosti v RSFSR"); PP RF "O regulirovanii poligraficheskoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 22 september 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.40, item 3754, *Zakon*, 1994, nr.6, 22 (punt 10 "Polozhenie o poriadke otkrytiia poligraficheskikh predpriatii"); PP RF "Ob utverzhenii Polozheniia o litsenzirovanii deiatel'nosti, sviazannoi s publicnym pokazom kino- i videofil'mov", 19 september 1995, *SZ RF*, 1995, nr.39, item 3776, *Rossiiskaia Gazeta*, 7 oktober 1995; PP RF, 7 december 1994, *SZ RF*, 1994, nr.34, item 3604 (punt 17 Polozhenie o litsenzirovanii televizionnogo veshchaniia i radioveshchaniia v Rossiiskoi Federatsii).

226 Art.21 al.5 en art.24 Federal'nyi Zakon RF "Ob obshchestvennykh ob"edineniiakh", 19 mei 1995, *SZ RF*, 1995, nr.21, item 1930, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 mei 1995 (vlaggen, emblemen, logo's en andere symbolen door een maatschappelijke vereniging gekozen mogen geen inbreuk maken op het auteursrecht); art.4 Federal'nyi Zakon RF "O reklame", 18 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2864, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 juli 1995 (auteursrecht op reclame); art.10 Federal'nyi Zakon RF "O geodezii i kartografii", 26 december 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 13 januari 1996 (auteursrecht op kaarten).

227 Art.20 Federal'nyi Zakon RF "Ob obiazatel'nom ekzempliare dokumentov", 29 december 1994, *SZ RF*, 1995, nr.1, item 1, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 januari 1995 (het kopiëren van in wettelijk depot gegeven drukwerk); art.16-19 Federal'nyi Zakon RF "Ob arkhitekturnoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 17 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.47, item 4473, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 november 1995 (auteursrecht op werken van architectuur).

1150. Op internationaal vlak nam Rusland uiteindelijk dan toch ²²⁸ de beslissing toe te treden tot de Conventie van Bern, de Conventie van Genève en de Akte van Parijs van de Universele auteursrechtconventie ²²⁹. Daarnaast ondertekende Rusland in het kader van het GOS op 25 juni 1993 een bilaterale overeenkomst met de Republiek Armenië over de wederzijdse bescherming van auteursrechten ²³⁰, en op 24 september 1993 een multilaterale Overeenkomst met de andere GOS-Lidstaten over de samenwerking op het gebied van de bescherming van het auteursrecht en de naburige rechten ²³¹.

Op al deze ontwikkelingen in de auteurswetgeving (in materiële zin) en op de toetreding van Rusland tot de genoemde Verdragen zal in Deel III inhoudelijk ingegaan worden.

§ 4. Het Burgerlijk Wetboek 1994 en het auteursrecht

1151. Hoger hebben we er reeds op gewezen dat de Beginselen 1991 in 1992 in werking gesteld werden "in afwachting van de goedkeuring van een nieuw Burgerlijk Wetboek" ²³². Op 30 november 1994 werd Boek I van een nieuw B.W. (hierna: B.W. 1994) door President El'tsin ondertekend ²³³, met voor het grootste deel 1 januari 1995 als datum van inwerkingtreding ²³⁴. Het bevat geen materiële regeling inzake auteursrecht, maar bepaalt wel de plaats van het auteursrecht binnen het Russische rechtssysteem en de juridische aard van het auteursrecht. Zo wordt bevestigd dat het auteursrecht deel uitmaakt van het burgerlijk recht ²³⁵, dat burgerlijke rechten kunnen

²²⁸ *Supra*, nr.1114-1115.

²²⁹ Punt 4 Ukaz Prezidenta RF "O gosudarstvennoi politike v oblasti okhrany avtorskogo prava i smezhnykh prav", 7 oktober 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.41, item 3920, *Rossiiskaia Gazeta*, 14 oktober 1993; Rasporiashenie Prezidenta RF, "Voprosy prisoedineniia Rossiiskoi Federatsii k riadu mezhdunarodnykh konventsii v oblasti okhrany avtorskikh prav", 25 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.13, item 1020; punt 1 PP RF "O prisoedinenii Rossiiskoi Federatsii k Bernskoi konventsii ob okhrane literaturnykh i khudozhestvennykh proizvedenii v redaktsii 1971 goda, Vsemirnoi konventsii ob avtorskom prave v redaktsii 1971 goda i dopolnitel'nykh Protokolam 1 i 2, Konventsii 1971 ob okhrane interesov proizvoditelei fonogramm ot nezakonnogo vosproizvodstva ikh fonogramm", 3 november 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 november 1994. Zie ook *Industrial Property and Copyright*, 1995, 43.

²³⁰ "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Respubliki Armeniia o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav", 25 juni 1993, *BMD*, 1994, nr.5, 46-47. Voor een bespreking, zie GAVRILOV 1994b, 394.

²³¹ "Soglashenie o sotrudnichestve v oblasti okhrany avtorskogo prava i smezhnykh prav", 24 september 1993, in DOZORTSEV 1994, 318-320.

²³² *Supra*, nr.1119.

²³³ "Grazhdanskii Kodeks Rossiiskoi Federatsii. Chast' pervai", 30 november 1994, *SZ RF*, 1994, nr.32, item 3301, *Rossiiskaia Gazeta*, 8 december 1994. Voor een bespreking, *supra*, nr.889 e.v.

²³⁴ Federal'nyi zakon RF "O vvedenii v deistvie chasti pervoi Grazhdanskogo Kodeksa Rossiiskoi Federatsii", 30 november 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 8 december 1994.

²³⁵ Art.2 (1) B.W. 1994.

ontstaan als resultaat van de creatie van werken van wetenschap, literatuur en kunst, uitvindingen en andere resultaten van intellectuele activiteit ²³⁶, dat het hebben van auteursrechten en rechten op andere door de wet beschermde resultaten van intellectuele eigendom deel uitmaakt van de rechtsbekwaamheid van de burgers ²³⁷, dat de resultaten van intellectuele activiteit, m.i.v. de exclusieve rechten hierop (intellectuele eigendom) voorwerp van burgerlijke rechten zijn ²³⁸; en dat de rechten op de resultaten van een intellectuele activiteit exclusieve rechten zijn, en het gebruik ervan derhalve enkel met toestemming van de rechthebbende toegelaten is ²³⁹.

1152. Op 26 januari 1996 werd ook Boek II van het B.W. 1994 door President El'tsin ondertekend ²⁴⁰. Het is op 1 maart 1996 in werking getreden ²⁴¹, en behandelt het bijzondere verbintenissenrecht. Met betrekking tot het auteursrecht vinden we hier enkel de regel terug dat indien een openbare wedstrijd de schepping van een werk van wetenschap, literatuur of kunst als voorwerp heeft, de persoon die de openbare wedstrijd uitschrijft, het voorrecht verwerft op het sluiten met de auteur van het onderscheiden werk van een overeenkomst over het gebruik van het werk tegen betaling aan de auteur van een gepaste vergoeding, tenzij door de wedstrijdvoorwaarden anders voorzien wordt ²⁴².

1153. Het is evenwel wachten op de goedkeuring van Boek III van het B.W. 1994, aangezien dit naar alle waarschijnlijkheid een onderdeel over de intellectuele eigendomsrechten zal bevatten ²⁴³. Het is evenwel nog niet uitgemaakt of de wetgever zich hier zal beperken tot loutere verwijzingen naar de bestaande wetgeving, dan wel de bestaande wetgeving geheel of gedeeltelijk, en al dan niet in gewijzigde vorm, in het B.W. zal incorporeren ²⁴⁴.

²³⁶ Art.8 al.2 B.W. 1994.

²³⁷ Art.18 B.W. 1994.

²³⁸ Art.128 B.W. 1994.

²³⁹ Art.138 B.W. 1994.

²⁴⁰ "Grazhdanskii kodeks Rossiiskoi Federatsii. Chast' vtorai", *Rossiiskaia Gazeta*, 6, 7, 8 en 10 februari 1996. Zie ook *supra*, nr.889.

²⁴¹ Punt 1 Federal'nyi Zakon RF "O vvedenii v deistvie chasti vtoroi grazhdanskogo kodeksa Rossiiskoi Federatsii", 26 januari 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 6 februari 1996.

²⁴² Art.1060 B.W. 1994.

²⁴³ *Supra*, nr.889.

²⁴⁴ *Infra*, nr.1554 e.v.

TITEL II. EEN JURIDISCH-TECHNISCHE ANALYSE VAN DE
RUSSISCHE AUTEURSWET VAN 9 JULI 1993

HOOFDSTUK 0. INLEIDING

1154. De nieuwe Wet van de RF op het auteursrecht en de naburige rechten van 9 juli 1993 (hierna: AW 1993 of de Auteurswet) ¹ trad op 3 augustus 1993 in werking ². Daarnaast bleef ook de voor ons onderzoek minder belangrijke Wet van 23 september 1992 op de juridische bescherming van computerprogramma's en databanken (hierna: Computerwet) ³ van kracht.

1155. Onze analyse wordt bemoeilijkt door het feit dat er geen voorbereidende werken in verband met de totstandkoming van de Auteurswet ter beschikking zijn.

1156. Wel bestaat er een ongepubliceerde Verklarende nota die samen met het voorstel van wet einde 1992 bij de Opperste Sovjet werd ingediend ⁴. Deze korte nota van 4 pagina's geeft geen uitleg bij afzonderlijke bepalingen van het voorstel, maar situeert het wetsvoorstel (dat uiteindelijk zonder al te veel wijzigingen ook de definitieve wet geworden is) tegen de achtergrond van de internationale engagementen door de Russische Federatie aangegaan op het stuk van de mensenrechten enerzijds, en van de aan de gang zijnde interne economische processen in Rusland en de ontwikkeling van de handelseconomische betrekkingen van Rusland met andere landen anderzijds. Wat de economische hervormingen betreft wordt erop gewezen dat de vrijheid van ondernemerschap onvermijdelijk leidt tot de verhoging van de rol van contractuele verhoudingen, een wijziging in het bepalen van hoogte en betalingswijze van de auteursvergoeding, een andere wettelijke regeling voor het gebruik van een werk van werknemers-auteurs enz. Bovendien is het beschermingsniveau van de werken van wetenschap, literatuur en kunst rechtstreeks verbonden met de ontwikkeling van de betrokken Russische industrie (het filmwezen, het uitgeverswezen, de computerindustrie enz.). Vanuit een externe economische politiek wordt in deze nota gewezen op het feit dat de westerse landen economische steun en investeringen koppelen aan de oplossing van het probleem van de adequate bescherming van auteursrechten en de aanwezigheid van

¹ Zakon RF "Ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh", 9 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.32, item 1242, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 augustus 1993. Voor een vertaling in het Nederlands, zie Bijlage III. Voor een vertaling in het Engels, zie ELST / MALFLIET 269-304; *RCEEL*, 1994, 85-116; *Copyright*, januari 1994, Laws and Treaties, Russian Federation - Text 3-01, p.1-16 (maar zonder uitvoeringsbesluit). Voor een vertaling in het Duits, zie *GRUR Int.*, 1993, 853-865.

² Punt 1 PVS RF "O poriadke vvedeniia v deistvie Zakona RF 'Ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh', 9 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.32, item 1243, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 augustus 1993. In de verzameling van auteurswetten uitgegeven door WIPO wordt in voetnoot bij de tekst van de Russische Auteurswet ten onrechte 9 juli 1993 als datum van inwerkingtreding aangegeven: *Laws and Treaties*, Russian Federation - Text 3-01, p.1. Over ontstaan en inwerkingtreding van de AW 1993, zie *supra*, nr.1139 e.v.

³ Zakon RF "O pravovoi okhrane programm dlia elektronnykh vychislitel'nykh mashin i baz dannykh", 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2325, Engelse vertaling in ELST / MALFLIET 305-318.

⁴ "Poiashnitel'naia zapiska k proektu Zakona Rossiiskoi Federatsii ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh", ongepubliceerd.

betrouwbare rechtsmiddelen in de strijd tegen de piraterij. Hierbij werd expliciet verwezen naar het Handelsverdrag met de USA ⁵.

1157. Het wetsvoorstel zou, aldus de Verklarende nota, niet enkel het beschermingsniveau van het Russische auteursrecht op het niveau van dat van de drie grote Conventies (van Bern, Rome en Genève) brengen, maar vaak nog verder gaan, waarbij rekening gehouden wordt met de hedendaagse tendenzen van vervolmaking van de juridische regeling op het gebied van intellectuele eigendom op internationaal niveau. Tot dezelfde conclusie was - nog steeds volgens de Verklarende nota - WIPO gekomen, alsook de gezamenlijke Amerikaanse-Russische werkgroep voor intellectuele eigendom, opgericht in het kader van het bilaterale handelsverdrag.

1158. Tot slot somt de Verklarende nota de belangrijkste nieuwigheden uit het wetsvoorstel op. De nota noemt hier o.m. een wezenlijke verruiming van de omvang van de auteursrechten en het schrappen van ongerechtvaardigde en ondemocratische beperkingen in de uitoefening van de auteursrechten; een gedetailleerde regeling inzake de naburige rechten; de aanpassing van de wetgeving aan nieuwe technologieën; een wezenlijke verruiming van de contractuele vrijheid van de deelnemers aan auteursrechtelijke verhoudingen; de reglementering van het collectief beheer van auteursrechten door beheersvennootschappen; en de vernieuwing van het juridische sanctieapparaat.

1159. Niet enkel bestaan er (buiten de genoemde Verklarende nota) geen voorbereidende werken bij de wet, ook de rechtspraak kan ons niet helpen bij de interpretatie van de Auteurswet, nu deze nooit gepubliceerd wordt.

1160. Gelet bovendien op het feit dat de Auteurswet van recente datum is, is ook de rechtsleer zeer beperkt van omvang. De weinige commentaren die op dit ogenblik beschikbaar zijn, zijn van de hand van GAVRILOV ⁶, SAVEL'EVA ⁷ en SERGEEV ⁸, van wie enkel laatstgenoemde zelf niet betrokken was bij de opstelling van de Auteurswet.

1161. Blijft dus uiteindelijk nog over: de wettekst zelf. De Auteurswet is ingedeeld in vijf afdelingen: I. Algemene bepalingen; II. Auteursrecht; III. Naburige rechten; IV. Het collectieve beheer van vermogensrechten; V. De bescherming van auteurs- en naburige rechten, en bestaat in totaal uit 50 artikels.

1162. De Verklarende nota ⁹ geeft als verantwoording voor het bijeenbrengen van

⁵ *Supra*, nr.1077.

⁶ GAVRILOV 1993a, 1993b, 1994a, 1994b, 1994c, 1995a en 1995c.

⁷ SAVEL'EVA 1993a en 1993b.

⁸ SERGEEV is de auteur van het tot op heden enige handboek dat de nieuwe Auteurswet behandelt: SERGEEV, A.P., *Avtorskoe pravo Rossii*, SPb., Izd. S.-Peterburgskogo universiteta, 1994, 312p.

⁹ *Supra*, nr.1156 e.v.

auteursrecht en naburige rechten in één enkele wet ¹⁰: "... het begrip "aangrenzende rechten" [*smezhnye prava*] zelf (de rechten van uitvoerende kunstenaars, producenten van fonogrammen enz.) betekent dat deze rechten naburig [*sosednie*] zijn aan de rechten van de auteurs. Bovendien hebben de Afdelingen IV en V ... in gelijke mate betrekking op de auteurs als op de houders van aangrenzende rechten" ¹¹.

1163. Deze Titel wordt onderverdeeld in de volgende Hoofdstukken: het klassieke auteursrecht (Hoofdstuk I), het contractenrecht (Hoofdstuk II), de naburige rechten (Hoofdstuk III), de beheersvennootschappen (Hoofdstuk IV), de bescherming van buitenlandse werken en objecten van naburige rechten (Hoofdstuk V), de sancties (Hoofdstuk VI), het overgangsrecht (Hoofdstuk VII), en een algemene conclusie (Hoofdstuk VIII).

HOOFDSTUK I. HET KLASSIEKE AUTEURSRECHT

Afdeling 0. Inleiding

1164. Het klassieke auteursrecht sensu stricto in objectieve zin regelt de vraag wat het voorwerp van bescherming is, wie beneficiaris van deze bescherming is, wat de omvang van de bescherming (toegekende rechten) is, de duur ervan, en welke rechtsmiddelen voor de beneficiaris van de rechten ter beschikking staan om de bescherming van zijn werk af te dwingen. Twee specifieke onderdelen hieruit, nl. de middelen van rechtsbescherming, en de bescherming van buitenlandse werken in Rusland, worden hier uitgelicht en zullen later afzonderlijk behandeld worden in resp. Hoofdstukken V en VI, aangezien deze beide deelgebieden relevant zijn voor zowel de auteursrechten als de naburige rechten.

Afdeling 1. Het voorwerp van auteursrechtelijke bescherming

§ 1. Algemene omschrijving

1165. Art.6 (1) AW 1993 bepaalt dat "het auteursrecht [...] van toepassing [is] op werken van wetenschap, literatuur en kunst die het resultaat zijn van een scheppende activiteit, ongeacht de bestemming en de waarde van het werk, alsook de wijze van uitdrukking ervan".

¹⁰ We herinneren eraan dat begin 1992 twee afzonderlijke wetsvoorstellen (één over auteursrecht, en één over de naburige rechten) aan de Commissies van de Opperste Sovjet voorgelegd werden: *supra*, nr.1139.

¹¹ Verder zullen we de term *smezhnye prava*, letterlijk aangrenzende rechten, vertalen met de meer gebruikelijke term "naburige rechten".

En art.6 (2) voegt hieraan een niet-exhaustieve ¹² opsomming toe van de objectieve vormen waarin een werk moet bestaan om auteursrechtelijk beschermd te zijn ¹³.

1166. De beschermingsvoorwaarden zijn bijgevolg dezelfde gebleven. Het moet gaan om werken van wetenschap, literatuur en kunst ¹⁴ die (1) *het resultaat zijn van een scheppende activiteit* ¹⁵ en (2) *in een of andere objectieve vorm bestaan* ¹⁶. De waarde (artisticiteit, de historische of wetenschappelijke juistheid of het morele gehalte ¹⁷) of de bestemming (al dan niet utilitair) zijn vanuit auteursrechtelijk oogpunt irrelevant.

1167. Met betrekking tot de originaliteitsvoorwaarde heeft er mogelijks een accentverschuiving plaats, nu zowel in de definitie van het begrip "auteur" ¹⁸, als in de omschrijving van de beschermingsvoorwaarde voor verzamelwerken (*sborniki*) en andere samengestelde werken (*sostavnye proizvedeniia*) ¹⁹ niet langer sprake is van het resultaat van een scheppende *activiteit*, maar wel van het resultaat van scheppende *arbeid*. Hieruit zou men kunnen afleiden dat de nadruk sterker op de geleverde inspanning is komen te liggen. We zullen hierop later nog terugkomen ²⁰.

1168. Specifiek ten aanzien van de verzamelwerken en samengestelde werken worden de selectie en schikking van de materialen die in deze werken opgenomen worden, niet meer zoals in de Beginselen 1991 ²¹ als cumulatieve, maar wel als alternatieve voor-

¹² SAVEL'EVA 1993a, 802.

¹³ "Het auteursrecht strekt zich uit over zowel openbaar gemaakte werken als niet-openbaar gemaakte werken die in één of andere objectieve vorm bestaan: schriftelijk (manuscript, getypt, partituur enz.); mondeling (openbare voordracht, openbare uitvoering enz.); geluids- of beeldopname (mechanisch, magnetisch, digitaal, optisch enz.); afbeelding (tekening, ontwerp, schilderij, plan, schets, film-, televisie-, video- of fotobeeld enz.); volume-ruimtelijk (sculptuur, model, maquette, bouwwerk enz.); in andere vormen".

¹⁴ Deze omschrijving is volgens de Russische rechtsleer op zich zelf geen beschermingscriterium: SERGEEV 53-54. Vgl. *supra*, nr.65.

¹⁵ Vgl. art.134 (1) al.1 Beginselen 1991, en reeds art.96 al.2 Beginselen 1961 en art.475 al.2 B.W. 1964.

¹⁶ Vgl. art.134 (1) al.1 tweede zin Beginselen 1991; art.96 al.2 Beginselen 1961 en art.475 al.2 B.W. 1964. Zie ook WANDTKE 568 ("Das Schöpferische und die Formgebung sind die entscheidende Zuordnungsgrößen, um das Arbeitsergebnis als Werk zu qualifizieren. Die rechtliche Konstruktion unterscheidet sich überhaupt nicht von den kontinentaleuropäischen Regelungen").

¹⁷ In de woorden van GAVRILOV 1993a, X: "Natuurlijk heeft het geen zin een op artistiek vlak zwak werk, een vanuit wetenschappelijk oogpunt twijfelachtig werk, en *a fortiori* een anti-artistiek of antiwetenschappelijk werk te gebruiken, maar dit betekent in het geheel niet dat een dergelijk werk geen bescherming volgens het auteursrecht zou genieten". Zie eveneens SERGEEV 43-44.

¹⁸ Art.4 (definitie "auteur") AW 1993.

¹⁹ Art.11 (1) al.1 AW 1993.

²⁰ *Infra*, nr.1607.

²¹ Art.135 (4) al.1 Beginselen 1991.

waarden genoemd ²². Ook hierop zullen we later terugkomen ²³.

1169. De vereiste van de objectieve vorm mag niet gelijk gesteld worden met een fixatie- of vastleggingsverplichting ²⁴, aangezien ook de "mondelinge vorm" als één van de objectieve vormen expliciet vermeld wordt ²⁵. Bovendien wordt niet langer vereist dat de objectieve vorm van een werk dusdanig moet zijn dat ze de reproductie ervan toelaat ²⁶. De enige objectieve vorm waarmee mogelijks problemen zouden ontstaan wat de reproduceerbaarheid betreft, waren precies de mondeling geuite werken. Het schrappen van deze kwalificatie van de objectieve vorm is dus een argument ten overvloede voor de verwerping van de vastlegging van een werk op een materiële drager als beschermingsvoorwaarde ²⁷. Tenslotte bepaalt art.6 (1) AW 1993 dat het auteursrecht geldt, ongeacht de wijze van uitdrukking van het werk ²⁸. Dit bevestigt nogmaals dat de uitingvorm geen rol speelt, zolang er maar een (zelfs efemere) veruitwendiging van het werk bestaat die zintuiglijk waarneembaar is.

1170. Het doel van het opleggen van een objectieve vorm als beschermingsvoorwaarde is de uitsluiting van loutere ideeën uit het toepassingsgebied van het auteursrecht. Deze uitsluiting wordt voor het eerst uitdrukkelijk bevestigd in art.6 (4) AW 1993: "Het auteursrecht is niet van toepassing op ideeën, methodes, processen, systemen, manieren, concepten, principes, ontdekkingen, feiten" ²⁹. Enkel ideeën die in een originele

²² Art.11 (1) al.1 AW 1993. Volgens art.3 (4) Computerwet moeten selectie *en* schikking van materialen nochtans cumulatief aanwezig zijn voor de auteursrechtelijke bescherming van databanken (die ook verzamelwerken zijn).

²³ *Infra*, nr.1608.

²⁴ Ook al is een fixatieverplichting geen hinderpaal voor de toetreding tot de Berner Conventie: zie art. 2 (2) BC.

²⁵ Art.6 (2) AW 1993 noemt als voorbeelden van de "mondelinge vorm" waarin een werk gegoten kan worden: het in het openbaar reciteren of voordragen, en de openbare uitvoering van een werk. We denken hier aan een onvoorbereide toespraak of een jazzimprovisatie. Merken we bovendien op dat voor de beschermwaardigheid van werken van pantomime en choreografie in navolging van art.134 (2) Beginselen 1991 niet langer schriftelijke richtlijnen vereist worden: art.7 (1) AW 1993. Zie ook SERGEEV 84.

²⁶ Vgl. art.134 (1) al.1 Beginselen 1991; art.96 al.2 Beginselen 1961 en art.475 al.2 B.W. 1964.

²⁷ SERGEEV 41-43.

²⁸ In art.96 al.1 Beginselen 1961 en art.475 al.1 B.W. 1964 enerzijds, en art.134 (1) Beginselen 1991 anderzijds werd nog bepaald dat de auteursrechtelijke bescherming gold, ongeacht de *reproductiewijze*. Het schrappen van deze bepaling brengt evenwel geen inhoudelijke wijziging met zich mee.

²⁹ Opmerkelijk is de uitsluiting van ontdekkingen uit het auteursrecht - niet omwille van deze uitsluiting op zich, maar wel omwille van de quasi-gelijktijdige verdwijning van de voor het sovjetrecht typische beschermingswijze voor ontdekkingen uit het Russische rechtssysteem. In het sovjetrecht had de "auteur" van een ontdekking immers het recht het auteurschap van deze ontdekking en de prioriteit ervan erkend te zien in een diploma. Bij de afgifte van dit diploma had de ontdekker recht op een vergoeding, en verder kon hij op allerlei materiële voordelen rekenen (art.517 B.W. 1964; Polozhenie "Ob otkrytiakh, izobreteniiakh i ratsionalizatorskikh predlozheniiakh", 21 oktober 1973, *SP SSSR*, 1973, nr.19, item 109). Er ontstond evenwel geen exclusief recht op de ontdekking. De laatste octrooiwet van de USSR (Zakon SSSR "Ob izobreteniiakh v

vorm gegoten worden, zijn auteursrechtelijk beschermd ³⁰.

1171. Zowel openbaar gemaakte werken als werken die (nog) niet aan de openbaarheid prijs gegeven werden (maar die wel in een objectieve vorm bestaan), worden door het auteursrecht beschermd ³¹. De idee die hier tot uitdrukking gebracht wordt, is niet nieuw, maar wel nieuw is het gebruik van de term "openbaarmaking van een werk" (*obnarodovanie proizvedeniia*) in plaats van "de publicatie van een werk" (*opublikovanie* of *vypusk v svet proizvedeniia*). Op deze terminologische verschuiving komen we terug bij de bespreking van de morele auteursrechten ³².

1172. Het auteursrecht heeft betrekking op het corpus mysticum, niet op het corpus mechanicum, het materiële object waarin het werk tot uitdrukking gebracht wordt ³³. Overdracht van het eigendomsrecht op dit laatste brengt dus niet automatisch overdracht van het auteursrecht met zich mee, een regel die ook bevestigd wordt in de AW 1993, maar dan wel met uitzondering van de gevallen voorzien door artikel 17 van deze Wet (d.i. het artikel dat het volgrecht en het recht op toegang tot een werk regelt) ³⁴. Indien hiermee enkel verwezen wordt naar het feit dat in het geval van werken van beeldende kunst de eigendomsoverdracht van het materiële object aan de nieuwe eigenaar bepaalde rechten geeft die vroeger aan de auteur toekwamen, zoals het recht om het werk op openbare tentoonstellingen te plaatsen, of het (materiële) object verder te verspreiden ³⁵, is deze uitzondering begrijpelijk. Indien evenwel bedoeld wordt dat het recht op toegang en het volgrecht samen met de overdracht van het eigendomsrecht op het materiële object naar de nieuwe eigenaar zouden overgaan, is de uitzondering onbegrijpelijk, aangezien uit de aard van deze twee rechten volgt dat ze in hoofde van de auteur blijven bestaan, en zelfs dan pas hun volle betekenis krijgen, wanneer het eigendomsrecht op het corpus mechanicum niet meer bij de auteur van het werk berust, en zelfs herhaaldelijk van eigenaar verandert ³⁶.

SSSR", *VVS SSSR*, 1991, nr.25, item 703), noch de huidige octrooiwet van de RF (Patentnyi Zakon RF, 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2319) bevatten enige verwijzing naar de bescherming van ontdekkingen.

³⁰ GRISHAEV 1994, 92 schrijft: "Op deze wijze beschermt het auteursrecht een werk als een eenheid van vorm en inhoud, en beschermt het niet de inhoud afzonderlijk genomen". En GAVRILOV 1993a, X: "Het auteursrecht beschermt elementen van de inhoud van het werk slechts in die vorm waarin ze uitgedrukt zijn in het werk, en niet op zichzelf staand".

³¹ Art.6 (2) AW 1993.

³² *Infra*, nr.1226 e.v.

³³ Artikel 6 (5) al.1 AW 1993: "Het auteursrecht op een werk is niet verbonden met het recht van eigendom op het materiële object waarin het werk tot uitdrukking gebracht wordt". Zie ook GRISHAEV 1994, 92.

³⁴ Artikel 6 (5) al.2 AW 1993.

³⁵ SERGEEV 38.

³⁶ ELST 1994, 138.

§ 2. Mogelijke objecten van auteursrecht

1173. Art.7 (1) AW 1993 bevat een niet-exhaustieve ³⁷ lijst van mogelijke objecten van auteursrecht. Deze lijst stemt grotendeels overeen met deze opgenomen in art.2 (1) BC, alsook met die van art.134 (2) Beginselen 1991. We beperken ons hier dan ook tot de aanduiding van enkele opmerkelijke punten.

1174. Computerprogramma's werden in de Beginselen 1991 als een afzonderlijke categorie werken opgesomd ³⁸, in art.7 (1) AW 1993 worden de computerprogramma's ³⁹ wel als voorbeeld bij de literaire werken genoemd ⁴⁰.

1175. Bij de werken van beeldende kunst valt de vermelding van grafische vertellingen en stripverhalen op. Ook design valt onder deze categorie waardoor een dubbele bescherming volgens auteursrecht en volgens de octrooiwet als industrieel model mogelijk wordt ⁴¹. Naast werken van architectuur (wat zowel naar de architectenplannen als naar de eigenlijke constructies verwijst ⁴²) worden ook werken van stedenbouw en tuin- en parkkunst (tuinarchitectuur) vermeld.

1176. Een deel van een werk (zoals de titel van een werk ⁴³) dat op zich aan de auteursrechtelijke beschermingsvoorwaarde voldoet en zelfstandig gebruikt kan worden, is zelf ook auteursrechtelijk beschermd ⁴⁴.

³⁷ SAVEL'EVA 1993b, 31; SERGEEV 55.

³⁸ Art.134 (2) Beginselen 1991. Deze regeling was in strijd met het Handelsverdrag met de Verenigde Staten van Amerika, *supra*, nr.1078.

³⁹ Computerprogramma's worden door art.4 AW gedefinieerd als "een objectieve vorm van voorstelling van een geheel van gegevens en commando's, bestemd voor het functioneren van een computer en van andere computerinstallaties met het oog op het verkrijgen van een bepaald resultaat, met inbegrip van de voorbereidende documenten die verkregen werden tijdens de uitwerking van het computerprogramma, en van de erdoor voortgebrachte audiovisuele afbeeldingen". Zie eveneens art.1 (1) Computerwet. Over de soorten van beschermde computerprogramma's, zie ook art.7 (2) AW 1993 en art.3 (3) Computerwet.

⁴⁰ Zie ook art. 2 (2) Computerwet. SAVEL'EVA 1993a, 802. Dit is in overeenstemming met art.10 (1) TRIPS. In de rechtsleer werd evenwel ook na de goedkeuring van de Computerwet en de Auteurswet 1993 het auteursrechtmechanisme (net overigens als het octrooirecht) onaangepast geacht voor de bescherming van computerprogramma's, en werd voor een *sui generis* oplossing gepleit: DOZORTSEV 1994, 50-52.

⁴¹ Patentnyi Zakon RF, 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2319, *Rossiiskaia Gazeta*, 14 oktober 1992. Zie ook ELST 1994, 133; GAVRILOV, E.P., "The Legal Protection of Industrial Designs", in ELST / MALFLIET 94-96; SERGEEV 78.

⁴² SERGEEV 82. Ook de op basis van de architectenplannen uitgewerkte documentatie wordt als werk van architectuur beschermd: art.16 (2) Federal'nyi Zakon RF "Ob arkhitekturnoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 17 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.47, item 4473, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 november 1995.

⁴³ SERGEEV 47. De bescherming van de titel van het werk blijkt ook uit de bepaling inzake het integriteitsrecht van de auteur in art.15 (1) AW 1993 ("het recht op bescherming van het werk, *inclusief de titel ervan*").

⁴⁴ Art.6 (3) AW 1993.

1177. Ook afgeleide en samengestelde werken worden uitdrukkelijk als auteursrechtelijk beschermde werken aangeduid, en dit ongeacht of de werken waarop ze steunen of die ze bevatten auteursrechtelijk beschermd zijn ⁴⁵. Als afgeleide werken (*proizvodnye proizvedeniia*) worden vertalingen, bewerkingen, annotaties, referaten, samenvattingen, overzichten, ensceneringen ⁴⁶, arrangementen en andere bewerkingen van werken van wetenschap, literatuur en kunst genoemd. Het gaat hierbij om bewerkingen van één of meerdere voorafbestaande werken waarbij de scheppende activiteit van de bewerker precies in die bewerking zit. Bij verzamelwerken zit de originaliteit daarentegen in het selecteren en schikken van voorafbestaande documenten en werken, zonder deze laatste evenwel te bewerken ⁴⁷. Encyclopedieën, bloemlezingen en databanken ⁴⁸ worden als voorbeeld van verzamelwerken (*sborniki*) vermeld ⁴⁹, die zelf een voorbeeld van de ruimere categorie van de samengestelde werken (*sostavnye proizvedeniia*) zijn. Tot deze categorie behoren ook kranten, tijdschriften en andere periodieke uitgaven, of reeksen van wetenschappelijke werken ⁵⁰.

1178. Hierbij dient te worden aangestipt dat, sinds de goedkeuring van de AW van 9 juli 1993, inmiddels ook in andere wetten mogelijke voorwerpen van auteursrechtelijke bescherming genoemd worden, zoals reclame ⁵¹- voor zover dit al niet onder de categorieën van literaire werken, werken van beeldende kunst of fotografie ondergebracht zou kunnen worden - en topografische, geodetische en ruimte- en andere - kaarten ⁵².

§ 3. Uitsluitingen uit het auteursrecht

1179. Een aantal werken worden krachtens de wet van auteursrechtelijke bescherming uitgesloten, en dit om hun ruime verspreiding ongehinderd, zonder enige privaatieve aanspraak, te laten verlopen. Het gaat hier in de eerste plaats om officiële documenten (wetten, rechterlijke beslissingen, andere teksten van wetgevende, administratieve en

⁴⁵ Art.7 (3) AW 1993.

⁴⁶ De regisseur van een spektakel wordt nochtans als uitvoerende kunstenaar, en niet als auteur van het spektakel beschouwd: art.1 en 36 (1) AW 1993. Zie ook WANDTKE 568.

⁴⁷ SABEL'EVA 1993a, 802.

⁴⁸ Volgens de definities van art.4 AW 1993 en art.1 Computerwet moeten onder databanken enkel elektronische databanken begrepen worden. Dit sluit niet uit dat "papieren" databanken ook als verzamelwerk door het auteursrecht beschermd kunnen worden, maar zeker is wel dat hiervoor de specifieke regelingen uit de Computerwet niet gelden.

⁴⁹ Zie ook art.2 (2) Computerwet.

⁵⁰ SERGEEV 86.

⁵¹ Art.4 Federal'nyi Zakon RF "o reklame", 18 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2864, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 juli 1995. Zie ook MALEINA, M.N., "Pravovye aspekty politicheskoi reklamy", *GiP*, 1994, nr.11, 154.

⁵² Art.10 Federal'nyi Zakon RF "O geodezii i kartografii", 26 december 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 13 januari 1996. Zie ook expliciet art.7 (1) AW 1993.

gerechtelijke aard), alsook hun officiële vertalingen, en staatssymbolen en -tekens⁵³ (vlaggen, wapenschilden, eretekens, geldtekens en andere staatssymbolen en -tekens)^{54 55}. Ook werken van volkscreativiteit worden van auteursrechtelijke bescherming expliciet uitgesloten⁵⁶.

1180. Tenslotte worden ook mededelingen (berichten) over gebeurtenissen en feiten die een informatief karakter hebben auteursrechtelijk vrij verklaard⁵⁷, wat in de rechtsleer verklaard wordt door het feit dat dergelijke mededelingen geen ruimte laten voor de uiting van de individualiteit van de auteur⁵⁸. Wanneer een bericht over één of andere gebeurtenis vergezeld gaat van commentaar, beoordelingen, voorspellingen, analytische bedenkingen of een andere interpretatie, geldt wel opnieuw het gewone auteursrechts-regime⁵⁹. Dit werd ook bevestigd in een Aanbeveling van de Gerechtelijke Kamer voor Informatiegeschillen (GKI)⁶⁰ "over de juridische aard van de materialen van het

⁵³ In art.134 (5) Beginselen 1991 werd als bijkomende voorwaarde vermeld dat deze officiële symbolen bekrachtigd moesten worden door staats- en maatschappelijke organisaties alvorens van auteursrechtelijke bescherming uitgesloten te worden. In art.8 AW 1993 is nog enkel sprake van staatssymbolen; klaarblijkelijk zijn de symbolen gehanteerd door maatschappelijke organisaties niet langer van auteursrechtelijke bescherming uitgesloten (SAVEL'EVA 1993a, 802). Op het ogenblik dat de sociale organisaties zich laten registreren en zij "symbolen gebruiken die beschermd zijn door de wetgeving RF over de bescherming van de intellectuele eigendom of de auteursrechten", moeten zij aan de registrerende organen documenten kunnen voorleggen die hun gebruiksrechten bewijzen (art.21 al.5 Federal'nyi Zakon "Ob obshchestvennykh ob'edineniyakh", 19 mei 1995, *SZ RF*, 1995, nr.21, item 1930, *Rossiiskaia Gazeta*, 25 mei 1995). Volgens art.24 van dezelfde Wet mag de symboliek van sociale verenigingen de rechten van burgers op intellectuele eigendom niet schenden.

⁵⁴ Art.8 AW 1993.

⁵⁵ Overigens betekent deze auteursrechtelijke uitsluiting van staatssymbolen niet meteen de volledige rechteloosheid ervan. Het reproduceren ervan wordt weliswaar vrij gemaakt, maar een ongecontroleerde vernietiging of vermindering ervan is niet mogelijk, gelet op de wetgeving op de monumentenzorg. Zo wordt in een Besluit van de Opperste Sovjet van de Russische Federatie van 12 juni 1992 "over afbeeldingen van staatssymbolen van de gewezen USSR" (PVS RF "Ob izobrazheniyakh gosudarstvennykh simvolov byvshego SSSR", 12 juni 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.26, item 1450) bepaald dat de afbeeldingen van de staatssymbolen van de gewezen USSR (wapenschild en vlag) alleen vervangen mogen worden indien ze zich bevinden op die plaatsen van de aan de Russische Federatie overgedragen gebouwen, bouwwerken en andere objecten, die voorbestemd zijn voor de afbeeldingen van staatssymbolen van de Russische Federatie. En het Besluit sluit de vervanging van deze symbolen van de USSR zelfs uit in de gevallen waarin de afbeeldingen van de symbolen van de gewezen USSR kunstvoorwerpen of een samenstellend deel van historische en culturele gedenktekens zijn, of hun vervanging niet mogelijk is zonder de schending van de waarde van de gebouwen, bouwwerken en andere objecten.

⁵⁶ Art.8 AW 1993. Zie ook SERGEEV 51.

⁵⁷ Art.8 AW 1993. Vgl. art.2 (8) BC.

⁵⁸ SERGEEV 51. Over de aanduiding van de naam van het persagentschap dat dergelijke mededelingen verspreidt, zie art.23 al.3 WNM RF.

⁵⁹ SERGEEV 52. Een woordelijke weergave van dergelijke berichten is toegelaten met verplichte naamsaanduiding, tenzij door de auteur expliciet verboden (art.19 (3) AW 1993).

⁶⁰ Voor een bespreking van deze instelling, zie *supra*, nr.800 e.v.

persagentschap ITAR - TASS' van 14 oktober 1994 ⁶¹.

Afdeling 2. De auteur

§ 1. Het auteursprincipe

1181. De AW 1993 volgt de lijn welke in principe - maar met uitzonderingen - in de sovjetwetgeving ook reeds gevolgd werd, en in de Beginselen 1991 zelfs zonder uitzonderingen bekrachtigd werd: enkel de natuurlijke persoon ⁶² door wiens schepende arbeid het werk tot stand gebracht wordt, kan initieel houder van de auteursrechten zijn ^{63 64}. Er wordt m.a.w. geen oorspronkelijk auteursrecht aan rechtspersonen toegekend.

1182. Voor het eerst voorziet de AW 1993 een vermoeden van auteurschap ⁶⁵. De persoon aangeduid op het origineel of een exemplaar van een werk wordt, behoudens tegenbewijs, als auteur van het werk beschouwd ⁶⁶. Door deze regel wordt de persoon die op het werk vermeld wordt, in een procedure tegen namakers in een comfortabele positie geplaatst ⁶⁷. Bij de publicatie van een werk zonder aanduiding van de

⁶¹ Rekomendatsiia Sudebnoi palaty po informatsionnym sporam pri Prezidente RF "O pravovoi prirode materialov ITAR - TASS", 14 oktober 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 oktober 1994. Hierin wordt o.m. gesteld dat in het geval een document van een persagentschap uit het kader treedt van een mededeling "van informatieve aard", d.i. commentaar of een analyse bevat of het product is van een andere scheppende activiteit van de auteur, het voorwerp van auteursrecht in de zin van art.7 AW 1993 wordt. De GKI erkent dus dat er een verschil bestaat tussen dagdagelijkse berichten van informatieve aard, en analyses, commentaren e.d. van andere (scheppende) aard.

⁶² Art.135 (1) Beginselen 1991 sprak nog over de "burger", maar ten onrechte aangezien onder art.136 al.1 Beginselen 1991, maar ook nu krachtens art.5 (1) AW 1993 ook personen die geen burger van de Russische Federatie waren of zijn, door een eerste publicatie van hun werk op het grondgebied van Rusland rechtstreeks door de Russische auteurswetgeving beschermd worden.

⁶³ Art.4 AW 1993. Zie ook SERGEEV 101. Het is hierbij van geen belang of de scheppende activiteit van de auteur zijn beroep, dan wel een liefhebberij is: professionele en niet-professionele scheppende werkers worden op het gebied van het auteursrecht (en de naburige rechten) gelijk behandeld (art.10 al.3 Beginselen over cultuur).

⁶⁴ Met betrekking tot architectenplannen wordt dit principe expliciet herhaald - zij het met gebruikmaking van de term "de burger", en niet "de persoon" - door art.16 (3) al.1 Federal'nyi Zakon RF "Ob arkhitekturnoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 17 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.47, item 4473, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 november 1995. Deze bepaling voegt eraan toe dat de burger die als auteur van het architectenplan erkend wordt, ook het auteursrecht op de bouwdocumentatie die op basis van dit plan uitgewerkt werd, en op het bouwwerk zelf heeft.

⁶⁵ SAVEL'EVA 1993a, 803.

⁶⁶ Art.9 (2) AW 1993.

⁶⁷ Vgl. art.15 (1) BC.

naam van de auteur, of onder een pseudoniem geldt de uitgever ⁶⁸ wiens naam of benaming op het werk aangeduid staat, behoudens tegenbewijs en totdat de auteur zijn identiteit onthult en het auteurschap opeist ⁶⁹, als vertegenwoordiger van de auteur. In die hoedanigheid heeft hij het recht (uiteraard ten aanzien van derden) de rechten van de auteur te verdedigen en de uitoefening ervan te verzekeren ⁷⁰.

1183. Het auteursrecht op een werk dat door gemeenschappelijke scheppende arbeid van twee of meer personen tot stand gebracht wordt, behoort aan deze medeauteurs gezamenlijk toe, ongeacht of het om deelbaar of ondeelbaar coauteurschap gaat. In dit laatste geval, nl. indien de onderscheiden onderdelen van het werk afzonderlijk gebruikt kunnen worden, mogen de auteurs ieder het door hen gecreëerde onderdeel naar eigen goeddunken exploiteren, tenzij onderling anders overeengekomen wordt ⁷¹.

Het auteursrecht op het geheel van het werk wordt gezamenlijk uitgeoefend ⁷². De coauteurs kunnen hun onderlinge verhoudingen bij overeenkomst regelen ⁷³. Maar zelfs indien ze dit niet doen, zijn ze - en dit is nieuw - niet met handen en voeten aan elkaar gebonden bij de gezamenlijke exploitatie van het ondeelbaar werk in zijn geheel (en waar een afzonderlijke exploitatie van de verschillende onderdelen per definitie onmogelijk is). Immers, in dit geval heeft geen enkele van de medeauteurs het recht om de exploitatie van het werk te verbieden zonder hiervoor voldoende gronden te hebben ⁷⁴. Op deze wijze wordt een blokkering van de exploitatie door de redeloze onwil of zelfs onverschilligheid van één van de medeauteurs onmogelijk.

Wat evenwel onduidelijk blijft is de vraag of een medeauteur in eigen naam en zonder tussenkomst van de anderen een rechtsvordering wegens inbreuk op het gemeenschappelijk auteursrecht kan instellen en voor zijn deel schadevergoeding kan eisen.

1184. De AW 1993 voorziet tenslotte in de gewone regeling inzake afgeleide werken,

⁶⁸ Het begrip "uitgever" (*izdatel'*), dat hier in navolging van de door WIPO verspreide Russische vertaling van de BC (o.m. gepubliceerd in DOZORTSEV 1994, 262-289) gebruikt wordt, mag hier niet te eng begrepen worden als de persoon die drukwerk uitgeeft, nu er sprake is van "de publicatie (*opublikovanie*) van werken", d.w.z. het in omloop brengen van exemplaren van een werk met toestemming van de auteur van het werk in een hoeveelheid die volstaat voor de bevrediging van de redelijke behoeften van het publiek, uitgaande van de aard van het werk (art.4 AW 1993; vgl. art.3 (3) BC. Zie ook *infra*, nr.1228).

⁶⁹ Indien het gebruikte pseudoniem geen twijfel laat bestaan over de identiteit van de auteur, kan de uitgever nooit op basis van deze regel de auteur vertegenwoordigen.

⁷⁰ Art.9 (3) AW 1993. Vgl. art.15 (3) BC.

⁷¹ Art.10 (1) AW 1993.

⁷² Art.10 (2) al.1 AW 1993.

⁷³ Art.10 (2) al.2 AW 1993.

⁷⁴ Art.10 (2) al.3 AW 1993. Zie ook SABEL'EVA 1993a, 803. Over de gerechtvaardigheid van de gronden tot weigering moet uiteindelijk de rechtbank oordelen. De gebruiksorganisatie die een woordenboek Nederlands-Russisch uitgegeven heeft, en voor de tweede editie hiervan de toestemming van een meerderheid van coauteurs verkregen heeft, kan zich niet op art.10 (2) AW 1993 beroepen om alzo het niet verkrijgen van de toestemming van de andere medeauteurs naast zich neer te leggen (Volksrechtbank Moskou, 7 december 1994, aangeh. GAVRILOV 1995a, 689).

d.w.z. de auteurs hiervan genieten auteursrecht op hun vertaling, adaptatie, arrangement e.d., moeten het auteursrecht van de auteurs van de onderliggende werken respecteren ⁷⁵, en kunnen zich niet verzetten tegen derden die zelf een eigen vertaling of adaptatie van dezelfde onderliggende werken willen maken ⁷⁶.

§ 2. Werknemers

1185. De Russische wetgever is ook met betrekking tot werken die in dienstverband gecreëerd worden, trouw gebleven aan het auteursprincipe door de natuurlijke persoon die het werk door zijn scheppende arbeid tot stand brengt (de werknemer) als oorspronkelijke titularis van het auteursrecht aan te duiden ⁷⁷.

1186. Het betreft hier de werken die tot stand komen "in de uitvoering van dienstverplichtingen of van een dienstopdracht van de werkgever" ⁷⁸. Met de dienstverplichtingen wordt waarschijnlijk bedoeld op de taakomschrijving van een werknemer zoals die in de arbeidsovereenkomst opgenomen is, terwijl de dienstopdracht verwijst naar een concrete opdracht die door de werkgever aan de werknemer die in zijn dienst werkt, gegeven wordt.

1187. In geen geval gaat het om een situatie van aanneming van werken (*podriad*), aangezien het begrip "werkgever" gedefinieerd wordt als de persoon met wie de auteur in arbeidsverhoudingen (*trudovye otnosheniia*) staat ⁷⁹. Deze terminologie laat in het ongewisse of ook auteurs in statutair verband onder deze regeling vallen.

1188. Klaarblijkelijk heeft men wel enkel de werkgever die een rechtspersoon is, op het oog, nu gesteld wordt dat de werkgever bij ieder gebruik van het dienstwerk zijn "benaming" (*naimenovanie*), dus niet zijn "naam" (*imia*) mag aanduiden ⁸⁰, terwijl de producenten van audiovisuele werken, die luidens hun wettelijke definitie zowel

⁷⁵ Art.12 (1) AW 1993.

⁷⁶ Art.12 (2) AW 1993.

⁷⁷ Art.14 (1) AW 1993.

⁷⁸ Art.14 (1) AW 1993.

⁷⁹ Art.14 (2) al.1 AW 1993. Volgens KORCHAGIN e.a. 179 wordt in de arbeidsovereenkomst aangeduid voor welke functie de werknemer aangenomen wordt, wordt in de regel enkel de begindatum van het werk aangeduid (tenzij bij arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur), wordt het verwachte eindresultaat van het werk niet aangeduid, worden aan de werknemer verplichtingen inzake de naleving van de regels van de interne arbeidsorde, en aan de werkgever verplichtingen inzake arbeidsbescherming opgelegd, en wordt ook de wijze van betaling van arbeid op wezenlijk andere wijze bepaald, dit alles in tegenstelling tot, of onderscheiden van de aannemingsovereenkomst. Volgens GAVRILOV 1993b, 12 moet een reeks factoren in overweging genomen worden om te bepalen of de opdrachtgever en de auteur in "arbeidsverhouding" tot elkaar staan, zoals de ondergeschiktheid van de auteur aan de interne arbeidsdiscipline, het opgaan in het arbeidscollectief, de ontvangst van loon voor "levende" arbeid, d.i. voor het arbeidsproces en niet voor het resultaat hiervan, de betaling door de opdrachtgever van sociale zekerheidsbijdragen voor de auteur enz.

⁸⁰ Art.14 (3) AW 1993.

natuurlijke als rechtspersonen kunnen zijn ⁸¹, wel de mogelijkheid van aanduiding van naam, resp. benaming hebben ⁸². Het gebruik van een "benaming", en in het bijzonder van een "firmabenoaming (firmanaam)" (*firmennoe naimenovanie*) is voorbehouden voor rechtspersonen ⁸³.

1189. Niet alle werken die door een werknemer tot stand gebracht worden tijdens de arbeidsuren vallen onder het bijzondere regime voor "dienstwerken". Gewoonlijk is een dienstwerk het resultaat van een concrete of algemene opdracht welke de auteur gekregen heeft in of volgens de arbeidsovereenkomst. Bijgevolg zijn werken die "boven de norm" gecreëerd worden, zelfs tijdens de werkuren en met gebruik van dienstmaterialen, geen dienstwerken ⁸⁴. Anders geformuleerd, werken die tijdens de werkuren tot stand gebracht worden, maar geen enkele band vertonen met de in de arbeidsovereenkomst voorziene taak van de werknemer, noch met een concrete opdracht van de werkgever, kunnen niet als dienstwerken aanzien worden en vallen bijgevolg onder het gemene auteursrecht ⁸⁵. De inhoud van de arbeidsopdracht moet precies de creatie van het werk zijn ⁸⁶.

1190. Het bijzondere rechtsregime voor dienstwerken bestaat hierin dat ten voordele van de werkgever een weerlegbaar vermoeden van overdracht van de exclusieve rechten op het gebruik van het dienstwerk geldt ⁸⁷. In een overeenkomst tussen werkgever en auteur moeten het bedrag van de auteursvergoeding voor elk soort van gebruik van het dienstwerk en de betalingswijze bepaald worden ⁸⁸.

1191. In vergelijking met de regeling vervat in de Beginselen 1991 met betrekking tot dienstwerken ⁸⁹ valt allereerst op dat er in de AW 1993 sprake is van een *weerlegbaar* vermoeden van overdracht, en dus niet langer van een *cessio legis*. Daartegenover staat echter dat het aan de werkgever overgedragen gebruiksrecht op het dienstwerk onder de Beginselen 1991 doelgebonden en beperkt in de tijd was, terwijl onder de nieuwe AW 1993, en behoudens andersluidend beding, de overdracht van exploitatierechten

⁸¹ Art.4 AW 1993 (definitie "producent van audiovisuele werken").

⁸² Art.13 (2) al.2 AW 1993.

⁸³ Over het recht op firmanaam van een rechtspersoon, zie art.54 B.W. 1994.

⁸⁴ GAVRILOV 1993b, 12.

⁸⁵ SERGEEV 200-201.

⁸⁶ Indien een werk van een stafmedewerker van kranten- en tijdschriftenredacties, filmstudio's of omroepen niet onmiddellijk verbonden is met zijn arbeidsverplichtingen, is het geen dienstwerk (SERGEEV 92-93).

⁸⁷ Art.14 (2) al.1 AW 1993. Het recht op een vergoeding voor de thuiskopie van geluidsopnames en audiovisuele werken (art.26 AW 1993) is geen exclusief recht (*infra*, nr.1265), en valt bijgevolg niet onder de overdracht.

⁸⁸ Art.14 (2) al.2 AW 1993. Zie ook WANDTKE 569.

⁸⁹ *Supra*, nr.1226.

naar de werkgever zonder enige beperkingen geschiedt ⁹⁰. Aan de werkgever wordt bovendien geen exploitatieplicht opgelegd ⁹¹. De auteur behoudt uiteraard wel zijn morele rechten ⁹².

1192. Onder de Beginselen 1991 werd aan de auteurs - werknemers enkel een recht op een vergoeding toegekend "in de gevallen bepaald door de wetgeving" ⁹³. De AW 1993 spreekt zich duidelijker uit, in die zin dat in een overeenkomst tussen werkgever en auteur voor "elk soort van gebruik" omvang en betalingswijze van de vergoeding vastgelegd moeten worden ⁹⁴. De werkgever kan m.a.w. niet meer door een globale forfaitaire som de auteur-werknemer "uitkopen". Het is echter volkomen wettelijk om voor elke gebruikswijze een vergoeding gelijk aan een verwaarloosbaar klein bedrag overeen te komen, aangezien in deze aangelegenheid de contractuele vrijheid als uitgangspunt aanvaard wordt ⁹⁵.

1193. Toch voorziet de AW 1993 in het kader van de bepalingen inzake de auteurs-overeenkomst voor de Regering de mogelijkheid om (indexeerbare) minimumtarieven

⁹⁰ GAVRILOV 1993b, 13; SERGEEV 95. PRINS 1994a, 27 gaat er ten onrechte van uit dat de rechten op dienstwerken slechts voor een periode van 3 jaar aan de werkgever overgaan, na dewelke zij automatisch naar de auteur terugvloeien.

Het wegvallen van de "Zweckübertragungstheorie" en van de beperking in de tijd heeft ongetwijfeld te maken met het opheffen in art.12 Computerwet van deze beide voor de auteur gunstige beperkingen op de overdracht van rechten aan de werkgever voor computerprogramma's en databanken. In alle ontwerpen voor een nieuwe Auteurswet die opgesteld werden voor de goedkeuring van de Computerwet (*supra*, nr.1139), werden beide beschermingsmechanismen, zoals in art.140 Beginselen 1991 omschreven, behouden. Wanneer uiteindelijk het definitieve ontwerp van Auteurswet einde 1992, d.i. een paar maanden na de goedkeuring van de Computerwet, bij de Opperste Sovjet ingediend wordt, blijken de twee beschermingsmechanismen ook uit de algemene Auteurswet geschrapt te zijn. Dit is een schoolvoorbeeld van hoe de introductie van nieuwe technologieën in het toepassingsgebied van het auteursrecht het gemene auteursrecht rechtstreeks (en negatief) kan beïnvloeden. Is het dan ook niet ironisch te noemen dat uitgerekend in een commentaar over het auteursrecht op computerprogramma's en databanken OTNIUKOVA betreurt dat de overdracht van rechten aan de werkgever niet aan een maximumtermijn gebonden is (OTNIUKOVA, G., "Avtorskie prava na programmy dlia EVM i bazy dannykh", *Zakon*, 1994, nr.1, 54) ?

⁹¹ POZHITKOV 1994, 61. Dit was evenmin het geval onder de Beginselen 1991.

⁹² KORCHAGIN e.a. 179. Expliciet hierover m.b.t. werken van architectuur: art.19 (1) Federal'nyi Zakon RF "Ob arkhitekturnoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 17 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.47, item 4473, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 november 1995. Zie nochtans GAVRILOV 1995c, 22-23: "... l'auteur ne conserve que les droits personnels non patrimoniaux, mais non dans leur intégralité: il faut considérer que le droit de publication de l'oeuvre (c'est-à-dire le droit de décider si une oeuvre peut être livrée au public) revient à l'employeur".

⁹³ *Supra*, nr.1226.

⁹⁴ Art.14 (2) al.2 AW 1993. Zie ook SABEL'EVA 1993a, 804. GAVRILOV 1993b, 12 schrijft dat het recht op het gebruik van een dienstwerk automatisch en zonder enige bijkomende vergoeding krachtens de wet naar de werkgever overgaat. SERGEEV 172 bekritiseert, o.i. terecht, dit standpunt. Het gebruiksrecht gaat, behoudens andersluidend beding, wel over op de werkgever, maar deze moet voor elk soort gebruik een aanvullende vergoeding betalen.

⁹⁵ PRINS 1994a, 27.

voor auteursvergoedingen vast te leggen ⁹⁶. Uit het enige Regeringsbesluit tot nog toe dat in uitvoering van deze bepaling minimumvergoedingen voor auteurs vastlegt ⁹⁷, blijkt dat deze regeling ook van toepassing is in de verhouding tussen werknemer-auteur en werkgever met betrekking tot het gebruik van dienstwerken ⁹⁸.

1194. De regeling van de dienstwerken geldt, zoals verder nog besproken zal worden ⁹⁹, niet voor de creatie in dienstverband van encyclopedieën, encyclopedische woordenboeken, periodieke en seriële verzamelwerken van wetenschappelijke studies, kranten, tijdschriften en andere periodieke uitgaven ¹⁰⁰.

1195. De regeling inzake dienstwerken geldt wel ten aanzien van audiovisuele werken in dienstverband ¹⁰¹. Dit is opmerkelijk aangezien in art.14 (4) van het wetsontwerp zoals het in de Opperste Sovjet ingediend werd en in tweede lezing goedgekeurd werd, de audiovisuele werken, net als de in de vorige alinea genoemde werken, nog wel expliciet uitgesloten werden uit het toepassingsgebied van de regeling inzake dienstwerken ¹⁰². Het presidentiële veto besliste er evenwel anders over ¹⁰³. De concrete gevolgen hiervan zullen eveneens verder besproken worden ¹⁰⁴.

1196. Ten aanzien van computerprogramma's en databanken die tot stand gebracht worden in uitvoering van dienstverplichtingen of in opdracht van de werkgever gelden volgens de Computerwet *grosso modo* dezelfde regels als in de algemene Auteurswet ¹⁰⁵. We gaan hierop niet verder in.

⁹⁶ Art.31 (3) al.2 AW 1993.

⁹⁷ PP RF "O minimal'nykh stavkakh avtorskogo voznağrazhdeniia za nekotorye vidy ispol'zovaniia proizvedenii literatury i iskusstva", 21 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.13, item 994.

⁹⁸ Zie m.n. Punt 3 van Afd.II van Bijlage 3 bij het Regeringsbesluit van 21 maart 1994 (*Ibid.*): "Aan de auteur die bij wijze van uitoefening van een dienstopdracht een model van een werk van beeldende kunst gecreëerd heeft voor de reproductie of verveelvoudiging in de industrie, wordt een auteursvergoeding voor de reproductie of verveelvoudiging van een dergelijk werk betaald volgens de normen voorzien in dit Besluit, tenzij anders in de overeenkomst tussen auteur en werkgever bepaald". GAVRILOV 1995a, 691 noot 28 meent, o.i. ten onrechte, dat in deze bepaling gesteld wordt dat de auteur van een dergelijk model enkel recht heeft op een vergoeding indien het tegendeel niet met de werkgever overeengekomen werd. Hij acht deze bepaling in strijd met de bepalingen van de AW 1993, en bijgevolg nietig. O.i. slaat de mogelijkheid van een afwijkend beding enkel op het bedrag van de auteursvergoeding, en m.n. op de mogelijkheid om een hogere vergoeding overeen te komen, en dus niet op het recht zelf om een vergoeding te krijgen.

⁹⁹ *Infra*, nr.1219.

¹⁰⁰ Art.14 (4) AW 1993.

¹⁰¹ *Contra*: POZHITKOV 1994, 61.

¹⁰² "Zakon ob avtorskom prave", *Kommersant*, 3-9 mei 1993, 25.

¹⁰³ *Supra*, nr.1141.

¹⁰⁴ *Infra*, nr.1209-1210.

¹⁰⁵ Art.8 en 12 Computerwet. Zie bv. ook NEWCITY 1993a, 363.

1197. Tenslotte moeten we nog wijzen op een bepaling in de Russische Wet over het onderwijs van 10 juli 1992 ¹⁰⁶, die in haar art.39 (7) bepaalt dat het "eigendomsrecht" op de producten van intellectuele en creatieve arbeid die het resultaat zijn van de activiteit van een onderwijsinstelling, aan die instelling toebehoort. Hierdoor wordt blijkbaar, tegen de principes van de Auteurswet 1993 in, de onderwijsinstelling als initiële houder van het auteursrecht op bv. studieboeken die door leerkrachten-werknemers opgesteld worden, aangeduid. Dit is niet bepaald bemoedigend voor deze leerkrachten, en dit op een ogenblik dat er een groot tekort bestaat aan aangepaste studietoelagen.

§ 3. Audiovisuele werken

1198. Audiovisuele werken zijn bij uitstek werken die in coauteurschap tot stand komen ¹⁰⁷, maar omwille van de hoge productiekosten van een film, de veelheid aan auteurs en de belangen van de filmproducenten wordt in de meeste landen in een afzonderlijke regeling voorzien voor de bepaling van de oorspronkelijke en afgeleide titulariteit op audiovisuele werken. Het belang dat aan de regeling inzake audiovisuele werken gehecht wordt, moge blijken uit het vele lobbywerk van voornamelijk Amerikaanse belangengroepen terzake ¹⁰⁸, alsook uit het feit dat deze regeling als één van de weinige tijdens de parlementaire besprekingen substantieel gewijzigd geworden is.

1199. Als audiovisueel werk wordt aanzien elk werk bestaande uit een vastgelegde reeks van met elkaar verbonden beelden (met of zonder begeleiding van geluid) bestemd voor een visuele en (in geval van begeleiding met geluid) auditieve waarneeming met behulp van geschikte technische installaties. Hiertoe moeten in elk geval gerekend worden de cinematografische werken en alle werken die tot uitdrukking gebracht worden door middelen analoog aan de cinematografische (televisie- en videofilms, diafilms, diareeksen en dergelijke werken), ongeacht de wijze van hun eerste of latere vastlegging ¹⁰⁹.

Deze definitie is in twee opzichten ruim opgevat. Vooreerst wordt niet vereist dat het gaat om een reeks van *bewegende* beelden, waardoor ook diareportages waarbij de reeks dia's een zodanig innige verbondenheid vertonen dat ze gezamenlijk één werk uitmaken (bv. een volautomatische diaprojectie met overvloeiende beelden), allicht als audiovisueel werk beschouwd moeten worden ¹¹⁰. Bovendien speelt de vastleggingstechniek geen rol, zodat naast werken vastgelegd op celluloid ook films vastgelegd op bv. videoband als audiovisuele werken aanzien kunnen worden. Een vastlegging zelf is

¹⁰⁶ Zakon RF "Ob obrazovanii", 10 juli 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.30, item 1797, gew. 13 januari 1996 en in volledig nieuwe versie gepubliceerd in *Rossiiskaia Gazeta*, 23 januari 1996. Voor een bespreking van de oorspronkelijke versie van deze Wet, zie DE GROOF, J. (ed.), *Comments on the Law on Education of the Russian Federation*, Leuven, Acco, 1993, 223p.

¹⁰⁷ Zie bv. SERGEEV 73.

¹⁰⁸ Zie bv. FLEISHMAN 189-238.

¹⁰⁹ Art.4 AW 1993.

¹¹⁰ Overigens zijn ook cinematografische werken niet meer dan een aaneenschakeling van vaste beelden die slechts door een optische illusie tot beweging komen.

echter wel vereist. Een *live* televisieuitzending die niet opgenomen wordt, valt dus buiten de definitie van een audiovisueel werk.

1200. De regeling van de titulariteit op audiovisuele werken in de nieuwe Auteurswet vertrekt van het reeds genoemde principe dat enkel natuurlijke personen initieel auteur van een audiovisueel werk kunnen zijn ¹¹¹, maar wijkt van deze regel af door de bepaling van de auteurs niet geval per geval door de rechters te laten vaststellen, maar door op een exhaustieve wijze de categorieën van personen aan te duiden die als auteur van het audiovisuele werk gelden, m.n. de regisseur, de scenarist en de auteur van een speciaal voor dit audiovisueel werk gecreëerd muzikaal werk (met of zonder tekst) ¹¹². Bij deze laatste persoon wordt tussen haakjes toegevoegd "de componist", zodat ervan uitgegaan mag worden dat de tekstschrijver van muziek geen auteur is van het audiovisuele werk. Van regisseur, scenarist en componist wordt op onweerlegbare wijze vermoed dat ze door hun scheppende arbeid het audiovisuele werk tot stand gebracht hebben.

1201. Andere natuurlijke personen die door hun scheppende arbeid mede het audiovisuele werk tot stand brengen, worden niet als auteurs van het audiovisuele werk beschouwd.

De auteurs van de werken die als onderdeel in het audiovisueel werk opgenomen worden en gecreëerd werden in de loop van het productieproces, zoals de hoofdcame-raman, de decorbouwer ¹¹³, enz. zijn geen auteurs van het audiovisuele werk in zijn geheel, maar wel van het door hen tot stand gebrachte werk ¹¹⁴. Het auteursrecht op deze afzonderlijke werken blijft dan ook bij hen liggen, zodat ze deze afzonderlijk kunnen exploiteren, los van het audiovisuele werk.

Ook de auteurs van voorafbestaande werken behouden het auteursrecht op hun werk, maar worden niet als auteurs van het audiovisuele werk waarin hun werk gebruikt wordt, beschouwd. Het typevoorbeeld hier is de auteur van een roman die verfilmd wordt, een voorbeeld dat expliciet door de Auteurswet vermeld wordt ¹¹⁵. De verfilming zal m.a.w. niet kunnen zonder toestemming van de auteur van de roman, zoals ook een vooraf bestaand muziekwerk niet in het audiovisuele werk gebruikt kan worden zonder toestemming van de componist en eventueel tekstschrijver.

1202. In het ontwerp van auteurswet zoals het bij de Opperste Sovjet ingediend werd, werd bepaald dat aan de producent van het audiovisueel werk de exclusieve rechten op het gebruik ervan toekwam, zonder dat in enige mogelijkheid van contractuele afwijking voorzien werd. Deze *cessio legis* betrof alle exploitatierechten.

In de definitieve versie van de AW 1993 is de *cessio legis* in een weerlegbaar vermoede-

¹¹¹ Art.4 (definitie "auteur") AW 1993.

¹¹² Art.13 (1) AW 1993.

¹¹³ In art.13 (1) van het oorspronkelijke ontwerp van auteurswet dat einde 1992 bij de Opperste Sovjet ingediend werd, werd de decorbouwer nog als auteur van het audiovisueel werk aangeduid.

¹¹⁴ Art.13 (4) AW 1993.

¹¹⁵ Art.13 (4) AW 1993.

den van overdracht veranderd, en zijn de rechten die het voorwerp uitmaken van dit vermoeden op exhaustieve wijze opgesomd ¹¹⁶. Bij het sluiten van een audiovisueel productiecontract wordt m.a.w. op weerlegbare wijze vermoed dat de regisseur, de scenarist en de componist van speciaal voor het audiovisuele werk gecreëerde muziek bepaalde rechten aan de producent van het audiovisuele werk overdragen ¹¹⁷.

1203. De producent (*izgotovitel'*) van een audiovisueel werk wordt door de Auteurswet gedefinieerd als de natuurlijke of rechtspersoon die het initiatief en de verantwoordelijkheid op zich genomen heeft voor de productie (*izgotovlenie*) van een dergelijk werk ¹¹⁸. Hierbij geldt een weerlegbaar vermoeden van producentchap ten voordele van de natuurlijke of rechtspersoon wiens naam of benaming op de gebruikelijke manier op het audiovisuele werk aangegeven wordt ¹¹⁹, een element van bewijsrecht dat de vervolging van auteursrechtelijke inbreuken door de producent moet vereenvoudigen.

1204. Niet alle rechten worden vermoed aan de producent overgedragen te zijn. Het betreft enkel de exclusieve rechten op reproductie, verspreiding, openbare uitvoering, mededeling langs de kabel ter algemene kennisgeving, uitzending in de ether of eender welke andere openbare mededeling van het audiovisuele werk, alsook het recht op ondertiteling en nasynchronisatie van de tekst van het audiovisuele werk ¹²⁰. Uit de opsomming blijkt duidelijk dat niet enkel de primaire exploitatierechten, maar ook de secundaire exploitatierechten op het audiovisuele werk aan de producent ervan overgedragen worden. De overdracht geldt bovendien voor de hele beschermingsduur van het werk ¹²¹.

1205. Door de exhaustieve opsomming van de rechten die het voorwerp van het vermoeden van overdracht uitmaken worden eventuele toekomstige rechten niet vermoed aan de producent overgedragen te zijn, noch die rechten die door de AW 1993 expliciet aan de auteurs toegekend worden, maar niet in dit lijstje voorkomen. Het gaat hier om het recht op het importeren van het audiovisueel werk, het adaptatierecht en het recht op een vergoeding voor de thuiskopie. Tenzij andersluidend beding in het audiovisueel productiecontract blijven deze rechten bijgevolg bij de auteurs van het audiovisueel werk berusten. De motivering voor uitgerekend dit voorbehoud is niet met zekerheid te achterhalen, maar wellicht heeft de Russische wetgever zeer getrouw art.14bis (2) b) BC willen volgen, en heeft ze hierdoor de inpassing van deze bepaling in het geheel van de Auteurswet 1993 wat uit het oog verloren.

¹¹⁶ Art.13 (2) al.1 AW 1993.

¹¹⁷ SAVEL'EVA 1993b, 36 en 53. Het gaat hier om een regeling die tot stand kwam na overleg met de Russische Cineastenbond en duidelijk haar inspiratie gehaald heeft uit art.14bis (2) b) BC (SAVEL'EVA 1993a, 803). Kritisch t.o.v. dit vermoeden van overdracht: CHERNYSHEVA 1995, 120-121.

¹¹⁸ Art.4 (definitie "producent van een audiovisueel werk") AW 1993.

¹¹⁹ Art.4 (definitie "producent van een audiovisueel werk") AW 1993. Vgl. art.15 (2) BC. De producent van het audiovisuele werk heeft overigens het recht om bij elk gebruik van het werk zijn naam of benaming aan te duiden of een dergelijke aanduiding te eisen: art.13 (2) al.2 AW 1993.

¹²⁰ Art.13 (2) al.1 AW 1993.

¹²¹ Art.13 (2) al.1 AW 1993.

1206. Ook de morele rechten van de auteurs van het audiovisueel werk worden op generlei wijze vermoed aan de producent van het werk overgedragen te zijn. Dat wat de uitoefening van deze morele rechten betreft geen bijzondere bepalingen voorzien werden, kan de exploitatie van deze werken sterk bemoeilijken. Wie beslist over de divulgatie van het audiovisueel werk ? Wat gebeurt met het niet-afgewerkte werk van één van de auteurs ? Kan een scenarist zich tijdens het productieproces verzetten tegen wijzigingen in het scenario ? Behouden de auteurs van het audiovisuele werk een berouwrecht ?

1207. Met betrekking tot het vergoedingsrecht wordt bij de publieke uitvoering van het audiovisueel werk enkel de auteur van een muzikaal werk (met of zonder tekst) ¹²² het behoud van zijn recht op vergoeding voor de publieke uitvoering van zijn werk toegezegd ¹²³. Dit heeft ongetwijfeld te maken met de organisatiegraad van de componisten, die via de beheersvennootschap waarin ze verenigd zijn, hun rechten rechtstreeks bij de bioscoopondernemers en anderen die films vertonen, innen.

Desalniettemin lijkt deze bepaling niet erg rechtvaardig ¹²⁴ en discriminatoir ten aanzien van de andere auteurs van het audiovisuele werk, en dan m.n. de regisseur die in de feiten zonder twijfel de hoofdauteur van een film is ¹²⁵. De regisseur kan bijgevolg bij het sluiten van een audiovisueel productiecontract met een kluitje in het riet gezonden worden. Dit is des te erger gelet op het feit dat de regisseur uit de aard van zijn activiteit zijn creatieve prestatie niet los van het audiovisueel werk kan exploiteren ¹²⁶, iets wat de componist uiteraard wel kan ¹²⁷.

¹²² In tegenstelling tot wat het geval was bij de bepaling van de auteurs van een audiovisueel werk, wordt hier niet tussen haakjes vermeld dat het om de componist gaat. Betekent dit dat aan de tekstschrijver van speciaal voor de film gecreëerde muziek ook een vergoedingsrecht toegekend wordt voor elke openbare uitvoering van het audiovisuele werk, ook al wordt hij niet als auteur van het audiovisueel werk erkend ?

¹²³ Art.13 (3) AW 1993.

¹²⁴ DIETZ 1994b, 151: "La loi russe ne donne un droit à rémunération qu'à l'auteur de l'oeuvre musicale créée pour le film, ce qui apparaît un peu injuste et ne correspond pas à la réalité sociologique de la création du film." Deze auteur verwijst naar de Franse wetgeving waarin aan alle auteurs van een audiovisueel werk een recht op vergoeding toegekend wordt.

¹²⁵ Zo erkent SERGEEV 72-73 dat de scenarist, kunstenaar, componist, cameraman, acteurs en andere personen hun scheppende bijdrage inbrengen bij de creatie van een dergelijk complex werk als een bioscoop- of televisiefilm, maar deze bijdragen worden door de kunst van de regisseur synthetisch bijeengebracht in een nieuw artistiek geheel, dat niet herleid kan worden tot de loutere optelsom van zijn constitutieve componenten.

¹²⁶ SERGEEV 73.

¹²⁷ ELST 1994, 134. Hierbij gaan we ervan uit dat de regel dat de auteurs het auteursrecht op hun eigen werk behouden, en dit bijgevolg steeds afzonderlijk van het audiovisuele werk kunnen exploiteren, zoals bepaald in art.13 (4) AW 1993 m.b.t. de auteurs van voorafbestaande werken en auteurs van werken die in een audiovisueel werk gebruikt worden zonder zelf als auteur van het geheel beschouwd te worden, ook geldt ten aanzien van de auteurs van het audiovisuele werk. De exploitatie van afsplitsbare bijdragen tot stand gebracht door die personen die tot de auteurs van het audiovisueel werk in zijn geheel gerekend worden (bv. de omwerking van een scenario in een boek, of het uitbrengen van filmmuziek op plaat) blijft bijgevolg tot de bevoegdheid van de auteurs van die bijdragen behoren. Het vermoeden van overdracht heeft enkel betrekking op de exploitatierechten op het audiovisuele werk in zijn geheel.

1208. Het vermoeden van overdracht van de exploitatierechten geldt enkel ten aanzien van de auteurs van het audiovisueel werk. Het vermoeden geldt niet ten aanzien van de auteurs van vooraf bestaande werken ¹²⁸. Deze auteurs kunnen bijgevolg in het audiovisueel adaptatiecontract vrij de omvang van de overdracht van rechten bepalen. Ook auteurs van bijdragen aan het audiovisueel werk, welke tot stand gebracht werden tijdens de productie van de film, zoals het werk van de hoofd-cameraman, de decorbouwer, de dialoogschrijver enz., ontsnappen aan het vermoeden van overdracht van rechten. De producent van audiovisuele werken zal bijgevolg ten aanzien van de auteurs van bijdragen aan een audiovisueel werk zorgvuldig de overdracht van de rechten die vereist zijn voor een normale audiovisuele exploitatie van het werk moeten bedingen.

1209. Indien de auteurs van bijdragen in het audiovisuele werk in een arbeidsverhouding staan tot de filmproducent is op hen wel de regeling inzake dienstwerken van toepassing ¹²⁹, tenminste indien de filmproducent een rechtspersoon is ¹³⁰. In dat geval geldt een weerlegbaar vermoeden van overdracht van de exclusieve rechten op het gebruik van hun eigen bijdrage in de film ten voordele van de filmproducent - werkgever ¹³¹, en verliezen ze dus ¹³² - behoudens andersluidend beding - het recht om hun creatie los van het audiovisuele werk zelf te (laten) exploiteren. Wel moet in dat geval in de overeenkomst tussen producent en auteur voor elk soort van gebruik van de bijdrage het bedrag van de vergoeding en de betalingswijze bepaald worden ¹³³.

1210. Ook indien de auteurs van het audiovisueel werk in een arbeidsverhouding staan tot de producent van het audiovisueel werk, die rechtspersoon is, is de regeling inzake dienstwerken van toepassing. Het weerlegbaar vermoeden van overdracht bij de audiovisuele werken wordt dan gecorrigeerd door het weerlegbaar vermoeden van overdracht bij dienstwerken. Dit heeft twee juridische gevolgen.

Vooreerst betekent het dat, behoudens andersluidend beding, de regisseur, scenarist en componist vermoed worden *alle* exclusieve exploitatierechten aan de filmproducent - werkgever overgedragen te hebben, en dus niet enkel de exhaustief opgesomde lijst uit art.13 (2) AW 1993. Dit is m.n. van belang met betrekking tot het adaptatierecht en het importrecht, niet evenwel het (niet-exclusieve) vergoedingsrecht voor de thuiskopie van geluidsopnames en audiovisuele werken ¹³⁴.

Bovendien betekent het dat de auteurs van het audiovisuele werk hun eigen bijdrage niet langer onafhankelijk van het audiovisuele werk kunnen exploiteren, tenzij ze contractueel het tegendeel hebben kunnen bedingen. Dit is vooral voor de scenarist van

¹²⁸ *Contra*: GAVRILOV 1995a, 690.

¹²⁹ *Supra*, nr.1185 e.v.

¹³⁰ *Supra*, nr.1188.

¹³¹ Art.14 (2) al.1 AW 1993.

¹³² Want het vermoeden van overdracht van rechten aan de werkgever is op geen enkele wijze in omvang noch finaliteit beperkt: *supra*, nr.1191.

¹³³ Art.14 (2) al.2 AW 1993.

¹³⁴ Art.26 AW 1993. *Infra*, nr.1265.

belang, nu het zelden voorkomt dat de componist van filmmuziek in een arbeidsverhouding tot de filmproducent staat, en de filmregisseur hoe dan ook, door de aard van zijn activiteit, zijn eigen creatie onmogelijk los van het audiovisuele werk kan exploiteren. De schrijver van een filmscenario die werkt in dienst van een filmproducent kan bijgevolg zelf geen toestemming meer verlenen aan derden voor het gebruik van het scenario voor bv. een toneelstuk.

§ 4. Samengestelde werken

1211. De samensteller van een verzamelwerk of een ander samengesteld werk (encyclopedie, bloemlezing, databank e.d.) geniet auteursrecht op de door hem verwezenlijkte keuze of schikking van de documenten, indien dit het resultaat van een scheppende arbeid vertegenwoordigt. De AW 1993 noemt dit "het samenstellerschap" (*sostavitel'stvo*) ¹³⁵.

1212. Hierbij moet de samensteller uiteraard de rechten van de auteurs waarvan de werken in het samengesteld werk opgenomen worden, respecteren ¹³⁶. De auteurs van de samenstellende delen behouden overigens het recht om hun werk buiten de context van het samengestelde werk te gebruiken, tenzij ze deze bevoegdheid aan de samensteller hebben overgedragen ¹³⁷. Dit alles is uiteraard zonder betekenis indien het een verzamelwerk van niet-beschermden documenten betreft.

1213. Het verzamelaarsauteursrecht heeft slechts een beperkte draagwijdte. De verzamelaar kan zich enkel verzetten tegen het maken van (quasi-) dezelfde selectie of schikking van documenten, hij kan niet verhinderen dat derden een zelfstandige selectie of schikking van dezelfde documenten maken ¹³⁸.

1214. In hetzelfde artikel dat het auteursrecht van de samenstellers van verzamelwerken en van andere samengestelde werken regelt, is voorzien dat aan de uitgever van encyclopedieën, encyclopedische woordenboeken, periodieke en seriële verzamelwerken van wetenschappelijke werken, kranten, tijdschriften en andere periodieke uitgaven het exclusieve recht op het gebruik van zulke uitgaven toekomt ¹³⁹.

We herinneren eraan dat in de sovjetperiode aan de organisaties die zelf of via een uitgeverij dergelijke werken uitgaven, een oorspronkelijk auteursrecht op dergelijke

¹³⁵ Art.11 (1) al.1 AW 1993. Vgl. i.v.m. elektronische databanken: art.5 en 8 Computerwet.

¹³⁶ Art.11 (1) al.2 AW 1993.

¹³⁷ Art.11 (1) al.3 AW 1993.

¹³⁸ Art.11 (1) al.4 AW 1993. Vgl. i.v.m. elektronische databanken de identieke regel van art.5 (4) Computerwet. Dit betekent dat het Russische auteursrecht geen *sui-generis* recht op de verhoging van niet-toegestane opvraging van de inhoud uit een databank erkent. Vgl. Richtlijn 96/9/EG van 11 maart 1996 betreffende de rechtsbescherming van databanken, *Pb.*, L 77/20 van 27 maart 1996. Zie ook PRINS 1994b, 177.

¹³⁹ Art.11 (2) al.1 AW 1993.

werken in hun geheel toegekend werd ¹⁴⁰. In de Beginselen 1991 ¹⁴¹ werd dit oorspronkelijk auteursrecht omgezet in een vermoeden van overdracht van het recht op het gebruik van het werk in zijn geheel ten voordele van deze organisaties. Ten aanzien van de samensteller van het verzamelwerk ging het om een *cessio legis*, in verhouding tot de auteurs van de bijdragen om een weerlegbaar vermoeden van overdracht.

1215. De regeling in de AW 1993 voorziet andermaal een andere regeling. Vooreerst wordt als begunstigde van deze regeling "de uitgever" (*izdatel'*) genoemd ¹⁴². Het is niet duidelijk of hiermee verwezen wordt naar de initiatiefnemer en organisator van het project (die zelf zeker een uitgever kan zijn, maar evenzeer een wetenschappelijke instelling), dan wel de onderneming waaraan het technische aspect van het uitgeven toevertrouwd wordt ¹⁴³. In elk geval stelt de AW 1993 deze uitgever in het bezit van alle exploitatierechten, inclusief het niet langer als een afzonderlijk recht beschouwde vergoedingsrecht.

Hieruit kan o.i. afgeleid worden dat aan de uitgever geen oorspronkelijk auteursrecht toekomt ¹⁴⁴, maar wel een afgeleid recht op het gebruik van het werk in zijn geheel, en dit op basis van een *cessio legis* ¹⁴⁵.

1216. Als de uitgever enkel een afgeleid recht op het gebruik van het auteurswerk heeft, blijft natuurlijk nog de vraag wie de initiële houder van het auteursrecht is. Door de plaatsing van deze regeling inzake encyclopedieën, periodieke uitgaven e.d. in het artikel dat het auteursrecht op verzamelwerken en andere samengestelde werken regelt, lijkt de Russische wetgever dergelijke werken als verzamelwerken of samengestelde werken te willen beschouwen. Van dergelijke werken is de samensteller of verzamelaar de oorspronkelijke auteur ¹⁴⁶; deze kan bijgevolg zijn morele rechten op het werk onverkort laten gelden.

¹⁴⁰ Art.485 B.W. 1964. *Supra*, nr.81 en 366.

¹⁴¹ Art.135 (4) al.3 Beginselen 1991. *Supra*, nr.1124.

¹⁴² In het gewone taalgebruik verwijst de uitgever (*izdatel'*), in tegenstelling tot de uitgeverij (*izdatel'stvo*), naar een natuurlijke persoon. Art.11 (2) al.1 laatste zin AW 1993 bepaalt evenwel dat de uitgever het recht heeft bij het gebruik van dergelijke uitgaves "zijn benaming" (*naimenovanie*) aan te duiden, een term die normaliter enkel voor rechtspersonen gebruikt wordt: *supra*, nr.1188.

¹⁴³ In art.485 B.W. 1964 werd dit onderscheid duidelijk gemaakt ten gunste van de wetenschappelijke of andere organisatie.

¹⁴⁴ Een bijkomend argument hiervoor is het feit dat in de regeling van de beschermingsduur van het auteursrecht (buiten de bijzondere regels voor anonieme werken en werken die onder pseudoniem of postuum openbaar gemaakt worden) geen enkele bepaling te vinden is die afwijkt van het principe dat aangeknoopt wordt aan het overlijden van de auteur (art.27 AW 1993. *Infra*, nr.1303 e.v.). In vele andere Centraal- en Oost-Europese landen werd de notie van collectief werk geïntroduceerd, maar dan wel met een bijzondere, korte termijn die aan de publicatie van het werk aanknoopt (DIETZ 1994b, 149).

¹⁴⁵ Wellicht is dit ook de betekenis van wat Savel'Eva 1993b, 36 hierover op wat dubbelzinnige wijze schrijft: "The publisher is not considered to be the author but by virtue of the law is granted the exclusive economic right of use of a collective work. The publisher is thus an initial holder of exclusive economic rights."

¹⁴⁶ Art.11 (1) AW 1993. Zie eveneens art.135 (4) Beginselen 1991.

1217. Toch blijft nog enige verwarring mogelijk doordat art.11 (2) al.2 AW 1993 bepaalt dat de auteurs van de werken die in dergelijke uitgaven opgenomen werden, hun exclusieve rechten op het gebruik van hun werken onafhankelijk van de uitgave in haar geheel *behouden*.

1218. Deze bepaling zou, o.i. verkeerdelijk, zo gelezen kunnen worden dat de auteurs van de bijdragen welke in de encyclopedieën, periodieke uitgaven e.d. opgenomen werden, weliswaar krachtens de wet van hun exclusieve exploitatierechten op dergelijke werken *in hun geheel* beroofd worden, maar de exploitatie van hun eigen bijdrage wel volledig in hun handen blijft. Dit veronderstelt evenwel dat men de encyclopedieën, tijdschriften e.d. als werken van medeauteurschap zou kwalificeren, wat gelet op de plaats van deze bepaling in het artikel gewijd aan verzamelwerken in elk geval als onlogisch zou overkomen en ook als mogelijkheid in de rechtsleer verworpen wordt¹⁴⁷.

O.i. moet deze bepaling op dezelfde wijze begrepen worden als de gelijkaardige bepaling voor de verzamelwerken in het algemeen¹⁴⁸, nl. los van de problematiek van het auteursrecht op het werk in zijn geheel. Het feit dat ten aanzien van de auteurs van de bijdragen in encyclopedieën, encyclopedische woordenboeken, periodieke en seriële verzamelwerken van wetenschappelijke werken, kranten, tijdschriften en andere periodieke uitgaven uitdrukkelijk "*het behoud* van hun exclusieve rechten op het gebruik van hun werken onafhankelijk van de uitgave in zijn geheel" benadrukt wordt¹⁴⁹ in plaats van het eenvoudig "*recht hebben* op het gebruik van zijn werken onafhankelijk van het samengesteld werk", zoals voorzien wordt in de algemene regeling voor samengestelde werken¹⁵⁰, heeft o.i. hiermee te maken dat in het laatstgenoemde geval de mogelijkheid van een afwijkend beding voorzien wordt, terwijl dit niet het geval is in het eerstgenoemde geval.

1219. Ook indien de auteurs van bijdragen in dergelijke specifieke samengestelde werken in dienstverband werken bij de uitgever ervan, wijzigt de rechtspositie van deze auteurs zich niet, aangezien de regeling inzake dienstwerken uitdrukkelijk niet van toepassing verklaard wordt op de werken bedoeld in art.11 (2) AW 1993¹⁵¹.

¹⁴⁷ SERGEEV 110 schrijft dat het encyclopedisch woordenboek, tijdschrift, wetenschappelijk verzamelmwerk enz. verzamelwerken zijn, en geen werken van medeauteurschap bij afwezigheid van een gemeenschappelijke scheppende arbeid. Dergelijke werken zijn immers het resultaat van schepend werk inzake selectie en systematisering van het materiaal, en dit gebeurt door andere personen dan de auteurs van de bijdragen. Het is evenwel onduidelijk wie die personen zijn, nu volgens SERGEEV 101 dergelijke werken helemaal geen auteurs hebben.

¹⁴⁸ Art.11 (1) al.3 AW 1993 ("De auteurs van de werken die in het samengesteld werk opgenomen worden, *hebben het recht hun werken te gebruiken* onafhankelijk van het samengestelde werk, tenzij anders voorzien door een auteursovereenkomst").

¹⁴⁹ Art.11 (2) al.2 AW 1993.

¹⁵⁰ Art.11 (1) al.3 AW 1993.

¹⁵¹ Art.14 (4) AW 1993.

Afdeling 3. De rechten van de auteur

§ 0. Inleiding

1220. In de artikels 15, 16, 17 en 26 AW 1993 worden de rechten van de auteur bepaald. Bij de lectuur ervan valt de duidelijke systematiek en moderniteit ervan op. De meeste rechten worden duidelijk in twee categorieën ingedeeld: de (morele) persoonlijke, niet-vermogensrechten (*lichnye neimushchestvennye prava*) en de (economische) vermogensrechten (*imushchestvennye prava*). En ook binnen beide categorieën zijn de rechten op een systematische wijze opgesomd.

1221. De auteursrechten op werken van wetenschap, literatuur en kunst ontstaan uit kracht van het feit zelf van de creatie. Voor het ontstaan, maar ook voor de uitoefening van het auteursrecht is bijgevolg geen registratie vereist ¹⁵², noch de vervulling van enige andere formaliteit ¹⁵³. Ook de regeling inzake het wettelijk depot heeft geen enkele band met of consequentie voor het auteursrecht ¹⁵⁴.

Wel heeft de houder van de exclusieve auteursrechten het recht - maar niet de plicht - om op elk exemplaar van het werk het copyrightteken aan te brengen, gevolgd door de naam of benaming van de houder van de exclusieve auteursrechten en het jaar van eerste publicatie ¹⁵⁵.

¹⁵² Enkel voor computerprogramma's en databanken wordt door art.13 Computerwet een *facultatieve* registratie voorzien (Prikaz Rossiiskogo agentstva po pravovoi okhrane programm dlia EVM, baz dannyykh i topologii integral'nykh mikroskhem (RosAPO), "Pravila sostavleniia, podachi i rassmotreniia zaiavok na ofitsial'nuiu registratsiiu programm dlia elektronnykh vychislitel'nykh mashin i baz dannyykh", 5 maart 1993, *I.S.*, 1993, nr.3-4, 37-41 en 47-52. Zie ook SERGEEV 66-68), die op generlei wijze de beschermwaardigheid van deze werken raakt, maar wel procedurele voordelen oplevert in geval van namaking. Een inbreukmaker zal immers de bewijslast dragen, indien hij het eigendomsrecht op het geregistreerde computerprogramma of de databank betwist (GRIGOR'EVA, T.V., in DEMENT'EV 145; PRINS 1994b, 169; KORCHAGIN e.a. 130-131; MARTEM'IANOV 1994, 90; SERGEEV 66 ("De registratie ... heeft geen constitutieve betekenis")). Overeenkomsten over de volledige afstand van alle vermogensrechten op een geregistreerd computerprogramma of databank moeten zelf ook geregistreerd worden, opdat het voordeel van de oorspronkelijke registratie niet verloren zou gaan (art.13 (5) al.1 Computerwet; Prikaz RosAPO, "Pravila registratsii dogovorov na programmy dlia elektronnykh vychislitel'nykh mashin, bazy dannyykh i topologii integral'nykh mikroskhem", 5 maart 1993, *Rossiiskie vesti*, 3 april 1993, *I.S.*, 1993, nr.3-4, 45-46 en 58-59, *Zakon*, 1994, nr.1, 50-51. Zie ook MARTEM'IANOV 1994, 91).

¹⁵³ Art.9 (1) al.1 AW 1993; art.4 Computerwet.

¹⁵⁴ Federal'nyi Zakon RF "Ob obiazatel'nom ekzempliare dokumentov", 29 december 1994, *SZ RF*, 1995, nr.1, item 1, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 januari 1995; PP RF "Ob obiazatel'nykh ekzempliarakh izdaniï", 24 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.31, item 3129, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 augustus 1995; PSMP RF "O registratsii kino- i videofil'mov i regulirovanii ikh publichnoi demonstratsii", 28 april 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.18, item 1607.

¹⁵⁵ Art.9 (1) al.2 AW 1993. Zie eveneens de administratieve instructie m.b.t. de titelgegevens welke in niet-periodieke uitgaven verplicht vermeld moeten worden: Prikaz Ministerstva pechati i informatsii RF "Ob utverzhdenii perechnia vykhodnykh svedenii, razmeshchaemykh v neperiodicheskikh pechatnykh izdaniïakh", 28 juni 1993, *BNA RF*, 1993, nr.11, 58-59.

§ 1. Morele rechten

1222. Voor het eerst worden de morele rechten van de auteur samengebracht in een afzonderlijk artikel (art.15 AW 1993) met niet enkel een duidelijke opsomming, maar ook een duidelijke definitie van de verschillende rechten.

1.1. Het paterniteitsrecht

1223. Traditioneel wordt het paterniteitsrecht in Rusland in twee afzonderlijke rechten opgesplitst: het *recht van auteurschap* en het *recht op een naam*. Het eerste is het recht om door derden als auteur van een werk erkend te worden, en is m.a.w. de juridische basis om zich tegen plagiaat te verzetten. Op grond van het recht van auteurschap kan de auteur, of beter de niet-auteur, zich ook verzetten tegen de aanwending van zijn naam bij de openbaarmaking van een werk dat hij niet gemaakt heeft. In de rechtsleer wordt het recht van auteurschap bestempeld als het belangrijkste recht van de auteur, omdat alle andere rechten (morele en economische) hiervan afgeleid zijn ¹⁵⁶.

Het recht op naam (beter zou zijn: het recht op naamsaanduiding of naamsvermelding) is het recht van de auteur om zelf te bepalen op welke wijze zijn naam op het werk aangeduid wordt, of om zijn identiteit bij de exploitatie van het werk te verzwijgen door te kiezen voor de anonimiteit of de exploitatie onder een pseudoniem ¹⁵⁷.

1.2. Het recht van openbaarmaking

1224. Als volgend persoonlijk, niet-vermogensrecht noemt art.15 (1) AW 1993 het recht van de auteur om zijn werk openbaar te maken of de openbaarmaking toe te staan in eender welke vorm. Dit *recht van openbaarmaking* of het divulgatierecht houdt in dat enkel de auteur het oogenblik bepaalt waarop hij zijn werk als voltooid beschouwt, enkel de auteur beslist of hij zijn werk toegankelijk maakt voor het publiek, wanneer en in welke vorm ¹⁵⁸.

1225. Het begrip "openbaarmaking" (*obnarodovanie*) is geheel nieuw in het Russisch auteursrecht, een nieuwigheid die geheel verklaard kan worden vanuit de oude betwisting over de dubbele betekenis die aan de term "publicatie" (*opublikovanie* of *vypusk v svet*) gegeven werd ¹⁵⁹.

Voor die werken die rechtstreeks door de sovjetwetgeving beschermd werden, had deze term een ruime betekenis, nl. de uitgave, openbare uitvoering, openbare vertoning, de uitzending via radio of televisie of een mededeling op eender welke manier van een

¹⁵⁶ SERGEEV 131.

¹⁵⁷ Over het paterniteitsrecht van journalisten, zie *supra*, nr.1107.

¹⁵⁸ SERGEEV 144-145.

¹⁵⁹ *Supra*, nr.524 e.v.

werk aan een bepaalde groep mensen ¹⁶⁰. Deze definitie werd in de Beginselen 1991 aangepast, zodat men voortaan van publicatie sprak indien het werk *met akkoord van de auteur* uitgegeven, publiek uitgevoerd, publiek vertoond, op radio of televisie uitgezonden is, *gebouwd* of, op eender welke andere wijze *toegankelijk werd voor een onbepaalde groep mensen* ¹⁶¹.

Voor werken die onrechtstreeks in de Sovjetunie beschermd werden, d.i. krachtens internationale overeenkomsten die door de USSR geratificeerd waren, werd het "publicatie"-begrip uit die verdragen gehanteerd ¹⁶². In concreto werd hierdoor art. VI UAC (Genève, 1952) bedoeld, dat publicatie veel enger definieerde als de reproductie in een materiële vorm en het aan het publiek ter beschikking stellen van exemplaren van een werk die toelaten het te lezen of er visueel kennis van te nemen.

1226. In de nieuwe AW 1993 werd de terminologische verwarring opgeheven door twee afzonderlijke termen te gebruiken, als een duidelijk compromis tussen de traditionele sovjetauteursrechtregelingen en de vereisten van de internationale conventies, en m.n. de BC ¹⁶³. De term "openbaarmaking" komt in de plaats van de vroegere "publicatie" sensu lato, en wordt gedefinieerd als de met toestemming van de auteur verrichte handeling die voor het eerst een werk toegankelijk maakt voor algemene kennisgeving door de publicatie (*opublikovanie*) ervan, de publieke vertoning, de publieke uitvoering, de uitzending in de ether of op een andere wijze ¹⁶⁴.

1227. In vergelijking met de definitie van publicatie in de Beginselen 1991 wordt aan de openbaarmaking een meer dynamische betekenis toegedicht. Er is immers niet langer sprake van het toegankelijk *worden* van een werk, maar wel van het voor het eerst toegankelijk *maken* van een werk. Bovendien gaat het niet meer om toegankelijkheid voor een onbepaalde groep personen, maar om het toegankelijk maken "ter algemene kennisgeving" (*dlia vseobshchego svedeniia*). Het optrekken van een bouwwerk wordt niet als een vorm van openbaarmaking vermeld, maar kan wel in de restcategorie ondergebracht worden. Tenslotte wordt als eerste vorm van openbaarmaking niet de uitgave in gedrukte vorm (*izdanie*) genoemd, maar wel de publicatie (*opublikovanie* of *vypusk v svet*).

1228. Deze laatste term, "publicatie", krijgt in de nieuwe AW 1993 een veel engere betekenis, nl. "het in verkeer brengen van exemplaren van een werk of fonogram met toestemming van de auteur van het werk of van de producent van het fonogram in een hoeveelheid die voldoende is ter voldoening van de redelijke behoeften van het publiek uitgaande van de aard van het werk of het fonogram" ¹⁶⁵, en is derhalve slechts één

¹⁶⁰ Art.476 B.W. 1964.

¹⁶¹ Art.134 (1) al.2 Beginselen 1991. *Supra*, nr.1127, noot 138.

¹⁶² Art. 478 al.2 B.W. 1964; art.136 Beginselen 1991.

¹⁶³ SAVEL'EVA 1993a, 801, noot 14 en SAVEL'EVA 1993b, 31.

¹⁶⁴ Art.4 AW 1993. Zie ook SERGEEV 88-89.

¹⁶⁵ Art.4 AW 1993. Vgl. art.1 (1) Computerwet: de publicatie van een computerprogramma of databank is "het verstrekken van exemplaren van een computerprogramma of databank aan een onbepaalde groep personen met instemming van de auteur (inclusief door het opslagen in het

van de mogelijke vormen van openbaarmaking ¹⁶⁶. Voor wat de publicatie van een werk betreft benadert deze definitie sterk de definitie van de BC ¹⁶⁷. Expliciet uitgesloten van het begrip "publicatie" in de BC zijn de uitvoering van een dramatisch, muzikaal-dramatisch, cinematografisch of muzikaal werk, het in het openbaar reciteren van een literair werk, de mededeling via draad of de uitzending van literaire en artistieke werken, de tentoonstelling van een kunstwerk en de constructie van een architecturaal werk ¹⁶⁸. Deze uitsluitingen lijken eveneens te gelden voor de term "publicatie" in de AW 1993, aangezien de genoemde handelingen expliciet of via de restcategorie nevenschikkend naast de publicatie als mogelijke wijzen van openbaarmaking beschouwd worden.

Uit de definitie van publicatie (*opublikovanie*) wordt duidelijk dat de term ruimer is dan de loutere uitgave (*izdanie*) van een werk in gedrukte vorm. Ook bv. het te koop aanbieden van cassettes of CD's moet als publicatie van een muziekwerk aanzien worden ¹⁶⁹, zoals ook de verspreiding van een aantal filmkopieën onder de filmzalen als publicatie van een cinematografisch werk beschouwd moet worden ¹⁷⁰.

1229. De beoogde duidelijkheid door het gebruik van twee begrippen voor twee betekenissen in plaats van één begrip met een dubbele betekenis wordt echter niet helemaal bereikt door de slordigheid van de wetgever. Zo wordt in de eerste paragraaf van art.5 als aanknopingsfactor voor de ruimtelijke toepassing van de AW 1993 o.m.

computergeheugen of door publicatie van een gedrukte tekst), op voorwaarde dat de hoeveelheid exemplaren volstaat om de behoeften van deze groep personen te bevredigen, met inachtneming van de aard van de aangeduide werken". De Computerwet kende het begrip "openbaarmaking" nog niet (NEWCITY 1993a, 363-364) en beschouwde het "publicatierecht" als een vermogensrecht (Art.10 Computerwet. Zie ook SABEL'EVA 1993b, 42; VERMEER 165). FRENKEL II.G (11) gaat er ten onrechte van uit dat er ook van publicatie sprake kan zijn *zonder* toestemming van de auteur.

¹⁶⁶ In het ontwerp van auteurswet dat door VAAP / GAASP in de tweede helft van 1991 opgesteld werd, stond letterlijk te lezen: "De openbaarmaking van een werk is geen synoniem voor de term 'publicatie' van een werk" (art.1 punt 8 Proekt Zakona RSFSR Ob avtorskom prave i smeznykh pravakh, niet gepubliceerd).

¹⁶⁷ "The expression "published works" means works published with the consent of their authors, whatever may be the means of manufacture of the copies, provided that the availability of such copies has been such as to satisfy the reasonable requirements of the public, having regard to the nature of the work" (art.3 (3) BC). Zie ook POZHITKOV 1994, 56. M.b.t. de publicatie van een fonogram, zie art.3 RC.

¹⁶⁸ Art.3 (3) al.2 BC.

¹⁶⁹ In dit opzicht blijft de definitie van de Russische Auteurswet ruimer dan deze van de UAC, volgens de welke enkel de reproductie in materiële vorm en het aan het publiek ter beschikking stellen van exemplaren van een werk die toelaten het te lezen of er visueel (maar dus niet auditief) kennis van te nemen, onder de term publicatie valt. SERGEEV 90-91 pleit dan ook voor de directe toepassing van de definitie van de UAC op de interne wetgeving, maar gaat hierbij voorbij aan het gegeven dat de UAC enkel toepasbaar is op internationale situaties. In elk geval heeft het dubbel gebruik van de term "publicatie" nauwelijks nog belang nu enerzijds Rusland tot de BC toegetreden is, en hierdoor voor dit land de UAC aanzienlijk aan belang heeft ingeboet, en anderzijds die vrije gebruiken in de AW 1993 die betrekking hebben op *gepubliceerde* werken (art.19 (3) en 20), enkel werken van literatuur betreffen.

¹⁷⁰ NORDEMANN e.a. 62.

het al dan niet *openbaar gemaakt* zijn van een werk in rekening gebracht, terwijl de hierop aansluitende tweede paragraaf het heeft over "werken die *ook* geacht worden in de RF *gepubliceerd* te zijn". Ook bij de bepaling van de beschermingsduur van anonieme of "pseudonieme" werken worden de begrippen "openbaarmaking" en "publicatie" door elkaar gebruikt ¹⁷¹.

1230. Opmerkelijk is het gegeven dat het recht van openbaarmaking onverkort blijft gelden ten aanzien van de auteurs van audiovisuele werken. Regisseur, scenarist en de componist van filmmuziek hebben bijgevolg het laatste woord over de voltooiing van de film, de producent heeft hierin niets te zeggen. Ook de auteur die een werk creëert in de uitoefening van zijn dienstverplichtingen, beslist zelf over de openbaarmaking ervan, ook al kan de weigering tot openbaarmaking als een schending van zijn verplichtingen onder de arbeidsovereenkomst beschouwd worden ¹⁷².

1.3. Het recht op terugneming

1231. De Auteurswet erkent ook voor het eerst een *recht op terugneming* (*pravo na otzyv*) als onderdeel van het recht op openbaarmaking ¹⁷³. Dit betekent dat de auteur het recht heeft om op een eerder genomen beslissing tot openbaarmaking van zijn werk terug te komen. Omwille van het exorbitante karakter van dit recht - het laat immers toe om exploitatieovereenkomsten eenzijdig te verbreken - is het aan een aantal voorwaarden gebonden. Zo moet de exploitant van het werk dat teruggenomen wordt, vergoed worden voor de door de terugneming veroorzaakte schade (inclusief de gederfde winst) ¹⁷⁴. Indien het werk reeds openbaar gemaakt was, heeft de auteur het recht om voor eigen rekening de reeds aangemaakte exemplaren van zijn werk uit het verkeer te halen, maar moet hij publiekelijk zijn beslissing om zijn werk terug te nemen, kenbaar maken ¹⁷⁵.

1232. Het recht zelf is niet geconditioneerd door enig voorschrift inzake de motivering voor de terugneming. GRISHAEV noemt wel als mogelijke gronden voor de uitoefening van dit recht de wijziging van ideologische, artistieke e.a. opvattingen van de auteur ¹⁷⁶. En SERGEEV verwijst eveneens naar de gewijzigde artistieke opvattingen of levensbeschouwing van de auteur, maar ook naar de wijziging van externe omstandig-

¹⁷¹ Art.27 (3) AW 1993.

¹⁷² SERGEEV 146.

¹⁷³ Art.15 (1) AW 1993: "Aan de auteur komen de volgende persoonlijke, niet-vermogensrechten met betrekking tot zijn werk toe: ... het recht om zijn werk openbaar te maken of de openbaarmaking toe te staan in eender welke vorm (recht op openbaarmaking), met inbegrip van het recht op terugneming." Dit recht komt niet voor in de Computerwet.
ENTINE 553 spreekt over "une sorte de révolution silencieuse grâce à la reconnaissance du droit de repentir - étape qui met l'auteur et l'utilisateur sur un pied d'égalité".

¹⁷⁴ Het eerste wetsontwerp waarin het recht op terugneming voorkwam (art.24 (2) "Proekt. Zakon RSFSR ob avtorskom prave", *Knizhnoe obozrenie*, 3 april 1992, 3) voorzag geen plicht tot schadeloosstelling van de benadeelde exploitant.

¹⁷⁵ Art.15 (2) AW 1993.

¹⁷⁶ GRISHAEV 1994, 93.

heden of de wens om een andere wijze van openbaarmaking te gebruiken. Deze auteur onderlijnt evenwel dat deze omstandigheden geen juridische betekenis hebben: de auteur moet zijn beslissing immers niet motiveren ¹⁷⁷.

1233. De Russische Auteurswet bevat evenmin een bepaling die - zoals in de Franse ¹⁷⁸ of Duitse ¹⁷⁹ auteurswet - de auteur verplicht om in het geval dat de auteur zou beslissen zijn werk na een beslissing tot terugneming toch opnieuw te divulgeren, in de eerste plaats het werk aan te bieden aan de eerste exploitant tegen dezelfde voorwaarden als degenen vastgelegd in de eerste exploitatieovereenkomst.

1234. Ook wat de beschermingsduur aangaat is het recht op terugneming zeer ruim opgevat, aangezien dit recht niet beperkt wordt tot het leven van de auteur, maar wel erkend wordt gedurende de gehele beschermingsduur van het auteursrecht ¹⁸⁰.

1235. Werknemers-auteurs kunnen geen recht van terugneming uitoefenen met betrekking tot werken in de uitvoering van hun dienstverplichtingen of een dienstopdracht gemaakt ¹⁸¹.

1.4. Het recht op de bescherming van de reputatie van de auteur

1236. Als laatste niet-vermogensrecht noemt de Auteurswet het *recht op bescherming van de reputatie van de auteur* (*pravo na zashchitu reputatsii avtora*). Dit recht wordt gedefinieerd als het recht op de bescherming van het werk, inclusief zijn titel, tegen elke misvorming of andere aanslag die nadeel kan brengen aan de eer en waardigheid van de auteur ¹⁸².

¹⁷⁷ SERGEEV 146. Vgl. in Duitsland waar het "Rückrufsrecht" uitgeoefend kan worden wegens de niet-exploitatie van het werk door de persoon aan wie een exclusief gebruiksrecht toegekend werd (§ 41 Urheberrechtsgesetz van 9 september 1965) of wegens gewijzigde overtuigingen (§ 42 Urheberrechtsgesetz).

¹⁷⁸ Art.L.121-4. Code de la propriété intellectuelle.

¹⁷⁹ § 42 (4) Urheberrechtsgesetz. Deze plicht bestaat niet, indien de motivering voor de terugneming de niet-exploitatie door de houder van het exclusief gebruiksrecht was.

¹⁸⁰ Art.27 (1) al.1 AW 1993. Zie ook ELST 1994, 142.

¹⁸¹ "Bij de creatie van dienstwerken worden de bepalingen van deze paragraaf niet toegepast" (art.15 (2) in fine AW 1993). Deze formulering is enigszins ongelukkig, aangezien naar de letter ervan de bepalingen uit de vorige paragraaf, nl. art.15 (1) AW 1993 onverkort van toepassing blijven. Dit kan nochtans niet de bedoeling geweest zijn aangezien in art.15 (1) AW 1993 principieel het recht op terugneming als onderdeel van het recht op openbaarmaking erkend werd, terwijl de tweede paragraaf van art.15 AW 1993 enkel de bijzondere modaliteiten van uitoefening van dit recht omschrijft. O.i. was de bedoeling van de Russische wetgever duidelijk om aan werknemers - auteurs het recht op terugneming te ontfangen.

¹⁸² Art.15 (1) in fine AW 1993.

1237. Dit recht vervangt het vroegere recht op onschendbaarheid van het werk ¹⁸³, en wel om duidelijker een onderscheid te maken tussen het morele integriteitsrecht enerzijds, en het economische adaptatierecht anderzijds ¹⁸⁴. Echter, noch de nieuwe benaming, noch de nieuwe definitie van het recht kunnen als een verbetering beschouwd worden ¹⁸⁵.

1238. Wat de benaming betreft is "het recht op de bescherming van de reputatie van de auteur" een vlag die veel te groot is voor de lading die de wetgever erdoor beoogt te dekken ¹⁸⁶. Terwijl de benaming suggereert dat de reputatie van de auteur *tout court* beschermd wordt, waardoor het recht praktisch samenvalt met het algemene burgerlijke recht op de bescherming van de eer, waardigheid en zakenreputatie van burger of rechtspersoon ¹⁸⁷, maakt de definitie van het betrokken morele auteursrecht duidelijk dat de reputatie van de auteur enkel door dit recht beschermd wordt in de mate dat het door de auteur gecreëerde werk misvormd of op een andere wijze vernederend behandeld zou worden ¹⁸⁸.

1239. Niet enkel is de vlag (te) groot geworden, omgekeerd is de lading gekrompen ¹⁸⁹. Waar onder de sovjetwetgeving de auteur zich tegen elke wijziging aan zijn werk of de titel ervan kon verzetten ¹⁹⁰, wordt nu - evident onder invloed van art.6bis BC - als voorwaarde gesteld dat de wijziging die als misvorming of aanslag gekwalificeerd wordt, de eer en waardigheid van de auteur nadeel toebrengt. Het integriteitsrecht wordt door de nieuwe AW 1993 op deze wijze duidelijk beknot en (voor de toetreding tot de BC geheel onnodig) teruggebracht tot het minimumniveau dat vastgelegd werd door de BC.

¹⁸³ Art.479, 480 en 481 B.W. 1964. Art.9 Computerwet spreekt nog steeds over het recht op onschendbaarheid of - en deze terminologie is geheel nieuw - het recht op intactheid (*pravo na tselostnost'*). De definitie die hieraan gegeven wordt is evenwel quasi-gelijkkluidend aan deze uit de Auteurswet 1993. Art.9 Computerwet spreekt enkel over "elke soort van misvorming" terwijl art.15 (1) AW 1993 het heeft over "elke misvorming".

¹⁸⁴ SAVEL'EVA 1993a, 804 en SAVEL'EVA 1993b, 39.

¹⁸⁵ *Contra*, althans wat de benaming betreft: SERGEEV 138.

¹⁸⁶ ELST 1994, 136-137. DOZORTSEV 1994, 25 noemt deze benaming "nauwelijks geslaagd" (*vriadi li udachno*).

¹⁸⁷ Art.152 B.W. 1994 (*supra*, nr.791). Zie ook GAVRILOV 1993a, XIX - XX.

¹⁸⁸ Het is hierbij niet noodzakelijk dat er aan het werk zelf wijzigingen worden aangebracht. SERGEEV 143-144 schrijft in zijn commentaar op het recht op bescherming van de reputatie van de auteur dat het plaatsen van een sculptuur in een context waarvoor deze niet bestemd was, in strijd met de scheppende gedachte van de auteur, op zich een schending van dit recht uitmaakt. Hij verwijst hierbij evenwel naar een vonnis uit 1981 (d.i. toen de sovjetwetgeving nog over het onschendbaarheidsrecht sprak) i.v.m. een beeldhouwwerk dat voor een tentoonstelling gecreëerd werd, maar op een grafmonument voor gesneuvelde soldaten geplaatst werd.

¹⁸⁹ ELST 1994, 137.

¹⁹⁰ Art.480 B.W. 1964.

§ 2. De vermogensrechten

2.1. Algemeen

1240. De vermogensrechten worden geregeld in drie artikels. Art.16 omschrijft de exploitatierechten welke de auteur ten aanzien van zijn werk heeft, terwijl art.17 enkele specifieke rechten voorziet voor de auteur van werken van beeldende kunsten. Art.26 tenslotte kent aan de auteur een vergoedingsrecht toe voor de zgn. thuiskopie.

1241. Bij de bespreking van de Beginselen 1991 konden we reeds wijzen op een betere systematiek in de toekenning van de auteursrechten ¹⁹¹. Deze stelling kan met nog meer kracht verdedigd worden m.b.t. de nieuwe AW 1993. Ook nu is er sprake van een bundel van exploitatierechten, "de exclusieve rechten op het gebruik van het werk *in eender welke vorm en op eender welke wijze*" ¹⁹². Deze uitdrukking laat voldoende ruimte voor de rechtspraak om eventuele toekomstige exploitatiewijzen onder de exclusieve aanspraak van de auteur te brengen ¹⁹³. Toch geeft de in art.16 (2) AW 1993 opgenomen lijst van vermogensrechten de indruk exhaustief te zijn ¹⁹⁴.

1242. We zullen de vermogensrechten hier onderverdelen in twee categorieën: de exclusieve rechten en de vergoedingsrechten. De eerste categorie omvat zowel rechten die exploitatievormen betreffen die onmiddellijk het origineel of exemplaren van het werk als voorwerp hebben (d.i. de "lichamelijke" exploitatie van een werk), als rechten die betrekking hebben op exploitatievormen die het de gebruiker toelaten een werk te genieten zonder over een exemplaar van het werk te beschikken (d.i. de "onlichamelijke" exploitatie van het werk). Ook de tweede categorie, die van de vergoedingsrechten, kan verder ingedeeld worden, afhankelijk van het feit of de vergoeding al dan niet in het kader van een dwanglicentie verschuldigd is.

2.2. De exclusieve exploitatierechten

2.2.1. De "lichamelijke" exploitatie

¹⁹¹ *Supra*, nr.1127.

¹⁹² Art.16 (1) AW 1993.

¹⁹³ SERGEEV 127. Vgl. ook de niet-exhaustieve opsomming van vermogensrechten op computerprogramma's en databanken in art.10 Computerwet.

¹⁹⁴ "De exclusieve rechten van de auteur op het gebruik van het werk betekenen het recht om de volgende handelingen te verwezenlijken of toe te staan: ..." (art.16 (2) AW 1993). GAVRILOV 1993a, XX noemt de bepaling van art.16 (1) AW 1993 dan ook "niet geheel juist: in werkelijkheid heeft de auteur slechts die rechten op het gebruik welke opgesomd zijn in art.16 (2), en is de daarin opgenomen lijst exhaustief". Zie eveneens KORCHAGIN e.a. 181. *Contra*: SERGEEV 126-127 en 152 die als argumenten voor het niet-exhaustieve karakter van het lijstje van art.16 (2) AW 1993 wijst op (1) de vermelding in de AW 1993 van andere rechten, buiten art.15 en 16 (zoals het volgrecht, art.17; het vergoedingsrecht voor componisten van filmmuziek bij de publieke uitvoering van een audiovisueel werk, art.13 (3) enz.), (2) het feit dat het recht op publicatie niet in de AW 1993 vermeld wordt, en desondanks op evidente wijze uit haar bepalingen, en m.n. uit het onderscheid tussen openbaarmaking en publicatie, afgeleid kan worden (zoals vroeger het recht van auteurschap); en (3) de open formule van art.16 (1) AW 1993.

a) Het reproductierecht

1243. Het eerste recht van de auteur is het reproductierecht (*pravo na vosproizvedenie*), d.i. het recht op de vervaardiging van één of meer exemplaren van het werk of van een deel ervan in eender welke materiële vorm, waaronder in de vorm van geluids- en beeldopname, de vervaardiging in drie dimensies van één of meer exemplaren van een tweedimensionaal werk, en de vervaardiging in twee dimensies van één of meer exemplaren van een driedimensionaal werk ¹⁹⁵.

1244. Het reproductierecht heeft in de AW 1993 bijgevolg een veel beperktere betekenis dan het geval was in het B.W. 1964 en de Beginselen 1991, toen het niet enkel de verveelvoudiging van een werk in exemplaren, d.i. in een materiële vorm, betrof, maar ook de niet-stoffelijke weergave van een werk ¹⁹⁶.

1245. De AW 1993 hanteert evenwel ook een enger begrip van reproductie, nl. de "reprografische reproductie" (*reprograficheskoe vosproizvedenie* of kortweg *reproduktivanie*), d.i. de facsimile-reproductie in eender welke maat en vorm van één of meer exemplaren van originelen of van kopieën van geschreven en andere grafische werken door middel van fotokopie of met behulp van andere technische middelen, behalve uitgave ¹⁹⁷.

1246. Opdat de beeldende kunstenaar het recht op reproductie van zijn werk zou kunnen uitoefenen, kan hij van de eigenaar toegang tot zijn werk eisen (*recht van toegang*) ¹⁹⁸. In een deel van de sovjetrechtsleer werd het bestaan van dit recht op toegang reeds aanvaard, ook al werd het niet expliciet door de wet erkend ¹⁹⁹. Het recht op toegang gaat niet zover dat de auteur van de eigenaar zou kunnen eisen het werk te mogen meenemen ²⁰⁰.

Merken we nog op dat in de Federale Wet over de architectuuractiviteit in Rusland, van 17 november 1995, specifiek met betrekking tot werken van architectuur (inclusief landschapsarchitectuur) aan de auteur ervan het recht toegekend wordt, van de eigenaar of bezitter van het bouwwerk (of de aangelegde tuin, de constructie e.d.) te eisen dat deze hem in de gelegenheid zou stellen om van het bouwwerk foto- en video-opnames te maken, tenzij anders overeengekomen ²⁰¹.

¹⁹⁵ Art.4 AW 1993. Ook het opslaan van een werk in het geheugen van een computer geldt als een reproductie: art.4 AW 1993 (definitie "reproductie") en art.1 (1) Computerwet (definitie "reproductie van een computerprogramma of een databank").

¹⁹⁶ *Supra*, nr.85. Vgl. art.135 (2) Beginselen 1991. Zie ook SERGEEV 152-153.

¹⁹⁷ Art.4 AW 1993 (definitie "reprografische reproductie"). Reprografische reproductie omvat evenwel niet de bewaring of de reproductie van de genoemde kopieën in elektronische (inclusief numerieke), optische of andere voor een machine leesbare vorm.

¹⁹⁸ Art.17 (1) AW 1993.

¹⁹⁹ *Supra*, nr.93.

²⁰⁰ Art.17 (1) AW in fine.

²⁰¹ Art.18 (2) Federal'nyi Zakon RF "Ob arkhitekturnoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 17 november 1995, SZ RF, 1995, nr.47, item 4473, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 november 1995.

b) Het distributie-, verhuur- en importrecht ²⁰²

1247. Het distributie- of verspreidingsrecht (*pravo na rasprostranenie*) is het recht om exemplaren van het werk op eender welke wijze te verspreiden, zoals door verkoop en verhuur ²⁰³. De interne, nationale uitputting (*ischerpanie*) van het distributierecht wordt ondubbelzinnig en voor het eerst erkend ²⁰⁴.

1248. Ook het exclusieve recht van verhuur, d.i. het verstrekken van een exemplaar van een werk voor tijdelijk gebruik met als doel er rechtstreeks of onrechtstreeks commercieel voordeel uit te halen ²⁰⁵, is geheel nieuw, maar het is niet zeker of de Russische wetgever de plaats van het verhuurrecht tegen de achtergrond van de uitputting van rechten wel juist begrepen heeft. Zo bepaalt de Auteurswet dat het recht op de verspreiding van exemplaren van werken bij wege van het in verhuring geven aan de auteur toekomt, onafhankelijk van het eigendomsrecht op die exemplaren ²⁰⁶. De problematiek van het verhuurrecht wordt hier verward met deze van het onderscheid tussen het eigendomsrecht op het corpus mechanicum en de auteursrechten op het corpus mysticum van een werk ²⁰⁷. Bedoeld werd waarschijnlijk dat het verhuurrecht niet uitgeput wordt door verkoop of enige andere vorm van verspreiding van het origi-

²⁰² Merk op dat buiten het auteursrecht om aan de auteur ook een "exportrecht" toegekend wordt op de door hem gecreëerde "cultuurschatten". Art.40 van de Wet over de export en import van cultuurschatten bepaalt immers: "De auteur heeft het recht om de door hem gecreëerde cultuurschatten in eender welke hoeveelheid op een wijze vastgelegd door deze Wet te exporteren, ongeacht of hij tijdelijk dan wel permanent Rusland verlaat. De juridische en natuurlijke personen die cultuurschatten exporteren terwijl de auteur nog leeft, of in de loop van 50 jaar volgend op diens overlijden, moeten bewijzen kunnen voorleggen van de wettelijkheid van de verwerving van deze cultuurschatten. De Federale dienst voor het behoud van de cultuurschatten moet de auteur of diens erfgenamen op de hoogte stellen van het feit van de wettelijke export van zijn werken door andere personen" (Zakon RF "O vyvoze i vvoze kul'turnykh tsennostei", 15 april 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 15 mei 1993). Het spreekt van zelf dat het hier niet om een exclusief exportrecht in auteursrechtelijke zin gaat.

De wetgeving inzake buitenlandse handel voorziet ook dat de export/import van (rechten op) resultaten van intellectuele activiteit verboden of beperkt kan worden, uitgaande van de nationale belangen, zoals de naleving van de maatschappelijke moraal en rechtsorde, de bescherming van het cultureel erfgoed van de volkeren van de Russische Federatie, de bescherming van cultuurschatten tegen onwettige uit- of invoer en de overdracht van eigendomsrechten hierop, de ondersteuning van de buitenlandse betalingsbalans van de RF enz.: art.19 Federal'nyi Zakon RF "O gosudarstvennom regulirovanii vneshnetorgovoi deiatel'nosti", 13 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 oktober 1995.

²⁰³ Volgens GRIGOR'EVA, T.V., in DEMENT'EV 140 is ook het te koop aanbieden van bv. computer-programma's (bv. reclameadvertentie over de verkoop) een vorm van verspreiding.

²⁰⁴ Art.16 (3) al.1 AW 1993.

²⁰⁵ Art.4 AW 1993. Vgl. art.1 (2) Richtlijn 92/100 van 19 november 1992 betreffende het verhuurrecht, het uitleenrecht en bepaalde naburige rechten op het gebied van intellectuele eigendom, *Pb.*, L 346/63 van 27 november 1992.

²⁰⁶ Art.16 (3) al.2 AW 1993.

²⁰⁷ "La loi russe est, d'ailleurs, moins claire ici parce qu'elle semble confondre le problème de l'épuisement du droit de distribution et la réserve du droit de location avec le problème de la séparation du droit de propriété des exemplaires d'une part, et du droit d'auteur, d'autre part." (DIETZ 1994b, 157. Vgl. ook WANDTKE 570).

neel of de kopieën van het auteursrechtelijk beschermd werk ²⁰⁸.

1249. De Auteurswet erkent geen leenrecht van niet-commerciële aard ²⁰⁹.

1250. Met het importrecht (*pravo na import*) wordt het recht bedoeld om exemplaren van een werk in te voeren met het oog op hun verspreiding. Hierbij gaat het niet enkel om exemplaren in het buitenland aangemaakt zonder toestemming van de rechthebbende, maar ook exemplaren die vervaardigd werden met toestemming van de houder van de exclusieve auteursrechten (d.i. de zgn. parallelle import) ²¹⁰. De Russische auteurswet erkent bijgevolg de internationale uitputting van het distributierecht niet ²¹¹.

Onverklaarbaar is dan ook de bepaling vervat in art.48 (4) AW 1993 waarin exemplaren van een in Rusland beschermd werk als nagemaakt beschouwd worden, indien ze in Rusland ingevoerd worden zonder akkoord van de houder van de auteursrechten (en naburige rechten) vanuit een staat waarin deze werken nooit beschermd waren of niet langer beschermd worden ²¹². Het misdrijf van namaking strekt zich volgens deze bepaling dus blijkbaar niet uit tot de import van exemplaren uit een land waar het betrokken werk nog wel beschermd is én waar ze rechtmatig, d.i. met toestemming van de rechthebbende, aangemaakt werden, terwijl deze handeling nochtans onder de omschrijving van het importrecht, zoals voorzien in art.16 (2) AW 1993, valt. De afwijzing van de internationale uitputting van het distributierecht wordt hierdoor opnieuw in vraag gesteld ²¹³.

c) Het tentoonstellingsrecht

1251. Het "recht op het openbaar tonen van het werk" (*pravo na publichnyi pokaz*) of het tentoonstellingsrecht wordt gedefinieerd als het recht op de openbare ²¹⁴ demonstratie van het origineel of van een exemplaar van een werk, rechtstreeks of op het scherm met behulp van een band, diapositief, televisiebeeld of andere technische

²⁰⁸ "... le droit de distribution ... combiné avec un concept d'épuisement du droit après la première mise en circulation par voie de vente. Mais le droit de location comme une forme de distribution est réservé et n'est donc pas couvert par cet épuisement du droit qui ne concerne que des actes de vente ultérieure." (DIETZ 1994b, 155-157). Vgl. art.1 (4) Richtlijn 92/100 van 19 november 1992 betreffende het verhuurrecht, het uitleenrecht en bepaalde naburige rechten op het gebied van intellectuele eigendom, *Pb.*, L 346/63 van 27 november 1992.

²⁰⁹ SERGEEV 157 noemt de "activiteit van bibliotheken" wel als een mogelijke distributievorm.

²¹⁰ Art.16 (2) AW 1993.

²¹¹ DIETZ 1994b, 159.

²¹² Deze bepaling lijkt geïnspireerd te zijn op art.16 (2) BC dat de inbeslagname van deze nagemaakte exemplaren voorziet.

²¹³ ELST 1994, 137. Vgl. de identieke situatie inzake computerprogramma's: art. 10 juncto art.1 (1) Computerwet enerzijds (erkenning importrecht), en art.17 (1) en (3) Computerwet anderzijds (omschrijving van namaking).

²¹⁴ Voor de betekenis van het begrip "openbaar", zie *infra*, nr.1257 e.v.

middelen, alsook de demonstratie van afzonderlijke beelden van een audiovisueel werk zonder inachtneming van hun volgorde ²¹⁵. Het is voornamelijk van belang voor werken van beeldende kunst, ook al wordt het recht op het openbaar tonen van het werk niet tot deze werken beperkt; voor deze werken is het tentoonstellingsrecht zowat de tegenhanger voor het publiek uit- of opvoeringsrecht ²¹⁶.

1252. De AW 1993 beperkt dit recht niet tot ongepubliceerde werken ²¹⁷, zoals de Duitse wetgever dit gedaan heeft ²¹⁸. De vraag naar de verhouding tussen dit tentoonstellingsrecht en de uitputting van het distributierecht wordt door de AW 1993 niet opgeklaard.

1253. De AW 1993 stelt evenmin enige beperking aan dit recht m.b.t. het doel dat met de tentoonstelling nagestreefd wordt. Indien een werk in een openbare verkoopzaal te bezichtigen staat met het oog op de latere verkoop ervan, zal bijgevolg hiervoor de toestemming van de auteur vereist zijn ²¹⁹.

d) Het vertaal- en adaptatierecht

1254. Tot slot erkent de Russische auteurswet het vertaalrecht (*pravo na perevod*) en het recht om een werk te bewerken, "arrangeren" of op een andere wijze te adapteren (*pravo na pererabotku*) ²²⁰. Uiteraard kunnen de vertaler en de adaptator over een zelfstandig auteursrecht beschikken, indien hun vertaling of adaptatie zelf aan de criteria voor auteursrechtelijke bescherming voldoet, maar het vertalen en bewerken zelf is aan de toestemming van de auteur van het oorspronkelijke werk onderworpen ²²¹.

²¹⁵ Art.4 AW 1993 (definitie "vertoning van een werk"). Indien de beelden wel in juiste volgorde vertoond worden (bv. filmvertoning in de bioscoop) spreekt de Russische AW 1993 van een openbare uitvoering.

Deze definitie werd woordelijk overgenomen uit de Amerikaanse Auteurswet, Title 17, U.S.C., § 101 (Definitions, "To display"). Voor een commentaar naar Amerikaans recht, zie NIMMER, M.B. en NIMMER, D., *Nimmer on Copyright*, vol.2, § 8.20 [B], p.8-246.7-8 ("The legislative intention in including under the copyright a display right was to prohibit indirect public displays by the owner of the tangible copy that would affect the copyright owner's market for reproduction and distribution. That intention is sought to be achieved by limiting the display privilege of owners of particular copies to either direct (i.e. "live") displays, or to those indirect (i.e. by projection) displays wherein the viewers are 'present at the place where the copy is located' "). Zie ook GRISHAEV 1991, 51.

²¹⁶ Over het onderscheid tussen het recht van "publiek tonen" en het recht van "publiek uitvoeren", zie KORCHAGIN e.a. 182-183; SERGEEV 160.

²¹⁷ SERGEEV 160.

²¹⁸ § 18 Urheberrechtsgesetz van 9 september 1965.

²¹⁹ ELST 1994, 138.

²²⁰ Over de specifieke betekenis van het recht op vertaling, modificatie (*modifikatsiia*) en adaptatie (*adaptatsiia*) bij computerprogramma's en databanken, zie art.1 (1), 10 en 15 (2) Computerwet. Zie ook SABEL'EVA 1993b, 42-43.

²²¹ Art.12 (1) AW 1993.

e) Bijzondere rechten voor architect en designontwerper

1255. De exclusieve rechten van de auteur op het gebruik van ontwerpen van design, architectuur, stedenbouw en tuin- en parkkunst omvatten ook de praktische realisering van deze ontwerpen ²²². M.a.w. de transformatie van de genoemde werken van een tweedimensionaal (bv. een technische tekening) of een driedimensionaal (bv. een maquette) project in de driedimensionale ²²³ realisering van dat project kan niet geschieden zonder de toestemming van de auteur van het project, d.i. de architect, de designontwerper of de tuinarchitect.

1256. Voor wat in het bijzonder de auteur van een architectuurproject betreft, wordt nog bepaald dat hij kan eisen dat de bouwheer hem het recht zou verlenen op deelname aan de realisering van zijn project, zowel bij de uitwerking van de documentatie voor de bouw, als bij het optrekken van het gebouw of bouwwerk zelf, uiteraard op voorwaarde dat het architectuurproject door de bouwheer aanvaard werd. Van deze regeling kan wel contractueel afgeweken worden ²²⁴. In elk geval heeft de auteur van het architectenplan het - luidens de wet op de architectenactiviteit in de Russische Federatie - morele recht om "auteurscontrole" uit te oefenen op de uitwerking van de documentatie voor de bouw en "auteurstoezicht" op de bouw van de constructie zelf, op een wijze bepaald door een federaal orgaan van architectuur en stedenbouw ²²⁵.

2.2.2. De "onlichamelijke exploitatie"

a) Het recht van mededeling aan het publiek ?

1257. In de lijst van definities wordt de term "mededelen" als volgt omschreven: het is het tonen, het uitvoeren, het in de ether uitzenden of een andere handeling verrichten (met uitzondering van het verspreiden van exemplaren van het werk ...), door middel waarvan o.m. werken toegankelijk worden voor auditieve en (of) visuele waarneming, ongeacht hun feitelijke waarneming door het publiek ²²⁶. Een dergelijke mededeling van een werk is openbaar ("voor algemene kennisname", *dlia vseobshchego svedeniia*), indien ze rechtstreeks of met behulp van technische middelen geschiedt op een plaats die voor vrij bezoek open is of op een plaats waar een betekenisvol aantal personen die niet tot de gewone familiekring behoren, aanwezig zijn. Hierbij is het irrelevant of deze werken waargenomen worden op de plaats waar ze meegedeeld worden, dan wel op

²²² Art.16 (2) al.2 AW 1993. Zie reeds art.135 (2) Beginselen 1991.

²²³ In geval van design kan het uitzonderlijk om een tweedimensionaal eindresultaat gaan, bv. behangpapier.

²²⁴ Art.16 (2) al.2 AW. Zie eveneens PP RF, "Polozhenie o tvorcheskoi arkhitekturnoi deiatel'nosti i ee litsenzirovani v Rossiiskoi Federatsii", 22 september 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.39, item 3618, *Zakon*, 1994, nr.6, 26-28 (i.h.b. punt 9); art.17 (1) Federal'nyi Zakon RF "Ob arkhitekturnoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 17 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.47, item 4473, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 november 1995.

²²⁵ Art.18 (1) Federal'nyi Zakon RF "Ob arkhitekturnoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 17 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.47, item 4473, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 november 1995.

²²⁶ Art.4 AW 1993 (definitie "meedelen").

een andere plaats waar ze gelijktijdig aan de mededeling waargenomen kunnen worden ²²⁷.

1258. Gelet op deze definitie had de Russische Auteurswet o.i. kunnen volstaan met naast de verschillende rechten op "lichamelijke exploitatievormen" een algemeen recht op de mededeling van een werk aan het publiek te erkennen. Hiermee zouden alle exploitatiemethodes of -vormen volgens dewelke een werk voor het publiek toegankelijk wordt zonder een exemplaar van het werk in handen te krijgen, aan de toestemming van de auteur onderworpen worden. Dit is evenwel niet gebeurd: de Russische wetgever heeft gekozen voor de uitdrukkelijke en afzonderlijke vermelding van het recht van publieke uitvoering, het uitzendrecht en het recht op doorgifte van een werk via de kabel.

b) Het recht van publieke uitvoering

1259. Het recht van publieke uitvoering (*pravo na publichnoe ispolnenie*) betreft de voorstelling van werken door middel van spel, declamatie, zang, dans in een live uitvoering of met behulp van technische middelen (televisie- en radiouitzendingen, kabeltelevisie en andere technische middelen), op een plaats open voor vrij bezoek of op een plaats waar een betekenisvol aantal personen aanwezig is die niet tot de gewone familiekring behoren, ongeacht of zij het werk waarnemen op de plaats van uitvoering of op een andere plaats gelijktijdig met de uitvoering van het werk ²²⁸. Of de toegang tot de plaats waar de uitvoering plaats heeft enkel tegen betaling mogelijk is, dan wel gratis is, is voor het bepalen van het publiek karakter van de uitvoering niet relevant ²²⁹.

c) Het uitzendrecht

1260. Naast het recht van publieke uitvoering erkent de auteurswet ook nog het recht op uitzending in de ether (*pravo na peredachu v efir*) en het recht op mededeling van een werk aan het publiek via de kabel (*pravo na soobshchenie dlia vseobshchego svedeniia po kabelia*) ²³⁰.

1261. Met het uitzendrecht wordt niet enkel de eerste uitzending, maar ook de (niet-simultane) heruitzendingen van een werk op radio of televisie bedoeld ²³¹.

²²⁷ Art.4 AW 1993 (definitie "openbare vertoning, openbare uitvoering of mededeling ter algemene kennisname").

²²⁸ Art.4 AW 1993 (definitie "uitvoering" juncto "publieke vertoning, publieke uitvoering en mededeling voor algemene kennisgeving"). Dit omvat ook de publieke vertoning van beelden (al dan niet vergezeld van geluid) in hun juiste volgorde, bv. een filmvertoning in een bioscoop.

²²⁹ Punt 21 Deel III van Bijlage 1 bij PP RF "O minimal'nykh stavkakh avtorskogo voznağrazhdeniia za nekotorye vidy ispol'zovaniia proizvedenii literatury i iskusstva", 21 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.13, item 994.

²³⁰ Art.16 (2) AW 1993.

²³¹ Art.16 (2) juncto art.4 (definitie "volgende uitzending in de ether") AW 1993.

Het uitzendrecht omvat ook het recht op de uitzending van een werk via de satelliet, wat omschreven wordt als het geleiden van signalen vanuit het grondstation naar de satelliet en de uitzending van deze signalen vanuit de satelliet (naar de aarde) waardoor het werk aan het publiek meegedeeld wordt. Hierbij is het onbelangrijk of deze mededeling van het werk via satelliet ook werkelijk door het publiek ontvangen wordt ²³².

Het uitzendrecht omvat tenslotte ook het exclusieve recht op de doorgifte van een werk via de kabel.

1262. Noch voor het uitzendrecht in de ether, noch voor het recht op de doorgifte via de kabel voorziet de Russische auteurswet enige bijzondere bepaling inzake het verplichte collectief beheer van deze rechten. Deze rechten worden bijgevolg op een individuele basis door de auteursrechthebbenden uitgeoefend, tenzij deze laatsten zich vrijwillig verenigen en het beheer van hun rechten overlaten aan hiertoe bevoegde beheersvennootschappen. Indien evenwel een beheersvennootschap door haar leden gemachtigd wordt om de uitzend- en kabelrechten op collectieve basis te beheren, zal ze hierover met de omroepen en kabelmaatschappijen een overeenkomst kunnen sluiten, ook uit naam van de niet-leden ²³³. Deze niet-leden kunnen evenwel hun deel van de vergoeding opeisen bij de beheersvennootschap, en eisen dat hun werken uit deze collectieve overeenkomsten uitgesloten worden ²³⁴. We zullen op deze, vooral voor de kabelrechten, ongelukkige regeling later terugkomen bij de bespreking van de bepalingen over de beheersvennootschappen ²³⁵.

2.3. De vergoedingsrechten

a) De vergoeding voor de uitoefening van een exclusief recht

1263. Het recht op een vergoeding wordt niet langer vermeld als een afzonderlijk recht ²³⁶. Het verlenen van de toestemming tot de exploitatie in één of andere vorm of volgens één of andere methode houdt immers reeds in dat hiervoor door de auteur van de gebruiker een vergoeding gevraagd kan worden ²³⁷. De vergoeding is gekoppeld aan het gebruik van het werk, d.i. aan de andere vermogensrechten ²³⁸ en ontstaat bijgevolg niet als een zelfstandig recht, los van elke exploitatie.

Het bedrag en de berekeningswijze van de auteursvergoeding wordt in een auteursover-

²³² Art.4 AW 1993 (definitie "uitzending in de ether").

²³³ Art.45 (3) al.2 AW 1993.

²³⁴ Art.47 (2) AW 1993.

²³⁵ *Infra*, nr.1437.

²³⁶ SAVEL'EVA 1993a, 805. Het vroegere recht op vergoeding was gekoppeld aan de staatscontrole op de auteursvergoedingen: SAVEL'EVA 1993b, 41.

²³⁷ SERGEEV 169.

²³⁸ GAVRILOV 1993a, XXII.

eenkomst of in overeenkomsten tussen beheersvennootschappen en gebruikers bepaald, en wel - zoals we verder zullen zien ²³⁹ - voor elk soort van exploitatie afzonderlijk ²⁴⁰, en in elk geval niet lager dan de tarieven welke door de overheid opgelegd kunnen worden ²⁴¹.

1264. Toch erkent de AW 1993 twee gevallen van vergoedingsrecht die niet gekoppeld zijn aan de uitoefening van een exclusief recht: de vergoeding voor de thuiskopie van audiovisuele werken en geluidsopnames van werken in het kader van een dwanglicentie, en het volgrecht.

b) De vergoeding voor de thuiskopie

1265. Audiovisuele werken en geluidsopnames mogen voor persoonlijke doeleinden zonder toestemming van de auteur (noch van de uitvoerende kunstenaars of de producent van het fonogram), maar wel tegen betaling van een vergoeding, gereproduceerd worden ²⁴². Betalingsplichtig zijn de fabrikanten of importeurs van de apparaten (bandopnemers, videorecorders en dgl.) en van de materiële dragers (geluids- en/of beeldbanden en -cassettes, laserdiscs, compactdiscs en andere materiële dragers), die voor een dergelijke reproductie gebruikt worden ²⁴³. Deze vergoeding wordt door een beheersvennootschap van auteurs- en naburige rechten geïnd en verdeeld, in principe a rato van 40 % voor de auteurs, en telkens 30 % voor de uitvoerende kunstenaars en de producenten van fonogrammen ²⁴⁴. De producent van videogrammen valt buiten de prijzen, ook al wordt de heffing ook toegepast op videoapparatuur en videocassettes. De omvang en de betalingsvoorwaarden van de vergoeding moeten bepaald worden door een akkoord tussen de genoemde fabrikanten en importeurs enerzijds, en de beheersvennootschap anderzijds. Bij gebreke van een akkoord worden omvang en betalingsvoorwaarden van de vergoeding door een speciaal gevolmachtigd orgaan van de Russische Federatie bepaald ²⁴⁵.

c) Het volgrecht

1266. De introductie van een volgrecht (*pravo sledovaniia*) in het Russische recht is één

²³⁹ *Infra*, nr.1341 e.v.

²⁴⁰ Art.16 (4) AW 1993.

²⁴¹ Art.31 (3) al.2 AW 1993. *Infra*, nr.1344 e.v.

²⁴² Art.26 (1) AW 1993.

²⁴³ Art.26 (2) al.1 AW 1993. Apparaten en materiële dragers bestemd voor de export en professionele apparaten die niet bestemd zijn voor het gebruik in een huiselijke context zijn van deze vergoeding vrijgesteld (art.26 (3) AW 1993).

²⁴⁴ Art.26 (2) al.2 AW 1993.

²⁴⁵ Art.26 (2) al.3 AW 1993. Tot op heden is een dergelijk orgaan nog niet aangeduid.

van de meest opvallende en onverwachte vernieuwingen ²⁴⁶, maar tegelijkertijd ook de minst geslaagde, want gekenmerkt door een gebrek aan realiteitszin ²⁴⁷.

1267. In elk geval van openbare voortverkoop van een werk van beeldende kunst voor een prijs die de voorgaande verkoopprijs overschrijdt met minstens 20%, heeft de auteur het recht op ontvangst van de verkoper van een vergoeding van 5% van de voortverkoopprijs ²⁴⁸.

1268. De categorie van werken van beeldende kunst wordt ruim geïnterpreteerd als omvattende o.a. werken van schilderkunst, beeldhouwkunst, gravures, design, grafische verhalen en comics ²⁴⁹. Foto's of manuscripten zijn niet aan het volgrecht onderworpen.

1269. Een verkoop is openbaar, indien deze plaats vindt via een veiling, een galerij van beeldende kunst, een artistiek salon, een winkel enz.. Dit is een zeer ruime opvatting (in feite blijft enkel de verkoop tussen particulieren bij iemand thuis buiten schot ²⁵⁰), wat op zich wel toe te juichen is, maar helaas voor wat de verkoop buiten veilingshuizen betreft zo goed als onmogelijk (tenzij tegen een prohibitief hoge kostprijs) te controleren is.

1270. Ook het koppelen van het volgrecht aan een prijsstijging van min.20 % mist realiteitszin ²⁵¹. De toepassing van deze regel vergt een grote administratieve discipline. Daarom ware het beter geweest het volgrecht gewoon te koppelen aan het feit van een publieke voortverkoop zelf, en niet aan het prijsverschil tussen twee verkopen.

Toch is de reden voor de invoering van deze regel wel te begrijpen vanuit de motivatie die de "uitvinders" van het volgrecht bewogen heeft. Het volgrecht moest immers dienen als compensatie voor beeldende kunstenaars die op het ogenblik dat ze onbekend zijn, hun werken tegen een zeer lage prijs verkopen, maar op het ogenblik dat ze het toppunt van bekendheid bereiken met lede ogen en zonder enige vergoeding moeten aanzien hoe hun werken tegen soms fabuleuze prijzen voort verkocht worden ²⁵². Vanuit deze achtergrond is het begrijpelijk dat het volgrecht gekoppeld wordt aan een prijsstijging bij opeenvolgende verkopen van het werk: de beeldende kunstenaar moet immers niet gecompenseerd worden voor de verdere verkoop van zijn werk tegen

²⁴⁶ Nergens in de rechtsleer kon de roep tot invoering van een volgrecht opgevangen worden, of werd zelfs maar enige aanduiding gegeven dat men met het concept van het volgrecht vertrouwd was.

²⁴⁷ Bovendien werd het volgrecht op ongelukkige wijze in art.16 (5) AW 1993 aangeduid als "een beperking op de exploitatierechten zoals omschreven in art.16 (2) AW 1993".

²⁴⁸ Art.17 (2) al.2 AW 1993.

²⁴⁹ Art.7 (1) AW 1993.

²⁵⁰ SERGEEV 168.

²⁵¹ In het ontwerp van auteurswet van VAAP / GAASP - waaruit de regeling van art.17 AW nochtans voortkomt - was nog geen sprake van de vereiste van een prijsverhoging met 20 %: art.17 "Proekt. Zakon RSFSR ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh", niet gepubliceerd.

²⁵² SERGEEV 167.

verlies ²⁵³. De praktijk in West-Europa toont evenwel dat eender welke complicatie de effectiviteit van het volgrecht compromitteert ²⁵⁴.

1271. Enkel de verkoper wordt aangeduid als degene van wie de betaling van het volgrecht gevorderd kan worden. Ook dit is een zwakheid, aangezien de verkoper van een werk vaak moeilijk te identificeren is. Het ware beter geweest naast de verkoper ook de koper, de organisator van de veiling e.d. solidair aansprakelijk te stellen tot betaling van het volgrecht.

1272. Het volgrecht is onvervreemdbaar ²⁵⁵. Het gaat slechts aan de erfgenamen van de auteur over voor de geldingstermijn van het auteursrecht.

Afdeling 4. De beperkingen op het auteursrecht

§ 0. Inleiding

1273. Het Sovjetauteursrecht werd gekenmerkt door verregaande uitzonderingen op de rechten van de auteur, via een lange reeks vrije gebruiken en een aantal dwanglicenties. De Beginselen 1991 betekenden een waar keerpunt, door een sterke beperking van de vrije gebruiken en de afschaffing van alle dwanglicenties.

De AW 1993 verlengt opnieuw het lijstje met vrije gebruiken (in totaal 17) en voert opnieuw een dwanglicentie in. Toch moet hieruit geen achteruitgang afgeleid worden in vergelijking met de Beginselen 1991, wel een grotere zin voor realiteit.

1274. Alle hierna te bespreken uitzonderingen op het auteursrecht zijn onderworpen aan de algemene voorwaarde dat het gebruik van het werk geen ongerechtvaardigde schade mag toebrengen aan de normale exploitatie van het werk en de wettelijke belangen van de auteur niet op ongefundeerde wijze mag krenken ²⁵⁶. Hiermee gaat de Auteurswet verder dan wat door de BC vereist is, waarin een vergelijkbare voorwaarde enkel gesteld wordt aan de beperkingen op het reproductierecht, niet aan de beperkingen op andere rechten ²⁵⁷.

1275. De beperkingen hebben ook slechts betrekking op de exploitatierechten van de

²⁵³ ELST 1994, 139.

²⁵⁴ DIETZ 1994b, 157.

²⁵⁵ Art.17 (2) al.2 AW 1993.

²⁵⁶ Art.16 (5) AW 1993. Deze kwalificatie werd, o.i. geheel overbodig, herhaald in art.25 (3) AW 1993, dat de uitzonderingen op het auteursrecht op computerprogramma's en databanken omschrijft. Klaarblijkelijk heeft men al te nauwgezet de EEG-Richtlijn terzake willen navolgen (art.6 (3) Richtlijn 91/250/EEG van de Raad van 14 mei 1991 betreffende de rechtsbescherming van computerprogramma's, *Pb.*, L 122/42 van 17 mei 1991), zonder aandacht te hebben voor de inpassing van deze bepaling in het geheel van de Wet.

²⁵⁷ Art.9 (2) BC. In art.13 TRIPS wordt de genoemde voorwaarde wel aan de beperkingen op alle rechten opgelegd.

auteur, de morele rechten blijven onverlet ²⁵⁸. Dit wil vooral zeggen dat het werk bij het door de wet toegestane gebruik niet gewijzigd mag worden op een wijze die de eer en waardigheid van de auteur zou schaden ²⁵⁹. Bij de vrije gebruiken opgesomd in art.19 en 20 wordt expliciet de verplichting aan de gebruiker opgelegd om de naam van de auteur bij het gebruik van het werk aan te duiden, alsook de ontleningsbron. Het betekent ook dat de uitzonderingen op het auteursrecht enkel betrekking hebben op rechtmatig door de auteur openbaar gemaakte werken ²⁶⁰. De vermelding dat de openbaarmaking rechtmatig moet geschied zijn, is o.i. overbodig, aangezien in de definitie van de openbaarmaking zelf vervat zit dat deze met toestemming van de auteur moet geschieden ²⁶¹.

§ 1. Het gebruik voor persoonlijke doeleinden

1276. Reeds in de omschrijving van een aantal auteursrechten zit een vrijwaring van de privé-sfeer van de gebruiker ingecalculeerd. Zo is er sprake van het recht van *openbare* tentoonstelling, van *openbare* uitvoering, het recht op uitzending via de ether of de kabel *ter algemene kennisname (aan het publiek)*. Aan de voorwaarde van openbaarheid is voldaan, indien de tentoonstelling, de uitvoering of de uitzending rechtstreeks of onrechtstreeks geschiedt op een plaats open voor vrij bezoek of op een plaats waar een betekenisvol aantal personen die niet tot de gewone familiekring behoren, aanwezig zijn ²⁶². Indien m.a.w. een werk meegedeeld wordt in een ruimte die niet vrij toegankelijk is, op een plaats waar geen betekenisvol aantal personen aanwezig is, of op een plaats waar enkel familieleden aanwezig zijn, is hiervoor geen toestemming van, noch betaling van een vergoeding aan de auteur vereist.

1277. Daarnaast formuleert de AW 1993 uitzonderingen op de vermogensrechten ten gunste van het persoonlijk belang van de eindgebruiker. De reproductie van een rechtmatig openbaar gemaakt werk voor persoonlijke doeleinden mag gebeuren zonder toestemming van de auteur, en in de regel zelfs zonder vergoeding aan de auteur ²⁶³, tenzij dan voor de zgn. thuiskopie van audiovisuele werken en geluidsopnames ²⁶⁴.

1278. Uitgangspunt is bijgevolg de volledig vrije reproductie (*vosproizvedenie*) van een

²⁵⁸ Behalve - uiteraard - bij het gebruik van een werk voor persoonlijke doeleinden, zie art.18 AW 1993.

²⁵⁹ Art.15 (1) AW 1993.

²⁶⁰ Uitzonderingen hierop zijn de openbare uitvoering van muziekwerken tijdens officiële en religieuze plechtigheden en begrafenissen (art.22 AW 1993) en de reproductie van werken voor gerechtshandelingen (art.23 AW 1993). Zie ook SERGEEV 178.

²⁶¹ Art.4 AW 1993 (definitie "openbaarmaking van een werk").

²⁶² Art.4 AW 1993 (definitie "openbare tentoonstelling, openbare uitvoering of mededeling ter algemene kennisname").

²⁶³ Art.18 AW 1993.

²⁶⁴ Art.26 AW 1993.

rechtmatig openbaar gemaakt werk uitsluitend voor persoonlijke doeleinden ²⁶⁵, waarbij de term "reproductie" niet enkel naar de reprografie, maar algemeen naar de vervaardiging van één of meer exemplaren van het werk of van een deel ervan in eender welke materiële vorm verwijst ²⁶⁶. De gebruikte reproductiemethode is bijgevolg irrelevant.

1279. Voor andere exploitatiemethodes blijft de toestemming van de auteur vereist (bv. vertaling of bewerking), tenzij deze in hun omschrijving zelf beperkt zijn tot een openbaar gebruik (bv. openbare uitvoering) ²⁶⁷. De Beginselen 1991 waren op dit punt guller ten aanzien van de privé-gebruiker door niet enkel de reproductie, maar eender welk (privé-)gebruik van het werk toe te staan ²⁶⁸.

1280. De AW 1993 spreekt zich niet uit over de vraag of de reproductie door de persoon voor wiens persoonlijke doeleinden de gereproduceerde exemplaren moeten dienen, zelf gemaakt moet worden, dan wel dat deze persoon aan derden (een fotokopiewinkel, een bibliotheek) kan vragen deze reproductie te verwezenlijken ²⁶⁹.

1281. De reproductie van een rechtmatig openbaar gemaakt werk is enkel toegelaten indien dit gebeurt "voor persoonlijke doeleinden". In de Beginselen 1991 heette het nog het gebruik van andermans gepubliceerd werk "voor de voldoening van persoonlijke behoeften" ²⁷⁰, wat ons iets restrictiever lijkt dan de huidige formulering. Volgens GAVRILOV en SERGEEV betekent de vereiste van de "persoonlijke" doeleinden, dat het voordeel van de vrije reproductie enkel geldt voor burgers, en dus niet voor rechtspersonen (organisaties) ²⁷¹. Volgens deze redenering zou bijgevolg de reproductie van een werk voor intern gebruik in een bedrijf niet onder deze uitzondering op het auteursrecht vallen ²⁷².

²⁶⁵ Art.18 (1) AW 1993.

²⁶⁶ Art.4 AW 1993.

²⁶⁷ *Supra*, nr.1257 e.v.

²⁶⁸ Art.138 (3) Beginselen 1991. Zie ook art.493 B.W. 1964.

²⁶⁹ Zie evenwel in verband met de reprografie voor wetenschappelijke doeleinden: art.20 punt 2 AW 1993, *infra*, 4.4., nr.1290.

²⁷⁰ Art.138 (3) Beginselen 1991.

²⁷¹ GAVRILOV 1993a, XXIII; SERGEEV 189.

²⁷² De wetsgeschiedenis lijkt dit te bevestigen. Art.18 van het voorstel van Auteurswet dat door VAAP in 1991 opgesteld werd ("Proekt. Zakon RSFSR ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh", niet gepubliceerd) en aan de basis ligt van de artikels 18 tot 26 AW 1993, bevatte een regeling inzake de vrije reproductie van werken voor persoonlijke (m.i.v. wetenschappelijke en onderzoeks-) doeleinden die in haar bewoordingen nauwelijks van deze van art.18 AW 1993 verschilden, behalve dan dat ook de reproductie van volledige boeken en van partituren ook zonder toestemming van, noch vergoeding aan de auteur toegelaten werd. In tegenstelling tot de Auteurswet 1993 voorzag het VAAP - voorstel evenwel daarnaast nog een regeling inzake de reprografische reproductie "voor interne doeleinden van rechtspersonen", in welk geval een dwanglicentie gold waarbij de auteur aanspraak kon maken op een billijke vergoeding (art.29). Het wegvallen van deze dwanglicentie met het gelijktijdig behoud van de vrije reproductie van werken voor persoonlijke doeleinden doet ons besluiten dat de Russische wetgever inderdaad het vrije gebruik voor persoonlijke doel-

1282. Het exclusieve reproductierecht herneemt evenwel zijn volle kracht, ondanks het feit dat de reproductie door de gebruiker uitgeoefend wordt voor persoonlijke doeleinden, in geval het gaat om: (1) de reproductie van een werk van architectuur (d.i. zowel het architectenplan, als de op basis hiervan uitgewerkte documentatie en het uiteindelijke bouwwerk) in de vorm van gebouwen en analoge bouwwerken; (2) de reproductie van databanken of essentiële delen daaruit ²⁷³; (3) de reproductie van computerprogramma's, met uitzondering van de gevallen voorzien door artikel 25 van de AW 1993, d.i. de adaptatie van een computerprogramma aan de hardware, het maken van een reservekopie en decompilatie van een computerprogramma ²⁷⁴; en (4) de reprografische reproductie van boeken (in hun geheel) en van partituren ²⁷⁵. De toestemming van de auteur en een vergoeding voor de auteur zijn niet vereist voor het kopiëren van een deel van een boek, of voor het kopiëren van artikels in hun geheel, indien dit voor persoonlijke doeleinden geschiedt, terwijl de reprografie van partituren (geheel of zelfs gedeeltelijk ?) of van volledige boeken voor persoonlijk gebruik toch onder het exclusieve recht van de auteur valt. Vraag is natuurlijk of de instelling van een vergoedingstelsel voor de reprografie niet op realistischere wijze de belangen van de auteur zou dienen.

1283. In één geval is voor de reproductie van een werk voor privé-gebruik wel een vergoeding verschuldigd, nl. in het geval van de thuiskopie van audiovisuele werken en geluidsopnames ²⁷⁶. Het gaat hier om een dwanglicentie, waarbij een collectief te beheren vergoeding betaald moet worden op zowel de apparaten die de reproductie mogelijk maken, als de materiële dragers. Van deze vergoeding gaat 40 % naar de auteurs, 30 % naar de uitvoerende kunstenaars en nog eens 30 % naar de producenten van fonogrammen ²⁷⁷.

§ 2. Het gebruik voor archiefdoeleinden

1284. Nauw aansluitend bij het gebruik van een werk voor persoonlijke doeleinden wordt aan de rechtmatige bezitter van een exemplaar van een computerprogramma of van een databank het recht verleend hiervan een kopie te maken, op voorwaarde dat deze bestemd is enkel voor archiefdoeleinden (d.i. een reservekopie) ²⁷⁸.

1285. Aan bibliotheken en archieven is het toegelaten om zonder enig winstoogmerk

einden voor natuurlijke personen heeft willen voorbehouden.

²⁷³ Met de essentiële onderdelen van een databank worden vormelementen bedoeld, niet de inhoud van de databank die immers niet door de auteur gemonopoliseerd kan worden. Het gaat hier om de enige specifieke bepaling met betrekking tot databanken in de algemene AW 1993: PRINS 1994b, 178.

²⁷⁴ *Infra*, nr.1284, 1301 en 1302.

²⁷⁵ Art.18 (2) AW 1993. In de Beginselen 1991 kende de beperking van de exploitatierechten op een gepubliceerd werk ter voldoening van persoonlijke behoeften geen enkele uitzondering.

²⁷⁶ Art.26 AW 1993.

²⁷⁷ Voor meer details, zie *supra*, nr.1265.

²⁷⁸ Art.25 (1) punt 2 AW 1993. Vgl. de enigszins afwijkende bepaling in art.15 (2) Computerwet.

van een rechtmatig gepubliceerd werk één enkele kopie te maken, ofwel voor de herstelling van een werk of ter vervanging van exemplaren van een werk die verloren gegaan zijn of versleten zijn, ofwel voor de levering van deze kopie aan andere bibliotheken die om één of andere reden de betrokken werken uit hun fondsen verloren hebben ²⁷⁹. Deze beperking op het auteursrecht laat dus binnen strikt aangegeven grenzen wel de reprografische reproductie van een volledig boek toe, wat niet het geval is waar het een kopie voor persoonlijke doeleinden van een burger betreft ²⁸⁰. Deze vrije reproductie laat niet toe dat een bibliotheek of archief een bepaald werk dat ze nooit in bezit had, zou kopiëren ter vervollediging van de collectie. Het gekopieerde werk moet in de collectie aanwezig (geweest) zijn.

1286. Op deze plaats past het ook te verwijzen naar de wetgeving inzake het wettelijk depot ²⁸¹. Wat betreft het kopiëren en de reprografie van een in verplicht depot gegeven exemplaar met het oog op de bibliotheek-informatieve dienstverlening aan de burgers, ondernemingen, instellingen en organisaties, en wat betreft het kopiëren van een verplicht gratis exemplaar van elektronische uitgaven, inclusief van computer-programma's en databanken, die hiervan deel uitmaken of die een zelfstandige uitgave zijn, wordt in de Wet op het wettelijk depot gewoon verwezen naar de regeling terzake in de AW 1993, resp. de Computerwet ²⁸².

Volgens dezelfde Wet op het wettelijk depot waarborgen de instellingen en organisaties die verantwoordelijk zijn voor het verzekeren van de permanente bewaring en het gebruik van een verplicht, gratis exemplaar van niet-gepubliceerde documenten ²⁸³ en van audiovisuele productie ²⁸⁴, het kopiëren ervan, tegen betaling en op aanvraag van bibliotheken, organen van wetenschappelijk-technische informatie, van andere ondernemingen, instellingen en organisaties ²⁸⁵, maar klaarblijkelijk niet op aanvraag van burgers. Wordt hier het divulgatierecht van de auteur doorbroken? Zeker is dit niet, nu enkel gesproken wordt over "niet-gepubliceerde" documenten, en publicatie slechts één van de mogelijke vormen van openbaarmaking is ²⁸⁶.

²⁷⁹ Art.20 punt 1 AW 1993.

²⁸⁰ Art.18 (2) AW 1993.

²⁸¹ Federal'nyi Zakon "Ob obiazatel'nom ekzempliare dokumentov", 29 december 1994, *SZ RF*, 1995, nr.1, item 1, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 januari 1995 ("Wet op het wettelijk depot").

²⁸² Art.20 (1) en (3) Wet op het wettelijk depot.

²⁸³ Een document is een materieel object met hierop informatie gefixeerd in de vorm van een tekst, een geluidsopname of een afbeelding, dat bestemd is voor overdracht in tijd en ruimte met het oog op de bewaring en het maatschappelijk gebruik (art.1 Wet op het wettelijk depot). De niet-gepubliceerde documenten waarvan sprake betreffen dissertaties, verslagen over de resultaten van wetenschappelijk onderzoek en van experimentele constructiewerken, gedeponeerde wetenschappelijke werken, algoritmen en programma's (art.5 (1) Wet op het wettelijk depot).

²⁸⁴ D.i. film-, video-, foto- en fonodocumenten: art.5 (1) Wet op het wettelijk depot.

²⁸⁵ Art.20 (2) Wet op het wettelijk depot.

²⁸⁶ Uiteraard in de mate dat het begrip "publicatie" (*opublikovanie*) in de Wet op het wettelijk depot dezelfde betekenis heeft als in de AW 1993, waarover we geen uitsluitel krijgen bij ontstentenis van een definitie van dit begrip in eerstgenoemde Wet.

§ 3. Het gebruik voor wetenschappelijke, onderwijskundige, religieuze, justitiële en sociale doeleinden

1287. Het citeren in origineel of in vertaling uit eender welk rechtmatig openbaar gemaakt werk is toegelaten voor wetenschappelijke, onderzoeks-, polemische, kritische en informatieve doeleinden. Het citaat moet wel beperkt blijven tot een omvang die door het doel van het citeren gerechtvaardigd is. Ook de reproductie van uittreksels uit kranten- en tijdschriftartikels in de vorm van persoverzichten worden, net als in de Berner Conventie ²⁸⁷, onder de "vrijheid van citaat" ondergebracht ²⁸⁸. Dat de naam van de geciteerde auteur en de ontleningsbron vermeld moeten worden, spreekt voor zichzelf ²⁸⁹.

1288. Het "citaatrecht" heeft nog een bijzondere toepassing in de vrije reproductie, de uitzending in de ether of de doorgifte via de kabel van werken van beeldende kunst, architectuur ²⁹⁰ of fotografie die permanent gelegen zijn op een plaats die open is voor vrij bezoek ²⁹¹. Voorwaarde is wel dat de afbeelding van het werk niet het basisobject van zulke reproductie, uitzending of doorgifte mag zijn ²⁹², noch dat de afbeelding voor commerciële doeleinden gebruikt wordt ²⁹³.

1289. In uitgaven, radio- en televisieuitzendingen en geluids- en beeldopnamen van studie-aard mogen (uittreksels van) rechtmatig openbaar gemaakte werken als illustraties gebruikt worden, in een omvang gerechtvaardigd door het gestelde doel ²⁹⁴.

1290. De non-profit reprografische reproductie van afzonderlijke artikels en werken van kleine omvang die rechtmatig gepubliceerd zijn in verzamelwerken, kranten en andere periodieke uitgaven, of van korte uittreksels uit rechtmatig gepubliceerde geschreven werken (met of zonder illustraties) is toegelaten, op voorwaarde dat ze ofwel door bibliotheken en archieven geschiedt op vraag van natuurlijke personen voor studie- of onderzoeksdoeleinden ²⁹⁵, ofwel door onderwijsinstellingen wordt verricht voor

²⁸⁷ Art.10 (1) BC.

²⁸⁸ Art.19 punt 1 AW 1993.

²⁸⁹ Art.19 preambule AW 1993. Vgl. art.10 (3) BC.

²⁹⁰ Werken van stedenbouw en tuin- en parkkunst vallen niet onder deze regeling.

²⁹¹ KORCHAGIN e.a. 187 noemt als voorbeelden een beeldhouwwerk op straat of in een museum, een werk van decoratieve kunst op een tentoonstelling.

²⁹² Volgens KORCHAGIN e.a. 187 mag het werk "geen dominante positie" innemen.

²⁹³ Art.21 AW 1993.

²⁹⁴ Art.19 punt 2 AW 1993. Vgl. art.10 (2) BC. GAVRILOV 1993a, XXV wijst erop dat het hier om een nieuwe uitzondering op het auteursrecht gaat, waarvan de draagwijdte nog niet duidelijk is. Hij stelt zich de vraag of op basis van deze bepaling bloemlezingen (*khrestomatiia*) samengesteld kunnen worden. SERGEEV 180 beantwoordt deze vraag ontkennend.

²⁹⁵ Art.20 punt 2 AW 1993. In Rusland komt het uiterst zelden voor dat een bibliotheekbezoeker zelf fotokopies mag nemen: een overblijfsel van de oude vrees van de overheid voor ongecontroleerde en oncontroleerbare informatiestromen.

auditoriumlessen ²⁹⁶. In elk geval blijft de reproductie beperkt tot één enkel exemplaar, wat de bruikbaarheid hiervan voor het onderwijs ongetwijfeld aanzienlijk beperkt ²⁹⁷. Dit vrije gebruik is al bij al restrictiever geformuleerd dan het gelijkaardige vrije gebruik dat in de Beginselen 1991 vastgelegd werd en de reprografie toeliet van "uitgegeven werken in één exemplaar voor wetenschappelijke, studie- en voorlichtingsdoeleinden zonder winstoogmerk" ²⁹⁸. Geen enkele beperking inzake omvang van het gekopieerde werk, noch inzake de instellingen of personen die bevoegd waren om tot dergelijke reprografie over te gaan, zat erin vervat ²⁹⁹. Toch is o.i. de afwezigheid van een vergoedingsrecht voor de auteur voor de reprografische reproductie van werken ook in de huidige AW 1993 een te verre gaande beperking op de rechten van de auteur ³⁰⁰.

1291. Muziekwerken mogen vrij uitgevoerd worden tijdens religieuze of officiële ceremonies, en begrafenissen, zij het enkel "in een omvang die gerechtvaardigd is door de aard van dergelijke ceremonies" ³⁰¹.

1292. Auteurswerken mogen vrij gereproduceerd worden in het kader van gerechtelijke procedures, in de mate dat dit voor het doel van dit vrije gebruik gerechtvaardigd is ³⁰².

1293. Een specifieke beperking met een duidelijk sociaal doel is de toegelaten non-profit ³⁰³ reproductie van rechtmatig openbaar gemaakte werken in een reliëf-puntenschrift of volgens andere speciale methodes voor blinden, met uitzondering van de werken die speciaal gecreëerd zijn voor dergelijke reproductieprocédés ³⁰⁴.

§ 4. Het gebruik voor actuele berichtgeving

1294. De Auteurswet kent ook een aantal beperkingen op de rechten die rusten op

²⁹⁶ Art.20 punt 3 AW 1993.

²⁹⁷ KORCHAGIN e.a. 187.

²⁹⁸ Art.138 (2) punt 4 Beginselen 1991.

²⁹⁹ M.b.t. tot de omvang van de toegelaten reprografische reproductie schrijft GAVRILOV 1993a, XXVII nu dat onder "werken van geringe omvang" prozawerken tot 1 auteursblad (d.i. 40.000 tekens) of gedichten tot 100 lijnen begrepen moeten worden, terwijl "korte uittreksels" niet meer dan 20 - 25 % van de totale omvang van het werk en niet meer dan 1 auteursblad (100 verzen) mag omvatten.

³⁰⁰ In dezelfde zin, DIETZ 1994b, 169.

³⁰¹ Art.22 AW 1993.

³⁰² Art.23 AW 1993.

³⁰³ Deze beperking ontbrak in art.138 (2) punt 5 Beginselen 1991, maar in de praktijk komt het hoe dan ook zelden voor dat een publicatie in brailleschrift in het commerciële circuit terecht kan.

³⁰⁴ Art.19 punt 6 AW 1993.

bepaalde, auteursrechtelijk beschermde werken met het oog op de snelle informatieverspreiding. Terloops weze hier aangestipt dat de vrije uitwisseling van informatie uiteraard ook reeds gewaarborgd wordt op het niveau van de principes, nl. door loutere ideeën buiten de bescherming van het auteursrecht te houden ³⁰⁵, en officiële documenten en mededelingen over gebeurtenissen en feiten met een informatief karakter uit het toepassingsgebied van de Auteurswet te sluiten ³⁰⁶.

1295. De reproductie in kranten (niet in tijdschriften ³⁰⁷) en de uitzending in de ether of de mededeling aan het publiek langs de kabel van rechtmatig in kranten en tijdschriften gepubliceerde artikels of van in de ether uitgezonden werken over actuele economische, politieke, sociale en religieuze aangelegenheden ³⁰⁸ is toegelaten, tenzij zulks door de auteur expliciet verboden wordt ³⁰⁹. De belangrijkste nieuwigheid hier is het feit dat ook in de ether uitgezonden werken onder de genoemde voorwaarden gereproduceerd mogen worden, daar waar dit in de Beginselen 1991 enkel met betrekking tot gepubliceerde artikels mogelijk was ³¹⁰. Ook hier doet de invloed van de Berner Conventie zich gevoelen ³¹¹.

1296. Toegelaten is ook de reproductie in kranten, de uitzending in de ether of de mededeling aan het publiek langs de kabel, van openbaar uitgesproken politieke redevoeringen, uiteenzettingen en andere analoge werken in een omvang gerechtvaardigd door het informatiedoel ³¹². In vergelijking met de Beginselen 1991 ³¹³ wordt het vrije gebruik beperkt tot de "politieke" redevoeringen, maar anderzijds ook uitgebreid tot de doorgifte van deze toespraken via de kabel.

1297. Tenslotte erkent de AW 1993 ook het zgn. informatief citaat, d.w.z. de reproductie of mededeling aan het publiek via fotografie, uitzending in de ether of doorgifte aan het publiek langs de kabel in overzichten van actuele gebeurtenissen, van werken die gezien of gehoord worden in de loop van dergelijke gebeurtenissen. Dergelijk gebruik

³⁰⁵ Art.6 (4) AW 1993. Zie *supra*, nr.1170.

³⁰⁶ Art.8 AW 1993. Vgl. art.2 (8) BC. Zie ook *supra*, nr.1179-1180.

³⁰⁷ GAVRILOV 1993a, XXVI.

³⁰⁸ GAVRILOV 1993a, XXVI interpreteert deze regel zeer ruim. Hij noemt als voorbeelden: krantenartikels over de economische situatie, over een gewapend conflict, over het werk van een staatsman; astrologische prognoses; een op de radio uitgezonden "brandend actueel" gedicht, een op de televisie getoond hedendaagse karikatuur. Een karikatuur die in een krant of tijdschrift geplaatst wordt, valt volgens deze auteur evenwel niet onder het genoemde vrije gebruik.

³⁰⁹ Art.19 punt 3 AW 1993.

³¹⁰ Art.138 (2) punt 2 Beginselen 1991.

³¹¹ Art.10*bis* (1) BC, dat overigens niet over de overname van artikels betreffende actuele *sociale* aangelegenheden spreekt.

³¹² Art.19 punt 4 AW 1993. Vgl. art.2*bis* BC.

³¹³ Art.138 (2) punt 2 Beginselen 1991.

is toegelaten in een omvang die door het informatiedoel gerechtvaardigd is ³¹⁴.

1298. Zowel bij het informatief citaat als bij het vrije gebruik van politieke redevoeringen behoudt de auteur het recht op de publicatie van dergelijke werken in verzamelwerken ³¹⁵. Deze bepaling is o.i. overbodig, en zelfs misleidend: overbodig omdat de opname van een werk of een politieke toespraak in een verzamelwerk in elk geval de grenzen van het informatiedoel dat beide vrije gebruiken beperkt, overschrijdt; misleidend omdat ten onrechte de indruk gewekt wordt dat de auteur *enkel* het recht op publicatie van zijn werk of toespraak in verzamelwerken heeft, daar waar hij in werkelijkheid al zijn rechten behoudt die niet uitdrukkelijk door deze vrije gebruiken en in de erin vernoemde specifieke context beperkt worden ³¹⁶.

§ 5. Het gebruik ter operationalisering van verworven gebruiksrechten

1299. In deze categorie brengen we die beperkingen onder die ingevoerd werden om de gebruikers van werken in staat te stellen de rechtmatig verworven gebruiksrechten ook effectief operationeel te maken. Een te strikte toepassing van het exclusieve verbodsrecht van de auteur zou tegen de economie van het auteursrechtelijke beschermingssysteem zelf ingaan.

1300. Dit lijkt ons in de eerste plaats de motivering te zijn voor de vrije opname van werken voor kortstondig gebruik door de omroeporganisaties (de zgn. efemere opnames) die het uitzendrecht op die werken verkregen heeft. De vrijheid geldt enkel indien dergelijke opname gebeurt door de omroeporganisatie met behulp van haar eigen technische uitrusting en voor haar eigen uitzendingen. De omroep is verplicht deze opnames te vernietigen binnen zes maanden na hun vervaardiging, tenzij een langere termijn met de auteur van het opgenomen werk overeengekomen werd. Indien evenwel de opname een exclusief documentair karakter heeft, mag ze in officiële archieven bewaard worden zonder toestemming van de auteur van het werk ³¹⁷. Men kan zich de vraag stellen of, gelet op het exclusief karakter van het uitzendrecht van de auteur, dit vrije gebruik wel zin heeft, aangezien in elk geval de omroep voor de uitzending van het werk de toestemming van de auteur moet vragen, en bij die gelegenheid ook het recht op de vastlegging ervan kan verwerven ^{318 319}.

³¹⁴ Art.19 punt 5 AW 1993. Vgl. art.10*bis* (2) BC. In art.138 (2) punt 3 Beginselen 1991 werd niet vermeld dat de betrokken werken "gezien of gehoord moesten worden in de loop van actuele gebeurtenissen". Gepubliceerde literaire en kunstwerken mochten dus het hoofdobject van een reportage worden, maar slechts "in een omvang overeenkomstig met de informatiedoeleinden".

³¹⁵ Art.19 punt 4 en 5 AW 1993.

³¹⁶ Terloops weze overigens opgemerkt dat dit de enige bepalingen zijn waarin een afzonderlijk publicatierecht vermeld wordt.

³¹⁷ Art.24 AW 1993. Vgl. art.11*bis* (3) BC.

³¹⁸ Ook NORDEMANN e.a. 130 wijst erop dat deze beperking enkel zin heeft in die landen die een dwanglicentie voor het uitzenden van een werk ingesteld hebben.

³¹⁹ Deze tijdelijke vastleggingen van werken met het oog op een uitgestelde uitzending mag overigens niet verward worden met de plicht die door de mediawetgeving aan de omroepen opgelegd wordt om gedurende minimaal één maand de "materialen" van eigen uitzendingen van radio- en televisie-

1301. De rechtmatige bezitter van een exemplaar van een computerprogramma of databank heeft, behoudens andersluidend beding, het recht om alle handelingen te verrichten die nodig zijn om dit computerprogramma of deze databank op zijn hardware te laten draaien, inclusief het recht om wijzigingen aan te brengen of evidente fouten te corrigeren ³²⁰.

§ 6. De decompilering van computerprogramma's

1302. De gebruiker van een computerprogramma heeft binnen bepaalde strikt omschreven perken het recht om dit programma te decompileren ³²¹.

Afdeling 5. De beschermingsduur

§ 1. De algemene termijn

1303. Door de goedkeuring van de Beginselen 1991 had de Sovjetunie op de valreep van haar ondergang aansluiting gevonden bij de landen van de Berner Unie door de beschermingsduur van het auteursrecht op te trekken van 25 tot 50 jaar p.m.a. ³²². De AW 1993 en de Computerwet bevestigen deze algemene termijn ³²³ en herhalen ook dat deze termijn in geval van coauteurschap gerekend wordt vanaf het overlijden van de langstlevende coauteur ³²⁴. Voor alle termijnen geldt dat ze geteld worden vanaf 1 januari van het jaar volgend op het jaar waarin het juridische feit dat aan de basis ligt voor het doen lopen van de termijn, zich heeft voorgedaan ³²⁵.

1304. Met betrekking tot de audiovisuele werken betekent dit dat de beschermingsduur 50 jaar bedraagt na het overlijden van de langstlevende van één van de exhaustief opgesomde personen die krachtens de wet als auteurs van het audiovisuele werk gekwalificeerd worden: de regisseur, de scenarist en de componist van speciaal voor dit werk gecomponeerde muziek ³²⁶.

programma's die reeds in de ether gegaan zijn, te bewaren als bewijsstukken in geval van juridische betwistingen (bv. inzake het recht van antwoord): art.34 WNM RF.

³²⁰ Art.25 (1) punt 1 AW 1993; art.15 (1) Computerwet.

³²¹ Art.25 (2) AW en art.15 (3) Computerwet. Zie ook SABEL'EVA 1993b, 47. Inspiratiebron voor deze uitzondering was zonder twijfel art.6 Richtlijn 91/250/EEG van de Raad van 14 mei 1991 betreffende de rechtsbescherming van computerprogramma's, *Pb.*, L 122/42 van 17 mei 1991. Zie ook PRINS 1994b, 173.

³²² Art.137 (1) al.1 Beginselen 1991. *Supra*, nr.1131.

³²³ Art.27 (1) al.1 AW 1993 en art.6 (1) Computerwet. Vgl. art.137 (1) al.1 Beginselen 1991.

³²⁴ Art.27 (4) AW 1993 en art.6 (2) Computerwet. Vgl. art.137 (1) al.2 Beginselen 1991.

³²⁵ Art.27 (6) AW 1993.

³²⁶ Art.13 (1) AW 1993.

§ 2. Anonieme of pseudonieme werken

1305. Werken die anoniem of onder pseudoniem openbaar gemaakt worden, zijn beschermd gedurende 50 jaar na de datum van hun rechtmatige openbaarmaking, tenzij de identiteit van de auteur eerder onthuld wordt of er geen twijfel meer kan bestaan over die identiteit, in welk geval de normale termijn geldt ³²⁷. Op twee punten verschilt deze regeling van deze vervat in de Beginselen 1991. Vooreerst moet onder de AW 1993 de bijzondere termijn wijken voor de gewone beschermingstermijn, wanneer er geen twijfel bestaat over de identiteit van de auteur, wat vroeger niet op evidente wijze het geval was. Bovendien begint in de AW 1993 de bijzondere termijn te lopen na de openbaarmaking van het werk, en niet vanaf de publicatie van het werk zoals in de Beginselen 1991. Hoger hebben we evenwel gezien dat deze terminologische verschuiving inhoudelijk geen wezenlijke verandering met zich brengt, nu het verschil van betekenis tussen het begrip "openbaarmaking" uit de AW 1993 enerzijds en de term "publicatie" uit de Beginselen 1991 eerder miniem is ³²⁸. Het vertrekpunt voor de bijzondere beschermingstermijn is m.a.w. de facto hetzelfde gebleven, nl. het ogenblik waarop het werk anoniem of onder pseudoniem op eender welke wijze voor het publiek toegankelijk gemaakt werd.

Toch hebben beide begrippen de wetgever van 1993 parten gespeeld, nu in de eerste alinea van art.27 (3) AW 1993, die de bijzondere beschermingstermijn omschrijft, sprake is van de *openbaarmaking* van een werk op anonieme wijze of onder pseudoniem, terwijl in de tweede alinea van dezelfde paragraaf, die omschrijft in welk gevallen voor anonieme en pseudonieme werken toch de gewone beschermingsduur geldt, over de *publicatie* ervan gesproken wordt. Zoals hoger reeds aangehaald heeft het begrip "publicatie" in de context van de AW 1993 een veel engere betekenis, en duidt het slechts één vorm van openbaarmaking aan, nl. het in het verkeer brengen van exemplaren van een werk of fonogram in een voldoende hoeveelheid om de redelijke behoeften van het publiek te kunnen voldoen, uitgaande van de aard van het werk of fonogram ³²⁹. Het feit dat de regel van de termijnberekening in de eerste alinea staat, laat vermoeden dat toch de openbaarmaking als vertrekpunt voor de bijzondere termijn bedoeld werd.

Merken we tenslotte nog op dat de mogelijkheid van herleving van rechten, die onder de Beginselen 1991 bestond in geval van onthulling van de identiteit van de auteur meer dan 50 jaar na publicatie van het werk, maar voor het verloop van de gewone beschermingstermijn ³³⁰, in de AW 1993 niet meer bestaat, nu de onthulling van de identiteit of het einde van elke twijfel hieromtrent moet plaats grijpen tijdens de bijzondere beschermingsperiode ³³¹.

³²⁷ Art.27 (3) AW en art.6 (3) Wet Computerprogramma's. Vgl. art.137 (1) al.3 Beginselen 1991.

³²⁸ *Supra*, nr.1226-1227.

³²⁹ *Supra*, nr.1228.

³³⁰ *Supra*, nr.1131.

³³¹ Indien de identiteit van de auteur meer dan 50 jaar na de eerste openbaarmaking van het werk bekend wordt, begint de uitgedoofde termijn niet opnieuw te lopen: GAVRILOV 1993a, XXIX.

§ 3. Postuum gepubliceerde werken

1306. Het auteursrecht op postuum gepubliceerde werken, geldt vanaf 50 jaar na deze publicatie ³³². De Auteurswet schrijft evenwel niet voor dat deze publicatie plaats moet hebben binnen de normale beschermingsduur ³³³, zodat de auteursrechten op een ongepubliceerd werk dat door verloop van de beschermingstermijn in het publieke domein gevallen is, opnieuw tot leven gebracht kunnen worden ingeval van publicatie op een datum die meer dan een halve eeuw na het overlijden van de auteur gesitueerd is ³³⁴.

De bijzondere beschermingstermijn betreft enkel werken die postuum *gepubliceerd* worden, d.w.z. het met toestemming van de auteur in het verkeer brengen van exemplaren van een werk in een voldoende hoeveelheid om de redelijke behoeften van het publiek te voldoen uitgaande van de aard van het werk ³³⁵. Andere vormen van openbaarmaking, zoals de openbare uitvoering of tentoonstelling, de uitzending e.d. van een werk, die postuum zouden plaatsgrijpen, doen de bijzondere beschermingstermijn niet lopen. Dit staat in tegenstelling tot de regeling in de Beginselen 1991 waarin ook de postume publicatie vereist werd ³³⁶, maar dit begrip een veel ruimere betekenis had en in elk geval de juist genoemde wijzen van openbaarmaking omvatte ³³⁷.

§ 4. Werken van gerehabiliteerde auteurs

1307. In het zog van de regeling voor postuum gepubliceerde werken werd in de Auteurswet ook een bepaling opgenomen inzake het auteursrecht van gerehabiliteerde

³³² Art.27 (5) al.1 AW 1993. Het wetsontwerp dat einde 1992 bij de Opperste Sovjet ingediend werd bevatte geen enkele bijzondere bepaling inzake postume werken, zodat het leek alsof men wilde terugkeren naar de situatie van het B.W. 1964 waarin evenmin enige bijzondere regeling ten aanzien van dit soort werken terug te vinden was. De huidige regeling is dan ook te danken aan het presidentiële veto dat tegen het door de Opperste Sovjet goedgekeurde ontwerp uitgesproken werd (*supra*, nr.1141). Zie NEWCITY 1993b, 7.

³³³ Vgl. art.137 (2) Beginselen 1991.

³³⁴ "Het ogenblik van overlijden van de auteur voor de berekening van de termijnen [van postuum gepubliceerde werken] heeft geen betekenis" (KORCHAGIN e.a. 189). De wetgever moet zich van de consequenties van deze regeling bewust geweest zijn, aangezien in een eerder ontwerp, voorbereid door een expertengroep bij de Commissie van de Raad van Nationaliteiten inzake het cultureel en natuurlijk erfgoed van de volkeren van de RSFSR, de gunstregeling ten aanzien van postuum gepubliceerde werken beperkt werd tot werken die binnen de algemene auteursrechtelijke beschermingstermijn gepubliceerd werden (art.36 (5) "Proekt. Zakon RSFSR ob Avtorskom Prave", *Knizhnoe obozrenie*, 3 april 1992, 7). Dit voorstel werd door het Russische parlement niet overgenomen.

³³⁵ Art.4 AW 1993 (definitie "publicatie"). Het is natuurlijk zeer de vraag hoe men een werk postuum kan publiceren *met toestemming van de auteur* (behoudens eventueel een testamentair beding), zeker wanneer de datum van publicatie lang na het overlijden van de auteur plaats heeft.

³³⁶ Art.137 (2) Beginselen 1991. *Supra*, nr.1131.

³³⁷ Art.134 (1) al.2 Beginselen 1991. *Supra*, nr.1127, noot 138.

auteurs ³³⁸. Deze regeling luidt als volgt: "Ingeval een auteur verdrukt werd en postuum gerehabiliteerd werd, begint de beschermingstermijn van de rechten voorzien door dit artikel [27] te gelden vanaf 1 januari van het jaar volgend op het jaar van rehabilitatie" ³³⁹.

1308. De motivering voor het invoeren van een bijzondere termijn voor gerehabiliteerde auteurs (na het veto van de President) ligt voor de hand: auteurs die vooral onder Stalin om politieke redenen vervolgd werden, naar strafkampen gestuurd werden of zelfs geëxecuteerd werden ³⁴⁰, en hun erfgenamen hebben tijdens de gewone auteursrechtelijke beschermingsduur niet de vrucht van hun artistieke arbeid kunnen plukken. Wanneer ze na hun overlijden gerehabiliteerd worden, moeten in elk geval de nabestaanden de gelegenheid krijgen de geleden verliezen goed te maken, wat enkel kan door het instellen van een nieuwe termijn, aangezien de termijn die liep voor de rehabilitatie in elk geval economisch inhoudsloos was.

1309. De redactie van de bijzondere beschermingsregel voor postuum gerehabiliteerde auteurs in de Auteurswet 1993 doet een aantal vragen rijzen. Wanneer was een auteur het slachtoffer van de repressie (*repressirovan*) ? Veronderstelt dit een gerechtelijke veroordeling op basis van politieke gronden ? Of volstaat een *feitelijke* repressie, die er bv. in bestond aan 'verdachte' auteurs elke mogelijkheid te ontzeggen om ook maar enig werk langs de officiële kanalen te publiceren ? Rechtstreeks hiermee verbonden is uiteraard de vraag naar de betekenis van de term "rehabilitatie". Gaat het hier om een officiële rehabilitatie, dan wel, om een feitelijke rehabilitatie die erin zou kunnen bestaan dat de boeken van lange tijd doodgezwegen auteurs voor het eerst langs officiële kanalen gepubliceerd worden ³⁴¹, of verboden films voor het eerst aan het publiek

³³⁸ We herinneren eraan dat een niet-gepubliceerd Besluit van 27 mei 1957 reeds een bijzondere regel inzake de berekening van de beschermingsduur voor werken van gerehabiliteerde auteurs bevatte (*supra*, nr.41), maar deze maatregel overleefde de invoering van het B.W. 1964 niet (*supra*, nr.44, noot 131). Zelfs indien dit wel het geval geweest zou zijn, zou dit ongepubliceerde Besluit wegens de verplichting tot publicatie van juridische normen sedert 1990 zeker zijn rechtskracht verloren hebben (*supra*, nr.653).

³³⁹ Art.27 (5) al.2 AW 1993. Rechtstreekse inspiratiebron voor deze regel was het wetsvoorstel dat in 1992 door een expertengroep bij de Commissie van de Sovjet van Nationaliteiten inzake het culturele en natuurlijke erfgoed van de volkeren van de RSFSR uitgewerkt was (art.36 (3) "Proekt. Zakon RSFSR ob Avtorskom Prave", *Knizhnoe obozrenie*, 3 april 1992, 7: "Indien een auteur zijn rechten verloren had en na zijn overlijden gerehabiliteerd werd, stopt de gelding van het auteursrecht op zijn werken na verloop van 50 volledige kalenderjaren volgend op het jaar van rehabilitatie van de auteur"). In de pers werd ook een niet verder uitgewerkt voorstel geformuleerd om de gelden ontvangen voor de publicatie van een vroeger door de censuur verboden boek, met aftrek van de productie-onkosten, in cultuurfondsen te storten en vanaf de datum van publicatie van dergelijke werken een nieuwe termijn van auteursrechtelijke bescherming te laten lopen: KRASNIKOV, G., "Gonorary Pushkina i Bulgakova - na blago literatury", *Literaturnaia Gazeta*, 20 maart 1991.

³⁴⁰ *Supra*, nr.157 e.v.

³⁴¹ Zo waren de boeken van Mikhail Bulgakov gedurende een kwart eeuw na zijn overlijden in 1940 absoluut taboe. Pas in 1966 verscheen voor het eerst een (overigens door de censuur misvormde) versie van zijn "Meester en Margarita". Pas onder Gorbachev werd het werk in zijn oorspronkelijke versie gepubliceerd. Bulgakov werd echter nooit officieel veroordeeld, en bijgevolg ook nooit officieel gerehabiliteerd.

getoond worden ³⁴²? Vermoedelijk is het eerste het geval, enerzijds omdat een feitelijke rehabilitatie meestal een geleidelijk proces is waarvan het precieze tijdstip moeilijk vast te stellen is, en anderzijds omdat het Russische parlement wetgeving goedgekeurd heeft specifiek met betrekking tot de rehabilitatie via gerechtelijke weg van slachtoffers van de politieke repressie ³⁴³.

1310. De bijzondere regeling heeft enkel betrekking op auteurs die na hun overlijden gerehabiliteerd worden ³⁴⁴. Voor de auteur en zijn nabestaanden valt ingeval van rehabilitatie tijdens het leven van de auteur de toepassing van de algemene regels inzake beschermingsduur immers gunstiger uit.

1311. O.i. moet men er ook vanuit gaan dat deze regeling niet van toepassing is wanneer een werk van een postuum gerehabiliteerd auteur na zijn rehabilitatie voor het eerst gepubliceerd wordt, aangezien in dat geval de algemene regeling voor de postuum gepubliceerde werken ³⁴⁵ gunstiger uitkomt voor (de erfgenamen van) de gerehabiliteerde auteur ³⁴⁶.

1312. Het toepassingsgebied van art.27 (5) al.2 AW 1993 beperkt zich bijgevolg tot de werken van auteurs die het slachtoffer waren van de repressie en postuum via een gerechtelijke procedure gerehabiliteerd werden:

- (1) indien deze werken voor de rehabilitatie voor het eerst openbaar gemaakt werden - wat enkel denkbaar is voor werken die tijdens het leven van de auteur, maar voor hij slachtoffer van de repressie werd, openbaar gemaakt werden ³⁴⁷, of voor werken die postuum op het ogenblik dat het officiële taboe rond de auteur afbrokkelt, maar deze nog niet officieel gerehabiliteerd werd, openbaar gemaakt worden ³⁴⁸; of
- (2) indien deze werken na de officiële rehabilitatie op een andere wijze dan door publicatie openbaar gemaakt worden ³⁴⁹; of

³⁴² CHRISTIE, I., "The Cinema", in GRAFFY / HOSKING 43-77.

³⁴³ Zakon RSFSR "O reabilitatsii zhertv politicheskikh repressii", 18 oktober 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.44, item 1428-1429, *VSND i VS RF*, 1992, nr.28, item 1624, *VSND i VS RF*, 1993, nr.1, item 21, *Rossiiskaia Gazeta*, 15 oktober 1993.

³⁴⁴ POZHITKOV 1994, 62 toont zich hierover verwonderd: "Are authors excluded who have been rehabilitated while they were still alive?"

³⁴⁵ Art.27 (5) al.1 AW 1993.

³⁴⁶ Indien een werk van een (gerehabiliteerd) auteur op een andere wijze dan door publicatie voor het eerst openbaar gemaakt wordt na de datum van rehabilitatie, zal toch de bijzondere regel voor gerehabiliteerde auteurs toegepast moeten worden, aangezien de algemene regel inzake postume werken enkel betrekking heeft op de postume *publicatie* ervan: *supra*, nr.1306.

³⁴⁷ In dit geval loopt eerst de algemene termijn van 50 jaar p.m.a., en vanaf de rehabilitatie de specifieke termijn voor gerehabiliteerde auteurs.

³⁴⁸ In dit geval loopt eerst de termijn voor postuum gepubliceerde werken, of de algemene termijn van 50 jaar p.m.a. indien het gaat om een postume openbaarmaking op een andere wijze dan door publicatie, en vanaf de rehabilitatie de specifieke termijn voor postuum gerehabiliteerde auteurs.

³⁴⁹ Ingeval van publicatie na de rehabilitatie is de termijn voor postume publicatie immers interessanter: *supra*, nr.1311. In de periode tussen de postume rehabilitatie en de latere postume publicatie van een werk geldt wel de specifieke beschermingstermijn voor de al dan niet openbaar gemaakte

(3) indien deze werken ook na de officiële rehabilitatie niet openbaar gemaakt worden³⁵⁰.

1313. In deze drie gevallen "begint de beschermingstermijn zoals bepaald in [art.27] te gelden vanaf 1 januari van het jaar volgend op de postume rehabilitatie". M.a.w. deze bijzondere regeling bepaalt het beginpunt van een beschermingsduur van 50 jaar³⁵¹. Hierbij wordt abstractie gemaakt van de algemene beschermingstermijn die in elk geval vanaf de creatie van het werk is beginnen te lopen. Indien de auteur gerehabiliteerd wordt op een ogenblik dat de algemene beschermingstermijn nog aan het lopen is, komt deze specifieke regeling in feite neer op een termijnverlenging. Indien echter het auteurswerk reeds door het verloop van de algemene beschermingsduur in het openbaar domein gevallen is op het ogenblik dat de auteur officieel gerehabiliteerd wordt, komt deze regeling neer op een herstel van het auteursrecht, het opnieuw 'privatiseren' van het reeds publiek geworden auteurswerk.

1314. Net als bij de postume publicatie houdt ook de postume rehabilitatie een uitholling van het definitieve karakter van het publiek domein in zich³⁵². Het gaat hier weliswaar om uitzonderlijke omstandigheden, en om een relatief beperkt aantal auteurs, maar wel in vele gevallen om zeer populaire auteurs waarvan de werken ook tot op heden vaak uitgegeven of uitgevoerd worden. Bovendien moet rekening gehouden worden met het nog te bespreken overgangsrecht dat ervoor zorgt dat ook rehabilitaties die lang voor de inwerkingtreding van de Auteurswet van 1993 plaats hadden toch de genoemde auteursrechtelijke gevolgen met zich mee brengen³⁵³.

§ 5. Verlenging wegens oorlogsomstandigheden

1315. De beschermingsduur wordt met vier jaar verlengd "indien de auteur werkte tijdens de Grote Vaderlandse Oorlog of eraan deelnam"³⁵⁴. Deze voor het Russisch recht geheel nieuwe regel werd slechts na het presidentiële veto ingevoerd, zonder dat enig ons bekend wetsvoorstel deze oplossing gesuggereerd had. Het hoeft dan ook niet

(maar in elk geval niet-gepubliceerde) werken van gerehabiliteerde auteurs.

³⁵⁰ Niet-openbaar gemaakte werken van auteurs die het slachtoffer werden van de repressie, worden eerst gedurende de algemene termijn van 50 jaar p.m.a. en vanaf de rehabilitatie via de specifieke beschermingstermijn voor gerehabiliteerde auteurs beschermd.

³⁵¹ Dit beginpunt wordt wel enigszins onhandig op 1 januari volgend op het jaar van de rehabilitatie geplaatst, en niet op de dag van de rehabilitatie zelf, zodat er theoretisch een "beschermingsleemte" ontstaat. Deze is enkel reëel, indien de rehabilitatie meer dan 50 jaar na het overlijden van de auteur plaats heeft, d.i. wanneer het werk in het publiek domein gevallen is en door de rehabilitatie weer opgevist wordt.

³⁵² In theorie kan een werk zelfs tweemaal uit het publiek domein opgevist worden, op voorwaarde dat het niet eerder dan 51 jaar na de postume rehabilitatie van de auteur gepubliceerd wordt, en deze rehabilitatie zelf slechts geschiedt nadat de algemene beschermingstermijn afgelopen is.

³⁵³ *Infra*, nr.1521 e.v.

³⁵⁴ Art.27 (5) al.3 AW 1993. Het ware vanuit legistiek standpunt bekeken ongetwijfeld beter geweest deze regel in een afzonderlijke paragraaf op te nemen, en niet in de paragraaf die de termijn voor de postuum gepubliceerde werken regelt. De verlenging van het auteursrecht wegens oorlogsomstandigheden betreft immers alle termijnen die in art.27 AW 1993 vermeld staan.

echt te verbazen dat deze regeling de sporen van overhaasting draagt en hierdoor in de praktijk niet eenvoudig toe te passen zal zijn ³⁵⁵.

1316. Immers, het gaat hier niet om een gewone verlenging van een beschermingsduur die reeds liep tijdens de tweede wereldoorlog, noch om een verlenging van de beschermingstermijn van werken die voor een bepaalde datum gepubliceerd werden. De AW 1993 voert een veel moeilijker hanteerbaar criterium in voor de toepassing van de verlengingsduur. Vereist is dat de auteur tijdens de Tweede Wereldoorlog "werkte", dan wel aan deze oorlog "deelnam". Zeker is dat hierdoor elke termijnverlenging voor werken waarvan de auteur voor de tweede wereldoorlog (1939 ? 1940 ? 1941 ?) overleden is, uitgesloten wordt. Voor de rest is het zeer de vraag wat bedoeld wordt met het vereiste werk van de auteur: gaat het om artistiek werk ? Of ook werk als bv. onderwijzer ? En quid met een gepensioneerde kunstenaar die occasioneel hamer en beitel hanteert ? Ook de "deelname aan de oorlog" is voor meerdere interpretaties vatbaar. Vereist het een deelname als soldaat in het Rode Leger ? Of als partizaan ? Of zelfs als lid van de vijandige strijdkrachten ³⁵⁶ ? En nam de noodlijdende burgerbevolking van Lenin- of Stalingrad ook deel aan de oorlog ?

1317. Het is bovendien zeer opmerkelijk dat de verlenging van de beschermingsduur wegens oorlogsomstandigheden 48 jaar na het beëindigen van de Oorlog in de wetgeving wordt ingevoerd. Gelet op de korte beschermingsduur (15 jaar p.m.a., later 25 jaar p.m.a.) die het sovjetrecht tot in 1992 kende, kan op het eerste zicht de regel van de termijnverlenging enkel een zeer beperkt toepassingsgebied hebben, nl. ten aanzien van werken van auteurs die de oorlog lang overleefden. Door de regels van het overgangsrecht, welke later nog besproken worden ³⁵⁷, is het toepassingsgebied van deze bepaling evenwel aanzienlijk verruimd geworden, zodat voor een groot aantal werken in feite een beschermingsduur van 54 jaar p.m.a., 54 jaar na postume publicatie of 54 jaar na postume rehabilitatie van de auteur bestaat ³⁵⁸.

§ 6. Beschermingsduur voor de morele rechten

1318. Het recht van auteurschap, het recht op naam en het recht op de bescherming van de reputatie van de auteur worden beschermd zonder aan een termijn gebonden te zijn, d.i. eeuwigdurend ³⁵⁹, en moeten bijgevolg ook gerespecteerd worden nadat een

³⁵⁵ VORONKOVA 1995, 27.

³⁵⁶ "Is an author granted such an extension who participated in the war but on the "wrong" side ?" (POZHITKOV 1994, 62).

³⁵⁷ *Infra*, nr.1521 e.v.

³⁵⁸ In theorie heeft de verlenging ook plaats voor werken die anoniem of onder een pseudoniem openbaar gemaakt zijn, zodat hun bescherming zich tot 54 jaar na de rechtmatige openbaarmaking ervan kan uitstrekken (art.27 (3) al.1 juncto (5) al.3 AW 1993). Gelet evenwel op het feit dat de verlengingsduur enkel toegekend wordt aan auteurs die tijdens de Grote Vaderlandse Oorlog werkten of aan deze oorlog deelnamen, kan deze regel per definitie enkel toegepast worden indien de identiteit van de auteur bekend is. Wie zich op deze verlengingsduur wil beroepen, moet bijgevolg de identiteit van de auteur onthullen zodat de algemene beschermingsduur van toepassing wordt (art.27 (3) al.2 AW 1993).

³⁵⁹ Art.27 (1) al.2 AW 1993 en art.6 (4) Computerwet. Zie ook VORONKOVA 1995, 25.

werk in het publiek domein gevallen is ³⁶⁰.

1319. Voor de andere morele rechten, nl. het recht van openbaarmaking en het recht op terugneming, geldt de algemene beschermingsduur van 50 jaar p.m.a. Ten aanzien van het recht op terugneming is dit o.i. aberrant, gelet op de ernstige aantasting van de rechten van derden welke de uitoefening van dit recht met zich meebrengt. De uitoefening van het recht op terugneming zou o.i. aan de erfgenamen van de auteur ontzegd moeten worden, of in elk geval beperkt moeten worden tot die gevallen waarin aangetoond kan worden dat het de wil was van de auteur om zijn werk terug te nemen, maar om één of andere reden verhinderd was om dit zelf te doen.

1320. Op de uitoefening van deze rechten na het overlijden van de auteur zullen we later nog terugkomen ³⁶¹.

§ 7. Een betalend publiek domein

1321. De AW 1993 voorziet ten slotte ook de mogelijke invoering van een systeem van *betalend publiek domein*. De wetgever verleent aan de Regering van de RF inderdaad de bevoegdheid om een heffing in te voeren op het gebruik van werken die in Rusland in het publieke domein zijn. Het bedrag hiervan mag niet groter zijn dan 1 % van de winst verkregen door de exploitatie van het werk en zou gestort moeten worden in beroepsfondsen van de auteurs of aan de beheersvennootschappen ³⁶². Tot op heden werd een dergelijk mechanisme niet in werking gesteld.

³⁶⁰ Art.28 (2) AW 1993.

³⁶¹ *Infra*, nr.1646-1648.

³⁶² Art.28 (3) AW 1993.

HOOFDSTUK II. HET CONTRACTENRECHT

Afdeling 0. Inleiding

1322. Het Russische auteursrecht beschouwt het contractenrecht reeds sedert lange tijd als een integraal onderdeel van het objectief auteursrecht. De gewijzigde economische context heeft echter precies op het gebied van het contractenrecht een diepgaande invloed. Zoals reeds uit de bespreking van de Beginselen 1991 gebleken is ¹, werd de contractuele vrijheid van de partijen het uitgangspunt. De administratieve dwangbuis waarin de auteurscontracten geduwd werden, werd samen met de planeconomie begraven, en in de plaats hiervan zijn burgerrechtelijke principes gekomen die de wilsautonomie van de partijen laten spelen, maar tegelijk het sociale karakter van het auteursrecht gestand doen door de auteur als zwakste partij op de markt van de cultuurgoederen te beschermen tegen een te verregaand liberalisme. In de Beginselen 1991 bleef deze bescherming beperkt tot een intentieverklaring, in de AW 1993 komen wel concrete maatregelen voor die de auteurs - met behoud van de beginselen van de markteconomie - beschermen tegen eigen onvoorzichtigheid en structurele zwakheid en tegen al te hebbelijke exploitanten. Zij vormen een belangrijke aanvulling bij de bepalingen in het B.W. 1994 inzake het algemene verbintenissen- en contractenrecht.

Afdeling 1. De soorten van auteursovereenkomsten

1323. De vermogensrechten van de auteur, aangeduid in art.16 AW 1993 (d.i. exclusief het volgrecht en het vergoedingsrecht voor de thuiskopie van geluidsopnames en audiovisuele werken), kunnen in een auteursovereenkomst overgedragen worden (*peredavaetsia*) ². Op de precieze betekenis van een dergelijke "overdracht" zal later teruggekomen worden ³, hier onderzoeken we enkel welke soorten van auteursovereenkomsten door de Auteurswet voorzien worden.

1324. De AW 1993 spreekt weliswaar over dé auteursovereenkomst ⁴, maar maakt toch een onderscheid tussen de auteursovereenkomst over de overdracht van exclusieve rechten enerzijds, en de auteursovereenkomst over de overdracht van niet-exclusieve rechten anderzijds ⁵.

1325. De auteursovereenkomst over de overdracht van *exclusieve* rechten staat het gebruik van het werk op een bepaalde wijze en in de door de overeenkomst vastgestelde grenzen enkel aan die persoon toe waaraan deze rechten overgedragen worden, en

¹ *Supra*, nr.1129.

² Art.30 (1) al.1 AW 1993.

³ *Infra*, nr.1630 e.v.

⁴ De AW 1993 bevat geen bepalingen over bijzondere auteursovereenkomsten ingedeeld op basis van de exploitatiewijze die er het voorwerp van uitmaakt, zoals de uitgaveovereenkomst, de opvoeringsovereenkomst, het audiovisueel productiecontract enz. Zie evenwel art.31 (3) al.3 AW 1993.

⁵ Art.30 (1) al.2 AW 1993.

geeft aan deze persoon het recht een gelijkaardig gebruik van het werk door andere personen te verbieden ⁶.

1326. De auteursovereenkomst over de overdracht van *niet-exclusieve* rechten staat aan de gebruiker het gebruik toe van het werk op gelijke voet met de houder van exclusieve rechten, die dergelijke rechten overgedragen heeft, en (of) met ⁷ andere personen, die de toestemming ontvangen hebben voor het gebruik van dit werk op dezelfde wijze ⁸.

1327. In geval van overdracht van exclusieve rechten is de begunstigde van deze overdracht gerechtigd tegen namakers in rechte op te treden ⁹. Bij stilzitten van deze laatste heeft de auteur, ondanks de overdracht van de exclusieve gebruiksrechten op zijn werk, het recht om het gebruik van zijn werk aan derden te verbieden ¹⁰, dus ook voor die exploitatierechten die in exclusiviteit aan de contractspartij overgedragen waren.

Afdeling 2. De contractspartijen

1328. De partijen bij een auteursovereenkomst worden niet gedefinieerd, behalve dan in verband met de auteursovereenkomst van bestelling, waarbij *de auteur* zich ertoe verbindt een werk in overeenstemming met de contractuele bepalingen te creëren en aan de besteller over te dragen; de besteller moet aan de auteur een voorschot betalen dat in mindering gebracht wordt van de contractueel overeengekomen auteursvergoeding ¹¹. Ook uit andere bepalingen blijkt dat de auteur - gedefinieerd als de natuurlijke persoon die door zijn scheppende arbeid het werk tot stand gebracht heeft ¹² - partij is bij de auteursovereenkomst ¹³.

1329. Volgens sommigen moet onder de auteur ook zijn erfgenamen verstaan worden

⁶ Art.30 (2) al.1 AW 1993. Uiteraard is het niet de auteursovereenkomst, maar één van de contractspartijen die de toestemming tot het gebruik van het werk geeft, en dit door middel van een auteursovereenkomst.

⁷ Grammaticaal gezien staat "deze persoon" op gelijke hoogte met "de gebruiker", en niet met "de houder van de exclusieve rechten", maar dit moet een vergissing zijn. Zie in dezelfde zin, de Duitse vertaling in *GRUR Int*, 1993, 859-860; en de Engelse vertaling in *Copyright, Laws and Treaties, Russian Federation - Text 3-01*, p.010.

⁸ Art. 30 (3) AW 1993.

⁹ Art.30 (2) al.2 AW 1993. Ook de inleidende zinsnede van art.49 AW 1993 bevestigt dat de "houder van de exclusieve auteurs- [en naburige] rechten" (*obladatel' iskluchitel'nykh avtorskikh prav*) tegen de namaker kan optreden.

¹⁰ Art.30 (2) al.2 AW 1993.

¹¹ Art.33 AW 1993. Zie ook art.34 (1) AW 1993.

¹² Art.4 AW 1993.

¹³ Art. 31 (5) en (6) AW 1993.

¹⁴ of zelfs de andere rechtsopvolgers die zelf de auteursrechten krachtens de wet over een overeenkomst met de auteur verworven hebben ¹⁵. Zij kunnen een argument halen uit de omschrijving van de auteursovereenkomst over de overdracht van niet-exclusieve rechten, waarin sprake is van "de houder van exclusieve rechten" (*obladatel' iskluchitel'nykh prav*), wat de overkoepelende term is voor de "auteur" (*avtor*) en zijn "rechtsopvolger" (*pravopreemnik*). En deze laatste term, waarmee de houder van een afgeleid recht (d.i. een rechtverkrijgende) bedoeld wordt, verwijst zowel naar de erfgenaam (*naslednik*) als naar de natuurlijke of rechtspersonen die de auteursrechten tijdens het leven van de auteur verkregen heeft. Een bijkomend argument kan geput worden uit het nog te bespreken Regeringsbesluit van 21 maart 1994 dat minimum-auteursvergoedingen voor bepaalde exploitatievormen vastlegt en bepaalt dat de concrete omvang van de vergoeding en de betalingswijze en -termijnen door de partijen bepaald worden bij het sluiten van een overeenkomst tussen de gebruiker van het werk enerzijds en de auteur ervan, de rechthebbende op dat werk of de organisatie die de auteursrechten op collectieve wijze beheert anderzijds ¹⁶.

1330. De wederpartij van de auteur is in elk geval "de gebruiker". Dit zijn niet alleen rechtspersonen, maar ook natuurlijke personen, nu erkend wordt dat zij ook zelf werken kunnen reproduceren en verspreiden als een zelfstandige ondernemingsactiviteit ¹⁷. De beheersvennootschappen worden niet als "gebruiker" aanzien: de overeenkomsten tussen de auteur, zijn erfgenamen of de houder van de auteurs- (en naburige) rechten enerzijds en de beheersvennootschappen anderzijds zijn geen auteursovereenkomsten, zodat de bepalingen van art.30-34 AW 1993 hierop niet van toepassing zijn ¹⁸.

1331. Uit dit alles volgt dat de bepalingen inzake contractenrecht die we in de volgende paragraaf zullen bespreken, niet enkel door de auteur, maar ook door de rechtverkrijgenden ingeroepen kunnen worden tegen de andere contractspartij, behalve wellicht in die gevallen waarin de AW 1993 de beschermingsmaatregel uitdrukkelijk enkel aan de auteur voorbehoudt ¹⁹. Toch vinden de beschermingsmaatregelen precies hun ratio in het feit dat de auteur (d.i. de schepper van het werk), eventueel ook zijn erfgenamen, tijdens onderhandelingen met een potentiële exploitant meestal de zwakste contractspartner is. Het feit dat ook andere rechtverkrijgenden (werkgever, producent, beheersvennootschap enz.) zich op deze bepalingen kunnen beroepen, is o.i. dan ook moeilijk te begrijpen.

¹⁴ GAVRILOV 1993a, XXX; KORCHAGIN e.a. 192-193; SERGEEV 212-213.

¹⁵ GAVRILOV 1993a, XXX; KORCHAGIN e.a. 192-193.

¹⁶ Punt 2 PP RF "O minimal'nykh stavkakh avtorskogo vognagrazhdeniia za nekotorye vidy ispol'zovaniia proizvedenii literatury i iskusstva", 21 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.13, item 994, *Rossiiskaia Gazeta*, 2 april 1994.

¹⁷ SERGEEV 214-215.

¹⁸ Art.45 (2) al.1 AW 1993.

¹⁹ Art.31 (5) en (6) AW 1993.

Afdeling 3. De inhoud van de auteursovereenkomst

§ 0. Inleiding

1332. Uitgangspunt van het gehele contractenrecht is de vrijheid van de partijen om zelf de inhoud van de overeenkomst te bepalen ²⁰. Dergelijke vrijheid kan evenwel in het nadeel van de zwakste contractspartij uitdraaien. De Russische wetgever heeft daarom in de eerste (maar niet enige ²¹) plaats ten voordele van de auteur een aantal beschermingsmaatregelen voorzien.

§ 1. Interpretatieregels

1333. Zo bevat de AW 1993 twee interpretatieregels in verband met de omvang van de verleende rechten. Ingeval van onduidelijke formuleringen geven deze regels een interpretatie aan de contractuele clausules die in het voordeel van de auteur is. Dit zijn m.a.w. twee toepassingen van de regel van de restrictieve interpretatie van de auteursrechtelijke exploitatiecontracten.

1334. De eerste regel stelt dat "de rechten bij auteursovereenkomst overgedragen, geacht worden niet-exclusief te zijn, tenzij in de overeenkomst expliciet anders voorzien wordt" ²². Vage formuleringen inzake de aard van de overdracht of de volledige afwezigheid van enige bepaling dat het om de toekenning van exclusieve gebruiksrechten gaat, wordt bijgevolg ten gunste van de auteur geïnterpreteerd als zijnde de minst verregaande vorm van overdracht van rechten.

1335. De tweede regel stelt dat "alle rechten op het gebruik van het werk die niet expliciet overgedragen worden, geacht worden niet overgedragen te zijn" ²³. M.a.w. de gebruiker krijgt enkel die rechten die hem door de auteur expliciet zijn toegekend.

1336. De genoemde interpretatieregels kunnen wel verhinderen dat door *onduidelijk* geformuleerde clausules de auteur meer zou overgedragen hebben dan hij eigenlijk wilde, ze kunnen niet verhinderen dat in *duidelijk* geformuleerde clausules de auteur op verregaande wijze afstand doet van zijn rechten, en dit onder druk van de sterkere onderhandelingspositie van zijn medecontractant.

Daarom komt de wetgever tussen door, enerzijds, te bepalen welke clausules verplicht in de auteursovereenkomst moeten voorkomen, en, anderzijds, door regels van aanvullend recht te voorzien die toegepast worden bij ontstentenis van dergelijke clausules.

²⁰ Zie bv. GAVRILOV 1993b, 13; GRISHAEV 1994, 93.

²¹ *Supra*, nr.1329.

²² Art.30 (4) AW 1993.

²³ Art.31 (2) al.1 AW 1993.

§ 2. Verplichte vermeldingen

1337. Krachtens art.31 (1) AW 1993 moet een auteursovereenkomst de volgende punten bevatten: de exploitatiewijzen; de termijn en het territorium waarvoor de rechten overgedragen worden; het bedrag van de vergoeding en/of de wijze om dit bedrag te bepalen voor elke exploitatiewijze, de betalingswijze en de betalingstermijnen; en andere clausules welke de contractspartijen wezenlijk achten voor het gegeven contract.

1338. Vooreerst moet een auteursovereenkomst dus de exploitatiewijzen van het werk die overgedragen worden, aanduiden. En om te vermijden dat de auteur via een duidelijke, maar zeer algemeen geformuleerde clause de economische component van zijn auteursrecht op dat werk volledig in handen van de medecontractant zou leggen zonder goed de juridische gevolgen van zijn daad te beseffen, voegt de Auteurswet er aan toe dat het moet gaan om "concrete rechten die door deze overeenkomst overgedragen worden" (de zgn. specificeringsplicht)²⁴. O.i. is een clause waarin de auteur "alle rechten op het gebruik van zijn werk" overdraagt aan zijn medecontractant, in strijd met dit voorschrift²⁵ en bijgevolg nietig²⁶. Die gebruiksrechten uit de catalogus van art.16 (2) AW 1993, die de auteur aan zijn medecontractant wil toekennen, moeten bijgevolg expliciet vermeld staan in de auteursovereenkomst. Uit de Auteurswet kan niet met zekerheid afgeleid worden of er in de auteursovereenkomst nog verdere specificaties voorzien moeten worden inzake de overgedragen gebruiksrechten. We denken hierbij aan vermeldingen zoals "het recht om een boek uit te geven in pocketvorm in het Russisch". Wellicht kunnen dergelijke specificaties ondergebracht worden onder de "andere clausules welke de partijen essentieel achten voor die overeenkomst"²⁷. Van een echte wettelijke verplichting kunnen we bijgevolg niet spreken.

1339. In de auteursovereenkomst moet ook de termijn waarvoor de rechten aan de medecontractant overgedragen worden, vermeld worden. Niets belet de partijen om de rechten over te dragen voor de gehele duur van het auteursrecht. Bij gebreke van enige clause die de termijn waarvoor de rechten overgedragen worden, vastlegt, heeft de auteur echter het recht om de auteursovereenkomst op te zeggen na afloop van 5 jaar na het sluiten van de overeenkomst, mits het respecteren van een opzeggingstermijn van 6 maanden²⁸.

1340. Ook het grondgebied waarvoor de auteursrechten overgedragen worden moet in de auteursovereenkomst aangeduid worden, bij gebreke waarvan de overdracht beperkt wordt tot het grondgebied van de Russische Federatie²⁹.

1341. De auteursovereenkomst moet ook het bedrag van de auteursvergoeding vastleg-

²⁴ Art.31 (1) AW 1993.

²⁵ *Contra*: GAVRILOV 1993a, XXXII.

²⁶ Art.31 (7) AW 1993.

²⁷ Art.31 (1) AW 1993.

²⁸ Art.31 (1) al.2 AW 1993.

²⁹ Art.31 (1) al.3 AW 1993.

gen en/of de wijze waarop het bedrag van de vergoeding voor elke exploitatiewijze afzonderlijk bepaald kan worden. Ook de betalingswijze en -termijn moeten in de auteursovereenkomst voorzien worden ³⁰.

1342. In de regel moet de vergoeding uitgedrukt worden als een procent van de inkomsten ³¹ voor de respectievelijke gebruikswijzen van het werk ³². Hierdoor worden niet enkel de effecten van de hyperinflatie geneutraliseerd, maar worden de auteurs en de exploitanten tot ware partners gemaakt: beide zijn immers afhankelijk van het succes van het werk op de markt ³³. Indien het wegens de aard van het werk of de eigenheden van het gebruik ervan onmogelijk is om een percentage van de inkomsten als vergoeding te bepalen, kan in de overeenkomst geopteerd worden voor een forfaitair bedrag, of een op een andere wijze bepaalde vergoeding (bv. een veelvoud van het minimumloon) ³⁴.

1343. Indien in een uitgaveovereenkomst of in een overeenkomst voor de overdracht van een andere deelbevoegdheid van het reproductierecht (bv. voor de opname van muziekwerken op fonogrammen) als vergoeding een forfait vastgelegd wordt, moet in de overeenkomst de maximale oplage van het werk vastgesteld zijn ³⁵. In zekere zin gaat het hier om een succesclausule. Door een maximumoplage in de overeenkomst vast te leggen in die gevallen waarin door de aard van het werk of de eigenheden van de reproductie een vergoeding die proportioneel is aan de inkomsten uit die exploitatie niet mogelijk is, krijgt de auteur bij uitputting van de eerste oplage opnieuw de gelegenheid om met de gebruiksorganisatie te onderhandelen en zijn succes te verzilveren.

1344. Een potentieel belangrijk mechanisme ter bescherming van de auteurs is de mogelijkheid voor de Raad van Ministers RF om minimumtarieven voor auteursvergoedingen vast te leggen, die - indien het om forfaitaire vergoedingen gaat - samen met de minimumlonen geïndexeerd worden ³⁶. Deze regeling is een rechtstreeks overblijfsel uit het sovjettijdperk, toen door de overheid niet enkel minima maar ook maxima vastgelegd werden voor de auteursvergoedingen. Door het behoud van de mogelijkheid voor de overheid om minimumtarieven op te leggen wordt enerzijds een ernstige beperking aan de contractsvrijheid aangebracht, maar wordt anderzijds toch een krachtig overheidsinstrument gecreëerd om de auteurs als sociaal en economisch

³⁰ Art.31 (1) AW 1993.

³¹ Volgens GAVRILOV 1995c, 24 gaat het hier om bruto-inkomsten (bv. een percentage op de verkoopprijs van boeken of cassettes), niet om de nettowinst.

³² Art.31 (3) al.1 AW 1993. In art.139 (1) al.4 Beginselen 1991 werd dit nog als een loutere mogelijkheid geformuleerd.

³³ GAVRILOV 1995c, 24.

³⁴ Art.31 (3) al.1 AW 1993. Zie ook GAVRILOV 1995c, 24.

³⁵ Art.31 (3) al.3 AW 1993.

³⁶ Art.31 (3) al.2 AW 1993. Deze bepaling werd slechts tijdens de derde lezing van de wettekst ingevoerd, d.i. na het presidentiële veto, zie SAVEL'EVA 1993b, 41. Vgl. ook art.17 (4) Federal'nyi Zakon RF "Ob arkhitekturnoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 17 november 1995, SZ RF, 1995, nr.47, item 4473, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 november 1995; art.54 al.6 Beginselen over cultuur.

zwakkere partij te beschermen. Hierdoor wordt vermeden dat in een auteursovereenkomst de auteursvergoeding voor elk overgedragen exploitatierecht op een bijzonder laag niveau bepaald zou worden, wat louter op basis van de algemene bepaling dat in de auteursovereenkomst het bedrag van de vergoeding bepaald moet worden, niet uitgesloten wordt.

1345. Tot op heden keurde de Regering op 21 maart 1994 één Besluit goed "over de minimumtarieven van auteursvergoeding voor enkele soorten van gebruik van werken van literatuur en kunst" (hierna: "Besluit over de minimumtarieven")³⁷. Hieraan werden drie bijlagen gehecht met tariefschema's en verduidelijkende commentaren over de minimumtarieven voor de auteursvergoeding voor de openbare uitvoering van werken (bijlage 1), voor de reproductie van werken door middel van geluidsopname en de verhuur van exemplaren van geluidsopnames en van audiovisuele werken (bijlage 2), en voor de reproductie van werken van beeldende kunst en de verveelvoudiging van werken van toegepaste, decoratieve kunst in de industrie (bijlage 3).

Deze tarieven kwamen tot stand na overleg met de scheppende unies³⁸, wat op zich merkwaardig is aangezien de Auteurswet een dergelijke overlegprocedure niet voorschrijft, en dit in tegenstelling tot de sovjetauteurswetgeving. De overlegprocedure wordt ook voorgeschreven voor de door de bevoegde ministeries en staatscomités nog uit te werken tariefschema's voor het gebruik van de naburige rechten, voor de creatie en het gebruik van werken van architectuur, voor het gebruik in de cinematografie van werken van literatuur, wetenschap en kunst, en voor de uitgave van werken van literatuur en kunst. Bij het opstellen van deze laatste twee moet eveneens de auteursvereniging RAO, waarvan later nog sprake zal zijn³⁹, geconsulteerd worden⁴⁰.

1346. Door dit Besluit werden een aantal vroeger geldende schema's uit de sovjetperiode volledig⁴¹ buiten werking gesteld⁴². Een aantal andere schema's blijven - althans wat de minimumtarieven betreft - evenwel tot op heden van kracht, zoals bv. het Besluit van de Raad van Ministers van de RSFSR over de tarieven van auteursvergoeding voor de uitgave van werken van wetenschap, literatuur en kunst van 19 december 1988⁴³. Aangezien hierin de (minima en maxima van de) auteursvergoeding forfaitair bepaald werd, is het Besluit gelet op de hollende inflatie in feite volstrekt waardeloos geworden als bescherming voor de auteur tegen de economisch sterkere uitgeverijen.

³⁷ PP RF "O minimal'nykh stavkakh avtorskogo voznağrazhdeniia za nekotorye vidy ispol'zovaniia proizvedenii literatury i iskusstva", 21 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.13, item 994, *Rossiiskaia Gazeta*, 2 april 1994.

³⁸ Punt 1 Besluit over de minimumtarieven.

³⁹ *Infra*, nr.1440 e.v.

⁴⁰ Punt 4 Besluit over de minimumtarieven.

⁴¹ Sedert de inwerkingtreding van de Beginselen 1991 waren de maximumtarieven die in de verschillende schema's vastgelegd waren, reeds buiten werking gesteld, zodat in elk geval nog enkel de minimumtarieven van kracht bleven: *supra*, nr.1128.

⁴² Punt 5 Besluit over de minimumtarieven.

⁴³ PSM RSFSR "O stavkakh avtorskogo voznağrazhdeniia za izdanie proizvedenii nauki, literatury i iskusstva", 19 december 1988, *SP RSFSR*, 1989, nr.5, item 23.

1347. Opmerkelijk is ook het gegeven dat het Besluit over de minimumtarieven van 21 maart 1994 uitgerekend op die exploitatievormen betrekking heeft die doorgaans op collectieve wijze uitgeoefend worden door beheersvennootschappen ⁴⁴. De schema's hebben dan ook veel weg van de reglementen die in beheersvennootschappen gebruikt worden om de vergoedingen te bepalen welke de gebruikers verschuldigd zijn voor een bepaald soort gebruik. In de drie Bijlagen bij het Besluit wordt overigens expliciet bepaald dat de organisaties voor het beheer van de vermogensrechten van de auteurs op collectieve basis als vertegenwoordiger voor de auteurs kunnen optreden inzake het verlenen van de toestemming tot gebruik, de berekening en de inning van de vergoeding voor dat gebruik, en dat ze zelf vorderingen kunnen instellen ter verdediging van de rechten en wettelijk beschermde belangen van de door hen vertegenwoordigde personen ⁴⁵. Uitgerekend in de domeinen waar de individuele auteur alleen staat tegenover de gebruiksorganisaties is het nog wachten op een overheidsinitiatief.

1348. Als we naar de inhoud van de drie bijlagen bij het Besluit over de minimumtarieven van 21 maart 1994 kijken, valt vooreerst op dat in de drie Bijlagen uitdrukkelijk bevestigd wordt dat het hier om minimumvergoedingen gaat die toegepast worden "tenzij anders bepaald in de overeenkomst tussen gebruiker en auteur, zijn rechtsopvolger of de organisatie die de vermogensrechten van de auteurs op collectieve basis beheert binnen de perken van de van hen verkregen bevoegdheden en het bedrag van de vergoeding het voorwerp van betwisting uitmaakt tussen de belanghebbende partijen" ⁴⁶. M.a.w. volgens deze bepalingen leidt het gebrek aan aanduiding van de vergoeding per exploitatiewijze in een auteursovereenkomst niet tot de nietigheid van die overeenkomst (wegens het ontbreken van een essentieel onderdeel van de overeenkomst), maar leidt enkel tot de toepassing van de minimumtarieven ⁴⁷. Dit zal er ongetwijfeld toe leiden dat deze minimumtarieven de regel zullen worden. Slechts uitzonderlijk zal de auteur in staat zijn om een gunstigere vergoeding te bedingen.

1349. Opvallend is ook dat voor de hoger opgesomde gebruiken de minimumvergoeding telkens wordt uitgedrukt in de vorm van een percentage (van de inkomsten uit de verkoop van toegangskaarten, van de verkoopprijs van een gereproduceerd exemplaar van een werk, van de inkomsten uit verhuur enz.), nooit in de vorm van een forfait. Door de voorkeur te geven aan een proportionele vergoeding wordt voorkomen dat de auteur met een éénmalig bedrag "uitgekocht" wordt. Anderzijds veronderstelt de berekening van de proportionele vergoeding wel een inzagerecht van de auteur in de inkomsten van de gebruiker ⁴⁸. O.i. kan het systeem van een proportionele vergoeding gecontroleerd door een inzagerecht van de auteur of zijn vertegenwoordiger in de

⁴⁴ DIETZ 1994b, 177-179.

⁴⁵ Punt 25 Deel III Bijlage 1; punt 3 Deel II Bijlage 2; en impliciet punt 4 al.2 Deel II Bijlage 3 bij het Besluit over de minimumtarieven.

⁴⁶ Punt 1 al.2 Deel II Bijlage 1; punt 1 Deel II Bijlage 2; punt 2 Deel II Bijlage 3 bij het Besluit over de minimumtarieven.

⁴⁷ Indien er betwisting is over het bedrag van de vergoeding op het ogenblik dat de contractsonderhandelingen aan de gang zijn, is er geen wilsovereenstemming over een essentieel onderdeel van het contract, en is er bijgevolg ook geen contract.

⁴⁸ Punt 27 Deel III Bijlage 1; punt 4 Deel II Bijlage 2; punt 4 al.2 Deel II Bijlage 3 bij het Besluit over de minimumtarieven.

rekeningen van de betalingsplichtige omwille van de hoge administratiekosten niet in alle gevallen van een publieke uitvoering gehandhaafd blijven. Zo bepaalt het Besluit over de minimumtarieven van 21 maart 1994 dat in geval van uitvoering van muziekwerken via fonogrammen in cafés, restaurants e.d. de betalingsplichtige (minimum) 0,1 % van de inkomsten die hij verkrijgt uit zijn basisactiviteit, moet afstaan als auteursvergoeding ⁴⁹. De praktijk zal moeten uitwijzen of dit een realistische benadering is, en of in dit geval een forfaitaire vergoeding (gedifferentieerd naargelang van de aard van de voor het publiek toegankelijke plaats, de oppervlakte, de aard van de geluidsinstallatie e.d.) toch niet efficiënter zou zijn.

1350. Wanneer we Bijlage 1 van het Besluit over de minimumtarieven van 21 maart 1994 vergelijken met het Besluit van de Raad van Ministers RSFSR over de tarieven van auteursvergoeding voor de openbare opvoering van werken van literatuur en kunst van 19 december 1988 ⁵⁰ valt enerzijds de gelijkenis in structuur en opbouw van de tarief-schema's op, maar anderzijds ook het substantieel optrekken van de percentages waarop de auteurs recht hebben ⁵¹. Over het algemeen betekent de nieuwe regeling een belangrijke vooruitgang voor de auteur.

§ 3. Toekomstige werken en exploitatiewijzen

1351. Een auteur kan niet contracteren over de rechten op het gebruik van een werk die op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomst nog niet bekend zijn ⁵², noch over de rechten op het gebruik van werken die de auteur in de toekomst kan creëren ⁵³. Dit verbod op het contracteren over toekomstige exploitatiewijzen en op het contracteren over toekomstige werken wordt ingegeven door de vrees dat de auteur door dergelijke clausules voor de toekomst verregaand aan zijn contractspartner gebonden wordt.

1352. Wat het contracteren over toekomstige exploitatiewijzen betreft valt dit absolute verbod zeker toe te juichen, maar of het afkondigen van een totaal verbod op het contracteren over toekomstige werken even gelukkig is, valt o.i. te betwijfelen. Het is inderdaad wenselijk de auteur te beschermen tegen clausules waarin hij de rechten op al zijn toekomstige werken voor een in de tijd onbegrensde periode aan zijn contractspartner overdraagt. Maar moet aan de auteur ook een in de tijd beperkte en voldoende concreet gespecificeerde overdracht van auteursrechten op een bepaald aantal toekom-

⁴⁹ Punt 24 Deel I Bijlage 1 bij het Besluit over de minimumtarieven.

⁵⁰ PSM RSFSR "O stavkakh avtorskogo voznagrazhdeniia za publichnoe ispolnenie proizvedenii literatury i iskusstva", 19 december 1988, *SP RSFSR*, nr.4, item 21.

⁵¹ Zo had de auteur van een toneelstuk in Russisch proza geschreven en bestaande uit drie akten krachtens het Besluit van 1988 recht op 6 % van de inkomsten uit de verkoop van toegangskaarten voor de opvoering van zijn werk; volgens het Besluit van 1994 hebben de auteurs van eenzelfde werk recht op 11 %, opgesplitst in 8 % voor de auteur van het toneelstuk en 3 % voor de decorbouwer en de maker van de kostuums. Voor een concert met symfonische werken of met kamermuziek moest vroeger 7 %, nu 10 % van de inkomsten uit de kaartenverkoop aan de componist betaald worden.

⁵² Art.31 (2) al.2 AW 1993.

⁵³ Art.31 (5) AW 1993.

stige werken aan de gebruiker verboden worden ? Is het bovendien niet redelijk dat bv. een uitgever die in een debuterend schrijver investeert, ook beloond wordt voor het nemen van dit risico en - ingeval van succes - minstens voor een bepaalde tijd en/of voor een bepaald aantal werken zelf de vruchten van deze investering kan plukken ? Een volledig verbod op de overdracht van rechten op toekomstige werken lijkt ons dan ook te verregaand.

1353. Ook de verhouding tussen het verbod op overdracht van rechten over toekomstige werken enerzijds en het vermoeden van overdracht ten voordele van de werkgever met betrekking tot werken die in uitvoering van de dienstverplichtingen of een dienstoverdracht gecreëerd worden ⁵⁴, zou door de wetgever uitgeklaard moeten worden. Een vergelijkbare vraag moet gesteld worden in verband met de verhouding tussen deze regeling over toekomstige werken en de regeling inzake in opdracht gemaakte werken ⁵⁵. Geldt deze laatste regeling als een *lex specialis*, of moet men ervan uitgaan dat op het ogenblik dat de bestelling geplaatst wordt, geen rechten overgedragen kunnen worden ?

§ 4. Verdere overdracht van exploitatierechten

1354. De rechten welke in de auteursovereenkomst aan de gebruiker overgedragen werden, mogen slechts geheel of gedeeltelijk verder overgedragen worden, indien in de oorspronkelijke overeenkomst aan die gebruiker deze bevoegdheid expliciet gegeven werd ⁵⁶.

§ 5. Concurrentiebeding

1355. De clause van een auteursovereenkomst die de auteur in de toekomst beperkt in de creatie van werken over een gegeven thema of in een gegeven gebied, is ongeldig ⁵⁷. Deze bepaling is gericht tegen de private censuur van gebruiksorganisaties die aan de auteur waarmee een auteursovereenkomst gesloten wordt, de verplichting zouden opleggen zich te onthouden van de creatie van werken over een bepaald thema of op een bepaald gebied. Een uitgeverij heeft er uiteraard belang bij dat de auteur in de eerste jaren na het op de markt brengen van een boek over een bepaald thema of binnen een bepaald domein geen gelijkaardig boek over datzelfde thema of in hetzelfde domein door een andere uitgeverij op de markt laat brengen. Daarom zou de eerste uitgever in zijn overeenkomst met de auteur een clause kunnen opnemen die de auteur verbiedt al dan niet voor een bepaalde periode nog boeken op dat gebied of over dat thema te creëren en op de markt te brengen. Dergelijke clauses zijn nietig. Ze beperken immers de fundamentele en grondwettelijk gegarandeerde vrijheid van schepping van de auteur.

⁵⁴ Art.14 (2) AW 1993.

⁵⁵ Art.33 AW 1993.

⁵⁶ Art.31 (4) AW 1993.

⁵⁷ Art.31 (6) AW 1993.

§ 6. Exploitatieplicht ?

1356. De Auteurswet legt de gebruiker geen exploitatieplicht op, en laat het bijgevolg aan de contractspartijen over om in hun overeenkomst hierover een regeling te treffen ⁵⁸. De afwezigheid van een exploitatieplicht verbaast enigszins aangezien deze zowel in de B.W. 1964 ⁵⁹ als in de Beginselen 1991 ⁶⁰ bestond. Nu is de exploitatieplicht dus volledig verdwenen, wat zeker met betrekking tot de overdracht van exclusieve rechten door een overeenkomst met een lange looptijd toch als problematisch ervaren kan worden. De mogelijkheid om de overeenkomst na vijf jaar op te zeggen is niet dienstig indien de auteursovereenkomst expliciet de termijn van de overdracht bepaalt ⁶¹. De auteur kan wel voor het aflopen van de geldigheidsstermijn van de overeenkomst gebruik maken van zijn recht van terugneming, maar is dan tot het betalen van een schadevergoeding aan de gebruiker gehouden ⁶².

§ 7. De vereiste van een geschrift

1357. Auteursovereenkomsten moeten in een schriftelijke vorm gesloten worden, behalve voor auteursovereenkomsten over het gebruik van een werk in de periodieke pers in welk geval een mondeling akkoord volstaat ⁶³. Volgens GAVRILOV gaat het hier niet om een geldigheidsvereiste (tenzij dan in geval van overeenkomsten die een buitenlandse economische transactie regelen), maar heeft de geschreven vorm enkel een bewijsfunctie ⁶⁴.

Afdeling 4. Contractuele aansprakelijkheid

1358. Wat de contractuele aansprakelijkheid betreft, stelt de Auteurswet dat de partij die niet of niet op geschikte wijze haar verplichtingen volgens de auteursovereenkomst uitvoert, verplicht is de schade veroorzaakt aan de andere partij (inclusief de gederfde

⁵⁸ SERGEEV 232 en 253.

⁵⁹ Art.503 en 510 B.W. 1964. Deze exploitatieplicht gold niet voor licentieovereenkomsten, noch voor scenario-overeenkomsten of de overeenkomst voor de bestelling van een kunstwerk.

⁶⁰ Art.139 (1) al.2 Beginselen 1991.

⁶¹ Art.31 (1) al.2 AW 1993.

⁶² Art.15 (2) AW 1993.

⁶³ Art.32 (1) AW 1993 en art.14 (2) Computerwet. Onder de sovjetwetgeving was evenmin een geschrift vereist voor overeenkomsten over de publicatie van een werk in encyclopedische woordenboeken, art.505 al.2 B.W. 1964.

⁶⁴ GAVRILOV 1993a, XXXI. Zie eveneens KORCHAGIN e.a. 194; SERGEEV 221-222. Met betrekking tot computerprogramma's en databanken wordt de zgn. shrink-wrap-licentie (*obertochnaia litsenziia*) toegelaten: art.32 (2) AW 1993 en art.14 (3) Computerwet. Zie hierover: GRIGOR'EVA, T.V., in DEMENT'EV 143-144; POZHITKOV 1994, 69; PRINS 1994b, 175; SAVEL'EVA 1993b, 52-53; SULIMOVA, E.B., in DEMENT'EV 169.

winst) te vergoeden ⁶⁵. Bij een contract van bestelling is de auteur verplicht enkel de reële schade (dus niet de gederfde winst ⁶⁶) aan de besteller te vergoeden, indien hij het bestelde werk niet in overeenstemming met de contractuele clausules aflevert ⁶⁷. Hiermee werd de aansprakelijkheid van de contractspartijen aanzienlijk vergroot ⁶⁸, en dan met name van de gebruiker die onder de sovjetwetgeving in geval van wanprestatie enkel de auteursvergoeding moest betalen, wat slechts een klein deel kan zijn van de reële schade die ontstaat door het niet (correct) uitvoeren van een auteursovereenkomst ⁶⁹. Voor het overige gelden de gewone regels van het algemene verbintenissenrecht.

⁶⁵ Art.34 (1) AW 1993. Voorheen moesten de niet-ontvangen winsten enkel betaald worden indien dit in de overeenkomst zelf voorzien werd: SABEL'EVA, I.V., in SUKHANOV 1993, II, 263. Vgl. art.15 B.W. 1994: "Onder schade wordt begrepen de onkosten die de persoon wiens recht geschonden werd, gedaan heeft of zal moeten doen voor het herstel van het geschonden recht, het verlies of de beschadiging van zijn vermogen (reële schade), alsook de niet-ontvangen inkomsten welke deze persoon ontvangen zou hebben onder gewone voorwaarden van het burgerlijke verkeer, indien zijn recht niet geschonden geweest zou zijn (gederfde winst). Indien de persoon die het recht geschonden heeft ten gevolge hiervan inkomsten verworven heeft, heeft de persoon wiens recht geschonden werd, het recht om naast de andere schade de vergoeding te eisen van de gederfde winst, waarvan het bedrag niet lager mag zijn dan die inkomsten." Zie ook KORCHAGIN e.a. 194-195.

⁶⁶ GAVRILOV 1993a, XXXV; KORCHAGIN e.a. 195.

⁶⁷ Art.34 (2) AW 1993.

⁶⁸ GAVRILOV 1993b, 13; SERGEEV 237.

⁶⁹ GAVRILOV 1993b, 13.

HOOFDSTUK III. DE NABURIGE RECHTEN

Afdeling 1. Algemene opmerkingen

1359. De Beginselen 1991 erkenden voor het eerst een afzonderlijke categorie van naburige rechten, maar deze regeling was bijzonder summier en liet vele vragen onbeantwoord ¹, bevatte in haar omschrijving van de categorieën van begunstigten onduidelijke terminologie (zoals de "schepper van geluids- en beeldopnames") en was bovendien onvolledig doordat de beperkingen op de naburige rechten (behalve dan de beperking in de tijd) door verdere wetgeving gespecificeerd moesten worden ². De Auteurswet 1993 betekent dan ook een hele vooruitgang, doordat hierin een afzonderlijk Deel aan de naburige rechten gewijd werd.

1360. De Auteurswet erkent vier categorieën van houders van naburige rechten: de uitvoerende kunstenaars, de producenten van fonogrammen, de omroepen en de kabelmaatschappijen ³. Beeldopnames (videogrammen) zijn niet langer het voorwerp van een naburig recht ⁴. Aan de uitgevers werden - overigens zeer tot hun spijt ⁵ - geen specifieke uitgeversrechten toegekend.

1361. De houders van naburige rechten kunnen hun rechten slechts uitoefenen mits naleving van de rechten van de auteurs, en voor de fonogramproducenten, de omroepen en de kabelmaatschappijen ook mits naleving van de rechten van de uitvoerende kunstenaars ⁶. De naburige rechten ontstaan en worden uitgeoefend zonder enige formaliteit ⁷.

1362. De erkenning van de naburige rechten is een belangrijk element van toenadering tussen de Russische en de Continentaal-Europese auteurswetgeving, en wordt in de Russische rechtsleer verantwoord door verwijzing naar de belangrijke rol die uitvoerende kunstenaars, producenten van fonogrammen en omroepen in de verspreiding van auteurswerken spelen ⁸.

¹ *Supra*, nr.1136.

² SAVEL'EVA 1993a, 807.

³ Art.36 (1) AW 1993.

⁴ Zou DOZORTSEV 1993, 531 hieraan gedacht hebben toen hij schreef dat "authors are granted certain rights and then within one year it transpires that these rights not only no longer exist but it is as if they never existed at all" ?

⁵ Zie bv. de Vice-Voorzitter van de Associatie "Auteurs en uitgevers tegen piraterij", Georgii Andzhaparidze in KOVALEVSKII, V., "Pirator knizhnogo rynka zhdet vozmezdie", *Zakon*, 1994, nr.4, 72-73.

⁶ Art.36 (2) en (3) AW 1993.

⁷ Art.36 (4) AW 1993.

⁸ SERGEEV 265. Volgens DOZORTSEV worden de producenten van fonogrammen en de omroepen beschermd omwille van hun organisatorische activiteit op het gebied van kunst, hun *prodiuserstvo* of *kvazi-tvorchestvo* (quasi-schepping), terwijl de bescherming van uitvoerende kunstenaars wel

Afdeling 2. De uitvoerende kunstenaars

§ 1. Definitie

1363. De uitvoerende kunstenaar (*ispolnitel'*, letterlijk "de uitvoerder") wordt door de Auteurswet gedefinieerd als "de acteur, zanger, muzikant, danser of andere persoon die een rol speelt, leest, declameert, zingt, op een muziekinstrument speelt of op een andere wijze een werk van literatuur of kunst uitvoert (met inbegrip van een podium-, circus- of poppennummer), alsook de regisseur van een spektakel en de dirigent" ⁹. Wanneer deze definitie gecombineerd wordt met de definitie van "uitvoering", een begrip dat ook de uitvoering met behulp van technische middelen omvat ¹⁰, zou bv. ook de discjockey als uitvoerende kunstenaar te beschouwen zijn, wat wellicht toch niet de bedoeling geweest is ¹¹.

1364. Deze definitie werd duidelijk geïnspireerd door art.3 (a) van de Internationale Conventie voor de bescherming van de uitvoerende kunstenaars, de producenten van fonogrammen en de omroepen van 26 oktober 1961 (hierna: de Conventie van Rome of RC), maar gaat toch verder door enerzijds te expliciteren dat toneelregisseurs en dirigenten ook uitvoerende kunstenaars zijn, en anderzijds door eraan toe te voegen dat variété- en circusartiesten, alsook poppenspelers als uitvoerende kunstenaars beschouwd moeten worden. Hiermee wordt de categorie van de uitvoerende artiesten ook verruimd tot personen die geen auteursrechtelijk beschermd werk uitvoeren zoals de goochelaar of de koorddanser.

§ 2. De rechten van de uitvoerende kunstenaar

1365. De uitvoerende kunstenaar heeft, wegens het creatieve karakter van zijn activiteit, zowel morele als vermogensrechten ¹². Hierin gaat de Russische Auteurswet verder dan de RC, die geen morele rechten erkent.

1366. De morele rechten van de uitvoerende kunstenaar zijn het recht op een naam (naamsvermelding) en het recht op de bescherming van de uit- of opvoering tegen elke misvorming of andere aanslag die de eer en waardigheid van de uitvoerende kunstenaar kan schaden ¹³. De auteurswet gebruikt hier precies dezelfde bewoordingen als bij de definiëring van de morele auteursrechten, zodat de inhoudelijke analyse die we hoger

gebaseerd is op hun creatieve activiteit (DOZORTSEV 1994, 36 en 55).

⁹ Art.4 (definitie "uitvoerende kunstenaar") AW 1993. In art.141 (1) Beginselen 1991 werden regisseurs en dirigenten nog als een afzonderlijke categorie naast (dus niet behorende tot) die van de uitvoerende kunstenaars geplaatst.

¹⁰ Art.4 (definitie "uitvoering") AW 1993.

¹¹ ELST 1994, 147.

¹² SERGEEV 267.

¹³ Art.37 (1) AW 1993.

van deze rechten gegeven hebben ¹⁴, *mutatis mutandis* ook op de morele rechten van de uitvoerende kunstenaar toegepast kan worden.

1367. De uitvoerende kunstenaar heeft ook een exclusief recht op het gebruik van de uit- of opvoering in eender welke vorm, m.i.v. het recht op een vergoeding voor elk soort van gebruik van de uit- of opvoering ¹⁵. Het gaat hier niet enkel om een "right to prevent", zoals in de RC ¹⁶, maar om een recht om bepaalde handelingen zelf uit te voeren, of aan derden toe te staan of te weigeren.

1368. De volgende handelingen vallen onder het exclusieve gebruiksrecht van de uitvoerende kunstenaar: (1) de uitzending of de mededeling via de kabel aan het publiek van de "live" uit- of opvoering; (2) de vastlegging van een "live" uit- of opvoering; (3) de reproductie van een vastlegging van de uit- of opvoering; (4) de uitzending of de doorgifte via de kabel van een vastlegging van de uit- of opvoering die oorspronkelijk niet voor commerciële doeleinden gemaakt was; (5) de verhuur van het voor commerciële doeleinden gepubliceerde fonogram, waarop de uit- of opvoering met deelname van de uitvoerende kunstenaar vastgelegd is ¹⁷. Laten we deze rechten eens kort overlopen.

1369. De uitvoerende kunstenaar heeft vooreerst een exclusief *recht op de uitzending of de mededeling via de kabel aan het publiek van zijn uit- of opvoering*. Dit recht geldt evenwel enkel indien de uit- of opvoering niet eerder in de ether werd uitgezonden ¹⁸, noch op een materiële drager werd vastgelegd. M.a.w. de uitvoerende kunstenaar heeft het exclusieve recht op de rechtstreekse uitzending en mededeling aan het publiek via de kabel van zijn "live" uit- of opvoering ¹⁹. Dit recht is beperkter dan het vergelijkbare recht bepaald in art.7.1. (a) RC, dat niet enkel een recht op de mededeling aan het publiek via de kabel voorziet, maar ook elke andersoortige mededeling aan een publiek dat niet op de plaats van uit- of opvoering aanwezig is, bv. via de luidspreker.

1370. Vervolgens heeft de uitvoerende kunstenaar een exclusief *recht op de eerste vastlegging van zijn uit- of opvoering*. Het gaat hier om de vastlegging van een "live" uitvoering op video- of fonogram ²⁰.

1371. Naast deze twee rechten die betrekking hebben op een "live" uitvoering, erkent de Auteurswet ook nog een aantal rechten die als voorwerp een op een materiële drager vastgelegde uit- of opvoering hebben.

¹⁴ *Supra*, nr.1223 en nr.1236 e.v.

¹⁵ Art.37 (1) AW 1993.

¹⁶ Art.7 (1) RC. Over het waarom van dit "right to prevent", zie de *Guide to the Rome Convention and to the Phonograms Convention*, WIPO, Genève, 1981, 34-36.

¹⁷ Art.37 (2) AW 1993.

¹⁸ De uitvoerende kunstenaar heeft bijgevolg geen enkele controle over de heruitzending van zijn vertolking. Dit is niet in strijd met de RC, die een beslissing hieromtrent aan de nationale wetgever overlaat (art.7 (2) (1) RC).

¹⁹ Zie evenwel ook *infra*, nr.1373.

²⁰ Art.4 AW 1993.

1372. Het gaat hier in de eerste plaats om het *reproductierecht* ²¹. Dit exclusieve reproductierecht wordt echter niet erkend ²², indien de reproductie als voorwerp heeft een vastlegging van de uitvoering die met toestemming van de uitvoerende kunstenaar gemaakt werd ²³, of indien de reproductie geschiedt voor andere doeleinden dan degenen waarvoor de uitvoerende kunstenaar ²⁴ of de wet (en m.n. art.42 AW 1993, dat de uitzonderingen op de naburige rechten omschrijft) zelf de vastlegging toegestaan heeft ²⁵. Deze bepaling is conform aan art.7 (1) c) RC.

1373. Vervolgens geniet de uitvoerende kunstenaar een *uitzendrecht en een recht op doorgifte via de kabel van de vastlegging van een uit- of opvoering*, maar enkel indien deze opname niet voor commerciële doeleinden gemaakt werd ²⁶. In het omgekeerde geval heeft de uitvoerende kunstenaar samen met de producent van het fonogram enkel een recht op vergoeding ²⁷.

1374. Tenslotte erkent de Auteurswet voor de uitvoerende kunstenaar een *verhuurrecht* op een met commerciële doeleinden gepubliceerde fonogram waarop een uit- of opvoering met deelname van de uitvoerder vastgelegd werd. De Auteurswet voegt er evenwel onmiddellijk aan toe dat dit recht bij het sluiten van een overeenkomst voor de opname van de uit- of opvoering op een fonogram overgaat op de producent van het fonogram. Hierbij behoudt de uitvoerende kunstenaar echter het recht van vergoeding voor de verhuur van exemplaren van een dergelijk fonogram ²⁸.

Dit verhuurrecht heeft enkel betrekking op fonogrammen, niet op de vastleggingen van vertolkingen in videogrammen. Bovendien gaat het hier enkel om een commercieel

²¹ Art.37 (2) punt 3 AW 1993. Het reproductierecht werd in de Beginselen 1991 niet expliciet vermeld, maar dit euvel werd wel door het niet-exhaustieve karakter van de opgesomde rechten opgelost: *supra*, nr.1133.

²² Art.37 (3) AW 1993.

²³ Anders geformuleerd betekent dit dat enkel indien een vastlegging gebeurde zonder de toestemming van de auteur (bv. iemand maakt een opname van een radio-uitzending van een concert en brengt exemplaren van deze opname op de markt), de uitvoerende kunstenaar de reproductie ervan kan verbieden of toestaan.

²⁴ Het reproductierecht geldt dus wel, indien de reproductie geschiedt voor andere doeleinden dan degene waarvoor de uitvoerende kunstenaar zijn toestemming gegeven heeft bij de opname van zijn werk. Indien bv. een muzikant zijn toestemming gegeven heeft voor de opname van zijn uitvoering van een muziekstuk met de bedoeling deze op fonogrammen op de markt te brengen, kan hij zich niet verzetten tegen het reproduceren van die opname voor commerciële verspreiding onder het publiek, maar wel tegen de reproductie van die uitvoering in de soundtrack van een film.

²⁵ Zo is het gebruik (bv. opname en reproductie in enkele exemplaren) van een uitvoering voor onderwijsdoeleinden mogelijk zonder toestemming van of vergoeding aan de uitvoerende kunstenaar. Indien later evenwel deze opname voor andere, bv. commerciële doeleinden gereproduceerd zouden worden, speelt het exclusieve reproductierecht van de uitvoerende kunstenaar ten volle.

²⁶ Art.37 (2) punt 4 AW 1993.

²⁷ Art.39 AW 1993. Zie *infra*, nr.1393-1394.

²⁸ Art.37 (2) punt 5 AW 1993.

verhuurrecht ²⁹. De Auteurswet erkent geen niet-commercieel, openbaar uitleenrecht op fonogrammen ³⁰.

Tenslotte moet opgemerkt worden dat aan de uitvoerende kunstenaar geen distributierecht toegekend wordt, waarvan de uitputting niet zou gelden voor het verhuurrecht. Het verhuurrecht wordt hier als een volledig zelfstandig recht beschouwd.

1375. De toestemming voor het gebruik van de uit- of opvoering moet gegeven worden door de uitvoerende kunstenaar of door de leider van het collectief van uitvoerende kunstenaars in een geschreven overeenkomst met de gebruiker ³¹. De regisseur van een spektakel is evenwel niet de leider van een collectief: zijn toestemming tot gebruik van het spektakel ontslaat de gebruiker niet van het vragen van de toestemming van de andere uitvoerende kunstenaars die aan de opvoering deelnemen (en uiteraard van de auteur ervan) ³².

1376. Naast de genoemde exclusieve rechten heeft de uitvoerende kunstenaar ook nog een aantal vergoedingsrechten.

1377. Het gaat hier vooreerst om de reproductie van audiovisuele werken of geluidsopnames van werken voor persoonlijke doeleinden. Zowel op de apparaten die een dergelijke reproductie toelaten als op de blanco-cassettes wordt een heffing gelegd, waarvan de opbrengst voor 30 % naar de uitvoerende kunstenaars gaat. Inning en verdeling van de vergoeding moet via een beheersvennootschap geschieden ³³.

1378. De uitvoerende kunstenaar heeft ook recht op de helft van de vergoeding voor het secundaire gebruik van fonogrammen ³⁴. Voor meer details verwijzen we naar de bespreking van de rechten van de producenten van fonogrammen ³⁵.

1379. Art.7 (2) RC laat het aan de nationale wetgever over de uitvoerende kunstenaar in zijn verhouding met de omroepen al dan niet bescherming te verlenen tegen de simultane heruitzending door een andere omroep ("rebroadcasting"), de vastlegging voor uitzenddoeleinden en de reproductie van dergelijke vastlegging voor uitzenddoel-

²⁹ Art.4 AW 1993 definieert de verhuur als "het voor tijdelijk gebruik ter beschikking stellen van een exemplaar van een werk of een fonogram met het oogmerk er rechtstreeks of zijdelings commercieel voordeel uit te halen".

³⁰ Dat het hier niet om een vergetelheid gaat, blijkt uit het expliciete verzet hiertegen van de Russische delegatie in het Expertencomité voor het opstellen van een mogelijk nieuw Instrument over de bescherming van de rechten van de uitvoerende kunstenaars en de producenten van fonogrammen (Committee of Experts on a Possible Instrument on the Protection of the Rights of Performers and Producers of Phonograms, First Session (Geneva, June 28 to July 2, 1993), *Copyright*, July-August 1993, 202, nr.28).

³¹ Art.37 (4) AW 1993.

³² Art.36 (2) al.2 AW 1993.

³³ Art.26 en 42 (2) AW 1993. Voor een bespreking, zie *supra*, nr.1265.

³⁴ Art.39 AW 1993.

³⁵ *Infra*, nr.1393-1394.

einden, eens de uitvoerende kunstenaar aan de omroep zijn toestemming tot uitzending van de uitvoering gegeven heeft.

In de Russische AW 1993 wordt voorzien dat de toestemmingen voor de uitzending en de vastlegging van een live uitvoering en voor de reproductie van een dergelijke vastlegging niet vereist zijn voor (niet-simultane, uitgestelde) heruitzendingen van de uit- of opvoering, voor de verwezenlijking van een opname voor de uitzending en de reproductie van een dergelijke opname door omroeporganisaties of kabelexploitanten, indien deze expliciet voorzien zijn door een overeenkomst van de uitvoerende kunstenaar met de omroeporganisaties of kabelexploitanten. De omvang van de vergoeding aan de uitvoerende kunstenaar voor een dergelijk gebruik wordt ook vastgelegd in deze overeenkomst ³⁶. Deze verwarrende bepaling moet o.i. zo geïnterpreteerd worden dat uit de expliciete toestemming tot uitzending en vastlegging van een live uitvoering en voor de reproductie van dergelijke vastlegging automatisch ook de toestemming volgt voor uitzendingen in uitgesteld relais, voor de vastlegging van de uitzending en de reproductie van een dergelijke vastlegging door de omroepen zelf, zij het mits bepaling in het initiële contract van een vergoeding voor deze handelingen ³⁷.

1380. De toestemming van een uitvoerende kunstenaar om mee te werken aan de totstandbrenging van een audiovisueel werk - een term met een ruime betekenis ³⁸ - betekent meteen het verlies van de controle over het verdere gebruik van zijn uit- of opvoering ³⁹, tenminste voor zover dit het gebruik van de uit- of opvoering in het audiovisuele werk zelf betreft. De rechten op het afzonderlijk gebruik van klank of beeld vastgelegd in het audiovisuele werk blijven, behoudens andersluidend beding, bij de uitvoerende kunstenaar ⁴⁰. Concreet betekent dit dat een acteur die met een producent een overeenkomst sluit om een rol in een film te spelen, geen enkele zeggenschap heeft over de reproductie van deze film in de vorm van videogrammen, noch over de uitzending van de film op televisie. Dit geldt evenzeer voor een uitvoerend muzikant van filmmuziek, maar deze behoudt, behoudens andersluidend beding, wel zijn exploitatierechten op zijn uitvoering los van het audiovisuele werk.

1381. De exclusieve exploitatierechten van de uitvoerende kunstenaars welke bepaald worden in art.37 (2) AW 1993, kunnen door een overeenkomst aan derden overgedragen worden ⁴¹. Het recht op vergoeding voor elk soort van gebruik van de uitvoering staat in de eerste paragraaf van art.37 AW 1993, en is dus blijkbaar niet overdraagbaar. Dit wordt expliciet bevestigd voor het recht van de uitvoerende kunstenaar op een vergoeding voor de verhuur van fonogrammen waarop de uit- of opvoering vastgelegd

³⁶ Art.37 (5) AW 1993.

³⁷ Aan deze reproductie wordt blijkbaar niet de voorwaarde gekoppeld dat ze voor uitzenddoeleinden ("broadcasting purposes") moet dienen, enkel dat ze door de omroepen zelf moet verricht worden.

³⁸ *Supra*, nr.1199.

³⁹ Art.37 (6) al.1 AW 1993. Vgl. art.19 RC.

⁴⁰ Art.37 (6) al.2 AW 1993.

⁴¹ Art.37 (7) AW 1993.

is ⁴². Ook de vergoedingsrechten voor de secundaire exploitatie van een fonogram en voor de thuiskopie zijn, overigens net als de morele rechten van de uitvoerende kunstenaars, onoverdraagbaar.

1382. De AW 1993 voorziet geen bijzondere maatregelen ter bescherming van de uitvoerende kunstenaar in zijn verhouding tot andere contractspartijen. Merk nochtans op dat in het Regeringsbesluit van 21 maart 1994 dat minimumauteursvergoedingen vastlegt voor bepaalde exploitatiewijzen, aan het Ministerie van Cultuur opgelegd werd om samen met andere belanghebbende ministeries, departementen en scheppende unies minimumtarieven uit te werken, die de bescherming van de materiële rechten van de uitvoerende kunstenaars, de scheppers (*sozdatelei*) van geluids- en beeldopnames en de omroepen (naburige rechten) waarborgen, en deze aan de Regering RF voor te stellen ⁴³.

Afdeling 3. De producenten van fonogrammen

§ 1. Definitie

1383. Een fonogram is eender welke uitsluitend sonore vastlegging van een uitvoering of van andere geluiden ⁴⁴. Het hoeft dus niet noodzakelijk te gaan om de opname van een auteursrechtelijk beschermd werk.

1384. Wat de definitie van de producent van een fonogram betreft, doet zich het merkwaardige fenomeen voor dat in de lijst van definities een omschrijving gegeven wordt voor een term (*izgotovitel' fonogrammy*), die verder in de wet geen enkele keer voorkomt. In het hoofdstuk over de naburige rechten wordt wel over de *proizvoditel' fonogrammy* gesproken ⁴⁵, de term die ook gebruikt wordt in de officiële vertalingen van de Conventies van Rome en Genève ⁴⁶. O.i. moet ervan uitgegaan worden dat beide termen synoniem zijn ⁴⁷ en dat bijgevolg de definitie die voor de ene term (*izgotovitel'*) gegeven wordt, ook voor de andere (*proizvoditel'*) geldt ⁴⁸.

1385. De producent van een fonogram is dan de natuurlijke of rechtspersoon die het

⁴² Art.37 (2) punt 5 AW 1993.

⁴³ Punt 3 PP RF "O minimal'nykh stavkakh avtorskogo voznagrazhdeniia za nekotorye vidy ispol'zovaniia proizvedenii literatury i iskusstva", 21 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.3, item 994.

⁴⁴ Art.4 AW 1993 (definitie "fonogram"). Vgl. art.3 (b) RC.

⁴⁵ Art.26, 38, 39, 42, 43 (2) en (7) en 44 (1) AW 1993.

⁴⁶ Zie bv. in de wettenverzameling van het onderzoekscentrum voor privaat recht: *Prava na rezul'taty intellektual'noi deiatel'nosti*, DOZORTSEV, V.A. (ed.), M., Izd. De-Iure, 1994, 290-304 (Conventie van Rome) en 305-311 (Conventie van Genève).

⁴⁷ GAVRILOV 1993a, XXXVII.

⁴⁸ Vgl. de term die voor de producent van een audiovisueel werk (*izgotovitel' audiovizual'nogo proizvedeniia*), zowel in de lijst van definities (art.4 AW 1993) als in het materieel auteursrecht (art.13 (2) AW 1993) gehanteerd wordt.

initiatief en de verantwoordelijkheid op zich genomen heeft voor de eerste geluidsopname van een uitvoering of van andere geluiden ⁴⁹. Deze definitie sluit in elk geval uit dat een geluidsingenieur als producent van een fonogram beschouwd zou worden, zoals onder de Beginselen 1991 wel het geval was ⁵⁰.

§ 2. De rechten van de producent van het fonogram

1386. De producent van een fonogram heeft de exclusieve rechten op het gebruik van dat fonogram in eender welke vorm. Dit omvat ook het recht op een vergoeding voor elk soort van gebruik van het fonogram ⁵¹.

1387. De volgende handelingen vallen onder het exclusieve exploitatierecht van de producent van fonogrammen: (1) de reproductie van het fonogram; (2) de omwerking of de adaptatie op eender welke andere wijze van het fonogram; (3) de verspreiding door verkoop, verhuur enz. van exemplaren van het fonogram; (4) de import van exemplaren van het fonogram met het oog op verspreiding ervan, met inbegrip van exemplaren, vervaardigd met toestemming van de producent van dat fonogram ⁵².

1388. Van deze rechten komt enkel het *reproductierecht* ook in de Conventie van Rome voor ⁵³. Dit recht geeft de producent de controle over het maken van exemplaren van een fonogram.

1389. De producent van een fonogram heeft ook een *adaptatierecht*. De Russische wetgever loopt hiermee vooruit op mogelijke ontwikkelingen op internationaal gebied ⁵⁴. In het Memorandum van het Internationaal Bureau van WIPO dat als basis fungeert voor de discussies in een Expertencomité over een mogelijk Instrument over de bescherming van de rechten van uitvoerende kunstenaars en producenten van fonogrammen, wordt voorgesteld voor de producenten van fonogrammen (maar evenzeer voor de uitvoerende kunstenaars) een adaptatierecht op die fonogrammen (uit- of opvoeringen) te erkennen wegens "the widespread practice of digital manipulation of fixations of performances, and the subsequent combination of various fixations" ⁵⁵.

⁴⁹ Er geldt een weerlegbaar vermoeden van producentschap ten voordele van de natuurlijke of rechtspersoon waarvan naam of benaming op de gebruikelijke manier op dit fonogram en (of) op de hoes die dit fonogram bevat, aangegeven wordt: art.4 AW 1993 (definitie "producent van fonogram").

⁵⁰ Art.141 (2) Beginselen 1991. *Supra*, nr.1134.

⁵¹ Art.38 (1) AW 1993.

⁵² Art.38 (2) AW 1993.

⁵³ Art.10 RC. Vgl. art.2 GC.

⁵⁴ In de Beginselen 1991 werd een dergelijk adaptatierecht op fonogrammen nog niet erkend (art.141 (2)).

⁵⁵ Committee of Experts on a Possible Instrument on the Protection of the Rights of Performers and Producers of Phonograms, First Session (Geneva, June 28 to July 2, 1993), *Copyright*, July-August 1993, (142), 150, nr.48 en 151, nr.55.

Het is evenwel onzeker of dit voorstel ook uiteindelijk aanvaard zal worden, mede omdat hierdoor de grenzen tussen auteursrecht en de naburige rechten vervagen ⁵⁶.

1390. De producent van een fonogram geniet, geheel in overeenstemming met de Conventie van Genève ⁵⁷, ook een *distributierecht*, met hieraan gekoppeld de regel van de uitputting van het distributierecht ⁵⁸. Het commerciële verhuurrecht blijft evenwel gevrijwaard ⁵⁹. Voor de bespreking van deze bepaling kunnen we verwijzen naar hetgeen we gezegd hebben in verband met het distributierecht van de auteur, aangezien hier identiek dezelfde bewoordingen gebruikt worden ⁶⁰. We herhalen hier voor de volledigheid dat de Auteurswet geen niet-commercieel, openbaar uitleenrecht op fonogrammen erkent ⁶¹.

1391. Tenslotte heeft de producent, eveneens in overeenstemming met de Conventie van Genève ⁶², een *importrecht*. Ook voor de bespreking van dit recht kunnen we verwijzen naar de bespreking van het in gelijke bewoordingen gestelde importrecht van de auteurs ⁶³.

1392. Deze exclusieve rechten van de producent van het fonogram kunnen bij overeenkomst overgedragen worden aan andere personen ⁶⁴.

1393. De producent heeft, in uitvoering van art.12 RC, naast de genoemde exclusieve rechten ook nog een vergoedingsrecht voor het secundair gebruik van zijn fonogram, en dit samen met de uitvoerende kunstenaar wiens uit- of opvoering op het fonogram vastgelegd werd. Met dit secundaire gebruik wordt bedoeld het openbaar uitvoeren, het

⁵⁶ Niet toevallig liet de delegatie uit de USA zich positief uit over het voorstel (*Copyright*, 1993, 200, nr.21), terwijl andere delegaties zich veel gereserveerder ("some subjects did not seem ripe for inclusion in the new instrument, including the right of adaptation", UK, *Copyright*, 1993, 203, nr.31; vgl. Burkina Faso, *Copyright*, 1993, 206, nr.42; ALAI, *Copyright*, 1993, 208, nr.46; International Confederation of Music Publishers, *Copyright*, 1993, 213, nr.62), zoniet volstrekt negatief (CISAC, *Copyright*, 1993, 212, nr.61) uitlieten over het adaptatierecht voor uitvoerende kunstenaars en/of producenten van fonogrammen. Voor een samenvatting van de discussie, zie *Copyright*, 1993, 220-221, nrs. 105-113. In een tweede Memorandum van het Internationaal Bureau werd het voorstel tot invoering van een adaptatierecht voor uitvoerende kunstenaars en voor producenten van fonogrammen gehandhaafd, zie "Committee of Experts on a Possible Instrument on the Protection of the Rights of Performers and Producers of Phonograms, Third Session (Geneva, December 12 to 16, 1994), *Copyright*, 1994, 251, nr.55 (motivering) en 253, nr.63 en 255, nr.67 (tekstvoorstellen).

⁵⁷ Art.2 GC.

⁵⁸ Art.38 (3) al.1 AW 1993.

⁵⁹ Art.38 (3) al.2 AW 1993. Zie ook POZHITKOV 1994, 70; SERGEEV 275.

⁶⁰ *Supra*, nr.1247-1248.

⁶¹ *Supra*, nr.1249.

⁶² Art.2 GC.

⁶³ *Supra*, nr.1250.

⁶⁴ Art.38 (4) AW 1993.

uitzenden in de ether of het doorgeven aan het publiek via de kabel van een fonogram die voor commerciële doeleinden gepubliceerd werd ⁶⁵. Voor geen van deze secundaire gebruiken van het fonogram is de toestemming van de producent van de fonogrammen, noch van de uitvoerende kunstenaars vereist. Wel moet voor elk secundair gebruik afzonderlijk een vergoeding bepaald worden. Bedrag en betalingsvoorwaarden van de vergoeding worden in principe vastgelegd door een akkoord tussen de gebruikers van het fonogram (eventueel verenigd in een associatie) en de organisaties die de rechten van de producenten van fonogrammen en van uitvoerende kunstenaars beheren. Bij gebreke van een akkoord moeten omvang en betalingsvoorwaarden van de vergoeding door een speciaal gevolmachtigd orgaan van de Russische Federatie bepaald worden ⁶⁶. Een dergelijk orgaan werd voor zover ons bekend nog niet aangeduid.

De inning, verdeling en betaling van deze vergoeding gebeurt door één van de organisaties die de rechten van de producenten van fonogrammen en van de uitvoerende kunstenaars op collectieve basis beheren. In principe wordt de geïnde vergoeding in twee gelijke delen verdeeld tussen de producenten van de fonogrammen en de uitvoerende kunstenaars ⁶⁷.

1394. Deze regeling inzake het secundaire gebruik van fonogrammen is zonder meer positief te noemen. Het feit zelf dat de regeling bestaat is minder vanzelfsprekend dan op het eerste gezicht lijkt, nu art.16 RC aan de nationale wetgevers de mogelijkheid bood om ten aanzien van de regeling voor het secundair gebruik van commerciële fonogrammen een voorbehoud te formuleren ⁶⁸. Deze regeling verplicht de uitvoerende kunstenaars en de producenten van fonogrammen ook zich te verenigen, waardoor ze met één stem kunnen spreken in de onderhandelingen met de omroepen, de kabelmaatschappijen en de personen en organisaties die fonogrammen gebruiken voor openbare mededeling (restaurants, grootwarenhuizen, organisatoren van sportevenementen enz.) over het bedrag van de vergoeding.

Tenslotte is ook het feit dat de wetgever aan de uitvoerende kunstenaars een deel (in principe de helft) van de koek toebedeelt, positief, gelet op het feit dat art.12 RC de mogelijkheid niet uitsloot dat de gehele vergoeding voor het secundair gebruik van fonogrammen naar de producenten van de fonogrammen zou gaan.

1395. De producenten van fonogrammen hebben ook recht op 30 % van de collectief te beheren heffing die op reproductieapparaten en blanco-cassettes geïnd wordt wegens de thuiskopie van fonogrammen ⁶⁹.

⁶⁵ Art. 39 (1) AW 1993.

⁶⁶ Art.39 (3) AW 1993.

⁶⁷ Art.39 (2) AW 1993.

⁶⁸ Zie ook DIETZ 1994b, 181; WANDTKE 571.

⁶⁹ Art.26 en 42 (2) AW 1993. Voor een bespreking, zie *supra*, nr.1265.

Afdeling 4. De omroepen en kabelmaatschappijen

§ 1. Voorwerp van bescherming

1396. De Auteurswet geeft geen definitie van de laatste twee categorieën van beneficiarissen van een naburig recht, de omroepen en de kabelmaatschappijen, maar wel van het voorwerp van bescherming, nl. de uitzending (*peredacha*) van een omroeporganisatie of van een kabelexploitant. Het gaat om de uitzending gecreëerd door een omroep of kabelmaatschappij zelf, of door een andere organisatie op bestelling en kosten van die omroep of kabelmaatschappij ⁷⁰. Meteen wordt duidelijk dat de kabelmaatschappijen geen houder zijn van een naburig recht omwille van de doorgifte van uitzendingen van omroepen, maar wel omwille van de totstandbrenging van eigen uitzendingen of uitzendingen in haar opdracht gemaakt door bv. zelfstandige productiehuisen. In deze gevallen fungeert de kabelmaatschappij immers als omroep. Het is daarom de vraag of de kabelmaatschappijen wel als afzonderlijke categorie vermeld hadden moeten worden.

§ 2. De rechten van de omroepen en de kabelmaatschappijen

1397. De omroepen en de kabelmaatschappijen hebben de exclusieve rechten op het gebruik van hun uitzendingen in eender welke vorm, m.i.v. het recht op een vergoeding voor het verlenen van de toestemming tot het gebruik ⁷¹.

1398. Op basis van deze exclusieve rechten kunnen de omroepen en de kabelmaatschappijen het stellen van de volgende handelingen aan derden toestaan of verbieden: (1) de gelijktijdige uitzending in de ether van haar uitzending door een andere omroep (voor de omroepen), respectievelijk de gelijktijdige mededeling van de uitzending via de kabel door een andere kabelmaatschappij (voor kabelmaatschappijen); (2) de mededeling van de uitzending aan het publiek langs de kabel (voor omroepen), resp. in de ether (voor kabelmaatschappijen); (3) de vastlegging van de uitzending; (4) de reproductie van de vastlegging van de uitzending; (5) de mededeling van de uitzending aan het publiek op plaatsen met betaalde inkom ⁷².

1399. De omroepen hebben bijgevolg in de eerste plaats het *recht op de simultane uitzending van hun uitzendingen door andere omroepen* (*pravo na retransliatsiiu peredachi*) ⁷³. Een niet-simultane *heruitzending* door een andere omroep valt niet onder dit verbodsrecht, maar veronderstelt een vastlegging van de uitzending, wat wel valt onder het verder te bespreken recht van vastlegging ⁷⁴.

1400. De Russische Auteurswet kent aan de omroepen, naast het recht van heruitzending, een *recht op de mededeling van een uitzending via de kabel aan het publiek* toe.

⁷⁰ Art.4 AW 1993 (definitie "uitzending van een omroep of kabelmaatschappij").

⁷¹ Art.40 (1) en 41 (1) AW 1993.

⁷² Art.40 (2) en art.41 (2) AW 1993.

⁷³ Vgl. art.13 (a) RC. Zie ook SERGEEV 276.

⁷⁴ *Infra*, nr.1401.

Hiermee gaat de Russische Auteurswet verder dan de RC die aan de omroepen geen recht toekent op de doorgifte van haar uitzendingen via de kabel ⁷⁵.

1401. Ten derde hebben de omroepen een *recht van vastlegging* (opname) van hun uitzending. Op basis hiervan hebben de omroepen controle over de niet-simultane heruitzending door andere omroepen ⁷⁶.

1402. Ook *de reproductie van een dergelijke vastlegging* valt onder de exploitatiehandelingen waarvoor de toestemming van de omroep die de uitzending gemaakt heeft, vereist is. Net als bij het reproductierecht van de uitvoerende kunstenaars strekt dit recht zich niet uit op de reproductie van vastleggingen van uitzendingen die gemaakt werden met toestemming van de omroep of rechtstreeks van de wet in het kader van de uitzonderingen op de naburige rechten opgesomd in art. 42 AW 1993 ⁷⁷. Indien bv. een uitzending opgenomen wordt voor studiedoeleinden (wat mag zonder toestemming van de omroep ⁷⁸), is voor hetzelfde doel ook de reproductie toegelaten, maar niet voor een ander (bv. commercieel) doel.

1403. Tenslotte genieten de omroepen het *recht van mededeling van de uitzending aan het publiek op plaatsen die enkel mits betaling van een inkomstgeld toegankelijk zijn*. In tegenstelling tot de RC ⁷⁹ betreft dit recht niet enkel televisieuitzendingen ⁸⁰, maar ook radiouitzendingen ⁸¹.

Afdeling 5. Uitzonderingen op de naburige rechten

1404. Zoals bij het auteursrecht worden de beperkingen op de omvang van de naburige rechten zelf ondergeschikt gemaakt aan een algemene redelijkheidsclausule. De beperkingen voorzien door art.42 AW 1993 moeten immers toegepast worden "zonder schade aan het normaal gebruik van het fonogram, de uit- of opvoering, de uitzending in de ether of langs de kabel en de vastleggingen hiervan, alsook van de erin vervatte werken van literatuur, wetenschap en kunst en zonder beknutting van de wettelijke belangen van de uitvoerende kunstenaar, producent van een fonogram, omroep of

⁷⁵ *Guide to the Rome Convention and to the Phonograms Convention*, Genève, WIPO, 1981, p.24, nr.3.17 en p.54, nr.13.8.

⁷⁶ SERGEEV 277.

⁷⁷ Art.40 (3) AW 1993 (omroepen) en art.41 (3) AW 1993 (kabelmaatschappijen).

⁷⁸ Art.42 (1) punt 2 AW 1993.

⁷⁹ Art.13 (d) RC.

⁸⁰ De omroep zal met dit recht niet kunnen beletten dat cafés voor hun klanten een televisietoestel aanzetten op het ogenblik van een voetbalwedstrijd, indien tenminste deze klanten enkel voor hun consumpties moeten betalen (bv. doordat het televisietoestel in een afzonderlijke plaats gezet wordt voor de toegang waarvan de klanten een bijkomende vergoeding moeten betalen).

⁸¹ Men kan hier denken aan een oudejaarsfuij in een publiek toegankelijke dancing, waar na het ontkurken van de champagne het nieuwe jaar wordt ingezet met de non-stopmuziek van een radiozender.

kabelmaatschappij en van de auteurs van de genoemde werken" ⁸². Deze formulering is wel absoluiter en strenger (en laat met andere woorden minder beperkingen op de naburige rechten toe) dan de vergelijkbare formule die de grenzen van de uitzonderingen op het auteursrecht aangeeft. De beperkingen op de auteursrechten mochten immers enkel geen *ongerechtvaardigde* schade aan de normale exploitatie van het werk toebrengen, en mochten evenmin *op ongegronde wijze* de wettelijke belangen van de auteur beknotten ⁸³.

Het absolute verbod op schade aan het normale gebruik van de objecten van naburige rechten en op de beknotten van de wettelijke belangen van de titularissen van de naburige rechten zou ertoe kunnen leiden dat gelijklopende uitzonderingen op de auteursrechten en de naburige rechten voor deze laatste categorie exclusieve rechten restrictiever geïnterpreteerd zouden worden. Op deze wijze zouden in concrete gevallen de toestemming van de auteur niet, maar die van de titularissen van de naburige rechten wel gevraagd moeten worden. Om te vermijden dat de houders van naburige rechten op deze wijze meer rechten zouden hebben dan de auteurs wordt de (in absolute termen opgestelde) algemene clausule die de grenzen aan de beperkingen op de naburige rechten aanduidt, ook toegepast op de auteurs waarvan de werken uitgevoerd, op fonogram vastgelegd, of door omroepen of kabelmaatschappijen uitgezonden worden.

1405. In dezelfde optiek van voorkoming dat aan de houders van naburige rechten meer rechten toegekend zouden worden dan aan de auteurs, worden alle beperkingen op de omvang van de vermogensrechten van de auteur ook van toepassing verklaard op de naburige rechten ⁸⁴. Daarnaast worden evenwel nog vijf vrije gebruiken expliciet vermeld.

1406. Het eerste vrije gebruik van op- en uitvoeringen, fonogrammen en uitzendingen betreft het opnemen van kleine uittreksels hieruit in overzichten over actuele gebeurtenissen ⁸⁵. Hiermee volgt de Russische wetgever de mogelijkheid die door de Conventie van Rome aan de nationale wetgever gelaten was ⁸⁶.

1407. Uitvoeringen, fonogrammen en uitzendingen mogen ook vrij gebruikt worden uitsluitend met het oog op studie of wetenschappelijk onderzoek ⁸⁷. Ook hier komt de suggestie van de Conventie van Rome zelf ⁸⁸.

1408. Een derde vrij gebruik is het citeren in de vorm van kleine uittreksels uit een uitvoering, opvoering, fonogram, uitzending in de ether of langs de kabel voor informa-

⁸² Art.42 (4) AW 1993.

⁸³ Art.16 (5) AW 1993. Zie *supra*, nr.1274.

⁸⁴ Art.42 (1) punt 4 AW 1993.

⁸⁵ Art.42 (1) punt 1 AW 1993.

⁸⁶ Art. 15 (1) (b) RC.

⁸⁷ Art.42 (1) punt 2 AW 1993.

⁸⁸ Art.15 (1) (d) RC.

tiedoeleinden. Deze bepaling kan evenwel niet als basis dienen voor de omroepen en de kabelmaatschappijen om hun vergoedingsplicht aan de producenten van fonogrammen wegens het secundair gebruik van hun commerciële fonogrammen te omzeilen. Art.39 AW 1993 blijft m.a.w. onaangetast ⁸⁹.

O.i. is de vermelding van deze uitzondering overbodig, nu de mogelijkheid om korte uittreksels te citeren uit uitvoeringen, fonogrammen en uitzendingen voor informatie-doeleinden volledig opgeslorpt wordt door de ruimere uitzondering op het auteursrecht met betrekking tot het citeren en het maken van persoverzichten ⁹⁰, een uitzondering die ook van toepassing verklaard werd op de naburige rechten ⁹¹.

1409. De RC laat een uitzondering toe op de naburige rechten "voor privé-gebruik" ⁹². De Russische Auteurswet neemt deze beperking slechts gedeeltelijk over. Het privé-gebruik van een uitzending of van een vastlegging van een uitzending is toegelaten zonder toestemming van en zonder betaling van een vergoeding aan de uitvoerende kunstenaars, de producent van het fonogram, de omroep of de kabelmaatschappij ⁹³. De reproductie van een fonogram voor persoonlijke doeleinden is daarentegen onderworpen aan een dwanglicentie: de toestemming van de houders van de auteurs- en naburige rechten is niet vereist, maar op de verkoopprijs van reproductieapparaten en op de blanco-cassettes wordt wel een vergoeding geheven die onder de auteurs, uitvoerende kunstenaars en de producenten van fonogrammen verdeeld wordt in een verhouding van 40 - 30 - 30 % ⁹⁴.

1410. Een vijfde vrij gebruik betreft de zgn. efemere vastlegging van een uit- of opvoering of uitzending voor kortstondig gebruik, die door een omroep met behulp van haar eigen technische uitrusting en voor haar eigen uitzendingen verwezenlijkt wordt. Dit is zonder bijkomende toestemming noch vergoeding toegestaan op voorwaarde dat de omroep de toestemming heeft om de betrokken uitvoeringen of uitzendingen die juist met het oog op uitzending voor een korte periode vastgelegd worden, uit te zenden en deze opname weer vernietigd wordt binnen de termijn die in onderling akkoord door de omroep en de auteur van het vastgelegde werk bepaald wordt ⁹⁵.

Deze beperking gaat evenwel verder dan wat toegelaten wordt onder de Conventie van Rome ⁹⁶, en dan wat in de verhouding met de auteurs toegelaten wordt ⁹⁷ doordat

⁸⁹ Art.42 (1) punt 3 AW 1993. Zie ook SERGEEV 278-279.

⁹⁰ Art.19 punt 1 AW 1993.

⁹¹ Art.42 (1) punt 4 AW 1993.

⁹² Art.15 (1) (a) RC.

⁹³ Art.42 (2) AW 1993.

⁹⁴ Art.26 en 42 (2) AW 1993. *Supra*, nr.1265.

⁹⁵ Art.42 (3) AW 1993. Vgl. art.24 AW 1993. De Auteurswet voorziet geen termijn voor het geval de vastlegging voor kortstondig gebruik geen auteursrechtelijk beschermd werk betreft.

⁹⁶ Art.15 (1) (c) RC.

⁹⁷ Art.24 AW 1993.

niet enkel de vastlegging voor kortstondig gebruik toegelaten wordt, maar ook de reproductie hiervan. Ook de reproductie van fonogrammen die gepubliceerd werden voor commerciële doeleinden, is toegelaten, indien ze geschiedt door een omroep met behulp van haar eigen technische uitrusting en voor haar eigen uitzending ⁹⁸.

Afdeling 6. De beperking in de tijd

1411. De beschermingsduur voor de rechten van de uitvoerende kunstenaar, de producent van fonogrammen, de omroepen en de kabelmaatschappijen bedraagt respectievelijk 50 jaar na de eerste op- of uitvoering ⁹⁹; 50 jaar na de eerste publicatie van het fonogram of 50 jaar na de eerste vastlegging van het fonogram indien het niet gepubliceerd werd binnen deze termijn ¹⁰⁰; 50 jaar na de verwezenlijking door de omroep van de eerste uitzending in de ether ¹⁰¹; of 50 jaar na de verwezenlijking door een kabelmaatschappij van de eerste uitzending langs de kabel ¹⁰². Deze termijnen worden berekend beginnend vanaf 1 januari van het jaar, volgend op het jaar waarin het juridisch feit plaats had dat aan de basis ligt voor het begin van het lopen van de termijn ¹⁰³. Met deze termijn van 50 jaar gaat de Russische Auteurswet duidelijk verder dan de door de Conventie van Rome vereiste 20 jaar, en heeft ze aansluiting bereikt met de meeste wetten in West-Europa.

1412. De twee morele rechten die in hoofde van de uitvoerende kunstenaars erkend worden, nl. het recht op een naam en het recht op bescherming van de uit- of opvoering tegen elke misvorming of een andere aanslag ¹⁰⁴ worden naar het voorbeeld van de morele auteursrechten ¹⁰⁵ eeuwigdurend beschermd ¹⁰⁶.

1413. Met betrekking tot de uitvoerende kunstenaars moet tenslotte gewezen worden op een andere berekeningswijze voor uitvoerende kunstenaars die het slachtoffer werden van de repressie en postuum gerehabiliteerd werden, en op de verlenging van de termijn met 4 jaar voor uitvoerende kunstenaars die tijdens de Tweede Wereldoorlog

⁹⁸ Art.42 (3) AW 1993. Voor de uitzending van dit gereproduceerd fonogram blijft wel het vergoedingsrecht van de uitvoerende kunstenaars en de producenten van fonogrammen gelden: art.39 AW 1993.

⁹⁹ Art.43 (1) al.1 AW 1993.

¹⁰⁰ Art.43 (2) AW 1993.

¹⁰¹ Art.43 (3) AW 1993.

¹⁰² Art.43 (4) AW 1993.

¹⁰³ Art.43 (5) AW 1993.

¹⁰⁴ Art.37 (1) AW 1993.

¹⁰⁵ Art.27 (1) al.2 AW 1993.

¹⁰⁶ Art.43 (1) al.2 AW 1993. In de Beginselen 1991 gold dit enkel voor het recht op naam van de uitvoerende kunstenaar (art.141 (5) al.2).

werkten of hieraan deelnamen ¹⁰⁷.

1414. Voor een bespreking van de formulering van beide bijzondere regels, verwijzen we naar de analyse van de identieke bepaling over de beschermingsduur van de auteursrechten ¹⁰⁸. Op het eerste gezicht lijkt de invoering van deze regeling ten aanzien van de naburige rechten zinloos te zijn. De naburige rechten vonden pas in 1992 ingang in de Russische wetgeving, nl. bij de inwerkingtreding van de Beginselen 1991 op het Russische grondgebied. De bijzondere regel van verlenging van de beschermingsduur wegens de oorlogsomstandigheden kan helemaal niet toegepast worden aangezien men moeilijk een termijn kan verlengen voor prestaties die tot in 1992, d.i. 47 jaar na de beëindiging van de Tweede Wereldoorlog, in het geheel niet beschermd werden. De bijzondere regel inzake de postuum gerehabiliteerde uitvoerende kunstenaars lijkt alleen van kracht te zijn voor diegenen die pas na de inwerkingtreding van de Auteurswet gerehabiliteerd werden - dit terwijl de golven van rehabilitaties zich eerst onder Khrushchev en nadien onder Gorbachev hebben voorgedaan. Waarom zou men postuum gerehabiliteerde uitvoerende kunstenaars compenseren voor de onmogelijkheid om hun rechten tijdens de Stalinrepressie effectief te exploiteren, als men weet dat op het ogenblik van die repressie geen enkele uitvoerende kunstenaar ook maar enig exclusief recht bezat ¹⁰⁹ ? De "zin" van beide bijzondere regels zal evenwel duidelijk worden op het ogenblik dat we de regels van het overgangsrecht zullen bespreken ¹¹⁰.

¹⁰⁷ Art.43 (6) AW 1993.

¹⁰⁸ *Supra*, nr.1307 e.v. en 1315 e.v.

¹⁰⁹ ELST 1994, 148.

¹¹⁰ *Infra*, nr.1521 e.v.

HOOFDSTUK IV. DE BEHEERSVENNOOTSCHAPPEN

Afdeling 0. Inleiding

1415. Voor het eerst in de geschiedenis van het Russisch auteursrecht werd in een regeling voor het collectief beheer van de auteurs- en naburige rechten voorzien. Hiermee erkent de Russische wetgever het groeiende belang van de beheersvennootschappen in "het waarborgen van de economische rechten van de auteurs, uitvoerende kunstenaars, producenten van fonogrammen en andere houders van auteurs- en naburige rechten in de gevallen waarin de uitoefening hiervan op individuele wijze in de praktijk moeilijk is (openbare uitvoering, inclusief op de radio en televisie, de reproductie van een werk door mechanische, magnetische en andere opname, reprografische reproductie enz.)" ¹.

1416. We zullen eerst de bepaling uit de Auteurswet met betrekking tot de beheersvennootschappen bespreken. Hierbij gaat de aandacht naar de controlemechanismen die de wetgever ingebouwd heeft zowel bij de oprichting van, als bij de ontwikkeling van activiteiten door deze beheersvennootschappen (afd.1). Vervolgens zullen we een kort overzicht geven van de bestaande beheersvennootschappen in Rusland (afd.2).

Afdeling 1. De beheersvennootschappen in de Auteurswet 1993

1417. De organisaties voor het collectief beheer van de economische rechten van auteurs en houders van naburige rechten worden rechtstreeks door de houders van deze rechten opgericht ². Hiermee worden niet enkel de auteurs, de uitvoerende kunstenaars, de producenten van fonogrammen, de omroepen en de kabelmaatschappijen bedoeld, maar ook hun erfgenamen en hun rechtsopvolgers (zoals werkgevers die rechten hebben op dienstwerken, producenten van audiovisuele werken enz.) ³. Door deze bepaling werd de juridische grond onder één pijler van het staatsagentschap RAIS weggehaald, nl. de door het agentschap uitgeoefende functie van beheersvennootschap ⁴. Niet de staat, maar enkel privé-personen kunnen een beheersvennootschap oprichten ⁵.

1418. Het landschap van beheersvennootschappen kan er heel verschillend uitzien naargelang van het aantal beheersvennootschappen dat opgericht wordt en hun respectievelijke functies. Belangrijk is evenwel dat de Auteurswet niet enkel afzonderlijke vennootschappen voor onderscheiden rechten en onderscheiden categorieën houders van rechten geoorloofd acht, maar ook uitdrukkelijk toelaat dat één enkele universele vennootschap opgericht wordt die op het grondgebied van Rusland alle

¹ Art.44 (1) AW 1993.

² Art.44 (1) al.2 AW 1993.

³ GAVRILOV 1993a, XXXIX-XL.

⁴ Over het Russisch Agentschap voor Intellectuele Eigendom RAIS, *supra*, nr.1103 e.v., 1141 en 1147.

⁵ SAVEL'EVA 1993b, 58.

auteurs- en naburige rechten beheert ⁶. Daar waar een staatsmonopolie dus uitgesloten wordt, wordt een privaat monopolie wel uitdrukkelijk toegelaten.

1419. In een markteconomie zijn de feitelijke of wettelijke monopolies van beheersvenootschappen evenwel "Fremdkörper" die om een speciale rechtvaardiging vragen. Het is hier niet de plaats om de voordelen van een monopolievorming op het gebied van het collectief beheer van de auteurs- en naburige rechten uiteen te zetten. We verwijzen hier enkel naar de quasi-onmogelijkheid om het collectief beheer op een economisch efficiënte wijze waar te nemen, indien de betrokken organisaties geen monopolie hebben op bepaalde exploitatiewijzen en/of categorieën van werken. Het is daarentegen wel van belang na te gaan welke mechanismen de wetgever ingebouwd heeft om te voorkomen dat deze monopolievorming tot misbruiken aanleiding geeft.

1420. Vooraf moeten we nochtans even stil staan bij een arrest van het Grondwettelijk Hof RF, dat op 28 april 1992, d.i. ongeveer anderhalf jaar voor de goedkeuring van de nieuwe Auteurswet, gewezen werd en de omvorming van het Sovjet-Staatsagentschap voor auteurs- en naburige rechten (GAASP) in het Alrussisch Agentschap voor Auteursrechten (VAAP), zoals goedgekeurd door een Besluit van het Presidium van de Opperste Sovjet RSFSR van 3 februari 1992, ongrondwettig verklaarde wegens strijdigheid met o.m. de grondwettelijk erkende vrijheid van vereniging en het verbod op monopolievorming ⁷.

1421. In de Statuten van de nieuwe Russische VAAP werd expliciet gezegd dat het agentschap 'gerechtelijke vorderingen instelt in eigen naam als vertegenwoordiger van de auteurs..., burgerlijke zaken pleit in alle gerechtelijke instanties met alle rechten welke verleend worden door de wet aan de eiser, de verdediger, een derde...'. Volgens het Grondwettelijk Hof vestigde het Presidium van de Opperste Sovjet, door het goedkeuren van de Statuten van de nieuwe VAAP, een stelsel van wettelijke vertegenwoordiging dat de auteur de mogelijkheid ontnam zelf zijn rechten uit te oefenen. Dit stelsel van wettelijke vertegenwoordiger werd strijdig geacht met het toenmalige art.45 al.2 G.W. 1978, volgens hetwelke de rechten van de auteurs beschermd worden door de staat.

O.i. gaat het Grondwettelijk Hof er ten onrechte vanuit dat hier een stelsel van wettelijke vertegenwoordiging ingesteld werd door op een selectieve wijze bepalingen uit de Statuten van de nieuwe VAAP aan te halen ⁸. Uit deze Statuten blijkt immers dat de nieuwe VAAP zou werken op basis van een vrijwillig lidmaatschap en aan gebruikers licenties zou toekennen op basis van de door de leden vrijwillig aan VAAP overgedragen rechten. Bovendien kan men zich verbazen over de toetsing van het Besluit van het Presidium van de Opperste Sovjet aan het aangehaalde art.45 al.2 G.W. 1978, gelet op de vaagheid van dit artikel dat niets meer schijnt te doen dan het vastleggen van een intentie.

⁶ Art.44 (2) AW 1993.

⁷ PKS RF - Rossii "Po delu o proverke konstitutsionnosti postanovleniia Prezidiuma Verkhovnogo Soveta RSFSR ot 3 fevralia 1992 goda no. 2275 - I 'O Vserossiiskom agentstve po avtorskim pravam' ", 28 april 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.21, item 1141, in Engelse vertaling in *SD*, 1994, nr.3, 48-53. Zie reeds *supra*, nr.1104.

⁸ Deze Statuten werden niet gepubliceerd, maar kwamen (andermaal) via een gelukkige Oostenwind wel op mijn werktafel terecht (*Ustav Vserossiiskogo Agentstva po avtorskim pravam VAAP*).

1422. Vervolgens ging het Constitutioneel Hof in op de problematiek van de monopolievorming: "Het Presidium van de Opperste Sovjet van de Russische Federatie creëert door zijn daad [de goedkeuring van de Statuten van VAAP] een situatie waarin de bescherming van de rechten van de auteurs niet alleen niet gegarandeerd wordt, maar integendeel voorwaarden gecreëerd worden voor de schending ervan". Volgens het Grondwettelijk Hof leidden het Besluit van het Presidium van de Opperste Sovjet en de hierdoor goedgekeurde Statuten van VAAP tot de schending van de in 1992 geldende constitutionele principes van het economische systeem van de Russische Federatie, volgens dewelke de staat de ontwikkeling van het marktmechanisme waarborgt en geen monopolisatie toelaat⁹. "Zo werden bijzondere voorwaarden gecreëerd voor de economische activiteit van VAAP. Andere organisaties werden beroofd van de mogelijkheid om ermee te concurreren, op gelijke voorwaarden te strijden voor de markt, voor het auteurscliënteel. De mogelijkheid zelf van creatie van dergelijke organisaties werd beperkt. Hiermee verbonden is de verlaging van de kwaliteit en het duurder worden van de dienstverlening voor de auteurs, in het bijzonder bij de bescherming van hun belangen in het buitenland. Daardoor ontstaat bij VAAP de mogelijkheid een dictaat uit te oefenen tegenover zijn cliënt, de auteur".

Op basis van een artikel uit de toenmalige Grondwet dat in algemene termen monopolisering verbodt, oordeelt het Constitutioneel Hof dat het Besluit en de Statuten van VAAP een monopolie creëren dat schadelijk is voor de auteurs. Het gaat hier niet om een wettelijk, maar om een feitelijk monopolie dat voortvloeit uit de overdracht van het vermogen van het vroegere GAASP (een staatsagentschap met een monopolie) aan de privaatrechtelijke nieuwe auteursvereniging VAAP. De oprichting van andere auteursverenigingen wordt niet verboden, maar wordt wel uiterst moeilijk gelet op de voorsprong die het nieuwe VAAP door dit Besluit krijgt. Het Constitutioneel Hof wijst vervolgens op de mogelijke misbruiken en het risico van een gebrek aan efficiënt beheer dat uit een dergelijk monopolie voortvloeit. Hierbij wordt met een voelbare afschuw verwezen naar de toestanden onder het bewind van de oude VAAP¹⁰.

1423. Daar waar het Constitutioneel Hof terecht de mogelijke misbruiken die uit de machtspositie van een monopolistische beheersvennootschap kunnen voortvloeien, aanklaagt, komt het tot de o.i. verkeerde conclusie dat dergelijke monopolies zonder meer verboden moeten zijn. Een dergelijk verbod houdt immers geen rekening met de voordelen die verbonden zijn met het bestaan van één enkele auteursvereniging voor één of meerdere soorten van werken en/of exploitatiewijzen, of zelfs voor alle werken en alle exploitatiewijzen die moeilijk op individuele basis beheerd kunnen worden. Een dergelijke universele beheersvennootschap kan tegen relatief lagere kosten werken dan een veelheid van versnipperde beheersvennootschappen die elk voor het hun toevertrouwde gebied een feitelijk monopolie hebben. Bovendien hebben de auteurs en de houders van naburige rechten een sterkere onderhandelingspositie tegenover institutionele gebruikers. Ook voor de gebruikers is het veel gemakkelijker slechts met één enkele beheersvennootschap te moeten contracteren.

⁹ Art.17 al.2 G.W. 1978, zoals geamendeerd.

¹⁰ "Dit alles vond reeds plaats in de activiteit van het gewezen Alunie agentschap voor auteursrechten en het Staatsagentschap van de USSR voor auteurs- en naburige rechten. Een herhaling van een dergelijke rechtssituatie zou een verlaging betekenen van de garanties van naleving van de constitutionele normen over de bescherming door de staat van auteursrechten".

1424. Zijn dergelijke monopolies nuttig, dan zijn ze van de andere kant ook gevaarlijk, zoals ook het Constitutioneel Hof terecht aangegeven heeft. Misbruiken kunnen op twee wijzen voorkomen worden: ofwel wordt een onafhankelijk overheidsorgaan belast met de controle op de oprichting en werking van beheersvennootschappen, ofwel legt de wetgever zelf rechtstreeks een aantal verplichtingen op aan deze vennootschappen. De Russische wetgever heeft de tweede optie gekozen.

1425. Deze keuze is zeker opmerkelijk en enigszins onverwacht, aangezien het Russisch Agentschap voor Intellectuele Eigendom, RAIS, naast zijn tijdelijke functie van beheersvennootschap, ook duidelijk voorbestemd was om als overheidsorgaan nog op te richten privaatrechtelijke beheersvennootschappen te overkoepelen. De wetgever heeft de gelegenheid laten voorbijgaan - wellicht bewust, gelet op de toen hevig woedende strijd tussen parlement en president - om RAIS in het auteursrechtssysteem te integreren. Zo stortte ook de tweede pijler van RAIS in, nl. de functie van staatsorgaan dat als "paraplu" voor de verschillende beheersvennootschappen zou optreden¹¹.

1426. De Russische wetgever gaat zelfs nog verder. Hij weigert niet enkel een bijzonder controleorgaan op te richten, hij sluit ook expliciet de toepassing van de antikartelwetgeving op het collectief beheer van auteurs- en naburige rechten uit¹². Deze bepaling kan als een reactie tegen het verleden begrepen worden, waarin de overheidsinmenging in privaatrechtelijke (inclusief auteursrechtelijke) aangelegenheden zeer groot was. Toch is deze uitsluiting veel te radicaal. De Russische wetgever gaat er blijkbaar a priori van uit dat de dominante positie van een beheersvennootschap op de markt per definitie niet nadelig kan zijn of niet tot misbruik aanleiding kan geven.

1427. Of toch niet helemaal. De Russische wetgever heeft er immers voor geopteerd om via regels die de activiteiten van beheersvennootschappen reguleren, de auteurs en houders van naburige rechten aan de ene kant en de gebruikers aan de andere kant in hun respectievelijke verhoudingen tot een monopolistisch beheersvennootschap niet in de kou te laten staan.

1428. Dit komt vooreerst tot uiting in de door de wet opgelegde vertegenwoordigings- en licentieverleningsplicht van de beheersvennootschappen. Dit betekent enerzijds dat een beheersvennootschap niet mag weigeren het beheer van de rechten en aanspraken van een auteur of houder van naburige rechten waar te nemen, indien ze hierom vragen, voorzover het beheer van die categorie rechten binnen de statutaire activiteit van deze beheersvennootschap valt¹³, en anderzijds dat een beheersvennootschap verplicht is op basis van de door haar waargenomen rechten aan éénieder op aanvraag

¹¹ Over de dubbele functie van RAIS, zie *supra*, nr.1105. Over het instorten van de eerste pijler, zie *supra*, nr.1417.

¹² Art.45 (1) al.2 AW 1993. Het gaat hier in hoofdzaak om de Russische Wet van 22 maart 1991 over de concurrentie en de beperking van monopolistische activiteiten op de goederenmarkten: *Zakon "O konkurentssii i ogranichenii monopolisticheskoi deiatel'nosti na tovarnykh rynkakh"*, 22 maart 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.16, item 499. Zie over deze wetgeving, *supra*, nr.944 e.v.

¹³ Art.45 (2) al.2 AW 1993.

tegen niet-discriminerende voorwaarden gebruiksrechten (licenties) toe te kennen ¹⁴. Het weigeren van een licentie aan een gebruiker is niet toegelaten "zonder voldoende gronden hiervoor" ¹⁵.

1429. De beheersvennootschappen mogen de aan hen toevertrouwde rechten zelf niet exploiteren ¹⁶, en mogen over het algemeen geen enkele commerciële activiteit uitoefenen ¹⁷.

1430. De houders van auteurs- en naburige rechten dragen vrijwillig hun rechten aan de beheersvennootschappen over, die op basis van die overgedragen rechten in overeenstemming met hun Statuten aan de gebruikers die hierom verzoeken, een licentie verlenen ¹⁸. Hierbij moet het belang van de houders van de auteurs- en naburige rechten die door de beheersorganisatie vertegenwoordigd worden, voorop staan ¹⁹.

1431. De verhouding tussen de auteurs en houders van naburige rechten enerzijds en de beheersvennootschappen anderzijds wordt geregeld op basis van geschreven overeenkomsten, alsook volgens overeenstemmende overeenkomsten met buitenlandse organisaties die analoge rechten beheren. De Auteurswet bevestigt dat dergelijke overeenkomsten geen auteursovereenkomsten zijn, waardoor de bepalingen van de artikels 30 tot 34 van de Auteurswet niet van toepassing zijn ²⁰. Hierdoor gelden bv. de regels van aanvullend recht in verband met de termijn van overdracht en het territorium waarvoor de rechten overgedragen worden ²¹ niet. Ook het verbod van overdracht van rechten op toekomstige werken ²² is niet van toepassing op deze overeenkomsten. Om te verhinderen dat een auteur enkel het beheer van de vermogensrechten op zijn minst succesvolle werken aan de beheersvennootschappen zou overdragen, is het in de praktijk een absolute noodzaak dat de auteur een bepaalde categorie rechten, eventueel beperkt in de tijd, op al zijn bestaande en toekomstige werken overdraagt.

Volgens de rechtsleer moet de overeenkomst tussen de auteurs en de houders van naburige rechten enerzijds en de beheersvennootschappen anderzijds juridisch als een lastgevingsovereenkomst ²³ of een overeenkomst van vertegenwoordiging ²⁴ gekwa-

¹⁴ Art.45 (3) AW 1993.

¹⁵ Art.45 (3) AW 1993.

¹⁶ Art.45 (2) al.3 AW 1993.

¹⁷ Art.45 (1) al.1 AW 1993.

¹⁸ Art.45 (2) al. 1 en (3) al.1 AW 1993.

¹⁹ Art.47 (1) preambule AW 1993.

²⁰ Art.45 (2) al.1 AW 1993. Zie ook *supra*, nr.1330.

²¹ Art.31 (1) al.2 en 3 AW 1993.

²² Art.31 (5) AW 1993.

²³ GAVRILOV 1995a, 694.

²⁴ SERGEEV 119.

lificeerd worden.

1432. Op basis van de rechten welke door de auteurs en de houders van naburige rechten aan de beheersvennootschap overgedragen werden, verleent deze vennootschap "licenties" aan de gebruikers ²⁵. Dergelijke licenties geven toestemming voor het gebruik op de erin voorziene wijzen van alle werken en objecten van naburige rechten en worden toegekend uit naam van alle houders van auteurs- en naburige rechten, met inbegrip van diegenen die aan de organisatie geen rechten overgedragen hebben ²⁶.

Hierdoor wordt een vermoeden ingesteld dat de beheersvennootschappen de rechten van alle rechthebbenden waarneemt, en dit met de bedoeling de afdwinging van de rechten voor de beheersvennootschappen te verlichten. Ook in verband met de toekenning van een dergelijke ruime bevoegdheid voor de beheersvennootschappen om op te treden en gebruiksovereenkomsten te sluiten rijst de vraag naar de controle hierop door een onafhankelijk overheidsorgaan ²⁷.

1433. Zoals gezegd heeft de beheersvennootschap de plicht tot aflevering van een licentie aan éénieder die erom vraagt (behoudens in geval van aanwezigheid van "voldoende gronden" ²⁸), en mag er door de vennootschap bij het afleveren van licenties niet gediscrimineerd worden onder de gebruikers. Dit verbod op niet-discriminatie wordt doorgaans verwezenlijkt doordat de beheersvennootschap ten aanzien van alle gebruikers gedetailleerde tariefschema's hanteert voor het gebruik van de door haar waargenomen rechten. Hierdoor wordt een gelijke behandeling van gelijke situaties verzekerd.

1434. Vervolgens staan de beheersvennootschappen in voor de inning en de verdeling van de vergoedingen die ze op basis van de verleende licenties hebben kunnen innen. Maar dat is niet alles. Eén van de beheersvennootschappen staat ook in voor de inning, repartitie en betaling van die vergoedingen geheven op reproductieapparatuur en geluids- en beeld dragers waarop geluidswerken en audiovisuele werken gereproduceerd worden voor persoonlijke doeleinden ²⁹, of van de vergoedingen voor het secundair gebruik van commerciële fonogrammen ³⁰. Het gaat hier om de twee gevallen van gedwongen collectief beheer. Een individuele auteur, uitvoerende kunstenaar of producent van fonogrammen kan zijn vergoedingsrecht niet hard maken. De hiertoe aangeduide beheersorganisatie zal over de hoogte van de vergoeding moeten onderhandelen met resp. de fabrikanten en importeurs van reproductieapparatuur en blanco-geluids- en beeld dragers, en de (associaties van) gebruikers van commerciële fonogram-

²⁵ Art.45 (3) al.1 AW 1993.

²⁶ Art.45 (3) al.2 AW 1993.

²⁷ DIETZ 1994b, 189-191.

²⁸ Art.45 (3) al.1 in fine AW 1993.

²⁹ Art.26 (2) AW 1993.

³⁰ Art.39 (2) en (3) AW 1993.

men ³¹, en vervolgens tot de inning en verdeling hiervan moeten overgaan.

1435. De vergoedingen geïnd op basis van de verleende licenties of op basis van het gedwongen collectief beheer van de twee genoemde vergoedingsrechten moeten, met aftrek van de administratiekosten en van inhoudingen voor speciale fondsen die door deze vennootschap met toestemming en in het belang van de door haar vertegenwoordigde houders van auteurs- en naburige rechten opgericht werden, verdeeld worden ³². Dat aan beide soorten van afhoudingen een uitdrukkelijke wettelijke basis gegeven wordt, is te verklaren vanuit de kritiek die precies met betrekking tot deze punten op het einde van de jaren tachtig tegen het toenmalig staatsauteursrechtenagentschap VAAP geuit werd.

De geïnde vergoedingen moeten proportioneel aan het feitelijk gebruik van de werken en objecten van naburige rechten verdeeld worden ³³. De beheersorganisatie moet regelmatig tot uitbetaling overgaan ³⁴, en moet tegelijk met de betaling van de vergoedingen aan haar leden verslag uitbrengen over het gebruik van hun werken en prestaties ³⁵.

1436. We hebben hoger ³⁶ reeds gewezen op het vermoeden van vertegenwoordiging van alle rechthebbenden binnen het activiteitendomein van een beheersvennootschap, waardoor ook vergoedingen geïnd worden voor het gebruik van werken of prestaties van personen die geen lid zijn van de betrokken beheersvennootschap. De vraag is dan wat met deze vergoedingen dient te gebeuren.

Deze vraag is nog veel prangender in de gevallen van gedwongen collectief beheer (thuis kopie, secundair gebruik van commerciële fonogrammen). Enerzijds is het niet wenselijk dat individuele rechthebbenden hun vergoedingsrecht zelf zouden proberen hard te maken. Anderzijds mogen ze niet buiten het systeem blijven. De vergoeding voor thuis kopie bv. wordt immers betaald op reproductieapparaten en cassettes, niet volgens de werken of de auteurs. Voor deze vormen van gedwongen collectief beheer moeten de beheersvennootschappen dan ook de vergoedingen beheren voor niet-leden.

1437. De Russische wetgever heeft dit probleem opgelost door aan niet-leden - rechthebbenden het recht toe te kennen van de beheersvennootschappen de betaling van de hen toekomende vergoeding te eisen volgens de gewone repartitie ³⁷. Gedurende drie jaar onopgeëiste vergoedingen komen in de algemene "pot" van te verdelen sommen of worden voor andere doeleinden aangewend in het belang van de leden van de beheers-

³¹ Art.46 punt 3 AW 1993.

³² Art.47 (1) punt 3 AW 1993.

³³ Art.47 (1) punt 3 AW 1993.

³⁴ Art.47 (1) punt 3 AW 1993.

³⁵ Art.47 (1) punt 1 AW 1993.

³⁶ *Supra*, nr.1432.

³⁷ Art.47 (2) AW 1993.

vennootschap ³⁸. In de gevallen van vrijwillig collectief beheer van rechten kunnen de niet-leden ook vragen dat hun werken en de objecten van naburige rechten uit de licenties verleend door de beheersvennootschappen uitgesloten worden ³⁹.

Deze mogelijkheid is problematisch waar het de uitoefening van het exclusieve recht op de doorgifte van een werk via de kabel betreft. Aangezien het hier gaat om de *simultane* doorgifte van uitzendingen kan de kabelmaatschappij de inhoud van de doorgegeven uitzendingen niet kennen en is het dus ook onmogelijk om de toestemming van individuele rechthebbenden te verkrijgen: de kabelmaatschappij kan deze rechthebbenden immers onmogelijk kennen. Het ware o.i. dan ook beter geweest met betrekking tot de kabelrechten collectieve overeenkomsten tussen beheersvennootschappen en kabelmaatschappijen verplicht te stellen, en elke mogelijkheid van individueel contracteren uit te sluiten, zoals ook voorzien wordt door de Europese Richtlijn 93/83/EEG van 27 september 1993 tot coördinatie van bepaalde voorschriften betreffende het auteursrecht en naburige rechten op het gebied van de satellietomroep en de doorgifte via de kabel ⁴⁰.

Afdeling 2. De beheersvennootschappen in Rusland

1438. Op het ogenblik dat de nieuwe Auteurswet goedgekeurd werd, kende Rusland één enkel auteursrechtenagentschap, RAIS. We hebben gezien ⁴¹ hoe dit staatsagentschap een dubbele functie vervulde: enerzijds was het een gewone beheersvennootschap, anderzijds was het een staatsorgaan dat bevoegd was om de auteursrechtelijke politiek van de overheid uit te stippelen. In deze laatste hoedanigheid zou het ook een toezichtsfunctie toebedeeld krijgen op het ogenblik dat privaatrechtelijke beheersvennootschappen opgericht zouden worden.

1439. Zoals hoger aangeduid ⁴² ontnam de nieuwe Auteurswet de juridische grondslag voor het voortbestaan van RAIS, aangezien krachtens de Auteurswet de staat niet langer oprichter van een beheersvennootschap kon zijn, en de Auteurswet niet in een toezichthoudende overheid voorzag. De Auteurswet spreekt wel over een "speciaal gevolmachtigd orgaan van de RF" dat bij gebreke van akkoord tussen de beheersvennootschappen enerzijds en de producenten en importeurs van reproductieapparaten en blanco-cassettes anderzijds het bedrag en de betalingsmodaliteiten van de vergoeding voor de thuiskopie vaststelt ⁴³, dat bij gebreke van akkoord tussen de gebruikers van fonogrammen enerzijds en de organisaties die de rechten beheren van de producenten van fonogrammen en de uitvoerende kunstenaars anderzijds de vergoeding en de betalingsmodaliteiten voor het secundair gebruik van commerciële fonogrammen

³⁸ Art.45 (4) AW 1993.

³⁹ Art.47 (2) in fine AW 1993.

⁴⁰ *Pb.*, L 248/15 van 6 oktober 1993.

⁴¹ *Supra*, nr.1105.

⁴² *Supra*, nr.1417 en 1425.

⁴³ Art.26 (2) al.3 AW 1993.

vaststelt ⁴⁴ en dat ook bij afwezigheid van erfgenamen of na afloop van de auteursrechtelijke beschermingsduur de verdediging van het recht van auteurschap, het recht op naam en het recht op bescherming van de reputatie van de auteur op zich neemt ⁴⁵. Maar deze drie elementen volstonden niet om een zelfstandig orgaan te behouden dat uitsluitend met deze functies belast zou zijn.

1440. President El'tsin trok hieruit de enige mogelijke conclusie, en schafte RAIS af ⁴⁶. Dit kon zonder probleem gebeuren omdat ondertussen de auteurs die een overeenkomst met RAIS ondertekend hadden, een eigen "Russische Auteursmaatschappij" (*Rossiiskoe avtorskoe obshchestvo*, RAO) opgericht hadden. De President plaatste RAO onder zijn "auspiciën" (*pod pokrovitel'stvom*) en erkende RAO als rechtsopvolger van RAIS ⁴⁷. De geldmiddelen én het grootste deel van het personeel van RAIS werd door RAO overgenomen ⁴⁸.

1441. De Statuten van RAO werden op 12 augustus 1993 door de Stichtingsvergadering goedgekeurd en op 30 september 1993 op het Ministerie van Justitie geregistreerd ⁴⁹. RAO is een maatschappelijke vereniging van auteurs en hun rechtsopvolgers, die werkt "op basis van de principes van vrijwillig en gelijk lidmaatschap, democratisch zelfbestuur en openbaarheid" ⁵⁰.

1442. De hoofdpdracht van RAO is het beheer op collectieve basis van de vermogensrechten van de auteurs of hun rechtsopvolgers in de gevallen waarin de uitoefening ervan op individuele basis in de praktijk moeilijk is, zoals bij de openbare uitvoering, waaronder op radio en televisie, de reproductie van werken via mechanische, magnetische en andere opname, de reprografie, het maken van exemplaren van werken van beeldende en toegepaste, decoratieve kunst in de industrie, de thuiskopie enz. Deze lijst is niet uitputtend, en kan bv. ook met het beheer van het volgrecht aangevuld worden. Uit de omschrijving van de hoofdpdracht blijkt dat RAO een universele beheersvenootschap is: zeer diverse rechten en aanspraken op alle mogelijke werken worden beheerd, inclusief het vergoedingsrecht voor de thuiskopie waarvan het beheer

⁴⁴ Art.39 (3) al.1 AW 1993.

⁴⁵ Art.27 (2) al.2 en art.29 al.3 AW 1993.

⁴⁶ Punt 1 Ukaz Prezidenta RF "O gosudarstvennoi politike v oblasti okhrany avtorskogo prava i smezhnykh prav", 7 oktober 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.41, item 3920, *Rossiiskaia Gazeta*, 14 oktober 1993.

⁴⁷ Punt 3 Ukaz Prezidenta RF "O gosudarstvennoi politike v oblasti okhrany avtorskogo prava i smezhnykh prav", 7 oktober 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.41, item 3920, *Rossiiskaia Gazeta*, 14 oktober 1993.

⁴⁸ Meer over de ontstaansgeschiedenis en de activiteiten van RAO, zie GAVRILOV 1994b, 392-393. SERGEEV 118 juicht deze materiële, organisatorische en personeelscontinuïteit toe omdat hierdoor, enerzijds, voorkomen werd dat voor de zich vroeger in het RAIS-repertoire bevindende werken tijdelijk geen bescherming voor handen zou zijn, en, anderzijds, verzekerd werd dat op korte termijn en met de minste kosten een voldoende krachtige organisatie voor de uitoefening en bescherming van de auteursrechten gecreëerd kon worden.

⁴⁹ DOZORTSEV 1994, 197-208.

⁵⁰ In 1995 hadden ca. 6000 auteurs en ongeveer 100 erfgenamen van auteurs een overeenkomst met RAO gesloten: VEIMARN, A., "Bespredel dlia umnykh i uchenykh", *I.S.*, 1995, nr.5-6, 31.

krachtens de wet gedwongen collectief moet worden waargenomen. RAO beheert geen naburige rechten.

1443. Naast RAO werd op 17 januari 1994 nog een Russische Maatschappij van Rechthebbenden op Audiovisueel Gebied (*Rossiiskoe obshchestvo pravoobladatelei v audiovizual'noi sfere*, kortweg ROPAS) opgericht ⁵¹. ROPAS beheert op collectieve basis de rechten van de auteurs van audiovisuele werken, inclusief de vergoeding voor het privaat kopiëren (*chastnoe kopirovanie*) van werken uit het repertorium van ROPAS. Met dit laatste wordt het gedwongen collectief beheer van de vergoeding voor de thuiskopie van audiovisuele werken bedoeld, een functie die ook door RAO opgeëist wordt. Een onderling akkoord tussen beide organisaties zal hier een oplossing moeten brengen, aangezien de Auteurswet het beheer van dit vergoedingsrecht aan één enkele organisatie toewijst ⁵².

1444. Tenslotte werd op 11 november 1993 door een aantal platenmaatschappijen van Russische en buitenlandse origine de Associatie van Producenten van Audioproducten (*Assotsiatsiia Proizvoditelei Audioproduktsii*) opgericht ⁵³. Deze associatie beheert in de eerste plaats de rechten die op fonogrammen rusten ten gunste van de producenten hiervan, inclusief het vergoedingsrecht voor het secundair gebruik van commerciële fonogrammen, d.i. een door de AW 1993 voorgeschreven vorm van gedwongen collectief beheer ⁵⁴. Maar - merkwaardig genoeg - beheert ze ook de rechten van de uitvoerende kunstenaars en de auteurs op deze fonogrammen, zonder dat hen het recht van lidmaatschap toegekend wordt.

1445. Deze drie beheersvennootschappen zijn geen staatsagentschappen, maar privaatrechtelijke organisaties. Het collectief beheer wordt op deze wijze uit de ideologische sfeer gehaald. Door de eigendommen en middelen van het geliquideerde staatsagentschap voor auteursrecht (GAASP - RAIS) over te dragen aan de belangrijkste privaatrechtelijke beheersvennootschap RAO levert de staat ook een belangrijke steun, die absoluut noodzakelijk is om het financieel steeds moeilijke beginstadium van de oprichting van een beheersvennootschap te overbruggen.

1446. Toch willen we bij deze evolutie één kritische kanttekening plaatsen. Het lijkt logisch dat het collectief beheer van private rechten toevertrouwd wordt aan private organisaties. En toch ... Beheersvennootschappen met een publiekrechtelijk statuut mogen o.i. niet in een uitsluitend negatief daglicht gesteld worden (wegens politisering, inefficiënt beheer, gebrek aan initiatief enz.) ⁵⁵. Zij kunnen immers tegen onverantwoordelijke gebruikers met meer gezag optreden. Dit is o.i. in Rusland van het grootste belang, aangezien nog steeds een groot deel van de gebruikers staatsondernemingen of -instellingen zijn én het wijdverspreide fenomeen van de piraterij mede door deze ondernemingen in stand gehouden wordt. De tijd zal derhalve moeten uitwijzen of de

⁵¹ DOZORTSEV 1994, 223-233. Zie ook GAVRILOV 1995a, 695.

⁵² Art.26 (2) al.2 AW 1993.

⁵³ DOZORTSEV 1994, 209-222. Zie ook GAVRILOV 1995a, 695.

⁵⁴ Art.39 (2) AW 1993.

⁵⁵ Al was het maar omdat een aantal van deze gebreken zeker ook bij privaatrechtelijke beheersvennootschappen met een monopolie aanwezig kunnen zijn...

privatisering van het collectief beheer van auteurs- en naburige rechten een juiste beslissing geweest is met het oog op een betere en efficiëntere bescherming van de rechten van (voornamelijk) auteurs en uitvoerende kunstenaars.

HOOFDSTUK V. BESCHERMING VAN BUITENLANDSE WERKEN, UITVOERINGEN, FONOGRAMMEN EN UITZENDINGEN

Afdeling 0. Inleiding

1447. Indien de USA en de EU zo sterk aandrongen op de toetreding van de Russische Federatie tot de belangrijkste multilaterale verdragen op het gebied van het auteursrecht en de naburige rechten, had dit uiteraard met een berekend eigen belang te maken: de westerse wereld wilde graag de werken die hun oorsprong in Amerika of West-Europa vonden beschermd zien in een potentieel zo grote markt als die van Rusland. Het in de grote conventies vervatte assimilatiebeginsel en de erin voorziene minimumbescherming zouden na de toetreding van Rusland hun werk kunnen doen... Voor de Europese Unie werd deze toetreding van Rusland tot de BC en de RC bovendien slechts als een vertrekpunt, een minimale gemeenschappelijke basis gezien, waarop een verdere paneuropese harmonisatie van de auteurswetgeving kon uitgebouwd worden, m.n. door de niet-EU-Lidstaten (zoals Rusland) in bilaterale overeenkomsten met de EU te verplichten de EU-harmonisatierichtlijnen op het gebied van het auteursrecht in hun nationale wetgeving te implementeren ¹.

Afdeling 1. Nationale wetgeving

§ 1. Auteursrecht

1448. De Russische Auteurswet is van toepassing op alle werken die op het grondgebied van de Russische Federatie openbaar gemaakt zijn ², of niet openbaar gemaakt zijn maar er zich in een objectieve vorm ³ bevinden, ongeacht de nationaliteit van de auteur of zijn rechtsopvolgers, alsook op alle werken van Russische auteurs die in het

¹ Over de externe druk op Rusland vanuit de USA en de Europese Unie, *supra*, nr.1049 e.v.

² De "openbaarmaking van een werk" is de met toestemming van de auteur verrichte handeling die voor het eerst een werk toegankelijk maakt voor algemene kennisgeving door de publicatie (*opublikovanie*) ervan, de publieke vertoning, de publieke uitvoering, de uitzending in de ether of op een andere wijze (art.4 AW 1993. Zie ook *supra*, nr.1226).

Krachtens art.5 (2) AW 1993 wordt een werk ook beschouwd als zijnde gepubliceerd in de Russische Federatie indien het in de loop van dertig dagen na de datum van eerste publicatie in het buitenland op het grondgebied van de Russische Federatie gepubliceerd werd. Zo kunnen buitenlandse auteurs en uitgevers hun werk beschermen zelfs als ze niet via een verdrag bescherming genieten (NEWCITY 1993a, 362). Merk op dat hier gesproken wordt over "publicatie" van een werk, d.i. "het in het verkeer brengen van exemplaren van een werk met toestemming van de auteur van het werk in een hoeveelheid die voldoende is ter voldoening van de redelijke behoeften van het publiek uitgaande van de aard van het werk" (art.4 AW 1993. Zie *supra*, nr.1228). Andere vormen van openbaarmaking kunnen dus niet leiden tot de toepassing van deze bijzondere regel (zie ook *supra*, nr.1229).

³ De term "objectieve vorm" mag als één van de auteursrechtelijke beschermingsvereisten niet gelijkgesteld worden met "vastlegging op een materiële vorm" (*supra*, nr.1169), maar kan als IPR-aanknopingspunt moeilijk op een andere wijze begrepen worden: zie ook onder het sovjetrecht, *supra*, nr.67.

buitenland openbaar gemaakt zijn of zich daar in een objectieve vorm bevinden ⁴.

Of ook werken van niet-Russische auteurs die in het buitenland openbaar gemaakt werden of zich daar in een objectieve vorm bevinden, in Rusland beschermd worden, hangt af van het bestaan van internationale overeenkomsten tussen Rusland en het land van oorsprong ⁵.

§ 2. De naburige rechten

1449. Met betrekking tot de naburige rechten is de Auteurswet van toepassing op de uitvoeringen van Russische uitvoerende kunstenaars, op de uitvoeringen die voor het eerst plaats vonden in Rusland, vastgelegd werden op een door de AW 1993 beschermd fonogram of zonder voorafgaande vastlegging op een fonogram (d.i. "live") uitgezonden werden in een door de AW 1993 beschermde uitzending ⁶.

1450. De rechten van de producenten van fonogrammen worden beschermd, indien de producent van het fonogram de Russische nationaliteit heeft of een rechtspersoon met officiële vestigingsplaats in Rusland is, of het fonogram voor het eerst in Rusland gepubliceerd wordt ⁷.

1451. De rechten van de omroepen of kabelexploitanten worden door de Auteurswet erkend, indien deze organisaties een officiële vestigingsplaats hebben in Rusland en uitzendingen verwezenlijken met behulp van zenders gelegen op het grondgebied van de Russische Federatie ⁸.

1452. Uitvoeringen, fonogrammen of uitzendingen die niet aan deze criteria voldoen, worden in Rusland enkel beschermd, indien een internationale overeenkomst dit zo bepaalt ⁹.

Afdeling 2. Internationale overeenkomsten

§ 1. Algemeen

1453. De auteurs- en naburige rechten op in het buitenland gepubliceerde of zich in het buitenland bevindende ongepubliceerde werken van niet-Russische auteurs, op in het buitenland plaatsgrijpende uitvoeringen door niet-Russische uitvoerende kunstenaars, op

⁴ Art.5 (1) AW 1993.

⁵ Art.5 (1) AW 1993. Zie ook BOGUSLAVSKII 1994a, 261.

⁶ Art.35 (1) AW 1993. Het aanknopingspunt van de nationaliteit van de uitvoerende kunstenaar komt niet voor in de Conventie van Rome (art.4), zie ook PRINS 1994a, 28.

⁷ Art.35 (2) AW 1993.

⁸ Art.35 (3) AW 1993.

⁹ Art. 35 (4) AW 1993, zoals geamendeerd door de Federale Wet van 19 juli 1995 (SZ RF, 1995, nr.30, item 2866, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 juli 1995). Zie ook SAVEL'EVA 1993b, 38.

fonogrammen en de erin opgenomen uitvoeringen die in het buitenland gepubliceerd werden en waarvan de producent niet van Russische nationaliteit is, noch een officiële vestigingsplaats in Rusland heeft, en op uitzendingen en de uitgezonden uitvoeringen van omroepen en kabelexploitanten die geen officiële vestigingsplaats in Rusland hebben, of die dit wel hebben, maar hun uitzendingen verwezenlijken met behulp van zenders die in het buitenland gelegen zijn, worden in Rusland enkel erkend in de mate voorzien door internationale overeenkomsten waarbij Rusland partij is.

1454. Op het ogenblik dat de USSR uiteen viel was dit land Verdragsluitende partij bij de UAC (versie 1952), de Satellietconventie van Brussel en een reeks bilaterale verdragen ¹⁰. Het verdwijnen van de Sovjetunie deed evenwel grote onduidelijkheid ontstaan over de bescherming van buitenlandse werken en prestaties in de nieuwe onafhankelijke staten waaronder de Russische Federatie. Quid met het lidmaatschap bij de UAC ? Hoe zaten de auteursrechtelijke verhoudingen tussen de GOS-staten onderling in elkaar ? Werden de bilaterale overeenkomsten voortgezet ?

1455. Daarnaast had de Russische Federatie zich internationaalrechtelijk ten overstaan van de USA en de EU geëngageerd te zullen toetreden tot de Conventies van Bern, Rome en Genève ¹¹.

1456. Het was dus één van de eerste taken van de Russische overheid om op al deze punten initiatieven te nemen en de toestand uit te klaren, resp. nieuwe verbintenissen aan te gaan.

1457. Zoals reeds aangegeven kondigde de USSR in 1989 voor het eerst officieel de nakende toetreding van het land tot de Berner Conventie aan ¹². GOLDMAN was echter te optimistisch wanneer hij in 1990 stelde dat "it is fair to assume that the U.S.S.R. 's expressed intention to join the Berne Union is genuine and the Soviet Union will accede to the Berne Convention in the months ahead" ¹³. De Russische overheid wenste immers eerst haar wetgeving in overeenstemming te brengen met de genoemde overeenkomsten, alvorens nieuwe internationale verbintenissen aan te gaan.

1458. Nadat het Parlement de Auteurswet op 9 juli 1993 definitief goedgekeurd had, beval President El'tsin op 7 oktober 1993 aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken RF samen met belanghebbende ministeries en departementen en met de door dezelfde Oekaze geofficialiseerde Russische Auteursmaatschappij RAO voorstellen te formuleren over de toetreding van de RF tot de volgende internationale verdragen: de Berner Conventie (Parijs, 1971), de UAC (versie Parijs, 1971), de Conventie van Rome over de bescherming van de rechten van de uitvoerende kunstenaars, de producenten van fonogrammen en de omroepen (1961), de Conventie van Genève voor de bescherming van de producenten van fonogrammen tegen de onwettige reproductie van hun fonogrammen (1971) en de Multilaterale overeenkomst over de voorkoming van dubbele belas-

¹⁰ *Supra*, nr.1109 e.v.

¹¹ *Supra*, nr.1069-1070 en 1078.

¹² *Supra*, nr.1114-1115.

¹³ GOLDMAN 413. AOKI 234 schreef daarentegen in hetzelfde jaar dat "the probability of Soviet accession to the Berne Convention would seem to be very low."

tingheffing op de uitbetaling van auteursvergoedingen (1979) ¹⁴. Op 25 maart 1994 stelde President El'tsin in een Beschikking de voltooiing van de voorbereiding voor de toetreding tot de BC, de UAC (1971) en de Conventie van Genève vast, beval de voortzetting van de voorbereiding voor de toetreding tot de RC en oordeelde dat de toetreding tot het Multilateraal Belastingverdrag op dat ogenblik niet opportuun was ¹⁵. Op 3 november 1994 tenslotte nam de Russische Regering de finale beslissing toe te treden tot de Berner Conventie (1971), de UAC (versie 1971), inclusief Protocol I en II, en de Conventie van Genève (1971) ¹⁶.

§ 2. De UAC

1459. Zoals reeds bekend was de USSR in 1973 toegetreden tot de oorspronkelijke versie van de Universele Auteursrechtenconventie van 1952 ¹⁷. De Russische Federatie nam zonder enige formaliteit de uit de UAC voortvloeiende internationaalrechtelijke rechten en plichten van de USSR over ¹⁸. Dit betekent dat de na 27 mei 1973 buiten de USSR gepubliceerde werken van de onderdanen van een UAC-lidstaat (behalve de USSR), alsook de werken die na 27 mei 1973 in een UAC-lidstaat (behalve de USSR) gepubliceerd werden en tot stand gebracht werden door onderdanen van een staat die niet tot de UAC toegetreden is, in de Russische Federatie beschermd worden op basis van het assimilatiebeginsel. Werken die voor de genoemde datum gepubliceerd werden, worden in Rusland niet beschermd ¹⁹.

¹⁴ Punt 4 Ukaz Prezidenta RF "O gosudarstvennoi politike v oblasti okhrany avtorskogo prava i smezhnykh prav", 7 oktober 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.41, item 3920.

¹⁵ Rasporiazhenie Prezidenta RF, "Voprosy prisoedineniia Rossiiskoi Federatsii k riadu mezhdunarodnykh konventsii v oblasti okhrany avtorskikh prav", 25 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.13, item 1020. De Conventie over het voorkomen van dubbele belastingheffing is bij gebrek van voldoende ratificaties niet in werking getreden en heeft geen directe werking doordat het naar bilaterale overeenkomsten verwijst. De toetreding van de RF zou bijgevolg geen praktische betekenis hebben: DOZORTSEV 1994, 61.

¹⁶ Punt 1 PP RF "O prisoedinenii Rossiiskoi Federatsii k Bernskoi konventsii ob okhrane literaturnykh i khudozhestvennykh proizvedenii v redaktsii 1971 goda, Vsemirnoi konventsii ob avtorskom prave v redaktsii 1971 goda i dopolnitel'nykh Protokolam 1 i 2, Konventsii 1971 ob okhrane interesov proizvoditelei fonogramm ot nezakonnogo vosproizvodstva ikh fonogramm", 3 november 1994, *SZ RF*, 1994, nr.29, item 3046, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 november 1994.

¹⁷ *Supra*, nr.46 en nr.505 e.v.

¹⁸ *Supra*, nr.647.

¹⁹ Werken die voor 27 mei 1973 gecreëerd werden, en na die datum gepubliceerd in een UAC-lidstaat zouden volgens een bepaalde interpretatie van de UAC wel in de USSR (Rusland) beschermd worden. Dergelijke op de datum van toetreding tot de UAC ongepubliceerde werken zijn immers niet permanent in het publiek domein van de toetredende staat (Sovjetunie) gevallen (art.VII UAC), nu ze nog steeds na 27 mei 1973 in een Unieland gepubliceerd kunnen worden en zo uit het publiek domein van de USSR gehouden konden worden. Zoals hoger aangegeven leek de USSR deze redenering evenwel niet te volgen, zie *supra*, nr.509, noot 12.

1460. Op basis van het hoger genoemde Regeringsbesluit van 3 november 1994²⁰ is de Russische Federatie op 9 maart 1995 toegetreden tot de versie van Parijs van de UAC (1971), en van de twee erbij gevoegde Protocollen. Nieuw in de Akte van Parijs in vergelijking met de oorspronkelijke versie van de UAC is de toekenning van speciale voordelen voor de ontwikkelingslanden (art. Vbis, Vter, Vquater) en de erkenning van de belangrijkste exploitatierechten, nl. de exclusieve rechten op de reproductie, de publieke opvoering en de uitzending van werken (art. IV bis), rechten die nu op ondubbelzinnige wijze ook in de interne wetgeving van Rusland erkend worden²¹. In haar verhouding met andere Staten die de UAC, versie 1952 ondertekend hebben, blijft de RF gebonden door de oorspronkelijke versie van Genève; in haar verhouding tot de Staten die toegetreden zijn tot de versie van Parijs van 1971 is Rusland gebonden door deze tweede, herziene versie²².

§ 3. De Overeenkomst van Moskou

1461. Het uiteenvallen van de USSR veroorzaakte omwille van het strikt territoriale karakter van het auteursrecht²³ grote onduidelijkheid over de onderlinge relaties tussen de verschillende onafhankelijke staten die ontstonden op de puinen van de Sovjetunie²⁴, een toestand waarvan piraatuitgeverijen en -producenten uit andere delen van de gewezen Sovjetunie profiteerden²⁵. Ook de verhouding van de verschillende GOS-Staten tot derde Staten bleef onduidelijk.

1462. Om hierin klaarheid te scheppen werd op 24 september 1993 door de GOS-staten in Moskou een Overeenkomst over de samenwerking op het gebied van de bescherming van het auteursrecht en de naburige rechten (hierna: "de Overeenkomst van Moskou") gesloten²⁶. Hiermee werd uitvoering gegeven aan art.19 van het Charter van het GOS, dat de juridische bescherming van intellectuele eigendom als één van

²⁰ Punt 1 PP RF "O prisoedinenii Rossiiskoi Federatsii k Bernskoi konventsii ob okhrane literaturnykh i khudozhestvennykh proizvedenii v redaktsii 1971 goda, Vsemirnoi konventsii ob avtorskom prave v redaktsii 1971 goda i dopolnitel'nykh Protokolam 1 i 2, Konventsii 1971 ob okhrane interesov proizvoditelei fonogramm ot nezakonnogo vosproizvodstva ikh fonogramm", 3 november 1994, SZ RF, 1994, nr.29, item 3046, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 november 1994.

²¹ *Supra*, nr.1243 e.v.

²² Art. IX (4) UAC (Parijs, 1971).

²³ SVETLANOV, A.G., in BOGUSLAVSKII 1994b, 439.

²⁴ ELST 1994, 145.

²⁵ Zo verklaarde een Oekraïens uitgever in verband met de heruitgave van een na 1973 voor het eerst gepubliceerd werk onschuldig te zijn "aangezien Oekraïne nooit de UAC ondertekende, en wat voor de onafhankelijkheid van Oekraïne gebeurde, voor ons irrelevant is": GUBAREV, V., "Copyright: return to the fold of civilization ?", *Moscow News*, 1992, nr.23, 15.

²⁶ "Soglashenie o sotrudnichestve v oblasti okhrany avtorskogo prava i smezhnykh prav", 24 september 1993, *Vestnik Vysshego Arbitrazhnogo Suda RF*, 1994, nr.2, 113-115; en in DO-ZORTSEV 1994, 318-320. Zie ook de mededeling in *Diplomaticheskii vestnik*, 1993, nr.19-20, 33-34. Voor een bespreking, zie GAVRILOV 1994b, 394. Georgië heeft pas in oktober 1993 om aansluiting bij het GOS verzocht, een verzoek dat in december 1993 ingewilligd werd. Het is niet bekend of Georgië nadien de Overeenkomst van Moskou ondertekend heeft.

de domeinen van samenwerking binnen het GOS aanduidt ²⁷. Deze Overeenkomst treedt in werking wanneer drie GOS-Staten hun bekrachtigingsoorkonde bij de Regering van Wit-Rusland hebben neergelegd. Of dit reeds gebeurd is, is ons niet bekend ²⁸.

1463. Krachtens art.1 van de Overeenkomst van Moskou verzekeren de Verdragsluitende Staten op hun grondgebied "de uitvoering van de internationale verplichtingen die voortvloeien uit de deelname van de voormalige USSR aan de UAC (in de versie van 1952), ervan uitgaande dat de datum van inwerkingtreding van deze Conventie voor de voormalige USSR (27 mei 1973) ook de datum is vanaf dewelke elke Verdragsluitende Staat zichzelf door haar bepalingen gebonden acht. Elke Verdragsluitende Staat zendt hierover de noodzakelijke mededeling aan de Directeur-Generaal van UNESCO".

Krachtens deze bepaling nemen de GOS-staten de plicht op zich om de USSR in haar verhoudingen met derde staten in rechte op te volgen, met behoud van de datum waarop de UAC in de USSR in werking trad ²⁹. Op dit ogenblik hebben Kazachstan, Tadzjikistan, Oekraïne en Wit-Rusland formeel hun lidmaatschap van de UAC (1952) bevestigd ³⁰.

1464. De onderlinge auteursrechtelijke verhoudingen tussen de GOS-Staten worden geregeld door art.2 van de Overeenkomst van Moskou. Dit artikel bepaalt dat "de Verdragsluitende Staten [...] de UAC (in de versie van 1952) [toepassen] in hun onderlinge verhoudingen zowel op werken gecreëerd na 27 mei 1973 als op werken beschermd volgens de wetgeving van de Verdragsluitende Staten voor deze datum op dezelfde voorwaarden die door de nationale wetgeving met betrekking tot zijn eigen auteurs vastgelegd worden" ³¹. En een tweede alinea voegt hieraan als uitzondering op het assimilatiebeginsel de regel van de vergelijking van termijnen toe.

1465. Het feit dat in hun onderlinge verhoudingen de GOS-staten ook de werken gecreëerd voor 27 mei 1973 beschermen heeft uiteraard hiermee te maken dat de betrokken onafhankelijke staten voortkomen uit een eenheidsstaat met één enkel nationaal auteursrecht (dat wel volgens licht verschillende modaliteiten werd gedifferentieerd door de verschillende deelrepublieken). Dit ene auteursrecht viel, samen met de USSR

²⁷ "Ustav Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv", op 22 januari 1993 ondertekend te Minsk, *Rossiiskaia Gazeta*, 12 februari 1993. *Supra*, nr.623 e.v.

²⁸ Einde 1993 droeg de Russische regering aan een aantal federale staatsorganen (Staatscomité voor samenwerking met de GOS-Lidstaten, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Staatscomité voor de eigendom, en - ook als federaal staatsorgaan aangeduid ! - de beheersvennootschap RAO) op, te waarborgen dat Rusland haar verplichtingen zou nakomen voortvloeiend uit de door de Raad van Staatshoofden en Raad van Eerste Ministers van het GOS aangenomen Overeenkomst van Moskou: Bijlage 1 PSMP RF "Ob organizatsii vpolneniia obiazatel'stv Rossiiskoi Federatsii, vytekaiushchikh iz reshenii i soglashenii, priinyatykh i podpisannykh na zasedaniakh Soveta glav gosudarstv i Soveta glav pravitel'stv gosudarstv - uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv 24 sentiabria 1993 g.", 10 december 1993, *Diplomaticheskii Vestnik*, 1994, nr.5, 10-11.

²⁹ BOGUSLAVSKII 1994a, 274.

³⁰ *Industrial Property and Copyright*, 1996, 37. Zie ook WAGNER, S., "Copyright Law and Enforcement in Russia and Eastern Europe", *International Publishers Association Bulletin*, 1994, nr.1, 13-14.

³¹ Zie ook BOGUSLAVSKII 1994a, 274.

einde 1991, uiteen in 15 verschillende nationale auteursrechten, en dit zowel voor sovjetwerken tot stand gebracht voor als na 27 mei 1973. De regeling vervat in de Overeenkomst van Moskou moet verhinderen dat werken van sovjetauteurs of werken voor het eerst gepubliceerd in de Sovjetunie die door het ene sovjetauteursrecht beschermd werden, na het uiteenvallen van de USSR nog enkel in één van de nieuwe Republieken beschermd zouden worden (op basis van de nieuwe nationaliteit van de auteur of de plaats van publicatie), en in de andere gewezen deelrepublieken van de Sovjetunie in het publiek domein zouden vallen, en dit ongeacht of het werk gecreëerd werd voor of na 27 mei 1973 ³².

1466. In de Overeenkomst van Moskou verbinden de Verdragsluitende Staten zich er ook toe de noodzakelijke maatregelen te nemen voor het uitwerken en goedkeuren van wetsontwerpen die een bescherming van het auteursrecht en de naburige rechten garanderen op het niveau van de Berner Conventie, de Conventie van Genève en de Conventie van Rome (art.3). Dit engagement gaat evenwel niet zover dat de Verdragsluitende partijen zich verbinden tot de toetreding tot deze drie Conventies.

Verder engageren de Verdragsluitende Staten zich de strijd tegen het onwettig gebruik van objecten van auteurs- en naburige rechten gezamenlijk aan te binden (art.4), bij te dragen tot de oprichting en de functionering van nationale beheersvennootschappen en de sluiting van samenwerkingsakkoorden tussen deze beheersvennootschappen (art.5), en overeenkomsten te sluiten tot vermijding van dubbele belastingheffing op auteursvergoedingen (art.6).

1467. Zoals hoger gezegd is de samenwerking op het gebied van de intellectuele eigendom verankerd in het Charter van het GOS ³³. Het is niet uitgesloten dat in de toekomst nog meer akkoorden in het kader van het GOS gesloten zullen worden over de wederzijdse bescherming van auteursrecht en naburige rechten, of dat via de techniek van de modelwetten ³⁴ een verdere harmonisering van de auteurswetgeving binnen het GOS zal plaats grijpen.

§ 4. De Conventie van Bern

1468. Op 9 december 1994 deponeerde de Russische Regering de akte van toetreding tot de Berner Conventie (Parijs, 1971) bij de Wereldorganisatie voor Intellectuele Eigendom. Met betrekking tot de Russische Federatie trad de BC in werking op 13 maart 1995 ³⁵.

1469. Toen het duidelijk werd dat Rusland zou toetreden tot de BC ontstond in Rusland een hele discussie over de vraag of dit impliceerde dat werken die voor de datum van de toetreding in de overige Unielanden gepubliceerd werden en daar nog niet in het openbaar domein gevallen zijn door het aflopen van de beschermingstermijn, voortaan

³² DOZORTSEV 1994, 62.

³³ *Supra*, nr.1462.

³⁴ *Supra*, nr.636-637.

³⁵ *Industrial Property and Copyright*, 1995, 43.

ook in Rusland beschermd zouden worden ³⁶. M.n. GAVRILOV waarschuwde voor de ernstige gevolgen die een toetreding tot de BC "met terugwerkende kracht" voor de Russische economie zou hebben ³⁷. Hij wees er, o.i. terecht, op dat de USA wel zeer slecht geplaatst was om van Rusland te eisen dat het met terugwerkende kracht tot de BC moest toetreden, aangezien uitgerekend de USA zelf bij hun toetreding tot de BC de toepassing van de retroactiviteitsregel in art.18 (1) BC hadden afgewezen ³⁸.

1470. Laten we dit art.18 BC even van naderbij bekijken. Art.18 (1) BC schrijft voor dat de BC van toepassing is "op alle werken, die op het ogenblik van haar in werking treden nog geen gemeen goed geworden zijn in het land van oorsprong ten gevolge van het verlopen van de beschermingstermijn". Deze, en ook de volgende paragrafen van art.18 zijn ook van toepassing ingeval van toetreding van een nieuwe Staat ³⁹. Een toetredende Staat moet bijgevolg vanaf het ogenblik van de toetreding bescherming verlenen aan alle werken die in hun (Unie-)land van oorsprong niet door het verlopen van de beschermingstermijn in het publiek domein gevallen zijn, ongeacht of ze ongepu-

³⁶ POZHITKOV 1994, 80-81.

³⁷ Hij waarschuwde hierbij voor Amerikaanse "biznesmeny" die zich tot Russische staatsambtenaren wendden met de vraag om met terugwerkende kracht toe te treden tot de BC: "zij vertegenwoordigen de belangen van de Amerikaanse privé-business en de Amerikaanse staat. Maar wij moeten denken aan onze eigen belangen !" (GAVRILOV, E.P., "Prisoedinenie Rossii k Bernskoi konventsii ob avtorskikh pravakh i knizhnyi biznes", *Knizhnyi biznes*, 1 december 1993). Dit was een niet mis te verstane verwijzing naar het optreden van verschillende Amerikaanse belangengroepen die er zowel bij hun eigen regering als rechtstreeks bij Russische functionarissen op aandrongen dat Amerikaanse werken die voor 1973 gepubliceerd werden, door de Russische overheid beschermd zouden worden: zie bv. International Intellectual Property Alliance (IIPA) Report on 'Copyright laws in Eastern Europe and the U.S.S.R.', bekend gemaakt op 20 november 1990, *World Intellectual Property Report*, 1991, nr.1, 6 en 20-22; McDONALD, B.A., "Russia. Copyright bill gets through the first round", *Copyright World*, maart 1993, 11-12; het IIPA Status Report on Copyright Revision and Anti-Piracy Activities in Selected Target Countries, februari 1993, niet gepubliceerd; WAGNER, S., "Copyright law and enforcement in Russia and Eastern Europe", *International Publishers Association Bulletin*, 1994, nr.1, 13. Zie ook de gemeenschappelijke verklaring van de Russian - U.S. intellectual property task force van 13 november 1992: "Russian/U.S. Task Force Pledges Support for New Copyright Law", *World Intellectual Property Report*, 1992, nr.6, 334; BOFFEY 110-111; en het standpunt van het Amerikaanse Copyright Office: BAKER, J.F., "Crisis in Russian Publishing", *Publishers Weekly*, 22 maart 1993. In Rusland leefde de vrees dat door de toetreding tot de BC het ijzeren gordijn door een financieel gordijn vervangen zou worden: SURZHENKO, I., "Piracy to pay no more", *Financial & Business News*, 1993, nr.18, 13.

³⁸ GAVRILOV, E.P., "Prisoedinenie Rossii k Bernskoi konventsii ob avtorskikh pravakh i knizhnyi biznes", *Knizhnyi biznes*, 1 december 1993. De "Berne Convention Implementation Act" van 1988 (*Public Law*, 100 - 568 - 31 oktober 1988 (H.R. 4262)) bepaalt inderdaad dat "Title 17, United States Code, as amended by this Act, does not provide copyright protection for any work that is in the public domain in the United States" (art.12). De USA wees hiermee, duidelijk in strijd met art.18 BC, de retroactieve toepassing van de Conventie van Bern af: zie bv. BAUMGARTEN, J.A. en MEYER, C.A., "Effects of U.S. adherence to the Berne Convention", *Bijblad Industriële Eigendom*, 1989, 116; DETERS 985-997; NIMMER, D., "Conventional Copyright: A Morality Play", *Entertainment Law Review*, 1992, 94-95; NORDEMANN, A. en SCHEUERMANN, A., "Der Beitritt der USA zur Revidierten Berner Übereinkunft - Bericht über ein Berliner Urheberrechts-Symposium", *GRUR Int.*, 1990, 951-954; REGNIER, O., "Who Framed Article 18 ? The Protection of Pre-1989 Works in the USA under the Berne Convention", *EIPR*, 1993, 400-405.

³⁹ Art.18 (4) BC.

bliceerd dan wel gepubliceerd zijn ⁴⁰. Omgekeerd verkrijgen de werken die de toetredende Staat als land van oorsprong hebben en in de Berner Unie in het publiek domein waren voor andere redenen dan het verstrijken van de beschermingstermijn, krachtens de BC volledige bescherming in de Berner Unie vanaf de inwerkingtreding van de BC in de toetredende Staat ⁴¹.

1471. Art.18 (2) BC voegt hieraan toe dat "een werk, dat door het verstrijken van de beschermingstermijn die daaraan vroeger was toegekend, gemeen goed is geworden in het land waar de bescherming wordt ingeroepen, daar niet opnieuw beschermd zal worden". Deze bepaling verhindert de hernieuwing van de bescherming onder de Berner Conventie van een werk dat op het ogenblik van de toetreding in de Staat waarin bescherming gezocht wordt door het uitdoven van de vroeger toegekende beschermingstermijn in het publiek domein gevallen is. Met deze vroeger toegekende beschermingstermijn kan uiteraard niet deze uit de BC zelf bedoeld zijn. Het is evenwel mogelijk dat de bedoelde werken in het land waar de bescherming ingeroepen wordt, daar vroeger beschermd waren op basis van de nationale wetgeving, op basis van een bilaterale overeenkomst of op basis van de UAC. Indien die bescherming door het verlopen van de toenmalige beschermingsduur uitgedoofd is, zal de auteursrechtelijke bescherming niet herleven via de toetreding tot de BC ⁴².

1472. Het doen herleven van uitgedoofd auteursrecht roept natuurlijk heel wat vragen op met betrekking tot de rechten van de gebruikers die dachten erop te kunnen vertrouwen dat werken in het publiek domein definitief vrij gebruikt mogen worden. Om tegemoet te komen aan de rechtmatige verwachtingen van de houders van "verworven rechten" laat de BC toe dat de toepassing van het retroactiviteitsbeginsel geschiedt overeenkomstig bepalingen in reeds bestaande of in voor dit doel tussen Unielanden te sluiten bijzondere overeenkomsten, dan wel - bij gebreke van dergelijke overeenkomsten - door de nationale wetgeving van de Unielanden waarbij de wijze van toepassing van dit beginsel geregeld wordt ⁴³. In de praktijk wordt enkel van de tweede mogelijkheid gebruik gemaakt, nl. de nationale wetgever kan een regeling treffen in verband met de wijze waarop het retroactiviteitsbeginsel toegepast zal worden.

1473. De BC laat hier aan de Staten een grote speelruimte om bepaalde rechten van gebruikers die verworven werden op het ogenblik dat er nog geen rechtsbescherming gold, te vrijwaren ⁴⁴. De Staten kunnen evenwel niet zo ver gaan dat ze elke retroactiviteit uitsluiten, ze kunnen enkel de modaliteiten van de toepassing van het principe regelen ⁴⁵. En toch is dit precies wat de USA gedaan hebben: buitenlandse werken die

⁴⁰ DETERS 985; RICKETSON 671.

⁴¹ DETERS 985.

⁴² RICKETSON 675.

⁴³ Art.18 (3) BC.

⁴⁴ RICKETSON 674.

⁴⁵ "There is no basis on which the principle of retroactivity can be completely denied. The conditions and reservations can only be imposed on the 'application of the principle', that is, its carrying into effect: they cannot be imposed on the principle itself. Thus, it would not be permitted to deny retroactivity altogether in relation to a particular class or classes of works" (RICKETSON 675. Vgl.

in de USA in het publiek domein gevallen waren door bv. de niet-vervulling van de formaliteiten, bleven ook na de toetreding van de USA tot de BC onbeschermd ⁴⁶.

1474. Een dergelijke houding moest wel een reactie uitlokken van die natie die zich, enerzijds, op internationaal niveau gelijkwaardig aan de USA acht, maar voor dewelke, anderzijds, de toetreding tot de BC met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid ook een nadelig effect op de buitenlandse handelsbalans zou hebben, zeker indien door de toetreding tot de BC ook het gebruik van oudere buitenlandse werken aan de exclusieve toestemming van en de betaling van royalties aan de buitenlandse houder van auteursrechten onderworpen wordt ⁴⁷.

1475. Toen de Russische Regering de definitieve beslissing over de toetreding tot de BC nam, vroeg ze het Ministerie van Buitenlandse Zaken om het nodige hiertoe te doen, hierbij meldend dat "de gelding van de Berner Conventie over de bescherming van literaire en artistieke werken zich niet uitstrekt op werken die op de datum van inwerking-treding van deze Conventie in de Russische Federatie op haar grondgebied reeds publiek domein is" ⁴⁸. Dit voorbehoud werd ook in de toetredingsakte opgenomen ⁴⁹. In quasi-dezelfde bewoordingen als de Amerikaanse wetgever in de "Berne Convention Implementation Act" wijst de Russische overheid op deze wijze de retroactiviteitsregel van art.18 BC zonder meer af. De USA oogsten nu wat het enkele jaren eerder gezaaid hebben ⁵⁰. Inmiddels hebben ook Moldavië ⁵¹ en Oekraïne ⁵² bij hun respectievelijke

DETERS 995-996; NORDEMANN e.a. 163; REGNIER, O., "Who Framed Article 18 ? The Protection of Pre-1989 Works in the USA under the Berne Convention", *EIPR*, 1993, 403).

⁴⁶ Zie bv. de opmerking van COHEN JEHOAM in NORDEMANN, A. en SCHEUERMANN, A., "Der Beitritt der USA zur Revidierten Berner Übereinkunft - Bericht über ein Berliner Urheberrechts-Symposium", *GRUR Int.*, 1990, 953; REGNIER, O., *l.c.*, 402-403. DETERS 996 schrijft hierover: "By denying retroactive protection altogether, the United States, in effect, is enjoying the best of both worlds. United States nationals may continue to exploit the works of foreign Berne authors while their own works are being pulled out of the public domain and protected in all Berne states utilizing a traditional interpretation of article 18".

⁴⁷ DETERS 996-997 had nochtans gewaarschuwd: "Although the existing members of the Berne Convention likely would not abandon their historical interpretations of article 18 in retaliation for the United States denial of protection, absolutely no reason exists why new adherents to the Convention could not rely upon the United States denial of retroactivity as precedent for a similar denial of protection in their own implementing legislation".

⁴⁸ Punt 2 PP RF "O prisoedinenii Rossiiskoi Federatsii k Bernskoi konventsii ob okhrane literaturnykh i khudozhestvennykh proizvedenii v redaktsii 1971 goda, Vsemirnoi konventsii ob avtorskom prave v redaktsii 1971 goda i dopolnitel'nykh Protokolam 1 i 2, Konventsii 1971 ob okhrane interesov proizvoditelei fonogramm ot nezakonnogo vosproizvodstva ikh fonogramm", 3 november 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 november 1994.

⁴⁹ *Industrial Property and Copyright*, 1995, 43.

⁵⁰ Merk overigens op dat onder druk van Hollywood in het Handelsakkoord van de USA met Rusland expliciet vermeld staat dat, vanaf het ogenblik dat beide Staten tot de BC toegetreden zouden zijn, de bescherming van de werken die bestaan op die datum bepaald zal worden in overeenstemming met art.18 Berner Conventie (*supra*, nr.1078, noot 134). De USA zal wel niet vermoeden hebben dat Rusland uiterekend de Amerikaanse interpretatie van dit art.18 zou overnemen, tegen de belangen van de Amerikaanse film- en uitgeversindustrie in.

⁵¹ *Industrial Property and Copyright*, 1995, 297.

toetreding tot de BC elke vorm van retroactiviteit uitgesloten.

1476. De ironie van de geschiedenis wil nu dat de USA bij de incorporatie van het TRIPS-Akkoord ⁵³ teruggekomen zijn van hun vroeger standpunt en het auteursrecht hersteld hebben op werken van een onderdaan van of een persoon gedomicilieerd in een Lidstaat van de WTO of een tot de BC toegetreden Staat, die nog steeds beschermd zijn in hun "source country", maar in de USA in het publiek domein gevallen waren als gevolg van de niet-vervulling van formaliteiten ⁵⁴. De bedoeling is niet enkel de wetgeving van de USA in overeenstemming met art.18 BC te brengen, maar ook om de positie van de USA te versterken bij onderhandelingen om in het buitenland retroactieve auteursrechtelijke bescherming te verwerven voor Amerikaanse werken. En het was precies Rusland - een potentieel grote markt voor Amerikaanse werken - dat de niet-toepassing door de USA van art.18 als rechtvaardiging aanhaalde om zelf in Rusland geen bescherming te verlenen aan oudere Amerikaanse werken die in Rusland in het publiek domein waren ⁵⁵.

1477. Ieder werk dat als land van oorsprong een lidstaat van de Berner Unie heeft, en hierdoor voor de toetreding van Rusland tot de BC in het publiek domein van de Russische Federatie gevallen is ⁵⁶, zou op basis van art.18 BC vanaf 13 maart 1995 (datum waarop de toetreding van de RF tot de BC effectief werd) in Rusland bescherming moeten genieten, op voorwaarde dat het in zijn land van oorsprong niet in het publiek domein gevallen is door het verstrijken van de beschermingstermijn.

Het voorbehoud dat Rusland bij zijn toetreding tot de BC geformuleerd heeft, verhindert evenwel de toepassing van deze regel, aangezien Rusland zijn publiek domein (in internationale relaties althans) als iets definitiefs beschouwt. In Rusland blijven bijgevolg onbeschermd niet enkel de werken met een Unieland als land van oorsprong, die in dat land op 13 maart 1995 reeds in het publiek domein gevallen waren door het verstrijken van de beschermingstermijn (zoals toegelaten door art.18 (2) BC), maar ook degene die op dezelfde datum in het land van oorsprong nog niet in het publiek domein gevallen zijn door het aflopen van de beschermingstermijn.

Anders gezegd, Rusland beschermt enkel die werken met een Unieland van oorsprong die na 13 maart 1995 gecreëerd werden. De verworven rechten van Russische exploitanten op "oude" buitenlandse werken uit deze landen worden bijgevolg volledig gevrijwaard.

1478. Het belang van de afwijzing door Rusland van de retroactieve toepassing van de BC wordt wel gerelativeerd in de verhouding tot die landen die zowel tot de UAC als tot de BC toegetreden zijn, zoals dit voor de meeste West-Europese landen en de USA het

⁵² *Industrial Property and Copyright*, 1995, 297.

⁵³ *Supra*, nr.1041 e.v. Zie i.h.b. art.70 (2), (3) en (4) TRIPS.

⁵⁴ *Public Law* 103-465 (the GATT implementation legislation), § 514, die § 17 U.S.C. § 104A herschrijft.

⁵⁵ SLEVEN, P.J. en WEISBERG, E.J., "Gatt Implementation Bill Restores Copyright in Foreign Works", *J. Copyright Soc'y U.S.A.*, 1995, 272-273.

⁵⁶ Art.28 (1) al.2 AW 1993.

geval is. Het effect van de houding van de Russische Federatie beperkt zich in dit geval tot die werken die voor 27 mei 1973⁵⁷ gecreëerd en gepubliceerd werden in een Staat die de UAC ondertekend heeft (buiten de USSR): nl. zij blijven door de niet-toepassing van de retroactiviteitsregel in Rusland in het publiek domein⁵⁸, ook wanneer ze op 13 maart 1995 niet in het publiek domein van het land van herkomst gevallen zijn door het verstrijken van de beschermingstermijn, en dit in weerwil van de bepaling van art.18 (1) BC. De werken die na 27 mei 1973 gepubliceerd werden, genieten verder bescherming onder de UAC, en nu uiteraard ook de BC.

1479. Het economische voordeel voor Rusland is evident: slechts op een zeer geleidelijke wijze stapt Rusland in het internationale beschermingssysteem van de Berner Conventie. Enkel voor "nieuwe" werken (d.i. gepubliceerd op of na 27 mei 1973) uit Unielanden moeten auteursvergoedingen betaald worden. De kans is bovendien groot dat de markt voor deze "nieuwe" werken in Rusland lange tijd klein zal blijven, nu de exploitatie van de "oude", maar voor het Russische publiek hoe dan ook voor het eerste toegankelijke werken, geheel vrij is⁵⁹.

§ 5. De Conventies van Rome, Genève en Brussel

1480. Zoals hoger aangegeven werd de beslissing tot toetreding tot de Conventie van Genève reeds genomen⁶⁰. Op 9 december 1994 legde Rusland zijn toetredingsakte bij de Wereldorganisatie voor Intellectuele Eigendom neer. De Conventie van Genève trad voor de Russische Federatie in werking op 13 maart 1995⁶¹.

1481. De toetreding tot de Conventie van Rome werd voorlopig uitgesteld, omdat er in Rusland op dit ogenblik nog geen organisatie voor het collectief beheer van de rechten van de uitvoerende kunstenaars opgericht werd, en Rusland bijgevolg de effectieve bescherming van de rechten van buitenlandse uitvoerende kunstenaars niet kan garanderen⁶².

1482. In 1989 was de USSR toegetreden tot de Conventie van Brussel van 21 mei 1974 betreffende de verspreiding van programmadragende signalen overgezonden via

⁵⁷ Of een latere datum voor die landen die na de USSR tot de UAC toegetreden zijn.

⁵⁸ Tenzij ze op basis van één van de bilaterale verdragen die door de USSR met een aantal Staten gesloten werden, precies teneinde in hun wederzijds verhoudingen aan de UAC retroactieve werking toe te kennen: *supra*, nr.48 en 119. Over de verdere toepassing van deze verdragen door de RF, zie *infra*, nr.1483 e.v.

⁵⁹ In dezelfde zin: BOFFEY 111.

⁶⁰ *Supra*, nr.1458.

⁶¹ *Industrial Property and Copyright*, 1995, 43. De Conventie van Genève heeft geen terugwerkende kracht (art.7 (3) GC). Naar de toekomst toe is het evenwel niet onbelangrijk te weten dat onder art.14 (6) TRIPS de bepalingen van art.18 Conventie van Bern (die retroactiviteit voorzien) *mutatis mutandis* ook toegepast zullen moeten worden op de rechten van uitvoerende kunstenaars en fonogramproducenten op fonogrammen.

⁶² DOZORTSEV 1994, 60-61. Overigens heeft de RC net zoals de GC geen terugwerkende kracht (art.20 (2) RC). Zie evenwel, *supra*, vorige noot.

een satelliet. Rusland zet het lidmaatschap van deze Conventie - waarvan de Russische versie overigens authentiek is ⁶³ - voort.

§ 6. De bilaterale overeenkomsten

1483. Met betrekking tot de bilaterale auteursrechtconventies lijkt Rusland ook de continuïteitstheorie te volgen. Op geen enkel ogenblik heeft Rusland te kennen gegeven de overeenkomsten met Hongarije, Bulgarije, Tsjechoslovakije, Polen, Oostenrijk en Zweden - die ofwel voor drie jaar met mogelijkheid van een stilzwijgende vernieuwing voor telkens drie jaar, ofwel voor onbepaalde termijn gesloten werden - niet te willen voortzetten ⁶⁴. Oostenrijk en Zweden hebben elk op zich samen met de Russische Regering een lijst opgesteld van die bilaterale verdragen waarvan de verdere gelding bevestigd wordt, en in beide gevallen hoort de bilaterale overeenkomst over de wederzijdse erkenning van de auteursrechten erbij ⁶⁵. Ook ten aanzien van Tsjechië en Slovakije zou de overeenkomst tussen de voormalige USSR en het voormalige Tsjechoslovakije verder gelden ⁶⁶. In de Hongaarse rechtsleer wordt dan weer negatief bericht over de gelding van het bilaterale verdrag tussen Hongarije en de voormalige USSR ⁶⁷. Voor wat de andere landen aangaat is de toestand op dit ogenblik "niet geheel duidelijk" ⁶⁸.

1484. Het belang van deze bilaterale overeenkomsten school voornamelijk in de retroactieve werking die in de verhouding tussen de beide Verdragspartijen aan de UAC toegekend werd. Gelet op de weigering van Rusland om de retroactiviteit van de BC te erkennen, behouden deze bilaterale overeenkomsten - voor zover ze althans verder

⁶³ Art.12 (1) Conventie van Brussel (1974). Voor de Russische tekst, zie DOZORTSEV 1994, 312-317.

⁶⁴ BOGUSLAVSKII 1994a, 261 en 273 bevestigt dan ook dat deze bilaterale overeenkomsten verder gelden.

⁶⁵ Voor Zweden, zie *Sveriges internationella överenskommelser*, 1993, nr.32, 2. Voor Oostenrijk: privé-mededeling van Dr.W.Dillenz, 3 mei 1995. Met betrekking tot bilaterale overeenkomsten met staten in Oost-Europa die uit elkaar gevallen zijn ging Oostenrijk over het algemeen uit "vom Tabula-rasa-Grundsatz, ist aber während einer Übergangszeit zu pragmatisch weiterer Anwendung der Verträge bereit, bis einvernehmlich eine ausdrückliche Regelung getroffen ist. Diese Lösung soll den Unterschied zwischen dem Tabula-rasa-Grundsatz und dem Prinzip der Fortgeltung minimieren" (BEEMELMANS 372).

⁶⁶ Privé-mededeling Dr.J.Svidron, Bratislava, 27 april 1995. Zie ook het Tsjechische handboek over auteursrecht, met status iuris 1.1.1993, waarin de bilaterale overeenkomst als geldend recht wordt voorgesteld: KNAP, K., *Autorsky zakon a predpisy souvisici*, Praag, 1993, 261-267.

⁶⁷ BOYTHA, G., "Republic of Hungary", in STEWART, S.M. (ed.), *International Copyright and Neighbouring Rights*, II, Londen, Butterworths, 1993, 96 ("The dissolution of the Soviet Union and recent developments in the Russian Federation as well as in other states of former Union have rendered its provisions void"). Rusland voert met Hongarije onderhandelingen over de opstelling van een inventaris van die bilaterale verdragen die van kracht gebleven zijn: PP RF "O podpisanii Protokola mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stva Vengerskoi Respubliki ob inventarizatsii dvustoronnikh dogovorov", 4 maart 1995, SZ RF, 1995, nr.11, item 998.

⁶⁸ DOZORTSEV 1994, 68.

gelden ⁶⁹, hun betekenis ⁷⁰.

1485. Inmiddels is dit lijstje van bilaterale overeenkomsten uitgebreid met een Akkoord van 25 juni 1993 tussen de Regering van de Russische Federatie en de Regering van de Republiek Armenië over de wederzijdse bescherming van auteursrechten ⁷¹. Hierin verlenen de Verdragspartijen aan de burgers van de andere partij, ongeacht de plaats van eerste publicatie van hun werken, en aan burgers van derde staten waarvan de werken voor het eerst in de andere verdragspartij gepubliceerd werd, auteursrechten op gelijke voet met de eigen burgers volgens de nationale wetgeving (art.2), maar met toepassing van de regel van de termijnvergelijking (art.3). De term "publicatie" wordt gedefinieerd naar het voorbeeld van art.VI UAC, maar dan wel uitgebreid met het verlenen van exemplaren aan een onbepaalde groep personen voor kennisname door *auditieve* waarneming (bv. in de vorm van fonogrammen), en dus niet enkel door *visuele* waarneming (art.4). De exploitatie van alle werken waarvan de beschermings-termijn nog loopt in overeenstemming met art.3 valt onder het toepassingsgebied van dit Verdrag (art.6). Verder bevat het Verdrag nog bepalingen inzake de aanmoediging van verspreiding van werken uit de andere verdragsstaat (art. 1), over het voorkomen van dubbele belastingheffing (art.5), over het aanmoedigen van het sluiten van wederkerigheidsovereenkomsten tussen de nationale beheersvennootschappen (art.8) en over de wederzijdse informatieplicht m.b.t. de auteurswetgeving (art.9). Rechten en plichten uit andere internationale overeenkomsten blijven onverlet (art. 10). De overeenkomst trad in werking vanaf het ogenblik van ondertekening.

1486. Wegens de slechte economische situatie in Armenië moet de economische waarde van deze overeenkomst niet bijzonder hoog ingeschat worden ⁷², maar symbolisch heeft het sluiten van deze overeenkomst wel een zeker belang. Met deze bilaterale overeenkomst zet Rusland immers de traditie van het bilateralisme op auteursrechtelijk gebied voort. Zowel vroeger als nu vallen hierbij niet zozeer de materieelrechtelijke bepalingen en de bepalingen van collisierecht op, maar wel de integratie van cultuurpolitieke bepalingen in een auteursrechtenovereenkomst ⁷³.

1487. Geen enkele van de bilaterale overeenkomsten heeft betrekking op de naburige rechten.

1488. Naast de genoemde bilaterale overeenkomsten over de wederzijdse erkenning van auteursrechten bevatten ook heel wat bilaterale verdragen inzake de samenwerking

⁶⁹ *Supra*, nr.1483.

⁷⁰ *Supra*, nr.1478, noot 58.

⁷¹ "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Respubliki Armeniia o vzaimnoi okhrane avtorskikh prav", 25 juni 1993, *BMD*, 1994, nr.5, 46-47. Voor een bespreking, zie GAVRILOV 1994b, 394. Zie ook art.8 "Soglashenie mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Respubliki Armeniia o sotrudnichestve v oblasti kul'tury, nauki i obrazovaniia", 13 november 1995, *Diplomaticheskii vestnik*, 1995, nr.12, 28-32 ("De partijen zullen bijdragen tot de ontwikkeling van de samenwerking tussen de geschikte organisaties van de twee landen inzake de verzekering van wederzijdse bescherming van het auteursrecht en de naburige rechten").

⁷² GAVRILOV 1994b, 394.

⁷³ Zie reeds MAJOROS 121.

op het gebied van cultuur, wetenschap en onderwijs bepalingen, waarbij de beide Verdragsluitende Staten zich ertoe verbinden de samenwerking op het gebied van de bescherming van auteurs- en naburige rechten aan te moedigen ⁷⁴.

§ 7. Afsluitende bemerkingen

1489. Tot slot nog enkele inhoudelijke bemerkingen. Aan alle bilaterale en multilaterale overeenkomsten waarbij de RF nu partij is, ligt het assimilatiebeginsel ten grondslag. Op een ogenblik dat de roep om m.b.t. een aantal recente rechten (vergoedingsrecht voor thuiskopie, voor reprografie, openbare uitlening) het assimilatiebeginsel te vervangen door het wederkerigheidsprincipe is het opvallend en zelfs lovenswaardig dat Rusland - ondanks een duidelijk te verwachten negatief effect op zijn handelsbalans - in zijn wetgeving blijft vasthouden aan het assimilatiebeginsel, m.n. ook voor het vergoedingsrecht inzake thuiskopie, en dit beginsel ook verdedigt bij de besprekingen over een eventueel Protocol bij de Berner Conventie waar het thema van de "national treatment" één van de "hot items" is ⁷⁵.

1490. Des te opmerkelijker is dan ook de IPR-bepaling in art.5 (3) AW 1993, die voorschrijft dat de titulariteit van een werk bepaald wordt door het land van oorsprong (*lex loci originis*), en niet door het land waar bescherming gezocht wordt (*lex loci protectionis*). Dit is een mooi geschenkje voor de Amerikaanse filmproducenten en werkgevers die zich hierdoor aan de personalistische auteursrechtvisie van Rusland kunnen onttrekken ⁷⁶. Het territorialiteitsbeginsel dat traditioneel aan de basis ligt van de internationale auteursrechtelijke verhoudingen wordt hier opzij geschoven. Volgens ULMER wordt nochtans in de internationale praktijk de vraag wie initieel houder van het auteursrecht is bepaald door de wet van het land waar bescherming gezocht wordt ⁷⁷.

1491. Vermelden we tenslotte nog de regel dat bij strijdigheid van de nationale, Russische auteurswet met een internationale overeenkomst, deze laatste toegepast wordt ⁷⁸.

⁷⁴ Zie bv. art.15 "Soglashenie o sotrudnichestve mezhdru Pravitel'stvom Rossiiskoi Federatsii i Pravitel'stvom Korolevstva Daniia v oblasti kul'tury, nauki i obrazovaniia", 4 november 1993, *Diplomaticheskii vestnik*, 1993, nr.23-24, 30 (Denemarken).

⁷⁵ Committee of Experts on a Possible Protocol to the Berne Convention. Third Session (Geneva, June 21 to 25, 1993), *Copyright*, 1993, p.185, nr.40.

⁷⁶ De International Intellectual Property Alliance (IIPA) heeft hiermee haar slag thuis gehaald. Zij had er immers bij de Overheid van de USA op aan gedrongen in haar politiek ten aanzien van de (toenmalige) USSR ervoor te zorgen "that authorship of U.S. works made for hire is viewed as determined by U.S. law", zie IIPA Report on 'Copyright laws in Eastern Europe and the U.S.S.R.', bekend gemaakt op 20 november 1990, *World intellectual property report*, 1991, nr.1, 6 en 20-22.

⁷⁷ ULMER, E., *Intellectual Property Rights and the Conflict of Laws*, Study for the Commission of the European Communities, 1978, 36; *contra*: SPOOR, J.H. en VERKADE, D.W.F., *Auteursrecht*, Deventer, Kluwer, 1993, 543.

⁷⁸ Art.3 AW 1993.

HOOFDSTUK VI. SANCTIES

Afdeling 0. Inleiding

1492. De Auteurswet wijdt een volledig Deel (V) aan de bescherming van de auteurs- en naburige rechten. De sancties op de schending van de auteurs- en naburige rechten kunnen van burgerrechtelijke, strafrechtelijke of administratiefrechtelijke aard zijn ¹, maar de Auteurswet als een onderdeel van het burgerlijk recht bevat zelf enkel bepalingen inzake de eerste categorie ². De strafrechtelijke sancties staan in het Strafwetboek, terwijl de administratiefrechtelijke sancties in het Wetboek voor administratiefrechtelijke inbreuken en in een aantal Regeringsbesluiten vervat zitten.

Afdeling 1. De burgerrechtelijke sancties

1493. Er is van namaking sprake wanneer de vervaardiging of verspreiding van exemplaren van een werk en fonogram gebeurt met schending van de auteurs- en naburige rechten ³. Nagemaakt zijn ook de exemplaren van de in de Russische Federatie in overeenstemming met de Auteurswet beschermde werken en fonogrammen, die zonder toestemming van de houder van de auteurs- en naburige rechten in de Russische Federatie geïmporteerd worden vanuit een staat waar deze werken en fonogrammen nooit beschermd werden of ophielden beschermd te worden ⁴. Zoals hoger reeds aangegeven lijkt, ondanks de erkenning van een recht om de zgn. parallelle import te verhinderen, de Russische wetgever bij de omschrijving van de sancties de invoer van exemplaren van werken en fonogrammen die met toestemming van de auteur of de producent van fonogrammen in het buitenland op de markt gebracht werden, niet als een inbreuk op de Auteurswet te beschouwen ⁵.

1494. Via de burgerrechtelijke procedure voor de rechtbanken, de arbitragegerechten ⁶ en de derdenrechtbanken (*treteiskii sud*) ⁷, d.i. de "echte" arbitrage, staan aan de houders van exclusieve auteurs- en naburige rechten de volgende sancties ter beschikking:

(1) de erkenning van hun rechten;

¹ Art.48 (1) AW 1993.

² KOSTIUK 111.

³ Art.48 (3) AW 1993. Zie ook art.17 (2) Computerwet.

⁴ Art.48 (4) AW 1993. Vgl. art.17 (1) en (3) Computerwet.

⁵ *Supra*, nr.1250.

⁶ Voor de beschrijving van enkele auteursrechtelijke geschillen voor arbitragegerechten, zie GAVRILOV, E.P., "Avtorskie spory v arbitrazhnykh sudakh", *Knizhnyi biznes*, 1994, nr.17-18, 6-7. In een informatieve brief van 19 oktober 1993 gaf het Hoogste Arbitragegericht enige commentaar op de nieuwe Auteurswet, maar het beperkte zich hierbij wel tot het louter beschrijven van de inhoud van de auteurswet: *Informatsionnoe pis'mo Vysshego Arbitrazhnogo Suda RF, Vestnik Vysshego Arbitrazhnogo Suda RF*, 1994, nr.1, 51, *Khoziaistvo i Pravo*, 1994, nr.2, 157-160.

⁷ Art.49 (3) AW 1993.

(2) het herstel van de status quo ante en de stopzetting van de inbreukmakende handelingen of van de dreigende inbreuk;

(3) naar keuze van de houder van de exclusieve auteurs- en naburige rechten⁸:

- ofwel de vergoeding van de verliezen met inbegrip van de gederfde inkomsten⁹,

- ofwel de inning van de inkomsten ontvangen door de namaker als gevolg van de schending van de auteurs- en naburige rechten¹⁰,

- ofwel de betaling van een compensatie van 10¹¹ tot 50.000 minimumlonen, vastgesteld door de wetgeving van de Russische Federatie, bepaald naar inzicht van de rechtbank of het arbitragegerecht;

(4) het nemen van andere door wetgevende akten voorziene maatregelen in verband met de bescherming van hun rechten¹².

Bovenop de vergoeding die krachtens punt 3 toegekend wordt, kan de rechtbank of het arbitragegerecht (maar niet de derdenrechtbank) nog een boete opleggen ten bedrage van 10 % op het aan de eiser toegekende bedrag¹³.

De rechtbank, een alleenzetelende rechter of het arbitragegerecht (exclusief andermaal de derdenrechtbank) moeten bovendien de verbeurdverklaring en vervolgens de vernietiging van de nagemaakte exemplaren van een werk of fonogram uitspreken, tenzij de houder van de auteurs- of naburige rechten verzoekt deze exemplaren aan hem over te dragen¹⁴. In dit laatste geval wordt de waarde ervan in mindering gebracht van de toegekende schadevergoeding¹⁵. De materialen en de technische installatie die gebruikt werd voor de vervaardiging en reproductie van nagemaakte exemplaren van werken of fonogrammen kunnen, maar moeten niet verbeurdverklaard worden door een vonnis van de rechtbank, een alleenzetelend rechter of het arbitragegerecht¹⁶.

⁸ Art.49 (1) al.2 AW 1993.

⁹ Vgl. art.15 (2) B.W. 1994.

¹⁰ Deze mogelijkheid ontbreekt in de Computerwet: YAKOVLEV 296.

¹¹ NEWCITY 1993a, 367 vermeldt hier ten onrechte 10.000. In art.18 (1) Computerwet wordt hier 5.000 genoemd.

¹² Art.49 (1) al.1 AW 1993. Hiermee wordt ook verwezen naar de gemeenrechtelijke burgerrechtelijke sancties, zoals vervat, vroeger in art.6 Beginselen 1991 en nu in art.12 B.W. 1994. Zie ook GAL'PERIN, L.B. en MIKHAILOVA, L.A., "Intellectual'naia sobstvennost': sushchnost' i pravovaia priroda", in GAL'PERIN 32-33.

¹³ Art.49 (2) AW 1993.

¹⁴ Art.49 (4) AW 1993, zoals geamendeerd door Federale Wet van 19 juli 1995 (SZ RF, 1995, nr.30, item 2866, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 juli 1995). In de oorspronkelijke versie van de Wet was er nog geen sprake van een alleenzetelend rechter en was het uitspreken van de verbeurdverklaring een mogelijkheid, geen verplichting (POZHITKOV 1996, 24). In art.18 (3) Computerwet is er nog steeds van een mogelijkheid sprake.

¹⁵ GAVRILOV 1993a, XLIV, 1994c, 45 en 1995a, 696. Aarzelend: YAKOVLEV 296. Zie expliciet art.18 (3) Computerwet.

¹⁶ Art.49 (4) AW 1993, zoals geamendeerd door Federale Wet van 19 juli 1995 (SZ RF, 1995, nr.30, item 2866, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 juli 1995). In de oorspronkelijke versie van dit artikel was enkel sprake van de installatie voor de reproductie, niet voor de vervaardiging van namaak-

1495. Het is duidelijk dat met dit arsenaal aan sancties heel wat meer bereikt kan worden, dan met de regeling in de sovjetwetgeving waarin de gelaedeerde auteur zich bij inbreuk op zijn auteursrecht tevreden moest stellen met een vergoeding die gelijk was aan datgene wat hij volgens administratieve regels ontvangen zou hebben indien het gebruik van zijn werk wel rechtmatig geweest zou zijn ¹⁷. Voor de gebruiker ontbrak bijgevolg elke stimulans om de toestemming van de auteur te vragen voor het gebruik van het werk. Schade die ontstond door het onrechtmatige karakter van de exploitatie van het beschermde werk (bv. verlies van marktaandeel, zinloos geworden investeringen), noch morele schade konden vergoed worden.

1496. De belangrijkste nieuwigheid voor de auteurs en de houders van naburige rechten is nu de mogelijkheid om als alternatief voor de schadevergoeding te opteren voor de inkomsten (niet de winst ! ¹⁸) die de namaker haalt uit de inbreuk op de auteurs- en naburige rechten, ofwel voor de betaling door de namaker van een compensatie van 10 tot 50.000 wettelijke minimumlonen (per maand) ¹⁹. De auteur of de houder van naburige rechten is bijgevolg niet langer verplicht de schade (of de omvang hiervan) veroorzaakt door de namaking te bewijzen ²⁰. De schadevergoeding wordt door de rechtbank bepaald volgens de aard en de zwaarte van de inbreuk ²¹.

De rechthebbende kan - indien hij het eerste alternatief kiest - bijgevolg profiteren van het succes van de inbreukmakende handelingen, maar dit veronderstelt wel dat hij over de omzetcijfers en -documenten van de verdedigende partij beschikt om deze inkomsten te berekenen. Daarom zal doorgaans het andere alternatief, de toewijzing van een schadeonafhankelijke financiële compensatie (zgn. "statutory damages"), het eenvoudigst zijn ²².

exemplaren. De vroegere mogelijkheid voor de rechtbanken om de vernietiging van de materialen en de technische uitrusting te bevelen, is evenwel na de wetswijziging komen te vervallen (zie ook POZHITKOV 1996, 24).

¹⁷ POZHITKOV 1994, 53-54; SAVEL'EVA 1993a, 809; SMIRNOV, V., "Avtor tozhe chelovek", *Novoe vremia*, 1992, nr.34, 50.

¹⁸ GAVRILOV 1994c, 45 en 1995a, 695-696.

¹⁹ Gelet op de hollende inflatie wordt enkele malen per jaar dit (ook naar Russische normen erg lage) minimumloon door de wetgever aangepast, maar omgezet in westerse valuta blijft het ongeveer stabiel op een tegenwaarde van 10 à 11 US \$. De maximumcompensatie die aan de auteur of de houder van naburige rechten toegekend kan worden bedraagt bijgevolg ongeveer een half miljoen US \$ (15 miljoen Belgische frank).

²⁰ GAVRILOV 1993a, XLIII en 1993b, 14; SERGEEV 296.

²¹ SAVEL'EVA 1993b, 57; GAVRILOV 1994c, 44-45.

²² Eén van de bedoelingen van de "statutory damages" is te komen tot een minnelijke schikking, aangezien de inbreukmaker toch steeds het minimum zal moeten betalen. Dit beoogde effect kan echter slechts bereikt worden indien het minimum voldoende hoog is. Het zal dan ook van belang zijn te zien of de Russische rechtbanken de wetsbepaling dusdanig zullen interpreteren dat het minimum toegepast moet worden op elk werk (titel) of fonogram afzonderlijk. Bv. indien bij een piraat 200 verschillende nagemaakte werken worden aangetroffen, wordt dan 1 X 10, of 200 X 10 minimumlonen als ondergrens voor de "statutory damages" beschouwd ? (ROSE, R.J., "Civil litigation for copyright infringement. The California Video Piracy Program", ongepubliceerd manuscript van een lezing gehouden op het WIPO-Symposium ("On the Enforcement of Copyright") van juni 21-23 juni 1994 in Moskou).

1497. De burgerrechtelijke sancties worden nog afschrikwekkender gemaakt door het opleggen van een soort van burgerrechtelijke boete (waarvan de opbrengst niet naar de eisende partij, maar wel naar de staat gaat), en de verbeurdverklaring van de nagemaakte exemplaren en de installatie gebruikt voor de namaking.

1498. Daarnaast moeten we nog in herinnering brengen dat het Russisch recht sedert enkele jaren ook de toekenning van een geldelijke compensatie voor geleden morele schade erkent ²³. Dit is niet anders in de Auteurswet. Deze maakt immers in de sancties geen onderscheid tussen de schending van vermogens- en niet-vermogensrechten, zodat de hoger genoemde sancties ook gelden ingeval van schending van één van de morele rechten van de auteurs of de uitvoerende kunstenaars ²⁴. Het Opperste Gerechtshof van de RF heeft op ondubbelzinnige wijze "het morele of fysische lijden dat veroorzaakt wordt door handelingen (of gebrek aan handelingen) ... die de persoonlijke niet-vermogensrechten van de burger schenden (het recht op het gebruik van zijn naam, het recht van auteurschap en andere niet-vermogensrechten in overeenstemming met de wetten over de bescherming van de rechten op de resultaten van intellectuele activiteit)" als morele schade gekwalificeerd, waarvoor een geldelijke compensatie verschuldigd is ²⁵.

1499. Op procedureel vlak moeten we wijzen op de bewarende maatregelen die door de rechtbanken bevolen kunnen worden, enerzijds om de staking van inbreukmakende handelingen te bekomen, en anderzijds om via een beslag inzake namaak te voorkomen dat bewijsmateriaal zou verdwijnen.

1500. Als waarborg voor de vorderingen betreffende inbreuken op de auteurs- en naburige rechten kunnen de rechtbank, de alleenzetelende rechters of het arbitragege-recht, voorafgaand aan het onderzoek ten gronde ²⁶, aan de vermoedelijke inbreuk-makers ²⁷ verbod opleggen om bepaalde handelingen te stellen, zoals de vervaardiging, reproductie, verkoop, verhuur, import of een ander door de Auteurswet voorzien gebruik, alsook het transport, de bewaring of het bezit met het oog op het in het burgerlijk verkeer brengen van vermoedelijk nagemaakte exemplaren van werken en fonogrammen ²⁸.

1501. Zij kunnen, eveneens voorafgaand aan het onderzoek van de zaak ten gronde ²⁹, ook de inbeslagname bevelen van alle exemplaren van werken en fonogrammen,

²³ *Supra*, nr.795.

²⁴ GAVRILOV 1994c, 43-44.

²⁵ Punt 2 PPVS RF, "Nekotorye voprosy primeneniia zakonodatel'stva o kompensatsii moral'nogo vreda", 20 december 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 8 februari 1995.

²⁶ GAVRILOV 1993a, XLII.

²⁷ D.w.z. dat er ten aanzien van deze persoon voldoende gronden aanwezig zijn om aan te nemen dat hij een inbreuk maakt op de auteurs- en naburige rechten.

²⁸ Art.50 (1) AW 1993, gew. 19 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2866. POZHITKOV 1996, 25 merkt evenwel op dat de Russische rechtbanken zich sterk terughoudend opstellen met betrekking tot het uitspreken van "interim injunctions" in geschillen over intellectuele eigendom.

²⁹ GAVRILOV 1993a, XLII.

waarvan vermoed wordt dat zij nagemaakt zijn, alsook van de materialen en de technische uitrusting die bestemd waren voor de vervaardiging en reproductie ervan ³⁰.

Indien er voldoende aanwijzingen zijn over begane inbreuken op de auteurs- en naburige rechten moeten het opsporingsorgaan (dit zijn de lokale politieposten), de onderzoeker (experten verbonden aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken belast met voorafgaandelijk onderzoek), de rechtbank of de Voorzitter van de rechtbank maatregelen nemen ter opsporing en inbeslagname van vermoedelijk nagemaakte exemplaren van werken en fonogrammen, alsook van de materialen en de technische uitrusting die bestemd is voor de vervaardiging en reproductie ervan. Indien nodig kan dit alles overgebracht worden naar een depot ³¹.

1502. In het ontwerp van Auteurswet dat in tweede lezing door de Opperste Sovjet goedgekeurd werd, werden bovendien verregaande bevoegdheden aan de politie toegekend om op eenvoudige vraag van de houder van de auteurs- of naburige rechten in het kader van de opsporing naar nagemaakte exemplaren huiszoekingen te verrichten zonder enige gerechtelijke controle, maar deze bepaling werd na het presidentiële veto geschrapt wegens schending van het grondwettelijk recht op de onschendbaarheid van de woning ³². Het kan betreurd worden dat in ruil voor de (terechte) schrapping van deze maatregel, geen andere mogelijkheid voorzien werd om toegang te krijgen tot plaatsen waar vermoed wordt dat activiteiten van piraterij plaats hebben, om alzo na te gaan of het vermoeden klopt en om de bewijzen veilig te stellen ³³.

1503. De genoemde bewarende maatregelen bestonden in principe ook reeds vroeger, aangezien ze in algemene termen voorzien worden door het Wetboek van Burgerlijk Procesrecht van de RSFSR ³⁴. De rechtbank doet uitspraak op dezelfde dag waarop de vordering tot het nemen van bewarende maatregelen ingesteld wordt, zonder de verwerende partij op voorhand hiervan op de hoogte te stellen ³⁵. Volgens het genoemde Wetboek kan de rechtbank van de eisende partij een waarborg vragen voor de mogelijke schade die aan de verwerende partij wordt aangericht. De verwerende partij kan de vergoeding van de schade veroorzaakt door de bewarende maatregelen van de eisende partij vorderen, indien de hoofdvordering afgewezen wordt ³⁶.

³⁰ Art.50 (2) al.1 AW 1993.

³¹ Art.50 (2) al.2 AW 1993, gew. 19 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2866, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 juli 1995. Van deze mogelijkheid wordt tot op heden in de praktijk weinig gebruik gemaakt: POZHITKOV 1996, 25. In de oorspronkelijke versie van dit artikel werden deze maatregelen voorbehouden voor die gevallen waarin de inbreuk op de auteurs- of naburige rechten de strafrechtelijke aansprakelijkheid doet ontstaan. Het doel van dergelijke maatregelen was dan ook een waarborg te bieden voor een reeds ingeleide of in de toekomst mogelijke burgerlijke eis.

³² Art.25 G.W. 1993. Zie ook NEWCITY 1993b, 1-2.

³³ POZHITKOV 1994, 78 en POZHITKOV 1996, 25.

³⁴ Art.133-140 Grazhdanskii Protsessual'nyi Kodeks.

³⁵ Art.136 Grazhdanskii Protsessual'nyi Kodeks.

³⁶ Art.140 Grazhdanskii Protsessual'nyi Kodeks. Volgens YAKOVLEV 296-297 zijn geen van beide condities van toepassing wanneer de eisende partij zich rechtstreeks op art.50 (2) AW 1993 beroept.

1504. De verjaringstermijn bedraagt ingeval van inbreuk op de vermogensrechten - net als in de sovjetijd ³⁷ - drie jaar ³⁸. Vorderingen die voortvloeien uit de schending van persoonlijke, niet-vermogensrechten blijven onverjaarbaar ³⁹. Alle vorderingen voor de rechtbanken ingesteld in auteursrechtelijke aangelegenheden zijn vrijgesteld van de betaling van gerechtelijke taksen ⁴⁰.

Afdeling 2. De strafrechtelijke sancties

1505. De Auteurswet bevat zelf geen strafsancities ⁴¹, maar het ook nu nog geldende Strafwetboek RSFSR van 1960 bevatte een art.141 dat plagiaat, illegale reproductie of verspreiding van een auteurswerk of gedwongen coauteurschap (objectief element), indien verricht met rechtstreeks opzet (*priamoi umysl'*) (subjectief element) ⁴² strafbaar stelde met een boete van max. 300 roebel en twee jaar verbeteringsarbeid. Om de gevolgen van de hollende inflatie op te vangen werd in 1992 de boete anders omschreven als zijnde een bedrag gelijk aan maximum drie wettelijke minimummaandlonen ⁴³. Dit kon evenwel niet verhinderen dat net als voorheen de strafsancities voor de schending van het auteursrecht weinig toegepast werden ⁴⁴.

1506. De huidige regeling is niet aangepast, vooreerst omdat de strafmaat in geval van een boete veel lichter uitvalt dan de civielrechtelijke sanctie (max. 3 minimumlonen versus max. 50.000 minimumlonen), maar ook omdat deze strafbepaling geen rekening houdt met de recente evolutie op het gebied van het auteursrecht (bv. de erkenning van de naburige rechten). Bovendien waren de strafrechtelijk sanctioneerbare inbreuken op

³⁷ *Supra*, nr.113.

³⁸ Art.196 B.W. 1994; art.42 (1) Beginselen 1991.

³⁹ Art.208 B.W. 1994. Vgl. ook art.43 (2) Beginselen 1991; Punt 7 PPVS RF, "Nekotorye voprosy primeneniia zakonodatel'stva o kompensatsii moral'nogo vreda", 20 december 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 8 februari 1995.

⁴⁰ Art.5 (2) punt 2 Zakon RF "O gosudarstvennoi poshline", 9 december 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1992, nr.11, item 521, zoals laatst gewijzigd op 31 december 1995 en in zijn geheel opnieuw gepubliceerd in *Rossiiskaia Gazeta*, 13 januari 1996.

⁴¹ Art.20 Computerwet omschrijft wel de strafbare handelingen, maar verwijst voor de bepaling van de strafmaat naar de strafwetgeving.

⁴² Volgens SERGEEV 300 betekent dit dat de persoon zich niet enkel bewust is van het feit dat hij bv. plagiaat pleegt of tot medeauteurschap dwingt, maar dit ook zo wenst. Het subjectieve element wordt in het Strafwetboek zelf niet geëxpliciteerd.

⁴³ Ugolovnyi Kodeks Rossiiskoi Federatsii, *VVS RSFSR*, 1960, nr.40, item 591, *VVS RSFSR*, 1982, nr.49, item 1821, *Rossiiskaia Gazeta*, 20 november 1992.

⁴⁴ SERGEEV 301. Zo werden in de eerste helft van 1993 slechts 5 mensen strafrechtelijk veroordeeld wegens schending van auteursrechten (Afdeling 8 Doklad "O sobliudenii prav cheloveka i grazhdanina v Rossiiskoi Federatsii za 1993 god", *Rossiiskaia Gazeta*, 25 augustus 1994, p.6). Zie bv. ook POZHITKOV 1994, 54; SAVEL'EV, V., "RAIS ob'iavliaet voinu piratstvu", *Vecherniaia Moskva*, 23 juli 1992.

het auteursrecht klachtmisdrijven ⁴⁵.

1507. Aan dit laatste euvel werd inmiddels verholpen: door een Federale Wet van 19 juli 1995, die het Wetboek van Strafprocedure RSFSR op dit punt amendeerde, worden de strafrechtelijke inbreuken op het auteursrecht niet langer als klachtmisdrijven gekwalificeerd ⁴⁶.

1508. Op materieelrechtelijk vlak is er ook verandering in zicht, nu begin 1995 een Ontwerp van Strafwetboek RF opgesteld door twee parlementaire commissies officieel ter bespreking gepubliceerd werd ⁴⁷. In Hoofdstuk 19 ("Misdrijven tegen de constitutionele rechten en vrijheden van de mens en de burger") vinden we een art.146 dat "het onwettig gebruik van objecten van het auteursrecht of van naburige rechten" strafbaar stelt "indien deze handelingen grote schade veroorzaken". Strafverzwaring wordt voorzien in geval van recidive of indien deze handelingen door een groep personen met rechtstreeks opzet gesteld werden.

1509. Het toepassingsgebied van deze strafbepaling reikt veel verder dan de bepaling uit het vroeger Strafwetboek. Eender welk onwettig gebruik van een auteurswerk, een uitvoering, een fonogram of een uitzending is strafbaar, op voorwaarde dat dit gebruik een "grote schade" (*krupnyi ushcherb*) veroorzaakt. Het materieel, objectief element van dit misdrijf is o.i. te vaag afgelijnd. Van enig moreel, subjectief element van het misdrijf is geen sprake, kwaadwilligheid lijkt geen constitutief element van het misdrijf te zijn. Wel is het plegen van de genoemde handelingen in groep en met rechtstreeks opzet een verzwarende omstandigheid.

1510. De strafmaat wordt in dit ontwerp gevoelig verhoogd. Vooreerst werd het veelvoud van de wettelijke minimumlonen sterk opgetrokken tot max. 500 minimumlonen - maar dit blijft in elk geval nog ver onder wat mogelijk is op basis van een burgerrechtelijke vordering. Gelet op de vaak zeer hoge inkomens van de namakers zal het alternatief, nl. een boete gelijk aan 1 à 5 effectieve maandlonen of inkomsten verworven in een periode van 1 à 5 maanden, een duidelijk veel afschrikwekkender effect met zich meebrengen. Het bewijs van deze inkomsten zal nochtans niet eenvoudig zijn. Een derde, mogelijke straf is de verplichte arbeid van 180 tot 240 uren. Het gaat hier om een alternatieve straf die bestaat uit het uitvoeren in zijn vrije tijd van diensten aan de gemeenschap ⁴⁸. Een dergelijke alternatieve straf is niet mogelijk indien één van de verzwarende omstandigheden aanwezig is. In dat geval kan de dader gedurende vier tot zes maanden in strikte isolatie gehouden worden (het zgn. *arest* ⁴⁹), d.i. niet noodza-

⁴⁵ SERGEEV 301.

⁴⁶ Art.1 (1) Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v ugovno-protsessual'nyi kodeks RSFSR, kodeks RSFSR ob administrativnykh pravonarusheniakh i Zakon Rossiiskoi Federatsii 'Ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh' ", 19 juli 1995, *SZ RF*, 1995, nr.30, item 2866, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 juli 1995. De strafrechtelijke inbreuken op uitvindersrechten blijven wel klachtmisdrijven.

⁴⁷ "Proekt. Ugolovnyi kodeks Rossiiskoi Federatsii", *Rossiiskaia Gazeta*, 25 januari 1995 en 1 februari 1995.

⁴⁸ Art.51 (1) Ontwerp Strafwetboek.

⁴⁹ Art.54 (1) Ontwerp Strafwetboek.

kelijk in een gevangenis, maar bv. thuis, ofwel gedurende max. twee jaar van zijn vrijheid beroofd worden.

1511. We merken tenslotte nog op dat het Ontwerp van Strafwetboek ook een afzonderlijk hoofdstuk (28) gewijd aan computercriminaliteit bevat, waarin o.m. voor het onrechtmatig kopiëren van computerprogramma's en databanken met een wezenlijke schade (*sushchestvennyi vred*) als gevolg, boetes opgelegd kunnen worden van 500 à 700 minimumlonen, of voor een bedrag gelijk aan het loon of de inkomsten van de veroordeelde van 5-7 maanden. Alternatief kan ook een vrijheidsberoving van max. 2 jaar uitgesproken worden ⁵⁰.

Afdeling 3. De administratiefrechtelijke sancties

1512. Vanaf het ogenblik dat het nieuwe Strafwetboek van de RF (waarvan de definitieve goedkeuring spoedig verwacht mag worden) in werking zal treden, zullen ook een aantal wijzigingen in het Wetboek RSFSR over administratieve rechtsinbreuken, goedgekeurd bij Federale Wet van 19 juli 1995 ⁵¹, van toepassing worden. Krachtens een nieuw art.150-4 in dit Wetboek zal een boete opgelegd kunnen worden aan burgers die zich schuldig maken aan de verkoop, de verhuur of een ander onwettig gebruik met commerciële doeleinden van exemplaren van werken of fonogrammen, indien (1) deze exemplaren nagemaakt zijn zoals voorzien door de AW 1993; (2) op de exemplaren van de werken of fonogrammen leugenachtige informatie aangebracht werd over de vervaardiging ervan en over de plaatsen van productie, alsook andere informatie die de gebruikers in verwarring kan brengen; of (3) op de exemplaren van het werk of het fonogram het beschermingsteken voor het auteursrecht, resp. de naburige rechten, dat door de houder van de auteurs- of naburige rechten aangebracht werd, vernietigd of gewijzigd werd. Deze bepaling moet het de politie mogelijk maken om snel en efficiënt tegen straatverkopers van namaakprodukten op te treden.

De boete bedraagt 5 à 10 minimummaandlonen voor burgers, en 10 à 20 voor ambtenaren, en wordt verhoogd ingeval van recidive binnen een jaar nadat voor één van deze inbreuken reeds een administratieve veroordeling uitgesproken werd. De nagemaakte exemplaren (dus enkel in het geval (1)) worden bovendien verbeurdverklaard, en vernietigd, tenzij de houder van de auteurs- of naburige rechten de overhandiging van deze exemplaren vraagt.

De volksrechtbanken van de streek of stad nemen kennis van deze zaken ⁵².

1513. Daarnaast zijn er verschillende Regeringsbesluiten die zeer strenge administratieve sancties opleggen ingeval van (herhaalde) schending van het auteursrecht door

⁵⁰ Art.257 Ontwerp Strafwetboek.

⁵¹ Art.2 en 4 Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v ugovno-protsessual'nyi kodeks RSFSR, kodeks RSFSR ob administrativnykh pravonarusheniakh i Zakon Rossiiskoi Federatsii 'Ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh' ", 19 juli 1995, SZ RF, 1995, nr.30, item 2866, *Rossiiskaia Gazeta*, 26 juli 1995.

⁵² Art.202 Kodeks RSFSR ob administrativnykh pravonarusheniakh, zoals gew. art.2 (2) Federale Wet 19 juli 1995, SZ RF, 1995, nr.30, item 2866.

bepaalde gebruiksorganisaties. Hierbij is het van belang in herinnering te brengen dat het overgrote deel van de ondernemingen uit de cultuurindustrie ongeacht hun eigendomsvorm en naast hun registratie als onderneming volgens het economisch recht, nog aan een bijkomende registratie- en/of vergunningsplicht onderworpen zijn die georganiseerd wordt door de grote cultuuradministraties⁵³. Precies deze registratie- en/of vergunningsplicht is een machtig wapen in de handen van de registrerende overheidsorganen, ook in de strijd tegen inbreuken op het auteursrecht.

1514. Zo wordt in het Tijdelijk Besluit over de uitgeversactiviteit in de RSFSR, op 17 april 1991 goedgekeurd door de Raad van Ministers van de RSFSR, aan het overheidsorgaan dat de uitgeverijen een vergunning aflevert (op dat ogenblik het Ministerie van pers en massa-informatie RSFSR, nu het Comité RF over de pers⁵⁴ en haar regionale afdelingen), de bevoegdheid gegeven om deze vergunning te annuleren, indien de uitgeverij herhaaldelijk (d.i. minstens twee keer in de loop van één jaar) de wetgeving over het auteursrecht geschonden heeft⁵⁵.

1515. Ook de vergunning voor grafische bedrijven kan door dezelfde administratieve overheid die de vergunning afgeleverd heeft, geannuleerd worden, indien het grafische bedrijf de vergunningsvoorwaarden geschonden heeft, inclusief wanneer het een bestelling van een uitgever aangenomen of uitgevoerd heeft met inbreuk op de wetgeving van de Russische Federatie over de uitgeversactiviteit en over het auteursrecht en de naburige rechten⁵⁶.

1516. De uitzendvergunningen voor omroepen kunnen door de Federale Dienst van Rusland voor televisie- en radio-uitzendingen (die bevoegd is voor het afleveren van dergelijke vergunningen) geannuleerd worden, in geval van een systematische verspreiding van televisie- en (of) radioprogramma's met schending van de geldende wetgeving over het auteursrecht en de naburige rechten⁵⁷.

1517. De houder van een vergunning voor het openbaar vertonen van bioscoop- of videofilms in bioscopen, videosalons e.d. moet bij de uitoefening van deze activiteit de wetgeving over auteurs- en naburige rechten naleven, en een overeenkomst over de verkrijging van de rechten op het gebruik van de vertoonde films samen met een

⁵³ *Supra*, nr.757 e.v. en nr.829 e.v.

⁵⁴ PP RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Polozhenie o Komitete Rossiiskoi Federatsii po pechatu", 1 november 1994, *SZ RF*, 1994, nr.29, item 3031.

⁵⁵ PSM RSFSR "O regulirovanii izdatel'skoi deiatel'nosti v RSFSR", 17 april 1991, i.h.b. punt 14 "Vremennoe Polozhenie ob izdatel'skoi deiatel'nosti v RSFSR", in *Pechat' i drugie sredstva massovoi informatsii. Sbornik normativnykh i spravochnykh materialov*, I, M., 1991, 15-21, gew. door PSMP RF, 8 juni 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.24, item 2240, *Zakon*, 1994, nr.6, 19-21.

⁵⁶ PP RF "O regulirovanii poligraficheskoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 22 september 1993, i.h.b. punt 10 "Polozhenie o poriadke otkrytiia poligraficheskikh predpriatii", *SAPP RF*, 1993, nr.40, item 3754, *Zakon*, 1994, nr.6, 22.

⁵⁷ PP RF "O litsenzirovanii televizionnogo veshchaniia, radioveshchaniia i deiatel'nosti po sviazi v oblasti televizionnogo i radioveshchaniia v Rossiiskoi Federatsii", 7 december 1994, i.h.b. punt 17 "Polozhenie o litsenzirovanii televizionnogo veshchaniia i radioveshchaniia v Rossiiskoi Federatsii", *SZ RF*, 1994, nr.34, item 3604.

verhuurcertificaat dat verkregen wordt bij de officiële registratie van elke film ⁵⁸, kunnen voorleggen. Bij schending van de vergunningsvoorwaarden kan het controlerende staatsorgaan de vergunning schorsen, of, ingeval van herhaalde schending, annuleren ⁵⁹.

1518. Het is duidelijk dat deze administratieve sancties zeer verregaande gevolgen kunnen hebben. Zij richten zich niet in de eerste plaats op die ondernemingen die zich in volstreckte illegaliteit toeleggen op het maken en commercialiseren van piraatuitgaven of -films, aangezien deze zich doorgaans in het geheel aan de vergunningsplicht onttrekken en in het zwart opereren. De vermelde administratieve sancties zijn evenwel gericht op de legaal opererende culturele ondernemingen die zich "occasioneel" schuldig maken aan inbreuken op het auteursrecht. Hierbij kan het om eender welke inbreuk gaan, d.w.z. niet enkel plagiaat, maar bv. even goed de schending van het integriteitsrecht van de auteur op zijn werk.

De rechtbanken zullen nochtans moeten oordelen of deze administratieve sancties wegens inbreuken op de auteurs- en naburige rechten, die vervat zitten in Regeringsbesluiten, verzoenbaar zijn met art.44 (1) G.W. 1993 dat de bescherming van de intellectuele eigendom (inclusief het auteursrecht) aan de wet in formele zin toevertrouwt ⁶⁰.

1519. Het bestaan van deze administratieve sanctiemogelijkheden in een zo typisch burgerrechtelijke materie als het auteursrecht is kenmerkend voor de van bovenaf georganiseerde systeemtransformatie in Rusland, waarbij een belangrijke beslissings- en controlemacht - zeker in de culturele sector - in handen van overheidsadministraties gebleven is. Als een element van discontinuïteit moet wel vermeld worden dat de beslissingen van de administraties nu wel aan gerechtelijke controle onderworpen worden. Als een bijkomend positief punt moeten we hier onderstrepen dat de voorziene mogelijkheid tot het opleggen van zware administratiefrechtelijke sancties erop wijst dat het de overheid ernst is met de handhaving van het auteursrecht en de naburige rechten in het algemeen, en de strijd tegen de piraterij in het bijzonder.

1520. In dit kader kunnen we tenslotte nog wijzen op de oprichting van een Interdepartementale Commissie in aangelegenheden van het waarborgen van de bescherming van de objecten van intellectuele eigendom ⁶¹. We komen hier later op terug ⁶².

⁵⁸ PSMP RF "O registratsii kino- i videofil'mov i regulirovanii ikh publichnoi demonstratsii", 28 april 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.18, item 1607. Zie ook *supra*, nr.1017.

⁵⁹ PP RF "Ob utverzhdenii Pravil po kinovideoobslyzhivaniiu naseleniia", 17 november 1994, *SZ RF*, 1994, nr.31, item 3282 (i.h.b. punt 3 en 5); PP RF "Ob utverzhdenii Polozheniia o litsenzirovanii deiatel'nosti, svyazannoi s publichnym pokazom kino- i videofil'mov", 19 september 1995, *SZ RF*, 1995, nr.39, item 3776, *Rossiiskaia Gazeta*, 7 oktober 1995.

⁶⁰ *Supra*, nr.850.

⁶¹ PP RF "O sozdanii Mezhdedomstvennoi komissii po voprosam obespecheniia okhrany ob"ektov intellektual'noi sobstvennosti", 7 maart 1995, *SZ RF*, 1995, nr.11, item 992, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 maart 1995; PP RF "O Mezhdedomstvennoi komissii po voprosam obespecheniia okhrany ob"ektov intellektual'noi sobstvennosti", 9 september 1995, *SZ RF*, 1995, nr.38, item 3689, *Rossiiskaia Gazeta*, 27 september 1995.

⁶² *Infra*, nr.1714.

HOOFDSTUK VII. HET OVERGANGSRECHT

1521. Zoals dat in Rusland gebruikelijk was en is, werden de overgangsbepalingen niet in de Auteurswet zelf, maar wel in een begeleidend Besluit van de Opperste Sovjet RF over de wijze van inwerkingtreding van de Wet RF over het auteursrecht en de naburige rechten (hierna: het Uitvoeringsbesluit) ¹ opgenomen. Merkwaardig genoeg zijn uitgerekend deze overgangsmaatregelen het enige onderdeel van het nieuwe auteursrecht dat tot verschillende publicaties van Russische rechtsgeleerden en een heuse controverse aanleiding gegeven heeft.

1522. Om de discussie hieromtrent goed te begrijpen, moeten we in herinnering brengen dat de verlenging van de auteursrechtelijke termijn van 25 tot 50 jaar p.m.a. reeds doorgevoerd werd door de Beginselen 1991, d.i. op 3 augustus 1992, een termijnverlenging die onmiddellijk toepasbaar was op alle nog lopende beschermingstermijnen ². Dit betekende concreet dat wat het auteursrecht aangaat werken waarvan de beschermingsduur van 25 jaar p.m.a. op 3 augustus 1992 nog niet verstreken was (d.i. indien de auteur ervan nog leeft, of na 31 december 1966 overleden is) voortaan voor 50 jaar p.m.a. beschermd zouden worden, terwijl werken die door het verstrijken van de beschermingstermijn in het publiek domein gevallen waren, daar ook na de inwerkingtreding van de Beginselen 1991 in bleven. Wat de naburige rechten (die voor het eerst door de Beginselen 1991 erkend werden) betreft hield deze regel in dat enkel uitvoeringen, fonogrammen en uitzendingen die na 3 augustus 1992 voor het eerst plaats vonden of gepubliceerd werden, door de Beginselen 1991 beschermd werden.

Verder moeten we erop wijzen dat ook in het Russische burgerlijk recht de onmiddellijke toepassing van de wet de regel is, maar dat specifieke wetten wel expliciet de retroactiviteit kunnen voorzien ³.

1523. De recente controverse betreft niet de datum van inwerkingtreding van de nieuwe Auteurswet, nl. 3 augustus 1993 ⁴, noch de bepaling dat de Auteurswet van toepassing is op de verhoudingen inzake de creatie en het gebruik van objecten van auteursrecht en naburige rechten, die ontstaan na de inwerkingtreding van de Wet ⁵.

De controverse betreft wel de vraag of ook afgesloten rechtstoestanden, zoals het auteursrecht op werken dat door verloop van de beschermingstermijn beëindigd is, onder toepassing van deze nieuwe Auteurswet kunnen vallen. Dit is de vraag naar de eventuele retroactiviteit van de Auteurswet.

¹ PVS RF "O poriadke vvedeniia v deistvie Zakona RF ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh", 9 juli 1993, *VSND i VS RF*, 1993, nr.32, item 1244.

² Het uitvoeringsbesluit bij de Beginselen 1991, dat deze regel bevatte, was weliswaar zelf waarschijnlijk nooit in werking getreden (*supra*, nr.1118), maar expliciteerde in feite enkel een algemeen geldend rechtsbeginsel.

³ Art.4 B.W. 1994. Zie ook BRAGINSKII, M., "Obshchie polozeniia novogo Grazhdanskogo kodeksa", *Khoziaistvo i Pravo*, 1995, nr.1, 16.

⁴ Punt 1 Uitvoeringsbesluit (dag van de (eerste) officiële publicatie van de Wet).

⁵ Punt 2 Uitvoeringsbesluit.

1524. Hierbij draait alles rond de juiste interpretatie van het derde punt van het Uitvoeringsbesluit, dat luidt: "De beschermingstermijnen van de rechten voorzien door art.27 [het auteursrecht] en 43 van deze Wet [de naburige rechten], worden toegepast in alle gevallen waarin de 50-jarige termijn van gelding van het auteursrecht of van de naburige rechten niet afgelopen is tegen 1 januari 1993".

De cruciale vraag in deze is te weten of de vijftigjarige termijn waarnaar in deze bepaling verwezen wordt, de in de Beginselen 1991 voorziene beschermingsduur betreft, dan wel deze uit de Auteurswet. In het eerste geval heeft de nieuwe Auteurswet onmiddellijke werking, in het tweede geval heeft de wet terugwerkende kracht.

1525. Dit laatste standpunt wordt door SABEL'EVA verdedigd. Zij stelt dat "In Zukunft [werden] also vor dem Datum des Inkrafttretens des Gesetzes veröffentlichte Werke und Gegenstände verwandter Schutzrechte geschützt sein, wenn die 50-jährige Schutzfrist vom Augenblick des Todes des Urhebers (im Falle des Urheberrechts) bzw. von der Herausgabe des Phonogramms (im Falle der verwandten Schutzfrist) usw. noch nicht abgelaufen ist. Eben dadurch hat das Gesetz früher geschaffenen Werken und Gegenständen verwandter Schutzrechte rückwirkend Schutz gewährt" ⁶. Elders schrijft dezelfde auteur: "Thus, works, phonograms, performances and transmissions of broadcasting or cable organisations are protected under the new Law, if their author died or if they were performed, created, fixed or transmitted after 1 January 1943, for the remaining period" ⁷. Zij voegt er wel aan toe dat "the new Law covers legal relations in respect of use of such works after the effective date of the new Law, ie 3 August 1993. The old legislation is applicable only in cases where a violation of copyright work took place prior to 3 August 1993" ⁸. M.a.w. enkel toekomstige exploitatiehandelingen ten aanzien van werken waarvan het reeds uitgedoofde auteursrecht hersteld wordt, worden aan de toepassing van de AW 1993 onderworpen; exploitatiehandelingen van voor 3 augustus 1993, verricht in overeenstemming met de vroegere wetgeving, blijven geldig.

1526. SERGEEV geeft precies dezelfde interpretatie aan de overgangsbepalingen ⁹, maar voegt er wel aan toe, er het raden naar te hebben of het bereiken van dit resultaat het bewuste doel van de wetgever was, dan wel het gevolg van een overhaaste en niet tot op het einde doordachte beslissing ¹⁰. Ook VORONKOVA sluit zich bij de interpretatie van SABEL'EVA en SERGEEV aan ¹¹.

1527. GAVRILOV daarentegen erkent wel dat het klaarblijkelijk de bedoeling geweest was om aan de AW 1993 terugwerkende kracht te verlenen ¹², maar dat de door de

⁶ SABEL'EVA 1993a, 810-811.

⁷ SABEL'EVA 1993b, 25.

⁸ SABEL'EVA 1993b, 25.

⁹ SERGEEV 192-193.

¹⁰ SERGEEV 192.

¹¹ VORONKOVA 1995, 26.

¹² GAVRILOV 1993a, XLV.

wetgever gekozen formulering van punt 3 Uitvoeringsbesluit aan deze bedoeling geen recht doet en bijgevolg de AW 1993 geen terugwerkende kracht heeft. Nadat hij eerst in herinnering gebracht heeft dat de Beginselen 1991 niet met terugwerkende kracht werden ingevoerd ¹³, wijst hij erop dat *punt 2* Uitvoeringsbesluit bij de Auteurswet zo uitgelegd moet worden dat bepaalde categorieën van objecten die vroeger niet door het auteursrecht of de naburige rechten beschermd werden, niet onder de nieuwe wetgeving vallen: "de nieuwe wetgeving verleent geen juridische betekenis aan die feiten van creatie (of publicatie) van werken of objecten van naburige rechten, die juridische onverschillig waren, die geen rechtsgevolgen deden ontstaan op het ogenblik dat ze plaats hadden" ¹⁴. Dit is volgens hem een uiting van het algemene principe dat een wet geen terugwerkende kracht heeft, nl. dat de nieuwe wetgeving geen juridische betekenis verleent aan feiten die vroeger plaats hadden, indien deze volgens de vroegere wetgeving geen burgerlijke rechten en plichten deden ontstaan, wijzigden of stopzetten ¹⁵.

Punt 3 Uitvoeringsbesluit doet - nog steeds volgens GAVRILOV - niets anders dan de op 1 januari 1993 lopende 50-jarige termijnen van bescherming van auteursrecht en naburige rechten verlengen volgens de bepalingen van art.27 en 43 AW 1993. Hij gaat ervan uit dat de termijn van 50 jaar waarnaar in punt 3 Uitvoeringsbesluit bij de Auteurswet verwezen wordt, de beschermingsduur vastgelegd door de Beginselen 1991, en niet deze van de Auteurswet 1993 zelf is ¹⁶. Dit alles is volgens GAVRILOV analoog aan de overgangsbepalingen die zowel in het uitvoeringsbesluit bij de wijziging aan de Beginselen 1961 die in 1973 doorgevoerd werd ¹⁷, als in het oorspronkelijk uitvoeringsbesluit bij de Beginselen 1991 stonden ¹⁸. Zij verlengden de beschermingsduur van het auteursrecht van 10 tot 25 jaar p.m.a., resp. van 25 tot 50 jaar p.m.a. voor die werken waarvan de beschermingstermijn geldend onder de oude wetgeving nog niet afgelopen was op 1 januari 1973, resp. 1 januari 1992. In geen van beide gevallen werden werken die door het aflopen van de beschermingsduur in het publiek domein gevallen waren, opnieuw uit het publiek domein opgevest.

Welnu, het is volgens GAVRILOV niet anders met het in werking stellen van de nieuwe Auteurswet: de beschermingstermijnen voorzien in art.27 en 43 AW 1993 worden toegepast op alle werken en objecten van naburige rechten waarvan de termijn zoals bepaald door de vorige auteurswetgeving, nl. de Beginselen 1991, op 1 januari 1993 nog niet verlopen is. Werken en objecten van naburige rechten die op dat ogenblik niet meer of volgens de oude wetgeving helemaal niet beschermd werden, blijven buiten het

¹³ GAVRILOV 1994a, 74-75.

¹⁴ GAVRILOV 1994a, 75.

¹⁵ GAVRILOV 1994a, 76.

¹⁶ GAVRILOV 1994a, 76 en 1995a, 697.

¹⁷ Punt II UPVS SSSR "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Osnovy grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuza SSR i soiuznykh respublik", 21 februari 1973, VVS SSSR, 1973, nr.9, item 138.

¹⁸ Punt 12 PVS SSSR "O vvedenii v deistvie Osnov grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuza SSR i Respublik", 31 mei 1991, VSND i VS SSSR, 1991, nr.26, item 734.

toepassingsgebied van de nieuwe Auteurswet ¹⁹.

1528. O.i. heeft de wetgever wel degelijk bedoeld aan de Auteurswet 1993 retroactieve werking toe te kennen ²⁰. Een grammaticale interpretatiemethode kan ons hier niet helpen: er is geen enkel grammaticaal argument te vinden dat uitsluitel zou kunnen geven over de vraag of de 50-jarige termijn waarvan sprake in punt 3 Uitvoeringsbesluit verwijst naar de termijn vastgelegd in de Beginselen 1991, dan wel naar deze voorzien in AW 1993. Het is slechts via een systematische (d.i. het plaatsen van de rechtsregel binnen het geheel van de regeling inzake auteursrecht) en wetsteleologische (het omschrijven van het doel van de concrete norm) interpretatie dat we een antwoord op deze vraag kunnen krijgen.

1529. Als eerste argument willen we wijzen op de noodzakelijke samenhang tussen het Uitvoeringsbesluit en de Wet waarvan het de uitvoering is. We gaan er hierbij vanuit dat het niet de wil van de wetgever geweest kan zijn wetsbepalingen goed te keuren die geen enkele betekenis hebben. O.i. heeft de Russische wetgever in de overgangsbepalingen inhoud willen geven aan sommige bepalingen uit de Auteurswet zelf.

Dit is het duidelijkst wanneer we art.43 (6) AW 1993 i.v.m. de beschermingsduur van postuum gerehabiliteerde of in de Tweede Wereldoorlog werkzame uitvoerende kunstenaars bekijken. De rechten van de uitvoerende kunstenaars werden voor het eerst in de Russische wetgeving beschermd sedert de inwerkingtreding in 1992 van de Beginselen 1991, met toepassing op uitvoeringen die op of na 3 augustus 1992 plaats hadden. Voordien werden de prestaties van de uitvoerende kunstenaars niet beschermd. Waarom zou de duur van de rechten van de uitvoerende kunstenaars dan verlengd moeten worden omwille van hun activiteiten gedurende de Tweede Wereldoorlog, indien op dat ogenblik en gedurende bijna vijf decennia volgend op de oorlog de uitvoerende kunstenaars helemaal geen rechten hadden ? Hetzelfde geldt voor de uitvoerende kunstenaars die slachtoffer waren van de Stalinrepressie en slechts postuum gerehabiliteerd werden: waarom zouden de erfgenamen van deze personen gecompenseerd moeten worden wegens de onmogelijkheid om bepaalde rechten tijdens de repressie uit te voeren, als deze rechten op het ogenblik van de repressie helemaal niet bestonden, ook niet voor de uitvoerende kunstenaars die Stalins dans wisten te ontspringen ? Als men m.a.w. zou aannemen dat de Auteurswet geen terugwerkende kracht heeft, heeft de bepaling in art.43 (6) AW 1993 volstrekt geen zin.

Het is wel waar dat ten aanzien van de quasi-identieke bepaling inzake de duur van het auteursrecht ²¹ niet dezelfde redenering aangehouden kan worden, aangezien tijdens de tweede wereldoorlog en de Stalinrepressie de auteursrechten weldegelijk reeds erkend werden zodat een compensatie voor de onmogelijkheid om deze rechten in deze periodes uit te oefenen wel degelijk zin heeft. Doordat beide regels evenwel zoveel jaren na de feiten worden ingevoerd, blijft het aantal toepassingsgevallen bij een onmiddellijke werking van de Auteurswet eerder beperkt. Voor de verlenging van de beschermingsduur met 4 jaar zouden dan enkel de werken van de auteurs die ten vroegste in

¹⁹ GAVRILOV 1994a, 76-77. Vgl. ook POZHITKOV 1994, 80.

²⁰ Zie ook "Russland - Erneute parlamentarische Prüfung und endgültige Verabschiedung des neuen Urheberrechtsgesetzes", *GRUR Int.*, 1993, 793.

²¹ Art.27 (5) al.2 en 3 AW 1993.

1967 overleden zijn in aanmerking komen, terwijl voor de erfgenamen van auteurs die het slachtoffer werden van de repressie, de bijzondere regel enkel geldt indien de postume rehabilitatie op of na 3 augustus 1993 plaats heeft gehad. Hierdoor zou deze maatregel zijn doel in grote mate missen aangezien de grote rehabilitatiegolven in de tweede helft van de jaren vijftig ²² en op het einde van de jaren tachtig - begin jaren negentig ²³ plaatsvonden, en dus - bij een niet-retroactieve werking van de huidige Auteurswet - geen enkel auteursrechtelijk gevolg gehad hebben.

1530. Punt 3 Uitvoeringsbesluit heeft niet enkel zin willen geven aan alle bepalingen uit de AW 1993, het moet ook zo geïnterpreteerd worden dat de andere uitvoeringsbepalingen hun zin niet verliezen. Hier gaat het bijgevolg om de coherentie tussen de uitvoeringsbepalingen onderling. Zo bepaalt punt 4 Uitvoeringsbesluit dat het auteursrecht van rechtspersonen, dat ontstaan is voor de inwerkingtreding van de Auteurswet, ophoudt bij het aflopen van een termijn van 50 jaar na openbaarmaking van het werk of de creatie ervan, indien het werk niet openbaar gemaakt werd. Hiermee wordt verwezen naar het oorspronkelijke auteursrecht van rechtspersonen dat onder het B.W. 1964 bestond en niet aan een beperking in de tijd onderworpen was ²⁴. Een dergelijk eeuwigdurend, oorspronkelijk auteursrecht van rechtspersonen werd in de Beginselen 1991 niet meer erkend ²⁵. Punt 4 Uitvoeringsbesluit negeert dit gegeven evenwel volkomen, en voorziet een overgangsregeling voor het oorspronkelijk auteursrecht van rechtspersonen, dat eigenlijk al een jaar niet meer bestond ²⁶ !

Eenzelfde redenering gaat op voor punt 5 Uitvoeringsbesluit dat bepaalt dat radio- en televisieuitzendingen waarvan de 50-jarige beschermingstermijn loopt vanaf het ogenblik van de rechtmatige openbaarmaking of vanaf hun creatie indien ze niet openbaar gemaakt werden (en dus krachtens punt 3 Uitvoeringsbesluit onder toepassing van de Auteurswet vallen), vanaf de inwerkingtreding van de Auteurswet voor het overblijvende gedeelte als object van naburige rechten en dus niet langer als object van auteursrecht, zoals nog onder het B.W. 1964 het geval was. Ook hier wordt het feit genegeerd dat reeds de Beginselen 1991 uitzendingen niet langer als voorwerp van auteursrecht, maar wel als voorwerp van een naburig recht beschouwden ²⁷.

Beide bepalingen uit het Uitvoeringsbesluit bij de AW 1993 zijn een poging om de lacunes die ontstonden door de overhaaste inwerkingstelling van de Beginselen 1991 op te vullen, maar veronachtzamen hierbij het feit zelf dat de Beginselen 1991 gedurende één jaar in Rusland van kracht waren.

²² *Supra*, nr.163.

²³ *Supra*, nr.603.

²⁴ *Supra*, nr.78 e.v., nr.98 en nr.365 e.v.

²⁵ *Supra*, nr.1123 e.v.

²⁶ Zonder de band met deze problematiek te expliciteren schrijft DOZORTSEV 1993a, 516: "Although the Fundamentals as mentioned above contain provisions governing copyright, the 1993 Law on Copyright and Neighbouring Rights was drafted and promulgated as if the Fundamentals seemingly did not exist."

²⁷ Art.141 (3) Beginselen 1991.

Indien punten 4 en 5 Uitvoeringsbesluit de gelding van de Beginselen 1991 op het grondgebied van de Russische Federatie negeren, komt het ons - omwille van de coherentie van het Uitvoeringsbesluit - voor dat ook in Punt 3 geen verwijzing naar de beschermingstermijn zoals in de Beginselen 1991 omschreven, gezien mag worden, maar enkel een verwijzing naar de beschermingstermijn zoals deze in de AW 1993 zelf vervat zit.

1531. Tenslotte kan ook een argument voor de retroactieve werking van deze Wet uit de ontstaansgeschiedenis van de AW 1993 gehaald worden. De regeling inzake de beschermingsduur van auteurs en uitvoerende kunstenaars die postuum gerehabiliteerd werden of die actief waren tijdens de Tweede Wereldoorlog ²⁸ aan de ene kant, en de regeling in de tijd aangaande de toepassing van de beschermingsduur ²⁹ aan de andere kant, werden slechts na het presidentiële veto, d.i. bij de derde lezing van de Wet (en het Uitvoeringsbesluit) in de teksten ingevoerd, en dit na een oproep van het toenmalige Auteursagentschap RAIS ³⁰ en een open brief van leidinggevende culturele werkers aan de Opperste Sovjet ³¹, waarin gevraagd werd ook werken van slachtoffers van de repressie te laten meegenieten van de verlenging van de auteursrechtelijke beschermingsduur. Dit heeft niet enkel geleid tot de huidige bepalingen van materieel recht inzake beschermingsduur, maar ook tot de huidige redactie van het Uitvoeringsbesluit. Tot op het allerlaatste ogenblik bevatte het ontwerp van Uitvoeringsbesluit een geheel andere regel, nl. de 50-jarige termijn zou enkel toegepast worden voor de erfgenamen van die auteurs die tegen 1 januari 1993 minder dan 25 jaar voordien overleden waren ³². Hierdoor zou evenwel "de trots van de Russische cultuur" (*gordost' russkoi kul'tury*), zoals A. Platonov, A. Akhmatova, B. Pasternak en S. Prokof'ev, buiten de sfeer van de AW 1993 blijven, terwijl het vaak gaat om precies die auteurs, van wie de werken tijdens hun leven en zelfs vele jaren nadien verboden, of de uitgave en uitvoering ervan beperkt werden. Daarom genoten ze zelfs de vroeger bestaande, korte (15 of 25 jaar p.m.a.) beschermingstermijn van hun rechten niet ten volle, en leek het niet meer dan rechtvaardig dat de Opperste Sovjet een oplossing zou uitwerken om deze vroegere discriminatie nu weg te werken. Een aantal volksvertegenwoordigers en juristen die aan de voorbereiding van de ontwerpen deelnamen, heeft deze zaak ter harte genomen, en dit heeft tot de huidige redactie van punt 3 van het Uitvoeringsbesluit geleid ³³.

1532. Uit dit alles blijkt dat het zeker de bedoeling was van de Russische wetgever om aan de door de AW 1993 voorziene beschermingstermijn retroactieve werking te verlenen, en de motivering hiervoor moet gezocht worden in de wil tot compensering van (de erfgenamen van) die auteurs en uitvoerende kunstenaars die tijdens de Tweede Wereldoorlog actief waren, of die het slachtoffer van de politieke terreur werden en

²⁸ Art.27 (5) al.2 en 3 en art.43 (6) AW 1993.

²⁹ Punt 3 Uitvoeringsbesluit.

³⁰ TARANOV, S., "RAIS budet vyplachivat' dollary po dolgam VAAPa", *Izvestiia*, 31 maart 1993.

³¹ Aangeh. door VORONKOVA 1995, 26.

³² Merk op dat ook in deze regel het bestaan van de Beginselen 1991, die reeds een 50-jarige termijn ingevoerd hadden, volkomen genegeerd wordt.

³³ VORONKOVA 1995, 26.

slechts postuum gerehabiliteerd werden. Hun rechten - als ze er al hadden - waren gedurende een kortere of langere periode economisch waardeloos. De bijzondere berekening van de beschermingstermijn, en de termijnverlenging zijn in de eerste plaats bedoeld om aan de erfgenamen van een auteursrechtelijk verloren generatie van culturele werkers ten goede te komen. Dit doel kon evenwel enkel bereikt worden door aan de Auteurswet 1993 retroactieve werking te verlenen.

1533. Het praktische effect van punt 3 Uitvoeringsbesluit is een heuse renaissance van rechten op werken die reeds in het publiek domein gevallen waren. Enkele voorbeelden kunnen dit illustreren ³⁴.

- De componist Sergei Prokof'ev overleed in 1953, zodat volgens de toenmalige erkende beschermingsduur van 15 jaar p.m.a. zijn werken op 1 januari 1969 in het openbaar domein vielen. Noch de verlenging van de beschermingsduur in 1973 van 15 tot 25 jaar p.m.a., noch de verlenging van 25 tot 50 jaar p.m.a. door de Beginselen 1991 kwamen ten goede aan de rechthebbenden op de werken van Prokof'ev. Tegen 1 januari 1993 waren de composities van Prokof'ev reeds 24 jaar in het publiek domein. En dan zegt punt 3 Uitvoeringsbesluit plots dat de termijnen voorzien door art.27 AW 1993 toegepast moeten worden in alle gevallen waarin de 50-jarige, auteursrechtelijke beschermingsduur niet verstreken is tegen 1 januari 1993. Indien een auteur m.a.w. tegen deze datum minder dan 50 jaar geleden overleden is, zal voor het overgebleven gedeelte van de termijn de nieuwe Auteurswet toegepast worden. Dit is ook het geval bij Prokof'ev, wiens werken bijgevolg vanaf 3 augustus 1993 opnieuw beschermd worden tot 2003, of zelfs tot 2007 aangezien deze componist ook werkte tijdens de Tweede Wereldoorlog en bijgevolg op een verlenging van 4 jaar kan rekenen. De exploitatie van zijn werken vergt m.a.w. sedert 3 augustus 1993 opnieuw de voorafgaande toestemming van de rechthebbende binnen de voorwaarden en beperkingen vastgelegd in de Auteurswet 1993.

- De schrijver Babel' werd in 1940 terechtgesteld, en in 1954 gerehabiliteerd. Zijn werken vielen reeds in 1955 (d.i. 15 jaar na overlijden) in het publiek domein. Om na te gaan of de erfgenamen van Babel' profiteren van de nieuwe Auteurswet moet onderzocht worden of een termijn van 50 jaar waarvan het beginpunt door art.27 AW 1993 bepaald wordt, nl. in casu het jaar van rehabilitatie, verstreken is tegen 1 januari 1993. Dit is niet het geval, aangezien 1954 het referentiejaar is. Zijn oeuvre zal tot het jaar 2004 beschermd zijn. Aan de hand van dit voorbeeld wordt duidelijk zichtbaar hoe de genomen maatregel ook ten goede komt aan de erfgenamen van de slachtoffers van de Stalinrepressie die tijdens de eerste rehabilitatiegolf onder Khrushchev (meestal postuum) in ere hersteld werden.

- Tenslotte kunnen ook auteurs die nooit officieel gerehabiliteerd werden omdat ze nooit "officieel" onderdrukt werden, maar waarvan de werken wel lange tijd "taboe" waren op een onrechtstreekse wijze van de nieuwe Auteurswet profiteren, en wel door de postume publicatie van een werk. Nemen we bv. Bulgakov, overleden in 1940. Zijn "De meester en Margarita" werd voor het eerst in 1966 gepubliceerd. Aangezien art.27 (5) al.1 AW 1993 de termijn van 50 jaar laat lopen vanaf het ogenblik van postume publicatie, wordt dit meesterwerk nu beschermd tot 2016 ³⁵. Het gaat hier om een

³⁴ Zie ook ELST 1994, 155-157.

³⁵ Zie ook VORONKOVA 1995, 26.

wel erg extreem voorbeeld als men vaststelt dat het werk op het ogenblik van zijn (postume) publicatie reeds onbeschermd was, gelet op de toen heersende auteurswetgeving die een termijn van 15 jaar p.m.a. erkende, en voor postuum gepubliceerde werken geen afwijkende regeling kende.

Andere auteurs waarvan de werken opnieuw beschermd worden zijn o.m. de schrijvers Osip Mandel'shtam (overleden in een concentratiekamp in 1938, gedeeltelijk gerehabiliteerd in 1956, volledig gerehabiliteerd in 1987), Anna Akhmatova († 1966), Boris Pil'niak (terechtgesteld in 1937, gerehabiliteerd in 1957), Aleksei Tolstoi († 1945), Mikhail Zoshchenko († 1958), Boris Pasternak († 1960), de schilders Igor Grabar' († 1960), Natal'ia Goncharova († 1962) en Petr Konchalovskii († 1956), de beeldhouwer van het bekende standbeeld "Arbeider en Kolhkozevrouw", Vera Mukhina († 1953), de architect Aleksei Shchushev († 1949) enz.

1534. Met betrekking tot de naburige rechten heeft punt 3 Uitvoeringsbesluit niet het effect van een wedergeboorte (deze rechten bestonden vroeger immers niet), maar van een laattijdige geboorte. Het gaat hier om prestaties die na 1943 plaats gevonden hebben en post factum rechtsgevolgen met zich meebrengen. Zo zal het secundaire gebruik in 1995 van een commercieel fonogram gemaakt in de jaren zestig een recht op vergoeding voor de uitvoerende kunstenaars en de producent van het fonogram doen ontstaan in overeenstemming met art.39 AW 1993. M.a.w. de rechtsbescherming wordt door de huidige wetgeving niet enkel aan de objecten van naburige rechten verleend die tot stand gebracht werden of voor het eerst openbaar gemaakt werden na de inwerkingtreding van de nieuwe auteurswetgeving, maar ook objecten die eerder tot stand gebracht werden, op de enkele voorwaarde dat op 1 januari 1993 de door de wet ingevoerde termijn van 50 jaar niet afgelopen is. M.a.w. vanaf 3 augustus 1993 mag elk gebruik van objecten van naburige rechten, m.i.v. die objecten die vroeger tot stand gebracht en gebruikt werden, slechts gebeuren mits toestemming van de houders van deze rechten ³⁶.

1535. Zoals uit de regeling inzake naburige rechten blijkt, worden via de retroactieve werking van de beschermingstermijnen in de AW 1993 niet enkel werken die door het verloop van de vroegere beschermingstermijnen niet langer beschermd werden, maar ook prestaties die in het verleden helemaal niet beschermd waren, uit het openbaar domein opgevist en vooralsnog door exclusieve toeëigening "geprivatiseerd".

1536. Voor alle duidelijkheid vermelden we hier nog dat deze renaissance van auteursrechten of de laattijdige geboorte van naburige rechten enkel gevolgen heeft voor toekomstige exploitatiehandelingen. Uit punt 2 Uitvoeringsbesluit kan afgeleid worden dat enkel exploitatiehandelingen van na 3 augustus 1993 onder de exclusieve rechten en de vergoedingsrechten van de herboren titularissen van auteurs- en naburige rechten vallen.

1537. Hoe vernieuwend deze bepalingen inzake de retroactiviteit ook mogen lijken, de hergeboorte van rechten op werken en prestaties die in het publiek domein gevallen zijn, is niet uniek in de auteursrechtelijke geschiedenis van Rusland, en is evenmin inherent verbonden met het verlenen van een retroactieve werking aan een wet.

³⁶

SERGEEV 268-269. ENTINE 556 gaat er o.i. ten onrechte van uit dat de objecten van naburige rechten die rechtmatig openbaar gemaakt zijn in Rusland voor de inwerkingtreding van de AW 1993 zich in het publiek domein bevinden.

Wat de historische dimensie betreft kunnen we hier verwijzen naar de retroactieve toepassing van de algemene beschermingsduur van 15 jaar p.m.a., ingevoerd door de Beginselen van auteursrecht van 1928 ³⁷. Dit gebeurde in de volgende bewoordingen: "Het Auteursrecht op die werken met betrekking waartoe de termijnen voorzien door art.10-15 van de heden bekrachtigde Beginselen, nog niet afgelopen zijn, wordt hersteld (*vosstanovit'*) vanaf het ogenblik van inwerkingtreding van de Beginselen voor het overblijvende deel van de respectievelijke termijnen". De Russische wetgever van 1993 had zich in zijn streven naar duidelijkheid beter laten inspireren door de heldere woordkeuze van de sovjetwetgever van 1928.

Wat het tweede element van onze opmerking betreft kunnen we verwijzen naar hetgeen we hoger geschreven hebben in verband met de postume publicatie van een werk meer dan 50 jaar na overlijden van de auteur en het hieraan door de Auteurswet impliciet gekoppelde herstel van auteursrechten ³⁸.

1538. Concluderend kunnen we dus zeggen dat via de overgangsbepalingen een belangrijk deel van het publiek domein opnieuw geprivatiseerd werd. Deze door sociale motieven ingegeven maatregel zal ongetwijfeld een belangrijk economisch effect hebben, aangezien de exclusieve rechten op talloze bekende en populaire Russische werken soms na vele jaren weer herleven.

HOOFDSTUK VIII. CONCLUSIE VAN TITEL II

1539. SAVEL'EVA schrijft o.i. terecht dat een wettelijke regeling tot stand gebracht werd "die es Russland erneut erlaubt, sich der Weltgesellschaft zuzugesellen und den russischen Schriftstellern, Dichtern, Künstlern, Komponisten, Musikern und ausübenden Künstlern Gerechtigkeit widerfahren zu lassen" ³⁹.

In het klassieke auteursrecht blijkt dit uit de duidelijke omschrijving van het voorwerp van het recht, het consequent handhaven van het auteursprincipe, de grotere systematiek in de omschrijving van de rechten, de modernisering van deze rechten (uitzendrecht via satelliet en doorgifte via de kabel, verhuurrecht), de erkenning van de exclusiviteit van deze rechten, de erkenning van een vergoedingsrecht voor de thuiskopie, het binden van de uitzonderingen aan concrete doeleinden, en de onderwerping ervan aan een algemene clausule die de normale exploitatie en de wettelijke belangen van de auteur vrijwaart, en de lange beschermingsduur, met een bijzondere berekeningswijze voor werken van auteurs die het slachtoffer van de communistische repressie geweest

³⁷ Punt 2 Postanovlenie TsIK i SNK SSSR "O vvedenii v deistvie Osnov avtorskogo prava", 16 mei 1928, SZ SSSR, 1928, nr.27, item 245. *Supra*, nr.38.

³⁸ *Supra*, nr.1306.

³⁹ SAVEL'EVA 1993a, 799. Vgl. SERGEEV 19-20, volgens wie in Rusland nu eindelijk de juridische basis gelegd is voor de beschaafde (*tsivilizovannyi*) regeling van de verhoudingen in verband met de creatie en het gebruik van werken van wetenschap, literatuur en kunst, en ook met naburige rechten, en het Russisch auteursrecht voor het eerst in haar bijna 300-jarige geschiedenis (*sic*) toenadering bereikt heeft met het niveau van auteursrechtelijke bescherming dat in de meerderheid van de ontwikkelde landen in de wereld gegarandeerd wordt.

zijn.

Positief in de Russische auteurswetgeving anno 1993 zijn verder ook de bepalingen inzake contractenrecht, waarbij de principiële contractsvrijheid erkend wordt én onmiddellijk ook gecorrigeerd wordt ten gunste van de zwakste contractspartij, o.m. door de bepaling van minimumvergoedingen voor bepaalde exploitatiewijzen, de erkenning van de naburige rechten, die overigens in vele opzichten ruimer geconcipeerd werden dan in de Conventie van Rome het geval is (meer beneficiarissen, meer rechten, langere beschermingstermijn, geen voorbehoud waar de RC dit nochtans toeliet), de regeling inzake de beheersvennootschappen, inclusief een vertegenwoordigings- en licentieverleningsplicht, de toetreding tot de belangrijkste internationale conventies en de regionale samenwerking in het kader van het GOS, en de zeer goed uitgewerkte civiel-, administratief- en (in de nabije toekomst) strafrechtelijke sanctiemogelijkheden in geval van inbreuk op de auteurs- of naburige rechten, waarbij vooral de mogelijkheid om een schadeonafhankelijke vergoeding te vorderen opvalt. Ook de retroactieve toepassing van de beschermingstermijnen moet in principe toegejuicht worden, nu hierdoor de - vanuit de nieuwe politieke inzichten - ongerechtvaardigde beknotting van de auteursrechten onder het sovjetregime (laattijdig) gedeeltelijk rechtgezet wordt.

1540. Toch blijven een aantal bepalingen problematisch, omwille van legistieke slordigheid, een gebrek aan probleembewustzijn en/of een gebrek aan realiteitszin. Dit geldt met name voor de regeling van de initiële titulariteit op zgn. collectieve werken, de al te zwakke juridische positie van de filmregisseur, de onnodige en voor de auteur zelfs nadelige heromschrijving van het integriteitsrecht, de onduidelijke formulering van de uitputtingsleer, de invoering van een onrealistisch volgrecht en de afwezigheid van een leenrecht, de afwezigheid van een vergoedingsrecht inzake reprografie, de onhandige formulering voor de verlenging van de beschermingsduur wegens participatie aan de oorlog, de onachtzame bepaling van de partijen bij auteurscontracten, de afwezigheid van een exploitatieplicht, het uitsluiten van elke externe controle op de beheersvennootschappen en de verwerping van de retroactieve toepassing van de Berner Conventie.

1541. Een aantal van deze punten van kritiek zijn zeker ernstig te noemen, maar een te groot scepticisme dat zou voortvloeien uit een vergelijking tussen het huidige Russische auteursrecht met een ideaaltypische auteursrechtregeling, is o.i. niet gerechtvaardigd, aangezien hierdoor de enorme vooruitgang die de Auteurswet 1993 betekent voor de bescherming en verbetering van de juridische positie van de auteur, op de achtergrond geplaatst wordt. Wel is het zo dat de Auteurswet 1993 nog erg jong is en een aantal van haar vernieuwingen in de praktijk nog om uitvoering vragen. We denken hier bv. aan de vergoeding voor de thuiskopie, of de rechten van de uitvoerende kunstenaars, die grotendeels dode letter blijven, zolang er geen effectief collectief beheer hiervan opgezet wordt.

TITEL III. THEORETISCHE VRAAGSTUKKEN IN VERBAND MET HET POSTCOMMUNISTISCHE AUTEURSRECHT

HOOFDSTUK 0. INLEIDING

1542. Het sovjetauteursrecht als rechtsinstituut verraste ons door zijn herkenbaarheid: de schepper van een werk verwierf een subjectief recht op het werk dat hij tot stand gebracht had, ongeacht de ideologische waarde ervan. Specifiek voor het sovjetauteursrecht was evenwel de sterke overheidstussenkomst in de burgerrechtelijke verhoudingen tussen auteur en exploitant, op een wijze die niet steeds de belangen van de auteur diende, en de ondergeschiktheid van de belangen van de auteur ten aanzien van deze van de gemeenschap en de individuele eindgebruikers om een grotere toegang van het publiek tot de cultuurgoederen te verzekeren. Naast deze interne specificiteit, d.i. de eigenheid van het sovjetauteursrecht die uit het objectief auteursrecht afgeleid kon worden, onderscheidde het sovjetauteursrecht zich sterk van het West-Europese door zijn ondergeschiktheid, als burgerrechtelijke regeling van de rechtsverhoudingen die ontstaan in verband met de creatie en het gebruik van de werken van kunst en literatuur, aan de politiek-constitutionele regeling van de geestelijke, culturele activiteit (de monolithische communistische staatsideologie, de opvattingen inzake mensenrechten) en de economisch-administratieve regeling van de ondernemingsactiviteit (de planeconomie). Het auteursrecht als marktordenend cultuurinstrument kon geen rol van betekenis spelen in een systeem waarin de politieke inhoud van een werk gecontroleerd werd door, en de economische exploitatie afhing van uiteindelijk één enkele instantie, de Communistische Partij. Dit *onbelang* van het auteursrecht binnen de regelgeving inzake creëren en ondernemen in de culturele sector hebben we de externe specificiteit van het sovjetauteursrecht genoemd.

1543. In deze Titel gaan we na wat de invloed van de systeemtransformatie is op de juridische aard van de subjectieve aanspraak van de auteur (Hoofdstuk I), alsook op de wijze waarop de aan het auteursrecht onderliggende belangen met elkaar in evenwicht gebracht worden, en op de plaats van het auteursrecht binnen het geheel aan normen die het creëren en ondernemen in de culturele sector regelen (Hoofdstuk II) ?

HOOFDSTUK I. DE JURIDISCHE AARD VAN HET POSTCOMMUNISTISCHE AUTEURSRECHT

Afdeling 0. Inleiding

1544. Onze analyse in het eerste Deel heeft aangetoond dat de originaliteit van het socialistische recht op het gebied van de *juridische aard* van het auteursrecht eerder zwak was. Het auteursrecht werd niet als een privilege, maar als een subjectief recht op een immaterieel goed gekwalificeerd, ongeacht de ideologische waarde van dit goed. Elke verwijzing naar een eigendomsrecht was uit den boze, gelet op, enerzijds de vijandige houding van het sovjetgezag ten aanzien van privé-eigendom, en anderzijds de overtuiging dat het auteursrecht een persoonlijkheidsrecht was dat de onverbreekelijke band tussen auteur en werk beschermde. In dit Hoofdstuk gaan we in drie stappen na of er zich, ondanks het "gewone" van de sovjetopvattingen terzake, in de Russische wetgeving en doctrine toch geen accentverschuivingen hebben voorgedaan, en wel met

betrekking tot de vragen of het auteursrecht een subjectief recht is en wat dan wel de plaats van dit recht binnen het burgerlijk recht is (Afd.1), of dit recht als een eigendomsrecht (Afd.2) dan wel als een persoonlijkheidsrecht gekwalificeerd moet worden (Afd.3).

Afdeling 1. Het subjectief auteursrecht

§ 0. Inleiding

1545. Dat de aanspraak van de auteur op een immaterieel goed als een subjectief recht gekwalificeerd moet worden, en niet als een publiekrechtelijk privilege, wordt in het Rusland van het einde van de twintigste eeuw niet betwist (§ 1). Het omgekeerde zou verbazing wekken, aangezien zelfs tijdens de sovjetperiode, waarin privaatrechtelijke aanspraken verdrukt werden door publiekrechtelijke voorrechten, het auteursrecht als een subjectief recht gekwalificeerd werd ¹.

Er is nog wel doctrinale strijd over de vraag naar de formele plaats van het auteursrecht binnen het burgerlijk recht (§ 2), en naar de band van het auteursrecht in Rusland met het administratief recht (§ 3).

§ 1. Een subjectief recht

1.1. Principe

1546. Het onderscheid tussen het objectief auteursrecht (het geheel van regels) en het subjectief auteursrecht (de juridische aanspraak die de auteur uit dit geheel put) is ook in de Russische rechtsleer bekend ². Deze juridische aanspraak wordt door de AW 1993 omschreven als een bundel van bevoegdheden en deelbevoegdheden, van vermogens- en niet-vermogensrechten op een werk dat het resultaat is van de schepende activiteit van de auteur ervan. De loutere creatie van het werk doet een subjectief recht op dit werk ontstaan ³. Het hebben van auteursrechten op werken van wetenschap, literatuur en kunst is een deel van de inhoud van de rechtsbekwaamheid van de burgers ⁴.

1547. Door het auteursrecht als een subjectief, burgerlijk recht te construeren erkent de Russische wetgever dat de auteur vrij kan beschikken over zijn werk, d.i. hij kan volgens zijn eigen inzicht en wil en in zijn eigen belang zijn rechten op het werk uitoefenen

¹ *Supra*, nr.292 e.v.

² CHERNYSHEVA, S.A. in SUKHANOV 1993, I, 318; GAL'PERIN, L.B. en MIKHAILOVA, L.A., "Intellektual'naia sobstvennost': sushchnost' i pravovaia priroda", in GAL'PERIN 21; GRISHAEV 1991, 6.

³ Art.9 (1) AW 1993 en art.4 (1) Computerwet. Vgl. ook art.8 (1) al.2 B.W. 1994 en art.3 al.2 Beginselen 1991.

⁴ Art.8 B.W. 1994. Vgl. art.9 (2) al.1 Beginselen 1991.

⁵, hij is vrij hierover al dan niet te contracteren en de inhoud van auteursovereenkomsten te bepalen ⁶, onder voorbehoud van de bepalingen van dwingend recht en rekening houdend met de bepalingen van aanvullend recht ⁷, die in de Auteurswet 1993 op het gebied van het contractenrecht vervat zitten. De verwezenlijking van de subjectieve rechten volgens het eigen inzicht wordt als een belangrijk element gezien in de vestiging van de rechtsstaat ⁸. In de recente rechtsleer wordt het burgerrechtelijk karakter van de auteursrechtelijke verhoudingen ook bevestigd ⁹.

1548. Onder het communistische bewind werd het ontstaan van het subjectief auteursrecht niet afhankelijk gemaakt van een axiologisch criterium, zoals het sociaal nut of de ideologische correctheid van een werk ¹⁰. *A fortiori* geldt dit in het in democratische zin hervormde Rusland. Het auteursrecht strekt zich immers uit op werken van wetenschap, literatuur en kunst die het resultaat zijn van scheppende activiteit, *ongeacht de bestemming en de waarde van het werk* ¹¹.

1.2. Het misbruik van subjectieve rechten

1549. De theorie over het misbruik van subjectieve rechten had in de handen van de sovjetoverheden een instrument kunnen zijn om de uitoefening van het subjectieve auteursrecht op ideologisch ongewenste werken aan banden te leggen. Misbruik van recht werd toen in de eerste plaats begrepen als het gebruik van het recht tegen de belangen van staat en maatschappij in, m.n. door de uitoefening van rechten in strijd met de bestemming van deze rechten in een socialistische maatschappij, of op een wijze die, met gelijk voordeel voor de eisende partij, het grootste nadeel aan de tegenpartij berokkent. We hebben hoger ¹² nochtans gezien dat de theorie van het misbruik van rechten slechts een marginale impact had op de uitoefening van het auteursrecht: een beroep op de theorie van het rechtsmisbruik in de strijd tegen dissidentie was immers niet nodig, omdat er voldoende andere juridische middelen ter beschikking stonden om de verspreiding van ongewenste werken te verhinderen, en zij was evenmin nodig om het individuele economische belang ondergeschikt te maken aan het collectieve belang van gemeenschap en staat, nu deze onderschikking door de vele ingrijpende beperkingen op het auteursrecht reeds verzekerd leek, elke theorie van harmonische belangenverzoening ten spijt.

1550. In tegenstelling tot vroeger vindt de theorie van het rechtsmisbruik geen

⁵ Art.1 (2) al.1 en 9 B.W. 1994.

⁶ Art.1 (1) en 421 (1) B.W. 1994.

⁷ Art.421 (4) B.W. 1994.

⁸ ZENIN 78.

⁹ Zie bv. GAL'PERIN / MIKHAILOVA 40.

¹⁰ *Supra*, nr.298 e.v.

¹¹ Art.6 (1) AW 1993.

¹² *Supra*, nr.302 e.v.

rechtstreekse juridische basis meer in de G.W.. De Russische G.W. 1993 maakt de uitoefening van de rechten en vrijheden van mens en burger enkel ondergeschikt aan de naleving van de rechten en vrijheden van andere personen ¹³, dus niet meer aan de "belangen van maatschappij en staat", zoals in art.39 al.2 G.W. 1977 nog het geval was.

1551. De theorie van het rechtsmisbruik vindt nu haar grondslag volledig in art.10 B.W. 1994. Hierin wordt enkel de uitoefening van rechten die uitsluitend geschiedt met het oogmerk om aan andere personen schade toe te brengen, expliciet als een vorm van ontoelaatbaar rechtsmisbruik bestempeld ¹⁴. Voor de rest wordt de invulling van het begrip rechtsmisbruik aan de rechter overgelaten. Het is vooralsnog niet duidelijk of hiermee ook - zoals voorheen, maar op een ideologische wijze gekleurd - het gebruik van een recht in strijd met de sociale bestemming waarvoor dit recht toegekend werd, bedoeld wordt ¹⁵. Merk op dat in art.5 (2) al.3 Beginselen 1991 nog wel bepaald werd dat de burgerrechten niet in strijd met hun bestemming uitgeoefend mochten worden. Volgens ZENIN kon evenwel op basis van dit algemene principe onmogelijk de bescherming van een concreet burgerlijk recht ontzegd worden; dit was enkel aanvaardbaar indien de bestemming van een subjectief recht uitdrukkelijk door de wetgever zelf bepaald werd ¹⁶. In hetzelfde artikel van de Beginselen 1991 werd ook de uitoefening van burgerlijke rechten in strijd met andermans rechten en wettelijk beschermde belangen, de beginselen van fatsoen van de gemeenschap en de zakenethiek ontoelaatbaar geacht ¹⁷.

1552. Nu de rechten van de auteur ruimer gedefinieerd worden, en de beperkingen op de auteursrechten veel strikter, voorwaardelijk en doelgebonden zijn, lijkt de triomf van het vrije individuele beschikkingsrecht als één van de belangrijkste resultaten van de systeemtransformatie zich ook tot de uitoefening van de auteursrechten uit te strekken. Het is evenwel niet uitgesloten dat precies door de principiële handelingsvrijheid van elke persoon in de toekomst een beroep op de theorie van het rechtsmisbruik noodzakelijk zal blijken om de scherpe kantjes van discretionair gewaande rechten als het auteursrecht af te vlakken. We achten het inderdaad niet onmogelijk dat de theorie van het rechtsmisbruik in het vrije Rusland door de rechtbanken vaker toegepast zal worden, ook op het auteursrecht, dan in de totalitaire Sovjetunie: men kan immers enkel rechten misbruiken, als men rechten heeft. Wellicht zal dan het verbod op misbruik van een dominante positie op de markt of de beperking van de mededinging als anker kunnen dienen, nu beide verboden ook in het Burgerlijk Wetboek in één adem met de algemene theorie van het rechtsmisbruik genoemd worden ¹⁸.

¹³ Art.17 (3) G.W. 1993.

¹⁴ Art.10 (1) al.1 B.W. 1994.

¹⁵ MAKOVSKII / KHOKHLOV 91 menen dat dit niet het geval is.

¹⁶ ZENIN 78-79.

¹⁷ Art.5 (2) al.2 Beginselen 1991. Zie EM, V.S. in SUKHANOV 1993, I, 158-159; GRIBANOV, V.P. in SUKHANOV 1993, I, 26-27.

¹⁸ Art.10 (1) al.2 B.W. 1994. De verklaring hiervoor zit in het feit dat er in Rusland geen afzonderlijk wetboek van koophandel bestaat: het burgerlijk wetboek is ook van toepassing op de verhoudingen tussen handelaars en ondernemingen onderling (art.2 (1) al.3 B.W. 1994). Voor een

§ 2. De formele plaats van het auteursrecht binnen het burgerlijk recht

2.1. De wetgeving

1553. Wanneer op het einde van de jaren tachtig de eerste initiatieven genomen worden voor een modernisering van het sovjetauteursrecht, wordt snel een parallelisme duidelijk: er wordt tegelijk gewerkt aan een herschrijving van Afdeling IV in de Beginselen van burgerlijke Wetgeving en aan de redactie van een afzonderlijke auteurswet. Het eerste resulteerde in Afdeling IV Beginselen 1991 dat aan het auteursrecht gewijd was, het tweede mondde uit in de Auteurswet van 9 juli 1993.

Door de goedkeuring van deze laatste wet keerde de Russische wetgever terug naar de situatie die voor 1961 bestond, nl. een afzonderlijke auteurswet los van de codificatie van het burgerlijk recht in een burgerlijk wetboek.

1554. Het is evenwel niet zeker of deze terugkeer definitief is. Het is immers vrij waarschijnlijk dat het nog goed te keuren Deel III van het B.W. 1994 een Hoofdstuk over de rechten op de resultaten van intellectuele activiteit zal bevatten. De inhoud hiervan is evenwel onzeker: zal het gaan om een aaneenschakeling van loutere verwijzingen naar de relevante wetgevingen, om het vastleggen van een aantal basisbeginselen die nu reeds aan de basis liggen van de bestaande wetten op het gebied van intellectuele eigendom, dan wel om een geheel nieuwe regeling op het gebied van auteursrecht, octrooirecht, merkenrecht enz. ?

1555. Dat het auteursrecht een onderdeel uitmaakt van het burgerlijk recht blijkt zowel uit de Auteurswet van 1993 zelf ¹⁹, als uit Deel I van het B.W. 1994. Zo voorziet art.2 al.2 B.W. 1994 dat de burgerlijke wetgeving de basis van het ontstaan en de wijze van uitoefening van de exclusieve rechten op de resultaten van intellectuele activiteit (intellectuele eigendom) bepaalt; art.8 (1) al.2 dat burgerlijke rechten en plichten o.m. ontstaan als resultaat van de creatie van werken van wetenschap, literatuur en kunst, van uitvindingen en andere resultaten van intellectuele activiteit ²⁰; art.18 dat het hebben van auteursrechten op werken van wetenschap, literatuur en kunst, of van rechten op uitvindingen en andere door de wet beschermde resultaten van intellectuele activiteit als een onderdeel van de inhoud van de rechtsbekwaamheid van de burgers beschouwt ²¹; art.128 dat de resultaten van intellectuele activiteit, inclusief de exclusieve rechten hierop (intellectuele eigendom) tot de objecten van burgerlijke rechten gerekend worden ²²; en art.138 B.W. 1994 dat in zijn geheel aan de intellectuele

bespreking van de antimonopoliewetgeving, *supra*, nr.944 e.v.

¹⁹ Art.2 AW 1993.

²⁰ Vgl. art.3 al.2 Beginselen 1991.

²¹ Vgl. art.9 (2) al.1 Beginselen 1991.

²² Vgl. art.4 (1) Beginselen 1991. Zie ook SAVICHEV, G.P. en SUKHANOV, E.A., in SUKHANOV 1993, I, 122; ZENIN 64-65.

eigendom gewijd is ²³.

1556. Dit laatste artikel verwijst voor de regeling inzake intellectuele eigendom naar "dit Wetboek en andere wetten", waardoor de combinatie van algemene basisbeginselen in het toekomstige Deel III van het B.W., en gedetailleerde regeling in de afzonderlijke wetten inzake intellectuele rechten, de meest waarschijnlijke weg voor de Russische wetgever lijkt te zijn.

2.2. De rechtsleer

1557. Dat het auteursrecht een onderdeel van het burgerlijk recht is, is in de Russische rechtsleer geen punt van discussie. Anders is het evenwel gesteld met de formele vraag of de regeling van het auteursrecht in het (Derde Deel van het) B.W. thuis hoort, in een afzonderlijke wet (zoals nu het geval is), dan wel in beide.

1558. Volgens RASSUDOVSKII is de plaatsing van de verschillende domeinen van intellectuele eigendom in het B.W. wegens hun specificiteit onmogelijk en onnodig, zeker nu de Russische wetgever reeds een hele reeks speciale wetten terzake heeft goedgekeurd, en een fragmentarische reproductie hiervan in het B.W. onwenselijk is ²⁴. Nog in dezelfde zin acht IOFFE de incorporatie van de regelgeving inzake intellectuele eigendom in het B.W. niet wenselijk, gelet op de heterogeniteit van de diverse intellectuele eigendomsrechten ²⁵.

1559. ZHUKOV daarentegen stelde met spijt vast dat de wetgever de weg van de afzonderlijke wetten opgegaan was, en bepleitte de integratie van deze wetten in één blok voorafgegaan door een algemeen deel dat voornamelijk op het recht van auteurschap zou steunen. Onnodige herhalingen in de wetgeving zouden hierdoor vermeden worden, en de intellectuele eigendom zou zich als geheel en onderdeel van het burgerlijk recht duidelijk kunnen onderscheiden van verticale rechtsverhoudingen ²⁶.

1560. De grootste voorstander van opname van substantiële bepalingen inzake intellectuele eigendom in het B.W. is DOZORTSEV ²⁷. Gelet op het groeiend belang van de resultaten van creatieve activiteit in het economische verkeer moeten volgens deze rechtsgeleerde op ondubbelzinnige wijze de algemene burgerrechtelijke principes

²³ "In de gevallen en op de wijze vastgelegd door dit Wetboek en andere wetten wordt het exclusieve recht erkend (intellectuele eigendom) van de burger of de rechtspersoon op de resultaten van de intellectuele activiteit en de hiermee gelijkgestelde middelen van individualisering van producten, uitgevoerde werken of diensten (firmanaam, warenmerk, dienstmerk enz.). Het gebruik van de resultaten van intellectuele activiteit en van de middelen van individualisering, die het object zijn van exclusieve rechten, kunnen door derde personen enkel uitgeoefend worden met toestemming van de rechthebbende."

²⁴ RASSUDOVSKII 1994a, 68 en 1994b, 11-12.

²⁵ IOFFE, O.S., "The system of civil law in the new Commonwealth", in *The Revival of Private Law in Central and Eastern Europe*, GINSBURGS, G., BARRY, D.D. en SIMONS, W.B. (ed.), in *Law in Eastern Europe*, nr.46, Martinus Nijhoff Publishers, Den Haag, 1996, 90.

²⁶ ZHUKOV 11-12 en 14.

²⁷ DOZORTSEV 1993a, 529-530.

op de exclusieve rechten toegepast worden. Enkel door de opname van de basisregels hiervan in het gecodificeerd burgerlijk recht kan de precieze plaats van deze rechtsinstituten binnen het geheel van het burgerlijk recht omschreven worden. Als in het Pandectistische systeem, waarop het Russisch burgerlijk recht steeds gesteund heeft, of in het Duitse Bürgerliches Gesetzbuch, geen regels inzake het auteursrecht voorkwamen, was dit te verklaren door het feit dat toen het auteursrecht nog niet bestond of slechts in zijn kinderschoenen stond. Nu is het instituut van de exclusieve rechten evenwel een organisch deel van het burgerlijk recht geworden, en hoort het dus ook in de codificatie van deze rechtstak thuis. Het B.W. moet dan ook in afzonderlijke hoofdstukken de basisinhoud van de diverse exclusieve rechten vastleggen. Afzonderlijke wetgeving moet volgens DOZORTSEV echter niet uitgesloten worden, en ook in andere hoofdstukken van het B.W. kunnen regels inzake exclusieve rechten opgenomen worden.

Ook GAVRILOV toont zich een voorstander van het opnemen van een uitgebreide (d.i. minstens 42 artikels zoals in het B.W. 1964), werkzame regeling inzake auteursrecht in het B.W. 1994 ²⁸. SERGEEV van zijn kant spreekt de hoop uit dat enkel principiële bepalingen inzake rechtsbescherming en gebruik van auteurswerken in het B.W. opgenomen worden. Het B.W. kan volgens deze auteur onmogelijk alle burgerlijke wetten vervangen, het moet een "cementerende" rol spelen tussen de verschillende bestaande wetten ²⁹.

1561. NIKULIN tenslotte pleit voor de opname van basisbepalingen over de bescherming van alle soorten van intellectuele eigendom, rechten en plichten van de burgers en organisaties die een intellectueel product tot stand brengen, de reglementering van basisvoorwaarden van afstand, verwerving en behoud ervan, niet in het B.W., maar in een Wet over de intellectuele eigendom. Daarnaast zouden een aantal speciale wetten "per intellectueel product" goedgekeurd moeten worden, met daarin de verplichte waarborging van de sociaal-economische rechten van de schepper en rechthebbenden, en het behoud van het evenwicht tussen de belangen van burger en staat ³⁰.

§ 3. Auteursrecht en administratief recht

1562. Ook al werd het auteursrecht sterk verankerd in het burgerlijk recht, toch moeten we even stil blijven staan bij de rol van het administratief recht in het Russisch auteursrecht. Deze rol is uiteraard sterk op de achtergrond gekomen door de afschaffing van de planeconomie: op het gebied van de auteursovereenkomsten is het administratief recht volledig uitgespeeld; op het gebied van de auteursvergoedingen is zijn rol beperkt en duidelijk van functie veranderd; enkel op het gebied van de sancties wegens inbreuken op het auteursrecht heeft het administratief recht zeker stand gehouden.

1563. Van modelovereenkomsten waarvan enkel afgeweken kon worden ten gunste van de auteur is reeds sedert de inwerkingtreding van de Beginselen 1991 geen sprake

²⁸ GAVRILOV 1995b, 62-63.

²⁹ SERGEEV 23-24.

³⁰ NIKULIN, P., "Ne terpit otlagatel'stva", *Khoziaistvo i Pravo*, 1990, nr.9, 112.

meer. De contractsvrijheid wordt principieel erkend, ook in de verhoudingen tussen auteur en exploitant. Vanuit een bekommernis tot bescherming van de zwakste contractspartij bevat de Auteurswet 1993 zelf wel een aantal bepalingen inzake het contractenrecht (interpretatieregels, bepalingen van aanvullend recht, verplichte vermeldingen in de overeenkomst, vereiste van een geschrift). De gereduceerde rol van de cultuuradministraties bij het nemen van de dagdagelijkse beslissingen in de cultuurindustrieën betekent ook dat de exploitanten in staatseigendom bij de naleving van de door hen gesloten auteursovereenkomsten niet langer gehinderd worden door onverwachte overheidsinstructies. Naarmate in de cultuurindustrieën de privé-sector een groter aandeel voor zich opeist, neemt het belang van administratieve instructies in het economisch verkeer van cultuurproducten uiteraard ook verder af.

1564. Op het stuk van de auteursvergoedingen behoudt de Regering de bevoegdheid om minimumtarieven voor verschillende exploitatiewijzen vast te leggen ³¹, op voorstel van één van de cultuuradministraties gezamenlijk met (één van) de scheppende unies en eventueel de Russische Auteursmaatschappij ³². Dat de cultuuradministraties via de staatsondernemingen van hun sector in deze betrokken partij zijn, is nu minder belangrijk dan vroeger, aangezien enkel minimumtarieven vastgelegd worden. Deze tarieven liggen bovendien substantieel hoger dan de vroegere sovjettarieven ³³, zodat de vrees dat de cultuuradministraties hun eigen ondernemingen tegen te hoge minima zouden willen beschermen, ongegrond is. Er is geen sprake meer van maxima-tarieven, zodat deze maatregel nu ondubbelzinnig een sociale, en geen planeconomische functie gekregen heeft.

1565. De belangrijkste rol van het administratief recht in het Russisch auteursrecht ligt o.i. voortaan bij de handhaving van het auteursrecht. De bepalingen in het Wetboek over administratieve rechtsinbreuken, gericht tegen o.m. de straatverkopers van namaakproducten, en in verschillende Regeringsbesluiten, gericht tegen exploitanten die zich (herhaaldelijk) schuldig maken aan inbreuken op de auteurs- en naburige rechten ³⁴, kunnen in de toekomst een belangrijk instrument in de handhaving van het auteursrecht worden.

Of zich dit ook in de werkelijkheid gaat manifesteren is evenwel onzeker, gelet op, enerzijds, het sterk uitgebouwde arsenaal aan mogelijke burgerrechtelijke sancties en de in de nabije toekomst te moderniseren strafrechtelijke sancties, en, anderzijds, de in de Russische rechtsleer volkomen onbekendheid van deze administratiefrechtelijke sancties. Daartegenover staat evenwel de lange traditie in Rusland van inmenging door de bestuursoverheden in het economisch verkeer. Het is daarom niet uitgesloten dat in de nieuwe randvoorwaarden, waarin de cultuuradministraties op een wat afstandelijkere wijze, d.i. niet als "bestuurders" van de administratieve bevelseconomie, maar als "toezichthouders" van de zich voor het overige autonoom ontwikkelende markteconomie, het economische gebeuren in het oog houden, de administratieve sancties ruime

³¹ Art.31 (3) al.2 AW 1993.

³² Zie Punt 3 PP RF "O minimal'nykh stavkakh avtorskogo voznagrazhdeniia za nekotorye vidy ispol'zovaniia proizvedenii literatury i iskusstva", 21 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr. 13, item 994.

³³ *Supra*, nr.1350.

³⁴ *Supra*, nr.1512 e.v.

toepassing zullen vinden.

Afdeling 2. "Intellectuele eigendom"

§ 1. Van ideologische afkeer tot dweeptheorie

1566. Aan de vooravond en bij het begin van de hier door ons besproken periode (1985-96) haalde de sovjetrechtsleer een laatste maal haar ideologisch geschut tegen de toepassing van het eigendomsconcept op het auteursrecht boven.

Zo schrijven MASLOV en PUSHKIN in 1983: "In het bourgeois burgerlijk recht alsook in de internationale conventies worden de rechten op de producten van scheppende activiteit ondergebracht bij de objecten "van intellectuele eigendom". (...) In de voorwaarden van de kapitalistische productieverhoudingen worden de producten van scheppende activiteit bekeken als goederen waarvan de opbrengst van winst voor de houders ervan de belangrijkste bestemming is. Het bourgeoisrecht is berekend op de bescherming van de belangen van diegene die de rechten op het exclusieve genot van de voorwerpen van schepping verwerft. Houder van dit recht wordt vaak de bezitter van het kapitaal aan wie de auteurs hun rechten afstaan voor een zeer lage prijs. Het instituut van het exclusieve recht in het bourgeoisrecht is ingevoerd om de producten van de creatieve activiteit te scheiden van de persoon van de auteur en ze in het economische verkeer van de kapitalistische maatschappij te brengen" ³⁵.

Drie jaar later verwerpt KUZNETSOV met Marx' materialisme in de hand principieel het begrip intellectuele "eigendom", aangezien "dit geen economische categorie is en buiten het recht niet kan bestaan" ³⁶. Verder aarzelt deze auteur evenwel niet in zijn werk over de bescherming van het auteursrecht in het I.P.R. de term "intellectuele, industriële en literair-artistieke eigendom" te gebruiken "in de betekenis die de sovjetrechtsleer (*sic*), de internationale contractenpraktijk en de juridische regeling van de kapitalistische landen hieraan geeft" ³⁷. En ook SAVEL'EVA komt in een onderzoek naar de "ware klassenwortels van de theorie van de intellectuele eigendom" ³⁸ uiteindelijk tot de conclusie dat de theorie van het auteursrecht als intellectuele eigendom geen uitweg biedt voor het in crisis verkerende auteursrecht van de bourgeoislanden. De redenen hiervoor moeten volgens SAVEL'EVA gezocht worden in de economische en maatschappelijke levensomstandigheden, "in de afgrond die de auteurs - scheppers van werken scheidt van de monopolies die hen gebruiken, in de tegenspraak tussen de individuele, in essentie unieke aard van het scheppende werk en de nivellerende vereisten van de massacultuur, die berekend is op het verbruik van geestelijke waarden

³⁵ MASLOV / PUSHKIN 407-408.

³⁶ KUZNETSOV 7.

³⁷ KUZNETSOV 8.

³⁸ SAVEL'EVA, I.V., "Razvitie teorii intellektual'noi sobstvennosti na proizvedeniia nauki, literatury i iskusstva v burzhuaznom prave", in *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy iuridicheskoi nauki*, MARCHENKO, M.N. (ed.), M., Izd. Moskovskogo Universiteta, 1986, 197.

zoals van materiële goederen" ³⁹.

1567. De systeemtransformatie wijzigde de randvoorwaarden waarbinnen het auteursrecht moest functioneren, en wijzigde uiteindelijk het auteursrecht zelf, zodat nieuwe visies op de aard van het auteursrecht mogelijk werden. Van kardinaal belang hierbij is de omschakeling van de planeconomie naar een markteconomie, met de erkenning van de privé-eigendom op productiemiddelen. Marx werd van tafel geveegd, het Kapitaal werd toegelaten. Ook de kijk op het westerse auteursrecht werd positiever, ook al bleef een zekere scepsis bestaan ⁴⁰.

1568. Men kon verwachten dat de heruitvinding van het wiel van de markteconomie, de privé-eigendom op de productiemiddelen, ook de theorie van de intellectuele eigendom zou gaan triomferen. In het politieke discours werd dit inderdaad een dweeptheorie, ook in de wetgeving kwam de term intellectuele eigendom veelvuldig voor (§ 2), maar als een wetenschappelijk onderbouwde, juridische theorie die de essentie van het auteursrecht zou kunnen blootleggen, werd de theorie van de intellectuele eigendom wel veel besproken, maar door een meerderheid van rechtsgeleerden afgewezen (§ 3).

§ 2. De wetgeving en rechtspraak

1569. Op 6 maart 1990 wordt voor het eerst sinds 1922 het auteursrecht door de wetgever in verband gebracht met het eigendomsrecht. De Wet over de eigendom in de USSR ⁴¹ bepaalde in haar artikel 2 (4): "De verhoudingen inzake de creatie en het gebruik van uitvindingen, ontdekkingen, werken van wetenschap, literatuur en kunst en andere objecten van intellectuele eigendom worden geregeld door speciale wetgeving van de USSR, de Unierepublieken en de autonome Republieken" ⁴². De uitdrukking "intellectuele eigendom" wordt hier als verzamelterm gebruikt, en dus niet als een

³⁹ *Ibid.*, 212.

⁴⁰ Zo schreef IFAEV dat weliswaar ook tegenwoordig nog het auteursrecht in het Westen "vooral de belangen dient van de ondernemingen die de verschillende werken van scheppende arbeid met winstoogmerk gebruiken" en "het fundamentele sociaal-economische doel van het auteursrecht ... in de vestiging zit van een monopolie op het gebruik van het werk dat als een koopwaar functioneert, en in de bepaling van de voorwaarden van overgang van dit monopolie van de auteur naar de onderneming", maar door de hogere organisatiegraad van de auteurs heeft zich toch "in een reeks landen van het Westen de laatste decennia een tendens tot verruiming van de bescherming van de rechten van de auteurs afgetekend". Toch, zo besluit IFAEV, is het auteursrecht grotendeels ook nu nog een "recht van de uitgevers" en geen "recht van de auteurs" gebleven (IAFAEV, A.I., "Avtorskoe pravo", in *Grazhdanskoe i torgovoe pravo kapitalisticheskikh gosudarstv*, VASIL'EV, E.A. (ed.), M., Mezhdunarodnye otnosheniia, 1993, 471-472).

⁴¹ Zakon SSSR "O sobstvennosti v SSSR", 6 maart 1990, *VSND i VS SSSR*, 1990, nr.11, item 164.

⁴² MALFLIET 1994, 33. De term "industriële eigendom" werd wel reeds gebruikt in twee regeringsbesluiten van 1987 m.b.t. de oprichting van zgn. joint ventures (*sovmestnye predpriiatiia*): punt 12 PSM SSSR "O poriadke sozdaniia na territorii SSSR i deiatel'nosti sovmestnykh predpriatii, mezhdunarodnykh ob"edinenii i organizatsii SSSR i drugikh stran - chlenov SEV", 13 januari 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.8, item 38; punt 17 PSM SSSR "O poriadke sozdaniia na territorii SSSR i deiatel'nosti sovmestnykh predpriatii s uchastiem sovetskikh organizatsii i firm kapitalisticheskikh i razvivaiushchikhsia stran", 13 januari 1987, *SP SSSR*, 1987, nr.9, item 40.

synoniem voor het auteursrecht ⁴³. Bij de bespreking van het wetsontwerp in het parlement had deze bepaling tot discussie aanleiding gegeven ⁴⁴. Een aantal volksvertegenwoordigers meenden immers dat de "intellectuele eigendom" in de eigendoms wet zelf geregeld moest worden, maar uiteindelijk beperkte de wetgever zich tot de juist geciteerde verwijzing naar gespecialiseerde wetgeving ⁴⁵.

1570. In het kader van de "wettenoorlog" die op het einde van de jaren tachtig losbarstte, keurde de Russische Opperste Sovjet op 24 december 1990 een eigen Wet over de eigendom in de RSFSR goed ⁴⁶. Net als de Uniewet bevat de eigendoms wet van de RSFSR een bepaling die voor de regeling van de verhoudingen inzake de creatie en het gebruik van werken van wetenschap, literatuur en kunst, ontdekkingen, uitvindingen, rationalisatievoorstellen, industriële modellen, computerprogramma's en andere objecten van intellectuele eigendom verwijst naar het auteursrecht en andere akten van burgerlijke wetgeving, alsook naar internationale akkoorden ⁴⁷.

Toch lijkt de Russische eigendoms wet de band tussen het auteursrecht en het eigendomsrecht nauwer aan te halen door in art.2 (4) te bepalen dat ook "producten van intellectuele en scheppende arbeid" voorwerp van het eigendomsrecht kunnen zijn. In de tweede alinea van dezelfde paragraaf worden dan de "objecten van intellectuele eigendom" opgesomd: "werken van wetenschap, literatuur en kunst en andere soorten van scheppende activiteit in de productiesfeer, m.i.v. ontdekkingen, uitvindingen, rationalisatievoorstellen, industriële modellen, computerprogramma's, databanken, expertsystemen, know how, handelsgeheimen, warenmerken, firmabenoamingen en dienstmerken." Het zijn de rechten op deze objecten die krachtens het hoger geciteerde art.1 (4) door afzonderlijke wetgeving geregeld zullen worden.

1571. Ook in het ondernemingsrecht ⁴⁸, het vennootschapsrecht ⁴⁹ en de wetgeving

⁴³ In het wetsontwerp werd nog een onderscheid gemaakt tussen industriële en intellectuele eigendom, maar in de uiteindelijke tekst is dit onderscheid verdwenen: PODOPRIGORA, A.A., "K zakonu o tvorchestve", in GAL'PERIN, 88-90.

⁴⁴ KEIZEROV 90; TOLSTOI, Iu.K., "Sobstvennost' i pravo sobstvennosti v usloviakh perestroiki", *Pravovedenie*, 1990, nr.4, 8.

⁴⁵ KEIZEROV 90; ZENIN 160. Met deze bepaling koos de Russische wetgever dezelfde weg die het AI-Russisch Centraal Uitvoerend Comité bij het begin van de N.E.P.-periode genomen had met een decreet van 22 mei 1922 over de eigendomsrechten dat, voor wat het auteursrecht, de rechten op uitvindingen, merken, industriële modellen en tekeningen aanging, naar afzonderlijke wetgeving verwees: *supra*, nr.35.

⁴⁶ Zakon RSFSR "O sobstvennosti v RSFSR", 24 december 1990, *VSND i VS RSFSR*, 1990, nr.30, item 416.

⁴⁷ Art.1 (4) Wet RSFSR over de eigendom.

⁴⁸ Art.16 Zakon RSFSR "O predpriatiakh i predprinimatel'skoi deiatel'nosti", 25 december 1990, *VSND i VS RSFSR*, 1990, nr.30, item 418.

⁴⁹ Zie bv. PSM SSSR, punt 16 "Polozhenie ob aktsionernykh obshchestvakh i obshchestvakh s ogranichennoi otvetstvennost'iu", 19 juni 1990, *SP SSSR*, 1990, nr.15, item 82.

inzake investeringen ⁵⁰ geraakte de term "intellectuele eigendom" ingeburgerd. Gemeenschappelijk hierbij is het benadrukken van de economische waarde van de intellectuele eigendom als een onderdeel van het vermogen van een onderneming. Het gaat hierbij om een begrip van de term "intellectuele eigendom" dat ruim opgevat is door het aantal deelgebieden dat hieronder valt, maar toch steeds eng blijft doordat het zich beperkt tot de vermogensrechten van auteurs, uitvinders e.d.. Eventuele morele rechten vallen bij een dergelijke economische visie niet onder dit begrip van "intellectuele eigendom".

1572. De term "intellectuele eigendom" vond uiteindelijk zijn bekrachtiging in het constitutionele en het burgerlijke recht. Vooreerst werd in art.28 (1) Verklaring van de Rechten en de Vrijheden van de mens en de burger ⁵¹ vastgelegd dat de "intellectuele eigendom door de wet beschermd wordt", een bepaling die later letterlijk overgenomen werd in een in 1992 ingevoerd nieuw art.60 van de Grondwet RSFSR van 1978 ⁵², en uiteindelijk ook in art.44 (1) G.W. 1993 ⁵³. Bovendien oordeelde het Opperste Gerechtshof RF in een arrest van 9 november 1994 dat de "intellectuele eigendom" (met verwijzing naar het hoger besproken art.2 (4) van de Russische eigendomswet van 24 december 1990 ⁵⁴) ook bescherming geniet onder art.8 (2) G.W. 1993 dat alle vormen van eigendom op gelijke wijze erkent en waarborgt ⁵⁵.

1573. In de Beginselen van burgerlijke wetgeving van 1991 kwam de term "intellectuele eigendom" nog niet voor, en werd consequent gesproken over "(de rechten op) de resultaten van intellectuele activiteit" ⁵⁶ of "de resultaten van schepping / scheppende activiteit" ⁵⁷. In het B.W. 1994 daarentegen komt de term "intellectuele eigendom" wel herhaaldelijk voor, als synoniem van de eveneens gebruikte uitdrukking "(de exclusieve rechten op) de resultaten van intellectuele activiteit" ⁵⁸.

⁵⁰ Art.3 Zakon RSFSR "Ob investitsionnoi deiatel'nosti v RSFSR", 26 juni 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr. 29, item 1005; art.32 Zakon RSFSR "Ob innostrannykh investitsiakh v RSFSR", 4 juli 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.29, item 1008.

⁵¹ PVS RSFSR, "Deklaratsiia prav i svobod cheloveka i grazhdanina", 22 november 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.52, item 1865.

⁵² *VSND i VS RF*, 1992, nr.20, item 1084. Zie eveneens de nieuwe artikels 71 o) en 81 (1) i) G.W. 1993 die de bevoegdheidsregeling in het federale Rusland bevatten in verband met "de juridische regeling van de intellectuele eigendom".

⁵³ Zie ook in verband met de bevoegdheidsverdeling tussen Federatie en deelentiteiten: art. 71 (o) G.W. 1993.

⁵⁴ *Supra*, nr.1570.

⁵⁵ PPVS RF, 9 november 1994, *BVS RF*, 1995, nr.1, 11, Duitse vertaling in *GRUR Int.*, 1995, 427, met noot KOWAL-WOLK, T., Engelse vertaling in *I/C*, 1996, 111, met noot KOWAL-WOLK, T.

⁵⁶ Art.2 (5), 3 al.2, 4 (1), 9 (2) al.1 Beginselen 1991.

⁵⁷ Art.134 (1) en de Titel van Afdeling V Beginselen 1991.

⁵⁸ Art.2 (1) al.1; 8 (1) al.2; 18; 128; 138 B.W. 1994.

§ 3. De rechtsleer

1574. Eens de wetgever het taboe rond de uitdrukking "intellectuele eigendom" doorbroken had, kwam in de rechtsleer een hele discussie los over de precieze inhoud van dit begrip⁵⁹. Er heerste een consensus in de rechtsleer van het einde van de jaren tachtig - begin jaren negentig dat de niet-erkenning (octrooirecht) of enkel formele erkenning van de exclusieve rechten (auteursrecht) niet langer houdbaar was wegens de grote technologische achterstand van Rusland⁶⁰, de uitdagingen die de postindustriële informatiemaatschappij, waarin informatie een koopwaar geworden is, aan het rechtssysteem stellen⁶¹, en de invoering van een markteconomie in de Russische Federatie⁶². Betekende dit meteen ook dat het auteursrecht als een intellectueel eigendomsrecht geconcipieerd moest worden?

ZHUKOV schrijft in 1989: "Psychologisch zijn we nog niet klaar voor het aannemen van het instituut van intellectuele eigendom. Reeds te vaak werden ons indertijd 'wetenschappelijke' oordelen voorgehouden over zijn 'bourgeoiskarakter' ... " ⁶³. Uit het hierna volgend overzicht zal blijken dat een overgroot deel van de rechtsleer effectief de toepassing van de eigendomstheorie op de "resultaten van intellectuele activiteit" verwerpt, maar dit overigens doet zonder de spijt die uit de opmerking van ZHUKOV nochtans doorklinkt.

1575. De meest uitgesproken voorstanders van de theorie van de intellectuele eigendom zijn RASSUDOVSKII, GAL'PERIN en MIKHAILOVA.

1576. Volgens RASSUDOVSKII is de term "eigendom" volledig toepasbaar op de resultaten van intellectuele eigendom⁶⁴. Dit betekent dat de "klassieke triade" van bevoegdheden die de essentie uitmaken van het eigendomsrecht, nl. het recht van bezit, genot en beschikking, ook van toepassing is op de rechten op de resultaten van een intellectuele activiteit. Zo betekent volgens deze auteur in deze context het recht van bezit "de feitelijke kennis door het subject, van die ideeën en oplossingen waaruit de nieuwigheid (*novshestvo*) en de erop gebaseerde persoonlijke, niet-vermogensrechten van de auteur voortkomen" ⁶⁵. Met betrekking tot de bevoegdheden van genot en beschikking ("het zwaartepunt van het recht van intellectuele eigendom") spreekt hij over "het exclusieve recht van de eigenaar in de zin van een monopolie van de auteur, aangezien alle personen de objecten van het exclusieve recht enkel mogen

⁵⁹ KEIZEROV 90.

⁶⁰ RASSUDOVSKII 1994a, 60-62.

⁶¹ ZHUKOV 9-11; zie eveneens het rondetafelgesprek weergegeven in "Intellektual'naia sobstvennost': vzgliad iz zavtra, Kruglyi stol", *Sots. Zak.*, 1990, nr.5, 13-16; 1990, nr.11, 45-48; 1991, nr.9, 8-12.

⁶² GAL'PERIN / MIKHAILOVA 37.

⁶³ ZHUKOV 10.

⁶⁴ RASSUDOVSKII 1994a, 63 en 1994b, 11.

⁶⁵ RASSUDOVSKII 1994a, 64 en 1994b, 11.

gebruiken mits toestemming van de monopoliehouder van dat recht" ⁶⁶. En RASSUDOVSKII vervolgt: "Bovendien kan men de vergoedingen aan de auteur niet anders bekijken dan als een betaling voor de toegestane licentie of het afgestane recht op het object van intellectuele eigendom. Genot in economische zin betekent de exploitatie van materiële dragers van de resultaten van schepping ter voldoening van de behoeften van productie, de ontvangst van inkomsten enz." ⁶⁷.

Toch moet ook RASSUDOVSKII toegeven dat de rechten op immateriële objecten die het resultaat zijn van een scheppende activiteit of die een wijze van individualisering van de producent of van zijn producten zelf zijn, niet zonder meer gelijkgesteld kunnen worden met een zakenrechtelijk eigendomsrecht op materiële goederen. De identificatie van beide soorten rechten werd volgens hem in het juridisch denken overwonnen in het begin van de 19e eeuw toen men zich bewust werd van het fundamentele principe dat de resultaten van de scheppende, geestelijke, intellectuele activiteit noodzakelijk beschouwd moeten worden als een object van een bijzondere, intellectuele eigendom ⁶⁸. Immers, in het geval van de intellectuele eigendom wordt de inhoud van de bevoegdheden van bezit, genot en beschikking beïnvloed door het complex van bevoegdheden in verband met het auteurschap op de totstandgebrachte resultaten van intellectuele activiteit, zoals voorzien door de Auteurswet en de octrooiwet ⁶⁹. Desondanks gaat het om een bijzondere vorm van eigendom in de echte, juridische betekenis van het woord: er kan geen sprake zijn van enige "voorwaardelijkheid" (*uslovnost'*) van de term intellectuele eigendom ⁷⁰, zoals de tegenstanders van deze theorie voorhouden ⁷¹.

1577. GAL'PERIN en MIKHAILOVA definiëren het begrip "intellectuele eigendom" als "de verhoudingen van bezit, genot en beschikking over ideële objecten, uitgedrukt in eender welke objectieve vorm, die de wetenschappelijk-technische, literaire en andere schepping belichaamt of die de subjecten of hun productie individualiseert" ⁷². Zij passen hierdoor eveneens de klassieke bevoegdheden van een eigenaar toe op de ideële, niet-materiële resultaten van intellectuele activiteit. Zo heeft de "eigenaar" van een intellectueel product volgens GAL'PERIN en MIKHAILOVA *het recht van bezit*, d.i. het feitelijk onder zich houden van bepaalde materialen (een manuscript, een monografie, een wetenschappelijk verslag of een laboratoriummaquette, de papieren of magnetische opname van een programma, de artistieke uitdrukking van een Warenmerk); *het recht van genot of gebruik*, wat in zijn economische betekenis verwijst naar de exploitatie van de materiële dragers van de schepping in overeenstemming met hun bestemming, en hier de mogelijkheid aanduidt om uit zijn intellectuele product nuttige eigen-

⁶⁶ RASSUDOVSKII 1994a, 64 en 1994b, 11.

⁶⁷ RASSUDOVSKII 1994a, 64 en 1994b, 11.

⁶⁸ RASSUDOVSKII 1994b, 10-11.

⁶⁹ RASSUDOVSKII 1994a, 63-64 en 1994b, 11.

⁷⁰ RASSUDOVSKII 1994b, 11.

⁷¹ Zie bv. MOZOLIN 56.

⁷² GAL'PERIN L.B. en MIKHAILOVA L.A., "Intellectual'naia sobstvennost': sushchnost' i pravovaia priroda", in GAL'PERIN 13-14.

schappen te halen ter voldoening van collectieve of persoonlijke behoeften of ter verwerving van inkomsten; en *het recht van beschikking* over zijn intellectueel product, d.i. de door de wet verleende mogelijkheid om het juridische lot van het voorwerp van de rechtsverhoudingen van intellectuele eigendom te bepalen ⁷³.

Dit alles lijkt dus wel sterk op het zakenrechtelijke eigendomsrecht, maar toch vertoont de intellectuele eigendom enkele eigen kenmerken, zoals de bijzondere procedure die nodig is om het recht van intellectuele eigendom in de meeste gevallen (maar niet in het auteursrecht) te doen ontstaan, de beperktheid in de tijd en het territoriaal karakter ervan ⁷⁴.

1578. RASSUDOVSKII, GAL'PERIN en MIKHAILOVA vertolken duidelijk een minderheidsstandpunt in de rechtsleer. BOGUSLAVSKII, DOZORTSEV, GORODOV, GRISHAEV, MOZOLIN, SUKHANOV, TOLSTOI, TSIMBALOV en ZENIN verzetten zich allen tegen de toepassing van het eigendomsconcept op de rechten op ideële objecten.

1579. Vooreerst verwijzen deze rechtsgeleerden naar "het welbekende vermenigvuldigingseffect dat eigen is aan het product van scheppende arbeid" ⁷⁵. De rechten van bezit, genot en beschikking zijn niet toepasselijk op de rechten op de resultaten van intellectuele activiteit ⁷⁶, aangezien deze resultaten - in tegenstelling tot materiële voorwerpen - tegelijkertijd in het bezit van verschillende personen kunnen zijn. Zo kan men wel spreken van een zich toeëigenen van artistieke vormen als object van auteursrechtelijke bescherming, maar niet in de zin van een zakenrechtelijke bevoegdheid van bezit als fysische heerschappij over een zaak ⁷⁷. Het nut (genot, gebruik) halen uit een materiële zaak kan slechts door een beperkt aantal personen gebeuren, terwijl het resultaat van een intellectuele activiteit door een onbepaalde groep personen gebruikt kan worden ⁷⁸. De producten van intellectuele activiteit van de mens kunnen na hun publicatie en mededeling aan de maatschappij niet meer door afzonderlijke personen toegeëigend worden. Ze worden bezit (*dostoianie*) van de hele maatschappij, en dit in tegenstelling tot de materiële objecten welke individuele personen zich op elk ogenblik met uitsluiting van alle derden kunnen toeëigenen ⁷⁹. Het feit dat het gebruik van het resultaat van intellectuele schepping naar eigen goeddunken van de rechthebbende beperkt kan worden door het gebruik te verbieden, of de toestemming tot gebruik aan één persoon of aan een grote groep mensen te verlenen, volgt bijgevolg niet uit de aard

⁷³ GAL'PERIN / MIKHAILOVA 40-41.

⁷⁴ GAL'PERIN / MIKHAILOVA 41-42.

⁷⁵ GORODOV 5.

⁷⁶ DOZORTSEV 1993b, 39 en 1994, 18-19; GORODOV 5; MOZOLIN 54; ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, 316.

⁷⁷ ZENIN 166; ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, 316.

⁷⁸ MOZOLIN 54-55; SUKHANOV 1995b, 94-95; ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, I, 316; ZENIN 166-167. DOZORTSEV 1993b, 38 drukt dit als volgt uit: "Als jij een appel hebt en ik heb een appel, en we ruilen, zal elk van ons één appel hebben. Maar als jij een idee hebt en ik heb een idee, en we ruilen, zal elk van ons twee ideeën hebben".

⁷⁹ MOZOLIN 54.

van het voorwerp van bescherming ⁸⁰.

Bij materiële objecten is revindicatie mogelijk, als een gedicht door een persoon die niet de auteur is, ondertekend wordt, zijn andere middelen van rechtsherstel nodig. De termijn van de rechten op ideeën moet beperkt worden aangezien - in tegenstelling tot materiële objecten - een idee niet aan fysieke "amortisatie", d.i. verbruik, onderhevig is ⁸¹. Tenslotte zijn ideeën in tegenstelling tot (vooral onroerende) materiële goederen niet aan een territorium gebonden, daarom moeten de rechten op ideeën een territoriaal karakter hebben ⁸².

1580. Als tweede argument tegen het "intellectuele eigendomsconcept" wordt de complexiteit van de betrokken rechten op immateriële goederen aangehaald. Vooral de auteursrechten (in mindere mate ook de octrooirechten) vormen een geheel van met elkaar verstrengelde persoonlijke rechten en vermogensrechten ⁸³, die gezamenlijk als een eenheid functioneren ⁸⁴. De eigendomstheorie kan deze complexiteit onvoldoende tot uitdrukking brengen. In elk geval zou de regeling van de auteursrechtelijke verhoudingen naar het model van de klassieke zakenrechten de positie van de auteur enkel verslechteren. Deze laatste zou immers door de vervreemding van zijn werk ("object van intellectuele eigendom") zichzelf alle rechten hierop ontnemen, en de nieuwe "eigenaar" zou de mogelijkheid krijgen om naar eigen inzicht dit object te wijzigen en het in het algemeen als zijn exclusieve eigendom te beschouwen ⁸⁵.

1581. Bijkomende argumenten worden gevonden in het feit dat in de wetten over de verschillende intellectuele eigendomsrechten zelf nergens over het "eigendomsrecht" op een immaterieel goed gesproken wordt ⁸⁶; dat de categorie van de "intellectuele eigendomsrechten" ook de oneerlijke mededinging, die in tegenstelling tot het eigendomsrecht geen absoluut karakter heeft ⁸⁷, en de rechtsverhoudingen in verband met de middelen van individualisering van producenten en producten die niet het resultaat van een intellectuele, scheppende activiteit zijn (bv. warenmerken, firmanamen), omvat ⁸⁸, zodat het concept van de "intellectuele eigendom" onmogelijk de diversiteit binnen deze categorie van rechten tot uitdrukking kan brengen.

1582. Hoe verklaren deze rechtsgeleerden dan het gebruik van de uitdrukking "intellec-

⁸⁰ ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, I, 316; ZENIN 166-167.

⁸¹ DOZORTSEV 1993b, 38 en 1994, 16-17; ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, I, 316; ZENIN 166-167.

⁸² DOZORTSEV 1993b, 38 en 1994, 16-17.

⁸³ MOZOLIN 55; SUKHANOV 1995b, 94; ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, I, 316.

⁸⁴ TOLSTOI, Iu.K., "Sobstvennost' i pravo sobstvennosti v usloviakh perestroiki", *Pravovedenie*, 1990, nr.4, 8.

⁸⁵ ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, I, 316.

⁸⁶ GORODOV 6.

⁸⁷ GORODOV 7-8.

⁸⁸ DOZORTSEV 1994, 21.

tuele eigendom" in de Russische wetgeving ? ZENIN schrijft het gebruik van de term 'intellectuele eigendom' toe aan de invloed van internationale verdragen die ook door de RF ondertekend werden (de Conventie van Parijs inzake de bescherming van industriële eigendom, de Conventie inzake de oprichting van WIPO), maar ook aan het streven van de auteurs om een recht te hebben op de vruchten van hun arbeid, dat gelijkaardig is aan het recht van de eigenaar op zijn vermogen ⁸⁹. De wortels van de eigendomstheorie liggen volgens ZENIN in het streven van haar verdedigers om het absolute karakter van deze rechten te onderstrepen, waarbij het recht van privé-eigendom als voorbeeld diende, in het verlangen om het relatief jonge rechtsinstituut ingang te doen vinden in een door tradities geconsacreerd schema ⁹⁰. Ook GRISHAEV meent dat de term intellectuele eigendom gehanteerd wordt om een meer effectieve en betrouwbare bescherming van de rechten van de scheppers van werken te garanderen ⁹¹.

1583. Toch heeft de uitdrukking zelf geen juridische betekenis. Men mag - aldus DOZORTSEV - de *functie* en de *essentie* van het eigendomsrecht op materiële goederen enerzijds, en de rechten op immateriële goederen die het resultaat van een intellectuele activiteit zijn anderzijds, niet met elkaar verwarren. De functie van beide rechtsinstituten is gelijk, nl. het mogelijk maken dat materiële, resp. immateriële goederen in het economisch verkeer, op de markt gebracht worden. Maar het juridisch instrumentarium om deze functie te vervullen is wezenlijk verschillend ⁹². De term "intellectuele eigendom" moet louter als een literaire vorm begrepen worden, niet als een term met een precieze juridische betekenis ⁹³. De magie die aan de term 'intellectuele eigendom' verbonden is, alsof de erkenning van een eigendomsrecht op ideële objecten op zich een garantie tegen inbreuken hierop zou betekenen, is volgens DOZORTSEV niet gefundeerd ⁹⁴. De term wekt de indruk dat het om een variant gaat van het recht van eigen-

⁸⁹ ZENIN 159.

⁹⁰ ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, I, 317; ZENIN 164. In een eerdere publicatie had deze auteur de oorsprong van het concept van industriële en intellectuele eigendom op immateriële goederen gesitueerd in de gewijzigde voorwaarden van maatschappelijke productie, in het kader waarvan het gemakkelijker werd om de auteur als een goederenproducent te erkennen, die in staat was om voor geld het product van zijn arbeid te vervreemden, rekening houdend met het feit dat het eigendomsrecht tot een "aangeboren recht van de mens" geproclameerd werd: ZENIN, I.A., "O kontseptsii prava intellektual'noi sobstvennosti v SSSR", in GAL'PERIN 42.

⁹¹ GRISHAEV 1991, 6.

⁹² DOZORTSEV 1993b, 38 en 1994, 21; GORODOV 8 ("de wetgever verleent, door een concrete vorm van juridische bescherming voor een object van intellectuele eigendom te kiezen en de grenzen hiervan vast te leggen, aan de beneficiaris de voor die vorm adequate bevoegdheden, hierbij uitgaande van de doeleinden die de maatschappij nastreeft. En deze wettige bevoegdheden vallen niet samen met het model van de "zakelijke" eigendom"); MOZOLIN 53 ("het rechtsregime van creatie, gebruik en bescherming van de producten van intellectuele activiteit van de mens is in de kern onderscheiden van het rechtsregime van ontstaan, gebruik en bescherming van de materiële objecten van het eigendomsrecht"); ZENIN 163-165.

⁹³ DOZORTSEV 1993b, 38 en 1994, 21.

⁹⁴ DOZORTSEV 1993b, 39.

dom en dat is "een gevaarlijke fout" ⁹⁵. Het begrip "intellectuele eigendom" is enkel als politieke slogan aanvaardbaar, of als een verzamelterm voor een geheel van zeer diverse rechten ⁹⁶. De tegenstanders van de theorie van de intellectuele eigendom verheugen zich dan ook over het feit dat er geen substantiële bepalingen inzake auteursrecht, octrooirecht e.d. in de wet op de eigendom voorkomen ⁹⁷, maar wel in bijzondere wetten, en dat is in het belang van de auteurs, aangezien enkel in dergelijke wetten rekening gehouden kan worden met de volledige specificiteit van de creatieve arbeid ⁹⁸.

1584. Deze rechtsgeleerden kwalificeren het auteursrecht, het octrooirecht, het recht op tekeningen en modellen enz. dan ook als exclusieve rechten op immateriële goederen ⁹⁹ (of op "resultaten van intellectuele activiteit" ¹⁰⁰), die samen met het eigendomsrecht op materiële goederen de overkoepelende categorie van de absolute rechten vormen ¹⁰¹. Een exclusief recht, zoals het auteursrecht, is dan ook een absoluut recht op een immaterieel object ¹⁰².

Het exclusief karakter van deze rechten verwijst dan naar het feit dat de houder ervan bepaalde handelingen ten aanzien van de resultaten van scheppende activiteit die er het voorwerp van zijn, naar eigen inzicht kan stellen binnen de wettelijk vastgelegde grenzen, en tegelijk dezelfde handelingen aan derden kan verbieden of toestaan ¹⁰³.

⁹⁵ DOZORTSEV 1994, 21. Vgl. SUKHANOV 1995b, 94 die het gebruik van de term intellectuele eigendom "ondoordacht" noemt, gelet op het immaterieel karakter van de resultaten van scheppende activiteit.

⁹⁶ Typerend is dan ook de aanduiding "objecten van het recht van industriële eigendom" die in de Octrooiwet gebruikt wordt als verzamelterm voor de uitvindingen, gebruiksmodellen en industriële modellen (art.1 Patentnyi Zakon RF, 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2319. Zie ook ZENIN 162).

⁹⁷ Ook al betreuen sommigen de verwijzing in de eigendomswet naar de bijzondere wetten die de rechtsverhoudingen inzake creatie en gebruik van resultaten van intellectuele activiteit moeten regelen: MOZOLIN 55.

⁹⁸ TOLSTOI, Iu.K., "Sobstvennost' i pravo sobstvennosti v usloviakh perestroiki", *Pravovedenie*, 1990, nr.4, 8.

⁹⁹ DOZORTSEV 1993b, 39 en 1994, 21; SUKHANOV 1995b, 94.

¹⁰⁰ BOGUSLAVSKII, M.M., "Venskaia konventsia o dogovorakh mezhdunarodnoi kupli-prodazhi tovarov i voprosy intellektual'noi sobstvennosti", *Moskovskii zhurnal mezhdunarodnogo prava*, 1992, nr.3, 111.

¹⁰¹ DOZORTSEV 1994, 42; MOZOLIN 56; TSIMBALOV, M.M. in DEMENT'EV 10; ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, I, 314; ZENIN 158-159.

¹⁰² DOZORTSEV 1994, 42.

¹⁰³ Art.16 (2) AW 1993 ("De exclusieve rechten van de auteur op het gebruik van zijn werk betekenen het recht om de volgende handelingen te verrichten of toe te staan..."). Zie ook TSIMBALOV, M.M., in DEMENT'EV 10; ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, I, 314; ZENIN 158 en 169-170. Ook SERGEEV 123-124 noemt het auteursrecht een exclusief recht in de betekenis die hieraan in de "beschaafde" landen gegeven wordt, nl. dat enkel de houder van het auteursrecht de vraag kan beslissen over de uitoefening van de auteursbevoegdheden en het gebruik van het werk.

Het absolute karakter van deze rechten verwijst naar het feit dat ze gelden tegenover eender welke derde die een object van intellectuele eigendom zonder de toestemming van de rechthebbende wenst te gebruiken ¹⁰⁴.

1585. Buiten dit exclusieve en absolute karakter - dat ook eigen is aan het eigendomsrecht op materiële zaken ¹⁰⁵ - hebben alle of de meeste rechten op de resultaten van intellectuele activiteit nog een aantal gemeenschappelijke kenmerken die hen wel onderscheidt van het eigendomsrecht: het feit dat het voorwerp van die rechten een immaterieel, onlichamelijk (*netelesny*), ideëel karakter heeft ¹⁰⁶, de rechten territoriaal gebonden zijn ¹⁰⁷ en beperkt zijn in de tijd ¹⁰⁸, ze het resultaat van een scheppende activiteit zijn ¹⁰⁹, ze in licentie gegeven kunnen worden ¹¹⁰ enz.

1586. De verdedigers van de theorie van de intellectuele eigendom noemen in wezen dezelfde gemeenschappelijke kenmerken. Zo zien GAL'PERIN en MIKHAILOVA ¹¹¹ de volgende gemeenschappelijke beginselen voor alle rechtsinstituten die door hen onder de noemer "intellectuele eigendom" gebracht worden: (1) deze objecten zijn allen het resultaat van een menselijke, geestelijke activiteit, (2) die zoals andere producten van menselijke arbeid vatbaar zijn voor individuele toeëigening zonder enige medewerking van derden, (3) en die dragers zijn van informatie, wat een goed is met een immaterieel karakter dat dankzij zijn vormgeving in het economisch verkeer gebracht kan worden; (4) de meeste objecten van intellectuele eigendomsrechten hebben een auteur wiens naam steeds het object vergezelt (merken en andere tekens individualiseren producenten of producten); (5) deze objecten zijn niet verbruikbaar, hun waarde kan zelfs na verloop van jaren stijgen; (6) tussen de verschillende objecten van intellectuele eigendom bestaat een "systeemband", een soort van kettingafhankelijkheid, nl. wetenschappelijke arbeid en resultaat (theorieën, hypothesen, ontdekkingen) wordt tot uitdrukking gebracht in publicaties (auteurswerken) die als basis dienen voor experimenteel onderzoek met technische oplossingen (uitvindingen, industriële modellen) als resultaat, welke nadien opgenomen worden in de industriële productie en de commerciële verspreiding (know how, merken, firmanamen, benamingen van oorsprong, oneerlijke concurrentie); (7) naar aanleiding van deze objecten ontstaan maatschappelijke verhoudingen die het voorwerp uitmaken van een juridische regeling. GAL'PERIN ¹¹² voegt hier nog een achtste punt aan toe, nl. dat de resultaten van intellectuele activiteit

¹⁰⁴ TSIMBALOV, M.M., in DEMENT'EV 10. Vgl. SILIMOVA, E.B., in DEMENT'EV 158-159.

¹⁰⁵ ZHUKOV 14.

¹⁰⁶ ZENIN 158; ZHUKOV 13.

¹⁰⁷ TSIMBALOV, M.M., in DEMENT'EV 10.

¹⁰⁸ TSIMBALOV, M.M., in DEMENT'EV 10; ZENIN 158. Na afloop worden deze rechten deel van het "maatschappelijk erfgoed" (*obshchestvennoe dostoianie*): TSIMBALOV, M.M., in DEMENT'EV 10.

¹⁰⁹ DOZORTSEV 1993b, 40 en 1994, 28-29.

¹¹⁰ DOZORTSEV 1993b, 40 en 1994, 28-29; ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, I, 316; ZENIN 167-168.

¹¹¹ GAL'PERIN / MIKHAILOVA 39. Vgl. RASSUDOVSKII 1994a, 62-63.

¹¹² GAL'PERIN 12.

door een onbeperkt aantal personen tegelijkertijd gebruikt kunnen worden.

1587. De gemeenschappelijke kenmerken ten spijt gaat het hier toch om zeer uiteenlopende rechtsinstituten. De wetgeving deelt deze verschillende rechten in twee categorieën in: de exclusieve rechten op de resultaten van intellectuele activiteit enerzijds en de ermee gelijkgestelde middelen tot individualisering van een rechtspersoon, van een product, van uitgevoerde werken of diensten anderzijds ¹¹³. In beide gevallen geldt dat ze slechts met toestemming van de rechthebbenden gebruikt kunnen worden ¹¹⁴. De eerste categorie omvat het auteursrecht, de naburige rechten, het octrooirecht e.d., de tweede categorie omvat het merkenrecht, het recht op een firmanaam, de benamingen van oorsprong enz. ¹¹⁵.

Daarnaast wordt ook verwezen naar de bescherming van de commerciële en fabrieksgeheimen, know how ¹¹⁶ en, in navolging van het Verdrag tot oprichting van de Wereldorganisatie voor de intellectuele eigendom (OMPI) van 14 juli 1967 ¹¹⁷, ook naar de regeling inzake oneerlijke mededinging. Het B.W. 1994 plaatst de bescherming van deze rechtsgoederen evenwel niet onder het begrip "intellectuele eigendom" ¹¹⁸.

1588. Samenvattend moeten we vaststellen dat een overgrote meerderheid van

¹¹³ Zie bv. art.138 (1) B.W. 1994; art.1 (11) b) Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Zakon RSFSR 'O konkurentzii i ogranichenii monopolisticheskoi deiatel'nosti na tovarnykh rynkakh' ", 25 mei 1995, SZ RF, 1995, nr.22, item 1977, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 mei 1995 (wijziging van art.10 van de oorspronkelijke Antimonopoliewet van 22 maart 1991: *supra*, nr.944 e.v.); art.2 Federal'nyi Zakon RF "O gosudarstvennom regulirovanii vnesnetorgovoi deiatel'nosti", 13 oktober 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 24 oktober 1995. De uitdrukking "middelen van individualisering" is een nieuwigheid in het Russisch recht: SMIRNOV, V., "Chitaia novyi grazhdanskii kodeks", *I.S.*, 1995, nr.5-6, 75.

¹¹⁴ Art.138 al.2 B.W. 1994.

¹¹⁵ DOZORTSEV onderscheidt deze rechten op basis van het al dan niet op constitutieve wijze vereist zijn van het vervullen van een formaliteit om bescherming te genieten: hij beschouwt het octrooirecht, merkenrecht e.d. dan ook als één groep, die staat tegenover het auteursrecht en de naburige rechten (DOZORTSEV 1993b, 39-40 en 1994, 22-28). NOVOSEL'TSEV deelt de "intellectuele eigendom" eveneens in industriële eigendom (waaronder uitvindingen, maar ook merken, oorsprongsbenamingen, firmanamen) aan de ene kant, en het auteursrecht aan de andere kant in (NOVOSEL'TSEV, O., "Intellektual'naia sobstvennost' v ustavnom kapitale", *Khoziaistvo i Pravo*, 1994, nr.5, 135-136).

¹¹⁶ Art.139 B.W. 1994.

¹¹⁷ Art. 2 (viii) van dit Verdrag, dat ook door de USSR geratificeerd werd (UPVS SSSR, 19 september 1968, *VVS SSSR*, 1968, nr.40, item 363), omschrijft de intellectuele eigendom als "de rechten betreffende literaire werken, kunstwerken en wetenschappelijke werken; de vertolkingen van vertolkende kunstenaars en de uitvoeringen van uitvoerende kunstenaars, fonogrammen en radio-uitzendingen; uitvindingen op alle gebieden van de menselijke werkzaamheid; wetenschappelijke ontdekkingen; tekeningen en modellen van nijverheid; fabrieks-, handels- en dienstmerken alsmede handelsmerken en commerciële aanduidingen; en de bescherming tegen oneerlijke mededinging; en alle andere rechten verband houdende met de intellectuele werkzaamheid op industrieel, wetenschappelijk, literair en artistiek gebied". Verschillende Russische auteurs verwijzen voor de bepaling van de inhoud van het begrip "intellectuele eigendom" eenvoudigweg naar dit artikel: zie bv. NOVOSEL'TSEV, O., *I.c.*, 134. Vgl. art.1 (2) TRIPS dat de bescherming tegen oneerlijke mededinging niet onder de categorie "intellectuele eigendom" subsumeert.

¹¹⁸ Art.138 B.W. 1994.

rechtsgeleerden geen juridische betekenis toekent aan het begrip "intellectuele eigendom" ¹¹⁹, een term die wel in de mode is ¹²⁰, maar in feite niet meer is dan een verzamelbegrip van wat de meeste rechtsgeleerden de exclusieve rechten op de resultaten van intellectuele activiteit noemen.

De argumentatie voor de afwijzing van deze kwalificatie heeft niet langer met ideologische bezwaren te maken (nl. de vrees voor uitbuiting door kapitalistische ondernemingen), maar met de onmogelijkheid om het complexe karakter van de exclusieve rechten als een bundel van persoonlijke en economische rechten via de triade van het bezit, het genot en de beschikking van het klassieke eigendomsrecht tot uitdrukking te brengen. Ook het tijdelijk en territoriaal gebonden karakter van de rechten op ideële goederen die het resultaat zijn van een intellectuele activiteit, pleiten tegen de theorie van de intellectuele eigendom.

De argumentatie verschilt bijgevolg, maar het eindresultaat is wel hetzelfde gebleven: noch in de rechtsleer uit de sovjetperiode, noch in de huidige Russische rechtsleer worden de exclusieve rechten op de resultaten van intellectuele activiteit, inclusief de rechten van de auteur op het door hem tot stand gebrachte werk, als een eigendomsrecht gekwalificeerd.

Afdeling 3. Is het auteursrecht een persoonlijkheidsrecht ?

§ 0. Inleiding

1589. De afwijzing van de toepassing van het eigendomsconcept op (o.m.) het auteursrecht, met als argument dat het eigendomsrecht onvoldoende het complexe karakter van het auteursrecht als een geheel van economische en persoonlijke rechten tot uitdrukking brengt, doet automatisch de aandacht verschuiven naar de niet-vermogensrechtelijke component van het auteursrecht en de eventuele band hiervan met de vermogensrechten enerzijds, en de andere persoonlijkheidsrechten buiten het auteursrecht anderzijds.

We zullen in deze afdeling eerst een algemeen beeld geven van de ontwikkelingen op het gebied van de theorie over de persoonlijkheidsrechten (§ 1). Vervolgens bekijken we aan de hand van vijf testgevallen de plaats van het auteursrecht binnen deze theorie, en zullen zo nagaan in hoeverre deze theorie, die de onverbreekelijke band tussen auteur en zijn werk benadrukt, ook op consequente wijze in de auteurswet werd verdedigd (§ 2).

¹¹⁹ "The terminology 'intellectual property' was integrated in national thinking, but it must be used in a careful way, well knowing that this category is not strictly legal but a rather pragmatic synonym of 'my own', 'created by me', 'belonging to me'." (MALFLIET 1994, 43).

¹²⁰ DOZORTSEV 1993b, 38 merkt op dat het de laatste tijd "bon ton" is om over het recht van intellectuele eigendom te spreken.

§ 1. De persoonlijke, niet-vermogensrechten in het Russisch recht

1.0. Inleiding

1590. Onder het communistische bewind was de idee dat een mens rechten zou hebben die inherent zijn aan zijn mens-zijn, onaanvaardbaar ¹²¹. Deze afwijzing uitte zich op publiekrechtelijk vlak door een strikt positivistische opvatting over de fundamentele rechten en vrijheden van de mens ¹²². Op privaatrechtelijk vlak werd deze negatieve houding vertaald in een grote terughoudendheid inzake de burgerrechtelijke erkenning van absolute persoonlijkheidsrechten die *erga omnes* ingeroepen zouden kunnen worden ¹²³. In de totalitaire staat die de USSR was, streefde de overheid ernaar een volledige controle te verwerven over het doen en laten van zijn onderdanen, en bijgevolg was er enkel plaats voor een private levenssfeer in die gevallen die door de overheid zelf omschreven werden.

1591. Gorbachevs aandacht voor de menselijke factor ¹²⁴ en de opbouw van een rechtsstaat ¹²⁵ leidde uiteindelijk tot een herwaardering van de individuele belangen en rechten van de sovjetburgers en tot de aanvaarding van een mensenrechtenconcept waarbij aan de burger een private levenssfeer gegarandeerd wordt tegen alle overheidsinmenging in ¹²⁶. Binnen de categorie van de mensenrechten werden de persoonlijkheidsrechten bovendien op het voorplan gebracht, zoals ook blijkt uit de G.W. 1993 ¹²⁷. We gaan nu na hoe de grotere aandacht voor de persoonlijkheidsrechten zich in het burgerlijk recht vertaald heeft, en hoe de rechtsleer op deze evolutie van het voorbije decennium gereageerd heeft.

1.1. Wetgeving

1592. In Deel I ¹²⁸ hebben we beschreven hoe in het burgerlijk recht van de USSR de subjectieve rechten in drie categorieën onderverdeeld werden: de vermogensrechten; de persoonlijke, niet-vermogensrechten die met de vermogensrechten verbonden waren; en de persoonlijke, niet-vermogensrechten die niet met de vermogensrechten verbonden waren. Deze laatste categorie werd enkel erkend "in de gevallen voorzien door de wet" ¹²⁹, wat in concreto betekende het recht op eer en waardigheid en het recht van persoonlijke afbeelding.

¹²¹ *Supra*, nr.191.

¹²² *Supra*, nr.191.

¹²³ *Supra*, nr.333 e.v.

¹²⁴ *Supra*, nr.572.

¹²⁵ *Supra*, nr.573 en nr.650 e.v.

¹²⁶ *Supra*, nr.692 e.v.

¹²⁷ *Supra*, nr.699.

¹²⁸ *Supra*, nr.335.

¹²⁹ Art.1 al.1 B.W. 1964.

1593. De echte doorbraak van de "zuivere" persoonlijkheidsrechten (d.i. deze rechten die niet met de vermogensrechten verbonden zijn) kwam er met de inwerkingtreding van de Beginselen 1991. Hierin werd immers niet meer gesteld dat deze rechten door het burgerlijk recht geregeld werden *enkel in die gevallen voorzien door de wet*, maar wel dat deze rechten door het burgerlijk recht geregeld worden *voorzover niets anders voorzien wordt door de wetgevende akten van Unie of Unierepublieken, noch iets anders voortvloeit uit het wezen van de persoonlijke, niet-vermogensverhouding* ¹³⁰.

Voor het eerst werden aldus de persoonlijke, niet-vermogensrechten op algemene wijze erkend in het burgerlijk recht ¹³¹, waardoor ook de schending van niet expliciet in de burgerlijke wetgeving opgesomde persoonlijkheidsrechten, zoals het recht op persoonlijke onschendbaarheid, op het behoud van het geheim van correspondentie, het adoptiegeheim, het medisch geheim enz., met burgerrechtelijke middelen beschermd konden worden ¹³². Aangezien het hier gaat om persoonlijkheidsrechten zonder enige band met de vermogensrechten, was het niet onbelangrijk dat ook in de Beginselen 1991 voor het eerst in het burgerlijk recht de mogelijkheid om een geldelijke compensatie voor morele schade te vorderen, ingeschreven werd ¹³³.

1594. Het B.W. 1994 kiest voor een andere formulering. Krachtens artikel 2 (1) al.1 B.W. 1994 "bepaalt de burgerlijke wetgeving ... de basis van ontstaan en de wijze van uitoefening van het eigendomsrecht en andere zakelijke rechten, van de exclusieve rechten op de resultaten van intellectuele activiteit (intellectuele eigendom), regelt ... andere vermogensverhoudingen en ermee verbonden persoonlijke niet-vermogensverhoudingen, gebaseerd op gelijkheid, autonomie van de wil en vermogenszelfstandigheid van hun deelnemers". En art.2 (2) B.W. 1994 voegt hieraan toe: "Onvervreembare rechten en vrijheden van de mens en andere niet-materiële goederen (*nematerial'nye blaga*) worden beschermd door de burgerlijke wetgeving, tenzij iets anders voortvloeit uit de essentie van deze niet-materiële goederen". Er wordt m.a.w. niet langer gesproken over persoonlijke, niet-vermogensrechten die geen band hebben met vermogensrechten, maar wel over "niet-materiële goederen", en de verhoudingen met betrekking tot deze laatste worden niet langer "geregeld", maar wel "beschermd" door het burgerlijk recht ¹³⁴.

1595. Hoofdstuk 8 van het Eerste Deel van het B.W. 1994 (Onderafdeling 3: "Objecten van burgerlijke rechten") is aan deze "niet-materiële goederen en hun bescherming" gewijd (art.150-152).

¹³⁰ Art.1 (2) Beginselen 1991. In art.4 (1) Beginselen 1991 worden niet-materiële goederen als voorwerp van burgerlijke rechten genoemd.

¹³¹ KALMYKOV, Iu., "Osnovnoi zakon rynka", *Khoziaistvo i Pravo*, 1991, nr.9, 6; MAKOVSKII, A., "Osnovy grazhdanskogo zakonodatel'stva Soiuza SSR i respublik (Kommentarii statei 1-4 glavy 1 "Osnovnye polozheniia")", *Khoziaistvo i Pravo*, 1991, nr.10, 10. MALEINA 16-17 had om een dergelijke algemene erkenning gevraagd.

¹³² MAKOVSKII, A., *I.c.*, 10.

¹³³ *Supra*, nr.795.

¹³⁴ BRAGINSKII, M., "Obshchie polozheniia novogo Grazhdanskogo kodeksa", *Khoziaistvo i Pravo*, 1995, nr.1, 5-6. Zie ook art.150 (2) B.W. 1994. Met deze bepaling ging het B.W. 1994 tegen de doctrinaire stroming in, die de tegenstelling tussen de "regeling" van rechten en de "bescherming" ervan verwierp: SHERSTOBITOV, A.E. in SUKHANOV 1993, I, 359.

Art.150 (1) B.W. 1994 geeft onder de titel "de niet-materiële goederen" een niet-exhaustieve opsomming van, enerzijds, juridisch beschermwaardige, immateriële goederen, zoals het leven en de gezondheid, de waardigheid van de persoon, de persoonlijke onschendbaarheid, de eer en goede naam, de zakenreputatie, de onschendbaarheid van het privé-leven, en het persoonlijk en gezinsgeheim, en, anderzijds, een aantal persoonlijke, niet-vermogensrechten, zoals het recht van vrije beweging en van de keuze van verblijf- en woonplaats, het recht op naam en het recht van auteurschap

¹³⁵

De wettekst verduidelijkt evenwel niet of het hier gaat om persoonlijke rechten *die niet verbonden zijn met de vermogensrechten*. Dit zou nochtans afgeleid kunnen worden uit het feit dat deze persoonlijke, niet-vermogensrechten in art.150 (1) B.W. 1994 samen vermeld worden met de niet-materiële goederen die blijken art.2 en 150 (2) B.W. 1994 "beschermd" worden, en niet "geregeld" zoals de met de vermogensrechten verbonden persoonlijke rechten.

1596. Art.151 B.W. 1994 voorziet dan de mogelijkheid van een geldelijke compensatie voor fysisch of zedelijk lijden (morele schade) dat veroorzaakt wordt door handelingen die een inbreuk maken op de persoonlijke, niet-vermogensrechten en andere niet-materiële goederen die aan de burger toebehoren ¹³⁶. Art.152 B.W. 1994 bevat tenslotte een nieuwe regeling inzake de burgerrechtelijke bescherming van de eer, waardigheid en zakenreputatie van burgers en - enkel voor wat de zakenreputatie betreft - van rechtspersonen ¹³⁷.

1.2. De rechtsleer

1597. De recente Russische rechtsleer (die wel dateert van voor de goedkeuring van het B.W. 1994) juicht de herwaardering van de persoonlijkheidsrechten over het algemeen toe ¹³⁸, en beschouwt de volgende elementen als de belangrijkste gemeenschappelijke kenmerken van de persoonlijkheidsrechten (al dan niet verbonden met de

¹³⁵

Opvallende afwezige is het portretrecht, dat in de sovjetwetgeving geregeld werd door art.514 B.W. 1964 in het Deel dat het auteursrecht behandelde. In de rechtsleer werd erkend dat deze plaatsing louter te wijten was aan de afwezigheid van een afzonderlijk onderdeel gewijd aan de persoonlijke rechten en dat het recht van persoonlijke afbeelding door de louter uitwendige verbondenheid met de verspreiding van werken van beeldende kunst in het deel over auteursrecht verzeild geraakt was, zonder evenwel in wezen iets gemeenschappelijks te hebben met dit auteursrecht (SHERSTOBITOV, A.E., in SUKHANOV 1993, I, 374-375). Deze toevalligheid brengt wel met zich mee dat o.i. art.514 B.W. 1964 nog steeds van kracht is, aangezien Afdeling IV van het B.W. 1964 nog steeds niet opgeheven werd en de bepalingen ervan dus verder gelden voorzover ze niet in strijd zijn met latere wetgeving (Beginselen 1991, Auteurswet 1993, B.W. 1994).

¹³⁶

Vgl. *supra*, nr.795.

¹³⁷

Vgl. *supra*, nr.795.

¹³⁸

"De waarde van de persoonlijke rechten bestaat hoofdzakelijk hierin dat zij op zich zelf alsook de waarborgen voor hun reële uitoefening de positie van de mens in de maatschappij bepalen, en bijgevolg ook de toestand van de maatschappij zelf." (SHERSTOBITOV, A.E., in SUKHANOV 1993, I, 358).

vermogensrechten):

- deze rechten hebben geen economische betekenis, zij zijn niet in geld waardeerbaar¹³⁹;
- de sanctie bij inbreuk op deze rechten kan dan ook geen echte schadevergoeding zijn, maar enkel een compensatie¹⁴⁰;
- hun voorwerp is immaterieel, geestelijk en bijgevolg onafscheidbaar van de persoon¹⁴¹;
- deze rechten individualiseren de persoonlijkheid, d.w.z. het instituut van de persoonlijke niet-vermogensrechten laat toe één rechtssubject te onderscheiden van een ander¹⁴².

De persoonlijke, niet-vermogensrechten zijn subjectieve¹⁴³, absolute rechten die door de titularis ervan tegen eender welke derde tegengeworpen kunnen worden. Hierdoor beschermen zij langs burgerrechtelijke weg de persoonlijke, individuele levenssfeer tegen vreemde inmenging¹⁴⁴.

1598. Zij kunnen op verschillende manieren ingedeeld worden: naargelang hun band met de vermogensrechten, naargelang hun doelstelling, naargelang de titularis van de rechten.

1599. Om met dit laatste te beginnen, in de Russische rechtsleer wordt aangenomen dat een aantal persoonlijke, niet-vermogensrechten enkel aan burgers toekomen (gezondheid, persoonlijke beeltenis, medisch geheim, adoptiegeheim), terwijl andere enkel (of ook) aan rechtspersonen toekomen (het recht op een firmanaam, de zakenreputatie, het recht op een warenmerk enz.)¹⁴⁵.

Het is in elk geval merkwaardig dat volgens sommige Russische rechtsgeleerden ook industriële of commerciële rechten die producenten (rechtspersonen) of producten identificeren, tot de persoonlijke, *niet-vermogensrechten* gerekend worden. Firmanaam en merken worden blijkbaar geacht op zich zelf geen economische inhoud te hebben. Bovendien komt op deze wijze ook de idee dat persoonlijkheidsrechten onafscheidbaar zijn van de persoon onder druk te staan, aangezien rechten op warenmerken wel

¹³⁹ DOZORTSEV 1994, 40; GRIBANOV, V.P., in SUKHANOV 1993, I, 20; KORNEEV, S.M., in MARCHENKO, M.N. en LUNGU, P.F. (ed.), *Osnovy gosudarstva i prava*, M., MGU, 1992, 70: MALEINA 6.

¹⁴⁰ DOZORTSEV 1994, 41.

¹⁴¹ GRIBANOV, V.P., in SUKHANOV 1993, I, 20; KORNEEV, S.M., in MARCHENKO, M.N. en LUNGU, P.F. (ed.), *Osnovy gosudarstva i prava*, M., MGU, 1992, 70: MALEINA 6-7. Art.150 (1) B.W. 1994 noemt de persoonlijke niet-vermogensrechten en de immateriële goederen "niet vervreemdbaar, noch op enige andere wijze overdraagbaar".

¹⁴² MALEINA 9.

¹⁴³ MALEINA 9.

¹⁴⁴ SHERSTOBITOV, A.E., in SUKHANOV 1993, I, 361.

¹⁴⁵ GRIBANOV, V.P., in SUKHANOV 1993, I, 20; MALEINA 15.

degelijk vervreemdbaar zijn ¹⁴⁶. In het hoger aangehaalde art.150 B.W. 1994 komen merken en firmanamen niet voor in het lijstje van "niet-materiële goederen" ¹⁴⁷.

1600. Wat de indeling volgens de doelstelling van de persoonlijke niet-vermogensrechten betreft, suggereert MALEINA de volgende classificatie, afhankelijk van het gegeven of het betrokken persoonlijk, niet-vermogensrecht:

- het fysisch welzijn van de persoon garandeert (recht op leven, gezondheid, gezond milieu);
- de individualiteit van de persoon vormt (recht op naam, op individuele afbeelding, op eer en waardigheid);
- de autonomie van de persoon en zijn privé-leven waarborgt (recht op het geheim van de advocaat, geheim van notariële handelingen, bankgeheim, medisch geheim, geheim van adoptie, geheim van correspondentie en telefoongesprekken, onschendbaarheid van de woning, onschendbaarheid van documenten van persoonlijke aard);
- de resultaten van intellectuele en andere activiteit beschermt (niet-vermogensrechten van auteurs van werken van wetenschap, literatuur en kunst, uitvindingen, rationalisatievoorstellen, ontdekkingen, industriële modellen, recht op warenmerk) ¹⁴⁸.

1601. Tenslotte wordt van een aantal persoonlijke rechten aangenomen dat zij verbonden zijn met de vermogensrechten, terwijl een dergelijke band aan andere rechten ontzegd wordt ¹⁴⁹.

Tot de eerste categorie behoren bv. de industriële rechten van organisaties op een firmanaam, productie- en warenmerken: de firmanaam of het merk zijn voor de koper oriëntatiepunten om te oordelen over de kwaliteit van een product en op deze wijze beïnvloeden ze rechtstreeks de winst van de onderneming ¹⁵⁰. Ook de morele rechten van de auteur behoren tot deze categorie.

Tot de tweede categorie behoren o.m. het recht op een naam, op de persoonlijke afbeelding, het recht op eer en waardigheid, het geheim van privé-leven, het briefgeheim enz. ¹⁵¹. Het is deze categorie die in de Beginselen 1991 voor het eerst in algemene termen in de regeling van het burgerlijk recht opgenomen wordt.

1602. Dit laatste onderscheid werd, zoals gezegd, ook bevestigd in art.1 Beginselen 1991, maar is veel minder duidelijk aanwezig in het B.W. 1994. Ook in de recente rechtsleer wordt het onderscheid tussen beide categorieën gerelativeerd. We zullen

¹⁴⁶ MALEINA 6-7. Zie art.25-27 Zakon RF "O tovarnykh znakakh, znakakh obsluzhivaniia i naimenovaniakh mest proiskhozhdeniia tovarov", 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2322.

¹⁴⁷ *Supra*, nr.1595.

¹⁴⁸ MALEINA 15. Vgl. SHERSTOBITOV, A.E. in SUKHANOV 1993, I, 362-363, die evenwel de laatste categorie van MALEINA's indeling niet vermeldt, en het recht op een warenmerk onderbrengt in de categorie van persoonlijke rechten die gericht zijn op de individualisering van, in casu, de organisatie of burger die een productie-, handels- of andere economische, commerciële activiteit uitoefent.

¹⁴⁹ DOZORTSEV 1994, 40; GRIBANOV, V.P. in SUKHANOV 1993, I, 20-21; MALEINA 11.

¹⁵⁰ GRIBANOV, V.P., in SUKHANOV 1993, 20-21.

¹⁵¹ GRIBANOV, V.P., in SUKHANOV 1993, 21; MALEINA 11.

verder zien dat de band die in de eerste categorie tussen de persoonlijke rechten en de vermogensrechten bestaat, in de recente rechtsleer genuanceerd wordt ¹⁵². Hier willen we echter op de omgekeerde beweging wijzen, nu erkend wordt dat ook de uitoefening van de rechten uit de tweede categorie niet geheel vrij is van vermogensrechtelijke gevolgen.

Zo geeft ZENIN aan dat ook de schending van de "zuivere" persoonlijke rechten negatieve gevolgen met zich mee kan brengen in de vermogenssfeer van de gelaedeerde ¹⁵³. GRIBANOV erkent expliciet dat de schending van eer en waardigheid of de zakenreputatie van een burger voor deze laatste vermogensverlies met zich mee kan brengen (bv. omwille van de noodzaak om van werk of woonplaats te veranderen), die volgens de normen van burgerlijk recht vergoed wordt. Hij ziet hierin precies de reden waarom de "zuivere" persoonlijkheidsrechten in het burgerlijk recht geregeld worden ¹⁵⁴. In zekere zin laat ook DOZORTSEV de poort open voor een dergelijke nuance, waar hij schrijft dat het geheim van privé-leven, de goede reputatie, de eer en waardigheid beschermd worden *onafhankelijk van het feit of de schending van deze rechten enige materiële schade veroorzaakt* ¹⁵⁵. Deze auteur geeft m.a.w. impliciet toe dat ook de schending van persoonlijke rechten die geen band hebben met de vermogensrechten, vermogensschade *kan* veroorzaken.

1603. Vermelden we tenslotte nog dat DOZORTSEV binnen de categorie van de niet met vermogensrechten verbonden persoonlijke rechten differentieert tussen rechten die aan de titularis ervan enkel een negatieve bevoegdheid verlenen om zich te verzetten tegen inbreuken hierop (zoals de bescherming van eer en waardigheid), en rechten die de titularis ervan bovendien toelaten zelf positieve daden te stellen (bv. zelf zijn verblijfplaats wijzigen) ¹⁵⁶.

§ 2. Auteursrecht en de theorie van de persoonlijkheidsrechten: enkele testgevallen

2.0. Inleiding

1604. In de verwerping van de theorie van de intellectuele eigendom ¹⁵⁷ komt duidelijk als argument naar voor dat het auteursrecht méér is dan louter een vermogensrecht: het is een complex geheel van vermogensrechten en persoonlijke, niet-vermogensrechten. Volgens sommigen zijn deze persoonlijke rechten, die op zich zelf geen economische inhoud hebben ¹⁵⁸, binnen het geheel van het auteursrecht zelfs de belangrijkste

¹⁵² *Infra*, nr.1618-1619.

¹⁵³ ZENIN 148.

¹⁵⁴ GRIBANOV, V.P., in SUKHANOV 1993, I, 21.

¹⁵⁵ DOZORTSEV 1994, 40.

¹⁵⁶ DOZORTSEV 1994, 41.

¹⁵⁷ *Supra*, nr.1578 e.v.

¹⁵⁸ GAVRILOV 1993a, XIX.

Met een aantal testgevallen willen we nu onderzoeken of, en eventueel hoe de blijvende persoonlijke band tussen de auteur en zijn werk in de Auteurswet geconcretiseerd wordt. Hiervoor nemen we dezelfde vijf probleemgebieden uit het auteursrecht die we ook in Deel I geselecteerd hebben ¹⁶⁰: het beschermingscriterium, de onderlinge verhouding tussen economische en persoonlijke rechten, de oorspronkelijke titulariteit, de overdraagbaarheid van rechten en de uitoefening van de morele rechten na overlijden van de auteur. Ten overvloede wijzen we erop dat in dit vroege stadium van toepassing van de nieuwe wetgeving, we ons in hoofdzaak moeten steunen op de wetteksten zelf, en dat in een aantal gevallen enkel vragen gesteld kunnen worden, die voorlopig zonder antwoord blijven.

2.1. Het beschermingscriterium

2.1.1. De continuïteit

1605. Dat het auteursrecht de bijzondere band tussen de auteur en zijn werk beschermt, kan vooreerst blijken uit het beschermingscriterium waaraan creaties moeten voldoen om door het auteursrecht beschermd te worden. Zowel in de vroegere sovjet-wetgeving ¹⁶¹, als in de Beginselen 1991 ¹⁶², de Wet over de rechtsbescherming van computerprogramma's van 1992 ¹⁶³ en de Auteurswet van 1993 ¹⁶⁴ wordt een werk beschermwaardig geacht, wanneer het "het resultaat van scheppende activiteit" (*rezul'tat tvorcheskoi deiatel'nosti*) is.

Op het eerste gezicht heerst hier dus volledige continuïteit. Om door het auteursrecht beschermd te worden moet het werk voortkomen uit een scheppende, intellectuele ¹⁶⁵ activiteit. Louter mechanische operaties ¹⁶⁶, technische hulp ¹⁶⁷ of technisch

¹⁵⁹ SAVEL'EVA, I.V., "Razvitie teorii intellektual'noi sobstvennosti na proizvedeniia nauki, literatury i iskusstva v burzhuaznom prave", in *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy iuridicheskoi nauki*, MARCHENKO, M.N. (ed.), M., Izd. Moskovskogo Universiteta, 1986, 210.

¹⁶⁰ *Supra*, nr.343 e.v.

¹⁶¹ Art.96 al.2 Beginselen 1961; art.475 al.2 B.W. 1964.

¹⁶² Art.134 (1) al.1 Beginselen 1991.

¹⁶³ Art.3 (3) Computerwet.

¹⁶⁴ Art.6 (1) AW 1993.

¹⁶⁵ ZENIN 174.

¹⁶⁶ ZENIN 174.

¹⁶⁷ GRISHAEV 1991, 17.

werk ¹⁶⁸ volstaan dus niet ¹⁶⁹.

Waarde of bestemming van een werk zijn irrelevant ¹⁷⁰. Ook werken met een utilitaire bestemming, zoals werken van toegepaste kunst ¹⁷¹, kunnen door het auteursrecht beschermd worden.

2.1.2. Of toch discontinuïteit ?

1606. Toch zijn er in de Auteurswet 1993 twee elementen aanwezig die met betrekking tot het beschermingscriterium mogelijks op een vorm van discontinuïteit kunnen wijzen.

1607. Vooreerst wordt in de definitie van het begrip "auteur" ¹⁷² en in de omschrijving van de beschermingsvoorwaarde voor verzamelwerken ¹⁷³ niet gesproken over "de scheppende *activiteit*", maar wel over "de scheppende *arbeid*" ¹⁷⁴. Hieruit zou men kunnen afleiden dat nu meer dan met de term "scheppende activiteit" het geval was, gerefereerd wordt naar de intellectuele *inspanning* ("arbeid") dan naar de stempel van de persoonlijkheid van de auteur. Deze terminologie is identiek aan de termen gebruikt bij de industriële eigendomsrechten. Zo wordt de auteur van een uitvinding, gebruiksmodel of industrieel model door de Octrooiwet van 23 september 1992 gedefinieerd als "de natuurlijke persoon door wiens scheppende arbeid zij tot stand gebracht werden" ¹⁷⁵.

Toch zou het o.i. voorbarig zijn hieruit te concluderen dat het Russisch auteursrecht de loutere intellectuele inspanning beschermt. Zoals in de Octrooiwet de beschermingsvoorwaarden voor uitvindingen, gebruiksmodellen en industriële modellen niet in de bepaling van de "auteur" van deze intellectuele goederen terug te vinden zijn, maar wel

¹⁶⁸ SERGEEV 85 die als voorbeeld de samenstelling van een verzamelwerk van normatieve akten gerangschikt in chronologische volgorde noemt.

¹⁶⁹ Dit wordt ook geëxpliciteerd in verband met werken van architectuur door art.16 (4) Federal'nyi Zakon RF "Ob arkhitekturnoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 17 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.47, item 4473, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 november 1995: "De personen die aan de auteur van het werk van architectuur technische, consultatieve of organisatorische hulp verleend hebben, of die het maken van het plan en de eigenlijke bouw georganiseerd hebben en controle uitgeoefend hebben op de uitvoering van deze werkzaamheden, mogen niet als medeauteurs erkend worden".

¹⁷⁰ Art.134 (1) Beginselen 1991; art.6 (1) AW 1993; art.3 (1) Computerwet.

¹⁷¹ Zie ook art.7 (1) AW 1993.

¹⁷² Art.4 AW 1993 (definitie "auteur"). Vgl. reeds art.135 (1) Beginselen 1991.

¹⁷³ Art.11 (1) al.1 AW 1993.

¹⁷⁴ Zie nochtans art.8 (1) al.1 Computerwet, die de auteur van een computerprogramma of databank definieert als de natuurlijke persoon door wiens scheppende *activiteit* deze werken tot stand gebracht worden.

¹⁷⁵ Art. 7 (1) Patentnyi zakon RF, 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2319.

in de specifieke bepalingen dienaangaande ¹⁷⁶, mag evenmin uit de definitie van "auteur" in de Auteurswet het auteursrechtelijk beschermingscriterium afgeleid worden. Zowel in de Auteurswet ¹⁷⁷ als in de Computerwet ¹⁷⁸ blijft de oude voorwaarde, nl. die van het resultaat van scheppende *activiteit*, gelden. Hoe dan ook is voor de creatie van eender welk werk een zekere inspanning vereist, m.n. om aan niet-beschermde gedachten een beschermbare objectieve vorm te verlenen. Arbeid en activiteit worden o.i. dan ook als synoniemen gebruikt. Dit volgt ook uit de logische samenhang tussen de begrippen "auteur" en "auteurswerk": de auteur is immers de persoon die een auteurswerk creëert, het auteurswerk vloeit voort uit de gematerialiseerde schepingsdrang van de auteur. Dit geldt ook voor de verzamelwerken. We mogen bovendien niet vergeten dat niet elke arbeid een door het auteursrecht beschermd object oplevert, enkel de resultaten van *scheppende* arbeid komen hiervoor in aanmerking ¹⁷⁹, zodat de originaliteitsvoorwaarde in elk geval niet herleid kan worden tot het louter niet-gekopieerd zijn van een ander werk, maar wel een persoonlijke inbreng vanwege de auteur veronderstelt. O.i. verschilt de huidige beschermingsvoorwaarde bijgevolg niet substantieel van de vroeger geldende voorwaarde.

1608. Met betrekking tot de verzamelwerken moet nog een andere interessante ontwikkeling gesignaleerd worden. In art.487 B.W. 1964 werd gesproken over de "zelfstandige bewerking *of* systematisering" van niet door het auteursrecht beschermde documenten, en van de "bewerking *of* systematisering" van auteursrechtelijk beschermde werken, als resultaat waarvan een auteursrechtelijk beschermd verzamelwerk tot stand komt.

Krachtens art.135 (4) Beginselen 1991 werd een verzamelwerk auteursrechtelijk beschermd als het "door de selectie *en* schikking van het materiaal" het resultaat van scheppende arbeid is ¹⁸⁰, een formulering die inzake databanken ook door de Computerwet overgenomen werd ¹⁸¹.

In de Auteurswet 1993 werd in verband met verzamelwerken (*sborniki*) en andere samengestelde werken (*sostavnye proizvedeniia*) evenwel opnieuw gekozen voor de alternatieve variant: het auteursrecht rust op de door de samensteller verrichte keuze *of* schikking van materiaal die het resultaat van scheppende arbeid zijn ¹⁸².

¹⁷⁶ Art.4 (uitvindingen: nieuwheid, uitvinderniveau en industrieel toepasbaar), 5 (gebruiksmodel: nieuw en industrieel toepasbaar) en 6 (industrieel model: nieuw, origineel en industrieel toepasbaar) Octrooiwet.

¹⁷⁷ Art.6 (1) AW 1993.

¹⁷⁸ Art.3 (2) Computerwet.

¹⁷⁹ Vgl. in dit verband ook de bepalingen inzake het coauteurschap: art.482 al.1 B.W. 1964 ("het auteursrecht op een werk, tot stand gebracht door *de gemeenschappelijke arbeid* van twee of meer personen") enerzijds, en art.135 (3) Beginselen 1991 en art.10 (1) al.1 AW 1993 ("het auteursrecht op een werk, tot stand gebracht door *de gemeenschappelijke scheppende arbeid* van twee of meer burgers / personen") anderzijds.

¹⁸⁰ Zie ook CHERNYSHEVA, S.A., in SUKHANOV 1993, I, 324.

¹⁸¹ Art.3 (4) Computerwet.

¹⁸² Art.11 (1) al.1 AW 1993.

De keuze tussen de cumulatieve en de alternatieve variant is niet zonder praktisch belang. Een woordenboek bv. kan vrij gemakkelijk aan de voorwaarde van de selectie voldoen, maar zal veel moeilijker aan de voorwaarde van een originele rangschikking kunnen voldoen, aangezien het inherent is aan een woordenboek dat het de woorden alfabetisch rangschikt. Een cumulatieve toepassing van beide criteria (selectie én schikking) dreigt een hele reeks van verzamelwerken van auteursrechtelijke bescherming uit te sluiten.

De omschrijving van het beschermingscriterium voor verzamelwerken is duidelijk geïnspireerd op art.2 (5) BC, dat het evenwel in zijn Franse versie heeft over "*le choix ou la disposition des matières*", terwijl de Engelse tekst spreekt over "*the selection and arrangement of their contents*", respectievelijk alternatief en cumulatief. De door WIPO uitgegeven Russische versie van de BC ¹⁸³ spreekt over "*podbor i raspolzhenie*", selectie *en* schikking als cumulatieve voorwaarden, en het is deze bepaling die aanvankelijk in de Beginselen 1991 overgenomen werd. In de Auteurswet 1993 heeft de Russische wetgever dan de Franse versie van de BC gevolgd, en o.i. terecht nu art.37 (1) (c) BC bepaalt dat in geval van meningsverschillen over de interpretatie van de verschillende teksten, de Franse tekst geldt ¹⁸⁴.

2.1.3. Het resultaat van "scheppende" activiteit

1609. Keren we nu terug naar het algemene beschermingscriterium, nl. het werk moet het resultaat zijn van een scheppende activiteit. Wat betekent het scheppend karakter van een activiteit? De volledige afwezigheid van gerechtelijke uitspraken dienaangaande, en de nog zeer schaarse rechtsleer laten ons niet toe tot een definitief besluit te komen. We kunnen hooguit enkele los van elkaar staande elementen van antwoord geven.

1610. De enige auteur die na de inwerkingtreding van de Auteurswet aan deze problematiek aandacht geschonken heeft, ZENIN, lijkt de drempel laag te leggen: een activiteit is scheppend wanneer ze productief is, niet reproductief ¹⁸⁵. In de praktijk komt het er volgens deze auteur op neer dat het loutere feit van een intellectuele, verstandelijke activiteit moet vastgesteld worden, en het resultaat hiervan wordt dan door het auteursrecht beschermd, *tenzij aangetoond wordt dat dit resultaat het gevolg is van het rechtstreekse kopiëren, ontlenen, plagiaat* (eigen cursivering) ¹⁸⁶. Volgens ZENIN volstaat het dus blijkbaar dat een werk niet-gekopieerd is van een reeds bestaand werk om auteursrechtelijke bescherming te genieten.

1611. We kunnen hier ook verwijzen naar de aanbeveling van de Gerechtelijke Kamer

¹⁸³ *Bernskaia konventsia ob okhrane literaturnykh i khudozhestvennykh proizvedenii. Parizhskii akt ot 24 iulia 1971 goda, izmenennyi 2 oktiabria 1979 goda*, VOIS, Zheneva, 1990.

¹⁸⁴ De alternatieve, niet-cumulatieve toepassing van de voorwaarden van keuze en rangschikking komt ook voor in art.3 (1) Richtlijn 96/9/EG van 11 maart 1996 betreffende de rechtsbescherming van databanken, *Pb.*, L 77/20, 27 maart 1996.

¹⁸⁵ ZENIN, I.A, in SUKHANOV 1993, I, 312; ZENIN 174.

¹⁸⁶ ZENIN 175-176.

inzake informatiegeschillen (GKI) - die ondanks haar benaming een administratief orgaan is en geen rechtbank ¹⁸⁷ - van 19 mei 1994 met betrekking tot de juridische aard van in de periodieke pers gepubliceerde programma's van televisie- en radiouitzendingen ¹⁸⁸. Hierin erkent de GKI dat "het programma van uitzendingen gecreëerd wordt als resultaat van een scheppende activiteit in de omroepen en het bijgevolg, in overeenstemming met art.2 (4) al.2 Wet RF "Over de eigendom in de RSFSR", alsook met art.2 (8) Conventie houdende de oprichting van de Wereldorganisatie voor Intellectuele Eigendom van 17 juli 1967 ... een object van intellectuele eigendom is. In verband hiermee komt het beschikkingsrecht over de uitzendprogramma's, inclusief het recht op hun verspreiding, toe aan de omroepen". Verder luidt het dat "in de verhoudingen tussen de omroepen die het distributierecht over de uitzendprogramma's hebben, en de redacties van de geschreven pers bij de bepaling van het verschuldigde bedrag rekening gehouden moet worden met het wederzijds belang bij de verspreiding van uitzendprogramma's via de massamedia" en dat "de omroepen de rechtsmiddelen van bescherming tegen de oneerlijke mededinging ("piraterij") bij de verspreiding van de uitzendprogramma's kunnen gebruiken, met inbegrip van de vergoeding van de schade door degenen die inbreuk maken op hun rechten van intellectuele eigendom."

Deze aanbeveling is in vele opzichten bekritiseerbaar: ze bevat geen enkele verwijzing naar de Auteurswet 1993, spreekt over het in het Russische auteursrecht onbekende "beschikkingsrecht van de auteur", kent dit recht zonder enige motivering aan de omroep (werkgever) toe en verwijst wel naar de rechtsmiddelen ter bescherming tegen oneerlijke mededinging, maar niet naar de door de Auteurswet voorziene middelen tot handhaving van de auteursrechten ¹⁸⁹. Het is hier voor ons enkel van belang te

¹⁸⁷ *Supra*, nr.800-803.

¹⁸⁸ Rekomendatsiia Sudebnoi palaty po informatsionnym sporam pri Prezidente RF "O pravovoi prirode programm tele- i radiopredach, publikuemykh v periodicheskikh pechatnykh izdaniiax", 19 mei 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 28 mei 1994. Voor een bespreking van deze Aanbeveling, zie GAVRILOV 1995a, 688-689.

¹⁸⁹ Hierbij gaan we nog voorbij aan de vraag of de GKI wel bevoegd is om uitspraak te doen in zaken van auteursrecht, aangezien ze enkel bevoegd is voor geschillen en andere zaken die ontstaan in de sfeer van activiteit van de massamedia *met uitsluiting van die geschillen die door de wet aan de jurisdictie van de rechtbanken van de Russische Federatie voorbehouden zijn* (Ukaz Prezidenta RF, punt 8 "Polozhenie o Sudebnoi palate po informatsionnym sporam pri Prezidente Rossiiskoi Federatsii", 31 januari 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.6, item 434, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 februari 1994). Dit laatste is krachtens art.49 (3) AW 1993 voor het auteursrecht inderdaad het geval. Zie ook VERIN, V., "Ne imeesh' prava - ne prodavai", *Rossiiskaia Gazeta*, 8 juni 1994; VERIN, V., "Ne stoit sravnivat' versty s pudami", *Rossiiskaia Gazeta*, 13 juli 1994. In de geschreven pers barstte een storm van protest los tegen wat gevoeld werd als een nieuwe belasting voor de door de economische crisis reeds zwaar geteisterde pers (Zie bv. VERIN, V., "Akula sotsializma-3", *Rossiiskaia Gazeta*, 28 mei 1994. Zie eveneens de verschillende commentaren in *Rossiiskaia Gazeta*, 8 juli 1994, p.12). De Voorzitter van de GKI, Anatolii VENGEROV, reageerde hierop met een uitgebreide lezersbrief waarin hij verduidelijkte dat de enige vraag die door de GKI opgelost moest worden de kwestie betrof "of uitzendprogramma's het object van intellectuele eigendom zijn, d.i. of ze gecreëerd worden als resultaat van een scheppende arbeid, dan wel of ze het resultaat zijn van een gewone routinematige administratieve arbeid, zoals als een informatieve mededeling". De conclusie was dat "een uitzendprogramma het resultaat van scheppende arbeid van een groot collectief van omroepwerknemers was en dat de omroep de eigenaar is van dit intellectuele goed." Hierbij liet het GKI zich leiden door het scheppend karakter van het werk, maar ook "de nieuwheid, de mogelijkheid om het programma voor een onbepaalde groep gebruikers te vermenigvuldigen, de elementen van kunst bij de samenstelling van het programma enz." (A. VENGEROV, "Ne khochesh' - ne pokupai", *Rossiiskaia Gazeta*, 8 juni 1994).

constateren dat een verzameling van feitelijke gegevens geacht wordt auteursrechtelijk beschermd te zijn, zonder evenwel enige motivering te geven met betrekking tot de beschermingsvoorwaarde. Het feit dat uitzendprogramma's zonder enige nuancering en in abstracto auteursrechtelijk beschermd geacht worden, lijkt aan te geven dat de originaliteitsdrempel - althans in de ogen van dit administratief orgaan - niet erg hoog ligt ¹⁹⁰.

1612. Ook de vraag naar de "nieuwheid" van een werk als een zelfstandig beschermingscriterium is een element in dit debat. Een deel van de sovjetrechtsleer nam dit vroeger inderdaad aan ¹⁹¹, op basis van art.103 punt 1 Beginselen 1961 of het gelijk-luidende art.492 (1) B.W. 1964 dat het vrije gebruik toeliet van andermans uitgegeven werk voor de creatie van een *nieuw*, creatief zelfstandig werk. Dit artikel is niet meer terug te vinden in de Beginselen 1991, noch in de Auteurswet van 1993 waardoor het belangrijkste tekstargument voor de aanvaarding van nieuwheid als een afzonderlijk beschermingscriterium is komen te vervallen.

ZENIN omschrijft de term "scheppend" (*tvorcheskoï*) als de verstandelijke (geestelijke, intellectuele) activiteit die voltrokken wordt door de creatie van een *nieuw*, scheppend zelfstandig resultaat op het gebied van wetenschap, techniek, literatuur of kunst ¹⁹². Deze auteur verwerpt zelf op een andere plaats uitdrukkelijk nieuwheid als een vereiste voor auteursrechtelijke bescherming, maar voegt er onmiddellijk aan toe dat "creativiteit", *net als nieuwheid*, een subjectieve categorie is: wat voor de ene creatief is, is dat niet voor de andere ¹⁹³.

GAVRILOV omschrijft de creatieve activiteit als "het gedachtenproces van de creatie van iets nieuws, vroeger onbekends, origineels. Dit betekent dat het resultaat creatief is, indien het origineel is" ¹⁹⁴. GAVRILOV heeft zich vroeger evenwel steeds tegenstander getoond van de erkenning van de "nieuwheid" als een zelfstandig beschermingscriterium en meende dat "nieuwheid" enkel als synoniem voor "creatieve zelfstandigheid" gebruikt werd ¹⁹⁵, een stelling die door de zojuist aangehaalde passage niet tegengesproken wordt.

¹⁹⁰ De aanbeveling van de GKI bleef overigens niet zonder politieke reactie. In een ongedateerde Verklaring van het Comité voor informatiebeleid en communicatie van de Staatsdoema ("Zaiavlenie Komiteta po informatsionnoi politike i sviazi Gosdumy", *Rossiiskaia Gazeta*, 24 juni 1994) wordt gesteld dat uitzendprogramma's "door hun typologische kenmerken" onder de categorie van werken vallen die niet door het auteursrecht beschermd worden, nl. de "mededelingen over gebeurtenissen en feiten die een informatief karakter hebben" (art.8 AW 1993). In een door hetzelfde Comité opgesteld ontwerp van Federale Wet "over de televisie- en radio-omroep" wordt dan ook aan de staatsomroepen de plicht opgelegd aan en op verzoek van de redacties van de periodieke pers de uitzendprogramma's gratis te leveren (art.28 al.4 Proekt Federal'nogo Zakona "O televidenii i radioveshchanii", *Rossiiskaia Gazeta*, 5 november 1994).

¹⁹¹ *Supra*, nr.348 e.v.

¹⁹² ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, I, 312; ZENIN, I.A., "O kontseptsii prava intellektual'noi sobstvennosti v SSSR", in GAL'PERIN 39.

¹⁹³ ZENIN 175.

¹⁹⁴ GAVRILOV 1993a, IX.

¹⁹⁵ GAVRILOV 1984a, 84-85.

SERGEEV lijkt GAVRILOV hierin te volgen. Nieuwheid moet volgens hem als synoniem voor originaliteit van het werk beschouwd worden. Ze kan tot uitdrukking komen in een nieuwe inhoud, in een nieuwe vorm van het werk, in een nieuw idee, in een nieuw wetenschappelijk concept enz. In deze zin wordt volgens SERGEEV elk scheppend werk gekarakteriseerd door originaliteit, nieuwheid, onherhaalbaarheid en uniciteit ¹⁹⁶. En hij voegt eraan toe dat in het auteursrecht, dat de vorm van een werk beschermt, het kenmerk van de nieuwheid als een zelfstandig criterium voor zijn bescherming overbodig is, aangezien het volledig opgaat in het kenmerk van de creativiteit ¹⁹⁷.

CHERNYSHEVA blijft, net als vroeger ¹⁹⁸, in een commentaar op de Beginselen 1991 nieuwheid zien als een zelfstandig beschermingscriterium. Zij maakt hierbij nochtans een onderscheid tussen de *nieuwheid van het werk*, die volgens haar niet door de auteurswet voorzien wordt, en de *nieuwheid van het creatieve proces*, die wel vereist is, maar reeds aanwezig is wanneer de auteur een origineel werk creëert, ofwel een bestaand werk gebruikt als basis voor de creatie van een scheppend zelfstandig werk ¹⁹⁹. Op de keper beschouwd is CHERNYSHEVA's stelling nauwelijks verschillend van deze van GAVRILOV, nl. nieuwheid moet begrepen worden als synoniem voor creatieve zelfstandigheid of originaliteit.

2.1.4. Het vermoeden van creativiteit

1613. Vermelden we tenslotte nog dat in de Computerwet een weerlegbaar vermoeden van creativiteit ingesteld wordt, wat uiteraard een belangrijke verlichting van de bewijslast met zich meebrengt in geschillen betreffende inbreuken op het auteursrecht op computerprogramma's en databanken ²⁰⁰.

2.1.5. Conclusie

1614. Wat de omschrijving van het beschermingscriterium betreft menen we - ondanks wat terminologische verschuivingen - een grote continuïteit te kunnen vaststellen. Met betrekking tot de verzamelwerken werd het originaliteitscriterium op de leest van de Berner Conventie geschoeid. Het vroegere tekstargument om nieuwheid als een afzonderlijk beschermingscriterium te beschouwen is in de huidige auteurswetgeving komen te vervallen. De algemene tendens in het Russisch recht om de individuele en persoonlijkheidsrechten te herwaardenen lijkt bijgevolg ook doorwerking te vinden in de beschermingsvoorwaarde voor het auteursrecht, niet door een herformulering van dit criterium, wel door het weglaten van bepalingen die op zijdelingse wijze dit criterium compromitteerden. Het is evenwel afwachten of deze conclusie ook bevestiging zal vinden in de rechtspraak, en met name of de rechters niet geneigd zullen zijn een grotere nadruk te gaan leggen op de geleverde inspanning ("arbeid") van de auteur,

¹⁹⁶ SERGEEV 40.

¹⁹⁷ SERGEEV 41.

¹⁹⁸ CHERNYSHEVA 1979, 74-75.

¹⁹⁹ CHERNYSHEVA, S.A., in SUKHANOV 1993, I, 321.

²⁰⁰ Art.3 (2) Computerwet.

eerder dan op de creativiteit waarmee een werk tot stand gebracht wordt.

2.2. De onderlinge verhouding tussen vermogens- en niet-vermogensrechten

1615. De Auteurswet van 9 juli 1993 maakt in grote mate een einde aan de vroegere discussie over de vraag hoe de rechten van de auteur ingedeeld moeten worden in vermogens- en niet-vermogensrechten. Art.15 AW 1993 geeft een opsomming van de persoonlijke, niet-vermogensrechten van de auteur (recht van auteurschap, op naam, op openbaarmaking - inclusief terugname - en op de bescherming van de reputatie van de auteur), terwijl art.16 AW 1993 een opsomming geeft van de vermogensrechten van de auteur.

Opvallend hierbij is het feit dat het recht van openbaarmaking duidelijk als een moreel recht beschouwd wordt, en niet, zoals in de sovjettijd door een deel van de rechtsleer beweerd werd in verband met het equivalente recht van publicatie ²⁰¹, als een vermogensrecht ²⁰².

1616. Er kan nog wel enige twijfel bestaan omtrent het statuut van de in art.17 AW 1993 opgesomde rechten, nl. het volgrecht en het recht van toegang tot een werk van beeldende kunst. Het volgrecht heeft, zoals overigens ook de overige vergoedingsrechten, een duidelijke economische inhoud en moet o.i. bijgevolg bij de vermogensrechten gerangschikt worden.

Het statuut van het toegangsrecht is minder zeker. De ratio van het recht situeert zich immers in de effectieve verwezenlijking van het reproductierecht ²⁰³, en als zodanig zou het als een "hulprecht", een accessorium ten aanzien van een exploitatierecht gezien kunnen worden. Toch vloeit dit recht rechtstreeks voort uit de onverbrekelijke band tussen de auteur en zijn werk, en vermoedelijk daarom classificeert de voorsnog schaarse rechtsleer het recht van toegang bij de persoonlijke, morele rechten ²⁰⁴. Dit lijkt ook bevestigd te worden door de Federale Wet over de architectuuractiviteit in Rusland van 17 november 1995, waarin specifiek met betrekking tot werken van architectuur (inclusief landschapsarchitectuur) aan de auteur ervan het recht toegekend wordt, van de eigenaar of bezitter van het bouwwerk (of de aangelegde tuin, de constructie e.d.) te eisen dat deze hem in de gelegenheid zou stellen om van het bouwwerk foto- en video-opnames te maken, tenzij anders overeengekomen ²⁰⁵. Deze variant van het recht op toegang wordt uitdrukkelijk door de wetgever als een persoonlijk, niet-

²⁰¹ *Supra*, nr.357.

²⁰² De Computerwet is in dit opzicht nog op de oude terminologische en doctrinaire schema's georiënteerd, enerzijds door niet over het recht van openbaarmaking, maar wel over het recht op publicatie van het computerprogramma en databank te spreken, en dit recht als een vermogensrecht te beschouwen: art.1 (1) en 10 Computerwet. Zie ook NEWCITY 1993a, 363-364; SAVEL'EVA 1993b, 42.

²⁰³ Art.17 (1) AW 1993.

²⁰⁴ GAVRILOV 1993a, XX. DIETZ 1994b, 153 wijst erop dat dit "droit d'accès à l'oeuvre" een gemengd karakter heeft.

²⁰⁵ Art.18 (2) Federal'nyi Zakon RF "Ob arkhitekturnoi deiatel'nosti v Rossiiskoi Federatsii", 17 november 1995, *SZ RF*, 1995, nr.47, item 4473, *Rossiiskaia Gazeta*, 29 november 1995.

vermogensrecht gekwalificeerd.

1617. Net als voorheen ²⁰⁶ wordt - in navolging van de monistische theorie - aangenomen dat de morele rechten van de auteur met de vermogensrechten van de auteur verbonden persoonlijke rechten zijn. Zo wordt erkend dat een schending van het paterniteitsrecht of het recht op de integriteit van het werk belangrijke consequenties voor het recht op vergoeding van de auteur kan hebben ²⁰⁷. SERGEEV meent dat de auteursrechten in dergelijke mate met elkaar verbonden zijn, dat de indeling van deze rechten in vermogens- en niet-vermogensrechten tamelijk moeilijk is. Praktisch elk van de auteursrechten houdt in zich zowel persoonlijke als vermogenselementen. Niet zelden wordt hun concrete inhoud slechts duidelijk uit de context, bv. wanneer het doel bekend is dat de auteur nastreeft bij de verwezenlijking van een bepaalde bevoegdheid, of wanneer de aard van het geschonden belang begrepen kan worden. Zo kan een inbreuk op de onschendbaarheid van een werk, in het bijzonder door de inkorting ervan zonder akkoord van de auteur, zowel de persoonlijke als de vermogensbelangen van de auteur aantasten ²⁰⁸.

1618. Het feit dat in de Russische rechtsleer algemeen aanvaard wordt dat de vermogens- en morele rechten van de auteur nauw met elkaar verbonden zijn, verhindert niet dat sommige rechtsgeleerden nu meer dan vroeger ook de zelfstandige betekenis van deze persoonlijke, niet-vermogensrechten benadrukken, en dit ondanks hun verbondenheid met de vermogensrechten. Zij vinden hiervoor steun in art.15 (3) AW 1993 dat - zoals art.6bis BC - erkent dat de persoonlijke, niet-vermogensrechten aan de auteur toebehoren onafhankelijk van zijn vermogensrechten, en dat hij deze persoonlijke rechten behoudt in geval van afstand van de exclusieve rechten op het gebruik van het werk.

MALEINA wijst erop dat de vermogensrechten secundair zijn aan deze met de vermogensrechten verbonden persoonlijke rechten: zo is het paterniteitsrecht van de auteur wel nauw verbonden met zijn recht op een vergoeding, maar kan het ook op zelfstandige wijze uitgeoefend worden, bv. in de gevallen waarin de auteur helemaal geen recht heeft op een vergoeding ²⁰⁹.

GRIBANOV schrijft in dezelfde zin dat de band van bepaalde persoonlijke rechten met de vermogensrechten niet betekent dat ze hun zelfstandige betekenis verliezen. M.a.w. de erkenning van het auteurschap op het werk op zichzelf, d.i. ongeacht de daaropvolgende vergoeding, wordt door de wet zelfstandig beschermd door de erkenning als auteur van precies die persoon en geen ander. De wet beschermt ook - in de terminologie van voor de nieuwe Auteurswet - de onschendbaarheid van het auteurswerk tegen

²⁰⁶ *Supra*, nr.342.

²⁰⁷ CHERNYSHEVA, S.A., in SUKHANOV 1993, I, 332-333; DOZORTSEV 1994, 40; GRIBANOV, V.P., in SUKHANOV 1993, I, 20-21; KORNEEV, S.M., in MARCHENKO, M.N. en LUNGU, P.F. (ed.), *Osnovy gosudarstva i prava*, M., MGU, 1992, 70; MALEINA 11.

²⁰⁸ SERGEEV 127-129.

²⁰⁹ MALEINA 11. Zie in de huidige Auteurswet 1993 bv. art.19 en 20 die onder bepaalde voorwaarden het gebruik van een werk toelaten zonder toestemming van de auteur, noch enige plicht tot betaling van een vergoeding, maar wel de aanduiding van de naam van de auteur verplicht stellen.

welke correcties dan ook zonder akkoord van de auteur ²¹⁰. Dit geldt ook in die gevallen, waarin geen enkele vermogensrechtelijke schade aantoonbaar is.

1619. De morele auteursrechten behoren dus wel tot de categorie van de met de vermogensrechten verbonden persoonlijke, niet-vermogensrechten, maar hun zelfstandigheid wordt toch benadrukt. Dit gebeurt net op een ogenblik dat van de persoonlijke rechten die geen band hebben met de vermogensrechten, erkend wordt dat ook zij vermogensrechtelijke consequenties met zich mee kunnen brengen ²¹¹. Het onderscheid tussen beide categorieën persoonlijke rechten vervaagt dus. Nog twee andere nieuwigheden bevestigen deze tendens.

In de Auteurswet 1993 wordt het vroegere recht op onschendbaarheid van het werk omgedoopt tot het recht op de bescherming van de reputatie van de auteur ²¹². Deze nieuwe benaming brengt dit met de vermogensrechten verbonden persoonlijk, niet-vermogensrecht in het vaarwater van een persoonlijk recht dat niet verbonden is met de vermogensrechten, nl. de bescherming van de eer en waardigheid van een burger ²¹³. Dit blijkt ook uit de definitie van dit recht, nu de rechthebbende een vermindering van zijn werk moet aantonen die nadeel kan berokkenen aan de eer en waardigheid van de auteur. Op deze wijze wordt het morele auteursrecht een bijzonder geval van het algemene persoonlijkheidsrecht dat de eer en waardigheid van de burger beschermt, nl. in het geval de eer en waardigheid van een auteur in het gedrang gebracht wordt in zijn relatie tot zijn werk.

Ook het statuut van het recht van auteurschap is na de goedkeuring van het eerste deel van het B.W. 1994 onduidelijker geworden. Het recht van auteurschap komt immers ook voor in de opsomming van de "niet-materiële goederen" ²¹⁴. Zoals hoger aangegeven is het statuut van de in deze opsomming opgenomen rechten niet helemaal duidelijk, maar gaat het waarschijnlijk om niet met vermogensrechten verbonden persoonlijke rechten. Indien dit juist is, betekent dit dat het recht van auteurschap van statuut verandert en dus niet langer geacht wordt "met de vermogensrechten verbonden te zijn". Het recht van auteurschap zou dan nog enkel door het burgerlijk recht "beschermd", en niet langer "geregeld" worden. Maar dit is dan in tegenspraak met de Auteurswet van 9 juli 1993 die, onderdeel zijnde van het burgerlijk recht ²¹⁵, het recht van auteurschap ²¹⁶ "regelt" ²¹⁷.

1620. Beide gevallen uit het auteursrecht illustreren op een algemener niveau dat de

²¹⁰ GRIBANOV, V.P. in SUKHANOV 1993, I, 21.

²¹¹ *Supra*, nr.1602.

²¹² Art.15 (1) AW 1993.

²¹³ Art.7 Beginselen 1991; art.152 B.W. 1994.

²¹⁴ Art.150 (1) B.W. 1994.

²¹⁵ Art.2 AW 1993.

²¹⁶ Art.15 (1) AW 1993.

²¹⁷ Art.1 AW 1993.

idee groeit om het al dan niet verbonden zijn met vermogensrechten als onderscheidingscriterium tussen de persoonlijkheidsrechten te laten vallen. De subjectieve rechten zouden dan gewoon ingedeeld worden in vermogensrechten en persoonlijkheidsrechten. Het auteursrecht zit dan op de wip tussen beide, als een geheel van vermogens- en niet-vermogensbevoegdheden.

2.3. Het auteursprincipe ("das Urheberprinzip")

1621. De band tussen de auteur en zijn werk komt ook tot uiting in het feit dat enkel de natuurlijke persoon die het werk tot stand gebracht heeft, als oorspronkelijk titularis van de auteursrechten op dat werk erkend wordt. Hoe belangrijk de economische investeringen van ondernemingen bij de totstandkoming en de verspreiding van auteurswerken ook moge zijn, het is hoe dan ook initieel een natuurlijke persoon die met zijn persoonlijkheid en creativiteit een werk creëert. Vanuit een persoonlijkheidsrechtelijke invalshoek bekeken kan dan ook enkel deze natuurlijke persoon als auteur van het werk aangeduid worden.

1622. Het B.W. 1964 ging er reeds impliciet vanuit dat de natuurlijke persoon die een werk van wetenschap, literatuur of kunst tot stand brengt, als auteur beschouwd moest worden, maar voorzag wel een aantal uitzonderingen ten gunste van de organisaties die wetenschappelijke verzamelwerken, encyclopedische woordenboeken, tijdschriften en andere periodieke uitgaven publiceerden ²¹⁸, de filmstudio's en de omroepen ²¹⁹. We hebben in het Eerste Deel gezien hoe reeds in de sovjetperiode de rechtsleer zich zeer ongelukkig toonde met het oorspronkelijk auteursrecht van de rechtspersonen, en er alles aan deed om het belang ervan te minimaliseren ²²⁰. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat in het postcommunistische Rusland het oorspronkelijk auteursrecht van de rechtspersonen ook in de wetgeving voor de bijl ging, en het auteursprincipe op ondubbelzinnige wijze geëxpliciteerd werd.

In de Beginselen 1991 gebeurde dit op wat ongelukkige wijze door te verwijzen naar de "burger" door wiens scheppende arbeid dat werk gecreëerd werd ²²¹, maar in de Computerwet ²²² en de Auteurswet van 1993 ²²³ werd dit de "natuurlijke persoon". Rechtspersonen worden bijgevolg zonder uitzondering uitgesloten van het oorspronkelijk auteursrecht ²²⁴. Rechtspersonen kunnen enkel het recht op gebruik, d.i. slechts een onderdeel van de auteursrechten, verwerven, wat getuigt van de

²¹⁸ Art.485 B.W. 1964.

²¹⁹ Art.486 B.W. 1964.

²²⁰ *Supra*, nr.367 e.v.

²²¹ Art.135 (1) Beginselen 1991.

²²² Art.8 (1) al.1 Computerwet.

²²³ Art.4 AW 1993 (definitie "auteur").

²²⁴ "The basic concept of copyright and neighbouring rights protection which developed in Russia is the idea of a creator as the only initial holder of copyright" (SAVEL'EVA 1993b, 35).

afgeleide status (*proizvodnyi status*) van deze houders van auteursrechten ²²⁵.

Dit betekent uiteraard niet dat de wetgever blind geweest is voor de economische realiteit of voor het complex karakter van bepaalde werken. Dit blijkt uit de bijzondere regelingen inzake de overdracht van de economische rechten (dienstwerken, audiovisuele werken, bepaalde verzamelwerken), en in het geval van de audiovisuele werken zelfs uit een bijzondere regeling inzake de titulariteit.

1623. Wat betreft de werken die tot stand gebracht worden in het kader van een arbeidsovereenkomst of een dienstopdracht (de zgn. dienstwerken) had de sovjetwetgeving weliswaar het auteursprincipe gerespecteerd ²²⁶, maar een regeling voor de procedure van gebruik van het werk door de werkgever en de gevallen van betaling van een vergoeding hiervoor werd wel aangekondigd ²²⁷, maar nooit goedgekeurd. In de praktijk leidde de afwezigheid van enige regeling ertoe dat de werkgever zonder enige vergoeding het werk dat door zijn werknemer gecreëerd was, kon gebruiken, maar dan wel in overeenstemming met zijn bestemming zoals die uit de arbeidsovereenkomst naar vóór komt of in overeenstemming met het bekrachtigde plan ²²⁸.

Ook in de Beginselen 1991 en de AW 1993 werd de werknemer als auteur van het dienstwerk aangeduid ²²⁹, maar bovendien bevatten deze wetten ook een regeling inzake de overdracht van de vermogensrechten op een dergelijk werk.

In de Beginselen 1991 werd een *cessio legis* van de exploitatierechten op het dienstwerk ingeschreven ten voordele van de werkgever ²³⁰, maar wel beperkt door het doel van de dienstopdracht ²³¹ en enkel voor een periode van drie jaar ²³². De werknemer-auteur behield wel een recht op vergoeding "in de gevallen en volgens de bedragen bepaald door de wetgeving" ²³³, maar een dergelijke wetgeving is er niet gekomen, met als praktische consequentie dat de werkgever dienstwerken vrij kon exploiteren binnen de zojuist genoemde grenzen.

In de Auteurswet 1993 en in de Computerwet werd de *cessio legis* omgezet in een weerlegbaar vermoeden van overdracht van de exclusieve rechten op het gebruik van

²²⁵ KORCHAGIN e.a. 177.

²²⁶ Art.483 al.1 B.W. 1964.

²²⁷ Art.483 al.2 B.W. 1964.

²²⁸ *Supra*, nr.76.

²²⁹ Art.140 al.1 Beginselen 1991; art.14 (1) AW 1993; impliciet ook art.12 Computerwet. Zie evenwel in de onderwijswetgeving, art.39 (7) *Zakon RF "Ob obrazovanii"*, 10 juli 1992, *VSND / VS RF*, 1992, nr.30, item 1797, gew. op 13 januari 1996, *Rossiiskaia Gazeta*, 23 januari 1996.

²³⁰ Art.140 al.2 Beginselen 1991.

²³¹ Art.140 al.2 en 4 Beginselen 1991.

²³² Art.140 al.3 Beginselen 1991.

²³³ Art.140 al.2 Beginselen 1991.

het dienstwerk ten voordele van de werkgever ²³⁴, en in een overeenkomst tussen beide partijen moet het bedrag van de auteursvergoeding voor elk soort van gebruik van het dienstwerk en de betalingswijze bepaald worden ²³⁵. De mogelijkheid om het vermoeden te weerleggen, en om het bedrag van de vergoeding op een redelijk niveau te bedingen, hangt af van de economische sterkte van de auteur in de onderhandelingen met zijn werkgever ²³⁶. De beperking in de tijd en het doelgebonden karakter van de overdracht van rechten zijn evenwel uit de Auteurswet verdwenen ²³⁷. De auteur behoudt bijgevolg - buiten een vergoedingsrecht - geen enkel vermogensrecht op zijn werk dat in dienstverband tot stand gebracht is. Het is dan ook des te problematischer dat aan de werkgever geen exploitatieplicht opgelegd wordt ²³⁸.

1624. Ook het vroegere oorspronkelijke auteursrecht van de filmproducenten ²³⁹ sneuvelde in de Beginselen 1991, waarin het oorspronkelijk recht op audiovisuele werken toegekend werd aan niet nader omschreven "auteurs", zijnde de natuurlijke personen door wiens arbeid het werk tot stand komt. Deze auteurs van de audiovisuele werken droegen het recht op het gebruik van de film aan de producent over binnen de grenzen voorzien door een overeenkomst ²⁴⁰. In elk geval behielden ze wel hun recht op vergoeding ²⁴¹.

De nieuwe Auteurswet 1993 ging ook in het geval van de audiovisuele werken van het auteursprincipe uit, maar gaf - in tegenstelling tot de Beginselen 1991 - een exhaustieve opsomming van de natuurlijke personen die op onweerlegbare wijze vermoed worden auteurs van het audiovisuele werk te zijn, m.n. de regisseur, de scenarist en de componist van een speciaal voor dit audiovisueel werk gecreëerd muzikaal werk ²⁴². Andere natuurlijke personen die op creatieve wijze bijdragen tot de totstandbrenging van het audiovisueel werk, zoals de hoofdcameraman en de decorbouwer, genieten wel auteursrecht op hun eigen bijdrage, maar niet op het audiovisueel werk in zijn geheel ²⁴³.

Via een weerlegbaar vermoeden van overdracht gaan een aantal exhaustief opgesomde

²³⁴ Art.14 (2) al.1 AW 1993; art.12 (1) Computerwet. Zie SAVEL'EVA 1993b, 36.

²³⁵ Art.14 (2) al.2 AW 1993. Zie ook SAVEL'EVA 1993a, 804. In art.12 (2) Computerwet wordt niet vermeld dat het bedrag van de vergoeding vastgesteld moet worden "voor elk soort gebruik".

²³⁶ PRINS 1994a, 27.

²³⁷ PRINS 1994a, 27 gaat er ten onrechte vanuit dat de rechten op dienstwerken slechts voor een periode van 3 jaar aan de werkgever overgaan, na dewelke zij automatisch naar de auteur terugvloeien.

²³⁸ POZHITKOV 1994, 61.

²³⁹ Art.486 al.1 B.W. 1964.

²⁴⁰ Art.135 (5) al.1 Beginselen 1991.

²⁴¹ *Supra*, nr.1125.

²⁴² Art.13 (1) AW 1993.

²⁴³ Art.13 (4) AW 1993.

rechten van de auteurs van het audiovisuele werk over naar de filmproducent voor de volledige geldingsduur van het auteursrecht op dat audiovisuele werk ²⁴⁴. Enkel de componist van speciaal voor de film geschreven muziek behoudt een recht op vergoeding voor de publieke uitvoering van het audiovisueel werk ²⁴⁵, wat o.i. een onge-rechtvaardigde discriminatie inhoudt ten aanzien van de hoofdauteur van de film, de regisseur ²⁴⁶.

Het vermoeden van overdracht geldt niet ten aanzien van de auteurs van bijdragen tot het audiovisueel werk (tenzij deze als dienstopdracht tot stand gebracht werden), waarop bijgevolg onverkort het exclusief auteursrecht van de verschillende auteurs blijft rusten. Dit geldt ook voor de zgn. voorafbestaande werken ²⁴⁷. In de Beginselen 1991 gold ten voordele van de filmproducent nog een cessio legis van de audiovisuele exploitatierechten op de vooraf bestaande of in de loop van de filmproductie gecreëerde werken die in een film gebruikt werden ²⁴⁸.

1625. Ook het oorspronkelijk auteursrecht van de omroep op haar uitzendingen ²⁴⁹ werd geschrapt. Het werd vervangen door een naburig recht voor de omroepen op hun uitzendingen ²⁵⁰. De omroepen kunnen uiteraard ook een afgeleid auteursrecht verwerven op programma's gemaakt door hun werknemers of door free-lancers.

1626. Tenslotte werd voor een bijzondere categorie van verzamelwerken (encyclopedieën, woordenboeken, wetenschappelijke reeksen, tijdschriften en kranten e.d.) het oorspronkelijk auteursrecht van de uitgever of de uitgevende organisatie ²⁵¹ afgeschaft, ook al laten de regelingen in zowel de Beginselen 1991 als in de AW 1993 onduidelijkheid bestaan over wie dan wel de oorspronkelijke auteurs van dergelijke werken zijn: de samensteller van deze werken, of de auteurs van de bijdragen die in deze werken opgenomen worden. Zoals we hoger geargumenteed hebben is o.i. het eerste het geval ²⁵². In elk geval gingen de gebruiksrechten op een dergelijke uitgave door een weerlegbaar (in de Beginselen 1991 ²⁵³) of onweerlegbaar (in de AW 1993 ²⁵⁴) vermoeden van overdracht over op de uitgever ervan. De rechten van de uitgever zijn dus in elk geval afgeleide rechten, en dus geen oorspronkelijk auteursrecht.

²⁴⁴ Art.13 (2) AW 1993.

²⁴⁵ Art.13 (3) AW 1993.

²⁴⁶ *Supra*, nr.1207.

²⁴⁷ Art.13 (4) AW 1993.

²⁴⁸ Art.135 (5) al.2 Beginselen 1991.

²⁴⁹ Art.486 al.4 B.W. 1964.

²⁵⁰ Art.141 (3) Beginselen 1991; art.40 AW 1993. Zie ook PRINS 1994a, 27-28.

²⁵¹ Art.485 B.W. 1964.

²⁵² *Supra*, nr.1124 en nr.1216 e.v.

²⁵³ Art.135 (4) al.3 Beginselen 1991.

²⁵⁴ Art.11 (2) al.1 AW 1993.

1627. Uit dit korte overzicht blijkt duidelijk dat de Russische wetgever op een consequentere wijze dan zijn Sovjetvoorganger de natuurlijke persoon die het werk door zijn creatieve activiteit tot stand brengt, als oorspronkelijke titularis van het auteursrecht aanziet. In de Auteurswet van 1993 komt geen enkele uitzondering op het auteursprincipe voor. Via al dan niet weerlegbare vermoedens van overdracht van bepaalde of alle exploitatierechten aan werkgever, producent of uitgever werd wel rekening gehouden met de economische realiteit, maar nooit ten koste van de erkenning van de onverbreekelijke band tussen de auteur en zijn werk.

2.4. Overdraagbaarheid van rechten

2.4.1. Algemeen

1628. In de sovjetrechtsleer heerste er een grote eensgezindheid met betrekking tot de onmogelijkheid om het auteursrecht in zijn geheel of afzonderlijke persoonlijke, niet-vermogensrechten over te dragen. De rechtsgeleerden waren daarentegen sterk verdeeld aangaande de vraag of afzonderlijke economische rechten overdraagbaar waren onder levenden ²⁵⁵. De reden voor deze verdeeldheid moest hoofdzakelijk gezocht worden in het bestaan van twee verschillende soorten van auteursovereenkomsten: de overeenkomst over de overdracht van een werk voor gebruik, en de licentieovereenkomst.

Volgens de dominante stroming in de sovjetrechtsleer waren de vermogensrechten van de auteur niet overdraagbaar: de auteur gaf enkel de toestemming voor een éénmalig, feitelijk gebruik van het werk. De toetreding van de USSR tot de UAC leek deze theorie evenwel te ondermijnen door de herintroductie van de term "rechtsopvolger" in het auteursrecht en door de overdracht van rechten op een werk als voorwerp van de licentieovereenkomst te vermelden. We hebben op het einde van Deel I pogen aan te tonen dat hierdoor een duaal systeem ontstond, waarbij op basis van een licentieovereenkomst, die enkel voor buitenlands gebruik bestemd was, vermogensrechten aan buitenlandse partners overgedragen konden worden, en op grond van de overeenkomsten voor de overdracht van het werk voor gebruik, die enkel voor binnenlands gebruik bestemd waren, enkel toestemmingen tot het feitelijk gebruik van een werk gegeven konden worden aan binnenlandse partners, en dit zonder enige overdracht van rechten.

1629. Het is tegen deze achtergrond van verwarring dat de beslissing van de sovjetwetgever in 1991 begrepen moet worden om in de Beginselen 1991 slechts één type van auteursovereenkomst te behouden. Krachtens een auteursovereenkomst is de auteur verplicht een werk in overeenstemming met de overeenkomst te creëren en vervolgens het bestelde werk over te dragen, of om het reeds bestaande werk over te dragen voor gebruik, terwijl de gebruiker een plicht tot (begin van) exploitatie heeft op de wijze, in een omvang en binnen een termijn die bepaald worden in de overeenkomst, alsook de plicht tot het betalen van een door de overeenkomst vastgelegde vergoeding aan de auteur ²⁵⁶. Deze omschrijving lag in de lijn van wat de vroegere wetgeving de overeenkomst over de overdracht van een werk voor gebruik noemde. Exit licentieovereenkomst en overdraagbaarheid van economische rechten ? Zeker niet, aangezien in

²⁵⁵ *Supra*, nr.382 e.v.

²⁵⁶ Art.139 (1) al.2 Beginselen 1991.

een andere bepaling voorgeschreven werd dat "de auteur het recht op het gebruik van zijn werk aan eender welke (inclusief buitenlandse) burgers en rechtspersonen kan overdragen, zowel op het grondgebied van de USSR als in het buitenland" ²⁵⁷. Hiermee werd de overdraagbaarheid van het gebruiksrecht ²⁵⁸, en dus niet enkel van het werk zelf, duidelijk geponeerd ²⁵⁹, en dit zowel bij intern als bij buitenlands gebruik. Het dualisme dat na de toetreding van de USSR tot de UAC ontstaan was ²⁶⁰, werd bijgevolg opgeheven. Maar een zekere dubbelzinnigheid was toch blijven bestaan doordat in de omschrijving van de auteursovereenkomst nog steeds gesproken werd over de overdracht van *een werk* voor gebruik, en niet over de overdracht van *rechten*.

1630. Hoe is de situatie onder de Auteurswet 1993 ? Volgens art.30 (1) al.1 AW 1993 kunnen de vermogensrechten van de auteur die in art.16 AW aangeduid worden, in een auteursovereenkomst overgedragen worden (*peredavat'sia*) ²⁶¹.

1631. In verband met het voorwerp van de overdracht valt vooreerst op dat hier gesproken wordt over de vermogensrechten (in het meervoud), niet het vermogensrecht of zeker niet het auteursrecht in zijn geheel. De AW 1993 verbiedt weliswaar nergens expliciet de overdracht van het auteursrecht in zijn geheel, maar uit het gebruik van de meervoudsvorm in deze en andere ²⁶² bepalingen kan toch afgeleid worden dat de wetgever enkel gedacht heeft aan de overdracht van afzonderlijke, in het contract expliciet opgesomde exploitatierechten. Dit volgt ook uit de regel dat de auteursovereenkomst uitdrukkelijk een clause moet voorzien die de concrete rechten die overgedragen worden, aanduidt ²⁶³. "Het auteursrecht" in zijn geheel kan bijgevolg niet overgedragen worden ²⁶⁴. Zelfs wanneer in een auteursovereenkomst een volledige lijst van alle mogelijke vermogensrechten opgesomd staan, behoudt de auteur toch nog een kern van vermogensrechtelijke bevoegdheden, nl. de op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomst nog onbekende gebruiksrechten die immers niet het voorwerp van een auteursovereenkomst kunnen uitmaken ²⁶⁵. Het Russisch auteursrecht leunt in dit opzicht duidelijk bij het Duitse monisme aan.

²⁵⁷ Art.135 (2) al.2 Beginselen 1991.

²⁵⁸ Maar niet van het recht op een vergoeding dat als een afzonderlijk recht beschouwd werd.

²⁵⁹ Zie ook expliciet art.135 (6) al.2 Beginselen 1991.

²⁶⁰ *Supra*, nr.530 e.v.

²⁶¹ Vgl. art.11 (1) al.1 Computerwet. Ingeval van vrij gebruik of dwanglicentie (art.18-26 AW 1993) is uiteraard het sluiten van een auteursovereenkomst niet vereist.

²⁶² Zie bv. Art.6 (5) al.2 AW 1993 (de overdracht van het eigendomsrecht op het materieel object ... brengt op zich niet de overdracht van *welke auteursrechten* dan ook met zich mee); art.11 (2), 13 (2) en 14 (2) AW 1993 (vermoeden van overdracht van de *exclusieve rechten* ten voordele van uitgever van samengestelde werken, filmproducent en werkgever).

²⁶³ Art.31 (1) AW 1993.

²⁶⁴ Ook DIETZ 1994b, 173-175 leidt het principe van de onvervreemdbaarheid van het auteursrecht af uit de regels van het contractenrecht die als basis voor een auteursovereenkomst steeds concrete gebruiksvormen van een werk viseren.

²⁶⁵ Art.31 (2) al.2 AW 1993.

Ten tweede stelt deze bepaling duidelijk dat *rechten* op een auteurswerk worden overgedragen, en dus niet het werk zelf "ter gebruik" zoals dat in de sovjetperiode nog het geval was bij de auteursovereenkomst over de overdracht van een werk voor gebruik ²⁶⁶. Hiermee werd ook de hoger gesignaleerde dubbelzinnigheid uit de Beginselen 1991 weggewerkt ²⁶⁷.

2.4.2. Licentie versus vervreemding van exploitatierechten

1632. Deze overdracht van vermogensrechten geschiedt via een auteursovereenkomst, die de overdracht van exclusieve ²⁶⁸ of niet-exclusieve ²⁶⁹ rechten inhoudt.

1633. Merkwaardig is het feit dat bij de overdracht van exclusieve rechten de medecontractant in principe de hoedanigheid verwerft om tegen inbreuken op de overgedragen rechten in rechte op te treden ²⁷⁰. Men zou m.a.w. kunnen argumenteren dat krachtens de genoemde overeenkomst de erin opgesomde rechten uit het patrimonium van de auteur verdwijnen en in het patrimonium, de eigendom van de medecontractant komen, die deze rechten tegen éénieder kan tegenwerpen en op grond van een eigen recht zelfstandig kan optreden tegen inbreukplegers op de door hem verworven rechten. Het zou hier bijgevolg niet gaan om de loutere verlening van een licentie, maar om een echte vervreemding van bepaalde rechten. Volgens deze interpretatie zou het onderscheid tussen beide in de Auteurswet 1993 vermelde overeenkomsten dan ook niet louter berusten op het feit of de medecontractant de overgedragen rechten binnen de door de overeenkomst gestelde voorwaarden en grenzen alleen kan uitoefenen, dan wel of hij hierbij de concurrentie moet dulden van de auteur en eventueel de begunstigten van andere overeenkomsten over de overdracht van dezelfde niet-exclusieve rechten. Het onderscheid zou dieper liggen, en wel de aard of draagwijdte van de overgang van de rechten betreffen. De ene overeenkomst zou een ware vervreemding

²⁶⁶ Art.503 al.3 B.W. 1964. SERGEEV 215 schrijft evenwel ook nu nog - en o.i. ten onrechte - dat het voorwerp van de auteursovereenkomst "het werk van wetenschap, literatuur en kunst" is.

²⁶⁷ Enkel in het geval van de auteursovereenkomst van bestelling is er uitdrukkelijk sprake van de plicht van de auteur om het werk aan de besteller over te dragen (art.33 (1) AW 1993), maar dit heeft o.i. betrekking op het corpus mechanicum, niet op het corpus mysticum. Ook in een auteurs-overeenkomst van bestelling moet de auteur naast de overdracht van het bestelde werk bepaalde gebruiksrechten aan de besteller-medecontractant verlenen, anders gaat het niet om een auteurs-overeenkomst, maar om een overeenkomst van aanneming.

²⁶⁸ Art.30 (2) AW 1993 bepaalt: "De *auteursovereenkomst over de overdracht van exclusieve rechten* staat het gebruik van het werk op een bepaalde wijze en in de door de overeenkomst vastgestelde grenzen enkel aan die persoon toe waaraan deze rechten overgedragen worden, en geeft aan deze persoon het recht een gelijkaardig gebruik van het werk door andere personen te verbieden. Het recht om het gebruik van het werk aan andere personen te verbieden kan uitgeoefend worden door de auteur van het werk, indien de persoon aan wie de exclusieve rechten overgedragen werden, dit recht niet beschermt".

²⁶⁹ Art.30 (3) AW 1993 luidt: "De *auteursovereenkomst over de overdracht van niet-exclusieve rechten* staat aan de gebruiker het gebruik van het werk toe op gelijke voet met de houder van exclusieve rechten, die dergelijke rechten overgedragen heeft, en (of) met andere personen die de toestemming ontvangen hebben voor het gebruik van dit werk op dezelfde wijze".

²⁷⁰ Art.30 (2) AW 1993. Vgl. art.49 AW 1993 dat de "houder van exclusieve rechten" (*obladatel' iskluchitel'nykh avtorskikh prav*) het recht geeft om in rechte tegen namaking op te treden.

van rechten betreffen met zakenrechtelijke gevolgen, terwijl het andere als een (niet-exclusieve) licentieovereenkomst te kwalificeren is ²⁷¹.

1634. O.i. is deze interpretatie niet correct. Vooreerst kan het onderscheid tussen beide overeenkomsten niet op basis van terminologie gemaakt worden, in beide gevallen gaat het om een overdracht (*peredacha*) van exclusieve, resp. niet-exclusieve rechten. Deze term kan zowel een overkoepelende betekenis hebben voor zowel de vervreemding als de licentie ²⁷², alsook een engere betekenis van "vervreemding", nevengeschiedt aan de licentie ²⁷³. Deze laatste, engere betekenis kan hier onmogelijk bedoeld zijn, aangezien men dan van een vervreemding van niet-exclusieve rechten zou spreken, wat een contradictio in terminis is. Blijft dus de bredere betekenis van "overdracht", die op zich geen uitsluitel geeft of het hier om een licentie dan wel een vervreemding gaat.

Bovendien behoudt de auteur het recht om het gebruik van zijn werk aan derden te verbieden, wanneer de persoon aan wie exclusieve exploitatierechten overgedragen werden, niet in rechte optreedt ²⁷⁴. Dus *ondanks* het sluiten van een auteursovereenkomst voor de overdracht van bepaalde exclusieve rechten behoudt de auteur toch het recht om derden het stellen van die daden te verbieden die onder de overgedragen exploitatierechten vallen, indien de medecontractant zelf niet optreedt. Dit betekent bijgevolg dat de in de auteursovereenkomst voor de overdracht van exclusieve rechten opgesomde rechten door de auteur niet vervreemd worden. De rechten veranderen niet van eigenaar, de medecontractant verkrijgt enkel bepaalde gebruiksrechten. Dit geldt a fortiori voor de auteursovereenkomst over de overdracht van niet-exclusieve rechten.

In beide overeenkomsten betekent de overdracht van rechten in werkelijkheid "een toestemming tot gebruik", m.a.w. het verlenen van een gebruiksrecht, en dus niet een eigenlijke overdracht in de zin van een vervreemding (*otchuzhdenie*) of afstand (*ustupka*) van rechten.

Het verschil tussen beide overeenkomsten ligt o.i. dan ook enkel in het feit dat in de auteursovereenkomst over de overdracht van exclusieve rechten de medecontractant de exclusiviteit van de aan hem toegekende gebruiksrechten binnen de contractuele en eventueel wettelijke voorwaarden gegarandeerd wordt, terwijl een dergelijke exclusiviteit in het tweede soort van auteursovereenkomsten niet verzekerd wordt. Dit is het klassieke onderscheid tussen de exclusieve en de niet-exclusieve licentie.

1635. Indien we tot de conclusie komen dat de auteursovereenkomst waarvan sprake

²⁷¹ De door WIPO opgestelde Engelse vertaling van de Russische Auteurswet lijkt deze interpretatie te volgen door de overeenkomst over de overdracht van exclusieve rechten als "the author's contract for the *assignment* of exclusive rights" te vertalen, terwijl de auteursovereenkomst over de overdracht van niet-exclusieve rechten als "the author's contract for the *licensing* of non-exclusive rights" vertaald wordt (*Copyright, Laws and Treaties, Russian Federation - Text 3-01, p.010*).

²⁷² *WIPO Glossary* 251.

²⁷³ *WIPO Glossary* 14.

²⁷⁴ Art.30 (2) al.2 AW 1993. Deze bepaling laat wel een aantal vragen onbeantwoord, zoals: "hoe lang moet de auteur wachten om de licentienemer tegen namakers te laten optreden, alvorens hij zelf in actie komt ?", of "hebben licentiegever en licentienemer een wederzijdse meldingsplicht wanneer ze weet krijgen van inbreuken op het auteursrecht ?"

in de AW 1993 een licentieovereenkomst is ²⁷⁵, kunnen we ons enkel verbazen over de vrees van de wetgever om de term "licentieovereenkomst" in de Auteurswet te gebruiken. In alle wetsontwerpen werd dezelfde definitie voor een auteursovereenkomst gehanteerd, maar met expliciet gebruik van termen als "litsenziia", "litsenziar" en "litsenziat". In de uiteindelijke AW 1993 wordt de term *litsenziia* enkel nog gebruikt om de verhouding tussen de beheersvennootschappen en de gebruikers aan te duiden ²⁷⁶. De reden voor deze terughoudendheid ten aanzien van het gebruik van deze term is ons onbekend. In de wetgeving over de andere exclusieve, intellectuele rechten komt de term immers herhaaldelijk voor ²⁷⁷.

1636. Bij dit alles blijft nochtans de vraag bestaan of de huidige regeling aan een vervreemding van afzonderlijke vermogensrechten in de weg staat? Kan de auteur m.a.w., naast het verlenen van een specifiek gebruiksrecht, het verlenen van de toestemming om bepaalde daden te stellen die onder de exploitatierechten van de auteur vallen zonder enige vervreemding van rechten, toch niet afzonderlijke exploitatierechten vervreemden, waardoor ze uit zijn vermogen verdwijnen en in het vermogen van de verkrijger terecht komen?

1637. In elk geval bevat de AW 1993 geen bijzondere bepalingen betreffende een auteursovereenkomst houdende de vervreemding van vermogensrechten. In de rechtsleer wordt in verband met de exclusieve rechten op de resultaten van intellectuele activiteit in het algemeen wel over twee soorten van overdracht gesproken: de overeenkomsten over de afstand van rechten (*dogovory po ustupke prav*) en overeenkomsten over het verlenen van een gebruiksrecht (*dogovory o predostavlenii prava ispol'zovaniia*) ²⁷⁸; en in de merkenwet staat effectief de licentieovereenkomst (*litsenziionnoi dogovor*) naast de overeenkomst over de afstand van het warenmerk (*dogovor ob ustupke tovarnogo znake*) ²⁷⁹; maar de Auteurswet behoudt het stilzwijgen. Het is

²⁷⁵ Zie eveneens VERINA, O., "GK RF o poniatii i usloviakh dogovora po litsenzionnym soglasheniiam na ob"ekty IS", *I.S.*, 1996, 1-2, 30-34.

²⁷⁶ Art.45 (3) en 46 AW 1993. In elk van de gebruikswijzen waarvan de vergoeding geregeld wordt door het Besluit van 21 maart 1994 over de minimumtarieven gaat het om een vergoeding die betaald wordt in verband met het bekomen van de toestemming of "de licentie" voor die bepaalde exploitatievorm: punt 26 Deel III Bijlage 1; punt 4 Deel II Bijlage 2; punt 4 Deel II Bijlage 3 PP RF "O minimal'nykh stavkakh avtorskogo voznağrazhdeniia za nekotorye vidy ispol'zovaniia proizvedenii literatury i iskusstva", 21 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr. 13, item 994.

²⁷⁷ Art.13 Patentnyi Zakon RF, 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2319 (octrooiwet); art.16-21 Zakon RF "O selektsionnykh dostizheniiakh", 23 september 1992, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 september 1993 (kwekersrecht); art.26 Zakon RF "O tovarnykh znakakh, znakakh obsluzhivaniia i naimenovaniakh mest proiskhozhdeniia tovarov", 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2322 (merkenrecht). Volgens SULIMOVA zijn licentieovereenkomsten overeenkomsten krachtens dewelke één partij aan de andere persoon het recht verleent op het gebruik van een beschermd object van industriële eigendom in een door de overeenkomst bepaalde omvang en voorwaarden in ruil voor een vergoeding, en voegt eraan toe dat in de praktijk en in de literatuur ook de auteursovereenkomsten als licentieovereenkomsten gekwalificeerd worden. Deze auteur spreekt dan ook zonder aarzeling over de exclusieve en niet-exclusieve licentieauteursovereenkomsten (SULIMOVA, E.B., in DEMENT'EV 159-166 en 183).

²⁷⁸ SULIMOVA, E.B., in DEMENT'EV 159; ZENIN, I.A., in SUKHANOV 1993, I, 316; ZENIN 167-168.

²⁷⁹ Art.25-27 Zakon RF "O tovarnykh znakakh, znakakh obsluzhivaniia i naimenovaniakh mest proiskhozhdeniia tovarov", 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2322.

juist dat de Auteurswet 1993 nergens de vervreemding van de vermogensrechten uitsluit. Wel regelt de Auteurswet 1993 enkel de licentieovereenkomsten, en rept met geen woord over de overeenkomsten over de vervreemding van vermogensrechten: een vergetelheid van de wetgever of een bewuste keuze? Op deze vraag kan geen definitief antwoord gegeven worden ²⁸⁰. Wel zal in de discussie hieromtrent in elk geval met de volgende drie elementen rekening gehouden moeten worden.

Eén. De Computerwet voorziet, naast de overeenkomst voor het gebruik van computerprogramma's en databanken ²⁸¹, de mogelijkheid van een *volledige of gedeeltelijke* overdracht van vermogensrechten op computerprogramma's en databanken aan andere natuurlijke en rechtspersonen ²⁸², en dit door een overeenkomst over de volledige afstand van alle vermogensrechten (*dogovor o polnoi ustupke vsexh imushchestvennykh prav*) of een overeenkomst over de overdracht van vermogensrechten (*dogovor o peredache imushchestvennykh prav*) ²⁸³. De verhouding tussen deze Wet en de Auteurswet 1993 is ook op dit punt onzeker, maar de afwezigheid van enige regeling inzake overeenkomsten over de volledige afstand van rechten in de Auteurswet 1993, in contrast met de Computerwet, zou erop kunnen wijzen dat de wetgever in 1993 oordeelde dat dergelijke overeenkomsten in het algemene auteursrecht niet thuis horen.

Twee. Krachtens de Auteurswet 1993 behoren de persoonlijke, niet-vermogensrechten aan de auteur toe onafhankelijk van de vermogensrechten en behoudt hij ze in geval van afstand (*ustupka*) van de exclusieve rechten op het gebruik van het werk" ²⁸⁴. Deze bepaling is de letterlijke weergave van de inleidende zinsnede uit art.6bis (1) BC in de door WIPO opgestelde Russische vertaling. O.i. wordt met de "afstand van rechten (*ustupka prav*)" een overkoepelend begrip aangeduid, zonder hierbij enige uitspraak te doen over het feit of deze "afstand" al dan niet een vervreemding van rechten inhoudt ²⁸⁵.

Drie. De Auteurswet 1993 noemt het volgrecht "onvervreemdbaar" (*neotchuzhdaemyi*): het gaat enkel krachtens de wet over op de erfgenamen van de auteur voor de geldingsduur van het auteursrecht ²⁸⁶. Moet uit deze expliciete vermelding bij het volgrecht a contrario de "vervreemdbaarheid" van de andere rechten afgeleid worden? Of is dit gewoon de explicitering van wat voor de andere rechten impliciet ook geldt?

1638. Het feit dat deze vragen onbeantwoord moeten blijven, laat vermoeden dat ook in de toekomst de oude betwisting tussen de voorstanders van de toestemmingstheorie

²⁸⁰ In de rechtsleer heeft voorsnog enkel GAVRILOV zich over dit punt uitgesproken. Volgens deze auteur kunnen de vermogensrechten niet afgestaan (*ustupleny*), maar enkel in licentie gegeven worden: GAVRILOV 1995b, 63-64.

²⁸¹ Art.14 Computerwet.

²⁸² Art.11 (1) al.1 Computerwet.

²⁸³ Art.13 (5) Computerwet.

²⁸⁴ Art.15 (3) AW 1993.

²⁸⁵ In de *WIPO Glossary* 257 worden het overdragen (*peredat'*) en het afstaan (*ustupit'*) van rechten als synoniemen aangeduid.

²⁸⁶ Art.17 (2) al.2 AW 1993.

en de voorstanders van de theorie over de afstand van rechten zal voortduren.

We kunnen er hier enkel op wijzen dat dit debat in een heel andere omgeving zal plaats vinden. Eén van de belangrijkste argumenten van de voorstanders van de toestemmingstheorie (en dit was de meerderheidstheorie in de Sovjetunie) was het feit dat in de administratieve bevelseconomie natuurlijke personen zelf niet het recht hadden auteurswerken te exploiteren: ze konden hiertoe enkel de toestemming geven aan die ondernemingen in socialistische eigendom die op grond van de door de overheid opgestelde Statuten de bevoegdheid gekregen hadden om werken uit te geven, uit te voeren, uit te zenden enz. De systeemtransformatie heeft de (ook economische) handelingsvrijheid van het individu als uitgangspunt van het maatschappelijk leven erkend, zodat alvast de beperkte rechtsbekwaamheid van de auteurs niet meer als argument in het debat over de overdraagbaarheid van de auteursrechten kan dienen

²⁸⁷

2.4.3. Contracteren over de persoonlijke rechten

1639. In de bespreking van de auteursrechtbepalingen in het B.W. 1964 hebben we erop gewezen dat in de sovjetwetgeving een globale afstand van de morele rechten uitgesloten was, maar dat contracteren over het recht op naam en het recht op onschendbaarheid van het werk in verband met een concreet werk weldegelijk mogelijk was. Het akkoord door de auteur bij de sluiting van een auteursovereenkomst gegeven over wijzigingen aan zijn werk, de titel ervan of de naamsaanduiding bij de uitgave, publieke uitvoering of een ander gebruik van het werk, of over de toevoeging van illustraties, voor- en nawoorden, commentaren en eender welke verduidelijking bij de uitgave van zijn werk, kon niet op eenzijdige wijze herroepen worden ²⁸⁸.

1640. De Beginselen 1991 verklaarden enkel het recht op het gebruik van het werk overdraagbaar ²⁸⁹, wat impliceerde dat alle morele rechten (en het recht op vergoeding) onder levenden onoverdraagbaar waren ²⁹⁰.

1641. De AW 1993 spreekt zich niet expliciet uit over de (on)overdraagbaarheid van de morele rechten van de auteur onder levenden ²⁹¹. Art.15 (3) AW 1993 bepaalt weliswaar, geïnspireerd door de inleidende zinsnede van art.6bis BC, dat "de persoonlijke, niet-vermogensrechten aan de auteur toebehoren onafhankelijk van zijn vermogensrechten en voor de auteur behouden blijven in geval van afstand van de exclusieve exploitatierechten op het werk", maar dit zegt strikt genomen niets over de

²⁸⁷ Zie ook SERGEEV 196-197.

²⁸⁸ Art.480 B.W. 1964. *Supra*, nr.381.

²⁸⁹ Art.135 (2) al.2 en (6) al.2 Beginselen 1991.

²⁹⁰ GRISHAEV 1991, 7.

²⁹¹ Art.29 al.2 AW 1993 spreekt zich wel uit over de overgang van de morele rechten bij erfeling: *infra*, nr.1646.

(on)mogelijkheid van overdracht van de morele rechten ²⁹².

Art.30 (1) AW 1993 regelt de overdracht van de vermogensrechten en bepaalt dat deze enkel kan geschieden door een auteursovereenkomst; een vergelijkbaar artikel inzake de overdracht van morele rechten bestaat er niet.

1642. De eerste Russische commentatoren op de nieuwe auteurswet nemen unaniem de onoverdraagbaarheid van de persoonlijke auteursrechten aan ²⁹³, hierin uiteindelijk gesteund door art.150 (1) B.W. 1994, dat het recht van auteurschap en andere persoonlijke, niet-vermogensrechten (waaronder o.i. de andere morele auteursrechten) in een opsomming van rechten noemt die "aan de burger toekomen krachtens zijn geboorte of krachtens de wet, die onvervreemdbaar, noch op enige andere wijze overdraagbaar zijn" ²⁹⁴. Hierdoor lijken zelfs contractclausules waardoor de auteur met volledige kennis van zaken bij de exploitatie van een bepaald werk zich ertoe verbindt een bepaald moreel recht niet te zullen uitoefenen (bv. een "ghostwritercontract"), nietig, terwijl deze in de sovjetwetgeving wel degelijk geldig waren.

2.4.4. Conclusie in verband met de overdraagbaarheid van rechten

1643. Samenvattend kunnen we stellen dat naar Russische opvatting het auteursrecht als geheel niet vervreemdbaar is. Met betrekking tot afzonderlijke, morele rechten van de auteur heeft de burgerlijke wetgever hun onoverdraagbaarheid verabsoluteerd, in die zin dat zelfs een voorafgaande, gedeeltelijke afstand van de morele rechten bij de exploitatie van een concreet werk, ongeldig is. Of afzonderlijke vermogensrechten vervreemd kunnen worden is niet zeker. De Russische wetgever regelt in elk geval enkel de contracten betreffende het verlenen van een gebruiksrecht (licentieovereenkomsten).

Belangrijk is o.i. de regel dat de "overdracht" van op het ogenblik van het sluiten van een overeenkomst onbekende rechten verboden is. Hierdoor blijft er niettegenstaande eender welke juridische transactie bij de auteur niet enkel een persoonlijkheidsrechtelijke component van het auteursrecht, maar ook een vermogensrechtelijke component behouden. Op deze wijze wordt de blijvende band tussen de persoon van de auteur en zijn werk verzekerd.

2.5. De niet-vermogensrechten na het overlijden van de auteur

1644. Als laatste testgeval onderzoeken we de overgang van de morele rechten van de auteur *mortis causa*, en de uitoefening van deze rechten na het overlijden van de auteur.

²⁹² M.b.t. art.6bis BC op dit punt, zie NORDEMANN e.a. 87 randnr.3 ("The text sidesteps the question of transferability of the moral rights of the author").

²⁹³ GAVRILOV 1993a, XX; SAVEL'EVA 1993b, 39 en 50 (maar zonder verwijzing naar het recht van openbaarmaking); SERGEEV 6-7. Zie eveneens POZHITKOV 1994, 63.

²⁹⁴ Art.2 (2) B.W. 1994 spreekt eveneens over de "onvervreemdbare rechten en vrijheden van de mens en andere niet-materiële goederen".

1645. Wat de duur van de morele rechten betreft wordt het eeuwigdurend karakter van de bescherming van de rechten van auteurschap, naam en onschendbaarheid van het werk, resp. de bescherming van de reputatie van de auteur, in navolging van wat de sovjetrechtsleer reeds aanvaard had, zowel door de Beginselen 1991²⁹⁵ als door de AW 1993²⁹⁶ wettelijk vastgelegd.

In de Auteurswet 1993 werd hieraan expliciet toegevoegd dat deze morele rechten beschermd blijven, ook wanneer het werk in het publiek domein gevallen is²⁹⁷. Hierbij moet men opmerken dat het publiek domein niet enkel die werken bevat waarvan de beschermingstermijn verstreken is, maar ook de werken die op het grondgebied van de RF nooit beschermd werden²⁹⁸, zoals bv. de werken van niet-Russen die voor het eerst gepubliceerd werden in een land waarmee Rusland geen auteursrechtelijke verdragsrelatie heeft, of gepubliceerd in een land dat toegetreden is tot de UAC, indien de publicatie plaats had voor 27 mei 1973. Zelfs voor deze categorie van werken erkent de Auteurswet 1993 bijgevolg een recht van auteurschap, een recht op naam en een recht op de bescherming van de reputatie van de auteur. Hieruit blijkt het grote belang dat de Russische wetgever hecht aan de persoonlijke, niet-vermogensrechten, los van de vermogensrechtelijke bescherming van het werk. Deze regeling geeft aan de morele auteursrechten het karakter van aangeboren, met het mens-zijn verbonden rechten.

Over de beschermingsduur van het recht van openbaarmaking wordt noch in de Beginselen 1991, noch in de Auteurswet expliciet uitspraak gedaan, zodat de algemene beschermingsduur van 50 jaar p.m.a. van toepassing is. Dit geldt ook voor het hiermee verbonden recht op terugneming, wat ons - gelet op de ernstige aantasting van de rechten van derden welke de uitoefening van dit recht met zich meebrengt - aberrant lijkt²⁹⁹.

Het recht op toegang tot het werk van de beeldende kunst, waarvan niet duidelijk is of het om een vermogensrecht dan wel om een persoonlijk niet-vermogensrecht gaat³⁰⁰, geldt eveneens tot 50 jaar p.m.a.³⁰¹.

1646. Onder de sovjetwetgeving gingen de rechten op naam en op onschendbaarheid van het werk niet over door erfeling, maar werd de bescherming ervan toevertrouwd aan een testamentuitvoerder, de erfgenamen of door organisaties die instaan voor de

²⁹⁵ Art.137 (3) Beginselen 1991.

²⁹⁶ Art.27 (1) al.2 AW 1993. Vgl. art.6 (4) Computerwet.

²⁹⁷ Art.28 (2) AW 1993.

²⁹⁸ Art.28 (1) al.2 AW 1993.

²⁹⁹ *Supra*, nr.1234 en 1319.

³⁰⁰ *Supra*, nr.1616.

³⁰¹ *Contra*: GAVRILOV 1993a, XX, volgens wie het recht op toegang enkel tijdens het leven van de auteur geldt.

bescherming van de auteursrechten ³⁰², die in deze geen auteursrechten, maar zelfstandige bevoegdheden krachtens de wet uitoefenen met respect voor de wil van de auteur ³⁰³.

In de Beginselen 1991 werd echter gesteld dat het recht op de bescherming van de onschendbaarheid van het werk, de rechten van publicatie, gebruik en vergoeding voor het gebruik op de erfgenamen overgaan ³⁰⁴. Met betrekking tot de onschendbaarheid van het werk betekende dit een ommekeer, maar voor wat het recht op naam betreft alsook voor het voor het eerst wettelijk erkende recht van auteurschap bleef alles bij het oude, d.w.z. geen overgang bij erflijning.

De Auteurswet 1993 herstelde evenwel de orthodoxie door te bepalen dat het auteursrecht overgaat door erflijning, met uitzondering van het recht van auteurschap, het recht op naam en het recht op de bescherming van de reputatie van de auteur van het werk ³⁰⁵. De morele rechten op openbaarmaking en terugneming gaan bijgevolg wel over op de erfgenamen van de auteur ³⁰⁶, en kunnen door deze erfgenamen naar eigen inzicht uitgeoefend worden, zelfs tegen de wil van de auteur in ³⁰⁷.

Zoals onder de sovjetwetgeving kan de auteur op dezelfde wijze als voor de aanstelling van een testamentuitvoerder een persoon aanduiden aan wie hij de bescherming van deze drie rechten (auteurschap, naam, reputatie) opdraagt na zijn overlijden ³⁰⁸. Deze persoon oefent deze volmachten gedurende zijn leven uit ³⁰⁹. Bij ontstentenis van dergelijke aanstelling wordt de bescherming van deze rechten uitgeoefend door de erfgenamen van de auteur of door een speciaal gevolmachtigd orgaan van de RF dat optreedt indien er geen erfgenamen zijn of indien de auteursrechtelijke bescherming verstreken is ³¹⁰.

1647. Met deze regeling kiest de AW 1993 voor de continuïteit met de sovjetwetgeving en sovjetrechtsleer. De juist beschreven regeling inzake de uitoefening van bepaalde morele rechten na het overlijden van de auteur strekt zich nu expliciet ook uit over het recht op naam en het recht van auteurschap. Bij ontstentenis van een artistiek testamentuitvoerder of erfgenamen is het niet langer een organisatie waaraan de

³⁰² Art.481 en 496 B.W. 1964.

³⁰³ *Supra*, nr.401 e.v.

³⁰⁴ Art.135 (6) al.1 Beginselen 1991.

³⁰⁵ Art.29 AW 1993.

³⁰⁶ SERGEEV 111-112.

³⁰⁷ SERGEEV 147-148.

³⁰⁸ Vgl. art.150 (1) B.W. 1994: "In de gevallen en op de wijze voorzien door de Wet kunnen de persoonlijke niet-vermogensrechten en andere niet-materiële goederen die aan de overledene toebehoren, door andere personen uitgeoefend en beschermd worden, inclusief door de erfgenamen van de rechthebbende".

³⁰⁹ Art.27 (2) al.1 AW 1993.

³¹⁰ Art.27 (2) al.2 en art.29 al.3 AW 1993.

bescherming van het auteursrecht opgedragen werd ³¹¹, die de bescherming van de drie genoemde rechten verzekert, maar wel een speciaal gevolmachtigd orgaan van de RF, waarmee naar alle waarschijnlijkheid een staatsorgaan bedoeld wordt (bv. het Ministerie van Cultuur), en geen private beheersvennootschap. Voor zover bekend werd een dergelijk orgaan nog niet aangeduid.

1648. Gelet op de grote continuïteit tussen de sovjetwetgeving en -rechtsleer enerzijds en de Russische Auteurswet anderzijds, zowel wat de beschermingsduur als wat de postume bescherming van de rechten van auteurschap, het recht op naam en het integriteitsrecht betreft, mag worden aangenomen dat de in de sovjetrechtsleer verdedigde stellingen over de aard en omvang van de rechten van de erfgenamen ³¹² verder blijven gelden, nl. de personen die na het overlijden van de auteur de drie genoemde rechten moeten beschermen (artistiek testamentuitvoerder, erfgenamen, het gevolmachtigd orgaan), en dit zonder tijdsbeperking, doen dit op basis van een zelfstandig door de wet erkend recht, niet op basis van een overgedragen auteursrecht. Dit zelfstandig recht is beperkter in omvang dan de overeenkomstige morele rechten van de auteur aangezien de betrokken personen deze rechten enkel kunnen uitoefenen met de uitgedrukte of vermoede wil van de auteur voor ogen ³¹³.

§ 3. Conclusie in verband met het persoonlijkheidsrechtelijk karakter van het auteursrecht

1649. Het is duidelijk dat de band tussen auteursrecht en persoonlijkheidsrechten die in de sovjetwetgeving minstens impliciet aanwezig was, door de recente hervormingen bevestigd en op verschillende punten zelfs aanzienlijk versterkt werd. De meest opvallende wijziging betreft de volledige opheffing van het oorspronkelijk auteursrecht van rechtspersonen: enkel natuurlijke personen kunnen auteur zijn. De onverbreekelijke band van de auteur met zijn werk komt ook tot uiting in het feit dat de auteur zelfs na de meest verregaande, wettelijk toegelaten overdracht van rechten toch een kern van niet enkel morele, maar ook economische rechten behoudt.

Minder opvallend is het schrappen van de nieuwigheid als afzonderlijke auteursrechtelijke beschermingsvoorwaarde, of de herbevestiging van de regel dat een aantal morele rechten na overlijden van de auteur beschermd worden door erfgenamen, artistieke testamentuitvoerder of een speciaal gevolmachtigd orgaan met respect voor de wil van de auteur.

1650. Het belang van de radicalisering van deze persoonlijkheidsrechtelijke visie op het auteursrecht neemt nog toe, wanneer ze geplaatst wordt tegen de achtergrond van de gewijzigde opvattingen over de persoonlijkheidsrechten in het algemeen. Het is

³¹¹ Art.481 al.2 B.W. 1964.

³¹² *Supra*, nr.401 e.v.

³¹³ Zo schrijft SERGEEV 112-113 en 141-143 dat de erfgenamen wel hun toestemming kunnen geven tot redactionele correcties, verduidelijking van bepaalde gegevens in verband met de vooruitgang van de wetenschap, de toevoeging van een voorwoord of commentaar enz., maar hun hoofdplicht is het behoud van de essentie en originaliteit van het werk van de erflater. De erfgenamen kunnen zich verzetten tegen elke niet geautoriseerde wijziging. Ze kunnen zelf geen toestemming verlenen voor essentiële wijzigingen.

inderdaad slechts sinds de *perestroika*-politiek dat het recht van éénieder op een private levenssfeer erkend wordt, dat de individuele persoonlijkheidsontwikkeling (niet van de met een collectieve ingesteldheid gecreëerde homo sovieticus, maar van de naar ontplooiing en erkenning hunkerende individualist) als de sleutel voor de uitbouw van een moderne maatschappij gezien wordt. Op een ogenblik dat een ware omwenteling heeft plaats gehad op het stuk van de mensenrechtentheorie en -praktijk is ook de aandacht voor en de status van de burgerrechtelijke vertaling van deze mensenrechten, nl. de persoonlijkheidsrechten aanzienlijk verhoogd. Dit geldt ook voor het hiermee nauw verbonden auteursrecht.

HOOFDSTUK II. AUTEURSRECHT, VRIJHEID VAN CREATIE EN ONDERNEMINGSVRIJHEID IN DE SYSTEEMTRANSFORMATIE

Afdeling 0. Inleiding

1651. In het vorige Hoofdstuk hebben we aangetoond dat de impact van de systeemtransformatie op de formeel-juridische constructie van het subjectieve auteursrecht niet bijzonder groot was. Dit had alles te maken met het gebrek aan originaliteit van de juridische aard van het socialistische auteursrecht, nl. een subjectief recht, geen eigendomsrecht, maar een geheel van nauw met elkaar verbonden vermogensrechtelijke en persoonlijkheidsrechtelijke bevoegdheden. Waar zich toch wijzigingen voordeden, waren deze niets anders dan een consequenter toepassen van de opties die vroeger reeds genomen werden.

Wanneer we echter naar de inhoud van het auteursrecht kijken, naar de wijze waarop de verscheidene belangen elkaar al dan niet in evenwicht houden, merken we weldege-lijk een heuse omwenteling. De systeemtransformatie heeft immers de rechtspositie van auteur, exploitant en eindgebruiker ingrijpend gewijzigd (Afd.1), zodat ook hun onderlin-ge auteursrechtelijke verhoudingen op een andere leest geschoeid moesten worden (Afd.2). Het auteursrecht als geheel heeft bovendien als gevolg van de systeemtrans-formatie en de erkenning van de economische en intellectuele vrijheid van het individu, een gewijzigde functie én een veel groter gewicht in de regelgeving betreffende het creëren en ondernemen in de culturele sector in Rusland gekregen (Afd.3).

Afdeling 1. De door de systeemtransformatie gewijzigde rechtspositie van auteur, exploitanten en de gemeenschap

§ 1. De rechtspositie van de auteur

1.0. Inleiding

1652. De gewijzigde opvattingen inzake de fundamentele rechten en vrijheden van de mens in het algemeen, en de vrijheid van meningsuiting in het bijzonder, en de erken-nig van de economische vrijheid hebben de rechtspositie van de auteur op ingrijpende wijze veranderd.

1.1. De auteur en ondernemingsvrijheid

1653. In het sovjetauteursrecht werd aan de auteur het recht verleend om zijn werk te publiceren, reproduceren en verspreiden *op alle door de wet toegelaten wijzen*¹. We hebben in Deel I aangetoond dat de publicatie en distributie van auteurswerken op een commerciële basis en/of met gebruikmaking van bepaalde apparatuur (kopieermachines, drukpersen, radiuitzendapparatuur enz.) door de auteur zelf of met zijn toestemming door andere privé-personen, niet tot de "door de wet toegelaten wijzen van publicatie,

¹ Art.98 Beginselen 1961 en art.479 al.1 B.W. 1964. *Supra*, nr.83 e.v.

reproductie en verspreiding" behoorden ². Particulieren werden niet rechtsbekwaam geacht om deze (en andere) vormen van een zelfstandige ondernemingsactiviteit te verrichten. Enkel via het sluiten van een auteursovereenkomst met de "geschikte organisatie" ³ kon de auteur op wettige wijze overgaan tot de exploitatie van zijn creaties. Dit was de concrete toepassing in het auteursrecht van de regel dat enkel wat expliciet toegelaten werd, niet verboden was, een regel die eigen is aan een totalitair regime.

1654. In de Beginselen 1991 verdween de bepaling die de rechten van de auteur op publicatie, reproductie en verspreiding beperkte tot die wijzen die door de wet toegelaten waren ⁴. Bij het recht op gebruik van het werk werd tussen haakjes vermeld dat het ging om het recht om een aantal handelingen, zoals de reproductie *op eender welke wijze, zelf te verrichten* of aan derden toe te staan ⁵.

In de Auteurswet 1993 worden aan de auteur de exclusieve rechten op het gebruik van het werk *in eender welke vorm en op eender welke wijze* toegekend ⁶. Ook hier wordt geëxpliciteerd dat de exclusieve exploitatierechten het recht omvatten om een aantal handelingen met betrekking tot het werk *zelf te verrichten* dan wel aan derden toe te staan ⁷.

De fundamentele ommekeer op het vlak van de economische basisprincipes is bijgevolg ook in de auteurswetgeving zelf zichtbaar. De auteur kan zijn rechten uitoefenen op eender welke wijze, en hij kan dit door zelf de exploitatie van zijn werk ter harte te nemen of door derden de toestemming te geven dit te doen. De vrijheid van ondernemerschap, de economische handelingsvrijheid is het uitgangspunt voor het nieuwe economische model: de auteur mag zelf zijn werk publiceren, reproducen en verspreiden ⁸, behoudens in die gevallen waarin dit door de wet verboden zou worden. M.a.w. "alles is toegelaten, wat niet expliciet verboden wordt".

1655. Op zich genomen is deze omwenteling in de economische basisprincipes voor de auteurs eerder symbolisch van waarde, aangezien het overgrote deel van de auteurs zijn werken materieel niet zelf kan exploiteren, en zij zich zoals vroeger voor de commerciële exploitatie van hun werk moeten wenden tot uitgeverijen, theaters, filmstudio's, omroepen enz. Deze transformatie van de uitgangspunten van het economische systeem gaf het subjectieve auteursrecht evenwel zijn economische inhoud terug. Het subjectief auteursrecht werd opnieuw een recht om bepaalde handelingen ten aanzien van het beschermde werk toe te staan of te verbieden.

² *Supra*, nr.260 e.v. en nr.421.

³ Art.503 al.1 B.W. 1964.

⁴ Art.135 (2) Beginselen 1991.

⁵ Art.135 (2) al.1 Beginselen 1991.

⁶ Art.16 (1) AW 1993.

⁷ Vgl. art.10 Computerwet.

⁸ GRISHAEV 1991, 26; MALEINA 107.

1.2. De auteur en de vrijheid van schepping

1656. Anders dan bij de economische transformatie die een juridische neerslag gevonden heeft in de huidige auteurswetgeving, lijkt dit op het eerste gezicht niet het geval te zijn voor de politiek-intellectuele transformatie. Continuïteit is hier troef, om de eenvoudige reden dat de marxistisch-leninistische interpretatie van de vrije menings- en kunstuiting in de Sovjetunie nauwelijks in de teksten van het objectief auteursrecht terug te vinden was ⁹.

Net als vroeger ontstaat de auteursrechtelijke bescherming zonder enige tussenkomst van de staat vanaf het ogenblik van de creatie van een werk, d.w.z. zonder dat enige formaliteit vervuld moet worden ¹⁰, en wordt de koppeling van auteursrechtelijke bescherming aan een axiologisch criterium uitdrukkelijk afgewezen ¹¹.

1657. Auteursrechtsspecialisten blijven ook de vrijheid van schepping, begrepen als het recht van de auteur om vrij het thema, de vorm, de compositie en het genre van zijn werk te kiezen, en zelfstandig over het al dan niet openbaar maken van het resultaat van zijn scheppende arbeid te beslissen ¹², als één van de basisbeginselen van het auteursrecht beschouwen ¹³. Deze verbondenheid tussen auteursrecht en vrijheid van schepping komt - andermaal zoals in de sovjetperiode - tot uiting door de gezamenlijke vermelding van beide in één en hetzelfde grondwetsartikel ¹⁴. Ook in de Beginselen over cultuur van 1992 wordt de band tussen beide rechten bevestigd, doordat in de algemene definitie van de "scheppende werkers" vermeld wordt dat in elk geval tot deze categorie behoren de personen die als dusdanig erkend worden door de Universele Conventie over het Auteursrecht, de Conventie van Bern over de bescherming van werken van literatuur en kunst en de Conventie van Rome over de bescherming van de rechten van uitvoerende kunstenaars, producenten van fonogrammen en de omroeporganisaties (en dit op een ogenblik dat de Russische Federatie enkel lid was van de UAC !)¹⁵.

1658. Deze opmerkelijke continuïteit met het verleden is slechts schijn. In werkelijkheid verbergt zij een fundamentele transformatie die zich tijdens het voorbije decennium op het gebied van de mensenrechten, en m.n. de vrijheid van meningsuiting heeft voorgedaan.

In de sovjetperiode waren de vrijheid van meningsuiting en de kunstvrijheid aan de

⁹ *Supra*, nr.422 e.v.

¹⁰ Art.9 (1) AW 1993.

¹¹ Art.6 (1) AW 1993. Vgl. SERGEEV 5.

¹² CHERNYSHEVA, S.A., in SUKHANOV 1993, I, 318; SERGEEV 5-6.

¹³ CHERNYSHEVA, S.A., in SUKHANOV 1993, I, 318; SERGEEV 5-6. GAVRILOV 1988, 74 erkent evenwel dat de vrijheid van schepping ook voor andere rechtstakken van wezenlijk belang is, in de eerste plaats in de sfeer van het staats- en administratief recht als regulerend principe voor de organisatie en de activiteit van wetenschappelijke en culturele instellingen.

¹⁴ Art.44 (1) G.W. 1993. *Supra*, nr.850-851.

¹⁵ Art.3 Beginselen over cultuur. *Supra*, nr.1115.

eschatologie van de officiële staatsideologie, het communisme, gebonden vrijheden. De vrijheid van meningsuiting en de scheppingsvrijheid waren naar hun aard geen afweer-rechten. De socialistische staat had geen onthoudingsplicht, maar zag voor zichzelf een belangrijke cultureel-opvoedende rol weggelegd om de kunst naar het communistische einddoel te richten en te duwen. Van enige culturele autonomie van het individu kon dan ook geen sprake zijn, noch overigens van enige kunstopvatting die de kunst als een doel op zich beschouwde. Materiële waarborgen moesten de kunstvrijheid in de socialistische werkelijkheid realiseren. Een uitgebreid censuur- en partijapparaat gecombineerd met de socialistische eigendom van de productiemiddelen verhinderden dat creaties die niet in overeenstemming waren met "de innerlijke noodzaak van de objectieve werkelijkheid" ¹⁶ verspreid zouden worden. Op deze wijze werd de vrijheid van artistieke creativiteit in feite getransformeerd in een plicht tot het creëren van systeembevestigende werken.

Deze van staatswege opgelegde doelgerichtheid werd vanaf het ogenblik dat het concept van de rechtsstaat gepropageerd werd, onhoudbaar: het respect voor de individuele vrijheid van de kunstenaar veronderstelt dat de bepaling van het doel van de kunst aan de kunstenaar zelf overgelaten wordt. In het hedendaagse Rusland is het opleggen door de staat van een bepaalde stijl, kunstrichting, thema, vorm van artistieke uiting enz. in strijd met het grondwettelijke verankerde beginsel van het ideologische en politieke pluralisme ¹⁷. In een rechtsstaat is de kunstvrijheid in de eerste plaats een individueel afweerrecht tegen een al te bemoeizuchtige overheid. De kunstenaar creëert in overeenstemming met zijn eigen belangstelling en capaciteiten ¹⁸ en heeft een recht op "persoonlijke culturele oorspronkelijkheid" ¹⁹.

1659. Tegen deze achtergrond wordt duidelijk dat de vrijheid van schepping voor de auteur, door haar emancipatie van het verplicht na te streven communistische einddoel, wel degelijk een nieuwe inhoud gekregen heeft. De auteur houdt de beslissing over zijn artistieke en esthetische prioriteiten aan zich. De persoonlijke band van de auteur met zijn werk, zoals deze in hoofdzaak tot uiting komt in de morele auteursrechten, wordt in deze nieuwe omgeving met een grotere waardering voor de individuele vrijheden enerzijds en de effectieve keuzemogelijkheid waar het mogelijke exploitanten aangaat anderzijds ernstiger genomen. Aangezien het scheppende proces tot op het ogenblik dat de auteur beslist het resultaat ervan openbaar te maken niet gereguleerd kan worden en bijgevolg in elk politiek systeem vrij is ²⁰, is het vooral op het ogenblik dat de auteur besloten heeft dat zijn werk klaar is voor exploitatie, dat de systeemtransformatie wel degelijk een fundamentele rol speelt.

1660. Het enige spoor van de systeemtransformatie op het gebied van de geestelijke vrijheid in het auteursrecht vinden we in het contractenrecht. Uit de modelovereenkom-

¹⁶ RASSUDOVSKII 1986, 99.

¹⁷ Art.13 G.W. 1993.

¹⁸ Art.10 Beginselen over cultuur.

¹⁹ Art.11 Beginselen over cultuur.

²⁰ IOFFE 1988a, 325. Enig voorbehoud moet wel gemaakt worden voor de creatie van professionele films en werken van architectuur in driedimensionele vorm die omwille van de vereiste infrastructuur zelfs op het ogenblik van de totstandkoming van overheidswege gecontroleerd kan worden.

sten die in de sovjetperiode golden, bleek dat een auteurscontract ontbonden kon worden wanneer een manuscript niet uitgegeven kon worden op grond van de waarde van het werk ²¹ of wegens de onthulling van staatsgeheimen ²². Nu was de bescherming van de staatsgeheimen precies de verbloemende functieomschrijving voor de censuurorganen ²³, zodat op het ogenblik van de exploitatie de door de CP gedefinieerde en geïnterpreteerde doelgerichtheid van de vrijheid van creatie ten volle speelde. Een dergelijke bepaling komt niet meer voor in de huidige auteurswetgeving.

1661. Wel bevat de Auteurswet een bepaling die clausules van auteursovereenkomsten ongeldig verklaart, die de auteur in de toekomst beperken in de creatie van werken over een gegeven thema of in een gegeven gebied ²⁴. Deze bepaling wil verhinderen dat de auteur op contractuele wijze gedwongen zou worden zijn vrijheid van creatie te beperken, door hem te verbieden in de toekomst werken tot stand te brengen die eenzelfde thema of domein zouden bestrijken dat ook door het werk dat het voorwerp uitmaakt van de betrokken auteursovereenkomst behandeld wordt. Deze vorm van contractuele privé-censuur ingegeven door anticoncurrentiebewegredenen wordt dus uitgesloten ²⁵.

§ 2. De rechtspositie van de exploitanten

1662. De collectivisering van de productiemiddelen onder het sovjetregime had het onafhankelijk functionerend veld van kunstbemiddelaars volledig uitgeschakeld. Een uitgebreide staatsadministratie zorgde voor de allocatie van de productiemiddelen over de door haar opgerichte ondernemingen, en kon als eigenaar hiervan op elk ogenblik deze productiemiddelen realloceren en de ondernemingen liquideren. De uitoefening van de economische activiteit door deze ondernemingen met rechtspersoonlijkheid in socialistische eigendom werd centraal gepland, en moest zich volledig situeren binnen de grenzen van het door de eigenaar (de staat) opgelegde statutaire doel. Bovendien hadden deze ondernemingen ook nauwelijks enige zelfstandige beslissingsmacht inzake het al dan niet exploiteren van aangeboden werken. De censuurorganen en de primaire partijorganisaties waren tot in de onderneming zelf aanwezig om de beslissing over het al dan niet ter publicatie aanvaarden van auteurswerken decisief te beïnvloeden. De staatsuitgeverijen, -theaters, -filmstudio's enz. waren op deze wijze zowel economisch als artistiek volledig afhankelijk van de staat en uiteindelijk van de Communistische Partij.

²¹ Zie bv. art.6 Modeluitgaveovereenkomst (MUO): Prikaz Predsedatelja Goskomizdata SSSR, 24 februari 1975, "Tipovoi izdatel'skii dogovor na literaturnye proizvedeniia", in VORONKOVA e.a. 184-191.

²² Art.19 MUO.

²³ *Supra*, nr.208 e.v.

²⁴ Art.31 (6) AW 1993.

²⁵ Uiteraard mag een auteur zich niet aan zelfplagiaat schuldig maken, en grote delen van een werk dat het voorwerp uitmaakt van een uitgaveovereenkomst met een eerste uitgever, letterlijk in een ander werk overnemen en hierover nog tijdens de looptijd van de eerste overeenkomst een nieuwe uitgaveovereenkomst met een tweede uitgever sluiten.

1663. De erkenning van het recht van alle rechtssubjecten op vrij ondernemerschap, de privatiseringsbeweging, de verlening van een grotere zelfstandigheid aan de overgebleven staatsondernemingen en de ontideologisering van het gehele Russische maatschappelijke leven hebben de juridische positie van de exploitanten van auteurswerken wezenlijk veranderd. Het statutair doel van minstens een deel van de culturele ondernemingen wordt niet langer door de staat, maar door de privé-eigenaars bepaald, en de beslissingsmacht over het al dan niet exploiteren en commercialiseren van een werk ligt nu volledig bij de uitgeverij, de filmstudio, het theater of de omroep zelf, die zich hierbij kunnen laten leiden door overwegingen betreffende het genre, de artistieke, literaire of wetenschappelijke kwaliteit, de vermoede commerciële waarde, de erin verkondigde ideeën, het cultureel belang enz. van de werken. De exploitanten kunnen m.a.w. op zelfstandige wijze een uitgevers- of producentenbeleid voeren, in principe zonder economische, noch ideologische controle van boven af.

Desalniettemin behoudt de staat ook nu nog, specifiek in de culturele sector, een stevige vinger in de pap. De privatisering van ondernemingen verloopt in deze sector traag, en daar waar ondernemingen toch geprivatiseerd werden, betekent het in feite gewoon de overheveling van een monopolie binnen een bepaald cultureel deelgebied van de staat naar een particuliere eigenaar. Tegelijkertijd worden al deze ondernemingen op lokaal of centraal niveau registratie- of vergunningsplichtig gemaakt, zodat een zekere inhoudelijke controle op de cultuuruitingen die door deze exploitanten verspreid worden, mogelijk blijft, en dit in naam van de strijd tegen het misbruik van de vrijheid van meningsuiting. Het gevaar bestaat dat zo op onrechtstreekse wijze de overheid toch de mogelijkheid gegeven wordt om haar eigen prioriteitenschema aan de exploitanten, en dus ook aan de auteurs, op te leggen, wat in een rechtsstaat onaanvaardbaar geacht moet worden ²⁶. Er zijn evenwel (voorlopig ?) geen aanwijzingen dat de administratieve overheden van deze mogelijkheid gebruik maakt om oppositionele meningsuitingen te onderdrukken ²⁷. Van het louter bestaan van de mogelijkheid tot nietigverklaring van een registratiecertificaat of vergunning kan uiteraard wel een preventief effect van zelfcensuur uitgaan. Zeker is wel dat volgens de Russische opvattingen de onthoudingsplicht van de overheid zich enkel over het creatieproces zelf uitstrekt, maar niet over de verspreiding van de kunstwerken, de kunstbemiddeling. Een verschillende benadering van de cultuurcreatie en de cultuurverspreiding blijft bijgevolg bestaan, waarbij m.n. in de cultuurverspreiding de invloed van de staat minstens tijdens de transformatieperiode groot blijft.

1664. Ook al moeten we dus voorzichtig zijn met al te optimistische uitspraken, zeker is toch het gegeven dat het culturele middenveld in het Rusland van 1996 een veel ruimere autonomie heeft dan in de sovjetperiode, en dit op basis van de onderne-

²⁶ Dit sluit uiteraard niet uit dat de staat via cultuursubsidiëring bepaalde kunstvormen of genres financieel ondersteunt (bv. kinderliteratuur) omdat deze anders weinig kans zouden maken op de markt. Dit laat de individuele vrijheid van schepping en het recht op culturele ontplooiing van de auteur evenwel onverlet. Voor een overzicht van dergelijke cultuurspecifieke maatregelen, *supra*, 988 e.v.

²⁷ Wel zijn er voorbeelden bekend van het opleggen van een (tijdelijk) verscheijningsverbod aan oppositiekranten in een periode van noodtoestand (bv. in september - oktober 1993). In die gevallen werd evenwel de wettelijk voorgeschreven procedure volledig genegeerd en werd de sanctie door een eenvoudige presidentiële oekaze bepaald, d.w.z. zonder tussenkomst van de bevoegde administratieve organen, noch van de rechtbanken: HÜBNER 1994. Zie ook *supra*, nr.796.

mingsvrijheid en het recht van vrije meningsuiting. De culturele ondernemingen verliezen hun publiekrechtelijke functie. De exploitanten bepalen nu hun eigen beleid en streven hun eigen belangen na. Dit beïnvloedt uiteraard ook hun houding ten aanzien van de auteurs en hun keuze van te publiceren werken, alsook en vooral de motieven voor deze houding en deze keuze (maximaliseren van de winst, een eigen profiel uitbouwen, een op economisch gezonde basis waardevol geachte cultuurgoederen exploiteren enz.).

§ 3. De rechtspositie van de eindgebruiker

1665. De Russische eindgebruiker van werken van artistieke en literaire schepping heeft eveneens een gedaanteverwisseling ondergaan. Hij is niet langer de door het communistische bewind opgevoede en geknede homo sovieticus, geïnteresseerd in werken die hem richtlijnen geven of voorbeelden voorhouden met betrekking tot de te volgen weg naar de opbouw van het communisme. De systeemtransformatie heeft geleidelijk een scheiding tussen maatschappij en staat verwezenlijkt, zodat de cultuurconsumenten in een steeds groter wordende staatsvrije ruimte naar eigen goeddunken kunnen kiezen tussen de vrij gecreëerde en vrij geëxploiteerde aangeboden werken. De cultuurconsument van 1996 is een burger met eigen smaak en voorkeuren, een burger die zelf zijn prioriteiten bij de cultuurconsumptie bepaalt, net zoals de auteur doet bij het creëren van werken en de exploitant bij de selectie, productie en commercialisering van werken. De cultuurconsument kan nu kiezen uit een gevarieerd aanbod, niet enkel van hedendaagse cultuurproducties die niet meer gehouden zijn overheidsgetrouwe ideeën en gedachten te vertolken, maar ook van vroegere verboden, "dissidente" cultuurproducten die als gevolg van de erkenning van de kunstvrijheid sedert 1985 geleidelijk voor het publiek toegankelijk werden.

1666. In hun streven naar de voldoening van hun culturele, intellectuele behoeften steunen deze eindgebruikers op hun grondwettelijk erkende rechten op deelname aan het culturele leven, op gebruik van de culturele instellingen en op toegang tot de cultuurschatten ²⁸. Door hun vraag stimuleren ze de creatie van cultuurgoederen, maar in hun verlangen om de toegang tot deze cultuurgoederen op een zo goedkoop mogelijke wijze te organiseren staan ze toch met hun belangen tegenover deze van de scheppers van deze goederen, de auteurs.

Afdeling 2. Systeemtransformatie en de trichotomie auteur - exploitant - eindgebruiker

§ 1. Algemeen

1667. In de sovjetperiode gold het axioma van de harmonieuze belangenverzoening, als een logisch gevolg van het verdwijnen van de antagonistische klassentegenstellingen

²⁸

Art.44 (2) G.W. 1993. Zie eveneens art.12 Beginselen over cultuur ("Ieder mens heeft het recht om ingewijd te worden in de culturele kostbaarheden, het recht op toegang tot de fondsen van staatsbibliotheken, musea en archieven, tot andere verzamelingen in alle gebieden van de culturele activiteit. Beperkingen op de toegankelijkheid van culturele kostbaarheden voor redenen van geheimhouding of van een eigen gebruiksregime worden bepaald door de wetgeving van de Russische Federatie").

door de opheffing van de privé-eigendom op productiemiddelen, en in stand gehouden door het gemeenschappelijk doel dat auteur, exploitant en eindgebruiker verondersteld werden na te streven: de verwezenlijking van het communisme. Door a priori aan te nemen dat een sovjetkunstenaar niet voor zichzelf, maar voor de gemeenschap creëerde, werd de mogelijkheid zelf van het bestaan van een belangenconflict ontkend. De auteur, wiens belangen in perfecte harmonie waren met die van exploitant en publiek, was niet de kunstenaar die op zelfstandige en eigenzinnige wijze zijn persoonlijkheid en allerindividueelste emoties tot uitdrukking wilde brengen in een kunstwerk, maar wel het lid van een scheppende unie dat volgens de socialistisch-realistische methode uitdrukking gaf aan de wetmatige opgang van de sovjetmaatschappij naar het communisme. Om ongewenste deviaties te vermijden werden de exploitanten in staatseigendom als verplichte schakel tussen auteur en publiek geplaatst. Het was de taak van deze exploitanten om onder controle van de administratieve en ideologische overheden enkel de "sociaal nuttige" werken voor publicatie te selecteren. Het publiek was immers slechts geïnteresseerd in de objectieve waarheid, en enkel de Communistische Partij had hier inzicht in.

We hebben deze theorie evenwel een mythe genoemd, omdat ze een dubbele onderschikking verborg: zowel de belangen van de gespecialiseerde, monopolistische staatsondernemingen, als de belangen van de gemeenschap van tot homo sovieticus op te voeden eindgebruikers, hadden voorrang op de belangen van de individuele auteur.

1668. Nu het gemeenschappelijk doel weggefallen is, komen de zich op basis van de economische en politieke systeemtransformatie ontwikkelende en aan elkaar tegengestelde particuliere belangen en prioriteiten weer helemaal naar boven. De auteur wil niet langer zijn loyauteit aan het regime demonstreren, maar wenst te dingen naar de gunst en waardering van het publiek. De exploitant streeft ernaar een zelf gekozen profiel te creëren en winst te maken. De consument zoekt toegang tot die werken van literatuur en kunst die zijn subjectieve belangstelling wegdragen. Sleutel van de systeemtransformatie is voor de drie actoren het verwerven van een keuzemogelijkheid.

In meer economische termen gesteld betekent dit dat de auteur probeert op de markt een zo hoog mogelijke vergoeding voor de commercialisering van zijn rechten en zijn werk te bekomen, de exploitant streeft de maximalisering van zijn winst na door zijn productiekosten (o.a. auteursrechten) zo laag mogelijk te houden, de consument streeft naar toegang tot de culturele goederen tegen een zo laag mogelijke kostprijs en zonder al te veel hindernissen. De verhoudingen tussen deze drie actoren zijn niet langer ingebed in een administratieve bevelseconomie, maar kaderen nu in een markteconomie in opbouw. Op deze wijze komen twee belangentegenstellingen aan het licht, waarbij aan de ene kant telkens de auteur betrokken partij is, en aan de andere kant respectievelijk de exploitant en het publiek ²⁹.

1669. Het verwerpen van het *a priori*-karakter van de belangenharmonie betekende een ingrijpende nieuwe kijk op de functie van het auteursrecht van een louter descriptief - en bijgevolg relatief onbelangrijk - juridisch instrument, naar een normatief, marktordenend juridisch instrument. Het auteursrecht creëert het kader waarbinnen de principieel aan elkaar tegengestelde belangen van auteur, exploitant en eindgebruiker tot verzoening gebracht kunnen worden, met enerzijds respect voor de markteconomische beginselen als uitgangspunt van het economisch stelsel van de Russische

²⁹

Zie bv. ook DIETZ 1976, 161.

Federatie anno 1995, en anderzijds correcties ter ondersteuning van de belangen van de zwakste, maar tegelijkertijd belangrijkste partij in dit geheel, de auteur. Immers, zonder auteur valt er geen auteurswerk te exploiteren, verspreiden of consumeren.

1670. Doordat de staat zijn rol van actieve kunstbemiddelaar geleidelijk aan opgeeft³⁰, komt het horizontalisme dat ook vroeger reeds formeel bestond, veel sterker op de voorgrond. Auteur en exploitant strijden met gelijke civielrechtelijke wapens. Deze juridische gelijkheid wordt in de socio-economische realiteit evenwel sterk op de proef gesteld, aangezien ze de structureel economisch zwakke positie van de auteur in zijn verhouding tot de exploitant niet onderkent. De auteur creëert, behoudens in geval van creatie op bestelling, volledig op eigen risico, zonder enige zekerheid of een gebruiksorganisatie dit werk wel zal willen exploiteren. Op het ogenblik dat hij zijn werk aan een exploitant overdraagt is de waarde ervan nog niet inschatbaar. Bovendien bestaat er vaak slechts een geringe vraag naar zeer waardevolle werken (bv. wetenschappelijke studies of poëziebundels). De concurrentie tussen de auteurs (levende en dode) is zeer sterk, het aanbod van werken voor de exploitant is veel groter dan het aanbod van exploitanten voor de auteur³¹.

In de Russische context spelen deze verschillende elementen nog veel sterker in het nadeel van de Russische auteur: hij wordt plots geconfronteerd met een vloed aan buitenlandse concurrenten³² en werken van vroegere dissidenten die in een korte tijdsspanne toegankelijk geworden zijn voor het grote publiek³³, zijn economische situatie is in de huidige crisis zeer wankel. Dit wordt nog versterkt doordat in een economie in volle transformatie, zoals de Russische, vele oude staatsmonopolies na privatisering van de betrokken ondernemingen als privé-monopolies blijven voortbestaan en de centrale, maar vooral lokale overheid via het registratie- en vergunningensysteem het aantal deelnemers aan de culturele bemiddelingsmarkt, althans in theorie, beperkt zou kunnen houden (ook al zijn er van dit laatste vooralsnog geen tastbare bewijzen voorhanden). In elk geval dreigt zo het vroegere juridisch-administratief verticalisme vervangen te worden door een socio-economische hiërarchie.

Deze socio-economische realiteit betekent een uitdaging voor de overheid om corrigerend op te treden, zonder evenwel de vrijheid en de juridische gelijkheid in vraag te

³⁰ Zie evenwel in verband met de blijvende administratieve controle op de kunstbemiddeling via een registratie- of vergunningsplicht en de vertraging in het privatiseringsprogramma, *supra*, nr.757 e.v., nr.816, nr.822 e.v. en nr.951 e.v.

³¹ HUBMANN, H., *Urheber- und Verlagsrecht*, Verlag C.H. Beck, München, 1987, 44-46.

³² De werken van buitenlandse auteurs zijn voor het eerst vrij op de Russische markt beschikbaar, zodat het niet verwonderlijk is dat er een gretige vraag naar bestaat. Door de afwijzing van de retroactiviteit van de BC (*supra*, nr.1475 e.v.) heeft de Russische overheid deze buitenlandse concurrentie evenwel nog versterkt, aangezien oudere buitenlandse werken zonder betaling van een auteursvergoeding - en dus tegen lagere productiekosten - perfect legaal op de Russische markt gebracht kunnen worden.

³³ De retroactiviteit van de Russische Auteurswet 1993 (*supra*, nr.1524 e.v.) en de erin voorziene verlenging van de beschermingsduur heeft er voor gezorgd dat de werken van deze auteurs ook auteursrechtelijk beschermd zijn, zodat ze althans op dit punt - en in tegenstelling tot de oudere buitenlandse werken (zie vorige noot) - de huidige creërende generatie geen oneerlijke concurrentie aandoen.

stellen ³⁴. Dit gebeurt door in de auteurswet bijzondere bepalingen te voorzien inzake het auteurscontractenrecht en de auteursvergoeding.

1671. Ook in de verhouding tussen de belangen van de auteur en die van het publiek (te begrijpen als het geheel van eindgebruikers ³⁵) wordt de mythe van de harmonie verworpen. De tegenstelling van belangen wordt hier opgelost door enerzijds aan de auteur een exclusieve aanspraak, geconcretiseerd in een bundel van economische en morele rechten, op zijn werk toe te kennen, maar deze aanspraak te beperken in de tijd en van uitzonderingen te voorzien ten behoeve van precieze, legitiem geachte doelstellingen (wetenschap, onderwijs, snelle informatieverbreiding e.d.).

§ 2. Auteur versus exploitanten

2.1. Algemeen

1672. De formeel civielrechtelijke verhouding tussen auteur en exploitant werd in het kader van de administratieve bevelseconomie ingekapseld in quasi-dwingende modelovereenkomsten, waarin een aantal voor de auteur bijzonder nadelige bepalingen stonden, ook al kon hier in het voordeel van de auteur wel van afgeweken worden. Gelet op de nationalisering van de productiemiddelen en de doorgedreven specialisering van de staatsondernemingen was dit evenwel een louter theoretische mogelijkheid. Ook de auteursvergoeding was slechts binnen een vastgelegde vork van minima en maxima vrij onderhandelbaar. De regeling van de auteurscontracten en de auteursvergoeding in de sovjetperiode was de uitdrukking van de axiomatisch geponeerde harmonie van belangen en kan bijgevolg niet zonder meer als beschermingsmaatregelen voor de auteur beschouwd worden, ook al hadden bepaalde aspecten van deze maatregelen wel een dergelijk effect ³⁶. In deze paragraaf willen we nagaan hoe de systeemtransformatie de auteursrechtelijke bepalingen inzake contracten- en vergoedingsrecht heeft beïnvloed. Een vergelijking in contrast tussen de sovjetwetgeving en de huidige auteursrechtregeling dringt zich op, zonder evenwel opnieuw in de bespreking van de

³⁴ DIETZ 1994b, 171 ("Il est tout à fait clair que, comme résultat de la transition vers une économie du marché, les principes de la liberté des contrats et de la libre négociation doivent jouer un rôle beaucoup plus grand qu'avant. Mais comme dans les autres pays d'économie de marché, les législateurs des pays de transition se trouvent ici en face d'un dilemme, étant donné que les auteurs se voient souvent dans une situation d'inégalité et de faiblesse structurelles envers les entreprises de l'industrie culturelle. Quand les législateurs mettent donc un peu trop l'accent sur cette liberté des contrats (...), ils risquent de sous-protéger les auteurs au sens économique et de leur reprendre, pour ainsi dire, par la voie économique ce qu'ils leur avaient promis et accordé par la voie dogmatique").

³⁵ Indien het belang van het publiek begrepen wordt als "het publiek belang" kan de harmoniethesis uiteraard wel staande gehouden worden in die zin dat de gemeenschap er belang bij heeft dat originele werken van kunst en literatuur gecreëerd en verspreid worden, en om dit te bereiken is het auteursrecht een nuttig instrument.

³⁶ Ook nu nog geeft SERGEEV 7-8 toe dat één van de hoofdfuncties van de modelovereenkomsten de bescherming van de auteur tegen de willekeur van de gebruiker van de werken was, het streven om aan de auteurs een bepaald minimumniveau van rechten te garanderen, maar hij voegt er onmiddellijk aan toe dat dergelijke gedetailleerde regels voor zaken die door de wilsuiving van de contractspartijen zouden moeten bepaald worden "moeilijk een normaal verschijnsel te noemen zijn".

technische details te treden ³⁷.

2.2. De systeemtransformatie en het contractenrecht

1673. Eén van de belangrijkste gevolgen van de systeemtransformatie op het auteursrecht is de horizontalisering van de rechtsverhoudingen tussen auteur en primair exploitant. De burgerrechtelijke overeenkomst als bron van rechten en plichten voor de contractspartijen wordt het basisinstrument om een juridische vorm te geven aan de voorwaarden waaronder de medecontractant van de auteur ten aanzien van een werk exploitatiehandelingen mag stellen die onder het verbodsrecht van de auteur van dat werk vallen. Zowel in de sovjetperiode als in de AW 1993 meenden de resp. overheden dat het algemene overeenkomstenrecht niet volstond om de specificiteit van de verhoudingen tussen auteur en gebruiksorganisatie in verband met de exploitatie van een werk voldoende tot uiting te laten komen. Voor de sovjetwetgever en administratieve overheid moest het algemene contractenrecht aangevuld worden met modelovereenkomsten om aan de verhouding tussen een privé-persoon (de auteur) en de staatsonderneming de voor een planeconomie nodige voorspelbaarheid te geven ³⁸. In de AW 1993 krijgen de bepalingen inzake auteurscontracten een duidelijk marktcorrigerend karakter als sociale bescherming voor de economische zwakkere contractspartij: de auteur.

1674. In de Beginselen 1991 werden de contractuele vrijheid en de wilsautonomie van de contractspartijen van hun administratiefrechtelijke dwangbuis bevrijd. De partijen bepaalden voortaan zelf de aard van het te creëren werk, de termijn waarbinnen het werk overgedragen moest worden, de modaliteiten van de exploitatieplicht van de gebruiker (wijze, omvang, termijn), en de auteursvergoeding (bedrag, berekeningswijze, betalingstermijn en -wijze) ³⁹. Ter bescherming van de auteur werd verdere wetgeving aangekondigd houdende de bepaling van de maximale duur voor contractueel toegestane exploitatiehandelingen en voor de gelding van de auteursovereenkomst zelf ⁴⁰, alsook een wettelijk vastgelegde minimumauteursvergoeding ⁴¹. Van een wettelijk maximum voor de auteursvergoeding was geen sprake meer, noch van administratieve modelovereenkomsten.

1675. Ook in de Auteurswet 1993 is het uitgangspunt voor het contractenrecht de

³⁷ Op de specifieke problematiek van de werken die door auteurs in het kader van een dienstopdracht gecreëerd worden, en de bijhorende belangentegenstelling tussen de auteur-werknemer en de werkgever, en de vergelijkbare problematiek van de belangentegenstelling tussen de auteurs van een audiovisueel werk en de producent hiervan zullen we hier niet meer ingaan, aangezien we hiertoe bij de algemene bespreking van de Auteurswet van 9 juli 1993 en bij de analyse van het persoonlijkheidsrechtelijk karakter van het auteursrecht reeds ruimschoots de gelegenheid gekregen hebben: *supra*, nr.1185 e.v., nr.1198 e.v. en nr.1623-1624.

³⁸ "Über die Urheberverträge sollte die Planung kultureller Entwicklungsprozesse erfolgen" (WANDTKE 566).

³⁹ Art.139 Beginselen 1991.

⁴⁰ Art.139 (1) al.3 Beginselen 1991.

⁴¹ Art.139 (1) al.4 Beginselen 1991.

wilsautonomie, contractsvrijheid en juridische gelijkheid van de partijen ⁴². Deze principes werden een jaar later in het Eerste Deel van het B.W. 1994 uitdrukkelijk bevestigd ⁴³. Van (quasi-)dwingende administratieve modelovereenkomsten was andermaal geen sprake meer ⁴⁴. Wel bevatte de Auteurswet zelf een aantal bepalingen gericht op de bescherming van de auteur, en dit via wettelijke vermoedens, bepalingen van aanvullend recht, de verplichting tot opname van bepaalde clausules in een contract, wettelijk vastgestelde minimumvergoedingen (géén maxima voor de vergoedingen), vormvoorwaarden enz. Vanuit sociaal oogpunt bekeken moeten deze bepalingen inzake auteurscontractenrecht zonder meer positief beoordeeld worden ⁴⁵.

1676. Het is nu de vraag of de reeks beschermingsmaatregelen in het auteurscontractenrecht in de Auteurswet van 1993 niet enkel in de vorm, maar ook in de inhoud verschilt van de vroegere modelovereenkomsten. Hiertoe maken we een vergelijking tussen de bepalingen uit de Auteurswet 1993 enerzijds en het B.W. 1964 en, bij wijze van voorbeeld, de Modeluitgaveovereenkomst voor literaire werken van 1975 (hierna: MUO) ⁴⁶ anderzijds:

- de vereiste van een geschrift met bewijsfunctie in de AW 1993 ⁴⁷ bestond ook in het B.W. 1964 ⁴⁸;

- de specificeringsplicht ⁴⁹, de interpretatieregel dat de rechten die niet expliciet in de auteursovereenkomst opgesomd staan, geacht worden niet overgedragen te zijn ⁵⁰ en het verbod van overdracht van op het ogenblik van de contractssluiting onbekende rechten ⁵¹, zoals door de AW 1993 voorzien, volgden impliciet ook uit, enerzijds, het B.W. 1964 en de modelovereenkomsten waarin door de auteur de toestemming

⁴² Zie bv. GAVRILOV 1993b, 13 en 1995c, 19; GRISHAEV 1994, 93.

⁴³ Art.1 (1) en (2) en art.421 (1) B.W. 1994. In art.2 AW 1993 werd uitdrukkelijk bevestigd dat het auteursrecht deel uitmaakt van het burgerlijk recht.

⁴⁴ SERGEEV 28.

⁴⁵ "Es ist sicherlich richtig, dass ein ausgewogenes Verhältnis zwischen zwingenden und dispositiven Regelungen im Urhebervertragsrecht vorhanden sein muss. Eine völlige Aufhebung zwingender Regelungen würde von vornherein die ökonomisch schwächere Position des Urhebers und ausübenden Künstlers zementieren" (WANDTKE 570).

⁴⁶ Prikaz Predsedatelja Goskomizdata SSSR, 24 februari 1975, "Tipovoi izdatel'skii dogovor na literaturnye proizvedeniia", in VORONKOVA e.a. 184-191.

⁴⁷ Art.32 (1) AW 1993 (uitzondering: overeenkomst over het gebruik van een werk in de periodieke pers). Zie eveneens art.11 (1) al.2 en art.14 (2) Computerwet; GAVRILOV 1993a, XXXI; SERGEEV 221-222.

⁴⁸ Art.46 en 505 B.W. 1964 (uitzondering: overeenkomst over de publicatie van een werk in periodieke uitgaven en encyclopedische woordenboeken).

⁴⁹ Art.31 (1) AW 1993.

⁵⁰ Art.31 (2) al.1 AW 1993.

⁵¹ Art.31 (2) al.2 AW 1993.

gegeven werd aan de medecontractant concrete exploitatiehandelingen te stellen ⁵², een bepaling waarvan enkel ten gunste van de auteur afgeweken kon worden, en, anderzijds, het verbod voor de staatsondernemingen om rechten te verwerven (althans voor binnenlands gebruik) die exploitatiehandelingen betreffen die buiten het door de bestuursverheid eng omschreven statutair doel van deze ondernemingen vallen ⁵³;

- de niet-exclusiviteit van de verlening van gebruiksrechten wordt in de Auteurswet 1993 vermoed ⁵⁴. Onder de MUO nam de auteur de verplichting op zich om gedurende drie jaar (de door de wet maximum toegelaten duur ⁵⁵) vanaf de goedkeuring van het werk door de uitgever dit werk niet aan andere organisaties voor uitgave te overhandigen zonder voorafgaand schriftelijk akkoord van de uitgeverij ⁵⁶. Van deze bepaling kon wel ten gunste van de auteur afgeweken worden, zodat het hier om een weerlegbaar vermoeden van (tijdelijke) exclusiviteit ging;

- de termijn waarvoor een gebruiksrecht verleend wordt, moet volgens de Auteurswet 1993 in de auteursovereenkomst geëxpliciteerd worden. Bij stilzwijgen van de overeenkomst heeft de auteur het recht om de auteursovereenkomst op te zeggen na afloop van 5 jaar na het sluiten van de overeenkomst met een opzeggingstermijn van 6 maanden ⁵⁷. Art.1 MUO bepaalde dat de auteur zijn uitgaverecht op het werk in een bepaalde taal voor drie jaar overdroeg - een bepaling die andermaal ten gunste maar niet ten nadele van de auteur gewijzigd kon worden. Overeenkomsten waarin een auteur zijn recht op de uitgave van zijn werk in de USSR voor een langere periode of zelfs voor de gehele duur van het auteursrecht aan een sovjetuitgeverij overdroeg, waren in de sovjetperiode bijgevolg ongeldig, onder de huidige AW 1993 niet;

- het grondgebied waarvoor de auteursrechten overgedragen worden, moet krachtens de Auteurswet 1993 in de auteursovereenkomst aangeduid worden, bij gebreke waarvan de overdracht krachtens de wet zelf beperkt wordt tot het grondgebied van de Russische Federatie ⁵⁸. De MUO betrof het recht op uitgave in de Sovjetunie, maar bevatte tevens de bepaling dat de auteur aan de sovjetuitgeverij zijn bevoegdheden inzake (eender welk) gebruik op het betrokken werk voor het buitenland overdroeg voor de gehele duur van het auteursrecht op dat werk ⁵⁹. Ook van deze bepaling kon in theorie ten voordele van de auteur afgeweken worden, inclusief door schrapping van deze bepaling;

⁵² Art.503 al.3 B.W. 1964.

⁵³ Concreet betekende dit bv. dat een filmstudio onmogelijk de rechten op de uitgave van het tot roman omgewerkte filmscenario in de Sovjetunie kon verwerven. Enkel een uitgeverij kon dit.

⁵⁴ Art.30 (4) AW 1993.

⁵⁵ Art.509 B.W. 1964.

⁵⁶ Art.4 MUO. De publicatie van het betrokken werk in kranten, tijdschriften, almanakken en de "Roman-krant" in de USSR waren wel binnen deze periode toegelaten met loutere kennisgeving aan de uitgeverij.

⁵⁷ Art.31 (1) al.2 AW 1993.

⁵⁸ Art.31 (1) al.3 AW 1993.

⁵⁹ Art.24 a) MUO.

- met betrekking tot de auteursvergoeding voorziet de Auteurswet 1993 dat de auteursovereenkomst het bedrag en/of de berekeningswijze van de auteursvergoeding voor elke exploitatiewijze afzonderlijk moet bepalen, alsook de betalingswijze en -termijn ⁶⁰. Deze auteursvergoeding mag niet lager liggen dan de door de Raad van Ministers vastgelegde minima ⁶¹. Indien in een auteursovereenkomst over de uitgave of een andere reproductie van een werk een forfaitaire vergoeding voorzien wordt, moet ook de maximumoplage vastgesteld worden ⁶². Aangezien in elke modelovereenkomst het recht op slechts één exploitatiewijze overgedragen kon worden, had de auteursvergoeding slechts op deze exploitatiewijze betrekking. In de MUO werd aan de uitgever het recht verleend om volledig autonoom de oplage van het werk te bepalen ⁶³. De vergoeding - die als een forfait werd uitgedrukt - moest tussen de wettelijke vastgelegde minima en maxima liggen ⁶⁴, en werd in twee of drie schijven betaald ⁶⁵;

- krachtens de Auteurswet 1993 kan een auteur niet contracteren over de rechten op het gebruik van werken die de auteur in de toekomst kan creëren ⁶⁶. Dit werd in de sovjetperiode in de rechtsleer ook reeds aanvaard, zij het zonder enige verwijzing naar de wetgeving ⁶⁷;

- volgens de Auteurswet 1993 geldt, behoudens andersluidend beding, een verbod van verdere overdracht van rechten ⁶⁸. In de MUO werd aan de uitgeverij wel het recht gegeven tot gehele of gedeeltelijke overdracht van de rechten én plichten voorzien door de overeenkomst ⁶⁹, maar een contractuele regeling die de positie van de auteur in vergelijking hiermee zou verbeteren was mogelijk;

- de Auteurswet 1993 legt geen exploitatieplicht op aan de medecontractant van de auteur ⁷⁰, daar waar het B.W. 1964 ⁷¹ en de MUO ⁷² dit wel deden binnen een strikt tijdsschema.

⁶⁰ Art.31 (1) AW 1993.

⁶¹ Art.31 (3) al.2 AW 1993.

⁶² Art. 31 (3) al.3 AW 1993.

⁶³ Art.11 MUO.

⁶⁴ Art.479 al.2 en 3 en 507 B.W. 1964.

⁶⁵ Art.14 MUO.

⁶⁶ Art.31 (5) AW 1993.

⁶⁷ DOZORTSEV 1984c, 12; SERDA 109.

⁶⁸ Art.31 (4) AW 1993.

⁶⁹ Art.25 MUO.

⁷⁰ SERGEEV 232. Contractueel kan een dergelijke exploitatieplicht wel opgelegd worden.

⁷¹ Art.503 al.3 en art.510 B.W. 1964.

⁷² Art.7 MUO.

1677. Samenvattend kunnen we zeggen dat de vergelijking tussen de sovjetwetgeving en de nieuwe Auteurswet 1993 op het stuk van het contractenrecht geen eenduidig beeld geeft.

Op een aantal punten bestaat er duidelijk een grote continuïteit, m.n. wat de vormver-eisten betreft, de specificeringsplicht, de niet-overdraagbaarheid van rechten op toekomstige werken of van op het ogenblik van de contractssluiting onbekende exploitatierechten, en het vastleggen van een vergoeding per exploitatiewijze die niet lager mag zijn dan een wettelijk vastgelegd minimum.

Op een aantal andere punten lijkt de Auteurswet vanuit het gezichtspunt van de bescherming van de auteur als zwakste contractspartij een belangrijke verbetering in vergelijking met het rechtsregime in de Sovjetunie: het wettelijk vastgelegd maximum voor een auteursvergoeding werd opgeheven, de medecontractant kan niet langer de verkregen rechten verder overdragen zonder toestemming van de auteur, een vermoeden van niet-exclusiviteit werd ingesteld, en het vermoeden van overdracht aan de medecontractant van alle rechten voor de exploitatie in het buitenland op het betrokken werk werd geschrapt.

Op andere punten nochtans lijkt de auteur er nu slechter uit te komen dan onder het sovjetauteursrecht het geval was. Was in de sovjetperiode de maximumduur van de verlening van het gebruiksrecht drie jaar, dan legt de nieuwe Auteurswet aan de contractspartijen enkel de verplichting op om *een* termijn vast te leggen. Het is dus zeer wel denkbaar dat de auteur een gebruiksrecht op een werk aan zijn medecontractant verleent voor de gehele duur van het auteursrecht ⁷³. De volledige contractsvrijheid speelt bijgevolg, wat in het nadeel van de auteur kan zijn. Hij kan zo immers gedwongen worden om zijn rechten voor een zeer lange periode af te staan ⁷⁴. Bovendien werd de exploitatieplicht geschrapt. Een auteur kan perfect geldig een aantal expliciet opgesomde rechten voor de gehele duur van het auteursrecht op het betrokken werk aan zijn medecontractant overdragen en deze laatste is niet verplicht om tot een effectieve exploitatie van het werk op de opgesomde wijzen over te gaan. Dit is vooral in geval van een exclusieve licentie problematisch te noemen.

1678. Met enig voorbehoud met betrekking tot deze laatste twee bepalingen (inzake duur en exploitatieplicht) is het o.i. toch geoorloofd de nieuwe Auteurswet een vooruitgang te noemen in vergelijking met de vroegere regeling op het stuk van het auteurscontractenrecht. Men moet er immers rekening mee houden dat heel wat van de positieve punten die we vermeld hebben bij het sovjetauteurscontractenrecht louter theorie waren (zoals de mogelijkheid om ten gunste van de auteur af te wijken van de modelovereenkomsten), of niet als een sociale beschermingsmaatregel, maar als de eenvoudige consequentie van de doorgedreven arbeidsverdeling tussen de staatsondernemingen binnen de planeconomie (bv. de specificeringsplicht) begrepen moest worden.

1679. De maatregelen in de Auteurswet ter bescherming van de auteur tegen eigen onvoorzichtigheid en structurele zwakheid laten de contractsvrijheid eigen aan de vrije

⁷³ GAVRILOV 1995c, 19; SERGEEV 217-218.

⁷⁴ De mogelijkheid om na 5 jaar de auteursovereenkomst op te zeggen staat voor de auteur enkel open, indien deze overeenkomst het stilzwijgen bewaart inzake de duur van de overdracht, maar bestaat niet wanneer de auteursovereenkomst wel expliciet de duur van de overdracht bepaalt.

markt in grote mate intact. Een auteursovereenkomst vastgelegd in een geschrift waarin alle vermogensrechten vermeld in art.16 AW 1993, expliciet opgesomd worden en in exclusieve licentie gegeven worden aan de medecontractant voor de gehele duur van het auteursrecht en voor alle landen van de wereld, waarin voor elke exploitatiewijze afzonderlijk een auteursvergoeding gelijk aan het wettelijk minimum ⁷⁵ vastgelegd wordt (met bv. een betaling in schijven gespreid over een lange tijdsperiode en lang nadat de inkomsten uit de exploitatie van het werk bij de medecontractant van de auteur binnen gekomen zijn), en waarin aan de medecontractant de bevoegdheid gegeven wordt om deze exploitatierechten verder over te dragen, is o.i. onder de Russische auteurswet perfect geldig. Ook met betrekking tot eender welke andere clause welke de partijen wezenlijk achten, kunnen de partijen vrij contracteren ⁷⁶ (bv. de plicht voor de auteur om binnen een bepaalde termijn de drukproeven na te lezen of de plicht voor de auteur om zijn boek te helpen promoten door deelname aan boekenbeurzen, persconferenties enz.). Enkel het contracteren over toekomstige werken en toekomstige gebruiksrechten wordt in absolute termen door de wet verboden, zodat in elk geval een harde kern van potentiële vermogensrechten bij de auteur blijft liggen.

1680. Uiteindelijk beschermen de regels uit de Auteurswet 1993 de auteur enkel tegen onduidelijke en te algemene clauses in de auteursovereenkomst, en slechts in ondergeschikte orde tegen een te verregaande overdracht van rechten. De wilsautonomie en de juridische gelijkheid van contractspartijen primeren. Elke administratieve ingreep op het marktmechanisme dat als één van de juridische kernstukken de vrijheid van overeenkomst heeft, wordt uit het auteurscontractenrecht geweerd. Indien hierdoor sociaal onrechtvaardige situaties ontstaan kan het auteurscontractenrecht slechts eerstelijnschulp bieden. Het auteursrecht beschermt de auteur op de markt, maar beschermt hem niet af van de markt. Voor grondige operaties zoals de recuperatie van personen die van de markt gestoten worden, kan enkel het sociaal recht helpen, niet het auteursrecht.

Of de wettelijke bepalingen inzake de auteurscontracten ook effectief hun rol van eerstelijnschulp kunnen vervullen is op dit ogenblik onmogelijk te zeggen. We kunnen enkel het auteursvriendelijk karakter van de regeling onderkennen ⁷⁷, en de negatieve ondertoon betreuren waarmee NEWCITY de bepalingen inzake auteurscontractenrecht als een overblijfsel van het oude regime bestempelt ⁷⁸.

⁷⁵ Of zelfs met een auteursvergoeding gelijk aan 0 roebel, indien geen wettelijke minima vastgelegd werden, zoals dat op dit ogenblik voor de meeste gebruikswijzen nog het geval is.

⁷⁶ Art.31 (1) al.1 AW 1993.

⁷⁷ In dezelfde zin: DIETZ 1994b, 175, die in verband met de auteursrechtelijke toestand in de Centraal- en Oost-Europese landen schrijft: "Compte tenu de l'âge tout à fait jeune de la plupart de ces textes et du manque presque total de jurisprudence interprétative, il faut certainement éviter des conclusions trop téméraires sur le sens de la portée de ces textes, parfois vagues et nécessitant une interprétation. D'une manière générale, ces nouvelles lois doivent encore faire la preuve de leur viabilité pratique. Mais une tendance forte de protéger les auteurs est cependant nettement visible, ne serait-ce qu'en ce qui concerne les règles générales appartenant à la partie générale du droit des contrats d'auteur."

⁷⁸ "By including such elaborate provisions specifying the form and content of authors' agreements, the Law on Copyright has followed the paternalistic Soviet tradition of hedging authors' freedom of contract in the interest of protecting them from exploitation." (NEWCITY 1993b, 8).

2.3. De systeemtransformatie en de auteursvergoeding

1681. In de sovjetperiode was de auteursvergoeding geen graadmeter voor het succes van de auteur op de markt: minima en maxima werden vastgelegd, en enkel binnen deze vork kon vrij onderhandeld worden. De wettelijke tarieven werden aan omvang, genre en oplage van een werk gekoppeld, niet aan de verkoop- of winstcijfers. Ze werden gezien als een beloning van de maatschappij, uitbetaald door bemiddeling van de staatsondernemingen, voor de bijdrage welke de auteur geleverd had aan de geplande culturele groei van de socialistische samenleving. De wettelijke bovengrens aan de vergoedingen moest verhinderen dat de auteur zonder bijkomende arbeid een te hoog inkomen zou verwerven ⁷⁹.

1682. Toen in het begin van de jaren negentig de politieke keuze voor de invoering van een vrije markteconomie gemaakt werd, werd in de Beginselen 1991 voor het eerst de mogelijkheid voorzien de auteursvergoeding te koppelen aan de inkomsten uit de exploitatie van het werk ⁸⁰. Van een wettelijk vastgelegd maximum voor auteursvergoedingen was niet langer sprake, wel van een minimum ⁸¹, waardoor de vergoedingsregeling een ondubbelzinnig auteursvriendelijk en sociaal karakter kreeg. Boven deze wettelijk vast te leggen minima kon de markt evenwel ten volle spelen. Voor succesvolle en bekende auteurs stond de weg nu open om een veel hogere auteursvergoeding, gekoppeld aan het succes van zijn werk, te bedingen, en dit zonder enige bovengrens; voor de debutanten en minder succesvolle auteurs moesten de door de overheid vastgestelde bedragen als een soort minimumloon een sociale waarborg bieden.

1683. Deze toestand is in wezen ongewijzigd gebleven onder de Auteurswet van 9 juli 1993. Uitgangspunt is het exclusieve recht van de auteur, die in ruil voor de toestemming tot exploitatie van zijn werk, een vergoeding kan vragen ⁸². Opmerkelijk is de wens van de Russische wetgever om de auteursvergoeding zoveel mogelijk te koppelen aan de vermogensvermeerdering die de gebruiker uit de exploitatie van het werk haalt. De Auteurswet erkent dit door als regel te aanvaarden dat de vergoeding uitgedrukt moet worden als een procent van de inkomsten voor de respectievelijke gebruikswijze van het werk ⁸³. Een forfaitair bedrag of een andere berekeningswijze is enkel toegelaten, indien de genoemde koppeling onmogelijk te realiseren is wegens de aard van het werk of de eigenheden van het gebruik ervan ⁸⁴. Dit is het geval telkens wanneer de geldelijke voordelen bij gebrek aan onmiddellijke inkomsten moeilijk te berekenen zijn

⁷⁹ *Supra*, nr.463 e.v.

⁸⁰ Art.139 (1) al.4 in fine Beginselen 1991. Volgens SABEL'EVA, I.V., in SUKHANOV 1993, II, 261 veronderstelde dit wel een inzagerecht voor de auteursrechthebbende in de boekhouding van de gebruiker.

⁸¹ Art.139 (1) al.4 Beginselen 1991.

⁸² Art.16 AW 1993. Enkel met betrekking tot de vergoeding voor de thuiskopie van audiovisuele werken en geluidsopnames van werken wordt aan de auteur een recht op vergoeding toegekend, zonder dat deze vergoeding een rechtstreekse band vertoont met de exploitatie van zijn werk (art.26 AW 1993).

⁸³ Art.31 (3) al.1 AW 1993. In art.139 (1) al.4 Beginselen 1991 werd dit nog als een loutere mogelijkheid geformuleerd.

⁸⁴ Art.31 (3) al.1 AW 1993.

(bv. achtergrondmuziek in winkels, winkelstraten enz.).

Zoals reeds onder de Beginselen 1991 geeft ook de Auteurswet 1993 aan de Raad van Ministers de mogelijkheid om minimumtarieven (geen maxima) op te leggen die, indien het om forfaitaire vergoedingen gaat, samen met de minimumlonen geïndexeerd worden ⁸⁵. Het enige tot op heden goedgekeurde Regeringsbesluit houdende de minimumtarieven voor de auteursvergoeding voor de openbare uitvoering van werken, voor de reproductie van werken door middel van geluidsopname en de verhuur van exemplaren van geluidsopnames en van audiovisuele werken, en voor de reproductie van werken van beeldende kunst en het verveelvoudigen van werken van toegepaste, decoratieve kunst in de industrie ⁸⁶ omschrijft deze minimumvergoedingen evenwel steeds in termen van percentages van de inkomsten uit de exploitatie van het werk, zelfs wanneer de exploitatie van deze werken niet de hoofdactiviteit van de betalingsplichtige uitmaakt (bv. uitvoering van muziekwerken op fonogrammen in een restaurant) ⁸⁷.

1684. Het is duidelijk dat de huidige regeling geplaatst moet worden tegen de achtergrond van de economische systeemtransformatie. Enerzijds veronderstelt de invoering van de markteconomie dat de onderhandelingen tussen auteur en gebruiker vrij kunnen verlopen, onttrokken aan elke administratieve overheidsplanning. Anderzijds heeft de systeemtransformatie geleid tot het doen ontstaan van nauwelijks gecontroleerde, geprivatiseerde monopolies binnen specifieke domeinen, waardoor de auteur in een dubbele ongunstige positie komt te staan: niet enkel wordt hij geplaagd door een structurele economische zwakte op de markt, hij wordt - minstens gedeeltelijk - in zijn keuze van zijn medecontractant beperkt door het voortbestaan van vroegere monopolies bij de kunstbemiddelaars. In deze omstandigheden lijkt een extra-bescherming voor de auteurs geen overbodige luxe.

De mogelijkheid voor de overheid om voor afzonderlijke exploitatiewijzen minimumtarieven voor te schrijven heeft dan ook een ondubbelzinnige sociale functie ⁸⁸ ter bescherming van de zwakste actor op de markt van cultuurgoederen, zonder evenwel de marktmechanismen in hun geheel uit te schakelen.

§ 3. Auteur versus eindgebruiker

3.1. Algemeen

1685. De sovjetauteur en de sovjet eindgebruiker streefden een gemeenschappelijk doel na: de opbouw van het communisme. De mythe van de belangenverzoening leidde evenwel tot een sterke beperking in duur en omvang van de rechten van de auteur, belangrijke, lucratieve exploitatievormen werden aan het exclusieve meesterschap van

⁸⁵ Art.31 (3) al.2 AW 1993. Deze bepaling werd slechts tijdens de derde lezing van de wettekst ingevoerd, d.i. na het presidentiële veto, zie SAVEL'EVA 1993b, 41.

⁸⁶ PP RF "O minimal'nykh stavkakh avtorskogo voznağrazhdeniia za nekotorye vidy ispol'zovaniia proizvedenii literatury i iskusstva", 21 maart 1994, *SAPP RF*, 1994, nr.13, item 994.

⁸⁷ Voor een kritische bespreking, zie *supra*, nr.1349.

⁸⁸ SERGEEV 25.

de auteur onttrokken of werden zonder meer buiten de vermogensrechten van de auteur geplaatst, en dit ten voordele van de eindgebruikers, die immers met "sociaal nuttige" werken opgevoed moesten worden tot goede communisten. De auteur werd zo juridisch het slachtoffer van de belangrijke sociale rol die hem in het grote culturele plan toebedeeld werd, nl. de ingenieur te zijn van de menselijke geest.

1686. De idee dat de belangen van auteur en eindgebruiker *a priori* met elkaar in harmonie zijn, is in een marktcontext niet langer houdbaar. De auteur wil zowel moreel als materieel voordeel halen uit de schepping en verspreiding van originele werken, en dit kan niet, indien zijn eigen rechten beperkt omschreven worden en de toegang tot en het gebruik van dit werk voor de cultuurconsument zonder gegronde reden en zonder enige inspraak van of vergoeding aan de auteur, mogelijk gemaakt wordt. De erkenning van het bestaan van deze belangentegenstelling enerzijds, en het besef dat het zich rekenschap geven van de legitieme gronden om uitzonderingen op het auteursrecht te voorzien, niet mag leiden tot het ontnemen aan het auteursrecht van zijn creatie- en verspreidingstimulerende werking anderzijds, heeft de Russische wetgever tot een regeling gebracht die in vergelijking met het sovjetrecht merkkelijk gunstiger uitvalt voor de auteur. Het verschil moet zowel op het vlak van de principes gezocht worden, als op het niveau van de beperkingen aan het auteursrecht.

3.2. Op het niveau van de principes

1687. Het auteursrecht beschermt enkel de originele vorm van een werk, het beschermt niet de onderliggende of erin uitgedrukte ideeën, methodes, processen, systemen, concepten, principes, ontdekkingen of feiten. Dit basisbeginsel werd steeds aanvaard, maar wordt nu voor het eerst ook in de Russische auteurswetgeving uitdrukkelijk vermeld ⁸⁹. De auteur kan dus onmogelijk een juridisch monopolie verwerven op ideeën, die m.a.w. vrij kunnen circuleren.

1688. Ook het tijdelijk karakter behoort tot de essentiële kenmerken van het auteursrecht. Na verloop van een bepaalde termijn valt het werk in het publiek domein (*obshchestvennoe dostoianie*), wat betekent dat het vanaf dat ogenblik volledig vrij geëxploiteerd mag worden ⁹⁰. In de Sovjetunie was deze termijn relatief kort (pas sedert 1973 was deze op 25 jaar p.m.a. gebracht), de Beginselen 1991 hebben deze termijn op het niveau van de Berner Conventie gebracht, nl. 50 jaar p.m.a., en de AW 1993 heeft nog langere beschermingstermijnen voorzien wegens oorlogsomstandigheden of repressie en postume rehabilitatie van de auteur. De duur van de subjectieve aanspraak van de auteur werd dus substantieel verlengd.

Het publiek domein kan bovendien opnieuw geprivatiseerd worden, door toepassing van de regel van de postume publicatie van werken of de postume rehabilitatie van de auteur, wanneer deze plaats hebben na verloop van de oorspronkelijke beschermingsduur, of (en vooral) van de regel van de retroactieve toepassing van de beschermingsduur.

De Russische AW 1993 geeft tenslotte aan de Regering ook de mogelijkheid om een

⁸⁹ Art.6 (4) AW 1993; art.3 (5) Computerwet.

⁹⁰ Art.28 AW 1993.

systeem van *betalend* publiek domein te vestigen in de vorm van een heffing van max. 1 % van de winst gemaakt door de exploitatie van een werk uit het publiek domein. Deze heffing komt niet de individuele auteur of diens erfgenamen van het geëxploiteerde werk ten goede, maar wel de auteursgemeenschap in haar geheel via de professionele fondsen van de auteurs en de collectieve beheersorganisaties ⁹¹. Met deze gelden kunnen sociale programma's en programma's ter ondersteuning van jong talent gefinancierd worden. De Regering heeft evenwel nog geen gebruik gemaakt van deze wettelijke mogelijkheid.

3.3. Op het niveau van de uitzonderingen op het auteursrecht

1689. De AW 1993 versterkt de positie van de auteur niet enkel door een verlenging van de beschermingsduur, maar ook door een uitbreiding van de bundel rechten van de auteur en vooral door een inperking van de uitzonderingen op het auteursrecht.

Hierbij gaat het niet zozeer om de uitsluiting van een aantal creaties van de geest van het statuut van object van auteursrecht terwille van de vlotte informatieverbreiding (zoals mededelingen over gebeurtenissen en feiten die een informatief karakter hebben) of wegens hun officieel karakter (zoals wetten, vonnissen, staatssymbolen en -tekens) ⁹² - aangezien hier behoudens enige details een grote continuïteit met het verleden heerst - maar wel om de zgn. vrije gebruiken en de dwanglicenties. Hier zien we wel belangrijke herformuleringen, weglatingen en toevoegingen die o.i. ertoe geleid hebben dat de positie van de auteur in de Auteurswet 1993 aanzienlijk versterkt werd en de legitieme belangen van consumenten en gemeenschap wel erkend werden, maar dan onder strikte voorwaarden die de vrijwaring van de belangen van de auteur garanderen ⁹³.

Het is niet onze bedoeling deze vrije gebruiken hier opnieuw allemaal gedetailleerd te bespreken. We beperken ons hier tot enkele algemene opmerkingen.

1690. De uitzonderingen op het auteursrecht betreffen enkel de exploitatierechten van de auteur, zijn morele rechten blijven onverlet. Dit wil vooral zeggen dat het werk bij het door de wet toegestaan gebruik niet gewijzigd mag worden op een wijze die de eer en waardigheid van de auteur zou schaden ⁹⁴, en dat de beperkingen enkel openbaar gemaakte werken betreffen. Alle uitzonderingen op de vermogensrechten van de auteur zijn slechts inroepbaar voor zover hun toepassing geen ongerechtvaardigde schade aan het normale gebruik van het werk toedient of op ongefundeerde wijze de legitieme belangen van de auteur krenkt ⁹⁵.

⁹¹ Art.28 (3) AW 1993. *Supra*, nr.1321.

⁹² Art.8 AW 1993. Dit artikel sluit ook werken van volkscreativiteit (folklore) uit. *Supra*, nr.1179-1180.

⁹³ Zie bv. ook GAVRILOV 1995c, 20.

⁹⁴ Art.15 (1) AW 1993.

⁹⁵ Art.16 (5), 25 (3) en art.42 (4) AW 1993. *Supra*, nr.1274 en 1404.

1691. Bij een vergelijking van de uitzonderingen in het B.W. 1964 en de AW 1993 valt onmiddellijk op dat een aantal van de vroeger voorziene uitzonderingen (waarvan enkele zeer belangrijke) op de vermogensrechten van de auteur of op hun exclusief karakter verdwenen zijn. Het gaat hier om het vrije gebruik van andermans uitgegeven werk voor het tot stand brengen van een nieuw, creatief-zelfstandig werk ⁹⁶, het opnemen van informatie over gepubliceerde werken in de periodieke pers, de bioscoop, op radio en televisie van literatuur, wetenschap en kunst ⁹⁷, het vrije gebruik voor eigen noden, de vrije overdracht aan derden of de vrije reproductie in de pers van op bestelling gemaakte technische plannen door de bestellende organisatie ⁹⁸, en de wettelijke licenties inzake de openbare opvoering van een gepubliceerd werk ⁹⁹, de opname op film, plaat, magneetband of een ander mechanisme met het oog op de openbare reproductie of verspreiding van gepubliceerde werken, met uitzondering van het gebruik van de werken in de bioscoop, op radio of televisie (die immers volledig vrij waren ¹⁰⁰) ¹⁰¹, het gebruik van uitgegeven literaire werken door een componist voor de creatie van een muzikaal werk met tekst ¹⁰² en het gebruik van werken van beeldende kunst en foto's in industriële producten ¹⁰³. Ook de mogelijkheid van "onteigening" van auteursrechten ¹⁰⁴ werd geschrapt.

1692. Voor een aantal beperkingen geldt dat ze zowel in het B.W. 1964 als in de AW 1993 voorkomen, maar in een gewijzigde, en doorgaans restrictievere, formulering, waarbij vaak de uitzondering slechts erkend wordt in de mate dat ze een bepaald doel nastreeft. Dit geldt m.n. voor het citaatrecht ¹⁰⁵, de reprografische reproductie van drukwerk voor o.m. wetenschappelijke en onderwijsdoeleinden ¹⁰⁶, de reproductie van werken in blindenschrift ¹⁰⁷, de reproductie van werken voor persoonlijke doeleinden ¹⁰⁸ (met nu de erkenning van een vergoedingsrecht voor de thuiskopie van audio- en audiovisuele werken ¹⁰⁹), de reproductie van openbare redevoeringen of artikels of

⁹⁶ Art.492 punt 1 B.W. 1964.

⁹⁷ Art.492 punt 3 B.W. 1964.

⁹⁸ Art.515 B.W. 1964.

⁹⁹ Art.495 punt 1 B.W. 1964.

¹⁰⁰ Art.492 punt 4 B.W. 1964.

¹⁰¹ Art.495 punt 2 B.W. 1964.

¹⁰² Art.495 punt 3 B.W. 1964.

¹⁰³ Art.495 punt 4 B.W. 1964. Zie ook ENTINE 554.

¹⁰⁴ Art.501 B.W. 1964. Zie ook KOSTIUK 107.

¹⁰⁵ Vgl. art.492 punt 2 B.W. 1964 en art.19 punt 1 AW 1993.

¹⁰⁶ Vgl. art.492 punt 7 B.W. 1964 en art.20 AW 1993.

¹⁰⁷ Vgl. art.492 punt 8 B.W. 1964 en art.19 punt 6 AW 1993.

¹⁰⁸ Vgl. art.493 B.W. 1964 en art.18 (1) AW 1993.

¹⁰⁹ Art.26 AW 1993.

uitgezonden werken over actuele aangelegenheden ¹¹⁰, de reproductie van werken op publiek toegankelijke plaatsen ¹¹¹.

1693. De Auteurswet bevat ook een aantal geheel nieuwe beperkingen op het auteursrecht, telkens evenwel met zeer beperkt bereik en een doelgebonden aard. Het gaat om de vrije openbare uitvoering van werken tijdens officiële en religieuze plechtigheden, en bij begrafenissen ¹¹², de vrije reproductie van een werk ten behoeve van een gerechtelijke procedure ¹¹³, het informatief citaat ¹¹⁴, de efemere opnames van uitgezonden werken ¹¹⁵, de reprografische reproductie door bibliotheken en archieven ter herstelling of vervanging van hun fondsen ¹¹⁶, en de voor de computerprogramma's typische vrije gebruiken van reproductie om de functionering van het programma te verzekeren en voor archiefredenen, alsook het bijzondere geval van de decompilatie van een programma ¹¹⁷. Elk van deze vrije gebruiken wordt aan heel precieze voorwaarden of aan een precies doel gekoppeld ¹¹⁸. Overschrijdt men deze grenzen, komt men opnieuw in het domein van de private exclusiviteit van de auteur terecht.

1694. Concluderend kunnen we vaststellen dat het afzweren van de theorie van de belangenharmonie op het vlak van de uitzonderingen op de vermogensrechten van de auteur tot een duidelijke verbetering van diens rechtspositie geleid heeft. De uitzonderingen hebben steeds een duidelijk doel, nl. de bescherming van een publiek of particulier belang, en zijn ook beperkt tot dat doel. Enkel m.b.t. de reprografie heeft o.i. de Russische wetgever de auteur op een onnodige wijze in zijn rechten beperkt door geen vergoedingsrecht te voorzien. Desondanks kan men over het algemeen zeggen dat de Russische Wet door de tegenstelling van de belangen van auteur en eindgebruiker als uitgangspunt te nemen een veel realistischer beeld gekregen heeft van de sociale positie van de auteur en van de noodzaak om de controle van de auteur over het gebruik van zijn creatie enkel te beperken in de mate dat andere publieke of eventueel particuliere belangen dit vergen.

§ 4. Conclusie

1695. Uit onze analyse van het sovjetauteursrecht was gebleken dat een aantal bepalingen uit het objectief recht inhoudelijk duidelijk te onderscheiden waren van wat

¹¹⁰ Vgl. art.492 punt 4 en 5 B.W. 1964 en art.19 punt 3 en 4 AW 1993.

¹¹¹ Vgl. art.492 punt 6 B.W. 1964 en art.21 AW 1993.

¹¹² Art.22 AW 1993.

¹¹³ Art.23 AW 1993.

¹¹⁴ Art.19 punt 5 AW 1993.

¹¹⁵ Art.24 AW 1993.

¹¹⁶ Art.20 punt 1 AW 1993.

¹¹⁷ Art.25 AW 1993.

¹¹⁸ Voor een bespreking van deze vrije gebruiken, *supra*, 1273 e.v.

een ideaaltypische Auteurswet in West-Europa voorzag.

1696. In de verhouding tussen auteur en exploitant viel de verregaande staatstussenkost via quasi-bindende modelovereenkomsten en opgelegde minima en maxima voor de auteursvergoedingen per exploitatiewijze op. Door deze bepalingen werd de rechtsverhouding tussen auteur en socialistische gebruiksorganisatie ingeschakeld in de administratieve bevelseconomie. Eerder als een neveneffect dan als een doel op zich hadden ze een voor de auteur beschermende functie, maar deze werd grotendeels ongedaan gemaakt door een aantal voor de auteur zeer negatieve bepalingen in de modelovereenkomsten en door de wettelijke maxima voor de auteursvergoeding.

Elke dubbelzinnigheid met betrekking tot de bepalingen inzake auteurscontracten en auteursvergoedingen is in de Auteurswet 1993 teniet gedaan: de sociale functie ten dienste van de auteur kan niet meer in twijfel getrokken worden. De wetgever heeft duidelijk beoogd de auteur op de markt te beschermen tegen eigen voortvarendheid, onoplettendheid en structurele zwakte. Hiertoe hanteert de Russische wetgever in het auteurscontractenrecht instrumenten die voor een West-Europees jurist vertrouwd in de oren klinken: interpretatieregels, verplichte vermeldingen met voor de auteur voordelige regels van aanvullend recht, verbod op overdracht van rechten op toekomstige werken of exploitatiewijzen enz. Enkel de mogelijkheid voor de Regering om minimumauteursvergoedingen voor afzonderlijke exploitatiewijzen voor te schrijven kan als een overblijfsel uit het verleden beschouwd worden, ook al gaat het hier - geheel in lijn met de overige bepalingen - om een auteursvriendelijke maatregel.

De bepalingen in de AW 1993 inzake contractenrecht en auteursvergoedingen hebben niet meer het bevoogdende en controlerende karakter van weleer, maar zijn duidelijk bedoeld als een sociale correctie op de marktprincipes, met de wilsautonomie en de contractsvrijheid als uitgangspunt. De auteur heeft nu zijn eigen lot in handen, het auteurscontractenrecht en de wettelijke minimumvergoedingen zijn instrumenten van eerstelijns hulp om de zwakkere contractspartij te beschermen. Het is precies in dezelfde zin dat - ideaaltypisch gesproken - ook West-Europese auteurswetten bijzondere regelingen inzake contractenrecht bevatten.

1697. In de verhouding tussen auteur en de gemeenschap van eindgebruikers onderscheidde het sovjetauteursrecht zich door zijn laag beschermingsniveau, en m.n. door een korte beschermingsduur en een hele reeks van diepgrijpende uitzonderingen op het auteursrecht. In de Auteurswet 1993 werd het beschermingsniveau voor de auteurs op of in een aantal gevallen zelfs boven het niveau van de Berner Conventie gebracht. Opmerkelijk zijn hierbij de bijzondere berekening voor de beschermingstermijn voor gerehabiliteerde auteurs, en de retroactieve toepassing van de beschermingstermijnen.

1698. Daar waar formeel-juridisch het Russisch auteursrecht ondanks alle revolutionaire en communistisch-experimentele peripetieën steeds in het vaarwater van het continentale West-Europese auteursrechtconcept gebleven was, heeft het nu ook inhoudelijk, d.i. in de omschrijving van de omvang en de grenzen van de rechten die aan de auteur toekomen, en de wijze waarop hij in het contractenrecht tegen eigen onvoorzichtigheid en te grote inhaligheid van exploitanten beschermd wordt, aansluiting gevonden bij het westelijk deel van het oude continent. Men mag er bovendien gerust van uitgaan dat deze band in de toekomst nog nauwer aangehaald zal worden, nu Rusland in de Partnerschaps- en Samenwerkingsovereenkomst met de EU en haar Lidstaten de verplichting op zich genomen heeft het beschermingsniveau van zijn nationaal auteursrecht op een niveau te

brengen dat gelijkaardig is aan dat van de EU ¹¹⁹.

1699. De reden voor deze inhoudelijke wijzigingen in het objectief auteursrecht moet o.i. gezocht worden in de ontmythologisering van de theorie van de harmonische belangenverzoening. Onder invloed van de systeemtransformatie wordt het auteursrecht niet langer gezien als de reflexie van een vooraf geponeerd axioma van de harmonie van belangen, maar wordt het nu als een instrument beschouwd om de antagonistische belangen die in de volgens marktmechanismen geordende maatschappij leven, via het recht met elkaar te verzoenen. Dit moet geschieden met respect voor de basisprincipes van de markt (zoals de vrijheid van contract), gecorrigeerd ter bescherming van de zwakste partij, de auteur, en rekening houdend met economische en culturele belangen van alle marktactoren. Het auteursrecht beoogt m.a.w. een correctie op de machtsverhoudingen in de markt voor wat het belangenconflict tussen auteurs en primaire exploitanten aangaat, en een afweging van de belangen van cultuurproductie en cultuurconsumptie voor wat het belangenconflict tussen auteurs en consumenten aangaat. Het optreden van de wetgever is niet langer louter descriptief, maar normatief.

1700. Uit dit betoog wordt reeds duidelijk dat de opheffing van de specifieke interne kenmerken van het socialistische auteursrecht nauw samenhangen met de nieuwe omgeving waarbinnen het auteursrecht moet functioneren: die van een markt en een rechtsstaat in opbouw.

Afdeling 3. De systeemtransformatie en het toegenomen soortelijk gewicht van het auteursrecht

§ 1. Algemeen

1701. De gemeenschap in haar geheel heeft er belang bij dat een levendige cultuurproductie in stand gehouden, en zelfs aangemoedigd wordt. Eén van de instrumenten hiertoe is het auteursrecht. Nu werd in de sovjetperiode dit publiek belang verengd tot het belang van de staat en uiteindelijk de Communistische Partij, die deze usurpatie van het publiek belang legitimeerde door verwijzing naar haar wetenschappelijk inzicht in het objectieve belang dat in de zich dialectisch ontwikkelende geschiedenis besloten lag. Een dergelijke visie leidde tot de totale onderschikking van het individuele aan het collectieve belang, in concreto het belang van de individuele auteur aan het belang van Staat en Partij.

Dit had weliswaar geen invloed op de juridisch-technische constructie van het auteursrecht, dat zoals in de "bourgeoiswereld" als een subjectief recht dat een geheel van vermogens- en persoonlijke rechten omvatte, geconcipieerd werd. Deze visie had wel invloed op de inhoud van dit subjectieve auteursrecht, uit de ontleding waarvan bleek, hoe zwak de auteur stond in zijn verhouding tot de exploitant en de eindgebruiker. Het is evenwel slechts in een derde stap, nl. de analyse van de plaats van het auteursrecht als rechtsinstituut binnen het geheel van de rechtsnormen die het creëren en ondernemen in de culturele sector aangaan, dat de totale onderschikking van het belang van de auteur aan dat van de collectiviteit aan het licht kwam. Het auteursrecht, dat ondanks alle inhoudelijke beperkingen toch een zekere bescherming aan de schepper van originele werken bood, was in zijn geheel totaal ondergeschikt aan de politiek-con-

¹¹⁹

Supra, nr.1069-1070.

stitutionele regeling van de geestelijke activiteit en de economisch-administratieve regeling van de ondernemingsactiviteit. Het subjectieve auteursrecht als onderdeel van het burgerlijk recht, was een onbelangrijk eilandje in een zee van privileges.

1702. De systeemtransformatie heeft niet enkel de inhoud van het auteursrecht grondig gewijzigd ¹²⁰, maar heeft ook de plaats van het auteursrecht binnen de dichotomie individueel belang van de auteur - publiek belang grondig veranderd. Hierbij werd de omschrijving van het publiek belang als een staats- of éénpartijbelang opzij geschoven. In het nieuwe Rusland is het multinationale volk de enige bron van macht, die rechtstreeks of via vrije verkiezingen door het volk uitgeoefend wordt ¹²¹ in een stelsel van wereldbeschouwelijk en politiek pluralisme ¹²². In de civiele maatschappij die geleidelijk aan in Rusland ontstaat, wordt een veelheid aan belangen, ook die van de auteurs zelf, gearticuleerd en gestructureerd. De economische en politieke systeemtransformatie heeft de belangen van het individu, de individuele rechts- en handelingsbekwaamheid als uitgangspunt van het nieuwe maatschappijmodel aanvaard.

§ 2. Auteursrecht en vrijheid van artistieke schepping

1703. *Politiek-constitutioneel* betekent dit de erkenning van onvervreemdbare mensenrechten, inclusief het recht om vrij meningen te koesteren, te uiten en verspreiden, het recht om zich op creatieve wijze artistiek te ontplooiën zonder dat een kunstvorm van overheidswege opgelegd kan worden. Deze rechten en vrijheden zijn afweerrechten tegen een al te opdringerige staat. Het is zeker waar dat de Russische overheid op dit ogenblik een grote greep op het culturele middenveld behouden heeft, door het uitblijven van massale privatiseringen van de staatsondernemingen in de culturele sector enerzijds, en het vestigen van een registratie- en vergunningenstelsel voor de cultuurindustrieën anderzijds. Dit neemt nochtans niet weg dat de basisprincipes van het politiek stelsel radicaal gewijzigd werden.

Hierdoor wordt het auteursrecht als onderdeel van het burgerlijk recht op een andere wijze gewaardeerd. Het auteursrecht is niet langer een eenzaam privaat monopolie op de vorm van auteurswerken naast, of in werkelijkheid onder het staats- of partijmonopolie op de inhoud van deze werken. De afwijzing van een axiologisch beschermingscriterium krijgt in de nieuwe politieke context ook effectief een zekere inhoud: het ideologische gehalte van een werk is niet enkel irrelevant voor het al dan niet ontstaan van het auteursrecht, zoals ook vroeger reeds het geval was, maar is dit ook op het ogenblik dat de auteur beslist zijn werk te (laten) exploiteren. De geleidelijke, en zeker nog onvoltooide, demonopolisering van de economie verleent de auteur een keuzemogelijkheid aan exploitanten, waarvan de profielen vervagen zodat er onderlinge concurrentie ontstaat. De exploitanten zijn organisatorisch vaak nog wel aan hogere overheden ondergeschikt, op het niveau van hun dagdagelijks artistiek en literair beleid zijn ze evenwel geheel autonoom geworden. Ze zijn niet langer de controleposten van de officiële ideologie, die ongewenste werken uit het maatschappelijk leven moesten weren.

¹²⁰ *Supra*, Afd.2.

¹²¹ Art.3 G.W. 1993.

¹²² Art.13 G.W. 1993.

Het auteursrecht, dat nochtans de vrije meningsuiting hindert door een bepaalde expressievorm te monopoliseren, wordt nu gelegitimeerd omdat het precies een pluraliteit aan meningsuitingen mogelijk maakt. Dit komt symbolisch tot uiting in het samen in één paragraaf van de G.W. 1993 vermelden van de vrijheid van artistieke schepping en de bescherming van de intellectuele eigendomsrechten ¹²³. Het verbodsrecht dat het auteursrecht toch is, dient in de praktijk niet in de eerste plaats om bepaalde dingen te verbieden, maar juist om ze mogelijk te maken. Bovendien worden in het objectief auteursrecht precies omwille van de vrijheid van meningsuiting en communicatie uitzonderingen voorzien met betrekking tot handelingen die onder het exploitatiemonopolie van de auteur op zijn werk vallen, maar toch zonder diens toestemming en zonder enige vergoeding in bepaalde omstandigheden en onder bepaalde voorwaarden aan derden toegelaten worden ¹²⁴.

§ 3. Auteursrecht en vrijheid en eerlijkheid van mededinging

1704. *Economisch* moet het auteursrecht nu functioneren in een systeem waarin de vrije en eerlijke mededinging tot een grondwettelijk principe werd uitgeroepen ¹²⁵. De verhouding tussen het auteursrecht en de vrije en eerlijke mededinging als motor van de markteconomie wordt verduidelijkt door de Wet van 22 maart 1991 over de mededinging en beperking van de monopolistische activiteit op de goederenmarkten ("Antimonopoliewet") ¹²⁶. We moeten hier even bij blijven stilstaan.

In de oorspronkelijke versie van de Antimonopoliewet werden de verhoudingen die geregeld worden door de normen van rechtsbescherming van uitvindingen, industriële modellen, warenmerken en auteursrechten uit het toepassingsgebied uitgesloten "met uitzondering van die gevallen waarin deze rechten opzettelijk (*umyshlenno*) gebruikt worden door de houders ervan met het oog op de beperking van de mededinging" ¹²⁷. Deze bepaling werd door de wetswijziging van 25 mei 1995 als volgt herschreven: "Deze Wet strekt zich niet uit over verhoudingen die verbonden zijn met objecten van exclusieve rechten met uitzondering van de gevallen waarin akkoorden in verband met

¹²³ Art.44 (1) G.W. 1993. *Supra*, nr.850-851.

¹²⁴ *Supra*, nr.1287 e.v. en 1294 e.v.

¹²⁵ Art.34 (2) G.W. 1993 bepaalt: "De economische bedrijvigheid mag niet gericht zijn op monopolievorming en oneerlijke concurrentie". Vgl. art.10 (1) al.2 B.W. 1994 dat het gebruik van burgerrechten "met het oog op de beperking van de mededinging, alsook het misbruik van een dominante positie op de markt", verbiedt.

¹²⁶ Zakon RSFSR "O konkurentsii i ogranichenii monopolisticheskoi deiatel'nosti na tovarnykh rynkakh", 22 maart 1991, *VSND i VS RSFSR*, 1991, nr.16, item 499, *SZ RF*, 1995, nr.22, item 1977, in Engelse, gecoördineerde vertaling in *SD*, 1995, nr.2, 45-72. Voor een bespreking van deze Wet, zie *supra*, nr.944 e.v.

¹²⁷ Art.2 (2) Antimonopoliewet. De criteria waarmee rekening gehouden zou worden bij de vaststelling van het feit van het onwettig gebruik van exclusieve rechten, moesten in de praktijk van de rechtshandhavingsorganen (het Antimonopoliecomité, de rechtbank, de arbitragerechtbank) uitgewerkt worden: *Zakonodatel'stvo i Ekonomika*, 1991, nr.12, 6.

hun gebruik gericht zijn op de beperking van de mededinging" ¹²⁸. Mededingingsbeperkende licentieovereenkomsten zijn bijgevolg wel onderworpen aan de antimonopoliewetgeving, maar de Russische wetgever geeft geen enkele indicatie over de te hanteren criteria om uit te maken welke van deze overeenkomsten geoorloofd zijn en welke niet. Bij gebrek aan rechtspraak terzake is het derhalve onmogelijk om de precieze draagwijdte van deze bepaling juist in te schatten. We kunnen er enkel op wijzen dat uit deze tekst blijkt dat de Russische wetgever een onderscheid maakt tussen het bestaan van exclusieve rechten op bepaalde voorwerpen enerzijds en het gebruik hiervan of m.a.w. de uitoefening van de exclusieve rechten anderzijds. Enkel deze uitoefening van de exclusieve rechten is onderworpen aan de antimonopoliewetgeving indien ze gericht is op de beperking van de mededinging.

Niet enkel de vrijheid van de mededinging, maar ook de eerlijkheid ervan wordt door de Antimonopoliewet geregeld. In de oorspronkelijke versie van deze Wet werd als één van de ontoelaatbare vormen van oneerlijke mededinging beschouwd "het niet-toegestane gebruik van een warenmerk, firmanaam of het markeren van een waar, alsook het kopiëren van vorm, verpakking, uiterlijke vormgeving van de waar van een concurrent" ¹²⁹. Letterlijk genomen betekende dit dat door deze bepaling de slaafse nabootsing van de vorm, verpakking of uiterlijke vormgeving van een goed zonder enige bijkomende omstandigheid ontoelaatbaar geacht werd. Van een vrijheid van kopie, die nochtans in de Russische rechtsleer aanvaard wordt ¹³⁰, was in de genoemde gevallen bijgevolg geen sprake, en het is zeer de vraag of - mede gelet op de afwezigheid van enige beperking in de tijd - hierdoor de bescherming van werken van toegepaste kunst via het auteursrecht of het modellenrecht niet geheel overbodig werd ¹³¹. Een inperking van dit al te ruime opgevatte verbod op slaafse nabootsing kon enkel eventueel bereikt worden door dit verbod samen te lezen met het algemene verbod op oneerlijke mededinging ¹³².

Het verbod op slaafse nabootsing zonder enige bijkomende vereiste is o.i. onverzoenbaar met de basisbeginselen van een vrije markt. Het behoort tot de essentie van de vrijheid van economische bedrijvigheid en concurrentie - die in de Russische Federatie grondwettelijk vastgelegd werden ¹³³ - dat de economische actoren door kostenverlaging hun producten en diensten goedkoper aan de consument willen aanbieden dan de concurrent kan doen voor gelijkaardige producten en diensten. Eén manier om aan

¹²⁸ Art.1 (3) b) Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Zakon RSFSR 'O konkurent-sii i ogranichenii monopolisticheskoi deiatel'nosti na tovarnykh rynkakh' ", 25 mei 1995, *SZ RF*, 1995, nr.22, item 1977, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 mei 1995.

¹²⁹ Art.10 Antimonopoliewet. Over het belang van deze bepaling voor de mogelijkheid om ook aan niet-geregistreerde merken juridische bescherming te verlenen, zie DIETZ, A., "The New Law on Trademarks, Service Marks and Appellations of Origin of the Russian Federation. A modern regulation with some problem areas", in *ELST / MALFLIET* 191.

¹³⁰ ZENIN 170 schrijft: "indien op een concrete verwezenlijking van wetenschap en techniek geen exclusief recht berust en deze verwezenlijkingen zijn niet confidentieel, dan heeft eender welke derde het recht ze ongehinderd en gratis te gebruiken".

¹³¹ DIETZ 1994a, 660.

¹³² DIETZ 1994a, 660-661.

¹³³ Art.8 (1) G.W. 1993.

kostenverlaging te doen is de investeringskosten voor de ontwikkeling van nieuwe producten terug te dringen. Dit kan, o.m., door de producten van de concurrenten slaafs na te bootsen. In een vrije markt is de vrijheid van kopie principieel gegarandeerd als een logisch uitvloeisel van de vrijheid van mededinging, voor zover het gekopieerde product niet wegens een bijzondere kwaliteit (zoals voor uitvindingen: nieuwheid, uitvindingswerkzaamheid en industriële toepasbaarheid ¹³⁴; voor gebruiksmodellen: nieuwheid en industriële toepasbaarheid ¹³⁵; voor industriële modellen: nieuwheid, originaliteit en industriële toepasbaarheid ¹³⁶; voor auteurswerken, inclusief computerprogramma's en databanken: creativiteit ¹³⁷; voor selectieverwezenlijkingen: nieuwheid, onderscheidingsvermogen, uniformiteit en stabiliteit ¹³⁸; of voor chips: originaliteit ¹³⁹) door een tijdelijk, exclusief recht beschermd wordt. Een slaafse kopie van een product dat dergelijke kwaliteiten niet heeft, is o.i. slechts in bijzondere omstandigheden, zoals verwarringstichting of misleiding, als "parasitair" of onrechtmatig te beschouwen, in welk geval de regels van de oneerlijke mededinging van toepassing zijn ¹⁴⁰.

Door de wetswijziging van 25 mei 1995 ¹⁴¹ werd de zojuist besproken alinea uit art.10 Antimonopoliewet als volgt geherformuleerd: "de verkoop van een waar met onwettig gebruik van de resultaten van intellectuele activiteit en ermee gelijkgestelde middelen tot individualisering van rechtspersoon, de individualisering van producten, de uitvoering van werken en diensten" is een vorm van oneerlijke concurrentie. Eenzelfde handeling (nl. de verkoop van een product dat de nabootsing is van een ander product zonder toestemming van de schepper van dit laatste product) is dus zowel een schending van de exclusieve intellectuele rechten als van het verbod op oneerlijke mededinging. De exclusieve rechten worden op deze wijze gedeeltelijk geïncorporeerd in het stelsel van de oneerlijke mededinging ¹⁴². M.b.t. het auteursrecht betekent dit dat

¹³⁴ Art.4 Patentnyi Zakon RF, 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2319.

¹³⁵ Art.5 Patentnyi Zakon RF, 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2319.

¹³⁶ Art. 6 Patentnyi Zakon RF, 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2319.

¹³⁷ Art.6 (1) AW 1993; art.3 (2) Computerwet.

¹³⁸ Art.4 Zakon RF "O selektsionnykh dostizheniiakh", 6 augustus 1993, *Rossiiskaia Gazeta*, 3 september 1993.

¹³⁹ Art.3 Zakon RF "O pravovoi okhrane topologii integral'nykh mikroskhem", 23 september 1992, *VSND i VS RF*, 1992, nr.42, item 2328.

¹⁴⁰ Voor een recent rechtsvergelijkend onderzoek terzake, zie BUYDENS, M., "Produktpiraterie und unlauterer Wettbewerb. Die Situation in Belgien und Frankreich mit Hinweisen auf die Rechtslage in Deutschland", *GRUR Int.*, 1995, 15-25.

¹⁴¹ Art.1 (11) b) Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Zakon RSFSR 'O konkurentsii i ogranichenii monopolisticheskoi deiatel'nosti na tovarnykh rynkakh' ", 25 mei 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 mei 1995.

¹⁴² Een vergelijkbare verwarring tussen het stelsel van het auteursrecht en dat van de onrechtmatige mededinging vinden we terug in de Aanbeveling van de Gerechtelijke Kamer van Informatiegeschillen bij de President RF van 19 mei 1994, waarin eerst erkend wordt dat de uitzendprogramma's van radio en televisie, bestemd voor de gedrukte pers, auteursrechtelijk beschermde werken zijn, maar vervolgens aan de omroepen toegelaten wordt "de rechtsmiddelen van bescherming tegen

de distributie van nagemaakte exemplaren van een auteurswerk door verkoop niet enkel een schending van het auteursrecht uitmaakt maar meteen ook een vorm van oneerlijke mededinging betekent ¹⁴³. Het enige praktische effect van de incorporatie van de intellectuele rechten in het recht van de oneerlijke mededinging lijkt ons de bevoegdheid van het Antimonopoliecomité te zijn om tegen de verkoop van nagemaakte werken op te treden - een bevoegdheid waarvan dit Comité allicht niet zeer snel gebruik zal maken, gelet op de door ons reeds gesignaleerde onderschikking van de problematiek van de oneerlijke mededinging aan deze van de strijd tegen de monopolievorming ¹⁴⁴.

Over de toelaatbaarheid van slaafse nabootsing van creaties die niet door een exclusief recht beschermd zijn, d.i. over de vrijheid van kopie, laat het geherformuleerde art.10 Antimonopoliewet zich niet expliciet uit. Dit betekent dat slaafse nabootsing enkel ontoelaatbaar is wanneer ze onder de algemene definitie van oneerlijke mededinging valt, d.i. "eender welke handeling van een economisch subject die gericht is op het verwerven van voorrechten in de ondernemersactiviteit, in strijd met de bepalingen van de geldende wetgeving, de gebruiken van het zakenverkeer, de vereisten van goed fatsoen, redelijkheid en rechtvaardigheid, en aan andere economische concurrenten schade kan veroorzaken of veroorzaakt heeft of aan hun zakenreputatie schade kan toebrengen" ¹⁴⁵. De praktijk zal moeten uitwijzen of slaafse nabootsing op zich onder deze definitie als "parasitair" of "oneerlijk" gekwalificeerd kan worden.

§ 4. De rehabilitatie van het postcommunistische auteursrecht

1705. De politieke en economische systeemtransformatie heeft het auteursrecht in zijn marktordenende, sociale en persoonlijkheidsrechtelijke functie hersteld. Dit moge een hele eer zijn voor dit rechtsinstituut, het betekent meteen ook een grote verantwoordelijkheid. Nu vrijheid van ondernemerschap op basis van private eigendomsrechten en vrijheid van creatie de motoren geworden zijn van het transformatieproces in Rusland, komt het volle gewicht van de sociale en economische bescherming van de auteur op het auteursrecht te liggen. Met het zich geheel of gedeeltelijk terugtrekken van de staat uit verschillende levenssferen is het zwaartepunt van het Russische rechtssysteem aan het verschuiven van het publiek naar het privaat recht. De horizontale rechtsverhoudingen worden niet meer voortdurend doorkruist door de verticale rechtsverhoudingen, wat een opwaardering en een groeiende relevantie impliceert voor het burgerlijk recht in het algemeen, en met betrekking tot de rechtsverhoudingen rond de creatie en exploi-

de oneerlijke mededinging ("piraterij") bij de verspreiding van uitzendprogramma's te gebruiken, inclusief de [eis tot] vergoeding van de schade door degene die een inbreuk maakt op hun recht van intellectuele eigendom": punt 5 Rekomendatsiia Sudebnoi palaty po informatsionnym sporam pri Prezidente Rossiiskoi Federatsii "O pravovoi prirode programm tele- i radioperedach, publikuemykh v periodicheskikh pechatnykh izdaniakh", 19 mei 1994, *Rossiiskaia Gazeta*, 28 mei 1994.

¹⁴³ O.i. geldt de bescherming tegen oneerlijke mededinging in deze nieuwe versie niet onbeperkt in de tijd, aangezien enkel verwezen wordt naar het *onwettig* gebruik van de resultaten van intellectuele activiteit, en het gebruik van dergelijke resultaten na het verstrijken van de beschermingstermijn zonder toestemming van de rechthebbenden per definitie niet onwettig is.

¹⁴⁴ *Supra*, nr.945.

¹⁴⁵ Art.1 (5) Federal'nyi Zakon RF "O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Zakon RSFSR 'O konkurentsii i ogranichenii monopolisticheskoi deiatel'nosti na tovarnykh rynkakh' ", 25 mei 1995, *Rossiiskaia Gazeta*, 30 mei 1995.

tatie van werken van literatuur en kunst, het auteursrecht in het bijzonder. Dit toegenomen soortelijk gewicht van het auteursrecht als rechtsinstituut binnen het geheel van rechtsnormen die het creëren en ondernemen in de culturele sector regelen, is een rechtstreeks gevolg van de systeemtransformatie, en m.n. van de mogelijkheid voor privé-personen om auteurswerken te exploiteren, van de keuze die voor de auteur ontstaan is met betrekking tot de mogelijke medecontractanten, van - algemeen gesproken - de "privatisering" van het maatschappelijke leven in de Russische maatschappij van het einde van de twintigste eeuw.

1706. Het voordeel van deze transformatie is dat de auteur zijn eigen lot nu in handen heeft, wat aansluit bij zijn fenomenologische handelingsvrijheid, die juridisch vertaald wordt in een volwaardige rechtsbekwaamheid. Het nadeel is evenwel dat de gestegen relevantie van het auteursrecht als gevolg van de erkenning van de individuele economische en geestelijke vrijheid impliceert dat een veel grotere verantwoordelijkheid op de schouders van de auteurs terecht gekomen is om zich zelf op autonome wijze economisch en sociaal te ontplooiën en waar te maken op de markt van cultuurgooederen. Het blijft een open vraag of de Russische cultuurgeschiedenis dergelijke zelfstandig opererende burgers heeft voortgebracht, dan wel of de eeuwenlange dominantie van één of andere vorm van overheidsgezag in vele levensdomeinen geen burgers heeft voortgebracht die een afwachtende houding aannemen in de zin dat geen enkele handeling van enig gewicht gesteld wordt zonder expliciete toestemming van de overheid, burgers ook die het rechtsbewustzijn ontberen dat een overeenkomst tussen de partijen als wet geldt.

1707. In deze context hoeft het dan ook niet echt te verbazen dat de systeemtransformatie het voorheen onbekende probleem van de rechtshandhaving op het gebied van het auteursrecht heeft doen ontstaan, een fenomeen dat o.i. enkel verklaard kan worden tegen de zojuist geschetste achtergrond van het toegenomen gewicht van het auteursrecht als rechtsinstituut enerzijds en het gebrek aan voorbereiding van de samenleving op deze nieuwe situatie anderzijds.

§ 5. De problematiek van de rechtshandhaving

5.1. De piraterij

1708. Het liberale economische en politieke klimaat, de grotere communicatie- en reisevrijheid, de ruimere beschikbaarheid van reproductieapparatuur ¹⁴⁶, en het opportunisme van een aantal cultuurfunctionarissen die de mogelijkheid zagen snel rijk te worden door de illegale reproductie van -meestal buitenlandse - auteurswerken deden in het voorbije decennium een gigantisch probleem van piraterij ontstaan ¹⁴⁷. Dit fenomeen was onbekend onder het communisme, toen alle exploitanten en het hele distributienetwerk voor culturele producten staatseigendom waren. De *perestroika* strooide roet in het eten.

¹⁴⁶ Zie bv. de analyse van Mihaly Ficsor, assistant Director general van WIPO, in zijn openingstoespraak op het symposium over de handhaving van auteursrecht (Moskou, 21 tot 23 juni 1994), georganiseerd door de Russische overheden en WIPO: WIPO/CR/MOW/94/INF/3 p.4. Zie eveneens SERGEEV 281.

¹⁴⁷ Voor een beknopt overzicht, zie MALKOV 697-698.

1709. Dit werd het eerst duidelijk in de videosector, die rechtstreeks als gevolg van de Wet op de coöperatieven van 26 mei 1988 ¹⁴⁸ de wind in de zeilen kreeg. Op basis van deze wet werden talloze videosalons opgericht waar tegen betaling video's bekeken konden worden. Het ging bijna steeds om illegaal gekopieerde buitenlandse films, die in het lang van westerse cultuurproducten verstoken Rusland een gretig publiek vonden. Mede daarom werden videosalons reeds spoedig opnieuw verboden ¹⁴⁹, maar het circuit bleef vrijwel intact, nu met de actieve participatie van de Communistische Jeugdbond Komsomol, de culturele centra van de vakbonden én uiteindelijk van het netwerk van filmzalen van de bevoegde staatsadministratie (Goskino) zelf. Goskino, Gosteleradio, het Ministerie van handel e.d. verkregen de exclusiviteit op de verveelvoudiging, verkoop en verhuur van videocassettes, maar deze staatsorganen sloten contracten met coöperatieven "over hulp bij de exploitatie van de technische uitrusting ...", waardoor het zojuist genoemde verbod omzeild werd ¹⁵⁰. Deze praktijk werd nadien ook uitdrukkelijk door de Regering toegestaan ¹⁵¹. Hierdoor werd niet enkel de deur wagenwijd opengezet voor niet enkel de illegale vertoning, maar ook de illegale en massale reproductie (op apparatuur die minstens in de aanvangsfase staatseigendom was) en verkoop van buitenlandse films zonder toestemming van de rechthebbenden ¹⁵². In reactie hierop werd in juni 1991 door de Motion Picture Association of America een boycot tegen de Sovjetunie afgekondigd ¹⁵³, maar deze werd einde 1992 zonder veel resultaat ¹⁵⁴ weer afgeblazen, officieel met de bedoeling om de Russische overheden aan te moedigen in de hervorming van hun auteurswetgeving ¹⁵⁵, officieus om de toen in crisis verkerende Amerikaanse filmindustrie de toegang tot een potentieel

¹⁴⁸ Zakon SSSR "O kooperatsii v SSSR", 26 mei 1988, VVS SSSR, 1988, nr.22, item 355. Voor een bespreking, zie *supra*, nr.878 e.v.

¹⁴⁹ PSM SSSR "O regulirovanii otdel'nykh vidov deiatel'nosti kooperativov v sootvetstvii s Zakonom o kooperatsii v SSSR", 29 december 1988, SP SSSR, 1989, nr.4, item 12. *Supra*, nr.880.

¹⁵⁰ RESHETNIKOV, V., "Konets videopiratsvu v SSSR ?", *Izvestiia*, 4 april 1991.

¹⁵¹ Punt 4 PSM SSSR "O perestroike tvorcheskoi, organizatsionnoi i ekonomicheskoi deiatel'nosti v sovetskoi kinematografii", 18 november 1989, SP SSSR, 1990, nr.1, item 5. Over dit Besluit, *supra*, nr.870 en 1015.

¹⁵² MOSTOVSHCHIKOV, S., "Piratskoe video - ne tol'ko kollektivnyi propagandist, no takzhe i organizator", *Izvestiia*, 14 februari 1992.

¹⁵³ FRODON, J.-M., "Autocritique du cinéma soviétique", *Le Monde*, 28 juli 1991; MURZINA, M., "Enough is enough", *Moscow News*, 23-30 juni 1991; FLEISHMAN 217-222; WATERS 950.

¹⁵⁴ In augustus 1991 werd wel voor het eerst klacht neergelegd bij de prokuratura over de verkoop van illegale kopieën van 594 binnen- en buitenlandse films op een beurs voor film en televisie (ARSEN'EV, V., " 'Videofil'm' sozdaet kinokanal i boretsia s piratsvom", *Izvestiia*, 27 januari 1992; P'IANYKH, G., "Videopiraty ukrali 594 fil'ma. Ochen' svoevremenno", *Kommersant*, 29 juli - 5 augustus 1991). Als reactie op dit schandaal besloot de Commissie voor cultuur in de Opperste Sovjet van de USSR op 9 augustus 1991 de toetreding tot de Conventie van Bern in oktober 1991 in plenaire vergadering van het parlement te zullen bespreken, maar dit debat is door de institutionele crisis in de Sovjetunie niet doorgegaan. Over het verdere procesverloop van deze zaak is niets bekend, alleen weten we dat de eisende partij in deze zaak, VPTO Videofil'm, een onderneming gespecialiseerd in het kopen en verkopen van rechten op de vertoning van films op televisie en video, een half jaar later zelf aangeklaagd werd wegens piraterij: "Videobiznes protiv piratsva", *Argumenty i Fakty*, 1992, nr.6.

¹⁵⁵ FLEISHMAN 222-223.

grote markt niet langer te ontzeggen ¹⁵⁶. Inmiddels is de productie en distributie van piraatvideo's goed georganiseerd: op de grootste markt van videocassettes in Moskou worden wekelijks illegale kopieën van 30 nieuwe westerse films van een steeds betere technische kwaliteit aangeboden ¹⁵⁷. Niet enkel buitenlandse, maar ook binnenlandse rechthebbenden zijn het slachtoffer van deze piraterij, aangezien tot voor enkele jaren ongeveer 30 % van de productiekosten voor een Russische film door de inkomsten uit de videomarkt gedekt konden worden, een cijfer dat nu tot quasi nul herleid is ¹⁵⁸.

1710. De toestand in de muzieksector is minstens even erg, wat verklaard kan worden door de eenvoud waarmee illegale kopies gemaakt kunnen worden. De verkoop van dergelijke illegaal gereproduceerde opnames gebeurt net als in het geval van de videocassettes openlijk op straat. Klanten kunnen aan straatkiosken (al dan niet aangeduid met een reclamebord voor *zvukovaia zapis'*, d.i. geluidsoptname) hun onbespeelde cassettes aanbieden en tegen vergoeding (voor de dienstverlening, dus geen auteursvergoeding) enkele uit een lange lijst van doorgaans westerse popmuziek vrij te kiezen muziekstukken laten kopiëren ¹⁵⁹. Opvallend is dat ook hier, net als in de videosector, de piraterij openlijk gebeurt, en dat ook (gewezen) staatsondernemingen zich niet onbetuigd laten ¹⁶⁰.

1711. Opmerkelijk is ook het gegeven dat de in het Westen quasi-afwezige boekenpira-

¹⁵⁶ FLEISHMAN 223.

¹⁵⁷ De omvang van de videopiraterij wordt duidelijk als men kijkt naar het geschatte aantal in Rusland geïmporteerde videocassettes: in 1993 werden in Rusland 60 miljoen onbespeelde cassettes ingevoerd tegenover 7500 bespeelde cassettes ("Russia. Distribution tax on foreign films", *Copyright World*, November 1994, 9-10).

Oorspronkelijk ging het enkel om bootlegs ("triapochnyi" of eufemistisch "ekrannaia kopiia") door een "resident" (meestal een Russisch emigrant in het Westen) gemaakt in een filmzaal in West-Europa of de VSA bij de première, en nog dezelfde dag naar Moskou overgezonden. Getuige van de gebrekkige kwaliteit van dergelijke bootlegs was de uitzending op een lokaal televisiestation in de Oeral van *Jurassic Park*, nog voor Universal Pictures de videocassette in de VS had vrijgegeven. De nagemaakte kopie was met een videocamera in een cinemazaal ergens in West-Europa gemaakt. Het geluid van het publiek was hoorbaar, en de band liet ook zien hoe iemand van het publiek tijdens de film de zaal verliet (WATERS 946). De kwaliteit van de piraatvideo's is recentelijk verbeterd, nu door de "residenten" handig gebruik gemaakt wordt van de praktijk in het Westen waarbij de distributeurs aan de videoverkoopcentra eerst zgn. inzagecassettes (met vermelding "niet voor verkoop") versturen op basis waarvan deze laatste beslissen om al dan niet exemplaren van deze videocassette aan te kopen. Een kopie van een dergelijke inzagecassette wordt door de "resident" naar Moskou gestuurd en de rest van het verhaal blijft hetzelfde. Elk van de naar schatting tien piraatstudio's in Moskou (met ieder zijn specialisatie naargelang de bekendheden en interesses van de "residenten") kunnen per dag tot 1000 kopieën maken (GORIACHEV, O., "Videopiran'i", *Argumenty i Fakty*, 1995, nr.10).

¹⁵⁸ PODYMOV, A., "Iz vsek piratstv dlia nas vazhneishim iavljaetsia kino ?", *Rossiiskaia Gazeta*, 5 oktober 1995.

¹⁵⁹ BOFFEY 83.

¹⁶⁰ In Sint-Petersburg is de piraatfirma "Antron" officieel geregistreerd, een bedrijf dat in de sovjetperiode deel uitmaakte van de enige toen in de Sovjetunie bestaande staatsplatenmaatschappij "Melodiia": PSHENICHNYI, O., "Populiarnaia muzyka i filosofii shou-biznesa", *Shou-biznes*, 77-78. Algemeen over de muziekpiraterij, zie BULKINA, T. en NULIN, D., "Muzykal'nye piraty", *Rossiiskaia Gazeta*, 28 juni 1995.

terij in Rusland welig tiert, met voornamelijk Westerse auteurs als slachtoffers ¹⁶¹. Volgens Pubwatch, een Amerikaanse non-profit-organisatie met als doel de coördinatie en de toename van de hulp uit het Westen aan boekenuitgevers en -handelaars van het Oostblok en de voormalige Sovjetunie, waren van de 28.000 nieuwe titels verschenen in Rusland in 1992 70 % vertalingen van werken van buitenlandse auteurs, en hiervan werd 90% uitgegeven zonder toestemming van de auteur of de auteursrechthebbende ¹⁶².

1712. Voor de volledigheid van dit overzicht moeten we nog vermelden dat nagenoeg alle software op de Russische markt illegaal is ¹⁶³.

5.2. Verklaringen voor de piraterij

1713. Tot op het ogenblik van de goedkeuring van de Auteurswet van 1993 leek de verklaring voor de massale inbreuken op het auteursrecht de afwezigheid van aan het marktsysteem aangepaste wetgeving met effectieve maatregelen en procedures ter bestrijding van de piraterij te zijn. In het juridisch vacuüm dat ontstond door de introductie van een markteconomie met tegelijkertijd het behoud van juridische normen die voor een ander economisch stelsel uitgetekend werden, kon de illegale namaking floreren ¹⁶⁴. De sanctiemogelijkheden die door de huidige Auteurswet 1993 ¹⁶⁵ voorzien worden enerzijds, en het ook na de inwerkingtreding van deze Auteurswet welig tierende piraterijfenomeen anderzijds, hebben deze verklaring alvast sedert enkele jaren ontkracht. We durven bovendien te betwijfelen of de aangekondigde verstrenging

¹⁶¹ Voor frappante voorbeelden, zie GROMOV, V., "Vosem' protsentov plagiata ?", *Rossiiskaia Gazeta*, 13 oktober 1995; KAUFMAN, P.B. en USPENSKY, G., "Moves to Control Rampant Book Piracy in Russia", *Rights*, 1993, nr.4, 1; KHOROSHAVINA, N., "Zashchita avtorskikh prav: svoeiu sobstvennoi rukoi", *Kommersant*, 9 mei 1993, 29; PLOTNIKOVA, M., "Izdatel'skii biznes ne produetsia vdokhnoven'e, no mozhno rukopis' ukrast' ", *Kommersant*, 1992, nr.25; WESTER, R., "Buigen of barsten. De lotgevallen van het uitgeverswezen in Rusland en Polen", *Oost-Europa-Verkenningen*, 1994, nr.136, 33-35. Opvallend is ook de lezersbrief verschenen in *Literaturnaia Gazeta* van de hand van V. BOROSOV, vice-directeur van de afdeling proza van uitgeverij Novyi Mir, die andere uitgeverijen ervoor waarschuwt dat ze zonder zijn toestemming als auteursrecht-hebbende geen werken mogen uitgeven van A. Solzhenitsyn: BORISOV, V., "O publikatsii proizvedenii A. Solzhenitsyna", *Literaturnaia Gazeta*, 21 juni 1989.

¹⁶² WAGNER, S., "Copyright law and enforcement in Russia and Eastern Europe", *International Publishers Association Bulletin*, 1994, nr.1, 13.

¹⁶³ YAKOVLEV 293; YASMANN, V., "New Russian Copyright Laws Protect Computer Software", *RFE/RL Research Report*, 12 maart 1993, 48.

¹⁶⁴ Zo zegt H. HEKER, lid van de Raad van Bestuur van de Duitse Börsenverein: "The laws on copyright which used to exist in Eastern Europe and the Soviet Union were all tailored to the communist system. Piracy was limited because there were no independent publishers and the award of licenses for the printing, distribution and sale of foreign material was under state control. These laws have now gone by the board and there are no effective laws against piracy which would allow us to bring successful prosecutions. Piracy is now flourishing in this legal vacuum - it's an open invitation to pirates." ("Piracy in the CIS - the Wild West ?", *Financial & Business News*, 11-24 mei 1992, 15-16).

¹⁶⁵ *Supra*, nr.1492 e.v.

van de strafwetgeving ¹⁶⁶ deze toestand wezenlijk zal veranderen. Een degelijke wetgeving met een ruim arsenaal aan rechtsmiddelen en -procedures om op efficiënte wijze inbreuken op het auteursrecht te laten sanctioneren door de rechtbanken is wel een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde voor de bestrijding van piraterij, of breder, namaking van auteurswerken: één zwaluw maakt de lente nog niet ¹⁶⁷.

1714. Een andere verklaring zou de prioriteit kunnen zijn die het Russische justitiebeleid geeft aan de strijd tegen de georganiseerde, zware misdaad, waardoor slechts weinig leden van het justitie- en politieapparaat ingezet kunnen worden voor de opsporing en vervolging van inbreuken op het auteursrecht (of andere exclusieve rechten) ¹⁶⁸, zeker in afgelegen streken ¹⁶⁹. In sommige gevallen zou het ook om echte onwil vanwege het overheidsapparaat kunnen gaan, gelet op het feit dat vaak staatsondernemingen zelf aan het ontstaan van de piraterij meegewerkt hebben, en sommige hiervan ook nu nog aardige inkomsten verwerven uit de productie van en handel in nagemaakte producten, wat door de overheid oogluikend toegelaten wordt ¹⁷⁰.

Buitenlandse lobbygroepen besparen kosten noch moeite om de Russische overheden ervan te overtuigen de strijd tegen namaking van auteurswerken wel bovenaan op hun prioriteitenlijstje te plaatsen. De Europese Unie en de USA schrikken er om politieke redenen ¹⁷¹ op dit ogenblik ¹⁷² nog voor terug unilaterale economische tegenmaatregelen tegen Rusland te nemen. Dergelijke represaillemaatregelen zouden nochtans verantwoord zijn op grond van het feit dat het gebrek aan adequate bescherming van de rechten van hun nationale rechthebbenden in Rusland beschouwd moet worden als een onrechtmatige commerciële praktijk die een negatief effect heeft op het potentiële volume en het patroon van de handel ¹⁷³.

De eerste tekenen van een gewijzigde houding ten aanzien van het probleem van de

¹⁶⁶ *Supra*, nr.1508 e.v.

¹⁶⁷ Varianten op dit spreekwoord zijn: "één auteurswet brengt de markt nog niet in een beschaafde toestand" (KHOROSHAVINA, N., "Zashchita avtorskikh prav: svoeiu sobstvennoi rukoi", *Kommersant*", 3-9 mei 1993, 29), of, ietwat omslachtiger: "Compte tenu du passé socialiste avec l'absence presque totale de procès et de procédures dans le domaine du droit d'auteur, une tâche énorme attend les pays d'Europe centrale et orientale pour qu'ils établissent l'infrastructure nécessaire pour combattre les infractions aux droits d'auteur et aux droits voisins. Le texte d'une loi, si bon et nécessaire qu'il soit, n'est pas suffisant" (DIETZ 1994b, 199).

¹⁶⁸ O.a. PRINS 1994a, 29 noemt het tekort aan opsporingsambtenaren één van de problemen inzake de handhaving van het auteursrecht. Zie ook YAKOVLEV 297.

¹⁶⁹ PRINS 1994a, 29.

¹⁷⁰ Apparatchiks onder elkaar, en een kistje vodka kan ook wonderen verrichten... Zie VERMEER 170 in verband met de piraterij van computerprogramma's: "Ironically, the main culprits are not individuals or black market dealers, but rather government enterprises and state-run agencies".

¹⁷¹ BOFFEY 93.

¹⁷² Men kan verwachten dat de houding van de USA ten aanzien van Rusland op dit punt herzien zal worden, mochten de communisten zich langs democratische weg opnieuw een machtspositie in het Kremlin veroveren.

¹⁷³ GOVAERE 1993, 202.

piraterij bij de Russische autoriteiten zijn o.i. reeds zichtbaar. Zo werd, mede na een aanbeveling die op een door de Russische overheid en WIPO gezamenlijk georganiseerd symposium over de handhaving van auteursrecht (21-23 juni 1994) geformuleerd werd¹⁷⁴, in 1995 door de Regering een Interdepartementale Commissie inzake het waarborgen van de bescherming van de objecten van intellectuele eigendom opgericht¹⁷⁵. Deze Commissie heeft als opdracht: het beleid coördineren van de verschillende organen die op één of andere manier een rol te spelen hebben in de bescherming van de intellectuele eigendom sensu lato¹⁷⁶, ook op het vlak van de nakoming van de verplichtingen die voortvloeien uit de voor Rusland verbindende internationale overeenkomsten terzake; de oneerlijke mededinging afwenden; en een geciviliseerde markt voor objecten van intellectuele eigendom vestigen¹⁷⁷. Specifiek inzake videopiraterij werd een registratieplicht ingevoerd voor alle films die bestemd zijn voor de openbare, commerciële of niet-commerciële vertoning, voor het maken van exemplaren met het oog op de verkoop, verhuur, verspreiding via videoteken en verhuurpunten en de doorgifte via kabeltelevisie¹⁷⁸, waarbij - althans voor films die van buiten het GOS geïmporteerd worden - een hoge registratieheffing geheven wordt¹⁷⁹. Deze registratieplicht ter verkrijging van een verhuurcertificaat zou bedoeld zijn als middel in de strijd tegen de piraterij, maar de hoge heffing voor geïmporteerde films laat duidelijk pro-

¹⁷⁴ *Copyright World*, september 1994, 13.

¹⁷⁵ PP RF "O sozdanii Mezhdovedomstvennoi komissii po voprosam obespecheniia okhrany ob"ektov intellektual'noi sobstvennosti", 7 maart 1995, *SZ RF*, 1995, nr.11, item 992, *Rossiiskaia Gazeta*, 22 maart 1995. Zie ook "Pirator - na abordazh", *Rossiiskaia Gazeta*, 24 maart 1995; "Russia. Inter-Agency Commission established to increase protection of IP", *Copyright World*, augustus 1995, 13. KOSTIUK 105 noemde de oprichting van de Interdepartementale Commissie een "kardinale verbetering van de stand van zaken op het gebied van de bescherming van de auteurs- en naburige rechten". RASSUDOVSKII 1994b, 11 sprak zich uit tegen een reorganisatie die de vorm zou aannemen van een nieuw op te richten Staatscomité voor Intellectuele Eigendom, maar meende wel dat een vervolmaking en coördinatie van de activiteiten van de verschillende bevoegde organen zich opdroeg.

¹⁷⁶ Het gaat o.m. om de grote cultuuradministraties (Ministerie van Cultuur, het Comité voor Cinematografie, het Comité voor de pers, de Federale Dienst voor Televisie en Radio), het Staatscomité voor de antimonopoliepolitiek, de Russische Auteursmaatschappij RAO, het Octrooibureau Rospatent, de Associatie van Russische octrooigemachtigden, de douanediens- ten enz.

¹⁷⁷ Over de precieze opdrachten van deze Interdepartementale Commissie, zie PP RF "O Mezhdovedomstvennoi komissii po voprosam obespecheniia okhrany ob"ektov intellektual'noi sobstvennosti", 9 september 1995, *SZ RF*, 1995, nr.38, item 3689, *Rossiiskaia Gazeta*, 27 september 1995. Zie ook "Russia. Approval for Interministerial Commission", *Copyright World*, december 1995-januari 1996, 14.

¹⁷⁸ PSMP RF "O registratsii kino- i videofil'mov i regulirovanii ikh publichnoi demonstratsii", 28 april 1993, *SAPP RF*, 1993, nr.18, item 1607 (*supra*, nr.1017). Zie ook BELOSTOTSKII, G., "Kinoliubiteli s bol'shoi dorogi", *Rossiiskaia Gazeta*, 12 januari 1993; KUZ'MENKO, P., "Prostranstvo kino na fone inflatsii", *Rossiiskaia Gazeta*, 28 januari 1993; MURZINA, M., "Fil'mov v Rossii snimaetsia vse men'she, zato vozmozhnostei uvidet' ikh - vse bol'she", *Izvestiia*, 31 maart 1993.

¹⁷⁹ PP RF "O pervoocherednykh merakh po realizatsii protektsionistskoi politike Rossiiskoi Federatsii v oblasti otechestvennoi kinematografii", 30 juli 1994, *SZ RF*, 1994, nr.15, item 1794, *Rossiiskaia Gazeta*, 17 augustus 1994 (*supra*, nr.1019).

tectionistische bijbedoelingen vermoeden ¹⁸⁰.

1715. Sommigen menen dat de oorzaken voor de massale overtredingen van het auteursrecht veel fundamenteeler en bijgevolg veel moeilijker te remediëren zijn. Vooreerst wordt de zwakke juridische traditie in Rusland aangehaald, en met name de zwakte van de rechterlijke macht ¹⁸¹. Rechters werden niet geacht een rechtschepende functie te vervullen, en zouden nu totaal onvoorbereid geconfronteerd worden met juridische concepten die precies slechts door hun rechterlijke toepassing en interpretatie inhoudelijk ingevuld kunnen worden ¹⁸².

Sterker nog, sommigen vragen zich zelfs af of het concept van intellectuele eigendom geen importproduct is, dat niet aan het heersende gedachtengoed in de Russische samenleving aangepast is. Het kan volgens deze redenering niet verbazen dat personen aan wie steeds een privé-eigendomsrecht op materiële goederen ontzegd geweest is, wantrouwig staan tegenover private aanspraken op immateriële goederen ¹⁸³. De verwezenlijkingen van Russische personen op het gebied van wetenschap en cultuur behoren in de geest van het Russische volk tot het erfgoed van het land, ze zijn *res nullius*, en bijgevolg niet vatbaar voor private monopolisering, zeker niet wanneer dit ertoe zou leiden dat het "nationaal erfgoed" aan buitenlanders doorverkocht zou kunnen worden ¹⁸⁴. M.a.w. het verschijnsel van de piraterij dat zich op de straten van de Russische grootsteden zonder enige terughoudendheid manifesteert, is geen voorbijgaand en gemakkelijk te bestrijden verschijnsel, maar wortelt in het gebrekkige rechtsbewustzijn van de Russische bevolking die niet schijnt te aanvaarden dat producten van de geest individueel toeëigenbaar zijn. Het westers intellectueel eigendomsconcept ontbeert in de sovjet- (Russische) maatschappij de morele en filosofische rechtvaardigingen die in het Westen sedert eeuwen aanvaard worden ¹⁸⁵. Alleen langdurige opvoeding kan in deze optiek tot een verbetering leiden op het stuk van de naleving van

¹⁸⁰ Volgens lu. VASIUCHKOV van ROSKINO is het de bedoeling dat de inkomsten van de registratieheffing opnieuw geïnvesteerd worden in de noodlijdende Russische filmstudio's: "Russia. Distribution tax on foreign films", *Copyright World*, November 1994, 9-10. Zie eveneens "Ishchut upravu na piratov", *Rossiiskaia Gazeta*, 15 september 1994.

¹⁸¹ MALFIET 1994, 43.

¹⁸² "De grootste problemen voor het Russische justitiële apparaat zitten in het gebrek aan gekwalificeerde juristen die op de rechtshandhaving moeten toezien. Aspecten als het vaststellen van de hoogte van schadeposten als gederfde gebruiksvergoedingen c.q. winst met betrekking tot de illegaal verhandelde exemplaren hadden in de communistische staatseconomie geen praktische en juridische relevantie. Met de introductie van de vrije markteconomie stelt de begroting van deze schadeposten de hierin niet-getrainde rechters vaak voor onoverkomelijke problemen. Ook het vaststellen van inbreukmakende handelingen met betrekking tot sterk techniek-bepaalde werken als programmatuur en halfgeleiderproducten zorgt voor de nodige kopbrekens" (PRINS 1994a, 29).

¹⁸³ "Intellectual property owners cannot expect nationals of formerly Socialist countries instantly to comprehend and embrace the concept of intangible property rights when many of these people were denied tangible property rights for much of their lifetimes" (WATERS 973).

¹⁸⁴ MALFIET 1994, 43-46.

¹⁸⁵ LITMAN, G.V., "Reinventing a Law on Inventions: International Aspects of the New Russian Patent Law", *Geo. Wash. J. Int'l L. & Econ.*, 1991, vol.25, no.1, 221; MALFIET 1994, 45.

auteursrechten ¹⁸⁶.

1716. We kunnen deze laatste stelling op genuanceerde wijze bijtreden: er is inderdaad meer aan de hand dan enkel de desinteresse van het justitiële en politionele apparaat. We durven evenwel te betwijfelen of een benadering vanuit de theorievorming rond de rechtsreceptie de essentie van het probleem ten volle bloot legt.

1717. Uiteraard kan een deel van de normen die in de huidige Russische auteurswetgeving vervat zitten, slechts begrepen worden wanneer we hun buitenlandse of internationale oorsprong natrekken, en in het bijzonder de eerste twee voor het auteursrecht relevante Europese Richtlijnen ¹⁸⁷, de Berner Conventie en de Conventie van Rome, en verschillende nationale wetgevingen (inclusief de Amerikaanse). De implementatie van deze geïmporteerde normen kan inderdaad voor problemen zorgen in de mate dat zij een juridische oplossing proberen te geven aan problemen waarvan het bestaan door de Russische rechtsgeleerden niet eens vermoed kon worden.

Zo was er in de Russische rechtsleer geen enkel roep om invoering van naburige rechten voor producenten van fonogrammen en omroepen te horen, wat wijst op een gebrek aan probleembewustzijn. Enkel met betrekking tot het statuut van de uitvoerende kunstenaars bestond er een discussie over de vraag of zij als auteurs erkend konden worden, dan wel bescherming via een eigen subjectief naburig recht moesten genieten ¹⁸⁸, maar wat de inhoud van dit recht dan wel moest zijn, bleef in het duister. In de praktijk worden de naburige rechten (nog) niet toegepast ¹⁸⁹, o.i. niet enkel omdat het vooralsnog ontbreekt aan een beheersvennootschap die het collectief beheer van deze rechten op zich genomen heeft, maar ook omdat de houders van deze rechten, en dan vooral de Russische uitvoerende kunstenaars, niet weten dat ze bepaalde rechten hebben, of wat ze met deze rechten kunnen doen.

Ook het volgrecht voor beeldende kunstenaars was een in de Russische rechtsleer volledig onbekende constructie. Dat het volgrecht in de praktijk niet toegepast wordt, heeft in dit geval evenwel niet enkel te maken met de onbekendheid van het begrip, of de afwezigheid van een werkzaam collectief beheer van dit recht, maar ook met de mislukte poging van de Russische wetgever om aan dit volgrecht een eigen gelaat te geven, waardoor de regeling in elk geval realiteitszin mist ¹⁹⁰. Het volgrecht zoals door de AW 1993 omschreven is een jammerlijke smet op het voor het overige niet onaardige blazoën van de Russische auteurswetgever.

¹⁸⁶ "Rather than concentrating vast resources on lobbying their own governments to create strong border controls and international trade laws, Western companies should begin re-educating Central Europeans on a local level" (WATERS 973). Vgl. FLEISHMAN 236: "The government must also stop condoning the pirating of intellectual works, and instead, must educate the public as to the goals and benefits of copyright protection in a free market system".

¹⁸⁷ Europese Richtlijn van 14 mei 1991 betreffende de rechtsbescherming van computerprogramma's, *Pb.*, L 122/42 van 17 mei 1991; Europese Richtlijn van 19 november 1992 betreffende het verhuurrecht, het uitleenrecht en bepaalde naburige rechten op het gebied van intellectuele eigendom, *Pb.*, L 346/61 van 27 november 1992.

¹⁸⁸ *Supra*, nr.105.

¹⁸⁹ Zie ook SERGEEV 264.

¹⁹⁰ *Supra*, nr.1266.

Wat de toepassing betreft van de normen over nieuwe rechten (zoals de naburige rechten of het volgrecht), nieuwe objecten van auteursrecht (zoals computerprogramma's) en ook nieuwe sanctiemogelijkheden zal de juridische wereld en uiteindelijk de hele maatschappij effectief een leerproces moeten doormaken.

1718. Anderzijds zijn er ook vernieuwingen in het klassieke auteursrecht, zoals de verlenging van de beschermingsduur of de herformulering van een aantal uitzonderingen op de vermogensrechten van de auteur, die ook door de externe druk verklaard kunnen worden, maar omwille van hun relatief systeemneutraal en overwegend technisch karakter bij de toepassing door de rechters geen enkel probleem stellen.

1719. Bovendien is een groot deel van de veranderingen in de auteurswetgeving er gekomen op vraag van de Russische rechtsleer zelf. Vele van de wijzigingen die in het auteursrecht aangebracht werden waren inderdaad een antwoord op interne kritiek van Russische auteursrechtsspecialisten ¹⁹¹.

Alle veranderingen ten spijt blijkt inhoudelijk en ook terminologisch de continuïteit met het verleden zeer groot te zijn. Daar waar nieuwe begrippen geïntroduceerd werden (bv. het begrip "openbaarmaking" van een werk), was dit vaak een poging van de Russische wetgever om op creatieve wijze interpretatieproblemen en polemieken uit het eigen verleden uit de weg te ruimen.

1720. O.i. is het bijgevolg niet correct het zo voor te stellen alsof de Russische Auteurswet zonder meer een kopie is van één of andere Westerse Wet. Wel kan de vernieuwing gezien worden als een antwoord op een samenspel van interne en externe vragen om hervorming. Dat zich hierbij een harmoniserend effect laat gevoelen hoeft niet te verbazen: reeds sedert de ondertekening van de eerste versie van de Conventie van Bern in 1886 is de wederzijdse beïnvloeding van nationale auteurswetten de regel, en deze tendens is zoals bekend de laatste jaren in een stroomversnelling gekomen, zowel qua diepgang van de harmonisering als qua territoriale uitgestrektheid ervan, door de Europese harmoniseringsbeweging, het stijgend succes van de BC en RC, het inschakelen van het auteursrecht in de buitenlandse commerciële politiek van de grootmachten en het TRIPS-akkoord. Dat hierbij in deelgebieden van het auteursrecht in diverse landen (dus niet enkel in Rusland) overgangsproblemen ontstaan wegens het gebrek aan vertrouwdheid met de nieuwe begrippen en concepten, kan globaal gesproken en met een voorzichtig optimisme als een relatief tijdelijk verschijnsel beschouwd worden, dat door aanpassing van de studieboeken, wetenschappelijke uitwisselingen met buitenlandse experts, herscholingsprogramma's enz. voor een belangrijk deel uit de wereld geholpen kan worden.

1721. Kan men dan, los van de mogelijke problemen in verband met de receptie van een aantal technische regelingen, op een meer theoretisch niveau spreken over de receptie van een buitenlands *concept* van auteursrecht, d.w.z. niet met betrekking tot de concrete inhoudelijke normen van het auteursrecht, maar met betrekking tot de aard van het auteursrecht? Ons onderzoek heeft duidelijk aangetoond dat dit niet het geval is. Conceptueel is het Russisch auteursrecht zeer goed vergelijkbaar met het sovjetauteursrecht. Het werd en wordt geconstrueerd als een subjectieve, in de tijd beperkte aanspraak van de auteur op een immaterieel goed, een aanspraak die de bescherming van de vermogens- en persoonlijkheidsrechtelijke belangen van de auteur bij de creatie

¹⁹¹

Supra, nr.549 e.v.

en de exploitatie van zijn werk gestalte geeft. Ook al zijn de argumenten zeker gewijzigd, de idee als zou auteursrecht een eigendomsrecht zijn wordt quasi-unaniem afgewezen, net zoals in de sovjetperiode. De blijvende persoonlijke band van de auteur met zijn werk wordt benadrukt. Indien er zich op conceptueel vlak verschuivingen hebben voorgedaan, waren dit geen negaties van vroegere stellingen, maar wel radicalisering van reeds in de sovjetperiode gekozen opties.

1722. Wanneer we niet zo zwaar tillen aan de problematiek van de receptie door Rusland van buitenlandse juridisch-technische regelingen voor specifieke problemen in het domein van het auteursrecht, en zelfs een afwezigheid van receptie van theorieën over de juridische aard van het auteursrecht vaststellen, betekent dit niet dat we geen probleem van implementatie zouden erkennen, waarvan de oorzaken dieper liggen dan de loutere onwil van de overheid om tegen auteursrechtelijke inbreuken op te treden. O.i. kunnen de oorzaken voor dit probleem enkel gevonden worden door het auteursrecht opnieuw tegen de achtergrond van de politieke en economische systeemtransformatie te plaatsen.

1723. In West-Europa functioneert het auteursrecht dat zoals in Rusland begrepen wordt als een geheel van vermogens- en morele rechten, in een als rechtsstaat gestructureerde samenleving met een markteconomie. De rechtsstaat en de markteconomie zijn er de resultante van een lang natuurlijk, historisch proces, en zijn als dusdanig diep in de cultuur van het oude continent en in het gedachtengoed van de bevolking ingebed. Dat ook de staat gebonden is aan bepaalde rechtsregels, en met name aan het respect voor onaantastbare rechten en vrijheden van het individu enerzijds, en dat de algemene welvaart gediend is met een economisch systeem waarvan het individuele eigenbelang gestoeld op privé-eigendom uiteindelijk de motor is, anderzijds, staat in West-Europa niet meer ter discussie.

Niet zo in Rusland. Rechtsstaat en markteconomie werden er a.h.w. bij decreet ingevoerd, d.w.z. van bovenaf, door dezelfde staat waarvan het individu verondersteld werd zich geestelijk en economisch te emanciperen. Beide nauw met elkaar verbonden systemen ontberen in Rusland in mindere of meerdere mate de cultuurhistorische voedingsbodem die ze wel in het Westen hebben. Dit reflecteert zich uiteraard ook in het rechtsbewustzijn van de Russische burger. Hij heeft het moeilijk om zich zelf als een zelfstandig rechtssubject te zien, dat autonoom binnen een zich zelf organiserende civiele maatschappij op zoek gaat naar de vervulling van zijn eigen verlangens *zonder tussenkomst van vaderlijke staat*. Hij heeft het ook moeilijk zich zelf geheel uit de collectiviteit los te maken en een helder onderscheid te maken tussen mijn en dijn, of tussen privaat en publiek. Natuurlijk kent ook de Russische cultuur een eigen dynamiek en zullen de kenmerken van weleer niet ten eeuwigen dage de Russische samenleving karakteriseren. Ook Rusland heeft een industriële revolutie doorgemaakt, zij het laattijdig, onder dwang en geheel binnen de staatssector, d.w.z. zonder erkenning van enig betekenisvol privé-initiatief en dus met slechts een beperkte impact op het rechtsdenken van de burger. Anno 1996 voelt de Russische burger zich in elk geval wel onwennig in zijn juridisch verankerde, sterk individualistische positie tegenover staat en medeburger. De idee dat hij rechten en vrijheden heeft die hij tegen de staat kan invoeren, in plaats van ze van deze staat (de autocraat) te ontvangen, doet vreemd aan. Ook de gedachte dat private eigendom - een rechtsconcept dat tijdens de tsarenperiode nooit volledig vertrouwd werd ¹⁹², en tijdens de sovjetperiode zelfs volledig verfoeid -

de basis voor zijn economische vrijheid vormt, geeft de Rus een wat ongemakkelijk gevoel.

Nu is de erkenning van onvervreemdbare mensenrechten en van de private eigendom, ook op productiemiddelen, precies de kwintessens van de systeemtransformatie, die - het weze nogmaals herhaald - van bovenaf geïnstigeerd werd. Rechtsstaat en markteconomie kwamen eerst, het veranderende rechtsbewustzijn dat de voorwaarde voor het succes van deze transformatie is, moet nadien gecreëerd worden. Het nieuwe rechtssysteem, de nieuwe regels van het spel kunnen dan ook niet onmiddellijk toegepast worden: ze hebben immers een educatieve functie, ze moeten de Russische "onderdanen" leren "burgers" te worden. De inhoud van het rechtssysteem mag dan al drastisch gewijzigd zijn, de continuïteit op het stuk van (één van) de functies van het recht is opvallend: het sovjetrecht streefde de creatie van de homo sovieticus na, het hedendaagse Russisch recht streeft de creatie van "het individu" na in de liberale betekenis van het woord. Voorwaar een werk van lange adem. De toekomst zal moeten uitwijzen of dit opvoedingsproject meer resultaten zal opleveren dan het vorige...

1724. Het wekt tegen deze achtergrond dan ook geen verbazing dat de moderne bepalingen van de nieuwe Auteurswet van 1993 zo massaal met voeten getreden worden. Zoals het eigendomsrecht of eender welk mensenrecht veronderstelt het auteursrecht een duidelijke afbakening tussen het private en het publieke domein, en deze afbakening behoort vooralsnog niet tot het algemeen aanvaarde gedachtengoed in de Russische samenleving. Het besef dat een persoon geen gebruik mag maken van de materiële goederen van andere personen lijkt in Rusland omwille van historische factoren zwak ontwikkeld te zijn. A fortiori geldt dit voor het gebrek aan respect voor andermans *immateriële* goederen.

1725. Daarom heeft ook de Auteurswet 1993 een educatieve functie. Dit komt o.m. tot uiting in de lange lijst met definities van begrippen ¹⁹³, in de uitgebreide (ofschoon overbodige) opsomming van mogelijke objecten van auteursrecht ¹⁹⁴, in het uitdrukkelijk vermelden van die principes die voor een Westers jurist geheel evident zijn, zoals de regel dat het auteursrecht zich niet uitstrekt over ideeën ¹⁹⁵, dat de overdracht van het eigendomsrecht op een materieel object niet de overdracht van de auteursrechten op het werk dat in dat materieel object geïncorporeerd werd, met zich mee brengt ¹⁹⁶ of dat collectief beheer van de vermogensrechten aangewezen is voor die exploitatiewijzen waarop de exclusieve rechten moeilijk op individuele basis uit te oefenen zijn ¹⁹⁷. Door een gedetailleerde regeling in de wet vast te leggen en een aantal basisprincipes duidelijk te formuleren hoopt de Russische wetgever de burgers en gebruikers ¹⁹⁸,

¹⁹³ Art.4 AW 1993.

¹⁹⁴ Art.7 AW 1993.

¹⁹⁵ Art.6 (4) AW 1993.

¹⁹⁶ Art.6 (5) AW 1993.

¹⁹⁷ Art.44 (1) al.1 AW 1993.

¹⁹⁸ "Gesetzesmethodisch einmalig ist die Tatsache, dass das Urheberrechtsgesetz Russlands die allgemein anerkannten Rechtspositionen im Urheberrecht expressis verbis regelt. (...) Hinter dieser Art Regelungstechnik im Gesetz steht die Absicht, das Urheberrechtsbewusstsein der Urheber und

maar ook de traditioneel zwakke schakel in het overheidsapparaat, nl. de rechterlijke macht, een sterkere houvast te bieden bij de toepassing van het (deels nieuwe) begrippenkader, en richtlijnen aan de hand te doen waarmee auteursrechtelijke problemen in verband met de creatie en de exploitatie van auteurswerken volgens de nieuwe regels van het spel opgelost kunnen worden.

1726. O.i. heeft het probleem van de handhaving van het auteursrecht ook te maken met de verschillende snelheden waartegen de verschillende deelprocessen van de systeemtransformatie plaats grijpen. We hebben gezien hoe de staat zich zelf als waarborg ziet voor de bescherming van de mensenrechten, hoe de staat zijn greep behoudt op de verspreiding van cultuurproducten, hoe hij in de economie in het algemeen, en in de culturele sector in het bijzonder als actieve participant en ondernemer aan het marktgebeuren blijft deelnemen.

Op het gebied van de intellectuele rechten in het algemeen en het auteursrecht in het bijzonder heeft de staat zich evenwel nagenoeg volledig teruggetrokken. O.i. heeft de staat hier een laissez-aller houding aangenomen die niet in overeenstemming is met zijn houding op het gebied van bv. de mensenrechten waar de staat zich "garant" stelt voor de naleving ervan. Moest de staat zich in dit stadium van het transformatieproces ook niet "garant" stellen voor de naleving van het auteursrecht ?

1727. Met name zorgwekkend en o.i. voorbarig lijkt ons het zonder meer afschaffen van de administratieve modelovereenkomsten en de privatisering van de beheersvennootschappen.

1728. Administratieve modelovereenkomsten kunnen een effectieve bescherming bieden voor de zwakste contractspartij, zijnde de auteur. Uiteraard zouden de vroeger geldende, quasi-dwingende modelovereenkomsten geheel herbekeken moeten worden, een grotere vrijheid aan de contractspartijen moeten laten en een ondubbelzinnig auteursvriendelijk karakter moeten krijgen. Dat dergelijke modelovereenkomsten "Fremdkörper" zijn in een markteconomie, is zeker waar, maar zolang in Rusland nog een economisch systeem functioneert dat de slechte kanten van het afbrokkelende en van het in opbouw zijnde systeem combineert (monopolievorming enerzijds en afwezigheid van enige sociale bescherming anderzijds), lijkt ons een dergelijke maatregel, die sterk bij de rechtscultuur van het land zou aansluiten, zeker verdedigbaar. Het is nu eenmaal voor de rechtssubjecten veel eenvoudiger een modelovereenkomst naar eigen noden aan te passen, dan abstracte wettelijke principes zelf te moeten vertalen in "overeenkomstentaal". De contractsvrijheid moet uiteraard het uitgangspunt blijven, niet-bindende modelovereenkomsten die door de bevoegde administraties in overleg met de scheppende unies opgesteld worden en uiteraard in overeenstemming moeten zijn met, en een aanvulling zijn bij het auteurscontractenrecht, zouden toch een belangrijk hulpmiddel kunnen vormen voor vele auteurs en -waarom niet - exploitanten ¹⁹⁹. Wanneer de overheid haar moreel gezag in de weegschaal legt, en de culturele organisaties, in de eerste plaats de scheppende unies, de nodige ruchtbaarheid aan het

Nutzer in der Praxis zu erhöhen und aufzuklären" (WANDTKE 568).

¹⁹⁹

Het is overigens zeer waarschijnlijk dat, zeker in een eerste periode, de vroegere modelovereenkomsten voor vele contracten model blijven staan (GAVRILOV 1993b, 12; SERGEEV 198). Volgens VERINA behielden de modelovereenkomsten hun "methodische betekenis" (VERINA, D., "GK RF o poniatii i usloviakh dogovora po litsenzionnym soglasheniiam na ob"ekty IS", *I.S.*, 1996, nr.1-2, 34). Waarom deze dan niet aanpassen aan het nieuwe wettelijk kader ?

bestaan van dergelijke modelovereenkomsten geven, zouden zij de auteurs in vele gevallen een nuttige dienst kunnen bewijzen.

1729. De overhaaste privatisering van het auteursagentschap RAIS, omgevormd tot RAO, lijkt ons nog problematischer, gegeven het feit dat de nieuwe auteursvereniging zonder enige overgangperiode met precies dezelfde personeelsleden tegen geheel nieuwe problemen moet opboksen, en dit zonder enige steun van de overheid (behoudens de overgedragen eigendom van de gebouwen en financiële middelen). Niet alleen wordt RAO geconfronteerd met een interne reorganisatie als gevolg van het verlies van het statuut van wettelijk vertegenwoordiger en de hieruit voortvloeiende noodzaak om met auteurs en gebruikers overeenkomsten te sluiten zonder dat ze (althans in de verhouding tot de auteurs) enige expertise hierin heeft opgebouwd, ze moet ook voor het eerst voor een eigen financiering zorgen. En dit alles op een ogenblik dat de culturele industrie en de vrijetijdsbesteding in Rusland een explosieve ontwikkeling doormaakt. Uiteraard komt ook deze ontwikkeling de kans op een effectieve rechtshandhaving niet ten goede.

Men kan met recht argumenteren dat het collectief beheer van private rechten idealiter door privaatrechtelijke organisaties moet gebeuren, maar hierdoor miskent men de specificiteit van de huidige transformatieperiode én de noodzaak om met het nodige gezag tegen inbreukmakers te kunnen optreden. We menen dat in het Rusland anno 1996 een publiekrechtelijk orgaan, of een semi-publiekrechtelijk orgaan met betrokkenheid van de scheppende unies (belangrijk voor de absoluut noodzakelijke aangroei van het ledenbestand !) beter aan de behoeften van het ogenblik zou kunnen voldoen, ook al betekent dit dat qua organisatievorm een dergelijk orgaan veel gelijkenissen zou gaan vertonen met de vroegere, onpopulaire VAAP. Zolang het onderscheid tussen "privaat" en "publiek" in het economisch leven niet scherper afgelijnd wordt, kunnen o.i. enkel organisaties die in de schemerzone tussen beide zweven, een effectieve uitoefening van de vermogensrechten van de auteur op collectieve basis verzekeren. Het strikt doorvoeren van een scheiding tussen "privaat" en "publiek" op het niveau van de organisatiestructuur van de beheersvennootschappen, zoals de AW 1993 gedaan heeft (zelfs met uitsluiting van enige overheidscontrole op de oprichting of de activiteiten van de privaatrechtelijke beheersvennootschappen), kan wel "opvoedend" werken, maar maakt in elk geval het beheer van de vermogensrechten voor een langere periode inefficiënt, waardoor de geloofwaardigheid van het auteursrecht zelf in het gedrang komt.

1730. In dezelfde geest moeten we het voortbestaan en zelfs versterken van de administratiefrechtelijke aansprakelijkheid, naast de burgerrechtelijke en (zelden toegepaste) strafrechtelijke aansprakelijkheid als positief beoordelen. Weliswaar wordt hierdoor de inmenging van de bestuursoverheden in een privaatrechtelijke materie als het auteursrecht bestendigd, maar de vroegere bureaucratische willekeur lijkt nu min of meer uitgesloten te worden door de ingebouwde gerechtelijke controle op onrechtmatige overheidshandelingen. Bovendien moet de betrokkenheid van de bestuursoverheden in de strijd tegen de massale inbreuken op het auteursrecht essentieel geacht worden om tot enig tastbaar resultaat te kunnen komen, zeker als men rekening houdt met het feit dat de overheid via haar staatsondernemingen nog een behoorlijk grote rol blijft spelen als actieve deelnemer in het culturele middenveld.

Afdeling 4. Afsluitende bemerkingen

1731. De systeemtransformatie heeft van de auteur een politiek ontvoogd, een sociaal autonoom en een juridisch rechtsbekwaam burger gemaakt. Hij bepaalt zelf zijn prioriteiten, maakt zelf zijn artistieke keuzes, treedt in contractuele relaties met de exploitanten van zijn voorkeur.

De auteur heeft zijn lot nu in eigen handen, wat niet enkel een grote vrijheid en autonomie impliceert, maar ook een grote verantwoordelijkheid voor eigen daden. De vraag wie economisch voordeel zal halen uit de exploitatie van zijn werk hangt uiteindelijk van de auteur en zijn onderhandelingspositie af. Hij moet zich op de markt waarmaken met economisch sterke exploitanten als contractspartners, exploitanten die vaak het voordeel van een uit de periode van de administratieve bevelseconomie overgeërfd monopolie tegen de auteur kunnen uitspelen. Ook de cultuurconsumenten zijn politiek ontvoogd en maken gebruik van hun verworven keuzevrijheid. De auteur moet nu in de eerste plaats hun gunst proberen te verwerven, en niet meer die van de staat.

1732. Gunsten en privileges die voortkwamen uit de loyaliteit aan de Communistische Partij of één van haar satellietorganisaties en die toegekend werden aan de kunstenaars wegens de hen toebedeelde opvoedende rol van "ingenieurs van de menselijke geest" vervielen één na één en konden niet echt gecompenseerd worden door een op objectieve, niet-politieke criteria gebaseerd vangnet. Zo bleef de auteur met zijn enig individueel, subjectief recht achter, het enige argument dat de auteur op deze markt tegen exploitanten en cultuurconsumenten kan uitspelen. De gewijzigde juridische en economische omgeving met vrije mededinging en vrije meningsuiting als exponenten van de materiële en geestelijke vrijheid heeft het volle gewicht van de bescherming van de auteur op het auteursrecht gelegd. De auteur schept in een vrij marktsysteem immers op eigen risico, niet op het risico van de staat of een maecenas, hij moet van de commercialisering van zijn arbeidsresultaat leven. De waarde van zijn werk wordt zoals die van andere goederen door de wet van vraag en aanbod bepaald.

1733. De nieuwe Russische auteurswetgeving gaat uit van de basisbeginselen van het vrije marktsysteem. Hierdoor wordt de mythe van de harmonie van de belangen tussen auteur, exploitant en publiek verworpen. In het belang van het geestes- en cultureel leven, en rekening houdend met de relatieve economische sterkte van de verschillende belanghebbenden kan het geestelijk scheppen niet onverkort aan het marktmechanisme overgelaten worden. De wetgever moet zekere correcties aanbrengen. Daarom voorziet de Russische auteurswet beschermende maatregelen inzake auteurscontractenrecht en auteursvergoedingen, en worden de belangen van de auteur afgewogen tegen andere publieke en particuliere belangen via doelgebonden en scherp afgelijnde beperkingen op het auteursrecht.

1734. Nu de invoering van de vrije markt en de natuurrechtelijke opvatting van de mensenrechten, en in het bijzonder van de vrijheid van het woord, het auteursrecht tot het instrument bij uitstek gemaakt heeft ter verdediging van de persoonlijke en commerciële belangen van de auteur, komt de problematiek van de handhaving van de rechten van de auteur en van de houders van naburige rechten op de voorgrond te staan. Wellicht is de Russische wetgever te hard van stapel gelopen in het afbouwen van oude, maar vertrouwde mechanismen, die o.i. nochtans mits de nodige creativiteit aan het nieuwe maatschappelijke model aangepast hadden kunnen worden, en gedurende de transformatieperiode nuttige diensten hadden kunnen verlenen. Het auteursrecht

loopt nu in de voorhoede van de systeemtransformatie. Deze positie verleent het auteursrecht een bijzondere symbolische en opvoedende waarde, maar dreigt ook de praktische relevantie ervan uit te hollen, indien de politiek-constitutionele en de economisch-burgerrechtelijke hoofdtroepenmacht er niet in slaagt een duidelijk onderscheid tussen "privaat" en "publiek" te maken en zo de aansluiting met de voorhoede verliest.

ALGEMENE CONCLUSIE

Inleiding

1735. In dit proefschrift wilden we nagaan wat de invloed is van de alomvattende systeemtransformatie in Rusland op de aard, inhoud en functie van het auteursrecht binnen het geheel van rechtsnormen die het creëren en ondernemen in de culturele sector regelen.

Het sovjetauteursrecht

1736. Wat de juridische aard van het auteursrecht betreft hebben we niet zonder enige verwondering het "gewone" van het sovjetauteursrecht kunnen vaststellen. Als formeel-juridische constructie onderscheidde het socialistische auteursrecht zich inderdaad niet van het West-Europese, continentale auteursrecht. Louter door de creatie van een werk ontstond in hoofde van de schepper ervan, zonder enige formaliteit of overheidstussenkomst, een door het objectieve recht gesanctioneerde subjectieve aanspraak op een immaterieel goed. Het auteursrecht was m.a.w. een rechtsinstituut dat iedereen kon genieten die aan de objectieve toegangsvoorwaarden van het systeem voldeed: ideologische loyaliteit vanwege de auteur was geen vereiste opdat een werk auteursrechtelijk beschermd zou zijn. In dit subjectieve recht, dat als een geheel van nauw met elkaar verbonden economische en morele rechten opgevat werd, werd de blijvende, persoonlijke band van de auteur met zijn werk juridisch onderlijnd. De idee dat het auteursrecht een soort van vervreemdbaar intellectueel eigendomsrecht zou zijn, werd echter als een bourgeoisconcept ten dienste van de kapitalistische ondernemers beschouwd, en daarom door de sovjetrechtsleer unaniem verworpen.

1737. Inhoudelijk lag het auteursrechtelijk beschermingsniveau wel beduidend lager dan wat in dezelfde periode op het westelijk deel van het Europese continent gold, voornamelijk door de korte beschermingstermijn en de vele uitzonderingen op de vermogensrechten van de auteur. In de verhouding tot de exploitant leek de auteur op het eerste gezicht wel effectief beschermd te worden wat de uitoefening van zijn (beperkte) rechten betrof. De administratieve modelauteursovereenkomsten en de wettelijk vastgelegde tarieven voor auteursvergoedingen die aan deze bescherming gestalte moesten geven, hadden echter in een aantal bepalingen een duidelijk auteursonvriendelijk karakter.

1738. Dit algemeen lage beschermingsniveau, en de dubbelzinnige regeling inzake auteurscontracten en -vergoedingen, d.i. de *interne specificiteit van het socialistisch auteursrecht*, kon enkel verklaard worden vanuit de marxistisch-leninistische ideologie die als een *a priori* de harmonische verzoening van de belangen van de auteur, de exploitant en de eindgebruiker poneerde. Deze harmonie vloeide voort uit het gemeenschappelijk doel dat deze drie actoren volgens het marxisme-leninisme nastreefden: de opbouw van de communistische maatschappij.

1739. In de maatschappij van het reële socialisme waren immers de antagonismen tussen de klassen opgeheven en was de kunstenaar bevrijd van de vervreemding die hem in het kapitalistische systeem te beurt viel. Na de proletarische revolutie kon de kunstenaar zich geheel wijden aan de weergave van de objectieve waarheid en

werkelijkheid, zoals deze in wording was volgens een teleologisch imperatief, d.w.z. zoals deze zich in de communistische wereld in opbouw aandienende. Kunst was niet langer een privé-aangelegenheid: de kunstenaar had een sociaal, politiek-opvoedend engagement te vervullen, hij creëerde niet voor zichzelf, maar wel om bij te dragen tot de opbouw van de communistische maatschappij.

De sleutel tot de emancipatie van de kunstenaar was de opheffing van de privé-eigendom op de productiemiddelen. Hierdoor bevonden de culturele industrieën - de exploitanten van auteurswerken - zich volledig in socialistische eigendom, wat impliceerde dat zij in hun economisch en artistiek beleid, zowel bij de oprichting, als bij het vervullen van hun dagdagelijkse economische activiteiten, volledig afhankelijk waren van de staat of zijn satellietorganisaties, de scheppende unies, en uiteindelijk van de Communistische Partij, die via de primaire partijorganisaties tot in het hart van de economische actoren haar ideologische controle kon uitoefenen.

De eindgebruiker tenslotte was op zoek naar de objectieve waarheid die in de geschiedenis besloten lag, en enkel voor de Communistische Partij kenbaar was, gewapend als ze was met de wetenschappelijke theorie van het marxisme-leninisme. Voor de cultuurconsument was het dan ook belangrijk op een ongehinderde wijze toegang te krijgen tot de cultuurschatten van het verleden (want assimilatie van de bourgeoiscultuur was in Lenins cultuurbeleid essentieel), maar ook tot de producten van de actuele, socialistisch-realistische kunst.

1740. Het mensbeeld dat ten grondslag lag aan deze theorie, nl. de kunstenaar die niet voor zichzelf, maar voor de collectiviteit creëert, en niet zijn zelfontplooiing beoogt, maar wel het uitspreken van de door de Communistische Partij begrepen objectieve waarheid, was een ideologische constructie zonder enige band met de realiteit. De theorie van de harmonieuze belangenverzoening was een mythe, die de onderdrukking van de belangen van de auteur aan het belang van de gemeenschap moest legitimeren.

1741. Dit gemeenschapsbelang werd geïdentificeerd met het staats- en partijbelang omwille van de totalitaire aanspraak van de Communistische Partij op elk aspect van het maatschappelijk leven. In wezen steunde de macht van de Communistische Partij op twee pijlers: het politieke en het economische monopolie. Door de alleenheerschappij van de Communistische Partij en de sovjetstaat op intellectueel en economisch gebied werd het privé-domein waarbinnen het individu zich vrij kon ontwikkelen, tot een uiterste minimum teruggedrongen.

Op geestelijk vlak werd een concept van grondrechten gehanteerd, waarbij aan de sovjetmens enkel die rechten toegekend werden waarvan de Communistische Partij oordeelde dat ze toelaatbaar waren in het huidige stadium van de volgens wetmatigheden verlopende geschiedenis. In elk geval werden deze rechten en vrijheden, inclusief de vrijheid van meningsuiting en van artistieke schepping, aan de communistische eschatologie ondergeschikt gemaakt.

Op materieel-economisch vlak werd aan de privé-personen binnen de planeconomie nagenoeg elke mogelijkheid tot zelfstandig ondernemen ontzegd.

1742. Welke gevolgen had dit voor de auteur ? Op de creatie van een werk had de Communistische Partij geen vat, maar vanaf het ogenblik dat de auteur zijn werk klaar voor publicatie achtte, veranderde dit. De auteur beschikte immers zelf niet over de

rechtsbekwaamheid om op commerciële basis tot de exploitatie van zijn werk over te gaan, en moest zich hiervoor bijgevolg tot één van de staatsondernemingen wenden. Deze exploitanten hadden bij hun oprichting door de eigenaar (de Staat of de scheppende unies) een zeer precieze opdracht en een nauwkeurig profiel meegekregen, wat in de gedachtengang paste dat de administratieve bevelseconomie door een ver doorgedreven specialisering elke vorm van verspilling van middelen voorkwam, en zo efficiënter was dan de markteconomie. Voor de auteur had dit als gevolg dat hij zich in de regel voor elke exploitatievorm van zijn werk slechts tot één enkele onderneming kon richten.

Als rechtssubject was deze onderneming formeel-juridisch gelijk aan de auteur, maar tegelijkertijd was zij een instrument in handen van de eigenaar (de staat) en de officiële mentor (de Communistische Partij) om controle uit te oefenen op inhoud en vorm van het ter publicatie aangeboden werk. In de socialistische gebruiksorganisatie kruisten de horizontale, burgerrechtelijke rechtsverhoudingen tussen auteur, exploitant en eindgebruiker, de verticale, publiekrechtelijke rechtsverhoudingen tussen Partij en Staat en de privé-personen. Door haar economisch monopolie en haar artistieke selectiebevoegdheid, beide uitgeoefend onder controle en leiding van Staat en Partij, waakte de staatsonderneming erover dat enkel die werken die in overeenstemming waren met het objectieve belang zoals dat door de Communistische Partij begrepen werd, en die bijgevolg geschikt geacht werden om de gemeenschap van eindgebruikers op te voeden, de weg naar het publiek vonden.

1743. In deze politieke en economische context was het auteursrecht als burgerrechtelijke regeling van de rechtsverhoudingen die ontstaan in verband met de creatie en het gebruik van de werken van kunst en literatuur, volledig ondergeschikt aan de politieke-constitutionele regeling van de intellectuele, scheppende activiteit, en aan het economisch-administratief rechtsregime voor de ondernemingsactiviteit. Indien het auteursrecht *persoonlijkheidsrechtelijke componenten* bevatte, was dit niet ter bescherming van de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie, maar wel ter ondersteuning van de ontplooiing van de collectivistisch opgevatte persoonlijkheid van de creatieve homo sovieticus. Indien het auteursrecht een *economische functie* had, dan enkel als een vergoedingsrecht ter compensatie voor de bijdrage die de kunstenaar aan de uitbouw van het socialistische kunstpatrimonium had geleverd. Indien het auteursrecht een *sociale rol* te spelen had, dan niet als bescherming van de auteur tegen de economisch sterkere exploitant, maar wel als één van de methodes om de auteur in het grote communistische opvoedingsproject in te schakelen. Het was door deze onderschikking, dit relatieve onbelang van het auteursrecht binnen het geheel van juridische regels dat het creëren en ondernemen in de culturele sector normeert, dat het sovjetauteursrecht zich - nog meer dan door zijn inhoud - van het Westerse auteursrecht onderscheidde. We hebben dit de *externe specificiteit van het sovjetauteursrecht* genoemd.

1744. Ons onderzoek heeft ook aangetoond dat sedert het midden van de jaren zeventig, en m.n. nadat de USSR in het kader van een strategie in haar buitenlandse beleid gericht op de internationale détente tot de belangrijkste internationale mensenrechtenverdragen en de Universele auteursrechtconventie toegetreden was, de interne coherentie van het rechtssysteem op mensenrechtelijk en auteursrechtelijk vlak dreigde teloor te gaan. De uitbraak van het sovjetregime uit zijn isolationistische houding ging immers niet gepaard met een wijziging van de eigen opvattingen inzake grondrechten en het socialistisch auteursrecht.

Maar hoe kon men bijvoorbeeld verdragen ondertekenen waarin een natuurrechtelijk mensenrechtenconcept verkondigd werd, en tegelijkertijd in de Grondwet een strikt positivistische visie op de grondrechten handhaven? En hoelang kon men een systeem in stand houden waarbij buitenlandse auteurs en (kapitalistische!) ondernemers bevoordeligd werden in vergelijking met de sovjetauteurs en -exploitanten, zonder de theorie van de harmonieuze belangenverzoening te ondermijnen? De wat onhandige aanpassing van de nationale wetgeving aan de UAC maakte bovendien verschillende auteursrechtbepalingen multi-interpretabel, zodat op heel wat onderdelen van de wetgeving grote verdeeldheid binnen de rechtsleer ontstond. Bovendien konden in de rechtsleer steeds vaker suggesties opgevangen worden, die de interne specificiteit van het sovjetauteursrecht op de helling zetten. De kiem voor verandering was bijgevolg reeds jaren voordat de grote politieke en economische omwentelingen een aanvang namen, aanwezig.

De systeemtransformatie

1745. Het aantreden van Gorbachev in 1985 had geen onmiddellijke invloed op het sovjetauteursrecht, maar veranderde wel vrij snel en drastisch de politieke en economische omgeving waarbinnen het auteursrecht moest functioneren. Aanvankelijk leek de nieuwe partijleider eerder de vervolmaking van het stagnerende systeem na te streven, maar al vrij snel werd duidelijk dat het systeem zelf de hinderpaal voor de vooruitgang was. In 1990 brak de ideologische veer van het regime: tegelijkertijd werd het machtsmonopolie van de Communistische Partij uit de Grondwet geschrapt, en werd de gelijkheid van de eigendom van de burger met de socialistische eigendom erkend. De politieke en economische systeemtransformatie werd op dat ogenblik onomkeerbaar, en zou zich richten naar de opbouw van een rechtsstaat enerzijds, en de invoering van een markteconomie anderzijds. De sovjetstaat was inmiddels dermate geërodeerd, en was zo sterk met de Communistische Partij verweven, dat het opheffen van deze laatste *en passant* ook het verdwijnen van de USSR met zich bracht.

1746. De idee dat de staat onderworpen was aan het recht, en dat ook de wetgever zelf gebonden was aan het respect voor de onvervreembare rechten en vrijheden van de mens, was voor Rusland zonder meer een revolutionaire gedachte. Een nieuwe Grondwet en een stroom van wetgeving gaven gestalte aan principes als een afdwingbare hiërarchie der normen, een grondwettelijk erkend politiek en wereldbeschouwelijk pluralisme, de scheiding der machten, de erkenning van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en uiteraard de onvoorwaardelijke erkenning van de mensenrechten.

In ons onderzoek is naar voor gekomen dat de rechtsstaat in Rusland niet het resultaat was van een lang, cultuurhistorisch proces, maar een concept is dat door de overheid zelf ingevoerd werd. Dit is problematisch, omdat de maatschappelijke voedingsbodem voor de invoering van het rechtsstaatsbegrip ontbreekt: de civiele maatschappij, waarin een pluriformiteit aan waarden, ideeën, belangen en opinies gearticuleerd en gestructureerd kunnen worden op een wijze waardoor ze invloed kunnen uitoefenen op de besluitvorming, en het rechtsbewustzijn van de Russische bevolking zijn slechts zwak ontwikkeld.

We hebben bovendien aangetoond dat de Staat als initiatiefnemer voor de invoering van een rechtsstaat zelf de grenzen bepaalt waarbinnen de civiele maatschappij vrij kan functioneren. Dit werd duidelijk zichtbaar bij de bespreking van de vrijheid van menings-

uiting en artistieke schepping. Enerzijds wordt wel de vrijheid van (artistiek) creëren erkend, maar anderzijds wordt de vrijheid van verspreiding van deze creaties ondergeschikt gemaakt aan een voorafgaande en voor de vrijheid constitutieve registratie- of vergunningsplicht. Zo behoudt de overheid dus een stevige controle op de culturele activiteiten van privé-personen. Bovendien doet de economische crisis de roep om overheidssteun voor de culturele werkers en ondernemingen eerder toe- dan afnemen. In haar specifieke cultuurpolitiek speelt de Russische overheid hierop in met vooral algemene, neutrale intersectorale of sectorale ondersteuningsmaatregelen voor de cultuurindustrieën. Enkel met betrekking tot de regionale pers - die niet toevallig een steeds belangrijkere rol speelt in de vorming van de publieke opinie - bestaan er bij de subsidieverlening weinig garanties tegen politieke willekeur.

1747. De beslissing over de afbouw van de planeconomie en de invoering van een vrije markt werd eveneens in de cenakels van de hoogste partij- en staatsorganen genomen. De vrijheid van ondernemen en handel, en het privé-eigendomsrecht worden principieel erkend, maar dit privatiseringsproces (*sensu lato*) wordt sterk door de overheid in de hand gehouden. Privé-ondernemerschap is voor een aantal activiteiten enkel toegelaten na het bekomen van een vergunning, de privatisering van staatsondernemingen verloopt in een aantal sectoren, waaronder de culturele, zeer moeizaam, en zelfs wanneer het tot een effectieve privatisering van een bedrijf komt, behoudt de staat vaak een controleparticipatie in de geprivatiseerde onderneming, of wordt het staatsmonopolie gewoon vervangen door een privé-monopolie. Dit neemt uiteraard niet weg dat de uitgangspunten van een vrije markt (privé-eigendom, vrije en eerlijke mededinging, vrij ondernemerschap en handel) wel aanvaard, en zelfs grondwettelijk verankerd worden. Maar de overheid blijft wel zelf als actieve cultuurbemiddelaar op de markt van cultuuroederen aanwezig.

1748. Zowel op economisch als op intellectueel vlak hebben we bijgevolg kunnen vaststellen dat de overheid weliswaar de volledige rechtsbekwaamheid van de burgers aanvaardt, maar verder toch een belangrijke, soms zelfs dominante positie in de maatschappij blijft behouden. We zijn tot de conclusie gekomen dat er wellicht geen alternatief is voor deze blijvende, zij het ietwat meer afstandelijke overheidsbemoeienis in het maatschappelijke en culturele leven, gelet, enerzijds, op het feit dat de afbouw van een totalitaire staat een gelijktijdige transformatie van het sociale, politieke en economische systeem veronderstelt, en, anderzijds, op de om cultuurhistorische redenen arme voedingsbodem waarin de zaadjes van de rechtsstaat en de markteconomie in Rusland vallen. Dit betekent meteen dat staat en recht alvast hun vroegere, opvoedende functie behouden. Het doel van dit opvoedingsproject is niet langer de creatie van een homo sovieticus die zich in zijn uitingen en gedragingen volledig conformeert naar het - enkel voor de Communistische Partij kenbare - objectieve, maatschappelijke belang. Wel wordt de educatie van de onderdaan tot een autonoom rechtssubject nagestreefd.

1749. De systeemtransformatie in Rusland heeft voorlopig alvast dit opgeleverd, dat de scheidingslijn tussen de private en de publieke levenssfeer veel scherper geworden is, en de staatsvrije ruimte voor het individu veel groter geworden is. De Russische overheid heeft de krijtlijnen getrokken waarbinnen de juridische verhoudingen tussen de burgers onderling, en tussen de burgers en de staat zich volgens de nieuwe regels van het spel moeten situeren. Maar in dit stadium van de transformatie beperkt de Russische Staat zich niet tot normgever en scheidsrechter, maar blijft hij zelf een actieve participant aan het maatschappelijke gebeuren, en behoudt hij - zij het meer vanop

afstand dan vroeger - controle op de andere spelers van het culturele middenveld op een wijze die naar westerse maatstaven in een democratische rechtsstaat met een markteconomie problematisch geacht moet worden.

De systeemtransformatie en het Russisch auteursrecht

1750. De ideologische, economische, socio-culturele systeemtransformatie, gecombineerd met een toenemende druk vanuit het Westen, liet ook haar sporen na op het auteursrecht. Dit werd voor het eerst hervormd door de Beginselen van burgerlijke wetgeving van de USSR en de Republieken van 31 mei 1991, die in een summiere regeling een belangrijke modernisering van het auteursrecht doorvoerden. De auteursrechtelijke bepalingen uit de Beginselen 1991 werden zeer snel vervangen door een Wet van 23 september 1992 over de juridische bescherming van computerprogramma's en databanken en een algemene Wet van 9 juli 1993 over het auteursrecht en de naburige rechten. Bovendien trad Rusland toe tot de Conventie van Bern inzake de bescherming van werken van literatuur en kunst. Naast een juridisch-technische analyse van deze wetgeving hebben we nagegaan wat de invloed is van de systeemtransformatie op de juridische aard, de inhoud en de plaats van het auteursrecht binnen het geheel van normen inzake het creëren en ondernemen in de culturele sector.

1751. Wat de juridische aard van het auteursrecht betreft blijft de kwalificatie als subjectief recht behouden. Ook de afwijzing van het concept van intellectuele eigendom wordt door het overgrote deel van de rechtsleer gehandhaafd, niet meer omdat het om een verwerpelijk kapitalistisch bourgeoisbegrip zou gaan, maar wel omdat het eigendomsconcept onvoldoende uitdrukking geeft aan het complexe karakter van het auteursrecht als een geheel van sterk met elkaar verbonden persoonlijke en economische rechten, dat de onverbreekelijke band tussen de auteur en zijn werk juridisch gestalte geeft. Deze persoonlijkheidsrechtelijke benadering lag in het verlengde van vroegere opvattingen terzake, en werd zelfs in haar concrete inhoudelijke vertaling in de auteurswetgeving op een aantal punten geradicaliseerd (zoals de opheffing van alle vroeger bestaande uitzonderingen op het principe dat enkel de natuurlijke persoon die een werk tot stand gebracht heeft, als auteur beschouwd kan worden).

1752. De inhoud van het postcommunistische auteursrecht werd wel sterk gewijzigd in vergelijking met het sovjetauteursrecht, waarbij niet langer het wettelijk bevestigen van een vooraf bestaande harmonie van belangen, maar wel het door de wet tot stand brengen van een verzoening van maatschappelijk aan elkaar tegengestelde belangen als leidraad voor de wetgever gold. De grotere systematiek, de modernisering en de erkenning van de exclusiviteit van de vermogensrechten, de erkenning van een vergoedingsrecht voor de thuiskopie van audio- en audiovisuele werken, de strikte doelgebondenheid van de uitzonderingen op het auteursrecht, de verlenging van de beschermingsduur, met een bijzondere berekeningswijze voor de auteurs die slachtoffer van de Stalinrepressie geweest zijn, de ruim geconcipeerde categorie van naburige rechten, de regeling inzake beheersvennootschappen en sancties voor inbreuken op de auteurs- en naburige rechten zijn even zovele bewijzen van het feit dat Rusland met deze Auteurswet van 1993 aansluiting gevonden heeft bij de tradities en het beschermingsniveau van de auteurswetgeving in het westelijk deel van het Europese continent.

In de verhouding tussen auteur en eindgebruikers, van wie de belangen in een markt-

economie zonder twijfel aan elkaar tegengesteld zijn, betekent dit een duidelijke versterking van de rechtspositie van de auteur: bij de wetgever heerste het besef dat men wel rekening moest houden met belangen die uitzonderingen op de vermogensrechten van de auteur legitimeerden, maar dat dit niet mocht leiden tot het ontnemen aan het auteursrecht van zijn creatie- en verspreidingstimulerende werking.

In de verhouding tussen auteur en exploitanten werd door de Russische wetgever eveneens een auteursvriendelijke koers gevaren, waarbij de principieel aanvaarde contractsvrijheid gecorrigeerd werd door bepalingen van dwingend en aanvullend recht, waarbij we met name de mogelijkheid voor de overheid om wettelijke minima voor auteursvergoedingen vast te leggen, wensen aan te stippen. Op deze wijze kreeg het postcommunistische auteursrecht een ondubbelzinnig sociale functie.

Uit dit alles blijkt dat inhoudelijk het postcommunistische auteursrecht de basisprincipes van de markt als uitgangspunt neemt, maar deze ook corrigeert ter bescherming van de auteur, zonder evenwel de economische en culturele belangen van de andere marktactoren uit het oog te verliezen.

1753. O.i. kan de opheffing van de interne specificiteit van het socialistisch auteursrecht niet los gezien worden van de nieuwe omgeving waarbinnen het auteursrecht moet functioneren: die van een markt en een rechtsstaat in opbouw, waarin de economische en persoonlijke vrijheid en ontplooiing van het individu centraal staan. In deze context is het auteursrecht binnen het geheel van normen die het creëren en ondernemen in de culturele sector regelen, als onderdeel van het burgerlijk recht niet langer ondergeschikt aan de politiek-constitutionele overheidsbemoeienis op het vlak van het artistieke creëren, noch van de economisch-administratieve planning van het ondernemingsgebeuren in deze sector. Door de terugtocht van de staat uit verschillende levenssferen is in het Russische rechtssysteem het zwaartepunt van het publiek naar het privaat recht verschoven. Met betrekking tot de rechtsverhoudingen omtrent de creatie en de exploitatie van auteurswerken is tengevolge van de systeemtransformatie het soortelijk gewicht van het auteursrecht als rechtsinstituut sterk toegenomen. De politieke en economische systeemtransformatie heeft het auteursrecht in zijn marktorienende, individualistisch-persoonlijkheidsrechtelijke en sociale functie hersteld. De wijzigingen aan de Russische auteurswetgeving in het voorbije decennium zijn dan ook veel meer dan enkel een modernisering. Geplaatst tegen de achtergrond van de transformatie van het politiek-economische bestel vormen ze een Copernicaanse omwenteling die het belang van de individuele, naar artistieke zelfontplooiing strevende kunstenaar in het centrum van het auteursrechtelijke zonnestelsel plaatst, hierbij het belang van gemeenschap en staat naar de perifere sferen verwijzend.

1754. Deze rehabilitatie van het postcommunistische auteursrecht legde meteen een grote verantwoordelijkheid op de schouders van de auteurs zelf, die voortaan hun sociale en economische positie op de markt van cultuurgoederen zelf zullen moeten bevechten, zonder enige staatssteun. De staat heeft het domein van het auteursrecht nagenoeg volledig aan de private levenssfeer overgelaten. In dit stadium van de systeemtransformatie blijkt een dergelijk liberalisme - dat een radicale breuk met de vroegere rechtscultuur en -traditie impliceert - evenwel problematisch te zijn, nu de Staat weliswaar de geestelijke en economische vrijheid van private personen erkend heeft, maar desalniettemin, niet enkel als normerende instantie, maar ook als actieve participant, een belangrijke rol behoudt in de culturele sector op het gebied van het economisch initiatief en de controle op de inhoud van de verspreide cultuurgoederen.

Deze structurele discrepantie tussen enerzijds het geheel in het privaatrecht ondergedompelde auteursrecht en anderzijds het nog steeds in sterke mate door administratieve maatregelen beheerste recht inzake de productie en verspreiding van cultuurgooederen, inclusief met een actieve rol van de Staat als participant in het culturele middenveld, ligt mede aan de oorsprong van de woekerende piraterij van auteurswerken in Rusland. Het gebrek aan handhaving van het auteursrecht heeft o.i. inderdaad niet enkel te maken met de passiviteit van de bevoegde justitiële en politionele organen, maar ook met het ongelijke tempo waarin de verschillende deelprocessen van de systeemtransformatie verlopen. Het lijkt erop dat de Staat zich te snel uit het auteursrechtelijke domein teruggetrokken heeft, en hierdoor de auteur wezenloos en weerloos achtergelaten heeft op een onvoltooide markt.

BIJLAGE IHET BURGERLIJK WETBOEK VAN DE RSFSR VAN 1964
ZOALS GEAMENDEERD EN VAN KRACHT TOT 3 AUGUSTUS 1992 ¹**AFDELING IV**
AUTEURSRECHT**Artikel 475. Werken waarop het auteursrecht van toepassing is**

Het auteursrecht is van toepassing op werken van wetenschap, literatuur of kunst, onafhankelijk van de vorm, de bestemming of de waarde van het werk, alsook van de reproductiewijze ².

Het auteursrecht is van toepassing op werken die gepubliceerd of niet gepubliceerd zijn, maar tot uitdrukking gebracht zijn in één of andere objectieve vorm die toelaat het resultaat van de scheppende activiteit van de auteur (manuscript, schets, afbeelding, openbare voordracht of opvoering, film- of geluidsband, mechanische of magnetische opname en dgl.) te reproduceren ³.

Kunnen het voorwerp zijn van auteursrecht:

- mondelinge werken (toespraken, lezingen, rapporten e.d.);
- geschreven werken (literaire, wetenschappelijke e.a.);
- dramatische en muziekdramatische werken, alsook muziekwerken met of zonder tekst;
- vertalingen;
- scenario's, scenarioplannen;
- bioscoopfilms, televisiefilms, radio- en televisie-uitzendingen;
- choreografische werken en pantomime, voor de opvoering waarvan instructies bestaan die schriftelijk of op een andere wijze neergelegd zijn;
- werken van schilderkunst, beeldhouwkunst, architectuur, grafische en toegepaste, decoratieve kunst, illustraties, tekeningen, schetsen;
- plannen, ontwerpen en plastische werken met betrekking tot wetenschap, techniek en enscenering van dramatische en muziekdramatische werken; geografische, geologische en dgl. kaarten;
- fotografische werken en werken verkregen door met de fotografie overeenstemmende procédés;
- werken die met behulp van mechanische of andere technische opname tot uitdrukking gebracht worden;
- andere werken.

Het auteursrecht op fotografische werken en op werken verkregen door met de fotografie overeenstemmende procédés, wordt erkend, indien op elk exemplaar van het werk de naam van de auteur, de plaats en het jaar van publicatie van het werk aangegeven is.

Artikel 476. Gepubliceerde werken

Een werk wordt als gepubliceerd beschouwd, indien het uitgegeven, openbaar uitgevoerd, openbaar getoond, door radio of televisie uitgezonden of op eender welke andere manier meegedeeld wordt aan een onbepaalde groep van personen.

¹ Aangezien het Burgerlijk Wetboek van de RSFSR van 1964 de gedetailleerde uitwerking is van de Beginselen van burgerlijke wetgeving van de USSR en de Unierepublieken van 1961 en de bepalingen hieruit letterlijk overneemt ("USSR" in de Beginselen wordt meestal "RSFSR" in het B.W.), is het niet nodig deze Beginselen afzonderlijk te vertalen. In voetnoot zal daarom verwezen worden naar de overeenstemmende bepalingen van de Beginselen van 1961.

² Zie eveneens art.96 al.1 Beginselen 1961.

³ Zie eveneens art.96 al.2 Beginselen 1961.

Worden niet beschouwd als gepubliceerd: de informatie over het werk door de samenvatting van de inhoud ervan, de gevallen voorzien door Besluiten van de Raad van Ministers RSFSR, alsook de vermenigvuldiging van een werk als manuscript.

Artikel 477. Auteursrecht op werken die op het grondgebied van de USSR gepubliceerd worden

Het auteursrecht van de auteur of zijn erfgenamen, alsook van andere rechtsoptvolgers van de auteur op een werk dat eerst op het grondgebied van de USSR gepubliceerd wordt, of dat niet gepubliceerd wordt maar zich in één of andere objectieve vorm op het grondgebied van de USSR bevindt, wordt erkend, onafhankelijk van hun burgerschap ⁴.

Artikel 478. Auteursrecht op werken die in het buitenland gepubliceerd worden ⁵

Het auteursrecht van de burgers van de RSFSR en van de andere Unierepublieken en van hun rechtsoptvolgers op de werken die eerst op het grondgebied van een buitenlandse staat gepubliceerd worden of zich daar in één of andere objectieve vorm bevinden, wordt erkend.

Het auteursrecht van andere personen op een werk dat eerst op het grondgebied van een buitenlandse staat gepubliceerd wordt of zich daar in één of andere objectieve vorm bevindt, wordt erkend in overeenstemming met de internationale overeenkomsten waarbij de USSR partij is. Bij het verlenen van bescherming in overeenstemming met de internationale overeenkomsten wordt het feit van de publicatie van een werk op het grondgebied van een buitenlandse staat bepaald volgens de bepalingen van de relevante internationale overeenkomst.

Het auteursrecht van de buitenlandse rechtsoptvolgers van de auteurs die burgers van de RSFSR of andere Unierepublieken zijn, wordt op het grondgebied van de RSFSR erkend in de gevallen dat dit recht aan hen overgedragen werd op de wijze bepaald door de wetgeving van de USSR.

Artikel 479. De rechten van de auteur

Aan de auteur komt het recht toe:

- op publicatie, reproductie en verspreiding van zijn werk op alle door de wet toegelaten wijzen onder zijn naam, onder een denkbeeldige naam (pseudoniem) of zonder naamsaanduiding (anoniem);
- op onschendbaarheid van het werk;
- op ontvangst van een vergoeding voor het gebruik van het werk door andere personen, behalve in de bij wet aangeduide gevallen ⁶.

De tarieven van de auteursvergoeding worden bepaald door de Raad van Ministers van de RSFSR, behalve in de gevallen waarin de wetgeving van de USSR de goedkeuring van deze tarieven tot de bevoegdheid van de USSR rekent.

Bij ontstentenis van goedgekeurde tarieven van auteursvergoeding wordt het bedrag van de vergoeding voor de auteur voor het gebruik van zijn werk bepaald door de overeenkomst tussen de partijen.

De procedure voor de overdracht door de auteur die burger is van de RSFSR of van een andere Unierepubliek, van zijn recht op het gebruik van zijn werk op het grondgebied van een buitenlandse staat wordt vastgelegd door de wetgeving van de USSR ⁷.

⁴ Zie eveneens art.97 al.1 Beginselen 1961.

⁵ Zie eveneens art.97 al.2, 3 en 4 Beginselen 1961.

⁶ Zie eveneens art.98 al.1 Beginselen 1961.

⁷ Zie eveneens art.98 al.2 Beginselen 1961.

Artikel 480. Bescherming van de onschendbaarheid van de werken en van de naam van de auteur tijdens zijn leven

Bij de uitgave, openbare uitvoering of een ander gebruik van het werk is het verboden zonder toestemming van de auteur welke wijzigingen dan ook aan te brengen zowel aan het werk zelf, als aan zijn titel of aan de aanduiding van de naam van de auteur.

Het is ook verboden zonder toestemming van de auteur het werk bij zijn uitgave van illustraties, voorwoorden, nawoorden, commentaren en verduidelijkingen van welke aard dan ook te voorzien.

De toestemming van de auteur die bij het sluiten van de auteursovereenkomst gegeven werd, kan niet eenzijdig ingetrokken worden.

Artikel 481. Bescherming van de onschendbaarheid van het werk na het overlijden van de auteur

De auteur heeft het recht om volgens dezelfde procedure waarin een testamentuitvoerder aangesteld wordt (artikel 544), een persoon aan te duiden die hij belast met de bescherming van de onschendbaarheid van zijn werken na zijn overlijden. Deze persoon oefent zijn bevoegdheden tijdens zijn leven uit.

Bij ontstentenis van een dergelijke aanduiding wordt de bescherming van de onschendbaarheid van de werken na het overlijden van de auteur uitgeoefend door zijn erfgenamen, en ook door organisaties waaraan de bescherming van de auteursrechten opgedragen is. Deze organisaties oefenen de bescherming van de onschendbaarheid van de werken ook uit indien er geen erfgenamen zijn of hun auteursrecht vervallen is (artikel 496).

Artikel 482. Medeauteurschap

Het auteursrecht op een werk dat door de gemeenschappelijke arbeid van twee of meer personen gecreëerd is (collectief werk), komt aan de medeauteurs gezamenlijk toe, ongeacht of een dergelijk werk één ondeelbaar geheel vormt, dan wel uit delen bestaat die elk een zelfstandige betekenis hebben ⁸.

Elke medeauteur behoudt zijn auteursrecht op het door hem gecreëerde deel van het collectief werk dat een zelfstandige betekenis heeft ⁹.

Een deel van een collectief werk wordt erkend als hebbende een zelfstandige betekenis, indien het onafhankelijk van de andere delen van dat werk gebruikt kan worden.

De medeauteurs kunnen hun verhoudingen bij overeenkomst bepalen. Bij ontstentenis van een dergelijke overeenkomst wordt het auteursrecht op een collectief werk door alle medeauteurs samen uitgeoefend, en de vergoeding wordt onder hen verdeeld op de wijze voorzien door de wetgeving van de USSR en de Besluiten van de Raad van Ministers van de RSFSR.

Artikel 483. Het auteursrecht op een werk dat in de uitvoering van een dienstopdracht gecreëerd wordt ¹⁰

Aan de auteur van een werk dat in de uitvoering van een dienstopdracht in een wetenschappelijke of andere organisatie gecreëerd wordt, komt het auteursrecht op dit werk toe.

⁸ Zie eveneens art.99 eerste zin Beginselen 1961.

⁹ Zie eveneens art.99 tweede zin Beginselen 1961.

¹⁰ Zie eveneens art.100 al.2 Beginselen 1961.

De wijze van gebruik door deze organisatie van een dergelijk werk en de gevallen waarin aan de auteur een vergoeding betaald wordt, worden door de wetgeving van de USSR en de Besluiten van de Raad van Ministers van de RSFSR bepaald.

Artikel 484. Het auteursrecht van rechtspersonen

Het auteursrecht van rechtspersonen wordt erkend in de gevallen en binnen de grenzen die door de wetgeving van de USSR en door dit Wetboek bepaald zijn ¹¹. Deze bepalingen zijn niet van toepassing op de verwerving door rechtspersonen van auteursrechten door middel van een overeenkomst.

Artikel 485. Het auteursrecht van organisaties op periodieke en andere uitgaven

Aan de organisaties die zelfstandig of door tussenkomst van één of andere uitgeverij wetenschappelijke verzamelwerken, encyclopedische woordenboeken, tijdschriften of andere periodieke uitgaven publiceren, komt het auteursrecht op deze uitgaven in hun geheel toe.

Aan de auteurs van de werken die in dergelijke uitgaven opgenomen zijn, komt het auteursrecht op hun werken toe.

Artikel 486. Het auteursrecht op bioscoopfilms, televisiefilms, radio- en televisieuitzendingen

Het auteursrecht op een bioscoopfilm of een televisiefilm komt toe aan de onderneming die de opname realiseert.

Het auteursrecht op een amateurbioscoopfilm of -televisiefilm komt toe aan de auteur of de medeauteurs ervan.

Aan de scenarist, de componist, de regisseur, de hoofdcameraman, de decorbouwer en de auteurs van andere werken die als onderdeel in een bioscoop- of televisiefilm opgenomen zijn, komt het auteursrecht, ieder op zijn werk, toe.

Het auteursrecht op radio- en televisieuitzendingen komt toe aan de radio- en televisieorganisaties die ze uitzenden, maar het auteursrecht op de werken die in deze uitzendingen opgenomen worden, komt toe aan de auteurs van deze werken.

Artikel 487. Het auteursrecht van de samenstellers van verzamelwerken

Het auteursrecht op verzamelwerken van werken die niet het voorwerp uitmaken van enig auteursrecht, zoals wetten, rechterlijke beslissingen, andere officiële documenten, werken van volksschepping waarvan de auteurs niet bekend zijn, oude akten en gedenktekens, en ook andere werken die niet beschermd worden door het auteursrecht, komt aan de samenstellers van de verzamelwerken toe, indien ze het in het verzamelwerk opgenomen materiaal aan een zelfstandige bewerking of systematisering onderworpen hebben.

Hetzelfde recht komt aan de burgers toe die zelfstandig afzonderlijke werken van de aangegeven categorie bewerkt hebben.

Dit recht verhindert andere burgers niet dezelfde werken te publiceren, indien zij ze zelfstandig gesystematiseerd of bewerkt hebben.

De samensteller van een verzamelwerk die auteursrechtelijk beschermde werken in het verzamelwerk opgenomen heeft en deze bewerkt en gesystematiseerd heeft, geniet het auteursrecht op het verzamelwerk mits naleving van de rechten van de auteurs van deze werken.

¹¹ Zie eveneens art.100 al.1 Beginselen 1961.

Artikel 488. Het gebruik van een auteurswerk door andere personen

Het gebruik van een auteurswerk (met inbegrip van de vertaling naar een andere taal) door andere personen is alleen toegelaten op grond van een overeenkomst met de auteur of zijn rechtsopvolgers, behalve in de gevallen bij wet aangeduid ¹².

Artikel 489. De vertaling van een werk naar een andere taal ¹³

De vertaling van een werk naar een andere taal met het oog op de publicatie ervan is alleen toegelaten met toestemming van de auteur of zijn rechtsopvolgers.

De bevoegde organen van de USSR kunnen op de wijze vastgelegd door de wetgeving van de USSR de vertaling van een werk naar een andere taal en de publicatie van die vertaling toestaan met in voorkomend geval inachtneming van de voorwaarden van de internationale overeenkomsten waarbij de USSR partij is.

Artikel 490. Het auteursrecht van de vertaler ¹⁴

Aan de vertaler komt het auteursrecht toe op de door hem gemaakte vertaling.

Artikel 491. Het recht van de auteur op een vergoeding voor het gebruik van zijn werk voor een vertaling naar een andere taal

De auteur van het originele werk heeft recht op een vergoeding voor het gebruik van zijn werk voor een vertaling naar een andere taal in alle gevallen, tenzij de wet het anders voorschrijft.

Artikel 492. Het gebruik van het werk zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding ¹⁵

Is toegelaten zonder de toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding, maar met verplichte aanduiding van de naam van de auteur wiens werk gebruikt wordt, en van de ontleningsbron:

(1) het gebruik van andermans uitgegeven werk voor de creatie van een nieuw, creatief zelfstandig werk, met uitzondering van het omwerken van een verhalend werk tot een dramatisch werk of een scenario en omgekeerd, alsook het omwerken van een dramatisch werk tot een scenario of omgekeerd;

(2) de reproductie van afzonderlijke uitgegeven werken van wetenschap, literatuur en kunst en uittreksels hiervan in wetenschappelijke en kritische werken en in politieke voorlichtingsuitgaven; hierbij is de reproductie als citaat toegelaten binnen de grenzen bepaald door het doel van de uitgave, maar de reproductie in een andere vorm (inclusief in verzamelwerken) is toegelaten in een omvang die alles bij elkaar genomen één auteursblad uit de werken van één auteur niet overstijgt;

(3) informatie in de periodieke pers, de bioscoop, op radio en televisie over gepubliceerde werken van literatuur, wetenschap en kunst, inclusief in de vorm van annotaties, referaten, overzichten en

¹² Zie eveneens art.101 al.1 Beginselen 1961.

¹³ Zie eveneens art.102 al.1 en 2 Beginselen 1961.

¹⁴ Zie eveneens art.102 al.3 Beginselen 1961.

¹⁵ Zie eveneens art.103 Beginselen 1961.

andere vormen van documentaire informatie;

(4) de reproductie van in het openbaar gehouden redevoeringen en rapporten, alsook van gepubliceerde werken van literatuur, wetenschap en kunst, in de bioscoop, op radio en televisie. Als reproductie geldt ook de uitzending op radio en televisie van in het openbaar uitgevoerde werken rechtstreeks vanop de plaats van hun uitvoering;

(5) de reproductie in kranten van in het openbaar gehouden redevoeringen en rapporten, alsook van gepubliceerde werken van literatuur, wetenschap en kunst in originele versie en in vertaling;

(6) de reproductie op één of andere manier, behalve bij wijze van kopie door mechanisch contact, van werken van beeldende kunst die zich op vrij toegankelijke plaatsen bevinden, met uitzondering van tentoonstellingen en musea;

(7) de reprografische reproductie van drukwerken voor wetenschappelijke, studie- en voorlichtingsdoeleinden zonder winstoogmerk;

(8) de uitgave van gepubliceerde werken in reliëfpuntengeschrift voor blinden.

Artikel 493. Het gebruik van het werk ter bevrediging van persoonlijke behoeften

De reproductie of een ander gebruik van andermans gepubliceerd werk is toegelaten zonder de toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding ter bevrediging van persoonlijke behoeften.

Artikel 494. Het auteursrecht van de persoon die gebruik maakt van andermans werk voor de creatie van een nieuw werk

Aan de persoon die gebruik maakt van andermans werk voor de creatie van een nieuw werk (artikel 492 punt 1), komt het auteursrecht toe op het door hem gecreëerde werk.

Dit recht verhindert niet dat andere personen hetzelfde werk gebruiken voor de creatie van een nieuw werk.

Artikel 495. Het gebruik van het werk zonder toestemming van de auteur tegen betaling van een auteursvergoeding¹⁶

Is toegelaten zonder de toestemming van de auteur, maar met aanduiding van zijn naam en tegen betaling van een auteursvergoeding:

(1) de openbare opvoering van gepubliceerde werken. Indien er evenwel van de bezoekers geen inkomgeld gevraagd wordt, heeft de auteur alleen recht op een vergoeding in de gevallen door de Raad van Ministers van de RSFSR bepaald;

(2) de opname op film, plaat, magneetband of een ander mechanisme met het oog op de openbare reproductie of verspreiding van gepubliceerde werken, met uitzondering van het gebruik van de werken in de bioscoop, op radio of televisie (art.492 punt 4);

(3) het gebruik door de componist van uitgegeven literaire werken voor de creatie van muziekwerken met tekst. In deze gevallen wordt een vergoeding aan de auteur van de tekst uitbetaald door de organisatie die een dergelijk werk gebruikt;

(4) het gebruik van gepubliceerde werken van beeldende kunst alsook van fotografische werken in industriële producten. In deze gevallen is de aanduiding van de naam van de auteur niet verplicht.

¹⁶

Zie eveneens art.104 Beginselen 1961.

Artikel 496. De geldingsduur van het auteursrecht ¹⁷

Het auteursrecht is geldig gedurende heel het leven van de auteur en 25 jaar na zijn overlijden, te rekenen vanaf 1 januari van het jaar dat volgt op het jaar van overlijden van de auteur.

Het auteursrecht gaat bij erfopvolging over. Het recht van de auteur op zijn naam en op de onschendbaarheid van zijn werk gaat niet over door erfopvolging.

Na het overlijden van de auteur wordt de bescherming van zijn naam en onschendbaarheid van het werk verwezenlijkt in overeenstemming met de bepalingen van artikel 480 en 481 van dit Wetboek.

Artikel 497. De geldingsduur van het auteursrecht op een collectief werk

Het auteursrecht op een collectief werk is geldig gedurende heel het leven van elk van de auteurs en gaat over bij erfopvolging.

De erfgenamen van elke medeauteur genieten het auteursrecht gedurende 25 jaar, te rekenen vanaf 1 januari van het jaar dat volgt op het overlijden van de auteur.

Artikel 498. De geldingsduur van het auteursrecht van organisaties

Het auteursrecht van een organisatie geldt onbeperkt in de tijd. Ingeval van reorganisatie gaat het aan haar toekomstende auteursrecht over op haar rechtsopvolger, ingeval van liquidatie gaat het over op de staat.

Artikel 499. Bescherming van de persoonlijke, niet-vermogensrechten van de auteur

In geval van gebruik van andermans werk zonder overeenkomst met de auteur of zijn rechtsopvolgers (artikel 488), niet-naleving van de voorwaarden van gebruik van het werk zonder de toestemming van de auteur (artikel 492 en 495) en inbreuk op de onschendbaarheid van het werk (artikel 480) of op andere persoonlijke, niet-vermogensrechten van de auteur, heeft de auteur, of na zijn overlijden zijn rechtsopvolgers en andere personen aangeduid door artikel 481 van dit Wetboek het recht om het herstel van zijn geschonden recht (invoeging van een geëigende rechtzetting, publicatie in de pers of een andere wijze van herstel van de inbreuk) of een verbod op de publicatie van het werk of de stopzetting van de verspreiding ervan te eisen.

Artikel 500. Bescherming van de vermogensrechten van de auteur ingeval van inbreuk op zijn auteursrecht

Indien door een inbreuk op de auteursrechten aan de auteur of zijn rechtsopvolgers schade toegebracht wordt (art.219), heeft de auteur of zijn rechtsopvolgers het recht om een vergoeding voor die schade te eisen, onafhankelijk van de eisen aangeduid in artikel 499 van dit Wetboek.

¹⁷

Vgl. art.105 Beginselen 1991:

"Het auteursrecht is geldig gedurende heel het leven van de auteur en 25 jaar na zijn overlijden, te rekenen vanaf 1 januari van het jaar dat volgt op het overlijdensjaar van de auteur. Door de wetgeving van de Unierepublieken kunnen voor de fotografische werken en voor werken van toegepaste kunst verkorte termijnen van geldigheid van het auteursrecht bepaald worden. Deze termijnen mogen niet minder bedragen dan 10 jaar vanaf het ogenblik van het in omloop brengen van een dergelijk werk bij wege van zijn reproductie.

Het auteursrecht gaat bij erfopvolging over. Bij een verkorte geldigheidsduur van het auteursrecht gaat het op de erfgenamen over voor het gedeelte van de duur dat bij het overlijden van de auteur nog niet verlopen is.

De wetgeving van de Unierepublieken bepaalt welke auteursrechten niet door erfopvolging overgaan."

Artikel 501. Het opkopen van het auteursrecht door de staat

Het auteursrecht op de uitgave, de openbare uitvoering en een ander gebruik van het werk kan door de staat verplichtend van de auteur of zijn erfgenamen opgekocht worden bij een speciaal, in ieder geval afzonderlijk genomen Besluit van de Raad van Ministers van de RSFSR ¹⁸.

De procedure en voorwaarden van gebruik van het werk waarvan het auteursrecht opgekocht wordt, wordt vastgesteld door de Raad van Ministers van de RSFSR.

Artikel 502. Verklaring van een werk tot het vermogen van de staat

Een werk waarvan de termijn van het auteursrecht verstreken is, kan door een beslissing van de Raad van Ministers van de RSFSR tot het vermogen van de staat verklaard worden. De procedure en de voorwaarden voor gebruik van de werken die tot het vermogen van de staat verklaard worden, worden vastgelegd door de Raad van Ministers van de RSFSR.

Artikel 503. De auteursovereenkomst en haar types

De auteur of zijn rechtsopvolger heeft het recht om met het oog op het gebruik van zijn werk met de geëigende organisatie een auteursovereenkomst te sluiten.

Er zijn twee types van auteursovereenkomsten:

- de auteursovereenkomst over de overdracht van een werk voor gebruik;
- de licentieauteursovereenkomst.

Door een auteursovereenkomst over de overdracht van een werk voor gebruik draagt de auteur of zijn rechtsopvolger het werk over voor gebruik op de in de overeenkomst vastgelegde wijze, of neemt de auteur de verplichting op zich een werk te creëren en in de door de overeenkomst bepaalde termijn over te dragen aan de organisatie. De organisatie neemt de verplichting op zich het werk te gebruiken of het gebruik ervan aan te vatten binnen de door de overeenkomst bepaalde termijn (artikel 510), en ook de auteur of zijn rechtsopvolger een vergoeding uit te betalen, behalve in de gevallen aangeduid bij wet.

Op grond van een licentieauteursovereenkomst verleent de auteur of zijn rechtsopvolger aan een organisatie het recht om zijn werk te gebruiken, waaronder bij wijze van vertaling naar een andere taal of bewerking, binnen de in de overeenkomst bedongen grenzen en in de door de overeenkomst bepaalde termijn; de organisatie neemt de verplichting op zich een vergoeding te betalen voor de verlening van dit recht of voor het gebruik van het werk in de vorm voorzien door de overeenkomst, voorzover niets anders bepaald is door de wetgeving van de USSR en van de RSFSR of voorzover de partijen niets anders overeengekomen zijn.

Artikel 504. Soorten auteursovereenkomsten over de overdracht van een werk voor gebruik

Behoren tot de auteursovereenkomsten over de overdracht van een werk voor gebruik:

- een overeenkomst over de uitgave of de heruitgave van een werk in het origineel (uitgaveovereenkomst);
- een overeenkomst over de deponering van een manuscript;
- een overeenkomst over de openbare uitvoering van een niet gepubliceerd werk (uitvoeringsovereenkomst); bovendien kan een uitvoeringsovereenkomst die voorziet in de betaling van een éénmalige vergoeding voor één en hetzelfde werk slechts met één organisatie door de auteur gesloten worden;
- een overeenkomst over het gebruik van een niet gepubliceerd werk in een bioscoop- of televisiefilm (scenario-overeenkomst), of in een radio- of televisieuitzending;
- een overeenkomst over de creatie van een werk van beeldende kunst met het oog op de openbare tentoonstelling ervan (overeenkomst van kunstbestelling);
- een overeenkomst over het gebruik van een niet gepubliceerd werk van toegepaste, decoratieve

¹⁸

Zie eveneens art.106 Beginselen 1961.

kunst in de industrie;

- en ook andere overeenkomsten over de overdracht van een werk van literatuur, wetenschap of kunst voor het gebruik op welke andere wijze dan ook.

Artikel 505. Vorm van de auteursovereenkomst

De auteursovereenkomst moet gesloten worden in een schriftelijke vorm (artikel 46).

De geschreven vorm is niet verplicht voor overeenkomsten over de publicatie van een werk in periodieke uitgaven en encyclopedische woordenboeken.

Artikel 506. Modelauteursovereenkomsten ¹⁹

Modelauteursovereenkomsten worden in overleg met de belanghebbende departementen en scheppende unies goedgekeurd volgens de procedure bepaald door de Raad van Ministers van de RSFSR, met uitzondering van de gevallen waarin de wetgeving van de USSR de goedkeuring van deze overeenkomsten toewijst aan de bevoegdheid van de USSR.

Een auteursovereenkomst kan clausules bevatten die niet door een modelauteursovereenkomst voorzien zijn. Clausules van een met de auteur gesloten overeenkomst die zijn toestand verslechteren in vergelijking met de toestand bepaald door de wet of in een modelovereenkomst, zijn ongeldig en worden vervangen door clausules die bepaald zijn door de wet of een modelovereenkomst.

Artikel 507. Hoogte van de vergoeding van de auteur volgens de auteursovereenkomst

De hoogte van de krachtens de auteursovereenkomst te betalen vergoeding wordt bepaald door de overeenstemming der partijen binnen de grenzen van de goedgekeurde tarieven, indien die bestaan (artikel 479).

Artikel 508. Overdracht en goedkeuring van een werk

Op grond van de auteursovereenkomst over de overdracht van het werk voor gebruik is de auteur verplicht het bij hem bestelde werk uit te voeren in overeenstemming met de voorwaarden van de overeenkomst en het aan de organisatie over te dragen in de door de overeenkomst bepaalde termijn en op de bedongen wijze.

De organisatie is verplicht de auteur niet later dan de termijn die door de modelovereenkomst bepaald is schriftelijk op de hoogte te brengen, ofwel van de goedkeuring van het aan haar op grond van de auteursovereenkomst overgedragen werk, ofwel van de afwijzing ervan op gronden voorzien in de overeenkomst, ofwel van de noodzaak correcties aan het werk aan te brengen met precieze aanduiding van de essentie van de vereiste correcties binnen het kader van de voorwaarden van de overeenkomst. Indien de geschreven mededeling niet binnen de door de modelovereenkomst bepaalde termijn naar de auteur verzonden is, wordt het werk geacht goedgekeurd te zijn door de organisatie.

Artikel 509. Beperking van het gebruik door derden van een werk waarover een overeenkomst gesloten is

Krachtens de auteursovereenkomst over de overdracht van het werk voor gebruik heeft de auteur niet het recht zonder de schriftelijke toestemming van de andere partij het in de overeenkomst aangeduide werk of een deel ervan over te dragen aan derden voor eenzelfde soort gebruik als bedongen in de overeenkomst, behalve in de gevallen voorzien in de modelovereenkomsten. De termijn van een dergelijke inperking wordt bepaald door de typeovereenkomsten, maar mag niet

¹⁹ Zie eveneens art.101 al.2 en 3 Beginselen 1961.

groter zijn dan drie jaar vanaf de dag van de goedkeuring van het werk door de organisatie. In de modelovereenkomsten kunnen gevallen voorzien worden waarin de auteur tevens het recht ontzegt wordt om zijn werk over te dragen voor het gebruik op andere dan in de overeenkomst bedongen wijzen.

Artikel 510. De verplichting van de organisatie het werk te gebruiken

Krachtens de auteursovereenkomst over de overdracht van het werk voor gebruik is de organisatie verplicht het werk te gebruiken of het gebruik ervan aan te vatten op de in de overeenkomst bedongen wijze binnen de door de overeenkomst bepaalde termijn. Deze termijn mag niet groter zijn dan twee jaar vanaf de dag van de goedkeuring van het werk door de organisatie. Deze verplichting bestaat niet voor de organisatie die een scenario-overeenkomst of een overeenkomst van kunstbestelling gesloten heeft.

Door de modelovereenkomsten kunnen kortere maximumtermijnen voorzien worden dan bepaald in dit artikel, rekening houdend met de omvang van het werk en de aard van het gebruik ervan.

Artikel 511. Aansprakelijkheid van de auteur voor de schending van de overeenkomst

De auteur is verplicht de auteursvergoeding die hij ontvangen heeft krachtens de overeenkomst over de overdracht van het werk voor gebruik, terug te geven, indien de organisatie de overeenkomst opzegt ten gevolge van het feit dat de auteur door zijn fout aan haar het werk niet heeft overgedragen in de door de overeenkomst bepaalde termijn; het bestelde werk niet of niet gewetensvol in overeenstemming met de voorwaarden van de overeenkomst heeft uitgevoerd; geweigerd heeft correcties aan te brengen die aan hem voorgesteld werden op de wijze en binnen de grenzen bepaald door de overeenkomst; de verplichting geschonden heeft persoonlijk het werk uit te voeren of een inbreuk gemaakt heeft op de regels van artikel 509 van dit Wetboek.

Indien een organisatie een werk heeft afgewezen op gronden voorzien door de overeenkomst (artikel 508), maar voor de rechtbank niet aantoont dat de auteur niet gewetensvol was bij de uitvoering van de bestelde arbeid, behoudt de auteur de krachtens de overeenkomst ontvangen vergoeding geheel of voor een door de modelovereenkomsten bepaald gedeelte. Dit deel mag niet lager zijn dan vijftwintig procent van de som van de overeenkomst.

Artikel 512. Aansprakelijkheid van de organisatie voor de schending van de overeenkomst

Indien de organisatie het door haar goedgekeurde werk binnen de termijn bepaald door de overeenkomst over de overdracht van het werk voor gebruik (artikel 510) niet gebruikt heeft of niet begonnen is het te gebruiken, is zij verplicht op vordering van de auteur aan hem de bedongen vergoeding volledig te betalen. In dit geval heeft de auteur ook het recht de overeenkomst op te zeggen en de teruggave van de krachtens de overeenkomst overgedragen exemplaren te eisen. De organisatie is bevrijd van haar verplichting aan de auteur dat deel van de vergoeding te betalen welke hij na het begin van het gebruik van het werk zou moeten ontvangen, indien zij aantoont dat zij het werk niet kon gebruiken door van de auteur afhankelijke omstandigheden.

Artikel 513. Overgang van het eigendomsrecht op een werk van beeldende kunst dat op bestelling gecreëerd is

Een werk van beeldende kunst dat op bestelling gecreëerd is, gaat over in de eigendom van de opdrachtgever, voorzover niet anders voorzien door de overeenkomst. De auteur behoudt het auteursrecht op dit werk.

De eigenaar van het werk heeft het recht het te plaatsen op openbare tentoonstellingen zonder betaling van een bijkomende vergoeding aan de auteur.

Artikel 514. Bescherming van de belangen van de burger die in een werk van beeldende kunst

afgebeeld wordt

De publicatie, reproductie en verspreiding van het werk van beeldende kunst waarin een andere persoon is afgebeeld, is slechts toegelaten met toestemming van de afgebeelde, en na zijn overlijden met toestemming van zijn kinderen en van de langstlevende echtgenoot. Dergelijke toestemming is niet vereist, indien deze handelingen gebeuren in het belang van de staat of de gemeenschap, of de afgebeelde persoon tegen betaling voor de auteur geposeerd heeft.

Artikel 515. De wijze van gebruik van op bestelling uitgevoerde architectonische, ingenieurs- en andere technische plannen

De architectonische, ingenieurs- en andere technische plannen, schetsen en tekeningen die op bestelling van een organisatie uitgevoerd zijn, kunnen door de opdrachtgevers gebruikt worden voor hun eigen noden, aan derden ter gebruik overgedragen worden of in de pers gereproduceerd worden zonder betaling van een bijkomende vergoeding aan de auteurs.

Artikel 516. De licentieauteursovereenkomst voor de verlening van het recht om het werk te gebruiken door vertaling van het werk naar een andere taal of door bewerking

De voorwaarden van de licentieauteursovereenkomst voor de verlening van het recht om het werk te gebruiken door de vertaling naar een andere taal of door omwerking tot een werk van een andere soort (in het bijzonder van een verhalend naar een dramatisch werk of een scenario, of omgekeerd) worden bepaald door de partijen bij het sluiten van de overeenkomst, tenzij anders voorzien door de wetgeving van de USSR en de RSFSR.

BIJLAGE IIDE BEGINSELEN VAN BURGERLIJKE WETGEVING VAN DE USSR EN
DE REPUBLIEKEN VAN 31 MEI 1991**AFDELING IV
AUTEURSRECHT****Artikel 134. Werken waarop het auteursrecht van toepassing is**

1. Het auteursrecht is van toepassing op werken van wetenschap, literatuur en kunst die het resultaat zijn van een scheppende activiteit, onafhankelijk van hun bestemming of waarde, alsook van hun reproductiewijze. De werken moeten uitgedrukt zijn in een mondelinge, geschreven of andere objectieve vorm die de reproductie ervan toelaat. Het auteursrecht is zowel op gepubliceerde, als op niet gepubliceerde werken van toepassing.

Een werk wordt beschouwd als gepubliceerd, indien het met toestemming van de auteur uitgegeven, publiek uitgevoerd, publiek getoond, op radio of televisie uitgezonden, opgebouwd of op enig andere wijze toegankelijk gemaakt werd voor een onbepaalde groep van mensen.

2. Als voorwerpen van het auteursrecht gelden literaire werken (kunstliteraire, wetenschappelijke, studiewerken, publicistische werken en dergelijke), dramatische werken, muziekwerken met of zonder tekst, muziekdramatische, scenariowerken, audiovisuele werken (bioscoop-, televisie- en videowerken), radiowerken, werken van beeldende en decoratieve toegepaste kunst, architectuur, stedenbouw, tuin- en parkkunst, scenografie, design, foto's, cartografische werken, werken van choreografie en pantomime, vertalingen, computerprogramma's, verzamelwerken (encyclopedieën, bloemlezingen, databanken en dergelijke), alsook andere werken die de kenmerken hebben die genoemd worden in paragraaf 1 van dit artikel.

3. Voor het ontstaan, de uitoefening en de bescherming van het auteursrecht is geen registratie van het werk of de naleving van enige andere formaliteiten vereist.

4. Het auteursrecht op een werk is niet verbonden met het eigendomsrecht op het materiële voorwerp waarin het werk tot uitdrukking gebracht wordt.

5. Het auteursrecht is niet van toepassing op werken van volksschepping, en evenmin op officiële documenten (wetten, rechterlijke uitspraken en dergelijke), officiële symbolen en tekens (vlaggen, wapenschilden, eretekens, banknoten en dergelijke) die bekrachtigd worden door staats- en maatschappelijke organisaties.

Artikel 135. De rechten van de auteur

1. Als auteur van het werk wordt erkend de burger door wiens scheppende arbeid het tot stand gekomen is.

2. Aan de auteur van een werk komt het exclusieve recht op zijn werk toe, met inbegrip van:

- het recht van auteurschap;
- het recht op een naam;
- het recht op de onschendbaarheid van het werk;
- het recht op de publicatie van het werk;
- het recht op het gebruik van het werk (het recht om uit te voeren of om de toestemming te verlenen tot: de reproductie ervan volgens eender welke methode - in druk, door een openbare opvoering, uitzending in de ether, in beeld- en geluidsopnamen, langs de kabeltelevisie, met behulp van satellieten of andere technische middelen; de vertaling, de herwerking van het werk; de verspreiding van exemplaren van het gereproduceerde werk; in de realisering van een architectuur- en designontwerp en dergelijke);
- het recht op een vergoeding voor de toestemming tot het gebruik en voor het gebruik van het werk.

De auteur kan het recht op het gebruik van zijn werk zowel op het grondgebied van de USSR, als in het buitenland aan eender welke, inclusief buitenlandse, burgers en rechtspersonen overdragen.

3. Het auteursrecht op een werk dat door de gemeenschappelijke scheppende arbeid van twee of meer burgers tot stand gebracht is, komt aan de medeauteurs gezamenlijk toe, ongeacht of een dergelijk werk één ondeelbaar geheel vormt, dan wel uit delen bestaat die ook elk een zelfstandige betekenis hebben.

De wederzijdse verhoudingen van de medeauteurs kunnen bepaald worden door een overeenkomst tussen hen.

Elke medeauteur behoudt het auteursrecht op het door hem gecreëerde deel van het werk dat een zelfstandige betekenis heeft, en heeft het recht een dergelijk deel van het werk naar eigen goeddunken te gebruiken.

4. De samenstellers van verzamelingen van werken, die door de selectie en de schikking van de materialen zelf het resultaat van een scheppende arbeid zijn, genieten auteursrecht op de verzameling mits naleving van de rechten van de auteurs van elk van de werken die in de verzameling opgenomen worden.

De auteurs van de werken die in de verzamelingen vervat zijn behouden het auteursrecht, ieder op zijn werk en zij kunnen hun werk gebruiken onafhankelijk van de verzameling in haar geheel.

De organisaties die encyclopedieën, encyclopedische woordenboeken, kranten, tijdschriften, periodieke en seriële verzamelingen van wetenschappelijke werken en andere periodieke uitgaven publiceren, genieten het recht op het gebruik van de uitgave in haar geheel, tenzij anders overeengekomen is met de auteurs waarvan de werken opgenomen zijn in een dergelijke uitgave.

5. De auteurs van een bioscoop-, televisie- en videofilm dragen krachtens auteursovereenkomsten het recht op het gebruik van de film over aan de producent ervan binnen de grenzen voorzien door de overeenkomst.

De auteurs van de werken die gebruikt worden in een film behouden ieder het auteursrecht op hun werk, dragen aan de producent het recht op het gebruik ervan in de film over en kunnen het werk gebruiken onafhankelijk van de film in zijn geheel.

6. Aan de erfgenamen van de auteur gaat het recht over op de bescherming van de onschendbaarheid van het werk, het recht om het te publiceren en te gebruiken of de toestemming daartoe te verlenen, alsook het recht op het krijgen van een vergoeding voor de toestemming tot het gebruik van het werk en voor het gebruik ervan.

Aan andere rechtsopvolgers van de auteur, met inbegrip van de rechtspersonen, kan alleen het recht overgaan op het gebruik van het werk.

Artikel 136. De gelding van het auteursrecht op het grondgebied van de USSR

Het auteursrecht op een werk dat eerst op het grondgebied van de USSR gepubliceerd wordt, of dat niet gepubliceerd wordt, maar zich in één of andere objectieve vorm op haar grondgebied bevindt, geldt op het grondgebied van de USSR. Het wordt erkend in hoofde van de auteur en zijn erfgenamen ongeacht hun staatsburgerschap, alsook in hoofde van andere rechtsopvolgers van de auteur.

Het auteursrecht wordt ook erkend in hoofde van de burgers van de USSR waarvan de werken eerst op het grondgebied van een buitenlandse staat gepubliceerd zijn of zich daar in één of andere objectieve vorm bevinden, alsook in hoofde van hun rechtsopvolgers.

In hoofde van andere personen wordt het auteursrecht op een werk dat eerst op het grondgebied van een buitenlandse staat gepubliceerd wordt of zich daar in één of andere objectieve vorm bevindt, in overeenstemming met de internationale overeenkomsten waarbij de USSR partij is, erkend.

Bij het verlenen van bescherming aan de auteur in overeenstemming met internationale overeenkomsten wordt het feit van de openbaarmaking van het werk op het grondgebied van een buitenlandse staat bepaald overeenkomstig de bepalingen van die internationale overeenkomst.

Artikel 137. De geldigheidsduur van het auteursrecht

1. Het auteursrecht geldt tijdens het hele leven van de auteur en 50 jaar na zijn overlijden, te rekenen vanaf 1 januari van het jaar volgend op het jaar van overlijden van de auteur.

De geldigheidsduur van het auteursrecht op een werk dat in medeauteurschap tot stand is gebracht, wordt berekend vanaf het ogenblik van het overlijden van de auteur die de andere auteurs overleefd heeft.

De geldigheidsduur van het auteursrecht op een werk dat onder een pseudoniem of anoniem gepubliceerd wordt, bedraagt 50 jaar te rekenen vanaf 1 januari van het jaar dat volgt op het jaar van de publicatie van het werk, tenzij de identiteit van de auteur onthuld wordt.

2. Het auteursrecht op een werk dat voor het eerst gepubliceerd wordt na het overlijden van de auteur, geldt gedurende 50 jaar na de publicatie ervan, te rekenen vanaf 1 januari van het jaar dat volgt op het jaar van de publicatie van het werk.

3. Het auteurschap, de naam van de auteur en de onschendbaarheid van het werk worden zonder beperking in de tijd beschermd.

Artikel 138. Het gebruik van een werk van een auteur door andere personen

1. Het gebruik van het werk van een auteur (inclusief de vertaling naar een andere taal) door andere personen is slechts toegelaten met toestemming van de auteur of zijn rechtsopvolgers en met betaling van een vergoeding, behalve in de gevallen voorzien door paragrafen 2 en 3 van dit artikel.

2. Is toegelaten zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding, maar met verplichte aanduiding van de naam van de auteur waarvan het werk gebruikt wordt, en de ontleeningsbron, alsook op voorwaarde dat hierdoor geen schade wordt toegebracht aan het normale gebruik van het werk en de wettelijke belangen van de auteur niet beknót worden:

(1) het citeren van uitgegeven werken in studieuitgaven, wetenschappelijke en kritische werken, in een omvang bepaald door het doel van de uitgave, het citeren van artikels uit kranten en tijdschriften voor persoverzichten;

(2) de reproductie op radio, televisie en in kranten van openbaar uitgesproken redevoeringen en verslagen, alsook van artikels over actuele economische, politieke, sociale en religieuze kwesties uit kranten en tijdschriften, tenzij de auteur van het werk dit speciaal verbiedt;

(3) de reproductie van gepubliceerde werken van literatuur en kunst in overzichten van actuele gebeurtenissen in de bioscoop, op radio en televisie in een omvang overeenkomstig met de informatiedoeleinden;

(4) de reprografie in enige exemplaren van uitgegeven werken voor wetenschappelijke, studie- en voorlichtingsdoeleinden zonder er winst uit te halen;

(5) de uitgave van gepubliceerde werken in reliëfpuntengeschrift voor blinden, behalve van de werken die speciaal voor dergelijke uitgaven gecreëerd zijn;

(6) de vervaardiging van één kopie van een computerprogramma door de bezitter van een exemplaar van een programma in de voorwaarden vastgelegd door de wetgeving.

3. Toegelaten is zonder de toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding het gebruik van andermans gepubliceerde werk voor de bevrediging van persoonlijke behoeften, indien hierdoor geen schade aan het normale gebruik van het werk wordt toegebracht en de wettelijke belangen van de auteur niet beknót worden.

Artikel 139. De auteursovereenkomst

1. Het gebruik van een werk van een auteur door andere personen (gebruikers) gebeurt op basis van een auteursovereenkomst.

Krachtens de auteursovereenkomst is de auteur verplicht het bestelde werk te creëren en over te dragen in overeenstemming met de overeenkomst, of het werk dat klaar is over te dragen voor gebruik; de gebruiker is verplicht het werk te gebruiken of het gebruik ervan te beginnen op de door de overeenkomst voorziene wijze

in de door hem bedongen omvang en termijn, en aan de auteur de door de overeenkomst vastgelegde vergoeding te betalen.

De maximumtermijnen voor het gebruik van het werk krachtens de auteursovereenkomst en de maximumtermijnen voor de geldigheid van de overeenkomst worden vastgelegd door wetgevende akten.

De hoogte en berekeningswijze van de auteursvergoeding, de procedure en de termijnen voor de betaling ervan worden in de auteursovereenkomst vastgelegd. Minimumtarieven van auteursvergoeding kunnen door de wetgeving vastgelegd worden rekening houdend met de meningen van de vakbonden en de scheppende unies. De overeenkomst kan het recht van de auteur op deelname in de inkomsten uit het gebruik van het werk voorzien.

2. De clausules van de met de auteur gesloten overeenkomst die zijn positie verslechteren in vergelijking met de positie vastgelegd in de wetgeving, hebben geen rechtskracht en worden vervangen door de clausules vastgelegd door de wetgeving.

Artikel 140. Dienstwerken

Het auteursrecht op een werk dat gecreëerd wordt in de uitvoering van een dienstopdracht (een dienstwerk), komt toe aan de auteur ervan.

Aan de persoon in wiens opdracht het werk tot stand gebracht wordt (de werkgever), komt het recht van gebruik van het dienstwerk toe op de wijze bepaald door het doel van de opdracht en binnen de grenzen die daaruit voortvloeien. Voor het gebruik van het werk op dergelijke wijze en binnen dergelijke grenzen wordt aan de auteur een vergoeding betaald in de gevallen en volgens de hoogte die bepaald worden door de wetgeving.

Na verloop van drie jaar vanaf het ogenblik van voorlegging van het werk, en indien de werkgever akkoord gaat ook eerder, komen de rechten van de auteur op het gebruik van het werk en de ontvangst van een auteursvergoeding, hem in hun volle omvang toe.

Het recht van de auteur om het dienstwerk te gebruiken op een wijze die niet door het doel van de opdracht veroorzaakt wordt, wordt niet beperkt.

Artikel 141. De rechten van de uitvoerende kunstenaars, de makers van geluids- en beeldopnamen, de omroepen (naburige rechten)

1. Aan de uitvoerende kunstenaars, regisseurs en dirigenten komt het recht toe op naam, het recht op bescherming van hun op- en uitvoering tegen misvorming, het recht de op- en uitvoering te gebruiken of de toestemming daartoe te verlenen en het recht op een vergoeding. De opname van de uitvoering, de uitzending van de uitvoering op radio en televisie, de uitzending van de opname van de uitvoering en een ander gebruik mogen alleen gebeuren met de toestemming van de uitvoerder.

2. Aan de persoon die een geluids- of beeldopname tot stand gebracht heeft, komt het recht toe ze te reproduceren of de toestemming daartoe te verlenen. Het gebruik van een geluids- of beeldopname is slechts toegelaten met toestemming van die persoon of van zijn rechtsopvolger (de titularis van het recht).

Het recht op de geluids- en beeldopname omvat het recht op de reproductie ervan op eender welke wijze, het recht op de openbare verspreiding ervan, inclusief de overdracht naar het buitenland, alsook het recht op bescherming tegen import en verspreiding van exemplaren van de opname zonder de toestemming van de titularis van het recht. Indien het eigendomsrecht op een exemplaar van een geluids- of beeldopname niet toekomt aan de maker ervan, behoudt de maker van de geluids- of beeldopname het exclusieve recht van commerciële verhuring.

3. Aan de omroepen komt het recht toe aan andere organisaties de toestemming te verlenen voor de heruitzending, opname en weergave van hun uitzendingen. Aan de omroepen komt ook het recht toe de toestemming te verlenen voor de openbare reproductie van televisieuitzendingen, indien dit tegen betaling gebeurt op plaatsen die voor een onbepaalde groep van personen toegankelijk zijn.

4. De makers van geluids- en beeldopnames en de omroepen oefenen hun rechten uit binnen de grenzen van de rechten die zij gekregen hebben door een overeenkomst met de auteur en de uitvoerder, en de omroepen ook zonder schade toe te brengen aan de rechten van de makers van geluidsopnames.

De uitvoerende kunstenaars oefenen hun rechten uit met inachtneming van de rechten van de auteurs van de door hen uitgevoerde werken.

5. De rechten voorzien door dit artikel gelden gedurende 50 jaar te rekenen vanaf de datum van de eerste uit- of opvoering, de eerste publicatie van de geluids- of beeldopname of van de eerste uitzending ervan in de ether. Het recht om de toestemming te verlenen voor het gebruik van de op- of uitvoering, de opname en het recht op het krijgen van een vergoeding gaat voor het overblijvende deel van de aangeduide termijn over op de erfgenamen van de uitvoerende kunstenaar en van de persoon die de geluids- en beeldopname tot stand gebracht heeft.

De naam van de uitvoerende kunstenaar wordt bij de reproductie van zijn uitvoering zonder beperking in de tijd beschermd.

6. Het gebruik van een op- en uitvoering, van geluids- en beeldopnamen, radio- en televisieuitzendingen zonder de toestemming van de personen aangeduid in paragrafen 1 - 3 en 5 van dit artikel is toegelaten binnen de grenzen en voorwaarden die door wetgevende akten vastgelegd worden.

Artikel 142. De gelding van de rechten van de uitvoerende kunstenaars, de makers van geluids- en beeldopnamen, de omroepen

1. De rechten van de uitvoerende kunstenaars en van de makers van geluids- en beeldopnamen die hun eerste op- of uitvoering of de opname op het grondgebied van de USSR verwezenlijken, alsook de rechten van de omroepen die op het grondgebied van de USSR gevestigd zijn, gelden op het grondgebied van de USSR, onafhankelijk van het burgerschap van de natuurlijke persoon of de nationaliteit van de rechtspersoon.

Deze rechten worden erkend in hoofde van de sovjetburgers en -rechtspersonen, onafhankelijk van de plaats van de eerste opvoering, uitvoering, opname of uitzending in de ether.

2. De rechten van de uitvoerders, de makers van geluids- en beeldopnamen en de omroepen die buitenlandse burgers en rechtspersonen zijn en hun eerste opvoering, uitvoering, opname of uitzending buiten het grondgebied van de USSR verwezenlijkt hebben, gelden op het grondgebied van de USSR in overeenstemming met de internationale overeenkomsten waarbij de USSR partij is.

Artikel 143. De bescherming van de rechten van de auteurs, uitvoerende kunstenaars, makers van geluids- en beeldopnames, omroepen

De auteur, uitvoerende kunstenaar, maker van geluids- en beeldopnames, omroep en hun rechtsopvolgers hebben het recht de verhindering of de stopzetting van de inbreuk op de aan hen toekomende rechten, het herstel van het geschonden recht en de vergoeding van de verliezen te eisen.

De President van de Unie van Socialistische Sovjet Republieken.

M.GORBACHEV.

Moskou, Kremlin, 31 mei 1991.

BIJLAGE IIIDE WET VAN DE RUSSISCHE FEDERATIE VAN 9 JULI 1993 OVER HET
AUTEURSRECHT EN DE NABURIGE RECHTEN***AFDELING I. ALGEMENE BEPALINGEN****Artikel 1. Voorwerp van regeling**

Deze Wet regelt de verhoudingen die ontstaan in verband met de creatie en het gebruik van werken van wetenschap, literatuur en kunst (auteursrecht), fonogrammen, uitvoeringen, opvoeringen, uitzendingen van omroepen en kabelmaatschappijen (naburige rechten).

Artikel 2. De wetgeving van de Russische Federatie over het auteursrecht en de naburige rechten

De wetgeving van de Russische Federatie over auteursrecht en de naburige rechten bestaat uit deze Wet, die een deel is van de burgerlijke wetgeving van de Russische Federatie en op het hele grondgebied van de Russische Federatie geldt, de in overeenstemming met deze Wet uitgevaardigde andere akten van wetgeving van de Russische Federatie, de Wet van de Russische Federatie "over de juridische bescherming van computerprogramma's en databanken", alsook de op basis van deze Wet aangenomen wetgevende akten van de Republieken van de Russische Federatie.

Artikel 3. Internationale overeenkomsten

Indien door een internationale overeenkomst, waaraan de Russische Federatie deelneemt, andere regels vastgelegd worden dan diegene die deze Wet bevat, worden de regels van de internationale overeenkomst toegepast.

Artikel 4. Basisbegrippen

Voor doeleinden van deze Wet hebben de hierna aangeduide termen de volgende betekenis:

- auteur: de natuurlijke persoon door wiens creatieve arbeid een werk tot stand gebracht werd;
- audiovisueel werk: een werk bestaande uit een vastgelegde reeks van met elkaar verbonden beelden (met of zonder begeleiding van geluid) bestemd voor een visuele en (in geval van begeleiding met geluid) auditieve waarneming met behulp van geschikte technische installaties; in de audiovisuele werken zijn cinematografische werken en alle werken die tot uitdrukking gebracht worden door middelen analoog aan de cinematografische (televisie- en videofilms, diafilms en diareeksen en dergelijke werken) inbegrepen, ongeacht de wijze van hun eerste of latere vastlegging;
- databanken: een objectieve vorm van voorstelling en organisatie van een geheel van gegevens (artikels, berekeningen enz.), gesystematiseerd op zulke wijze dat deze gegevens gevonden en bewerkt kunnen worden met behulp van een computer;
- reproductie van een werk: de vervaardiging van één of meer exemplaren van het werk of van een deel ervan in eender welke materiële vorm, waaronder in de vorm van geluids- en beeldopname, de vervaardiging in drie dimensies van één of meer exemplaren van een tweedimensionaal werk, en de vervaardiging in twee dimensies van één of meer exemplaren van een driedimensionaal werk; de opname van een werk in het geheugen van een computer is ook een reproductie;

* De wijzigingen die door de Federale Wet van 19 juli 1995 aan de oorspronkelijke versie van de Wet werden aangebracht, worden tussen vierkante haken geplaatst.

- reproductie van een fonogram: de vervaardiging van één of meer exemplaren van een fonogram of van een deel ervan op eender welke materiële drager;
- opname: de vastlegging van geluiden en (of) afbeeldingen met behulp van technische middelen in één of andere materiële vorm die de herhaaldelijke waarneming, reproductie of mededeling ervan toelaat;
- producent van een audiovisueel werk: de natuurlijke of rechtspersoon die het initiatief en de verantwoordelijkheid op zich genomen heeft voor de vervaardiging van een dergelijk werk; behoudens bewijs van het tegendeel wordt de natuurlijke of rechtspersoon wiens naam of benaming op de gebruikelijke manier op dit werk aangegeven wordt, geacht de fabrikant van het audiovisuele werk te zijn;
- producent van een fonogram: de natuurlijke of rechtspersoon die het initiatief en de verantwoordelijkheid op zich genomen heeft voor de eerste geluidsopname van een uitvoering of van andere geluiden; behoudens bewijs van het tegendeel wordt de natuurlijke of rechtspersoon wiens naam of benaming op de gebruikelijke manier op dit fonogram en (of) op de hoes die dit fonogram bevat, aangegeven wordt, geacht de fabrikant van het fonogram te zijn;
- uitvoering: de voorstelling van werken, fonogrammen, uitvoeringen, opvoeringen door middel van spel, declamatie, zang, dans in een live uitvoering of met behulp van technische middelen (televisie- en radiouitzendingen, kabeltelevisie en andere technische middelen); de vertoning van beelden van een audiovisueel werk in hun volgorde (met of zonder begeleiding van geluid);
- uitvoerende kunstenaar: de acteur, zanger, muzikant, danser of andere persoon die een rol speelt, leest, declameert, zingt, op een muziekinstrument speelt of op een andere wijze een werk van literatuur of kunst uitvoert (met inbegrip van een podium-, circus- of poppenspel), alsook de regisseur van een spektakel en de dirigent;
- openbaarmaking van een werk: de met toestemming van de auteur verrichte handeling die het werk voor het eerst toegankelijk maakt ter algemene kennisgeving door de publicatie ervan, de openbare vertoning, openbare uitvoering, uitzending in de ether of op een andere manier;
- publicatie: het in omloop brengen van exemplaren van een werk of fonogram met toestemming van de auteur van het werk, de producent van het fonogram in een hoeveelheid die volstaat voor de bevrediging van redelijke behoeften van het publiek, uitgaande van de aard van het werk of het fonogram;
- uitzending in de ether: mededeling van werken, fonogrammen, uitvoeringen, opvoeringen, uitzendingen van omroepen of kabelmaatschappijen ter algemene kennisgeving (met inbegrip van vertoning of uitvoering) door middel van de uitzending ervan op radio of televisie (met uitzondering van kabeltelevisie). Bij de uitzending van werken, fonogrammen, uitvoeringen, opvoeringen, uitzendingen van omroepen of kabelmaatschappijen in de ether via satelliet wordt onder uitzending in de ether begrepen de ontvangst van signalen van het grondstation naar de satelliet en de uitzending van de signalen vanuit de satelliet door middel waarvan de werken, fonogrammen, uitvoeringen, opvoeringen, uitzendingen van omroepen of kabelmaatschappijen ter algemene kennisgeving gebracht kunnen worden, onafhankelijk van hun werkelijke ontvangst door het publiek;
- uitzending van een omroep of van een kabelmaatschappij: de uitzending gecreëerd door een omroep of kabelmaatschappij zelf, of door een andere organisatie op bestelling en kosten van de eerstgenoemde;
- het tonen van een werk: de demonstratie van het origineel of van een exemplaar van een werk rechtstreeks of op het scherm met behulp van een band, diapositief, televisiebeeld of andere technische middelen, alsook de demonstratie van afzonderlijke beelden van een audiovisueel werk zonder inachtneming van hun volgorde;
- volgende uitzending in de ether: volgende uitzending in de ether van eerder in de ether uitgezonden werken, fonogrammen, uitvoeringen, opvoeringen, uitzendingen van omroepen of kabelmaatschappijen;
- computerprogramma: een objectieve vorm van voorstelling van een geheel van gegevens en commando's, bestemd voor het functioneren van een computer en van andere computerapparatuur met het oog op het verkrijgen van een bepaald resultaat, met inbegrip van de voorbereidende materialen die verkregen werden tijdens de uitwerking van het computerprogramma, en van de erdoor voortgebrachte audiovisuele afbeeldingen;

- werk van toegepaste decoratieve kunst: twee- of driedimensionaal kunstwerk overgedragen op praktische gebruiksvoorwerpen, met inbegrip van een werk van artistiek bedrijf of een werk dat op industriële wijze vervaardigd is;

- openbare vertoning, openbare uitvoering of mededeling ter algemene kennisgeving: eender welke vertoning, uitvoering of mededeling van werken, fonogrammen, uitvoeringen, opvoeringen, uitzendingen van omroepen of kabelmaatschappijen, rechtstreeks of met behulp van technische middelen, op een plaats open voor vrij bezoek, of op een plaats waar een betekenisvol aantal mensen die niet tot de gewone familiekring behoren, aanwezig is, ongeacht of de werken, fonogrammen, uitvoeringen, opvoeringen, uitzendingen van omroepen of kabelmaatschappijen op de plaats van hun mededeling of op een andere plaats gelijktijdig met de mededeling van de werken, fonogrammen, uitvoeringen, opvoeringen, uitzendingen van omroepen of kabelmaatschappijen waargenomen worden;

- regisseur van een spektakel: de persoon die de opvoering van een theater-, circus-, poppenspel-, podium- of andere spektakel (voorstelling) gerealiseerd heeft;

- reprografie (reprografische reproductie): facsimile-reproductie in eender welke maat en vorm van één of meer exemplaren van originelen of van kopieën van geschreven en andere grafische werken door middel van fotokopie of met behulp van andere technische middelen behalve uitgave; reprografische reproductie omvat niet de bewaring of de reproductie van de aangeduide kopieën in elektronische (inclusief digitale), optische of andere voor een machine leesbare vorm;

- in huur geven (verhuur): een exemplaar van een werk of een fonogram voor tijdelijk gebruik ter beschikking stellen met het oogmerk er rechtstreeks of zijdelings commercieel voordeel uit te halen;

- meedelen: tonen, uitvoeren, in de ether uitzenden of een andere handeling verrichten (met uitzondering van het verspreiden van exemplaren van het werk of het fonogram), door middel waarvan werken, fonogrammen, uitvoeringen, opvoeringen, uitzendingen van omroepen of kabelmaatschappijen toegankelijk worden voor auditieve en (of) visuele waarneming, onafhankelijk van hun werkelijke waarneming door het publiek;

- mededeling langs de kabel ter algemene kennisgeving: meedelen van werken, fonogrammen, uitvoeringen, opvoeringen, uitzendingen van omroepen of kabelmaatschappijen ter algemene kennisgeving door middel van kabel, leiding, optische vezel of met behulp van analoge middelen;

- fonogram: eender welke uitsluitend sonore opname van een uitvoering of van andere geluiden;

- exemplaar van een werk: een in eender welke materiële vorm vervaardigde kopie van een werk;

- exemplaar van een fonogram: een kopie van een fonogram op eender welke materiële drager, rechtstreeks of zijdelings van het fonogram vervaardigd en omvattend alle geluiden of een deel van de geluiden, vastgelegd in dit fonogram.

AFDELING II. AUTEURSRECHT

Artikel 5. De geldingssfeer van het auteursrecht

1. In overeenstemming met deze Wet is het auteursrecht van toepassing op:

- werken die openbaar gemaakt zijn, of niet openbaar gemaakt zijn maar zich in één of andere objectieve vorm op het grondgebied van de Russische Federatie bevinden, ongeacht het burgerschap van de auteurs ervan en van hun rechtsopvolgers;

- werken die openbaar gemaakt zijn, of niet openbaar gemaakt zijn maar zich in één of andere objectieve vorm buiten de grenzen van de Russische Federatie bevinden, ten gunste van de auteurs die burgers zijn van de Russische Federatie en hun rechtsopvolgers;

- werken die openbaar gemaakt zijn, of niet openbaar gemaakt zijn maar zich in één of andere objectieve vorm buiten de grenzen van de Russische Federatie bevinden, ten gunste van de auteurs (hun rechtsopvolgers) die

burger zijn van andere staten in overeenstemming met internationale overeenkomsten waarbij de Russische Federatie partij is.

2. Een werk wordt ook als gepubliceerd in de Russische Federatie beschouwd, indien het in de loop van dertig dagen na de datum van eerste publicatie buiten de grenzen van de Russische Federatie, op het grondgebied van de Russische Federatie gepubliceerd werd.

3. Bij het verlenen op het grondgebied van de Russische Federatie van de bescherming aan het werk in overeenstemming met internationale overeenkomsten waarbij de Russische Federatie partij is, wordt de auteur van het werk bepaald volgens de wet van de staat op het grondgebied waarvan het juridische feit plaats had dat als basis diende voor het bezit van het auteursrecht.

Artikel 6. Object van auteursrecht. Algemene bepalingen

1. Het auteursrecht is van toepassing op werken van wetenschap, literatuur en kunst, die het resultaat zijn van een creatieve activiteit, ongeacht de bestemming en de waarde van het werk, alsook van de wijze van uitdrukking ervan.

2. Het auteursrecht is van toepassing op zowel openbaar gemaakte als niet openbaar gemaakte werken die in één of andere objectieve vorm bestaan:

- schriftelijk (manuscript, getypt, partituur enz.);
- mondeling (openbare voordracht, openbare uitvoering enz.);
- geluids- of beeldopname (mechanisch, magnetisch, digitaal, optisch enz.);
- afbeelding (tekening, ontwerp, schilderij, plan, schets, film-, televisie-, video- of fotobeeld enz.);
- in volume-ruimtelijke vorm (sculptuur, model, maquette, bouwwerk enz.);
- in andere vormen.

3. Een deel van het werk (met inbegrip van de benaming ervan), dat voldoet aan de vereisten van paragraaf 1 van dit artikel en zelfstandig gebruikt kan worden, is een object van auteursrecht.

4. Het auteursrecht is niet van toepassing op ideeën, methodes, processen, systemen, manieren, concepten, principes, ontdekkingen, feiten.

5. Het auteursrecht op een werk is niet verbonden met het recht van eigendom op het materiële object waarin het werk tot uitdrukking gebracht wordt.

De overdracht van het recht van eigendom op het materiële object of het recht van bezit van het materiële object brengt op zich zelf de overdracht van geen enkel auteursrecht op het werk dat tot uitdrukking gebracht wordt in dit object, met zich mee, met uitzondering van de gevallen voorzien door artikel 17 van deze Wet.

Artikel 7. Werken die object van auteursrecht zijn

1. Objecten van auteursrecht zijn:

- literaire werken (met inbegrip van computerprogramma's);
- dramatische en muziekdramatische werken, scenariowerken;
- choreografische werken en pantomime;
- muziekwerken met of zonder tekst;
- audiovisuele werken (cinema-, televisie- en videofilms, diareeksen, diafilms en andere cinema- en televisiewerken);
- werken van schilderkunst, beeldhouwkunst, grafiek, design, grafische vertellingen, stripverhalen en andere werken van beeldende kunst;
- werken van toegepaste decoratieve en van scenografische kunst;
- werken van architectuur, stedenbouw en tuin- en parkkunst;
- fotografische werken en werken verkregen door aan de fotografie analoge procédés;
- geografische, geologische en andere kaarten, plannen, ontwerpen en plastische werken met betrekking tot geografie, topografie en andere wetenschappen;
- andere werken.

2. De bescherming van computerprogramma's is van toepassing op alle soorten computerprogramma's (met inbegrip van operatiesystemen), die uitgedrukt kunnen worden in eender welke taal en vorm, met inbegrip van de uitgangstekst en de objectcode.

3. Tot de objecten van auteursrecht worden ook gerekend:

- afgeleide werken (vertalingen, omwerkingen, annotaties, referaten, samenvattingen, overzichten, ensceneringen, arrangementen en andere herwerkingen van werken van wetenschap, literatuur en kunst);
- verzamelwerken (encyclopedieën, bloemlezingen, databanken) en andere samengestelde werken die door de selectie of schikking van de materialen zelf het resultaat van creatieve arbeid zijn.

Afgeleide en samengestelde werken worden door het auteursrecht beschermd ongeacht of de werken waarop ze steunen of die ze bevatten objecten van auteursrecht zijn.

Artikel 8. Werken die geen object van auteursrecht zijn

Zijn geen objecten van auteursrecht:

- officiële documenten (wetten, rechterlijke beslissingen, andere teksten van wetgevende, administratieve en gerechtelijke aard), alsook hun officiële vertalingen;
- staatssymbolen en -tekens (vlaggen, wapenschilden, eretekens, geldtekens en andere staatssymbolen en -tekens);
- werken van volkscreativiteit;
- mededelingen over gebeurtenissen en feiten die een informatief karakter hebben.

Artikel 9. Ontstaan van het auteursrecht. Vermoeden van auteurschap

1. Het auteursrecht op werken van wetenschap, literatuur en kunst ontstaat krachtens het feit van de creatie ervan. Voor het ontstaan en het uitoefenen van het auteursrecht is geen registratie van het werk vereist, noch een andere speciale vormgeving van het werk of de inachtneming van één of andere formaliteit.

De bezitter van exclusieve auteursrechten heeft, ter mededeling van zijn rechten, het recht het beschermings-teken van auteursrecht te gebruiken, dat geplaatst wordt op elk exemplaar van het werk en bestaat uit drie elementen:

- de Latijnse letter C in een omcirkeling: ©;
- de naam (benaming) van de bezitter van exclusieve auteursrechten;
- het jaar van eerste publicatie van het werk.

2. Behoudens bewijs van het tegendeel wordt als auteur van het werk beschouwd de persoon die als auteur aangeduid wordt op het origineel of op een exemplaar van het werk.

3. Bij de anonieme publicatie van een werk of de publicatie onder een pseudoniem (met uitzondering van het geval waarin het pseudoniem van de auteur geen twijfel laat over zijn identiteit) wordt, behoudens bewijs van het tegendeel, de uitgever, wiens naam of benaming vermeld wordt op het werk, beschouwd als de vertegenwoordiger van de auteur in overeenstemming met deze Wet en heeft hij in deze hoedanigheid het recht de rechten van de auteur te verdedigen en hun verwezenlijking te waarborgen. Deze toestand geldt zolang de auteur van zulk een werk zijn identiteit niet onthult en geen verklaring aflegt over zijn auteurschap.

Artikel 10. Medeauteurschap

1. Het auteursrecht op een werk dat gecreëerd is door de gemeenschappelijke creatieve arbeid van twee of meer personen (medeauteurschap), komt aan de medeauteurs gezamenlijk toe, ongeacht of een dergelijk werk één ondeelbaar geheel vormt, dan wel bestaat uit delen die elk een zelfstandige betekenis hebben.

Een deel van een werk wordt geacht een zelfstandige betekenis te hebben, indien het gebruikt kan worden onafhankelijk van andere delen van dit werk.

Elk van de medeauteurs heeft het recht om naar eigen inzicht het door hem gecreëerde deel van het werk dat een zelfstandige betekenis heeft, te gebruiken, tenzij anders voorzien door een overeenkomst tussen hen.

2. Het recht op het gebruik van het werk in zijn geheel komt aan de medeauteurs gezamenlijk toe.

De onderlinge verhoudingen van de medeauteurs kunnen bepaald worden door een akkoord tussen hen.

Indien het werk van de medeauteurs één ondeelbaar geheel vormt, heeft niet één van de medeauteurs het recht om het gebruik van het werk te verbieden zonder voldoende gronden hiervoor.

Artikel 11. Auteursrecht van samenstellers van verzamelwerken en andere samengestelde werken

1. Aan de auteur (samensteller) van het verzamelwerk en van andere samengestelde werken komt het auteursrecht toe op de door hem verwezenlijkte selectie of schikking van de materialen die het resultaat van de creatieve arbeid zijn (het samenstellerschap).

De samensteller geniet auteursrecht, op voorwaarde dat hij de rechten van de auteurs van elk van de in het samengestelde werk opgenomen werken respecteert.

De auteurs van de werken die in het samengestelde werk opgenomen worden, hebben het recht hun werken te gebruiken onafhankelijk van het samengestelde werk, tenzij anders voorzien door een auteursovereenkomst.

Het auteursrecht van de samensteller verhindert andere personen niet een zelfstandige selectie of schikking van dezelfde materialen te realiseren voor de creatie van eigen samengestelde werken.

2. Aan de uitgever van encyclopedieën, encyclopedische woordenboeken, periodieke en seriële verzamelwerken van wetenschappelijke werken, kranten, tijdschriften en andere periodieke uitgaven komen de exclusieve rechten toe op het gebruik van zulke uitgaven. De uitgever heeft het recht bij eender welk gebruik van zulke uitgaven zijn benaming aan te duiden of een dergelijke aanduiding te eisen.

De auteurs van de in zulke uitgaven opgenomen werken behouden hun exclusieve rechten op het gebruik van hun werken onafhankelijk van de uitgave in haar geheel.

Artikel 12. Het auteursrecht van vertalers en van auteurs van andere afgeleide werken

1. Aan de vertalers en de auteurs van andere afgeleide werken komt het auteursrecht toe op de door hen verwezenlijkte vertaling, de omwerking, het arrangement of een andere adaptatie.

De vertaler en de auteur van een ander afgeleid werk geniet auteursrecht op het door hem gecreëerde werk, op voorwaarde dat hij de rechten van de auteur van het werk dat vertaald, omgewerkt, gearrangeerd of op een andere wijze geadapteerd werd, respecteert.

2. Het auteursrecht van vertalers en auteurs van andere afgeleide werken verhindert andere personen niet eigen vertalingen en adaptaties van dezelfde werken te maken.

Artikel 13. Auteursrecht op audiovisuele werken

1. Auteurs van een audiovisueel werk zijn:

- de regisseur;
- de auteur van het scenario (scenarist);
- de auteur van een muzikaal werk (met of zonder tekst), speciaal gecreëerd voor dit audiovisueel werk (componist).

2. Het sluiten van een overeenkomst voor de creatie van een audiovisueel werk brengt de overdracht met zich van de exclusieve rechten op reproductie, verspreiding, openbare uitvoering, mededeling langs de kabel ter algemene kennisgeving, uitzending in de ether of eender welke andere openbare mededeling van het audiovisuele werk, alsook op ondertiteling en nasynchronisatie van de tekst van het audiovisuele werk, door de auteurs van dit werk aan de producent van het audiovisuele werk, tenzij anders voorzien in de overeenkomst. De aangeduide rechten gelden gedurende de geldingstermijn van het auteursrecht op het audiovisuele werk.

De producent van het audiovisuele werk heeft het recht bij eender welk gebruik van dit werk zijn naam of benaming aan te duiden of deze aanduiding te eisen.

3. Bij de openbare uitvoering van het audiovisuele werk behoudt de auteur van het muziekwerk (met of zonder tekst) het recht op vergoeding voor de openbare uitvoering van zijn muziekwerk.

4. De auteurs van de werken die als onderdeel in een audiovisueel werk opgenomen worden, en die eerder bestonden (de auteur van een roman die aan de basis ligt van een scenario, en andere) of gecreëerd worden in de loop van het werk hiervoor (de hoofdcameraman, de decorbouwer en andere) genieten ieder op hun werk auteursrecht.

Artikel 14. Auteursrecht op dienstwerken

1. Het auteursrecht op een werk, gecreëerd ter uitvoering van de dienstverplichtingen of van een dienstopdracht van de werkgever (een dienstwerk), komt aan de auteur van het dienstwerk toe.

2. De exclusieve rechten op het gebruik van een dienstwerk komen toe aan de persoon, met wie de auteur in een arbeidsverhouding staat (de werkgever), tenzij anders voorzien door een overeenkomst tussen deze en de auteur.

De omvang van de auteursvergoeding voor elk soort van gebruik van een dienstwerk en de wijze van betaling ervan wordt vastgesteld door een overeenkomst tussen de auteur en de werkgever.

3. De werkgever heeft het recht bij eender welk gebruik van een dienstwerk zijn benaming aan te duiden of een dergelijke aanduiding te eisen.

4. De bepalingen van dit artikel zijn niet van toepassing op de creatie ter uitvoering van dienstverplichtingen of van een dienstopdracht van de werkgever, van encyclopedieën, encyclopedische woordenboeken, periodieke en seriële verzamelwerken van wetenschappelijke werken, kranten, tijdschriften en andere periodieke uitgaven (paragraaf 2 van artikel 11 van deze Wet).

Artikel 15. Persoonlijke, niet-vermogensrechten

1. Aan de auteur komen de volgende persoonlijke niet-vermogensrechten toe met betrekking tot zijn werk:

- het recht erkend te worden als auteur van het werk (recht van auteurschap);
- het recht om het werk te gebruiken of toe te staan het te gebruiken onder de echte naam van de auteur, onder pseudoniem of zonder aanduiding van de naam, d.i. anoniem (het recht op naam);
- het recht het werk openbaar te maken of de toestemming te geven tot de openbaarmaking in eender welke vorm (het recht op openbaarmaking) met inbegrip van het recht op terugnemering;
- het recht op bescherming van het werk, met inbegrip van zijn benaming, tegen elke misvorming of een andere aanslag die de eer en waardigheid van de auteur kan schaden (recht op bescherming van de reputatie van de auteur).

2. De auteur heeft het recht terug te komen op een eerder genomen beslissing over de openbaarmaking van het werk (recht op terugnemering) mits schadeloosstelling van de gebruiker voor de door zulke beslissing veroorzaakte verliezen, met inbegrip van de gederfde winst. Indien het werk reeds openbaar gemaakt werd, is de auteur verplicht in het openbaar zijn terugnemering bekend te maken. Hierbij heeft hij het recht op eigen rekening eerder vervaardigde exemplaren van het werk uit het verkeer te nemen. De bepalingen van dit punt zijn niet van toepassing bij de creatie van dienstwerken.

3. De persoonlijke, niet-vermogensrechten komen toe aan de auteur onafhankelijk van zijn vermogensrechten en hij behoudt ze zelfs na afstand van de exclusieve rechten op het gebruik van het werk.

Artikel 16. Vermogensrechten

1. Aan de auteur komen met betrekking tot zijn werk de exclusieve rechten toe op het gebruik van het werk in eender welke vorm en op eender welke wijze.

2. De exclusieve rechten van de auteur op het gebruik van het werk betekenen het recht om de volgende handelingen uit te voeren of toe te staan:

- het reproduceren van het werk (recht op reproductie);
- het verspreiden van exemplaren van het werk op eender welke manier: verkopen, verhuren enz. (recht op verspreiding);
- het importeren van exemplaren van het werk met het oog op de verspreiding, met inbegrip van exemplaren, vervaardigd met toestemming van de houder van de exclusieve auteursrechten (recht op import);
- het openbaar tonen van het werk (recht op het openbaar tonen);
- het openbaar uitvoeren van het werk (recht op openbare uitvoering);
- het medelen van het werk (met inbegrip van het tonen, de uitvoering of uitzending in de ether) ter algemene kennisgeving door uitzending in de ether en (of) volgende uitzending in de ether (recht op uitzending in de ether);
- het meedelen van het werk (met inbegrip van het tonen, de uitvoering of uitzending in de ether) ter algemene kennisgeving langs de kabel, leidingen of met behulp van andere analoge middelen (het recht op mededeling ter algemene kennisgeving langs de kabel);
- het vertalen van het werk (recht op vertaling);
- het herwerken, arrangeren of op een andere wijze adapteren van het werk (recht op adaptatie).

De exclusieve rechten van de auteur op het gebruik van ontwerpen van design, architectuur, stedenbouw en tuin- en parkkunst omvatten ook de praktische realisering van deze ontwerpen. De auteur van een architectuurproject dat aanvaard werd, heeft het recht van de besteller te eisen dat deze hem het recht zou verlenen op deelname aan de realisering van zijn project bij de uitwerking van de documentatie voor de bouw en bij de bouw van het gebouw of bouwwerk, tenzij anders in de overeenkomst overeengekomen.

3. Indien de exemplaren van een rechtmatig gepubliceerd werk door verkoop ervan in burgerlijke omloop gebracht werden, is de verdere verspreiding ervan toegelaten zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding.

Het recht op verspreiding van exemplaren van een werk door verhuur ervan komt aan de auteur toe onafhankelijk van het recht van eigendom op deze exemplaren.

4. De omvang en berekeningswijze van de auteursvergoeding voor elk soort van gebruik van het werk wordt vastgesteld in de auteursovereenkomst, alsook in overeenkomsten die door organisaties die de vermogensrechten van de auteurs op collectieve basis beheren, met de gebruikers gesloten worden.

5. Beperkingen aan de in paragraaf 2 van dit artikel aangeduide rechten van de auteurs worden vastgelegd door artikels 17 tot 26 van deze Wet op voorwaarde dat zulk gebruik geen ongerechtvaardigde schade toebrengt aan het normale gebruik van een werk en niet op ongegronde wijze de wettelijke belangen van de auteur beknoot.

Artikel 17. Het recht van toegang tot werken van beeldende kunst. Het volgrecht

1. De auteur van het werk van beeldende kunst heeft het recht om van de eigenaar van het werk te eisen dat deze hem de mogelijkheid zou bieden om het recht op reproductie van zijn werk uit te oefenen (recht van toegang). Hierbij mag van de eigenaar van het werk niet de teruggave van het werk aan de auteur geëist worden.

2. De overgang van het eigendomsrecht op een werk van beeldende kunst (tegen een vergoeding of kosteloos) van de auteur aan een andere persoon betekent de eerste verkoop van dit werk.

In elk geval van openbare voortverkoop van het werk van beeldende kunst (via een veiling, een galerie van beeldende kunst, een kunstsalon, winkel enz.) voor een prijs die de voorgaande met minstens 20% overschrijdt, heeft de auteur het recht op ontvangst vanwege de verkoper van een vergoeding van 5% van de voortverkoopprijs (volgrecht). Dit recht is onvervreemdbaar en gaat slechts aan de erfgenamen van de auteur over bij wet voor de geldingstermijn van het auteursrecht.

Artikel 18. De reproductie van een werk voor persoonlijke doeleinden zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding

1. De reproductie van een rechtmatig openbaar gemaakt werk uitsluitend voor persoonlijke doeleinden, is toegelaten zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding, met uitzondering van de gevallen, voorzien door artikel 26 van deze Wet.

2. De bepaling van punt 1 van dit artikel is niet van toepassing op:

- de reproductie van een werk van architectuur in de vorm van gebouwen en analoge bouwwerken;
- de reproductie van databanken of essentiële delen daaruit;
- de reproductie van computerprogramma's, met uitzondering van de gevallen voorzien door artikel 25 van deze Wet;
- de reprografie van boeken (in hun geheel) en van partituren.

Artikel 19. Het gebruik van het werk zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding

Is toegelaten zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding, maar met verplichte aanduiding van de naam van de auteur, wiens werk gebruikt wordt, en van de ontleningsbron:

(1) het citeren in origineel en in vertaling voor wetenschappelijke, onderzoeks-, polemische, kritische en informatieve doeleinden uit rechtmatig openbaar gemaakte werken in een omvang gerechtvaardigd door het doel van het citeren, met inbegrip van de reproductie van uittreksels uit kranten- en tijdschriftartikels in de vorm van persoverzichten;

(2) het gebruik van rechtmatig openbaar gemaakte werken en uittreksels daaruit als illustraties in uitgaven, in radio- en televisieuitzendingen, geluids- en beeldopnamen van studie-aard in een omvang gerechtvaardigd door het gestelde doel;

(3) de reproductie in kranten, de uitzending in de ether of de mededeling langs de kabel ter algemene kennisgeving van rechtmatig in kranten en tijdschriften gepubliceerde artikels over actuele economische, politieke, sociale en religieuze aangelegenheden, of van in de ether uitgezonden werken van dezelfde aard, tenzij zulke reproductie, uitzending in de ether of mededeling langs de kabel speciaal door de auteur verboden werd;

(4) de reproductie in kranten, de uitzending in de ether of de mededeling langs de kabel ter algemene kennisgeving van openbaar uitgesproken politieke redevoeringen, uiteenzettingen en andere analoge werken in een omvang gerechtvaardigd door het informatiedoel. Hierbij behoudt de auteur het recht op de publicatie van dergelijke werken in verzamelwerken;

(5) de reproductie of mededeling ter algemene kennisgeving in overzichten van actuele gebeurtenissen met middelen van fotografie, door uitzending in de ether of mededeling ter algemene kennisgeving langs de kabel van werken die gezien of gehoord worden in de loop van dergelijke gebeurtenissen in een omvang gerechtvaardigd door het informatiedoel. Hierbij behoudt de auteur het recht op de publicatie van dergelijke werken in verzamelwerken;

(6) de non-profit reproductie van rechtmatig openbaar gemaakte werken in een reliëfpuntenschrift of op andere speciale manieren voor blinden, met uitzondering van de werken die speciaal gecreëerd zijn voor dergelijke reproductieprocedures.

Artikel 20. Het gebruik van werken door reprografische reproductie

De non-profit reprografische reproductie van de volgende werken in een uniek exemplaar is toegelaten zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding, maar met verplichte aanduiding van de naam van de auteur wiens werk gebruikt wordt, en van de ontleningsbron:

(1) een rechtmatig gepubliceerd werk door bibliotheken en archieven voor het herstel, de vervanging van verloren of verworden exemplaren, het leveren van exemplaren van een werk aan andere bibliotheken, die om één of andere reden de werken uit hun fondsen verloren hebben;

(2) afzonderlijke artikels en werken van kleine omvang, die rechtmatig gepubliceerd zijn in verzamelwerken, kranten en andere periodieke uitgaven, korte uittreksels uit rechtmatig gepubliceerde geschreven werken (met of zonder illustraties) door bibliotheken en archieven op vraag van natuurlijke personen voor studie- of onderzoeksdoeleinden;

(3) afzonderlijke artikels en werken van kleine omvang, die rechtmatig gepubliceerd zijn in verzamelwerken, kranten en andere periodieke uitgaven, korte uittreksels uit rechtmatig gepubliceerde geschreven werken (met of zonder illustraties) door onderwijsinstellingen voor auditoriumlessen.

Artikel 21. Het vrij gebruik van werken die permanent gelegen zijn op plaatsen die open zijn voor vrij bezoek

De reproductie, uitzending in de ether of mededeling ter algemene kennisgeving langs de kabel van werken van architectuur, fotografie, beeldende kunst, die permanent gelegen zijn op een plaats die open is voor vrij bezoek, is toegelaten zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding, met uitzondering van die gevallen waarin de afbeelding van het werk het basisobject is van zulke reproductie, uitzending in de ether of mededeling ter algemene kennisgeving langs de kabel, of de afbeelding van het werk voor commerciële doeleinden gebruikt wordt.

Artikel 22. Vrije openbare uitvoering

De openbare uitvoering van muziekwerken tijdens officiële en religieuze ceremonies, alsook tijdens begrafenissen is toegelaten zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding, in een omvang die gerechtvaardigd is door de aard van dergelijke ceremonies.

Artikel 23. Vrije reproductie voor gerechtelijke doeleinden

De reproductie van werken voor het gerechtelijk bedrijf is toegelaten zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van een auteursvergoeding, in een omvang gerechtvaardigd door dit doel.

Artikel 24. Vrije opname voor kortstondig gebruik door omroepen

Een omroep mag zonder toestemming van de auteur en zonder betaling van een aanvullende vergoeding een opname voor kortstondig gebruik maken van een werk met betrekking waartoe deze organisatie het recht op uitzending in de ether verkreeg, op voorwaarde dat dergelijke opname gebeurt door de omroep met behulp van haar eigen technische uitrusting en voor haar eigen uitzendingen. Hierbij is de organisatie verplicht dergelijke opname te vernietigen binnen zes maanden na de vervaardiging ervan, tenzij een langere termijn overeengekomen werd met de auteur van het opgenomen werk. Een dergelijke opname mag zonder toestemming van de auteur van het werk in officiële archieven bewaard worden, indien de opname een uitsluitend documentair karakter heeft.

Artikel 25. Vrije reproductie van computerprogramma's en databanken. Decompilatie van computerprogramma's

1. De persoon die rechtmatig een exemplaar van een computerprogramma of van een databank bezit, heeft het recht zonder het verkrijgen van de toestemming van de auteur of van een andere houder van exclusieve rechten op het gebruik van het werk en zonder betaling van een aanvullende vergoeding:

(1) aan het computerprogramma of de databank wijzigingen aan te brengen die uitsluitend verwezenlijkt worden met het oog op het functioneren ervan op de technische installatie van de gebruiker, en eender welke handeling te verrichten die verband houdt met het functioneren van het computerprogramma of de databank in overeenstemming met hun bestemming, waaronder de opname en het bewaren in het geheugen van de computer (van één computer of van één gebruiker van een netwerk), alsook evidente fouten te corrigeren, tenzij anders voorzien door een overeenkomst met de auteur;

(2) een kopie van een computerprogramma of een databank te vervaardigen, op voorwaarde dat deze kopie enkel bestemd is voor archiefdoeleinden en voor de vervanging van een rechtmatig verworven exemplaar in

de gevallen waarin het origineel van het computerprogramma of van de databank verloren is gegaan, vernietigd werd of ongeschikt werd voor gebruik. Hierbij mag de kopie van het computerprogramma of de databank niet voor andere doeleinden gebruikt worden dan aangeduid in punt 1 van deze paragraaf, en moet ze vernietigd worden indien het bezit van het exemplaar van dit computerprogramma of deze databank ophoudt rechtmatig te zijn.

2. De persoon die rechtmatig een exemplaar van een computerprogramma bezit, heeft het recht zonder de toestemming van de auteur of van een andere houder van exclusieve rechten en zonder betaling van een aanvullende vergoeding de objectcode te reproduceren en om te vormen in een uitgangstekst (het computerprogramma te decompileren), of aan andere personen op te dragen deze handelingen te stellen, indien ze noodzakelijk zijn voor het bereiken van de compatibiliteit van een onafhankelijk door deze persoon uitgewerkt computerprogramma met andere programma's die compatibel zijn met het gedecompileerde programma, mits naleving van de volgende voorwaarden:

(1) de informatie die voor het bereiken van de compatibiliteit noodzakelijk is, was voor deze persoon eerder niet toegankelijk uit andere bronnen;

(2) de aangeduide handelingen zijn beperkt tot die delen van het gedecompileerde computerprogramma welke noodzakelijk zijn voor het bereiken van de compatibiliteit;

(3) de informatie verkregen als resultaat van de decompilatie, mag slechts gebruikt worden voor het bereiken van de compatibiliteit van het onafhankelijk uitgewerkte computerprogramma met andere programma's en mag niet aan andere personen overgedragen worden, met uitzondering van de gevallen waarin dit noodzakelijk is voor het bereiken van de compatibiliteit van het onafhankelijk uitgewerkte computerprogramma met andere programma's. Ze mag ook niet gebruikt worden voor de uitwerking van een computerprogramma dat door zijn aard in essentie gelijkend is op het gedecompileerde computerprogramma of voor de uitvoering van eender welke andere handeling die het auteursrecht schendt.

3. De toepassing van de bepalingen van dit artikel mag geen ongerechtvaardigde schade toebrengen aan het normale gebruik van het computerprogramma of de databank en mag niet op ongegronde wijze de wettelijke belangen van de auteur of van een andere houder van exclusieve rechten op het computerprogramma of de databank schaden.

Artikel 26. De reproductie van een werk voor persoonlijke doeleinden zonder toestemming van de auteur met betaling van een auteursvergoeding

1. In afwijking van de bepalingen van artikel 37 en 38 van deze Wet is het toegelaten zonder toestemming van de auteur van het werk, van de uitvoerende kunstenaar en de producent van het fonogram, maar met betaling aan hen van een vergoeding, een audiovisueel werk of een geluidsopname van een werk uitsluitend voor persoonlijke doeleinden te reproduceren.

2. De vergoeding voor de reproductie aangeduid in paragraaf 1 van dit artikel, wordt betaald door de fabrikanten of importeurs van de apparaten (bandopnemers en videorecorders en andere apparaten) en van de materiële dragers (geluids- en/of beeldbanden en cassettes, laserdisks, compactdiscs en andere materiële dragers), die voor een dergelijke reproductie gebruikt worden.

De inning en de verdeling van deze vergoeding wordt uitgevoerd door één van de organisaties die de vermogensrechten van de auteurs, de producenten van fonogrammen en de uitvoerende kunstenaars op collectieve basis beheert, in overeenstemming met een akkoord tussen deze organisaties (artikel 44 van deze Wet). Tenzij door deze overeenkomst anders voorzien, wordt de aangeduide vergoeding volgens de volgende verhouding verdeeld: 40% voor de auteurs, 30% voor de uitvoerende kunstenaars, 30% voor de producenten van fonogrammen.

De omvang en de betalingsvoorwaarden van de vergoeding worden bepaald door een akkoord tussen de genoemde fabrikanten en importeurs enerzijds, en de organisaties die de vermogensrechten van de auteurs, de producenten van fonogrammen en de uitvoerende kunstenaars op collectieve basis beheren anderzijds. In geval de partijen niet tot een akkoord komen, worden omvang en betalingsvoorwaarden van de vergoeding door een speciaal gevolmachtigd orgaan van de Russische Federatie bepaald.

3. De vergoeding is niet verschuldigd voor die apparaten en materiële dragers, aangeduid in paragraaf 2 alinea 1 van dit artikel, die het voorwerp uitmaken van export, en evenmin voor de professionele apparaten die niet bestemd zijn voor het gebruik in huiselijke omstandigheden.

Artikel 27. De geldingsduur van het auteursrecht

1. Het auteursrecht geldt tijdens het hele leven van de auteur en 50 jaar na zijn overlijden, behalve in de gevallen voorzien door dit artikel.

Het recht van auteurschap, het recht op naam en het recht op bescherming van de reputatie van de auteur worden zonder beperking in de tijd beschermd.

2. De auteur heeft het recht een persoon aan te duiden waaraan hij de bescherming van het recht van auteurschap, het recht op naam en het recht op de bescherming van zijn reputatie na zijn overlijden opdraagt, op dezelfde wijze waarop een testamentuitvoerder benoemd wordt. Deze persoon oefent zijn volmachten tijdens zijn leven uit.

Bij gebrek aan dergelijke aanduidingen wordt de bescherming van het recht van auteurschap, het recht op naam en het recht op bescherming van de reputatie van de auteur na zijn dood uitgeoefend door zijn erfgenamen of door een speciaal gevolmachtigd orgaan van de Russische Federatie dat een dergelijke bescherming uitoefent, indien er geen erfgenamen zijn of hun auteursrecht beëindigd is.

3. Het auteursrecht op een werk dat anoniem of onder een pseudoniem openbaar gemaakt wordt, geldt gedurende 50 jaar na de datum van zijn rechtmatige openbaarmaking.

Indien in de loop van de aangeduide termijn de auteur van het werk dat anoniem of onder een pseudoniem gepubliceerd is, zijn identiteit onthult of er verder geen twijfel blijft over zijn identiteit, wordt de bepaling van paragraaf 1 alinea 1 van dit artikel toegepast.

4. Het auteursrecht op een werk gecreëerd in medeauteurschap, geldt in de loop van het hele leven en 50 jaar na het overlijden van de laatste auteur die de andere medeauteurs overleeft.

5. Het auteursrecht op een werk dat voor het eerst gepubliceerd is na het overlijden van de auteur, geldt gedurende 50 jaar na de publicatie ervan.

Indien de auteur het slachtoffer van repressie was en na overlijden gerehabiliteerd werd, begint de beschermingstermijn van de rechten, voorzien door dit artikel, te lopen vanaf 1 januari van het jaar volgend op de rehabilitatie.

Indien de auteur werkte tijdens de Grote Vaderlandse Oorlog of eraan deelnam, wordt de beschermingstermijn van de auteursrechten voorzien door dit artikel, verlengd met 4 jaar.

6. De termijnen voorzien door dit artikel worden berekend beginnend vanaf 1 januari van het jaar dat volgt op het jaar waarin het juridische feit plaats had dat de basis is voor het begin van het lopen van de termijn.

Artikel 28. Publiek domein

1. Het aflopen van de geldigheidstermijn van het auteursrecht op werken betekent de overgang ervan naar het publiek domein.

Werken waaraan op het grondgebied van de Russische Federatie nooit bescherming verleend werd, worden ook geacht overgegaan te zijn naar het publiek domein.

2. Werken die overgegaan zijn naar het publiek domein, mogen door eender welke persoon vrij gebruikt worden zonder betaling van een auteursvergoeding. Hierbij moeten het recht van auteurschap, het recht op naam en het recht op de bescherming van de reputatie van de auteur (artikel 15 van deze Wet) in acht genomen worden.

3. De Regering van de Russische Federatie kan gevallen van betaling van speciale heffingen op het gebruik op het grondgebied van de Russische Federatie van werken die overgegaan zijn naar het publiek domein, vaststellen. Dergelijke heffingen worden gestort in beroepsfondsen van de auteurs, alsook aan organisaties die de vermogensrechten van de auteurs op collectieve basis beheren, en mogen niet hoger zijn dan 1% van de winst, die verkregen wordt voor het gebruik van dergelijke werken.

Artikel 29. Overgang van het auteursrecht bij erfating

Het auteursrecht gaat over bij erfating.

Het recht van auteurschap, het recht op naam en het recht op de bescherming van de reputatie van de auteur van het werk gaan niet over bij erfating. De erfgenamen van de auteur hebben het recht de bescherming van de aangeduide rechten uit te oefenen. Deze volmachten van de erfgenamen zijn niet door een termijn beperkt.

Indien de auteur geen erfgenamen heeft, oefent een speciaal gevolmachtigd orgaan van de Russische Federatie de bescherming van de aangeduide rechten uit.

Artikel 30. Overdracht van vermogensrechten. De auteursovereenkomst

1. De vermogensrechten, aangeduid in artikel 16 van deze Wet kunnen slechts overgedragen worden bij auteursovereenkomst, met uitzondering van de gevallen voorzien door de artikels 18 tot 26 van deze Wet.

De overdracht van vermogensrechten kan verwezenlijkt worden op basis van een auteursovereenkomst over de overdracht van exclusieve rechten of op basis van een auteursovereenkomst over de overdracht van niet-exclusieve rechten.

2. De auteursovereenkomst over de overdracht van exclusieve rechten staat het gebruik van het werk op een bepaalde wijze en in de door de overeenkomst vastgestelde grenzen enkel aan die persoon toe waaraan deze rechten overgedragen worden, en geeft aan deze persoon het recht een gelijkaardig gebruik van het werk door andere personen te verbieden.

Het recht om het gebruik van het werk aan andere personen te verbieden kan uitgeoefend worden door de auteur van het werk, indien de persoon aan wie de exclusieve rechten overgedragen werden, dit recht niet beschermt.

3. De auteursovereenkomst over de overdracht van niet-exclusieve rechten staat aan de gebruiker het gebruik toe van het werk op gelijke voet met de houder van de exclusieve rechten die dergelijke rechten overgedragen heeft, en (of) met andere personen, die de toestemming voor het gebruik van dit werk op dezelfde wijze gekregen hebben.

4. De rechten bij auteursovereenkomst overgedragen, worden geacht niet-exclusief te zijn, tenzij in de overeenkomst expliciet anders voorzien.

Artikel 31. Clausules van de auteursovereenkomst

1. De auteursovereenkomst moet voorzien: de wijzen van gebruik van het werk (concrete rechten overgedragen door de gegeven overeenkomst); de termijn en het grondgebied waarvoor het recht overgedragen wordt; de omvang van de vergoeding en (of) de wijze van bepaling van de omvang van de vergoeding voor elke wijze van gebruik van het werk, de wijze en termijn van betaling ervan, alsook andere clausules, die de partijen als essentieel beschouwen voor de gegeven overeenkomst.

Bij ontstentenis in de auteursovereenkomst van een clause over de termijn waarvoor het recht overgedragen wordt, mag de overeenkomst door de auteur opgezegd worden na afloop van vijf jaar vanaf de datum van de sluiting, indien de gebruiker hierover schriftelijk in kennis gesteld wordt 6 maanden voor de ontbinding van de overeenkomst.

Bij ontstentenis in de auteursovereenkomst van een clause over het grondgebied waarvoor het recht overgedragen wordt, wordt de gelding van het bij overeenkomst overgedragen recht beperkt tot het grondgebied van de Russische Federatie.

2. Alle rechten op het gebruik van het werk die niet expliciet overgedragen worden, worden geacht niet overgedragen te zijn.

Rechten op het gebruik van een werk die niet bekend zijn op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomst, kunnen niet het voorwerp uitmaken van een auteursovereenkomst.

3. De vergoeding wordt bepaald in de auteursovereenkomst bij wijze van een procent van de inkomsten voor de respectievelijke gebruikswijze van het werk, of, indien dit onmogelijk verwezenlijkt kan worden in verband met de aard van het werk of de eigenheden van het gebruik ervan, bij wijze van een in de overeenkomst vastgelegd forfait, of op een andere wijze.

De Raad van Ministers - Regering van de Russische Federatie legt minimumtarieven van auteursvergoeding vast. De minimumbedragen van de auteursvergoeding worden geïndexeerd tegelijkertijd met de indexering van het minimumloon.

Indien in de auteursovereenkomst over de uitgave of een andere reproductie van een werk de vergoeding bepaald wordt als een vastgelegd forfait, moet in de overeenkomst de maximale oplage van het werk vastgesteld worden.

4. De rechten die door een auteursovereenkomst overgedragen worden, mogen slechts in die gevallen volledig of gedeeltelijk aan andere personen overgedragen worden, indien dit expliciet door de overeenkomst voorzien is.

5. Rechten op het gebruik van werken die de auteur in de toekomst kan creëren, kunnen niet het voorwerp uitmaken van een auteursovereenkomst.

6. Een clause van de auteursovereenkomst, die de auteur in de toekomst beperkt in de creatie van werken voor een gegeven thema of in een gegeven gebied, is ongeldig.

7. De clauses van een auteursovereenkomst, die in tegenspraak zijn met de bepalingen van deze Wet, zijn ongeldig.

Artikel 32. De vorm van de auteursovereenkomst

1. De auteursovereenkomst moet gesloten worden in schriftelijke vorm. Een auteursovereenkomst over het gebruik van een werk in de periodieke pers mag in mondelinge vorm gesloten worden.

2. Bij de verkoop van exemplaren van computerprogramma's en databanken en het verlenen van toegang daartoe aan een groot aantal gebruikers is de toepassing van een bijzondere procedure voor het sluiten van overeenkomsten, zoals bepaald door de Wet van de Russische Federatie "over de juridische bescherming van computerprogramma's en databanken", toegestaan.

Artikel 33. De auteursovereenkomst van bestelling

1. Volgens een auteursovereenkomst van bestelling is de auteur verplicht een werk te creëren in overeenstemming met de clauses van de overeenkomst en het over te dragen aan de besteller.

2. De besteller is verplicht aan de auteur een voorschot te betalen op de in de overeenkomst bedongen vergoeding. Omvang, wijze en termijnen van betaling van het voorschot worden in een overeenkomst met toestemming van de partijen vastgelegd.

Artikel 34. Aansprakelijkheid inzake de auteursovereenkomst

1. De partij die haar verplichtingen volgens de auteursovereenkomst niet of niet op de gepaste wijze uitvoert, is verplicht aan de andere partij de toegebrachte verliezen, met inbegrip van de gederfde winst, te vergoeden.
2. Indien de auteur het bestelde werk niet geleverd heeft in overeenstemming met de clausules van de overeenkomst van bestelling, is hij verplicht de reële schade toegebracht aan de besteller, te vergoeden.

AFDELING III. NABURIGE RECHTEN

Artikel 35. De geldingssfeer van de naburige rechten

1. De rechten van de uitvoerende kunstenaar worden erkend in overeenstemming met deze Wet, indien:

- (1) de uitvoerende kunstenaar een burger van de Russische Federatie is;
- (2) de uit- of opvoering voor het eerst plaats had op het grondgebied van de Russische Federatie;
- (3) de uit- of opvoering opgenomen werd op een fonogram dat in overeenstemming met de bepalingen van paragraaf 2 van dit artikel beschermd wordt;
- (4) een uitzending in de ether of langs de kabel een niet op een fonogram opgenomen uit- of opvoering bevat en deze uitzending in overeenstemming met de bepalingen van paragraaf 3 van dit artikel beschermd wordt.

2. De rechten van de producent van het fonogram worden erkend in overeenstemming met deze Wet, indien:

- (1) de producent van het fonogram burger van de Russische Federatie is of een rechtspersoon die op het grondgebied van de Russische Federatie een officiële vestigingsplaats heeft;
- (2) het fonogram voor het eerst op het grondgebied van de Russische Federatie gepubliceerd werd.

3. De rechten van een omroep of kabelmaatschappij worden in overeenstemming met deze Wet erkend, indien deze organisatie op het grondgebied van de Russische Federatie een officiële vestigingsplaats heeft en uitzendingen verwezenlijkt met behulp van zenders gelegen op het grondgebied van de Russische Federatie.

[4. De naburige rechten van buitenlandse natuurlijke en rechtspersonen worden op het grondgebied van de Russische Federatie erkend in overeenstemming met de internationale overeenkomsten waarbij de Russische Federatie partij is.]

Artikel 36. Subjecten van naburige rechten

1. De uitvoerende kunstenaars, de producenten van fonogrammen, de omroepen en de kabelmaatschappijen zijn subjecten van rechten.

2. De producent van fonogrammen, de omroep of de kabelmaatschappij oefenen de in deze Afdeling aangeduide rechten uit binnen de grenzen van de rechten die zij bij overeenkomst met de uitvoerende kunstenaar en de auteur van het op fonogram opgenomen of in de ether of langs de kabel uitgezonden werk, verkregen hebben.

De van de regisseur van het spektakel verkregen toestemming voor het gebruik van een opvoering verandert niets aan de noodzaak om ook de toestemming van de andere uitvoerende kunstenaars die deelnemen aan de opvoering, alsook van de auteur van het uitgevoerde werk te verkrijgen.

3. De uitvoerende kunstenaar oefent de in deze Afdeling aangeduide rechten uit, op voorwaarde dat hij de rechten van de auteur van het uitgevoerde werk in acht neemt.

4. Voor het ontstaan en de uitoefening van de naburige rechten is de naleving van geen enkele formaliteit vereist. De producent van het fonogram en van de uitvoerende kunstenaar hebben ter kennisgeving van hun

rechten het recht het beschermingssteken van naburige rechten te gebruiken, dat op elk exemplaar van het fonogram en (of) op elke hoes die het fonogram bevat, geplaatst wordt en uit drie elementen bestaat:

- de latijnse letter P in een cirkel: ®;
- de naam (benaming) van de bezitter van de exclusieve naburige rechten;
- het jaar van eerste publicatie van het fonogram.

Artikel 37. De rechten van de uitvoerende kunstenaar

1. Met uitzondering van de door deze Wet voorziene gevallen komen aan de uitvoerende kunstenaar met betrekking tot zijn uitvoering of opvoering de volgende exclusieve rechten toe:

- het recht op naam;
- het recht op bescherming van de uit- of opvoering tegen elke misvorming of andere aanslag, die de eer en waardigheid van de uitvoerende kunstenaar kan schaden;
- het recht op gebruik van de uit- of opvoering in eender welke vorm, met inbegrip van het recht op ontvangst van een vergoeding voor elk soort van gebruik van de uit- of opvoering.

2. Het exclusieve recht op gebruik van de uit- of opvoering betekent het recht om de volgende handelingen te verrichten of toe te staan:

(1) de uit- of opvoering in de ether uit te zenden of mee te delen ter algemene kennisgeving langs de kabel, indien de voor een dergelijke uitzending gebruikte uit- of opvoering niet eerder uitgezonden werd in de ether of niet verwezenlijkt werd met gebruikmaking van een opname;

(2) de eerder niet opgenomen uit- of opvoering op te nemen;

(3) de opname van de uit- of opvoering te reproduceren;

(4) de opname van de uit- of opvoering in de ether of langs de kabel uit te zenden, indien oorspronkelijk deze opname niet voor commerciële doeleinden gemaakt werd;

(5) het voor commerciële doeleinden gepubliceerde fonogram, waarop de uit- of opvoering met deelname van de uitvoerende kunstenaar opgenomen is, te verhuren. Dit recht gaat bij het sluiten van een overeenkomst voor de opname van de uit- of opvoering op een fonogram over op de producent van het fonogram; hierbij behoudt de uitvoerende kunstenaar het recht van vergoeding voor de verhuur van exemplaren van een dergelijk fonogram (artikel 39 van deze Wet).

3. Het exclusieve recht van de uitvoerende kunstenaar, voorzien door punt 3 van paragraaf 2 van dit artikel, is niet van toepassing op de gevallen waarin:

- de oorspronkelijke opname van de uit- of opvoering gemaakt werd met toestemming van de uitvoerende kunstenaar;
- de reproductie van de uit- of opvoering verwezenlijkt werd voor dezelfde doeleinden waarvoor de toestemming van de uitvoerende kunstenaar verkregen werd bij de opname van de uit- of opvoering;
- de reproductie van de uit- of opvoering verwezenlijkt werd voor dezelfde doeleinden waarvoor de opname verricht werd in overeenstemming met de bepalingen van artikel 42 van deze Wet.

4. De toestemmingen aangeduid in paragraaf 2 van dit artikel, worden gegeven door de uitvoerende kunstenaar, en bij de uitvoering door een collectief van uitvoerende kunstenaars door de leider van een dergelijk collectief, door middel van het sluiten van een geschreven overeenkomst met de gebruiker.

5. De toestemmingen aangeduid in de punten 1, 2 en 3 van paragraaf 2 van dit artikel, zijn niet vereist voor volgende uitzendingen van de uit- of opvoering, voor de verwezenlijking van een opname voor de uitzending en de reproductie van een dergelijke opname door omroepen of kabelmaatschappijen, indien deze expliciet voorzien zijn door een overeenkomst van de uitvoerende kunstenaar met de omroepen of kabelmaatschappijen. De omvang van de vergoeding aan de uitvoerende kunstenaar voor een dergelijk gebruik wordt ook vastgelegd in deze overeenkomst.

6. Het sluiten van een overeenkomst tussen de uitvoerende kunstenaar en de fabrikant van een audiovisueel werk voor de creatie van een audiovisueel werk brengt met zich de verlening door de uitvoerende kunstenaar van de rechten, aangeduid in de punten 1, 2, 3 en 4 van paragraaf 2 van dit artikel.

De verlening van dergelijke rechten door de uitvoerende kunstenaar wordt beperkt door het gebruik van een audiovisueel werk en, tenzij in de overeenkomst anders vastgesteld wordt, omvat niet de rechten op afzonderlijk gebruik van geluid of beeld vastgelegd in het audiovisuele werk.

7. De exclusieve rechten van de uitvoerende kunstenaar, voorzien door paragraaf 2 van dit artikel, kunnen bij overeenkomst overgedragen worden aan andere personen.

Artikel 38. De rechten van de producent van het fonogram

1. Met uitzondering van de door deze Wet voorziene gevallen, komen aan de producent van een fonogram met betrekking tot zijn fonogram de exclusieve rechten op het gebruik van het fonogram in eender welke vorm toe, met inbegrip van het recht op het ontvangen van een vergoeding voor elk soort van gebruik van het fonogram.

2. Het exclusieve recht op het gebruik van het fonogram betekent het recht om de volgende handelingen te verrichten of toe te staan:

- (1) het fonogram te reproduceren;
 - (2) het fonogram om te werken of op eender welke andere wijze te adapteren;
 - (3) exemplaren van het fonogram te verspreiden, d.i. te verkopen, te verhuren enz.;
 - (4) exemplaren van het fonogram te importeren met het oog op de verspreiding ervan, met inbegrip van exemplaren die vervaardigd werden met toestemming van de producent van dat fonogram.
3. Indien exemplaren van een rechtmatig gepubliceerd fonogram in het burgerlijk verkeer gebracht werden door middel van de verkoop ervan, is de verdere verspreiding toegelaten zonder toestemming van de producent van het fonogram en zonder betaling van een vergoeding.

Het recht op verspreiding van exemplaren van het fonogram door de verhuur ervan komt toe aan de producent van het fonogram onafhankelijk van het recht van eigendom op deze exemplaren.

4. De exclusieve rechten van de producent van het fonogram, voorzien door paragraaf 2 van dit artikel, kunnen bij overeenkomst overgedragen worden aan andere personen.

Artikel 39. Gebruik van een fonogram, gepubliceerd voor commerciële doeleinden, zonder toestemming van de producent van het fonogram en de uitvoerende kunstenaar

1. In afwijking van de bepalingen van artikel 37 en 38 van deze Wet is het toegelaten zonder toestemming van de producent van het voor commerciële doeleinden gepubliceerde fonogram en van de uitvoerende kunstenaar, wiens uitvoering op een dergelijk fonogram opgenomen werd, maar met betaling van een vergoeding:

- (1) het fonogram openbaar uit te voeren;
- (2) het fonogram in de ether uit te zenden;
- (3) het fonogram ter algemene kennisgeving op de kabel mee te delen.

2. De inning, verdeling en betaling van een vergoeding, voorzien door paragraaf 1 van dit artikel, gebeurt door één van de organisaties die de rechten van de producenten van fonogrammen en van de uitvoerende kunstenaars op collectieve basis beheren (artikel 44 van deze Wet), in overeenstemming met een akkoord tussen deze organisaties. Tenzij door deze overeenkomst anders voorzien wordt, wordt de aangeduide vergoeding in gelijke delen verdeeld tussen de producent van de fonogrammen en de uitvoerende kunstenaar.

3. De omvang en de betalingsvoorwaarden van de vergoeding worden bepaald door een akkoord tussen de gebruiker van het fonogram of door verenigingen (associaties) van dergelijke gebruikers enerzijds, en de organisaties die de rechten van de producenten van fonogrammen en van uitvoerende kunstenaars beheren anderzijds. Ingeval de partijen niet tot een akkoord komen, worden omvang en betalingsvoorwaarden van de vergoeding door een speciaal gevolmachtigd orgaan van de Russische Federatie bepaald.

De omvang van de vergoeding wordt voor elk soort van gebruik van het fonogram vastgesteld.

4. De gebruikers van fonogrammen moeten aan de organisaties aangeduid in paragraaf 2 van dit artikel programma's verlenen die precieze gegevens bevatten over het aantal keer dat het fonogram gebruikt werd, alsook andere inlichtingen en documenten die noodzakelijk zijn voor de inning en verdeling van de vergoeding.

Artikel 40. De rechten van de omroepen

1. Met uitzondering van de door deze Wet voorziene gevallen, komt aan de omroep met betrekking tot zijn uitzending de exclusieve rechten toe de uitzending in eender welke vorm te gebruiken en de toestemming te geven voor het gebruik van de uitzending, met inbegrip van het recht op het ontvangen van een vergoeding voor het verlenen van een dergelijke toestemming.

2. Het exclusieve recht om de toestemming voor het gebruik van een uitzending te geven, betekent het recht van de omroep om het verrichten van de volgende handelingen toe te staan:

- (1) de gelijktijdige uitzending in de ether van zijn uitzending door een andere omroep;
- (2) de mededeling van de uitzending ter algemene kennisgeving langs de kabel;
- (3) de opname van de uitzending;
- (4) de reproductie van de opname van de uitzending;
- (5) de mededeling van de uitzending ter algemene kennisgeving op plaatsen met betaalde inkom.

3. Het exclusieve recht van de omroep, voorzien door punt 4 van paragraaf 2 van dit artikel is niet van toepassing op de gevallen waarin:

- de opname van de uitzending gebeurde met akkoord van de omroep;
- de reproductie van de uitzending geschiedt voor dezelfde doeleinden waarvoor haar opname gebeurd is in overeenstemming met de bepalingen van artikel 42 van deze Wet.

Artikel 41. De rechten van de kabelmaatschappij

1. Met uitzondering van de door deze Wet voorziene gevallen, komt aan de kabelmaatschappij met betrekking tot haar uitzending de exclusieve rechten toe om de uitzending in eender welke vorm te gebruiken en de toestemming te geven voor het gebruik van de uitzending, met inbegrip van het recht op het ontvangen van een vergoeding voor het verlenen van een dergelijke toestemming.

2. Het exclusieve recht om de toestemming voor het gebruik van een uitzending te geven, betekent het recht van de kabelmaatschappij om het verrichten van de volgende handelingen toe te staan:

- (1) haar uitzending gelijktijdig ter algemene kennisgeving langs de kabel meedelen door een andere kabelmaatschappij;
- (2) de uitzending in de ether uitzenden;
- (3) de uitzending opnemen;
- (4) de opname van de uitzending reproduceren;
- (5) de uitzending ter algemene kennisgeving meedelen op plaatsen met betaalde inkom.

3. Het exclusieve recht van de kabelmaatschappij, voorzien door punt 4 van paragraaf 2 van dit artikel is niet van toepassing op de gevallen waarin:

- de opname van de uitzending gebeurde met akkoord van de kabelmaatschappij;
- de reproductie van de uitzending geschiedt voor dezelfde doeleinden waarvoor haar opname gebeurd is in overeenstemming met de bepalingen van artikel 42 van deze Wet.

Artikel 42. Beperkingen van de rechten van de uitvoerende kunstenaar, de producent van fonogrammen, de omroep of kabelmaatschappij

1. In afwijking van de bepalingen van artikel 37 tot 41 van deze Wet is het gebruik van de uitvoering, opvoering, uitzending in de ether, uitzending langs de kabel en de opnames hiervan, alsook de reproductie van fonogrammen, toegelaten zonder toestemming van de uitvoerende kunstenaar, de producent van fonogrammen, de omroep of de kabelmaatschappij en zonder betaling van een vergoeding:

(1) voor de opname van kleine uittreksels uit de uitvoering, de opvoering, het fonogram, de uitzending in de ether of langs de kabel in overzichten over actuele gebeurtenissen;

(2) uitsluitend met het oog op studie of wetenschappelijk onderzoek;

(3) voor het citeren in de vorm van kleine uittreksels uit een uitvoering, opvoering, fonogram, uitzending in de ether of langs de kabel op voorwaarde dat een dergelijk citeren gebeurt voor informatiedoeleinden. Hierbij is eender welk gebruik door een omroep of kabelmaatschappij van exemplaren van een fonogram gepubliceerd voor commerciële doeleinden voor uitzending in de ether of langs de kabel slechts mogelijk mits naleving van de bepalingen van artikel 39 van deze Wet;

4) in andere gevallen die gevestigd worden door de bepalingen van Afdeling II van deze Wet met betrekking tot de beperking van de vermogensrechten van de auteur van werken van literatuur, wetenschap en kunst.

2. In afwijking van de bepalingen van artikel 37 tot 41 van deze Wet is het ook toegelaten zonder akkoord van de uitvoerende kunstenaar, de producent van een fonogram, de omroep of de kabelmaatschappij een uitzending in de ether of langs de kabel en de opname hiervan te gebruiken, alsook fonogrammen te reproduceren voor persoonlijke doeleinden. De reproductie van een fonogram is toegelaten op voorwaarde van betaling van een vergoeding in overeenstemming met artikel 26 van deze Wet.

3. De bepalingen van artikel 37, 38, 40 en 41 van deze Wet worden niet toegepast met betrekking tot het verkrijgen van de toestemming van de uitvoerende kunstenaar, de producent van een fonogram en de omroep voor het maken van opnamen voor kortstondig gebruik van de uitvoering, opvoering of uitzending, voor de reproductie van dergelijke opnamen en voor de reproductie van een fonogram dat gepubliceerd wordt voor commerciële doeleinden, indien de opname van kortstondig gebruik of de reproductie verwezenlijkt wordt door een omroep met behulp van haar eigen technische uitrusting en voor haar eigen uitzendingen onder de volgende voorwaarden:

(1) de omroep moet voorafgaandelijk de toestemming verkregen hebben voor de uitzending in de ether van de opvoering, uitvoering of uitzending zelf, met betrekking waartoe in overeenstemming met de bepalingen van dit punt de opname van kortstondig gebruik of de reproductie van een dergelijke opname verwezenlijkt wordt;

(2) de opname moet vernietigd worden binnen de perken van een termijn die vastgesteld wordt met betrekking tot de door de omroep geproduceerde opname van kortstondig gebruik van werken van literatuur, wetenschap en kunst in overeenstemming met de bepalingen van artikel 24 van deze Wet, met uitzondering van een uniek exemplaar dat bewaard mag worden in officiële archieven op grond van zijn uitsluitend documentair karakter.

4. De beperkingen voorzien door dit artikel, worden toegepast zonder schade aan het normaal gebruik van het fonogram, de uitvoering, opvoering, uitzending in de ether of langs de kabel en de opnamen hiervan, alsook van de erin vervatte werken van literatuur, wetenschap en kunst en zonder beknutting van de wettelijke belangen van de uitvoerende kunstenaar, producent van een fonogram, omroep of kabelmaatschappij en van de auteurs van de aangeduide werken.

Artikel 43. Geldingsduur van de naburige rechten

1. De rechten die door deze Afdeling met betrekking tot de uitvoerende kunstenaar voorzien worden, gelden gedurende 50 jaar na de eerste uit- of opvoering.

De rechten van de uitvoerende kunstenaar op naam en op bescherming van de uit- of opvoering tegen elke misvorming of een andere aanslag, vastgelegd door artikel 37 van deze Wet, worden eeuwigdurend beschermd.

2. De rechten die door deze Afdeling met betrekking tot de producent van een fonogram voorzien worden, gelden gedurende 50 jaar na de eerste publicatie van het fonogram of gedurende 50 jaar na zijn eerste opname indien het fonogram niet gepubliceerd werd binnen deze termijn.

3. De rechten die door deze Afdeling met betrekking tot de omroepen voorzien worden, gelden gedurende 50 jaar na de verwezenlijking door een dergelijke organisatie van een eerste uitzending in de ether.

4. De rechten die door deze Afdeling met betrekking tot de kabelmaatschappijen voorzien worden, gelden gedurende 50 jaar na de verwezenlijking door een dergelijke maatschappij van de eerste uitzending langs de kabel.

5. De termijnen die door de paragrafen 1, 2, 3 en 4 van dit artikel voorzien worden, worden berekend beginnend vanaf 1 januari van het jaar dat volgt op het jaar waarin het juridisch feit plaats had dat de basis is voor het begin van het lopen van de termijn.

6. Indien de uitvoerende kunstenaar het slachtoffer van repressie was en na overlijden gerehabiliteerd werd, begint de beschermingstermijn van zijn rechten voorzien door dit artikel, te lopen vanaf 1 januari van het jaar dat volgt op het jaar van rehabilitatie.

Indien de uitvoerende kunstenaar tijdens de Grote Vaderlandse Oorlog werkte of eraan deelnam, wordt de beschermingstermijn van zijn rechten voorzien door dit artikel, verlengd met 4 jaar.

7. Het recht om het gebruik toe te staan van de uit- of opvoering, het fonogram, de uitzending in de ether, of langs de kabel en het recht op ontvangst van een vergoeding gaat voor het resterende deel van de termijn die in paragrafen 1, 2, 3 en 4 van dit artikel aangeduid wordt, over op de erfgenamen (met betrekking tot rechtspersonen: de rechtsopvolgers) van de uitvoerende kunstenaar, de producent van fonogrammen, de omroep of kabelmaatschappij.

AFDELING IV. COLLECTIEF BEHEER VAN DE VERMOGENSRECHTEN

Artikel 44. Doeleinden van het collectief beheer van de vermogensrechten

1. Met het oog op het waarborgen van de vermogensrechten van de auteurs, uitvoerende kunstenaars, producenten van fonogrammen en andere houders van auteurs- en naburige rechten in de gevallen waarin hun praktische uitoefening op individuele wijze moeilijk is (openbare uitvoering, inclusief op de radio en televisie, de reproductie van een werk door mechanische, magnetische en andere opname, reprografische reproductie en andere gevallen) kunnen organisaties opgericht worden die de vermogensrechten van de aangeduide personen op collectieve basis beheren.

Dergelijke organisaties worden rechtstreeks door de houders van auteurs- en naburige rechten opgericht en handelen binnen de grenzen van de van hen ontvangen volmachten op basis van Statuten die bekrachtigd worden op de door de wetgeving vastgestelde wijze.

2. De oprichting van ofwel afzonderlijke organisaties voor verschillende rechten en verschillende categorieën rechthebbenden, ofwel organisaties die verschillende rechten in de belangen van verschillende categorieën rechthebbenden beheren, ofwel één organisatie die tegelijkertijd de auteurs- en naburige rechten beheert, is toegelaten.

Artikel 45. Organisaties die de vermogensrechten beheren op collectieve basis

1. In overeenstemming met deze Wet heeft een organisatie die vermogensrechten op collectieve basis beheert niet het recht een commerciële activiteit uit te oefenen.

Met betrekking tot de activiteit van een dergelijke organisatie worden de beperkingen voorzien door de antimonopoliewetgeving niet toegepast.

2. De volmachten voor het collectief beheer van de vermogensrechten worden rechtstreeks en vrijwillig overgedragen door de houders van de auteurs- en naburige rechten op basis van geschreven overeenkomsten,

alsook volgens overeenstemmende overeenkomsten met buitenlandse organisaties die analoge rechten beheren. Dergelijke overeenkomsten zijn geen auteursovereenkomsten en de bepalingen van de artikels 30 tot 34 van deze Wet zijn hierop niet van toepassing.

Eender welke auteur, zijn erfgenaam of een andere houder van auteurs- en naburige rechten beschermd in overeenstemming met Afdeling III van deze Wet, heeft het recht bij overeenkomst de uitoefening van zijn vermogensrechten aan een dergelijke organisatie over te dragen, en de organisatie is verplicht de uitoefening van deze rechten op collectieve basis op zich te nemen, indien het beheer van een dergelijke categorie van rechten betrekking heeft op de statutaire activiteit van deze organisatie.

De aangeduide organisaties hebben niet het recht de werken en objecten van naburige rechten, verkregen voor het beheer op collectieve basis, te gebruiken.

3. Op basis van de volmachten, verkregen in overeenstemming met paragraaf 2 van dit artikel, verleent de organisatie die de vermogensrechten op collectieve basis beheert, licenties aan de gebruikers voor de respectievelijke wijzen van gebruik van de werken en de objecten van naburige rechten. De clausules van dergelijke licenties moeten identiek zijn voor alle gebruikers van eenzelfde categorie. De aangeduide organisaties hebben niet het recht de afgifte van een licentie te weigeren aan een gebruiker zonder voldoende gronden hiervoor.

Dergelijke licenties geven toestemming voor het gebruik op de erin voorziene wijzen van alle werken en objecten van naburige rechten en worden toegekend uit naam van alle houders van auteurs- en naburige rechten, met inbegrip van diegenen die aan de organisatie geen volmachten overgedragen hebben in overeenstemming met paragraaf 2 van dit artikel.

Alle mogelijke vermogensaanspraken van houders van auteurs- en naburige rechten tegen de gebruikers in verband met het gebruik van hun werken en objecten van naburige rechten volgens dergelijke licenties, moeten geregeld worden door de organisatie die dergelijke licenties toekent.

4. De organisatie die de vermogensrechten op collectieve basis beheert, heeft het recht een onopgeëiste vergoeding te behouden, door deze op te nemen in de te verdelen sommen of door ze voor andere doeleinden aan te wenden in de belangen van de door haar vertegenwoordigde houders van auteurs- en naburige rechten na afloop van drie jaar vanaf de dag van ontvangst ervan op de rekening van de organisatie.

Artikel 46. Functies van de organisaties die de vermogensrechten beheren op collectieve basis

De organisatie die de vermogensrechten op collectieve basis beheert, moet uit naam van de door haar vertegenwoordigde houders van auteurs- en naburige rechten en op basis van de van hen ontvangen volmachten de volgende functies uitoefenen:

- (1) met de gebruikers de omvang van de vergoeding en andere voorwaarden waarop licenties afgeleverd worden, overeenkomen;
- (2) licenties afleveren aan gebruikers voor het gebruik van rechten waarvan zulke organisatie het beheer waarneemt;
- (3) de omvang van de vergoeding met de gebruikers overeenkomen in die gevallen waarin zulke organisatie vergoedingen int zonder afgifte van een licentie (artikel 26 paragraaf 2, artikel 39 paragrafen 2 en 3 van deze Wet);
- (4) de door de licenties voorziene vergoeding en (of) de vergoeding voorzien door paragraaf 3 van dit artikel innen;
- (5) de in overeenstemming met paragraaf 4 van dit artikel geïnde vergoeding verdelen en uitbetalen aan de door haar vertegenwoordigde houders van auteurs- en naburige rechten;
- (6) eender welke juridische handeling stellen die noodzakelijk is voor de bescherming van de rechten waarvan dergelijke organisatie het beheer waarneemt;

(7) andere activiteiten uitvoeren in overeenstemming met de van de houders van auteurs- en naburige rechten gekregen volmachten.

Artikel 47. Verplichtingen van de organisaties die vermogensrechten op collectieve basis beheren

1. De activiteit van een organisatie die de vermogensrechten op collectieve basis beheert, wordt uitgevoerd in het belang van de houders van de auteurs- en naburige rechten, vertegenwoordigd door dergelijke organisatie. Met dit doel moet de organisatie de volgende verplichtingen uitvoeren:

(1) tegelijkertijd met de uitbetaling van de vergoeding aan de houders van de auteurs- en naburige rechten verslagen voorleggen die informatie bevatten over het gebruik van hun rechten;

(2) de in overeenstemming met de bepalingen van paragraaf 4 van artikel 46 van deze Wet geïnde vergoeding uitsluitend gebruiken voor de verdeling en betaling aan de houders van auteurs- en naburige rechten. Hierbij heeft de organisatie het recht van de geïnde vergoeding sommen in te houden voor de dekking van haar feitelijke kosten inzake de inning, verdeling en betaling van dergelijke vergoeding, alsook sommen die gericht worden naar speciale fondsen die door deze organisatie met toestemming en in de belangen van de door haar vertegenwoordigde houders van auteurs- en naburige rechten opgericht werden;

(3) de geïnde sommen van de vergoeding, met aftrek van de sommen aangeduid in punt 2 van deze paragraaf, proportioneel aan het feitelijk gebruik van de werken en objecten van naburige rechten verdelen en regelmatig uitbetalen.

2. De houders van auteurs- en naburige rechten, die geen volmachten hebben verleend aan een organisatie met betrekking tot de inning van de vergoeding voorzien door punt 4 van artikel 46 van deze Wet, hebben het recht van de organisatie de betaling van de hen toekomende vergoeding te eisen in overeenstemming met de gemaakte verdeling, alsook hun werken en objecten van naburige rechten uit te sluiten van de licenties die door deze organisatie aan de gebruikers verleend worden.

AFDELING V. DE BESCHERMING VAN AUTEURS- EN NABURIGE RECHTEN

Artikel 48. Inbreuk op de auteurs- en naburige rechten. Nagemaakte exemplaren van werken en fonogrammen

1. Bij inbreuk op de door deze Wet voorziene auteurs- en naburige rechten wordt de burgerrechtelijke, strafrechtelijke en administratiefrechtelijke aansprakelijkheid in overeenstemming met de wetgeving van de Russische Federatie gevestigd.

2. De natuurlijke of rechtspersoon die de vereisten van deze Wet niet naleeft, is een inbreukmaker op de auteurs- en naburige rechten.

3. Nagemaakt zijn de exemplaren van een werk en fonogram, waarvan de vervaardiging of verspreiding de schending van de auteurs- en naburige rechten met zich brengt.

4. Nagemaakt zijn ook de exemplaren van de in de Russische Federatie in overeenstemming met deze Wet beschermde werken en fonogrammen, die zonder toestemming van de houder van de auteurs- en naburige rechten in de Russische Federatie geïmporteerd worden vanuit een staat waar deze werken en fonogrammen nooit beschermd werden of ophielden beschermd te worden.

[Artikel 49. De burgerrechtelijke en andere maatregelen van bescherming van de auteurs- en naburige rechten]

1. De houders van de exclusieve auteurs- en naburige rechten hebben het recht van de overtreder te eisen:

(1) de erkenning van hun rechten;

(2) het herstel van de situatie die bestond voor de inbreuk op de rechten, en de stopzetting van de handelingen die een inbreuk op het recht maken of dreigen te maken;

(3) de vergoeding van de verliezen met inbegrip van de gedeerde inkomsten;

(4) het innen van de inkomsten ontvangen door de inbreukmaker als gevolg van de inbreuk op de auteurs- en naburige rechten, in plaats van de vergoeding van de verliezen;

(5) de betaling van een compensatie van 10 tot 50.000 minimumlonen, vastgesteld door de wetgeving van de Russische Federatie, bepaald naar inzicht van de rechtbank of het arbitragegerecht, in plaats van de vergoeding van de verliezen of de inning van de inkomsten;

(6) het nemen van andere door wetgevende akten voorziene maatregelen in verband met de bescherming van hun rechten.

De in punten 3, 4, 5 van deze paragraaf aangeduide maatregelen worden genomen naar keuze van de houder van de auteurs- en naburige rechten.

2. Naast de vergoeding van de verliezen, de inning van de inkomsten of de betaling van een compensatie in een forfaitair bedrag legt de rechtbank of het arbitragegerecht voor de inbreuk op de auteurs- of naburige rechten een boete op van 10 % van de som die door de rechtbank aan de eiser toegekend wordt. Het bedrag van de boete wordt volgens de door de wetgeving vastgestelde procedure aan de overeenstemmende budgetten gestort.

3. Voor de bescherming van hun recht hebben de houders van de exclusieve auteurs- en naburige rechten het recht zich volgens de vastgelegde procedure te wenden tot de rechtbank, het arbitragegerecht [, het derdengerecht, het opsporingsorgaan en de organen van voorafgaand onderzoek] in overeenstemming met hun bevoegdheid.

[4. Nagemaakte exemplaren van werken of fonogrammen moeten door een beslissing van een rechtbank of een alleenzetelende rechter, alsook door een beslissing van het arbitragegerecht verbeurd verklaard worden. Verbeurdverklarde nagemaakte exemplaren van werken of fonogrammen moeten vernietigd worden, tenzij de houders van de auteurs- of naburige rechten verzoeken dat deze aan hen overgedragen zouden worden. De rechtbank of de alleenzetelende rechter, alsook het arbitragegerecht mag beslissen de materialen en de technische uitrusting die voor de vervaardiging en de reproductie van de nagemaakte exemplaren van de werken en fonogrammen gebruikt werden, verbeurd te verklaren.]

Artikel 50. De wijzen van waarborg van de eis in zaken van inbreuk op de auteurs- en naburige rechten

1. De rechtbank of de alleenzetelende rechter [, alsook het arbitragegerecht] kunnen een beschikking uitspreken om aan de aansprakelijke of aan de persoon met betrekking waartoe er voldoende gronden zijn om aan te nemen dat hij een inbreukmaker op de auteurs- en naburige rechten is, bepaalde handelingen (vervaardiging, reproductie, verkoop, verhuur, import of een ander door deze Wet voorzien gebruik, alsook transport, bewaring of bezit met het oog op het in het burgerlijk verkeer brengen van exemplaren van werken en fonogrammen waarvan vermoed wordt dat zij nagemaakt zijn) te verbieden.

2. De rechtbank of de alleenzetelende rechter [, alsook het arbitragegerecht] kunnen een beschikking uitspreken over de inbeslagname en het uit het verkeer nemen van alle exemplaren van werken en fonogrammen, waarvan vermoed wordt dat zij nagemaakt zijn, alsook de materialen en de technische uitrusting die voor de vervaardiging en reproductie ervan bestemd waren.

[Bij aanwezigheid van voldoende gegevens over de inbreuk op de auteurs- of naburige rechten moeten het opsporingsorgaan, de onderzoeker, de rechtbank of de alleenzetelende rechter maatregelen nemen ter opsporing en inbeslagname van exemplaren van werken en fonogrammen waarvan vermoed wordt dat zij nagemaakt zijn, alsook van de materialen en technische uitrusting die voor de vervaardiging en reproductie van deze exemplaren van werken en fonogrammen bestemd waren, met inbegrip van maatregelen om - indien nodig - deze uit het verkeer te nemen en aan een verantwoordelijk depot over te dragen.]

De President van de Russische Federatie B. El'tsin
Moskou. Huis van de Sovjets van Rusland
9 juli 1993

Besluit van de Opperste Sovjet van de Russische Federatie van 9 juli 1993 over de wijze van inwerkingtreding van de Wet van de Russische Federatie "over het auteursrecht en de naburige rechten"

De Opperste Sovjet van de Russische Federatie besluit:

1. De Wet van de Russische Federatie "over het auteursrecht en de naburige rechten" treedt in werking vanaf de dag van de publicatie ervan.
2. De Wet van de Russische Federatie "over het auteursrecht en de naburige rechten" wordt toegepast met betrekking tot verhoudingen bij de creatie, alsook het gebruik van objecten van auteursrecht en van naburige rechten, die ontstaan na de inwerkingtreding van deze Wet.
3. De termijnen van bescherming van de rechten voorzien door artikel 27 en 43 van de aangeduide Wet worden toegepast in alle gevallen waarin de vijftigjarige geldigheidstermijn van het auteursrecht of de naburige rechten niet verstreken is tegen 1 januari 1993.
4. Het auteursrecht van rechtspersonen, ontstaan voor de inwerkingtreding van deze Wet, houdt op bij het verstrijken van 50 jaar vanaf het ogenblik van de rechtmatige openbaarmaking van het werk of van de creatie van het werk indien het niet openbaar gemaakt werd.
5. Radio- en televisieuitzendingen (uitzendingen in de ether) waarvan de termijn van 50 jaar vanaf het ogenblik van hun rechtmatige openbaarmaking, of vanaf hun creatie indien ze niet openbaar gemaakt werden, niet verstreken is, worden vanaf de datum van inwerkingtreding van deze Wet tijdens de resterende termijn als objecten van naburige rechten beschermd.
6. Voor de goedkeuring van geschikte rechtsakten van de Russische Federatie en het in overeenstemming met de Wet van de Russische Federatie "over het auteursrecht en de naburige rechten" brengen van de wetgeving van de Russische Federatie wordt de wetgeving van de Russische Federatie en van de gewezen USSR toegepast, voorzover zij niet met deze Wet in tegenspraak komt.
7. De Oekazen van de President van de Russische Federatie worden in overeenstemming met artikel 121-8 van de Grondwet van de Russische Federatie toegepast voor het deel dat niet met deze Wet in strijd is.
8. De Regering van de Russische Federatie moet voor 1 november 1993:
 - de beslissingen van de Regering van de Russische Federatie in overeenstemming brengen met deze Wet;
 - de herziening en opheffing door de ministeries en departementen van de Russische Federatie, van hun normatieve akten, met inbegrip van hun instructies, die in strijd zijn met deze Wet, garanderen.
9. De Commissie van de Sovjet van Nationaliteiten van de Opperste Sovjet van de Russische Federatie inzake cultureel en natuurlijk erfgoed van de volkeren van de Russische Federatie, het Comité van de Opperste Sovjet van de Russische Federatie voor wetenschap en volksonderwijs met deelname van het Comité van de Opperste Sovjet van de Russische Federatie inzake gerechtelijke hervorming en actuele wetgeving en de Commissie van de Sovjet van de Republiek van de Opperste Sovjet van de Russische Federatie inzake cultuur moeten:
 - voor 1 september 1993 wetsontwerpen van de Russische Federatie over de invoering van wijzigingen en aanvullingen in wetgevende akten, in verband met vragen van bescherming van de objecten van auteurs- en naburige rechten uitwerken en volgens de vastgestelde procedure ter onderzoek van de Opperste Sovjet van de Russische Federatie indienen;
 - voor 1 mei 1994 de praktijk van toepassing van de aangeduide Wet samenvatten en analyseren en de Opperste Sovjet van de Russische Federatie de resultaten meedelen.
10. Vanaf de dag van inwerkingtreding van deze Wet verliest Afdeling IV van de Beginselen van Burgerlijke Wetgeving van de USSR en de Republieken, aangenomen door de Opperste Sovjet van de USSR op 31 mei 1991, op het grondgebied van de Russische Federatie haar kracht.

De Voorzitter van de Opperste Sovjet van de Russische Federatie
R.I. Khasbulatov

Moskou. Huis van de Sovjets, Rusland.

9 juli 1993

Nr. 5352-1

SELECTIEVE BIBLIOGRAFIE

Werken die meermaals en in verschillende contexten aangehaald worden, worden op verkorte wijze geciteerd door aanduiding van de familienaam van de auteur, eventueel gevolgd door het jaar van de publicatie en een littera, indien deze auteur in dat jaar meerdere hier aangehaalde publicaties op zijn naam heeft.

Werken die slechts éénmaal aangehaald worden, of enkele keren binnen een zelfde context en in het bestek van enkele bladzijden worden ter plaatse volledig geciteerd en komen in deze bibliografie niet meer voor.

Verwijzingen in het Russisch worden volgens het Library of Congress-systeem getranslittereerd, als valabel alternatief voor de Nederlandse translitteratie die louter om technische redenen niet gekozen kon worden. Het is echter niet eenvoudig om deze regel consequent toe te passen, waar het de verwijzing naar de namen betreft van Slavische (meestal Russische) auteurs die in een Westerse taal gepubliceerd hebben.

Om redenen van consequentie in de translitteratie (eenzelfde familienaam moet steeds op dezelfde wijze geschreven worden) enerzijds, en de noodzaak tot het mogelijk maken van het vlot opzoeken van de aangehaalde bronnen (wat vereist dat de naam van de auteur gespeld wordt zoals deze voorkomt op het door hem geschreven boek of artikel) anderzijds, hebben we geopteerd voor het volgende systeem. In de verkorte citeerwijzen worden namen die meer dan één keer voorkomen en op verschillende wijzen gespeld worden (bv. SAVELYEVA en SAVEL'EVA), op consequente wijze volgens de Library of Congress-translitteratie gespeld (dus SAVEL'EVA). In de volledige verwijzing zoals ze hieronder voorkomt, wordt de naam dan gespeld op de wijze zoals dat in of op het betrokken werk zelf gebeurt (dus SAVELYEVA). Wordt slechts één werk van een auteur aangehaald en wordt zijn naam op of in dat werk anders dan volgens ons translitteratiesysteem gespeld, behouden we deze (volgens het LC-systeem onorthodoxe) spelling (bv. STOYANOVITCH i.p.v. STOIANOVICH).

A. WERKEN IN HET RUSSISCH

AGEENKOVA	AGEENKOVA, G.T., "Upravlenie v oblasti kul'tury", in <i>Sovetskoe administrativnoe pravo</i> , VASILENKOV, P.T. (ed.), M., Iuridicheskaja Literatura, 1990, 414-425.
ANTIMONOV / FLEISHITS	ANTIMONOV B.S. en FLEISHITS, E.A., <i>Avtorskoe pravo</i> , M., Gosudarstvennoe Izd. Iuridicheskoi Literatury, 1957, 277p.
AZOV / SHATSILLO	AZOV, L.M. en SHATSILLO, S.A. (ed.), <i>Avtorskoe pravo na literaturnye proizvedeniia. Sbornik ofitsial'nykh materialov</i> , M., Gosudarstvennoe Izd. Iuridicheskoi Literatury, 1953, 135p.
BATURIN	BATURIN, Iu.M., "Tsenzura protiv glasnosti: ot Ivana Groznogo do 1917 g.", <i>SGiP</i> , 1989, nr.3, 134-142.
BOGUSLAVSKII 1973	BOGUSLAVSKII, M.M., "Novoe v sovetskom avtorskom prave (K prisoedineniiu SSSR ko Vsemirnoi

- konventsii ob avtorskom prave)", *SGiP*, 1973, nr.7, 56-62.
- BOGUSLAVSKII 1994a BOGUSLAVSKII, M.M., *Mezhdunarodnoe chastnoe pravo*, M., Mezhdunarodnye otnosheniia, 1994, 414p.
- BOGUSLAVSKII 1994b BOGUSLAVSKII, M.M. (ed.), *Mezhdunarodnoe chastnoe pravo*, M., International Publishing Group, 1994, 507p.
- BOGUSLAVSKII e.a. BOGUSLAVSKII, M.M., GAVRILOV, E.P. en CHERNYSHEVA, S.A. (ed.), *Problemy sovetskogo avtorskogo prava*, M., VAAP, 1979, 209p.
- BOGUSLAVSKII / GAVRILOV BOGUSLAVSKII, M.M. en GAVRILOV, E.P., "Avtorskoe pravo: izmeneniia i dal'neishee razvitie", *SGiP*, 1975, nr.6, 22-30.
- BOGUSLAVSKII/KRASAVCHIKOV BOGUSLAVSKII, M.M. en KRASAVCHIKOV (ed.), *Problemy sovremennogo avtorskogo prava. Mezhdunarodnyi sbornik nauchnykh trudov*, Sv., Sv. UrGU, 1980, 144p.
- BRAGINSKII 1995 BRAGINSKII, M.I. (ed.), *Kommentarii chasti pervoi grazhdanskogo kodeksa Rossiiskoi Federatsii dlia predprinimatelei*, M., Fond 'Pravovaia kul'tura', 1995, 479p.
- BRATUS' / SADIKOV BRATUS', S.N. en SADIKOV, O.N. (ed.), *Kommentarii k Grazhdanskomu kodeksu RSFSR*, M., Iuridicheskaiia Literatura, 1982, 680p.
- CHERNYSHEVA 1979 CHERNYSHEVA, S.A., *Pravootnosheniia v sfere khudozhestvennogo tvorchestva*, M., Izd. Nauka, 1979, 165p.
- CHERNYSHEVA 1984 CHERNYSHEVA, S.A., *Pravovoe regulirovanie avtorskikh otnoshenii v kinematografii i televidenii*, M., Izd. Nauka, 1984, 176p.
- CHERNYSHEVA 1995 CHERNYSHEVA, S.A., "K istokam organizatsii kinodela v Rossii (Pravovoi aspekt)", *GiP*, 1995, nr.9, 112-121.
- CHERTKOV 1973 CHERTKOV, V.L., "Avtorskoe pravo i pravo sobstvennosti na proizvedeniia izobrazitel'nogo iskusstva", *SGiP*, 1973, nr.1, 113-116.
- CHERTKOV 1977 CHERTKOV, V.L., "Interesy sotsialisticheskogo obshchestva i avtorskie prava grazhdan", *SGiP*, 1977, nr.10, 123-127.
- CHERTKOV 1985 CHERTKOV, V.L., "Avtorskoe voznagrazhdenie", *SGiP*, 1985, nr.3, 87-93.
- DEMENT'EV DEMENT'EV, V.N. (ed.), *Pravovaia okhrana intellektual'noi sobstvennosti*, M., Nitspris, 1995, 210p.
- DINERSHTEIN / IAVORSKAIA DINERSHTEIN, E.A. en IAVORSKAIA, T.P. (ed.), *Izdatel'skoe delo v pervye gody Sovetskoi vlasti (1917-1922)*, M., Izd. Kniga, 1972, 229p.
- DOROKHOVA DOROKHOVA, G.A. (ed.), *Upravlenie sotsial'no-kul'turnym stroitel'stvom*, M., Iuridicheskaiia Literatura, 1980, 349p.
- DOZORTSEV 1979 DOZORTSEV, V.A., "Tendentsii razvitiia sovetskogo

- sotsialisticheskogo avtorskogo prava", in BOGUSLAVSKII, M.M., GAVRILOV, E.P. en CHERNYSHEVA, S.A. (ed.), *Problemy sovetskogo avtorskogo prava*, M., VAAP, 1979, 189-202.
- DOZORTSEV 1980 DOZORTSEV, V.A., "Avtorskie pravomochiia", in BOGUSLAVSKII, M.M. en KRASAVCHIKOV, O.A. (ed.), *Problemy sovremennogo avtorskogo prava. Mezhvuzovskii sbornik nauchnykh trudov*, Sv., Sv. UrGU, 1980, 124-143.
- DOZORTSEV 1984(a) DOZORTSEV, V.A., "Avtorskoe pravo - na novyi uroven' ", in *Problemy sovershenstvovaniia sovetskogo zakonodatel'stva*, Trudy VNIISZ nr.29, 1984, 162-183.
- DOZORTSEV 1984b DOZORTSEV, V.A., "VAAP v mekhanizme avtorskogo prava", *SGiP*, 1984, nr.11, 95-104.
- DOZORTSEV 1993b DOZORTSEV, V., "Na rynke idei", *Zakon*, 1993, nr.2, 38-41.
- DOZORTSEV 1994 DOZORTSEV, V.A. (ed.), *Prava na rezul'taty intellektual'noi deiatel'nosti. Sbornik normativnykh aktov*, M., Biblioteka De-iure, 1994, 619p.
- DOZORTSEVA DOZORTSEVA, M.V., "Osobennosti muzykal'nogo proizvedeniia kak ob'ekta avtorskogo prava", *Pravovedenie*, 1981, nr.5, 36-44.
- EGOROV EGOROV, N.D., "Lichnye neimushchestvennye prava grazhdan i organizatsii kak institut sovetskogo grazhdanskogo prava", *Pravovedenie*, 1984, nr.6, 30-38.
- FEDOTOV FEDOTOV, M.A., "Glasnost' i tsenzura: vozmozhnost' sosushchestvovaniia", *SGiP*, 1989, nr.7, 80-89.
- FISENKO / FISENKO FISENKO, V.N. en FISENKO, I.V., "Khartiia sotrudnichestva v ramkakh Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv", *MZhMP*, 1993, nr.3, 36-62.
- FLEISHITS / IOFFE FLEISHITS, E.A. en IOFFE, O.S. (ed.), *Kommentarii k GK RSFSR*, M., Iuridicheskaiia Literatura, 1970, 823p.
- GADZHIEV 1994a GADZHIEV, G., "Vzaimootnosheniia Konstitutsionnogo Suda RF s sudami obshchei iurisdiktsii i arbitrazhnymi sudami", *Ross.iust.*, 1994, nr.4, 20-24.
- GADZHIEV 1994b GADZHIEV, G., "Konstitutsionnye osnovy predprinimatel'stva", *Khoziaistvo i Pravo*, 1994, nr.11, 61-70.
- GADZHIEV / KRIAZHKOV GADZHIEV, G.A. en KRIAZHKOV, V.A., "Konstitutsionnaia iustitsiia v Rossiiskoi Federatsii: stanovlenie i problemy", *GiP*, 1993, nr.7, 3-11.
- GAL'PERIN GAL'PERIN, L.B. (ed.), *Pravo promyshlennoi i intellektual'noi sobstvennosti*, Novosibirsk, Nauka, 1992, 167p.
- GAL'PERIN / MIKHAILOVA GAL'PERIN L.B. en MIKHAILOVA L.A., "Intellektual'naia sobstvennost': sushchnost' i pravovaia priroda", *SGiP*, 1991, nr.12, 37-42.

GARIBIAN

GARIBIAN, A.M., "Avtorskoe pravo na proizvedeniia sozdannye v poriadke vypolneniia sluzhebnogo zadaniia, po zakonodatel'stvu evropeiskikh sotsialisticheskikh stran", in BOGUSLAVSKII, M.M., GAVRILOV, E.P. en CHERNYSHEVA, S.A. (ed.), *Problemy sovetskogo avtorskogo prava*, M., VAAP, 1979, 76-84.

GARMASH

GARMASH, V., "Ideia sotrudnichestva zakreplaetsia pravom", *Zakon*, 1993, nr.1, 18-19.

GAVRILOV 1974

GAVRILOV, E.P., "Sovetskoe avtorskoe pravo na sovremennom etape", *Pravovedenie*, 1974, nr.4, 67-74.

GAVRILOV 1977

GAVRILOV, E.P., "Sroki deistviia avtorskikh prav po sovetskomu zakonodatel'stvu", *Pravovedenie*, 1977, nr.1, 29-38.

GAVRILOV 1978

GAVRILOV, E.P., "Avtorskoe pravo v sisteme grazhdanskogo prava", *Pravovedenie*, 1978, nr.4, 39-47.

GAVRILOV 1979b

GAVRILOV, E.P., "Sovetskoe avtorskoe pravo v usloviakh obshchenarodnogo gosudarstva", in BOGUSLAVSKII, M.M., GAVRILOV, E.P. en CHERNYSHEVA, S.A. (ed.), *Problemy sovetskogo avtorskogo prava*, M., VAAP, 1979, 7-17.

GAVRILOV 1980a

GAVRILOV, E.P., "Avtorskie prava pri ispol'zovanii proizvedenii v perevode", *SGiP*, 1980, nr.10, 65-72.

GAVRILOV 1980b

GAVRILOV, E.P., "Nekotorye voprosy, kasaiushchiesia ob"ektov avtorskogo prava", in BOGUSLAVSKII, M.M. en KRASAVCHIKOV (ed.), *Problemy sovremennogo avtorskogo prava. Mezhvuzovskii sbornik nauchnykh trudov*, Sv., Sv. UrGU, 1980, 59-76.

GAVRILOV 1981

GAVRILOV, E.P., "Pravovoe regulirovanie avtorskikh dogovorov", *Pravovedenie*, 1981, nr.6, 42-49.

GAVRILOV 1982

GAVRILOV, E.P., "Novaia tekhnika i avtorskoe pravo", *SGiP*, 1982, nr.6, 5-11.

GAVRILOV 1984a

GAVRILOV, E.P., *Sovetskoe avtorskoe pravo. Osnovnye polozheniia, Tendentsii razvitiia*, M., Izd. Nauka, 1984, 222p.

GAVRILOV 1984b

GAVRILOV, E.P., "Bezdogovornoe ispol'zovanie proizvedenii, okhraniaemykh avtorskim pravom", *Pravovedenie*, 1984, nr.4, 23-31.

GAVRILOV 1986

GAVRILOV, E.P., "Avtorskoe pravo na peredelki i sostavnye proizvedeniia", *Pravovedenie*, 1986, nr.6, 62-67.

GAVRILOV 1988

GAVRILOV, E.P., "O printsipakh sovetskogo avtorskogo prava", *SGiP*, 1988, nr.3, 73-77.

GAVRILOV 1990a

GAVRILOV, E.P., "Zakon ob avtorskom prave: kakim emu byt'?", *SGiP*, 1990, nr.12, 69-78.

GAVRILOV 1991a

GAVRILOV, E.P., "O nekotorykh chertakh avtorskogo prava SSSR", *Biulleten' po avtorskomu pravu*, 1991, 47-57.

GAVRILOV 1993a

GAVRILOV, E.P., *Zakon ob avtorskom prave i*

- smezhnykh pravakh. Vstupitel'naia stat'ia*, M., Izd. BEK, 1993, XLV en 38p.
- GAVRILOV 1993b GAVRILOV, E.P., "Novelly v avtorskom prave", *Sov. lust.*, 1993, nr.17, 12-14.
- GAVRILOV 1994a GAVRILOV, E.P., "Ob obratnoi sile deistviia zakona ob avtorskom prave i smezhnykh pravakh", *GiP*, 1994, nr.8-9, 74-79 = *Ross. lust.*, 1995, nr.2, 22-25.
- GAVRILOV 1994c GAVRILOV, E.P., "Zashchita avtorskikh prav: ne-obkhodim edinyi podkhod", *Ross. lust.*, 1994, nr.10, 43-45.
- GAVRILOV 1995b GAVRILOV, E.P., "Prava na intellektual'nuiu sobstvennost' v novom grazhdanskom kodekse RF", *GiP*, 1995, nr.11, 61-65.
- GORBACHEV 1989b GORBACHEV, M., *Izbrannye rechi i stat'i*, VI dln., M., Izd. politicheskoi literatury, 1989.
- GORDON GORDON, *Sovetskoe avtorskoe pravo*, M., Gosudarstvennoe izd. iuridicheskoi literatury, 1955, 232p.
- GORELIK / SAVEL'EVA GORELIK, R.M. en SAVEL'EVA, I.V., "Perspektivy pravovoi okhrany programmogo obespecheniia EVM v SSSR", in *Personal'nye komp'iutery. Sbornik statei SP Dialog*, 1990, 31-43.
- GORODOV GORODOV, O., " 'Sobstvennost' ' i 'intellektual'naia sobstvennost' ", *I.S.*, 1994, nr.9-10, 3-9.
- GRIBANOV GRIBANOV, V.P. (ed.), *Effektivnost' grazhdanskogo zakonodatel'stva (aktual'nye voprosy)*, M., Izd. Moskovskogo Universiteta, 1984, 191p.
- GRISHAEV 1991 GRISHAEV, S.P., *Kak okhraniaetsia pravo intellektual'noi sobstvennosti na proizvedeniia nauki, literatury i iskusstva v SSSR i za rubezhom*, M., lukis, 1991, 65p.
- GRISHAEV 1994 GRISHAEV, S., "Kommertsii i avtorskoe pravo", *Zakon*, 1994, nr.1, 92-93.
- GUSEV GUSEV, N., "Sudebnaia praktika po delam ob avtorskom prave", *Sots. Zak.*, 1968, nr.11, 17-22.
- IAMPOL'SKAIA IAMPOL'SKAIA, Ts.A., *Obshchestvennye organizatsii, pravo i lichnost'*, M., izd. Nauka, 1981, 367p.
- IOFFE 1969 IOFFE, O.S., *Osnovy avtorskogo prava*, M., Izd. Znanie, 1969, 127p.
- IOFFE / TOLSTOI IOFFE, O.S. en TOLSTOI, Iu.K., *Novyi grazhdanskii kodeks RSFSR*, L., Izd. Leningradskogo Universiteta, 1965, 447p.
- IONAS IONAS, V. Ia., *Proizvedeniia tvorchestva v grazhdanskom prave*, M., iuridicheskaiia Literatura, 1972, 168p.
- KANTOROVICH KANTOROVICH, Ia.A., *Avtorskoe pravo na literaturnyia, muzykal'nyia, khudozhestvennyia i fotograficheskiia proizvedeniia*, SPb., 1911, 424p.
- KARPOV KARPOV, L., "Rossiia i pravovoe gosudarstvo", *Svobodnaia mysl'*, 1992, nr.9, 21-29.

- KEIZEROV N.M., "Ob osobennostiakh i nekotorykh problemakh pravovoi zashchity intellektual'noi sobstvennosti", *SGiP*, 1990, nr.10, 90-97.
- KHAMANEVA N.Iu., "Obzhalovanie v sud deistvii i reshenii, narushaiushchikh prava i svobody grazhdan Rossii", *GiP*, 1993, nr.11, 3-12.
- KLEIN N.I. (ed.), *Predprinimatel'skoe pravo*, M., Iuridicheskaya Literatura, 1993, 480p.
- KLIMENKO B.M., "Problemy pravopreemstva na territorii byvshego Soiuza SSR", *MZhMP*, 1992, nr.1, 3-24.
- KLYK N.L., *Okhrana interesov storon po avtorskomu dogovoru*, Krasnoyarsk, Izd. Krasnoyarskogo Universiteta, 1987, 181p.
- KOLIBAB K., "O sblizhenii khoziaistvennogo zakonodatel'stva uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv", *Khoziaistvo i Pravo*, 1994, nr.9, 22-30.
- KORCHAGIN e.a. KORCHAGIN, A.D., TALIAISKII, V.B., POLISHCHUK, E.P., KAZAKOVA, V.K., ORLOVA, V.V. en LYNNIK, N.V., *Kak zashchitit' intellektual'nuiu sobstvennost' v Rossii. Pravovoe i ekonomicheskoe regulirovanie*, M., Infra-M, 1995, 336p.
- KORETSKII V.I., *Avtorskie pravootnosheniia v SSSR*, Stalinabad, Tadzhikskii Gosudarstvennyi Universitet im. V.I. Lenina, 1959, 372p.
- KORZUNOV Iu.V., "Printsip glasnosti i 'obshchestvennyi dokument': shvedskii opyt i nekotorye problemy proekta zakona o pečati i drugih sredstvakh massovoi informatsii v SSSR", *SGiP*, 1990, nr.3, 127-133.
- KOSTIUK V., "O voprosakh zashchity avtorskikh i smezhnykh prav", *Khoziaistvo i Pravo*, 1995, nr.6, 101-117.
- KRASAVCHIKOV O.A. (ed.), *Sovetskoe grazhdanskoe pravo*, II dln., M., Vysshaya shkola, 1985, 544 en 544p.
- KPSS v rezoliutsiiakh i resheniiakh s"ezdov, konferentsii i plenumov TsK*, XV dln., M., 1983-89.
- KUDRIAVTSEV V.N., "Pravovye grani svobody", *SGiP*, 1989, nr.11, 3-9.
- KUZNETSOV M.N., *Okhrana avtorskikh prav v mezhdunarodnom chastnom prave*, M., Izd. Universitet družby narodov, 1986, 107p.
- LEIKAUSKAS I.P., "Iskliuchitel'naia kompetentsiia Soiuza SSR v oblasti avtorskogo prava", *Problemy sovershenstvovaniia sovetskogo zakonodatel'stva*, 1977, nr.9, 190-192.
- LUKASHEVA E., "Prava cheloveka: vremia trudnykh reshenii", *Svobodnaya mysl'*, 1992, nr.4, 84-94.
- MAKOVSKII / KHOKHLOV A. en KHOKHLOV, S., "Novyi grazh-

- danskii kodeks", *Zakon*, 1995, nr.2, 89-97.
- MALEINA M.N., *Zashchita lichnykh neimushchestvennykh prav sovetskikh grazhdan*, M., Znanie, 1991, 128p.
- MARTEM'IANOV 1984 MARTEM'IANOV, V.S., "Okhrana prav ispolnitelei (Problemy sozdaniia ispolnitel'skogo prava)", *SGiP*, 1984, nr.6, 67-74.
- MARTEM'IANOV 1994 MARTEM'IANOV, V., "Ekonomika i realizatsiia prav na ob"ekty tvorcheskoi deiatel'nosti", *Zakon*, 1994, nr.1, 89-92.
- MASLOV / PUSHKIN MASLOV, V.F. en PUSHKIN, A.A. (ed.), *Sovetskoe grazdanskoe pravo*, II dln., Kiev, Vysshiaia Shkola, 1983, 462 en 503p.
- MATVEEV 1980 MATVEEV, Iu. G., "K voprosu o prisoedinenii SSSR k Vsemirnoi [Zhenevskoi] Konventsii ob Avtorskom Prave 1952 g." in BOGUSLAVSKII, M.M. en KRASAVCHIKOV (ed.), *Problemy sovremennogo avtorskogo prava. Mezhvuzovskii sbornik nauchnykh trudov*, Sv., Sv. UrGU, 1980, 33-49.
- MATVEEV 1987 MATVEEV, Iu.G., *Mezhdunarodnaia okhrana avtorskikh prav*, M., Iuridicheskaiia Literatura, 1987, 223p.
- MEL'NIKOV / SILIVANCHIK MEL'NIKOV, A.P. en SILIVANCHIK, P.P., *Nauchnoe upravlenie kul'turoi v sotsialisticheskom obshchestve*, Minsk, Izd. 'Universitetskoe', 1988, 159p.
- MOZOLIN MOZOLIN, V.P., *Pravo sobstvennosti v Rossiiskoi Federatsii v period perekhoda k rynochnoi ekonomike*, M., Institut Gosudarstva i Prava RAN, 1992, 176p.
- MUSIIAKA MUSIIAKA, V.L., *Avtorskie dogovory*, Kiev, UMK VO, 1988, 83p.
- NAUMOV NAUMOV, A., "Otvetstvennost' za prestupleniia v sfere trgovli i predprinimatel'stva", *Zak.*, 1994, nr.3, 12-17.
- PARSHUKOVSKAIA e.a. PARSHUKOVSKAIA, M.A. en SAVEL'EVA, I.V., "Avtorskoe pravo na proizvedeniia, sozdannye v poriadke vypolneniia sluzhebnoho zadaniia", *VMU*, 1984, nr.6, 24-29.
- PASHIN PASHIN, S., "Deklaratsiia uzhe est'. Budut li prava i svobody?", *Sov. iust.*, 1991, nr.19, 4-5.
- PAVLOVA PAVLOVA, E.A., "Voprosy avtorskogo prava na proizvedeniia izobrazitel'nogo iskusstva", *VMU*, 1981, nr.1, 81-83.
- PIGOLKIN PIGOLKIN, A., "O sravnitel'nom zakonovedenii", *Sov. iust.*, 1992, nr.15-16, 6-7.
- PIZUKE PIZUKE, Kh.A., "O poniatii 'proizvedenie arkhitektury' v sovetskom avtorskom prave", in *Teoreticheskie problemy pravovogo obespecheniia udovletvoreniia material'nykh potrebnostei grazhdan v usloviakh nauchno-tekhnicheskogo progressa*, Tartu, 1988, 117-131.
- POLENINA POLENINA, S.V., "Novoe v sisteme zakono-

- datel'stva RF", *GiP*, 1994, nr.12, 27-36.
 LENIN, V.I., *Polnoe Sobranie Sochetanii*, LV dln., M.,
 Izd. politicheskoi literatury, 1960-1970.
 PUSTOGAROV V.V., "Mezhdunarodno-pravovoi
 status Sodruzhestva nezavisimyykh Gosudarstv",
GiP, 1993, nr.2, 27-36.
 RADCHENKO V.I. (ed.), *Kommentarii k ugovnomu
 kodeksu RSFSR*, M., Verdikt, 1994, 510p.
 RASSUDOVSII V.A., "Svoboda tvorchestva i
 avtorskie prava", *SGiP*, 1986, nr.1, 97-105.
 RASSUDOVSII V.A., "Problemy pravovogo reguli-
 rovaniia innovatsionnoi deiatel'nosti v usloviakh
 rynochnoi ekonomiki", *GiP*, 1994, nr.3, 60-69.
 RASSUDOVSII V., "Intellectual'naia sobstvennost'
 i innovatsionnoe predprinimatel'stvo", *Ross. Iust.*,
 1994, nr.12, 10-13.
 RENOV E.A., GOLUBITSII V.M., KODAN, S.V. en
 SHAIKENOV, N.A., "Pravo i kul'tura", *SGiP*, 1991,
 nr.8, 96-109.
 SAVEL'EVA I.V., "Avtorskoe pravo v grazhdanskom
 kodekse RSFSR", *VMU*, 1985, nr.4, 45-52.
 SAVEL'EVA I.V., *Pravovoe regulirovanie otnoshenii
 v oblasti khudozhestvennogo tvorchestva*, M., Izd.
 Moskovskogo Universiteta, 1986, 141p.
 SEREBROVSKII V.I., *Voprosy sovetskogo avtorsko-
 go prava*, M., Izd. Akademii Nauk SSSR, 1956,
 282p.
 SERGEEV A.P., *Avtorskoe pravo Rossii*, SPb., Izd.
 S.-Peterburgskogo universiteta, 1994, 312p.
 SEVAST'IANOVA L.A., "Prava artistov - ispolnite-
 lei", in *Problemy sovershenstvovaniia sovetskogo
 zakonodatel'stva*, 1987, Trud nr.38, 173-193.
 SEVERIN V.A., "Pravovoe regulirovanie okhrany
 gosudarstvennykh sekretov v SSSR", *SGiP*, 1991,
 nr.1, 39-47.
 SHALIAGINA N.V., "Mezhvedomstvennaia koordi-
 natsiia v upravlenii kul'turoi", *SGiP*, 1983, nr.5,
 113-118.
 SHEININ Kh., "Zakon o pechati: dostoinstva i pro-
 blemy", *Vestnik Verkhovnogo Suda SSSR*, 1991,
 nr.2, 25-28.
 SHERSTIUK V., "Zakon SSSR 'O pechati i drugikh
 sredstvakh massovoi informatsii' nuzhdaetsia v
 sovershenstvovanii", *Sov. Iust.*, 1991, nr.9, 8-9.
 SUKHANOV E.A., "Sootnoshenie obshchesoiuznogo
 i respublikanskogo zakonodatel'stva v sfere grazh-
 danskogo prava", *VMU*, 1992, nr.3, 27-30.
 SUKHANOV E.A. (ed.), *Grazhdanskoe pravo*, II dln,
 M., Izd. BEK, 1993, 383 en 431p.
 SUKHANOV E.A., "Novyi grazhdanskii kodeks Ros-
 sii", *Zak.*, 1995, nr.3, 2-9.

- SUKHANOV 1995b
SUKHANOV, E., "Ob"ekty prava sobstvennosti", *Zakon*, 1995, nr.5, 94-98.
- SVERDLYK
SVERDLYK, G.A., "Printsiipy sovetskogo avtorskogo prava", in BOGUSLAVSKII, M.M. en KRASAVCHIKOV, O.A. (ed.), *Problemy sovremenno-go avtorskogo prava. Mezhvuzovskii sbornik nauchnykh trudov*, Sv. UrGU, 1980, 13-24.
- TABASHNIKOV
TABASHNIKOV, I.G., *Literaturnaia, muzykal'naia i khudozhestvennaia sobstvennost'*, SPb., 1878, 568p.
- TIKHOMIROV 1993a
TIKHOMIROV, Iu.A., "Natsional'nye zakonodatel'stva i mezhdunarodnoe pravo: paralleli i sbli-zheniia", *MZhMP*, 1993, nr.3, 80-88.
- TIKHOMOROV 1993b
TIKHOMOROV, Iu.A., "Problemy sravnitel'nogo zakonovedeniia", *GiP*, 1993, nr.8, 43-51.
- TRUBNIKOV
TRUBNIKOV, P., "Primenenie sudami zakonodatel'stva ob obzhalovanii deistvii i reshenii, narus-haiushchikh prava i svobody grazhdan", *Zak.*, 1994, nr.11, 6-14.
- VASILENKOV
VASILENKOV, P.T., "Organy sovetskogo gosudarstvennogo upravleniia" in *Sovetskoe administrativnoe pravo*, VASILENKOV, P.T. (ed.), M., Iuridicheskaiia Literatura, 1990, 72-112.
- VORONKOVA e.a.
VORONKOVA, M.A., GAVRILOV, E.P. en KLIMOV, V.M. (ed.), *Avtorskoe pravo. Sbornik normativnykh aktov*, M., Iuridicheskaiia Literatura, 1985, 350p.
- VORONKOVA 1995
VORONKOVA, M., "Srok deistviia avtorskogo pra-va", *Ross. iust.*, 1995, nr.2, 25-27.
- ZENIN
ZENIN, I.A., *Osnovy grazhdanskogo prava Rossii*, M., 1993, 288p.
- ZHARKO e.a.
ZHARKO, RUBENOK en SHUST, *Osnovnye normati-vnye materialy po izdatel'skoi deiatel'nosti*, Minsk, Vysheishaia Shkola 1987, 334p.
- ZHUKOV
ZHUKOV, V.I., "Grazhdanskoe zakonodatel'stvo i in-stitut intellektual'noi sobstvennosti", *V.I.*, 1989, nr.8, 9-14.

B. WERKEN IN EEN WESTERSE TAAL

- AJANI
AJANI, G., "By Chance and Prestige: Legal Transplants in Russia and Eastern Europe", *Am. J. Comp. L.*, 1995, 93-117.
- ALEKSEEV
ALEKSEEV, S.S., "Auf dem Weg zur bürgerlichen Rechtsgesellschaft - Wohin geht die UdSSR ?", *Osteuropa Recht*, 1992, 1-24.
- AMBURGER
AMBURGER, E., "Buchdruck, Buchhandel und Verlage in St. Petersburg im 18. Jahrhundert" in *Buch- und Verlagswesen im 18. und 19. Jahrhundert*, GÖPFERT, H.G., KOZIELEK, G. en WITTMANN, R.

- AMETISTOV (ed.), Berlijn, Verlag Ulrich Camen, 1977, 201-216.
AMETISTOV, A.M., "The Soviet Union on the Threshold of a European System of Human Rights Protection", in *Perspectives of an All-European System of Human Rights Protection*, KEDZIA, Z., KORULA, A. en NOWAK, M. (ed.), Straatsburg, N.P. Engel, 1991, 21-24.
- AOKI AOKI, Z.B., "Will the Soviet Union and the People's Republic of China Follow the United States' Adherence to the Berne Convention ?", *B.C. Int'l & Comp. L. Rev.*, 1990, 207-235.
- AUTISSIER e.a. AUTISSIER, A.-M., FEIGELSON, K., LANGE, A., MATTELART, T. en RAZLOGOV, K., *Guide du cinéma et de l'audiovisuel en Europe centrale et orientale*, Parijs, Institut d'études slaves, 1992, 390p.
- BABITSKY / RIMBERG BABITSKY, P. en RIMBERG, J., *The Soviet Film Industry*, New York, Frederick A. Praeger, 1955, 377p.
- BARRY BARRY, D.D. (ed.) *Law and the Gorbachev era*, in *Law in Eastern Europe*, nr.39, Dordrecht, Nijhoff, 1988, 426p.
- BEEMELMANS BEEMELMANS, H., "Die Staatennachfolge in völkerrechtliche Verträge - Bemerkungen zur neueren Staatenpraxis", *Osteuropa Recht*, 1994, 339-373.
- BENARD / BOYTHA BENARD, A. en BOYTHA, G., "Socialist Copyright Law. A theoretical approach", *RIDA*, 1976, vol.89, 44-93.
- BEZEMER BEZEMER J.W., *Een geschiedenis van Rusland. Van Rurik tot Brezjnev*, Amsterdam, Uitgeverij G.A. Van Oorschot, 1988, 486p.
- BLOED / VAN HOOF BLOED A. en VAN HOOF F., "Some aspects of the socialist view of human rights" in *Essays on Human Rights in the Helsinki Process*, BLOED A. en VAN DIJK P. (ed.), Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1985, 29-55.
- BOFFEY BOFFEY, C., "Avtorskoe pravo [author's law]: The Reform of Russian Copyright Law Toward an International Standard", *Md. J. Int'l L. & Trade*, 1994, 77-112.
- BOGUSLAVSKII 1979 BOGUSLAVSKII, M.M., *The U.S.S.R. and International Copyright Protection*, M., Progress Publishers, 1979, 241p.
- BOGUSLAVSKII 1992 BOGUSLAVSKIJ, M.M., "Die Bildung der Gemeinschaft Unabhängiger Staaten (GUS) und der gegenwärtige Stand des gewerblichen Rechtsschutzes und Urheberrechts in der ehemaligen Sowjetunion", *GRUR Int.*, 1992, 341-347.
- BOTTOMORE BOTTOMORE, T. (ed.), *A dictionary of marxist thought*, Oxford, Basil Blackwell Ltd, 1988, 587p.
- BOURGEOIS BOURGEOIS, G., *Inleiding tot de rechtsvergelijking*, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1995,

- BRAGINSKII 1993a
203p.
BRAGINSKII, M.S., "Legal regulation of entrepreneurship in the Russian Federation", *RCEEL*, 1993, 365-402.
- BREGMAN / LAWRENCE
BREGMAN, R. en LAWRENCE, D.C., "New Developments in Soviet Property Law", *Col. J. Transnat'l. L.*, 1990, 189-206.
- BROWN / KASER / SMITH
BROWN, A., KASER, M. en SMITH, G.S. (ed.), *The Cambridge Encyclopedia of Russia and the former Soviet Union*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, 604p.
- BRUNNER 1982
BRUNNER, G., "Neuere Entwicklungen in der sowjetischen Konzeption der Menschenrechte", in *Grundrechte und Rechtssicherheit im sowjetischen Machtbereich*, BRUNNER, G. (ed.), Berlijn, Berlin Verlag, 1982, 9-25.
- BRUNNER 1991
BRUNNER, G., "Idee und Wirklichkeit des 'sozialistischen Rechtsstaats' ", in *Gesetzgebung als Mittel der Perestrojka. Wunsch und Wirklichkeit*, SCHMID, K. (ed.), Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 1991, 285-301.
- BUCHHOLZ
BUCHHOLZ, A., "Vom Niedergang des Marxismus-Leninismus", *Osteuropa*, 1991, nr.3, 219-235.
- BUTLER
BUTLER, W.E., *Soviet Law*, Londen, Butterworths, 1988, 430p.
- CASIER
CASIER, T., *Over oude en nieuwe mythen. Ideologische achtergronden en repercussies van de politieke omwentelingen in Centraal- en Oost-Europa sinds 1985*, K.U.Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, 1994, 365p.
- CHALIDZE
CHALIDZE, V., "Human rights in the new Soviet Constitution" in *Soviet Law after Stalin*, II, *Social Engineering Through Law*, BARRY, D.D., GINSBURGS, G. en MAGGS, P.B. (ed.), Alphen aan den Rijn, Sijthoff & Noordhoff, 1978, 67-82.
- CHISTYAKOVA
CHISTYAKOVA, A., "The Russian Bill of Rights: Implications", *Col. Hum. Rts. L. Rev.*, 1992-93, 369-394.
- CLAIR
CLAIR, C., *A History of European Printing*, Londen, Academic Press, 1976, 526p.
- CORBET 1963
CORBET, J., "Auteursrecht in de Sovjet-Unie", *R.W.*, 1963-64, 853-866.
- CORBET 1973
CORBET, J., "De bekrachtiging van de Universele Auteursrechtconventie door de Sovjetunie", *R.W.*, 1973-74, 294-296.
- CULLERNE BOWN
CULLERNE BOWN, M., "How is the Empire ? Painting in the Non-Russian Republics", in CULLERNE BOWN, M. en ELLIOTT, D. (ed.), *Soviet Socialist Realist Painting 1930s - 1960s*, Oxford, Museum of Modern Art, 1992, 19-27.
- DE MAEGD-SOEP
DE MAEGD-SOEP, C., "Glasnost' en perestrojka in

- de culturele wereld van de Sovjetunie", *Tijdschrift voor sociale wetenschappen*, 1991, nr.2, 188-193.
- DE SMIJTER
DE SMIJTER, E., "De relaties tussen de Europese Unie en de landen van Centraal-Europa, een juridische visie", in *Alternatieven voor het teloorgegangene communisme*, MALFLIET, K. (ed.), Leuven, Garant, 1994, 17-40.
- DETERS
DETERS, K.S., "Retroactivity and Reliance Rights Under Article 18 of the Berne Copyright Convention", *Vand. J. Transnat'l L.*, 1991, 971-1007.
- DEWHIRST
DEWHIRST, M., "Soviet Russian Literature and Literary Policy" in *The Soviet Union Since the Fall of Khrushchev*, BROWN, A. en KASER, M. (ed.), 1978, Londen, The Macmillan Press Ltd, 181-195.
- DEWHIRST / FARRELL
DEWHIRST, M. en FARRELL, R. (ed.), *The Soviet Censorship*, Metuchen, New Jersey, The Scarecrow Press, 1973, 170p.
- DIETZ 1973
DIETZ, A., Folgen des Beitritts der Sowjetunion zum Welturheberrechtsabkommen für das sowjetische und das internationale Urheberrecht", *Jahrbuch für Ostrecht*, 1973, 55-73.
- DIETZ 1976
DIETZ, A., *Le droit d'auteur dans la Communauté européenne*, Brussel, Commissie van de EG, Collection études, Série Secteur culturel, nr.2, 1976, 365p.
- DIETZ 1977
DIETZ, A., "Grundlagen des Urhebervertragsrechts und der Vertragsfreiheit im Urheberrecht der sozialistischen Länder (am Beispiel der DDR)", in *Vertragsfreiheit im Urheberrecht*, REIMER, D. (ed.), Weinheim, Verlag Chemie, 1977, 113-118.
- DIETZ 1981
DIETZ, A., "United States and Soviet Copyright Systems: An Essay in Comparison", *IIC*, 1981, 153-184.
- DIETZ 1994a
DIETZ, A., "Die Einführung von Gesetzen gegen den unlauteren Wettbewerb in ehemals sozialistischen Staaten Mittel- und Osteuropas", *GRUR Int*, 1994, 649-670.
- DIETZ 1994b
DIETZ, A., "Tendances de l'évolution du droit d'auteur dans les pays d'Europe centrale et orientale", *RIDA*, 1994, vol.162, 120-225.
- DOZORTSEV 1984c
DOZORTSEV, V.A., "Le droit d'auteur et la liberté d'expression de l'individu", *Bulletin du droit d'auteur*, 1984, nr.3, 12-17.
- DOZORTSEV 1993a
DOZORTSEV, V.A., "Trends in the development of Russian civil legislation during the transition to a market economy", *RCEEL*, 1993, 513-533.
- DRZEMCZEWSKI
DRZEMCZEWSKI, A., "The Council of Europe's Cooperation and Assistance Programmes with Central and Eastern European Countries in the Human Rights Field", *HRLJ*, 1993, 229-248.
- ELLIOTT
ELLIOTT, D., "Engineers of the human soul. Painting of the Stalin Period", in CULLERNE BOWN, M. en

- ELLIOTT, D. (ed.), *Soviet Socialist Realist Painting 1930s - 1960s*, Oxford, Museum of Modern Art, 1992, 5-17.
- ELST 1993 ELST, M., "New Developments in the Copyright Legislation of the Russian Federation", *EIPR*, 1993, 95-103.
- ELST 1994 ELST, M., "The Rehabilitation of Copyright in the Russian Federation", in ELST, M. en MALFLIET, K. (ed.), *Intellectual Property in the Russian Federation. A system in transition*, Brussel, Bruylant, 1994, 127-158.
- ELST / MALFLIET ELST, M. en MALFLIET, K. (ed.), *Intellectual Property in the Russian Federation. A system in transition*, Brussel, Bruylant, 1994, 379p.
- ENTINE ENTINE, V., "L'évolution récente de la propriété littéraire et artistique en Russie", *Revue internationale de droit comparé*, 1995, 549-557.
- ERLER 1978a ERLER, G., "Das Verhältnis von Politik und Kultur in der Sowjetunion 1917-1932: Ein Überblick", in *Kultur und Kulturrevolution in der Sowjetunion*, KNÖDLER-BUNTE, E. & ERLER, G. (ed.), Berlijn, Ästhetik und Kommunikation Verlag GmbH, 1978, 13-24.
- ERLER 1978b ERLER, G., "Die Leninsche Kulturrevolution und die NEP", in *Kultur und Kulturrevolution in der Sowjetunion*, KNÖDLER-BUNTE, E. & ERLER, G. (ed.), Berlijn, Ästhetik und Kommunikation Verlag GmbH, 1978, 33-43.
- FEIGELSON FEIGELSON, K., *L'U.R.S.S. et sa Télévision*, Parijs, Institut National de l'Audiovisuel, 1990, 168p.
- FELDBRUGGE 1975 FELDBRUGGE, F.J.M., *Samizdat and Political Dissent in the Soviet Union*, Leiden, A.W.Sijthoff, 1975, 255p.
- FELDBRUGGE 1985 FELDBRUGGE, F.J.M. en VAN DEN BERG, G. (ed.), *Encyclopedia of Soviet Law*, in *Law in Eastern Europe*, nr.28, Dordrecht, Nijhoff, 1985, 964p.
- FELDBRUGGE 1993 FELDBRUGGE, F.J.M., *Russian Law. The End of the Soviet System and the Role of Law*, in *Law in Eastern Europe*, nr.45, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1993, 486p.
- FICSOR FICSOR, M., "The Past, Present and Future of Copyright in the European Socialist Countries", *RIDA*, 1983, vol.118, 33-107.
- FINCKE FINCKE, M. (ed.), *Handbuch der Sowjetverfassung*, II dln, Berlijn, Duncker & Humblot, 1983. 1336 p.
- FITZPATRICK FITZPATRICK, S., "Cultural Revolution as Class War", in *Cultural Revolution in Russia 1928-1931*, FITZPATRICK, S. (ed.), Bloomington, Indiana University Press, 1978, 8-40.
- FLEISHMAN FLEISHMAN, L.C., "The Empire Strikes Back: The Influence of the United States Motion Picture Indus-

- try on Russian Copyright Law", *Cornell Int'l L. J.*, 1993, 189-238.
- FOGELKLOU
FOGELKLOU, A., "New legal thinking in the Soviet Union", in *The Emancipation of Soviet Law*, FELD-BRUGGE, F.J.M. (ed.), in *Law in Eastern Europe*, vol.44, Dordrecht, Nijhoff, 1992, 3-26.
- FOX
FOX, M.S., "Glavlit, Censorship and the Problem of Party Policy in Cultural Affairs, 1922-28", *Soviet Studies*, 1992, 1045-1068.
- FRANZONE
FRANZONE, D., "Les relations entre la Communauté et les pays d'Europe centrale et orientale: vers une voie européenne des droits de propriété intellectuelle?", *Il Diritto di Autore*, 1993, 245-260.
- FRENKEL
FRENKEL, W.G., *Commercial Law of Russia. A Legal Treatise*, New York, Transnational Juris Publications, 1996.
- GAVRILOV 1976
GAVRILOV, E.P., "Lettre d'U.R.S.S.", *DA*, 1976, 98-114.
- GAVRILOV 1979a
GAVRILOV, E.P., "Lettre d'U.R.S.S." *DA*, 1979, 330-338.
- GAVRILOV 1983
GAVRILOV, E.P., "Zur Entwicklung des sowjetischen Urheberrechts. Tendenzen und Meinungen in der sowjetische Urheberrechtslehre", *GRUR Int.*, 1983, 782-792.
- GAVRILOV 1984c
GAVRILOV, E.P., "Lettre d'URSS. Evolution récente du droit d'auteur soviétique", *DA*, 1984, 226-235.
- GAVRILOV 1987
GAVRILOV, E.P., "Lettre d'URSS. Evolution récente du droit d'auteur soviétique", *DA*, 1987, 226-246.
- GAVRILOV 1990b
GAVRILOV, E.P., "Lettre d'URSS. Evolution récente du droit d'auteur soviétique", *DA*, 1990, 364-380.
- GAVRILOV 1991b
GAVRILOV, E.P., "Die neuere Entwicklung des sowjetischen Urheberrechts", *GRUR Int.*, 1991, 338-345.
- GAVRILOV 1992
GAVRILOV, E.P., "Gegenwärtiger Stand und Perspektiven des Schutzes des geistigen Eigentums in der Russischen Föderation", *GRUR Int.*, 1992, 893-902.
- GAVRILOV 1994b
GAVRILOV, E.P., "Neuere Entwicklungen auf dem Gebiet des Urheberrechts und gewerblichen Rechtsschutzes in Russland und in der Gemeinschaft Unabhängiger Staaten (GUS)", *GRUR Int.*, 1994, 392-395.
- GAVRILOV 1995a
GAVRILOV, E.P., "Einige Fragen des Urheberrechts der Russischen Föderation", *GRUR Int.*, 1995, 686-697.
- GAVRILOV / ELST
GAVRILOV, E.P. en ELST, M., "Die rechtlichen Rahmenbedingungen für Redaktionen und Mitarbeiter von Zeitungen in Russland", *ZUM*, 1993, 282-285.
- GINSBURGS
GINSBURGS, G., "The relationship between international and domestic law and the impact on civil

- law", in *The Revival of Private Law in Central and Eastern Europe*, GINSBURGS, G., BARRY, D.D. en SIMONS, W.B. (ed.), in *Law in Eastern Europe*, nr.46, Martinus Nijhoff Publishers, Den Haag, 1996, 431-497.
- GINSBURGS / POMORSKI GINSBURGS, G. en POMORSKI, S., "A profile of the Soviet Constitution of 1977", in *The Constitutions of the USSR and the Union Republics: Analysis, Texts, Reports*, FELDBRUGGE, F.J.M. (ed.), Alphen aan den Rijn, Sijthoff & Noordhoff, 1979, 3-67.
- GINSBURGS / RUSIS GINSBURGS, G. en RUSIS, A., "Soviet criminal law and the protection of state secrets", in *Miscellanea*, in *Law in Eastern Europe*, nr.7, Leiden, A.W. Sijthoff, 1963, 3-48.
- GLEASON e.a. GLEASON, A., KENEZ, P. en STITES, R. (ed.), *Bolshevik Culture*, Bloomington, Indiana University Press, 1985, 340 p.
- GÖCKERITZ 1994 GÖCKERITZ, W., "Die vertraglichen Grundlagen der Gemeinschaft Unabhängiger Staaten", *ROW*, 1994, 117-121 en 160-163.
- GÖCKERITZ 1996 GÖCKERITZ, W., "Die vertraglichen Grundlagen der GUS (Teil 5) - Der Moskauer Gipfel im Januar 1996 und die russische GUS-Konzeption", *ROW*, 1996, 94-100.
- GOLDMAN GOLDMAN, W.S., "Berne-ing the Soviet Copyright Codes: Will the U.S.S.R. Alter Its Copyright Laws to Comply with the Berne Convention ?", *Dick. J. Int'l L.*, 1990, 395-414.
- GOLOVSKOY GOLOVSKOY, V.S., *Behind the Soviet Screen. The Motion-Picture Industry in the USSR 1972-1982*, Ann Arbor, Ardis Publishers, 1986, 144p.
- GORBACHEV 1987 GORBATSJOV, M., *Perestrojka. Een nieuwe visie voor mijn land en de wereld*, Utrecht, Het Spectrum, 1987, 299p.
- GORBACHEV 1989a GORBATSJOV, M., *Perestrojka. Een nieuwe visie voor mijn land en de wereld. Het Vervolg*, Utrecht, Het Spectrum, 1989, 93p.
- GORLÉ 1978 GORLÉ, F., "De nieuwe Grondwet van de U.S.S.R. van 7 oktober 1977", *T.B.P.*, 1978, nr.2, 99-132.
- GORLÉ 1987 GORLÉ, F., "Glasnost', perestrojka en het recht: een nieuwe (Praagse ?) lente of werkelijk een nieuw geluid ?", *R.W.*, 1987-88, 840-849.
- GORLÉ 1989 GORLÉ, F., "Sovjetunie: naar een volwaardige rechtsstaat of blijft de weg naar de hel met goede bedoelingen geplaveid ?", *Nieuw Tijdschrift van de VUB*, 1989, nr.2, 3-25.
- GORLÉ 1991 GORLÉ, F., "Naar een onafhankelijke rechterlijke macht in de Sovjetunie ?", in *Liber amicorum Prof. em. E. Krings*, Brussel, Story-Scientia, 1991, 145-161.
- GORLÉ 1994 GORLÉ, F., "De nieuwe grondwet van de Russische

- Federatie", in *Rusland: democratisering of extremisme ?*, Antwerpen, Pax Christi Publikatie, 1994, 4-13.
- GORLÉ e.a. GORLÉ, F., BOURGEOIS, G., BOCKEN, H. en REYNTJENS, F., *Rechtsvergelijking*, Brussel, E. Story-Scientia, 1991, 474p.
- GÖTZ GÖTZ, R., *Auf dem Weg zum autonomen Unternehmen ? Wirtschaftrechtliche und betriebswirtschaftliche Aspekte der sowjetischen Wirtschaftsreform*, in *Berichte BoiS*, 1991, nr.20, 39p.
- GOTZEN GOTZEN, F., "Le devenir de la propriété intellectuelle en Europe. II. Les droits d'auteur et les droits voisins", in *L'avenir de la propriété intellectuelle*, reeks IRPI nr.11, Parijs, 1992, 75-88.
- GOVAERE 1991 GOVAERE, I., "The Impact of Intellectual Property Protection on Technology Transfer between the EC and the Central and Eastern European Countries", *JWT*, 1991, 57-76.
- GOVAERE 1993 GOVAERE, I., "Intellectual Property Protection and Commercial Policy", in MARESCEAU, M. (ed.), *The European Community's commercial policy after 1992: the legal dimension*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1993, 197-222.
- GRAFFY / HOSKING GRAFFY, J. en HOSKING G.A. (ed.), *Culture and the Media in the USSR Today*, Londen, McMillan, 1989, 168p.
- GRIFFIN / SODERQUIST GRIFFIN, A.T. en SODERQUIST, L.D., "Private Companies in the Soviet Union: Cooperatives in the Era of Perestroika", *Harv. Int'l L. J.*, 1991, 201-225.
- GRINGOL'TS 1969 GRINGOLZ, I.A., "Das sowjetische Urheberrecht: seine Gesamtkonzeption und Grundfragen seiner gesetzlichen Regelung", *Neue Justiz*, 1969, 436-441.
- GRINGOL'TS 1973 GRINGOLTS, I.A., "La législation soviétique sur le droit d'auteur (en relation avec l'adhésion de l'URSS à la convention universelle sur le droit d'auteur de 1952)", *Interauteurs*, 1973, nr.184, 16-29.
- GRZYBOWSKI / SERDA GRZYBOWSKI, S. en SERDA, J. (ed.), *Les contrats du droit d'auteur en tant qu'instrument de coopération culturelle entre les pays socialistes*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warschau, 1979, 167p.
- GSOVSKI GSOVSKI, V., *Soviet Civil Law*, II dln., Ann Arbor, University of Michigan Law School, 1949, 909 en 907p.
- GUERASSIMOV GUERASSIMOV, E., "Les Bases du droit d'auteur dans les pays socialistes", *Bulletin du droit d'auteur*, 1986, nr.2/3, 22-32.
- HAUSMANINGER HAUSMANINGER, H., "From the Soviet Committee of Constitutional Supervision to the Russian Consti-

- HAVLICEK
HAVLICEK, D., *L'information publique dans les systèmes politiques soviétiques*, in *Les crises des systèmes de type soviétique*, nr.9, 1985, 45p.
- HAZARD e.a.
HAZARD, J.N., BUTLER, W.E. en MAGGS, P.B. (ed.), *The Soviet Legal System*, New York, Oceana Publications, 1977, 621p.
- HELLER / NEKRICH
HELLER, M. en NEKRICH, A., *L'utopie au pouvoir. Histoire de l'U.R.S.S. de 1917 à nos jours*, Parijs, Calmann-Levy, 1985, 676p.
- HEMPEL
HEMPEL, H., *Die Freiheit der Kunst*, Zürich, Schulthess Polygrafischer Verlag AG, 1991, 453p.
- HENDERSON
HENDERSON, J., "The 1993 Russian Law on Citizens' Appeals", *RCEEL*, 1995, 87-98.
- HENKE / WIRANTAPRAWIRA
HENKE, N. en WIRANTAPRAWIRA, W., *Verfassung (Grundgesetz) der Union der Sozialistische Sowjetrepubliken vom 7.10.1977. Eine Einführende, erläuternde und vergleichende Studie*, Frankfurt a.M., Peter D. Lang, 1981, 313p.
- HOEFNAGEL
HOEFNAGEL, F.J.P.M., *Cultuurpolitiek: het mogen en moeten*, 's-Gravenhage, SDU Uitgeverij, 1992, 137p.
- HÜBNER 1972
HÜBNER, P., "Aspekte der sowjetischen Zensur", *Osteuropa*, 1972, 1-24.
- HÜBNER 1991
HÜBNER, P., *Die Kultur der Sowjetunion an der Schwelle zur Marktwirtschaft. Schwierige Ausgangslage und neue Probleme*, in *BBoiS*, 1991, nr.29, 46p.
- HÜBNER 1992
HÜBNER, P., "The media: on the road to freedom of the press ?", in *The Soviet Union 1990/91. Crisis - Disintegration - New Orientation - Domestic Policy*, in *BoiS*, Sonderveröffentlichung, februari 1992, 79-89.
- HÜBNER 1994
HÜBNER, P., *Medienpolitik in Russland nach dem Oktober 1993. Teil I: Pressepolitik*, in *Berichte BoiS*, 1994, nr.41, 28p.
- HÜPER
HÜPER, C., "Das Einführungsgesetz zum neuen russischen Zivilgesetzbuch", *WiRO*, 1995, 161-165.
- HYDEN
HYDEN, J.S., "Russian Competition Law: A Brief Analysis", *ECLR*, 1993, 83-86.
- IOFFE 1985
IOFFE, O.S., *Soviet Law and Soviet Reality*, in *Law in Eastern Europe*, nr.30, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1985, 234p.
- IOFFE 1988a
IOFFE, O.S., *Soviet Civil Law*, in *Law in Eastern Europe*, nr.36, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1988, 382p.
- IOFFE 1988b
IOFFE, O.S., "Non-labor income and individual labor activity in the USSR", in *Law after Revolution*, BUTLER, W.E., MAGGS, P.B. en QUIGLEY, J.B. (ed.), New York, Oceana Publications, 1988, 47-67.
- IOFFE / MAGGS
IOFFE, O.S. en MAGGS, P.B., *Soviet Law in theory*

- and practice, Londen, Oceana Publications Inc., 1983, 327p.
- ISCHREYT
ISCHREYT, H., "Buchhandel und Buchhändler im nordosteuropäischen Kommunikationssystem (1762-1797)", in *Buch und Buchhandel in Europa im achtzehnten Jahrhundert*, BARBER, G. en FABIAN, B. (ed.), Hamburg, Dr.Ernst Hauswedell & Co., 1981, 249-269.
- JUVILER
JUVILER, P.H., "Guaranteeing Human Rights in the Soviet Context", *Col. J. Transnat'l L.*, 1990, 133-155.
- KEMP-WELCH
KEMP-WELCH, A., *Stalin and the Literary Intelligence, 1928-39*, Londen, Macmillan, 1991, 338p.
- KENEZ
KENEZ, P., "Lenin and the Freedom of the Press", in *Bolshevik Culture*, GLEASON, A., KENEZ, P. en STITES, R. (ed.), Bloomington, Indiana University Press, 1985, 131-150.
- KENNEDY
KENNEDY, K.C., "The Accession of the Soviet Union to GATT", *Journal of World Trade Law*, 1986, 23-39.
- KNAP
KNAP, K., "Grundzüge der persönlichkeitsrechtlichen Theorie im sozialistischen Urheberrecht", 79 *UFITA*, 1977, 99-119.
- KOKKINI-IATRIDOU
KOKKINI-IATRIDOU, D., *Een inleiding tot het rechtsvergelijkende onderzoek*, Deventer, Kluwer, 1988, 660p.
- KUNZE
KUNZE, C., *Journalismus in der UdSSR*, München, Verlag Dokumentation Saur KG, 1978, 342p.
- LANTING
LANTING, B., "De schrijversbond", *Ruslandbulletin*, 1981-82, nr.1, 4-8.
- LAPINA
LAPINA, N., "Le secteur privé en URSS de 1986 à 1991: structures et acteurs du marché", *le courrier des pays de l'Est*, juni 1995, 14-19.
- LAPTEV
LAPTEV, V.V., "Die Rechtsstellung von Unternehmen in Russland", *ROW*, 1993, 135-140.
- LAVIGNE / LAVIGNE
LAVIGNE, P. en LAVIGNE, M., *Regards sur la Constitution soviétique de 1977*, Parijs, Economica, 1979, 162p.
- LENIN 1976
LENIN, V.I., *Over kunst en literatuur*, M., Progres, 1976, 454p.
- LENIN 1978
LENIN, V.I., *Over cultuur en culturele revolutie*, M., Progres, 1978, 206p.
- LEVITSKY 1964
LEVITSKY, S.L., *Introduction to Soviet Copyright Law*, Leiden, A.W. Sijthoff, 1964, 303p.
- LEVITSKY 1979a
LEVITSKY, S.L., *Copyright, Defamation, and Privacy in Soviet Civil Law*, in *Law in Eastern Europe*, nr.22, Alphen aan den Rijn, Sijthoff en Noordhoff, 1979, 487p.
- LEVITSKY 1979b
LEVITSKY, S.L., "The Significance of 'Purpose', 'Value' and 'Method of Reproduction' in Soviet Copyright Law", *Rev. Soc. L.*, 1979, 409-445.

- LEVITSKY 1980a LEVITSKY, S.L., "Continuity and Change in Soviet Copyright Law: A Legal Analysis", *Rev. Soc. L.*, 1980, 425-464.
- LEVITSKY 1980b LEVITSKY, S.L., "The State as a Subject of Copyright in Soviet Law", *Journal of Media Law and Practice*, 1980, 137-153.
- LEVITSKY 1982 LEVITSKY, S.L., "The Beginnings of Soviet Copyright Legislation 1917-1925", *T. Rechtsgesch.*, 1982, 49-61.
- LEVITSKY 1983 LEVITSKY, S.L., "Soviet copyright at the crossroads", *Rev. Soc. L.*, 1983, 5-33.
- LEVITSKY 1985 LEVITSKY, S.L., "An Outline of Soviet Copyright Law" in *Copyright in Russia and the USSR. A Selected Bibliography of Works published in English, German, French and Russian: 1827-1983*, LEVITSKY, S.L. en SIMONS, W.B. (ed.), Wenen, Manzsché Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1985, 1-28.
- LEVITSKY 1986 LEVITSKY, S.L., "USSR Supreme Court issues new guidelines for soviet courts in settling copyright disputes", *Rev. Soc. L.*, 1986, 375-392.
- LEVITSKY 1987 LEVITSKY, S.L., "Copyrights and Trademarks in Soviet Economy : A Study in Contrasts" in *Soviet Law and Economy*, IOFFE, O.S. en JANIS, M.W. (ed.), Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1987, 127-168.
- LEVITSKY 1988 LEVITSKY, S.L., "The Union of Berne at 100: What Keeps the Superpowers Away ? Thoughts and Apprehensions", in *Law and the Gorbachev Era*, BARRY, D. (ed.), *Law in Eastern Europe*, nr.39, Dordrecht, Nijhoff, 1988, 271-373.
- LEVITSKY 1989 LEVITSKY, S.L., "On the Eve of *Perestroika*: The Impact of Administrative Law upon Soviet Copyright Law", in *Soviet Administrative Law: Theory and Policy*, GINSBURGS, G. e.a. (ed.), *Law in Eastern Europe*, nr.40, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, 209-257.
- LEVITSKY 1990 LEVITSKY, S.L., "Changes in the fundamental principles of USSR civil legislation Part IV: Copyright", in *The Impact of Perestroika on Soviet Law*, SCHMIDT, A.J. (ed.), in *Law in Eastern Europe*, vol.41, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1990, 205-255.
- LEYDA LEYDA, J., *Kino. A History of the Russian and Soviet Film*, Londen, George Allen & Unwin Ltd, 1960, 493p.
- LOEBER 1966 LOEBER, D.A., *Urheberrecht der Sowjetunion. Einführung und Quellen*, Frankfurt a.M., Alfred Metzner Verlag, 1966, 212p.
- LOEBER 1974 LOEBER, D.A., "Samizdat under Soviet Law" in *Contemporary Soviet Law. Essays in honor of John N. Hazard*, BARRY, D.D., BUTLER, W.E. en GINSBURGS, G. (ed.), Den Haag, Martinus Nijhoff, 1974,

- 84-123.
- LOEBER 1979 LOEBER, D.A., "VAAP: The Soviet Copyright Agency", *Law Forum*, 1979, 401-452.
- LOEBER 1980 LOEBER, D., "Sowjetunion" in *Quellen des Urheberrechts*, MöHRING, SCHULZE, ULMER, ZWEIGERT (ed.), III, Frankfurt a.M., Alfred Metzner Verlag, 1980.
- LOEBER 1985 LOEBER, D.A., " 'Socialist' Features of Soviet Copyright Law", *Col. J. Transnat'l L.*, 1985, 297-313.
- LOEBER 1986 LOEBER, D.A. (ed.), *Ruling Communist Parties and their Status under Law*, in *Law in Eastern Europe*, nr.31, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1986, 550p.
- LÖWENHARDT LÖWENHARDT, J., *The reincarnation of Russia struggling with the legacy of communism, 1990-1994*, Harlow, Longman, 1995, 238p.
- LUCAS LUCAS, S., "Mergers, Market Share and Monopolies: The State of Anti-trust Law in Russia", *ECLR*, 1995, 199-203.
- LUCHTERHANDT LUCHTERHANDT, O., "Die Sowjetunion auf dem Wege zum Rechtsstaat ?", *Jahrbuch des öffentlichen Rechts*, vol.39, 1990, 157-234.
- LUKASHUK 1993 LUKASHUK, I.I., "Russland als Rechtsnachfolger in völkerrechtliche Verträge der UdSSR", *Osteuropa Recht*, 1993, 235-245.
- LUKASHUK 1995 LUKASHUK, I.I., "Russia's Conception of International Law", *Parker Sch. J.E. Eur. L.*, 1995, 1-26.
- LURYI / LYUBECHANSKY LURYI, Y. en LYUBECHANSKY, A., "Soviet / Russian Legislation Against National or Racial Hatred and Discrimination", *RCEEL*, 1994, 217-231.
- MAJOROS MAJOROS, F., "Zur neuesten Entwicklungsphase im internationalen Urheberrecht der Sowjetunion", *UFITA*, 1983, Bd.95, 101-189.
- MALFLIET 1985 MALFLIET, K., *Wie niet werkt zal niet eten. Over persoonlijk eigendomsrecht in de Sovjetunie*, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1985, 193p.
- MALFLIET 1986 MALFLIET, K., "Sovjetunie: initiatief wordt niet langer bestraft", *R.W.*, 1986-87, 2257-2288.
- MALFLIET 1987 MALFLIET, K., *Inleiding tot het recht en de politieke instellingen van de Oost-Europese Staten*, Leuven, Acco, 1987, 198p.
- MALFLIET 1989a MALFLIET, K., "Het doel: een socialistische rechtsstaat. Over de recente grondwetswijziging in de USSR", *R.W.*, 1988-89, 1041-1049.
- MALFLIET 1989b MALFLIET, K., *De Sovjet-Perestrojka van de buitenlandse economische betrekkingen*, in *Studies Oost-europakunde*, nr.1, Interuniversitair Centrum voor Oosteuropakunde, Gent, 1989, 51p.
- MALFLIET 1991 MALFLIET, K., "Over de 'wetmatigheid' van de perestrojka", *Onze Alma Mater*, 1991, nr.4, 351-370.

- MALFLIET 1993 MALFLIET, K., "The Withering Away of the State in Economic Life: A Legal Analysis", *RCEEL*, 1993, 121-159.
- MALFLIET 1994 MALFLIET, K., "The Russian 'Commodity Exchange Theory' Revised. A New Concept of Intellectual Property Ownership in the Russian Federation", in *Intellectual Property in the Russian Federation. A system in transition*, ELST, M. en MALFLIET, K. (ed.), Brussel, Bruylant, 1994, 13-46.
- MALKOV MALKOV, L.P., "Unlauterer Wettbewerb in Russland - Paradoxe Wirkungen der Umwälzungsprozesse", *GRUR Int.*, 1994, 692-700.
- MANSON MANSON, D., "Sovjet-film: Perestrojka of Katastrof-ka?", *Oost-Europa-Verkenningen*, februari 1991, 32-41.
- MARESCEAU MARESCEAU, M., "A general survey of the current legal framework of trade relations between the European Community and Eastern Europe", in *The Political and Legal Framework of Trade Relations Between the European Community and Eastern Europe*, MARESCEAU, M. (ed.), Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1989, 3-20.
- MAURACH MAURACH, R., *Handbuch der Sowjetverfassung*, München, Isar Verlag, 1955, 429p.
- McCAULEY McCAULEY, M., *The Soviet Union since 1917*, Londen, Longman, 1981, 290p.
- McNAIR McNAIR, B., *Glasnost, Perestroika and the Soviet Media*, Londen, Routledge, 231p.
- MEISSNER MEISSNER, B., "Das politische Paktsystem innerhalb der GUS", *Osteuropa Recht*, 1994, nr.3, 226-252.
- MIRKIN-GEZEWITSCH MIRKIN-GEZEWITSCH, B., *Das sowjetrussische Pressrecht*, Berlijn, Verlag von Georg Stilke, 1931, 87p.
- MURAVINA MURAVINA, E., "Copyright transactions with soviet authors: the role of VAAP", *Loy. L.A. Ent. L. J.*, 1991, 421-451.
- NEWCITY 1974 NEWCITY, M.A., "The Universal Copyright Convention as an Instrument of Repression: the Soviet Experiment", *J. Int'l L. & Econ.*, 1974, 285-324.
- NEWCITY 1978 NEWCITY, M.A., *Copyright Law in the Soviet Union*, New York, Praeger Publishers, 1978, 212p.
- NEWCITY 1993a NEWCITY, M., "Russian Intellectual Property Reform: Towards a Market Paradigm", *German Yearbook of International Law*, 1993, 328-369.
- NEWCITY 1993b NEWCITY, M., "Law on Copyright and Neighbouring Rights", *PS SEEL*, 1993, nr.8, 1-2 en 7-10.
- NIJENHUIS NIJENHUIS, W., "Van 'underground' tot 'upper-class' ", *Oost-Europa-Verkenningen*, nr.119, januari-februari 1992, 41-46.
- NORDEMANN e.a. NORDEMANN, W., VINCK, K., HERTIN P.W. en MEYER, G., *International Copyright and Neighboring*

- Rights Law*, Weinheim, VCH, 1990, 727p.
- ODA ODA, H., "Recent developments in party control over the courts and the procuracy", in *The Emancipation of Soviet Law*, FELDBRUGGE, F.J.M. (ed.), in *Law in Eastern Europe*, nr.44, Dordrecht, Nijhoff, 1992, 239-248.
- PALMIER PALMIER, J.-M., *Lénine, l'art et la révolution*, Parijs, Payot, 1975, 550p.
- PECHTL PECHTL, E., *Das neuere sowjetische Urheberrecht unter besonderer Berücksichtigung der internationalen Beziehungen*, München, Verlag V. Florentz, 1982, 163p.
- PITTMAN PITTMAN, R.H., "Writers and Politics in the Gorbachev Era", *Soviet Studies*, 1992, 665-685.
- PLOMAN / HAMILTON PLOMAN, E.W. en HAMILTON, L.C., *Copyright. Intellectual property in the information age*, Londen, Routledge, 1980, 248p.
- PORSHNEV PORSHNEV, G., *Das Buchwesen in der U.d.S.S.R.*, M., Staatsverlag, 1927, 168p.
- POZHITKOV 1994 POZHITKOV, I., "Copyright and neighbouring rights protection in the Russian Federation", *RCEEL*, 1994, 53-83.
- POZHITKOV 1996 POZHITKOV, I., "Review of the Author's Rights Protection Regime in the Russian Federation", *Copyright World*, mei 1996, 22-26.
- PRINS 1991a PRINS, C., *Computer Program Protection in the USSR. A new era for socialist copyright law*, Deventer, Kluwer Law and Taxation Publishers, 1991, 397p.
- PRINS 1991b PRINS, C., "Emile Zola Receives an Answer: The Soviet Union is to Join the Berne Convention", *EIPR*, 1991, 238-247.
- PRINS 1991c PRINS, C., "The New Civil Code of the Soviet Union: Major Changes in the Field of Intellectual Property Rights", *EIPR*, 1991, 388-391.
- PRINS 1994a PRINS, C., "Handhaving van nieuwe intellectuele eigendoms wetgeving laat Russen vooralsnog Siberisch Koud", *Informatierecht/AMI*, februari 1994, 23-29.
- PRINS 1994b PRINS, C., "New Marvels of Technology: the Position of Computer Programs, Databases and Semiconductor Chips under the Russian Intellectual Property Rights System", in *Intellectual Property in the Russian Federation. A system in transition*, ELST, M. en MALFLIET, K. (ed.), Brussel, Bruylant, 1994, 159-182.
- QUIGLEY QUIGLEY, J., "Freedom of expression in the soviet media", *Loy. L.A. Ent. L.J.*, 1991, 269-292.
- RAU RAU, S., "Privatization in Russia. The laws and their implementation", *Osteuropa Recht*, 1994, nr.2, 91-122.

- RICKETSON
RICKETSON, S., *The Berne Convention for the protection of literary and artistic works: 1886-1986*, Deventer, Kluwer law and taxation publishers, 1987, 1030p.
- RIMANQUE / REYNTJENS
RIMANQUE, K. en REYNTJENS, F., "Kunst en de vrijheid van expressie en haar beperkingen", in *Kunst en Recht*, RIMANQUE, K. (ed.), Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1985, 1-24.
- ROGGEMANN
ROGGEMANN, H., "Wandel der Eigentumsordnung in Osteuropa", *ROW*, 1993, 321-331.
- ROPERT
ROPERT, A., *La misère et la gloire. Histoire culturelle du monde russe de l'an mil à nos jours*, Parijs, Armand Collin, 1992, 407p.
- RUDAKOV / GRINGOL'TS
ROUDAKOV, N.S. en GRINGOLTS, I.A., "L'agence de l'URSS pour les droits d'auteur (VAAP)", *RIDA*, 1974, vol.81, 3-33.
- SAIZEW
SAIZEW, S., *Die Auseinandersetzung um Lenin in der Sowjetunion in Berichte BoiS*, 1991, nr.15, 42p.
- SAVEL'EVA 1989
SAVELYEVA, I.V., "Les fonds spéciaux, instruments de promotion des activités de création en Union des républiques socialistes soviétiques", *Bulletin du Droit d'Auteur*, 1989, nr.1, 9-16.
- SAVEL'EVA 1993a
SAVELYEVA, I.V., "Die Zweite Geburt des Urheberrechts in Russland", *GRUR Int*, 1993, 799-811.
- SAVEL'EVA 1993b
SAVELYEVA, I.V., "The Russian Federation", in *International Copyright and Neighbouring Rights*, STEWART, S.M. (ed.), II, Londen, Butterworths, 1993, 25-60.
- SAVITSKII 1990
SAVICKIJ, V.M., "Perestrojka und Rechtsprechung in der UdSSR", *ROW*, 1990, 61-68.
- SAVITSKII 1993
SAVITSKY, V., "Will there be a new judicial power in the new Russia ?", *RCEEL*, 1993, 639-660.
- SCHAPIRO
SCHAPIRO, L., *The Communist Party of the Soviet Union*, Londen, Methuen, 1975, 686p.
- SCHMID
SCHMID, K., "The status of legal reform: is the Soviet Union on the road toward a rule of law ?", in *The Soviet Union 1990/91. Crisis - Disintegration - New Orientation. Domestic Policy*, BoiS, Sonderveröffentlichung, februari 1992, 72-78.
- SCHMIDT
SCHMIDT, A.J. (ed.), *The Impact of Perestroika on Soviet Law*, in *Law in Eastern Europe*, nr.41, Dordrecht, Nijhoff, 1990, 558p.
- SCHWARTZ
SCHWARTZ, E.J., "Recent Developments in the Copyright Regimes of the Soviet Union and Eastern Europe", *J. Copyright Soc'y U.S.A.*, 1991, 123-226.
- SCHWARZER
SCHWARZER, W.W., "Civil and Human Rights and the Courts Under the New Constitution of the Russian Federation", *Int'l Law.*, 1994, 825-834.
- SCHWEISFURTH 1989
SCHWEISFURTH, T., "Perestrojka durch Staatsrecht. Die erste Etappe der Reform des

- politischen Systems der sowjetischen Gesellschaft durch die Verfassungsrevision vom 1. Dezember 1988", *ZaöRV*, 1989, 711-774.
- SCHWEISFURTH 1990 SCHWEISFURTH, T., "The Acceptance by the Soviet Union of the Compulsory Jurisdiction of the ICJ for Six Human Rights Conventions", *EJIL*, 1990, 110-117.
- SCHWEISFURTH 1991 SCHWEISFURTH, T., "Moskau nach dem Putsch-Debakel: Die Deklaration der Rechte und Freiheiten des Menschen vom 5. September 1991", *EuGRZ*, 1991, 409-414.
- SCHWEISFURTH 1993 SCHWEISFURTH, T., "Der Start der Verfassungsgerichtsbarkeit in Russland", *EuGRZ*, 1992, 281-297.
- SCHWEISFURTH 1994a SCHWEISFURTH, T., "Ausgewählte Fragen der Staatensukzession im Kontext der Auflösung der UdSSR", *Archiv des Völkerrechts*, 1994, Band 32/1, 99-129.
- SCHWEISFURTH 1994b SCHWEISFURTH, T., "Die Verfassung Russlands vom 12. Dezember 1993", *EuGRZ*, 1994, 473-491.
- SEIFFERT SEIFFERT, W., "Die Fortgeltung der völkerrechtlichen Verträgen und Gesetze der untergegangenen Sowjetunion in der Russischen Föderation (RF)", *WiRO*, 1992, 137-141.
- SERDA SERDA, J., "Inhalt und Funktion des subjektiven Urheberrechts in der UdSSR", in *Les droits des auteurs - contenu et fonction - des pays socialistes de l'Europe*, SERDA, J. (ed.), Warschau, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, 103-117.
- SHATROV SHATROV, V.T., "Der Vertrag im sowjetischen Urheberrecht", in *Vertragsfreiheit im Urheberrecht*, REIMER, D. (ed.), GRUR Abhandlungen, Heft 9, Weinheim, Verlag Chemie, 1977, 103-112.
- SIDOROV SIDOROV, A., "The Thaw. Painting of the Khrushchev Era", in CULLERNE BOWN, M. en ELLIOTT, D. (ed.), *Soviet Socialist Realist Painting 1930s - 1960s*, Oxford, Museum of Modern Art, 1992, 30-40.
- SIMON SIMON, G., *Russland: Hegemon in Eurasien ?*, in *Berichte BoiS*, 1994, nr.6, 29p.
- SIMONS 1974 SIMONS, W.A., "The U.S.S.R. As a Member of the Universal Copyright Convention: Will It Really Be As Bad As All That ?", *Int'l Law.*, 1974, 780-821.
- SIMONS 1987 SIMONS, W.B., "Soviet foreign trade: economic, legal, and political aspects", in *Soviet Law and Economy*, IOFFE, O.S. en JANIS, M.W. (ed.), in *Law in Eastern Europe*, vol.32, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1987, 243-281.
- SIMONS / WHITE SIMONS, W.B. en WHITE, S. (ed.), *The Party Statutes of the Communist World*, in *Law in Eastern Europe*, nr.27, Den Haag, Martinus Nijhoff Publishers, 1984, 545p.

- SKOROV G., "Presse et multipartisme en Russie", *le courrier des pays de l'Est*, septembre 1995, 26-37.
- SLIDER D., "Embattled Entrepreneurs: Soviet Cooperatives in an Unreformed Economy", *Soviet Studies*, 1991, 797-821.
- SOCHOR Z.A., *Revolution and Culture. The Bogdanov-Lenin Controversy*, Ithaca, Cornell University Press, 1988, 258p.
- STEPHAN III, P.B., "Perestroyka and Property: The Law of Ownership in the Post-Socialist Soviet Union", *Am. J. Comp. L.*, 1991, 35-65.
- STEWART S.M. (ed.), *International Copyright and Neighbouring Rights*, London, Butterworths, 1983, 740p.
- STOYANOVITCH K., *Le droit d'auteur dans les rapports entre la France et les pays socialistes*, Parijs, Librairie générale de droit et de jurisprudence R. Pichon et R. Durand-Auzias, 1959, 339p.
- STRAUS J., "Grundfragen des sowjetischen Urheberrechts", *GRUR Int.*, 1979, 194-208.
- STROWEL A., *Droit d'auteur et copyright. Divergences et convergences.*, Brussel, Bruylant, 1993, 722p.
- TASKA I., "Film and Television Co-Productions with the USSR", *Whittier L. Rev.*, 1989, 401-405.
- THIEL M., "Das Wettbewerbs- und Kartellrecht in Osteuropa", *Osteuropa Recht*, 1995, nr.2, 99-120.
- TIMMERMANS W.A., "Human rights in socialist constitutions: a comparative study", in *The distinctiveness of Soviet Law*, FELDBRUGGE, F.J.M. (ed.), in *Law in Eastern Europe*, nr.34, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1987, 35-59.
- TOLEDANO LAREDO A., "L'Union européenne, l'ex Union soviétique et les pays de l'Europe centrale et orientale: un aperçu de leurs accords", *Cahiers de Droit Européen*, 1994, 543-562.
- VAKSBERG 1969 A., "Le contrat d'édition en Union Soviétique", *RIDA*, 1969, vol.60, 2-45.
- VAKSBERG 1972 A., "Le droit d'auteur sur les films cinématographiques en Union Soviétique", *RIDA*, 1972, vol.71, 59-121.
- VAN CAENEGEM R.C., *An historical introduction to western constitutional law*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, 338p.
- VAN DEN BERCKEN W.P., *Het beeld van het Westen in de Sovjetpers*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1980, 192p.
- VAN DEN BERG G., "Agencies of state administration in the USSR: their statutes and their powers", in *Law and the Gorbachev Era*, BARRY, D.D. (ed.),

- 1988, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1-40.
- VAN DEN BERG 1991 VAN DEN BERG, G.P., *Sovjet Staat en Recht in Beweging*, II dln., Ars Aequi Libri, Nijmegen, 1991, 865 + LXI p.
- VAN DEN BERG 1992 VAN DEN BERG, G.P., "Human Rights in the Legislation and the Draft Constitution of the Russian Federation", *RCEEL*, 1992, 197-251.
- VAN DER ZWEERDE VAN DER ZWEERDE, E., "Van heilstaat naar rechtsorde: rechtsfilosofische thema's in de hedendaagse sovjetfilosofie", *R&R*, 1991, 177-198.
- VAN GENUGTEN 1990 VAN GENUGTEN W.J.M., "Gorbatsjov tussen Marx en Markt: geregisseerde en niet-geregisseerde verschuivingen in de Sowjetconceptie van mensenrechten", *R&R*, 1990, 44-60.
- VAN GENUGTEN 1992a VAN GENUGTEN, W.J.M., "Een mensenrechtensvisie in de overgang: de Sowjet-Unie en het moeizame hinken op twee gedachten", in *Mensenrechten*, CLITEUR, P.B., DEELDER, A. en RUTGERS, M.R. (ed.), Arnhem, Gouda Quint, 1992, 109-129.
- VAN GENUGTEN 1992b VAN GENUGTEN, W., "The Changing Position of Eastern European Countries Towards the International Community and its Human Rights Instruments", *Tilburg Foreign Law Review*, 1992, 347-371.
- VAN HOECKE VAN HOECKE, M., "Het begrip mensenrechtengrondrechten in de Oost-Europese landen", *Stud. Dipl.*, 1979, 539.
- VELAERS VELAERS, J., *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, II dln, Antwerpen, Maklu Uitgevers, 1991, 907p.
- VERMEER VERMEER, M.B., "A New Era in Russian Copyright Law: Protecting Computer Software in the Post-Soviet Russian Federation", *Transnational Law and Contemporary Problems*, 1995, 147-175.
- VLEMMINX VLEMMINX, F.M.C., *Grondrechten en moderne beeldene kunst*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1992, 510p.
- VON LEWINSKI 1994a VON LEWINSKI, S., "Copyright within the External Relations of the European Union and the EFTA Countries", *EIPR*, 1994, 429-433.
- VON LEWINSKI 1994b VON LEWINSKI, S., "The role of copyright in modern international trade law", *RIDA*, 1994, vol.161, 5-97.
- WAEGEMANS WAEGEMANS, E., *Russische Letterkunde*, Antwerpen, Het Spectrum, 1986, 416p.
- WALKER WALKER, G., *Soviet Book Publishing Policy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1978, 164p.
- WANDTKE WANDTKE, A., "Entwicklungstendenzen des Urheberrechts in Osteuropa (unter besonderer Berücksichtigung der Gesetze in Polen, Russland, Ungarn sowie in Tschechien und der Slowakei)", *GRUR Int.*, 1995, 564-572.

- WATERS WATERS, A.D., "Trade, Intellectual Property, and the Development of Central and Eastern Europe: Filling the GATT Gap", *Vand. J. Transnat'l L.*, 1993, 927-974.
- WERTH WERTH, N., *Histoire de l'Union soviétique. De l'Empire russe à l'Union soviétique 1900-1990*, Parijs, PUF, 1990, 547p.
- WHITE WHITE, A., *De-Stalinization and the house of culture. Declining state control over leisure in the USSR, Poland and Hungary, 1953-89*, Londen, Routledge, 1990, 195p.
- WIPO Glossary *WIPO Glossary of terms of the Law of Copyright and Neighbouring Rights*, Genève, WIPO, 1981, 281p.
- YAKOVLEV YAKOVLEV, A., "Legal Protection of Computer Programs in Russia", *EIPR*, 1996, 292-298.
- ZAGORSKI ZAGORSKI, A., *Die Entwicklungstendenzen der GUS. Von der Differenzierung zur Konsolidierung ?* in *Berichte BoiS*, 1994, nr.24, 35p.
- ZIMBLER ZIMBLER, B.L., "Soviet Cooperatives and East-West Trade", *Whittier L. Rev.*, 1989, 387-400.
- ZWEIGERT / KOTZ ZWEIGERT, K. en KOTZ, H., *Introduction to comparative law*, Oxford, Clarendon Press, 1992, 753p.

BIJGEVOEGDE STELLINGEN

1. Art.58 § 2 van de Wet van 30 juni 1994 betreffende het auteursrecht en de naburige rechten, dat aan de Gemeenschappen en de federale Staat de mogelijkheid geeft 30 % van de opbrengst van de vergoeding voor het kopiëren van geluidswerken en audiovisuele werken voor eigen gebruik, te gebruiken ter aanmoediging van de schepping van werken, is een mislukte poging om in het Belgische recht een "betalend publiek domein" te vestigen. Gehoopt mag worden dat de samenwerkingsovereenkomst die aan dit stelsel vorm moet geven, nooit tot stand zal komen.

2. De dynamiek van de besluitvorming in de Europese Unie vereist dat in het huidige stadium van het integratieproces bij de normcreatie in de Raad een zekere geheimhouding gehandhaafd wordt.

3. De claim van Rusland niet de "opvolger", maar wel de "voortzetter" van de Sovjet-unie te zijn, heeft internationaalrechtelijk slechts een zwakke grondslag, en werd door het Westen enkel om geopolitieke redenen (gedeeltelijk) aanvaard.